

(خيب كتابتون)

فتح الهداية

+93708346747

هداية

داول حل پاره په آسانه معياري پښتو
دهدايي يوه جامع شرحه

پښتانه او پښتانه

مولوي خبيب الرحمن بلکني

فاضل وفاق المدارس العربيه

صداقت لکچر خانده
کندهار

فتح الهدايه

پښتو شرح

هدايه

د اول ځل لپاره په آسانه معياري پښتو
د هدايې يوه جامع شرحه

تعيين د قول راجح

د هري جملې تر څنګ ژباړه

د عنواناتو اضافه

صورت د مسئلې

پر فقهي او ضروري معلوماتو
مشموله يوه جامع مقدمه

څلورم ټوک

د حديثونو تخريج

د متن بشپړ اعراب

صرفي تحقيق

د لغاتو حل

باب الإيلاء - باب ايسين في تقاضى الدرهم

ژباړه او ترتيب:

مولوی حبیب الرحمن مدني

فاضل وفاق المدارس العربيه

صَدَاقَتُ كُنْجَانَتُ

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب ټول حقوق په خپرندوی اړه لري!

د کتاب پېژندنه

فتح الهدایه پښتو شرح هدایه

مولوي حبيب الرحمن مدني

خلورم ټوک

صداقت کتب خانه / کندهار

صداقت د کتاب چاپولو اداره

۱۳۹۷ ل. ۱۴۳۷ ه. ق. ۲۰۱۹ م.

۲۶۷ :

د کتاب نوم

زباړه او ترتيب

ټوک

خپرندوی

کمپوز / ډيزاين

د چاپ کال

د خپرونو لړ

چاپ شمېر

حنفي شافعي

بسم الله الرحمن الرحيم
کفایت دینی کتب خانه

کفایت الله لایع صدیق

واټس ایپ گروپ ټیلی گرام چینل

اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی، حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں، فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

د تر لاسه کولو ځای:

صداقت کتب خانه

کندهار - افغانستان

تلیفون: ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷

ایمیل: sadaqat.books@gmail.com

کفایت الله لایع صدیق

+923052488551

+923247442395

easypaisa

مالکی

حنبلې

فهرس

- بَابُ الْإِيْلَاءِ ۱
- دایلاء لغوي او اصطلاحی معنی ۱
- دایلاء شرعی تعریف او حکم ۱
- دایلاء په مودت کي دوطي (جماع) کولویانه کولو بیان ۲
- دایلاء د قسم تفصیلی بیان ۵
- له خلورو میاشتو څخه کم دایلاء کولو حیثیت ۸
- دایلاء دیو څو ځانگړو الفاظو حکم ۹
- له یوې ورځې څخه بغیر ټوله کال دایلاء کولو حکم ۱۰
- دایلاء یو ځانگړی صورت ۱۳
- د قسم بېلابېل صورتونه کوم چي ایلاء گڼځي ۱۳
- دمطلقه بنځي سره ایلاء کول ۱۵
- د پردی (اجنبی) بنځي سره ایلاء کول ۱۶
- په کومو صورتونو کي چي جماع نه سي کېلای په مغوی کي به ایلاء کونکی څرنگه رجوع کوي؟ ۱۸
- د "أَنْتِ عَلَى حَرَامٍ" ویلو حکم او تفصیل ۲۰
- بَابُ الْخُلْعِ ۲۴
- د خلع تعریف او حکم ۲۴
- په خلع کي د مال اخیستلو بیان ۲۶
- د پورتنی مسئلې یو بل صورت ۲۷
- د "طَلَّاقٌ عَلَى الْمَالِ" حکم ۲۹
- پر غیر متقوم شي خلع کول ۳۱
- په خلع کي کوم شيان په عوض کي ټاکل جائز دي؟ ۳۴
- ۰ خلع به عوض که د نامعلوم شي ټاکله حکم ۳۵

- ۳۵..... د پورتني مسئلي نور وضاحت
- ۳۷..... تبتهېدلي غلام (عبدآبق) د خلع په عوض كي ټاكل
- ۳۹..... د "طَلَقْنِي ثَلَاثًا عَلَى الْفِ" بيان
- ۴۲..... د "طَلَقَ نَفْسًا ثَلَاثًا بِالْفِ" بيان
- ۴۳..... د مال په عوض كي د طلاق وركولو يو صورت
- ۴۴..... د "أَنْتِ طَالِقٌ وَعَلَيْكَ الْفُ" بيان
- ۴۶..... په "طَلَاقَ عَلَى الْمَالِ" كي د خيار شرط لگول
- ۴۸..... د "طَلَاقَ عَلَى الْمَالِ" په قبلولو كي د خاوند او بنهي اختلاف بيان
- ۵۰..... د "مُبَارَات" بيان
- ۵۲..... د كوچني لور لپاره د هغې په مال سره خلع كول
- ۵۴..... د خلع په عوض كي د لور له طرفه د پلار ضامن كېدل
- ۵۵..... د كوچني نجلي سره خلع كول
- ۵۵..... د پورتني مسئلي نور وضاحت
- ۵۸..... بَابُ الظَّهَارِ
- ۵۸..... د ظاهر حكم او تعريف
- ۶۱..... له كفاره وركولو څخه مخكي د جماع كيولو حكم
- ۶۲..... د كومو اندامونو په تشبيه سره ظاهر ثابتيري؟
- ۶۲..... د كومو بنحو په تشبيه سره ظاهر ثابتيري؟
- ۶۳..... د يو جزء سره تشبيه لركول
- ۶۴..... د "أَنْتِ تَكُلِي مِثْلَ أُمِّي يَا كَأْتِي" حكم
- ۶۷..... د "أَنْتِ عَلَى حَرَامٍ كَأْتِي" حكم
- ۶۸..... د ظهاريو څو الفاظ
- ۶۹..... ظاهر فقط دخپلي بنهي سره كېدای سي
- ۷۰..... د ظهاريو ځانگړي صورت
- ۷۱..... د ټولو بنحو سره په يوه وار ظاهر كول

۷۳	فَضْلٌ فِي الْكَفَّارَةِ
۷۳	کفارہ یمین (دظهار کفارہ)
۷۴	د کفارہ ظهار داداء کولو وخت
۷۴	په کفارہ کي د جائز غلام بیان
۷۶	په کفارہ کي د ناجائز غلام تفصیل
۷۸	د پورتنی مسئلې نور وضاحت
۸۰	مکاتب په کفارہ کي آزادول
۸۳	پلاریازوی د کفارې په نیت رانیول
۸۳	د مشترک غلام یوه حصه آزادول
۸۵	په کفارہ کي په نصف نصف سره خپل غلام آزادول
۸۶	د پورتنی مسئلې د اختلاف ثمره
۸۷	په کفارہ کي دروژو نیولو بیان
۸۹	د کفارې دروژو په مینځ کي د جماع کولو حکم
۹۱	غلام به په کوم شي سره کفارہ اداء کوي؟
۹۲	په کفارہ کي د خوراک ورکولو بیان
۹۳	په کفارہ کي دوه جلا قسمه خوراک ورکول
۹۴	بل چاته د خوراک ورکولو حکم
۹۴	شپټو (۶۰) مسکینانو ته (له تمليک څخه بغير) خوراک ورکول
۹۶	د پورتنی مسئلې یو بل صورت
۹۷	فقط یوه مسکین ته خوراک ورکول
۹۹	د "إِطْعَامُ" (خوراک ورکولو) په دوران کي جماع کول
۱۰۰	په یوه وخت کي دوی کفارې اداء کول
۱۰۲	د پورتنی مسئلې نور وضاحت
۱۰۳	دوی مختلفه کفارې پر یوه ځای اداء کول
۱۰۶	بَابُ الْإِعَانِ
۱۰۶	دلغان حقیقت او حیثیت
۱۱۱	له تهمت لگولو څخه وروسته دلغان څخه د خاوند د انکار کولو حکم

- ۱۱۲..... دلغان څخه دښځي دانکار کولو حکم
- ۱۱۲..... کله چي خاوند د شهادت اهل نه وي
- ۱۱۳..... کله چي ښځه د شهادت اهل نه وي
- ۱۱۵..... دلغان طريقه
- ۱۱۷..... تر لغان وروسته د فرقت (جدایی) بیان
- ۱۱۹..... تر لغان وروسته دویم وار د واده کولو حکم
- ۱۲۰..... د نسب نفي کولو د تهمت لغان
- ۱۲۱..... د زنا او د کوچني د نسب نفي کولو لغان
- ۱۲۲..... له تهمت څخه د خاوند د رجوع کولو حکم
- ۱۲۴..... له تهمت لگولو څخه وروسته وروسته دلغان نه واجېدلو صورتونه
- ۱۲۵..... د حمل د نفي کولو حکم
- ۱۲۷..... د پورتنۍ مسئلې یو بل صورت
- ۱۲۸..... د کوچني د نسب نفي کولو مودت
- ۱۳۰..... دیوه غبرگولي کوچني نسب نفي کول
- ۱۳۲..... بَابُ الْعَنَيْنِ وَغَيْرِهِ
- ۱۳۲..... د عنین احکام
- ۱۳۴..... د عنین په باب کي د قاضي د تفریق حیثیت
- ۱۳۶..... که خاوند له خپل عنت (عنین کېدو) څخه انکار وکړي؟
- ۱۳۷..... د مقطوع الذکر خاوند او خصي خاوند حکم
- ۱۳۸..... که تر مهلت وروسته عنین د جماع کولو دعوی وکړي او ښځه انکار وکړي؟
- ۱۳۹..... د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت
- ۱۴۰..... د ښځي د عیبونو (مرضونو) په وجه د نکاح نه فسخ کېدلو بیان
- ۱۴۲..... د خاوند د عیبونو په وجه د نکاح نه فسخ کېدلو بیان
- ۱۴۴..... ﴿د نکاح فسخ کولو ټوله اسباب په یوه نقشه کي﴾
- ۱۴۶..... بَابُ الْعِدَّةِ
- ۱۴۶..... د عدت لغوي او اصطلاحی معنی
- ۱۴۶..... ﴿د آزادي ښځي عدت﴾

۱۴۷	﴿ دمينځي عدت ﴾
۱۴۷	د حائضې آزادي ښځې د طلاق عدت
۱۵۰	د غير حائضې او حاملې ښځې د طلاق عدت
۱۵۱	د مينځي د طلاق عدت
۱۵۲	د خاوند د وفات عدت
۱۵۴	د طلاق او وفات (مړيني) د عدت يو ځای کېدلو صورت
۱۵۶	د عدت په دوران کي د مينځي آزادېدل
۱۵۷	د آئسې ښځې پر عدت د حيض راتللو اثر
۱۵۸	د حائضې ښځې پر عدت د هغې د آئسې کېدلو اثر
۱۵۹	د "منکوحه فاسده" او د "موطوءة بالشبهة" ښځي عدت
۱۶۰	د "أمر وکد" د وفات عدت
۱۶۱	د نابالغه هلک د حامله ښځې د وفات عدت
۱۶۴	د حيض په حالت کي د طلاق سوي ښځې عدت
۱۶۴	که د معتدې ښځې سره وطي بالشبهة وسي نو د دواړو عدتونو د تداخل حکم
۱۶۶	د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت
۱۶۷	د عدت شروع کېدلو وخت
۱۶۸	د نکاح فاسد د عدت شروع کېدلو وخت
۱۷۰	په عدت تېرېدلو کي د خاوند او ښځې دا اختلاف په صورت کي د چا قول معتبر دی؟
۱۷۱	د هغه ښځې عدت کوم چي د طلاق په عدت کي دویم ځل نکاح وکړي او بيا طلاق ورکول سي
۱۷۴	د ذميه او حريه ښځې عدت
۱۷۷	فَصْلٌ فِي الْحَدَادِ
۱۷۷	په عدت کي ماتم کول (سینگار او داسي نور پرېښوول)
۱۸۰	د حداد تعريف او وضاحت
۱۸۲	د کافري ښځې لپاره د حداد حکم
۱۸۳	د أم ولد او منکوحه فاسده ښځې لپاره د حداد حکم
۱۸۴	معتدې ښځې ته د نکاح پېغام نکاح استول
۱۸۵	د معتدې ښځې لپاره د کور څخه وتل

- ۱۸۷..... عدت به په کوم کور کي تېرول کيږي؟
- ۱۸۸..... که د خاوند په کور کي د اوسېدلو امکان نه وي؟
- ۱۸۹..... په عدت کي له خاوند څخه دستر (پردې) کولو حکم
- ۱۹۰..... د خاوند په کور کي د عدت نه تېرولو يو عذر
- ۱۹۰..... د ښځي او خاوند د سفر په حالت کي د خاوند د مرګ بيان
- ۱۹۲..... د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت
- ۱۹۴..... د نسب ثابتېدلو يو مثال
- ۱۹۴..... بَابُ ثُبُوتِ النَّسَبِ
- ۱۹۶..... د مطلقه رجعيه ښځي د کوچني (بچي) نسب
- ۱۹۷..... د بائنه ښځي د کوچني نسب
- ۱۹۹..... د مطلقه صغيره نجلی د کوچني نسب
- ۲۰۱..... د معتدله الوفات ښځي د کوچني نسب
- ۲۰۳..... د عدت تېرېدلو تر اقرار کولو وروسته د کوچني پيدا کېدل
- ۲۰۴..... د معتدله الطلاق ښځي د کوچني نسب
- ۲۰۶..... د معتدله الوفات ښځي د کوچني د نسب ثابتېدلو طريقه
- ۲۰۷..... د منکوحه ښځي د کوچني د نسب ثابتېدلو مودت
- ۲۰۹..... د نکاح په مودت کي د اختلاف پر وخت د معتبر قول بيان
- ۲۱۰..... که خاوند طلاق پر ولادت معلق کړی دی نو په دې صورت کي د ولادت په هکله د يوې ښځي د گواهي حکم
- ۲۱۲..... په پورتنۍ صورت کي د حمل په هکله د خاوند د اقرار حکم
- ۲۱۴..... د حمل اکثره مودت
- ۲۱۵..... د مطلقه مينځي درانيولو په صورت کي د هغې د کوچني د نسب حکم
- ۲۱۶..... د اُم ولد جوړېدلو يو صورت
- ۲۱۷..... آيا د کوچني د نسب ثبوت به د هغه مور ته متعدي کيږي. که نه؟
- ۲۱۸..... د پورتنۍ مسئلې يو بل صورت
- ۲۱۹..... بَابُ حَضَانَةِ الْوَلَدِ وَمَنْ أَحَقُّ بِهِ
- ۲۱۹..... په خاوند او ښځه کي څوک د کوچني د پالنې زيات حقدار دی؟
- ۲۲۰..... تر مور وروسته به د پالنې حق چا ته حاصل وي؟

۲۲۴	په واده کولو سره د پالنې او پرورش حق ساقطېدل
۲۲۵	﴿د پالنې په حق کې د ټولو ښځو ترتیب﴾
۲۲۵	﴿د پالنې په حق کې د عصباتو ترتیب﴾
۲۲۵	د پالنې د حقداره خلکو بیان
۲۲۶	هلک به څومره مودت پالل کېږي؟
۲۲۶	نجلی به څومره مودت پالل کېږي؟
۲۲۹	د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت
۲۳۰	د ښځې لپاره د پالنې حق
۲۳۰	د ښځې لپاره د پالنې حق
۲۳۱	په پالنه او تربیت کې د کوچني د اختیار مسئله
۲۳۳	د حضانت او پالنې په مودت کې بچی د خپل پلار له ښار څخه نقل کول
۲۳۷	بَابُ النِّفَقَةِ
۲۳۷	د ښځې د نفقې حق
۲۳۹	د نفقې د تعیین معیار
۲۴۲	د هغه ښځې نفقه کوم چې د مهر په وجه خپل ځان خاوند ته نه سپاري
۲۴۳	د نافرمانې ښځې نفقه
۲۴۴	د کوچنۍ نجلی نفقه
۲۴۶	د قیدې ښځې نفقه
۲۴۸	د مریضې ښځې نفقه
۲۴۹	پر مالدار خاوند د خپلې ښځې د خادم نفقه
۲۵۰	د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت
۲۵۲	که خاوند له نفقې څخه عاجز سي؟
۲۵۴	که تر غربت وروسته خاوند مالدار سي نو د نفقې د بدلون حکم
۲۵۵	څه وخت وروسته د تېر وخت د نفقې مطالبه کول
۲۵۷	د تېر وخت له نفقې اداء کولو څخه مخکې د خاوند د مرګ حکم
۲۵۸	که خاوند د یو څو وخت نفقه وړاندي (پریوه ځای) ورکړي او بیا مړ سي (حکم او اختلاف)
۲۶۱	د غلام خاوند پر ذمه باندي د نفقې حکم

۲۶۲	د مینځي نفقه
۲۶۴	فَضْلٌ (فِي بَيَانِ السُّكْنَى)
۲۶۴	د "سکني" حکم
۲۶۶	د خپل کورنۍ (خپلوانو) سره د بنځي د ملاقات حق
۲۶۸	د غائب خاوند له مال څخه د نفقې اداء کولو بيان
۲۷۲	د پورتنۍ مسئلې بل صورت
۲۷۴	د پورتنۍ مسئلې يو بل صورت
۲۷۷	فَضْلٌ
۲۷۷	د مُطْلَقَه (طلاق سوي) بنځي لپاره د نفقې او سکني حکم
۲۸۰	د کونډي سوي بنځي لپاره د نفقې حکم
۲۸۱	په کومو صورتونو کې به بنځي ته نفقه نه ورکول کېږي؟
۲۸۳	د پورتنۍ مسئلې يو بل صورت
۲۸۴	فَضْلٌ (فِي بَيَانِ نَفَقَةِ الْأَوْلَادِ)
۲۸۴	د کوچني بچيانو نفقه
۲۸۵	د شېر خواره (تي رودونکي) بچي نفقه
۲۸۶	د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت
۲۸۷	خپله منکوحه يا معتنده بنځه د رضاعت لپاره په اجرت نيول
۲۸۸	د پورتنۍ مسئلې بل صورت
۲۸۹	د پورتنۍ مسئلې يو بل صورت
۲۹۰	دهغه کوچني نفقه چې دين يې (د پلار له دين څخه) مخالف وي
۲۹۲	فَضْلٌ (فِي نَفَقَةِ الْأَبَاءِ وَالْأَجْدَادِ وَالْخَادِمِ)
۲۹۲	د مور و پلار او د نيکه و انا د نفقې بيان
۲۹۵	د ديني اختلاف کله د نفقې د ورکولو مانع جوړېږي؟
۲۹۶	د ديني اختلاف په صورت کې د ورکولو نفقه
۲۹۸	د مور و پلار نفقه
۲۹۹	د ذی رحم محرم (نژدي قريب) نفقه کله واجبيږي؟

۳۰۱	دنى رحم محرم قريب دنفقي مقدار
۳۰۲	دبالغى نجلۍ او دشل وشوت هلک نفقه
۳۰۴	ددیني اختلاف په صورت کي دنى رحم محرم قريب نفقه
۳۰۴	پر غريب (محتاج سړي) باندي دخپلي بنځي او بچيانو نفقه
۳۰۶	دغائب بچي له مال څخه مور وپلار ته نفقه ورکول
۳۰۷	دپورتنۍ مسئلې نور وضاحت
۳۰۹	دپورتنۍ مسئلې يو صورت
۳۰۹	دپورتنۍ مسئلې يوبل صورت
۳۱۰	له نفقي څخه دخالي مودت بيان
۳۱۲	فَصْلٌ (فِي نَفَقَةِ الْعَبْدِ وَغَيْرِهِ)
۳۱۲	دغلام او مينځي نفقه

کتاب العتاق

۳۱۶	دعتق لغوي او اصطلاحی معنی
۳۱۶	دعتق سبب
۳۱۶	دعتق شرط
۳۱۷	دعتق رکن
۳۱۷	دعتق حکم
۳۱۷	داعتاق (آزادولو) شرعي حیثیت
۳۲۰	داعتاق الفاظ
۳۲۲	خپل غلام ته د "اې آزاد!" ویلو حکم
۳۲۳	دجزء یا بدن و طرف ته داعتاق نسبت کول
۳۲۴	دپورتنۍ مسئلې یو بل صورت
۳۲۵	د "لَا مِلْكَ عَلَيْكَ" ویلو حکم
۳۲۵	د "اعتاق" کنایات
۳۲۸	غلام خپل زوی همځول
۳۳۰	خپل غلام ته د "مولی او مالک" ویلو حکم
۳۳۳	خپل غلام ته د "زوی" یا "ورور" ویلو حکم

۳۳۵	غلام ته د "زوی" ویلو یو بل صورت
۳۳۹	غلام او مینځي ته د "مور و پلار" ویلو حکم
۳۴۲	مینځه د طلاق په الفاظو سره د مینځي آزادولو حکم
۳۴۶	د اعتاق یو څو نور الفاظ
۳۴۸	فَضْل
۳۴۸	که نژدې قریب دانسان غلام سي؟ (تفصیلي بیان)
۳۵۳	د الله درضا لپاره یاد شیطان او بُت په نامه د آزاد سوي غلام حکم
۳۵۴	د "مُکْرَه" او "سُکْرَان" سړي اعتاق
۳۵۴	د معلق اعتاق بیان
۳۵۵	له دار الحرب څخه د تبتېدونکي غلام حکم
۳۵۶	په اعتاق کي د حامله مینځي د حمل مختلف صورتونه
۳۵۷	حمل د مال په عوض کي آزادول
۳۵۹	د مینځي د اولاد حکم
۳۵۹	د پورتنۍ مسئلې یو صورت
۳۶۱	د پورتنۍ مسئلې یو بل صورت
۳۶۲	بَابُ الْعَبْدِ يُعْتَقُ بَعْضُهُ
۳۶۲	د غلام بعضي حصه آزادول
۳۶۸	د مشترک غلام یوه حصه آزادول
۳۷۰	د پورتنۍ مسئلې په باره کي دوه اصوله
۳۷۶	د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت
۳۸۴	د دوو شریکانو د معلق اعتاق یو صورت
۳۸۷	د پورتنۍ مسئلې یو بل صورت
۳۸۷	که له دواړو شریکانو څخه یو شریک پلار وي (تفصیلي بیان)
۳۹۱	د پورتنۍ مسئلې بل صورت
۳۹۲	د پورتنۍ مسئلې یو بل صورت
۳۹۳	د دریو شریکانو په مینځ کي د مشترک غلام مسئله
۳۹۵	د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

۴۰۰	د مینځي په ام ولد کېدلو کي د دوو شریکانو د اختلاف بیان
۴۰۳	د پورتنۍ مسئلې یو بل صورت
۴۰۷	بَابُ عَتَقَ أَحَدَ الْعَبْدَيْنِ
۴۰۷	له تعیین څخه بغیر په دریو غلامانو کي یو غلام آزادول
۴۱۱	د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت
۴۱۴	په پورتنۍ صورت کي د طلاق حکم
۴۱۵	په دوو غلامانو کي د غیر معین غلام له آزادولو څخه وروسته په یوه غلام کي تصرف کول
۴۱۸	په پورتنۍ صورت کي د طلاق مسئله
۴۲۲	د معلق إعتاق یو صورت
۴۲۳	د معلق إعتاق یو بل صورت
۴۲۵	په إعتاق د گواهی ور کولو حیثیت
۴۲۹	بَابُ الْحَلْفِ بِالْعَتَقِ
۴۲۹	د معلق إعتاق یو ځانگړی صورت
۴۳۰	د معلق إعتاق یو بل صورت
۴۳۲	د خپلو ټولو غلامانو آزادي په مرگ پوري معلق کول
۴۳۶	بَابُ الْعَتَقِ عَلَى جُعْلٍ
۴۳۶	إعتاق بالمال (د مال په بدله کي غلام آزادول)
۴۳۸	په کتابت او إعتاق بالمال کي فرق
۴۳۹	کله چي غلام مشروط مال حاضر کړي (حکم او اختلاف)
۴۴۳	”عتق بالمال“ پر مرگ معلق کول
۴۴۴	د خدمت پر شرط آزادول
۴۴۶	د یو بل چا مملوک د مال په بدله کي آزادول
۴۴۸	د پورتنۍ مسئلې یو بل صورت
۴۵۰	بَابُ التَّذْيِيرِ
۴۵۰	د تدبیر لغوي او اصطلاحی معنی
۴۵۰	د مدبّر غلام شرعي تعریف او احکام

- ۴۵۳ ..... په مدبر غلام كوم كارونه كول جائز دي؟
- ۴۵۵ ..... د مدبره مينځي د بچي حكم
- ۴۵۸ ..... بَابُ الْاِسْتِيْلَادِ
- ۴۵۸ ..... داستيلا د لغوي او اصطلاحي معنى
- ۴۵۸ ..... د أم ولد شرعي تعريف او احكام
- ۴۶۱ ..... په أم ولد كوم كارونه كول جائز دي؟
- ۴۶۵ ..... د أم ولد د بچيانو حكم
- ۴۶۸ ..... كه د كافر سړي أم ولد اسلام راوړي؟ (حكم او اختلاف)
- ۴۷۱ ..... كه يو څوك د خپلي مينځي مالك جوړ سي؟ (حكم او اختلاف)
- ۴۷۵ ..... كه پلار د خپل زوى مينځه أم ولد جوړه كړي؟
- ۴۷۷ ..... د مشتر كه مينځي د أم جوړ بدلويان
- ۴۷۹ ..... د پورتنى مسئلې يوبل صورت
- ۴۸۴ ..... د خپل مكاتب مينځه أم ولد جوړول
- ۴۸۸ ..... كِتَابُ الْاِيْمَانِ
- ۴۸۸ ..... د يمين لغوي او اصطلاحي معنى
- ۴۸۸ ..... د قسم (يمين) اقسام او د يمين غموس تعريف
- ۴۹۱ ..... د يمين منعقد او يمين لغويان
- ۴۹۳ ..... په يمين كي د قصد، هيري او كراه د برابر والي بيان
- ۴۹۵ ..... بَابُ مَا يَكُونُ يَمِينًا وَمَا لَا يَكُونُ يَمِينًا
- ۴۹۵ ..... د قسم د الفاظويان
- ۴۹۸ ..... د قسم د حروفويان
- ۵۰۱ ..... د قسم د افعالويان
- ۵۰۲ ..... د فارسي كوم الفاظ قسم دي؟
- ۵۰۴ ..... يو كار پر ايمان يا كفر معلق كول قسم دى
- ۵۰۷ ..... فَضْلٌ فِي الْكُفَّارَةِ
- ۵۰۷ ..... د قسم د كفارى بيان

- ۵۰۸..... د قسم په كفاره كي دروژو نيولو بيان
- ۵۰۹..... تر قسم ماتولو مخكي كفاره اداء كول
- ۵۱۱..... د گناه پر كار قسم اخيستل
- ۵۱۳..... پر خپل ځان يوشی حرامول
- ۵۱۵..... د "كُلْ جِلَّ عَلَيَّ حَرَامٌ" ويلو حكم
- ۵۱۷..... د مطلق او معلق نذر حكم
- ۵۲۱..... بَابُ الْيَمِينِ فِي الدُّخُولِ وَالسُّكْنَى
- ۵۲۱..... خوني (كوتې) ته دنه داخلېدلو قسم اخيستل او بيا د خوني داليز، چارچوب، مسجد او داسي نورو ته داخلېدل
- ۵۲۴..... كور ته دنه داخلېدلو قسم اخيستل او بيا وريچار او ويران كور (كنډوالې) ته داخلېدل
- ۵۲۶..... په پورتنۍ صورت كي د كور بام (چت) ته ختل
- ۵۲۹..... د محلوف عليه كار په كولو سره انسان كله حاثت كيږي؟
- ۵۳۱..... د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت
- ۵۳۶..... بَابُ الْيَمِينِ فِي الْخُرُوجِ وَالْإِثْيَانِ وَالزُّكُوفِ وَغَيْرِ ذَلِكَ
- ۵۳۶..... له مسجد يا كور او داسي نورو څخه د هيڅكله نه وتلو قسم اخيستل
- ۵۳۹..... يو ځای ته د تللو قسم اخيستل
- ۵۴۱..... د قسم يو څو ځانگړي صورتونه
- ۵۴۵..... د يو سړي پر سپارلي باندي نه د سپرېدلو قسم اخيستل
- ۵۴۸..... بَابُ الْيَمِينِ فِي الْأَكْلِ وَالشُّرْبِ
- ۵۴۸..... له درختي څخه د خوراك نه كولو قسم اخيستل
- ۵۵۲..... داومه (كچه) خرمانه خوړلو قسم اخيستل
- ۵۵۵..... د غوښو نه خوړلو تر قسم وروسته د ماهي غوښي خوړل
- ۵۵۷..... د وازگي نه خوړلو قسم
- ۵۵۹..... د غنمو نه خوړلو قسم
- ۵۶۱..... د پورتنۍ مسئلې يو څو نور صورتونه
- ۵۶۳..... د كباب سوي يا پوخ سوي شي دنه خوړلو قسم
- ۵۶۶..... د مېوې نه خوړلو قسم
- ۵۶۸..... د "كُتِفَ" نه خوړلو قسم

- د سهار چای (ناشته) یا د غرمې د هوډۍ نه خوړلو قسم ۵۷۰
- د "دجلې" له دریاب څخه د اوبو نه چيښلو قسم ۵۷۳
- د قسم یو ځانگړی صورت ۵۷۵
- آسمان ته د ختلو او د ناممکن کار کولو قسم ۵۸۰
- بَابُ الْيَمِينِ فِي الْكَلَامِ ۵۸۲
- د یو چا سره د کلام نه کولو قسم ۵۸۲
- تر معلوم وخته پورې د کلام نه کولو قسم ۵۸۵
- په قسم کې د "ورځي" د لفظ مراد او وضاحت ۵۸۷
- د محلو ف علیه د حالت بدلېدلو حکم ۵۹۱
- د پورتنۍ مسئلې دلائل او نور وضاحت ۵۹۶
- د پورتنۍ مسئلې یو بل صورت ۵۹۸
- فَصْلٌ ۵۹۹
- د "جین" یا "زمان" قسم ۵۹۹
- د "یوڅو ورځو" یا "ډیرو ورځو" قسم ۶۰۳
- بَابُ الْيَمِينِ فِي الْعِتْقِ وَالطَّلَاقِ ۶۰۷
- عتق یا طلاق د هلک پر ولادت معلق کول ۶۰۷
- که یو څوک ووايي چې زما اول یا آخري غلام آزاد دی؟ (حکم او اختلاف) ۶۱۰
- د معلق عتق (آزادی) یو څو مثالونه ۶۱۴
- د عتق او طلاق د تعلیق یو څو مسئلې ۶۱۸
- بَابُ الْيَمِينِ فِي الْبَيْعِ وَالشِّرَاءِ وَالتَّزْوِجِ وَغَيْرِ ذَلِكَ ۶۲۴
- د بیع، شراء، نکاح او د داسې نورو معاملاتو د نه کولو قسم ۶۲۴
- د یو کار نه کولو قسم اخیستل او بیا بل چا ته د هغه کار کولو حکم کول ۶۲۶
- د "إِنْ بَعَثْتُ لَكَ" او د "إِنْ بَعَثْتُ ثَوْبًا لَكَ" حکم ۶۳۰
- د طلاق او عتاق یو څو مسئلې ۶۳۲
- بَابُ الْيَمِينِ فِي الْحَجِّ وَالصَّلَاةِ وَالصَّوْمِ ۶۳۷
- د پیاده حج کولو قسم او نذر ۶۳۷

- ۶۳۹ ..... حرم ته د پياده تللو نذر
- ۶۴۱ ..... په مُعَيَّن کال کي د حج کولو نذر
- ۶۴۳ ..... دروژې يا المانځه د نه اداء کولو تر قسم وروسته بيرته هغه شروع کول
- ۶۴۶ ..... بَابُ الْيَمِينِ فِي لُبْسِ الثِّيَابِ وَالْحُلِيِّ وَغَيْرِ ذَلِكَ
- ۶۴۶ ..... د نذر بوځانگړي صورت
- ۶۴۹ ..... د زېور نه اغوستلو تر قسم وروسته د سپينوزرو گوتمۍ په گوته کول
- ۶۵۱ ..... د نه کښېنستلو يا نه بيدېدلو قسم
- ۶۵۳ ..... بَابُ الْيَمِينِ فِي الْقَتْلِ وَالضَّرْبِ وَغَيْرِهِ
- ۶۵۳ ..... د نه وهلو يا غسل ورکولو تر قسم وروسته د مړيني په حالت کي دغه عمل کول
- ۶۵۵ ..... د نه وهلو تر قسم وروسته تر ورېښتانو کښول، خپه کول او په غاښول
- ۶۵۶ ..... د يو چا پر قتل کولو د طلاق معلق کولو يو صورت
- ۶۵۸ ..... بَابُ الْيَمِينِ فِي تَقَاضِي الدَّرَاهِمِ
- ۶۵۸ ..... په مختصر وخت کي د قرض اداء کولو قسم
- ۶۶۲ ..... د قرض او داسي نورو په هکله د قسم اخيستلو يو څو صورتونه
- ۶۶۴ ..... د يو کار نه کولو يا کولو په هکله د مطلق قسم اخيستلو بيان
- ۶۶۶ ..... د يو شي د هديه کولو په هکله د قسم اخيستلو بيان

(دا) باب دایلاء (دا حکامو پہ بیان کی) دی

لعان. په دې ټولو کي اول مصنف رَحْمَةُ اللهِ د طلاق احکام او تفصیلات بیان کړل: ځکه چي طلاق په تحریم کي اصل دی او په خپل وخت کي مباح دی. اوس تر هغه وروسته د ایلاء احکام بیانوي: ځکه چي ایلاء طلاق ته په اباحت کي ډېره نژدې ده: ځکه ایلاء مشروع یمین ته وایي. علامه اتزاري رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ فرمایي چي قیاساً پکار دا وه چي صاحب د هدایې اول خلع ذکر کړې وای: ځکه چي خلع هم یو ډول طلاق دی خو څرنګه چي خلع د نِسْخې له طرفه وي او د مال په عوض کي وي. نو په دې وجه یې هغه تر ایلاء وروسته ذکر کړه او ایلاء یې د طلاق سره متصل ذکر کړه. (بنایه ج: ۵، ص: ۲۶۸)

او دایلاء شرعي معنی ده: مُنْعُ النَّفْسِ عَنْ قِرْبَانِ الْمُنْكَوْحَةِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ فَصَاعِدًا مُنْعًا مُؤَكَّدًا بِأَلْيَمِينَ. (یعنی خلور میاشتی یا تردې زیات بنځي ته د "نه نژدې کېدلو" او جماع نه کولو اقسام کول). کله چي خاوند داسي قسم وکړي او بیا خلور میاشتي بنځي ته نژدې نه سي. نو یو طلاق بائن واقع کیږي. او که قسم مات کړي او بنځي ته نژدې سي. نو بیا به د قسم کناره اداء کوي. او که یو سړی له خلورو میاشتو څخه کم د "نه نژدې کېدلو" قسم وکړي. نو په محاوره کي دې ته هم ایلاء وایي. لېکن په دې سره طلاق نه واقع کیږي خو بیا هم که هغه په دغه کم مودت کي بنځي ته نژدې سي. نو د قسم کناره به اداء کوی.

دایلاء شرعی تعریف او حکم

وَإِذْ قَالَ الرَّجُلُ لِمَرْأَتِهِ: وَاللَّهِ لَا أَكْرَهُكَ أَوْ كُلُّهُ چي خاوند خپلي نبځي ته ووايي: په الله قسم! زه به تا ته نه نژدې کېږم ايمني په خدای قسم که در نژدې سم. او په خدای قسم که وطي در سره وکړم! اَوْ قَالَ: وَاللَّهِ لَا أَكْرَهُكَ اَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ يا اداسي اووايي: په الله قسم! زه به تا ته څلور مياشتي نه نژدې کېږم فَهُوَ مُؤْمِلٌ نو هغه ايلاء کونکی دی لقولہ تعالیٰ لِيَذِينَ يُؤْمِنُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ اَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ | ۲۲۶ | ځکه الله

تعالیٰ فرمایلی دی: اوا کوم خلک چي قسمونه کوي د خپلو بنځو اله جماع اڅخه د هغو لپاره څلور میاشتي انتظار کول دي.

اللغات: ﴿لَا أَقْرَبَ﴾ د سمع له باب څخه د نفي صیغه ده: نژدې کېدل، نژدې راتلل (مراد ځني وطي کول دي). ﴿مُولٍ﴾ د افعال له باب څخه د اسم فاعل صیغه ده. په اصل کې مُوِلٌ وو پر وزن د مُفْعِلٍ: ایلاء کونکی. قسم کونکی. ﴿تَرَبُّصٌ﴾ د تفعل مصدر دی: انتظار کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادې که یو سړی دور حواله صراحت څخه بغیر مطلقاً خپلي بنځي ته ووايي: وَاللَّهِ لَا أَقْرَبُکَ، نو په دې صورت کې هغه بالاجماع ایلاء کونکی شمارل کېږي. لېکن که هغه دور څو صراحت وکړي او داسې ووايي: وَاللَّهِ لَا أَقْرَبُکَ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ، يعني أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ په ښکاره لفظو سره ذکر کړي، نو په دې صورت کې فقط زموږ په نېز هغه ایلاء کونکی ګرځي. لېکن د شوافعو او مالکيه وو په نېز هغه ایلاء کونکی نه ګرځي: ځکه چي ددې حضراتو په نېز په دغه صورت کې د څلورو میاشتو له پوره کېدلو څخه وروسته قسم پوره کېږي او په څلورو میاشتو کې دننه، دننه خاوند ته درجعت کولو حق سته. لهدا تر څو چي هغه تر څلورو میاشتو دریات قسم نه وکړي، نو تر هغه وخته پوري ایلاء کونکي نه ګرځي (خو کله چي تر څلورو میاشتو دریات قسم وکړي که څه هم یوه ورځ زیاته کړي، نو بیا ددوی په نېز هغه ایلاء کونکي ګرځي).

لېکن دا آیت: لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ (الآیة) د دغه حضراتو په خلاف حجت او دلیل دی: ځکه چي په دې آیت کې تَرَبُّصٌ او انتظار فقط پر أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ (څلورو میاشتو) موقوف کړی سوی دی او پر څلورو میاشتو هیڅ زیاتوب نه دي سوی. لهدا بل چاته به هم پر دې آیت د اضافه او زیاتوب کولو هیڅ حق نه وي.

د ایلاء په مودت کې د وطي (جماع) کولو یا نه کولو بیان

فَإِنْ وَطَّئَهَا فِي الْأَرْبَعَةِ الْأَشْهُرِ نَوْ كَه اخاوند ا د دغه بنځي سره په څلورو میاشتو کې ادننه او وطي وکړي حَتَّى يَحْضِيَ نَوْ هغه په خپل قسم کې حانث کېږي وَلَرِمَتْهُ الْكُفَارَةُ او کفار په لازميږي لَئِنْ الْكُفَارَةُ مُوجِبُ الْحِنْثِ ځکه چي کفار د حانث کېدلو واجبونکې ده ایمني کفار حنث واجبوي ا وَسَقَطَ الْإِيلَاءُ او ایلاء ساقطېږي لَئِنْ الْيَمِينَ تَرَفَعَتْ بِالْحِنْثِ ځکه چي قسم په حانث کېدلو سره ختمېږي وَإِنْ لَمْ يَطْرُقْهَا حَتَّى مَفَتْ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ او که اخاوند ا بنځي ته نژدې نه سي تر دې چي څلور میاشتي تيري

سي بَانَتْ مِنْهُ بِطَلِيقَةٍ نَوْبُخْه په يوه طلاق سره بانه كيږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: تَبَيَّنَ بِتَفْطِيحِ الْقَاضِي أَوْ
 إِمَامٍ شَافِعِيٍّ رَجْعُهُ إِنْهُ فَرَمَايِي: چي اډه دې صورت كي به اښخه د قاضي په تفريق سره بانه كيږي لِأَنَّهُ
 مَا يَرُ حَقَّهَا فِي الْجَمَاعِ حُكْمٌ چي خاوند په جماع كي د ښځي د حق مانع دی ايعني په ايلاء كي خاوند
 ښځي د جماع حق له هغې څخه منع كړی دی اَفَيَنْبُذُ الْقَاضِي مَتَابَهُ فِي التَّشْرِيحِ نو په تشریح كي به قاضي د
 هغه قائم مقام كيږي كُنَانِي الْجَبِّ وَالْعِنَّةِ لکه په مقطوع الذكر او عنين كي اچي قاضي قائم مقام
 كيږي اَوَلَنَا: أَنَّهُ فَلَمَّهَا بِنَتْمِ حَقِّهَا زموږ دليل دادی: چي خاوند د ښځي د حق په منع كولو سره پر
 هغې ظلم كړی دی فَجَازَا الشَّرْعُ بِرَوَالِ نِعْمَةِ النِّكَاحِ عِنْدَ مَضَى هَذِهِ الْمُدَّةِ لِهَذَا شَرِيعَتِ هَغَه ته د ايلاء د
 مودت د پوره كېدلو په وخت كي د نكاح د نعمت په زائلولو سره بدله اسزاوړ كړه وَهُوَ الْمَأْثُورُ عَنْ
 عُثْمَانَ وَعَنِ الْعَبَادِلَةِ الثَّلَاثَةِ وَزَيْدِ ابْنِ ثَابِتٍ اوهما احكم ا د عثمان، علي، عبدالله ثلاثه او زيد بن
 ثابت رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَجْنَعِينَ څخه نقل سوی دی دَكُنِيَ بِهِمْ قُدُوءٌ او ازموږ لپاره ا د هغو اقتداء او
 لارښوونه ا كافي ده وَلَا تَنْتَهَ كَانَ طَلَا قَانِي الْجَاهِلِيَّةِ او حُكْمٌ چي ايلاء د جاهليت په زمانه كي طلاق وو
 فَحَكَمَ الشَّرْعُ بِتَأْجِيلِهِ إِلَى انْقِصَاءِ الْمُدَّةِ نو شريعت ا د ايلاء ا د مودت تر پوره كېدلو پوري د هغه اطلاق ا
 د مؤخر كولو حكم وكړی.

اللغات: ﴿تَسْرِيحٌ﴾ د تفهیل مصدر دی: په بل چا ښځه پرېښوول، ښځه ايله كول. ﴿جَبٌّ﴾ د تناسل آله
 (ذكر) پرېكېدل. ﴿عِنَّةٌ﴾ د جماع قدرت نه لرل. ﴿مُضَى﴾ د ضرب د باب مصدر دی: تېرېدل، پوره كېدل.
 ختمېدل، ﴿مَأْثُورٌ﴾ د مفعول صيغه ده: نقل كړی سوی، مروي. ﴿قُدُوءٌ﴾ قُدُوءٌ، قُدُوءٌ: لارښوود، رهنما،
 مقتدا. ﴿تَأْجِيلٌ﴾ د تفهیل مصدر دی: وخت تاكل، نېټه داره كول، تأخير (خښول). ﴿الْعَبَادِلَةُ الثَّلَاثَةُ﴾
 درې عبدالله گان، له دې څخه د فقهاؤ په اصطلاح دا درې صحابه كرام مراد دي: ① عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ،
 ② عبدالله بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، ③ عبدالله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، او د محدثينو په اصطلاح له "عَبَادِلَةِ"
 څخه دا څلور صحابه مراد وي: عبدالله بن عمر، عبدالله بن عباس، عبدالله بن زبير، عبد بن عمرو بن العاص
 رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ. (نبايه ج: ۵، ص: ۲۷۱)

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که تر ايلاء كولو وروسته خاوند خپل ځان كنترول نه كړي او بې
 واكه سي او د ايلاء په مودت يعني په څلورو مياشتو كي دننه د ښځي سره جماع وكړي. نو په دې
 صورت كي هغه په خپل قسم كي حاثت كيږي او پر هغه كفارة يمين لازميږي. حُكْمٌ چي كفاره د

حادث کیدلو موجب ده او هغه پر حانشېدونکي کس واجیږي. نو کله چي پر هغه کفار و واجب سي. بیا دهغه ایلا، ختمیږي؛ ځکه چي دایلا، دار و مدار پر قسم دی او کله چي قسم مات سي او ختم سي. نو ښکاره خبره ده چي ایلا، به هم ختمیږي او د خلورو میاشتو په پوره کیدلو سره به پر ښځي هیڅ طلاق نه واقع کیږي.

وان لم یقر بها إلیکم: او که خاوند پر خپل قسم مضبوط او مستقیم پاته سي او خلور میاشتي ښځي ته لاس هم نه ورږي. نو د خلورو میاشتو په پوره کیدلو سره سمدستي د خاوند او ښځي په مینځ کي تفریق واقع کیږي يعني پر ښځي یو طلاق بائن واقع کیږي. امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ فرمایي چي فقط د خلورو میاشتو په پوره کیدلو سره سمدستي تفریق نه واقع کیږي. بلکي تر خلورو میاشتو وروسته به تفریق موقوف وي يعني که تر خلورو میاشتو وروسته خاوند د ښځي سره جماع نه وکړي یا د رجعت کولو څخه انکار وکړي. نو بیا به دا مقدمه د قاضي په دربار کي وړاندې کیږي او قاضي به د دوی په مینځ کي تفریق کوي او پر ښځي به طلاق بائن واقع کوي.

لنډه دا چي زموږ او د شوافعو په مسلک کي فقط دویمه فرق سته چي دهغو په نېز به تفریق د قاضي په قضاوت سره واقع کیږي. او زموږ په نېز د مودت په پوره کیدلو سره تفریق واقع کیږي. **د امام شافعي دلیل:** د قاضي پر تفریق د شوافعو دلیل دا دی چي جماع او وطی د ښځي حق دی. او خاوند خلور میاشتي ښځي ته د دغه حق په نه ورکولو سره هغې ته ضرر رسولی دی. او تر خلورو میاشتو تر پوره کیدلو وروسته دا معلومه سوه چي خاوند إِمْسَاکَ بِالْمَعْرُوفِ نه کوي. لهدا کله چي خاوند إِمْسَاکَ بِالْمَعْرُوفِ فوتوي. نو ښکاره خبره ده چي قاضي به دهغه نائب جوړیږي او تَسْرِیحَ بِالْإِخْسَانِ به کوي. ځکه چي قرآن کریم دا اعلان کړی دی: فَإِمْسَاکَ بِالْمَعْرُوفِ أَوْ تَسْرِیحَ بِالْإِخْسَانِ. يعني کله چي د مطلقه ښځو عدت پوره سي. نو تاسي هغوی په شرعي طریقه یا د ځان سره وساتئ! یا یې په ښه طریقه سره پرېږدئ!.

زموږ دلیل: دا دی چي دایلا، په مسئله کي خاوند ظالم دی او شوافع هم د دې اقرار کوي. نو ظالم ته فوراً سزا ورکول پکار دي او په دې باره کي یو گړی هم تأخیر نه کول پکار دي. نو ځکه موږ وایو چي د خلورو میاشتو په پوره کیدلو سره به سمدستي خاوند ته د ظلم بدله ورکول کیږي او هغه به د نکاح له نعمت څخه محرومول کیږي او په دې سلسله کي به د قاضي د قضاوت انتظار نه کیږي د دې لپاره چي ژر تر ژره ښځه له خاوند څخه په پوره توگه آزاده سي او د خاوند له ضرر څخه د همېشه لپاره خلاصون تر لاسه کړي. او دا حکم موږ له خپل ځان څخه نه بیانوو. بلکي له غټو صحابه کرامو څخه همدغه حکم او مسئله نقل سوې ده. چي په هغو کي حضرت عثمان، حضرت علي، حضرت عبدالله

بن مسعود. حضرت عبدالله بن عباس او حضرت عبدالله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُهُم دي. او ښکاره خبره ده چي له دومره صحابه وو څخه د يوې مسئلې نقل کېدل د دې خبرې قوي دليل دی چي يقيناً به هغو دا حکم له خپل گران پېغمبر ﷺ څخه اورېدلی وي. او د دې حضراتو فيصله او فتویٰ زموږ لپاره کافي ده.

ولائه إلخ: زموږ عقلي دليل دا دی چي د جاهليت په زمانه کي به هم ايلاء طلاق شمارل کېدی لېکن په هغه وخت کي ايلاء طلاق علی الفور وويغي د ايلاء کولو په وخت کي سمدستي پر ښځي طلاق واقع کېدی. او اسلام هم ايلاء طلاق وشماری. لېکن فرق صرف دومره دی چي د جاهليت په زمانه کي ايلاء طلاق علی الفور وولېکن په اسلام کي دا د څلورو مياشتو تر پوره کېدلو وروسته طلاق وگرځېدی. نو څرنگه چي د جاهليت په زمانه کي د ايلاء په ذريعه واقع کېدونکي طلاق د قاضي پر تفريق موقوف نه وو. همدارنگه په اسلام کي هم هغه د قاضي پر تفريق موقوف نه کړی سو.

د ايلاء د قسم تفصيلي بيان

فَإِنْ كَانَ حَلْفٌ عَلَى أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ بَيَّا كَهَ اخَوْنَدَا د څلورو مياشتو قسم کړی وي فَقَدْ سَقَطَتِ الْيَبِينُ نو قسم ساقطېږي لِأَنَّهَا كَانَتْ مُؤَقَّتَةً بِهِ ځکه چي قسم په همدغه مودت سره مؤقت امتعين او وَاِنْ كَانَ حَلْفٌ عَلَى الْإِكْبَدِ او که هغه د هېښه لپاره قسم کړی وي فَالْيَبِينُ بَاقِيَةٌ ځکه قسم اوس هم ا پاته دی لِأَنَّهَا مُطْلَقَةٌ ځکه چي قسم کول مطلق دي وَلَمْ يُوجَدْ الْحِنْثُ لِتَرْتَبَ بِهِ او حانث کېدل هم موجود سوي نه دي چي په هغه سره قسم ختم سي إِلَّا أَنَّهُ لَا يَتَكَرَّرُ الطَّلَاقُ قَبْلَ الزَّوْجِ خو دا چي تر نکاح کولو مخکي طلاق نه مکرر کيږي لِأَنَّهُ لَمْ يُوجَدْ مِنْهُ الْحَقُّ بَعْدَ الْبَيِّنُونَةِ ځکه چي تر بانه کېدلو افرقت او وروسته د ښځي د حق منع کول موجود نه سو فَإِنْ عَادَ فَنَزَوَّجَهَا بيا که هغه واپس راسي او د دې ښځي سره ادويم حل انکاح وکړي عَادَ الْإِبْلَاءُ نو ايلاء اهم ا را گرځي يعني د ايلاء حکم هم را گرځي فَإِنْ وَطَّئَهَا إِلَّا وَقَعَتْ بِهِمْ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ تَطْلِيقُهُ أُخْرَى بيا که هغه د ښځي سره وطي وکړي انو پر هغه کفاره لازميږي ا کنې د څلورو مياشتو تر پوره کېدلو وروسته به دويم طلاق واقع کيږي لِأَنَّ الْيَبِينَ بَاقِيَةٌ لِإِطْلَاقِهَا ځکه قسم اوس هم ا پاته دی د خپل مطلقوالي په وجه وَبِالزَّوْجِ ثَبَّتَ حَقُّهَا او په نکاح کولو سره د ښځي حق ثابت سوی دی فَيَتَحَقَّقُ الطُّلْمُ نو ا په دې صورت کي ا به ا پر ښځي ا

ظلم كول ثابت سي وَيُعْتَبَرُ ابْتِدَاءُ هَذَا الْإِيْلَاءِ مِنْ وَقْتِ التَّرْجُوعِ او دې ايلاء د ابتداء اعتبار به د نکاح کولو د وخت څخه کيږي فَإِنْ تَزَوَّجَهَا ثَالِثًا بيا که اخوند ا د دې ښځي سره دريم وار نکاح وکړي عَادَ الْإِيْلَاءُ نو ايلاء ا بيا ا را واپس کيږي وَوَقَعَتْ بِهِنَّ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ أُخْرَى او د خلورو مياشتو په پوره کېدلو سره بل ا دريم ا طلاق واقع کيږي إِنْ لَمْ يَكُنْ بِهَا ا په دې شرط ا که اهغه ا ښځي ته نژدې نه سي لَبَايِنَاءُ دهغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی فَإِنْ تَزَوَّجَهَا بَعْدَ رُجُوعِ بيا به که تر دويم خاوند وروسته اول خاوند ا دهغې سره نکاح وکړي لَمْ يَكُنْ بِذَلِكَ الْإِيْلَاءِ طَلَقٌ نو په هغه ايلاء سره طلاق نه واقع کيږي لِتَقْدِيرِ بَطْلَانِ هَذَا الْبُذْكِ ځکه چي هغه د دغه اول ا ملکيت په طلاق سره مقيده ده وَهِيَ فَرْعٌ مَسْأَلَةُ التَّنْجِيزِ الْخِلَافَةِ او دا مسئله ا د تنجيز د مختلف فيه مسئلې فرع ده ايمني دا مسئله د تنجيز د مسئلې فرع ده چي په هغه کي اختلاف ووَا وَقَدْ مَرَّ مِنْ قَبْلُ او هغه مخکي تېره سوه وَالْيَمِينُ بِأَقْبَرِ طَلَقِهَا وَعَدَمِ الْحِنْثِ او د قسم د مطلقوالي په وجه او د نه حانث کېدلو په وجه ا په دې صورت کي هم ا قسم پاته دی فَإِنْ وَطَّئَهَا كُفْرًا عَنْ يَمِينِهِ بيا که اخوند ا دهغې سره وطي وکړي نو د خپل قسم کفر به اداء کوي لَوْجُودِ الْحِنْثِ ځکه چي حانث کېدل موجود دي ايمني ځکه چي هغه په خپل قسم کي حانث سوا.

اللغات: «بَيِّنُوتَةٌ» د ضرب مصدر دی: بانه کېدل (فرقت واقع کېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که ايلاء کونکي خپل قسم پوره کړی او ښځي ته نژدې نه سو. نو د دې دوه صورتونه دي: ① خاوند به يا د خلورو مياشتو قسم کړی وي. ② يا به يې د همېشه لپاره قسم کړی وي. که اول صورت وي. يعني خاوند فقط د خلورو مياشتو قسم کړی وو. او هغه دا قسم پوره کړی. يعني تر خلورو مياشتو پوري يې د ښځي سره وطي نه وکړي. نو د خلورو مياشتو په پوره کېدلو سره فوراً (سمدستي) قسم ساقطیږي. ځکه چي هغه په خلورو مياشتو سره قسم مؤقت کړی وو. او که چيري دويم صورت وي. يعني خاوند د همېشه لپاره قسم کړی وو. نو د خلورو مياشتو په پوره کېدلو سره پر ښځي يو طلاق بائن واقع کيږي. او يمين باقي پاتېږي. ځکه چي خاوند مطلق يمين (قسم) کړی دی. او بيا خاوند وطي هم کړي نه دي. نو حنث (حاشېدل) هم موجود نه سو چي د هغه په وجه يمين ختم سي. نو ځکه به يمين باقي پاته وي. لېکن که تريوه طلاق بائن وروسته خاوند د ښځي سره نکاح نه وکړه او بيا خلور مياشتي پوره سوې. نو پر ښځي دويم طلاق نه واقع کيږي. ځکه چي په اول طلاق سره ښځه بانه سوې ده. او دويم ځل خاوند د ښځي سره نکاح هم نه ده

کړې. لهندا دلته دا خبره نه سي کېدلای چي خاوند د ښځي سره ظلم وکړي او څلور مياشتي يې هغې ته دخپل وطي حق نه ورکړي، نو ځکه به تر څلورو مياشتو وروسته دويم طلاق نه واقع کېږي.

فان عاد إلخ: فرمايي که چيري خاوند د اول طلاق تر عدت تېرېدلو وروسته دويم ځل بيا د ښځي سره نکاح وکړه، نو په دې صورت کي د ايلاء حکم هم دويم ځل راگرځي، يعني اوس که خاوند په دويمه نکاح کي په څلورو مياشتو کي دننه وطي وکړي، نو يمين ختمېږي، او هغه حاث کېږي، او که وطي نه وکړي، نو د څلورو مياشتو په پوره کېدلو سره دويم طلاق واقع کېږي، ځکه چي د يمين د مطلق کېدلو په وجه يمين اوس هم پاته دی، او د دويم ځل نکاح کولو په وجه د ښځي لپاره د وطي حق هم ثابت سوی دی، نو تر څلورو مياشتو پوري ښځي ته دخپل حق نه ورکولو په وجه خاوند پر هغې ظلم کړی دی. لهندا له ښځي څخه د ضرب دفع کولو په خاطر به د څلورو مياشتو په پوره کېدلو سره سمدستي پر ښځي دويم طلاق بائن واقع کېږي، او په نورو څلورو مياشتو کي به د نکاح دوخت څخه ايلاء شروع کېږي، او د نکاح دوخت څخه به د څلورو مياشتو مودت شمارل کېږي.

فان تزوجها ثالثا إلخ: فرمايي که چيري خاوند دريم ځل هم د ښځي سره نکاح وکړه، لېکن په دې نکاح کي يې هم تر څلورو مياشتو پوري د ښځي سره جماع نه وکړه، نو څرنگه چي قسم مطلق وو، لهندا د دريم ځل نکاح کولو په وخت کي به بيرته د ايلاء حکم راگرځي، او د وطي نه کولو په صورت کي به څلور مياشتي وروسته دريم طلاق واقع کېږي، او ښځه به په دې دريم طلاق سره مغلظه گرځي.

فان تزوجها إلخ: فرمايي که چيري د دريو طلاکو تر وقوع وروسته ښځي د بل خاوند سره نکاح وکړه، او بيا دويم خاوند په هغې دخول وکړي او طلاق يې ورکړي، او تر عدت ختمېدلو وروسته دا ښځه بيرته د اول خاوند په نکاح کي راغله، نو په دې صورت کي د مخکنۍ ايلاء حکم ختمېږي، او په هغه سره هيڅ طلاق نه واقع کېږي، که څه هم خاوند د ښځي سره څلور مياشتي وطي نه وکړي، ځکه چي مخکنۍ ايلاء د اولي نکاح د ملکيت سره مقيده وه، او د اولي نکاح ملکيت درې طلاقه وو، او خاوند هغه درې سره طلاقه استعمال کړل، او اوس ښځه د نوي سره د هغه په نکاح کي راغلې ده، نو مخکنۍ ايلاء به اوس د دويمي نکاح په ملکيت (دريو طلاقونو) کي هيڅ غمل نه کوي، ځکه چي هغه په پوره توگه ختمه سوه.

وهي فرع إلخ: فرمايي چي ايلاء د طلاق د معلق کولو په معنی سره ده، او دا مسئله د تنجيزي مسئلې فرع ده، کوم چي په بَابُ الْأَيْكَانِ فِي الطَّلَاق کي تېره سوه چي دامام زفر رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز تعليق نه باطلېږي، او زموږ په نېز باطلېږي.

په مبسوط کي ذکر سوي دي چي که يو سړی د خپلي ښځي سره ایلاء وکړي او بیا د ایلاء له مودت پوره کېدلو څخه مخکي ښځي ته له تعلیق څخه بغير درې طلاقه ورکړي. نو درې سره طلاقه فوراً واقع کیږي او زموږ په نېز ایلاء باطلیږي. لېکن دامام زفر رحمه الله په نېز نه باطلیږي: زموږ دلیل دا دی چي ایلاء طلاق مؤجل دی. او ایلاء د اول ملکیت پر مملوکه درېو طلاقونو منعقد کیږي او کله چي پر ښځي درې طلاقه واقع سي. نو هیڅ مملوک طلاق نه پاتیږي. لهدا ایلاء به هم نه پاتیږي. او همدارنگه کله چي ښځه د دغه ملکیت په ایلاء سره درې واره بائنه سي او بیا دویم ځواند سره تر نکاح کولو وروسته بیرته د اول ځواند په نکاح کي راسي. نو هم زموږ په نېز ایلاء باطلیږي (لکه لږ څه مخکي چي ذکر سوه). او دامام زفر په نېز نه باطلیږي. لېکن زموږ په نېز یمین باقي پاتیږي. ځکه چي یمین مطلق وو. لهدا کله چي هم ځواند د ښځي سره وطي وکړي. نو هغه حاث کیږي او د قسم کفاره به اداء کوي.

له خلورو میاشتو څخه کم د ایلاء کولو حیثیت

فَإِنْ خَلَفَ عَلَى أَقَلِّ مِنْ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ لَيْسَ لَهُ خُلُورٌ مِیَاشْتُو څخه پر کم امودت ا باندی قسم وکړي لَمْ یَكُنْ مُؤَلَّیًا نو هغه به ایلاء کونکي نه وي لَقَوْلِ ابْنِ عَبَّاسٍ: لَا إِيْلَاءَ فِیْهَا دُونَ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دې قول اثر په وجه: تر خلورو میاشتو په کم امودت کي ایلاء نسته وَلَا یَنْتَازِعُ عَنْ قُرْبَانِهَا فِی أَكْثَرِ الْمُدَّةِ بِلَا مَازٍ او ځکه چي ا په دې صورت کي ا د ښځي له نژدې کېدلو څخه منع کېدل په اکثره مودت کي له مانع ا قسم ا څخه بغير دي وَيُشْلِمُ لَا یُثْمِتُ حُكْمَ الطَّلَاقِ فِیْهِ او په داسي ا بېله مانعه (بېله قسمه) منع کېدلو سره په دې کي د طلاق حکم نه ثابتیږي.

اللغات: ﴿مَنْتَاع﴾ د افتعال مصدر دی: منع کېدل. پرهېز کول. ځان کتل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو سړی د خلورو میاشتو څخه کم داسي قسم وکړي چي زه به ښځي ته نه نژدې کېږم. نو داسي ایلاء کونکی نه گرځي او د هغه ایلاء نه ثابتیږي. ځکه چي په دې سلسله کي د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فتوی همدغه ده چي لَا إِيْلَاءَ فِیْهَا دُونَ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ (یعني تر خلورو میاشتو کم ایلاء نسته). او څرنګه چي د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا د فتوی د مقدرات شرعيه وو ده. نو په دې سره به د ایلاء آیت لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ... إلخ نه مقید کیږي. بلکي د فتوی به د دې آیت کریمه توضیح او تفسیر وي. او دا به ویل کیږي چي ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا به د له نبي کریم ﷺ څخه اورېدلي وي.

ولأن الامتناع **إلخ**: داعقلي دليل دی. صاحب هدایې په څه مشکل اندازه سره بیان کړی دی. مطلب یم دادی چي کله خاوند تر څلورو میاشتو کم ایلاء وکړي. مثلاً تر یوې میاشتي پوري قسم وکړي چي زه به یوه میاشت بنځي ته نه نژدې کېږم. او بیا څلور میاشتي ور نژدې نه سي. نو دلته دا نوري درې میاشتي له قسم څخه بغیر پاته سوې (ځکه چي خاوند فقط د یوې میاشتي قسم کړی دی). او له قسم څخه بغیر که څوک پنځوس کاله هم بنځي ته نژدې نه سي. نو هغه ایلاء کونکي نه گرځي. لهذا همدا ډول به داسي سړی هم ایلاء کونکی نه گرځي. کوم چي د څلورو میاشتو څخه د کم نه نژدې کېدلو قسم وکړي.

لأن الامتناع عن قربانها في أكثر المدة بلا مانع: ددې معنی داده چي مثلاً تر یوې میاشتي چي کوم زائد او اکثر مودت دي. يعني درې میاشتي. په هغه کي بېله مانعه يعني بېله قسمه بنځي ته له نژدېدلو کول څخه منع کېدل. نو په داسي بېله قسمه منع کېدلو سره به ایلاء نه ثابتېږي. وبشله لایثبت حکم الطلاق فيه: يعني ځکه چي په دا ډول بېله قسمه منع کېدلو سره د طلاق حکم نه ثابتېږي.

د ایلاء د یو څو ځانگړو الفاظو حکم

وَقَالَ: وَاللَّهِ لَا أَكْرَهَكَ شَهْرَيْنِ وَشَهْرَيْنِ بَعْدَ هَذَيْنِ الشَّهْرَيْنِ او که آخوند او وایي: په خدای قسم! زه به تا ته دوې میاشتي او تر دغه دوو میاشتو وروسته دوې میاشتي انورانه نژدې کېږم. **فَهُوَ مُؤَلَّ** نو هغه به ایلاء کونکی وي **لِأَنَّهُ جَمَعَ بَيْنَهُمَا بِحَرْفِ الْجَمْعِ** ځکه چي هغه دلته اد جمع د حرف په ذریعه دواړي میاشتي سره جمع کړي دي **فَصَارَ كَجَمْعِهِ يَلْفُظُ الْجَمْعِ** نو دا د جمع په لفظ سره اد دوو شيانو اد جمع کولو په څیر سو او ځکه به ایلاء ثابتېږي او خاوند به ایلاء کونکی وي ا.

تشریح: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره دی چي که خاوند داسي قسم وکړي چي: "په خدای قسم که زه تا ته دوې میاشتي "او" تر دغه دوو میاشتو وروسته دوې میاشتي نور نژدې سم". نو په دې صورت کي هغه ایلاء کونکی گرځي: ځکه چي هغه دلته دوې میاشتي او دوې میاشتي د جمع په لفظ يعني په "او" ("او") سره جمع کړي دي. او داسي سولکه خاوند چي وایي: "په خدای قسم که زه تا ته څلور میاشتي نژدې سم". او په داسي قسم کولو سره ایلاء ثابتېږي. نو په دغه صورت کي به هم ایلاء ثابتېږي.

د ایلاء د یو خو خانګرو الفاظو حکم

وَلَوْ مَكَتَ بِمَاءٍ قَالَ: وَاللَّهِ لَا أَكْرَهَكَ شَهْرَيْنِ بَعْدَ الشَّهْرَيْنِ الْأَوَّلَيْنِ او که هغه اخواندایوه ورځ ودرېری بیا ووايي: په خدای قسم! زه به تا ته تر اولو دوو میاشتو وروسته دوی میاشتي انورانه نژدې کېږم لَمْ يَكُنْ مُؤَلَّيًّا نو هغه به ایلاء کونکی نه وي لِأَنَّ الشَّأْنَ إِجَابٌ مُبْتَدَأٌ ځکه چې دویم قسم ادویمه جمله له شروع څخه ایجاب ده وَقَدْ صَارَ مُنْتَوَعًا بَعْدَ الْبَيِّنِ الْأَوَّلِ شَهْرَيْنِ وَبَعْدَ الثَّانِيَةِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ حالانکې دا سړی تر اول قسم وروسته دوی میاشتي او تر دویم قسم وروسته څلور میاشتي منع کړی سو إِلَّا يَوْمًا مَكَتَ فِيهِ مَسْأَلَةٌ يَوْمٍ وَرُخِي څخه چې په هغه کې ادا سړی له قسم څخه بغيرا پاته سوی دی ایعني دلته دغه سړي په اوله جمله کې دوی میاشتي قسم کړی دی او په دوو میاشتو سره خو ایلاء نه ثابتېږي. او په دویمه جمله کې یې له یوې ورځې څخه کم د څلورو میاشتو قسم کړی دی. نو په دې صورت کې هم د منع کېدلو مودت (څلور میاشتي) پوره نه سوې. بلکې یوه ورځ مانده سوه. نو ځکه به ایلاء نه ثابتېږي ا فَلَمْ تَتَّكَمَلْ مُدَّةَ الْمَنَعِ نو د منع کېدلو مودت پوره نه سو انو ځکه به ایلاء نه ثابتېږي او هغه به ایلاء کونکي نه وي ا.

اللغات: ﴿مَكَتَ﴾ د نصر ماضي ده: درېدل، پاتېدل، درنګ کول.

تشریح: دا مسئله هم واضح ده چې که خاوند اول د دوو میاشتو قسم وکړي چې "په خدای قسم که زه تا ته دوی میاشتي نژدې سم"، بیا یوه ورځ وروسته بیا د دوو میاشتو قسم وکړي چې "په خدای قسم که تر اولو دوو میاشتو وروسته نور دوی میاشتي زه تا ته نژدې سم"، نو په دې صورت کې څلور میاشتي پوره نه سوې. بلکې د څلورو میاشتو څخه یوه ورځ کمه سوه. نو ځکه به هغه ایلاء کونکي نه وي. ځکه چې په اوله جمله کې خاوند څلور میاشتي نه دي ذکر کړي، نو په هغه سره خو ایلاء ثابته نه سوه. او بیا خاوند یوه ورځ وروسته که څه هم په دویمه جمله کې څلور میاشتي ذکر کړي دي. لېکن هغه د اولو دوو میاشتو او وروسته دوو میاشتو په مینځ کې یوه ورځ درېدلې دی. نو په دویمه جمله کې هم څلور میاشتي پوره نه سوې. نو ځکه به ایلاء نه ثابتېږي. او کله چې هم داسې د خپلي بشپړې سره وطي کړي. نو پر هغه به د دوو قسمونو دوی کفارې واجب وي.

له یوې ورځې څخه بغير ټوله کال د ایلاء کولو حکم

وَلَوْ قَالَ وَاللَّهِ لَا أَكْرَهَكَ سَنَةً إِلَّا يَوْمًا او که اخواندایو ووايي: په خدای قسم! زه به تا ته یو کال نه نژدې کېږم مګر یوه ورځ لَمْ يَكُنْ مُؤَلَّيًّا نو هغه به ایلاء کونکی نه وي خِلَافًا لِرُفْرٍ په خلاف د امام زفر رحمه الله وَهُوَ يَصْرِفُ الْإِسْتِثْنَاءَ إِلَى آخِرِهَا او امام زفر استثناء د کال د آخري جزء اورځي او طرف ته ګرځوي

اِجْتِهَادًا بِإِجَارَةٍ پر اجاره باندي په قياس کولو سره کثرت مُدَّة النِّسَاء نو د منع کېدلو مودت به پوره سي وَلَنَأَنَّ النِّسَاءَ مَنْ لَا يُكِنُّهُ الْقُرْبَانُ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ إِلَّا بِشَيْءٍ يُلْزِمُهُ زموږ دليل دادی: چي ایلاء کونکي هغه کس دی چي د هغه لپاره د یو شي د لزوم څخه بغیر څلور میاشتي قربت انزدهکتا کول ممکن نه وي ایمني ایلاء کونکي هغه کس ته وایي چي هغه تر څلورو میاشتو پور د کفارې څخه بغیر بشي ته نژدې کېدای نه سي. بلکي که یو وار هم نژدې سي او وطی ورسره وکړي نو کفاره پر لازمیږي اَوْ يُكِنُّهُ فَهِيَ أَوْ دلت هغه لپاره اد کفارې د لزوم څخه بغیر اُقرت کول ممکن دي لِأَنَّ النِّسَاءَ لَيْسَ بِمُتَكَرِّرٍ ځکه چي استثناء سوې اجلا سوې اَوْ رُخْ غیر متعین انا معلومه اَوْ رُخْ ده او د ورځي جهالت په وجه خاوند په هره یوه ورځ کي هم قربت کولای سي. نو ځکه به ایلاء نه ثابتیږي اِبْخِلَافِ اِجَارَةٍ په خلاف د اجارې لِأَنَّ الضَّرْفَ إِلَى الْآخِرِ لِتَضَحِيحِهَا ځکه چي اډه اجاره کي اد آخري جزء و طرف ته گرځول د اجارې د صحیح کولو لپاره دي فَإِنَّهَا لَا تَصَحُّ مَعَ التَّكْثِيرِ ځکه چي اجاره بلا تعین نه صحیح کیږي وَلَا كَذَلِكَ الْيَبِينُ او قسم داسي نه دی وَلَوْ قَرَّبَهَا لَيَوْمٍ او که اخاوند انبشي ته یوه ورځ نژدې سي وَالْهَائِلُ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ أَوْ أَكْثَرَ او اتر هغه وروست هم ا څلور میاشتي یا تر دې زیات ا مودت ا پاته وي صَا مَثَلًا نو هغه ایلاء کونکي گرځي لِسُقُوطِ اِلسِتْنَاءِ د استثناء د ساقطېدلو په وجه.

اللغات: ﴿يَصْرِفُ﴾ د ضرب مضارع ده: گرځول. اړول. ﴿تَضَحِيحُ﴾ د تفعیل مصدر دی: صحیح کول. سمول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو خاوند په داسي الفاظو سره قسم وکړي چي "په خدای قسم! که زه د یوې ورځي څخه بغیر نور ټوله کال ستاسره وطی وکړم". نو په دې صورت کي زموږ په نېز دغه خاوند ایلاء کونکي نه گرځي. لېکن د امام زفر رَجَّه الله په نېز هغه ایلاء کونکي گرځي. همدا د امام شافعي رَجَّه الله قول دی. لېکن امام مالک رَجَّه الله زموږ سره دی.

د امام زفر دلیل: دادی چي کله دلته خاوند د یوې ورځي استثناء وکړه. نو د استثناء به د کال د آخري جزء و طرف ته گرځول کیږي. امام زفر رَجَّه الله دغه (دیمین) مسئله پر اجاره قیاسوي. یعنی کله چي یو سړی د یوې ورځي څخه بغیر د ټوله کال لپاره یو شی په اجاره واخلي. نو دغه یوه مستثنی (جلا سوې) ورځ د کال د آخري جزء او د آخري ورځي و طرف ته گرځول کیږي او پاته ورځي یعنی (۳۶۴) ورځي اجاره صحیح منل کیږي. همدا سي به دلته هم مستثنی ورځ د کال د آخري جزء و طرف

ته گرځول کيږي، او کله چي دا ورځ د کال د آخري جزء و طرف ته نقل کړی سي، نو پاته ټولي ورځي به تر دغه یوې ورځي مخکي سي، او پاته ورځي تر خلورو مياشتو زیاتي دي، نو ځکه به د دغه خاوند ایلاء صحیح وي، او ایلاء کونکی به شمارل کيږي.

زموږ دلیل: نادى چي د کومي یوې ورځي استثناء چي دلته خاوند کړې ده، هغه ورځ نامعلومه او غیر متعین (او مطلق) ده، او د ټوله کال په هره یوه ورځ کي خاوند لره د وطي کولو اختیار سته، او ایلاء کونکی هغه سړي ته وايي کوم چي تر خلورو مياشتو پوري د کفارې دلزوم څخه بغیر د ښځي سره وطي نه سي کولای (يعني که په څلورو مياشتو کي فقط یو وار د ښځي سره وطي وکړي نو خامخا د قسم کفاره پر لازميږي). حالانکي دلته د دې یوې ورځي د مطلقوالي په وجه خاوند په هرو څلورو مياشتو کي بلکي له دې څخه بغیر د ټوله کال په هره یوه ورځ کي د وطي کولو حق لري، او په کومه ورځ چي هم هغه وطي وکړي، نو کفاره نه پر واجبيږي، ځکه چي هغه مخکي لا د یوې ورځي استثناء کړې ده، حالانکي ایلاء کونکي تر خلورو مياشتو پوري د کفارې دلزوم څخه بغیر وطي نه سي کولای، نو ځکه به خاوند د مطلقې او غیر متعینې ورځي د استثناء کولو په وجه ایلاء کونکی نه شمارل کيږي.

بخلاف الإجارة إلخ: په دې سره دامام زفر د قیاس جواب ورکوي، فرمایي چي یمین پر اجاره قیاسول صحیح نه دي، ځکه چي اجاره د جهالت او عدم تعین سره قطعاً نه صحیح کيږي (يعني کله چي اجاره متعینه او معلومه نه کړی سي، نو بالکل نه صحیح کيږي)، لېکن یمین د جهالت او عدم تعین سره هم صحیح کيږي، نو په یمین کي به مستثنی ورځ د کال د آخري جزء و طرف ته په گرځولو سره نه خاص کيږي، لېکن د اجارې د تصحیح (صحیح کولو) لپاره داسي کېدای سي، لهندا په دې هکله په یمین او اجاره کي فرق سته، نو ځکه یو پزېل قیاسول صحیح نه دي.

ولو قېها إلخ: فرمایي که خاوند د **وَاللّٰهُ لَا أَقْرَبُكَ سَنَةً إِلَّا يَوْمًا** تر ویلو وروسته یوه ورځ د ښځي سره وطي وکړي، او تر وطي کولو وروسته څلور مياشتي یا تر دې زیات وخت پاته وي، نو په دې صورت کي هغه ایلاء کونکی گرځي؛ ځکه د کومي استثناء په وجه سره چي د ایلاء ثبوت او تحقق معلوم وو، هغه استثناء په خپله معلومه سوه، او څرنګه چي تر هغه وروسته د ایلاء په اندازه ورځي (بلکي تر هغه زیاتي ورځي) پاته دي، نو ځکه به ایلاء ثابتيږي.

د ایلاء یو ځانگړی صورت

وَلَوْ قَالَ وَهُوَ بِالْبَصْرَةِ: وَاللَّهِ لَا أَذْخُلُ الْكُوفَةَ او که اخوند او وایی حال دا چي هغه په بصره کي وي: په خدای قسم! زه به کوفې داخل نه سم ایمني په بصره کي وایی چي: په خدای قسم که کوفې ته ولاړ سم او امرأته بها او د هغه ښځه په کوفه کي وي لَمْ يَكُنْ مُؤَلِّيًا نو ا په دې صورت کي ا به هغه ایلاء کونکي نه وي لِأَنَّهُ يُكِنُّهُ الْقُرْبَانُ مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ يَلْزُمُهُ بِالْإِخْرَاجِ مِنَ الْكُوفَةِ ځکه چي د دې سړي لپاره له کوفې څخه ادبښخي ا په رايستلو سره د یو شي دلزوم څخه بغير ثبوت ممکن دي.

اللفات: ﴿إِخْرَاجٌ﴾ د افعال مصدر دی. متعدی باب دی: باسل، رايستل (ويستل)، خارجول.

تشریح: صورت د مسئلې خوبالکل ښکاره دی چي که اخوند په بصره کي وي، او ښځه یې په کوفه کي وي. او اخوند کوفې ته د "ته داخلېدلو" قسم وکړي. نو په دې قسم سره هغه ایلاء کونکي (مؤل) نه گرځي: ځکه چي مؤل هغه سړي ته وایی کوم چي تر څلورو میاشتو پوري د کفارې دلزوم څخه بغير دخپلي ښځي سره وطي نه سي کولای. حالانکي داسې تر څلورو میاشتو مخکي د کفارې دلزوم څخه بغير هم وطي کولای سي. هغه په دې توگه چي خپله ښځه له کوفې څخه بصرې ته راوغواړي. یا یو بل ځای یې راوغواړي او وطي ورسره وکړي. او ښکاره خبره ده چي کله د کفارې د وجوب او لزوم څخه بغير د هغه لپاره وطي کول ممکن دي. نو بیا به ایلاء څرنگه ثابت سي؟! (ځکه چي د کفارې دلزوم څخه بغير هیڅکله هم ایلاء نه ثابتېږي).

د قسم بېلابېل صورتونه کوم چي ایلاء گرځي

قَالَ: وَلَوْ حَلَفَ بِحَجَّةٍ أَوْ بِصَدَقَةٍ أَوْ عَتَقَ أَوْ طَلَّقَ: فرمایي: او که اخوند ا قسم واخلي د حج کولو یا دروژې نیولو یا د خیرات کولو یا د اغلام آزادولو یا د طلاق ورکولو فَهُوَ مُؤَلٍِّ نو هغه ایلاء کونکي دی لِيَتَحَقَّقَ النِّتْمُ بِالْبَيِّنِ ځکه چي ادلته ا د قسم په وجه منع کېدل متحقق دي وَهُوَ ذِكْرُ الشَّرْطِ وَالْجَزَاءِ او هغه د شرط او جزاء ذکر کول دي وَهَذِهِ الْأَجْزَاءُ مَانَعَةٌ او دغه ټولي جزاگانې اد ثبوت منع کونکي دي لِإِنْفِهَا مِنَ الشُّكِّ ځکه چي په دوی اټولوا کي مشقت او تکلیف استه وَصُورَةُ الْحَلْفِ بِالْعَتَقِ: أَنْ يُعْلَقَ بِقُرْبَانِهَا عَتَقٌ عَيْنِدُ او په آزادولو سره د قسم اخیستلو صورت دا دی: چي اخوند ادبښخي پر ثبوت او وطي ا باندي دخپل غلام آزادول معلق کړي وَفِيهِ خِلَافٌ ابْنُ يَوْسُفَ او په دې مسئله کي د امام ابو یوسف راجحه الله اختلاف دی فَإِنَّهُ يَقُولُ: يُكِنُّهُ الْبَيْعُ ثُمَّ الْقُرْبَانُ ځکه هغه

فرمايي: چي ادلته ا د حالف ا قسم اخيستونكي لپاره د غلام خرشول او بيا ا د بنځي سره ا ثرت كول ممكن دي **لَا يُلْزَمُهُ شَيْءٌ نُوْ حُكْمِهِ** پر هغه هيڅ شى نه لازميږي **وَهُمَا يَقُولَانِ ۝** **الْبَيْتُ مَوْهُوٌّ** او طرفين رجمنه الله فرمايي: چي ادلته د غلام اخرشول موهوم او نامعلوم ادي **لَا يَنْتَهِي النَّاسُ حِينَ فِيهِ** نو هغه به په ايلاء كي ا د ثرت ا د مانعيت لپاره مانع نه جوړيږي ايمني كله چي د غلا بيع يو موهوم امر دى نو هغه به په ايلاء كي دوطي او ثرت څخه منع كېدلو لپاره مانع نه جوړيږي. بلكي دوطي او ثرت د ثبوت لپاره به مانع جوړيږي. يعني د ثرت منع كونكي به وي، نو ځكه به ايلاء په ثابتيږي **وَالْحَلْفُ بِالْضَّلَاقِ: أَنْ يُعْلَقَ بِعُرْبَانِهَا طَلَقُهَا أَوْ طَلَقَ صَاحِبِهَا** او په طلاق سره د قسم اخيستلو صورت دا دى: چي اخاوندا د بنځي پر ثرت د هغې طلاق يا د هغې د ملگري ابن ا طلاق معلق كړي **وَكُلُّ ذَلِكَ مَائِنٌ** او په دې دواړو كي هريو ا د ثرت ا منع كونكى دى.

اللغات: «أَنْزِيَّة» جمع د جزأه: جزاء. مراد ځني د شرط جزاگانې دي. چي هغه دلته حج كول يا روژه نيول يا داسي نور دي.

تشریح: مخكي مصنف رَحِمَهُ اللهُ د الله په قسم سره د ايلاء كولو تفصيلات ذكر كړل. اوس له دې ځاى څخه د غير الله په قسم سره د ايلاء كولو تفصيلات بيانوي. (يعني اوس د هغه صورتونو تفصيل بيانوي چي كله خاوند په شرط او جزاء كي له حلف پاته څخه بغير يو بل شى ذكر كړي). **صورت د مسئلې:** دا دى كه يو خاوند داسي ووايي: "كه چيري زه خپلي بنځي ته څلور مياشتي نژدې سوم او وطي مي ورسره وكړي، نو پر ما حج كول لازم دي. يا پر ما روژه نيول لازم دي. يا پر ما غلام آزادول لازم دي. يا زما بنځه پر ما طلاق ده". نو په دې صورتونو كي ايلاء ثابتيږي او دغه خاوند ايلاء كونكى گرځي؛ دليل دا دى چي په دې صورتونو كي د قسم يعني د شرط او جزاء د ذكر كولو په وجه د ثرت او وطي څخه منع كېدل متحقق سو. او دغه جزا گانې يعني حج، روژه، غلام آزادول، بنځه طلاقېدل د شرط ا د ارتكاب كولو څخه منع كونكي دي (يعني په دې صورتونو كي به د شرط او جزاء د تذكرې په وجه خاوند يقيناً د بنځي سره څلور مياشتي وطي نه كوي، بلكي تر هغه وروسته به هم پښې ټينگي اړدي). ځكه چي په دې ټولو جزاء گانو كي مشقت دى، ځكه كله چي خاوند د شرط ا د ارتكاب كوي نو جزاء به يقيناً واقع كيږي. او د جزاء په واقع كېدلو كي مشقت دى، نو ځكه به جزاء د شرط لپاره مانع وي، او ايلاء همدي وايي ته چي خاوند د بنځي له وطي څخه (څلور مياشتي يا

• القول الرابع: قول الطرفين رَحِمَهُ اللهُ، كما ذكر في الدر المختار (ج: ٢، ص: ٥٩٢). [القول الرابع: ج: ١، ص: ٣٢٢]

زيات) منع سي (او دلته خو به ټوله عمره خاوند د بنځي له وطي څخه ځان منع کوي). لهذا په دې ټولو صورتونو کي به ايلاء ثابتېږي. او کله چي هم څلور مياشتي له وطي څخه بغير تيري سي، نو پر دغه بنځي به يو طلاق بائن واقع کيږي.

وصورة الحلف الم: فرمايي چي د حلف بالعشق صورت دا دی چي خاوند د بنځي پر وطي او ثرت د خپل غلام آزادېدل معلق کړي (يعني داسي ووايي: که زه تا ته در نژدې سوم، نو زما غلام آزاد دی). په دې صورت کي خو د طرفينو په نيز ايلاء ثابتېږي. لېکن دامام ابو يوسف رحمه الله په نيز نه ثابتېږي: ځکه چي په دې صورت کي تر څلورو مياشتو مخکي د کفاري د لزوم څخه بغير هم د خاوند لپاره وطي کول ممکن دي. هغه په دې توگه چي خاوند تر وطي کولو مخکي غلام خرڅ کړي، او بيا د بنځي سره وطي وکړي، نو په دې صورت کي نه غلام آزاديږي او نه پر هغه کفاره واجبيږي. لهذا ايلاء به هم نه ثابتېږي.

او طرفين فرمايي چي بيع يقيني امر نه دی، بلکي يو موهوم او نا معلوم امر دی، کېدای سي چي خاوند غلام خرڅ کړي، او دا هم کېدای سي چي غلام خرڅ نه کړي، او موهوم امر د يو شي لپاره مانع کېدای نه سي. لهذا دلته په ايلاء کي مانع الشرط يعني د جزاء لپاره هيڅ مانع سته، او کله چي د جزاء لپاره هيڅ مانع نسته، نو جزاء موجوده ده، او جزاء د ثرت مانع ده (يعني دلته جزاء (د غلام آزادېدل) د وطي او ثرت څخه د خاوند د منع کولو او د هغه د شهوت پخولو لپاره کافي ده)، او ايلاء د ثرت مانع ته وايي (يعني ايلاء همدې ته وايي چي خاوند څلور مياشتي يا تر هغه زيات له وطي څخه منع وي، او دلته هم هغه د جزاء د بيري په وجه منع کيږي). نو ځکه به په دې صورت کي هم ايلاء ثابتېږي.

والحلف بالطلاق الم: د حلف بالطلاق صورت دا دی چي خاوند د بنځي پر وطي د هغې طلاق معلق کړي يا د هغې د بن طلاق پر معلق کړي، او په دې دواړو شيانو کي هر شی د بنځي د وطي او ثرت څخه مانع دی، ځکه چي د طلاق د بيري په وجه به خاوند د بنځي سره وطي نه سي کولای، او همدې ته ايلاء وايي. لهذا که هغه تر څلورو مياشتو پوري د بنځي سره وطي نه وکړي، نو پر بنځي يو طلاق بائن واقع کيږي، او که وطي ورسره وکړي، نو بنځه مطلقه گرځي (يعني پر هغه طلاقيږي).

د مطلقه بنځي سره ايلاء کول

وَأَنَّ أَلَّ مِنَ الْمُطْلَقَةِ الرَّجْعِيَّةِ أَوْ كَهِ خَاوَنَدَا مُطْلَقَهُ رَجْعِيَّةً بَنَجِي سَرِه اِيْلَاء وکړي کَانَ مُؤَلَّيَا نُو هِنَه به اِيْلَاء کونکی وي وَأَنَّ أَلَّ مِنَ الْهَائِثَةِ أَوْ كَه د بَائِنِي بَنَجِي سَرِه اِيْلَاء وکړي لَمْ يَكُنْ مُؤَلَّيَا نُو هِنَه به اِيْلَاء کونکی نه وي لِأَنَّ الرَّجْعِيَّةَ قَائِمَةٌ فِي الْأَوَّلِ دُونَ الثَّانِيَةِ ځکه چي زوجيت په اوله بنځه کي پاته

دی نه په دویمه ښځه کې وَمَحَلُّ الْإِيْلَاءِ مَنْ تَكُونُ مِنْ نِسَائِنَا بِالْبُطْنِ او دآیت په وجه سره دایلاء محل هغه ښځې دي کوم چې زموږ ښځې وي ایعني کومي ښځې چې زموږ په زوجیت او نکاح کې وي اَلْوَلِيُّ الْقَضَى الْقَبْلَ انْقِصَاءِ مُدَّةِ الْإِيْلَاءِ بیا که دایلاء تر مودت ختمېدلو مخکې ادا مطلقه رجعيه ښځې اعدت پوره سي سَقَطَ الْإِيْلَاءُ لِفَوَاتِ الْمَخَلِّيَّةِ نو د محل د فوتېدلو په وجه به ایلاء ساقطېږي.

اللغات: (آل) د افعال ماضي ده: ایلاء کول، ﴿الْقَضَى﴾ د افعال ماضي ده: تېرېدل، ختمېدل.
تشریح: صورت د مسئلې خوبالکل ښکاره دی چې که خاوند دخپلې مطلقه رجعيه ښځې سره ایلاء وکړي. نو ایلاء ثابتېږي، او که د مطلقه باینه سره ایلاء وکړي. نو ایلاء نه ثابتېږي، ځکه چې د ایلاء د ثبوت او تحقق لپاره محلیت (د طلاق او ایلاء محل کېدل) ضروري دی، او په مطلقه رجعيه ښځه کې محلیت باقي پاته دی، ځکه چې تر طلاق رجعي وروسته هم هغه د خاوند په نکاح کې پاته وي. لهذا د مطلقه رجعيه ښځې په حق کې به ایلاء ثابتېږي، لېکن دبائنې ښځې په حق کې به ایلاء نه ثابتېږي، ځکه چې د طلاق بائن په وجه ښځه په پوره توګه د خاوند له نکاح څخه وځي او ښځه دایلاء محل نه پاتېږي. ولا يتحقق الإيلاء إلا في المحل.

د پردی (اجنبی) ښځې سره ایلاء کول

وَلَوْ قَالَ لِأَجْنَبِيَّةٍ: وَاللَّهِ لَا أَكْرِهُكَ او که ایو سړی ایو پردی ښځې ته ووايي: په الله قسم! تا ته به نه نژدې کېږم ایعني ستاسره به وطي نه کوم اَوَأَنْتِ عَلَى ظَهْرٍ أَمْ يَا أَوْرَثَ ووايي اته پر ما داسې یې لکه زما د مور شا املا اَمْ تَزَوَّجَهَا او بیا داسې دهغې سره نکاح وکړي لَمْ يَكُنْ مُوَلِّيًا وَلَا مُطَاهَرًا نو هغه به نه ایلاء کونکی وي او نه ظاهر کونکی لِأَنَّ الْكَلَامَ فِي مَخْرَجِهِ وَقَدْ بَاطِلٌ لِانْقِصَامِ الْمَخَلِّيَّةِ ځکه چې د محل د نشتوالي په وجه دا کلام د خپل راوتلو اتکلم په وخت کې باطل واقع سو فَلَائِنْقَبِصُ صَحِيحًا بَعْدَ ذَلِكَ نو تر باطلېدلو وروسته به صحیح نه را ګرځي فَإِنْ كَرِهَهَا كَرِهَ او که داسې اتر نکاح وروسته ادا هغې سره وطي وکړي نو کفار به اداء کوي لِيَتَحَقَّقَ الْحَنْثُ ځکه چې حانث کېدل ثابت سو إِذِ الْيَمِينُ مُنْعَقِدٌ لِحَقِّهِ ځکه چې د حانث کېدلو په حق کې یمین منعقد سو دی وَمُدَّةُ الْإِيْلَاءِ الْأَمَّةُ شَهْرَانِ او د ښځې دایلاء مودت دوي میاشتي دی لِأَنَّ هَذِهِ مُدَّةٌ صُرِبَتْ أَجَلًا لِلْيَمِينِ ځکه چې دا مودت ایعني د

ایلاء خلور میاشتي مودت ادبائنه کېدو لپاره ټاکل سوی دی فَتَتَكْتَفُ بِالرِّقِّ نو درقیت په وجه سره به دامودت نیم گرځي كَيْدَ الْعِدَّةِ لکه څرنګه چي دعدت مودت ادرقیت په وجه نیم گرځي ا.

اللغات: ﴿قَهَر﴾ شا، ملا، ﴿كَفَر﴾ د تفعیل ماضي ده: کفارہ اداء کول، کفارہ ورکول، ﴿تَحَقَّقَ﴾ د تفعیل مصدر دی: ثابتېدل، مضبوطېدل (پخېدل)، ﴿ضَرَبْتُ﴾ د ضرب له باب څخه دواحد مؤنث غائب ماضي مجهولي صیغه ده، ددې باب څو معناوي دي، دلته په معنی سره د "ټاکل کېدلو" او "متعینولو" دی، ﴿الْبَيِّنَةُ﴾ د ضرب مصدر دی: بائنه کېدل، جلا کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی پردی ښځي ته داسي ووايي: وَاللّٰهُ لَا أَقْرَبُكَ (په خدای قسم زه با ستا سره وطي نه کوم)، یا ورته ووايي: أَنْتِ عَلَى كَفَرٍ أُمِّي (ته پر ماداسي جرمه یې لکه زما دمور شا [ملا] چي پر ما حرامه ده)، او بیا یو څو وخت وروسته داسری ددغه پردی ښځي سره نکاح وکړي، نو په دې صورت کي هغه نه ایلاء کونکي گرځي او نه ظاهر کونکي گرځي؛ دلیل دادی چي د ایلاء یا د ظاهر د صحت لپاره د ښځي محل کېدل (یعني د دې سړي په نکاح کي راتلل) ضروري دي، او څرنګه چي د تکلم په وخت کي دا ښځه د هغه په نکاح کي نه ده، نو ځکه د هغه دا کلام لغو او باطل سو، او کله چي یو وار کلام باطل سو، نو تر نکاح وروسته دویم وار د هغه کلام صحیح کېدل او بیا د هغه راګرځېدل ممکن نه دي، نو ځکه به وروسته په نکاح کولو سره ایلاء او ظاهر نه ثابتېږي، خو څرنګه چي دلته د خاوند په اوله جمله وَاللّٰهُ لَا أَقْرَبُكَ کي یمین سته، او مطلق یمین دی، نو په دې وجه که هغه تر نکاح وروسته د ښځي سره وطي وکړي، نو د دې جملې په وجه پر خاوند د یمین کفارہ واجبېږي، ځکه چي ددې جملې په حق کي یمین منعقد سوی وو، نو د یمین ارتکاب به د هغه په حق کي د کفارې سبب وي.

ومدة الإيلاء إلخ: په دې سره د مینځي د ایلاء مودت بیانوي، د آزادي ښځي د ایلاء مودت خو مخکي ذکر سو چي خلور میاشتي دی، لېکن د مینځي د ایلاء مودت دوې میاشتي دی (یعني که خاوند مینځي ته ووايي چي: په خدای قسم که دوې میاشتي درنژدې سم، نو ایلاء ثابتېږي)؛ ځکه چي په ایلاء کي خلور میاشتي د بینونت حد ټاکل سوی دی، او درقیت (غلامی) په وجه د مینځي په عدت او طلاق کي تنصیف کیږي، نو د مینځي د ایلاء په مودت کي به هم تنصیف کیږي، او د هغې د ایلاء مودت به د آزادي ښځي په نسبت نیم وي، چي هغه دوې میاشتي کیږي.

په کومو صورتونو کې چې جماع نه سي کېدای په هغوی کې به ایلاء کونکی څرنگه رجوع کوي؟

وَإِنْ كَانَ الْمُبِلَّغُ مَرِيضًا لَا يَقْدِرُ عَلَى الْجِمَاعِ أَوْ كَهِيلًا أَوْ مَرِيضًا أَوْ رَقِيعًا أَوْ مُعِينًا لَا تَجَامَعُ يَأْذَنُ عَنْهُ نَارُوغُهُ وَيَأْذَنُ عَنْهُ لَارُهُ يَبْذَنُ عَنْهُ وَيَأْذَنُ عَنْهُ كَوْجُنِي وَيَأْذَنُ عَنْهُ سِرُهُ جَمَاعُ كَهْدَى نَهْ سِي أَوْ كَانَتْ بَيْنَهُمَا مَسَافَةٌ لَا يَقْدِرُ أَنْ يَصِلَ إِلَيْهَا بِمُدَّةِ الْإِيْلَاءِ يَأْذَنُ عَنْهُ خَاوَنْدُ أَوْ بَنُخِي پَه مِينْخْ كِي دَوْمَرِه اِدْبَرِه اِمَسَافَه وَيَأْذَنُ عَنْهُ خَاوَنْدُ هَنْي تَه دَايْلَاءِ پَه مَوْدَتْ كِي رَسْبَدَلَاي نَه سِي فَقِيْوَةُ أَنْ يَقُولَ بِلِسَانِهِ: فَشَتَّ إِلَيْهَا بِمُدَّةِ الْإِيْلَاءِ نَوَا پَه دِي ټولو صورتونو کې د ایلاء اخځه د خاوند د رجعت کولو طریقه داده چې په خپله ژبه سره اداسي او وایي: ما هغې ته د ایلاء په مودت کې رجعت وکړی فَإِنْ قَالَ ذَلِكَ نَوَا کَه چیري هغه همداسي وویل سَقَطَ الْإِيْلَاءُ نَوَا ایلاء ساقطیږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا قِيَّةَ إِلَّا بِالْجِمَاعِ أَوْ إِمَامٍ شَافِعِي رَحِمَهُ اللَّهُ فَرَمَائِي: چې رجعت فقط په جماع سره کیږي وَإِلَيْهِ ذَهَبَ الصَّخَاوِيُّ أَوْ هَمْدِي طَرَفَ تَه اِمَام طحاوي رَحِمَهُ اللَّهُ هَمْ تَلَلِي دِي لِأَنَّهُ لَوْ كَانَ قِيَّتًا لَكَانَ حِنْثًا حُكْمَ کَه چیري هغه رجعت وای نو حانث کېدل به هم وای الهذا کله چې په هغه سره نه حاشیږي نو فیه به هم نه په ثابتیږي وَلَنَا: أَنَّهُ إِذَا هَابِدَ كَرِ الْمَنْعِ زَمَوْرَ دَلِيلِ دَا دِي: چې خاوند د منع په ذکر کولو سره بَنُخِي تَه تکلیف ورکړی دِي اِيعْنِي خاوند په خوله او زبان سره ددې خبرې په کولو بَنُخِي تَه تکلیف رسولی دِي چې زه به تا ته نه نژدې کېږم او ستاله وطي څخه منع کېږم فَيَكُونُ إِزْضَاؤُهَا بِالْوَعْدِ بِاللِّسَانِ نَوَا دَهْغِي رَاضِي کول به هم په زباني وعدې سره وي وَإِذَا ارْتَقَعَ الظُّنْمُ أَوْ كَلَهْ چي ظلم ختم سو لا يُجَازَى بِالطَّلَاقِ نَوَا پَه طلاق واقع کولو سره به هغه اِخَاوَنْدَا تَه بدله نه ورکول کیږي وَكُلُّ قَدَرٍ عَلَى الْجِمَاعِ فِي الْمُدَّةِ أَوْ كَهْ هَغَه دَايْلَاءِ پَه مودت کې پر جماع کولو قادر سي بِظُلْمِ ذَلِكَ الْقَرْنِ نَوَا هَغَه اِزْبَانِي ا رجعت باطلیږي وَصَارَ قِيَّتُهُ بِالْجِمَاعِ أَوْ دَاوَنْدَ رَجَعَتْ بَه د جماع ذریعه سره وي لِأَنَّهُ قَدَرٌ عَلَى الْأَصْلِ قَبْلَ حُصُولِ الْبَقْصُودِ بِالْخَلْفِ حُكْمَ چي هغه د نائِب په ذریعه د مقصود تر حاصلولو مخکې پر اصل قادر سو.

اللفات: ﴿رَقِيعًا﴾ هغه ښځه چې د جماع لاره یې د هلوکي په وجه یا د اداسي بل شي په وجه بنده سوې وي، هغه ښځه چې د جماع او د تمیازو لاره یې یو سوی وي او جماع ور سره کول مشکل وي.

﴿فَاء﴾ له ایلاء څخه رجعت (رجوع) کولو ته فاء وايي. ﴿إِذْ هُمْ﴾ د افعال مصدر دی: راضي کول. خوشحاله کول.

تشریح: صورت د مسنلي: دادی که یو سړی دخپلي بنځي سره تر ایلاء کولو وروسته دومره ناروغه (ناجوړه) سي چي د جماع قدرت يې ختم سي یا بنځه دومره ناروغه سي چي د جماع قدرت يې ختم سي، یا د بنځي د جماع لاره (سوری) بند وي، یا بنځه دومره کم عمره وي چي جماع ورسره کېدای نه سي. نو په دې ټولو صورتونو کي زموږ په نېز درجعت حکم له رجعة بالجناع څخه درجعة بالقول و طرف ته منتقل کېږي، او که خاوند د ایلاء د مودت په دوران کي فقط فُتُّ إِلَيْهَا وایي (چي ماهنې ته فاء او رجعت وکړي)، نو ایلاء به ختمیږي او رجعت به ثابتیږي.

لېکن امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چي په ایلاء کي فاء او رجعت فقط د جماع سره خاص دی، او په ژبي او زبان سره فاء نه سي ثابتېدای، په احنافو کي د امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ هم ودغه طرف ته میلان دی. د امام شافعي دلیل: دادی چي که په زبان سره (يعني که د فُتُّ إِلَيْهَا او داسي نورو جملو په ویلو سره) رجعت ثابتېدای، نو قسم به هم ماتېدای او خاوند به هم حاث کېدای، ځکه چي د فاء سره دوه حکمه متعلق کېږي: ① د کفارې واجبېدل، ② د فرقت حکم منع کېدل. او دا خبره تسلیم سوې ده چي په زبان سره فاء کول د کفارې په حق کي معتبر نه دي، يعني فقط په خوله درجعت او فاء په ویلو سره کفار نه واجبېږي. لهذا دویم حکم يعني د فرقت ممانعت به هم نه ختمیږي، او په بنځه او خاوند دواړو کي به هغسي فرقت باقي پاته وي، او کله چي په دوی کي فرقت باقي پاته دی، نو ایلاء به هم باقي پاته وي. نو ځکه امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چي د ایلاء رجعت به فقط په جماع سره ثابتیږي، او په ژبه سره هغه ثابتېدای نه سي. (بنايه ج: ۵، ص: ۲۸۲)

زموږ دلیل: دادی چي اصل خو همدا خبره ده چي مُؤَلَّى (ایلاء کونکي) د جماع په ذریعه فاء وکړي، لېکن کله چي هغه دومره ناروغه سي چي د جماع قدرت يې ختم سي، نو ښکاره ده چي بیا به په فاء بِاللِّسَان سره کار پوره کېږي، او دلته فاء بِاللِّسَان صحیح هم دی، ځکه کله چي خاوند د ایلاء کولو په وخت کي پر جماع قدرت نه درلودی، نو ښکاره خبره ده چي په ایلاء کولو سره هغه فقط بنځي ته دمکي ورکول او بنځه يې پېرول، او څرنگه چي دغه دمکي زباني وي، نو د هغه تلافی به هم په زبان سره کېږي، او په زبان سره به د فُتُّ إِلَيْهَا په ویلو سره فاء (رجوع) ثابتیږي، او بېله څه وجهي به هغه ته د بنځي د طلاقېدلو په ذریعه بدله نه ورکول، (يعني د فاء بِاللِّسَان څخه وروسته به پر بنځي طلاق نه واقع کېږي)، ځکه چي شریعت سزا د جرم مطابق ټاکلې ده، او کله چي خاوند د

بنځي سره تجاوز او زياتوب كړى نه دي. نو د طلاق واقع كولو په ذريعه به پر خاوند هم تجاوز نه كيږي.

ولو قدر الإيلاء: د دې حاصل دادى چي كه دا يلاء د مودت په دوران كي خاوند جوړ او روغ سي او پر جماع كولو قدرت پيدا كړي. نو په دې صورت كي زموږ په هم نهز ئه بِإِلْيَاسَانٍ معتبر نه دى. بلكي په دې صورت كي به هغه د جماع په ذريعه رجعت او نىء كوي. ځكه قاعده داده چي كوم څوك د بدل په ذريعه د مقصود تر حاصلولو مخكي پر اصل قادر سي. نو دهغه په حق كي حكم د اصل و طرف ته رجوع كوي. او هغه به فقط د أَهْلٍ په ذريعه مأمور به اداء كوي. او څرنگه دلته هم خاوند د بدل يعني د نىء بِإِلْيَاسَانٍ په ذريعه د مقصود تر حاصلولو مخكي پر اصل يعني پر جماع قدرت پيدا كړى دى. نو ځكه به دهغه په حق كي هم حكم د اصل و طرف ته رجوع كوي. او اوس به فقط په نىء بِالْجَمَاعِ سره رجعت ثابتيږي.

د "أُنْتُ عَلَى حَرَامٍ" ويلو حكم او تفصيل

وَإِذَا قَالَ لِامْرَأَتِهِ: أَنْتِ عَلَى حَرَامٍ او كه اخاوند ا خپلي بنځي ته ووايي: ته پر ما حرامه يې سُئِلَ عَنْ يَتِيمٍ نو د هغه د نيت پوښتنه كيږي قَالَ: قَالَ: أَرَدْتُ الْكَذِبَ نو كه هغه ووايي: چي ما په دې سره ا درواغو اراده كړې ده ايمني ماربستيا نه ويل. بلكي درواغ مي ويل أَفَهُوَ كَذِبٌ نو هغه به همداسي وي لكه څرنگه چي هغه وايي لَأَنْتِ نَوَى حَقِيقَةَ كَلَامِهِ ځكه چي هغه دخپل كلام د حقيقي معنى نيت كړى دى وَقِيلَ: لَا يُصَدَّقُ فِي الْقَضَاءِ او ويل سوي دي: چي په قضاء كي به ا دهغه تصديق نه كيږي لَأَنْتِ يَتِيمٌ ظَاهِرًا ځكه چي دا ا كلام ا ظاهر ا قسم دى قَالَ: قَالَ: أَرَدْتُ الطَّلَاقَ او كه هغه ووايي: چي ما د طلاق اراده كړې ده فَلَمْ تَكْطِلِقْهُ بَائِنَةً نو هغه يو طلاق بائن دى إِلَّا أَنْ يَتَوَى الثَّلَاثَ خو دا چي هغه د دريو طلاقو نيت وكړي وَقَدْ ذَكَرْنَا فِي الْكِتَابَاتِ او دا مسئله موږ په كتاباتو كي ذكر كړه قَالَ: قَالَ: أَرَدْتُ الظَّهَارَ او كه هغه ووايي: چي ما د ظاهر اراده كړې ده فَهُوَ ظَهَارٌ نو هغه ظاهر دى وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ ^٥ او دا احكام ا د شيخينو رَجَعْنَاهَا لِلَّهِ په نيز دى وَقَالَ مُحَمَّدٌ: لَيْسَ بِظَهَارٍ او محمد

♦ القول الرابع: قول الشيخين رَجَعْنَاهَا لِلَّهِ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٢، ص: ٦٠٠). [القول الرابع ج: ١، ص: ٣٤٢]

رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي دا ظاهر نه دی لَا يُعَدُّ إِلَّا الشَّيْبَةَ بِالنَّحْرَةِ ځکه چي په ا په دې کلام کي اد محرمي بنځي سره تشبيه ورکول نسته وَهُوَ الرُّكْنُ فِيهِ او د محرمه بنځي سره تشبيه ورکول په ظاهر کي رکن او ضروري دي وَلَهُنَا: أَنَّهُ أَطْلَقَ الْحُرْمَةَ او د شيوخينو رَجَهْتُمَا الله دليل دا دی: چي هغه حرمت مطلق کړی دی ايمني خاوند په خپل کلام کي حرمت مطلق ذکر کړی دی وَلِي الْقَهَارِ نَوْمٌ حُرْمَةٌ او په ظاهر کي يو قسم حرمت وي ايمني ظاهر د حرمت يو قسم او نوع ده وَالْبُطْلَانُ يَحْتَمِلُ الْبُقْدَ او مطلق د مقيد احتمال لري وَإِنْ قَالَ أَرَدْتُ التَّحْرِيمَ أَوْ لَمْ أَرِدْ بِهِ شَيْئًا او که هغه ووايي: چي ما ا په دې کلام سره ا د حرامولو اراده کړې ده يا ما په دې سره د هيڅ شي اراده کړې نه ده فَهُوَ يَدِينُ نو هغه قسم دی يَصِيرُ بِهِ مُؤَلَّيًّا او په دې سره به هغه ايلاء کونکی گرځي لَأَنَّ الْأَصْلَ فِي تَحْرِيمِ الْحَلَالِ إِشَاهُوتَيْنِ عِنْدَنَا ځکه چي د حلال شي په حرامولو کي اصل دا دی چي هغه زموږ په نېز قسم دی وَسَنَدُ كَرَاهِي الْأَيْثَانِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ او دا به موږ انشاء الله په کتاب الايمان کي ذکر کړو وَمِنْ الشَّيْخِ مَنْ يَضْرِفُ لَقْفَةَ التَّحْرِيمِ إِلَى الطَّلَاقِ مِنْ غَيْرِ بَيِّنَةٍ بِكُمْ الْغَرْفُ او د مشائخو څخه ځيني حضرات د عرف د حکم په وجه سره د تحريم لفظ د نيت څخه بغير ايمني د نيت د نشتوالي په صورت کي اطلاق و طرف ته گرځوي. والله اعلم

اللغات: «تَشْيِئِهِ» د تفعيل مصدر دی: تشبيه ورکول. «لَمْ أَرِدْ» د افعال له باب څخه د جحد صيغه ده: اراده کول. نيت کول.

تشریح: په دې عبارت کي فقط د يوې جملې "أَنْتِ عَلَى حَرَامٍ" په هکله څو مسئلې بيان سوي دي. چي هغه به انشاء الله په ترتيب ستاسو په مخ کي ذکر سي:

(۱)... اوله مسئله دا ده که خاوند خپلي بنځي ته ووايي: أَنْتِ عَلَى حَرَامٍ (ته پر ما حرامه يې). نو د دې څه حکم دی؟ فرمايي چي په دې سلسله کي به د هغه نيت او اراده معلومېږي. ځکه چي د خاوند دا کلام د څو معناگانو احتمال لري. نو د يو معنى د متعينولو لپاره به له خاوند څخه د نيت پوښتنه کېږي.

نو که خاوند ووايي چي ما په دې جملې سره د درواغو اراده کړې ده. نو د جمهورو علماؤ په نېز د هغه دا نيت او اراده شرعاً معتبره ده. لهدا نه به طلاق واقع کېږي. او نه به ايلاء او ظاهر ثابتېږي: دليل دا دی چي دلته خاوند په خپل کلام سره د حقيقي معنى اراده کړې ده: ځکه چي دا بنځه د هغه لپاره

حلاله ده. بيا د هغه دا قول اُنْتُ عَلَيَّ حَرَامٌ داسي خبر دی کوم چي د واقع مطابق نه دی. نو ځکه به کذب او درواغ وي. او څرنگه چي د کلام د حقيقي معنی نیت کول شرعاً معتبر دی. نو دلته به هم د خاوند نیت معتبر وي.

وقيل إلخ: لېکن په دې مسئله کې دامام طحاوي او امام کرخي رَجَعَهُ الله رايه داده چي قاضي به د کذب په نیت کي د دې سړي تصديق نه کوي. ځکه چي د هغه قول اُنْتُ عَلَيَّ حَرَامٌ په ښکاره قسم دی: ځکه چي دا يو حلال شی حرام گرځول دي. او حلال شی حرام گرځول قسم دی. لکه څرنگه چي الله تعالی فرمايي: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ (اې نبی کوم شی چي الله ستا لپاره حلال کړی دی. ته ولي هغه حرام گرځوې؟). تر دې وروسته په دویم آیت کي الله تعالی فرمايي: قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ (الله ستاسو د قسمونو حلالوالی هم مقرر کړی دي ا په کفارې سره). په دې دوو پرلپسې آيتونو سره په دې توگه دليل نيول کيږي چي په اول آیت کي د تَخْرِيمُ الْحَلَالِ (يعني د حلال شي د حرام گرځولو) بيان دی. او په دویم آیت کي هغه ته يمين (قسم) ويل سوي دي. نو معلومه سوه چي د تَخْرِيمُ الْحَلَالِ (د حلال شي حرام گرځول) قسم دی. لهذا خلاصه دا سوه چي په اُنْتُ عَلَيَّ حَرَامٌ کي د قسم معنی ظاهر (ښکاره) ده. او د کذب معنی يې د ظاهر خلاف ده. او مخکي ذکر سوه چي کوم شی د ظاهر خلاف وي. قضاء به د هغه تصديق نه کيږي. نو ځکه به قاضي د کذب په نیت کي د دې سړي تصديق نه کوي.

(۲) ... او که خاوند ووايي چي ما په اُنْتُ عَلَيَّ حَرَامٌ سره د طلاق نیت کړی دی. نو که هغه د يوه يا دوو طلاقو نیت کړی وي. نو په دواړو صورتونو کي د هغه پر ښځي يو طلاق بائن واقع کيږي. او که هغه د دريو طلاقو نیت کړی وي. نو درې طلاقه واقع کيږي. صاحب د هدايي فرمايي چي دا په کنايي الفاظو سره د طلاق واقع کولو مسئله ده. او موږ مخکي په بابُ الْكِنَايَاتِ کي په تفصيل سره دا مسئله بيان کړه فلا نعيد ههنا.

(۳) ... او که خاوند ووايي چي ما په دې سره د ظاهر د معنی اراده کړې ده. نو د شيعينو په نېز به دا ظاهر وي. او دامام محمد رَجَعَهُ الله په نېز به ظاهر نه وي؛ دامام محمد دليل دا دی چي د ظاهر معنی دا ده چي خاوند د محله (حلالې) ښځي تشبيه د محرمه ابدیه ښځي سره ورکړي. او د ظاهر رکن همدا تشبيه ورکول دي. او د خاوند په دې کلام کي تشبيه معلومه ده. ځکه چي د تشبيه هيڅ حرف پکښي نسته. نو ځکه به ظاهر نه ثابتيږي.

ولهما إلخ: د شیخینو دلیل دا دی چي دلته خاوند د حرمت لفظ مطلق ذکر کړی دی، او د حرمت لفظ د حرمة بالطلاق احتمال هم لري او د حرمة بالظهار احتمال هم لري، خلاصه دا چي ظاهر هم د حرمت یوه نوع ده، نو ظاهر د مطلق حرمت له احتمالاتو څخه دی، او قاعده دا ده چي کوم څوک د خپل کلام د احتمالي معنی نیت وکړی، نو د هغه تصدیق به کیږي، نو ځکه به دلته د خاوند د ظاهر نیت معتبر وي.

(۴)... څلورمه مسئله دا ده که خاوند ووايي چي ما په دې کلام سره د بنځي د حرامولو نیت کړی دی. یا ووايي چي ما په دې سره د هیڅ شي نیت نه دي کړی، نو دا به قسم (يمين) وي، او د دې په وجه به هغه ایلاء کونکی وي، لهذا که په دې صورت کي هغه په څلورو میاشتو کي دننه د خپلي بنځي سره وطي وکړي، نو کفار به اداء کوي، او که وطي نه وکړي نو د ایلاء په وجه سره به د هغه پر بنځي یو طلاق بائن واقع کیږي (لکه مخکي چي دا خبره د ایلاء په حکم کي بیان سوه).

د تحریم د نیت کولو په صورت کي ځکه دا کلام پر یمین حمل کیږي چي تَحْرِيمُ الْحَلَالِ یمین او قسم دی، لکه څه مخکي چي په دې آیت "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ... إلخ" سره ثابت سوه. او د هیڅ نیت کولو په صورت کي به په دې وجه دا کلام یمین وي، چي په یمین سره چي کوم حرمت ثابتیږي، هغه د ادنی درجې حرمت وي، ځکه چي په ایلاء کي تر کفارو مخکي وطي کول رواجي، او په ظاهر کي روانه دي، او په ایلاء کي فی الحال حرمت نه ثابتیږي، بلکي څلور میاشتې وروسته حرمت ثابتیږي، او په ظاهر کي فی الحال حرمت ثابتیږي، او همدارنګه حرمة بالإیلاء له حرمة بالطلاق څخه ادنی دی، ځکه که طلاق مراد سي، نو طلاق بائن به واقع سي او وطي به حرام سي، او ایلاء وطي نه حراموي، لهذا کله چي د یمین حرمت ادنی دی، نو د متیقن کېدلو په وجه به هغه متعین وي. صاحب د هدایې فرمایي چي په کتاب الأیمان کي به موږ انشاء الله په تفصیل سره د یمین مسئله ذکر کړو.

ومن الشائخ إلخ: د دې حاصل دا دی چي د بلخ د مشائخو څخه د فقیه ابو جعفر هندواني، شیخ ابو بکر اسکاف او شیخ ابو بکر بن سعید رَجَهُمُ اللهُ رَايه دا ده چي که په أَنْتَ عَلَى حَرَامٍ سره خاوند هیڅ نیت نه وکړي، نو له دې څخه به طلاق مرادیږي، ځکه چي د بلخ اوسېدونکي دا جمله د طلاق لپاره استعمالوي، ګواکي دغه حضراتو د خپلي زمانې پر عَرَف فتوی ورکړې ده، او په شریعت کي عَرَف معتبر دی، لکه څرنګه چي علامه شامي رَجَهُ اللهُ هم په "رسم المفتي" کي داسي لیکلي دي چي: وَالْعُرْفُ فِي الشَّعْرِ لَهُ اِعْتِبَارٌ. فقط والله أعلم وعلمه أتم

بَابُ الْخُلْعِ

(دا) باب دخلع (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: له باب الإیلاء څخه وروسته د باب الخلع د بیانولو دوی وجهي دي: ① یوه وجه دا چي ایلاء له مال څخه خالي وي، او په خلع کي مال وي، لهذا په دې اعتبار سره ایلاء طلاق ته ډېره نژدې ده. نو ځکه مصنف رحمه الله اول د ایلاء بیان وکړی، اوس دخلع بیان کوي. ② دویم دا چي په ایلاء کي دنارینه له طرفه د طلاق اقدام کیږي، او په خلع کي د بنځي له طرفه د طلاق اقدام کیږي، او نارینه وو ته په هر ډگر کي وړاندیتوب حاصل دی، نو په دې وجه هم ایلاء تر خلع مخکي بیان سوه. او خلع تر هغه وروسته بیانېږي.

د خلع لغوي او اصطلاحي معنی: خُلِعَ د فتح د باب مصدر دی. معنی یې ده: ایستل (ویستل).

جلا کول، کارل (باسل). په قرآن کي ذکر سوي دي: فَأَخْلَعَ نَعْلَيْكَ (وکاره خپلي څپلي).

د خلع شرعي معنی ده: أَخَذَ مَالٍ مِنَ الْمَرْأَةِ بِإِزَاءِ ذَلِكَ النِّكَاحِ بِلَفْظِ الْخُلْعِ. (یعني دخلع په لفظ سره د ملک نکاح په عوض کي دخپلي بنځي څخه مال اخیستل). لښه دا چي دخلع معنی ده: "د مال په بدله کي بنځه دخپل نکاح څخه ایستل". دخلع شرائط هغه دي کوم چي د طلاق شرائط دي. په خلع کي د بنځي له طرفه مال وي او خاوند له طرفه طلاق ورکول وي. دخلع حکم دادی چي دخلع په ذریعه پر بنځي یو طلاق بائن واقع کیږي. (بنایه ج: ۵، ص: ۲۹۱)

د خلع تعریف او حکم

وَإِذَا تَشَاءَى الرَّوْحَانُ أَوْ كَلَهُ چي خاوند او بنځه یو د بل مخالف سي ایمني په دواړو کي مخالفت پیدا سي او هواره یې سخته سي اَوْ عَاقَبَانِ لَا يَتَمَيَّزَانِ حُدُودَ اللَّهِ او دواړو ته دا پېره او اند پېښه پیدا سي چي دوی به د الله حدود قائم نه کړی سي فَلَا بَأْسَ بِأَنْ تَقْتَدِيَ نَفْسَهَا مِنْهُ بِئَالٍ يَخْلَعُهَا بِهِ نو هیڅ پروا نسته چي بنځه خپل خاوند ته د داسي مال په ذریعه دخپل ځان فدیه ورکړي چي د هغه په وجه خاوند بنځه جلا کړي او د بنځي سره خلع وکړي اَوْ يَقُولُهُ تَعَالَى: فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ [البقره: ۲۲۹] ځکه الله تعالی فرمایلي دي: نو پر دوی دواړو هیڅ حرج نسته په هغه فدیه کي کوم چي یې بنځه خاوند ته

ورکوي **فَإِذَا فَعَلَا ذَلِكَ** نو کله چي خاوند او ښځه داسي وکړي **وَكَمَّ بِالْخُلْعِ تَطْلِيقُهُ بَائِنُهُ** نو د خلع په ذريعه به يو طلاق بائن واقع کيږي **وَلَوْ مَهَا النِّمَالُ** او پر ښځي به مال لازميږي **لِقَوْلِهِ ^١ الْخُلْعُ تَطْلِيقُهُ بَائِنُهُ** ځکه چي پېغمبر **ﷺ** فرمايلي دي: خلع طلاق بائن ده **وَلَا تَنْتَهِى بِخَيْلِ الطَّلَاقِ** او ځکه چي خلع د طلاق احتمال لري **حَتَّى صَارَ مِنَ الْكِنَايَاتِ** همدا وجه ده چي هغه له کنایاتو څخه ده **وَالْوَاوِمُ بِالْكِنَايَاتِ بَائِنٌ** او په کنایاتو سره واقع کېدونکی طلاق، طلاق بائن وي **إِلَّا أَنْ ذَكَرَ النِّمَالُ أَغْنَى عَنِ النِّبْيَةِ** **مُنَا** خود مال تذکري اذکر کولو ادلته | خاوند او ښځه | دنيت څخه مستغني کړي دي | يعني د مال د تذکري په وجه په خلع کي دنيت ضرورت نسته | **وَلَا تَنْتَهِى إِلَّا تَسْلِمَ النِّمَالِ إِلَّا تَسْلَمَ لَهَا نَفْسُهَا** او ځکه چي ښځه فقط په دې وجه مال ورسپاري چي دهغې ځان | په پوره توگه | دهغې ته حواله کړی سي | او په پوره توگه هغه له خاوند څخه خلاصه سي | **وَذَلِكَ بِالْبَيِّنُونَةِ** او دا مقصد | په طلاق بائن سره ترلاسه کيږي.

اللغات: ﴿تَشَاقَّ﴾ د تفعل ماضي ده: يو د بل مخالفت کول، جنگ او جنجال کول. **﴿تَفْتَدِي﴾** د افتعال مضارع ده: فديه ورکول، **﴿يُخْلَعُهَا﴾** دفتح مضارع ده: جلا کول، ايستل (ويستل)، **﴿جُنَّاح﴾** پروا، حرج، گناه، **﴿أَغْنَى﴾** دافعال ماضي ده: بې پروا کول، مستغني کول، **﴿تُسَلِّمُ﴾** داد تفعل له باب څخه دواحد مؤنث غائب مضارع معلومي صيغه ده، او **تُسَلِّمُ** مجهوله صيغه ده، ددې باب څو معناوي راځي، او دلته د "سپارلو" او "حواله کولو" په معنی سره دي (زما په اند دا دوي صيغې د تفعل يا د مجردو له باب څخه استعمالول د قاعدې مخالف دي).

تشریح: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره دی چي که د خاوند او ښځي گزاره سره مشکله سي، په دواړو کي اختلاف او بې اتفاقي راسي، او د دې خبري خطره وي چي د الله حدود به پايمال او ضايع کړی سي، نو د ښځي لپاره جائز دي چي خاوند ته يو څه مال ورکړي او له هغه څخه ځان خلاص کړي، کله چي ښځه د خلع په اراده خاوند ته مال ورکړي، او خاوند هغه مال واخلي، نو د خلع کولو په وجه سمدستي پر ښځي طلاق بائن واقع کيږي، که څه هم خاوند په عليحده توگه طلاق نه ورکړي (لېکن د ځيني علماؤ رايه داده چي په خلع کولو سره سمدستي طلاق نه واقع کيږي، بلکي تر مال اخيستلو وروسته به خاوند مستقلاً طلاق ورکوي، نو بيا طلاق واقع کيږي).

^١ تخریج: أخرجه البيهقي في كتاب الخلع والطلاق، باب الخلع هل هو فسخ أو طلاق، حديث رقم: ١٤٨٦٥

د خلع د جواز دليل هغه آيت او حديث دي كوم چي په كتاب كي ذكر سوه. د حيني مفسرينو رايه داده چي كله ثابت بن قيس رضي الله عنه او دهغه بنسختي د نبي صلى الله عليه وسلم په مخ كي خلع وكړه. نو دا آيت نازل سو. او نبي صلى الله عليه وسلم تر هغه وروسته همدا حديث بيان كړي.

په هغه آيت سره په دې توگه دليل نيول كيږي چي په هغه كي د بنسختي مال وركولو ته فديه ويل سوي دي. او د بنسختي له طرفه د فديه وركولو مطلب دی: ”چي د خاوند له قيد څخه خلاصون تر لاسه كول“. او دا معنی په خلع كي سته.

نو ثابته سوه چي بنسخته د خلع په ذريعه خپل ځان د خاوند له قيد څخه آزادولای سي. او كله چي هم دا كار يعني خلع پوره سي. نو پر بنسختي به يو طلاق بائن واقع كيږي. او د بنسختي پر ذمه به مال وركول واجب وي. په خلع سره د طلاق بائن واقع كېدلو دليل د كتاب حديث دی. يعني **الْخُلْعُ تَطْلِيقٌ بَائِنَةٌ**.

ولأنه يتحمل الخ: په خلع سره د طلاق بائن واقع كېدلو عقلي دليل دادی چي د خلع لفظ د كنيابي الفاظو څخه دی. او په كنيابي الفاظو سره طلاق بائن واقع كيږي. نو د خلع په لفظ سره به هم طلاق بائن واقع كيږي. او په كنيابي لفظ كي د طلاق نيت كول ضروري دي. لېكن څرنگه چي په خلع كي د مال تذكره كيږي. نو همدغه مال تذكره د دې خبري دليل دی چي خاوند طلاق وركول غواړي. نو ځكه په خلع كي د طلاق نيت كول ضروري نه دي.

ولأنها لا تتسلم الخ: دا دويم عقلي دليل دی چي بنسخته د دې لپاره مال وركوي چي له خاوند څخه ځان خلاص كړي او په پوره توگه دهغې په لاس كي خپل ملكيت راسي. او دا كار په طلاق بائن سره پوره كيږي. نو ځكه به په خلع سره طلاق بائن واقع كيږي.

په خلع كي د مال اخيستلو بيان

وَإِنْ كَانَ الشُّرْطُ مِنْ بَيْتِهِ او كه نافرمانی د خاوند له طرفه وي **يُكْرَهُ لَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنْهَا عَوْضًا** نو د خاوند لپاره مكروه دي چي له بنسختي څخه عوض واخلي **لِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ... إِلَى أَنْ قَالَ: فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا [النساء: ۲۰]** ځكه چي الله تعالی فرمايلي دي: او كه تاسي اي خاوندانو! اراده وكړئ! د بدلولو د يوې بنسختي پر ځای د بلې ايمني چي يوه طلاقه كړی او دهغې پر ځای بله په نكاح كړئ... تر دې چي الله تعالی فرمايلي دي: نو مه اخلي تاسي اي خاوندانو! بيرته له هغه مال څخه هيڅ شئ اكوم چي تاسي خپلو بنسختو ته وركړی وي **وَلَا لَهُ أَنْ يَأْخُذَ بِهَا** استبدال او ځكه چي خاوند دا بنسخته

ادبلي بنهي ا په بدلولو سره په وحشت ا پره امتلا کړه فَلَا يَزِيدُ فِي وَحْشَتِهَا بِأَخْذِ الْبَالِ نو د مال په اخيستلو سره دهغې وحشت نور نه زياتوي.

اللغات: «النشوز» اسم مصدر دی، دنصر او ضرب دواړو بابونو څخه راځي: نافرمانی، سرکښی، نفرت، زياتوب (تجاوز)، «استبدال» يوشی په بل شي سره بدلول (الیشول)، «أوْ حَشْ» دافعال ماضي ده: بل څوک په وحشت او پره کي اچول، په غم او تشویش مبتلا کول.

تشریح: مسئله: دا ده چي د خاوند لپاره په هغه صورت کي د مال اخيستل صحيح دي، کله چي نافرمانی او تجاوز د بنهي له طرفه وي، لېکن که تجاوز او زياتوب په خپله د خاوند له طرفه وي، نو په دې صورت کي د هغه لپاره د خلع په بدله کي مال اخيستل مکروه دي: دليل دا آيت دی: «إِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا»، په دې آيت کي په واضحه توگه دې ته اشاره سوې ده چي له بنهي څخه د خلع په توگه مال اخيستل پکار نه دي او که ظلم او زياتوب د خاوند له طرفه نو بيا په طريقه اولی سره اخيستل پکار نه دي، بلکي د هغه اخيستل مکروه دي.

دويم دليل دا دی چي خاوند د خلع په کولو سره بنهي ته د ښکاره کوي چي زه به ستا پر ځای د بلي بنهي سره نکاح وکړم، او دا د بنهي لپاره ډېره مشکله خبره ده، نو په خلع کولو سره بنه په وحشت او پره کي لورېږي، او دلته ظلم او تجاوز هم د خاوند له طرفه دی، نو که دهغې مظلومي څخه مال هم واخيستل سي، نو نوره به په وحشت او غم سره مبتلا سي، لهذا په دې وجه هم مال اخيستل مکروه دي.

د پورتنۍ مسئلې يو بل صورت

وَإِنْ كَانَ النُّشُوزُ مِنْهَا او که نافرمانی د بنهي له طرفه وي كَرِهْنَا لَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنْهَا أَكْثَرًا مِنْهَا نو موږ د خاوند لپاره دا خبره مکروه گڼو چي له بنهي څخه تر هغه مال زيات مقدار او اخلي کوم چي يې اد نکاح په بدله کي اهنې ته ورکړی وي وَبِإِذْنِ رَوَايَةِ الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: طَابَ الْفَضْلُ أَيْضًا او د جامع صغير په روايت کي دي: چي د خاوند لپاره زيات مقدار اخيستل هم روا دي لِإِطْلَاقِ مَا تَكُونُ أَبَدًا د هغه آيت د مطلقوالي په وجه کوم چي موږ اد باب ا په شروع کي تلاوت کړی وَوَجْهُ الْأُخْرَى قَوْلُهُ ①

لِ امْرَأَةٍ ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ بْنِ شَمَّاسٍ: أَمَّا الزِّيَادَةُ فَلَا أَوْ دَوِيمٍ رَوَيْتُ دَلِيلَ د ثَابِتِ بْنِ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ
 د ښځې په هکله د نبی ﷺ د فرمان دی: أَمَّا الزِّيَادَةُ فَلَا اې د ثابتي ښځې! خپل خاوند ته د هغه باغ
 ورکړه! او تر هغه زائد مال مه ورکړه! وَقَدْ كَانَ الشُّرُؤُ مِنْهَا أَوْ اې هغه کي انافرمانې د ښځې له طرفه وه.

اللغات: ﴿كاتب﴾ د ضرب ماضي ده: ښه کېدل، افضل کېدل، پاکېدل، مراد ځني اباحت (روا کېدل)
 دي. **﴿فضل﴾** زياتوب، اضافه.

تشریح: مسئله: داده که نافرمانې او تجاوز د ښځې له طرفه وي، نو د مبسوط دروايت مطابق د خاوند
 لپاره د مهر د مقدار څخه زيات مال اخيستل مکروه دي. لېکن د جامع صغير په روايت کي امام محمد
 رَجَّه الله زيات مقدار هم د خاوند لپاره روا کړې دی: د جامع صغير دروايت دليل دادی چي مخکنی
 آيت: فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ مطلق دی، يعني په دې آيت کي مطلق فديه ذکر سوې ده. هغه
 که د مهر تر مقدار کمه وي يا زياته وي، نو ځکه به د خاوند لپاره د مهر د مقدار څخه زيات اخيستل روا وي.

او د مبسوط دروايت دليل د ثابتي بن قيس ﷺ د ښځې په هکله د نبی ﷺ د قول دی: أَمَّا الزِّيَادَةُ فَلَا،
 يعني د مهر مسمی د مقدار څخه زيات مال اخيستل مکروه دي. په سنن دار قطني کي پوره حديث داسي بيان
 سو دی: "قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ: أَنَّ ثَابِتَ بْنَ قَيْسٍ بْنِ شَمَّاسٍ كَانَتْ عِنْدَهُ زَيْنَبُ بِنْتُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي
 سَلُولٍ وَكَانَ أَصْدَقَهَا حَدِيثًا فَكَرِهْتُهُ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: أَتُرْدِينِ عَلَيْهِ حَدِيثَهُ الَّذِي أَعْطَاكَ؟" قَالَتْ: نَعَمْ.
 وَزِيَادَةً. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: أَمَّا الزِّيَادَةُ فَلَا وَلَكِنْ حَدِيثُهُ." (سنن دار قطني، باب المهر، حديث شميره: ۳۶۷۱)

حضرت ثابت بن قيس د نکاح په وخت کي خپلي ښځې ته يو باغ د مهر په توگه ورکړی وو.
 لېکن ښځه يې په هغه راضي نه وه، او د خلغ مطالبه يې وکړه. نو نبی ﷺ له هغې څخه پوښتنه وکړه
 چي آيا ته هغه باغ بيرته ثابت ته ورکولای سې کوم چي يې تا ته په مهر کي درکړی وو. نو هغې
 وويل: هو! تر هغه زيات هم ورکولای سم، نو نبی ﷺ وفرمايې چي د زيات مقدار هيڅ ضرورت
 نسته، فقط هغه په مهر کي ټاکل سوی باغ ورکړه.

له دې حديث سره دا خبره ښکاره سوه چي که نافرمانې او تجاوز د ښځې له طرفه وي، نو د خاوند
 لپاره د مهر مسمی د مقدار څخه زيات مال اخيستل مکروه دي، ځکه کله چي نبی ﷺ د دې اباحت
 ممنوع گرځولی دی، نو که څه هم په دې سره حرمت نه ثابتېږي، لېکن کراهت ضرور ثابتېږي.

د پورتني مسئلې يو بل صورت

وَلَوْ أَخَذَ الرَّجُلُ زِيَاةً أَوْ كَلَّهَ أَقْضَاءَ جَائِزٍ دِيٍّ وَكَذَلِكَ إِذَا أَخَذَ
وَالشُّرُوءُ مِنْهُ أَوْ هَمْدَانِ كَهَ أَقْضَاءَ جَائِزٍ دِيٍّ كَلَّهَ أَقْضَاءَ جَائِزٍ دِيٍّ كَلَّهَ أَقْضَاءَ جَائِزٍ دِيٍّ
مَالٍ وَاحِلٍ فِي نَافَرَمَانِي أَهْمًا دَخَاوَنْدَ لَه طَرَفَه وَي لَأَنَّ مُقْتَضَى مَا تَلَوْنَا شَيْئَانِ حَكَمَ كَوْمِ آيَتِ فِي
مَوْرِدِ تَلَاوْتِ كَرِي دَهْنَه مَقْتَضَى دَوِه شَيْئَانِ دِي اِيْمَنِي فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهَا فِيْمَا افْتَدَتْ بِهِ دَوِشِيَانُو تَقَاضَا
كُوِي اَلْجَوَازُ حُكْمًا وَابْهَاحَةً دَحْكَمًا جَائِزٍ كَهْدَلُو اَوْ دَرُو كَهْدَلُو وَقَدْ تَرَكَ الْعَمَلُ فِي حَتَّى اِلْبَاحَةِ لِبُعَازِضِ
اَلْهَكْنِ دَحَدِيثِ اَدْمَعَارِضِ پَه وَجَه دَرَوَايَسْتِ پَه حَقِ كِي عَمَلِ پَرِبَنُووَلِ سَوِ قَبَلِي مَعْمُوَلَا فِي الْبَاقِي نُو
دَبَاقِي اِجْوَازًا پَه حَقِ كِي آيَتِ مَعْمُوَلَه پَه پَاتَه سَوِ.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې نافرمانی او تجاوز که د ښځې له طرفه وي یا که د خاوند له
طرفه وي، په دواړو صورتونو کې د خاوند لپاره د مهر مسمیٰ څخه زیات مقدار اخیستل خو جائز دي.
لېکن مکروه دي، او په جواز او کراهت کې اجتماع ممکن ده، ځکه چې د جواز ضد حرمت دی، نه
کراهت، او د فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ آیت د دوشیانو تقاضا کوي: ① حکماً جائز کېدل (یعني زیات مقدار به
حکماً جائز وي، که څه هم مکروه وي)، ② اباحت (یعني روا کېدل او افضل کېدل)، او دلته د
پورتني حدیث "أَمَّا الزِّيَادَةُ فَلَا" په وجه اباحت پربنووول سو، نو د دې آیت فقط یوه مقتضا پاته
سوه چې تر مهر زیات مقدار اخیستل د کراهت سره جائز دي.

د "طَلَّاق عَلَى الْمَالِ" حکم

وَإِنْ طَلَّقَهَا عَلَى مَالٍ فَقَبِلَتْ أَوْ كَلَّهَ أَقْضَاءَ جَائِزٍ دِيٍّ وَكَذَلِكَ إِذَا أَخَذَ
قَبُولِ كَرِي وَقَلَّمَ الطَّلَاقَ وَلَكُمْ مَالُ نُو طَلَّاقٍ وَاقِعِ کِیْرِي اَوْ پَر ښځې مَالِ لَازِمِیْرِي لَأَنَّ الرَّجُلَ یَسْتَبْدُ
بِالطَّلَاقِ تَنْجِيزًا وَتَغْلِیْقًا ځکه چې خاوند په مُنْجَزِ اَوْ مَعْلُقِ دواړه قِسْمَه طَلَّاقُونُو کِي مُسْتَقِلِ دِي اِيْمَنِي
خاوند په طَلَّاقِ وړ کولو کِي خُودِ مُخْتَارَه دِي، سَمْدَسْتِي طَلَّاقِ هَمِ وړ کولای سي اَوْ مَعْلُقِ طَلَّاقِ هَمِ وړ کولای سي
وَقَدْ عَلَّقَهُ بِقَبُولِهَا اَوْ هَمْنَه طَلَّاقِ د ښځې پَر قَبُولُو مَعْلُقِ کَرِي دِي وَالنِّزَاقُ تَبْلِکُ التِّزَامِ الْمَالِ اَوْ ښځه
اِپَر خِیْلِ خَانَ اَدْمَالِ لَازِمُووَلِ مُلْکِیْتِ لَزِي لِوَلَّيْتِهَا عَلٰی نَفْسِهَا ځکه چې هغې نه پَر خِیْلِ خَانَ
اَشْپَرِ اَوْلَايْتِ حَاصِلِ دِي وَمِنْکَ الْبَکَاءُ مِنْ اِجْوَازِ الْاِغْتِيَاظِ عَنْهُ اَوْ مُلْکِ نِكَاحِ لَه هَمُو شِيَانُو څخه دِي

چي دهغه عوض اخيستل جائز وي ايمني ملک نکاح يو داسي شی دی چي دهغه عوض او بدل اخيستل کېدای سي ا وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَالًا كَهَمْ مَلِكٌ نِكَاحُ مَالٍ نَهْ دى كَانَقَصَاصٍ لکه قصاص اچي مال نه دی ا وَكَانَ الطَّلَاقُ بَاطِلًا اَوْ طَلَاقٌ بَهْ بَاطِنٌ وَي لَبَّائِيْنَا دهغه دليل په وجه كوم چي موږ البرخه مخکي ابيان کړی وَلَئِنَّهُ مُعَادَاةُ النَّالِ بِالنَّفْسِ اَوْ حُكْمٌ چي دا د مال معاوضه د نفس په بدله کي ده وَكَذَلِكَ الرَّؤُوفُ أَحَدُ الْبَدَلَيْنِ اَوْ خَاوَنَد په دوو عوضونو کي ديوه عوض مالک جوړ سو قَتْلُكَ هِيَ الْآخَرُ وَهِيَ النَّفْسُ تَحْقِيقًا لِلْمَسَاوَةِ لَهَذَا د برابرۍ ثابتولو لپاره به ښخه د بل عوض يعنی دخپل حُجَان مالک جوړېږي.

اللغات: ﴿يَسْتَبْدُّ﴾ داستعمال مضارع ده. اِسْتَبَدَّ يَسْتَبْدُّ اِسْتَبْدَادٌ: مستقل كېدل. خود مختاره

کېدل، ﴿تَنْجِيزٌ﴾ د تفعلیل مصدر دی: فوراً (سمدستی) واقع کول، ﴿التَّزَامُ﴾ د افتعال مصدر دی: په خپله غاړه اخیستل، پر ځان لازمول، ﴿مُعَاوَضَةٌ﴾ د مفاعله مصدر دی: یو بل ته عوض (بدل) ورکول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که خاوند د ښځې طلاق پر مال معلق کړي او داسې وایي: **كَلَّقْتُكَ عَلَى أَلْفٍ دِرْهَمٍ** (ماد زرو درهمو په عوض کي تاته طلاق درکړی). او ښځه طلاق او مال قبول کړي، نو طلاق واقع کیږي، او پر ښځې زر درهمه لازمیږي.

صاحب د بنایې رَحْمَةُ اللهِ لیکلي دي چي دا صورت پر دوو شیانو مبني دي: ① اول شی دا دی چي په خاوند او ښځي کي به د معاوضې اهلیت وي، ② دویم شی دا دی چي په محل کي به د عوض او معاوضې د قبولیت صلاحیت وي، او دلته دواړه شیان موجود دي، ځکه چي خاوند د هر ډول طلاق ورکولو اهل دی، یعنی هم فوراً (منجز) طلاق ورکولای سي، او هم طلاق پر یو شي معلق کولای سي، همدارنگه ښځي ته هم دا حق سته چي پر خپل ځان مال لازم کړي، ځکه چي ښځي ته پر خپل ځان ولایت تامه حاصل دی، او بیا په نکاح کي د معاوضې د قبولیت صلاحیت هم سته. ځکه که څه هم نکاح مال نه ده، خو بیا هم نکاح د ختمولو عوض اخیستل جائز دي، لکه څرنگه چي د قصاص عوض اخیستل جائز دي، حالانکي قصاص مال نه دی. لنډه دا چي دلته د معاوضې د صحت ټوله شرطونه موجود دي، نو ځکه به د خاوند لپاره د مال په عوض کي طلاق ورکول صحیح وي. او تر دې وروسته که ښځه طلاق او د مال اداء کول قبول کړي، نو پر هغې به یو طلاق بائن واقع کیږي. ځکه چي ښځه په همدې وجه د مال په ورکولو راضي کیږي چي په پوره توګه له خاوند څخه خلاصه سي او د خاوند له ملکیت څخه ووځي، او دا کار په طلاق بائن سره پوره کیږي.

ولأنه معاوضة إلخ: دویم دلیل دا دی چي دلته د نفس په بدله کي خاوند ته مال ورکول کيږي او هغه د مال مالک جوړيږي. نو بنسټه هم د خپل نفس (خان) مالکه جوړېدل پکار دي. د دې لپاره چي دواړه په ملکیت کي سره برابر سي. او دا په هغه وخت کي ممکن دي. کله چي واقع کېدونکي طلاق. طلاق بائن وي. نو ځکه به طلاق بائن واقع کيږي.

پر غیر متقوم شي خلع کول

قَالَ: فَإِنْ بَكَلَ الْعَوْضُ فِي الْخُلْعِ فَرَمَائِي: كه چيري په خلع کي عوض باطل سي مَثَلُ أَنْ يُخَالِفَ الْمُسْلِمُ عَلَى غَيْرِ أَوْ حُرٍّ أَوْ مَيْتَةٍ د مثال په توګه مسلمان کس پر شرابو يا پر خنزير يا پر مرداره خلع وکړي فَلَا شَوْءَ لِلرَّوْحِ نو د خاوند لپاره به هيڅ شی نه وي وَالْفُرْقَةُ بَيْنَهُ أَوْ فَرَقَتْ بِهِ بَائِنٌ وَيَ ايمني طلاق بائن به وي اِنْ بَكَلَ الْعَوْضُ فِي الطَّلَاقِ او که چيري په طلاق کي عوض باطل سي كَانَ رَجْعًا نو هغه به اطلاق ارجعي وي فَوَقُوعُ الطَّلَاقِ فِي التَّوَجُّهِينِ لِلتَّغْلِيظِ بِالْقَبُولِ او په دې دواړو صورتونو کي د طلاق واقع کېدل پر قبول اقبلولو ا د منعلق کولو په وجه دي وَافْتَرَقَهُمَا فِي الْحُكْمِ لِأَنَّهُ لَمَّا بَطَلَ الْعَوْضُ او په حکم کي د دواړو صورتونو مختلف کېدل په دې وجه دي چي کله عوض باطل سو كَانَ الْعَامِلُ فِي الْأَوَّلِ لَفْظُ الْخُلْعِ نو په اول صورت کي عامل د خلع لفظ سو وَهُوَ كِتَابَةٌ او هغه کنايي لفظ دی وَفِي الثَّانِي الصَّرِيحُ او په دویم صورت کي عامل صريح لفظ ا د طلاق لفظ | سو وَهُوَ يَقْبُ الرِّجْعَةَ او صريح لفظ ا تر ځان ا وروسته رجعت ثابتوي وَإِسْلَامُ يَجِبُ لِلرَّوْحِ شَوْءٌ عَلَيْهَا. او پر بنځي د خاوند لپاره ځکه هيڅ شی واجب نه سو لِأَنَّهَا مَا سَبَتْ مَا لَا مَقْصُودَ مَا حَتَّى تَصِيرَ غَارَةً لَهُ ځکه چي بنځي ا په دې صورتونو کي ا هيڅ متقوم مال ټاکلی نه دی چي هغه ا خاوند ته ا دوکه ورکونکې وګرځي ا ځکه چي شراب او داسي نور د مسلمان په حق کي متقوم مال نه دي ا وَلَئِنَّهُ لَا وَجْهَ إِلَى إِيْجَابِ الْمُسْلِمِ لِلْإِسْلَامِ او ځکه چي د مسلمانوالي په وجه د ټاکل سوي مال د واجبولو هيڅ صورت نسته وَلَا إِلَى إِيْجَابِ غَيْرِهِ او نه له دې څخه بغير ادبل شي ا د واجبولو اهم ا هيڅ صورت سته لِعَدَمِ الْإِتِّزَامِ د التَّزَامِ د نشتوالي په وجه ايمني ځکه چي بنځي له شراب او داسي نورو څخه بغير بل شی پر ځان لازم کړی نه دي ا بِخِلَافِ مَا إِذَا خَالَفَ عَلَى خِلَافٍ بَعْضُهُمْ په خلاف د هغه صورت کله چي ا خاوند ا پريوه متعينه ا ټاکل سوي ا سرکه باندي خلع وکړي فَقَهَرَأَنَّهُ خَيْرٌ بِيَا بِنِكَاحِهِ سِي چي هغه خو شراب دي لِأَنَّهَا سَبَتْ مَا لَا ځکه چي ا په دې صورت کي ا بنځي مال

تاکلی دی اخکه چي سرکه د مسلمان په حق کي متقوم مال دی اَفَصَارَ مَغْرُورًا نو خاوند به ادبځي له طرفه ا دوکه سوی وي وَبِخِلَافٍ مَا إِذَا كَاتَبَ أَوْ اُعْتَقَ عَلَى خَيْرٍ او په خلاف دهغه صورت کله چي مالک د خپل غلام سره د شرابو په عوض کي بدل کتابت وکړي يا غلام آزاد کړي حَيْثُ تَجِبُ قِيَمَةُ الْعَبْدِ نو ا په دې صورت کي ا د غلام قيمت واجيبړي لِأَنَّ مِلْكَ الْمَوْلَى فِيهِ مُتَقَوَّمٌ ځکه چي په غلام کي د مالک ملکيت متقوم دی وَمَا رَضِيَ بَرَّوَالِهِ مَجَانًا او مالک مفت اېيله عوضه ا د خپل ملکيت په زائېدلو راضي نه دی أَمَّا مِلْكَ الْبُضْعِ فِي حَالَةِ الْخُرُوجِ غَيْرُ مُتَقَوَّمٍ او کوم چي ملک بضع دی نو هغه اله ملکيت څخه ا د وتلو په حالت کي متقوم نه ده عَلَى مَا نَذَرُ چي هغه به موږ انشاء الله ا ذکر کړو وَبِخِلَافِ النِّكَاحِ لِأَنَّ الْبُضْعَ فِي حَالَةِ الدُّخُولِ مُتَقَوَّمٌ او په خلاف د نکاح ځکه چي بضع ا ملکيت ته ا دا خپلېدلو په حالت کي متقوم وي وَالْفَقْهُ: أَنَّهُ شَرِيفٌ او دراز او پوهني خبره دا ده: چي بضع يو محترم او خوندور اشی دی فَلَمْ يُشْرَعْ تَكْلُهُ إِلَّا بِعَوَضٍ أَظْهَرَ الشَّرْفَ نو د بضع د احترام اعظمت ا د څرگندولو لپاره له څه عوض څخه بغير د هغې مالک جوړېدل مشروع سوي نه دي فَأَمَّا الْإِسْقَاطُ فَتَنْفُسُهُ شَرَفٌ او کوم چي د ملکيت ساقطېدل دي نو هغه په خپل ذات کي د احترام او اعظمت ا خبر ده فَلَا حَاجَةَ إِلَى إِيْجَابِ الْهَالِ نو ځکه ا د ملکيت ساقطېدلو په وخت کي ا د مال واجبولو خاص ضرورت نسته.

اللغات: ﴿مَيْتَةٌ﴾ مردار سوی حیوان. مرداره (يعني هغه حیوان چي په خپل مرگ مړ سوي وي. صاحب د مصباح يې داسي تعريف کړی دی: وَالْمَيْتَةُ مِنَ الْحَيَوَانِ مَا مَاتَ حَتَّى أَتَفَهُ. ﴿فُرْقَةٌ﴾ جدایي. ﴿سَمْتٌ﴾ د تفعل ماضي ده: تاكل. ذکر کول. نومول. ﴿غَارَةٌ﴾ دنصر له باب څخه مؤنث اسم فاعل دی: دوکه کونکې بڼه (دوکه ورکونکې. دوکه بازه. چلبازه. ختا ایستونکې). ﴿مُتَقَوَّمٌ﴾ د تفعل اسم مفعول دی: قيمتداره (قيمت لرونکی. بیه لرونکی. نرخ لرونکی). قيمتي. ﴿مَغْرُورٌ﴾ د نصر له باب څخه د اسم مفعول صيغه ده: چا ته چي دوکه ورکول سوي وي. ﴿مَجَانًا﴾ مفت (موت). په وړيا توگه. بېله عوضه. ﴿شَرِيفٌ﴾ د کرم له باب څخه د صفت مشبه صيغه ده: دلوی او اعظمت خاوند. محترم.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو مسلمان خاوند د خپلې ښځې سره د شرابو د یا خنزیر یا د مردار حیوان په عوض کې خلع وکړي (او د خلع لفظ استعمال کړي). نو څرنگه چې دا شیان د مسلمان په حق کې مال نه دي، نو ځکه دا شیان (عوض) باطلیږي او خاوند ته به هیڅ شی نه ورکول کیږي. خو څرنگه چې د خلع لفظ استعمال سوی دی کوم چې کنایې لفظ دی، او مخکې ذکر سوه چې په کنایې لفظ سره طلاق بائن واقع کیږي، نو په دې وجه به دلته پر ښځې طلاق بائن واقع کیږي. او که یو مسلمان خاوند خپلې ښځې ته د شرابو یا د داسې بل حرام شي په عوض کې طلاق ورکړي (یعنې د طلاق لفظ استعمال کړي). نو ښکاره خبره ده چې عوض خو باطلیږي. لېکن په دې صورت کې پر ښځې طلاق رجعي واقع کیږي. ځکه چې دلته د طلاق لفظ استعمال سوی دی کوم چې صریح لټ دی. او مخکې ذکر سوه چې په صریح لفظ سره طلاق رجعي واقع کیږي.

فوقوم الطلاق إلم: فرمایي چې په دې دواړو صورتونو کې ځکه طلاق واقع کیږي چې خاوند طلاق د ښځې پر قبول معلق کړی دی، او په دواړو صورتونو کې ښځې عوض قبول کړی دی. نو ځکه به طلاق واقع کیږي. او د دویم صورت حکم ځکه د اول صورت څخه جلا دی. یعنې په اول صورت کې د طلاق بائن او په دویم صورت کې د طلاق رجعي واقع کېدلو وجه دا ده، چې کله په دواړو صورتونو کې عوض باطل سو. نو فقط لفظ پاته سو، او دا په اول صورت کې د خلع لفظ دی. او د خلع په لفظ سره طلاق بائن واقع کیږي. او په دویم صورت کې د طلاق لفظ دی کوم چې صریح دی. او په صریح لفظ سره طلاق رجعي واقع کیږي. نو د لفظ: بدلون په وجه د دواړو صورتونو حکم بدل سو.

وانم لم یجب إلم: فرمایي چې په دې دواړو صورتونو کې ځکه پر ښځې د خاوند لپاره هیڅ شی نه واجبېږي، چې په دې صورتونو کې ښځې مال ټاکلی نه دی (ځکه چې شراب یا بل حرام شی مال مقوم نه دي). بلکې ښځې له شروع څخه صفا دا خبره کړې ده چې زه شراب یا خنزیر... درکوم. لهذا په دې صورتونو کې د ښځې له طرفه هیڅ دوکه نسته. نو ځکه به د عوض تر باطلېدلو وروسته پر ښځې هیڅ شی نه واجبېږي. ها! که ښځې داسې ويلي وای چې د دغه سرکې په بدله کې خلع در سره کووم. او وروسته معلومه سوه چې هغه شراب دي، نو څرنگه چې دلته ښځې مال ذکر کړی دی. حالانکې هغه مال نه دی، نو په دې صورت کې ښځه دوکه ورکونکې سوه، نو ځکه به اوس پر دې ښځې د هغه په اندازه سرکه واجب وي (د صاحبینو په نیز). یا به مهر مثل پر واجب وي (د امام صاحب په نیز).

وبخلاف إلم: فرمایي د دې په خلاف که یو مالک د شرابو په بدله کې د خپل غلام سره بدل کتابت وکړي، یا د شرابو په عوض کې غلام آزاد کړي، نو د شرابو په ورکولو سره غلام نه آزادېږي. بلکې غلام

به لځپل قیمت په عوض کي ورکوي، نو بیا آزادېږي؛ ځکه چي غلام متقوم مال دی او د مالک په ملکیت کي دی، او شراب غیر متقوم مال دی، او مالک بېله عوضه مفت د خپل ملکیت په زائېدللو راضي نه دی، نو ځکه به د شراب په عوض کي پر غلام د خپل ځان قیمت واجب وي. د دې په خلاف د بنځي بضع که څه هم د نکاح په وخت کي متقوم ده، لېکن د قبضې څخه د وتلو په وخت کي د بضع قیمت نسته. لهدا که هغه بېله عوضه او مفت د خاوند د لاس څخه ووي. نو هيڅ د حرج خبره نه ده، نو په دې وجه به په پورتنی ډواړو صورتونو کي طلاق واقع کېږي. لېکن پر بنځي به هيڅ شی نه واجېږي.

وبخلاف النکاح الخ: فرمايي چي د خلع او طلاق په خلاف که یو سړی دیو حرام شي مثلاً د شرابو په عوض کي د بنځي سره نکاح وکړي، نو نکاح صحیح کېږي. او د حرام شي (شرابو) په عوض کي مهر مثل واجېږي، ځکه کله چي د نکاح پر موقع بضع د خاوند په ملکیت کي داخلېږي، نو په هغه وخت کي د بضع د عظمت ښکاره کولو لپاره هغې ته قیمت ورکول سوی دی، او د خلع او طلاق په وخت کي چي کله بضع د خاوند له ملکیت څخه ووي، نو د بل له ملکیت څخه د بضع وتل دا په خپله د احترام خبره او د عظمت نښه ده، نو له ملکیت څخه د بضع د وتلو په وخت کي بضع ته قیمت ورکول ضروري نه دي. لهدا کله چي د نکاح او خلع په مینځ کي د فرق سته، نو ځکه به پر حرام شي د نکاح کولو په وخت کي مهر مثل واجېږي.

په خلع کي کوم شيان په عوض (بدل) کي ټاکل جائز دي؟

قَالَ: وَمَا جَازَ أَنْ يَكُونَ مَهْرًا جَازًا أَنْ يَكُونَ بَدَلًا لِلْغُلَمِ فرمايي: او کوم شی چي مهر جوړېدای سي هغه شی د خلع بدل هم جوړېدای سي لِأَنَّ مَا يَصْنَعُ عَوْضًا لِلْمُتَقَوِّمِ ځکه کوم شي چي د متقوم مال د عوض کېدلو صلاحیت لري أَوَّلَى أَنْ يَصْنَعَ عَوْضًا لِغَيْرِ الْمُتَقَوِّمِ نو هغه به په درجه اولی د غیر متقوم مال د عوض کېدلو صلاحیت لري.

اللفات: ﴿مُتَقَوِّمٌ﴾ د تفعل له باب څخه اسم مفعول دی: قیمت لرونکی. بیه لرونکی).

قيمتي.

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي هر هغه شی کوم چي په نکاح کي مهر جوړېدای سي، هغه په خلع کي عوض او بدل جوړېدای سي (همدا په فقه کي قاعدة کلیه ده)، ځکه په تېر عبارت کي ذکر سوه چي د نکاح په حالت کي بضع مال متقوم وي، او د خلع په حالت کي هغه مال غیر متقوم وي، او کوم شی چي د متقوم مال عوض جوړېدای سي، هغه شی په طریقه اولی سره د غیر متقوم مال عوض

جوړېدلای سي لېکن د دې برعکس نه سي کېدلای. يعنې کوم شی چې د خلع عوض جوړېدلای سي. نو ضروري نه ده چې هغه دي د مهر او نکاح عوض جوړ سي. لکه څرنګه چې تر لسو کم ډرامه د خلع عوض جوړېدلای سي لېکن د مهر عوض نه سي جوړېدلای. (نبايه ج ۵، ص ۲۰۵)

د خلع په عوض کې د نامعلوم شي ټاکلو حکم

فَإِنْ قَالَتْ لَهُ: خَالِعْنِي عَلَى مَا لِي يَدِي أَوْ كَهْ بَشْعِهِ خَاوَنْد ته اداسي او وایي: کوم شی چې زما په لاس کې دی دهغه په عوض کې ته زما سره خلع وکړه! فَقَالَتْهَا أَوْ خَاوَنْد ادهغې سره خلع وکړي قَلَمٌ يَكُنْ لِي يَدِي هَاشَوْ؟ نو اکه گوري ادبښخي په لاس کې هېڅ شی نه وي فَلَا شَيْءٌ عَلَيْهَا نو اږه دې صورت کې اږه پر بښخي هېڅ شی واجب نه وي لِأَنَّهَا لَمْ تَغْزُ بِشَيْءٍ الْبَالِ حُكْمٌ چې ادلته ادبښخي د مال په ټاکلو او ذکر کولو سره خاوند ته دوکه ورکړې نه ده.

اللغات: ﴿خَالِعْنِي﴾ د مفاعله له باب څخه د واحد مذكر امر حاضر صيغه ده: خلع کول. ﴿لَمْ تَغْزُ﴾ د نصر له باب څخه د جحد صيغه ده: غَزَّ يَغْزُ غَزًّا وَغَزَّةً: دوکه ورکول. ختايستل. بې ځايه امید ورکول.

تشریح: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره دی چې که بښخه خپل خاوند ته داسي ووايي: زما په لاس کې چې کوم شی دی دهغه په عوض کې خلع راسره وکړه! (يعنې د شي لفظ ذکر کړي او د مال لفظ ذکر نه کړي. يعنې داسي نه ووايي چې زما په لاس کې چې کوم مال دی). نو په دې صورت کې خلع صحيح کېږي. لېکن پر بښخي هېڅ شی نه واجبېږي: دليل دادی چې دلته بښخي "مال" نه دي ذکر کړي. بلکې "شی" يې ذکر کړی دی. نو بښخه دوکه ورکونکې نه سوه (حکمه چې دوکه به هغه وخت وای. کله چې بښخي مال ذکر کړي وای). او د خلع په وخت کې بضع هم غیر متقوم. نو حکم به پر بښخي هېڅ شی نه واجبېږي.

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

وَإِنْ قَالَتْ: خَالِعْنِي عَلَى مَا لِي يَدِي مِنْ مَالٍ أَوْ كَهْ بَشْعِهِ ووايي: زما په لاس کې چې کوم مال دی دهغه په عوض کې خلع راسره وکړه فَقَالَتْهَا أَوْ خَاوَنْد ادهغې سره خلع وکړي قَلَمٌ يَكُنْ لِي يَدِي هَاشَوْ؟ نو اکه گوري ادبښخي په لاس کې هېڅ شی نه وي رَدُّثٌ عَلَيْهِ مَهْرًا نو اږه دې صورت کې اږه بښخه خاوند ته خپل مهر واپس کوي لِأَنَّهَا لَبَتْ مَالًا حُكْمٌ کله چې بښخي مال ټاکلی دی ا ذکر کړی دی ا لَمْ يَكُنْ الزَّوْجُ رَاضِيًا بِالزَّوَالِ إِلَّا بِعَوَضٍ نو بېيله عوضه املت اږه خاوند اد خپل ملکیت ا په

زائله بلوراضي نه وي وَلَا وَجْهَ إِلَى إِيحَابِ الْمُسْتَى وَبَيْتِهِ لِلْجَهَالَةِ او دنا خرگند والي وجه ايمني د معدوميت په وجه ا د ټاکلي مال او د هغه د قيمت و اجبولو هيڅ صورت نسته وَلَا إِلَى قِيَمَةِ الْبُضْعِ أُغْنَى مَهْرَ الْبَيْتِلِ او نه د بضع د قيمت يعني د مهر مثل و اجبولو ا هيڅ صورت نسته لِأَنَّهُ غَيْرُ مُتَقَوِّمٍ جَالَةً الْخُرُوجِ حُكْمُهُ چي بضع اله ملکيت څخه ا د وتلو په حالت کي متقوم نه وي فَتَعَيَّنَ إِيحَابُ مَا قَامَ بِهِ عَلَى الرَّؤُوسِ دَفْعًا لِلضَّرَرِ عَنْهُ نو له خاوند څخه د تاوان ليري کولو لپاره د هغه مقدار و اجبول متعين سو په کوم مقدار چي بضع خاوند ته ولاړه وي. ايمني هغه مهر کوم چي د نکاح په وخت کي ټاکل سوي وي (مهر مسمي) ا.

اللفات: ﴿رَدَّتْ﴾ د نصر له باب څخه د واحد مؤنث غائب ماضي ضيغه ده: واپس کول. بيرته

ورکول. ﴿عَوَّضَ﴾ بدل. قيمت.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که ښځه خپل خاوند ته داسي ووايي: زما په لاس کي چي کوم مال دی، د هغه په عوض کي خلع را سره وکړه. او خاوند د ښځي خبره ومني. خلع ور سره وکړي. لېکن د ښځي په لاس کي هيڅ شی نه وي. نو په دې صورت کي حکم دا دی چي ښځه به خاوند ته هغه مهر ورکوي کوم چي يې له خاوند څخه اخيستی وي: دليل دا دی چي دلته ښځي مال ټاکلی دی (يعني مال يې ذکر کړی دی). او د مال په لالچ او دوکه يې خاوند خلع ته تيار کړی دی. نو خاوند به بېله عوضه (مفت) د خپل ملکيت (ملک نکاح) په ختمېدلو راضي نه وي. او مال مجهول دی. حُکْمُهُ چي د ښځي په لاس کي هيڅ شی نسته. لهدا دلته پر ښځي نه دا ټاکل سوی مال و اجېدای سي. او نه د هغه قيمت. او د بضع قيمت يعني مهر مثل هم و اجېدای نه سي. حُکْمُهُ چي بضع د خلع په وخت کي غير متقوم وي. نو دلته فقط يو صورت پاته سوه چي هغه مهر به پر ښځي واجب وي کوم چي د نَاح په وخت کي ټاکل سوی وي. حُکْمُهُ چي هغه معهود او معلوم دی. لهدا اوس به ښځه هغه مهر خاوند ته ورکوي. د دې لپاره چي د خاوند زړه مطمئن سي. او بېله عوضه د ملکيت ضايع کېدلو له ضرر څخه وساتل سي.

د پورتني مسئلې نور وضاحت

تَوَقَّاتُ: خَالِفِي عَلَى مَا لِي يَدِي مِنْ دَرَاهِمٍ أَوْ مِنَ الدَّرَاهِمِ او که ښځه ووايي: زما په لاس کي چي کوم دراهم دي د هغه په عوض کي ته زما سره خلع وکړه! فَقَعَلَ نو ا خاوند ا خلع اور سره وکړي فَلَمْ يَكُنْ لِي يَدٌ هَاشِيءُ لېکن که گوري ا د هغې په لاس کي هيڅ شی نه وي فَقَعَلَهَا كَلَّةٌ دَرَاهِمٍ نو ا په دې

صورت کي ا به پر ښځي درې دراهم واجب وي **لَأَنَّهَا سَتَتِ الْجَنَدَ** ځکه چي ښځي د جمع صيغه ذکر کړې ده **وَأَقْلَهُ ثَلَاثَةً** او کمه اندازه د جمع درې ده **وَكَيْفَةُ مِنْ هَهْنًا لِلصَّلَةِ دُونَ التَّبَعِضِ** او د "مِنْ" کلمه دلته د بیان لپاره ده، نه د تبعيض لپاره **لَأَنَّ الْكَلَامَ يَخْتَلُ بِدُونِهِ** ځکه چي کلام د "مِنْ" څخه بغير غلطپېري ايعني خلل پکښي راځي.

اللفات: **«سَتَّتْ»** د تفعیل ماضي ده: نومول، ټاکل، ذکر کول، **«تَبَعِضُ»** د تفعیل مصدر دی: بعضیت وړ ښوول (بعض والی بیانول)، **«صَلَّة»** بیان (وضاحت)، **«يَخْتَلُ»** دافتعال مضارع ده: په یو شي کي خلل راتلل، خرابېدل (غلطېدل، فاسدېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که ښځه خاوند ته ووايي: **خَالِعْنِي عَلَى مَا فِي يَدَيَّ مِنْ دَرَاهِمَ أَوْ مِنَ الدَّرَاهِمِ**، او بیا خاوند د ښځي سره خلع وکړي، لېکن دهغې په لاس کي دراهم خو پر پرده یو پاولی هم نه وي، نو په دې صورت کي پر ښځي درې درهمه واجبېږي: دلیل دا دی چي ښځي دراهم د جمع په صيغه سره ذکر کړي دي، او د جمع کم از کم شمېر درې وي، او اقل متعین هم وي، نو ځکه به پر ښځي درې درهمه واجبېږي.

وکلمه من إلخ: فرمایي چي د ښځي په دې قول **مِنْ دَرَاهِمَ** یا **مِن الدَّرَاهِمِ** کي من د بیان او وضاحت لپاره دی. د بعضیت لپاره نه دی: دلیل دا دی که دلته **مِنْ** حذف کړی سي او فقط **خَالِعْنِي عَلَى مَا فِي يَدَيَّ دَرَاهِمَ** وویل سي، نو دا کلام به مختل او مفضی الی النزاع وگرځي، نو ثابت سوه چي دلته **مِنْ** د بیان لپاره دی، نه د تبعيض او بعضیت لپاره، لهذا جمع به پر خپل حال پاته وي، او د جمع اقل عدد درې دی، نو په دې وجه به پر ښځي درې درهمه واجبېږي.

تنبه دلی غلام (عبد آبق) د خلع په عوض کي ټاکل

فَإِنْ اخْتَلَعْتَ عَلَى عَبْدٍ لَهَا آَبَقٌ عَلَى أَنَّهَا بَرِيَّةٌ مِنْ ضَمَانِهِ او که ښځه د خپل تنبهدلي ابگوره غلام په عوض کي پر دې شرط ادخاوند سره اخلع وکړي چي زه به د غلام د ضمان څخه بري یم **لَمْ تَكُنْ** نو ښځه نه بري کېږي **وَعَلَيْهَا تَسْلِيمٌ عَلَيْهِمْ إِنْ قَدَّرَتْ** او پر هغې بعینه دهغه غلام ورسپارل واجب دي که چيري ښځه اد هغه پر ورسپارلو قدرت لري **وَتَسْلِيمٌ قِيَمَتِهِ إِنْ عَجَزَتْ** ایا د هغه غلام قیمت ورسپارل واجب دي که چيري ښځه اد غلام د ورسپارلو څخه عاجزه وي **لَأَنَّ عَقْدَ الْبُعَاذَةِ** ځکه چي خلع عقد

معاوضه دی فَيَقْتَضِي سَلَامَةَ الْعَوْضِ نوځکه دغوض دسالم پاتېدلو تقاضا کوي وَاشْتَرَاؤُ الْبَرَاءَةِ عَنْهُ شَرْطٌ قَاسِدٌ او له عوض څخه د بري کېدلو شرط لگول فاسد شرط دی فَيَبْطُلُ نوځکه ادا شرط ا باطلېږي إِلَّا أَنَّ الْخُلْعَ لَا يَبْطُلُ بِالشُّرُوطِ الْفَاسِدَةِ لېکن خلع په فاسدو شرطونو سره نه فاسدېږي وَعَلَى هَذَا النِّكَاحِ او پر همدغه نکاح اقياس کړه! وَإِذَا قَالَتْ: طَلَّقْتُ ثَلَاثًا بِأَلْفٍ او کله چي ښځه اخاوند ته او وایي: چي ته ما ته د زرو ادره مو په عوض کي درې طلاقه راکړه! فَطَلَّقَهَا وَاحِدَةً لېکن اخاوند اهغې ته يو طلاق ورکړي فَقَلَبَهَا ثَلَاثُ أَلْفٍ نو پر ښځي به د زرو ادره مو دريمه حصه واجب وي لِأَنَّهَا طَلَبَتْ الثَّلَاثَ بِأَلْفٍ ځکه کله چي هغې د زرو په عوض کي د دريو طلاقو مطالبه وکړه فَقَدْ طَلَبَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ بِثُلُثِ أَلْفٍ نو اڅواکي اهغې د زرو دريمي حصې په عوض کي دهر طلاق مطالبه وکړه وَهَذَا إِذَا حَرَفَ الْبَاءِ تَضَعَبُ الْأَعْوَاضُ او دا ځکه چي د "باء" حرف پر عوضونو داخلېږي وَالْعَوْضُ يَنْقَسِمُ عَلَى الْعَوْضِ او عوض پر معوض تقسيمېږي وَالطَّلَاقُ بَائِنٌ يُوجِبُ النِّكَالَ او طلاق به بائن اواجب وي ا د مال واجېدلو په وجه ايمني ځکه چي دلته پر ښځي د طلاق په بدله کي مال واجب دی.

اللفات: ﴿آبَى﴾ خپل د مالک څخه تنبېدلی غلام. بگوره. ﴿مَسْأَن﴾ ذمه واري. ضمانت.

﴿مُعَوَّض﴾ د تفعیل اسم مفعول دی: د کوم شي چي عوض ورکول کېږي (يعني هغه شی چي دهغه عوض او بدل اداء کېږي).

تشریح: په دې عبارت کي دوې مسئلې بيان سوي دي: (۱)... اوله مسئله داده که يوه ښځه خپل خاوند ته د خلع په وخت کي داسي ووايي چي زما کوم غلام چي تنبېدلی دی. ولاړ سه! هغه ونيسه! او زما له طرفه يې د خلع په عوض کي واخله، او که ته غلام نيولای نه سې. نو بيا زما پر ذمه هيڅ شی نسته. يعني له هغه څخه بغير زه بل هيڅ شی د خلع په عوض کي نه درکوم. نو د دې صورت حکم دادی چي که خاوند د ښځي دا خبره ومني او غلام ونيسي په خپله قبضه کي يې راوړي. نو صحيح خبره ده. لېکن که خاوند غلام نه سي نيولای، نو بيا که ښځه دهغه غلام په ورکولو باندي قادره وي. نو پر ښځي خاص هغه غلام ورکول واجب دي، او که ښځه دهغه غلام په ورکولو باندي قدرت نه لري. نو په دې صورت کي پر ښځي دهغه غلام قيمت اداء کول واجب دي، او تر هغه وخته د ښځي ذمه نه بري کېږي (او غاړه يې نه خلاصېږي) تر څو چي غلام يا دهغه قيمت خاوند ته حواله نه کړي: دليل دادی چي خلع د معاوضې عقد دی. يعني له يو طرف څخه ښځه عوض ورکوي او له بل

طرف څخه خاوند خپل ملکیت بنځي ته حواله کوي (او بنځه خپل له نکاح څخه باسي). او په عقد معاوضه کي د عوض سلامتې ضروري ده. حالانکي د براءت ذمه (د ذمې بري کېدلو) شرط لگول د عوض د سلامتې مخالف دي. او فاسد شرط دی. نو دا شرط به باطلیږي. او خلع به صحیح پاتېږي. ځکه چې د نکاح په څیر خلع هم په فاسد شرط سره نه فاسدیږي. بلکې په خپله هغه فاسد شرط باطلیږي. نو ځکه به دلته د براءت شرط فاسد وي او خلع به صحیح وي او د بنځي پر ذمه به د خلع عوض واجب وي. چې هغه غلام یا د غلام قیمت ورکول دي.

وعلى هذا النکاح إلخ: فرمایي چې بعینه همدا حکم د نکاح هم نه. یعني که یو سړی تېنښتلی غلام دی یې بنځي په مهر کي وټاکي او د براءت شرط ولگوي. نو دلته هم دا شرط فاسدیږي او نکاح صحیح کیږي چې د هغه نتیجه به دا وي چې د قدرت په صورت کي به خاوند خاص هغه غلام بنځي ته ورکوي. او که د غلام په ورکولو باندي قدرت نه لري. نو د غلام قیمت به ورکوي.

(۲)... دویمه مسئله داده که یوه بنځه خپل خاوند ته ووايي: طَلَّقْنِي ثَلَاثًا بِأَلْفٍ، چې ته ما ته د زرو درهمو په عوض کي درې طلاque راکړه او ما د خپل ملکیت څخه آزاده کړه. لېکن خاوند هغې ته د دریو پر ځای یو طلاق ورکړي. نو په دې صورت کي فقط هغه یو طلاق پر بنځي واقع کیږي. او خاوند ته به د زرو درهمو دویمه حصه (یعني ۳۳۳ درهمه) ورکول کیږي؛ دلیل دا دی چې کله بنځي د زرو درهمو په عوض کي درې طلاque طلب کړل. نو ځکه هغې د زرو درهمو د هري دریمي حصې په عوض کي یو طلاق طلب کړی. لهدا د هر طلاق ورکولو په صورت کي به پر بنځي د زرو درهمه حصه واجبېږي. د دې وجه داده چې په طَلَّقْنِي ثَلَاثًا بِأَلْفٍ کي چې کومه "باء" ده. هغه پر عوض داخلېږي. نو به ألف (زر درهمه) عوض وي او درې طلاque به معوض وي. او قاعده داده چې عوض پر معوض تقسیمېږي. لهدا زر درهم به پر دریو طلاقو تقسیمېږي. او دلته چې کوم طلاق واقع کیږي هغه به بائن طلاق وي؛ ځکه چې خاوند د مال په بدله کي طلاق ورکړی دی. او د مال په بدله کي په طلاق ورکولو سره طلاق بائن واقع کیږي.

د "طَلَّقْنِي ثَلَاثًا عَلَى أَلْفٍ" بیان

وَأَنَّ قَالَتْ طَلَّقْنِي ثَلَاثًا عَلَى أَلْفٍ أَوْ كَهْ بِنْتٌ وَوَايِي: ما ته پر زرو ادرهمو ادرې طلاque راکړه! فَطَلَّقَهَا وَاحِدَةً أَوْ أَخَاوند هغې ته یو طلاق ورکړي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ ❶ نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز به پر هغې هېڅ شی واجب نه وي وَيَبْلُغُ الرُّجْعَةُ أَوْ أَخَاوند به د رجعت مالک وي وَقَالَا: هُوَ وَاحِدَةٌ بِأَنَّهُ بِلُثِّ الْأَلْفِ أَوْ صَاحِبِينَ رَحْمَتُهُ اللَّهُ فرمایي: چې هغه به د زرو ادرهمو ادریمي حصې

❶ القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللَّهِ، كما ذكر في فتح القدير (ج: ۴، ص: ۷۱). القول الرابع (ج: ۵، ص: ۳۲۵)

په عوض کي يو طلاق بائن وي **إِنْ كَلِمَةً عَلَى بَيْنَ زِلَةِ الْبَاءِ فِي الْمَعَاوَضَاتِ** حُكْمه چي کلمه د "عَلَى" په معاوضاتو کي د "باء" په مرتبه او معنی اسره وي **حَتَّى إِنْ قَوْلُهُمْ: إِحْمِلْ هَذَا الطَّعَامَ بِدَرَاهِمٍ أَوْ عَلَى دَرَاهِمٍ سَوَاءٍ هَذَا وَجْهٌ دَهِ چي دا عربو دا قول: إِحْمِلْ هَذَا الطَّعَامَ بِدَرَاهِمٍ أَوْ إِحْمِلْ هَذَا الطَّعَامَ عَلَى دَرَاهِمٍ** دواړه سره برابر دی ايمني د دواړه معنی يوه ده چي: دا غنم په يوه درهم پورته کړه! **وَلَهُ: أَنْ كَلِمَةً عَلَى لِلشَّرْطِ** او د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی: چي کلمه د "عَلَى" د شرط لپاره ده. **قَالَ اللهُ تَعَالَى يُبَايِعُكَ عَلَى أَنْ لَا يَشْرُكَكَ بِاللهِ شَيْئًا [السُّحُورَةُ: ١٢]** الله تعالى فرمايلي دي: اكله چي بنځي مؤمناني بنځي تا ته راسي اي پېغمبره! او استاسره پر دې شرط بيعت وکړي چي هغوی به هيڅوک د الله سره شريک نه نيسي ... نو د هغوی سره بيعت وکړه! په دې آيت کي "عَلَى" د شرط په معنی سره مستعمل دی **وَمَنْ قَالَ لِامْرَأَتِهِ: أَنْتَ طَالِقٌ عَلَى أَنْ تَدْخُلِي الدَّارَ** او کوم څوک چي خپلي بنځي ته اداسي او وايي: ته طلاقه يې پر دې شرط اکه کور ته داخله سوې **كَانَ شَرْطًا** نو دا به شرط وي **وَهَذَا لِأَنَّهُ لِلزُّومِ حَقِيقَةٌ** او دا حُكْمه چي د "عَلَى" کلمه په حقيقت کي دلزوم لپاره ده **وَاسْتَعِيرَ لِلشَّرْطِ** او د شرط لپاره په استعاره اخيستل سوې ده **لِأَنَّهُ يُلَازِمُ الْجَزَاءَ** حُكْمه چي شرط جزاء لره لازم وي **وَإِذَا كَانَ لِلشَّرْطِ** نو کله چي کلمه د "عَلَى" د شرط لپاره سوه **فَالشَّرْطُ لَا يَتَوَزَعُ عَلَى أَجْزَاءِ الشَّرْطِ** نو مشروط د شرط پر اجزاؤ نه تقسيميږي بخلاف **الْبَاءِ لِأَنَّهُ لِلْعَوَضِ عَلَى مَا مَرَّ** په خلاف د "باء". حُكْمه چي "باء" د عوض لپاره ده لکه مخکي چي ادا خبره ا تېره سوه **وَإِذَا لَمْ يَجِبِ الْبَالُ كَانَ مُبْتَدَأً** او کله چي مال واجب نه سو نو دا ابتداء طلاق سو ايمني ځواکي لکه د شروع څخه چي يې طلاق ورکړی وي **فَوَقَعَ الطَّلَاقُ** نو طلاق به واقع کيږي **وَيَنِلُكَ الرَّجْعَةُ** او خاوند به درجعت مالک وي.

اللغات: ﴿الطَّعَامُ﴾ "خوراک" ته وايي (يعني هغه شی کوم چي خوړل کيږي). لېکن کله چي دا لفظ مطلق ذکر سي. نو له دې څخه غله مراد وي. خصوصاً غنم. صاحب د مصباح يې داسي تعريف کړی دی: **وَإِذَا أَطْلَقَ أَهْلُ الْحِجَازِ لَفْظَ الطَّعَامِ عَنَّا بِهِ الْبُرْ حَاصَةً...** (مصباح المنير ج: ٢، ص: ٣٧٢، ط: بيروت). **﴿اسْتَعِيرَ﴾** د استعمال له باب څخه د واحد مذکر غائب ماضي مجهولي صيغه ده: په استعاره (عاريت) اخيستل. مستعار اخيستل (په بدله کي اخيستل). **﴿لَا يَتَوَزَعُ﴾** د تفعل له باب څخه د نفي صيغه ده: تقسيمېدل (حصه. حصه کېدل).

تشریح : صورت د مسئلي : دا دی که یو ښځه د خپل خاوند څخه د طلاق مطالبه وکړي او داسي ووايي : طَلَّقْنِي ثَلَاثًا عَلَى الْفِ چي ماته په زرو درهمو درې طلاقه راکړه (يعني پر عوض "عَلَى" داخل کړي. نه "باء"). او خاوند فقط هغې ته يو طلاق ورکړي. نو په دې صورت کي دامام صاحب رَجَعَتْ لَه په نيز يو طلاق رجعي واقع کيږي. او خاوند لره به د رجعت اختيار وي او پر ښځي هيڅ شی نه واجبيږي. د دې په خلاف د صاحبينو په نېز پر دې ښځي يو طلاق بائن واقع کيږي. او د ښځي پر ذمه د زرو درهمو دريمه حصه (يعني ۳۳۳ درهمه) واجبيږي. او خاوند ته به د رجعت حق هم نه وي.

د صاحبينو دليل : دا دی چي دلته ښځي د مال په بدله کي د طلاق مطالبه کړې ده. او د مال په بدله کي چي کوم طلاق وي هغه طلاق بائن وي. همدارنگه د مال په بدله کي طلاق عقد معاوضه دی. او په معاوضاتو کي چي کوم حکم د "باء" وي. هغه حکم د "عَلَى" هم وي. لکه څرنگه چي عرب په اِحْمِلْ هَذَا الطَّعَامَ بِدَرْهِمٍ او عَلَى دَرْهِمٍ کي هيڅ فرق نه کوي (او د دواړو معنی يوه ده چي "دا غنم د يوه درهم په عوض کي پورته کړه"). نو دا د دې خبري ښکاره دليل دی چي په معاوضاتو کي د "باء" او "عَلَى" په مينځ کي هيڅ فرق نسته. او کله چي په دوی کي فرق نسته. نو په حکم کي به يې هم فرق نه وي. او په تېر عبارت کي ذکره سوه چي که خاوند د طَلَّقْنِي ثَلَاثًا بِالْفِ په صورت کي ښځي ته يو طلاق ورکړي نو پر ښځي د زرو درهمو د دريمي حصې په عوض کي طلاق بائن واقع کيږي. له همداد عَلَى الْفِ په صورت کي به هم پر ښځي د زرو د دريمي حصې په عوض کي يو طلاق بائن واقع کيږي.

د امام صاحب دليل : دا دی چي د "عَلَى" کلمه د شرط لپاره استعمالیږي. لکه څرنگه چي الله تعالی فرمايي : يُبَايِعُكَ عَلَى أَنْ لَا يَشْرِكَنَ بِاللَّهِ (چي دا ښځي به ستا سره پر دې شرط بيعت کوي چي هغوی به شرک نه کوي). يا مثلاً که په عامه محاوره کي يو خاوند خپلي ښځي ته داسي ووايي : أَنْتِ طَالِقٌ عَلَى أَنْ تَدْخُلِي الدَّارَ. نو په دې صورت کي هم د شرط معنی مرادیږي. او کور ته داخلېدل د طلاق لپاره شرط وي. ځکه چي په دې کي د عَلَى کلمه سته. او د عَلَى کلمه که څه هم د لزوم لپاره وضع سوې ده. لېکن چيري د لزوم معنی نه صحيح کيږي. هلته به دا کلمه د شرط لپاره منل کيږي. ځکه څرنگه چي د لازم او ملزوم په مينځ کي مناسبت وي. همداسي د شرط او جزاء په مينځ کي هم لزوم او مناسبت وي. او مشروط د شرط پر اجزاؤ نه تقسيمیږي (لکه عوض چي د معوض پر اجزاؤ تقسيمیږي). ځکه چي مشروط هغه وخت په وجود کي راځي کله چي شرط موجود سي. او شرط د اجزاؤ بشپړتيا (تمام) ته وايي. نو د شرط د يوه جزء په موجودېدلو سره به د مشروط يو جزء نه موجودیږي. له همداد کله چي دلته د مشروط يو جزء هم موجود سوی نه دی. نو خاوند به ښځي ته هغه طلاق ورکړی نه وي د کوم طلاق مطالبه چي ښځي کړې وي. بلکي دا به د خاوند له طرفه ابتدائي طلاق وي.

(يعني گواکي خاوند د نوي سره ښځي ته طلاق ورکړی دی). او خاوند په صريح لفظ سره طلاق ورکړی دی. نو ځکه د هغه ورکول سوی طلاق به طلاق رسمي وي.

او د دې په خلاف چي کومه د بڼه مسئله ده. نو هغه د غل سره لاحق کول صحيح نه دي. ځکه چي د بڼه حرف د عوض لپاره راځي. او عوض پر معوض او د هغه پر اجزاؤ تقسيميري.

د "طَلَّقَ نَفْسَكَ ثَلَاثًا بِأَلْفٍ" بيان

وَلَوْ قَالَ الرَّؤُومُ: طَلَّقَ نَفْسَكَ ثَلَاثًا بِأَلْفٍ أَوْ عَلَى أَلْفٍ او که خاوند اخيلي ښځي ته او وایي: ته خپل ځان ته د زرو ادره مو په عوض کي يا پر زرو ادره مو. يعني د زرو درهمو پر شرط ادرې طلاقه ورکړه فَطَلَّقْتُ نَفْسَهَا وَاحِدَةً او ښځه خپل ځان ته يو طلاق ورکړي لَمْ يَقَعْ شَيْءٌ نو هيڅ شی نه واقع کيږي إِنَّ الرُّؤُومَ مَا رَضَ بِالْبَيْنُوتَةِ إِلَّا يَسْتَنْهَ لَهُ الْأَلْفُ كُلُّهَا ځکه خاوند فقط په هغه صورت کي ادبښځي ا پر بڼه کېدلو راضي کيږي کله چي زر ادره مو ا ټوله هغه ته و سپارل سي بِخِلَافِ قَوْلِهَا: طَلَّقْتُ ثَلَاثًا بِأَلْفٍ په خلاف د ښځي د دې قول: طَلَّقْتُ ثَلَاثًا بِأَلْفٍ اما ته د زرو درهمو په عوض کي درې طلاقه راکړه! إِنْ تَنَاثَرَتْ رَضِيَتْ بِالْبَيْنُوتَةِ بِأَلْفٍ ځکه کله چي ښځه د زرو ادره مو په عوض کي پر بڼه کېدلو راضي سوه کانت بِنَفْسِهَا الرُّؤُومَ نو د زرو ادره مو په بعض به په درجه اولی سره راضي وي.

اللفات: ﴿بَيْنُوتَةٍ﴾ د ضرب مصدر دی: بڼه کېدل. ښځه له خاوند څخه جلا کېدل (فرقت واقع کېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی خپلي ښځي ته د طلاق واقع کولو حکم وکړي او ورته ووايي: طَلَّقَ نَفْسَكَ ثَلَاثًا بِأَلْفٍ يا عَلَى أَلْفٍ. او ښځه خپل ځان ته يو طلاق ورکړي. نو پر هغې هيڅ طلاق نه واقع کيږي: دليل دا دی چي دلته خاوند د پوره زر درهمو په عوض کي دخپلي ښځي په بڼه کېدلو راضي سوی دی. نو د زرو درهمو په عوض کي دخپل ملکيت په زوال د خاوند راضي کېدل د دې خبري دليل نه دی چي هغه تر زر درهمه د کمو درهمو په عوض کي هم دخپل ملکيت په زوال راضي دی. د دې په خلاف که ښځه خپل خاوند ته داسي ووايي: طَلَّقْتُ ثَلَاثًا بِأَلْفٍ. او خاوند هغې ته يو طلاق ورکړي. نو په دې صورت کي پر ښځي د زرو درهمو د دريمي حصې په عوض کي يو طلاق واقع کيږي: ځکه کله چي دا ښځه د زرو درهمو په عوض کي دخپل ځان پر بڼه کېدلو راضي ده. نو تر هغه د کمو درهمو په عوض کي به په درجه اولی دخپل ځان پر بينونت راضي وي.

د مال په عوض کي د طلاق ورکولو يو صورت

وَلَوْ قَالَ: أَنْتِ طَالِقٌ عَلَى الْاَلْفِ او که اخاوندا ووايي: ته پر زرو ادره مو اطلاقه يې قَقَلْتِ او بِنَحْه اهنه ا قبول کړي طَلَقْتِ نو بِنَحْه طلاق يې وَاَلْفُ او پر هغې به زر ادره مه لازم وي وَهُوَ كَقَوْلِهِ: أَنْتِ طَالِقٌ بِالْاَلْفِ او دا اجمله ا د خاوند د دې قول په خير ده: أَنْتِ طَالِقٌ بِالْاَلْفِ وَلَا بُدَّ مِنَ الْقَبُولِ فِي الْوَجْهَيْنِ او په دواړو صورتونو کي قبول ا قبول ا ضروري دي لِأَنَّ مَعْنَى قَوْلِهِ بِالْاَلْفِ: بِعَوَضِ اَلْفٍ يَجِبُ لِي عَلَيْكَ حُكْمٌ چي د خاوند د دې قول بِالْاَلْفِ معنی ده: بِعَوَضِ اَلْفٍ يَجِبُ لِي عَلَيْكَ ادرزو درهمو په عوض کي کوم چي زما پر تا واجب دي ا وَمَعْنَى قَوْلِهِ عَلَى الْاَلْفِ: عَلَى شَرْطِ اَلْفٍ يَكُونُ لِي عَلَيْكَ او دهغه د دې قول عَلَى الْاَلْفِ معنی ده: عَلَى شَرْطِ اَلْفٍ يَكُونُ لِي عَلَيْكَ ادرزو درهمو پر شرط کوم چي ما پر تا باندې دي ا وَالْعَوَضُ لَا يَجِبُ بِدُونِ قَبُولِهِ او له قبلولو څخه بغير عوض نه واجبيږي وَالْمُعْلَقُ بِالشَّرْطِ لَا يَنْزِلُ قَبْلَ وُجُودِهِ او کوم شی چي پر شرط معلق وي هغه د شرط نه وجود څخه مخکي نه واقع کيږي ايمني تر څو چي شرط موجود نه سي. تر هغه وخته د شرط حکم نه موجوديږي ا وَالطَّلَاقُ بَائِنٌ او د طلاق به بائن وي لِسَائِقِنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي أَنْتِ طَالِقٌ عَلَى الْاَلْفِ او أَنْتِ طَالِقٌ بِالْاَلْفِ دواړه د بنځي پر قبول موقوف دي. که بنځي په مجلس کي طلاق او مال قبول کړی. نو طلاق بائن به واقع کيږي. د بِالْاَلْفِ معنی ده "د زرو درهمو په عوض کي ته طلاقه يې چي هغه به ته ماته را کوې. او د عَلَى الْاَلْفِ معنی ده "د زرو درهمو پر شرط...". خلاصه دا چي په اول صورت (بِالْاَلْفِ) کي زر درهمه عوض دي. او په دويم صورت (عَلَى الْاَلْفِ) کي زر درهمه شرط دی. او بنکاره خبره ده چي له قبول څخه بغير نه عوض واجبيږي. او نه د شرط له وجود څخه مخکي معلق بِالْاَلْفِ (مشرط) واقع کيږي. نو حُكْمٌ موږ وايو چي په دواړو صورتونو کي قبول (قبلول) شرط او ضروري دي. او کله چي بِنَحْه طلاق قبول کړي. نو پر هغې به عوض لازميږي.

والطلاق بائن الخ: فرمايي چي په دې دواړو صورتونو کي طلاق بائن واقع کيږي: حُكْمٌ چي دا د مال په بدله کي طلاق ورکول دي. او د مال په بدله کي په طلاق ورکولو سره طلاق بائن واقع کيږي (حُكْمٌ مخکي ذکر سوه چي د مال په بدله کي طلاق ورکول خلع ده. وَالْخُلْعُ تَطْلِيقٌ بَائِنٌ. الحديث).

د "أنت طالق و عليك ألف..." بيان

وَلَوْ قَالَ لِامْرَأَتِهِ: أَنْتِ طَالِقٌ وَعَلَيْكَ أَلْفٌ أَوْ كَهِ اخواندا خپلي بنهي ته ووايي: ته طلاقه يې او پر تا باندي زر ادرهمه ادي قَقَهْلَتْ او بنحه اهغه قبول کړي اَوْ قَالَ لِعَمِيدِهِ: أَنْتَ حُرٌّ وَعَلَيْكَ أَلْفٌ يَا أَمَلَكَا خپل غلام ته ووايي: ته آزادي يې او پر تا باندي زر ادرهمه ادي قَقَهْلْ او غلام يې قبول کړي عَجَبُ الْجُدِّ وَطَلَّقَتِ الْمَرْأَةُ نَوَّ غلام آزاديږي او بنحه طلاقيږي وَلَا شَيْءَ عَلَيْهِمَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ ❶ او د امام صاحب رَحْمَهُ الله په نهز پر دوی دواړو هيڅ شی واجب نه دی وَكَذَا إِذَا أَلَمَ يَقْبَلًا أَوْ هَمْدَارَنَكِه ا په هغه صورت کي ا کله چي دواړه قبول نه وکړي وَقَالَا: عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَلْفٌ إِذَا قَبِلَ أَوْ صَاحِبَيْنِ رَحْمَهُمَا الله فرمايي: چي په دوی کي به پر هريوه زر ادرهمه واجب وي کله چي قبول وکړي وَإِذَا أَلَمَ يَقْبَلُ لَا يَقَعُ الطَّلَاقُ وَالْعِتَاقُ أَوْ كَلَهُ چي دوی دواړه قبول نه وکړي نو طلاق او آزادي به نه واقع کيږي لَهُمَا: أَنَّ هَذَا الْكَلَامَ يُسْتَعْمَلُ لِلْبُعَاوَةِ د صاحبینو رَحْمَهُمَا الله دليل دا دی: چي دا کلام د معاوضې لپاره استعمالیږي فَإِنْ قَوْلُهُمْ: اخْبِلْ هَذَا الْمَتَاعَ وَلَكَ دَرَاهِمٌ بِسَبْعَةِ قَوْلِهِمْ: بِدَرَاهِمٍ حُكْمٌ چي د عربو دا قول: اخْبِلْ هَذَا الْمَتَاعَ وَلَكَ دَرَاهِمٌ د اخْبِلْ هَذَا الْمَتَاعَ په مرتبه او معنى اسره دی ايمني د دواړو معنى يوه ده چي: دا سامان د يوه درهم په عوض کي پورته کړه! ا وَلَهُ: أَنَّهُ جُبْلَةٌ تَامَةٌ د امام صاحب رَحْمَهُ الله دليل دا دی: چي عَلَيْكَ أَلْفٌ پوره جمله ده فَلَا تَرْتَبِطُ بِهَا قَبْلَهُ إِلَّا بِدَلَالَةٍ نُوْلُهُ دليل څخه بغير به د خپل ماقبل سره نه مربوط کيږي ايمني له دلاله الحال څخه بغير به د خپل ماقبل سره نه متصل کيږي ا إِذْ الْأَصْلُ فِيهَا الْإِسْتِقْلَالُ حُكْمٌ چي اصل په جمله کي مستقل کېدل دي ايمني د جملې مستقل کېدل اصل دي ا وَلَا دَلَالَةٍ ا و ادلته درېط ا هيڅ دليل نسته إِنَّ الطَّلَاقَ وَالْعِتَاقَ يَنْفَكُانِ عَنِ الْمَالِ حُكْمٌ چي طلاق او عتاق دواړه له مال څخه جلا کيږي بِخِلَافِ الْبَيْعِ وَالْإِجَارَةِ په خلاف د بيع او اجارې لِأَنَّهُمَا لَا يُوْجَدَانِ ❷: أَنَّهُ حُكْمٌ چي دواړه له مال څخه بغير نه موجودیږي.

❶ القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما ذكر في فتح القدير (ج: ٤، ص: ٧٢). | القول الرابع: ج: ١، ص: ٢٧ |

اللغات: ﴿مَتَاع﴾ سامان. ﴿ثَامَةً﴾ پوره. بشپړ. مکمل. ﴿تَوَاطُّعًا﴾ دافتمال مضارع ده: ربط لرل. تعلق لرل. مربوط کېدل (متصل کېدل). اړوند کېدل. ﴿يَتَفَتَّحَانِ﴾ داففعال مضارع ده: جلا کېدل. بېلېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو څوک خپلي بنځي ته ووايي: أَنْتَ طَالِقٌ وَعَلَيْكَ الْفُ (يعني ته طلاقي يې خو پر تازر درهمه واجب دي چي هغه به ما ته راکوي). او بنځه هغه قبول کړي. یا یو مالک خپل غلام ته ووايي: أَنْتَ حُرٌّ وَعَلَيْكَ الْفُ. او غلام هغه قبول کړي. نو په دې صورت کي بنځه طلاقيږي او غلام آزادېږي. او دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز نه پر بنځي الْف (زر درهمه) واجبيږي او نه پر غلام. لېکن د صاحبینو په نېز پر دواړو الْف. الْف واجبيږي.

دويمه مختلف فيه مسئله داده چي که بنځه او غلام د الْف شرط قبول نه کړي. نو د صاحبینو په نېز نه طلاق واقع کيږي او نه عتاق. لېکن دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز هم طلاق واقع کيږي او هم آزادي ثابتيږي.

د صاحبینو دلیل: دادی چي د عَلَيْكَ الْفُ جمله د معاوضې لپاره استعمالېږي. او په معاوضاتو کي داسي الفاظ د "باء" په معنی سره وي. لکه څرنګه چي "اِحْمَلْ هَذَا الْمَتَاعَ وَلَكَ دِرْهَمٌ" د "اِحْمَلْ هَذَا الْمَتَاعَ بِدِرْهَمٍ" په معنی سره دی. او څرنګه چي خلع هم عقد معاوضه دی. نو ځکه به دلته وَعَلَيْكَ "باء" په معنی سره وي. ګواکي خاوند خپلي بنځي ته داسي وويل: أَنْتَ طَالِقٌ بِالْفُ. او د أَنْتَ طَالِقٌ بِالْفُ درېلو په صورت کي حکم دادی چي که بنځه دلته مال قبول کړي. نو طلاق واقع کيږي او مال د هغې پر ذمه لازميږي. او که يې قبول نه کړي. نو طلاق نه واقع کيږي او د هغې پر ذمه مال نه لازميږي (همدا حکم د أَنْتَ حُرٌّ بِالْفُ دی). لهندا دلته هم همدغه حکم دی.

د امام صاحب دلیل: دادی چي عَلَيْكَ الْفُ جمله تامه (پوره جمله ده). ځکه چي پر مبتداء او خبري مشتمله ده. او په جمله تامه کي مستقل کېدل اصل دی. نو د دغه استقلال په وجه هغه د یو څه دلیل څخه بغير د ما قبل سره نه مربوط کيږي. او دلته د ما قبل سره د مربوط کېدلو هيڅ دلیل نسته. ځکه چي طلاق او عتاق دواړه د مال څخه جلا کيږي. نو ځکه موږ وايو چي که بنځه یا غلام د مال وړ کول قبول کړي. نو پر هغو هيڅ شی نه واجبيږي.

بغلاف البهيم (۱۸): په دې سره د صاحبينو د قياس جواب ورکوي. حاصل يې دا دی چي طلاق او عتاق پر بيع او اجاره قياسول صحيح نه دي. ځکه چي اجاره او بيع دواړه خالص عقد معاوضه دي چي له مال څخه بغير دوی نه موجودیږي. نو په دوی کي به د دلالة الحال په وجه لک دِرْهَم د بَدْرْهَم په معنی سره وي. لېکن طلاق او عتاق په عامه توگه له عوض څخه بغير وي. او د سخاوت او شرافت خاوندان د دې شيانو عوض نه اخلي. لهذا په طلاق او عتاق کي چي تر څو صراحتاً عوض ذکر نه کړی سي تر هغه وخته پر عوض هيڅ دليل قائمېدای نه سي. نو په دې وجه طلاق او عتاق پر بيع او اجاره قياسول صحيح نه دي.

په "طلاق على المال" کي د خيار شرط لکول

وَقَالَ: أَذْثِ طَالِقٌ عَلَى أَلْفٍ عَلَى الْخِيَارِ أَوْ عَلَى أَكْثَرِ الْخِيَارِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ كَهَ اخْتَارَ وَأَوَّي: ته پر زرو درهمو اطلاق يې په دې شرط چي ماته يا تاته به درې ورځي خيار اختيار اوي فَكَلِمَتُ او بِنَحْه يې قبول کړي فَالْخِيَارُ بَاطِلٌ إِذَا كَانَ لِلرَّوِّجِ نو خيار به باطل وي کله چي هغه د خاوند لپاره وي وَهُوَ جَائِزٌ إِذَا كَانَ لِلْمَرْأَةِ او هغه اختيار به جائز وي کله چي د بڼخي لپاره وي فَإِنْ رَدَّتِ الْخِيَارَ فِي الثَّلَاثِ نو که بڼخه په درې ورځو کي خيار رد کړي بَکَلْ نو اطلاق به باطلیږي وَإِنْ لَمْ تَرُدَّ او که بڼخه اختيار رد نه کړي طَلَّقَتْ نو هغه به طلاقیري وَلَوْ مَهَا الْأَلْفُ او پر هغې به زر درهمه لازم وي وَفَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ ﴿١٠﴾ او دا حکم د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نیز دی وَقَالَ: الْخِيَارُ بَاطِلٌ فِي التَّوَجُّهِينِ او صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ فرمایي: چي خيار په دواړو صورتونو کي باطل دی وَالطَّلَاقُ وَإِقَامُ او طلاق واقع دی وَعَلَيْهَا أَلْفٌ وَرَهْم او پر بڼخي زر درهمه واجب دي لِأَنَّ الْخِيَارَ لِنَفْسِهِ بَعْدَ الْإِنْعِقَادِ لَا لِلنَّسَبِ مِنَ الْإِنْعِقَادِ ځکه چي خيار ادخل اتر منعقد کېدلو وروسته دفسخ کولو لپاره وي. ادخل اله منعقد کېدلو څخه د منع کولو لپاره نه وي وَالشَّرْطُ أَنْ لَا يَخْتَلِئَ الْقَسَمُ مِنَ الْجَانِبَيْنِ او دواړه تصرف له دواړو طرفونو څخه دفسخ احتمال نه لري لِأَنَّهُ فِي جَانِبِهِ يَمِينٌ وَمِنْ جَانِبِهَا شَرْطُهَا ځکه چي خلع د خاوند په طرف کي يمين ده او اخلع د بڼخي په طرف کي ديمين شرط ده وَلِأَنَّ حَنِيفَةَ: أَنَّ الْخُلْعَ فِي جَانِبِهَا بِتَرْكِ الْبَيْعِ او د امام صاحب دليل دا دی چي خلع د بڼخي په طرف کي د بيع په مرتبه او معنی ا

♦ القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللَّهِ ، كما ذكر في الهدية (ج: ١، ص: ٢٩٩). [القول الرابع: ج: ٢٨، ص: ٢٩٩]

سره ده حَتَّى يَصَحَّ رُجُوعُهَا وَلَا يَتَوَقَّفُ عَلَى مَا وَرَاءَ التَّجْلِيسِ همدا وجه ده چي د بنځي رجوع کول صحيح دي او اخلع د بنځي په حق کي ا پر ما وړاء د مجلس اهم انه موقوفه کيږي فَيَصَحُّ اشْتِرَاؤُ الْخِيَارِ فِيهِ نو په دې کي به د خيار شرط لگول صحيح وي أَمَّا فِي جَانِبَيْهِ لېکن اخلع ا د خاوند په طرف کي يمين ده حَتَّى لَا يَصَحَّ رُجُوعُهُ وَيَتَوَقَّفُ عَلَى مَا وَرَاءَ التَّجْلِيسِ همدا وجه ده چي اله خلع څخه ا د خاوند رجوع کول صحيح نه دي او اخلع د هغه په حق کي ا پر ما وړاء د مجلس نه موقوفه کيږي وَلَا خِيَارَ فِي الْأَيْتَانِ او په قسمونو کي هيڅ اختيار نسته وَجَانِبُ الْعَبْدِ فِي الْعَتَاكِ مِثْلُ جَانِبَيْهِ الطَّلَاقِ او په آزادېدلو کي د غلام طرف او درجه اداسي ده لکه په طلاق کي د بنځي طرف او درجه ا.

اللفات: ﴿رَدَّتْ﴾ د ضرب ماضي ده: ردول، واپس کول، انکار کول، ﴿لَا يَتَوَقَّفُ﴾ د تفعل نفی

صیغه ده: موقوف کېدل، ﴿أَيَّتَانِ﴾ جمع د یمین ده: قسمونه.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که یو سړی د زرو درهمو په عوض کي خپلي بنځي ته طلاق ورکړي، لېکن د خپل ځان لپاره یا د بنځي لپاره د درې ورځو خيار شرط کړي، او بنځه دا د خيار شرط قبول کړي، نو په دې صورت کي د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نیز حکم دادی چي که خيار د خاوند لپاره وي، نو هغه باطلیږي او پر بنځي طلاق واقع کیږي، او که خيار د بنځي لپاره وي، نو هغه باقي پاتیږي، لهذا که بنځه په دریو ورځو کي خيار رد کړي، نو طلاق به باطلیږي، او که تر درې ورځو پوري خيار رد نه کړي، نو طلاق به واقع کیږي.

صاحبین رَحْمَتُ اللهِ فرمایي چي په دواړو صورتونو کي خيار باطلیږي هغه که د خاوند لپاره وي او که د بنځي لپاره وي، او په دواړو صورتونو کي طلاق واقع کیږي، او پر بنځي زر درهمه واجبیږي.

د صاحبینو دلیل: دادی چي خيار د دې لپاره وي چي د عقد تر انعقاد وروسته عقد فسخ کړی سي، او د دې لپاره نه چي د عقد انعقاد منع کړی سي، او دلته د خاوند ايجاب (طلاق ورکول) او د بنځي قبول د فسخ کېدلو احتمال نه لري، ځکه مخکي موږ وویل چي د مال په بدله کي طلاق ورکول خلع ده (یعني طلاق عَلَى الْمَال د خلع په معنی سره دی)، او خلع د خاوند په طرف کي يمين (قسم) دی، او د بنځي په طرف کي د يمين شرط دی، او يمين فسخ نه قبلوي، لهذا د يمين شرط به هم فسخ نه قبلوي، نو ځکه به دلته عقد یعني طلاق عَلَى الْمَال (خلع) منعقد کیږي، او خيار به باطلیږي.

د امام صاحب دلیل: دادی چي د بنځي په طرف کي خلع د بیع په معنی سره ده، ځکه چي څرنګه په بیع کي رجوع کول صحيح وي او بیع پر ما وړاء د مجلس نه موقوف کیږي، همداسي په خلع کي

هم رجوع کول صحيح دي. او خلع هم د ښځې په حق کي پر ما وړاء د مجلس نه موقوف کيږي (يعني که خلع د ښځې له طرفه وي. نو په هغه مجلس کي د خاوند لپاره جواب ورکول ايجاباً ضروري دی. نه تر مجلس وروسته. لکه په بيع کي چي هم په مجلس کي دننه جواب ورکول ضروري دي. نه تر مجلس وروسته). او په بيع کي د خیار شرط لگول صحيح دي. نو په خلع کي به هم د خیار شرط لگول صحيح وي. لهدا که خیار د ښځې لپاره وي. نو جائز به وي.

لېکن که د خاوند لپاره خیار وي. نو صحيح نه دی. ځکه چي خلع د خاوند په طرف کي یمین دی. همداروچه ده چي تر خلع کولو وروسته خاوند (له خلع څخه) رجوع نه سي کولای. همدارنگه د خاوند په حق کي خلع پر ما وړاء د مجلس موقوف کيږي (يعني که خلع د خاوند له طرفه وي. او ښځې ته په بل مجلس کي د خلع خبر ورسيږي. نو ښځه په هغه مجلس کي هم خلع قبلولای سي). نو معلومه سوه چي خلع د خاوند په جانب کي یمین ده (ځکه چي په یمین کي هم رجوع صحيح نه ده او نه هغه پر مجلس منحصر کيږي). او یمین چي کله تر خوله ووځي. نو په هغه کي هيڅ خیار نه چليږي او نه هغه فسخ کيږي. نو ځکه به دلته د خاوند لپاره خیار جائز نه وي.

وہائب العبد الخ: د دې حاصل دادی چي په طلاق علی المال کي چي د خیار په هکله کومه درجه د ښځې ده. په عتاق کي هغه درجه د غلام ده. يعني که مالک د یو څه مال په عوض کي د خیار پر شرط خپل غلام آزاد کړي. نو که خیار د غلام لپاره وي. نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په ټيز خیار صحيح دی. او که خیار د مالک لپاره وي. نو خیار باطلیږي. لېکن د صاحبینو په ټيز په دواړو صورتونو کي خیار باطلیږي. هغه که د مالک لپاره وي. او که د غلام لپاره وي. او غلام آزادیږي.

د "طَلَقَ عَلَى الْمَالِ" په قبلولو کي د خاوند او ښځې دا اختلاف بیان

وَمِنْ قَالَ لَامْرَأَتِهِ: طَلَقْتُكَ أَمْسِ عَلَى أَلْفٍ وَرَمِيمٍ فَلَمْ تَقْبَلِيْ او څوک چي خپلي ښځې ته اداسي او وایي: ما د زرو ادره مو په عوض کي پرون اتره ورځ ا تا ته طلاق درکړی او تا اهنه قبول نه کړی قَالَتْ: قَبِلْتُ او ښځه ووايي: چي ما هغه قبول کړی قَالَتْ: قَوْلُ الرَّؤْمِ نو قول به د خاوند معتبر وي وَمَنْ قَالَ لِبُعْثٍ بِعْتُ مِنْكَ هَذَا الْعَبْدَ بِأَلْفٍ وَرَمِيمٍ أَمْسِ فَلَمْ تَقْبَلِيْ او څوک چي بل سړي ته ووايي: ما د زرو ادره مو په عوض کي پرون دا غلام پر تا خرڅ کړی او تا قبول نه کړی قَالَتْ: قَبِلْتُ او هغه ابل سړی او وایي: چي ما قبول کړی قَالَتْ: قَوْلُ الْمُشْتَرِي نو قول به د مشتري ادې بل سړي معتبر وي وَوَجْهُ الْفَرْقِ: أَنَّ الطَّلَاقَ بِالْمَالِ يَبَيِّنُ مِنْ جَانِبِهِ او وجه د فرق داده: چي د مال په بدله کي طلاق

اور کول د خاوند له طرفه قسم دی **فَالْإِقْرَارُ بِهِ لَا يَكُونُ إِقْرَارًا بِالْشَّيْءِ** نو د قسم اقرار کول به د شرط اقرار کول نه وي **لِيَصَحَّ بِذَوَيْهِ** ځکه چې قسم له شرط څخه بغير هم صحيح کيږي **أَمَّا الْبَيْعُ فَلَا يَتَأْتِي إِلَّا بِالْقَبُولِ** پاته سوه بيع نو هغه له قبول اقبلولو څخه بغير نه پوره کيږي **وَالْإِقْرَارُ بِهِ إِقْرَارٌ بِنَاءً** **يَتَأْتِي إِلَّا بِهِ** او د بيع اقرار کول د هغه شي اقرار کول دي چې له هغه څخه بغير بيع نه پوره کيږي **فَإِنْ كَانَتْ الْقَبُولُ جَوْعًا مِنْهُ** نو د مشتري له قبول څخه دبائع انکار کول دبائع له طرفه رجوع کول دي.

اللغات: «أَمْس» پرون، تېره ورځ. **«كَلِمَةُ تَقْبَلُ»** د سمع له باب څخه د جحد صيغه ده: قبولول، قبول کول.

تشریح: په دې عبارت کي دوي مسئلې بيان سوي دي. او دواړي يو له بل څخه جلا دي: (١)... اوله مسئله داده که يو سړی خپلي ښځي ته ووايي چې "ما د زرو درهمو په عوض کي پرون تا ته طلاق در کړی و وليکن تا هغه قبول نه کړی"، او ښځه ووايي چې "ما قبول کړی"، نو په دې صورت کي به د خاوند قول (يعني د عدم قبول) معتبر وي. او د ښځي خبره به نه منل کيږي.

(٢)... دويمه مسئله داده که مثلاً زيد خالد ته ووايي چې "وروره! ما پرون پر تا د زرو درهمو په عوض کي خپل غلام خرڅ کړی وو. لېکن تا قبول نه کړی"، او خالد په جواب کي ورته ووايي چې "ما خو هغه قبول کړی". نو په دې صورت کي به د مشتري (خالد) قول معتبر وي. او بيع به ثابتيږي.

صاحب د هدايې فرمايي چې په دې دواړو مسئلو کي فرق دا دی چې اوله مسئله د **طَلَّاقَ عَلَى الْمَالِ** ده. او **طَلَّاقَ عَلَى الْمَالِ** د خاوند په طرف کي قسم دی. او قسم په حالف (قسم اخيستونکي) سره پوره کيږي. لهذا د خاوند له طرفه د قسم په اقرار کولو سره (يعني د طلاق علی المال په اقرار کولو سره) دا نه لازميږي چې د هغه اقرار دي د ښځي د قبول اقرار هم وي (يعني د خاوند په اقرار سره دا نه ثابتيږي چې د خاوند اقرار به د ښځي د قبولولو اقرار هم وي). ځکه چې يمين له شرط يعني (د ښځي) له قبول څخه بغير هم صحيح کيږي. لهذا د خاوند دا قول **فَلَمْ تَقْبَلِي** (تا هغه قبول نه کړی) د خپل قول څخه رجوع کول نه سو (بلکي دا د هغه له طرفه سوال سو چې تا ولي قبول نه کړی). لهذا اوس که ښځه پر خپل قول **قَبِلْتُ** گواهي پېش کړي نو صحيح ده. کڼې د خاوند قول به **مَعَ الْيَمِينِ** معتبر وي.

د دې په خلاف د بيع مسئله ده. نو په بيع کي قبول (قبولول) رکن دی. او له قبول څخه بغير بيع نه پوره کيږي. لهذا د بيع اقرار کول د يو داسي شي اقرار کول دي چې هغه له قبول څخه بغير نه پوره کيږي. اوس که بائع د مشتري له قبول څخه انکار کوي. نو گواکي هغه د خپل بيع څخه رجوع کول غواړي. نو ځکه به د مشتري اقرار دبائع پر انکار غالبه کيږي او بيع به ثابتيږي.

د "مبارات" بیان

قَالَ: وَالْمُبَارَاةُ كَالْمُحْلَمِ فَرَمَائِي، أَوْ يُوْتَرِبْلَهُ د خاوند او بنځي بري کول د خلع په څير دي ځکه
يُسْقَطَانِ كُلٌّ عَنْهُ لِكُنْ وَاحِدٌ مِنَ اللَّهِ جَمْعٌ عَلَى الْآخَرِ وَمَا يَتَعَلَّقُ بِالنِّكَاحِ مِنْدَأْنِ حَنِيفَةً اخلع او مبارات ادواړه
هر هغه د نکاح سره متعلق حق ساقطوي کوم چي په خاوند او بنځه کي د هريوه پر هغه بل وي د
امام صاحب رجه الله په نېز وَقَالَ مُحَمَّدٌ ❶: لَا يَنْسَقُطُ فِيهِمَا إِلَّا مَا سَبَّأَهُ أَوْ امَام محمد رجه الله فرمايي:
چي په خلع او مبارات کي فقط ا هغه حقوق ساقطيري کوم چي بنځي او خاوند ذکر کړي وي وَأَبُو
يُوسُفَ مَعَ فِي الْخُلْعِ وَمَعَ أَنْ حَنِيفَةً فِي الْمُبَارَاةِ أَوْ امَام ابو يوسف رجه الله په خلع کي دامام محمد رجه
الله سره دی او په مبارات کي دامام صاحب رجه الله سره دی لِيُحْتَدَّ: أَنَّ هَذِهِ مُعَاوَضَةٌ دامام محمد
دلیل دا دی: چي مبارات او خلع معاوضه ده ايمني دواړه د معاوضې عقدونه دي اَوْ فِي الْمُعَاوَضَاتِ يُغْتَبَرُ
الشُّرُوطُ لَا غَيْرُ اَوْ په معاوضاتو کي فقط ا د مشروط اعتبار کيږي، نه د بل شي وَلِأَنَّ يُوسُفَ: أَنَّ
الْمُبَارَاةَ مُعَاوَضَةٌ مِنَ الْبَرَاءَةِ دامام ابو يوسف رجه الله دلیل دا دی: چي مبارات له براءت څخه د
مفاعلي ادباب ا صيغه ده فَتَقْتَضِيهَا مِنَ الْجَانِبَيْنِ نوله دواړو طرفونو څخه د براءت تقاضا کوي وَأَنَّهُ
مُطْلَقٌ اَوْ بَرَاءَتٌ اَبْرِي کېدل ا مطلق دي قَيِّدَتَاهُ بِحَقَّقِ النِّكَاحِ لِذَلِكَ الْغَرَضِ نو ا ځکه ا موږ د غرض د
دالت پر بنياد د نکاح په حقوقو سره هغه مقيد کړی أَمَّا الْخُلْعُ فَتَقْتَضَاهُ الْإِنْخِلَامُ اَوْ پاته سوه خلع نو
د هغې مقتضا جدياي اجلا کېدل ا دي وَقَدْ حَصَلَ فِي نَقْصِ النِّكَاحِ اَوْ دا اجلايي ا د نکاح په ماتېلو
ا ختمېلو ا سره حاصل سوه وَلَا غَيْرُ دَرَدًا إِلَى انْقِطَاعِ الْأَحْكَامِ نو ا ځکه ا د نورو احکامو منقطع کولو ته ضرورت
نسته وَلِأَنَّ حَنِيفَةً: أَنَّ الْخُلْعَ يُتَبَيَّنُ عَنِ الْقَصْلِ اَوْ دامام صاحب رجه الله دلیل دا دی: چي خلع د جلا کولو
اېلولو ا خبر ورکوي وَمِنْهُ خُلْعُ الثَّغْلِ وَخُلْعُ الْعَمَلِ اَوْ له همدغه ا معنی ا څخه خُلْعُ الثَّغْلِ ا د خپلې کارېل او
خُلْعُ الْعَمَلِ ا د کار پرېښوول ا دي ا ځکه چي دې دواړو معنی ده: خپلې له پنبې څخه جلا کول. ا له کار څخه
ځان جلا کول ا وَمَوْ مُطْلَقٌ كَالْمُبَارَاةِ نو د مبارات په څير خلع اهم ا مطلق ده فَيُعْمَلُ بِإِطْلَاقِهِمَا فِي النِّكَاحِ وَأَحْكَامِهِ
وَحُقُوقِهِ نو په نکاح کي او د نکاح په احکامو او حقوقو کي به د خلع او مبارات پر اطلاق عمل کيږي.

❶ القول الرابع: فنقول أبي حنيفة رجه الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٢، ص: ٦١٢). [القول الرابع ج: ١، ص: ٣٢٩]

اللفات: ﴿مُبَارَاة﴾ د مفاعلي مصدر دی؛ یو تر بله سره بري کول (يعني چي خاوند خپله ښځه د حقوقو څخه بري او معافه کړي او ښځه خپل خاوند د حقوقو څخه بري کړي). ﴿سَمِّيَاة﴾ د تفعیل له باب څخه د تشبیه مذکر غائب ماضي صیغه ده؛ نومول، ټاکل، ذکر کول (بیانول). ﴿الْخُلَاع﴾ د انفعال مصدر دی؛ جلا کېدل، علیحده کېدل، ﴿ثَغْل﴾ خپلی (له څرمنی یا داسي بل شي څخه جوړ د پښو کولو شی). ﴿خُلْع﴾ د فتح مصدر دی؛ جلا کول، کښل (کاږل)، پرېښوول، معزوله کول (په دې ټولو معناوو کې د "جلا کولو" مفهوم سته).

تشریح: صاحب د کتاب رَجَعَهُ الله په دې عبارت کې دا بیانوي چې مُبَارَات (يعني د ښځې او خاوند یو تر بله بري کول) د خلع په څیر دي، یعنی له مُبَارَات او خلع څخه هر یو داسي دی چې خاوند او ښځه د هر هغه حق څخه بري کوي کوم چې د نکاح سره تعلق لري (يعني په دې دواړو کې هر یو خاوند او ښځه د نکاح د ټولو حقوقو څخه بري کوي)، مثلاً مهر، او د تیرو ورځو نفقه، خو په خلع او مُبَارَات کې د عدت نفقه او سکني نه ساقطیږي، لېکن که ښځه د عدت د نفقې په عوض کې د خاوند سره خلع وکړي، نو بیا نفقه ساقطیږي، سکني نه ساقطیږي، ځکه چې سکني د شریعت حق دی، او د شریعت حق د هیچا په ساقطولو سره نه ساقطیږي، دا ټوله تفصیل د امام صاحب رَجَعَهُ الله په نېز دی، او امام محمد رَجَعَهُ الله فرمایي چې په خلع او مُبَارَات سره فقط هغه حقوق ساقطیږي کوم چې خاوند او ښځه ذکر کړي، او کوم حقوق چې ذکر نه کړي، هغه نه ساقطیږي. او امام ابو یوسف رَجَعَهُ الله په خلع او مُبَارَات کې فرق کوي، د خلع په صورت کې هغه د امام محمد رَجَعَهُ الله سره دی (چې په خلع کې فقط د خاوند او ښځې ذکر سوي حقوق ساقطیږي)، لېکن د مُبَارَات په صورت کې هغه د امام صاحب رَجَعَهُ الله سره دی (چې علی الإطلاق ټوله حقوق ساقطیږي).

د امام محمد دلیل: دا دی چې په خلع او مُبَارَات کې د عوض او معاوضې معامله ده، نو دا دواړه عقد معاوضه دي، او په معاوضاتو کې فقط د مشروط اعتبار کیږي (يعني فقط د هغه شي اعتبار کیږي کوم چې بیان او ذکر سي)، لهدا په دې دواړو کې به فقط هغه شیان ساقطیږي کوم چې خاوند او ښځه ذکر کړي.

د امام ابو یوسف دلیل: دا دی چې مُبَارَاة د مفاعلي د باب مصدر دی، او د مفاعلي د باب خاصه اشتراک ده، لهدا مُبَارَات له دواړو طرفونو څخه د بري کېدلو تقاضا کوي (يعني چې په خاوند او ښځه کې هر یو د بل څخه بري سي).

او د براءت لفظ مطلق دی. ټولو حقوقو لړه شامل دی. هغه که د نکاح سره تعلق لري. او که یې نه لري. لېکن موږ دا د نکاح د حقوقو سره مقید کړی دی. او دلیل د هغوی (حقوقو) غرض دی. یعنې غرض د هغې جگړې او جنگ ختمول دي کوم چي د نکاح (د حقوقو) په وجه سره پیدا سوې وي. نو ځکه به براءت په هغه حقوقو سره مقید کیږي کوم چي په نکاح سره ثابت سوي وي. او پاته سوه خلع نو د هغې مقتضی **الْإِخْلَاعُ** یعنې "جلا کېدل" دي. او دا معنی د نکاح په ماتېدلو او ختمېدلو سره حاصلیږي. نو په خلع سره به نکاح ختمیږي او خاوند او ښځه چي د کومو حقوقو د سقوط تذکره کړې وي. فقط هغه به ساقطیږي. او علی الإطلاق د نکاح ټوله حقوق به نه ساقطیږي.

د امام صاحب دلیل: دا دی چي خلع د جلا کولو او بېلولو په معنی سره ده. لکه څرنګه چي د **خُلِعَ النِّعْلُ** معنی ده "په پوره توګه څپلی له پښې څخه جلا کول (کاږل)". همدارنګه د **خُلِعَ الْعَمَلُ** معنی ده "په پوره توګه له کار څخه ځان جلا کول (پرېښوول)". لهذا کله چي خلع د پوره او کامل جلا کولو په معنی سره ده. او مبارات هم د کامل جلا کولو په معنی سره دی. نو څرنګه چي مبارات مطلق دی. همداسي به خلع هم مطلق وي. او د مبارات په څیر به په خلع سره هم علی الإطلاق د نکاح ټوله حقوق ساقطیږي. هغه که خاوند او ښځي ذکر کړي وي. او که نه وي.

د کوچنی لور لپاره د هغې په مال سره خلع کول

وَمَنْ خَلَعَ إِبْنَتَهُ وَهِيَ صَغِيرَةٌ بِمَالِهَا أَوْ كَوْمِ شَوْكٍ چي دخپلي کوچنۍ لور خلع وکړي د هغې په مال سره **لَمْ يُجْزَ عَلَيَّهَا** نو دا اخلع پر هغې جائز نه ده **لَأَنَّهَا لَا تَنْقَرُ لَهَا فِيهِ حُكْمٌ** چي په دې کي د هغې لپاره هيڅ شفقت نسته **إِذَا بَضَعَتْ فِي حَالَةِ الْخُرُوجِ غَيْرَ مُتَقَوِّرٍ** ځکه چي بضع اله ملکیت څخه ادوتلو په وخت کي متقوم نه وي **وَالْبَدَلُ مُتَقَوِّرٌ** او بدل ادخلع متقوم وي **بِخِلَافِ النِّكَاحِ لِأَنَّ الْبَضْعَ مُتَقَوِّرٌ عِنْدَ الدُّخُولِ** په خلاف د نکاح. ځکه چي بضع املکیت ته اد داخلېدلو په وخت کي متقوم وي **وَلِهَذَا يُغْتَبَرُ خُلَعُ التَّرِيصَةِ مِنَ الشُّبْثِ** او له همدې وجهي د مريضې ښځي خلع اد هغې د مال له دريمي حصې څخه معتبره ده ايعني که په مرض الموت مبتلا ښځه د مرض په حالت کي خلع کول وغواړي. نو د بضع قيمت نه سي ورکولای. بلکي فقط د خپل مال په دريمه حصه سره خلع کولای سي. نو معلومه سوه چي بضع د خروج په حالت کي متقوم نه وي **وَنِكَاحُ التَّرِيصِ بِمَهْرٍ أَوْ بِلِئَالٍ** او د مريض سړي نکاح د ټوله مال پر مهر مثل معتبره ده ايعني که په مرض الموت مبتلا سړي په مهر مثل سره نکاح وکړي. او په هغه کي ټوله مال مصرف سي. نو هم د هغه نکاح جائز ده. ځکه چي هغه د بضع په بدله کي مال ورکوي. نو

معلومه سوه چي بضع د دخول په حالت كي متقوم وي | وَإِذَا لَمْ يَجُزْ لَا يَنْفُطُ الْبَهْرُ وَلَا يَسْتَحِقُّ مَالَهَا او كله چي اد پلار ا خلع جائز نه سوه نو مهر به نه ساقطيري او خاوند به د نجلۍ د مال نه مستحق كيږي
ثُمَّ يَقَعُ الطَّلَاقُ فِي رِوَايَةٍ وَفِي رِوَايَةٍ لَا يَقَعُ بَيَّا په يوه روايت كي طلاق واقع كيږي او په روايت كي طلاق نه كيږي وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ الْبُكْنَ | اول روايت زيات صحيح ده لِأَنَّهُ تَغْلِيْقٌ بِشَرْطِ قَبُولِهِ ځكه چي اد خاوند ا طلاق ورکول د پلار د قبول پر شرط معلق دي فَيُعْتَبَرُ بِالتَّغْلِيْقِ بِسَائِرِ الشُّرُوطِ لِهَذَا په نورو شرطونو سره پر معلق کولو باندي به دا قياسيږي.

اللغات: ﴿نَكَر﴾ شفقت، ثريت، مصلحت، ﴿بُضْع﴾ د بنځي فرج (شرمگاه).

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی که پلار دخپلي کوچنی لور نکاح دیو چا سره وکړي. بیا تر هغه وروسته پلار دهغې په مال سره خلع وکړي. نو شرعاً دا خلع معتبره نه ده؛ دلیل دا دی چي پلار د دې کوچنی نجلۍ ولي دی. او دهغه ولایت پر شفقت او آلت باندي مبني دي. لهدا چيري چي دولي له طرفه شفقت نه وي. هلته به دهغه تصرف نه نافذيري. او دلته د کوچنی لور په مال سره په خلع کولو كي هيڅ شفقت نسته (ځکه چي په دې كي بې ځايه د کوچنی نجلۍ مال مصرفيري). نو ځکه به دا خلع صحيح نه وي. ځکه چي د بنځي بضع دخروج په حالت كي غير متقوم وي (يعني كله چي بنځه دیو چاله نکاح څخه د طلاق یا دخلع په ذریعه وځي. نو په هغه حالت كي د بنځي بضع قیمت نه لري. لکه مخکي چي دا خبره په تفصیل سره ذکر سوه). حالانکي دخلع بدل او عوض متقوم دی. او بنسکاره خبره ده چي د غیر متقوم مال په مقابله كي متقوم مال مصرفول (خرچول) حماقت او ناپوهي ده. نو ځکه به دلته د کوچنی نجلۍ خلع نه نافذيري.

بخلاف النکاح إلخ: د دې په خلاف که پلار دخپلي کوچنی لور نکاح دمهر مثل په عوض كي دیو چا سره وکړي. نو دا نکاح به صحيح وي. ځکه چي په دې كي دوې خبري سته: ① یوه خبره د بضع دخول دی (يعني دا جنبي سړي په ملکیت كي دنجلۍ بضع داخلېدل، او دهغه په نکاح کېدل). او د دخول په حالت كي بضع متقوم وي. لهدا دلته د مال په عوض كي د مال تبادلې راغله. او په دې كي د ولي له طرف څخه بشپړ شفقت سته. ② دویم خبره داده چي دا نکاح دمهر مثل په عوض سوې ده. نو په دې كي خو نور هم شفقت او رحمت موجود سو. همدا فرق په خلع او نکاح كي دی. يعني د صغیرې (کوچنی نجلۍ) خلع باطل ده او نکاح يې جائز ده.

لنډه دا چي كله د کوچنی نجلۍ خلع باطل ده. نو نه به مهر ساقطيري. او نه به خاوند ته د دې نجلۍ له مال څخه یو شی ورکول كيږي.

ثم يقيم الطلاق إلخ: فرمايي چي خلع خو صحيح او جائز نه ده، لېكن كه په دې صورت كي خاوند كوچنى نجلى ته طلاق ورکړي او پلار هغه قبول کړي، نو آیا طلاق به واقع کيږي. که نه؟ په دې سلسله كي دوه روايتونه دي: ① طلاق به واقع کيږي، ② نه به واقع کيږي، لېکن صحيح روايت دا دى چي طلاق به واقع کيږي، د دې روايت دليل دادى چي دلته د پلار د قبولولو پر شرط طلاق معلق سوى دى. او پلار هغه قبول کړى دى. نو ځکه به طلاق واقع کيږي، لکه څرنګه چي کله نور شيان د پلار د قبول پر شرط يا د يوبل چاد قبول پر شرط معلق کړى سي. نو دهغه په قبولولو سره داسيان لازميږي. لهدا همداسي به دلته هم د پلار په قبولولو سره طلاق واقع کيږي.

او د اول روايت دليل دادى چي پلار پر دې شرط طلاق قبول کړى وو چي پر نجلى مال لازم سي او له خاوند څخه مهر ساقط سي، او دلته نه پر نجلى مال لازم سو، او نه له خاوند څخه مهر ساقط سو، لهدا د شرط د نشتوالي په وجه د پلار قبول صحيح نه سو، نو ځکه به طلاق هم نه واقع کيږي.

د خلع په عوض كي د لور له طرفه د پلار ضامن کېدل

وَإِنْ خَالَعَهَا عَلَى الْإِبْنِ عَلَى أَنَّهُ ضَامِنٌ أَوْ كَهَ پلار د زرو درهمو په عوض كي دخپلي اكوچنى ا لور خلع وكړي پر دې شرط چي پلار به ادهغه زرو درهمو ضامن وي قَالَ خُلْعُهَا وَإِذَا الْإِبْنُ عَلَى الْإِبْنِ نو خلع واقع کيږي او زر درهمه به پر پلار لازم وي لِأَنَّ اسْتِثْنَاءَ بَدَلِ الْخُلْعِ عَلَى الْأَجْنَبِيِّ صَحِيحٌ فَقَدْ الْإِبْنُ أَوَّلُ ځکه چي پريو پردي سړي اهم د خلع د بدل اعوض ا شرط لګول صحيح دي نو پر پلار اخوا به په درجه اولى صحيح وي ا په تېره مسئله كي خلع ځکه نه صحيح کېده چي هلته د پلار له طرفه شفقت نه وو او بې غايه د نجلى مال مصرفېدى، لېکن دلته د خلع بدل پر پلار لازميږي، لهدا دلته نقصان نسته، نو ځکه به خلع صحيح وي، ځکه چي د خلع بدل پريو اجنبي سړي لازمول هم صحيح دي، حالانكي د اجنبي سړي د دې نجلى سره هېڅ شفقت او قربت نسته، نو پر پلار خو به په طريقه اولى د خلع بدل لازمول صحيح وي ا وَلَا يَسْقُطُ مَهْرُهَا او دهغې مهر به نه ساقطيږي ايمني د بالنې ښځي مهر خو په خلع سره ساقطيږي، لېکن دلته د دې كوچنى نجلى مهر نه ساقطيږي ا لَكِنَّهُ لَمْ يَدْخُلْ تَحْتَ وَلا يَةِ الْإِبْنِ ځکه مهر د پلار په ولايت كي داخل نه دى ا ځکه چي د پلار په ولايت كي هغه شى داخل وي په كوم شي كي چي شفقت وي، يعني كوم شى چي د دې كوچنى د فايدې لپاره وي، او د خلع په وخت كي مهر ساقطول د نجلى په حق كي نقصان دى، او د شفقت خلاف دى، نو ځکه به د پلار په خلع كولو سره د كوچنى نجلى مهر نه ساقطيږي ا.

اللفات: ﴿ضَامِنٌ﴾ د ضرب اسم فاعل دى: ذمه وار (ذمه دار).

تشریح: مسئله په عبارت كي تشریح سوه.

د کوچنۍ نجلی سره خلع کول

وَإِنْ شَهِدَ الْاَلْفَ عَلَيْهَا او که اخاوند ا پر کوچنۍ نجلی د زرو ا درهمو ا شرط و لگوي تَوَلَّفَ عَلَى قَبُولِهَا نو د خلع وقوع به د بنځي پر قبوله موقوفه وي إِنْ كَانَتْ مِنْ أَهْلِ الْقَبُولِ ا په دې شرط ا که چيري بنځه د قبول کولو اهل وي وَإِنْ قَبِلَتْ نو که بنځه قبول وکړي وَأَمَّ الطَّلَاقَ لِيُجُودَ الشَّرْطُ نو د شرط موجود بدللو په وجه به طلاق واقع کيږي وَلَا يَجِبُ الْإِمَالُ او مال به نه واجبيږي لَأَنَّهَا لَيْسَتْ مِنْ أَهْلِ الْغَرَامَةِ ځکه چي صغیره د تاوان له اهل څخه نه ده وَإِنْ قَبِلَهُ الْاَبُ عَنْهَا او که دهغي له طرف څخه پلار ا د خلع بدل ا قبول کړي فَفِيهِ رَوَايَتَانِ نو په دې هکله دوه روايتونه دي.

اللغات: ﴿غَرَامَةٌ﴾ تاوان (نقصان)، جرمانه.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که دیو چا په نکاح کي یوه کوچنۍ نجلی وي، او هغه د دې نجلی سره د زرو درهمو په عوض کي خلع وکړي، او زر درهمه پر نجلی لازم کړي (چي دا به ته ماته راکوې)، نو په دې صورت کي به د خلع وقوع پر دوو شیانو موقوفه وي: ① د نجلی پر قبول (قبلولو)، ② او په نجلی کي به د قبلولو اهلیت وي، یعنی هغې ته به معلومه وي چي خلع طلاق دی او په خلع کي خاوند ته مال ورکول کیږي.

که دا دواړه شیان موجود وي، نو طلاق به واقع کیږي، لېکن پر نجلی به مال نه لازمیږي، ځکه پر کوچنۍ نجلی (صغیره) باندي نقصان او تاوان واجبيږي نه سي، ځکه چي هغه د دې اهل نه ده، لهذا دا خلع به د مال دلزوم څخه بغير واقع کیږي.

فان قبله الخ: فرمایي چي که د کوچنۍ نجلی د مال ذمه واري پلار قبوله کړي، نو د دې د صحت په هکله روايتونه دي: ① دیوه روايت مطابق دا قبلول صحیح دي، ② او د بل روايت مطابق صحیح نه دي، لېکن صاحب د عنایې رَجَنَهُ الله لیکلي دي چي اول روايت زیات صحیح دی، ځکه چي په دې کي د نجلی نفع ده چي بغير له څه مصرفه هغه له خاوند څخه خلاصون تر لاسه کوي.

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

وَكَذَا إِنْ خَالَعَهَا عَلَى مَهْرٍ او همدارنگه که خاوند د کوچنۍ انجلۍ سره دهغې پر مهر خلع وکړي وَلَمْ يُمْسِنِ الْاَبُ الْمَهْرَ او پلار د مهر ضامن نه سي تَوَلَّفَ عَلَى قَبُولِهَا نو دا خلع ا به د نجلی پر قبول موقوفه وي وَإِنْ قَبِلَتْ که هغې قبول وکړي طَلَّقَتْ وَلَا يَسْقُطُ الْمَهْرُ نو طلاق یږي به او مهر به نه

ساقطیږي ځان قبل الّأب عنها او که پلار د هغې له طرفه ادخلع بدل قبول کړي فَقَبِلَ الرَّأْسَيْنِ نو ادا صورت ا پر دوو روایتونو دی.

تشریح: دا مسئله هم د مخکنۍ مسئلې په څیر ده. فرق صرف دا دی چې دلته د خلع بدل د کوچنۍ نجلی مهر دی. نو په دې صورت کې به هم د خلع وقوع د نجلی پر قبلولو موقوفه وي. که نجلی هغه قبول کړي. نو د مهر له سقوط څخه به غیر به خلع واقع کیږي او نجلی به طلا قیږي. او که د نجلی له طرفه د هغې پلار د مهر ذمه واري قبوله کړي. نو بیا په دې صورت کې هم هغه مخکنۍ دوه روایتونه دي.

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

وَإِنْ ضَمِنَ الْأَبُ الْنَهْرَ او که پلار د مهر ضامن سي وَهُوَ الْفُ وِزْمِ او مهر زر درهمه وي طَلَّقَتْ نَوْ هغه اصغیره ا طلا قیږي لَوْجُودِ قَبُولِهِ ځکه چې دلته ا د پلار قبول موجود سو وَهُوَ الشَّرْطُ او هم هغه شرط وو وَلَوْ زَمَهُ غُسْبَانًا اسْتَحْسَانًا او پر پلار به استحساناً پنځه سوه درهم لازم وي وَفِي الْقِيَاسِ يَلْزَمُهُ الْكَفُّ الْهَكَنَ ا قیاساً به پر هغه زر درهمه لازم وي وَأَصْلُهُ فِي الْكِبَرَةِ إِذَا اخْتَلَعَتْ قَبْلَ الدُّخُولِ عَلَى الْفِ او د دې احکم ا أصل د بالفی بشې په حق کې دی کله چې هغه تر دخول مخکې د زرو درهمو په عوض کې خلع وکړي وَمَهْرُهَا الْفُ او د هغې مهر ا هم زر درهمه وي فِی الْقِيَاسِ عَلَيْهَا غُسْبَانَةٌ زَائِدَةٌ نو په قیاس کې به پر هغې پنځه سوه درهم نور لازم وي ا یعنی ټوله به زر درهمه پر لازم وي ا وَفِي الْإِسْتِحْسَانِ لَا شَيْءَ عَلَيْهَا او په استحسان کې به پر هغې هیڅ شی لازم نه وي لِأَنَّهُ يُرَادُ بِهِ عَادَةٌ حَاصِلُ مَا يَلْزَمُ لَهَا ځکه په اداسي ا خلع سره عموماً د هغه شي حاصلول مراد ږیږي کوم چې د بشې لپاره لازم ا سوی ا وي. ا یعنی داسې خلع مطلب دا وي چې پر خاوند چې د بشې کوم شی لازم سوی وي هغه خاوند ته حاصل سي. او دلته د خاوند په خلع کولو سره ټوله مهر هغه ته حاصل سوی دی. لهندا پر بشې نور څه لازم بدل پکار نه دي ا

اللفات: ﴿ضَمِنَ﴾ د سمع له باب څخه د واحد مذکر غائب ماضی صیغه ده: ضامن کېدل. ضمانت اخیستل (ذمه واري اخیستل).

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی که خاوند د کوچنۍ نجلی سره د هغې پر مهر خلع وکړي. او د هغې مهر زر درهمه ټاکل سوی وي (او تر اوسه خاوند هغه اداء کړی نه وي) او د نجلی پلار د هغې له طرفه د دې زرو درهمو ضمانت واخلي. نو په دې صورت کې چې کله هم پلار ضامن وگرځي. نو

سمدستي پر هغه خلع او طلاق واقع کيږي؛ دليل دادی چي کله پلار د هغه ضامن سي. نو ځواکي د پلار له طرفه قبول موجود سو. او همدا قبول کول د خلع د وقوع لپاره شرط دي. نو ځکه به د قبول په موجود بدللو سره سمدستي نجلی. مُخْتَلَعَة او مطلقه گرځي.

پاته سوه د مسئله چي پر پلار به څومره دراهم لازوي؟ نو په دې سلسله کي د قياس او استحسان جلا. جلا تقاضا ده. د استحسان تقاضا دا ده چي د پلار پر ذمه فقط پنځه سوه (۵۰۰) دراهم لازميري. ځکه چي کوچنی نجلی. به غير مدخول بها وي (يعني خاوند به تر اوسه دخول په کړی نه وي). او د خلع بدل د هغه مهر په اندازه ټاکل سوی دی. بلکي بعينه د هغه مهر ټاکل سوی دی. او مهر زر دراهم دي. او تر اوسه خاوند مهر اداء کړی هم نه دی. او دا ښکاره مسئله ده چي کله ښځي ته تر دخول مخکي طلاق ورکول سي نو هغه د نصف مهر حقداره گرځي. او څرنګه چي دلته هم کوچنی نجلی غير مدخول بها منل سوې ده. او هغه ته تر دخول مخکي طلاق ورکول سوی دی (ځکه چي خلع طلاق دی). نو د هغه مهر به هم پنځه سوه دراهم پاتيري. او دا به ويل کيږي چي خاوند پر پنځه سوه دراهمو خلع کړې ده. او دمهر (يعني د خلع بدل) ضمانت پلار اخيستی دی. او هغه پنځه سوه دراهم دي. نو ځکه به پر پلار پنځه سوه دراهم واجب وي.

لېکن د قياس تقاضا دا ده چي پر پلار به زر درهم واجب وي. ځکه چي دلته پلار پر ځان زر دراهم لازم کړي دي.

وأصله في الكهيرة الخ: فرمايي چي د دې مسئلې بنياد بالغه ښځه ده. يعني که د بالغې ښځي مهر زر درهمه ټاکل سوی وي. او بيا خاوند تر دخول مخکي د هغه سره پر زرو درهمو خلع وکړي (يعني د هغه پر ټاکل سوي مهر خلع ور سره وکړي. او خاوند تر اوسه مهر ورکړی نه وي). نو د قياس تقاضا دا ده چي پر دې ښځي پنځه سوه دراهم نور لازميري. ځکه چي د طلاق قبل الدخول په وجه د خاوند پر ذمه د ښځي نيم مهر (پنځه سوه دراهم) پاته سو. نو ځکه به اوس ښځه خاوند ته پنځه سوه نور دراهم ورکوي چي د خاوند زر دراهم پوره سي.

او د استحسان تقاضا دا ده چي پر ښځي هيڅ شی هم نه لازميري. ځکه د داسي خلع کولو مطلب دا وي چي خاوند له مهر څخه خلاص سي (او ښځي ته يو پاوولی هم ور نه کړي). او دلته خاوند په پوره توګه له مهر څخه خلاص دی ځکه چي د هغه له طرفه يو درهم هم ښځي ته نه ورکول کيږي. نو ځکه استحساناً پر ښځي نور پنځه سوه دراهم لازمول پکار نه دي.

بَابُ الْفَهَارِ

(دا) باب دظهار (داحکامو په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې صاحب د کتاب د خلع احکام بیان کړل. اوس دظهار احکام بیانوي. په خلع اوظهار کي مناسبت دادی چي د دواړو بنیاد پر نافرمانۍ او سرکښۍ دی. خو څرنگه چي په خلع کي نکاح هم ختمیږي او حرمت هم ثابتیږي. او پهظهار کي فقط حرمت ثابتیږي او نکاح باقي پاتیری. نو په دې وجه خلع ترظهار مخکي بیان سوه.

دظهار لغوي او اصطلاحی معنی: په لغت کي دظهار څو معناوي دي: ① خپلي ښځي ته اُتت عَلَى كَظْهِرِ امْرِئٍ وېل (یعني ته داسي پر ماحرامه یې لکه دخپلي مور شاچي پر ماحرامه ده) ② مدد کول. ③ لاندې باندي جامې اغوستل. ④ په اوسنۍ عربي کي الظهار د ملارد ته هم وایي. (خوپه لغت کي عموماً له دې لفظ څخه اوله معنی مرادیږي).

دظهار شرعي معنی ده: تَشْبِيهُهُ بِالْمَحَلَّةِ بِالْمَحْرَمَةِ عَلَى التَّأْيِيدِ (یعني دداسي ښځي سره دخپلي منکوڅه ښځي تشبیه ورکول کوم چي دهمیشه لپاره حرامه وي) لکه مور، خور او داسي نور.

دظهار حکم او تعریف

وَإِذَا قَالَ الرَّجُلُ لَامْرَأَتِهِ: أَتَيْتُ عَلَى كَظْهِرِ امْرِئٍ او كله خاوند خپلي ښځي ته واداسي او وایي: أَتَيْتُ عَلَى كَظْهِرِ امْرِئٍ اته پر مادي يې لکه زما دمور شا فَقَدْ حَرَّمَتْ عَلَيْهِ نو ښځه پر هغه [خاوند] حرامه سوه لا يَحِلُّ لَهُ وَلَوْهَا وَلَا مَسْهًا وَلَا تَقْبِيلُهَا او د خاوند لپاره روا نه دي دهغې ښځي اسره وطي کول او نه د هغې مسه کول او نه دهغې مچول حَقٌّ يَكُونُ عَنْ ظَهْرِهِ تر دې چي خاوند دخپلظهار كفاره ورکړي

* فایده: صاحب دمصباح المنیر دظهار وجه تسمیه او تفسیر داسي بیان کړی دی: فَكَاهَرَ مِنْ امْرَأَتِهِ ظَهْرًا مِثْلَ قَاتِلٍ وَتَنَاءً وَتَقَهَّرَ: إِذَا قَالَ لَهَا أَتَيْتُ عَلَى كَظْهِرِ امْرِئٍ. قِيلَ: إِنَّمَا حُصِّ ذَلِكَ بِذِكْرِ الظَّهْرِ لِأَنَّ الظَّهْرَ مِنَ الدَّائِمَةِ مَوْضِعُ الرُّكُوبِ وَالنِّسَاءُ مَرْكُوبَةٌ وَفَتْ الْغِشْيَانِ. فَالرُّكُوبُ الْأَمْرُ مُسْتَعَارٌ مِنَ الرُّكُوبِ الدَّائِمَةِ ثُمَّ لُحِقَتْهُ الرُّكُوبُ الرَّوْحَةُ بِرُكُوبِ الْأَمْرِ الَّذِي هُوَ مُتَنَسِّجٌ وَهُوَ اسْتِعَارَةٌ لِيُفِيدَ فَكَانَ قَوْلُهُ يَكُونُ حَرَامًا عَنِ الظَّهْرِ. (مصباح المنیر ج: ۲، ص: ۳۸۷، مکتبة العلمية، بيروت)

لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَالَّذِينَ يَبَاهُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ... إل أن قال: فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَنَاسَأَ [السجدة: ۳] حُكْمُهُ
الله تعالی فرمایلی دی: او کوم خلک چي د خپلو ښځو سره ظهار کوي.... تر دې چي فرمایلي یې
دي: نو ا پر هغو لازم دي ا آزادول د غلام مخکي تر دې چي اخوند او ښځه ا وطي سره وکړي
وَالْقَهَارُ كَانَ طَلَقًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ او ظهار د جاهلیت په زمانه کي طلاق وو فَقَرَّرَ الشَّرْحُ أَصْلُهُ نو شریعت د
هغه اصل باقي پرېښووی وَنَقَلَ حُكْمَهُ إِلَى تَحْرِيمِ مُؤَقَّتٍ بِالْكَفَّارَةِ غَيْرِ مُزِيلٍ لِلنَّكَاحِ او د هغه حکم یې
وداسي تحریم ته نقل کړی کوم چي په کفارو سره متعین دی او ا کوم چي د نکاح ختمونکی نه
دی وَهَذَا لِأَنَّهُ جَنَائَةٌ او دا حکه چي ظهار یو جرم دی لِكُونِهِ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا حُكْمُهُ چي هغه بده
وینا او درواغ دي فَيُنَاسِبُ الْمَجَازَ عَلَيْهِ بِالْعَزْمَةِ نو مناسب معلومه سوه چي اسري ته ا پر دغه بده
وینا اد ښځي ا په حرامولو سره سزا ورکول سي وَازْتَفَاعُهَا بِالْكَفَّارَةِ او د دې حرمت ختمېدل په
کفارو سره دي ايمني د ظهار حرمت په کفارو سره ختمیږي ا ثُمَّ الْوُطْءُ إِذَا حَرَّمَ حَرَامٌ بِدَوَائِعِهِ بیا چي کله
وطي حرام کړی سوې نو د خپلو دواعیو سره حرام کړی سوې كَيْ لَا يَقَعَ فِيهِ ددې لپاره چي خاوند اد
دواعیو په وجه ا په وطي کي واقع نه سي كُنَانِي الْإِحْرَامِ لکه څرنګه چي په احرام کي ادواعي دوطي
حرام دي ا بِخِلَافِ الْحَائِضِ وَالصَّائِمِ په خلاف د حائضې او روژتي اښځي ا لِأَنَّهُ يَكْتَرُ وَجُودُهَا حُكْمُهُ
چي ددې دواړو احيض او روژې ا وجود ا پېښېدل ازيات وي ايمني بار. بار پېښیږي ا فَلَوْ حَرَّمَ الدَّوَاعِي
يُقْضَى إِلَى الْحَرَجِ لَهَذَا كِه ا په دوی کي ادواعي حرام کړل سي نو دا به د حرج سبب جوړ سي وَلَا كَذَلِكَ
الظَّهَارُ وَالْإِحْرَامُ او ظهار او احرام داسي نه دي.

اللغات: ﴿تَقْبِيلٌ﴾ د تفعیل مصدر دی: مچول (مچه اخیستل)، ښکلول، ﴿يُكْفِّرُ﴾ د تفعیل
مضارع ده: کفارو ورکول (کفارو اداء کول)، ﴿مُؤَقَّتٌ﴾ د تفعیل اسم مفعول دی: نېټه دار، ټاکل سوی،
تړیو خاص وخت پوري، ﴿مُزِيلٌ﴾ د افعال فاعل دی: زائلونکی، ختمونکی، ﴿جَنَائَةٌ﴾ جرم،
غلطي، ﴿زُورٌ﴾ درواغ (دروغ)، ﴿مُجَازَاةٌ﴾ د مفاعلي مصدر دی: بلله ورکول، سزا ورکول، ﴿ازْتِفَاعٌ﴾
د افعال مصدر دی: پورته کېدل (ليري کېدل، ختمېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که خاوند د خپلي ښځي سره ظهار وکړي، نو ښځه پر هغه
حرامیږي، او د ظهار له کفارې څخه مخکي نه خاوند د هغې سره وطي کولای سي، او نه یې مچولای او

مسہ کولای سی: د دې حکم دلیل د قرآن کریم دا آیت دی: **وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَنَاسُوا...** (الخ). یعنی کوم خلگ چي د خپلو نښخو سرهظهار کوي. او بیا د خپل قول او عمل تلافی کول غواړي. نو هغو ته حکم دا دی چي یو غلام به آزادوي.

له دې آیت څخه دا خبره څرگنده سوه چي تر څو چي مظاهر (ظهار کونکی خاوند) غلام آزاده کړي. تر هغه وخته نښه دهغه لپاره حلاله نه گرځي.

وكان الخ: فرمایي چي د جاهلیت په زمانه کي علی الإطلاق خلگو ظاهر طلاق شماری. لېکن شریعت دهغه إطلاق مقید او مؤقت کړی او دا حکم یې وکړی چي فقط د کفارې تر اداء کولو پوري به نښه پر مظاهر حرامه وي. او د شریعت د دغه حکم علت دا دی چي ظاهر کول یو جرم دی. ځکه چي په دې کي فحش او بده ویناده. او د قرآن کریم په ژبه دا یو قبیح شی دی. لکه په قرآن کي چي ذکر سوي دي: **وَأَنَّهُمْ لَيَقُولُنَّ مَنكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا**. او ښکاره خبره ده چي په شریعت کي د درواغو او د قباح هیڅ گنجائش نسته. نو ځکه به مظاهر ته د خپل بد قول او عمل سزا ورکول کیږي. او کومي نښي ته چي هغه رد وېد ويلي دي. هغه به پر دغه سړي حرامیږي. تر دې چي هغه کفاره اداء کړی او د دې چټل عمل داغونه پاک او صفا کړي. ځکه چي د شریعت همدا قانون دی چي **إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ**. یعنی بدې په نېکۍ سره ختمیږي. (بنایه ج: ٥، ص: ٣٢٥)

ثم إذا حرم الخ: ددې حاصل دا دی چي څرنګه پر مظاهر وطی حرام دي. همداسي دوطی دواعي مثلاً مسه کول او مچول داسي نور هم پر حرام دي. ځکه که دا شیان حرام نه کړی سي. نو آخر به له خاوند څخه وطی وسي او په حرام عمل به مبتلا سي. لهذا څرنګه چي د محرم (احرام تړونکي سړي) لپاره وطی او دوطی دواعي دواړه حرام دي. همداسي به د مظاهر لپاره هم دا دواړه شیان حرام وي.

ددې په خلاف حائضه او صائمه (روژتي) نښه ده. نو دوی سره فقط وطی کول حرام دي. لېکن دواعي دوطی حرام نه دي. ځکه چي حیض او روژه کثیر الوقوع دي. بار. بار پېښیږي. نو که په هغوی کي دواعي دوطی هم حرام وگرځول سي، نو بیا به خاوند او نښي ته حرج او تکلیف لاحق سي. او په شریعت کي حرج مدفوع او لیري کړی سوی دی. نو په دې وجه د حائضې او روژتي نښي په حق کي دواعي دوطی صحیح او جائز دي. خو څرنګه چي د حیض او روژې په مقابله کي ظاهر او احرام قلیل الوجود او نادر الوقوع دي. کله نا کله پېښیږي. نو ځکه به په دوی کي وطی هم حرام وي. او دواعي دوطی به هم حرام او ممنوع وي.

له كفاره ور کولو څخه مخکې د جماع کولو حکم

فَلَنْ وَطَئَهَا قَبْلَ أَنْ يَكْفِرَ او که اخاوندا د بنځي سره وطي وکړي مخکې تر دې چې كفاره اداء کړي
 اِسْتَفْعَرَ اللَّهَ تَعَالَى نو د الله تعالى څخه دي بخښنه وغواړي ايمني توبه او استغفار دي وکړي اَوْ لَا شَوْءَ عَلَيْهِ
 غَيْرَ الْكَفَّارَةِ الْأُولَى او پر هغه له اولي كفارې څخه بغير بل هيڅ شى واجب نه دی وَلَا يَعُودُ حَتَّى يَكْفِرَ او
 نه دي راگرځي او طي ته. يعني بل وار دي وطي نه کوي ا تر دې چې كفاره اداء کړي لَقَوْلِهِ ^١ لَنْدَى
 وَاقَعَ فِي ظَهَارٍ قَبْلَ الْكَفَّارَةِ ځکه چې نبي ﷺ وفرمايل هغه سړي ته کوم چې په ظاهر کي تر كفاره
 ور کولو مخکې جماع کړې وه اِسْتَفْعَرَ اللَّهَ وَلَا تَعُدُّ حَتَّى تُكْفِرَ د الله څخه بخښنه وغواړه او مه راگرځه
 ايمني بل وار وطي مه کوه! ا تر دې چې كفاره اداء کړي وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ آخَرَ وَاجِبًا لَبَيَّنَهُ ﷺ او که پر دغه
 سړي اله اولي كفارې څخه بغير بل شى واجب وای نو نبي ﷺ به اخامخا هغه ذکر کړي وای
 قَالَ: وَهَذَا اللَّفْظُ لَا يَكُونُ إِلَّا ظَهَارًا صاحب د هدايې رحمه الله فرمايي: چې د اللفظ فقط ظاهر دی ايمني دا
 فقط د ظاهر لپاره دی اِنَّهُ صَرِيحٌ فِيهِ ځکه چې دا په ظاهر کي صريح دی ايمني د ظاهر په معنى کي صريح
 دی ا وَلَوْ تَوَلَّى بِهِ الطَّلَاقَ او که خاوند په دې سره د طلاق نيت وکړي لَا يَصِحُّ نو صحيح نه دي اِنَّهُ
 مَنْسُوءٌ ځکه چې د هغه طلاق کېدل منسوخ سوي دي فَلَا يَتَمَكَّنُ مِنَ الْإِثْبَانِ بِهِ نو ځکه به خاوند ته د
 داسي کولو اختيار نه وي.

اللغات: ﴿وَاقَعَ﴾ د مفاعلي ماضي ده: جماع کول (کور والی کول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو مظاهر سړی د كفارې تر اداء کولو مخکې د خپلي بنځي سره
 جماع وکړي. نو هغه ته پکار دي چې توبه او استغفار وکړي. او کومه كفاره چې واجب سوې ده. هغه
 دي ژر تر ژره اداء کړي. او پر دې سړي له اولي كفارې (كفاره اولی) څخه بغير بل هيڅ شى واجب نه
 دی. دليل دا دی چې د سلمه بن صخر بياضي په نامه صحابي نبي کریم ﷺ ته راغلی او وېې ويل چې
 ما د خپلي بنځي سره ظاهر وکړی او بيرته مي د هغې سره جماع وکړه. نو نبي ﷺ هغه ته حکم وکړی
 چې د الله څخه مغفرت او بخښنه وغواړه او د آينده لپاره توبه وکړه. او تر څو چې دي كفاره اداء کړي نه
 وي. تر هغه وخته بيا د بنځي سره وطي مه کوه.

^١ د حدیث ابن ماجه فی کتاب الطلاق، باب المظاهر، حدیث رقم: ٢٠٦٥

قال وهذا الخ: فرمايې چې **أَنْتَ عَلَى كَقَهْرٍ أُنْجِي** د ظهار لپاره صريحه جمله ده. لهذا په دې جملې سره فقط ظهار واقع کيږي، او که یو سړی په دې جملې سره د طلاق نیت وکړي، نو د هغه نیت معتبر او صحیح نه دی؛ ځکه چې په دې جملې سره د طلاق مرادول منسوخ سوي دي، او په شریعت کې د منسوخ حکم هیڅ اعتبار نسته.

د کومو اندامونو په تشبیه سره ظهار نابینوي؟

رَأَا قَال: أَتَيْتَ عَلَّكَ كُتْلًا أَمْ أَذْ كَهْمُذِهِمَا أَوْ كَفَرٍ جَهَا او كه اخوند خپلي بنځي ته اووايي: ته پر ما داسي يې لکه زما دمورنسي يا اداسي يې لکه دهغې ورون يا اداسي يې لکه دهغې شرمگاه كُهُو مَطْلَبُ نُوْهِنَه ظاهر کونکي دى لَآ اِنَّ الظَّهَارَ لَيْسَ اِلَّا تَشْبِيْهُ الْمُحَلَّلَةِ بِالْمَحْرَمَةِ ځکه چي ظاهر نه دى مگر دمحرمة بنځي سره د حلالي بنځي تشبيه ورکول ايعني ظاهر همدي ته وايي چي ديو محرمة بنځي سره دخپلي ماينې تشبيه ورکول سي وَلَهَذَا النُّعْفَى يَسْتَقْقُ فِي عَضُوٍّ لَا يَجُوزُ النُّكْرُ اِلَيْهِ او دا معنى په اهر اهنه اندام کي ثابتيږي چي دهغه و طرف ته کتل جائز نه وي.

اللغات: ﴿مُحَلَّلَةٌ﴾ د تفعیل له باب څخه دمفعول صیغه ده: حلاله کړی سوي بڼه (ماینه).

تشریح: صورت دمسئلي خوبالکل ښکاره دی چي ظاهر فقط ددې جملې اُنْتِ عَلَيَّ کَظْهَرٍ اُتِي سره خاص نه دی، بلکي دمحرمه ښځي دهر هغه اندام په تشبيه سره ظاهر ثابتيري چي هغهته دمحرم سړي کتل صحيح نه وي؛ همدا وجه ده که خاوند خپلي ښځي ته ووايي: اُنْتِ عَلَيَّ کَبْطَنٍ اُتِي يا کَفْخِذٍ اُتِي يا کَفْرَجٍ اُتِي، نو په دې ټولو صورتونو کي هغه ظاهر کونکی گرځي. ځکه چي د هغه لپاره دمحرمه ښځي ودغه اندامونو ته کتل صحيح نه دی.

د کومو بنځو په تشبیه سره ظاهر ثابتیری؟

وَكَذَلِكَ إِنَّ شَهْمَهَا بِهِنَّ لَا يَجِلُّ لَهُ الْقَتْلُ لَيْتَهَا عَلَى الثَّلَاثَةِ مِنْ مَعَارِمِهِ أَوْ هُمْدَانِ كَمَا أَنَّ إِخْوَانَهُ دَبَّحُوا
أَمَانِيهَا أَتَشْبِيهِ وَرَكَرِي بِهِنَّ خِطْلُو مُحَارَمُو كِي دَاسِي بَنِيخِي سِرْهَ چِي دَهْنِي وَطَرَفَ تَهْ اَدَشَهْوَتَ بِه
نَظَرِ سِرْهَ اَكْتَلْ دَهْمِشْهَ لِپَارَهْ حَرَامُ وِي وَشَلْ: اَغْتَمِبْ اَوْ عَمِيتْ اَوْ اَمِيتْ مِنْ الرِّضَا لَكَهْ اَدَهْنَهْ اَخِيْلَهْ خَوْرِيَا

خپله امه يا خپله رضاعي مور اسره تشبيه ورکول ا لَأَكْتَنَّى إِلَى الشَّخِيمِ الْهُؤَيْدِ كَأَنَّهُ حَكَّةٌ ځي دا بنځي د همېشه لپاره په حرامېدلو کي دمور په څير دي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی ځي ظهار فقط دمور د تشبيه سره خاص نه دی. بلکي دهر هغه بنځي سره دخپلي ماینې په تشبيه ورکولو سره ظهار ثابتېږي ځي دهغه بنځي و طرف ته د شهوت په نظر سره د محرم سري کتل حرام وي. مثلاً: خاله، خور، امه اور رضاعي مور او داسي نور. او دغه بنځو ته د شهوت په نظر سره کتل حرام دي. نو که خاوند په دوی کي د یو بنځي سره دخپلي ماینې تشبيه ورکړي، نو ظهار ثابتېږي.

د یو جزء سره تشبيه ورکول

وَكُلِّدَكَ إِذَا قَالَ: رَأْسُكَ عَلَى كَظْهِرِ أُمِّيْ او همدارنگه که اخوند خپلي بنځي ته او وایي: ستا سر پر ماداسي دی لکه دخپلي مور شا اَوْ فَرْجُكَ اَوْ وَجْهُكَ اَوْ رَقَبَتُكَ اَوْ نِصْفُكَ اَوْ ثُلُثُكَ یا ستا فرج ا پر ماداسي دی لکه دخپلي مور شا یا ستا مخ یا ستا غاړه یا ستا نیمه حصه یا ستا دریمه حصه ا پر ماداسي ده لکه دخپلي مور شا ا لَأَكْتَنَّى يُعَذِّبُهَا عَنْ جَبْرِعِ الْبَدَنِ ځکه ځي د دې الفاظو اندامونو ا په ذریعه له ټوله بدن څخه تعبیر کیږي ایعني په دغه هر یوه اندام سره په محاوره کي ټوله بدن مرادېږي ا وَيُثْبِتُ الْحُكْمَ فِي السَّائِعِ او حکم اول ا په جزء شائع کي ثابتېږي ثُمَّ يَتَعَذَّى بِيَا ا په ټوله بدن کي امتعدي کیږي كَبَايِنًا ا فِي الطَّلَاقِ لکه په طلاق کي ځي مود د دې بیان وکړی.

اللفات: ﴿السَّائِعِ﴾ د ټوله جسم څلورمه حصه، یا نصف، یا دریمه حصې. همدې ته جزء شائع (مشترک جزء) وایي. ځکه ځي د ټوله جسم په هر. هر جزء کي نصف یا څلورمه حصه یا دریمه حصه شائع ده.

تشریح: فرمایي که خاوند خپلي بنځي ته داسي وایي: رَأْسُكَ عَلَى كَظْهِرِ أُمِّيْ. یا داسي وایي: فَرْجُكَ عَلَى كَظْهِرِ أُمِّيْ. یا: رَقَبَتُكَ عَلَى كَظْهِرِ أُمِّيْ. یا: نِصْفُكَ عَلَى كَظْهِرِ أُمِّيْ. یا: ثُلُثُكَ عَلَى كَظْهِرِ أُمِّيْ. نو په دې ټولو صورتونو کي ظهار ثابتېږي. دلیل دادی ځي په دغه ذکر سوو اندامونو کي د هر اندام په ذریعه د بنځي له ټوله جسم او بدن څخه تعبیر کیږي، ځکه مخکي ذکر سوه ځي په کوم اندام سره ځي ټوله جسم مرادېږي. هغه اندام ته که طلاق ورکول سي نو پر ټوله بنځي طلاق واقع کیږي. نو همداسي به په هغه اندام سره ظهار هم ثابتېږي. ځکه په کوم اندام سره ځي له ټوله بدن څخه تعبیر

کیري. د محرمه بنځي دهغه اندام سره تشبیه ورکول داسي سولکه د ټوله محرمه بنځي سره تشبیه ورکول. نو ځکه به په دغه ذکر سوو اندامونو سره ظهار ثابتیږي.

ويثبت الحكم المثل: د دې عبارت مطلب دا دی چي که خاوند دخپلي بنځي د جسم دخلورمي يا دريمي حصې سره يا د نصف سره ظهار وکړي. نو د جسم د هر اندام په خلورمه يا دريمه حصه يا نصف کي ظهار ثابتیږي. بيا له هغه څخه په ټوله اندام کي سرايت کوي او همدارنگه بيا په ټوله جسم کي خپرېږي او ظهار ثابتیږي. لکه کله چي د بنځي نصف ته طلاق ورکول سي. نو دهغه د سرايت کولو او خپرېدلو په وجه پر پوره بنځي طلاق واقع کيږي.

د "أَنْتَ عَلَى مِثْلِ أُمِّي يَا كَأْتِي" حکم

وَقَوْلُ قَالَ: أَنْتَ عَلَى مِثْلِ أُمِّي أَوْ كَأْتِي او که خاوند او وایي: ته پر ما دخپلي مور په مثل سره یې یا ته پر ما دخپلي مور په رقم اخیرا یې یَرَجِعْ إِلَى بَيْتِهِ نو ا په دې صورت کي ا به دخاوند دنیت و طرف ته رجوع کيږي لَيَنْكُشِفَ حُكْمُهُ د دې لپاره چي دهغه حکم ښکاره سي فَإِنْ قَالَ: أَرَدْتُ الْكَرَامَةَ نو که هغه خاوند او وایي: چي ما په دې سره دعزت احترام اراده کړې ده فَهُوَ كَأَقَالٍ نو همداسي به وي لکه هغه چي وایي لَأَنْ التَّكْرِيمَ بِالتَّشْبِيهِ قَاشِ فِي الْكَلَامِ ځکه چي د تشبیه ورکولو په ذریعه احترام کول ادخلگوا په کلام کي رواج دي فَإِنْ قَالَ: أَرَدْتُ الظَّهَارَ او که هغه ووايي: چي ما د ظهار اراده کړې ده فَهُوَ ظَهَارٌ نو هغه به ظهار وي لِأَنَّهُ تَشْبِيهٌُ بِجَمِيعِهَا ځکه چي دا د بنځي اد ټولو اندامونو سره تشبیه ورکول دي وَفِيهِ تَشْبِيهٌُ بِالْعَضْوِ او که څه هم ا په دې ټوله ښځه کي د اندام ایعني د شا سره تشبیه ورکول سته ایعني په دې مثالو کي دمور د ټولو اندامونو سره د ماینې تشبیه ورکول سوې ده. چي په هغه کي شاهم راغله. نو د شا سره هم تشبیه ورکول سوې ده. خو څرنگه چي په صراحت سره د شا اظهار لفظ نسته. نو ځکه به نیت ته ضرورت وي لِأَنَّ الْكَلِمَةَ لَيْسَ بِصَرِيحٍ لِبُكْنِ هُغْه صَرِيحٌ نَهْ دِي ایعني په صراحت سره د شا لفظ ذکر سوی نه دی ا فَيَفْتَقِرُ إِلَى الْبَيِّنَةِ نو ځکه به نیت ته محتاج وي فَإِنْ قَالَ: أَرَدْتُ الطَّلَاقَ او که هغه ووايي: ما د طلاق اراده کړې ده فَهُوَ طَلَقٌ بَاطِلٌ نو هغه به طلاق بائن وي لِأَنَّهُ تَشْبِيهٌُ بِالْأُمِّ الْخُرَامَةِ ځکه چي دا په حرمت کي دمور سره تشبیه ورکول دي فَكَأَنَّهُ قَالَ: أَنْتَ عَلَى حَرَامٍ نو ځکه کي خاوند داسي وویل: ته پر ما حرامه یې دَنَوَى الطَّلَاقَ او په دې سره یې د طلاق نیت اهم او کړی فَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ يَتِيمَةً او که ا به

دې سره ادا خاوند هيڅ نيت نه وي فَلَيْسَ بِشَوْءٍ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَأَبْنِ يُوسُفَ * نو د شيوخينو رَجَهْمَا الله په
نېز به دا هيڅ شى نه وي لَا خِتَالُ الْحَنَلِ عَلَى الْكَرَامَةِ پر عزت احترام ابا ندي د حمل كولو د احتمال
په وجه وَقَالَ مُحَبَّدٌ: يَكُونُ ظَهَارًا او امام محمد رَجَهْهُ الله فرمايي: چي دا به ظهار وي لِأَنَّ الشَّيْبَةَ بَعْضُ
مِنْهَا لَتَاكَانَ ظَهَارًا حكه كله چي د مور د يوه اندام سره تشبيه وركول ظهار دي فَالشَّيْبَةُ بِجَمِيعِهَا أَذَلُّ
نو ادهغې ادا ټولو اندامونو سره به تشبيه وركول په درجه اولي سره ظهار وي وَأَنَّ عَلَى بَيْهِ التَّخْرِيمَ لَا غَيْرُ
او كه خاوند په دې سره د تحريم اراده كړې وي: نه د بل شي فَعِنْدَ ابْنِ يُوسُفَ هُوَ إِيلَاءٌ نو د امام صاحب
رَجَهْهُ الله په نېز به هغه ايلاء وي لِيَكُونَ الثَّابِتُ بِهِ أَذَلُّ الْخُرْمَتَيْنِ د دې لپاره چي په دې سره په دواړو
حرمونو كي ادنى اسپك | حرمت ثابت سي وَعِنْدَ مُحَبَّدٍ ظَهَارٌ او د امام محمد رَجَهْهُ الله په نېز به
ظهار وي لِأَنَّ كَافَ الشَّيْبَةِ تَخْتَصُّ بِهِ حكه چي كاف د تشبيه د ظهار سره خاص وي.

اللفات: ﴿يَنْكَشَفُ﴾ د انفعال مضارع ده: خرگندېدل، ښكاره كېدل، ﴿كَرَامَةٌ﴾ عزت او احترام،
﴿تَكْرِيْمٌ﴾ د تفعيل مصدر دى: عزت وركول، ﴿فَاشٌ﴾ عام، رائج، ﴿يَفْتَقِرُ﴾ د افتعال مضارع ده:
محتاج كېدل، ضرورت پيدا كېدل.

تشرېح: په دې عبارت كي د خاوند د دوو جملو په هكله د هغه د نيت او ارادې په اعتبار سره شو
مسئله بيان سوي دي، چي هغه به انشاء الله په ترتيب سره ذكر سي، تر ټولو مخكي تاسي هغه دوو
جملو ته پاملرنه وكړئ! ① يوه جمله دا چي خاوند چپي ښځي ته داسي ووايي أُتِ، عَلَى مِثْلِ
أُتِ، ② يا داسي ورته ووايي: أَنْتِ عَلَى كَأَنِّي، نو په دې دواړو صورتونو كي به تر ټولو مخكي له هغه
څخه د نيت پوښتنه كيږي، او د نيت مطابق به فيصله كيږي:

(١)... نو كه خاوند ووايي چي ما د تكريم او احترام په خاطر د مور سره دا تشبيه وركړې ده، يعني
څرنگه چي زما زموږ زما په نېز د احترام او تعظيم لائقه ده، همداسي ته هم زما په نېز د احترام او
تعظيم لائقه يې، نو اوس حكم دادى چي د هغه دانيت به معتبر وي، او د هغه كلام به پر احترام او
تعظيم حمل كيږي، دليل دادى چي په دې كلام كي د احترام او تعظيم احتمال هم سته، حكه چي د
خلگو په عرف او اصطلاح كي له دې كلام څخه تكريم او احترام مراد پري.

* القول الرابع: قول الشيخين رَجَهْمَا الله، كما ذكر في الدر المختار (ج: ٢، ص: ٦٢٦). [القول الرابع: ج: ١، ص: ٣٥١]

(٢)... او که چیري خاوند ووايي چي ما په دې جملې سره د ظهار نیت کړی دی. نو د هغه دانیت به هم معتبر وي او ظهار به ثابتیږي: دلیل دا دی چي ظهار د محرمه ښځي سره د خپلي ښځي تشبیه ورکولو ته وایي. او هغه تشبیه دلته سته. ځکه چي په اُنْتِ عَلَيَّ کَاثِرٌ کي د پوره مور سره تشبیه ورکول سوې ده (نه فقط د هغې دیواندام سره). او په دویمه جمله یعني په مثل اُمِّي کي هم د مور سره تشبیه ورکول سوې ده. او کله چي دیوه اندام په تشبیه سره ظهار ثابتیږي. نو د ټولو اندامونو د مجموعې په تشبیه سره خوبه په درجه اولی ظهار ثابتیږي. لېکن څرنګه چي اُنْتِ عَلَيَّ او کَاثِرٌ تشبیهات صریحه نه دي. نو ځکه به په دوی کي نیت ته کتل کیږي. او دنیت مطابق به فیصله کیږي.

(٣)... که خاوند ووايي چي ما په دې جمله سره د طلاق نیت کړی دی. نو دانیت هم صحیح دی. او پر ښځي به طلاق بائن واقع کیږي: دلیل دا دی چي دا کلام "په حرمت کي د مور سره د تشبیه ورکولو" احتمال هم لري. لهندا کلام داسي سولکه خاوند چي ووايي: اُنْتِ عَلَيَّ حَرَامٌ کَاثِرٌ یا مِثْلُ اُمِّي. او په اُنْتِ عَلَيَّ حَرَامٌ سره که خاوند د طلاق نیت وکړي. نو د کنایه توب په وجه په دې جمله سره طلاق بائن واقع کیږي (یعني ځکه چي اُنْتِ عَلَيَّ حَرَامٌ کنایه جمله ده. او په کنایاتو سره طلاق بائن واقع کیږي. نو دلته به هم د طلاق دنیت کولو په صورت کي طلاق بائن واقع کیږي).

(٤)... او که خاوند ووايي چي ما په دې کلام سره هیڅ نیت کړی نه دی. بلکي هسي مي تر خولې دا الفاظ ووتل. نو په دې صورت کي د شیخینو رَجَعَهُ الله په نېز دا کلام لغوه کیږي. او دا به پر هیڅ شي هم نه حمل کیږي: دلیل دا دی چي په دې کي د تکریم احتمال هم سته. او د طلاق او ظهار احتمال هم سته. نو دیو مَرَجَح دلیل څخه بغیر به پریوه شي هم نه حمل کیږي.

امام محمد رَجَعَهُ الله فرمایي چي په دې صورت کي به دغه کلام ظهار وي. ځکه کله چي د مور د یوه اندام سره تشبیه ورکول ظهار دی. نو د هغې د ټوله بدن سره تشبیه ورکول به په درجه اولی سره ظهار وي. نو ځکه به له نیت څخه بغیر هم په دې جملو کي ظهار ثابتیږي.

(٥)... او که خاوند په دې جملو سره د تحریم (یعني پر خپل ځان د ښځي حرامولو) اراده کړې وي. نو په دې صورت کي به هم د امام محمد رَجَعَهُ الله په نېز دا ظهار وي. لېکن د امام ابو یوسف رَجَعَهُ الله په نېز به ایلاء وي. د امام ابو یوسف دلیل دا دی چي د ظهار په مقابله کي د ایلاء حرمت خفیف او ادنی دی. ځکه چي د ایلاء حرمت څلور میاشتي وروسته ثابتیږي. او پله کفارې د وطي په ذریعه هغه ختم کېدای سي. او ایلاء مباح او جائز ده. نو په دې وجه سره د ایلاء حرمت د ظهار تر حرمت سپک او

ادنی دی. او د فقهي قاعد دا ده چي "يُخْتَارُ أَهْوَنُ الشَّرَّيْنِ". يعني کله چي په يوه مسئله کي دوي بدياني جمع سي. نو په هغوی کي به سپکه او خفیفه بدي اختيار يري.

دامام محمد دليل دا دی چي په دې دوو جملو کي د تشبيه حروف "مِثْلُ او کاف" ذکر سوي دي. او د تشبيه حروف د ظهار سره خاص دي. نو حکم به په دې صورت کي هم د خاوند قول پر ظهار حمل کيږي او په دې جملو سره به ظهار ثابتيږي.

د "أَنْتِ عَلَى حَرَامٍ كَأَنِّي" حکم

وَقَالَ: أَنْتِ عَلَى حَرَامٍ كَأَنِّي او که اخاوند او وايي: ته پر ماد خپلي مور په خير حرامه يې وکوي ظهاراً أَوْ طَلَقاً او په دې سره د ظهار يا د طلاق نيت وکړي فَهُوَ عَلَى مَا نَوَى نو احکم ا به همداسي وي لکه څرنگه چي هغه نيت کړی وي ايمني حکم به د هغه د نيت مطابق وي لِأَنَّهُ يُخْتَارُ الْوَجْهَيْنِ حُكْمٌ چي دا کلام د دواړو صورتونو احتمال لري الظَّهَرُ لِنَكَاحِ الشَّبِيهِ وَالطَّلَاقُ لِنَكَاحِ الشَّخْرِيمِ ۱۱ او تشبيه په وجه سره د ظهار احتمال لري ۱۲ او د تحریم په وجه سره د طلاق احتمال لري ۱۳ وَ الشَّبِيهِ تَأْكِيدٌ لَهُ او تشبيه د تحریم د تأکید لپاره ده وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ يَتَّةً او که ا په دې سره د خاوند هيڅ نيت نه وي فَعَلَى قَوْلِ أَبِي يُوسُفَ إِذَا دَامَ امَامٌ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ په قول ايلاء دی وَعَلَى قَوْلِ مُحَمَّدٍ ظَهَرًا ۱۴ او د امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ پر قول ظهار دی وَالْوَجْهَانِ يَتَنَاهَا او دواړه صورتونو موږ امخکي ا بيان کړي دي.

تشریح: صورت د مسئلې خوبالکل واضح دی چي د خاوند په دې قول "أَنْتِ عَلَى حَرَامٍ كَأَنِّي" کي د طلاق احتمال هم سته او د ظهار احتمال هم سته. نو د کوم شي نيت چي خاوند کړی وي. هغه به ثابتيږي: په دې جمله کي د ظهار احتمال په دي توگه سته چي د تشبيه حرف (کاف) پکښي ذکر سوی دی. کوم چي د ظهار لپاره خاص دی. او د طلاق احتمال په دې توگه پکښي سته چي أَنْتِ عَلَى حَرَامٍ کنایه جمله ده. او په کنایه جملو او الفاظو سره طلاق بائن واقع کيږي. او که په دې جملې سره خاوند د طلاق نيت کړی وي. نو د هغه پر بنځي يو طلاق بائن واقع کيږي. او تر أَنْتِ عَلَى حَرَامٍ وروسته تشبيه به يعني كَأَنِّي به د همدغه تحریم لپاره تأکید وي.

♦ القول الرابع: قول محمد رَحِمَهُ اللَّهُ، كما ذكر في الحاشية (ج: ٢، ص: ٢٦٤)، وكذا في رد المختار (ج: ٢، ص: ٦٢٧). [القول الرابع ج: ١، ص: ٣٥٢]

وإن لم أَلَمْ: فرمایي که په دې سره د خاوند هیڅ نیت نه وي نو له دې څخه به د امام ابو یوسف رَجْنَه الله په نهز ایلاء مراد وي لآنه أدنی و أخف من الظهار. او د امام محمد رَجْنَه الله په نهز به له دې څخه ظهار مراد وي لآن کاف التشبيه تختص بالظهار كما مر أنفاً.

د ظهار یو څو الفاظ

وإن قال: أنت على حرامٍ أو كظهر أُمِّي أو كهذا أو وایي: ته پر ماداسي حرامه یې لکه زما د مور شا وکوی په طلاقاً أو ایلاء او په دې سره د طلاق یا د ایلاء نیت وکړي لَمْ يَكُنْ إِلَّا ظَهْرًا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ * نو د امام صاحب رَجْنَه الله په نهز به فقط ظهار وي وَقَالَ: هُوَ عَلَى مَا نَوَى أو صاحبین رَجْنَه الله فرمایي: هغه به داسي وي لکه ده چي یې نیت کړی وي ایمني حکم به دده د نیت مطابق وي لِأَنَّ الشَّعْرِيَّ يَحْتَمِلُ كُلَّ ذَلِكَ حُكْمٌ چي تحریم ددې ټولو اظهار. حق او ایلاء الاحتمال لري عَلَى مَا بَيَّنَّا لکه مور چي امحکي ا بیان کړه غَيْرَ أَنَّ عِنْدَ مُحَمَّدٍ إِذَا نَوَى اسْدَاقَ خُو د امام محمد رَجْنَه الله په نهز چي کله خاوند د طلاق نیت وکړي لَا يَكُونُ ظَهْرًا نو دا به ظهار نه وي وَعِنْدَ أَبِي يُونُسَ يَكُونَانِ حَقِيقًا او د امام ابو یوسف رَجْنَه الله په نهز به طلاق او ظهار دواړه وي وَقَدْ غَرِثَ فِي مَوْضِعِهِ او دا په خپل ځای کي پېژندل سوي معلوم سوي ادي وَلِأَبِي حَنِيفَةَ: أَنَّهُ مُرِيحٌ فِي الظَّهَارِ د امام صاحب دلیل دادی: چي دا کلام د ظهار لپاره صریح دی فَلَا يَحْتَمِلُ غَيْرَهُ نو له هغه څخه بغیر ادبل شي الاحتمال به نه لري ثُمَّ هُوَ مُحْكَمٌ بِيَا هُغْه محکم اهم ا دی فَيُرَدُّ الشَّعْرِيُّ إِلَيْهِ نو تحریم به د هغه اظهار او طرف ته مړ څول کیږي انو ځکه به ظهار په ثابتیږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که خاوند خپلي ښځي ته ووايي: أَنْتِ عَلَى حَرَامٍ كَظَهْرِ أُمِّي. او په دې کلام سره هغه د طلاق یا د ایلاء نیت وکړي. نو د امام صاحب رَجْنَه الله په نهز به دا کلام فقط د ظهار لپاره وي (یعني د هغه په نهز په دې سره نه طلاق واقع کیږي او نه ایلاء). او صاحبین رَجْنَه الله فرمایي چي خاوند د کوم شي نیت کړی وي هغه ثابتیږي. یعنی که نیت یې د ظهار وي. نو ظهار ثابتیږي. او که نیت یې د طلاق یا د ایلاء وي. نو طلاق یا ایلاء واقع کیږي.

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجْنَه الله، كما ذكر في فتح القدير (ج: ٢، ص: ٩٢). [القول الرابع: ج: ١، ص: ٣٥٣]

د صاحبینو دلیل: دادی چي دا کلام **أَنْتَ عَلَيَّ حَرَامٌ** ... په مذکوره شیانو (ظهار، طلاق او ایلاء) کي د هر شي احتمال لري، او د احتمالي معنی نیت کول صحیح دي. نو ځکه به د هغه د نیت مطابق فیصله کيږي. لېکن د صاحبینو په اقوالو کي هم فرق سته. هغه دا چي دامام محمد رَجَبُهُ الله په نیز که خاوند په خپل دې کلام سره د طلاق نیت کړی وي نو صرف طلاق واقع کيږي، او ظهار نه ثابتيږي، او دامام ابو یوسف رَجَبُهُ الله په نیز طلاق او ظهار دواړه ثابتيږي.

دامام محمد دلیل دا دی چي کله خاوند خپلي ښځي ته دا جمله **أَنْتَ عَلَيَّ حَرَامٌ** وويله، نو په دې سره طلاق بائن واقع سو. لهدا تر دې وروسته په **كَظْهَرِ أُمِّي** سره ظهار ثابتېدای نه سي. ځکه چي تر بینونت وروسته ظهار نه صحیح کيږي.

دامام ابو یوسف رَجَبُهُ الله دلیل دا دی چي طلاق خو به په **أَنْتَ عَلَيَّ حَرَامٌ** سره د خاوند د نیت په وجه واقع کيږي، او ظهار به په **كَظْهَرِ أُمِّي** سره ثابتيږي، ځکه چي دا جمله د ظهار لپاره صریحه ده. لهدا د دې جملې د ظاهر څخه به د خاوند لپاره د انحراف کولو گنجائش نه وي.

د امام صاحب دلیل: امام صاحب رَجَبُهُ الله فرمایلي وو چي په پورتنۍ جمله سره فقط ظهار ثابتيږي، د هغه دلیل دا دی چي **كَظْهَرِ أُمِّي** د ظهار د معنی لپاره صریح دی، همدا وجه ده چي په دې الفاظو سره د ظهار کولو په وخت کي د نیت ضرورت نسته، نو په دې الفاظو کي د ظهار څخه بغیر د بل شي يعني د طلاق او ایلاء احتمال کېدای نه سي، او د بل شي د احتمال د نشتوالي په وجه دا الفاظ يعني **كَظْهَرِ أُمِّي** د ظهار په معنی کي محکم دي، او د **أَنْتَ عَلَيَّ حَرَامٌ** الفاظ څو احتمالات لري، او قاعده داده چي محتمل به د محکم و طرف ته گرځول کيږي، نو د دغه قاعدې په وجه به **أَنْتَ عَلَيَّ حَرَامٌ** هم د ظهار و طرف ته گرځول کيږي، او په دې جملې سره به یوازي ظهار ثابتيږي.

ظهار فقط د خپلي ښځي سره کېدای سي

قَالَ: وَلَا يَكُونُ الظَّهَارُ إِلَّا مِنَ الرَّجُلَةِ فرمایي: او نه کيږي ظهار مگر د خپلي ښځي څخه **حَقُّ لَوْ طَاهَرْتُمْ مِنْ أُمَّتِهِمْ** حتی که د خپلي مینځي څخه ظهار وکړي **لَمْ يَكُنْ مُطَاهَرًا** نو ظهار کونکی نه گرځي **لِقَوْلِهِ تَعَالَى: مَنْ نَسَاهُمْ [الْبَجَادَة: ٣]** ځکه چي الله تعالی فرمایلي دي: او کوم خلک چي ظهار کوي او د خپلو ښځو څخه **وَلَا تَزْنِ الْعِلَّةُ فِي الْأُمَّةِ تَابِعًا** او په دې وجه اهم اچي په مینځه کي حلال کېدل تابع دي **فَلَا تُلْحَقُ بِالنِّكَاحِ** نو هغه به د منکوحه ښځي سره نه لاحق کيږي **وَلَا تَزْنِ الْعِلَّةُ مَقُولٌ عَنِ الطَّلَاقِ**

او په دې وجه اهم ا چې ظهار له طلاق څخه نقل سوی دی وَلَا طَّلَاقٌ فِي الْمُنْكَاهَةِ او د مملوکه امینځي ا په حق کي طلاق نسته.

اللغات: (أمة) مينځه جمع: أماء.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې د ظهار ثابتېدلو تعلق فقط د منکوحه ښځي سره دی. اوله منکوحه ښځي څخه بغیر د نورو مملوکه ښځو سره ظهار نه صحیح کیږي. همدا وجه ده که یو سړی دخپلي غیر منکوحه مینځي سره ظهار وکړي. نو هغه ته مظاهر نه ویل کیږي. د منکوحه ښځي سره د ظهار خاصېدلو ① یو دلیل دادی چې د ظهار په آیت یعنی په وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ كِي د "نِسَاء لفظ استعمال سوی دی. او د نِسَاء لفظ که څه هم منکوحه او مملوکه ټولو ښځو ته عام دی. لېکن دلته په سیاق او سباق سره دالفظ د منکوحه ښځو لپاره متعین دی. اوله دې څخه فقط خپلي منکوحه ښځي مراد دي. نو معلومه سوه چې د غیر منکوحه ښځو سره ظهار کېدلای نه سي.

② دویم دلیل دادی چې په مینځه کي د فرج حلت مقصود بالذات نه دی. بلکي ملک یمین مقصود دی. لېکن په منکوحه ښځي کي د فرج حلت مقصود بالذات دی. لهذا غیر مقصود بالذات به د مقصود بالذات سره نه لاحق کیږي.

③ دریم دلیل دادی چې د ظهار حکم له طلاق څخه را نقل سوی دی. په دې توگه چې ظهار به د جاهلیت په زمانه کي طلاق شمارل کېدی. او څرنگه چې د مملوکه مینځي په حق کي طلاق نسته. نو کوم شی چې د طلاق څخه منقول وي یعنی ظهار. هغه به هم د مملوکه مینځي په حق کي نه وي.

د ظهار یو ځانگړی صورت

فَإِنْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً بَعْدَ أُمْرٍهَا او اکه یو څوک ا دیوې ښځي سره د هغې له حکم اجازې ا څخه پرته نکاح وکړي ثُمَّ ظَاهَرَهَا بیا له هغې څخه ظهار وکړي ثُمَّ أَجَازَ النِّكَاحَ او ا بیا ښځه د نکاح اجازه ورکړي فَإِلْهَازُ بَاطِلٌ نو ظهار باطل دی لِأَنَّهُ صَادِقٌ فِي الشَّيْبَةِ وَتَتَصَرَّفُ حُكْمُهُ چي داسې د تصرف کولو اظهار کولو ا په وخت کي ادمحرمه ښځي سره ا په تشبیه ورکولو کي ریښتونی دی فَدَنَّهُ يَكُنْ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ نو دا به بده او غلطه اوینا خبره ا نه وي وَالظَّهَارُ لَيْسَ بِحَقٍّ مِنْ حُقُوقِهِ حَتَّى يَتَوَقَّفَ او ظهار د نکاح د حقوقو څخه ا یو حق ا نه دی چي عغه پر نکاح ا موقوف سي بِخِلَافِ إِنْشَاقِ الْمُشْتَرَى مِنَ الْغَاصِبِ. په خلاف د غاصب څخه د رانیونکي آزادول لِأَنَّهُ مِنْ حُقُوقِ الْبَيْتِ حُكْمُهُ چي آزادول د ملکیت له حقوقو څخه ا یو حق ا دی.

اللغات: ﴿يَتَوَقَّفُ﴾ د تفعل مضارع ده؛ موقوف کېدل. ﴿إِعْتَقَى﴾ د افعال مصدر دی؛ غلام آزادول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی دیو ښځې له اجازې څخه بغیر د هغې سره نکاح وکړي (یعني د ښځې له طرفه یو فضولي د هغې نکاح د دغه سړي سره وکړي). او بیا داسې د ښځې تر اجازه وړ کولو مخکې د هغې سره ظاهر وکړي. او وروسته ښځه ده ته د نکاح اجازه ورکړي. نو نکاح صحیح کیږي. او ظاهر باطلیږي؛ دلیل دادی چې داسې د ظاهر کولو پر موقع په تشبیه وړ کولو کې رېښتونی دی. ځکه چې دا ښځه رښتیا هم تر اجازه وړ کولو مخکې دده لپاره حرامه وه. لهندا د ظاهر رکن یعنی د مجرمه ښځې سره د خپلې ښځې تشبیه وړ کول موجود نه سو. نو د هغه خبره مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا یعنی د هغه خبره درواغ او غلطه نه سوه. او ظاهر مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا ته وایي. لهندا کله چې د ظاهر رکن موجود نه سو، نو داسې به هم مظاهر نه وي.

والظهار ليس بحقوق إلخ: په دې سره دیو مقلد سوال جواب ورکوي. سوال دادی چې دلته که څه هم د ظاهر کولو په وخت کې نکاح نسته، لېکن کله چې ښځې د نکاح اجازه ورکړه. نو تر نکاح وروسته ظاهر منعقد کېدل پکار دي. ددې په جواب کې فرمایي چې ظاهر د نکاح د حقوقو او لوازماتو څخه نه دی. نکاح خود همیشه او سېدلو لپاره ده. نه د ظاهر کولو لپاره. نو ځکه به د نکاح تر اجازه وړ کولو وروسته ظاهر نه منعقد کیږي؛ بلکې ظاهر به باطلیږي. دغه مسئلې ته یوه بله نژدې مسئله هم سته هغه دا چې که مثلاً خالد د زید غلام غصب کړي. او پر عمر یې خرڅ کړي. نو د خالد بیع صحیح نه ده. او که عمر هغه غلام آزاد کړي. نو د عمر آزادول هم صحیح نه دي. ځکه چې غلام په حقیقت کې د زید دی. او خالد د هغه له اجازت څخه بغیر خرڅ کړی دی. لهندا د خالد بیع هم صحیح نه ده. او د عمر آزادول هم صحیح نه دي. لېکن که وروسته زید د بیع اجازه ورکړه. نو بیع هم صحیح کیږي. او غلام هم آزادېږي. ددې وجه داده چې آزادول د ملکیت د حقوقو څخه یو حق دي او په شریعت کې د آزادولو ترغیب هم سوی دی. لهندا کله چې هم د بیع صحیح کېدل په ذریعه د عمر ملکیت قائم سي، نو غلام به آزادېږي. او ظاهر د نکاح د حقوقو څخه نه دی. نو ځکه به تر نکاح وروسته ظاهر نه واقع کیږي. نو په دغه مسئله او د منسوب غلام د آزادولو په مسئله کې فرق سته. لهندا یوه پر بلي قیاسول صحیح نه دي.

د ټولو ښځو سره په یوه وار ظاهر کول

وَمَنْ قَالَ: لِنِسَائِهِ: أَتُنْتَعِلُ عَلَى كُلِّهِنَّ أَمْ أَوْ كُومَ خُوكَ چې خپلو ښځو ته ووايي: تاسې اټوله! پر ما داسې یاست لکه زما د مور شا ګانَ مُطَاوِرًا مِنْهُنَّ جَمِيعًا نو هغه به له دې ټولو څخه ظاهر کونکی وي لِأَنَّهُ أَضَافَ الظَّهَارَ إِلَيْهِنَّ ځکه چې هغه ددوی اټولو او طرف ته د ظاهر نسبت کړی دی فَصَارَ كَمَا إِذَا أَضَافَ الطَّلَاقَ نو داسې سو لکه هغه چې ا د ټولو طرف ته ا د طلاق نسبت وکړي وَعَلَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ

كَفَّارَةً أَوْ بِرَهْنٍ فَهُوَ حُرْمَةٌ عَلَيْهِمْ أَلَّا يَفْعَلُوا بِأَنفُسِهِمْ إِفْكَارًا إِنَّهُم كَانُوا بِآيَاتِهِ لَا شَاقًّا ۚ إِنَّ الْكُفَّارَةَ لَا يُبَلِّغُ مِنْهَا إِلَّا نَهَاءُ الْحُرْمَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ دَرَجَتَانِ خَتْمُولُو لِبَاسَهُ دَه فَتَتَعَدُّ بِتَعَدُّهَا نُو د حَرَمَت د تَعَدُّدِ اِخْوَالِي ا پَه وَجِه بَه كَفَّارَه اِهْم ا مَتَعَدَّه كِيَرِي بِخِلَافِ اِلْيَاءِ مِنْهُمْ ا پَه خِلَاف د خِيَلُو ا تَوَلُّو ا بَشُو خُخَه د اِيْلَاءِ كَوَلُو ا لَكِنَّ الْكُفَّارَةَ فِيهِ لِمَيَانَةٍ حُرْمَةِ اِلِسْمِ حَكَمَ چي پَه اِيْلَاءِ كِي كَفَّارَه د الله تعالى د نامه د حَرَمَت اِعْزَت ا د سَاتَلُو لِبَاسَهُ دَه وَكَمْ يَتَعَدُّ ذِكْرُ اِلِسْمِ اَوْ ا پَه اِيْلَاءِ كِي ا د الله د نامه تَذَكُّرَه مَتَعَدُّدَه وَي ا نُو كَفَّارَه بَه هَمْ نَه مَتَعَدَّه كِيَرِي ا.

اللفات: ﴿إِنهاء﴾ د افعال مصدر دی: ختمول. ﴿يَتَعَدُّ﴾ د تَفَعَّل مضارع ده: شخواره کېدل (یعني

دېر واره یو کاریا یوشی کېدل). ﴿صِيَانَةٌ﴾ د نصر مصدر دی: ساتنه کول (ساتل). حفاظت کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که دیو سړي څلور ښځي وي، او هغه په یوه وار ټولو ته ووايي:

أَتُنَّ عَلَى كَفْهَرٍ أُمِّي (تاسي ټوله پر ما داسي حرامي یاست لکه زما د مور شا). نو هغه د دې ټولو ښځو سره ظهار کونکی گرځي: دلیل دادی چي هغه دخپل ټولو ښځو و طرف ته ظهار منسوب کړی دی. نو داسي سول که د ټولو و طرف ته چي طلاق منسوب کړي او أَتُنَّ طَوَائِلُ ووايي. نو په دې سره په یوه وار پر ټولو ښځو طلاق واقع کیږي. لهدا دلته به هم په یوه وار د ټولو ښځو سره دهغه ظهار ثابتیږي.

وعليه لكل واحد الخ: فرمایي څرنگه چي دلته د ټولو ښځو سره ظهار ثابتیږي. همداسي به پر دغه سړي د هري ښځي له طرفه کفار ه هم واجب وي: دلیل دادی چي د ظهار په وجه د هري ښځي په حق کي حَرَمَت ثابت سو. او دا حَرَمَت فقط د کفارې په ذریعه ختمیږي. نو ځکه به د هري ښځي له طرفه پر خاوند یوه کفار ه واجب وي، د دې لپاره چي هر ښځه دهغه لپاره حلاله وگرځي.

بخلاف الإيلاء الخ: فرمایي د دې په خلاف که یو څوک د خپل ټولو ښځو سره پر یوه ځای ایلای وکړي. نو په دې صورت کي د ایلای ختمولو لپاره فقط یوه کفار ه واجب ده. او د هري ښځي له طرفه جلا جلا د کفار یمین اداء کولو ضرورت نسته: دلیل دادی چي په ایلای کي ځکه کفار ه واجبیري چي د الله د نامه (قسم) حَرَمَت او تعظیم باقی وساتل سي. او په ایلای کي فقط یو وار د الله نوم اخیستل کیږي. شخواره نه اخیستل کیږي. نو ځکه به د هغه لپاره فقط یوه کفار ه واجبیري. فقط

والله أعلم وعلمه أتم

فَصْلٌ فِي الْكَفَّارَةِ

(دا) فصل په (بيان د) كفاره (ورکولو) کي دی

تشریح: مخکي تر دې مصنف رَحْمَةُ اللهِ د ظهار د حکم يعني د وطي د حرمت تفصيلات بيان کړل. اوس په دې فصل کي هغه شی بيانوي چي د هغه په ذریعه دا حرمت ختمیږي (يعني كفاره).

كفارة يمين (د ظهار كفاره)

قَالَ: وَكَفَّارَةُ الظَّهَارِ عَشْرُ رَكَعَاتٍ فَرَمَائِي: او كفاره د ظهار يو غلام آزادول دي فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ لېکن که اُمُظَاهِر ا غلام پيدانه کړي نو اييا دوي مياشتې پرلپسې روژه نيول دي فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ لېکن که اددې قدرت اهم انه لري فَاِطْعَامُ سِتِّينَ مَسْكِينًا نو اييا شپېتو ۶۰ مسکينانو ته خوراک ورکول دي لِلنَّصِ الْوَارِدِ فِيهِ د هغه آيت په وجه کوم چي په دې باره کي وارد سوی دی فَإِنَّهُ يُفِيدُ الْكَفَّارَةَ عَلَى هَذَا التَّرْتِيبِ ځکه چي هغه آيت د همدغه ترتيب مطابق د كفارې اورکولو فايده او خبر اورکوي.

اللغات: ﴿مُتَتَابِعَيْنِ﴾ د تفاعل له باب څخه د تشنيه مذكر اسم فاعل صيغه ده: پرلپسې (پرله پسې)، مسلسل. بې له څه وقفې، ﴿إِطْعَامُ﴾ د افعال مصدر دی: بل چا ته خوراک ورکول (هوډی ورکول).

تشریح: په دې عبارت کي د كفارة ظهار تفسير او ترتيب ذکر سوی دی، چي د هغه تفصيل دا دی چي د مُظَاهِر (ظهار کونکي خاوند) لپاره تر ټوله ښه او اعلى كفاره د غلام آزادول دي، لېکن که اُمُظَاهِر پر دې قدرت نه لري، نو پر دويم نمبر مسلسل دوي مياشتي روژه نيول دي، او که مُظَاهِر کمزوری وي او د روژو طاقت نه لري، نو اوس آخري درجه دا ده چي هغه به شپېتو (۶۰) مسکينانو ته خوراک (هوډی) ورکوي.

صاحب د هدايې فرمايي چي دا حکم او ترتيب د قرآن په دې آيت سره ثابت دی: فَتَخْرِ يُرْ رَقَبَةً مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَّهَانَا، تر هغه وروسته دا حکم سوی دی: فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ

قَبْلُ أَنْ يَتَمَتَّعَا. او تر هغه وروسته متصلًا آخري دا حکم سوی دی: فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ يَتِيمَيْنِ
وَسِكْرَيْنِ... (الخ). اسورة المجادلة ١٢.٢

په همدغه آيت سره د كفارة ظاهر حكم ثابت دی. او څرنگه چي دلته قَان لَمْ او قَان لَمْ كي د
"فَاء" په ذريعه يو حكم پر بل عطف سوی دی. او فاء د ترتيب لپاره راځي. نه د تخيير لپاره. نو ځکه
به د آيت د ترتيب مطابق كفاره اداء كيږي.

د كفارة ظاهر د اداء كولو وخت

قَالَ: وَكُلُّ ذَلِكَ قَبْلُ التَّسْيِيسِ فرمايي: او دا ټوله كفارې تر وطي مخكي دي وَلَمَّا فِي الْإِغْتِقِ وَالضُّوْمِ ظَاهِرٌ
او دا احكم | په آزادولو او روژه نيولو كي ښكاره دی لِلتَّصْيِيسِ عَلَيْهِ ځكه چي پر دې باندي اېه آيت
كي اصراحت سوی دی وَكَذَا فِي الْإِطْعَامِ او همدارنگه په خوراك وركولو كي اهم دا حكم دی اِنَّ
الْكَفَّارَةَ فِيهِ مِنْهُنَّ لِلْخُرْمَةِ ځكه چي كفاره په ظاهر كي د حرمت ختمونكي ده فَلَا بُدَّ مِنْ تَقْدِيرِهَا
عَلَى الْوُطْءِ نو پر وطي د كفارې مخكي كول ضروري دي لِيَكُونَ الْوُطْءُ حَلَالًا د دې لپاره چي وطي
حلالې وگرځي.

اللغات: ﴿مَسِيئٌ﴾ مصدر دی. له سمع او نصر دواړو څخه راځي. مَسَّ يَمَسُّ مَسًّا وَمَسِيئًا و

مَسِيئٌ: مسه كول. لاس وروړل. رسېدل (مراد ځني وطي او جماع كول دي).

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی چي د ظاهر په كفاراتو كي هره كفاره تر وطي مخكي اداء كول
ضروري دي. هغه كه اِغْتِقَ (د غلام آزادول) وي. يا صِيَامَ (روژې نيول) وي. يا اِطْعَامَ (خوراك
وركول) وي: ځكه چي په قرآن كي د اِعتاق او صيام سره صراحتًا د مِّنْ قَبْلُ اَنْ يَتَمَتَّعَا قيد ذكر سوی
دی. او د اِطعام سره كه څه هم دا قيد ذكر سوی نه دی. خوداهم تر وطي مخكي اداء كول ضروري دي.
ځكه چي په كفاره سره مقصود د ظاهر حرمت ختمول دي. نو په دې وجه تر وطي مخكي كفاره اداء
كول ضروري دي. چي وطي حلالې او جائز وگرځي.

په كفاره كي د جانز غلام بيان

قَالَ: وَتُجْزَى فِي الْعِتَقِ الرَّقَبَةُ الْكَافِرَةُ وَالْمُسْلِمَةُ وَالذَّكْرُ وَالْأُنْثَى وَالشَّعِيرُ وَالْكَبِيرُ فرمايي: او په آزادولو كي
كافر. مسلمان. نر. ماده. كوچنی او لوی اهر ډول ا غلام كافي دی اِنَّ اِسْمَ الرَّقَبَةِ يُطْلَقُ عَلَى هَؤُلَاءِ
ځكه چي پر دې ټولو د رَقَبَةِ د لفظ اطلاق كيږي اكوم چي په آيت كي ذكر سوی دی اِذْ هِيَ عِبَارَةٌ عَنِ

الذَّاتِ الْمَرْفُوقِ الْمَمْلُوكِ مِنْ كُلِّ وَجْهِ حُكْمُهُ چي رقبه عبارت ده له هغه ذات شخه كوم چي په هره توگه غلام او مملوك وي ايمني په هر ډول سره تر غلامۍ او ملكيت لاندې وي | وَالشَّافِعِيُّ يُخَالِفُنِي الْكَافِرَةُ او امام شافعي په رقبه كافره | كافر غلام | كي زموږ مخالف دى وَيَقُولُ: الْكَافَرَةُ حَتَّىٰ اللَّهُ تَعَالَىٰ او فرمايي: چي كفاره د الله حق ده فَلَا يَجُوزُ مَرْفُوعُهُ إِلَىٰ عَدْوِ اللَّهِ نو د الله د دښمن و طرف ته به د كفارې گرځول جائز نه وي كَالزَّكَاةِ لَكِهْ زَكَاةٌ اچي كافر ته ور كول جائز نه دي | وَتَحْنُ نَقُولُ: الْمَنْصُوصُ عَلَيْهِ اِغْتَاقُ الرَّقَبَةِ او موږ وايو: پر كوم شي چي نص آيت | وارد سوي دى هغه رقبه آزادول دي وَقَدْ تَحَقَّقَ | او | په كافر غلام سره هم آزادول ثابتيري وَقَصْدُهُ مِنَ اِغْتَاقِ الشُّكْنِ مِنَ الطَّاعَةِ او په آزادولو سره دهغه | كفاره ور كوني | اراده د الله پر اطاعت قدرت ور كول دي ثُمَّ مَقَارِنَةُ الْمَغْصِيَةِ يُخَالِفُ بِهِ إِلَىٰ سُؤْلِ اخْتِيَارٍ بيا د گناه سره | د كافر غلام | متصل اوسېدل دهغه د بد اختيار و طرف ته منتقل كيږي. ايمني كه بيا هم غلام د اطاعت او اسلام پر لاره ولاړ نه سي. نو دا به دهغه پر بدبختۍ او د بدې لارې پر اختيارولو حمل كيږي |

اللغات: ﴿تُجْزِي﴾ د افعال له باب شخه د واحد مؤنث غائب ماضي معلومي صيغه ده: كافي كېدل. ﴿مَرْفُوقٌ﴾ د ضرب له باب شخه مفعول دى: غلام جوړ سوي (تر غلامۍ لاندې). ﴿عَصَفٌ﴾ د ضرب مصدر دى: گرځول. خرچول (مصرفول). ﴿الشُّكْنُ﴾ د تفعل مصدر دى: قدرت ور كول. ﴿مَقَارِنَةُ﴾ د مفاعلي مصدر دى: متصل كېدل. يو ځاى كېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى چي په كفاره ظاهر كي د اِغْتَاق (غلام آزادولو) حكم هر ډول رقبې ته شامل دى. او په هغه كي د اسلام يا د مذكر او بالغ كېدلو هيڅ قيد او تخصيص نسته. او په كافره. مؤنثه او نابالغه رقبه سره هم زموږ په نېز اعتاق ثابتيري او كفاره اداء كيږي: دليل دا دى چي رَقَبَةُ هغه ذات ته وايي. كوم چي په هر ډول سره مملوك او غلام وي. او د صفت چي څرنگه په مسلمانانه او بالغه رقبه كي سته. همداسي په كافره او صغيره رقبه كي هم سته: او څرنگه چي په دې آيت فَتَّخِرُوا رَقَبَةً كي لفظ د رَقَبَةٍ مطلق دى. نو ځكه به هر ډول رقبه په دې لفظ كي شامل او داخل وي.

صاحب د هدايې فرمايي چي په مؤنثه او صغيره رقبه كي امام شافعي رَجَعَهُ اللَّهُ زَمُور سره موافق دى. لېكن په كافره رقبه كي هغه زموږ مخالف دى. او دهغه په نېز په كافره رقبه سره كفاره نه اداء كيږي. او دليل دا بيانوي چي كفاره د الله تعالى حق دى. نو د الله د دښمن و طرف ته دهغه منتقل كول جائز نه دي. لكه څرنگه چي زكاة د الله تعالى حق دى. او هغه كافر ته ور كول جائز نه دي.

بہ کفارہ کی د ناجائز غلام تفصیل

وَلَا تُجْزَى الْعُتْبَاءُ وَلَا الْمُقَطَّعَةُ الْيَدَيْنِ أَوِ الرَّجْلَيْنِ أَوْ نَهْ كَافِي كِيرِي اِپه آزاڊولو كي اڀرندہ رقبہ اِغلام اِو اِو هغه چي دواړه لاسونه يا دواړي پښې پر بکړي سوي وي لِأَنَّ الْقَائِتَ جُنُسُ الْمُنْفَعَةِ حُكْمٌ چي اِپه دوی كي د منفعت جنس فوت سوی دی وَهُوَ الْبَصَرُ أَوِ الْبُطْنُ أَوِ الشَّوْ اِو هغه ديد الیدل ادي يا نيول دي يا تگ کول دي وَهُوَ الْمَانِعُ اِو ادا اجنس د منفعت فوت بدل له کفارې شخه مانع دي أَمَّا إِذَا اخْتَلَّتِ الْمُنْفَعَةُ لِبَكْنِ کله چي منفعت عيبي وي ايښي خلل اِو يو عيب پکښي راغلی وي اِفَهُوَ غَيْرُ مَا يَنْبَغِي نوهغه اِله کفارې شخه ا مانع نه دی حَتَّى يَجُوزَ الْعَوْدُ وَمَقْطُوعَةٌ أَحَدَى الْيَدَيْنِ وَاحِدَى الرَّجْلَيْنِ مِنْ خِلَافٍ تر دې چي جائز دی يو سترگی غلام ارقبه اِو هغه چي د جلا، جلا طرف شخه يې يو لاس اِو يوه پښه پر بکړي سوې وي لِأَنَّ مَا قَاتَ جُنُسُ الْمُنْفَعَةِ حُكْمٌ چي جنس د منفعت فوت سوی نه دی بَلْ اخْتَلَّتْ بِلِكِي عيبي سوي دی بِخِلَافٍ مَا إِذَا كَانَتْ مَقْطُوعَتَيْنِ مِنْ جَانِبٍ وَاحِدٍ په خلاف د هغه کله چي يو لاس اِو يوه پښه دواړه له يوه طرف شخه پر بکړي سوي وي حَيْثُ لَا يَجُوزُ نو جائز نه دی لِقَوَاتِ جُنُسِ مُنْفَعَةِ الشَّوْ حُكْمٌ اِپه دې صورت كي ا د تگ کولو د منفعت جنس فوت سوی دی إِذْ هُوَ عَلَيْهِ مُتَعَدِّدٌ حُكْمٌ چي د هغه لپاره تگ کول مشکل استونزمن ادي وَيَجُوزُ الْأَصَمُّ اِو جائز دی اِپه آزاڊولو كي اِو كُونِ غلام وَالْقِيَاسُ: أَنَّ لَا يَجُوزُ اِو قياس دا دی: چي جائز نه دي وَهُوَ رَوَايَةُ التَّوَادِرِ اِو همدا د نوادر روايت دی لِأَنَّ الْقَائِتَ جُنُسُ الْمُنْفَعَةِ حُكْمٌ چي اِپه هغه كي اجنس د منفعت فوت سوی دی إِلَّا أَنَا اسْتَحْسَنَّا الْجَوَا اِو لېکن موږ استحساناً اِوهغه اِجائز گرځولي دی لِأَنَّ أَصْلَ الْمُنْفَعَةِ بَاقِي حُكْمٌ چي اِپه هغه كي اصل منفعت پاته دی فَإِنَّهُ إِذَا مَيِّعَ عَلَيْهِ سَبْعٌ حُكْمٌ کله چي پر هغه چيغه ووهل سي نو اِخامخا غه نا غه اوري حَتَّى لَوْ

كَانَ بِحَالٍ لَا يَسْبَهُمْ أَصْلًا تَرَدَّى كَهْفَهُ بِه داسي حالت كي وي چي بالكل نه اوري بَأَنْ دُلْدَ أَصَمَّ وَهُوَ الْأَخْرَسُ په دې توگه چي هغه کون پيدا سوي وي او گونکي اهم اوي لَا يُخْرِئُهُ نو اد هغه آزادول ا کافي نه دي.

اللغات: ﴿قَاتِلٌ﴾ د نصر د باب اسم فاعل دی. لازمي باب دی: فوتېدونکی (فوت کړی سوي). ﴿جُنُسٌ﴾. المُنْفَعَةُ د نفع او فايدي جنس (دلته له منفعت څخه مراد دانسان په بدن كي هغه قوت دی چي په هغه سره انسان يو نفع اخلي او يو کار په اداء کوي. مثلاً ديد چي په دې سره انسان د ليدلو نفع اخلي او د ليدني. کتني کار په کوي او داسي نور. جنس د منفعت ختمېدل معنی ده چي بالکل د دغه قوت ختمېدل. مثلاً د ليدلو يا تگ کولو قوت ختمېدل). ﴿بَصَرٌ﴾ ديد. بينايي. ليدنه. ﴿اُخْتُلْتُ﴾ دافتعال ماضي ده: خلل پکښي راتلل (عيبجن کېدل. تاواني کېدل). خرابېدل. ﴿عَوَزًا﴾ د اَعُوَزَ مؤنث دی: هغه چي يو سترگه يې نه وي. يا داغ او گل په وجه په يوه سترگه نه وړني. (يو سترگي). ﴿صَبِيحٌ﴾ د ضرب له باب څخه د واحد مذكر غائب ماضي مجهول صيغه ده: چيغه وهل. په زوره نعره کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د ظاهر په کفاره كي پنده رقبه (ړوند غلام يا مينځه) آزادول جائز نه دي. همدارنگه هغه رقبه آزادول هم جائز نه دي چي دواړه لاسونه يا دواړې پښې يې نه وي: دليل دادی چي په دغه دواړو رقباتو كي د منفعت جنس يعني ليدل او نيول يا تگ کول فوت سوي دي. اود کومي رقبې چي جنس د منفعت فوت سوي وي هغه د هلاک سوي رقبې په درجه كي وي. او هلاک سوي رقبه آزادول جائز نه دي. نو دې رقباتو آزادول به هم جائز نه وي.

أما إذا إلخ: د دې حاصل دادی که د يو رقبې جنس د منفعت په پوره توگه فوت سوي نه وي. بلکي په منفعت كي يې خلل او عيب راغلی وي. نو داسي رقبه آزادول جائز دي. او د منفعت اختلال د کفاري د جواز مانع نه دی. لهذا د هغه رقبې آزادول جائز دي چي يوه سترگه يې نه وي. همدارنگه د هغه رقبې آزادول هم جائز دي چي له يو طرف څخه يې يو لاس پرېکړی سوي وي اوله بل طرف څخه يې پښه پرېکړی سوې وي: ځکه چي په دې رقباتو كي جنس د منفعت فوت سوي نه دی. بلکي مختل او عيبي سوي دی. او اختلال د جواز مانع نه دی.

بغلاف ما إذا إلخ: فرمايي که د رقبې يو لاس او يوه پښه دواړه په يوه طرف کې پرېکړی سوي وي. يعني راسته لاس او راسته پښه يا چپه لاس او چپه پښه يې پرېکړی سوي وي. نو د داسي رقبې آزادول هم جائز نه دي: ځکه په دې كي هم جنس د منفعت فوت دی. ځکه چي په داسي حالت كي تگ کول متعذر او ستونزمن دي.

ويجوز الأصم (الخ) : ددي حاصل دادی چي کنه رقبه (کون غلام او مينخه) آزادول جائز دي. لېکن قياساً جائز نه دي. او همدا د نوادر روایت دی؛ ځکه چي درانده په خير د کانه په حق کي هم جنس د منفعت فوت سوی دی. او لږ څه مخکي دا خبره ذکر سوه چي جنس د منفعت فوت بدل د جواز مانع دي. لېکن استحساناً داسي رقبه آزادول جائز دي. ځکه چي د داسي رقبې اصل منفعت فوت سوی نه دی. بلکي د کونوالي په وجه مختل او عيبي سوي دي. همدا وجه ده که په زوره چينه ووهل نو کون سړي يې هم څه نا څه اوري. معلومه سوه چي د کانه انسان اصل منفعت فوت سوی نه دی. بلکي مختل سوی دی. او د مختل منفعت والا رقبه آزادول جائز دي. لېکن که يوه رقبه مور زاده کنه وي او بالکل هيڅ هم نه اوري. نو د داسي رقبې آزادول جائز نه دي؛ ځکه چي په هغې کي بالکل جنس د منفعت فوت سوی دی.

فايده: صاحب د هدايې تر "وَلَدُ أَهْم" وروسته د "وَهُوَ الْأَخْرَسُ" په ذکر کولو سره د مور زاده کون علامې او نښې ته اشاره کړې ده. يعني د مور زاده کون علامه داده چي هغه به ګونګی وي. (يعني)

د پورتنې مسئلې نور وضاحت

وَلَا يَجُوزُ مَقْتُولُ إِبْهَاتِي الْيَدَيْنِ او جائز نه دي اهغه رقبه آزادول چي د دواړو لاسو بتي ګوتي يې پرېکړې سوي وي لِأَنَّ قُوَّةَ الْبَطْشِ بَيْنَهُمَا ځکه چي د نيولو قوت په همدې دوو ګوتو سره دی ايمني د لاسو د نيولو طاقت د ټولو ګوتو سره تعلق لري. ځکه چي د شيانو په نيولو او راخيستلو کي ټټه ګوته يو ځانګړی رول لري اَفَقَوْا تَهْمَا يَفُوتُ جَنْسُ الْمُنْفَعَةِ نو د دې واړو ګوتو په فوتېدلو سره به جنس د منفعت فوت تيري وَلَا يَجُوزُ الْمُتَجَنُّنُ الَّذِي لَا يَعْقِلُ او جائز نه دي په آزادولو کي اهغه لېونی ارقبه ا کوم چي اهيڅ عقل نه لري لِأَنَّ الْإِسْتِقَامَ بِالْجَوَارِحِ لَا يَكُونُ إِلَّا بِالْعَقْلِ ځکه چي له اندامو څخه فايده اخيستل فقط په عقل سره کيږي فَكَانَ فَائِذَ الْمَنَافِعِ نو دا ارقبه ديروا منافعولره فوتونکې سوه وَالَّذِي يُجْبَرُ وَيُفْتَقِرُ او هغه رقبه کوم چي په جنون اهم مبتلا کيږي او په سد کي اهم اراخي يُجْزِيهِ نو هغه کافي ده اد کفارې لپاره لِأَنَّ الْأَخْطَالَ غَيْرُ مَا يَمِيعُ ځکه چي د منفعت مختل کېدل اد کفارې له جواز څخه مانع نه دی وَلَا يُجْزِي عَقْرُ الْمَذْكُورِ أَمَّا الْوَلَدُ او دمېلر او أم ولد ارقبې آزادول کافي نه دي لِأَسْتَحْقَاقِهَا الْغَرِيْبَةَ بِنَهْجَةٍ ځکه چي دا دواړه په يوه درجه سره د آزادۍ مستحق دي فَكَانَ الرِّقُّ فِيهِمَا نَاقِضًا نورقيت به په دوی دواړو کي ناقص وي وَكَذَا الْمَكْتُابُ الَّذِي أَدَّى بَعْضَ النَّالِ او همدانګه اکافي نه دي آزادول دا هغه مکاتب چي څه

مال يي اداء كړی وي لَأَنْ اِغْتَاقَهُ يَكُونُ بِدَلٍّ حُكْمٌ چي د هغه آزادول په عوض سره وگرځي دَعَنْ اِنْ حَبِيقَةً: اَنَّهُ يُجْزِيهِ او له امام صاحب رَجَبُهُ الله روایت دی: چي ادهغه آزادول ا کافي دي لِقِيَامِ الرِّقْلِ مِنْ كُلِّ وَجْهِ حُكْمٌ چي ا په هغه کي ا په هر اعتبار سره رقيت موجود دی وَلِهَذَا تَقْبِلُ الْكِتَابَةَ اِلَافْسَاءً لِهَمْدِي وَجْهِي عَقْدٌ كَتَابَتْ فَسَخَ كِبْدَلُ قِبْلَوِي بِخِلَافِ اُمُومِيَةِ الْوَلَدِ وَالْثَدْيِيْرِ په خلاف د اُم ولد كِبْدَلُو او د مَدْبَر كِبْدَلُو لَأَنَّهُمَا لَا يَخْتَلِيَانِ اِلَافْسَاءً حُكْمٌ چي دا دواړه فسخ كِبْدَل نه زغمي انه قِبْلَوِي ا

اللفات: ﴿اِبْهَامٌ﴾ بته گوته، غټه گوته، ﴿بَطْشٌ﴾ له نصر او ضرب دواړو څخه مصدر دی: تینګ نیول (په سختي سره نیول)، ﴿جَوَارِحٌ﴾ جسماني اندامونه، ﴿يُجَنُّنُ﴾ دنصر له باب څخه د مضارع مجهولي صیغه ده: له پونی كِبْدَل، عقل ختمېدل، ﴿يُفْطِنُ﴾ د افعال له باب څخه د مضارع معلومي صیغه ده: جوړېدل، په سد کي راتلل، مرض ختمېدل، ﴿اِحْتِلَالٌ﴾ د افعال مصدر دی: خلل پکښي راتلل، عیبي كِبْدَل، تاواني كِبْدَل، ﴿رِقٌّ﴾ غلامی، غلامتوب (رقيت)، ﴿اِلْفَسَاحٌ﴾ د افعال مصدر دی: فسخ كِبْدَل (زایلېدل، ختمېدل).

تشریح: د عبارت حاصل دا دی چي د کوم غلام یا مینځي چي د دواړو لاسو پټي گوتي نه وي، نو داسي رقبه (غلام او مینځه) په کفاره کي آزادول جائز نه دي: دلیل دا دی چي د دواړو پټو گوتو په نشتوالي سره د رقبې د نیولو قوت ختمیږي، نو د نیولو د قوت په نشتوالي سره جنس د منفعت ختمیږي، او جنس د منفعت فوتېدل د جواز مانع دي، نو ځکه به د داسي رقبې آزادول جائز نه وي.

ولایچول المجنون إلخ: فرمایي دلپوني غلام یا مینځي آزادول هم جائز نه دي: دلیل دا دی چي له اندامونو څخه نفع اخیستل بغير له عقل څخه ممکن نه دي، نو دا هم فائدتُ المنفعة سو، لېکن کومه رقبه چي کله په حالت د لېونتوب کي وي، او کله بیا جوړه وي او عقل یې پر ځای وي، نو د هغه آزادول جائز دي: دلیل دا دی چي د کله نا کله جوړېدلو په وجه هغه فقط مختلُ المنفعة سوه، او د مختل المنفعة آزادول صحیح دي.

ولایچول عتق المدبر: د دې حاصل دا دی چي مدبر او اُم ولد رقبه په کفاره کي آزادول جائز نه دي: دلیل دا دی چي په قرآن کي فَتَحَرَّيْزُ رَقَبَةٍ ذکر سوي دي، او رَقَبَةٌ مطلق ده، او مطلق چي کله ذکر سي، نو له هغه څخه فرد کامل مرادیږي، او مدبر او اُم ولد د رقبې فرد کامل نه دي، ځکه چي مدبر د "تدبیر" په وجه د آزادېدلو مستحق سوی دی، او اُم ولد هم د "استیلا" په وجه د آزادۍ مستحقه ده، لهذا معلومه

سوه چي په دې دواړو کي درقيت معنی ناقصه ده. نو د مین کُل وجه مرقوق نه کېدلو په وجه د دوی آزادول جائز نه دي.

و کذا الکاتب: فرمایي چي دظهار په کفاره کي دهغه مکاتب آزادول هم جائز نه دي چي د بدل کتابت څخه حصه یې اداء کړې وي؛ دلیل دادی چي دهغه آزادول به په عوض سره وگرځي (یعني څومره پیسې چي یې اداء کړي وي، هغومره آزادي به یې د خپلو پیسو په بدله کي راسي. نه د آزادونکي). او عوض او بدل د ثریت (عبادت) معنی باطلوي. همدا ظاهر روایت دی. (او بل دلیل دادی چي کله مکاتب څخه پیسې ایعني د بدل کتابت څخه حصه اداء کړي. نو ګواکي هغومره حصه آزاد سو. لهذا هغه ناقص غلام سو. نو ځکه به یې آزادول جائز نه وي).

په دې سلسله کي حسن بن زیاد د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ څخه یو روایت د انقل کړی دی چي داسي مکاتب آزادول هم جائز دي؛ دلیل دادی چي تر څو مکاتب خپل ټوله بدل کتابت اداء نه کړي. تر هغه وخته پوري مکاتب مین کُل وجه رقیق او غلام وي. لکه څرنګه چي نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: "المُكَاتِبُ عَبْدٌ مَا بَقِيَ عَلَيْهِ دَرْهَمٌ" (یعني تر څو چي پر مکاتب یو درهم هم پاته وي. هغه غلام دی). همدا وجه ده که مکاتب تر څه بدل کتابت اداء کولو وروسته کتابت فسخ کول وغواړي. نو هغه یې فسخ کولای سي. معلومه سوه چي په هغه کي رقیق باقي پاته دی. نو ځکه به دهغه آزادول هم جائز او صحیح وي.

د دې په خلاف "استیلاذ" او "تدبیر" د فسخ کېدلو احتمال نه لري. او په هغوی کي رقیق هم ناقص پاته وي. نو ځکه به د اُم ولد او مدبر آزادول جائز نه وي.

مکاتب په کفاره کي آزادول

فَإِنْ أَمْتَقَ مُكَاتِبًا لَمْ يَدْرَ شَيْئًا أَوْ كَه [مظاهراً] یو داسي مکاتب آزاد کړي چي هغه هیڅ شی اداء کړی نه وي جَازَ نو جائز دي خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ په خلاف د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ لَهُ: أَنَّهُ اسْتَحَقَّ الْحُرِّيَّةَ بِجَهَةِ الْكِتَابَةِ د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ دلیل دادی: چي د کتابت په وجه سره دا غلام د آزادی مستحق سوی دی فَالشَّيْبَةُ الْمُدَبِّرُ نو هغه د مدبر سره مشابه سو وَلَنَّا: أَنَّ الرِّقَّ قَائِمٌ مِنْ كُلِّ وَجْهِ اَوْ زموږ دلیل دادی: چي

ا په هغه کي ا په هره توگه رقيت موجود دی عَلَى مَا بَيْنَنَا لکه امخکي ا چي موږ بيان کړه وَلِقَوْلِهِ
الْمُكَاتَبُ عَبْدًا مَّا بَلَغَ عَلَيْهِ ذَرْهَمٌ همدارنگه د نبي ﷺ د دې قول په وجه چي: مکاتب ا تر
هغه وخته ا غلام دی ترڅو چي پر هغه يو درهم اهم ا پاته وي وَالْكِتَابَةُ لَا يُنَافِيهِ او کتابت امکاتب
جوړول ا د آزادۍ منافي نه دی فَإِنَّهُ فُلُكُ الْحَجَرِ ځکه چي کتابت اله غلام څخه ا د بنديز ليري کول دي
بِمَنْزِلَةِ الْإِذْنِ فِي التِّجَارَةِ او کتابت ا د تجارت د اجازت په درجه کي دی إِلَّا أَنَّهُ يَعْوَضُ خو هغه
[کتابت] د عوض په بدله کي دی ايمني کتابت د مال په عوض کي آزادولو ته وايي فَيَلْزَمُهُ مِنْ جَانِبِهِ نو
ځکه به د مالک له طرفه لازم وي وَلَوْ كَانَ مَانِعًا او که کتابت ايمني که مکاتب جوړول له اعتناق
څخه ا مانع وي يَنْقُصُهُ مُقْتَضَى الْإِعْتِقَادِ نو اييا ا به د اعتناق په تقاضا سره کتابت فسخ کيږي ا إِذْ هُوَ
يَخْتَلِبُهُ ځکه چي هغه د فسخ کېدلو احتمال لري إِلَّا أَنَّهُ تُسَلَّمُ لَهُ الْكَسَابُ وَالْأَوْلَادُ خو ا د مکاتب ا
گټه او اولاد به مکاتب ته سپارل کيږي لَأَنَّ الْعَتَقَ فِي حَقِّ الْحَلِّ بِجَهَةِ الْكِتَابَةِ ځکه چي آزادي د دغه
محل په حق کي د کتابت په وجه سره ده أَوْلَاكَ الْفَسْخُ فَزَادَ لِي لَا يَطْهَرُنِي حَقُّ الْوَلَدِ وَالْكَسْبُ يا ځکه چي
فسخ ضرورتاً ا د مجبوري په وجه ا ثابته ده چي هغه به د بچي او گټي په حق کي نه ښکاره کيږي.

اللغات: ﴿فُكْتُ﴾ د سيع مصدر دی: ماتول، خلاصول، ليري کول، الحجرجر: پابندي، بنديز، فک
الحجرجر: له غلام څخه پابندي او بنديز ليري کول (پورته کول)، ﴿الْكَسَابُ﴾ جمع د کسب ده: گټه
(گټلی مال)، ﴿تُسَلَّمُ﴾ د تفهيم له باب څخه د مضارع صيغه ده: سپارل (وړسپارل).
تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د ظهار په کفار په کي زموږ په نهز داسي مکاتب آزادول جائز
دي چي هغه د بدل کتابت هيڅ حصه اداء کړي نه وي، لېکن د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نهز د داسي
مکاتب آزادول جائز نه دي.

د امام شافعي دليل: قياس دی، مکاتب پر مدبر قياسوي، يعني څرنگه چي د "تدبير" په وجه
مدبر د آزادۍ مستحق گرځي، او دهغه په رقيت کي کموتوب راځي، همدارنگه د عقد کتابت په وجه
مکاتب هم د آزادۍ مستحق گرځېدلی دي، او دهغه په رقيت کي کمي راغلې ده، نو د مدبر په څير به
دهغه آزادول هم جائز نه وي.

• تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب العتق، باب فی المكاتب یودی بعض کتانه، حدیث رقم: ۳۹۲۶.

زموږ دليل: دا دی چي تر شو مکاتب د بدل کتابت هیڅ حصه اداء کړي نه وي. تر هغه مکاتب من ګل وجه رقیق (مکمل غلام) وي. او بیا د مخکني حدیث "المکاتب عِبْدٌ مَا بَقِيَ عَلَيْهِمْ ذَرْهُمَّ" په وجه هم پر مکاتب د رقیق او غلامی مهر لګېدلی دی. لهذا هغه شرعاً مکمل غلام دی. نو ځکه به د هغه آزادول جائز وي.

والکتابه لا ینافیہ الخ: مخکي ذکر سوه چي کله مکاتب شه بدل کتابت اداء کړي نو دا د آزادۍ منافي دي (يعني د داسي مکاتب آزادول جائز نه دي). لېکن له غلام څخه فقط مکاتب جوړول د آزادۍ منافي نه دي. ځکه چي په کتابت کي هم د غلامیت (رقیت) ليري کول دي (لکه په آزادي کي چي د غلامیت ليري کول سته). نو څرنګه چي د تجارت اجازت ورکول د غلامیت منافي نه دي. همداسي مکاتب جوړول هم د آزادۍ منافي نه دي. لېکن څرنګه چي دا (کتابت) د قیمت او مال په عوض کي آزادول دي. نو ځکه به دا د مالک له طرفه لازم وي (يعني هغه به خامخا مکاتب غلام آزادول غواړي. ځکه چي هغه ته پيسې ورکول کيږي). که هغه د کتابت فسخ کېدل وغواړي. نو د مکاتب له رضا څخه بغير يې فسخ کولای نه سي. لېکن څرنګه چي د تجارت اجازت د مالک پر ذمه لازم نه دی. نو ځکه هغه د مَأْذُونِ فِي التَّجَارَةِ غلام له رضا څخه بغير اجازت ختمولای سي. او غلام له تجارت څخه منع کولای سي. ځکه چي اجازت په خپله د مالک په لاس کي دي. د هغه پر ذمه لازم نه دی.

ولوکان مانعاً الخ: اوس ذکر سوه چي مکاتب جوړول د آزادولو منافي نه دي. لېکن که بيا هم هغه د آزادولو منافي وي. نو هم د مکاتب پر آزادېدلو هیڅ اثر نه پرېوځي. ځکه کله چي هم مظاهريو مکاتب آزادي. نو د آزادولو د تقاضا په وجه به تر آزادېدلو مخکي. مخکي عقد کتابت فسخ کيږي. او هغه به مکمل غلام جوړېږي. او د مکمل غلام آزادول جائز دي.

إلا أنه يسلم الخ: دا د يو مقدم سوال جواب دی. سوال دا دی چي کله تر آزادېدلو مخکي عقد کتابت فسخ کيږي. نو باید د مکاتب د عقد کتابت د زمانې ګټه او بېچي د هغه د مالک وي (ځکه چي د عقد کتابت په وجه هغه رقیق او غلام سو. او د غلام ټوله شيان د خپل مالک وي). لکه څرنګه چي مالک مَأْذُونِ فِي التَّجَارَةِ غلام آزاد کړي. نو د هغه ګټه او بېچي د خپل مالک وي. لهذا د دغه مکاتب ګټه او بېچي هم د مالک په ملکیت کي راټلل پکار دي. نو د هغه جواب ورکوي چي دلته آزادي د مکاتب کېدلو په وجه سره ده. نو ځکه به د عقد کتابت (مکاتب کېدلو) د زمانې بېچي او ګټه ټوله د مکاتب وي. او مالک ته به نه ورکول کيږي.

ولأن الغنى: دریم جواب دادی چي دلته په دې مسئلې کي د مجبوري او ضرورت په وجه تر آزادی مخکي. مخکي کتابت فسخ سوی دی (چي هغه ته اقتضاء فسخ کېدل وایي). لهذا خومره چي ضرورت او مجبوري وي، فقط د هغه اعتبار به کیږي، او دېچي او گټي په حق کي به کتابت نه فسخ کیږي (لأن الضرورة تَقْدَرُ بِقَدَرِهَا)، نو ځکه به دا دواړه شيان فقط د مکاتب وي. او مالک ته به نه ورکول کیږي.

اصول: اصول دادی چي د کتابت په زمانه کي چي کوم مال مکاتب وگټي، تر آزادېدلو وروسته به هغه ټوله مکاتب ته ورکول کیږي، نه مالک ته، مالک ته به فقط بدل کتابت ورکول کیږي.

پلار يا زوی د کفاري په نيت رانيول

وَأَنَّ اشْتَرَى أَبَاهُ أَوْ ابْنَهُ أَوْ كَه مَظَاهِرَ أَخِيْلَ پلار يا خپل زوی رانیسي يَتَوَى بِالشَّهَادَةِ الْكُفَّارَةَ [او] په رانیولو سره يې نیت د کفاري اداء کولو او ي جَلَّ عَنْهَا نود کفاري څخه جائز دي ايمني د هغه په کفاره کي دې دواړو آزادول جائز دي. وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا يَجُوزُ أَوْ إِمَامٌ شَافِعِي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي جائز نه دي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ كَفَّارَةُ الْبَيْتَيْنِ او پر همدغه اختلاف د قسم کفاره ده وَالْمَسْأَلَةُ تَأْتِيكَ فِي كِتَابِ الْإِيمَانِ إِنَّ شَاءَ اللهُ او دا مسئله به انشاء الله تعالى په کتاب الايمان کي تا ته راسي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی د کفاري اداء کولو په نیت خپل پلار يا خپل زوی رانیسي (کوم چي دیوبل سړي په ملکیت کي وي)، نو زموږ په نېز د هغه کفاره اداء کیږي (ځکه که څه هم په دې کي د قرابت او د نژدې رحم محرم اړخ سته، لېکن هغه د کفاري په نیت رانیولی دی)، لېکن د ائمه ثلاثه وو په نېز د هغه کفاره نه اداء کیږي، زموږ او دوی دا اختلاف د قسم په کفاره کي هم دی، چي د هغه پوره تفصیل او تشریح به انشاء الله په کتاب الايمان کي ذکر سي.

د مشترک غلام یوه حصه آزادول

فَإِنْ أَشْتَرَى نِصْفَ مَبْدٍ مُشْتَرَكٍ وَهُوَ مُوسِمٌ أَوْ كَه مَظَاهِرَ د مشترک غلام نیمه حصه آزاده کړي حال دا چي هغه امظاهر مالدار هم وي وَصَيْنَ قِيَمَةَ بَالِيِهِ أَوْ د پاته انیمي ا حصې ضامن سي لَمْ يَجُزْ عِنْدَ أَهْلِ حَنِيفَةٍ نو دا [اعتق] امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز جائز نه دی وَيَجُزُّ عِنْدَهُمَا أَوْ د صاحبینو په نېز جائز دی لِأَنَّهُ يَمْلِكُ لِمُصِيبٍ صَاحِبِهِ بِالْفَقْهَانِ ځکه چي هغه به د ضامن کېدلو په وجه د خپل ملگري

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كما ذكر في الدر المختار (ج: ٢، ص: ٦٣٠). [القول الرابع: ج: ١، ص: ٣٥٥]

اشريک ا د حصې مالک وي فَصَارَ مُفْتَقًا كُلَّ الْعَبْدِ عَنِ الْكَفَارَةِ نو هغه په كفاره كي د ټوله غلام آزادونكي سو وَهُوَ مِلْكُهُ او دا غلام د هغه ملكيت دى ايمني آزادونكى سړى (مظاهر) د دې غلام مالک دى بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ الْمُفْتَقُ مُفْتَقًا په خلاف د هغه صورت كله چي آزادونكى تنگ لاسى اغرب اوي لَأَنَّهُ وَجِبَ عَلَيْهِ السَّعَايَةُ فِي نَعِيبِ الشَّرِيكِ ځكه چي ا په دې صورت كي ا پر غلام د ادويم اشريک په حصه كي كوښښ كول ضروري سو فَيَكُونُ إِعْتَاَقًا بِعَوَضٍ نو دا به په عوض سره آزادول وي وَلِأَنَّ خَيْفَةَ أَنْ نَعِيبَ صَاحِبِهِ يَنْتَقِصُ عِلَّ مِلْكِهِ دامام صاحب دليل دا دى: چي د دې آزادونكي اسړي د ملگري حصه به د هغه په ملكيت كي ناقصه سي ايمني كله چي آزادونكى مشترك غلام آزاد كړي. نو د شريک په حصه كي به نقص راسي أَتَمَّ يَتَحَوَّلُ إِلَيْهِ بِالضَّمَانِ بيا به په ضمان اضمن كېدلو سره د ده آزادونكي ا و طرف ته نقل سي ايمني تر نقص وروسته به د آزادونكي د ضمان په وجه دا حصه د آزادونكي و طرف ته نقل سي ا وَمَوْلَاهُ يَنْتَقِصُ الْكَفَارَةَ او داسي كېدل ا د اظهار له كفارې څخه مانع دي ايمني په دې توگه د اظهار كفاره اداء كول ممنوع دي.

اللغات: السَّعَايَةُ د فتح مصدر دى: كوښښ كول (زيار ايستل، خواري كېدل).

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى كه يو مظاهر د اظهار په كفاره كي مشترك غلام آزاد كړي (كوم چي دده او دخپل ملگري په مينځ كي مشترك وي)، او دخپل ملگري د حصې د قيمت ضمانت واخلي. اوس د دې اعتاق (آزادولو) څه حكم دى؟ په دې سلسله كي به تر ټولو مخكي د معتق (آزادونكي) يعني د مظاهر حالت ته كتل كيږي، كه هغه غريب او تنگ لاسى وي، نو د ټولو په نېز غلام نه آزادېږي، لېكن هغه مالدار وي، نو په دې صورت كي دامام صاحب او صاحبينو اختلاف دى،

د صاحبينو په نېز اعتاق جائز دى، لېكن دامام صاحب رَجَحَهُ الله په نېز جائز نه دى.

د صاحبينو دليل: دا دى چي كله مظاهر دخپلي حصې نصف غلام آزاد كړى او د شريک (ملگري) د حصې د قيمت ضمانت سو، نو گواكي هغه د شريک حصې هم مالک سو، لېذا په دې توگه هغه د ټوله غلام آزادونكى سو. نو ځكه به د هغه اعتاق (آزادول) جائز وي.

ها! كه معتق (مظاهر) غريب او تنگ لاسى وي، نو په دې صورت كي په داسي كولو سره غلام نه آزادېږي، ځكه چي اوس به پر غلام دا واجب وي چي هغه دخپل دويم مالک د حصې قيمت وگتي او اداء يې كړي، ځكه چي د هغه معتق غريب دى، نو په دې صورت كي به دا اعتاق بالموض وگرځي

(کوم چي څه مخکي دمکاتب په مسئله کي تهر سو)، او اعتاق بالموض په شريعت کي معتبر نه دی. لهذا معتق د غربت او تنگلاسی په صورت کي به هم اعتاق هم جائز نه وي.

د امام صاحب دليل: دا دی چي کله معتق دخپلي حصې نصف آزاد کړی، نو د هغه د شريک حصه له نصف څخه څه کمه سوه، ځکه چي د غلام رقیت په ټوله مجموعه کي وو، نه په نصف کي. لهذا اوس د شريک په نصف کي ملکیت باقي پاتېدل مشکل سو. او همدې ته "نقص" وايي. اوس که څه هم معتق خپل شريک ته د دې حصې قيمت ورکړي او غلام ځني رانسي، نو هم هغه نقصان باقي پاتېږي، ځکه چي په هغه کي مخکي نقصان راغلی دی، لهذا هغه نقصان به پاته وي. او داسي به گڼل کيږي چي معتق (مظاهر) کامل غلام نه دی آزاد کړی، بلکي تر هغه يې څه ناقص آزاد کړی دی. حالانکي د اعتاق د جواز لپاره د کامل او مکمل غلام آزادول ضروري دي، نو ځکه به دلته د امام صاحب په نېز اعتاق جائز نه وي.

په كفاره کي په نصف، نصف سره خپل غلام آزادول

وَإِنْ أَعْتَقَ نِصْفَ عَبْدٍ عَنْ كَفَّارَتِهِ أَوْ كَه [مظاهر] په خپله كفاره کي دخپل غلام نیمه حصه آزاده کړي ثُمَّ أَعْتَقَ بَاقِيَهُ عَنْهَا بَيَّاد هغه پاته حصه [هم] په كفاره کي آزاده کړي جَاوَزَ نو جائز دي لِأَنَّهُ أَعْتَقَهُ بِكُلِّ مِائِينَ ځکه چي هغه [گواکي] په نوه واره کلام کولو سره غلام آزاد کړی دی وَالنُّقْصَانُ مُتَمَكِّنٌ عَلَىٰ مِنْكُمْ بِسَبَبِ الْإِعْتِقَاقِ بِجَهَةِ الْكِفَارَةِ او هغه نقصان کوم چي د آزادونکي سړي [مظاهر] په ملکیت کي داخل سوی دی هغه په كفاره کي د آزادولو په وجه دی وَمِثْلُهُ غَيْرُ مَا يَمِيزُ او داسي نقصان اد كفاري له جواز څخه امانع نه دی كَمَنْ أَضْجَعَ شَاةً لِلْأَضْحِيَّةِ فَأَصَابَ السَّيِّئِينَ عَيْنَهَا لکه یو څوک چي د قرباني کولو لپاره پسه پرې باسي او چاره د هغه پر سترگه ولگيږي انو دې پسه قرباني جائز ده بِخِلَافِ مَا تَقَدَّمَ په خلاف د هغه [مسئلي] کوم چي مخکي تېره سوه لِأَنَّ النُّقْصَانَ تَمَكَّنَ عَلَىٰ مِنْكَ الشَّرِيكَ ځکه چي اهله ا د شريک په ملکیت کي نقصان داخل سوی او پيدا سوی دی وَهَذَا عَلَىٰ أَصْلِ ابْنِ حَنِيفَةَ ۞ او دا تفصيل د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ پر اصول دی أَمَّا عِنْدَهُمَا فَالْإِعْتِقَاقُ لَا يَجْزِي لېکن د صاحبينو په نېز آزادول حصه، حصه ا ټوکره، ټوکره ا نه کيږي ايمني داسي نه سي کېدلای چي يو وار د غلام يوه حصه آزاده سي، او بله وار د هغه بله حصه آزاده سي ا فَاِِعْتِقَاقُ النِّصْفِ إِعْتِقَاقُ الْكُلِّ نو به د نيم

• القول الرابع: قول ابی حنیفة رَحْمَةُ اللَّهِ، کما ذکر فی جمع الأمر (ج: ۱، ص: ۴۵۹)، وکذا فی الدر المنحار (ج: ۲، ص: ۶۲۹). [القول الرابع: ۳۵۶].

اغلام آزادول د ټوله اغلام آزادول وي **فَلَا يَكُونُ إِعْتَاَقًا بَعْدَ مَا يَبْدُو أَنَّهُ يَكُونُ كَلَامُ كُولُو سره**
آزادول نه وي.

اللغات: ﴿أَطْعَمَ﴾ د افعال ماضي ده: پرې ایستل (پرې باسل). ﴿لَا يَتَجَرَّأُ﴾ د تفعل له باب څخه د نفي صيغه ده: ټوکره ټوکره کېدل. حصه حصه کېدل، پر څو حصو تقسیمېدل.
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که چیري یو سړی د ظاهر په کفار په کفار کي اول فقط نیم غلام آزاد کړي، او تر هغه وروسته بیا د هغه بل نصف آزاد کړي. نو دا اعتاق جائز دی. یعنی کفار اداء کیږي. دا جواز استحساناً دی. کښې د قیاس مطابق دامام صاحب رَجَه الله په نېز اعتاق ناجائز دی. لکه په مشترک غلام کي چي مخکي د عدم جواز حکم تېر سو. ځکه چي په دویم نصف (نصف آخر) کي نقصان راغلی.

د استحسان وجه داده چي دغه سړي په دوه واره کلام کولو سره غلام آزاد کړی دی. او کوم نقصان چي په دویم نصف کي راغلی دی، په هغه کي هېڅ حرج نسته، ځکه چي هغه نقصان د همدغه معتق (آزادونکي سړي) په ملکیت کي یعنی په یوه ملکیت کي واقع سوی دی. او دا اعتاق او کفار په وجه سره واقع سوی دی. او داسې نقصان د کفار له جواز څخه مانع نه دی. لکه یو سړی چي د قربانی لپاره پسه پر ځمکه پرې باسي، او د پسه پر سترګه چاره ولګیري او سترګه یې ختمه سي. نو دا نقصان له قربانی څخه مانع نه دی. د دې په خلاف په تېره سوې مسئله کي نقصان د شریک په ملکیت کي پیدا سوی وو (نه د معتق په ملکیت کي). نو هغه په دې وجه مانع وو.

دا ټوله تفصیل دامام صاحب رَجَه الله د اصول او مسلک مطابق دی. او شرنګه چي د صاحبینو په نېز اعتاق نه متجزی کیږي (یعني داسي نه سي کېدلای چي یو وار د غلام یوه حصه آزاده سي. او تر هغه وروسته بله حصه آزاده سي). نو په دې وجه کله چي دغه سړي د خپل غلام نصف آزاد کړی، نو په هغه ګړي ټوله غلام آزاد سو. او په یوه کلام سره معامله پوره سوه. او کفار اداء سوه.

د پورتنۍ مسئلې د اختلاف نمره

وَأَنْ أَمْتَقَ نِصْفَ عَبْدٍ عَنْ كَفَّارَتِهِ او که چیري امظاهرا په خپله کفار کي د خپل غلام نیمه حصه آزاده کړي **ثُمَّ جَاءَهُ الْإِقْدَانُ وَفُتِنَ بِهَا** بیا د خپل هغه نبځي سره جماع وکړي چي ظاهري ځني کړی وي **ثُمَّ أَمْتَقَ بَالِيَهُ** بیا د غلام پاته انیمه ا حصه آزاده کړي **لَمْ يَمُزَّ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ** ٭ نو دامام صاحب

٭ القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجَه الله، كما ذكر في فتح القدير (ج: ٤، ص: ١٠١)، وكذا في رد المحتار (ج: ٢، ص: ٦٣٠).

القول الرابع ج: ١١، ص: ٣٥٧

رَحْمَةُ اللَّهِ بِهِ نَهْزُ دَا اِعْتَاقُ | جَائِزُ نَهْ دِي لِأَنَّ اِلِغْتَاقُ يَتَجَزَّى عِنْدَهُ حُكْمُ چي دهغه په نهز اِعتاق متجزي كيږي وَ شَرْطُ اِلِغْتَاقُ أَنْ يَكُونَ قَبْلَ اَلنَّصْفِ بِالنَّصْفِ او دايت پر بناء د اِعتاق شرط دا دی چي دهغه به تر جماع مخکي وي وَ اِغْتَاقُ النِّصْفِ حَصَلَ بَعْدَهُ حَالَانَكِي اولته اذ نيم اِغلام آزادول تر جماع وروسته واقع سوی دی وَ عِنْدَهُمَا اِغْتَاقُ النِّصْفِ اِغْتَاقُ الْكُلِّ او د صاحبينو په نهز د نيم آزادول د ټوله اِغلام آزادول دي فَ حَصَلَ الْكُلُّ قَبْلَ اَلنَّصْفِ نو ټوله اِغلام آزادول تر جماع مخکي واقع سو انو حُکْمُ به اِعتاق او كفاره جائز وي |

اللغات: ﴿يَتَجَزَّى﴾ د تفعل له باب څخه د مضارع صيغه ده: ټوکره ټوکره کېدل. حصه حصه

کېدل، پر څو حصو تقسيمېدل. ﴿نَصْفِ﴾ له نصر او سمع دواړو څخه مصدر دی: مسه کول (مراد ځني جماع ده).

تشریح: مسئله: داده که یو سړی د ظاهر په کفاره کې خپل نيم (نصف) غلام آزاد کړي. او بیا د

خپلي بڼځي سره وطي وکړي، او تر دهغه وروسته پاته نيم غلام آزاد کړي. نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ بِهِ نهز د اِعتاق جائز نه دی، او د صاحبينو په نهز جائز دی.

د امام صاحب: دليل دا دی چي دهغه په نهز په اِعتاق کي تجزی کېدای سي (يعني د امام صاحب

رَحْمَةُ اللَّهِ بِهِ په نهز عتق حصه. حصه کېدای سي). لهدا دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ بِهِ نهز به د نيم غلام آزادول

(اِعتاق) د کُل غلام آزادول نه وي. او د اِعتاق شرط دا دی چي دهغه به تر جماع کولو مخکي وي. حُکْمُ

چي الله تعالى فرمايلي دي: فَتَخْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا. اولته نيم غلام تر جماع وروسته آزاد

سوی دی. نو حُکْمُ به جائز نه وي.

د صاحبينو دليل: دادی چي دهغو په نهز اِعتاق متجزي کېدای نه سي. نو د نيم غلام آزادول به د ټوله

غلام آزادول وي. لهدا د صاحبينو په نهز دلته تر جماع مخکي ټوله غلام آزاد سوی دی. نو حُکْمُ به

اِعتاق صحيح او جائز وي.

په کفاره کې دروژو نيولو بيان

وَإِذَا لَمْ يَجِدِ الْمَطَاهِرَ مَا يَغْتَوُّهُ او کله چي ظاهر کونکی داسي شی اِغلام ا پيدانه کړي چي آزادي يې کړي فَكَفَّارَتُهُ صَوْمُ شَهْرَيْنِ مُتَابِعَيْنِ نو ايا ا دهغه کفاره دوې مياشتي پرلپسې امسلسل ا روژه نيول دي لَيْسَ فِيهِمَا شَهْرٌ مَمْنَانٌ وَلَا يَوْمُ الْفِطْرِ وَلَا يَوْمُ النُّحْرِ وَلَا أَيَّامُ التَّشْرِيقِ چي په هغه دوو مياشتو کې به د

رمضان مياشته نه وي او نه به ا په هغو کي ا د کوچني او لوی اختر ورځ او نه به د تشریق ورځي وي
 اَمَّا التَّائِبُ فَلَدَتْهُ مُنْضَرِّطٌ عَلَيْهِ کوم چي پرلپسې روژه نيول دي نو ځکه چي پر هغه آيت وارد سوی
 دی وَ شَهْرُ رَمَضَانَ لَا يَقَعُ عَنِ الظَّهَارِ او درمضان مياشته له ظهار څخه نه واقع کيږي لِتَأْفِيهِ مِنَ الْإِطَالِ
 مَا أَوْجَبَهُ اللَّهُ ځکه چي په دې کي دهغه شي باطلول دي کوم چي الله واجب کړی دی وَالصَّوْمُ فِي هَذِهِ
 الْأَيَّامِ مَنْهُيٌّ عَنْهُ او روژه په دغه ورځو ا د تشریق او اخرونو ا کي منع کړی سوی ده فَلَا يَنْتُوبُ عَنْ
 الْوَجِبِ الْكَامِلِ نو ا د دې ورځو روژه ا به د کامل واجب قائم مقام نه کيږي.

اللغات: ﴿مُتَتَابِعِينَ﴾ د تفاعل له باب څخه د تشبيه اسم فاعل صيغه ده: پرلپسې، مسلسل، بې له
 وقفې. ﴿مَنْهِيٌّ﴾ د فتح له باب څخه اسم مفعول دی: منع کړی سوی، ممنوع. ﴿لَا يَنْتُوبُ﴾ د نصر له
 باب څخه د نفي صيغه ده: نائب کېدل، قائم مقام کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو مظاهر د غلام پر آزادولو قدرت نه لري، په دې توګه چي
 غلام نه پیدا کيږي، یا غلام خو پیدا کيږي، لېکن دده سره خوشمري (پېسې) نه وي چي غلام په
 رانيسي، نو په دې صورت کي دهغه کفاره داده چي دوې مياشتي به پرلپسې روژه نيسي، او ددې دوو
 مياشتو په مينځ کي به نه درمضان مياشته وي، او نه به د کوچني اختر، لوی اختر او د ايام تشریق
 ورځي وي.

صاحب د هدايې فرمايي چي تتابع (پرلپسې والی) ځکه شرط او ضروري دی چي په دې آيت
 فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ کي تتابع لازم او ضروري څرځول سوی دی، نو په دې وجه تتابع شرط
 وي، او د دوو مياشتو په مينځ کي درمضان د مياشتي نه کېدل (نشتوالی) ځکه ضروري دی چي که
 په رمضان کي د ظهار روژې واقع سي، نو هغه شی به باطل سي کوم چي الله تعالی فرض کړی دی، او دا
 ښکاره خبره ده چي بنده ته د دې هيڅ حق نسته چي د الله فرض کړی سوی شی باطل کړي، نو ځکه به
 په هغه دوو مياشتو کي روژې نيول ضروري وي چي په مينځ کي يې درمضان مياشت نه وي.
 او د ايام تشریق او داخرونو د ورځو نشتوالی ځکه ضروري دی، چي په دې ورځو کي له روژې
 نيولو څخه منع سوی ده، لکه څرنګه چي د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په حديث کي ذکر سوي دي: لَا
 تَصُومُوا فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ فَإِنَّهَا أَيَّامُ أَكْلِ وَ شُرْبٍ وَ بَعَالٍ (يعني په دې ورځو کي روژه مه نيسي! ځکه
 چي داد خوراک، چنباک او جماع کولو ورځي دي).

د کفارې د روزو په مینځ کې د جماع کولو حکم

فَإِنْ جَاءَكَ الْقِيَامُ مِنْهُنَّ فِي غَلَالِ الشَّهْرَيْنِ بَيَّا كَهَ امْظَاهِرٍ اَدُوو مِيَا شَتُو پَه دُورَان كِي دَهْنَه نِي سِرَه
 جماع وكړي چي د هغې څخه يې ظاهر كړي وي لَيْلًا عَامِدًا اَوْ نَهَارًا نَاسِيًا ابربرزه ده كه ا د شپې
 قصداً اجماع وكړي ا يا د ورځي په مېره اجماع وكړي ا اِسْتَأْنَفَ الصَّوْمَ عِنْدَ اَنْ حَنِيفَةً وَمُحْكَبَةً نو
 هغه به د طرفينو په نېز له نوي سره له شروع څخه ا روژې نيسي وَقَالَ أَبُو يُوْسُفَ: لَا يَسْتَأْنَفُ اَوْ اِمَامُ اَبُو
 يُوْسُفَ رَجَعَهُ اَللّٰهُ فَرَمَائِي: چي له شروع څخه به روژې نه نيسي لَئِنْهُ لَا يَنْتَعِمُ التَّائِبُ حَكْمَه چي ادلته ا
 وطي له تتابع څخه مانع نه دي اِذَا لَا يَفْسُدُ بِهِ الصَّوْمُ حَكْمَه چي په هغه سره روژه نه فاسدېږي وَهُوَ الشَّرْطُ
 اَوْ هَمْدًا شَرْطُ دِي اِنْ كَانَ تَقْدِيرُهُ عَلَى التَّسْيِيسِ شَرْطًا اَوْ كَه شَه هَم پَر جماع د روژې مخكې كول
 شَرْطُ دِي فَقِيهًا ذَهَبْنَا اِلَيْهِ تَقْدِيمُ الْبَعْضِ اَلْبَكْنَ ا كُوم طَرَف تَه چي موږ تگ كړي دى ايغني كُوم صُورَت
 چي موږ اختيار كړي دى ا په هغه كې ا پَر جماع ا د ځينو روژو تقديم سته وَفِيهَا قُلْتُمْ تَأْخِيرُ الْكُلِّ عَنْهُ اَوْ
 كُوم چي تاسي ا طرفين ا و اياست په هغه كې ټوله روژي له وطي څخه مؤخر دي وَلَهُمَا: اَنَّ الشَّرْطَ فِي
 الصَّوْمِ اَنْ يَكُونَ قَبْلَ التَّسْيِيسِ د طرفينو دليل دا دى: چي په روژه كې شَرْطُ دادي چي هغه به له جماع
 څخه مخكې وي اَنْ يَكُونَ خَالِيًا عَنْهُ فَزَوْرًا بِاللَّيْنِ اَوْ ا همدارنگه ا هغه به له جماع څخه خالي وي د
 آيت د ضرورت په وجه وَهَذَا الشَّرْطُ يَنْعَدِمُ بِهِ اَوْ د ا شَرْطُ په جماع كولو سره ختمېږي فَيَسْتَأْنَفُ نو
 حَكْمَه به هغه ا مظاهر له شروع څخه روژې نيسي اِنْ أَقْطَرَ مِنْهَا يَوْمًا بِعُدْرٍ اَوْ بِغَيْرِ عُدْرٍ اَوْ كَه هغه له
 دې ا دوو مياشتو ا څخه يوه ورځ د عذر په وجه يا بېله عذره روژه ماته كړي اِسْتَأْنَفَ نو له شروع
 څخه به روژې نيسي لِقَوَاتِ التَّائِبِ حَكْمَه چي تتابع ا پرلپسې والى ا فوت سو وَهُوَ قَادِرٌ عَلَيْهِ عَادَةً
 حالانكي هغه ا مظاهر ا عادت ا پَر دې قادر ا هم ا دى.

• القول الرابع: قول الطرفين رَجَعَهُنَّ اَللّٰهُ، كما قال العلامة داماد امدى رَجَعَهُنَّ اَللّٰهُ: والصحيح قَوْهُمَا اَنْى الْقُرْآن. لأن المأمورة به
 صيام شهرين متتابعين، لا ميسر فيهما (مجمع الألف ج: ١، ص: ٢٦٠)، وكذا في رد المحتار (ج: ٢، ص: ٤٣١). القول السابع

اللغات: «إِسْتَأْنَفَ» د استعمال ماضي ده: له نوي سره شروع كول. له شروع څخه يو كار راگر ځول.

تقديم: د تفهيم مصدر دی: مقدم كول. مخکي كول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که د کفارې دروژو په مینځ کي مظاهر د خپلي بنځي سره د شپې قصد یا دورځي په هېره جماع وکړي. نو د طرفینو په نیز حکم دادی چي هغه به له شروع څخه بیا روژې نیسي. او د امام ابو یوسف رَجَّه الله په نیز به له شروع څخه روژې نه نیسي. بلکي مخکني روژې به یې پاته وي.

د امام ابو یوسف دلیل: دادی چي د شپې په قصد جماع کولو سره همدارنگه د ورځي په ناسیا جماع کولو سره روژه نه فاسدېږي. او کله چي روژه نه فاسدېږي. نو ښکاره ده چي تتابع (پرلپسې والي) به هم فاسد نه وي. او کله چي تتابع فاسد نه دی. نو د استیناف (یعني له شروع څخه د روژو نیولو) ضرورت به هم نه وي. ځکه د عدم استیناف لپاره چي کوم شی شرط دی (یعني دوې میاشتي پرلپسې روژه نیول او په مینځ کي نه فاسدېدل). هغه شرط دلته موجود دی.

وإن كان تقديمه إلخ: په دې سره دیو سوال جواب ورکوي. سوال دادی چي د دې آیت مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَنَاسَا په وجه د کفاره روژې پر وطي او جماع مقدم کول شرط دي. او په مینځ کي د جماع کولو په وجه دا شرط موجود نه سو. لهدا په دې صورت کي به کفاره اداء کېدل پکار نه وي؟

د دې په جواب کي امام ابو یوسف فرمایي چي موږ ته هم معلومه ده چي روژې تر وطي مخکي کول شرط دي. لېکن کوم صورت چي موږ اختیار کړی دی. په هغه کي خو څه روژې له وطي څخه مخکي دي. لېکن د طرفینو په اختیار سوي صورت کي ټولي روژې له وطي څخه وروسته (مؤخر) دي. او دا خبره تسلیم سوې ده چي تقديمُ البُغْضِ او تأخيرُ البُغْضِ له تأخيرِ الكل څخه سپک او آسانه دی. لهدا د کفارې نه اداء کېدل (عدم اداء الکفارة) ستاسو د مسلک مطابق دي. نه زموږ د مسلک مطابق. نو ځکه به مخکني روژې پاته وي.

د طرفینو دلیل: دادی چي دروژو په ذریعه د کفارې اداء کولو په وخت کي د آیت پر بناء دوه شیان شرط دي: ① روژې به تر جماع مخکي. مخکي نیول کیږي. ② او دا ټوله روژې به له جماع څخه خالي وي. او په مینځ کي د جماع کولو په وجه سره دویم شرط فوتیږي. او د هغه په ضمن کي اول شرط هم فوتیږي (ځکه چي دا دواړه شرطونه سره لازم او ملزوم دي). او کله چي دواړه شرطونه فوت سي. نو تتابع به هم فوت سي. لهدا اوس ښکاره خبره ده چي د استیناف حکم به بیرته راگرځي. او هغه به بیرته له شروع څخه روژې نیسي.

وان افطر اثم: ددي حاصل دادی که یو سړی ددو میاشتو په مینځ کې یوه روژه ماته کړي. نو پر هغه لازم دي چي بیا له شروع څخه روژې ونیسي؛ دلیل دادی چي هغه تتابع فوت کړی (او په آیت کې د تتابع حکم سوی دی). او هغه عادتاً پر تتابع قادر دی (چي دوې میاشتي پرلپسې روژې ونیسي. ځکه چي د هغه په حق کې د بنځي په څیر د حیض مانع نسته چي تتابع یې ور ختم کړي). نو ځکه به استیناف پر هغه لازم وي.

غلام به په کوم شي سره كفاره اداء کوي؟

وَإِنْ كَانَ الْعَبْدُ أَوْ كَهْ غَلَامٌ أَخْطَأَ بِنَحْيٍ سَرَهُ أَظْهَرَ وَكَرِهِي لَمْ يُجْزِئِ الْكَفَارَةُ إِلَّا السُّؤْمُ نَوَادِ هُغَه | په كفاره كي له روژې څخه بغير ابل شي اجائز نه دی لَكِنَّهُ لَا مَلَكَ لَهُ ځكه چي هغه لره هيڅ ملكيت نسته فَلَمْ يَكُنْ مِنْ أَهْلِ التَّكْفِيرِ بِالْأَمَالِ نو ځكه به د مال په ذريعه د كفاره اداء كولو اهل نه وي وَإِنْ أَعْتَقَ الْمُؤْمِلُ أَوْ أَطْعَمَ عَنْهُ أَوْ كَهْ چيري مولی مالک | د هغه له طرفه | غلام | آزاد کړي يا | د هغه له طرفه مسکينانو ته | خوراک وکړي لَمْ يُجْزِئْ نَوَادِ اهِم | د هغه لپاره | کافي نه دي لَكِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ الْمِلْكِ ځكه چي هغه | غلام | د مالک جوړېدلو اهل نه دی فَلَا يَصِيرُ مَالَكًا بِتَنْبِيْهِكُمُ نو ځكه به د مولی په مالک كولو سره هغه مالک نه جوړېږي.

اللغات: ﴿لَمْ يُجْزِئْ﴾ د افعال له باب څخه د جحد صيغه ده. په اصل کې لَمْ يُجْزِئْ وو: کافي نه دي.

جائز نه دي، ﴿كَتَفَّرَ﴾ د تفعیل مصدر دی: كفاره وركول (كفاره اداء كول).

تشریح: مسئله: داده که غلام د خپلي بنځي سره ظاهر وکړي. نو د هغه كفاره فقط په روژو سره اداء کيږي. له روژو څخه بغير په بل شي سره د هغه كفاره نه اداء کيږي. نه په اعتاق (غلام آزادولو) سره او نه په إطعام (خوراک وركولو) سره؛ دلیل دادی چي غلام د هيڅ شي ملكيت نه لري. حال دا چي د اعتاق او إطعام لپاره مال ضروري دي، او غلام خالي لاسی دی. او بیا په هغه کې د مالک جوړېدلو صلاحیت هم نه سته. نو که مالک د هغه له طرفه غلام آزاد کړي. يا خوراک وركړي. نو هم جائز نه دي. ځکه چي په غلام کې بالکل د مالک جوړېدلو صلاحیت نسته. نو د بل په تمليک سره هغه مالک کېدلای نه سي. لهذا لازماً به هغه په روژو سره كفاره اداء کوي.

په كفاره كي د خوراك وركولو بيان

وَإِذَا لَمْ يَسْتَطِعِ الْمُظَاهِرُ الْبَيْتَ أَوْ كُلَهُ فِي ظَهَارِ كُنُكِي د روژو انيولوا قدرت نه لري أَطْعَمَ سِتِّينَ
مُسْكِينًا نو شپټو ۶۰ مسكينانو ته دي خوراك وركوي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ
مُسْكِينًا [البجالة: ۴] حكه چي الله تعالى فرمايلي دي: او خوك چي ادروژو نيولوا طاقت نه لري
نو بيا ادظهار كفاره شپټو مسكينانو ته خوراك وركول دي وَيُطْعَمُ كُلُّ مُسْكِينٍ نِصْفَ صَاعٍ مِنْ بُرٍّ أَوْ
صَاعًا مِنْ تَبَرٍّ أَوْ شَعِيرٍ أَوْ قِيمَةٍ ذَلِكَ او مظاهر به هر مسكين ته نيم صاع غنم يا يو صاع خورما يا يو صاع
اورشي يا د دې شيانو قيمت وركوي لِقَوْلِهِ ۱ فِي حَدِيثِ أَوْسِ بْنِ الصَّامِتِ وَسَهْلِ بْنِ صَخْرٍ حكه چي د
أَوْسِ بْنِ صَامِتٍ او سهل بن صخر په حديث كي نبي كرم ﷺ فرمايلي دي: لِكُلِّ مُسْكِينٍ نِصْفُ
صَاعٍ مِنْ بُرٍّ "د هر مسكين لپاره به نيم صاع غنم وي" وَلَئِنْ الْمُفْتَخِرَ دَفَعْتُ حَاجَةَ الْيَوْمِ لِكُلِّ مُسْكِينٍ او
حكه چي معتبر د هر مسكين د يوې ورځي حاجت ليري كول دي فَيُتَبَرُّ بِصَدَقَةِ الْفِطْرِ نو دا به پر
صدقه فطر اسر سايه ا باندې قياسيري وَقَوْلُهُ: أَوْ قِيمَةُ ذَلِكَ مَذْهَبُنَا او ا په متن كي امام قديوري رَجَّهَ اللهُ
دا قول: أَوْ قِيمَتُهُ ذَلِكَ زموږ مذهب دى وَقَدْ ذَكَرْنَا فِي الزَّكَاةِ او په كتاب الزكاة كي موږ دا مسئله اذكر كړه.

اللغات: ﴿نِصْفَ صَاعٍ﴾ نيم صاع (پاو كم دوه كېلو كيري ا په پاكستاني كېلو سره، او يو صاع درې نيم كېلو

كيري)، ﴿بُرٍّ﴾ غنم.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دى چي د مظاهر په حق كي د كفارې تر ټولو اعلى درجه داده چي
غلام آزاد كړي، لېكن كه مظاهر پر غلام قدرت نه لري، نو حكم دا دى چي روژې ونيسي. دا دريمه
درجه ده، او كه دروژو نيولو قدرت هم نه لري، نو اوس دريمه او آخري وجه داده چي شپټو (۶۰)
مسكينانو ته خوراك يا غله وركوي: دليل دا آيت دى: فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مُسْكِينًا.
بنكاره دي وي چي كله خوك دظهار كفاره د طعام په ذريعه اداء كوي، نو هغه ته دا خبره په پام كي
نيول پكار دي چي د طعام مقدار به هم پوره او مكمل وي او تعداد به هم پوره وي، يعنې پوره شپټو
مسكينانو ته به طعام وركوي، او هر، هر مسكين ته به د نيم صاع په مقدار غنم وركوي، تر دې مقدار به
نه كم وركوي، او نه زيات: د دې مسئلې دليل هغه احاديث دي كوم چي له حضرت أَوْسِ بْنِ صَامِتٍ او

۱ تخریج: أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه باب في كفارة اليمين من قال نصف صاع، حديث رقم: ۱۲۲۰۴

حضرت سهل بن صخر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ناڅخه روايت سوى دى، چې په هغوى كې ددې خبرې وضاحت سوى دى چې دروژې نه نيولو په صورت كې به مظاهر شپېتو مسكينانو ته خوراك وركوي يا غله به وركوي او د هغه مقدار به له غنمو څخه نصف صاع وي، او له خورما يا اوربشو څخه به يو صاع وي.

ددې مسئلې عقلي دليل دا دى چې د كَفَّارَةِ بِالطَّعَامِ مقصد دا دى چې دهر، هر مسكين د يوې ورځې حاجت پوره كړى سي. نو د ظهار كفاره به د مقدار په هكله پر صدقة الفطر قياسيږي، او څرنگه چې د صدقة الفطر مقدار د غنمو نيم صاع يا د خورما او اوربشو يو صاع دى، نو په كفارة ظهار كې به هم دهر مسكين په حق كې همدغه مقدار وي، او ټولو مسكينانو ته به دېرش (۳۰) صاعه غنم وركوي، يا شپېته (۶۰) صاعه خورما يا اوربشي، يا به ددې شيانو په اندازه قيمت وركوي.

وقوله **إِلَّا**: صاحب د هدايې فرمايي چې په متن كې د امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ دا قول **أَوْ قِيَمَتُهُ ذَلِكَ**، دا زموږ د احنافو مسلك دى چې زموږ په نېز په صدقة الفطر، ظهار او داسې نورو كې د غلې (غنمو، خورما...) قيمت وركول كېداى سي، لېكن د شوافعو په نېز خاص د غلې اداء كول ضروري دي، او د هغو په نېز په قيمت وركولو سره واجب **فِي الزَّمَةِ** نه ساقطېږي، فرمايي چې دا اختلاف موږ په كتاب الزكاة كې په تفصيل سره بيان كړى. **فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ**

په كفاره كې دوه جلا قسمه خوراك وركول

فَإِنْ أَطْعَمَ مِائَةً مِنْ بَرٍّ أَوْ مَنُونٍ مِنْ تَبَرُّؤُ شَعِيرٍ او كه امظاهر په كفاره كې **أَيُّو مِنْ غَنَمٍ** او دوه منډه خورما يا اوربشي وركړي **جَاَزَ** نو جائز دي **لِحُصُولِ الْقَصْدِ** ځكه چې مقصود حاصل سو **إِذَا الْجُنُسُ مُتَّحِدٌ** ځكه چې ادوى [جنس سره يو دى] **مِنْ حَيْثُ الْإِطْعَامُ** و دفع الجوع

اللغات: ﴿مَنْ﴾ له دې څخه مراد د عربو من چې هغه د صاع خلورمه حصه كيږي، او خلور منه يو صاع كيږي.

تشریح: يو صاع ټوله خلور منه كيږي، نو په دې اعتبار سره يو من د صاع ربع (خلورمه حصه) سوه، اوس كه يو مظاهر مسكينانو ته يو من غنم وركړي او دوه منډه خورما وركړي، نو څرنگه چې دا ټوله د نيم صاع غنمو سره برابره سول، نو ځكه د اطعام مقصود حاصل سو، او بيا د غنم، خورما او اوربشو جنس هم د خوراك او لوږې دفع كولو په اعتبار سره متحد دى (يعني دا ټوله شيانو په مقصود كې سره يو دي)، لهدا داسي كول صحيح او جائز دي.

فَإِنْ غَدَاهُمْ وَعَشَاهُمْ نُوْكَهَ اَمْظَاهِرْ اَدُوْى اَمْسَاكِيْنَ اَتَهْ سَهَارْ اَوْ مَانِيَامْ خَوْرَاكْ وَرْ كِرِيْ جَاَزْ نُوْ جَاَزْ
 دِي قَلِيْلَا كَانْ مَا اَكَلُوْا اَوْ كَثِيْرًا هَغَهْ كَهْ دُوْى اَمْسَاكِيْنَ اَلْبَرْ خَوْرَاكْ وَكِرِيْ اَوْ كَهْ دَهْرْ وَقَالَ الشَّافِعِيُّ لَا
 يُخْرِئُهُ اِلَّا شَنْبِيْكَ اَوْ اِمَامْ شَاْفَعِي رَحْمَةُ اللهِ فَرْمَايِي: چي له تملیک املک جوړولو اخځه بغیر ابل
 شی ادمظاهر لپاره کافی نه دی اِعْتَبَارًا بِالرَّكَاعَةِ وَصَدَقَةَ الْفِطْرِ په زکاة او صدقه فطر اسر سایه ابادني په
 قیاسولو سره وَهَذَا اِنَّ الشَّيْءَ اَدْفَعُ لِحَاجَةٍ اَوْ اَحْكَمْ اَحْكَمْ دِي چي تملیک زیات ليري کونکی

اپوره کونکی ادى د حاجت فَلَا يَنْبُؤُ مَنَابَهُ الْإِبَاحَةُ نو حکم به إباحة امباح کول ادهغه نه قائم مقام کيږي وَلَنَّا. اَنَّ الْمُنْصُوصَ عَلَيْهِ هُوَ الْإِطْعَامُ او زموږ دليل دا دی: چي د کوم شي په باره کي آيت وارد سوى دی هغه إطعام اخوراک ورکول دي وَهُوَ حَقِيقَةُ فِي الشُّكِّ مِنَ الطَّعْمِ او إطعام په حقيقت کي پر طعام اخوراک کولو اباندي قدرت ورکول دي وَفِي الْإِبَاحَةِ ذَلِكَ كَمَا فِي الشُّكِّ او د تمليک په خير په مباح کولو کي اهم ادا معنى سته أَمَّا الْوَاجِبُ فِي الزَّكَاةِ الْإِيتَاءُ لېکن په زکاة کي واجب إيتاء او رکول دي وَفِي صَدَقَةِ الْفِطْرِ الْكَدَاءُ او په صدقه فطر کي واجب اداء اداء کول دي وَهُمَا لِلشُّكِّ حَقِيقَةُ او دا دواړه د حقيقتاً مالک جوړولو لپاره دي.

اللغات: ﴿عَدَى﴾ د تفعليل ماضي ده: دسهار خوراک ورکول (دسهار په وخت کي خوراک ورکول). ﴿عَقَى﴾ د تفعليل ماضي ده: دماخوستن ډوډۍ ورکول (دماخوستن په وخت کي خوراک ورکول). ﴿إِبَاحَةً﴾ د افعال مصدر دی: مباح کول، روا کول، اجازه ورکول. ﴿تَشْكِيْنٌ﴾ د تفعليل مصدر دی: قدرت ورکول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو مظاهر يوه شپه او ورځ شپږو مسکينانو ته - زراک ورکړي. نو دا جائز دي. برابر ده که دا مساکين زيات خوراک وکړي يا کم: دليل دا دی چي د إطعام (خوراک ورکولو) مقصود د مساکينو د يوې ورځي ضرورت پوره کول دي. او دا ضرورت دسهار او ماينام په خوراک ورکولو سره پوره کيږي. نو حکم دا جائز دي. ليکن امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ خوراک پر زکاة او صدقه فطر قياسوي. يعني څرنگه چي په زکاة او صدقه فطر کي تمليک (مالک جوړول) ضروري دي همداسي په طعام کي هم تمليک ضروري دی. او إطعام (يعني خوراک ورکول) د تمليک قائم مقام نه دي.

زموږ دليل دا دی چي په قرآن کریم کي د إطعام لفظ راغلی دی (فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مَسْكِينًا). او د إطعام حقيقي معنى ده: "پر طعام قلدورت ورکول"، نو څرنگه چي د معنى په تمليک (مالک جوړولو) کي سته همداسي په إطعام کي هم سته. بلکي که غور وږسي، نو په إطعام کي په پوره توگه د تمليک معنى سته او په إطعام سره د مساکينو ضرورت زيات پوره کيږي. حکم چي په دې

صورت کي نه هغو ته د خوراک پخولو ضرورت پرېوځي، او نه د هغوی غوړي، مړچ، مساله او داسي نور مصرفيږي (ځکه چې هغوی ته تيار خوراک ورکول کيږي).

أما الواجب إلخ: په دې سره دامام شافعي رَحْمَةُ اللَّهِ د قياس جواب ورکوي، حاصل يې دا دی چې دظهار د كفاري إطعام پر زکاة او صدقه فطر قياسول صحيح نه دي: ځکه چې په زکاة کي اِيتَاء (ورکول) او په صدقه فطر کي آداء (اداء کول) فرض دي، او اِيتَاء او آداء دواړه د تمليک لپاره دي، او دا معنی په دې دواړو کي (پر مال) په قدرت ورکولو سره نه ثابتيږي، لېکن دظهار په كفاره کي اِيتَاء او آداء ضروري نه دي، نو ځکه به پر طعام په قدرت ورکولو سره كفاره آداء کيږي (سره د دې چې په طعام ورکولو کي د تمليک معنی هم سته).

د پورتنۍ مسئلې يو بل صورت

وَلَوْ كَانَ فِيْئِنْ عَشَاهُمْ صَبِيٌّ فَطِيمٌ او که په هغو مسکينانو کي يو شېر خواره کوچنی وي چې هغو ته اظهار کونکي ا د ماښام خوراک ورکړی وي ايمني داسي کوچنی وي کوم چې له شيدو څخه تازه پرېکړی سوي وي ا لَا يُجِزُّهُ نو دا د هغه لپاره ا کافي نه دي ايمني كفاره نه آداء کيږي اَلَا تَرَ لَا يَسْتَوْفِي كَامِلًا ځکه چې داسي کوچنی پوره خوراک کولای نه سي وَلَا يَدَّ مِنْ الْإِدَامِ فِي خُبْرِ الشَّعِيرِ او د اُورېشو د ډوډۍ په صورت کي کتغ اسالن ا ورکول ضروري دي لِيُنْكَتَهُ اِلِسْتِيفَاءً اِلَى الشَّبَعِ د دې لپاره چې هغه امساकिनو ا له په ماره نس خوراک کول ممکن وي وَفِي خُبْرِ الْحِنْطَةِ لَا يَشْتَرِطُ الْإِدَامُ او د غنمو د ډوډۍ په صورت کي سالن ا ورکول ا شرط نه دي.

اللغات: ﴿فَطِيمٌ﴾ هغه کوچنی کوم چې له شيدو څخه تازه پرېکړی سوي وي او خوراک ور شروع سوي وي، ﴿لَا يَسْتَوْفِي﴾ د استعمال له باب څخه د نفې صيغه ده، اِسْتَوْفَى يَسْتَوْفِي اِسْتِيفَاءً: خپل حق پوره اخيستل، په پوره توگه يوشی تر لاسه کول (مراد ځني کاملاً خوراک کول دي)، ﴿اِدَامَ﴾ کتغ، سالن، تر کاري، لمده بل، داسي شی چې ډوډۍ ور سره وخورل سي، ﴿الشَّبَعُ﴾ مور تيا (نس مړېدل)، ﴿حِنْطَةٌ﴾ غنم، په عربي کي د غنمو لپاره څو نومونه استعماليږي، چې هغه دا دي: الحِنْطَةُ، البُر، القَنْج، الطَّعَام، لکه څرنګه چې صاحب دمصباح المنير وايي: "الحِنْطَةُ وَالْقَنْجُ وَالْبُرُّ وَالطَّعَامُ

تشریح : مسئلہ : داده کومو مسکینانو ته چي مظاهر سهار او مانبام خوراک ورکړی وي، که په هغو کي شېر خواره کوچنی وي، نو کفاره نه اداء کیږي؛ دلیل دادی چي شېر خواره کوچنی پوره خوراک (طعام) نه سي خوړلای، ځکه چي دهغه غذا طعام نه ده، بلکي څه شیدې او څه طعام، لهذا فقط په طعام سره هغه پوره خوراک کونکي نه شمارل کیږي، نو ځکه به کفاره هم نه اداء کیږي.

ولا بد الخ : فرمایي که په خوراک کي د اوربشو ډوډۍ وي، نو دهغه سره کتغ (ترکاري) ورکول هم ضروري دي، د دې لپاره چي ښه په ماږه نس خوراک وکړي، لېکن که د غنمو ډوډۍ وي، نو له کتغ څخه بغير هم کار کیږي، ځکه چي د غنمو ډوډۍ له کتغ څخه بغير هم په خوند سره خوړل کیږي (خصوصاً په پخوا زمانه کي خود غنمو ډوډۍ د مسکین لپاره د کتغ په درجه کي وه).

فقط یوه مسکین ته خوراک ورکول

وَإِنْ أَطْعَمَ مَسْكِينًا وَاحِدًا سِتِّينَ يَوْمًا أَوْ كَهَذَا مَظَاهِرَ يَوْه مَسْكِينٍ تَه شَيْبَتَه وَرَخِي خوراک ورکړي أَجْرًا
نو اد هغه لپاره کافي دي وَإِنْ أَطْعَمَ فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ او که یوه مسکین ته یې په یوه ورځ ورکړي لَمْ يُجْزِهِ
إِلَّا عَنْ يَوْمِهِ نو دا نه کافي کیږي مگر دهغه یوې ورځي له طرفه لَأَنَّ الْقَصْدَ سَدُّ خَلَّةِ الْبُحْتَانِ ځکه
چي مقصود د محتاج مسکین حاجت پوره کول دي وَالْحَاجَةُ تَتَجَدَّدُ فِي كُلِّ يَوْمٍ او حاجت هره ورځ
نوی پیدا کیږي فَالِدَفْعُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ الثَّانِي كَالِدَفْعِ إِلَى غَيْرِهِ نو هغه ایوه مسکین ته دویمه ورځ ورکول
داسي دي لکه بل مسکین ته ورکول وَهَذَا فِي الْإِبَاحَةِ مِنْ غَيْرِ خِلَافٍ او دا حکم په مباح کولو کي
بغير له اختلاف څخه دی وَأَمَّا التَّثْلِيكُ مِنْ مَسْكِينٍ وَاحِدٍ فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ بِدَفْعَاتٍ او کوم چي په یوه ورځ
کي په څو وارو سره یو مسکین مالک جوړول دي فَقَدْ قِيلَ: لَا يُجْزِيهِ نو ویل سوي دي: چي دا کافي
نه دي وَقَدْ قِيلَ: يُجْزِيهِ او ویل سوي دي: چي کافي دي لَأَنَّ الْحَاجَةَ إِلَى التَّثْلِيكِ تَتَجَدَّدُ فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ
ځکه چي د تمليک ضرورت په یوه ورځ کي اڅو واره انوي پیدا کیږي بِخِلَافِ مَا إِذَا دَفَعَ بِدَفْعَةٍ
وَاحِدَةٍ په خلاف دهغه صورت کله چي ایوه مسکین ته په یوه وار اټوله مقدار اوږکړې انو په دې
صورت کي کفاره نه اداء کیږي إِلَّا الشُّفَافِقُ وَاجِبٌ بِالْبَقِصِ ځکه چي په متفرقه توگه اوږکول په نص
سره واجب دي.

اللفات: ﴿يَوْمَهُ﴾ په هغه ورځ. ﴿سَدَّ﴾ دنصر مصدر دی: بندول، ختمول، خَلَّة: حاجت.

ضرورت. سَدُّ خَلَّة: حاجت ليري کول. حاجت پوره کول. ﴿تَتَجَدَّدُ﴾ د تفعل مضارع ده: نوي

کېدل. جديد کېدل. ﴿إِبَاحَةً﴾ د افعال مصدر دی: روا کول، مباح کول، اجازه ورکول. ﴿دَفَعَاتٍ﴾

جمع د دَفْعَةٍ ده: وار، حُل، نوبت. دَفَعَات: ډېر وارونه. ﴿تَفْرِيقٍ﴾ د تفعیل مصدر دی: جلا کول.

عليحده کول. دوه شيان سره بېلول (مراد ځني په جلا، جلا توگه او په وقفه، وقفه سره طعام ورکول دي).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو مظاهر فقط یوه مسکین ته شپېته ورځي خوراک ورکړي.

نو کفارہ اداء کیږي. او که په یوه ورځ کي ټوله خوراک (شپېته واره) ورکړي. نو په دې سره فقط د

یوې ورځي کفارہ اداء کیږي: دلیل دا دی چي په کفارہ سره مقصود د مسکین حاجت ليري کول دي.

او حاجت هره ورځ نوی پیدا کیږي. نو دویم وار همدغه مسکین ته خوراک ورکول داسي سولکه بل

مسکین ته چي خوراک ورکړي. نو تر شپېتو ورځو پوري یوه مسکین ته خوراک ورکول داسي سو

لکه شپېتو مسکینانو ته چي خوراک ورکړي. نو ځکه به په دې صورت کي کفارہ اداء کیږي.

وهذا فی الإباحة الخ: فرمایي چي هره ورځ مسکین ته خوراک ورکول او هغه ته مباح کول دا بغیر له

اختلاف څخه جائز دي. یعنی د دې په جواز کي د هیچا اختلاف نسته. پاته سو د مسئلې دویم

صورت یعنی که یوه مسکین ته د اباحت په توگه شپېته واره ټوله خوراک ورکول سي. نو بالاتفاق

جائز نه دي. ځکه چي واجب شپېتو مسکینانو ته خوراک ورکول دي. او هغه دلته موجود نه سو. نه

حقیقتاً او نه حکماً، حقیقتاً خو ځکه موجود نه سو چي د یو مسکین دی. او حکماً ځکه موجود نه

سو. چي یوه سړي ته فقط په یوه ورځ کي شپېته واره د خوراک حاجت نه پېښیږي.

او پاته سوه د مسئله چي که یو مسکین ته په یوه ورځ کي شپېته واره (جلا جلا) غله ورکول

سي (یعني په یوه ورځ کي په شپېتو وارو سره هغه د کفارې د ټوله مقدار غلې مالک جوړ کړی سي).

نو په دې باره کي اختلاف دی. ځيني فقهاء فرمایي چي دا هم ناجائز دی: ځکه چي معتبر حاجت

ليري کول دي. او د ځيني فقهاؤ رایه دا ده چي دا صورت جائز دی: ځکه چي د تمليک ضرورت په

یوه ورځ کي څو واره نوي کېدلای سي (یعني یو انسان ته فقط په یوه ورځ کي هم ډېر واره حاجت

پېش کېدلای سي).

د دې په خلاف که په یوه ورځ کي په یوه وار سره د ټوله مقدار مالک جوړ کړی سي. نو بالاتفاق

جائز نه دي. ځکه چي په متفرقه توگه (جلا، جلا ورکول) د قرآن په دې آیت سره واجب دي:

فَالْعَامُّ سِتِّينَ مِسْكِينًا. نو ځکه به په یوه واره د ټوله مقدار په ورکولو سره کفارہ نه اداء کیږي.

"إِطْعَام" (خوراک ور کولو) په دوران کې جماع کول

وَإِنْ قَرَّبَ الْغَنَى فَأَمْرُهُنَّ إِلَى حَلَالِ الْإِطْعَامِ أَوْ كَهَذَا مَظَاهِرُ. مسکینانو ته ا د خوراک ور کولو په دوران کې د هغه ښځې سره وطې وکړي چې له هغې څخه یې ظاهر کړی وو **لَمْ يَسْتَأْذِنْ** نو له شروع څخه به خوراک نه ورکوي **لَأَنَّهُ تَعَالَى مَا شَرَطَ فِي الْإِطْعَامِ أَنْ يَكُونَ قَبْلَ السَّيِّئِ** ځکه چې الله تعالیٰ په خوراک ور کولو دا شرط نه دي لگولی چې هغه **إِطْعَام** به تر وطې کولو مخکې وي **إِلَّا أَنَّهُ يُنْتَمِ مِنْ السَّيِّئِ قَبْلَهُ** لېکن تر خوراک ور کولو مخکې به هغه له وطې کولو څخه منع کېږي **لَأَنَّهُ رُبَّمَا يَقْدِرُ عَلَى الْإِعْتِقَاقِ أَوْ الصَّوْمِ** ځکه کېدای سي چې هغه اظهار پر آزادولو او روژې نیولو قدرت پیدا کړي **فَيَقْعَانِ بَعْدَ السَّيِّئِ** نو دا دواړه اصوم یا اعتقاد به تر وطې کولو وروسته واقع سي **وَالسَّيِّئُ يَتَغَفَّرُ فِي غَيْرِهِ** او هغه ممانعت کوم چې دداسې معنی په وجه وي چې هغه معنی ا په غیر ابل شي ا کي وي **لَا يُعْذَرُ السَّيِّئُ عَنِ نَفْسِهِ** هغه ممانعت ا داسې مشروعیت نه ختموي کوم چې فی ذاته وي.

اللفات: ﴿قَرَّبَ﴾ د واحد مذکر غائب ماضي صیغه ده. له کرم او سمع دواړو بابونو څخه راځي؛ نژدې کېدل. مراد ځني وطې او جماع کول دي. **﴿لَمْ يَسْتَأْذِنْ﴾** د استفعال له باب څخه د جحد صیغه ده. **إِسْتَأْذِنَ يَسْتَأْذِنُ اسْتِذْنَاءً**: له نوي سره راگرځول. له شروع څخه کول. **﴿لَا يُعْذَرُ﴾** د افعال له باب څخه د نفی صیغه ده. **أَعْذَرَ يُعْذِرُ إِعْذَامًا**: نیستی کول (معدوم کول). ورکول. ختمول (د اعدام او پانسۍ حکم جاري کول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که مظاهر خاوند یوه مسکین ته خوراک ورکول شروع وکړي. او شپته ورځې لا پوره سوي نه وي چې مظاهر دخپل هغه ښځې سره وطې وکړي چې له هغې څخه یې ظاهر کړی وي. نو په دغه وطې سره به هغه کفارې کي هیڅ خلل نه راځي او پر خاوند له شروع څخه خوراک ورکول لازم نه دي؛ دلیل دا دی چې په قرآن کریم کي د **إِطْعَام** (خوراک ورکولو) سره د **مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَنَاسَا** قید او شرط نه دي ذکر سوی. نو ځکه به د **إِطْعَام** په دوران کي د وطې کولو په وجه استیناف نه لازمیږي.

ها! دا خبره ضروري ده چې د **إِطْعَام** تر تکمیل او بشپړتیا مخکې به مظاهر له وطې څخه منع کېږي. ځکه کېدای سي (یعني دا احتمال سته) چې دغه مظاهر د **إِطْعَام** تر تکمیل مخکې پر صوم یا

إِغْتِاقٌ قَدَرْتِ پيدا ڪري او دهغه كفاره به د صوم يا إعتاق و طرف ته نقل سي او د وطي کولو په وجه به صوم يا إعتاق تر وطي وروسته واقع سي. حالانکي په قرآن کي د صوم او إعتاق سره د قَبْلُ أَنْ يُتِمَّاتَا قيد ذکر سوی دی (چي دا دواړه به تر وطي مخکي پوره کيږي)، نو ځکه د احتیاطاً تقاضا همدا ده چي دغه سړی د إطعام تر تکميل مخکي له وطي څخه منع کړی سي.

والنعم ليعلم الخ: د دې حاصل دا دی چي تر إطعام مخکي يا دهغه په دوران کي وطي کول ممنوع لغيره دي (يعني د يو بل احتمال په وجه منع دی، کوم چي موږ ذکر کړی). او إطعام (خوراک ورکول) مشروع لذاته دي. او قاعده داده چي ممنوع لغيره د مشروع لذاته منافي نه دی. لهذا د إطعام په دوران کي يا تر إطعام مخکي به وطي کول إطعام نه فاسدوي، او کله چي إطعام نه فاسدوي. نو د وطي کولو په صورت کي به د استيناف ضرورت هم نه وي.

په يوه وخت کي دوي کفاري اداء کول

وَإِذَا أَطْعَمَ عَنْ ظَهَارَيْنِ سَيِّئِينَ مَسْكِينًا او کله چي [مظاهر] د دوو ظهارونو [له کفاري] څخه شپېتو مسکینانو ته خوراک ورکړي كُلُّ مَسْكِينٍ صَاعًا مِنْ بَرٍّ هر مسکین ته يو صاع د غنمو اورکړي لَمْ يُجْزِهِ إِلَّا عَنْ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً وَأَبَى يُوسُفَ * نو د شپېتو په نهز دا فقط د يوه ظهار له طرفه کافي کيږي وَقَالَ مُعْتَذِرٌ: يُجْزِيهِ عَنْهُمَا او امام محمد رحمه الله فرمايي: چي د دواړو ظهارونو له طرفه کافي کيږي وَإِنْ أَطْعَمَ ذَلِكَ عَنْ إِنْقَارٍ وَظَهَارٍ او که هغه د افطار او ظهار [له کفاري] څخه خوراک ورکړي أَجْزَأُ عَنْهُمَا نو ابالاتفاق د دواړو له طرفه کافي کيږي له: أَنَّ بَالْمُؤَدَّى وَقَاءَ بَيْنَهُمَا د امام محمد رحمه الله دليل دا دی: چي کوم طعام چي اداء سوی دی هغه کافي دی د دواړو ظهارونو [کفارو] لپاره وَالْمُضْرُوفُ إِلَيْهِ مَحِلٌّ لَهُمَا او پر چا چي طعام خرچ کړی سوی دي ايمني چا ته چي طعام ورکول سوی دی هغه د دې محل هم دی فَيَقْتَضِي عَنْهُمَا لهذا دا طعام به د دواړو ظهارونو له طرفه واقع کيږي [اداء کيږي] كَمَا لَوْ اخْتَلَفَ السَّبَبُ أَوْ فَرَّقَ فِي الدَّفْعِ لکه په هغه صورت کي اچي دواړو له طرفه اداء کيږي کله چي سبب مختلف سي يا [مظاهر] په ورکولو کي تفریق وکړي ايمني يو صاع جلا جلا ورکړي وَلَهُمَا: أَنَّ

* القول الرابع: قول الشَّيْخَيْنِ رَحِمَهُمَا اللَّهُ، كما ذكره في رد المحتار (ج: ٢، ص: ٦٣٢)، وكذا في المندبنة (ج: ١، ص: ٥١٢). [القول الرابع ج: ١، ص: ٣٥٩]

النَّيَّةُ فِي الْجِنْسِ الْوَاحِدِ لَفْظُ د شَيْخَيْنِو دليلاً دا دی: چي په يوه جنس کي نيت لغو دی وَفِي الْجِنْسَيْنِ مُغْتَبَرَةٌ او په دوو جنسونو کي معتبر دی وَإِذَا لَفَتْ النَّيَّةُ او کله چي نيت لغو سو وَالْمُؤَدَّى يَصْلَحُ كَفَّارَةً وَاحِدَةً او اداء کړی سوی طعام اهم فقط ا د یوې کفارې جوړېدلو صلاحیت لري إِنَّ نِصْفَ الصَّاعِ أَكْثَرُ التَّقَادِيرِ ځکه چي نیم صاع ادنی ا کم مقدار دی فَيُنْتَهَى التَّقْصَانُ دُونَ الزِّيَادَةِ نو نقصان ایمني له نصف صاع څخه په کم کي ا به منع کیږي نه په زیات کي فَيَقَعُ عَنْهَا لهذا اداء کړی سوی طعام به فقط ا له یوې کفارې څخه واقع کیږي کَمَا إِذَا تَوَلَّى أَصْلَ الْكُفَّارَةِ لکه په هغه صورت کي کله چي مظاهراً د اصل کفارې نیت کړی وي بِخِلَافِ مَا إِذَا تَوَلَّى فِي الدَّفْعِ په خلاف د هغه صورت کله چي مظاهراً په ورکولو کي تفریق کړی وي لِأَنَّهُ فِي الدَّفْعَةِ الثَّانِيَةِ فِي حُكْمِ مُسْكِينٍ آخَرَ ځکه چي هغه ا مسکین ا په دویم وار کي د بل مسکین په درجه کي دی.

اللغات: ﴿مُؤَدَّى﴾ د تفعیل له باب څخه د اسم مفعول صیغه ده: اداء کړی سوی (کوم شی چي اداء سوی وي). ﴿وَفَاءٌ﴾ په پوره توگه اداء کول، ﴿مَضْرُوفٌ﴾ د ضرب له باب څخه د اسم مفعول صیغه ده: پر چا چي خرچ او مصر سوی وي (مراد ځني هغه مسکین دی چي خوراک ورکول سوی وي).
تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که پریو سړي د یوې دظهار کفارې واجب وي (یعني یو وار دظهار کولو په وجه یو کفاره پر واجب سوې وي، او بل واریا دظهار په وجه دویمه کفاره پر واجب سي). او هغه د طعام (خوراک) په ذریعه کفاره اداء کول شروع کړي، او په شپیتو مسکینانو کي هر مسکین ته یو، یو صاع غنم ورکړي، نو په دې صورت کي د شېخینو په نېز فقط یوه کفاره اداء کیږي، یعني هغه سړی فقط د یوه دظهار له کفارې څخه بري کیږي، لېکن دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز د طعام د دواړو دظهارونو لپاره کفاره جوړیږي او هغه سړی بري کیږي، ها! که پر مظاهريو دظهار کفاره وي او بله د افطار (یعني د قصد اړوژې ماتولو) کفاره وي، او هغه شپیتو مسکینانو ته یو، یو صاع غنم ورکړي، نو په دې صورت کي د ټولو په نېز د هغه دواړي کفارې اداء کیږي، لېکن په اول صورت کي د شېخینو په نېز فقط یوه کفاره اداء کیږي، او دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز د دواړو دظهارونو کفارې اداء کیږي.

د امام محمد دلیل: دا دی چي په یوه کفاره کي د یوه مسکین حصه نیم صاع ده، او کله چي مظاهر هر مسکین ته یو صاع غنم ورکړي، نو ښکاره خبره ده چي دا مقدار به د دواړو کفارو لپاره کافي وي، او بیا چي کومو مسکینانو ته مظاهر غنم ورکوي، هغه د کفارې محل هم دي، لهذا د دواړو دظهارونو کفاره

د شيخينو دليل: دا دی چې په واحد جنس کي نيت لغو کيږي، ځکه چې نيت خو په مختلفه اجناسو او اشياؤ کي د امتياز (او توپير) لپاره کيږي، او دلته چې کله دواړه د ظاهر کفارې دي، نو په هغه کي د دواړو کفارو نيت کول لغو دي، او کله چې نيت لغو دی، نو د طعام (خوراک) اداء کړی سوی مقدار چې څرنګه دلته فقط د يوې کفارې صلاحيت لري، ځکه چې نيم صاع د کفارې ادنی مقدار دی (ځکه چې کفار ه ټوله دېرش [۳۰] صاعه کيږي په غنمو کي)، لهذا تر هغه کم مقدار خو به مانع د کفارې وي، لېکن تر هغه زيات به مانع د کفارې نه وي، نو ځکه به د يوه، يوه صاع په ورکولو سره هغه سړی فقط د يوه ظاهر له کفارې څخه بري کيږي، لېکن که هغه هر مسکين ته په متفرقه توګه يو صاع ورکړي، يعنې يو وار نيم صاع ورکړي، او بل وار بيا نيم صاع ورکړي، نو په دې صورت کي دواړې کفارې ځکه اداء کيږي، چې په متفرقه توګه ورکول داسي دي لکه جلا، جلا مسکين ته ورکول، لهذا پر دې قياس کول صحيح نه دي.

وَمَنْ وَجَّهَتْ عَلَيْهِ كَفَّارَاتُ ظَهَارٍ او پر کوم سري چي دظهار دوي کفارې واجب سي فَأَعْتَقَ رَقَبَتَيْنِ او دوه غلامه آزاد کړي لَا يَتْرَى عَنْ اخِذِهَا بِعَيْنِهَا حال دا چي په دې دواړو کي د يوې متعيني کفارې نيت نه وکړي ايمني د غلام آزادولو په وخت کي داولي کفارې يا دويمي کفارې نيت نه وکړي. بلکي په نيت کي يې هسي يوه کفاره وي اَجَاؤُ عَنْهُمَا نو ادا کفاره ا دواړو اظهارونو له طرفه جائز ده وَكَذَٰلِكَ اِذَا صَامَ اَرْبَعَةً اَشْهُرًا اَوْ اَلْفَمَ مِائَةً وَعِشْرِينَ وَسَكِينًا او همدارنگه کله هغه څلور مياشتي روژې ونيسي يا يو سل و شلو ۱۲۰ مسکينانو ته خوراک ورکړي اَجَاؤُ نَوَاهِمَ اَجَائِزِ دِي لَگَنَ الْجَنَسِ مُتَّحِدٌ حُكْمٌ چي ادا دوي اجنس سره يو دی فَلَا حَاجَةَ اِلَى تَبَيُّنِ مُعَيَّنَةٍ نو حُكْمٌ به د يو متعين سوي نيت ا کولو ا ضرورت نه وي.

تشریح : مسئله : داده چي پر کوم سړي د يوه جنس دوي کفارې واجب وي، که هغه له تعيين څخه بغير دوه غلامان آزاد کړي، يا پرلپسې مخلور مياشتي روژې ونيسي. يا ۱۲۰ مسکينانو ته خوراک ورکړي. نو دا سړی له دواړو کفارو څخه بري کيږي؛ ځکه کله چي دواړي کفارې له يوه جنس څخه دي، نو بيا په هغوی کي د نيت او تعيين هيڅ ضرورت نسته، او دوه غلامان، يا مخلور مياشتي روژې، يا ۱۲۰ مسکينانو ته خوراک ورکول د يوه جنس د دواړو شيانو لپاره د کفارې جوړېدلو صلاحيت هم لري. نو ځکه به دا سړی په هره توگه سره بري کيږي.

دوي مختلفه کفارې پر يوه ځای اداء کول

وَإِنْ أَعْتَقَ عَنْهُمَا رَكْبَةً وَاحِدَةً أَوْ صَامَ شَهْرَيْنِ أَوْ كَفَرَ بِأَحَدِهِمَا فَلَهُ أَنْ يَجْعَلَ ذَلِكَ عَنْ أُخْرَاهَا شَاءَ نَوَدَّ تَهْ بِهِ اخْتِيَارَ وَيَ چي دا اکفاره دوي مياشتي روژې ونيسي ګان له اُنْ يَجْعَلَ ذَلِكَ عَنْ أُخْرَاهَا شَاءَ نَوَدَّ تَهْ بِهِ اخْتِيَارَ وي چي دوه خوبه وي وَإِنْ أَعْتَقَ عَنْ ظَهَارٍ وَقَتْلٍ او که هغه د ظهار او قتل ادواړو له طرفه يو غلام آزاد کړي لَمْ يَجُزْ عَنْ وَاحِدٍ مِنْهُمَا نو دا به په دې دواړو کي له يوه طرفه هم جائز نه وي وَقَالَ زُفَرٌ: لَا يُجْزِيهِ عَنْ أَحَدِهِمَا فِي الْفَضْلَيْنِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي دا اکفاره ا به په دواړو صورتونو کي له يوه طرفه هم کافي نه وي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَهُ أَنْ يَجْعَلَ ذَلِكَ عَنْ أَحَدِهِمَا فِي الْفَضْلَيْنِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: هغه ته به اختيار وي چي په دواړو صورتونو کي دا اکفاره د اهسي ا يوه لپاره متعين کړي لِأَنَّ الْكُفَّارَاتِ كُلَّهَا بِاعْتِبَارِ اتِّحَادِ الْقَصْدِ جُنْسٍ وَاحِدٍ ځکه چي ټولي کفارې د مقصود په اعتبار سره يو جنس دی وَجْهُ قَوْلِ زُفَرٍ: أَنَّهُ أَعْتَقَ عَنْ كُلِّ ظَهَارٍ نِصْفَ الْعَبْدِ د امام زفر رَحِمَهُ اللهُ د قول دليل دا دی: چي ادلتله مظاهر د هر ظهار له طرفه نصف غلام آزاد کړی دی وَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَجْعَلَ عَنْ أَحَدِهِمَا بَعْدَ مَا أَعْتَقَ عَنْهُمَا او د دواړو له طرفه تر آزادولو وروسته هغه ته دا حق نسته چي دا اکفاره د يوه لپاره متعين کړي لِيُخْرِجَ الْأَمْرَ مِنْ يَدِهِ ځکه چي اوس معامله او اختيار د هغه د لاس څخه وتلی دی وَلَكِنَّا أَنْ نَبِّهَ التَّعْيِينَ فِي الْجَنَسِ الشَّحْدِ غَيْرُ مُفِيدٍ او زموږ دليل دا دی: چي په متحد الجنس اصورت ا کي د تعيين نيت کول فايده او اثر ا نه کوي فَتَلَفُوا نو ځکه به ا په متحد الجنس کي انيت لغو کيږي وَفِي الْجَنَسِ الْمُخْتَلَفِ مُفِيدٌ او په مختلف الجنس اصورت ا کي اد تعيين نيت کول فايده او اثر ا کوي وَاخْتِلَافُ الْجَنَسِ فِي الْحَبْثِ

او د جنس مختلف کېدل په حکم کي دي ايمني دلته د جنس اختلاف د حکم په اعتبار سره دی **وَهُوَ الْكَفَّارَةُ فُتُهُنَا بِاخْتِلَافِ السَّبَبِ** او هغه دلته کفاره ده د سبب مختلف کېدلو په وجه ايمني ځکه چي سبب مختلف دی **يُظَيِّرُ الْأَوَّلَ: إِذَا صَامَ يَوْمَانِ قَضَاءِ رَمَضَانَ عَنْ يَوْمَيْنِ** د اول اصورت ا مثال دا دی: چي کله ايو سري ا درمضان د دوو قضائي روژو له طرفه يوه ورځ روژه ونيسي **يُجْزِيهِ عَنْ قَضَاءِ يَوْمٍ وَاحِدٍ** نو دا به د يوې ورځي له قضائي روژې څخه کافي وي **وَيُظَيِّرُ الثَّانِي: إِذَا كَانَ عَلَيْهِ صَوْمُ الْقَضَاءِ وَالنَّذْرِ** او د دويم صورت مثال دا دی: چي کله پريو سري قضائي روژه او د نذر روژه وي **فَإِنَّهُ لَا بُدَّ فِيهِ مِنَ التَّيْذِيرِ** نو ا په دې صورت کي ا تميز او تعيين ا کول ضروري دي.

اللغات: ﴿نَظِيرٌ﴾ مثال، جمع: **نَظَائِرُ، ﴿صَوْمُ الْقَضَاءِ﴾** قضائي روژه (هغه روژه کوم چي د چا پر ذمه پاته وي).

تشریح: په عبارت کي دوې مسئلې بيان سوي دي. او دواړي مختلف فيہ دي: (۱)... اوله مسئله دا ده که پريو سري د دوو ظهارونو دوې کفارې واجب سي، او هغه د دواړو کفارو له طرفه يو غلام آزاد کړي، نو اوس هغه ته اختيار دی که د هري کفارې لپاره دا غلام متعين کوي، د هغه لپاره يې متعين کولای سي. (۲)... دويمه مسئله دا ده که پر هغه يوه د ظهار کفاره واجب وي، او بله د قتل کفاره واجب وي، او هغه له تعيين څخه بغير يو غلام آزاد کړي، نو په دې صورت کي دا غلام د يوې کفارې له طرف څخه هم نه صحيح کيږي، دا حکم زموږ په نېز دی.

امام زفر **رَحِمَهُ اللَّهُ** فرمايي چي په دواړو مسئلو کي له يوه طرفه هم کفاره نه اداء کيږي، او امام شافعي **رَحِمَهُ اللَّهُ** فرمايي چي په دواړو مسئلو کي هغه ته د کفارې د متعينولو اختيار سته.

د امام شافعي دليل: دا دی چي ټولي کفارې د مقصد په اعتبار سره متحد دي: ځکه چي د ټولو مقصود ستر (پرده پوشي) او د گناه زائلول دي، او په واحد جنس کي دنيت هيڅ ضرورت نسته، لهندا څرنگه چي په اوله مسئله کي هغه ته د تعيين حق سته، همداسي به په دويمه مسئله کي هغه ته د تعيين حق وي.

د امام زفر دليل: دا دی چي کله هغه د کفارې نيت نه وکړي، او د جرم (ظهار يا قتل) له تعيين څخه بغير کفاره اداء کړي، نو گواکي دا دواړو جرمونو کفاره سوه، او گواکي نصف، نصف غلام د هري کفارې په حق کي راغلی، او نصف غلام آزادول معتبر نه دي، نو ځکه به د يوه جرم کفاره هم نه اداء کيږي، او څرنگه چي په يوه وار د دواړو جرمونو له طرفه د کفارې اداء کولو په وجه سره اوس د سري د لاس څخه معامله او اختيار وتلی دی، نو ځکه به تر دې وروسته هغه ته د تعيين اختيار نه وي.

زموږ دليل: دادی چي جرم که چيري متحد الجنس وي، نو نيت لغو کيږي، او که مختلف الجنس وي، نو نيت مفيد گرځي، اوس دلته په اوله مسئله کي جنس متحد الجنس دی، يعني دواړې د ظاهر كفارې دي، نو ځکه به هلته له بېله تعيينه آزادولو څخه وروسته (يعني له اعتاق بدون التعيين څخه) وروسته هم د تعيين اختيار وي، او څرنگه چي په دويمه مسئله کي جرم مختلف الجنس دی، يعني يوه كفاره د ظاهر ده او دويمه كفاره د قتل ده، نو ځکه به په دويمه مسئله کي نيت لغو کيږي، او ګواکي يو غلام به د دواړو كفارو له طرف څخه آزاديږي، لېکن څرنگه چي د هري كفارې په حق کي نصف غلام راځي، نو ځکه به د يوې كفارې له طرف څخه هم نه صحيح کيږي؛ ځکه چي نصف لره هيڅ اعتبار نسته.

واختلاف الجنس في الحكم إلخ: په دې سره د يو مقدر سوال جواب ورکوي، سوال دادی چي کله د قتل او ظاهر په دواړو كفارو کي د غلام آزادول (إعتاق الرقبة) موجود سو، نو بيا دا متحد الجنس سو، نه مختلف الجنس، لهذا څرنگه چي په اوله مسئله کي مظاهر لره د هرې كفارې لپاره نيت او تعيين کول صحيح دي، همداسي په دويمه کي هم نيت او تعيين صحيح کېدل پکار دي، حالانکي تاسو په دويمه کي تعيين ممنوع گرځولی دی! آخر د دې څه وجه ده؟

د دې په جواب کي صاحب د هدايې فرمايي چي دلته د جنس مختلف کېدل حکماً دي (يعني د حکم په اعتبار سره د دواړو جنسونه مختلف دي)، ځکه که څه هم د دواړو كفاره اعتاق (آزادول) دي، خو د اعتاق د وجوب سبب جلا دی، ځکه چي د يوه په كفاره کي د اسبب ظاهر دی او په بله کي قتل دی، او ښکاره خبره ده چي قتل او ظاهر دواړه سره جلا دي، لهذا په دويمه مسئله کي د جنس اختلاف حکماً دی، او حکماً اختلاف هم مؤثر او مانع گرځي.

تظير الأول إلخ: فرمايي چي د متحد الجنس والا ذصورت (يعني داولي مسئلې) مثال دادی چي که پر يوه سري درمضان د دوو روژو قضاء واجب وي، او هغه له تعيين څخه بغير د يوې روژې قضاء را وگرځوي، نو هغه ته اختيار سته، په دواړو قضائي روژو کي د هري يوې لپاره داروژه متعين کولای سي، ځکه چي دلته دواړي روژې متحد الجنس دي.

د مختلف الجنس مثال دا دی چي که د يو چا پر ذمه يوه درمضان قضائي روژه وي، او بله د نذر روژه وي، نو که هغه له تعيين څخه بغير د يوې روژې قضاء را وگرځوي، نو له هيڅ طرف څخه هم روژه نه اداء کيږي، ځکه چي په مختلف الجنس شيانو کي د توپير او امتياز پيدا کولو لپاره نيت ضروري دی، او دلته هغه سري نيت نه دي کړی، فقط والله أعلم وعلیه أتم.

بَابُ اللَّعَانِ

(دا) باب دلعان (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: تر ظهار وروسته دلعان بیانولو وجه داده چي دلعان په نسبت ظهار ایاحت (روایست) ته زیات نژدې دی. دویمه خبره داده چي که دلعان نسبت دغیر منکوحه بنځي و طرف ته وکړي سي. نو حد قذف واجبیري. او د حد واجبېدل خالص معصیت دی چي په هغه کي یوه ذره ایاحت هم نه پاتیري. لېکن په ظهار کي حتماً د ایاحت شائبه او شبهه پاتیري. نو په دې وجه لعان تر ظهار وروسته بیان سوی دی. (غنايه او بڼايه)

د لعان لغوي او اصطلاحي معنی: لعان د مفاعلي د باب مصدر دی. لغوي معنی یې ده: لعنت کول. له رحمت خڅه ليري کول. شړل.

او دلعان شرعي معنی ده: شَهَادَاتُ تَجْرِي بَيْنَ الزَّوْجَيْنِ مَقْرُونَةً بِاللَّعْنِ وَالْغَضَبِ (يعني دلعت او غضب سره متصل هغه شهادتونه اگواهياني ا کوم چي د بنځي او خاوند په مینځ کي جاري کيږي). مطلب دا چي کله خاوند پر خپله بنځه د زنا تور ولگوي. او هيڅ گواه نه لري. نو په دې صورت کي به بنځه له خاوند خڅه د خلورو قسمونو مطالبه کوي. او همدې ته لعان وايي (چي پوره تفصيل به يې په عبارت کي ذکر سي).

د لعان رکن، سبب او شرط: دلعان رکن هغه شهادت دی کوم چي په قسم سره مؤکد وي. او دلعان سبب دادی چي خاوند پر خپله بنځه داسي تور (تهمت) ولگوي چي هغه د قذف موجب وي. دلعان شرط دنکاح قیام او بقاء ده.

د لعان حکم: تر لعان وروسته وطي او له بنځي خڅه نفع اخيستل (اِسْتِمَاعٌ مِنَ الْمَرْأَةِ) حرامیږي. (بڼايه ج: ۵، ص: ۳۶۳، بیروت)

د لعان حقيقت او حیثیت

قَالَ إِذَا قَذَفَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ بِالْإِثْمِ فَرَمَائِي: كَلَهُ چي خاوند پر خپلي بنځي د زنا تهمت اتور اولگوي وَهُمَا مِنْ أَهْلِ الشَّهَادَةِ او دوی دواړه د شهادت اگواهي اهل وي وَالْمَرْأَةُ وَمَنْ يُعَذِّقُهَا فِيهَا او بنځه داسي وي چي دهغې پر تهمت لگونکي حد لگېدای سي ايمني بنځه عاقله. بالغه. آزاده. محصنه او پاک لمنې

وي چي مخكي هيڄڪله دزنا تور پر لڳېدلى نه وي اَوْ تَلَى نَسَبٌ وَكَيْدًا يا اخاوندا دخيلي بنڄي دبچي د
نسب نفى وكري وَطَالَبْتُهُ بِمُوجِبِ الْقَذْفِ او ايباا بنڄه له هغه څخه د قذف د واجبونكي العان ا
مطالبه وكري فَعَلَيْهِ الْإِعَانُ نو پر هغه لعان كول واجب دي وَالْأَصْلُ: أَنَّ الْبَعَانَ عِنْدَنَا شَهَادَاتُ
مُؤَكَّدَاتٍ بِالْإِتِّحَانِ مَقْرُونَةً بِاللَّعْنِ او أصل دادى: چي زموږ په نېز لعان هغه شهادتونه اگواهياي ادي
كوم چي په قسم سره مؤكد وي او ا دلعت سره متصل وي قَائِلَةٌ بِمَقَامِ حَدِّ الْقَذْفِ فِي حَقِّهِ وَمَقَامُ حَدِّ
الرِّبَا فِي حَقِّهَا او اچي هغه شهادتونه اداخوند په حق كي د حد قذف قائم مقام وي او د بنڄي په حق
كي د حد زنا قائم مقام وي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ [النور: ٦] ځكه چي الله تعالى
فرمايلي دي: او چي دهغو العان كونكو اسره گواهان نه وي ماسواله خپلو ځانو څخه وَالاِسْتِثْنَاءُ
إِنَّمَا يَكُونُ مِنَ الْجِنْسِ او استثناء فقط له جنس څخه كيږي وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ
شَهَادَاتٍ بِأَنَّهُ [النور: ٦] الله تعالى فرمايلي دي: نو په هغو العان كونكو كي د يوه العان كونكي ا
شهادت څلور شهادتونه دي د الله په قسم سره نَصَّ عَلَى الشَّهَادَةِ وَالْيَمِينِ الله تعالى د شهادت او قسم
دواړو صراحت كړى دى قُلْنَا: الرُّكْنُ هُوَ الشَّهَادَةُ الْمُؤَكَّدَةُ بِالْيَمِينِ نو ځكه موږ وايو: چي ادا لعان ا
ركن داسي شهادت دى كوم چي په قسم سره مؤكد وي ثُمَّ قَرَنَ الرُّكْنَ فِي جَانِبِهِ بِاللَّعْنِ لَوْ كَانَ كَاذِبًا بَيَّا
الله د خاوند په طرف كي ركن اشهادت ادا لعن سره متصل كړى دى كه چيري هغه درواغجن وي
وَهُوَ قَائِمٌ بِمَقَامِ حَدِّ الْقَذْفِ او دا د خاوند په حق كي د حد قذف قائم مقام دى وَفِي جَانِبِهَا بِالْعَصَبِ او
الله تعالى ركن ادا بنڄي په طرف كي د غضب سره متصل كړى دى وَهُوَ قَائِمٌ بِمَقَامِ حَدِّ الرِّبَا او هغه
د حد زنا قائم مقام دى إِذَا ثَبَتَ هَذَا نَقُولُ: لَا بُدَّ أَنْ يَكُونَ مِنَ أَهْلِ الشَّهَادَةِ كله چي دا ثبته سوه نو موږ
وايو: چي ضروري دي دا چي بنڄه او خاوند به دواړه د شهادت اهل وي لِأَنَّ الرُّكْنَ فِيهِ الشَّهَادَةُ ځكه
چي ركن په لعان كي شهادت دى وَلَا بُدَّ أَنْ تَكُونَ هِيَ وَمِنْ يَحْدُ قَادِفُهَا او دا اهم ا ضروري دي چي
بنڄه به داسي وي چي پر تهمت لڳونكي يې حد لڳېداى سي لِأَنَّهُ قَائِمٌ فِي حَقِّهِ بِمَقَامِ حَدِّ الْقَذْفِ ځكه
چي لعان د خاوند په حق كي د حد قذف قائم مقام دى فَلَا بُدَّ مِنْ إِخْصَائِهَا لِهَذَا د بنڄي محصنه
كېدل اسېځلتوب ا ضروري دى وَيَجِبُ بِنْفِي الْوَكْدِ او دبچي ا دنسب ا په نفى كولو سره هم العان ا

واجبيري لَأَنَّهُ لَمَّا نَفَى وَكَذَٰهَا حَكَمَ كُلَّهُ چي خاوند د بنهي دبجي ادنسب انفي وكري صَارَ قَاذِفًا لَهَا ظَاهِرًا نو په ظاهري توگه هغه پر بنهي تهمت لگونكي سو وَلَا يُفْتَبَرُ اخْتِمَالُ أَنْ يَكُونَ الْوَلَدُ مِنْ غَيْرِهِ بِالْوُطْءِ مِنْ شُبْهَةٍ او د دې احتمال به هيڅ اعتبار نه وي چي اكېداي سي ا هغه كوچني به د وطي بالشبهه په وجه له خاوند څخه بغير ادبل چا اوي كُتِبَ إِذَا نَفَى أَجْبَىٰ نَسَبُهُ عَنْ أَبِيهِ الْمَعْرُوفِ لكه كله چي يو پردی سړی د كوچني د نسب نفي وكري دهغه د معلوم پلار څخه وَهَذَا لِأَنَّ الْأَصْلَ فِي النَّسَبِ الْفِرَاشُ الصَّحِيحُ او دا حكه چي اصل په نسب كي صحيح فراش دی وَالْفَاسِدُ مُلْحَقٌ بِهِ او فاسد فراش د صحيح فراش سره ملحق دی فَتَنَفَىٰ عَنِ الْفِرَاشِ الصَّحِيحِ قَدْ نَفَىٰ نوله صحيح فراش څخه د خاوند نفي او انكار ا كول تهمت دی حَتَّىٰ يَظْهَرَ الْمُلْحَقُ بِهِ تر دې چي ښكاره سي هغه كوم چي د صحيح فراش سره ملحق دی وَيُشْتَرَطُ طَلَبُهَا او د بنهي مطالبه كول شرط دي لَأَنَّهُ حَقُّهَا حَكَمَ چي مطالبه كول دهغې حق دی فَلَا بُدَّ مِنْ طَلَبِهَا نو [حكه] دهغې مطالبه كول ضروري دي كَسَائِرُ الْحَقِّوَتِي لكه نور حقونه اينني لكه په نورو حقونو كي چي همدا شرط دي.

اللغات: ﴿قَذَفَ﴾ د ضرب مصدر دی: پريو چا تهمت (تومت) لگول، تور لگول، تور تړل. ﴿يُحَدِّثُ﴾ د نصر له باب څخه د واحد مذکر غائب مضارع مجهولي صيغه ده: حد جاري كول (سزا ور كول)، حد ټاكل. ﴿قَاذِفٌ﴾ د ضرب اسم فاعل دی: تهمت لگونكي، تومتگر. ﴿إِحْصَانٌ﴾ د افعال مصدر دی: د بنهي پاك لمنه كېدل. پاك لمني، سپېڅلتوب. له گناه او كونيتوب څخه ځان ساتل (واده والا كېدل). ﴿الْفِرَاشُ الصَّحِيحُ﴾ كله چي خاوند په صحيح نكاح كي د بنهي سره وطي كړي وي او له هغې څخه بچي پيدا سوي وي، نو دې ته الفراش الصحيح وايي (او داسي بچي ته "له صحيح فراش څخه پيدا سوي كوچني" وايي). ﴿الْفِرَاشُ الْفَاسِدُ﴾ او كه په فاسده نكاح كي د وطي په وجه بچي پيدا سوي وي، يا د وطي بالشبهه په وجه بچي پيدا سوي وي، نو دې ته الفراش الفاسد وايي.

تشریح: په دې اوږده عبارت كي دلعلان حقيقت او دهغه حيثيت څېړل سوي دی، تفصيل يې دادی چي كله يو سړی پر خپلي بنهي د زنا تهمت ولگوي، يا دخپلي بنهي دبجي له نسب څخه انكار وكړي چي دا زما بچی نه دی بلكي د بل چا بچی دی، او خاوند او ښځه دواړه د شهادت (گواهي) أهل

وي. يعني غلام او مينځه نه وي همدارنگه له فسق او فجور څخه پاک وي او بڼه پاک لمنه وي او د هغه پيره هيڅ مجهول النسب يا ولد الزنا (ارمونی) نه وي. او هغه د خپل خاوند څخه د لعان مطالبه کوي. نو پر خاوند لعان کول يعني په خلورو قسمونو سره د خپل برائت اظهار کول واجب او ضروري دي. همدارنگه پر بڼهي هم قسم کول واجب دي.

صاحب د هدايې فرمايي چي د لعان په باب کي اصل دا دی چي زموږ په نېز د لعان شهادتونه د الله په قسم سره مؤکد دي. او دا شهادتونه د "لعان" د لفظ سره متصل دي. او لعان د خاوند په حق کي د حد قذف قائم مقام دی. ځکه د جاهليت په زمانه کي د قذف (تهمت لگولو) حد او سزا حد قذف وو.

او دا حکم د اسلام په شروع کي هم باقي وو. لکه څرنګه چي په قرآن کي ذکر سوي دي: "وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ". (يعني کوم خلګ چي پر پاک لمنو (صفا) بڼخو د زنا تهمت ولګوي. لېکن بيا خلور گواهان پېش نه کړي. نو هغو ته اتيا (۸۰) درې سزا ورکړي! او د آينده لپاره د هغو گواهي مه قبلوي! او همدا خلګ فاسقان دي). دا حکم تر ډېرو ورځو پاته وو. لېکن وروسته د لعان آيتونه نازل سول. او هغه حکم منسوخ سو. او لعان د حد قذف قائم مقام کړی سو. د لعان آيتونه دا دي: "

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَرْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ○ وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ○ وَيَذَرُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ○ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ" (يعني کوم خلګ چي پر خپلو بڼخو د زنا تهمت ولګوي. او د هغو سره تر خپلو ځانو علاوه بل هيڅوک گواه نه وي. نو په هغو کي د يوه گواهي همدا ده چي خلور واره د الله قسم وکړي چي زه ريښتونی يم او په پنځم وار کي دا ووايي چي پر مادي د خدای لعنت وي که زه درواغجن يم. تر دې وروسته له بڼهي څخه په دې توګه سزا ليري کېدای سي چي هغه خلور قسمه وکړي چي زما خاوند درواغجن دی او په پنځم وار کي ووايي چي پر مادي د خدای غضب وي که هغه (زما خاوند) ريښتونی وي).

صاحب د بنيې رجه الله ليکلي دي چي په دې آيت سره زموږ استدلال په دې توګه دی چي الله د "شُهَدَاء" د لفظ څخه د "أَرْوَاج" (خاوندانو) استثناء کړې ده. او په استثناء کي اصل دا دی چي مستثنی به د مستثنی منه له جنس څخه وي. لهذا رُوج به له شُهَدَاء څخه وي. يعني هغه به هم شاهد (گواه) وي. او له شهادت څخه بغير د شاهد (گواه) تحقق کېدای نه سي. او څرنګه چي په دې مسئله

کي د لعان د حکايت بيانولو ته (او د لعان خبرو ته) شهادت وايي. لهذا لعان به د شهادت سره متصل وي. او شهادت به د الله په قسم سره مؤکد وي.

ثم قرن إلخ: فرمايي چي د خاوند او ښځي په شهادت کي فرق دا دی چي د خاوند په حق کي د لعان رکن (يعني شهادت) د لعان د لفظ (لعنت) سره متصل سوی دی په دې شرط چي کله خاوند په خپل قسم کي درواغجن وي (يعني أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ). او لعان د خاوند په حق کي د حد قذف قائم مقام دی. د دې په خلاف د ښځي په حق کي د لعان رکن (يعني شهادت) د غضب سره متصل سوی دی (يعني أَنْ غَضَبَ اللَّهُ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ). او د ښځي په حق کي لعان د حد زنا قائم مقام دی.

إذا ثبت هذا إلخ: فرمايي چي کله تاسي ته د لعان حقيقت او حيثيت معلوم سونو دا په ياد لرئ! چي د خاوند او ښځي لپاره د شهادت اهل کېدل ځکه شرط او ضروري دي چي شهادت د لعان رکن دی. او څرنګه چي د خاوند په حق کي لعان د حد قذف قائم مقام دی. نو ځکه د ښځي د محضنه کېدلو (پاک لمنوالي) شرط لګول سوی دی.

ويجب بنفي إلخ: فرمايي چي د بچي د نسب په نفي او انکار کولو سره هم لعان واجبيږي. ځکه چي د بچي د نسب نفي کول په حقيقت کي دهغه پر مور تهمت لګول دي. او لعان د همدغه تهمت لګولو په وجه واجبيږي. نو ځکه به د بچي د نسب په نفي سره هم لعان واجبيږي. لکه يو أجني (پردي) سړی چي کله د يو معلوم پلار څخه د يو کوچني د نسب نفي وکړي. نو هغه سړی هم د دې کوچني پر مور تهمت لګونکی دی. او پر هغه به هم لعان واجب وي.

ولا يعتبر إلخ: دا د يو مقدر سوال جواب دی. سوال دا دی چي که خاوند د خپلي ښځي د زوی نفي وکړي. نو په دې سره لعان واجبيدل پکار نه دي. ځکه ممکنه ده (دا احتمال سته) چي دا کوچنی د هغې بچی نه وي او هغه دي زناکاره هم نه وي. په دې توګه چي دهغې سره به وطی بالشبهه سوي وي. او دهغه وطی په سبب به دا کوچنی پيدا سوی وي. د دې په جواب کي فرمايي چي د دې احتمال او شبهه هيڅ اعتبار نسته. ځکه پر دې خبره اجماع سوې ده چي که يو أجني سړی له معلوم پلار څخه د يو کوچني د نسب نفي وکړي. نو په دې سره أجني سړی قاذف (تهمت لګونکی) شمارل کيږي. او لعان واجبيږي. همداسي به دلته هم خاوند قاذف وي. او لعان به هم واجب وي.

او د دې حکم دليل دا دی چي د نسب په سلسله کي د فراش صحيح کېدل اصل دي. او فاسد فراش دهغه صحيح فراش فرع ده. لهذا تر څو چي په يقيني توګه د فراش د فاسد کېدلو علم نه وي. تر

هغه وخته به صحيح فراش نفي كړل (يعني تر هغه وخته به د خپلي بنځي د بچي نسب نفي كول) تهمت شمارل كيږي.

ويشتړه طلبها: فرمايي چي دلعان د وجوب لپاره دا شرط او ضروري دي چي بنځه به دلعان مطالبه كوي (او د بنځي له مطالبې څخه بغير لعان نه واجيږي). ځكه چي لعان د هغې حق دی. او ښكاره خبره ده چي له مطالبې څخه بغير چا ته حق نه ور كول كيږي. فقط والله اعلم

له تهمت لگولو څخه وروسته د لعان څخه د انكار كولو حكم

فَإِنْ امْتَنَعَتْ مِنْهُ أَوْ كَهِ انْكَارَ وَكَرِيَ اِحْسَهُ الْعَاكِمُ نُو حَاكَمِ
اَوَاكَمْنِ اَدِي هَغِه قِيد كَرِي حَقِّي يَلَاغِنَ اَوْ يَكْذِبُ نَفْسُهُ تَر دې چي لعان و كړي يا خپل ځان درواغجن
كړي ايمني ووايي: چي مادرواغ ويلي دي. بنځه زناكاره نه ده اَلَاِنَّهُ حَقٌّ مُسْتَحَقٌّ عَلَيْهِ ځكه چي دا پر خاوند
يو واجب سوي حق دی وَهُوَ قَادِرٌ عَلَى يِقَائِهِ او خاوند د هغه احقا پر پوره كولو قادر اهم ادى
فَيَحْسِبُ بِهِ حَقِّي يَأْتِي بِمَا هُوَ عَلَيْهِ اَوْ يَكْذِبُ نَفْسُهُ نو ځكه به د هغه په بدله كي قيد كيږي تر دې چي هغه
حق اداء كړي كوم چي پر ده واجب دی ايمني لعان كولا يا خپل ځان درواغجن كړي لِيَزْتَفِيَ السَّبْبُ
د دې لپاره چي سبب پورته سي وَلَوْلَاغِنَ اَوْ كَهِ چيري اخاوند لعان و كړي وَجَبَ عَلَيْهَا اللِّعَانُ نو
اياا به پر بنځي اهم لعان كول واجب وي لِمَا تَلَوْنَا مِنَ النَّصِّ د هغه آيت په وجه كوم چي موږ
تلاوت كړى اَلَاِنَّهُ يُنْتَدُ بِالزَّوْجِ خواد لعان ا شروع به له خاوند څخه كيږي لَاِنَّهُ هُوَ الَّذِي ځكه چي
همدا خاوند ا دلعان ادعوه كونكي دی ا ځكه چي د هغه د تهمت لگولو په وجه لعان كيږي.

اللغات: ﴿اَمْتَنَعَ﴾ د افتعال ماضي ده: منع كېدل (انكار كول). ځان د بوشي څخه ساتل. ﴿حَسَهُ﴾

د سمع ماضي ده: قيدول. بندي كول. مجرم بندي خانې ته اچول. ﴿اَيَقَامَ﴾ پوره كول (اداء كول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي كله خاوند پر خپلي بنځي د زنا تهمت ولگوي. او بيا بنځه د لعان مطالبه و كړي. نو پر خاوند لعان كول واجب دي. لېكن كه خاوند د لعان كولو څخه منع سي او انكار و كړي. نو د وخت حاكم به هغه قيدوي (او بندي خانې ته به يې اچوي). تر دې چي هغه لعان و كړي. يا خپل ځان درواغجن ثابت كړي: دليل دا دی چي د تهمت لگولو په وجه پر خاوند د احق يعني لعان كول واجب دي. او خاوند د دې حق د پوره كولو قدرت هم لري. لهدا اوس د خاوند د خلاصون لپاره فقط دوي لاري دي. يا به هغه لعان كوي. يا به خپل ځان درواغجن بولي. د دې لپاره

چې د لعان سبب (يعني په خپل مينځ کې د ښځې او خاوند يوه او بل ته درواغجن ويل) ختم سي او پر خاوند حد قذف جاري سي.

او که چيرې خاوند لعان وکړي، نو بيا به ښځې ته هم د لعان کولو حکم کيږي. ځکه چې په دې آيت "وَيَذَرُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ... إلخ" کې د ښځې لپاره هم د لعان حکم سوی دی. خو د لعان شروع او ابتداء به ځکه له خاوند څخه کيږي چې اول هغه ته متهم لگولی دی او هغه د لعان دروازه خلاصه کړې ده، لهذا هغه مدعي سو، نو ځکه به اول هغه لعان کوي، او د هغه تر لعان وروسته به پر ښځې لعان کول واجب وي.

د لعان څخه د ښځې د انکار کولو حکم

فَإِنْ امْتَنَعَتْ أَوْ كَهِيرَتْ بِنُحْتِهِ ادْلَعَانُ كُؤْلُو څڅه اَمْنَع سِي حَسَّهَا الْحَاكِمُ نو حاکم دي هغه قيد کړي حَقِّ تَلَاعِنٍ أَوْ تَصَدَّقَهُ تر دې چې هغه لعان وکړي يا د خاوند تصديق وکړي اچي زما خاوند رښتيا وايي، مازنا کړې ده لِأَنَّهُ حَقٌّ مُسْتَحَقٌّ عَلَيْهَا ځکه چې اد خاوند تر لعان کولو وروسته العان پر هغې واجب سوی حق دی وَهِيَ قَادِرَةٌ عَلَى إِيفَائِهِ او ښځه د هغه احقا پر پوره کولو قدرت اهم اَلرِّي قُتُبَسُ فِيهِ نو ځکه به د هغه احقا په بدله کې قيد کيږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که چيرې ښځه د لعان کولو څڅه انکار وکړي، نو د خاوند په څير به ښځه هم قيدي کيږي، تر دې چې هغه لعان وکړي، يا د خپل خاوند تصديق وکړي؛ دليل دا دی چې د خاوند تر لعان کولو وروسته پر ښځې هم دا حق يعني لعان کول واجب دي، او څرنگه چې ښځه د دې حق د پوره کولو قدرت هم لري، نو ځکه به د انکار په صورت کې ښځه هم قيدي کيږي.

کله چې خاوند د شهادت اهل نه وي

وَإِذَا كَانَ الرَّجُلُ عَدَا أَوْ كَافِرًا أَوْ مَحْدُودًا قُذِفَ او کله چې خاوند غلام وي يا کافروي يا د تهمت لگولو په وجه حد پر جاري سوي وی فَقَذَفَ إِمْرَأَتَهُ او ايبا هغه پر خپلې ښځې تهمت ولگوي فَقَلَبَهُ الْحَدُّ نو پر هغه حد واجب دی لِأَنَّهُ تَعَدَّى الْبَعَانَ سَعْفَى مِنْ جَهْتِهِ ځکه چې د خاوند له طرفه د يو معنى په وجه لعان متعذر سوی دی فَيَصَارُ إِلَى الْمَوْجِبِ الْأَصْلِيِّ نو ځکه به د اصلي موجب و طرف ته رجوع کيږي وَهُوَ الثَّابِتُ بِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ [النور: ۲] او هغه دا الله تعالى په دې فرمان: وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ سره ثابت دی وَالْبَعَانُ خَلَفَ عَنْهُ او لعان د هغه خليفه انايب ادى.

اللغات: «يَزْمُون» د ضرب له باب څخه د جمع مذكر غائب مضارع صيغه ده؛ إلزام لگول. تهمت لگول. «مُخَصَّنَت» د افعال له باب څخه د جمع مؤنث اسم مفعول صيغه ده؛ پاک لمني بنځي. «خَلَف» خليفه، نائب بدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې کله خاوند پر خپلي بنځي د زنا تهمت ولگوي. او خاوند د شهادت (گواهي) اهل نه وي. مثلاً غلام وي يا کافر وي يا مخکي هم د تهمت لگولو په وجه حد قذف پر جاري سوي وي. نو په دې صورت کي به هغه ته د لعان حکم نه کيږي. بلکي پر هغه به حد جاري کيږي؛ دليل دا دی چې دلته نقص د خاوند له طرفه دی (يعني هغه د خپل غلامتوب يا کفر يا محدود فی القذف کېدلو په وجه د شهادت اهل نه دی). لهذا د لعان حکم ورته کول متعذر او ناممکن سو. نو ځکه به د قذف (تهمت لگولو) د اصلي موجب و طرف ته رجوع کيږي. چې هغه حد قذف دی. ځکه چې د قذف همدا سزا ده. او دغه سزا د قرآن کریم په دې آيت سره ثابته ده: "وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا". او څرنګه چې لعان د دغه اصل (يعني د حد قذف) نائب او خليفه دی. نو په دې وجه به د نائب د ناممکنوالي په صورت کي د اصل (حد قذف) حکم بيرته راګرځي. او حد قذف به جاري کيږي.

کله چې بنځه د شهادت اهل نه وي

وَإِنْ كَانَ مِنَ أَهْلِ الشَّهَادَةِ أَوْ كَافِرًا أَوْ كَافِرَةً أَوْ مَحْذُومَةً فِي قَذْفِ الْبُكَرِ أَدَّ هُنَا بَنِيَّهَ مِينَحَهُ وَيَا كَافِرَهُ وَيَا د تَهْمَت لَگولو په وجه حد پر جاري سوی وي أَوْ كَانَتْ وَمِنْ لَا يُحَدُّ قَاذِفُهَا يَا لَه داسي بَنِيَّو څخه وي چې د هغو پر تَهْمَت لَگونکي حد نه جاري کيږي بَانَ كَانَتْ صَبِيَّةً أَوْ مَجْنُونَةً أَوْ زَانِيَةً په دې توګه چې کوچنی نجلی انا بالغه اوي يا لېونی وي يا زناکاره وي فَلَا حَدَّ عَلَيْهِ وَلَا لِعَانَ نو ا په دې ټولو صورتونو کي ا پر خاوند نه حد واجب دی او نه لعان لِانْعِدَامِ أَهْلِيَّةِ الشَّهَادَةِ ځکه چې ا د هغه په بنځي کي ا د شهادت اهليت نسته وَهُوَ عَدَمُ الْإِحْصَانِ فِي جَانِبِهَا او هغه د بنځي په طرف کي د پاک لمنه کېدلو اسپځلتوب انشتوالی دی وَامْتِنَاءُ الْبَعَانِ لِبَغْيٍ مِنْ جَهْتِهَا او د لعان ممانعت د يو داسي سبب په وجه دی کوم چې د بنځي له طرفه اثبات سوی دی فَيَسْقُطُ

الْحَدُّ نَوْحُكُهُ بِهِ اَلِهَ خَاوَنْدَخْخَه | اَحَد ساقطيري كَبَا اِذَا صَدَّقْتُهُ لَكِه پِه هغه صورت كي اچي حد ساقطيري | كله چي بنځه د خاوند تصديق وكړي وَالْأَصْلُ فِي ذَلِكَ قَوْلُهُ ^① : أَرْبَعَةٌ لَا لِعَانَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ أَزْوَاجِهِمْ او په دې باره كي د نبي ﷺ دا فرمان أصل دی : چي خلور اخواندان اداسي دي چي د هغو او د هغوی د خپلو بنځو په مينځ كي لعان نسته ايمني خلور صورتونه داسي دي چي په هغوی كي د خاوند او بنځي تر مينځ لعان جاري کېدای نه سي | اَلْيَهُودِيَّةُ وَالنَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الْمُسْلِمِ وَالْمُسْلِمُكَ تَحْتَ الْغُرِّ وَالْمَرْءُ تَحْتَ الْمَرْءِ (او هغه دادي) ①. ② هغه يهودي او نصراني بنځه كوم چي د يو مسلمان په نكاح كي وي. ③ هغه مينځه كوم چي د آزاد سري په نكاح كي وي. ④ هغه آزاده بنځه كوم چي د غلام په نكاح كي وي وَلَوْ كَانَا مَخْدُودَيْنِ فِي قَذْفٍ او كه خاوند او بنځه دواړه محدود في القذف وي فَقَلْبُهُ الْحَدُّ نو پر خاوند به حد واجب وي.

اللغات : ﴿إِحْصَان﴾ د افعال مصدر دی : د بنځي پاک لمنه کېدل. پاک لمني. سپېڅلتوب. له گناه او کونيتوب څخه ځان ساتل. ﴿صَدَّقْتُهُ﴾ د تفعل له باب څخه د واحد مؤنث غائب ماضي معلومي صيغه ده : تصديق کول. رېښتونی گڼل.

تشریح : صورت د مسئلي : دای که چيري خاوند د شهادت اهل وي. لېکن د هغه بنځه د شهادت اهليت نه لري، په دې توگه چي هغه مينځه وي. يا کافره وي. يا د تهمت لگولو په وجه مخکي حد قذف پر جاري سوی وي، يا هغه کوچنی نجلی وي. يا لېونی وي. يا زانیه وي، نو په دې ټولو صورتونو که به نه د هغې پر خاوند حد جاري کيږي. او نه به لعان ثابتيږي. لعان خو به ځکه نه ثابتيږي، چي بنځه د شهادت اهل او لائق نه ده. حالانکي د لعان لپاره د خاوند او بنځي دواړو د شهادت اهل کېدل ضروري دي، او حد به ځکه نه جاري کيږي، چي د هغه بنځه محصنه او پاک لمنې نه ده.

وامتناع اللعان إلخ : فرمايي څرنگه چي دلته بنځه د شهادت اهل نه ده. او بيا هغه محصنه هم نه ده. نو په دې وجه د لعان منع کېدلو سبب په خپله د هغې له طرفه متحقق سوی دی. لهندا هغه به د خاوند له ذمې څخه حد ساقطوي.

والأصل إلخ : فرمايي چي د لعان د وجوب او عدم وجوب په سلسله كي د نبي کریم ﷺ دا حديث أصل دی چي : ”خلور جوړې (بنځه او خاوند) داسي دي چي د هغو په مينځ كي لعان نه جاري کيږي : ① چي خاوند مسلمان وي. لېکن بنځه يهوديه وي. ② خاوند مسلمان وي، لېکن بنځه نصرانيه وي. ③ خاوند آزادي وي. لېکن بنځه مينځه وي. ④ خاوند غلام وي او بنځه آزاده وي.

① تخريج : أخرجه ابن ماجه في كتاب الطلاق، باب اللعان، حديث رقم : ۲۰۷۱.

د دې په خلاف که ښځه او خاوند دواړه محدود فی القذف وي، او بيا خاوند پر ښځه د زنا تهمت ولگوي، نو په دې صورت کي به پر خاوند حد قذف واجب وي؛ ځکه چي د محدود فی القذف کېدلو په وجه خاوند د شهادت اهل نه دی، او څرنګه چي دلغان شروع د خاوند له طرفه کيږي، نو ځکه به د هغه په حق کي عدم اهليت دلغان د منع کېدلو سبب ګرځول کيږي (يعني دا حکم به کيږي چي لغان د خاوند د نا اهل کېدلو په وجه منع سوی دی، يعني دلغان د ممانعت سبب په خپله خاوند دی، نو ځکه به پر هغه حد جاري کيږي)، او ښځه که څه هم د محدود فی القذف کېدلو په وجه د شهادت اهل نه ده او دلغان د ممانعت سبب ده، خو څرنګه چي شروع د خاوند له طرفه کيږي، نو ځکه به دلغان په ثبوت او واقع کېدلو کي تر ټولو مخکي د خاوند اهليت ته کتل کيږي. (عنايه)

د لغان طريقه

وَصَفَةُ اللَّعَانِ: أَنْ يَتَكَلَّمَ الْقَاضِي بِالرَّوْمِ او دلغان طريقه دا ده: چي قاضي به په خاوند شروع وکړي
فَيَشْهَدُ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ يَقُولُ فِي كُلِّ مَرَّةٍ نو خاوند به څلور واره گواهي ورکړي او په هر وار کي به ووايي
أَشْهَدُ بِاللَّهِ إِنِّي لَبِنُ الصَّادِقِينَ فِيمَا رَمَيْتُهَا بِهِ مِنَ الزِّنَا زه د الله په قسم سره گواهي ورکوم ايا زه الله گواه
جوړوم چي زه رېښتونی یم په هغه باره کي کوم چي ما پر ښځي د زنا تهمت لکولی دی ايمني زه
رېښتونی یم په هغه د زنا په تهمت کي کوم چي ما پر ښځي لکولی دی وَيَقُولُ فِي الْخَامِسَةِ: لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ
مِنَ الْكَافِرِينَ فِيمَا رَمَاهَا بِهِ مِنَ الزِّنَا او په پنځم وار کي به ووايي: د الله لعنت دي وي پر ما که چيري زه
درواغجن یم په هغه د زنا په تهمت کي کوم چي ما پر ښځي لکولی دی يُشِيرُ إِلَيْهَا فِي جَمِيعِ ذَلِكَ (او ا)
په هر وار کي به د ښځي و طرف ته اشاره کوي ثُمَّ تَشْهَدُ الْمَرْأَةُ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ تَقُولُ فِي كُلِّ مَرَّةٍ بيا به ښځه
څلور واره گواهي ورکړي او په هر وار کي به ووايي أَشْهَدُ بِاللَّهِ أَنَّهُ لَبِنُ الْكَافِرِينَ فِيمَا رَمَانِي بِهِ مِنَ الزِّنَا زه
د الله په قسم سره گواهي ورکوم چي دغه سړی ازما خاوند ا درواغجن دی په هغه تهمت د زنا کي
کوم چي يې پر ما لکولی دی وَتَقُولُ فِي الْخَامِسَةِ: غَضَبُ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ فِيمَا رَمَانِي بِهِ مِنَ الزِّنَا
او په پنځم وار کي به ووايي: پر ما دي الله غضب وکړي که چيري هغه ازما خاوند ا رېښتونی وي
په هغه تهمت د زنا کي کوم چي يې پر ما لکولی دی وَالْأَصْلُ فِيهِ مَا تَلَوْنَاهُ مِنَ النَّصِّ او دليل په دې
سلسله کي هغه آيت دی کوم چي موږ تلاوت کړی وَرَوَى الْحَسَنُ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ: أَنَّهُ يُتْلَى بِلَفْظَةِ الْبُؤْهَةِ
او حسن بن زياد له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ څخه روايت کړی دی چي خاوند به د خطاب لفظ ا مخاطب

صیغه استعمالوي ٿي ٿو: فِيمَا رَمَيْتُكَ بِهِ مِنَ الزَّنَا اَوْ اَدَاسِي بِهِ وَايِي: فِيمَا رَمَيْتُكَ بِهِ مِنَ الزَّنَا اِيه هغه تهمت د زنا سي ڪوم چي ما پر تالگولي دي اِلَاِنَّهُ أَقْطَعُ لِلْإِخْتِبَالِ ڪُحَڪَ چي هغه اد خطاب لفظ ا په پوره توڳه اد غير احتمال لره ختمونڪي دي وَجْهُ مَا ذَكَرْنِي الْكِتَابِ: اَنْ لَفْظَةَ الْبُعَايَةِ إِذَا انْصَحَتْ إِلَيْهَا اِلِسَارَةُ اِنْقِطَاعُ اِلِاخْتِبَالِ او په متن کي چي ڪوم عبارت ذکر سوي دي دهغه دليل دادی: چي ڪله د غائب د لفظ سره اشاره يو ځای سي املاؤ سي انوا هم احتمال ختميري.

اللغات: ﴿صِفَةً﴾ د ډي لفظ شو معناوي دي. يوه معنی يې د ”طريقي“ او ”كيفيت“ ده. ﴿رَمَيْتُ﴾ د ضرب له باب څخه د واحد متکلم ماضي معلوم صیغه ده: تهمت لگول. تور او الزام لگول. ﴿مُؤَاجَهَةً﴾ د مفاعلي د باب مصدر دی: مخامخ کېدل. مراد ځني د خطاب صیغه ده. ﴿اَلْضَمَّتْ﴾ د انفعال ماضي ده: يو ځای کېدل (ملاوېدل). متصل کېدل.

تشریح: په ډي عبارت کي دلان کیفیت او طريقه بيان سوي ده. تر هغه مخکي تاسي دا خبره په ياد لرئ! چي ڪله خاوند پر خپلي ښځي تهمت ولگوي. او بيا ښځه د لعان مطالبه وکړي. نو تر ټولو مخکي دي قاضي د ښځي سره د معافي او بخښني خبره وکړي (چي خپل خاوند وبخښه. د لعان معامله پرېږده!). لېکن که ښځه ډي ته تياره نه سي. او خاوند د تهمت (قذف) انکار وکړي. نو قاضي دي له ښځي څخه دوه عادل گواهان طلب کړي. که ښځه گواهان پېش نه کړي سي. يا خاوند په خپله د تهمت (قذف) اقرار وکړي. نو بيا دي له خاوند څخه بېنه (گواهان) طلب کړي. که چيري د خاوند سره هم بېنه نه وي. نو بيا لعان واجبيږي: (مختصر من البناية ج: ۵، ص: ۳۲۳)

د لعان طريقه: داده چي قاضي به تر ټولو مخکي خاوند ته د لعان حکم وکړي. او خاوند به د ښځي و طرف ته په اشاره کولو سره پنځه واره شهادت (گواهي) ورکړي. چي په هغه کي به څلور شهادتونه (گواهياني) داسي ورکوي: ”زه د الله په قسم سره گواهي ورکوم چي ما د زنا ڪوم عيب پر ښځي لگولی دی. په هغه کي زه رېښتونی یم“. او پنځم وار به ووايي: ”که چيري په ډي عيب لگولو کي زه درواغجن یم (يادرواغجن سم). نو پر مادي د الله لعنت وي“.

تر ډي وروسته به ښځه پنځه واره شهادت ورکړي. د شروع په څلور وارو کي به داسي ووايي: ”زه د الله په قسم سره گواهي ورکوم چي دغه سړي پر ما کوم د زنا عيب لگولی دی. په هغه کي دی درواغجن دی“. او پنځم وار به ووايي: ”که چيري دغه سړی په خپل عيب لگولو کي رېښتونی وي. نو پر مادي د الله غضب وي“. دا د لعان طريقه ده. او د ډي دليل د الله تعالیٰ دا فرمان دی. ڪوم چي د باب

په شروع کې هم تېر سو: "وَالَّذِينَ يَزْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ... الخ".

وروی الحسن الخ: فرمایي چي حسن بن زیاد د امام صاحب رَحْمَهُ الله شخه یو روایت دانقل کړی دی چي خاوند به په خپل شهادت کي د غائب پر عَای دمخاطب ضمیر استعمالوي. او د فِينَا رَمَيْتُهَا بِهِ مِنَ الزِّنَا پر عَای به داسي وايي: فِينَا رَمَيْتُكَ بِهِ مِنَ الزِّنَا، ځکه چي په رَمَيْتُهَا کي "ها" د غائب ضمیر دی. او په غائب کي د غیر احتمال هم پاتېږي. لېکن په حاضر او مخاطب کي په بشپړه توګه د غیر احتمال ختمېږي.

خو وروسته صاحب د هدايې رَحْمَهُ الله فرمایي چي په کتاب کي چي د غائب کوم ضمیر استعمال سوی دی. په هغه سره هم د غیر احتمال ختمېږي. ځکه چي هغه د اشارې سره متصل سوی دی (او هغه ته اشاره سوې ده). او دا ښکاره خبره ده چي اشاره هر ډول احتمال ختموي.

تر لعان وروسته د فرقت (جدایی) بیان

قَالَ: وَإِذَا التَّعَنَّا لَا تَقَعُ الْفُرْقَةُ حَتَّى يُفَرِّقَ الْحَاكِمُ بَيْنَهُمَا فرمایي: کله چي اخاوند او ښځه دواړه لعان وکړي نو فرقت نه واقع کیږي تر دې چي قاضي ددوی په مینځ کي تفريق وکړي ايعني کله چي دواړه د لعان شخه فارغ سي. نو فقط ددوی په لعان کولو سره فرقت نه واقع کیږي. بلکي قاضي به ددوی په مینځ کي تفريق کوي. نو بيا فرقت واقع کیږي | وَقَالَ زُفَرٌ: تَقَعُ بَيْنَهُمَا او امام زفر رَحْمَهُ الله فرمایي: چي فقط د دواړو په لعان کولو سره فرقت واقع کیږي ايعني تر لعان وروسته د قاضي د تفريق کولو ضرورت نسته. بلکي تر هغه وروسته سمدسي په خپله تفريق واقع کیږي | لَاِنَّهُ تَثْبُتُ الْحُرْمَةُ الْمُؤَبَّدَةُ بِالْحَدِيثِ ځکه چي [دلعان] په حديث سره دائمي حرمت ثابتېږي ايعني ځکه چي په دې حديث الْمُتَلَاعِنَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ سره حرمت مؤبده ثابت سوی دی. او بل دا چي په دې حديث کي د قاضي د تفريق شرط او قيد ذکر سوی نه دی. نو فقط په لعان سره به فرقت ثابتېږي. د قاضي تفريق ته به هيڅ ضرورت نه وي. دا حديث به په راتلونکي عبارت کي د تخریج او تشریح سره بيان سي | وَلَكِنَّا اَنَّ ثُبُوتَ الْحُرْمَةِ يَقُوُّ اِلَّا مَسَاكٌ بِالْمَعْرُوفِ زموږ اول دليل دا دی: چي د حرمت ثبوت إِمْسَاكٌ بِالْمَعْرُوفِ | په شرعي توګه ښځه په نکاح کي ساتل افو توي ايعني دلعان په وجه حرمت ثابت سو او د هغه په وجه إِمْسَاكٌ بِالْمَعْرُوفِ ساقط سو | فَيَلْزَمُهُ التَّشْرِيحُ بِالْإِحْسَانِ نو ځکه به پر خاوند تشریح بالإحسان | په ښه توګه د ښځي پر ښوول لازم وي ايعني کله چي د خاوند دخپل لعان په وجه إِمْسَاكٌ بِالْمَعْرُوفِ ختم کړی. نو د آيت په وجه سمدستي پر هغه تشریح بالإحسان واجب سو. يعني چي په خپله و

بنهي ته طلاق ورکړي اِذَا اُمْتُنَّ تَابَ الْقَاضِي مَنَابَهُ دَعَا لِلطَّلَمِ لِهَکُن کله چي خاوند اله تسريح بالاحسان
 څخه منع سونو د ظلم ليري کولو لپاره قاضي دهغه قائم مقام سو ايمني کله چي هغه په خپله بنهي ته
 طلاق نه ورکړی، نو ښکاره خبره ده چي قاضي به دهغه قائم مقام جوړيږي. ددې لپاره چي ښځه د ظلم څخه وساتل
 سي، ځکه چي خاوند هسي په زوره پردی (اجنبي) ښځه راگرځولې ده اِذَا عَلَيَّه قَوْلُ ذَلِكَ الْمَلَأَيْنِ عِنْدَ
 النَّبِيِّ ﷺ ۱ ازموږ دويم دليل دا دی ا چي پر دې باندي دلالت کوي اد نبي ﷺ په مخ کي اد لعان
 کونکي صحابي ادغه ا قول كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ اې الله درسوله! ما پر هغه بنهي درواغ و تړل
 قَالَتْ لَهُ: اَمْسِكْهَا نُونِي ﷺ ورته وفرمايل: چي هغه را وگرځوه! ايمني بيرته يې په خپل نکاح کي
 وساته! ا قَال: اِنْ اَمْسَكْتُهَا فَيَ طَالِقٌ ثَلَاثًا نو هغه وويل: که چيري زه دا ښځه راوگرځوم نو هغه ا پر
 ما په دريو طلاقو سره طلاق ده قَالَهُ بَعْدَ الْبَعَانِ هغه دا اجمله ا تر لعان کولو وروسته وويل ايمني
 زموږ دويم دليل دا دی چي کله حضرت عويمر عجلاي ﷺ دخپلي بنهي سره لعان وکړی نو تر لعان وروسته يې
 بنهي ته درې طلاق ورکړل، له دې څخه معلومه سوه چي تر لعان وروسته هغه وخت فرقت واقع کيږي کله چي
 خاوند بنهي ته طلاق ورکړي يا قاضي د تفریق فيصله وکړي، فقط په لعان سره فرقت نه واقع کيږي، ځکه که فقط
 په لعان سره فرقت واقع کېدای، نو بيا به نبي ﷺ خامخا هغه ته ددې خبر ورکړې وای چي په لعان سره په خپله فرقت
 او طلاق واقع کيږي نو ستا د طلاق ورکولو هيڅ ضرورت نسته، همدارنگه نبي ﷺ به هغه ته د بنهي دراگرځولو
 حکم هم نه کولای ا وَتَكُونُ الْفَرْقَةُ تَكْلِيْفَةً بَائِنَةً عِنْدَ اَلْحَنِيفَةِ وَمُحَمَّدٍ ۲ او دا فرقت به طلاق بائن د طرفينو
 رَجَبُهَا الله په نهز ايمني تر لعان وروسته چي کوم فرقت واقع کيږي، هغه د طرفينو په نهز طلاق بائن شمارل
 کيږي، او دامام ابو يوسف رَجَبُهَا الله په نهز حرمت مؤبده شمارل کيږي ا لِأَنَّ فِعْلَ الْقَاضِي اِتِّسَبَ إِلَيْهِ كَمَا فِي الْعَيْنَيْنِ
 ځکه چي د قاضي فعل به د خاوند و طرف ته منسوب وي لکه په عين کي ا چي منسوب کيږي ا.
 ايمني ځکه چي دلته د قاضي تفریق کول د خاوند د تفریق و طرف ته منسوب سوي دي، لکه کله چي قاضي عين

۱ تخريج: أخرجه البخاري في كتاب الطلاق باب اللعان ومن طلق بعد اللعان حديث رقم: ۵۳۰۸.

حديث دادی: أَنَّ عُوَيْمَرَ الْعَجَلَانِيَّ جَاءَ إِلَى عَائِشَةَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ الْأَنْصَارِيِّ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ وَجَدَ أَثْمَلَهُ فَتَقَاتَلُوا، أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: قَدْ أَتَزَلَّ فَبَيْنَكَ وَفِي صَاحِبَتِكَ، فَادْهَبْ فَأْتِ بِهَا. قَالَ سَهْلٌ: فَتَدَا عَنَّا وَأَنَا مَعَ النَّاسِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَلَمَّا فَرَعَا مِنَّا تَلَا عَنْهُمَا. قَالَ عُوَيْمَرُ: كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنْ اُمْسَكْتُهَا، فَطَلَقَهَا ثَلَاثًا. قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ.

۲ القول الرابع: قول الظرفين رَجَبُهَا الله، كما قال العلامة ابن اتمام رَجَبُهَا الله (فتح القدير ج: ۲، ص: ۱۲۱)، وكذا في الهدية (ج: ۱، ص: ۵۱۶). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۳۶۱]

(نامر دسري) ته د علاج لپاره يو كال مهلت ورکړي لېکن هغه جوړ نه سي. نو بيا به قاضي د عین او د هغه د ښځې په مینځ کې تفریق کوي، او هلته د قاضي تفریق د عین د تفریق و طرف ته منسوب کيږي او طلاق بائن شمارل کيږي. همداسې به دلته هم د قاضي تفریق طلاق بائن وي.

اللغات: ﴿فُرِّقَتْ﴾ جدایي، بېلتون (مراد ځني د ښځې او خاوند تر مینځ طلاق واقع کېدل دي).
 ﴿مُؤَبَّدَةً﴾ أبدی، دائمی، د همېشه لپاره، ﴿إِمْسَاكٌ﴾ د افعال مصدر دی: منع کول، راغړول. باقي ساتل، ﴿تَسْرِیحٌ﴾ د تفعي مصدر دی: پرېښوول، ایله کول، ﴿عِزَّةٌ﴾ نامرد، یعنې هغه سړی چې د جماع کولو قدرت نه لري.
تشریح: مسئله په عبارت کې تشریح سوه.

تر لعان وروسته دویم وار د واده کولو حکم

وَهُوَ حَاطِبٌ إِذَا أَكْذَبَ نَفْسَهُ عَنْدهَا او [هغه لعان کونکی] خاوند نکاح کونکي دي ایمني نکاح کولای سي | کله چې خپل ځان درواغجن کړي د طرفینو په نېز وَقَالَ أَبُو يُوْسُفَ: هُوَ تَخْرِيْمٌ مُؤَبَّدٌ او امام ابو یوسف رحمه الله فرمایي: چې لعان دائمی حرمت دی لِقَوْلِهِ ١: اَلْتَّلَاعُ عَيْنَانِ لَا يَجْتَبِعَانِ أَبَدًا ځکه چې نبی ﷺ فرمایلي دي: دوه لعان کونکي [خاوند او ښځه] هېڅکله هم سره یو ځای کېدای نه سي نَصَّ عَلَى الثَّابِتِ [په دې حدیث کې انبي کریم ﷺ د حرمت همېشېتوب صراحت کړی دی وَلَهُمَا: أَنْ اَلْإِكْذَابَ رُجُوعٌ د طرفینو دلیل دادی: چې خپل ځان درواغجن کول له خپل قول څخه ارجوع کول دي وَالشَّهَادَةُ بَعْدَ الرُّجُوعِ لَا حُكْمَ لَهَا او تر رجوع کولو وروسته د شهادت هېڅ حکم نه پاتېږي وَلَا يَجْتَبِعَانِ مَا دَامَا مُتْلَاعَيْنِ او تر څو چې [خاوند او ښځه] دواړه لعان کونکي وي تر هغه وخته سره یو ځای کېدای نه سي وَلَمْ يَتَّقِ التَّلَاعُ وَلَا حُكْمُهُ بَعْدَ الْإِكْذَابِ او له اخیل ځان [درواغجن کولو] څخه وروسته نه لعان پاتېږي او نه د هغه حکم فَيَجْتَبِعَانِ نو ځکه به اتر هغه وروسته خاوند او ښځه [دواړه سره جمع کېدای سي].

اللغات: ﴿تَكْذِيبٌ﴾ د تفعیل مصدر دی: یو څوک درواغجن گڼل، چاته درواغجن وېل.
 درواغجن گړغول (درواغجن کول)، د اکذاب هم دغه معنی ده.

١ تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الطلاق، باب اللعان، حدیث رقم: ۲۲۵۰.

تشریح : صورت د مسئلي : دادی که دل‌عان او تفریق‌شخه وروسته خاوند خپل ځان درواغجن وگني (چي مادرواغ ويلي وو). نو آيا هغه دويم وار ددې ښځي سره نکاح کولای سي. که نه؟ په دې سلسله کي د طرفينو مسلک دادی چي خاوند دويم وار د هغې سره نکاح کولای سي. لېکن دامام ابو يوسف رَجَنَه الله مسلک دادی چي تر لعان وروسته ښځه د همېشه لپاره پر دغه سړي حرامیږي. او د آينده لپاره داسې هيڅکله هم د هغې سره نکاح کولای نه سي.

د امام ابو يوسف دليل : دا حديث دی: الْمُتْلَا عِنَّا لَا يَجْتَبِعَانْ أَبَدًا. (يعني کوم خاوند او ښځي چي لعان کړی وي. هغه هيڅکله هم سره يو ځای کېدلای نه سي). په دې حديث کي په واضحو الفاظو سره أبدي او دائمي حرمت بيان سوی دی. نو ځکه به د همېشه لپاره دل‌عان کونکي خاوند او ښځي نکاح حرامه وي.

د طرفينو دليل : دادی چي کله تر لعان کولو وروسته خاوند خپل ځان درواغجن وگني. نو ځاکي هغه له خپل قول‌شخه رجوع وکړه. او له خپل قول‌شخه تر رجوع کولو وروسته د شهادت حکم باطل سو. او کله چي د شهادت حکم باطل سو. نو لعان هم ختم سو. نو ځکه به اوس دويم وار دوی دواړه سره يو ځای کېدای سي.

پاته سو دامام ابو يوسف رَجَنَه الله حديث، نو د هغه اول جواب دادی چي د هغه حديث صحيح مطلب دا دی ”چي تر څو لعان کونکي خاوند او ښځه پر خپل لعان کولو قائم پاته وي او لعان کوي. تر هغه وخته دوی سره جمع کېدای نه سي. لېکن تر لعان وروسته سره جمع کېدای سي“. او دويم جواب دادی چي دا حديث موقوف دی. او په موقوف حديث سره دومره قوي حکم ثابتېدای نه سي چي د همېشه لپاره يوه حلاله ښځه حرامه وگرځول سي.

د نسب نفي کولو د تهمت لعان

وَلَوْ كَانَ الْقَذْفُ بِنَفْيِ الْوَلَدِ او که تهمت لگول د کوچني په نفي کولو سره وي نَفْيُ الْقَاضِي نَسَبَهُ وَالْحَقُّ بِأَمْرِ نو قاضي به د دغه کوچني نسب نفي کوي او هغه به دده اکوچني ا د مور سره ملحق کوي وَصُورَةُ الْبَعَانِ: أَنْ يَأْمُرَ الْحَاكِمُ الرَّجُلَ فَيَقُولَ او دل‌عان صورت به دا وي: چي حاکم به هغه ا خاوند ا ته حکم وکړي نو هغه به اداسي اووايي أَشْهَدُ بِاللَّهِ إِنِّي لَسِنُ الصَّادِقِينَ فِيمَا زَمَيْتُكَ بِهِ مِنْ نَفْيِ الْوَلَدِ زه د الله په قسم سره گواهي ورکوم چي زه ريښتونی يم د کوچني نفي کولو په تهمت کي کوم چي ما پر تالگولی دی وَكَذَائِي جَانِبُ السَّرَاةِ او همدا احکم ا د ښځي په طرف کي دی اچي منې ته به حاکم حکم کوي او هغه به د الله په قسم سره گواهي ورکوي ا

اللغات: ﴿نَفَى﴾ د ضرب مصدر دی: نفی کول، انکار کول، مراد ځني "د کوچني دنسب انکار کول" دي.

تشریح: مسئله: داده که چيري خاوند پر خپلي ښځي د بچي دنسب نفی کولو تهمت لگولی وي. او دا انکار يې کړی وي چي دا زما بچی نه دي (بلکي د بل چاله نطفې څخه دی)، نو په دې صورت کي به قاضي خاوند ته دلغان حکم کوي، او تر لغان وروسته به قاضي دې سړي څخه د کوچني نسب ساقطوي، او د کوچني دمور سره به يې يوځای کوي (يعني تر دې وروسته به کوچنی دمور په نامه سره بلل کيږي، نه د پلار په نامه سره).

او په دې صورت کي دلغان طريقه داده چي خاوند به داسي وايي: "ما چي پر تا د کوچني دنسب په نفی کولو کوم تهمت (د زنا) لگولی دی، په هغه کي زه ريښتونی یم"، او ښځه به داسي وايي: "د کوچني دنسب په انکار سره چي تا کوم تهمت پر ما لگولی دی، په هغه کي ته درواغجن يې!". (يعني ښځه او خاوند به دواړه به خپل لغان کي د کوچني دنسب نفی کولو تذکره کوي).

د زنا او د کوچني دنسب نفی کولو لغان

وَلَوْ كَذَّبَهَا بِالِزْنَاءِ وَنَفَى الْوَلَدِ او که چيري [خاوند] پر ښځي د زنا او د کوچني نفی کولو ادواړوا تهمت ولگوي ايمني که خاوند د کوچني دنسب انکار هم وکړي او پر ښځي د زنا تهمت هم ولگوي اذْكَرَ فِي الْيَعَانِ الْأَمْرَيْنِ نو په لغان کي دي دواړي خبري ذکر کړي ايمني خاوند ته پکار دي چي دلغان کولو په وخت کي د دواړو خبرو وضاحت وکړي او داسي ووايي: فَيَمَارِ مَيْتُكَ بِهِ مِنَ الزَّانَا وَنَفَى الْوَلَدِ ا ثُمَّ يَنْفَى الْقَاضِ نَسَبَ الْوَلَدِ وَيُلْحِقُهُ بِأُمِّهِ بيا به قاضي اله پلار څخه ا د کوچني نسب نفی کړي او دهغه دمور سره به يې ملحق کړي ا دې دليل راروان حديث دی چي په هغه کي هم له پلار څخه د کوچني دنسب نفی کولو او دمور سره د ملحق کولو يادونه شوې ده ا لِبَارِوِي أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَفَى وَلَدًا امْرَأَةً هَلَالٍ بِنَ امِيَّةَ عَنْ هَلَالٍ وَالْحَقُّ

بِهَا حُكْمٌ روايت سوی دی چي نبي کریم ﷺ د حضرت هلال بن اميه د ښځي کوچنی د حضرت هلال څخه نفی کړی او دهغه دمور سره يې لاحق کړی ايمني کله چي حضرت هلال د خپل زوی دنسب انکار وکړی او بيا يې لغان وکړی، نو نبي ﷺ دهغه د زوی نسب د خپل مور سره ملحق کړی او له پلار (حضرت هلال) څخه يې قطع کړی ا وَلَئِنْ الْبُقُصُودَ مِنْ هَذَا الْيَعَانِ نَفَى الْوَلَدِ او حُكْمٌ چي مقصود له دغه لغان

څخه اکوم چي د کوچني دنفي په باره کي وي اد کوچني نفې کول دي فَيُؤْذَرُ عَلَيْهِ مَقْصُودُهُ نو ځکه به د خاوند مقصود ا په بشپړه توگه ا پوره کيږي فَيَتَضَيَّنُّهُ الْقَضَاءُ بِالتَّفْرِيقِ نو اد قاضي اد جلا کولر فيصله به هغه لره شامله وي ايمني ځکه چي ددغه لمان مقصد له پلار څخه د کوچني نفې کول دي. نو ددغه مقصد پوره کول به د قاضي ذمه واري وي چي کوچنی له پلار څخه جلا کړي او د هغه نسب د مور سره ملحق کړي ا وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ : أَنَّ الْقَاضِيَ يُفَرِّقُ وَيَقُولُ او له امام ابو يوسف رجه الله څخه روايت دی : چي قاضي به تفریق کوي او اداسي ا به اهم او ايي قَدْ أَلْزَمْتُهُ أُمَّهُ وَأَخْرَجْتُهُ مِنْ نَسَبِ الْأَبِ چي مادا کوچنی د هغه د مور سره لازم کړی او د پلار له نسب څخه مي وېستی لَأَنَّهُ يَنْفَكُ عَنْهُ ځکه چي د کوچني نفې کول له تفریق څخه جلا دي فَلَا بُدَّ مِنْ ذِكْرِهِ نو ځکه د نفې کولو يادونه ا تذکره اکول ضروري دي. ايمني له امام ابو يوسف څخه روايت دا دی چي د خاوند او بنځي په مينځ کي تفریق کول جلا خبره ده، او له پلار څخه د کوچني نسب قطع کول او د مور سره ملحق کول جلا خبره ده، نو په دې وجه د دواړو تذکره کول ضروري دي، يعني قاضي به تفریق هم کوي او په عليحده توگه به داسي هم وايي : چي ماله پلار څخه د کوچني نسب قطع کړی او د مور سره مي د هغه نسب ومنځلوي. همداسي په حديث کي هم ذکر سوي دي ا.

اللغات : ﴿يُؤْذَرُ﴾ د تفعیل له باب څخه د مضارع مجهولي صیغه ده : پوره کول، ﴿يَتَضَيَّنُّ﴾ د تفعیل مضارع ده : ضمناً شاملېدل، ﴿يَنْفَكُ﴾ د انفعال مضارع ده : جلا کېدل، بېلېدل (يعني تفریق جلا خبره ده، او د کوچني نسب نفې کول جلا خبره ده، يعني دا دواړه يوله بل څخه جلا دي).
تشریح : مسئله په عبارت کي تشریح سوه.

له تهمت څخه د خاوند د رجوع کولو حکم

فَإِنْ عَادَ الرَّابِعُ وَكَذَّبَ نَفْسَهُ او که خاوند له خپل قول څخه ا رجوع وکړي او خپل ځان درواغجن کړي ا چي مادرواغ وويل، بنځي زنانه ده کړې أَحَدَهُ الْقَاضِي نو قاضي دي پر هغه حد جاري کړي إِثْرَارَهُ بُجُوبِ الْحَدِّ عَلَيْهِ ځکه چي هغه پر خپل ځان د حد واجبيدلو اقرار کړی دی وَحَلَّ لَهُ أَنْ يَتَزَوَّجَهَا او د هغه لپاره د دې بنځي سره نکاح کول روا دي وَهَذَا عِنْدَهُمَا او دا احکم ا طرفينو رجه الله په نېز

❖ القول الرابع: قول أبي يوسف رجه الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٢، ص: ٦٤٠)، وكذا في البحر الرائق (ج: ٤، ص: ١١٩). [القول الرابع: ج: ١، ص: ٣٦٢]

دى رَأَيْتُمْ لَنَا حَدَّ لَمَ يَبْقَ أَهْلًا لِلْعَانِ حكه كله چي پر هغه حد جاري كړى سونو هغه دلعان اهل پاته نه سو فَارْتَفَعَ حُكْمُهُ الْمُنْوَطُ بِهِ نو كوم حكم چي د هغه سره متعلق وو هغه اهم اختم سو وَهُوَ الشَّخْرِيْمُ او هغه حكم تحریم دى وَكَذَلِكَ إِنْ كَذَبَ غَيْرُهَا فَحَدُّ بِهِ او همداسي احكم دى اكله چي اخواند له خپلي بنځي څخه بغير ا پر بلي بنځي د زنا تهمت ولگوي او د هغه په سبب پر هغه حد جاري كړى سي لِبَيَّيْنَتَا د هغه دليل په وجه كوم چي موږ اوس ابيان كړى وَكَذَا إِذَا زَنْتُ فَحَدَّتْ او همداسي احكم دى اكله چي بنځه زنا وكړي او ايا پر هغې حد جاري كړى سي لَا تَنْفَاءُ أَهْلِيَّةَ الْبَعَانِ مِنْ جَانِبِهَا حكه چي ا په دې صورت كي اد بنځي له طرفه دلعان اهليت منتفي اختم سوى ا دى.

اللغات: ﴿حَدَّ﴾ د نصر ماضي ده: پر مجرم حد لگول، حد جاري كول، ټاكل سوې شرعي سزا

ور كول. **﴿مَنْوَطٌ﴾** متعلق.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دى كه د زنا د تهمت لگولو څخه وروسته خاوند د خپل قول څخه رجوع وكړي، او خپل ځان درواغجن وگڼي، نو په دې صورت كي د قاضي لپاره حكم دا دى چي پر هغه حد جاري كړي، او اتيا (۸۰) درې يې ووهي؛ دليل دا دى چي څه وخت خاوند په خپله د قذف اقرار وكړي، نو گواكي هغه په خپله پر خپل ځان د حد لازمونكي سو، او په خپل حق كي د انسان اقرار معتبر وي، نو حكه به پر هغه حد جاري كيږي.

او تر حد وروسته هغه خاوند او بنځه د طرفينو په نېز نكاح كولاى سي؛ حكه چي تر حد جاري كېدلو وروسته خاوند د لعان اهل پاته نه سو، حكه چي لعان "شهادت" ته وايي، او د محدود فى القذف كېدلو په وجه هغه د شهادت اهل پاته نه سو، نو په دې وجه هغه دلعان اهل هم پاته نه سو، لهذا كله چي د هغه په حق كي لعان ختم او مغدوم سو، نو دلعان په وجه چي كوم حكم ثابت سوى وو يعنې تحریم، هغه به هم ختمیږي، او دواړه به يو دبل سره نكاح كولاى سي.

وكذا لك ان: فرمايي كه يو سړى له خپلي بنځي څخه بغير پر يو بلي بنځي د زنا تهمت ولگوي، او بيا پر هغه سړي د تهمت لگولو په وجه حد جاري كړى سي، نو د هغه لپاره د دغه بنځي سره نكاح كول جائز دي، د مخكني دليل په وجه.

وكذا ان: د دې حاصل دا دى چي كه خاوند او بنځه تر نكاح وروسته او تر دخول مخكي لعان وكړي، بيا بنځه زنا وكړي، او بيا پر هغې حد جاري كړى سي، نو تر دې وروسته د خاوند لپاره د دې بنځي

سره نکاح کول جائز دي؛ ځکه تر حد جاري کېدلو وروسته په دغه بنځه کي د لعان اهليت ختم سو (ځکه چي هغه د شهادت اهل پاته نه سو)، نو په دې وجه د لعان حکم يعني تحریم هم ختم سو فَلَا حَرَجَ فِي التَّرْجُوعِ.

له تهمت لگولو څخه وروسته د لعان نه واجبهېدلو صورتونه

وَإِذَا قُذِفَ امْرَأَتُهُ وَهِيَ صَغِيرَةٌ أَوْ مَجْنُونَةٌ او کله چي اخاوند ا پر خپلي بنځي تهمت ولگوي حال دا چي هغه کوچنۍ انجلۍ وي يا لېونی وي فَلَا لِعَانَ بَيْنَهُمَا نو ا په دې صورت کي ا به د خاوند او بنځي په مينځ کي لعان نه وي لَأَنَّهُ لَا يُحَدُّ قَاضُهَا لَوْ كَانَ أَجْنَبِيًّا ځکه چي د داسي بنځي پر تهمت لگونکي حد نه جاري کيږي که چيري ا تهمت لگونکي ا پردی سړی وي فَكَذًّا لَا يُلَاعِنُ الزَّوْجُ نو همداسي به په خاوند هم لعان نه کيږي يعني د لعان حکم به نه ورته کيږي لِقِيَامِهِ مَقَامَهُ ځکه چي لعان د حد قذف قائم مقام دی وَكَذًّا إِذَا كَانَ الزَّوْجُ صَغِيرًا أَوْ مَجْنُونًا او همدارنگه کله چي خاوند کوچنی وي يا لېونی وي ا نو د خاوند او بنځي په مينځ کي به لعان نه جاري کيږي لِعَدَمِ أَهْلِيَّةِ الشَّهَادَةِ ځکه چي ا په هغه کي ا د شهادت اهليت نسته وَقَذْفُ الْأَخْرَسِ لَا يَتَعَلَّقُ بِهِ اللَّعَانُ او د گونکي د تهمت لگولو سره لعان نه متعلق کيږي يعني د گونکي سړي د تهمت لگولو په وجه به پر هغه لعان نه لازميږي لَأَنَّهُ يَتَعَلَّقُ بِالصَّرِيحِ ځکه چي لعان د صريح اجملي اسره متعلق کيږي كَحَدِّ الْقَذْفِ لکه حد قذف وَفِيهِ خِلَافُ الشَّافِعِيِّ او په دې کي د امام شافعي رحمه الله اختلاف دی وَهَذَا لِأَنَّهُ لَا يَغْرَى عَنِ الشُّبْهَةِ او دا احکم ا ځکه دی چي د گونکي تهمت لگول د شېبې څخه خالي نه وي وَالْحُدُودُ تَنْدَرِي بِهَا او حدود په شېبې سره ختميږي اساقطيري ا

اللغات: «قَذَفَ» د ضرب مصدر دی: تهمت لگول. «أَخْرَسَ» گونکی. «لَا يَغْرَى» د فتح له باب څخه د نفی صیغه ده: خالي کېدل. «تَنْدَرِي» د انفعال له باب څخه د مضارع صیغه ده: ختمېدل. زائېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که دیو سړي بنځه کوچنۍ (نجلۍ) وي يا لېونی وي، او خاوند پر هغې تهمت ولگوي، نو پر خاوند لعان نه لازميږي: دليل دا دی چي د کوچنيوالي يا لېونۍ په وجه بنځه د شهادت اهل نه ده او که يو اجنبي (پردی) سړي پر دغه صغیره يا مجنونه باندي تهمت

ولگوي، نو پر هغه حد نه جاري کيږي. او څرنگه چي د خاوند په حق کي لعان د خدا مقام دی او پر هغه حد نه جاري کيږي، نو لعان به هم نه لزميږي.

همدارنگه که بنځه روغه وي، لېکن د هغي خاوند صغير يا مجنون وي، او پر بنځي تهمت ولگوي، نو په دې صورت کي هم لعان نه لزميږي، ځکه چي لعان د شهادت (گواهي) څخه عبارت دی، او هغه د شهادت اهل نه دی.

وقذف الأخرس إلخ: د دې حاصل دادی که گونگی سړی پر خپلي بنځي يا پريو بلي بنځي په اشاره سره د زنا تهمت ولگوي، نو په دې سره هم لعان نه لزميږي. دليل دادی چي خدا او لعان په صريح تهمت لگولو سره لزميږي، او گونگی سړی په صريحه توگه تهمت نه سي لگولای، نو ځکه به لعان هم نه لزميږي. لېکن امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ فرمايي چي څرنگه په نکاح، طلاق او داسي نورو کي د گونگي سړي اشاره معتبره ده، همداسي په لعان کي هم د هغه اشاره معتبره ده، او دهغه په تهمت لگولو سره هم لعان واجبېږي، لېکن زموږ له طرفه امام شافعي ته دا جواب ورکول کيږي چي د گونگي په اشاره کي د تهمت نه لگولو شبهه هم سته، او په شېهي سره حد ساقطېږي. نو ځکه به لعان هم ساقطېږي (ځکه چي لعان او حد سره تړلي دي).

د حمل د نفي کولو حکم

وَإِذَا قَالَ الرَّوْحُ: لَيْسَ حَبْلُكَ مِنِّي او کله چي خاوند اخپلي بنځي ته او وایي: ستا په نس کي موجودا حمل زما څخه نه دی **فَلَا لِعَانَ** نو لعان نسته يعني په دې صورت کي پر خاوند لعان نه لزميږي **وَهَذَا قَوْلُ ابْنِ حَنِيفَةَ وَزُفَرٍ** او داد امام صاحب او امام زفر رَحْمَهُمُ اللهُ قول دی **لَأَنَّهُ لَا يَتَيَقَّنُ بِقِيَامِ الْحَبْلِ** ځکه چي د حمل وجود يقيني نه دی **فَلَمْ يَصِرْ قَاضِيًا** نو هغه خاوند تهمت لگونکی نه سو **وَقَالَ: أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ** **الْبَعَانُ يَجِبُ بِنَفْيِ الْحَبْلِ إِذَا جَاءَتْ بِهِ لِقَوْلٍ مِنْ سِتَّةِ أَشْهُرٍ** او صاحبين رَحْمَهُمُ اللهُ فرمايي: چي د حمل په نفي کولو سره به لعان واجبېږي کله چي دغه امتهمه ا بنځه له شپږو مياشتو څخه په کم ا مودت ا کي کوچنی راوړي **وَهُوَ مَعْنَى مَا ذُكِرَ فِي الْأَصْلِ** او همدغه معنی ده دهغه احکم اکوم چي په مبسوط کي ذکر سوی دی **لَأَنَّا تَيَقَّنَّا بِقِيَامِ الْحَبْلِ عِنْدَهُ** ځکه چي د قذف ا تهمت لگولو ا په

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَهُ اللهُ، كما قال العلامة ابن القيم (مع القدر: ج ٢، ص: ١٢٤)، وكذا في الخندية (ج: ١،

وخت کي موبږ ته د حمل د موجودېدلو یقین حاصل سو فَيَتَحَقَّقُ الْقَذْفُ نو ځکه قذف اتهمت لگول! ثابت سو قُلْنَا: إِذَا لَمْ يَكُنْ قَذْفًا فِي الْحَالِ موبږ وایو: چي کله فی الحاله قذف نسته يَمِيزُ كَالْمُعَلَّقِ بِالشَّرْطِ نو هغه به داسي وگرځي لکه پر شرط چي معلق کړی سوی وي فَيَمِيزُ كَأَنَّهُ قَالَ: إِنْ كَانَ بِكَ حَمْلٌ فَلَيْسَ مِنِّي لهذا داسي به وگرځي لکه خاوند چي ويلي وي: که چيري په تا کي حمل وي ایمني که چيري تا حامله یې! نو هغه [حمل] ازماڅخه نه دی وَالْقَذْفُ لَا يَصِحُّ تَغْلِيْقُهُ بِالشَّرْطِ او پر شرط باندي د قذف معلق کول صحیح نه دي نو ځکه به لعان نه لازميږي!

اللغات: «يَتَكَيَّفُنْ» د تفعل مضارع ده: یقین کېدل (یقيني کېدل). یقین حاصلېدل.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که یو سړی خپلي ښځې ته ووايي: لَيْسَ حَمْلُكَ مِنِّي چي "مستا دغه حمل زما (د نطفې) څخه نه دی"، نو د امام صاحب او امام زفر رَحِمَهُمَا اللَّهُ په نېز په دې قول سره لعان نه لازميږي، لېکن صاحبین رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمایي چي که ښځه تردې قول وروسته له شپږو میاشتو څخه په کم وخت کي کوچنی وزېږوي، نو لعان لازميږي، او په مبسوط کي همدغه حکم ذکر سوی دی.

دلیل: د امام صاحب او امام زفر رَحِمَهُمَا اللَّهُ دلیل دا دی چي په کوم وخت کي چي خاوند لَيْسَ حَمْلُكَ مِنِّي ويلي دي، په هغه وخت کي د حمل وجود (د ښځې حامله کېدل) یقيني نه دي، لهذا په هغه وخت کي خاوند قاذف (تهمت لگونکی) نه سو، نو ځکه به وروسته هم هغه قاذف نه وي او لعان به نه پر لازميږي.

د صاحبینو دلیل: دادی چي که له شپږو میاشتو څخه په کم مودت کي کوچنی پیدا سي، نو دا خبره به یقيني سي چي د خاوند د قول لَيْسَ حَمْلُكَ مِنِّي په وخت کي ښځه حامله وه، لهذا هغه به قاذف او پر ښځې تهمت لگونکی وگرځي، نو ځکه به پر هغه لعان لازم وي.

قلنا **الخ:** په دې سره صاحب د هدایې صاحبینو ته د امام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ له طرفه جواب ورکوي، فرمایي چي د خاوند قول (لَيْسَ حَمْلُكَ مِنِّي) فی الحاله قذف او تهمت نه دی (ځکه دا به هغه وخت تهمت وگرځي، کله چي کوچنی پیدا سي)، نو دا د معلق بالشرط په څیر سو یعنی داسي سو لکه خاوند چي: إِنْ كَانَ بِكَ حَمْلٌ فَلَيْسَ مِنِّي ويلي وي، او تهمت پر شرط معلق کول صحیح نه دي، لهذا کله چي ابتداء (فی الحاله) دا کلام تهمت (قذف) نه سو، نو وروسته به هم تهمت نه وي.

د پورتنی مسئلې یو بل صورت

فَرَأَى قَالَ: لَهَا زَيْتٌ وَهَذَا الْحَمْلُ مِنَ الزَّانَا او که اخاوند اخیلي ښځې ته وويي: تا زنا کړې ده او دا حمل له زنا څخه دی تَلَاعَنَّا نو دواړه دي لعان وکړي لَوْجُودُ الْقَذْفِ ځکه ادلته ا قذف مو دی حَيْثُ ذَكَرَ الزَّانَا صَرِيحًا ځکه چې خاوند صراحتاً زنا ذکر کړې ده وَلَمْ يَنْفِ الْقَاضِيُ الْحَمْلَ او قاضي به ادغه حمل نفي نه کوي وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ: يَنْفِيهِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چې هغه به د حمل نفي کوي لَأَنَّهُ الظَّاهِرُ^۱ نَفَى الْوَلَدَ عَنْ هِلَالٍ ځکه چې نبي کریم ﷺ د حضرت هلال څخه اد هغه ازوی نفي کړی وو وَقَدْ قَذَفَهَا حَامِلًا [په داسې حال کې چې حضرت هلال پر خپلي ښځې د حمل په حالت کې قذف لگولی وو وَلَمَّا أَنَّ الْأَحْكَامَ لَا تَتَرْتَّبُ عَلَيْهِ إِلَّا بَعْدَ الْوِلَادَةِ او زموږ دلیل دا دی: چې پر حمل احکام نه مرتب کیږي مگر تر ولادت اپیدا کېدلوا وروسته لِتَمَكِّنَ الْإِحْتِمَالَ قَبْلَهُ ځکه چې تر ولادت مخکې ابل احتمال اهم امکان لري وَالْحَدِيثُ مَحْضٌ عَلَى أَنَّهُ عَرَفَ قِيَامَ الْحَمْلِ بِطَرِيقِ الْوَحْيِ او حدیث پر دې [تأویل] حمل کړی سوی دی چې نبي کریم ﷺ د وحی په ذریعه د حمل وجود ایښی د حضرت هلال د ښځې حامله والی معلوم کړی وو.

اللغات: ﴿حَمْلٌ﴾ حمل، ﴿تَلَاعَنَّا﴾ د تفاعل ماضي ده: یو د بل سره لعان کول (یو تر بله لعان کول).
تشریح: مسئله: داده که یو سړی پر خپلي ښځې د زنا تهمت ولگوي او داهم ورته وويي چې "ستا دغه حمل هم له زنا څخه دی"، نو لعان لازمیږي؛ دلیل دادی چې دلته د خاوند له طرفه په صریحو الفاظو سره تهمت لگول (قذف) موجود سو، نو ځکه به لعان لازمیږي، خو زموږ په نېز به قاضي د کوچني (حمل) نسب (له پلار) څخه نه نفي کوي، لېکن د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز به یې نفي کوي.

د امام شافعي دلیل دادی چې کله حضرت هلال بن امیه رَحِمَهُ اللهُ د حمل په حالت کې پر خپلي ښځې تهمت لگولی وو، نو نبي ﷺ د هغه د بچي نسب نفي کړی وو، له دې څخه معلومه سوه چې د کوچني نسب به نفي کیږي.

^۱ تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الطلاق، باب لمحة المرأة باللعنة، حديث رقم ۵۳۱۵ معناه.

زمور دليل: دا دی چي د کوچني سره ټوله احکام تر ولادت (پيدايښت) وروسته متعلق کيږي. ځکه چي تر ولادت مخکي حمل يقيني نه وي، او د غير حمل شبهه وي، نو بېله څه وجهي به د کوچني نسب (له پلار څخه) نه نفي کيږي.

والحديث محمول الخ: پاته سوه دا مسئله چي نبي کریم ﷺ د حضرت هلال څخه د هغه د کوچني نسب نفي کړی وو، نو د هغه وجه داده چي نبي کریم ﷺ ته د وحي په ذريعه دا خبره معلومه سوې وه چي د حضرت هلال بنحّه حامله ده، لهذا پر هغه به بله مسئله نه قیاسيږي.

د کوچني د نسب نفي کولو مودت

وَإِذَا تَقَى الرَّجُلُ وَلَكَ امْرَأَتَهُ عَقِبَ الْوِلَادَةِ أَوْ كَلَهُ چي خاوند اد کوچني اتر ولادت وروسته دخپلي بنحّي د کوچني نفي وکړي أَوْ فِي الْحَالَةِ الَّتِي تُقْبَلُ الشُّهْنَةُ وَتُبْتَأَمُ آلَةُ الْوِلَادَةِ يا په هغه حالت کي اد کوچني نفي وکړي ا کله چي اد کوچني ا مبارکي قبليري او ورکول کيږي ا ياد پيدايښت سامان رانيول کيږي صَمَّ نَفْيُهُ نو د هغه ا خاوندان نفي کول صحيح دي وَلَا عَن يَمٍ او د هغه په وجه به ا خاوندان لعان کوي وَإِنْ نَفَاةً بَعْدَ ذَلِكَ او که تر دې وروسته نفي وکړي لَا عَن وَيُفْتُ السَّبُّ نو اهم به هغه لعان کوي او نسب به ثابتيري هَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ دا احکم ا دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نيز ادي ا وَقَالَ: أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ [❦]: يَصَمُّ نَفْيُهُ فِي مُدَّةِ النِّقَاسِ او صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي د خاوند نفي کول د نقاس په ا ټوله ا مودت کي صحيح کيږي لَأَنَّ الثَّنِي يَصْحَحُ فِي مُدَّةٍ قَصِيرَةٍ وَلَا يَصْحَحُ فِي مُدَّةٍ طَوِيلَةٍ ځکه چي نفي کول په معمولي مودت کي صحيح کيږي او په اوږده مودت کي نه صحيح کيږي فَقَضَلْنَا بَيْنَهُمَا بِدَّةِ النِّقَاسِ نو ځکه موږ د دواړو مودتونو په مينځ کي د نقاس په مودت سره فصل کړی دی ايمني د نقاس مودت مو فاصل مگر حولی دی لَأَنَّهُ أَثَرُ الْوِلَادَةِ ځکه چي نقاس د ولادت اثر دی وَلَهُ: أَنَّهُ لَا مَعْنَى لِلتَّقْدِيرِ او دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ دليل دای: چي د مودت ټاکلو هيڅ فايده نسته لَأَنَّ الرِّمَانَ لِلشَّامِلِ ځکه چي زمانه د غور او فکر ا کولو لپاره وي وَأَحْوَالُ النَّاسِ فِيهِ مُخْتَلِفَةٌ او په دې کي دخلکو حالتونه بېلابېل وي فَاعْتَبَرْنَا مَا يَدُلُّ عَلَيْهِ نو ځکه موږ د هغه

❦ القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللَّهِ، كما قال العلامة علاء الدين الحصكفي رَحْمَةُ اللَّهِ: والصحيح قول الإمام رَحْمَةُ اللَّهِ:

وكذا في الهندية (ج: ١، ص: ٥١٩). [القول الرابع ج: ١، ص: ٣٦٤]

شي اعتبار كړی دی كوم چي پر عدم نفي ادنفي پر نشتوالي ادالت كوي وَهُوَ قَبُولُهُ الشَّهْنَةُ اَوْ
سُكُوتُهُ عِنْدَ الشَّهْنَةِ اَوْ اِيتِيَاغُهُ مَتَاعَ الْوِلَادَةِ او هغه د خاوند مباركي قبول يا د مباركي په كي وخت
د هغه چپ اخاموش ا پاتېدل يا ولادت سامان رانيول دي اَوْ مُضِيُّ ذَلِكَ الْوَقْتِ وَهُوَ مُنْتَبِئٌ عَنِ الشَّيْءِ يا
د دغه وخت تېرېدل دي په داسي حال كي چي خاوند اد كوچني ادنفي كولو څخه منع وي وَلَوْ كَانَ
غَائِبًا وَلَمْ يَعْلَمْ بِالْوِلَادَةِ ثُمَّ قَدِمَ او كه اخاوند غائب وي او اد كوچني ا په ولادت خبر نه وي او بيا ا
هغه راسي تَعْتَبَرُ الْهَدَّةُ الَّتِي ذَكَرْنَاهَا عَلَى الْأَصْلَيْنِ نو ا په دې صورت كي ا به د هغه مودت اعتبار كيږي
كوم چي موږ د دواړو ايعني دامام صاحب او صاحبنو دا اصولو مطابق بيان كړي.

اللغات: «تَهْنِيَةٌ» د تفعيل مصدر دی: مباركي وركول. «تُبْتَاعُ» د افتعال له باب څخه د واحد

مؤنث غائب مضارع مجهولي صيغه ده: رانيول. «تَأْمَلُ» د تفعّل مصدر دی: غور او فكر كول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی كه خاوند د بنحوي تر لنگوالي وروسته سمدستي دهغې د پيدا
سوي كوچني نسب له خپل ځان څخه نفي كړي. يا په هغه وخت كي د كوچني نسب نفي كړي كله
چي خلك يو بل ته او خاوند ته د كوچني د پيداينست مباركي وركوي. يا په هغه وخت كي نسب نفي
كړي. كله چي د كوچني د ولادت سامان رانيول كيږي. نو دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز په دې درېو
سره صورتونو كي نفي كول صحيح دي. او د دغه نفي په وجه پر خاوند لعان واجب دی. او كه تر دې
شيانو وروسته (يعني تر لنگېدلو يا تر مباركيانو يا تر سامان رانيولو وروسته) خاوند د كوچني نفي
وكړي. نو نفي نه صحيح كيږي. او دهغه كوچني نسب د دغه سړي (پلار) سره ثابتيږي او پر دې
سړي لعان هم واجبېږي. ځكه چي قذف (تهمت) موجو سو.

د دې په خلاف د صاحبنو مسلك دا دی چي تر څو بنحې په نفاس كي وي. تر هغه وخته به د
نسب په نفي كولو سره نفي ثابتيږي. او د كوچني نسب به له پلار څخه نفي كيږي.
د صاحبنو دليل: دا دی چي د كوچني نسب خو په كم او معمولي مودت كي نفي كېدای سي. لېكن
په اوږده مودت كي نفي كېدای نه سي. او څرنگه چي د نفاس مودت يو معمولي مودت دی او نفاس د
ولادت اثر هم دی. نو ځكه موږ د نفاس مودت د اوږده او كوچني مودت تر مينځ فاصل وټاكي. او په
دغه مودت كي مو د كوچني د نسب نفي كول معتبر او صحيح وگرځول.

زموږ دليل: دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی چي مودت او وخت ځكه ټاكل كيږي. چي په هغه
كي غور او فكر وكړي سي. لېكن څرنگه چي د انسان ذهني حالت په هر مودت او هر وخت كي يو ډول

نه پاتيري. او هر گړی د هغه په سوچ او فکر کي تبديلي راځي. نو په دې وجه د مودت په تعين او ټاکلو کي هيڅ فايده نسته، نو ځکه موږ هغه شيان معتبر گرځولي دي کوم چي پر عدم نفې (د نفې پر نشتوالي) دلالت کوي. ځکه کله چي د خلکو د مبارکيانو په وخت کي خاوند خاموش (چپ) وي، يا خاوند په خپله د خلکو مبارکي قبلوي، يا د ولادت د سامان رانيولو په وخت کي خاوند چپ ولاړ وي، نو بيا به همدا گڼل کيږي چي هغه د کوچني پر ولادت خوشاله دی، او کوچنی خپل زوی گڼي. او که د دغه شيانو د وقوع په وخت کي هغه د کوچني د نسب نفې وکړي، نو همدا به گڼل کيږي چي هغه دا کوچنی خپل زوی نه گڼي، نو ځکه موږ وايو چي د دغه شيانو په وخت کي به د هغه نفې معتبره وي، لېکن تر دې شيانو وروسته به د هغه نفې لږه هيڅ اعتبار نه وي.

دلوکان غاښا ۱۸: فرمايي که د کوچني د ولادت (پيدايښت) په وخت کي خاوند نه وي، او چيري چي خاوند وي، هلته هم د کوچني په ولادت خبر نه سي، او بيا کور ته راسي، نو تر راتللو وروسته د کوچني د نسب نفې کولو په صورت کي به د امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په نېز د خپل اصول او مودت اعتبار کيږي (کوم چي موږ اوس بيان کړی)، او د صاحبينو په نېز به د دوی د خپل مودت او اصول اعتبار کيږي.

د يوه غبرگولي کوچني نسب نفې کول

قَالَ: وَإِذَا وَلَدَتْ وَلَدَيْنِ فِي بَطْنٍ وَاحِدٍ فرمايي: او کله چي ښځه له يوه نس څخه دوه کوچنيان وزېږوي فَتَعَيَّ الْأَوَّلُ وَاعْتَرَفَ بِالثَّانِي او [خاوند] د اول کوچني نفې وکړي او د دويم کوچني اقرار وکړي يَمُوتُ نَسَبُهَا نو د دواړو نسب به ثابتيږي لِأَنَّهَا تَوَآمَانُ خُلُقًا مِنْ مَاءٍ وَاحِدٍ ځکه چي دوی دواړه غبرگوليان دي کوم چي له يوه مني څخه پيدا سوي دي وَحْدُ الرَّؤُفِ او پر خاوند به حد جاري کيږي لِأَنَّهُ أَكْذَبَ نَفْسَهُ بِدَعْوَى الثَّانِي ځکه چي د دويم کوچني په دعوی کولو سره هغه خپل ځان درواغجن ثابت کړی دی وَإِنْ اعْتَرَفَ بِالْأَوَّلِ وَتَعَيَّ الثَّانِي او که [خاوند] د اول کوچني اقرار وکړي او د دويم کوچني نفې وکړي يَمُوتُ نَسَبُهَا نو اهم به د دواړو نسب ثابتيږي لِبَإِذْكَرْنَا د هغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی وَلَاعِنَ او په دې صورت کي به خاوند العان کوي لِأَنَّهُ قَاذِفٌ بِنَفْيِ الثَّانِي وَلَمْ يَرْجِعْ عَنْهُ ځکه چي هغه د دويم کوچني په نفې کولو سره پر ښځي اتهمت لگونکی دی او هغه د خپل قول څخه رجوع اهم کړی نه ده وَالْإِقْرَارُ بِالْعَقَّةِ سَابِقٌ عَلَى الْقَذْفِ او ادبښي اد

عفت اپاک لمنوالي اقرار کول تر تهمت لگولو مخکي دي فَصَارَ كَمَا إِذَا قَالَ: إِنَّهَا عَفِيفَةٌ ثُمَّ قَالَ: هِيَ زَانِيَةٌ نو داسي سولکه اخوند اچي وويي: هغه ازما ښځه اپاک لمنې ده او ايا وويي: هغه زناکاره ده وَفِي ذَلِكَ التَّلَاعُنْ او په داسي اويلو کي پر خاوند او ښځي ايو د بل سره لعان کول واجبېږي كَذَٰلِكَ هَذَا نو همداسي به په دغه صورت کي اهم لعان واجبېږي.

اللغات: ﴿تَوَامَر﴾ غبرگولی، ﴿عَقَّة﴾ پاک لمنې، سپېڅلتوب، ﴿تَلَاَعُنْ﴾ د تفاعل مصدر دی: یو د بل سره لعان کول (یو تر بله لعان کول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که دیوه نس څخه دیوې ښځي دوه کوچنيان پیداسي. یعني د دواړو کوچنيانو د پیدایښت په مینځ کي له شپږو میاشتو څخه کمه فاصله وې (همدې ته بطن واحد وایي)، او بیا خاوند د اول کوچني د نسب نفی او انکار وکړي او د دویم کوچني د نسب اقرار وکړي، نو د دغه سړي سره د دواړو کوچنيانو نسب ثابتېږي: ځکه چې دا دواړه غبرگوليان کوچنيان دي او دیوه مني څخه پیداسوي دي، لهذا دا کېدلای نه سي چې یو کوچنی دي دهغه وي، او بل کوچنی دي د بل چا وي، نو په دې وجه به د دواړو کوچنيانو نسب دهغه سره ثابتېږي، او پر هغه به حد قذف چاري کیږي، ځکه چې هغه دیوه کوچني په انکار سره او د بل کوچني په اقرار سره خپل ځان دواړو غجن ثابت کړی (یعني د خپل ځان تکذیب یې وکړی).

وإن اعترف إلخ: او که خاوند د اول کوچني د نسب اقرار وکړي، او د دویم کوچني د نسب نفی وکړي، نو په دې صورت کي هم د دواړو کوچنيانو نسب ثابتېږي، د مخکني دلیل په وجه چې دا دواړه غبرگوليان دي، خو په دې صورت کي به پر خاوند حد نه جاري کیږي، بلکي لعان به پر واجب وي: حد به ځکه نه پر جاري کیږي چې د دویم کوچني تر نفی کولو وروسته هغه د خپل قول څخه رجوع نه ده کړې او د خپل ځان تکذیب یې نه دي کړی، او لعان به ځکه پر واجب وي چې د دویم کوچني په نفی کولو سره هغه پر ښځي تهمت لگونکی سو، ځکه چې د اول کوچني د نسب په اقرار کولو سره ګواکي هغه دخپلي ښځي د پاکوالي (سپېڅلتوب) اقرار کړی دی چې دا ښځه پاک لمنه ده، لېکن د دویم کوچني د نسب په انکار سره ګواکي هغه پر خپلي ښځي د زنا تهمت ولګوی چې دا ښځه زناکاره ده، او وروسته یې دهغه تکذیب هم نه وکړی، نو ځکه به لعان پر واجب وي.

بَابُ الْعَيْنَيْنِ وَغَيْرِهِ

(دا) باب د عینین او داسي نورو (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: مخکي د هغو خلکو احکام بیان سول، کوم چي روغ رست (صحیح سالم) او د نکاح صلاحیت لري. اوس له دې ځايه د هغو خلکو احکام بیانېږي کوم چي د نکاح قابل نه وي. اوبنکاره خبره ده چي سالم پر غیر سالم مخکي وي، نو په دې وجه د عینین احکام دروغو (سالمو) خلکو تر احکامو وروسته بیانېږي.

عینین: هغه سړي ته وايي کوم چي د جماع او کوروالي قدرت نه لري، برابره ده د هغه آله (ذکر) درېږي او که نه درېږي. صاحب د بنایې د قاضي خان په حواله سره د هغه په تعريف کي ليکلي دي: **الْعَيْنَيْنِ مَنْ لَا يَصِلُ إِلَى النِّسَاءِ مَعَ قِيَامِ الْأَلَّةِ** (يعني عینین هغه سړي ته وايي کوم چي ذکر هم لري، خوبيا هم د بنځي سره پر جماع کولو قدرت نه لري). وفي الجواهر: **الْعَيْنَيْنِ مَنْ لَا يَنْتَشِرُ ذَكَرُهُ** (په جواهر کي ذکر سوي دي چي: عینین هغه کس ته وايي چي ذکر يې نه منتشر کيږي، يعني ذکر يې نه درېږي او نه لکيږي). او ويل سوي دي چي عینین ته په همدې وجه عینین وايي چي د هغه ذکر سست او خورند پاته وي. هيڅ انتشار نه پکښي راځي. (بنايه ج: ۵، ص: ۳۹۱)

د عینین احکام

وَإِذَا كَانَ الرَّؤُوسُ عَيْنَيْنَا او کله چي خاوند عینین اغیر قادر علی الجماع اوي **أَجَلَهُ الْحَاكِمُ سَنَةً** نو حاکم دي هغه ته يو کال مهلت ورکړي **فَإِنْ وَصَلَ إِلَيْهَا** نو که هغه اديوه کال په دوران کي اخپلي بنځي ته ورسېږي ايمني د هغې سره جماع وکړي سي، نو صحيح ده **وَأَلَا فَرَأَى بَيْنَهُمَا إِذَا طَلَبَتِ الْمَرْأَةُ ذَلِكَ** کنې حاکم دي د دوی په مینځ کي تفريق وکړي ا په دې شرط ا کله چي بنځه د تفريق مطالبه وکړي **هَكَذَا رَوَى عَنْ عُمَرَ وَعَلِيٍّ وَابْنِ مَسْعُودٍ** همداسي له حضرت عمر، حضرت علي او حضرت ابن مسعود رضى الله عنهم څخه روايت سوي دي **وَلَأَنَّ الْحَقَّ ثَابِتٌ لَهَا فِي الْوُطْءِ** او ځکه چي دوطي په سلسله کي د بنځي حق ثابت دی **وَيَحْتَبِلُ أَنْ يَكُونَ إِلَّا مِتْنَاءً لِعَلَّةٍ مُعْتَرِضَةٍ** او احتمال لري ايمني کېدای سي اچي له ووطي

څخه د خاوند منع کېدل د يو پېښېدونکي مرض په وجه وي وَيَحْتَلِلُ لَأَفَةِ أَصْلِيَّةٍ او دا احتمال اهم
 لري چي ادهغه منع کېدل ا د يو اصلي آفت په وجه وي فَلَا بُدَّ مِنْ مُدَّةٍ مُعْرِفَةٍ لَذَلِكَ نو د يو داسي
 مودت ا ټاکل ا ضروري دي چي هغه د دې معلومونکي وي وَقَدَّرْنَا هَا بِالسَّنَةِ او موږ هغه مودت يو
 کال ټاکلی دی لَا شَيْءَ إِلَيْهَا عَلَى النُّصُولِ الْأَرْبَعَةِ ځکه چي کال پر څلورو فصلونو مشتمل وي فَإِذَا
مَفَّتِ الْمُدَّةُ وَلَمْ يَصِلْ إِلَيْهَا لهذا کله چي ايو کال ا مودت تېر سو او ا خاوند ا ښځي ته نه ورسېدی او
 پر جماع يې قدرت پيدانه کړی تَبَيَّنَ أَنَّ الْعُجْزَ بِأَفَةِ أَصْلِيَّةٍ نو ښکاره سوه چي ا له جماع څخه دهغه ا
 عا-، کېدل د اصلي آفت په وجه دي فَقَاتِ الْإِمْسَاكُ بِالْمَعْرُوفِ وَوَجِبَ عَلَيْهِ التَّسْرِيحُ بِالْإِحْسَانِ نو
 إمساك بالمعروف فوت سو او پر هغه ا خاوند ا تسريح بالإحسان واجب سو فَإِذَا امْتَنَعَ نَابُ الْقَاضِي
مَنَابَهُ الْبُكْنَ ا کله چي هغه ا له تسريح بالإحسان څخه ا منع سو نو قاضي دهغه قائم مقام سو فَفَرَّقَ
بَيْنَهُمَا نو ځکه به ا قاضي ا دهغه او د ښځي په مينځ کي تفريق کوي وَلَا بُدَّ مِنْ طَلِبِهَا او ا د تفريق
 لپاره ا د ښځي مطالبه کول ضروري دي لَأَنَّ التَّفْرِيقَ حَقُّهَا ځکه چي تفريق دهغې حق دی.

اللغات: ﴿أَجَلَ﴾ د تفعيل ماضي ده: مهلت وړ کول، مودت ټاکل، ﴿مُعَرِّضَةً﴾ د افتعال مؤنث اسم
 فاعل دی: عارضي، پېښېدونکې، ﴿آفَةٍ﴾ مصيبت (مرض)، ﴿مُعْرِفَةٍ﴾ د تفعيل مؤنث اسم فاعل
 دی: وړ پېژندونکی، معلومونکی، ﴿نَابٍ﴾ د نصر ماضي ده: نائب کېدل، قائم مقام کېدل.
تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو سړی عنين وي (پر جماع قدرت نه لري)، او دهغه ښځه د
 قاضي په دربار کي د تفريق مطالبه وکړي، نو تر ټولو مخکي به قاضي دهغې خاوند ته د علاج او
 درملني لپاره يو کال مهلت وړ کوي، که چيري هغه د يوه کال په دوران کي علاج او درملنه وکړي او پر
 جماع قادر سي او د ښځي د شهوت پوره کولو قدرت پيدا کړي، نو صحيح ده، او که تريوه کال
 وروسته هم هغه پر جماع قادر نه سي، نو بيا به قاضي دهغه او د ښځي په مينځ کي تفريق کوي.
 صاحب د هدايې فرمايې چي عنين ته د يوه کال د مهلت وړ کولو حکم له حضرت عمر، حضرت
 علي او حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ څخه نقل سوی دی، لکه څرنگه چي صاحب د بنياني د مصنف
 عبد الراق په حواله سره دهغو اقوال داسي نقل کړي دي: "عن سعيد بن المسيب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَضَى عُمَرُ
 بْنُ الْخَطَّابِ فِي الْعَنِينَ أَنْ يُؤَجَلَ سَنَةً"، "وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: يُؤَجَّلُ الْعَنِينَ سَنَةً، فَإِنْ وَصَلَ إِلَيْهَا وَإِلَّا

فرق بينهما". "وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: يُؤْجَلُ الْعَنِينَ سَنَةً، فَإِنْ جَامَعَ، وَإِلَّا فَرَّقَ بَيْنَهُمَا". (بنايه ج ۵، ص ۳۹۲). له دې ټولو آثارو څخه دا ښکاره سوه چي عنين ته به يو کال مهلت ورکول کيږي.

او د دې حکم عقلي دليل دادی چي وطې د ښځې يو ثابت سوی حق دی، لېکن کله چي خاوند له وطې څخه منع سي، نو دا احتمال هم سته چي هغه به په يو عارضي مرض مبتلا وي، او دا احتمال هم سته چي د هغه مرض به اصلي او پيدائشي وي (يعني هغه به همداسي نامرد پيدا سوی وي). او د اصلي او عارض مرض معلومولو لپاره يو مودت ټاکل ضروري دي. نو ځکه موږ په دې سلسله کي د هغه د ازمايښت لپاره د يوه کال مودت ټاکلی دی، ځکه چي کال ټوله پر څلورو فصلونو مشتمول وي: ژمی، دوبي، پسرلی، منی (خزان)، او په دې ټولو فصلونو کي په ښه توگه د مرض هيئت او کيفيت معلومېږي، اوس که خاوند يو کال وروسته حقيقتاً پر جماع قدرت پيدا کړي، او ښځه خوشحاله کړي، نو صحيح ده، کنې همدا به گڼل کيږي چي د هغه مرض اصلي او پيدائشي دی، نو ځکه هغه پر جماع قادر کېدای نه سي. لهذا د هغه د نه قادر کېدلو په وجه د ښځې په حق کي اِمساک بالمعروف فوت سو. نو ځکه به تسريح بالاحسان (په ښه توگه د ښځې جلا کول او طلاق ورکول) واجب وي، لېکن کله چي خاوند له دې څخه منع سي، او د تسريح بالاحسان حکم عملي نه کړي، نو بيا به قاضي د خاوند قائم مقام کيږي او د دواړو په مینځ کي به تفریق کوي، د دې لپاره چي ښځه له ناأهل او نامرد خاوند څخه وژغورل سي.

د عنين په باب کي د قاضي د تفریق حيثيت

وَتِلْكَ الْفُرْقَةُ تَطْلِيقُهُ بَائِنَةً أَوْ دَا فَرَقَتْ بِهِ يَوْ طَلَّاقِ بَائِنٍ وَي لَأَنَّ فِعْلَ الْقَاضِي أَضْيَفُ إِلَى فِعْلِ الزَّوْجِ ځکه چي د قاضي فعل به د خاوند اد فعل او طرف ته منسوب کيږي فَكَأَنَّهُ طَلَّقَهَا بِنَفْسِهِ نو ځواکي خاوند په خپله هغې طلاق ورکړی دی وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ: هُوَ قَسَمٌ أَوْ إِمَامٌ شَافِعِي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي د افرقت به فسخ وي لَكِنَّ النِّكَاحَ لَا يَقْبَلُ الْفُسْخَ عِنْدَنَا لېکن زموږ په نېز نکاح فسخ نه قبلوي وَإِنَّمَا تَقَعُ بَائِنَةً أَوْ دَا فَرَقَتْ بِهِ ځکه طلاق بائن وي لَأَنَّ النِّقُصُودَ وَهُوَ دَفْعُ الظُّلْمِ عَنْهَا لَا يَحْصُلُ إِلَّا بِهَا ځکه چي افرقت ا مقصود يعني له ښځې څخه ظلم ليري کول هغه فقط په فرقت بائنه سره حاصلېږي لِأَنَّهَا نَوْلَمْ تَكُنْ بَائِنَةً تَعُودُ مُعَلَّقَةً بِالْمُرَاجَعَةِ ځکه که چيري د افرقت طلاق بائن نه وي

نوشخه به ابير ته د خاوند! په مراجعت كولو سره خوړنده وگرځي وَلَهَا كَمَالٌ مَّهْرًا إِنْ كَانَ خَلَا بِهَا او ددغه بنځي لپاره به پوره مهر وي كه چيري [عنين خاوند] د هغې سره خلوت كړي وي فَإِنْ خَلَوَا الْعَيْنَيْنِ صَحِيحَةً ځكه چي د عنين خلوت صحيح دي وَيَجِبُ الْعِدَّةُ او عدت به اهم پر بنځي ا واجب وي لِإِثْبَاتِهَا مِنْ قَبْلُ د هغه دليل په وجه كوم چي موږ مخكي بيان كړى دى هَذَا إِذَا أَقَرَّ الزَّوْجُ أَنَّهُ لَمْ يَصِلْ إِلَيْهَا او دا ټوله تفصيل اهغه وخت دى كله چي خاوند دا اقرار وكړي چي هغه بنځي ته رسېدلى نه دى.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى چي كله قاضي د عنين خاوند او بنځي په مينځ كي تفريق وكړي (يا عنين په خپله بنځه پرېږدي). نو دغه فرقت (او پرېښوول) زموږ په نېز طلاق بائن دى؛ ځكه چي د قاضي دافعل به د خاوند و طرف ته منسوب كيږي او دا به گڼل كيږي چي په خپله خاوند هغې ته طلاق وركړى دى، لېكن امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ دا فرقت فسخ گڼي، او په دليل كي فرمايي چي دغه فرقت ځكه واقع سوى دى چي بنځي د تفريق مطالبه كړې ده، او هر هغه فرقت كوم چي د بنځي له طرفه وي، هغه ته فسخ ويل كيږي، ځكه چي بنځه د طلاق اهل نه دي، خو زموږ له طرفه امام شافعي ته دا جواب وركول كيږي چي نكاح كله پوره سي، نو بيا فسخ نه قبلوي، نو ځكه به دا فرقت فسخ نه وي، او دا فرقت كه څه هم د بنځي په مطالبه سره واقع سوى دى خو د دې مطالبې اصلي سبب خاوند دى، لهندا دا فرقت اصلاً د خاوند له طرفه راغلى دى، نو ځكه به طلاق بائن شمارل كيږي.

وَأَنَا تَقَمُّ إِلَيْهِ: فرمايي چي دلته واقع سوى فرقت په دې وجه هم طلاق بائن دي چي له دغه فرق څخه مقصود دا ده چي بنځه د نا اهل خاوند څخه خلاصه سي، او دا خلاصون فقط په طلاق بائن سره ممكن دى، ځكه كه طلاق رجعي واقع سي، نو بيا به خاوند د مراجعت كولو په ذريعه بيرته پر بنځه ومبلي، او بنځه به بېله جماع هسي خوړنده پاته سي (ځكه چي عنين پر جماع قدرت نه لري) او پورتنى مقصود به حاصل نه سي.

وَأَنَا تَقَمُّ إِلَيْهِ: فرمايي كه عنين ددغه بنځي سره خلوت وكړي، نو د هغه خلوت صحيح دى او د دې خلوت په وجه پر هغه كامل مهر واجبيږي او پر بنځي به عدت هم اچوب وي؛ ځكه چي دا وهم سته چي د هغې رحم به د خاوند په مني سره مشغول وي، او دا وهم فقط د عدت په ذريعه ليري كېداى سي، نو ځكه به عدت واجب وي.

هَذَا إِذَا أَقَرَّ إِلَيْهِ: فرمايي چي دغه حكم او تفصيل هغه وخت دى، كله چي خاوند دا اقرار كوي چي زه بنځي ته نژدې سوى نه یم، يعنې تر اوسه مي پر وطي او جماع قدرت پيدا كړى نه دى، لېكن كه خاوند انكار وكړي، نو بيا څه حكم دى؟ راتلونكي عبارت ته وگورئ!

که خاوند له خپل عنت (عین کېدو) څخه انکار وکړي؟

وَلَوْ اِغْتَلَفَ الرَّؤُومُ وَالْمَرْأَةُ الْوُصُولَ إِلَيْهَا أَوْ كَخَاوَنْد او ښځه اختلاف وکړي هغې ته په رسېدلو کې
ایمې د هغې سره په وېلي کولو کې اِنْ كَانَتْ ثَبَتًا قَالُوا قَوْلُهُ مَعَ يَدَيْهِ نو که چیرې ښځه ټیبه وي نو د
خاوند قول به د هغه د قسم سره معتبر وي لِأَنَّهُ يُنْكَرُ اسْتِحْقَاقَ حَقِّ الْفُرْقَةِ ځکه چې هغه د فرقت د
حق د حقداره کېدلو انکار کوي اچې ښځه د فرقت حقداره نه ده وَالْأَصْلُ هُوَ السَّلَامَةُ فِي الْجِبِلَّةِ او اصل
په پیدایښي افطري توګه اذْكَرُ اسالِم پاتېدل دي ایمې اصل همدا دی چې د پیدایښت په وخت کې د
هر سړي د تناسل آله (ذکر) صحیح. سالم وي اَلْمَرْءُ حَلَفَ بِكُلِّ حَقِّهَا بیا که اعین خاوند ا قسم وکړي نو د
ښځې حق به باطلېږي اِنْ نَكَلَ يُوْجَلُ سَنَةً او که هغه له قسم څخه انکار وکړي نو یو کال مهلت ته
به ورکول کیږي اِنْ كَانَتْ يَكْفُرًا او که ادهغه ښځه باکره وي فَكُفَرُ إِلَيْهَا النِّسَاءُ نو ښځې به هغې ته
ګوري ایمې د هغې معاینه او کتنه به کوي اِنْ قُلْنَ: هُنَّ يَكْفُرْنَ نو که هغوی ووايي: چې هغه باکره ده أَجَلُ
سَنَةٍ نو اېه دې صورت کې به خاوند ته یو کال مهلت ورکول کیږي لِيُظْهَرَ كَذِبُهُ ځکه چې د هغه
د رواغ ښکاره سو اِنْ قُلْنَ: هُنَّ ثَبَتٌ او که ښځې ووايي: چې هغه ټیبه ده او عین په وېلي سره د هغې
بکارت ختم کړی دی اِيْغْلَفُ الرَّؤُومُ نو خاوند به قسم کوي اِنْ حَلَفَ لَأَحَقُّ لَهَا نو که هغه قسم وکړي
نو ښځې لره به هیڅ حق او اختیار نه وي اِنْ نَكَلَ يُوْجَلُ سَنَةً او که خاوند له قسم څخه انکار وکړي
نو هغه ته به یو کال مهلت ورکول کیږي.

اللغات: ﴿ثَبَتٌ﴾ واده سوې ښځه. هغه ښځه چې د بکارت پرده یې ختمه سوې وي. ﴿جِبِلَّةٌ﴾ فطرت.
﴿نَكَلَ﴾ دماضي صیغه ده. له نصر، سمع او ضرب ټولو څخه راځي: له یو کار څخه شاته کېدل (بې ننگي
ښکاره کول). له قسم څخه انکار کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که عین خاوند دا دعوی وکړي چې "زه خپلې ښځې ته نژدې سوی یم او
وېلي می ور سره کړي دي" لېکن ښځه انکار کوي او هغه ټیبه وي. نو په دې صورت کې به خاوند قول د
قسم سره معتبر وي؛ دلیل دا دی چې دلته خاوند د فرقت د حق نه ثابتېدلو او د وېلي د ثابتېدلو دعوی کونکي
(مدعي) دی. چې د دې مطلب دا دی چې د هغه آله (ذکر) صحیح. سالم دی، او اصل هم دا دی چې په فطري او
پیدایښي توګه د سړي ذکر صحیح، سالم پاتېږي (نو د خاوند دعوه د اصل او ظاهري حال موافقه ده). لېکن
ښځه د هغه (ذکر) د سلامتۍ انکار کوي، نو په دې وجه د ښځې قول د ظاهر (ظاهري حال) خلاف دی، او د

خاوند قول د ظاهر مطابق دی، او قاعده داده چي د چا قول د ظاهر موافق وي. دهغه قول به د قسم سره معتبر وي. د قاعدې الفاظ دادي: **الْأَمْلُ أَنْ مَنْ سَاعَدَهُ الظَّاهِرُ، فَالْقَوْلُ قَوْلُهُ مَعَ يَمِينِهِ.** نو ځکه به د قسم سره د خاوند قول معتبر وي.

ثم إن حلف الـ فرمایي که چيري خاوند قسم وکړي، نو بيا د بنځي حق باطلیږي، لېکن که هغه له قسم څخه انکار وکړي، نو بيا د علاج او درملني لپاره هغه ته يو کال مهلت ورکول کیږي، دا ټوله تفصيل هغه وخت دی کله چي بنځه ټیبه وي.

لېکن که بنځه باکره وي، نو بيا به دهغې معامله خو بنځو ته سپارل کیږي چي هغوی به د دې باکري بنځي د بکورت او ثبوت معاینه او کتنه کوي، نو که هغوی د دې بنځي د باکره والي (بکورت) فیصله وکړي، نو بيا به دهغې خاوند ته يو کال مهلت ورکول کیږي، ځکه چي خاوند درواغجن ثابت سو، او که هغوی د دې بنځي د ټیبه والي (ثبوت) فیصله وکړي، نو بيا به له خاوند څخه قسم اخیستل کیږي، ځکه کېدای سي چي د هغې بکارت به له وطې څخه بغیر د ټوپ وهلو یا داسي بل شي په وجه زائل سوی دی، لهدا که خاوند قسم وکړي (چي ما وطې ور سره کړي دي)، نو بيا به همدا طرف مؤکد سي او د بنځي حق به ختم سي، لېکن که خاوند له قسم څخه انکار وکړي، نو بيا به د بنځي دعوی ته يو ډول تقویت حاصل سي، او خاوند ته به يو کال مهلت ورکول کیږي، د دې لپاره چي هغه د علاج او درملني په ذریعه خپل ځان روغ، جوړ کړي.

صاحب د بنایي او عنايې لیکلي دي چي د بنځي د بکورت او ثبوت معلومولو لپاره درې طریقې دي: ①... د بنځي شرمگاه (فرج) ته دي د چرگي کوچنۍ هگۍ داخله کړي سي، که هغه هگۍ په آساني سره د بنځي په شرمگاه کي ولاړه سي، نو هغه به ټیبه گنل کیږي، لېکن که هغه په آساني سره ولاړه نه سي، نو بيا به هغه باکره گنل کیږي، ②... دویم صورت دادی چي دهغې بنځي لپاره پر دېوال متیازي کول ممکن وي، نو باکره ده، کنې ټیبه ده، ③... دریم صورت دادی چي هگۍ دي ماته کړي سي او د بنځي شرمگاه ته دي واچول سي، که دهگۍ مواد دننه ولاړ سي، نو هغه ټیبه ده، کنې باکره ده. (بنایه ج، ۵، ص: ۳۹۵)

د مقطوع الذکر خاوند او خصي خاوند حکم

إِنْ كَانَ مَجْبُوبًا او که | خاوند | مقطوع الذکر وي **فَرَأَى بَيْنَهُمَا فِي الْحَالِ** نو د بنځي او خاوند په مینځ کي به فی الحاله | اسمدستي | تفریق کیږي **إِنْ طَلَبْتَ** | په دې شرط | که چيري بنځه | د تفریق | مطالبه وکړي **لَأَنَّهُ لَا فَايِدَةَ فِي التَّأْجِيلِ** ځکه چي | اهغه ته | په مهلت ورکولو کي | هیڅ فائده نسته | ایمني کله د خاوند ذکر پر پکړي سوي وي نو د علاج لپاره په مهلت ورکولو سره هغه نه جوړېدلای او نه پر وطې قدرت پیدا کولای سي. نو ځکه د بنځي په مطالبه سره قاضي ددوی په مینځ کي تفریق کوي **وَالْخَصِيُّ يُؤْجَلُ كَمَا**

يُؤْجَلُ الْعَيْنُ او خصي خاوند ته به داسي مهلت ورکول کيږي لکه څرنګه چې عین ته مهلت ورکول کيږي لَأَنَّ وَطَأَهُ مَرْجُو حُكْمٌ چې دهغه دوطي کولو امیدسته اڅکه چې دخصي ذکر موجود وي، فقط په خصیتینو (خوتو) کې یې خامي وي، نو دا امیدسته چې په علاج کولو او په معجون یا داسې بل طاقتور درمل سره هغه جوړسي او پروطي قادرسي، نو ځکه به هغه ته هم د علاج لپاره یو کال مهلت ورکول کيږي.

اللغات: ﴿مَجْبُوب﴾ هغه سړی چې ډګر یې پرېکړی سوي وي، ﴿خَصِي﴾ خسي هغه سړی چې خوتي (خصیتین) یې ټکول سوي وي.
تشریح: مسئله په عبارت کې تشریح سوه.

که تر مهلت وروسته عین د جماع کولو دعوی وکړي او بڼه انکار وکړي؟

وَإِذَا أَجَلَ الْعَيْنُ سَنَةً او کله چې عین ته یو کال مهلت ورکول سي وَ قَالَ: كَذَّابَةٌ أَوْ كَذَّابُهَا په دې دوران کې اهغه ووايي: چې ماد بڼې سره جماع وکړه او بڼه ادهغه انکار وکړي نَكَرَتْ لَيْلَهَا النِّسَاءُ نو بڼې به هغې ته وګوري ایمني دهغې معاینه به وکړي إِنْ قُلْنَا: هِيَ بَكْرَةٌ که بڼې ووايي: چې هغه باکره ده خُبِرَتْ نو هغې ته به اختیار ورکول کيږي لَأَنَّ شَهَادَتَهُنَّ تَأْيِيدٌ بِمُؤَيِّدٍ وَ هِيَ الْبَكَارَةُ ځکه چې د بڼو شهادت په یو مؤید سره قوي سو چې هغه بکارت دی اددې جملې مطلب همدا دی چې د بڼو شهادت ددې خبرې تائید وکړي چې هغه باکره ده إِنْ قُلْنَا: هِيَ ثَيْبٌ او که بڼې ووايي: چې هغه ثیبه ده حَلَفَ الرَّؤُفُ نو خاوند به قسم کوي فَإِنْ نَكَرَ او که اځاوند له قسم څخه انکار وکړي خُبِرَتْ نو هغې ته به اختیار ورکول کيږي لِتَأْيِيدِهَا بِالنَّكُولِ ځکه چې اځاوند ا په انکار سره دهغې تائید وسو وَإِنْ حَلَفَ او که اځاوند ا قسم وکړي لِتَخْيِيرِ نو هغې ته به اختیار نه ورکول کيږي.

اللغات: ﴿تَأْيِيدٌ﴾ د تفعل ماضي ده: مضبوطېدل، مؤید کېدل، تأیید حاصلېدل، ﴿بَكَارَةٌ﴾ باکره کېدل (او د بڼې په فرج کې هغه پرده کوم چې د پېغلتوب او د بڼې د سالماتوب او سپېڅلتوب نښه وي).
تشریح: مسئله: داده چې کله قاضي عین خاوند ته یو کال مهلت ورکړي، او د کال په دوران کې عین قاضي صاحب ته ووايي چې ماخو د بڼې سره وطي وکړي او دهغې کار مي وکړي (ثیبه مي وګرځول). لېکن بڼه بیا ددې انکار کوي، نو قاضي دي د بڼو یوه غونډه تشکیل کړي چې ددغه د

بکورت او ثبوت معاینه وکړي، نو که هغوی د بنځه باکره وگڼي، نو بیا به هغې ته د تفریق او عدم تفریق اختیار سي، او د هغې د خوښۍ مطابق به فیصله کیږي، ځکه چې د بنځو په شهادت سره د هغې د دعوی (چې زه ټیبه نه یم، بلکې باکره یم) نوره مؤکده او مضبوطه سوه، نو ځکه به هغه رېښتونې شمارل کیږي او خاوند به درواغجن گڼل کیږي او د بنځي د خوشۍ مطابق به فیصله کیږي. لېکن که هغه بنځو وویل چې د بنځه ټیبه ده، نو له خاوند څخه به قسم اخیستل کیږي، که چیري خاوند له قسم کولو څخه انکار وکړي، نو بیا به بنځي ته (د تفریق او عدم تفریق) اختیار وي، ځکه چې د قسم په انکار سره د بنځي دعوی مضبوطه سوه، نو ځکه به د بنځي د خوښۍ او اختیار مطابق فیصله کیږي، او که خاوند قسم وکړي، نو د دې بنځي حق به باطلیږي او فیصله به د خاوند په لاس کې وي، ځکه چې د معاینه کونکو بنځو په شهادت او د هغه په خپل قسم سره د هغه دعوی مضبوطه سوه.

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

إِنْ كَانَتْ ثُبَاتِي الْأَصْلُ أَوْ كَهْ بَنْجَه په اصل کې ایمني د غنین سره تر نکاح کولو مخکې ا ټیبه وي فَالْقَوْلُ كَوَلُهُ مَعَ يَمِينِهِ نو د قسم سره به د هغه قول معتبر وي وَقَدْ ذَكَرْنَا او موږ د دې دلیل ذکر کړی دی إِنْ اخْتَارَتْ رَوْجَهَا بیا که بنځه خپل خاوند اختیار کړي لَمْ يَكُنْ لَهَا بَعْدَ ذَلِكَ حَيَاةٌ نو تر دې وروسته به هغې ته اختیار نه وي لَأَنَّهُا رَضِيَتْ بِبُطْلَانِ حَقِّهَا ځکه چې هغه د خپل حق په باطلېدلو راضي سوه وَفِي التَّأْخِيلِ تَعْتَزُّ السَّنَةُ الْقَبْرِيَّةُ او په مهلت ور کولو کې به د قمرې کال اعتبار کیږي هُوَ الصَّحِيحُ همداسه صحیح (او ظاهر روایت) دی لېکن غیر ظاهر روایت دای چې د شمسي کال اعتبار به کیږي أَوْ يُحْتَسَبُ بِأَيَّامِ الْحَيْضِ وَبِشَهْرِ رَمَضَانَ او د حیض ورځې او د رمضان میاشتې به (په هغه کال کې هم) شمارل کیږي لَوْجُودِ ذَلِكَ فِي السَّنَةِ ځکه چې دا په کال کې موجود دي ایمني دا ورځې او د میاشتې ځانګړتیا په کال کې راځي وَلَا يُحْتَسَبُ بِرَضِهِ وَمَرْضَاهَا او د خاوند او بنځي (دا) مرض (اورځې) به نه شمارل کیږي لَأَنَّ السَّنَةَ قَدْ تَخَلَّوْا عَنْهُ ځکه چې کله نا کله کال د مرض څخه خالي وي.

* القول الراجح: هو غير ظاهر الرواية، يعني أنه يلوحل سنة شمسية، كما قال العلامة ابن المنهم (فتح القدير ج: ٤، ص: ١٣٢)،

كذا في المختار (ج: ٢، ص: ٤٤٦). [القول الراجح ج: ١، ص: ٣٤٥]

اللفات: ﴿بُطْلَان﴾ د نصر مصدر دی، باطلېدل، ﴿تَأْخِذُ﴾ د تفعیل مصدر دی؛ وخت ټاکل، مهلت

ورکول، ﴿يُخْكَسِبُ﴾ د افتعال له باب څخه د مضارع مجهولي صیغه ده؛ شمارل، حسابل.

تشریح: مسئله: داده که بنځه له پنخوا څخه ښه وي او بیا د جماع په هکله د عینین خاوند او ښځي اختلاف سي، نو په دې صورت کي به د خاوند قول د قسم سره معتبر وي، دلیل مخکي تېر سو چي خاوند د فرقت د ثبوت منکر دی، او بنځه مدعيه ده، او کله چي د مدعي سره بینه نه وي نو د قسم سره به د منکر قول معتبر وي، او که له قسم څخه د خاوند د انکار کولو په وجه ښځي ته اختیار ورکول سي، او بنځه خپل خاوند اختیار کړي، اوس به د آئیده لپاره د هغې خیار حق ساقط کیږي (يعني بیا به هغې د تفریق د مطالبه کولو اختیار نه وي)، ځکه چي هغې د خاوند په اختیارولو سره خپل حق باطل کړی، او د خپل حق پر باطلولو راضي هم نه.

وفي التأجيل: فرمایي کله چي عینین ته یو کال مهلت ورکول کیږي، نو په هغه کي به د قمري کال اعتبار کیږي (چي هغه ټوله ۳۵۴ ورځي دی)، همدا ظاهر روایت دی، او له امام صاحب رَجَعَهُ اللهُ څخه یو روایت دا دی چي په هغه کي به د شمسي کال اعتبار کیږي (چي هغه ټوله ۳۶۵ ورځي دی)، او صحیح ظاهر روایت دی (چي د قمري کال اعتبار به کیږي). لېکن صاحب د "قول الراجح" لیکلي دي چي راجح او مفتی به غیر ظاهر روایت دی چي په مهلت ورکولو کي به د شمسي کال اعتبار کیږي.

او دیوه کال په مودت کي به د ښځي د حیض ورځي او د رمضان میاشته هم شمارل کیږي، ځکه چي دا شیان خامخا په یوه کال کي راځي، نو ځکه به هغه له حساب څخه نه جلا کیږي، خو داسي کېدای سي چي په یوه کال کي هم مرض رانه سي، نو ځکه به د خاوند د مرض مودت او د ښځي د مرض مودت د کال په ورځو کي نه شمارل کیږي، مثلاً که یوه میاشت خاوند په مرض (ناجوري) مبتلا سي، او یوه میاشت ښځه په مرض مبتلا سي، نو بیا به خاوند ته له یو کال څخه بغیر دوې میاشتي نور مهلت ورکول کیږي، ځکه چي دا دوې میاشتي شمارل سوي نه دي.

د ښځي د عیونو (مرضونو) په وجه د نکاح نه فسخ کېدلو بیان

وَإِذَا كَانَ بِالزَّوْجَةِ عَيْبٌ أَوْ كَهْ بِهْ بِنِجْهْ كِي يَوْ عَيْب وَيُفْلَا خِيَارَ لِلزَّوْجِ نُو خَاوند لره به د نکاح فسخ کولو. اختیار نه وي وَقَالَ: الشَّافِعِيُّ: يُرَدُّ بِالْعُيُوبِ الْخُفْسَةِ أَوْ إِمَامِ شَافِعِي رَجَعَهُ اللهُ فرمایي: چي د پنځو عیونو په وجه نکاح فسخ کېدلای سي وَهِيَ الْجَذَامُ وَالْبَرَصُ وَالْجُنُونُ وَالرَّتْقُ وَالْقُرْنُ او هغه جذام، پیس، لېونتوب، د جماع د لاري بندېدل او د جماع په لار کي د هډوکي پیدا کېدل دي لِأَنَّهَا تَنْتَفِخُ إِلَّا سَتِيفَاءً حَسًّا أَوْ طَبْعًا ځکه چي دا عیون په حسي یا طبعي توګه له مقصود حاصلولو او استفاده کولو څخه مانع دي وَالطَّبْعُ مُؤَيَّدٌ بِالشَّرْعِ او د طبع تائید په شریعت سره سوی دی قَالَ:

﴿فَرَّ مِنَ السَّجْدِ وَفَرَّ أَرَكَ مِنَ الْأَسَدِ﴾ نبي ﷺ فرمايلي دي: له جذام نيولي سري شخه داسي تبتته! اخله لکه له شهر شخه چي تبتتي وَلَنَّا أَنْ فَوْتُ الْإِسْتِيفَاءِ أَضْلًا بِالنُّوْتِ لَا يُوجِبُ الْفُسْخَ زَمُورِ دليل دادی: چي دمرگ په وجه سره په پوره توگه داستفادي ختمېدل هم فسخ نه واجبوي ايعني د مرگه په وجه په پوره استفاده کول ختمېري لېکن بيا هم نکاح نه فسخ کېري ا فَاخْتِلَالُهُ بِهَذِهِ الْعُيُوبِ أَذْلَى نُو په دې عیبونو سره به داستفادي مختل کېدل ا عیبي کېدل ا په درجه اولی سره فسخ نه واجبوي وَهَذَا لِأَنَّ الْإِسْتِيفَاءَ مِنَ الشُّرَبَاتِ اَوْ دَاخُكْه چي استفاده لفايده اخيستل ا نکاح له ثمراتو شخه دي وَالْمُسْتَحَقُّ هُوَ الشَّكُّ اَوْ اَصْلِي اَدْحَقُّ وَرَهْفُهُ ا پربنخي ا قدرت حاصلېدل دي وَهُوَ حَاصِلٌ اوهغه ا دلته خاوند ته ا حاصل دي.

اللفات: ﴿جَذَامٌ﴾ خوراره، پړنگ، يو ډول بده ساري ناروغي ده، ﴿بَرَصٌ﴾ د پيس مرض، ﴿رَثَقٌ﴾ د بنخي په شرمگاه (فرج) کي دوی لاري دي: يوه د تميازي کولو لاره ده، اوبله د وطي کولو لاره ده، لېکن که دواړي لاري يو سوي وي (يعني د تميازو د لاري شخه بغير بله لاره نه وي)، او جماع ورسره کول مشکل وي، نو دې ته رَثَقٌ وايي، ﴿قَرْنٌ﴾ بنکر، دا هغه مرض ته وايي چي د بنخي په شرمگاه په کي د بنکر په خير هلوکي پيدا سي، او لاره دومره تنگه کړي چي د سړي لپاره خپل ذکر داخلول ناممکن وي، ﴿اِسْتِيفَاءٌ﴾ داستعمال مصدر دی: په پوره توگه حاصلول (مراد ځني مقصود حاصلول او له بنخي شخه استفاده کول دي)، ﴿مَجْدُومٌ﴾ جذام نيولی (جذام وهلی)، په خوراره مبتلا، ﴿تَمَكَّنٌ﴾ د تفعمل مصدر دی: قدرت حاصلول.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که په يوه بنخه کي داسي خطرناک عیب او مرض پيدا سي چي هغه له جماع شخه مانع وي، نو په دې صورت کي هم زموږ په نهز خاوند ته د نکاح فسخ کولو حق نسته، لېکن دامام شافعي رَجَبَهُ الله مسلک دادی چي که په مذکوره پنځو عیبونو کي يو عیب په بنخه کي پيدا سي، نو د دغه عیب په وجه به خاوند ته د نکاح فسخ کولو (ماتولو) حق او اختیار حاصل وي، هغه پنځه عیبونه دادی: ① جذام، ② برص (د پيس مرض)، ③ جنون (لېوښتوب)، ④ رَثَقٌ (چي د بنخي په فرج کي د تميازو د لاري شخه بغير بله لاره نه وي)، ⑤ قَرْنٌ (چي د بنخي په شرمگاه کي هلوکي پيدا سي، او لاره دومره تنگه سي چي سړی دخول کولای نه سي)، دا پنځه عیبونه دي، او په دوی کي هر عیب له جماع شخه طبعاً مانع دی، يا حساً، لکه څرنګه چي آخري دوه يعني رثق او قرن په حسّی توګه د جماع مانع دي، ځکه که په بنخي کي دا عیبونه وي، نو بيا له بنخي شخه استفاده کول ناممکن دي، او اول درې عیبونه طبعاً د جماع مانع دي، ځکه په

① تخریج: أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه، باب من كان ينفي المذموم، حديث رقم: ٢٤٥٢٣

داسي عيبنو مبتلا بنځي ته دانسان خواهش نه کيږي، بلکي طبيعت يې له داسي بنځي څخه کرکه او انکار کوي، او دا انکار دومره قوي دی چي په خپله نبي کریم ﷺ د هغه تائيد کړی دی، فرمايي: فِرَارُكَ مِنَ الْأَسَدِ (يعني څرنگه چي ته له شېر څخه په تېزه تېستې هغسي له جزام نيولي مريض څخه هم تېسته)، نو معلومه سوه چي که په بنځه کي له دې عيبنو څخه يو عيب پيدا سي، نو بيا له هغې څخه فايده اخيستل او جماع ورسره کول ناممکن دي، لهندا د نکاح مقصد به حاصل نه سي، نو ځکه به د دې هر عيب د پيدا کېدلو په وجه خاوند لره د نکاح فسخ کولو حق وي.

ولنا الخ: زموږ دليل دادی چي عيب که هر څومره قوي او خطرناک هم وي، لېکن تر مرگ قوي کېدلای نه سي، او د مرگ په وجه سره د جماع ناممکن کېدل او فوتېدل د نکاح فسخ کولو سبب نه دي (بلکي تر مرگ وروسته هم نکاح پاته وي، مهر او داسي نور حقوق لازم وي)، او په دې عيبنو کي که څه هم جماع کول نا ممکن دي لېکن بيا هم خاوند ته پر بنځي پوره قدرت حاصل دی، او له وطي څخه بغير هر ډول استفاده ځني کولای سي، نو دلته به په طريقه اولي د نکاح فسخ کولو اجازه نه وي.

وهذا الخ: فرمايي چي جماع او وطي کول د نکاح مقصد نه دي، جماع خود نکاح له ثمراتو او منافعو څخه ده، د نکاح مقصد پر بنځي قدرت حاصلېدل دي، او د دې عيبنو په وجود کي هم انسان ته پر بنځي قدرت حاصل وي، او له نکاح څخه همدغه مقصود دي، نو ځکه به خاوند ته د نکاح فسخ کولو حق او اختيار نه ورکول کيږي.

د خاوند د عيبنو په وجه د نکاح نه فسخ کېدلو بيان

وَإِذَا كَانَ بِالرَّوِّه جُنُونٌ أَوْ بَرَهْشٌ أَوْ جَذَامٌ او کله چي وي په خاوند باندې لېوتتوب ياد پيس مرض ياد جذام مرض فَلَا خِيَارَ لَهَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ * نو د شيخينو رَجْمُهَا الله په نېزبه ادهغه انځي ته ا د نکاح فسخ کولو اختيار نه وي وَقَالَ: مُحْكَمٌ: لَهَا الْخِيَارُ او امام محمد رَحِمَهُ الله فرمايي: چي هغې ته به اختيار وي دَفْعًا لِلضَّرَرِ عَنْهَا له هغې څخه د ضرر ليري کولو لپاره كَمَا فِي الْجَبِّ وَالْعُنَّةِ لکه په مقطوع الذکر کېدلو او عنين کېدلو کي اچي هم دغه حکم دی بِخِلَافِ جَانِبِهِ په خلاف د خاوند د طرف لَأَنَّهُ مُتَّكِئٌ مِنْ دَفْعِ الضَّرَرِ بِالطَّلَاقِ ځکه چي خاوند د طلاق په ذريعه د ضرر پر دفع کولو قادر دی وَلَهَا: أَنْ الْأَصْلَ عِنْدَ الْخِيَارِ د شيخينو دليل دادی: چي اصل خود اختيار

* القول الراجح: قول الشيخين رَجْمُهَا الله، كما قال العلامة ابن الممام (فتح القدير ج: ٤، ص: ١٣٥). [القول الراجح ج: ١، ص: ٣٤٧]

نشتوالي دی اچي بنځي لره ددې اختيار نه وي إِلَّا فِيهِ مِنْ إِبْطَالٍ حَتَّى الرَّجْعِ ځکه چې په دې کي د خاوند حق باطلول دي وَأَلَّا يُثْبِتُ فِي الْجَبِّ وَالْعِنَّةِ لېکن په محبوب او عنين کېدلو ځکه اېنځي لره اختيار ثابتېږي إِلَّا تَهْمًا يُخْلَنَ بِالنِّكَاحِ الْمَشْرُوعِ لَهُ النِّكَاحُ ځکه چې دا دواړه اعيبونه | په هغه مقصود کي خلل اچونکي دي دکوم مقصود لپاره چې نکاح مشروع سوې ده وَهَذِهِ الْعُيُوبُ غَيْرُ مُخْلَّةٍ بِهِ اودا عيوب په هغه مقصود کي خلل اچونکي نه دي فَأَقْرَبُهَا نو ځکه يوله بل څخه جلا سو ايعني په دواړو کي فرق ښکاره سوا.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د يوې بنځي خاوند لېونی (پاگل) وي يا د برص او جذام په مرض مبتلا وي، نو د شيخينو رَحْمَةُ الله په نېز د هغه وبنځي ته د نکاح فسخ کولو (ماتولو) اختيار نسته، او امام محمد رَحْمَةُ الله فرمايي چې بنځي ته به ددې اختيار ورکول کېږي.

د امام محمد دليل: قياس دی، يعني امام محمد رَحْمَةُ الله د خاوند دا مرضونه پر جَبِّ (قطع الذكر) او عِنَّةِ (عدم القدرة على الجماع) باندې قياسوي، او د دواړو په مينځ کي علت مشترکه له بنځي څخه ضرر ليري کول دي، يعني کله چې خاوند مقطوع الذكر يا عنين وي، نو له بنځي څخه د ضرر ليري کولو لپاره هغې ته اختيار ورکول کېږي، همداسي به دلته هم له بنځي څخه د ضرر ليري کولو لپاره هغې ته اختيار ورکول کېږي. ددې په خلاف که بنځه په دې عيبنو مبتلا وه، نو خاوند ته به اختيار نه ورکول کېږي، ځکه چې خاوند د طلاق په ذريعه له خپل ځان څخه د ضرر پر دفع کولو قدرت لري، نو ځکه به هغه ته د نکاح فسخ کولو هيڅ اختيار نه وي.

د شيخينو دليل: دا دی چې اصل خو همدا خبره ده چې بنځي لره ددې اختيار نه وي، ځکه که بنځي ته د نکاح فسخ کولو اختيار ورکول سي، نو د خاوند حق به باطل سي، لېکن د قطع الذكر او عِنَّةِ په صورت کي به بنځي ته ځکه اختيار ورکول کېږي چې دا دواړه عيبنه د نکاح شرعي مقصود يعني وطې فوت کوي، او برص او داسي نور عيبنه په پوره توگه دا مقصود نه فوت کوي، نو په مقيس (يعني برص او پاته خلور عيبنه) او په مقيس عليه (يعني په قطع الذكر او عِنَّةِ) کي فرق راغلی،

لهذا يوبر بل قياسول صحيح نه دي. فقط والله أعلم وعلیه أتم

«د نکاح فسخ کولو ټوله اسباب په يوه نقشه کې»

زمونږ په اوسنۍ زمانه کې کله نا کله د ځينې وجوهاتو پر بناء د نکاح فسخ کولو او ختمولو ته سخت ضرورت پېښ سي، نو دې ضرورت په خاطر صاحب د اثمار الهدايې د نکاح فسخ کولو ټوله اسباب په تفصيل سره بيان کړي دي، چې هغه به مونږ په اختصار سره په يوه نقشه کې بيان کړو، هغه فرمايي که په دې اسبابو کې هر سبب پيدا سي، نو بيا نکاح فسخ کول او د بنځي او خاوند تر مينځ تفريق واقع کول صحيح او جائز دي، خو بايد په تفريق کولو کې تلوار نه وسي، بلکې اول د خاوند او بنځي په مينځ کې بايد د صلح کوښښ وکړي سي، او د هغوی د شکاياتو د حل کولو او د نکاح پاته کولو لپاره هر ه طريقه اختيار کړي سي، لېکن کله چې ټولي حربې ناکامه سي، او د نکاح پاته کولو او يو ځای او سپېدلو هيڅ صورت نه جوړېږي، نو بيا به د مجبوري په وجه نکاح فسخ کيږي او د بنځي او خاوند په مينځ کې به تفريق واقع کيږي، او هغه اسباب په لاندې ډول دي:

شمبر	د فسخ اسباب
(۱)	په خاوند او بنځه کې سخت نفرت او شقاق پيدا کېدل (چې بالکل د دواړو گزاره ناممکنه سي).
(۲)	د زوجيت حقوق نه اداء کول (يعني کله چې خاوند د قدرت باوجود د بنځي سره وطي نه کوي)، که څه هم نفقه او داسې نورو حقوق اداء کوي.
(۳)	د قدرت باوجود بنځي ته نفقه نه ورکول.
(۴)	له نفقې څخه د خاوند عاجزه کېدل (په دې صورت کې که د بنځي سره هم د نفقې هيڅ انتظام نه وي، نو مجبوراً به نکاح فسخ کيږي، خو زموږ اصل فتوی دا ده چې بايد بنځه گرسره په قرض او پور گزاره وکړي او نکاح فسخ نه کړي)
(۵)	د بنځي سخت وهل او رټل (که خاوند بنځه سخته وهي، يا داسې بده ښکېنا ورته کوي، چې هغه د بنځي لپاره انتهايي د تحقير او تکليف سبب وي، چې دهغه په وجه د خاوند سره گزاره کول مشکل وي، نو په دې صورت کې هم بنځي ته د نکاح فسخ کولو حق سته چې له قاضي څخه د تفريق مطالبه وکړي او نکاح فسخ کړي)
(۶)	د خاوند ور کېدل (يعني چې د ژوند او مرګ درک يې معلوم نه وي)
(۷)	د خاوند درک ور کېدل (يعني دا معلومه وي چې خاوند ژوندی دی، لېکن درک او پته يې نا معلومه وي، يا يې درک معلوم وي، خو بنځي ته نه راځي او نه بنځه را غواړي او نه يې نفقه اداء کوي، په داسې صورت کې هم نکاح فسخ کول صحيح دي)

(۸)	د اختلاف الدارين په وجه د زوجيت حقوق نه اداء کېدل (له دې څخه دار الحرب او دار الاسلام مراد نه دي، بلکې مطلب يې دا دی چې کله د دوو ملکونو په مينځ کې د وريزې نظام وي، او وېزه نه پيدا کېږي، مثلاً خاوند د پاکستان وي، او ښځه د هندوستان وي، او خاوند نه خلع کوي، او نه طلاق ورکوي، نو په دې صورت کې ښځې ته د نکاح فسخ کولو اختيار سته).
(۹)	پر وطي د خاوند نه قادر کېدل (يعني عنين کېدل، يا د هغه ذکر پرې کېدل، يا دا چې د خاوند ذکر دومره کوچنی وي چې پر جماع قدرت نه لري).
(۱۰)	د خاوند مجنون کېدل (يعني چې د خاوند لېونتوب داسې حد ته ورسېږي چې ښځه خطر ځني محسوس کړي چې هسي نه يو چم راو کړي، خو په دغه صورت اوراتلونکي صورت کې به خاوند ته د علاج لپاره يو کال مهلت ورکول کېږي).
(۱۱)	په موذي او خطرناک مرض د خاوند مبتلا کېدل (لکه د پيس مرض او داسې نور)
(۱۲)	په غير کفو کې نکاح کول (ددې ډېر صورتونه دي چې په ځينو صورتونو کې نکاح فسخ کول صحيح دي، او په ځيني صورتونو کې صحيح نه دي، د تفصيل لپاره بايد فقهي کتابونو ته مراجعه وسي).
(۱۳)	په ډېر کم مهر نکاح کول (يعني که بالغه ښځه د خپل ولي له اجازت څخه بغير په داسې مهر نکاح وکړي، چې هغه له مهر مثل څخه ډېر کم وي، نو په دې صورت کې به اول خاوند ته د مهر مثل پوره کولو حکم کېږي، کنې بيا به نکاح فسخ کېږي).
(۱۴)	د ښځې سره په دوکۀ نکاح کول (چې مثلاً زه په فلانکې ځای کې دومره جائيداد لرم، يا دومره مهر درکوم او حقيقتاً هغسي نه وي....).
(۱۵)	خييار بلوغ (يعني کله چې له پلار او نيکه څخه بغير بل څوک د نابالغ هلک يا نجلی نکاح وکړي، که څه هم په کفو کې وي، نو تر بلوغ وروسته هغه هلک يا نجلی ته دا اختيار سته چې نکاح فسخ کړي يا يې باقي وساتي).
(۱۶)	د حرمت مصاهرت په وجه تفریق (مثلاً ښځه دعوی وکړي چې خاوند زما په اصولو او فروعو کې يو چا ته په شهوت سره لاس ور وړی دی، او خاوند د هغه تصديق وکړي، يا داسې يو بل صورت پېښ سي، نو دائمي حرمت پيدا کېدلو په وجه به د دوی په مينځ کې تفریق کېږي).
(۱۷)	د نکاح فاسد په وجه تفریق (مثلاً له گواهانو څخه بغير نکاح وسي، او داسې نور).

بَابُ الْعِدَّةِ

(دا) باب دعدت (داحکامو په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې صاحب د کتاب رَحْمَهُ الله فُرقت او د فرقت اسباب بیان کړل. او څرنگه چي عدت هم د فرقت اثر او نښه ده، او اثر له مؤثر څخه وروسته وي، نو په دې وجه له طلاق او فسخ څخه وروسته اوس دعدت احکام او مسائل بیانوي.

د عدت لغوي او اصطلاحي معنی: دعدت لغوي معنی ده: شمارل، د حیض ورځي شمارل، او څرنگه چي عدت تېرونکې ښځه (معتده) دعدت په وخت کي خپلي ورځي شماري (چي څومره ورځي به په عدت کي تېروم، او څو ورځي تیري سوي دي...)، نو ځکه هغه ته "عدة" وايي.

او دعدت شرعي معنی ده: تَرَبُّصٌ يَلْزَمُ الْمَرْأَةَ عِنْدَ زَوَالِ مِلْكِ الْمُتَعَةِ مُؤَكَّدًا بِالدُّخُولِ، أَوْ الْخُلُوقِ، أَوْ الْمَوْتِ (يعني داسي انتظار او درنگ کول کوم چي پر ښځي هغه وخت لازميږي کله چي په دخول، يا په خلوت، يا په مرگ سره مؤکد ملک متعه [ملک نکاح ازائل سي].

دعدت تېرولو درې صورتونه دي: ① دحیض په ذریعه عدت تېرول، ② دمیاشتو په ذریعه عدت تېرول، ③ دوضع حمل (کوچني زېږولو) په ذریعه عدت تېرول، د تفصیل لپاره لاندي نقشي ته وگورئ!

﴿د آزادي ښځي عدت﴾

شمبر	طلاق یا وفات (مړینه)	حیض یا حمل	څومره
(۱)	د طلاق یا نکاح فسخ کېدلو عدت	که ښځه حائضه وي	درې حیضونه
(۲)	=	که حائضه نه وي	درې میاشتي
(۳)	=	که حامله وي	وضع حمل
(۴)	د خاوند د وفات عدت	که ښځه حائضه وي	څلور میاشتي اولس ورځي
(۵)	=	که حائضه نه وي	څلور میاشتي اولس ورځي
(۶)	=	که حامله وي	وضع حمل

﴿ د مينځي عدت ﴾

شمبر	طلاق يا وفات (مړينه)	حيض يا حمل	څومره
(١)	د طلاق يا نكاح فسخ كېدلو عدت	كه مينځه حائضه وي	دوه حيضونه
(٢)	=	كه حائضه نه وي	يونيمه مياشت
(٣)	=	كه حامله وي	وضع حمل
(٤)	د خاوند د وفات عدت	كه مينځه حائضه وي	دوې مياشتې او پنځه ورځې
(٥)	=	كه حائضه نه وي	دوې مياشتې او پنځه ورځې
(٦)	=	كه حامله وي	وضع حمل

د حائضې آزادي ښځي د طلاق عدت

وَإِذَا طَلَّقَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ طَلَّاقًا بَاطِنًا أَوْ رَجْعِيًّا أَوْ كَلَهُ فِي سِرِّ خَيْلِي ښځې ته طلاق بائن يا طلاق رجعي وركړي اَوْ وَكَعَتْ الْفُرْقَةَ بَيْنَهُمَا بَغْيِرَ طَلَّاقٍ يا له طلاق څخه بغير په دوى دواړو كي فرقت واقع سي وَهِيَ حُرَّتًا وَمَنْ تَجِيسُ او ښځه آزاده وي او له هغو ښځو څخه وي چي حيض ورته راځي قَعْدَتُهَا ثَلَاثَةٌ أَكْرَاهُ نو د هغې عدت درې حيضه دي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَالْمُطَلَّقاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ [البقرة: ٢٢٧]

ځكه الله تعالى فرمايلي دي: او طلاقي سوي ښځې به ايساروي خپل ځانونه تر دريو مياشتو پوري وَالْفُرْقَةُ إِذَا كَانَتْ بِغَيْرِ طَلَّاقٍ فَمَهَى فِي مَعْنَى الطَّلَاقِ او هغه فرقت كوم چي له طلاق څخه بغير واقع سوي وي هغه اهم ا د طلاق په معنى سره دى لِأَنَّ الْعِدَّةَ وَجَبَتْ لِلتَّعَرُّفِ عَنْ بَرَاءَةِ الرَّحِمِ فِي الْفُرْقَةِ الطَّارِئَةِ عَلَى النِّكَاحِ ځكه عدت ددې لپاره واجب سوي دى چي اله حمل څخه ا درحم خالي والى معلوم سي په هغه فرقت كي كوم چي په نكاح كي واقع سوي ايمني دنكاح په حالت كي راغلى ادى وَهَذَا يَتَحَقَّقُ فِيهَا او دا معنى په هغه ابله طلاقه ا فرقت كي هم ثابتيږي وَالْأَكْرَاهُ الْخِيَضُ عِنْدَنَا او زموږ په نېز له اقراء څخه حيض مراد دى وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: الْأَطْهَارُ او امام شافعي رَحِمَهُ الله فرمايي: چي طهرونه اخني ا مراد دي وَاللَّفْظُ حَقِيقَةٌ فِيهَا او لفظ د قُرُوءٍ په دواړو معناوو كي حقيقت دى ايمني دحيض او طهر دواړو لپاره په حقيقي توگه استعماليږي، نه په مجازي توگه ا إِذْ هُوَ مِنَ الْأَضْدَادِ ځكه چي دا لفظ له أضدادو څخه دى كَذَا قَالَ إِبْنُ السِّكِّيتِ همداسي ابن سكييت ويلي دي وَلَا يَنْتَظَرُهَا جُنَّةٌ او دا لفظ

دواړو معناوو ته په يوه وار شاملېداى نه سي لِلْأَشْتَرَاكِ ځكه چې هغه مشترك دى ا په دواړو معناوو كې وَالْحَلُّ عَلَى الْخَيْضِ أَوَّلٌ او ادا لفظاً پر حيض حمل كول ډېر غوره دي إِمَّا عَمَلًا بِلَفْظِ الْجَنِينِ يا خو د جمع په لفظ باندي په عمل كولو سره لَأَنَّهُ لَوْ حَبِلَ عَلَى الْأَطْهَارِ ځكه كه دا لفظ (قروء) پر طهر حمل كړى سي وَالطَّلَاقُ يُوقَعُ فِي طَهْرٍ او طلاق په طهر كې واقع كيږي لهذا كله چې طلاق په طهر كې واقع سي لَمْ يَتَّقِ جَنِينًا نو هغه به لفظ دا جمع پاته نه سي أَوْ لَأَنَّهُ مُعَرِّفٌ لِبَرَاءَةِ الرَّحِمِ يا ځكه چې هغه (قروء (حيض) ا درحم دخالي والي معلومونكى دى ايمني درحم خالي والي فقط په حيض سره پېژندل كېداى سي أَوْ هُوَ الْمُقْصُودُ او همدا ا په عدت كې مقصود دي أَوْ لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَعِدَّةُ الْأَمَةِ حَيْضَتَانِ ياد نبي ﷺ د دې فرمان په وجه: چې د مينځي عدت دوه حيضه دي فَيَلْتَحِقُ بَيِّنَاتًا بِهِ نو دا فرمان ا حديث ا به د دې لفظ (قروء) اسره د بيان او تفسير ا په توگه ملحق كيږي.

اللغات: ﴿فَرْقَةٌ﴾ جدايي، عليحدگي، بېلتون (نسخه او خاوند سره جلا كېدل)، ﴿بَرَاءَةُ الرَّحِمِ﴾ له حمل څخه درحم پاكوالى (خالي والي)، ﴿يَتَرَبَّصْنَ﴾ د تفعل له باب څخه د جمع مؤنث غائب مضارع صيغه ده، تَرَبَّصَ يَتَرَبَّصُ تَرَبُّصًا: انتظار كول، درنگ كول، ايسارېدل، تم كېدل، پاتېدل، (حُان) راگرځول، ﴿الطَّارِقَةُ﴾ دفتح له باب څخه د مؤنث اسم فاعل صيغه ده، طَرَأَ يَطْرَأُ طَرَأً: ناڅاپه راتلل، نابيره واقع كېدل، ناڅاپه يو مصيبت غوړېدل، ﴿مُعَرِّفٌ﴾ د تفعيل اسم فاعل دى: ور پېژنونكى (معلومونكى)، تعريف كونكى.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دى كه يو سړى خپلي ښځي ته طلاق بائن وركړي، يا طلاق رجعي وركړي، يا له طلاق څخه بغير دخيار بلوغ يا خيار عتق او داسي نورو په وجه نكاح فسخ سي، او د دوى په مينځ كې فرقت واقع سي، او نسخه آزاده او د حيض والا وي (يعني حيض ورته راځي)، نو زموږ په نېز د داسي ښځي عدت درې حيضه دى، دليل دا دى چې الله تعالى فرمايلي دي: "كومو ښځو ته چې درې طلاقه وركول سوي وي، هغوى به درې حيضونه انتظار كوي"، له دې څخه معلومه سوه چې د مطلقه ښځو عدت درې حيضه دى، او له طلاق څخه بغير چې كوم فرقت واقع سي، هغه هم د طلاق په حكم كې دى، نو ځكه به په هغه كې هم عدت واجب وي، ځكه چې د عدت واجبېدلو

^① تخريج: أخرجه أبو داود في كتاب الطلاق، باب سنة طلاق العبد، حديث رقم: ٢١٨٩، والترمذي في كتاب الطلاق، باب ما

جاء أن طلاق الأمة تطليقتان، حديث رقم: ١١٨٢.

مقصد همدا دی چي دا خبره معلومه سي چي د بنحې رحم د خاوند په اوبو سره مشغول دی او که نه (يعني بنحې حامله ده او که نه)، او څرنگه چي دامعنی^۱ (او احتمال) په هغه فرقت کي هم سته کوم چي له طلاق څخه بغير وي، نو ځکه به په هغه فرقت کي هم عدت واجبېږي.

والله اعلم: فرمايي چي د اقراء لفظ له اُضدادو څخه دی، يعني طهر او حيض دواړو ته وايي. په دواړو معناوو کي مشترک او د دواړو لپاره حقيقت دی، همدا د مشهور لغت پوه "امام اللغة" ابن سکيت رايه ده، خو پر يوه ځای له دې لفظ څخه دوې معناوي مراد کېدلای نه سي. نو ځکه احنافو له دې څخه د حيض معنی مراد کړې ده، او شوافعو دا پر طهر حمل کړی دی، لېکن صاحب د هدايې فرمايي چي دا د حيض پر معنی حمل کول اولی او غوره دي. ځکه چي په آيت کي ثَلَاثَةٌ قُرْء ذکر سوي دي، او قُرْء جمع د قُرْء ده، او د جمع اقل عدد (کمه اندازه) درې ده، اوس که له دې لفظ څخه حيض مراد کړی سي، نو د درې پر عدد (يعني پر درې حيضونو باندي) به پوره عمل وسي، او که طهر مراد کړی سي، نو بيا به د درېو پر عدد باندي پوره عمل کول ناممکن وي، ځکه چي هغه به يا دوه نيم طهرونه جوړ سي، يا درې نيم طهرونه، پوره درې طهرونه به پاته نه سي، ځکه چي حديث پر بناء په طهر کي طلاق ورکول سنت دي، نو په کوم طهر کي چي طلاق ورکول سوی وي، د هغه څه ناڅه حصه خو به خامخا تېره سوې وي، اوس که بنحې دا طهر او راروان دوه طهرونه په عدت کي شمار کړي، نو ټوله به دوه نيم طهره وگرځي، او که دا طهر شمر نه کړي، بلکي راروان درې طهرونه شمار کړي، نو څه حصه به د دغه طهر هم وي، لهذا ټوله به درې نيم طهرونه سي، او که له قُرْء څخه حيض مراد سي، نو په پوره درې حيضونو باندي عمل کيږي، ځکه چي د سنت طريقې مطابق طلاق بالکل د طهر په آخر کي ورکول کيږي، او تر هغه وروسته سمدستي حيض شروع کيږي، نو درې حيضه به بېله شېبې مکمل سي، او پر ثَلَاثَةٌ قُرْء به پوره عمل وسي، نو ځکه دا لفظ د حيض پر معنی حمل کول اولی او غوره دي.

د دې سلسلې دويم دليل دا دی چي د عدت مقصد د رحم برائت او خالي والی معلومول دي، او دا

مقصد په حيض سره حاصلېږي، نه په طهر سره، نو په دې وجه به هم قُرْء پر حيض حمل کيږي.

دريم دليل دا دی چي په دې حديث کي طَلَّاقُ الْأُمَّةِ تَطْلِيْقَتَانِ وَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ کي نبي کریم ﷺ دې ته اشاره کړې ده چي عدت به د حيض په حساب سره وي، ځکه چي مينځه د آزادي بنحې

وَأَن كَانَتْ مِنكُمُ امْرَأَةٌ بَلَغَتْ مِن سَعْيِهَا أَوْ كَانَتْ حَامِلًا مِّن دُونِ ذَٰلِكَ فَذَٰلِكَ مَا كَانَ عَلَى اللَّهِ كَيْدًا وَإِنَّ اللَّهَ لَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

عمر اسپين سر توب | په وجه حيض نه ورته راځي فَعِدَّتُهَا ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ نو د هغې عدت درې مياشتي دي لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَاللَّائِي يَسْنَنُ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِّسَائِكُمْ [الطلاق: ٤] ځكه الله تعالى فرمايلي دي: او کومې ښځې چې له حيض څخه نا اُميده سي [هغه که په هره وجه وي، نو د هغوی عدت درې مياشتي دی] له دې آيت څخه په واضحه توگه ثابت سوه چې دا کسه او غير حائضه ښځو عدت به درې مياشتي وي او كَذَا الَّذِي بَلَغَتْ بِالسِّنِّ وَلَمْ يَحْضْ بِأَيِّ الْأَيَّةِ او همدارنگه هغه ښځه کوم چې د عمر په اعتبار سره بالغه سوې وي او حيض نه ورته راځي [د هغې عدت هم درې مياشتي دی] د آيت په آخري حصې سره ايمني کومه ښځه چې پنځلسو کالو ته ورسېږي، او هغې ته نه حيض راځي او نه حمل، نو تر پنځلس کالو وروسته به هغه بالغه شمارل کيږي، او څرنگه چې هغې ته حيض نه راځي، نو ځکه به د هغې عدت په مياشتو سره شمارل کيږي، دليل د پورتي آيت آخري حصه ده، چې هغه داسي ده: وَاللَّائِي لَمْ يَحْضُنَّ (سورة الطلاق: ٤) يعني کومو ښځو ته چې حيض نه راځي، د هغوی عدت هم درې مياشتي دی | وَأَن كَانَتْ حَامِلًا او که ښځه حامله ابلاربه اوي ابرابره ده هغه آزاده وي، که مينځه وي، مطلقه وي، او که خاوند يې مړی سوي وي فَعِدَّتُهَا أَنْ تَلَفَّ حَمْلُهَا نو د هغې عدت دا دی چې حمل وزېږوي لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَأُولَاتِ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ [الطلاق: ٤] ځكه الله تعالى فرمايلي دي: او د حمل والا [حامله] ښځو عدت دا دی چې حمل وزېږوي. | په دې آيت كي اَحْمَال د جمع صيغه ده، چې د هغه مطلب دا دی چې د ټولو حمل والا ښځو عدت وضع الحمل دی، هغه که آزاده وي، که مينځه...!

(سپین سرتوب)، ﴿اَجَل﴾ تاکل سوی مودت، نپته (مراد خنی عدت دی).

تشریح: مسئلہ پہ عبارت کی تشریح سوہ۔

د مينځي د طلاق عدت

وَإِنْ كَانَتْ أَمَةً أَوْ كَهْ بَشْعِهِ مِينَخَهُ وَي كَعِدَّتُهَا حَيْضَتَانِ نُو دَهْنِيْ عَدَت دوه حَيْضُهُ دِي بِقَوْلِهِ الطَّلَاةُ :
 طَلَاقُ الْأَمَةِ تَطْلِيْقَتَانِ حُكْمُهُ چي نبي ﷺ فرمايلي دي: د مينځي الپاره دوه طلاقه دي وَعِدَّتُهَا
 حَيْضَتَانِ او دهنې عدت دوه حېضه دي اله دې حديث څخه ثابته سوه چي د مينځي عدت دوه حېضه دي
 وَلَئِنْ الرِّقُّ مُنْصَفٌ اعْقَلِيْ دَلِيلًا اَوْ حُكْمُهُ چي رقيت نيمونكي اتنصيف كونكي ادي وَالْحَيْضَةُ لَا تَنْتَجِزُ
 اويو حېض نه متجزي كيږي ايمني يو حېض څو اجزاء او ټوټې كېدلای نه سي. او تقسيم نه قبلوي ا فُكِلَتْ
 نو هغه ايو حېض ا پوره كړي سو فَصَارَتْ حَيْضَتَيْنِ نو دواړه دوه حېضه وگرځېدل اد عقلي دليل
 خلاصه داده چي غلامتوب د مينځي او غلام په حق كي نعمت او سزا دواړه نيمايي كوي. او د آزادي بڼې عدت
 درې حېضه دي. نو بايد د مينځي عدت يونيم حېض وای. لېكن څرنگه چي حېض نيمايي كېدلای نه سي. نو
 حُكْمُهُ دهنې عدت دوه حېضه وگرځول سوا وَإِلَيْهِ أَشَارَ عُمَرُ* بِقَوْلِهِ او همدې ته حضرت عمر رضي الله عنه په خپل
 دې فرمان سره اشاره كړې ده لَوْ اسْتَطَعْتُ لَجَعَلْتُهَا حَيْضَةً وَنِصْفًا "كه چيري زما په وس كي وای اچي
 طلاق نيم كړي سي انوما به د بڼې عدت يونيم حېض ټاكلي وای" وَإِنْ كَانَتْ لَا تَحِيضُ او كه مينځي
 ته حېض نه راځي فَعِدَّتُهَا شَهْرٌ وَنِصْفٌ نو دهنې عدت به يو نيمه مياشته وي لِأَنَّهُ مُتَجَزٍ حُكْمُهُ چي
 مياشته متجزي كېدای سي فَأَمَّا كَنْ تَنْصِيفُهُ عَبَا بِالرِّقِّ نو په رقيت باندي په عمل كولو سره دهغه
 ا مياشتي ا نيمول ممكن دي. اداكسه آزادي بڼې عدت درې مياشتي وي. نو داكسه مينځي په حق كي به دا
 مودت نيمايي كيږي. او مياشته نيمايي كېدلای هم سي. نو حُكْمُهُ به داكسه مينځي عدت د غلامتوب په وجه
 يونيمه مياشته وي ا

اللغات: ﴿رِقٌّ﴾ غلامتوب. غلامي. ﴿مُنْصِفٌ﴾ د تفعل اسم فاعل دی: نيمونکی (هغه چي بل شی
 نيمايي کوي). ﴿لَا تَنْتَجِزُ﴾ د تفعل نفي صيغه ده: جزء. جزء. حصه. حصه. كېدل. ټوکره.
 ټوکره كېدل. تقسيمېدل.
تشریح: مسئله په عبارت کي تشریح سوه.

* تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الطلاق، باب سنة طلاق العدة، حديث رقم: ۲۰۸۹. والترمذی فی کتاب الطلاق باب ما
 جاء أن طلاق الأمة تطليقتان حديث رقم: ۱۱۸۲.

* اثر: ذاثر په سنن بیهقي. باب عدة الأمة (ج: ۷، ص: ۶۹۹) كي ذكر سوي دی. شمېره: ۱۵۴۵۳. پوره اثر داسي دی: أنه سمع
 عمر بن الخطاب يقول: لو استطعت أن أجعل عدة الأمة حية ونصفاً، فقال رجل: فاجعلها شهراً ونصفاً، فسكت عمر رضي الله عنه.

د خاوند د وفات عدت

وَعِدَّةُ الْأَرْوَاحِ أَرْبَعَةٌ أَشْهُرٌ وَعَشْرٌ أَوْ دَرَاهِمٌ بَنَحِي عِدَّتِ بِه وفات کي خلور میاشتي اولس ورځي دي لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا [سورة البقرة: ۲۳۴] حکه الله تعالی فرمایلي دي: او اکوم خلک چي وفات سي او تر شا خپلي ا بنځي پر پردي نو [د هغو] بنځي به خلور میاشتي اولس ورځي خپل ځانونه ایساروي وَعِدَّةُ الْأُمَّةِ شَهْرَانِ وَعَشْرَةَ أَيَّامٍ او د مینځي عدت دوي میاشتي او پنځه ورځي دي لِأَنَّ الرِّقَّ مُنْصَفٌ حکه چي رقيت تنصيف کونکي دی لِإِنْ كَانَتْ حَامِلًا او که بنځه حامله وي فَعِدَّتُهَا أَنْ تَضُمَّ حَمْلَهَا نو د هغې عدت دادي چي خپل حمل وزېروي لِإِطْلَاقِ قَوْلِهِ تَعَالَى: وَأُولَاتُ الْأَحْصَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ [الطلاق: ۴] حکه چي د الله دا فرمان مطلق دی: وَأُولَاتُ الْأَحْصَالِ... إلخ وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ* او عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمایلي دي: مَنْ شَاءَ بَاهِلَتُهُ أَنْ سُورَةَ النَّسَاءِ الْقُضِيَ نَزَلَتْ بَعْدَ آيَةِ الَّتِي فِي سُورَةِ الْبَقَرَةِ که څوک غواړي نو د هغه سره زه ا پر دې خبره ا مباحله کولای سم ایمني د دې خبري دنه صحیح کېدلو په صورت کي زه د هغه ملامتیا او توبیخ ته تیاریم ا چي سورة نساء القضي [سورة الطلاق] تر هغه آیت وروسته نازل سوی دی کوم چي په سورة البقرة کي دی وَقَالَ عُمَرُ* لَوَضَعْتُ رَأْسِي عَلَى سَيِّدَةٍ او حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمایلي دي: که حامله بنځه په داسي حال کي کوچنی وزېروي چي د هغې خاوند ا د مرگ ا پر تخته وي او تر اوسه بنځ کړی سوی نه وي ا لَا تَقْضَتْ عِدَّتُهَا نو [هم] د هغې عدت پوره کیږي وَحَلَّ لَهَا أَنْ تَتَزَوَّجَ او د هغې لپاره روادې چي ا دویم خاوند سره ا نکاح وکړي.

اللفات: ﴿النِّسَاءُ الْقُضِيَ﴾ له دې څخه مراد "سورة الطلاق" دی، او "له النِّسَاءِ الْكُبْرَى" څخه

مراد "سورة النساء" دی، ﴿بَاهِلَتُهُ﴾ د مفاعلي له باب څخه د واحد متکلم ماضي صيغه ده، بَاهِلَ يُبَاهِلُ مُبَاهِلَةً: يو پر بل لعنت کول (يو بل ته ښهرا کول)، رد وېدل، ملامتول، د شريعت په اصطلاح کي د "مباحله" تعريف دادي: يوه مختلف فيهِ او متنازع فيهِ مسئله الله ته پرېښوول او ښهرا کول چي څوک درواغجن وي پر هغه دي لعنت وي او هغه دي برباد سي (فيروز اللغات)، لکه زموږ د پښتو په محاوره کي چي هم

* اثر: دا اثر په سنن بيهقي، باب عدة الحامل من الوفاة (ج: ۷، ص: ۷۰۶) کي ذکر سوی دی، شمېره: ۱۵۴۷۴، او په بخاري شريف کي هم په نورو الفاظو سره دغه اثر ذکر سوی دی. (بخاري شريف، باب تفسير سورة الطلاق، ص: ۸۷۲، شمېره: ۲۹۱۰)

* اثر: دا اثر هم په سنن بيهقي، باب عدة الحامل من الوفاة (ج: ۷، ص: ۷۰۶) کي ذکر سوی دی، شمېره: ۱۵۴۷۶.

کله چاته د خپلي خبري يقين وي، او بل څوک اختلاف ورسره کوي، نو هغه لوړه کوي او وايي: چي که فلانکې کار داسي نه وي يا داسي وي، نو بيا زه هر شي ته تياريم او پر مادي د الله غضب نازل سي. يا پر مادي د الله او رسول لعنت وي او داسي نور، ﴿سَوْرَةُ﴾ چارپايي، کت (چپر کت)، مراد ځني د جنازې کت او نخته ده.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که چيري د آزادي ښځي خاوند وفات وسي، او هغه حامله نه وي، نو د هغې عدت څلور مياشتي اولس ورځي دی؛ دليل دا آيت دی: ”وَالَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا“، او که د مينځي خاوند وفات سي، نو د هغې عدت دوې مياشتي او پنځه ورځي دي، ځکه چي هغه رقيقه ده او رقيت (غلامتوب) په نعمتونو کي تصنيف کوي، او که هغه ښځه (چي خاوند يې وفات سوی وي، يا مطلقه ښځه) حامله وي، نو بيا د هغې عدت وضع الحمل دی، هغه که آزاده وي يا مينځه وي، دليل دادی چي دا آيت ”وَأُولَاتِ الْأُحْصَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ... إلخ“ مطلق دی، هيڅ قيد پکښي نسته، نو ځکه به د هري حاملې ښځي عدت وضع الحمل وي، هغه که مطلقه وي او که متوفي عنها زوجها وي، او که آزاده وي، يا مينځه وي، ټولو ته به دا آيت شامل وي.

وقال عهد الله إلخ: د دې حاصل دادی چي د اسلام په شروع کي د متوفي عنها زوجها ښځي عدت مطلقاً څلور مياشتي اولس ورځي وو، هغه که حامله وي يا غير حامله وي، لېکن کله چي دا آيت نازل سو: ”وَأُولَاتِ الْأُحْصَالِ... إلخ“، نو بيا هغه مطلق حکم منسوخ سو، او د حامله ښځو عدت وضع الحمل وگرځول سو، له همدې وجهي حضرت ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي: ”چي د سورة البقرة آيت يعني ”وَالَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ... إلخ“ اول نازل سوی دی، او د سورة النساء القصص (سورة الطلاق) آيت يعني ”وَأُولَاتِ الْأُحْصَالِ... إلخ“ وروسته نازل سوی دی، او دا آيت د سورة البقرة د آيت لپاره ناسخ دی، او ما پر دې خبره دومره يقين دی چي په دې باره کي زه مباحله کولو ته تياريم“، د عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه د دې قول تائيد د حضرت عمر رضي الله عنه په دې فرمان سره هم کيږي چي هغه وفرمايل: ”که چيري ښځه حامله وي او د هغې خاوند مړ سي، لېکن په قبر کي د خاوند تر پټولو مخکي، مخکي ښځه کوچنی وزېږوي، نو په دې صورت کي هم د هغې عدت پوره کيږي، او د هغې سره د بل سري نکاح کول روا دي“، ځکه چي د هغې عدت وضع الحمل وو، او هغه موجود سو.

د طلاق او وفات (مړينې) د عدت يو ځای کېدلو صورت

وَإِذَا وَرِثَ النِّكَاحُ فِي الْمَرْثَةِ أَوْ كَلَهُ فِي طَلَاقِهِ سَوِيَ بَشْعِيٍّ بِمَرَضٍ أَوْ وَارِثِهِ وَكَرَّحِيٍّ
 فَعِدَّتُهَا أَبْنَاءُ الْأَجْلَيْنِ نَوْدَهْنِي عِدَّتْ بِهْ لَهْ دَوَارُ وَعِدَّتُونُو شَخْخَهْ هَغَهْ عِدَّتْ وَي دَهْر لِيرِي أَوْبُودَا عِدَّتْ
 وَي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ أَوْ دَا أَحْكَمَ أَدْرَفِينُو رَجْنَهْمَا اللهُ پَهْ نَهْز دِي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ ۞: إِذَا كَانَ
 حَيْضٌ أَوْ إِمَامٌ أَبُو يُوسُفَ رَجْنَهْ اللهُ فَرَمَائِلِي دِي: چي ادهني عدت ادرې حيضه دي وَمَعْنَاهُ: إِذَا كَانَ
 الْقَلْبُ بَانِنًا أَوْ كُنَّا أَوْ دَدِي مَطْلَب دَا دِي: چي كله طلاق بائن وي يا درې طلاقه وي أَمَّا إِذَا كَانَ رَجْنِي
 لَهْ كَنَ كُلْه چي طلاق رجعي وي فَعِدَّتُهَا عِدَّةُ الْوَقَاةِ بِالْإِجْمَاعِ نُو بِالْإِتِّفَاقِ پَر هَغِي دَوَفَات عِدَّتْ وَاجِبِ
 دِي إِبْنُ يُوسُفَ: أَنَّ النِّكَاحَ قَدْ انْقَطَعَ قَبْلَ الْمَوْتِ بِالطَّلَاقِ دَامَام أَبُو يُوسُفَ رَجْنَهْ اللهُ دَلِيل دَا دِي: چي
 نِكَاح د طلاق په وجه سره تر مرګ مخکي ختمه سوه وَلَوْ مَثَلُهَا ثَلَاثُ حَيَضٍ أَوْ پَر هَغِي درې حيضونه
 لَازِم سُول وَإِذَا تَجَبَّ عِدَّةُ الْوَقَاةِ إِذَا زَالَ النِّكَاحُ فِي الْوَقَاةِ أَوْ دَوَفَات عِدَّتْ خُو هَغَهْ وَخْت وَاجِبِيرِي كُلْه
 چي د وفات په وجه نِكَاح ختمه سوي وي إِلَّا أَنَّهُ بَقِيَ فِي حَقِّ الْإِزْثِ لَآئِي حَتَّى تَغْيُرَ الْعِدَّةُ خُو د ميراث په
 حَق كِي اوس هم ا نِكَاح پاته ده، نه د عدت متغير کېدلو ا بدلېدلو، په حق كِي بِخِلَافِ الرَّجْعِيِّ لِأَنَّ
 النِّكَاحَ بَاقِي مِنْ كُلِّ وَجْهٍ پَه خِلَافِ طَلَاقِ رَجْعِي، حُكْم چي ا په هغه كِي ا په هر اعتبار سره نِكَاح
 پاته وي وَلَهُمَا: أَنَّهُ لَسَا بَقِيَ فِي حَقِّ الْإِزْثِ أَوْ دَرَفِينُو دَلِيل دَا دِي: چي كله نِكَاح د ميراث په حق كِي
 باقي پاته ده يُجْعَلُ بَاقِيًا فِي حَقِّ الْعِدَّةِ اخْتِيَاظًا نُو احتياطاً به د عدت په حق كِي هم باقي پاتېږي
 فَيُجْعَلُ بَيْنَهُمَا نُو دَوَار به جمع كيږي وَلَوْ قُتِلَ عَلَى رَدَّتِهِ حَتَّى وَرِثَتْهُ امْرَأَةٌ أَوْ كَهْ خَاوَنَد د مرګد کېدلو په
 وَجْه قَتْل كړی سي تر دې چي بَشْعَهْ د هغه وارثه وګرځي فَعِدَّتُهَا عَلَى هَذَا الْاِخْتِلَافِ نُو د هغې عدت
 اهم ا پرمهغه اختلاف دي وَقِيلَ: عِدَّتُهَا بِالْحَيْضِ بِالْإِجْمَاعِ أَوْ بِدَل سوي دي: چي د هغې عدت
 بِالْإِتِّفَاقِ پَه حَيْض سره دي لِأَنَّ النِّكَاحَ حَيِّزٌ مَّا أُعْتَبِرَ بَاقِيًا إِلَى وَقْتِ الْمَوْتِ فِي حَقِّ الْإِزْثِ حُكْم چي په
 دغه صورت كِي نِكَاح د ميراث په حق كِي د مرګ تر وخته پوري باقي منل سوي نه ده لِأَنَّ الْمُسْتَبْنَةَ

۞ القول الرابع: قول الطرفين رَجْنَهْمَا اللهُ، كما ذكر في خلاصة الفتاوى (ج: ٢، ص: ١١٧)، وكذا في اندر المختار (ج: ٢، ص: ٦٥٧). القول الرابع (ج: ١، ص: ٣٦٩).

لَا تَرِثُ مِنَ الْكَافِرِ شَيْءٌ حَتَّىٰ يُمِيتَهُ كَافِرٌ شَخْصُهُ وَارِثُهُ نَهْ غُرْخِي.

اللفات: «وَرِثَتْ» د حَسَب ماضي ده: وارث کېدل، وارث گرځېدل (د مړي ميراث خور جوړېدل).
«رَدَّة» اړتداد، مرتد کېدل.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی که یو سړی په خپل مرض الموت کې ښځې ته یو طلاق بائن ورکړي یا درې طلاقه ورکړي، او بیا د ښځې په عدت کې مړ شي، نو ښځه د هغه وارثه گرځي، او د هغې عدت به اُبعد الأجلین وي، یعنې د طلاق او وفات په عدتونو کې چې کوم عدت اوږد وي، هغه به د ښځې عدت وي، نو پر ښځې خو د طلاق په وجه درې حیضه تېرول واجب دي، او د خاوند د وفات په وجه خلور میاشتي اولس ورځې تېرول واجب دي، نو که درې حیضونه پوره شي، لېکن خلور میاشتي اولس ورځې پوره نه شي، نو ویل کیږي به چې تر اوسه د هغې عدت پوره سوی نه دی، تر دې چې خلور میاشتي اولس ورځې پوره شي، او که چیرې خلور میاشتي اولس ورځې پوره شي لېکن درې حیضه پوره نه شي، په دې توګه چې ښځه مُتَدَّة الظَّهْرِ وي (یعنې هر طهر یې ډېر وخت پاتېږي)، نو هم دا به ویل کیږي چې تر اوسه یې عدت پوره سوی نه دی، تر دې چې هغې ته درې حیضه راسي، که څه هم په مینځ کې څو کاله تېر شي، دا حکم د طرفینو په نېز دی، او امام ابو یوسف رَجَبَهُ الله فرمایي چې د هغې عدت فقط درې حیضه دی.

ومعناه إلخ: فرمایي چې دا اختلاف په هغه صورت کې دی کله چې دغه ښځې ته طلاق بائن یا درې طلاقه ورکول سوي دي، او که طلاق رجعي ورکول سوی وي، نو بیا بالاتفاق پر هغې د وفات عدت یعنې خلور میاشتي اولس ورځې واجبېږي.

د امام ابو یوسف دلیل: دا دی چې دلته خو د ښځې نکاح د مرګ او وفات څخه مخکې د طلاق په وجه ختمه سوې ده، او څرنگه چې د طلاق عدت درې حیضه دي، نو ځکه به اوس پر هغې درې حیضه تېرول واجب وي. او پاته سو د وفات عدت په هغه وخت کې واجبېږي، کله چې نکاح د خاوند په وفات (مرګ) سره زائله سوې وي، حالانکې دلته معامله داسې نه ده، نو ځکه به پر دغه ښځې د وفات عدت نه واجبېږي، بلکې فقط د طلاق عدت به پر واجب وي.

ألا اله بلإ إلخ: په دې سره د یو مقدر سوال جواب ورکوي، سوال دا دی چې کله دلته د طلاق بائن په وجه تر مرګ مخکې نکاح ختمه سوې ده، نو دغه ښځې ته ميراث ورکول پکار نه دي، حالانکې ابو یوسف رَجَبَهُ الله هغه د وراثت حقداره ګڼي.

وقيل إلخ: او د مرتد د ښځې په هکله د ځينو مشائخو رايه داده چې زموږ د ټولو امامانو په نېز د هغې عدت په حيض سره دی (يعني هغه به د خاوند د وفات عدت نه تېروي، بلکې د طلاق عدت (يعني درې حيضه) به تېروي)، ځکه چې د هغې خاوند د اړتدا په وجه د کفر په حالت کې وژل سوی دی، او مسلمانان ښځه د کافر وارثه نه گرځي، نو ځکه به دا ښځه نه د هغه وارثه گرځي، او نه به عدت تېروي.

فَلَمَّا أَتَتْهُ الْأُمَةُ فِي عِدَّتِهَا مِنْ طَلَاقٍ رَجَعِيٍّ أَوْ كَلَهُ چي مينځه دخپل طلاق رجعي په عدت کي آزاده کړی سي. اِنْ كَلَّتْ عِدَّتُهَا إِلَى عِدَّةِ الْحَائِزِ نود هغې عدت به د آزادو بنحو و طرف ته منتقل کيږي ايمني که مينځي ته طلاق رجعي ورکول سوي وي او هغه دخپل عدت په پوره کولو لگيا وي چي په دې مينځ کي هغه آزاده کړی سي. نو اوس به هغه د آزادي بنځي په شير درې حيصه عدت تېروي اَلْإِقْبَامُ النِّكَاحُ مِنْ كُلِّ دَجْهٍ حُكْمٌ چي په هر ه توگه نکاح پاته ده ايمني حُکْمٌ چي د طلاق رجعي په وجه اوس هم هغه د خاوند په نکاح کي پاته

ده، نو گواکي هغه ته د آزادۍ په حالت کي طلاق ورکول سوی دی، او د آزادي ښځي عدت درې حیضه وي، نو ځکه به د هغه عدت هم درې حیضه وي إِنْ أُعْتِقَتْ وَهِيَ مَبْتُوتَةٌ أَوْ مُتَّحِلَةٌ عَنْهَا زَوْجُهَا او که دا مینځه ا په داسي حال کي آزاده کړی سي چي هغه معتدة بڼه وي ايمني د طلاق بڼن عدت تېروي ا يا د هغه خاوند مړ سوي وي لَمْ تَنْتَقِلْ عِدَّتُهَا إِلَى عِدَّةِ الْحَرِّ نو ا په دې صورت کي ا به د هغه عدت د آزادو ښځو و طرف ته نه منتقل کيږي لِزَوَالِ النِّكَاحِ بِالْيَبْتُونَةِ أَوِ الْمَوْتِ په مینونت يا مرگ سره د نکاح زائلېدلو په وجه ايمني ځکه چي د طلاق په وجه يا د خاوند د مرگ په وجه هغه د خاوند په نکاح کي پاته نه سوه، لهندا د عدت په مینځ کي آزاده سوه، نو ځکه به د هغه عدت د آزادي ښځي د عدت و طرف ته نه منتقل کيږي ا.

اللفات: ﴿حَرَائِر﴾ جمع د حُرَّة ده: آزادي ښځي، ﴿مَبْتُوتَةٌ﴾ بڼه، هغه ښځه چي طلاق بڼن ورکول سوی وي.

تشریح: مسئله په عبارت کي تشریح سوه.

د آنسي ښځي پر عدت د حیض راتللو اثر

إِنْ كَانَتْ آيِسَةً او که هغه ا طلاقه سوي ښځه له حیض څخه ا نا امیده وي فَاعْتَدَتْ بِالشَّهْرِ او د میاشتو په حساب سره عدت تېروي ثُمَّ رَأَتْ الدَّمَ بَيَاضًا وَوَرْنًا إِنْ كُنَّ مَطْلُوعًا مِنْ عِدَّتِهَا نو تېر سوی عدت به ماتيږي وَعَلَيْهَا أَنْ تَسْتَأْذِنَ الْعِدَّةَ بِالْحَيْضِ او پر هغه به لازم وي چي له شروع څخه د حیض په حساب عدت تېر کړي وَمَعْنَاهُ: إِذَا رَأَتْ الدَّمَ عَلَى الْعَادَّةِ د دې مطلب دادی: چي کله هغه د خپل [اول] عادت مطابق وینه وويني لَأَنَّ عَوْدَهَا يُبْطِلُ الْإِيَّاسَ ځکه چي [دويم] حل ا د ويني راگر ځېدل نا اميدي ختموي ا چي ښځه آيسه نه ده بلکي حائضه ده هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح دي فَقَطَّرَ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ خَلْفًا نو ا دا خبره ا ښکاره سوه چي عده بالشهور خليفه ا بدل ا نه وو وَهَذَا لِأَنَّ شَرْطَ الْخَلْفَةِ تَحَقُّقُ الْإِيَّاسِ او دا ځکه دي چي د خليفه شرط د نا اميدي ا آيسه والی ا ثابتېدل دي وَذَلِكَ بِاسْتِدْأَمَةِ الْعُجْزَالِ النِّسَابَاتِ او دا تر مرگه پوري د عاجزۍ په پاتېدلو سره ثابتيږي كَالْفِدْيَةِ فِي حَقِّ الشَّيْخِ الْفَانِ لکه څرنگه چي د ډېر بودا سړي په حق کي فديه ده.

اللفات: ﴿آيِسَةً﴾ له حیض څخه نا امیده ښځه، ﴿اعْتَدَتْ﴾ د افتعال له باب څخه د واحد مؤنث غائب ماضي مجهولي صيغه ده: عدت تېرول، ﴿اسْتِدْأَمَةٌ﴾ د استفعال مصدر دی: همېشه پاتېدل، ﴿الشَّيْخُ الْفَانِ﴾ هغه بودا (سپين بری) کوم چي دروژي نيولو طاقت نه لري.

تشریح: صورت د مسئلہ خوبالکل بنکارہ او آسانہ دی چي کہ یوہ بنخہ لہ حیض خنہ نا امیدہ وي (او نحو میاشتی پرلپسہ حیض ورتہ راغلی نہ وي). بیا ہنہ تہ طلاق ورکول سي. او ہنہ د میاشتیو پہ حساب خپل عدت تہرول شروع کړي. لېکن دعدت پہ دروان کي یو وار ہنہ تہ وینہ راسي. او دا وینہ د ہنہ د مخکني عادت مطابق وي. یعنی بہیدونکې وینہ وي او د حیض دوینو پہ خیر دہرہ بدبوہ وي (بنایہ). نو اوس حکم دادی چي د ہنہ پہ حق کي عدۃ بالشہور باطل سو. اوس پر ہنہ باندي لہ شروع خنہ عدۃ بالحیض تہرول لازم او ضروري دي. حکم چي د عادت مطابق وړني پہ راگر خلاو سرہ دا خبرہ بنکارہ سوہ چي عدۃ بالشہور د ہنہ پہ حق کي د عدۃ بالحیض بدل نہ سو. حکم چي د بدل لپارہ دا شرط دي چي انسان پہ خپل ټولہ ژوند کي پر اصل قادر نہ سي (یعني بدل ہنہ وخت د اصل پر خای دربري کلہ چي د ہمیشہ لپارہ انسان پر اصل قدرت پیدا نہ کړي). او کلہ چي پر اصل قدرت پیدا کړي. نو د بدل او نائب حکم ختمیږي. او څرنگہ چي دلته ہم دا بنخہ د بدل پہ ذریعہ (یعني د عدۃ بالشہور پہ ذریعہ) د مقصود تر حاصلولو مخکي پر اصل قادرہ سوہ. نو حکم بہ د ہنہ پہ حق کي شرعي حکم د اصل (یعني د عدۃ بالحیض) وطرف تہ راگرځي. او اوس بہ د ہنہ لپارہ د حیض پہ حساب سرہ عدت تہرول ضروري وي.

کالفدیۃ إلخ: مثلاً کہ یو ضعیف بوډا د روژې نیولو طاقت نہ لري. نو د ہنہ پہ حق کي د شریعت فیصلہ دادہ چي ہنہ بہ فدیہ ورکوي. لېکن کہ تر فدیہ ورکولو مخکي ہنہ روغ رمټ سي او د روژې نیولو قدرت پیدا کړي. نو اوس بہ ہنہ لہ شروع خنہ روژې نیسي. او د فدیې حکم باطلیږي. ہمداسي بہ دلته ہم د حیض راتللو پہ صورت کي د عدۃ بالشہور حکم باطلیږي. او پر بنخې بہ عدۃ بالحیض لازم او ضروري وي.

د حائضې بنخې پر عدت د ہنہ د آئسہ کیدلو اثر

وَلَوْ حَاضَتْ حَيْضَتَيْنِ ثُمَّ أَلَسَتْ أَوْ كَهْ نَبْخِي تَه دوه واره حیض راسي او بیا لہ حیض خنہ نا امیدہ سي
تَعَدُّ بِالشَّهْرِ نُو هِنَه بَه د میاشتیو پہ حساب سرہ عدت تہروي تَحَرُّزًا عَنِ الْجَنَعِ بَيْنَ الْبَدَلِ وَالْبَدَلِ اِد
دې لپارہ اچي د بدل او مبدل لہ اجتماع ایو خای کیدلو اخنہ ځان وساتل سي.

اللفات: ﴿تَحَرُّزٌ﴾ د تفعل مصدر دی: ځان ساتل (بچاوبدل، ځان کتل، ځان ژغورل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی کہ مطلقہ بنخہ ابتداءً حائضہ وي. او د حیض پہ شمار سرہ عدت تہروي. او تر دوو حیضو وروستہ ہنہ آئسہ وگرځي. نو اوس بہ ہنہ لہ شروع خنہ درې میاشتي عدت تہروي. حکم چي د عدت پورہ کولو لپارہ ہمدادوي لاري دي: ① عدۃ بالحیض (د حیض پہ

حساب عدت تېرول). ۲) عدت بالشهور (د مياشتو په حساب عدت تېرول) او څرنګه چې دغه ښځه اوس پر عدة بالحیض قادره نه ده، نو ځکه به اوس د هغې په حق کې عدة بالشهور متعین وي. او دا عدت به له نوي سره شروع کېږي. او ددې سره به عدت بالحیض نه متصل کېږي (يعني ښځه به هغه دوه تېر سوي حیضونه په دغه عدة بالشهور کې نه شماري). کنې اصل او بدل به سره جمع سي. کوم چې صحیح نه دي.

د "منکوحه فاسده" او د "موطوءة بالشبهة" ښځې عدت

وَالْمَنْكُوحَةُ نِكَاحًا فَاسِدًا وَالْمُطَوَّعَةُ بِشُبْهَةٍ أَوْ هُفَا ښځه چې فاسده نکاح وړ سره سوې وي یا ا هغه ښځه چې په شبهه وطي وړ سره سوي وي عِدَّتُهُمَا الْحَيْضُ فِي الْفَرْقَةِ وَالنَّوْتِ ددې دواړو ښځو عدت حیض دی د فرقت او مرګ په حالت کې لَا تَنْهَا لِلتَّعْرِفِ عَنْ بَرَاءَةِ الرَّجْمِ ځکه چې عدت د رحم د پاکوالي پېژندلو لپاره وي لَا لِقَبَاءِ حَتَّى النِّكَاحِ نه د نکاح د حق اداء کولو لپاره وَالْحَيْضُ هُوَ التَّعْرِفُ او همدا حیض وړ پېژندونکی دی.

اللغات: «الْمَنْكُوحَةُ» د فتح اسم مفعول دی: هغه ښځه چې نکاح وړ سره سوې وي (په نکاح سوې ښځه). «الْمُطَوَّعَةُ» د سمع اسم مفعول دی: وطي سوې ښځه. هغه ښځه چې جماع وړ سره سوې وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو چا دیوې ښځې سره فاسده نکاح کړې وي (مثلاً له گواهانو څخه بغیر یې د ښځې سره نکاح کړې وي. دا نکاح فاسده ده، او داسې ښځې ته منکوحه فاسده وایي). یا یو څوک د شپې په تیاره کې دیوې ښځې سره په دې شبهه او گومان وطي وکړي چې دا زما ښځه ده (او داسې ښځې ته موطوءة بالشبهة وایي). نو اوس خو د منکوحه فاسده ښځې او د خپل خاوند په مینځ کې یا د موطوءة بالشبهة ښځې او د خپل واطي (وطي کونکي) په مینځ کې تفریق کول ضروري دي. نو تر تفریق وروسته یا د خاوند او واطي تر مرګ وروسته پر دې دواړو ښځو عدت واجیږي. او هغه به عدة بالحیض وي. دلیل دا دی چې پر دغه دوو ښځو په دې وجه عدت واجیږي چې د رحم خالي والي معلوم سي (چې آیا د دوی رحم خو به د خاوند یا واطي په اوبو سره مشغول نه وي). او دا مقصد فقط په حیض سره حاصلیږي. ځکه چې کله حیض راسي. نو معلومه به سي چې رحم خالي دی. او که حیض نه راسي نو بیا به د رحم مشغولېدل معلوم سي. نو په دې وجه د دوی عدت حیض ټاکل سوی دی. ها! که دغه دوې ښځې آتسه وي او د دوی په حق کې د حیض هیڅ

أمید نه وي. یا دواړي صغیره وي. نو بیا د دوی په حق کې میاشت د حیض قائم مقام کیږي. او د میاشتو په حساب سره به عدت پوره کیږي.

د "أَمْرٌ وَكَلْدٌ" د وفات عدت

وَإِذَا مَاتَ مَوْلًى أَمْرٌ أَوْ كَلْدٌ أَوْ أُغْتَقِيَ أَوْ كَرِي فَعِدَّتُهَا ثَلَاثٌ حَيْضٌ نُوْدَهْنِيْ عِدَّتْ دَرې حَيْضُهُ دِي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: حَيْضَةٌ وَاحِدَةٌ أَوْ إِمَامٌ شَافِعِي رَحِمَهُ اللهُ فَرَمَائِي: چي یو حیض دی اَکْثَرُهَا تَحِبُّ بِزَوَالِ مَلِكِ الْيَمِينِ حُكْمُهُ چي ادم ولد اعدت د ملک یمین د زائېدلو په وجه واجبیږي فَشَابَهَتْ لِاسْتِبْرَاءِ نُوْدَا اعدت ا د استبراء سره مشابه سو وَلَكُنَا: أَثْنَا وَجَبَتْ بِزَوَالِ الْفَرَّاشِ أَوْ زَمُورٍ دَلِيلٌ دَا دِي: چي ادهنې اعدت د فراش زائېدلو په وجه واجبیږي فَأَشْبَهَ عِدَّةَ النِّكَاحِ نُوْدَا د نكاح د عدت سره مشابه سو ثُمَّ إِمَامُنَا فِيهِ عُرْيَا په دې حکم کې زموږ پېشوا حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دِي فَإِنَّهُ قَالَ: عِدَّةُ أَمْرٍ أَوْ كَلْدٍ ثَلَاثٌ حَيْضٌ حُكْمُهُ هغه فرمایلي دي: چي ادم ولد عدت درې حیضه دي وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ لَا تَحِضُ أَوْ كَهْ أُمٌّ وَلَدَ لَهُ هَغْه بَنَحُوْ شَخْهُ وَي چي حیض نه ورته راځي فَعِدَّتُهَا ثَلَاثَةٌ أَشْهُرٌ نُوْدَهْنِيْ عِدَّتْ دَرې میاشتي دي کَمَانِ النِّكَاحِ لکه څرنگه چي په نکاح کې دی.

اللغات: ﴿شَابَهَتْ﴾ د مفاعلي ماضي ده: مشابه کېدل. ورته کېدل. ﴿اسْتَبْرَأَ﴾ د استفعال مصدر دی: درحم د پاکوالي او خالي والي معلومات کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که ادم ولد مالک مړ سي. یا مالک هغه آزاده کړي. نو دهنې عدت درې حیضه دی. او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چي دهنې عدت یو حیض دی. همدا د امام مالک او امام محمد مسلک دی.

د امام شافعي دلیل: دا دی چي پر ادم ولد د ملک یمین زائېدلو په وجه عدت واجبیږي. نو دهنې عدت د استبراء سره مشابه سو. او د استبراء لپاره یو حیض کافي وي. لهذا دهنې لپاره به هم یو حیض کافي وي.

زموږ دلیل: دا دی چي پر ادم ولد د فراش زائېدلو په وجه عدت واجبیږي. نو دهنې عدت د نکاح د عدت سره مشابه سو (حکمه چي په نکاح کې هم د فراش زائېدلو په وجه عدت واجبیږي). او څرنگه چي د نکاح عدت درې حیضه دی. نو حکمه به ادم ولد عدت هم درې حیضه وي. او بیا په دې مسئله

کي حضرت عمر رضي الله عنه هم زمور مقتدا او پېشوا دی. ځکه چي هغه دام ولد عدت درې حیض ټاکلي دي. نو ځکه به دهغې عدت درې حیضه وي.
او که ام ولد صیغره یا آئسه وي. حیض نه ورته راځي. نو بیا به دهغې عدت درې میاشتي وي.
لکه د منکوحه غیر حائضه بنځي چي همدومره عدت دی.

د نابالغه هلک د حامله بنځي د وفات عدت

وَإِذَا مَاتَ الصَّغِيرُ عَنْ امْرَأَتِهِ وَبِهَا حَبْلٌ أَوْ كَهَ چيري نابالغ هلک له خپلي بنځي څخه مړ سي ايمني که چيري د يوې بنځي نابالغ خاوند مړ سي ا حال دا چي بنځه حامله وي وَفَعِدْتُهَا أَنْ تَضَعَ حَبْلَهَا نُو دهغې عدت دا دی چي حمل وزېروي وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ ^⑤ او دا حکم ا د طرفينو په نېز دی وَقَالَ أَبُو يُونُسَ: عِدَّتُهَا أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي دهغې عدت خلور میاشتي اولس ورځي دي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همدا د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ قول دی لِأَنَّ الْحَبْلَ لَيْسَ بِثَابِتِ النَّسَبِ مِنْهُ ځکه چي ادغه ا حمل نسب له خاوند اصغير څخه ثابت نه دی فَصَارَ كَالْحَادِثِ بَعْدَ الْمَوْتِ نو ا دا حمل ا داسي سولکه ا د خاوند ا تر مرگ وروسته چي پيدا سوي وي وَلَهَا إِطْلَاقُ قَوْلِهِ تَعَالَى: وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَبْلَهُنَّ [الطلاق: ۴] او د طرفينو دليل د الله د دې فرمان مطلق والی دی: وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ... ايمني د حامله بنځو عدت دا دی چي هغوی حمل وزېروي ا وَلَئِنْهَا مُقَدَّرَةٌ بِمُدَّةٍ وَضَعَ الْحَبْلُ فِي أُولَاتِ الْأَحْمَالِ او ځکه چي په حامله بنځو کي عدت د اهغوی ا وضع الحمل په مودت سره اندازه کړی سوي دی قَصَرَتِ الْمُدَّةُ أَوْ طَالَتْ ابراره ده ا که د وضع الحمل مودت لږ سي يا اوږد سي لَا لِتَعْرِفَ عَنْ فَرَاغِ الرَّحِمِ او دا عدت د رحم د فراغت معلومولو ا پېژندلو لپاره نه دی لِشَرْعِهَا بِالْأَشْهُرِ مَعَ وُجُودِ الْأَقْرَاءِ ځکه چي دا عدت ايمني د وفات عدت ا د حیض په موجودگي کي ايمني د حیض باوجود هم ا په میاشتو سره شروع سوي دی لَكِنْ لِقَضَاءِ حَقِّ النِّكَاحِ بلکي د نکاح د حق اداء کولو لپاره دی ايمني د وفات عدت د دې لپاره نه دی چي د رحم فراغت په معلوم کړی سي. بلکي د دې لپاره دی چي د نکاح حق په اداء کړی سي ا وَهَذَا الْمَعْنَى يَتَحَقَّقُ فِي الصَّبِيِّ أَوْ دَا مَعْنَى په نابالغ

⑤ القول الرابع: قول الطرفين رَحِمَهُمَا اللهُ، كما ذكر في الخاتمة (ج: ٢، ص: ٢٧٠)، وكذا في الختمة (ج: ١، ص: ٥٣٠).

هَلَكَ كَيْ هَمَّ ثَابِتِيْرِي اَحْكَه چي د هغه نكاح هم موجوده. نو بايد د هغه د نكاح حق ادا كړي سِي اَرَأَيْتُمْ لَمْ يَكُنِ
 الْخُفْلُ مِنْهُ كَهْ شَهْ هَمَّ حَمْلُ لَهْ هَغْه خُخْه نَهْ دِي اَنكَاحْ خُوسْتَهْ اِبْخِلَافِ الْخُفْلِ الْخَاثِرْ پَهْ خِلَافِ د هغه
 حَمْلُ كُومْ چي اذْخَاوَنْد تَر مَرگ وروسته ا پيدا سوي وَي اَلَا تُهْ وَجَبَتْ الْعِدَّةُ بِالشُّهُورِ حُكْه اكله چي پَه هغه
 كِي اعدت د مياشتو پَه حساب سره واجب سو فَلَاشْتَعْبِرْ بِخُدُوثِ الْخُفْلِ نو ايبا ا به د حَمْلُ پَه پيدا
 كېدلو سره نه متغير كيږي وَلَيَا نَخْنُ فِيْهِ كَمَا وَجَبَتْ وَجَبَتْ مُقَدَّرَةً بِخُدُوثِ الْخُفْلِ او زموږ پَه دې مسئله كې
 چي څرنگه عدت واجب سو نو اسمدستي ا له هغه وخت څخه د حَمْلُ پَه مودت سره متعين
 واجب سو فَافْتَرَقَا نو حُكْه دواړي مسئلې سره جلا سوي ايعني پَه دواړو كې فرق راغلي ا وَلَا يَنْزِلُهُ اَمْرًا
 الْكَبِيرُ اِذَا حَدَثَ لَهَا الْخُفْلُ بَعْدَ الْمَوْتِ او ا پَر دې باندي ا د بالغ سړي د بښخي اعتراض نه وارديږي كله
 چي د بالغ سړي تَر مَرگ وروسته د هغې حَمْلُ ښكاره سوي وَي لِأَنَّ النِّسْبَ يَثْبُتُ مِنْهُ حُكْه چي ا په
 دې صورت كې د حَمْلُ ا نسب د هغه ا بالغ خاوند اسره ثابتيږي فَكَانَ كَالْقَائِمِ عِنْدَ الْمَوْتِ حُكْمًا نو دا حَمْلُ
 داسي سو لكه د حَكْمُ پَه اعتبار سره چي د مَرگ پَه وخت كې موجود وي وَلَا يَثْبُتُ نَسْبُ الْوَلَدِي
 الْوَجْهَيْنِ او پَه دواړو صورتونو كې به د كوچني ايعني د حَمْلُ ا نسب نه ثابتيږي لِأَنَّ النِّسْبَ لَا يَثْبُتُ
 حُكْه چي نابالغ هلك لره هيڅ نطفه نه وي فَلَا يَتَصَوَّرُ مِنْهُ الْغُلُوقُ نو د هغه له طرف څخه د حامله كولو
 ا د بښخي د بلارولو ا هيڅ تصور كېدای نه سي وَالْبَنَاءُ يَقُومُ مَقَامَهُ فِي مَوْضِعِ التَّحْوُرِ او نكاح د تصور
 پَه ځای كې د وطي قائم مقام كيږي.

اللفات: ﴿حَادِثٌ﴾ د ضرب اسم فاعل دی: وروسته پيدا سوي (واقع سوي). ﴿غُلُوقٌ﴾ د بښخي په
 رحم كې نطفه قرار نيول. د بښخي حامله كېدل (بلارېدل). حامله كول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی كه يو نابالغه هلك مړ سي. او د هغه ښځه حامله وي. نو د طرفينو
 په نېز د هغې عدت وضع الحمل دی. او امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي د هغې عدت څلور
 مياشتي اولس ورځي دي. همدا امام شافعي. انام مالک او امام احمد رَحْمَةُ اللهِ قول دی.

د امام ابو يوسف دليل: دا دی چي د دې بښخي د حَمْلُ ا نسب د دغه صغير (نابالغه هلك) سره ثابت نه
 دی. حُكْه دا خبره تسليم سوې ده چي د نابالغه هلك پَه وطي سره ښځه نه حامله كيږي. نو داسي سو
 لكه د صغير تَر مَرگ وروسته چي دا حَمْلُ ښكاره سوي وي (يعني لكه د صغير تَر مَرگ وروسته چي

بنځه حامله سوې وي). او تر مرګ وروسته د حمل ښکاره کېدلو په صورت کې بالاتفاق پر ښځې څلور میاشتي اولس ورځې واجبیږي. نو همداسې به دلته هم د دې ښځې عدت څلور میاشتي اولس ورځې وي.

د طرفینو دلیل: دا دی چې الله تعالیٰ په دې آیت "وَأُولَاتِ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ" کې مطلقاً حکم کړی دی چې د حامله ښځو عدت وضع الحمل دي. برابره ده هغه که د طلاق عدت وي یا د وفات عدت وي. او برابره ده حمل که د خپل خاوند وي یا د بل چا وي. نو دا آیت به د خپل اطلاق په وجه د نابالغ هلک ښځې لره هم شامل وي. ځکه چې هغه حامله ده. که څه هم د هغې حامل ثابت النسب نه دی. او دویم دلیل دا دی چې د حامله ښځو په حق کې د وفات د عدت اندازه په وضع الحمل سره ټاکل سوې ده. هغه که د وضع الحمل مودت لږ وي. او که زیات وي. او د وفات د عدت مقصد د نکاح حق اداء کول دي. درحم خالي والي معلومول نه دي. د دې وجه داده چې په شریعت کې د وفات عدت د حیض باوجود په میاشتو سره ټاکل سوی دی. نو ثابت سوه چې د دغه عدت مقصد د نکاح حق اداء کول دي. نه درحم خالي والي (فراغت) معلومول. او دا مقصد په صغیر کې هم موجود دی. که څه هم حمل له هغه څخه نه دی. نو ځکه به د هغه د ښځې په حق کې هم عدت وضع الحمل وي.

بغلاف الحمل إلخ: په دې سره د امام ابو یوسف رحمه الله د قیاس جواب ورکوي. حاصل یې دا دی چې کوم حمل د وفات په وخت کې موجود وي. داسې حمل پر هغه حمل قیاسول صحیح نه دي کوم چې تر وفات وروسته ښکاره سوی وي. ځکه چې د وفات په وخت کې د حمل د نشتوالي په صورت کې د نکاح د حق اداء کولو لپاره عدة بالشهور واجب سوی دی. لهذا اوس که تر دې وروسته حمل ښکاره سي. نو د هغه په وجه به دغه عدت نه متغیر کیږي. بلکې عدة بالشهور به پر خپل حالت پاته وي.

او په دې مسئله کې عدت له ابتداء څخه وضع الحمل ټاکل سوی دی. ځکه چې د حامله ښځو عدت همدا دی چې هغوی حمل وزېږوي. لهذا په مقیس او مقیس علیه کې فرق راغلی. نو په دې وجه به یو پر بل قیاسول صحیح نه وي.

ولایلم إلخ: دا دیو مقدر سوال جواب دا دی. سوال دا دی چې د بالغ سړي د ښځې په حق کې عدت ولي متغیر کیږي. یعنې که د بالغ سړي د مرګ په وخت کې حمل ښکاره سوی نه وي. نو د هغه د ښځې عدت د میاشتو په حساب سره وي. او که تر مرګ وروسته حمل ښکاره سي. نو بیا د هغې عدت په وضع الحمل سره بدلیږي. لهذا د صغیر (نابالغه هلک) د ښځې عدت هم متغیر کېدل پکار دي. د دې په جواب کې فرمایي چې له بالغ څخه د نطفې او وطی تصور کېدای سي (یعنې د هغه په وطی سره د ښځې حامله کېدل ممکن دي). نو په دې وجه به تر مرګ وروسته پیدا کېدونکی حمل د

هغه ګرځول کيږي (چې دا حمل د هغه دی. او د وفات په وخت کې هم موجود وو. او اوس ښکاره او غټ سو). نو په دې وجه به د هغه د ښځې په حق کې عدت متغیر کيږي. د دې په خلاف چې څرنګه د صغیر په حق کې نطفه او وطي بالکل متصور نه دي. لهدا د هغه د ښځې حمل به نه د وفات په وخت کې موجود منل کيږي. او نه به د صغیر سره د حمل نسب ثابتیږي.

ولايشئ الخ: فرمایي که حمل د صغیر د مرګ په وخت کې موجود وي او که موجود نه وي. په دواړو صورتونو کې د صغیر سره د حمل نسب نه ثابتیږي. ځکه چې د نسب د ثبوت لپاره نطفه او وطي ضروري دي. او له صغیر څخه بالکل نطفه او وطي متصور نه دي. او د هغه نکاح د وطي قائم مقام منل کېدلای هم نه سي. ځکه کله چې له هغه څخه بالکل د وطي امکان او تصور نسته. نو نکاح به یې څرنګه د وطي قائم مقام سي.

د حیض په حالت کې د طلاق سوي ښځې عدت

وَإِذَا طَلَّقَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ فِي حَالَةِ الْخَيْضِ أَوْ كَلَهُ فِي خَاوِنْدٍ خَيْلِي ښځې ته د حیض په حالت کې طلاق ورکړي لَمْ تَعُدَّ بِالْحَيْضَةِ الَّتِي وَقَعَ فِيهَا الطَّلَاقُ نَوَ اَدَاسِي ښځه ا به هغه حیض په عدت کې نه شماری په کوم حیض کې چې طلاق واقع سوی وي لَكِنَّ الْعِدَّةَ مُقَدَّرَةٌ بِثَلَاثِ حَيَضٍ كَوَامِلٍ ځکه چې عدت په پوره دریو حیضو سره متعین سوی ا ټاکل سوی دی ا نو که ښځه هغه حیض هم په عدت کې شمار کړي. نو درې حیضه به پوره نه سي ا فَلاَ يَنْقُصُ عَنْهَا لِهَذَا تَر د ريو حیضو به عدت نه کمیږي.

اللفات: ﴿کوامل﴾ جمع د کاملة ده: پوره. بشپړ.

تشریح: صورت د مسئلې بالکل ښکاره دی. د تشریح ضرورت یې نسته.

که د معدته ښځې سره وطي بالشبهه وسي نو د دواړو عدتونو د تداخل حکم

وَإِذَا وَطِئَتِ الْمُعْتَدَّةُ بِشُبْهَةٍ أَوْ كَلَهُ فِي تَهْرُونَكِي ښځې سره وطي بالشبهه وسي فَقَعْلِيهَا عِدَّةٌ أُخْرَى نُو پَر هغې به بل عدت اهم ا واجب وي وَتَدَاخَلَتِ الْعِدَّتَانِ او دواړه عدتونه به په یو بل کې داخلېږي وَيَكُونُ مَا تَرَاهُ الزَّوْجُ مِنَ الْخَيْضِ مُحْتَسَبًا مِنْهُنَا جَمِيعًا او دا ښځه چې کوم حیض ويني هغه به له دواړو عدتونو څخه شمارل کيږي وَإِذَا انْقَضَتِ الْعِدَّةُ الْأُولَى وَلَمْ تَكُنِ الثَّانِيَّةُ او که چېرې اول عدت پوره سي او دویم عدت پوره نه سي فَقَعْلِيهَا تَامُ الْعِدَّةِ الثَّانِيَّةِ نو پَر هغې به دویم عدت پوره کول واجب وي وَهَذَا عِنْدَنَا او د ا حکم ازموږ په نېز دی وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا تَتَدَاخَلَانِ او امام شافعي رَجَبُهُ

انه فرمايي: چي دواړه عدتونه به په يو بل کي نه داخليري لَأَنَّ النِّقْصُودَ هُوَ الْعِبَادَةُ حُكْمُهُ اِدْعَتْ ا
مقصود خو عبادت دی فَإِنَّهَا عِبَادَةٌ كَيْفَ عَنِ التَّزَوُّجِ وَالْخُرُوجِ حُكْمُهُ چي دا اعدت له نکاح او ادباندې ا
وتلو څخه د منع کېدلو عبادت دی فَلَا تَدْخُلُ الْإِخْلَانِ لِهَذَا دواړه عدتونه به يو په بل کي نه داخليري
كَالْمُؤْمِنِينَ فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ لکه په يوه ورځ کي چي دوي روژې انه داخليري ا وَلَكِنَّا: أَنَّ النِّقْصُودَ التَّعَرُّفُ عَنْ
فَرَاغِ الرَّحْمِ او زموږ دليل دا دی: چي ا دعدت ا مقصود د رحم د فراغت معلومول دي وَقَدْ حَصَلَ
بِالْوَحْدَةِ او دا مقصد په يوه عدت سره حاصليري فَتَدْخُلُ الْإِخْلَانِ لِهَذَا دواړه عدتونه به په يو بل کي
داخليري وَمَعْنَى الْعِبَادَةِ تَابِعٌ او د عبادت معنی تابع ده اَلَا تَرَى أَنَّهَا تَنْقُضُ بَدُونَ عَلَيْهَا وَمَعَ تَرْكِهَا الْكَفْ
آيا ته نه گوري! چي عدت د بنځي له خبرېدلو څخه بغير او د ځان منع کولو ا د حکم ا د پرېښولو
باوجود اهم ا تيرېږي.

اللغات: ﴿تَدْخُلَتْ﴾ د تفاعل ماضي ده: يو په بل کي داخلېدل. ﴿مُخْتَسِبًا﴾ د افتعال اسم مفعول
دی: شمارل سوی. حسابل سوی (محسوب). ﴿كُفَّ﴾ د نصر مصدر دی: منع کېدل. ځان منع کول.
ځان راگرځول. ﴿التَّعَرُّفُ﴾ د تفعّل مصدر دی: پېژندل. معلومېدل.

تشریح: په متن کي له "المُعْتَدَّة" څخه مراد هغه ښځه ده کوم چي د طلاق بائن په عدت کي وي.
د مسئلې حقيقي صورت دادی چي که يو سړی خپلي ښځي ته طلاق بائن ورکړي. او ښځه د
عدت په دوران کي د يو بل سړي نکاح وکړي. او بيا د فساد دفع کولو په خاطر قاضي ددوی په مينځ
کي تفريق وکړي. نو اوس ښکاره خبره ده چي پر دغه ښځه به دوه عدتونه واجب وي. يو د مخکني
خاوند عدت. او بل د دويم خاوند عدت. لېکن زموږ په نېز به په دغه دواړو عدتونو کي تداخل کيږي.
او دغه ښځي ته چي هر حيض راځي. هغه به په دواړو عدتونو کي شمارل کيږي. چي د هغه صورت
به داسي وي چي که چيري ښځي تريوه حيض تېرېدلو وروسته (د دويم خاوند سره) نکاح کړې وي.
نو تر تفريق وروسته به پر هغې درې حيضونه نور واجب وي چي له هغه څخه به دوه حيضه په دواړو
عدتونو کي شمارل کيږي (يعني دوه حيضه به څلور حيضه گڼل کيږي. او له هر عدت څخه به
شمارل کيږي). او څرنگه چي په اول عدت کي يو حيض مخکي لا تېر سوی وو. نو ځکه به هغه
عدت پوره گڼل کيږي (ځکه چي دوه حيضه ددې عدت په هغه کي شمارل سول او يو حيض د هغه
عدت سو. نو دا يې درې حيضونه). او پاته سو دريم حيض به په دويم عدت کي شمارل کيږي. نو په
دې توگه به دويم عدت هم پوره سي.

امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فَرَمَائِي چي په دواړو عدتونو کي به تداخل نه کيږي، بلکي دهر عدت لپاره به جلا جلا درې حیضه شمارل کيږي.

د امام شافعي دلیل: دا دی چي د عدت د وجوب مقصد عبادت دی، ځکه چي د عدت په دوران کي معتده ښځه د بل سړي سره نکاح کولای نه سي، او نه بېله شرعي ضرورت له کور څخه وتلای سي، او په عباداتو کي تداخل نه کيږي، مثلاً که یو سړی په یوه ورځ کي دوې روژې ونيسي، نو نه صحیح کيږي، بلکي فقط یوه یوه روژه صحیح کيږي، همداسي به یو حیض هم په دواړو عدتونو کي نه شمارل کيږي.

زهوړ دلیل: دا دی چي د عدت مقصود درحم برأت او فراغت معلومول دي، او څرنګه چي دامقصود په یوه عدت سره حاصلیږي، لهدا بېله څه وجهي به د عدت په واجبولو سره پر ښځي انتظار (ترنص) نه زیاتول کيږي، او په دواړو عدتونو کي به تداخل کيږي.

ومعنى العبادة إلخ: په دې سره د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ د قیاس جواب ورکوي، حاصل یې دا دی چي موږ هم دا خبره منو چي عدت یو عبادت دی، خو په عدت کي د عبادت معنی تابع ده، ځکه چي د عدت اصلي مقصود خو درحم د فراغت طلب کول دي، همدا وجه ده که معتده ښځه خپل ځان له "کَف" څخه منع نه کړي او پر "کَف" عمل نه وکړي یعني بېله ضرورت له کور څخه ووځي نو هم عدت تیريږي او صحیح کيږي، یا که مثلاً هغه په دې خبره نه وي چي ما ته طلاق راکول سوی دی او درې حیضه په دغه ناخبرۍ کي تېر سي، نو هم عدت تیريږي او صحیح کيږي، لهدا که چيري د عدت اصل مقصود عبادت وای، نویا به په دې کارونو سره عدت باطلېدلای، لهدا د عدت نه باطلېدل د دې خبري دلیل دی چي په عدت کي د عبادت معنی تابع ده، او کله چي هغه تابع ده، نو ځکه به تداخل پکښي کيږي.

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

وَالْمُعْتَدَةُ عَنْ وَقَائِدِهَا إِذَا وَطِئَتْ بِشَبْهَةٍ أَوْ دَوَاتِ عَدَّتِ تَهْرُونَكِ ښځه چي کله په شبهه سره وطي کړي سي ايمني کله چي له خاوند څخه بغير یو بل څوک په شبهه جماع ور سره وکړي اَلْمُعْتَدَةُ بِالشَّهْوَرِ نو هغه به د میاشتو په حساب ا عدت تېروي وَتَحْتَسِبُ بِهَا تَرَاوُ مِنَ الْحَيْضِ فِيهَا او په دې دوران کي چي کوم حیض وړيني هغه به اهم په عدت کي ا شماري تَحْقِيقًا لِلتَّداخُلِ بِقَدَرِ الْإِمْكَانِ د دې لپاره چي حتی الْإِمْكَانِ تداخل ثابت سي.

اللغات: «المُعْتَدَّة» د افتعال اسم مفعول دی: عدت تېرونکې ښځه (هنه ښځه کوم چي په عده کي وي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو خاوند مړ سي، او ښځه د وفات عدت (يعني خلور مياشتي اولس ورځي) تېرول شروع کړي، او د عدت په دوران کي دهغې سره وطي بالشبهه وسي، نو دا ښځه به هغسي د مياشتو په حساب خپل عدت پوره کوي، او په دې دوران کي چي کوم حيضونه هغې ته راځي، دا به له دویم حیض څخه شماري، ددې لپاره چي حتی امکان تداخل وسي. (مثلاً که د خاوند تر مړگ وروسته هغې دوي مياشتي عدت پوره کړی وي او دوي مياشتي اولس ورځي عدت لا پاته وي، او په دې حالت کي دهغې سره وطي بالشبهه وسي، نو اوس به دا ښځه هغه پاته دوي مياشتي اولس ورځي پوره کوي، او په دې دوو مياشتو اولس ورځو کي چي کوم دوه حیضه راځي، هغه به په دویم عدت يعني د وطي بالشبهه په عدت کي شماري، او کله چي دغه دوي مياشتي اولس ورځي هم پوره سي، نو یو حیض به بل تېروي چي د وطي بالشبهه عدت هم پوره سي).

د عدت شروع کېدلو وخت

وَأَبْتَدَاءُ الْعِدَّةِ فِي الطَّلَاقِ عَقِيبَ الطَّلَاقِ أَوْ فِي طَلَاقٍ څخه وروسته وي وَفِي الْوَفَاةِ عَقِيبَ الْوَفَاةِ أَوْ د خاوند په وفات کي به تر وفات وروسته وي فَإِنْ لَمْ تَعْلَمْ بِالطَّلَاقِ أَوْ الْوَفَاةِ حَتَّى مَضَتْ مُدَّةُ الْعِدَّةِ نو که چيري ښځه په طلاق يا وفات خبره نه سي تر دې چي د عدت مودت تېر سي فَقَدْ انْقَضَتْ عِدَّتُهَا نو دهغې عدت پوره سو لِأَنَّ سَبَبَ الْعِدَّةِ الطَّلَاقُ أَوْ الْوَفَاةُ ځکه چي د عدت واجبه دلو سبب طلاق دی يا وفات دی فَيُعْتَبَرُ ابْتِدَاءُهَا مِنْ وَقْتِ وُجُودِ السَّبَبِ نو د عدت د شروع اعتبار به اهم د سبب موجودېدلو له وخت څخه کيږي ايمني پر ښځي د دوو سببونو په وجه عدت واجبيږي، يو دا چي خاوند طلاق ورکړي، دویم دا چي خاوند يې مړ سي، لهذا هر کله چي هم په دې دواړو کي يو سبب پېښ سي، نو عدت به شروع کيږي، که څه هم ښځه خبره نه وي، ځکه چي سبب موجود سوَا وَمَسَائِلُهُنَّ يُفْتَوْنَ فِي الطَّلَاقِ أَنَّ ابْتِدَاءَ هَا مِنْ وَقْتِ الْإِقْرَارِ اوز مودې اذ بخاری او سمرقند امشائخو به د طلاق په صورت کي د الفتوی ورکول چي د عدت شروع به ا په طلاق کي اذ اقرار له وخت څخه وي نَفْيًا لِتَهْمَةِ النِّوَاضَةِ ددې لپاره چي دخپل مينځوي اتفاق کولو تهمت ليري سي، ايمني د طلاق د عدت په هکله به د بلخ او سمرقند علماؤ د الفتوی ورکوله چي له هغه ورځي څخه به عدت شروع کيږي په کومه ورځ چي خاوند د طلاق اقرار وکړي، مثلاً که درجب په اوله ورځ خاوند اقرار وکړي چي ما دربيع الثاني په

اوله ورځ ښځي ته طلاق ورکړی وو نو د قاعدې خو مطابق باید د ربیع الثاني له اولي ورځي څخه عدت شروع سي. لېکن د بلخ او سمرقند مشائخو به دا فتوی ورکوله چي د تهمت ليري کولو لپاره به درجبه له اولي ورځي څخه عدت شروع کيږي. "تهمت دا دی چي شاید خاوند او ښځي به دا پلان جوړ کړی وي چي ما او تا به د خپلو قربانو په مخ کي پر دې خبره اتفاق وکړو چي ما څو میاشتي مخکي تا ته طلاق ورکړی دی او اوس عدت پوره سوی دی او ته اجنبیه گرځېدلې یې. نو په دې توگه به زه تا ته د میراث له حق څخه د زیات مال وصیت وکړم". د دغه تهمت د نفی کولو په وجه به د اقرار له ورځي څخه عدت شروع کيږي.

اللغات: ﴿يُفْتُونَ﴾ د افعال د باب مضارع ده. اَفْتَى يُفْتِي اِفْتَاءً: فتوی ورکول. ﴿مَوَاضِعُ﴾ د مفاعلي

د باب مصدر دی: کله چي دوه خلک پر یوه خبره اتفاق وکړي. نو دې ته "مواضعت" وایي.

تشریح: مسئله په عبارت کي تشریح سوه.

د نکاح فاسد د عدت شروع کېدلو وخت

وَالْعِدَّةُ فِي النِّكَاحِ الْقَاسِدِ عَقِبَ التَّفْرِيقِ أَوْ عَزْمِ النِّكَاحِ عَلَى تَرْكِهَا أَوْ بِالنِّكَاحِ كَيْ بَعْدَ تَرْكِهَا
تفريق وروسته يا د وطي پر پرېښوولو د واطي تر عزم کولو وروسته وي وَقَالَ: زُفَرٌ: مِنْ آخِرِ الْوَطْأِ
او امام زفر رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي اد عدت شروع به له آخري وطي څخه وي لِأَنَّ الْوَطْءَ هُوَ السَّبَبُ
الْمُوجِبُ حُكْمِهِ چي همدا وطي د عدت واجبونکي سبب دی وَلَكِنَّا: أَنَّ كُلَّ وَطْءٍ وَجَدْنِي الْعَقْدَ الْقَاسِدَ يَجْزِي
مَجْزَى الْوَطْءِ الْوَاحِدِ زموږ دليل دا دی: چي هر هغه وطي کوم چي په فاسد عقد کي پيداسي اهغه
د يوه وطي قائم مقام کيږي لِاسْتِدَادِ الْكُلِّ إِلَى حُكْمِ عَقْدٍ وَاحِدٍ حُكْمِهِ چي د ټولو او طو اُنْسَبَتْ د يوه عقد
وطرف ته کيږي وَلِهَذَا يُكْتَفَى فِي الْكُلِّ بِنَهْرٍ وَاحِدٍ او له همدې وجهي د ټولو او طو لپاره يو مهر کافي
کيږي فَقَبْلَ الْمُنْكَاحِ أَوْ الْعَزْمِ لَا تَثْبُتُ الْعِدَّةُ نو ځکه به تر تفريق يا تر عزم کولو مخکي عدت نه
ثابتيږي مَعَ جَوَازِ وُجُودِ غَيْرِهِ ځکه چي له دې وطي څخه بغير اد نورو و طو اد وجود امکان سته ايمني
ځکه چي تر تفريق او عزم مخکي د نورو و طو موجودېدل ممکن دي ا وَلَئِنْ الشَّكُّ عَلَى وَجْهِ الشُّبْهَةِ أُقِيمَ مَقَامُ
حَقِيقَةِ الْوَطْءِ او ځکه چي د شېبه په توگه پر وطي قدرت درلودل د حقيقي وطي قائم مقام سوي دي
لِخَفَاتِهِ د وطي د پتوالي امخفي والي ا په وجه ايمني ځکه چي وطي يو مخفي شی دی ا وَمَسَاسُ الْحَاجَةِ إِلَى
مَعْرِفَةِ الْحُكْمِ فِي حَقِّ غَيْرِهِ او د ضرورت محسوسېدل له واطي څخه بغير اد بل چا ا په حق کي د حکم

وېژندلو ته دی. ايمني وطي ځکه مخفي او پټ امر دي چي له واطي څخه بغير بل څوک هم د حکم يعني د عدت معلومولو ته مجبوره کيږي، نو د بل چا په حق کي وطي يو مخفي امر دی.

اللغات: ﴿واطي﴾ د سمع اسم فاعل دی: وطي کونکی، جماع کونکی، ﴿عزم﴾ د ضرب مصدر دی: پنځه اراده کول، ﴿تسکن﴾ د تفعل مصدر دی: قدرت حاصلېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د يو سړي او ښځي په مينځ کي فاسده نکاح و تړل سي. نو ښکاره خبره ده چي دا نکاح به فسخ کيږي او د دوی په مينځ کي به تفریق واقع کيږي. خو په دې صورت کي به زموږ په نېز د عدت شروع له هغه وخت څخه کيږي کله چي قاضي د خاوند او ښځي په مينځ کي تفریق وکړي او نکاح فسخ کړي. يا به له هغه وخت څخه کيږي کله چي واطي د وطي د پرېښوولو پنځه اراده وکړي (او ټينګ عزم وکړي چي بيا به هيڅکله د دې ښځي سره جماع نه کوم). لېکن امام زفر رحمه الله فرمايي چي په نکاح فاسد کي به د وطي شروع له آخري وطي څخه کيږي. ځکه چي همدا وطي د عدت واجبېدلو سبب دی. ځکه که دغه سړي وطي نه کولای. نو پر ښځي به عدت نه واجبېدلای. معلومه سوه چي د عدت د وجوب محرک او سبب وطي دي. نو ځکه به د عدت شروع له آخري وطي څخه کيږي.

ولنا لا: زموږ دليل دادی چي په عقد فاسد کي چي څومره وطي کيږي، هغه ټوله د يوه وطي (وطني واحد) په درجه کي دي. ځکه چي هغوی ټوله د يوه عقد و طرف ته منسوب دي، او د هغوی ټولو په وجه فقط يو مهر واجبيږي. لهدا تر تفریق يا د وطي نه کولو تر ټينګ عزم مخکي به تفریق نه ثابتيږي، ځکه چي تر تفریق او تر ټينګ عزم کولو مخکي د دويم ځل وطي کولو امکان سته. نو ځکه موږ وايو چي تر څو تفریق واقع سوی نه وي يا د وطي د پرېښوولو ټينګ عزم سوی نه وي. تر هغه وخته به عدت نه شروع کيږي.

ولأن التسكن لا: له دې ځايه دويم دليل بيانوي. حاصل يې دادی چي حقيقي وطي يو مخفي او پټ کار دی. او وطي بالشبهه د هغه قائم مقام دي. ځکه هر هغه شی کوم چي مخفي وي او د هغه ظاهري سبب موجود وي نو دا ظاهري سبب د هغه شي قائم مقام جوړيږي. نو ځکه به قدره علی وجه الشبهه د وطي قائم مقام وي. او ښکاره خبره ده چي په نکاح فاسد کي تر تفریق يا د وطي نه کولو تر ټينګ عزم مخکي د قدره علی الوطی شبهه ياته وي (يعني په نکاح فاسد کي تر تفریق او ټينګ عزم مخکي

دا شبهه کېدای سي چي شايد خاوند به بيا د بنځي سره وطي وکړي). نو ځکه به تر تفريق واقع کېدلو يا ټينګ عزم کولو مخکي عدت نه شروع کېږي (ځکه چي د عدت شروع له هغه وخت څخه کېږي. کله چي په هره توګه د وطي شبهات ختم سي).

ومساس الحاجة إلخ: په دې سره د يو مقدر سوال جواب ورکوي. سوال دا دی چي دا خبره موږ نه منو چي حقيقي وطي يو مخفي امر دی. ځکه چي د عدت معلومولو ضرورت خاوند او بنځي ته دی. اود خاوند او بنځي په نېز حقيقي وطي يو معلوم امر دی. نه مخفي امر (يعني خاوند او بنځي ته معلومه ده چي آخري وطي کله سوي دي. نو له هغه وخت څخه به بنځه عدت شروع کوي). لهندا د خاوند او بنځي په حق کي وطي يو مخفي امر ګرځول صحيح نه دي. د دې په جواب کي فرمايي چي کله نا کله د خاوند او بنځي څخه بغير بل چا ته هم د عدت معلومولو ضرورت پېښېږي. مثلاً که د دغه بنځي سره يو سړی صحيح نکاح کول غواړي. نو هغه سړی دې ته مجبوره دی چي د بنځي د عدت د ابتداء او انتهاء په هکله معلومات تر لاسه کړي. نو که څه هم وطي د خاوند او بنځي په حق کي مخفي امر نه دی. لېکن د بل چا په حق کي هغه مخفي امر دی. نو ځکه به هغه مخفي منل کېږي.

په عدت تېرېدلو کي د خاوند او بنځي د اختلاف

په صورت کي د جاقول معتبر دی؟

وَإِذَا قَالَتِ الْمُبْتَذَنَةُ: انْقَضَتْ عَلَيَّ وَكَذَّبَهَا الرَّؤُومُ او کله چي معتده بنځه ووايي: چي زما عدت تېر سو کَانَ الْقَوْلُ قَوْلَهَا مِمَّ الْيَمِينِ نو قول به د بنځي معتبر وي د قسم سره لِأَنَّهَا أَمِينَةٌ فِي ذَلِكَ ځکه چي بنځه په دې باره کي امانتداره ده وَقَدْ أَثْبَهَتْ بِالْكَذِبِ الْهَکُنْ اهغه په درواغو سره متهم ده فَتَخْلِفُ كَالْمُؤَدَّعِ نو ځکه به د مودع په څير قسم خوري ايعني بنځه د عدت تېرېدلو په سلسله کي امانتداره ده. او خاوند پر هغې تهمت لګولی دی چي ته درواغ وايې. او قاعده داده چي کله د امانت په خلاف هيڅ ګواه نه وي. نو اَمِين به قسم خوري!

اللغات: ﴿فَتَخْلِفُ﴾ د ضرب مضارع ده: قسم خوړل (قسم کول). لوړه کول. ﴿الْمُؤَدَّعُ﴾ د افعال اسم

مفعول دی: هغه څوک چي امانت ورته ايښول سوی وي، اَمِين، امانتدار (امانت ساتونکی).

نشریح: عبارت او صورت د مسئلې ښکاره دي. تشریح ته ضرورت نه لري.

د هغه بنځي عدت کوم چي د طلاق په عدت کي دويم ځل نکاح وکړي او بيا طلاق ورکول سي

وَإِذَا طَلَّقَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ طَلَّاقًا بَاطِلًا أَوْ كَلَهُ فِي خَاوَنَدٍ خِطْلِي بِنَجْوَى تَه طَلَّاقٌ بَاطِلٌ وَرَكْرِي ثُمَّ تَزَوَّجَهَا فِي عِدَّتِهَا بَيَا د هغې په عدت کي د هغې سره نکاح وکړي وَطَلَّقَهَا قَبْلَ الدُّخُولِ بِهَا أَوْ أَبَا تَر د خول مخکي هغې ته طلاق ورکړي فَقَلْبُهُ مَهْرٌ كَامِلٌ وَعَلَيْهَا عِدَّةٌ مُسْتَقِلَّةٌ نُو پَر خاوند به پوره مهر واجب وي او پَر بنځي به مستقل اعلي حده عدت واجب وي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ ٥٠ او دا حکم اد شيخينو رَجَعَهَا الله په نېز دی وَقَالَ: مُحْكَمٌ: عَلَيْهِ نِصْفُ الْمَهْرِ وَعَلَيْهَا إِتِمَامُ الْعِدَّةِ الْأُولَى أَوْ إِمَامُ مُحَمَّد رَجَعَهُ الله فرمايي: چي پَر خاوند به نيم مهر واجب وي او د هغه ا پَر بنځي به فقط ا د اول عدت پوره کول واجب وي لِأَنَّ هَذَا طَلَّاقٌ قَبْلَ الْبَيْتِ حَكَمٌ چي د طلاق قبل الدخول دی فَلَا يُوجِبُ كِتَالَ الْمَهْرِ وَلَا اسْتِثْنَاءَ الْعِدَّةِ لِهَذَا نَه به پوره مهر واجبي او نه به له نوي سره د عدت شروع کول اعني مستقل عدت ا واجبي وَإِكْمَالُ الْعِدَّةِ الْأُولَى إِتِمَامُهَا بِالطَّلَاقِ الْأَوَّلِ أَوْ د ا و ل عدت پوره کول خو د اول طلاق په وجه واجب سوي دي إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَنْهَ عَنْ التَّزْوُجِ الشَّانِ خُودَا چي د دويمي نکاح په وخت کي هغه اول عدت ا بنکاره نه سو اعني دويمي نکاح په وجه پت سوا فَإِذَا ارْتَفَعَ بِالطَّلَاقِ الشَّانِ ظَهَرَ حُكْمُهُ الْهَكْن کله چي دويمه نکاح په دويم طلاق سره ختمه سوه نو د اول طلاق حکم بنکاره سو کَمَا نَوَاسْتَرَى أُمُّ وَلَدِهِ ثُمَّ اغْتَنَقَهَا لَكِه يُو خوک چي خپل اُم ولد رانيسي او آزاده يې کړي وَلَهُمَا: أَنَّهَا مَقْبُوضَةٌ فِي يَدِهِ حَقِيقَةٌ بِالْوَطْأَةِ الْأُولَى ا و د شيخينو دليل دا دی: چي د ا بنځه په اوله جماع سره حقيقتا د خپل خاوند په قبضه کي مقيده ده وَبَقِيَ أَثَرُهُ وَهُوَ الْعِدَّةُ ا و د اولي جماع ا ثر اوس هم ا پاته دی او هغه عدت دی فَإِذَا جَدَّ النِّكَاحُ وَفِي مَقْبُوضَةٍ لِهَذَا كَلَهُ چي نکاح نوې سوه په داسي حال کي چي د ا بنځه ا د خاوند ا په قبضه کي ده نَابَ ذَلِكَ الْقَبْضُ عَنِ الْقَبْضِ الْمُسْتَحَقِّ فِي هَذَا النِّكَاحِ نو دا قبضه د دغه ادويمي انکاح د واجبي قبضي قائم مقام سوه كَالْغَاصِبِ يَشْتَرِي الْمَقْبُوضَ الَّذِي فِي يَدِهِ لَكِه غاصب چي هغه مغضوب شی رانيسي کوم چي د هغه په قبضه کي وي يَصِيرُ قَابِضًا بِجَرْدِ الْعَقْدِ نو محض په عقد سره هغه

قابض گرځي قَوْضَ بِهَذَا أَنَّهُ طَلَّقَ بَعْدَ الدُّخُولِ نو په دې سره ښکاره سوه چي دا طلاق اښکاري اتر
دخول وروسته دی وَقَالَ زَوْجِي: لَا عِدَّةَ عَلَيْهَا أَصْلًا او امام زفر رَحْمَةُ الله فرمايي: چي پر دغه ښځي بالکل
عدت واجب نه دی لَأَنَّ الْأَوَّلَ قَدْ سَقَطَ بِالتَّزْوِجِ ځکه چي اول عدت په دويمه انکاح سره ساقط سو
فَلَا تَبْعُدُ نَوْحَکَ به هغه نه راځرځي وَالثَّانِيَةَ لَمْ تَجِبْ او دويم عدت اتر اوسه واجب سوي نه دی
وَجَوَابُهُ مَا قُلْنَا او ددې جواب هغه دی کوم چي موږ ذکر کړی.

اللغات: ﴿اِئْتَامَر﴾ د افعال مصدر دی: پوره کول، بشپړ کول، ﴿مَسِسْمَس﴾ جماع کول، وطي کول.

﴿اسْتَيْتَنَنَ﴾ د استفعال مصدر دی: له نوي سره شروع کول، ﴿جُدِدَ﴾ د تفعیل مضارع مجهوله ده:
نوي کول، جديد کول، تازه کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو سړی خپلي ښځي ته طلاق بائن ورکړي، او د عدت په
دوران کي دویم ځل د هغې سره نکاح وکړي، لېکن تر وطي او خلوت صحیحه مخکي بیا هغې ته
طلاق ورکړي، نو د شیخینو رَحْمَتُهُ الله په نېز به پر دغه خاوند ټوله مهر واجب وي، او دده پر ښځي به
مستقل دویم عدت واجب وي، امام محمد رَحْمَةُ الله فرمايي چي پر خاوند به نیم مهر واجب وي، او پر
ښځي به د اول (مخکنی) عدت پوره کول واجب وي.

صاحب د ذخیرې لیکلي دي چي دا مسئله پریوه فقهی قاعدې باندي مبني ده، د قاعدې حاصل دا
دی چي د شیخینو رَحْمَتُهُ الله په نېز د اولي نکاح دخول د دویمي نکاح دخول شمارل کیږي، لېکن د
امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز د اولي نکاح دخول د دویمي نکاح دخول نه شمارل کیږي.

او څرنگه چي دغه سړي ښځي ته په دویمه نکاح کي تر دخول او خلوت مخکي طلاق ورکړي
دی، او د طلاق قبل الدخول په صورت کي پر خاوند نیم مهر واجیږي او پر ښځي عدت نه واجیږي،
نو ځکه به دلته د امام محمد رَحْمَةُ الله په نېز پر خاوند نیم مهر واجب وي، او د دغه طلاق عدت به هم
واجب نه وي، ها! د اول طلاق عدت پوره کول به پر ښځي لازم وي، ځکه چي هغه عدت د اول طلاق
په وجه واجب سو، او دویمي نکاح هغه لاندي او مخني کړی، لېکن کله چي خاوند په دویمه نکاح
کي تر دخول او خلوت مخکي طلاق ورکړی، نو د دویمي نکاح حکم ختم سو، او اوس د اول طلاق
اثر بیرته ښکاره سو، او څرنگه چي اول طلاق تر وطي او خلوت وروسته ورکول سوي دی، نو ځکه به
هغه د عدت موجب وي، او پر ښځي به د اول (مخکنی) عدت پوره کول لازم وي.

صاحب د کتاب دیو مثال په ذریعه د دې نور وضاحت کوي فرمایي چي مثلاً که یو شوک د بل سړي د مینځي سره نکاح وکړي او له هغې څخه یې کوچنی پیدا سي، او بیا هغه مینځه له دغه بل سړي (مالک) څخه رانیسي او بیا یې آزاده کړي، نو د هغه نکاح به فاسده وي او پر دې مینځي به درې حیضه واجب وي، دوه حیضه د نکاح زائلېدلو په وجه او یو حیض د آزادېدلو په وجه، ځکه چي دوه حیضه د نکاح فاسدېدلو په وجه د عدت په توګه واجب سول، او تر نکاح فاسدېدلو وروسته د هغې په حق کي د عدت حکم ښکاره نه سو، ځکه چي ملک یمین اوس هم موجود دی، او ملک یمین د عدت مانع دی، لېکن کله چي خاوند هغه آزاده کړه، نو د عدت مانع ختم سو، او د مینځي په حق کي هم د عدت حکم ښکاره سو، او پر هغې مخکني دوه حیضه او یو بل حیض واجب سو، همدغسي دلته هم په دویمه نکاح کي د اول طلاق حکم معدوم سو، لېکن کله چي له وطی او خلوت څخه بغیر ښځي ته په دویمه نکاح کي بیا طلاق ورکول سو، نو د اول طلاق حکم واپس راوګرځېدی او پر ښځي د اول عدت پوره کول لازم سو.

ولهذا إلخ: د شیخینو دلیل دادی چي دغه ښځه د اولي جماع (وطی) په وجه د خپل خاوند په قبضه کي مقیده ده، او تر اوسه د هغه اولي جماع اثر د عدت په توګه پاته دی، لهذا کله چي خاوند د عدت په حالت کي د هغې سره دویمه نکاح وکړه، نو اوله نکاح د دویمي نکاح د قبضې قائم مقام سوه، او څرنګه چي د شیخینو په نیز د اولي نکاح دخول د دویمي نکاح دخول شمارل کیږي، نو که څه هم په دویمه نکاح کي تر وطی مخکي طلاق ورکول سوی دی خو هغه به ګواکي طلاق بعد الدخول وي، او د طلاق بعد الدخول په صورت کي پر خاوند پوره مهر واجبیږي او پر ښځي مستقل عدت واجبیږي، نو ځکه موږ وایو چي په دې مسئله کي به پر خاوند پوره مهر او پر ښځي مستقل عدت واجب وي، مثلاً زید د خالد پسه غصب کړی او په خپل قبضه کي یې راوستی، بیا غاصب یعنی زید له خالد څخه هغه پسه رانیوی، نو فقط په رانیولو سره زید پر هغه پسه قبضه کونکی شمارل کیږي، او د نوي قبضې (قبضه جدیده) ضرورت نه پیدا کیږي، بلکي اوله قبضه د دویمي قبضې یعنی د اشتراء د قبضې قائم مقام کیږي، همداسي به دلته هم د اولي نکاح دخول د دویمي نکاح د دخول قائم مقام کیږي او د دویمي نکاح طلاق به بعد الدخول شمارل کیږي.

وقال زفر إلخ: فرمایي چي د امام زفر رَحْمَةُ الله په نیز په دې مسئله کي پر ښځي بالکل عدت واجب نه دی، یعنی نه د اول عدت پوره کول پر هغې واجب دي، او نه یو بل مستقل عدت، ځکه چي د دویمي نکاح په وجه اول عدت ساقط سو، نو ځکه به دویم ځل نه راګرځي، او په دویمه نکاح کي هم تر وطی او خلوت مخکي طلاق ورکول سوی دی، نو ځکه به هلته هم عدت واجب نه وي.

د ذمیه او حریه بنحی عدت

قال: وَإِذَا طَلَّقَ الْبَرَاءُ الْبَرَاءَةَ او که یو ذمی سری ذمیه بنحی ته طلاق ورکړي فَلَا عِدَّةَ عَلَيْهَا نو پر هغې عدت واجب نه دی وَكَذَا إِذَا خَرَجَتْ الْحَرِيَّةُ إِلَيْنَا مُسْلِمَةً او همدارنگه کله چې حریه بنحی له دار الحرب څخه هجرت وکړي او ازموږ و طرف ته مسلمانانه راسي انو پر هغې هم عدت واجب نه دی إِنْ تَزَوَّجَتْ نو که هغه نکاح وکړي چا انو دهغې نکاح اجائز ده إِلَّا أَنْ تَكُونَ حَامِلًا خو دا چې هغه حامله وي انو نکاح یې ممنوع ده وَهَذَا أَكْثَرُ عِنْدَ أَهْلِ حَنِيفَةٍ او دا ټوله د امام صاحب رجه الله په نېز دي وَقَالَا: عَلَيْهَا وَعَلَى الْبَرَاءَةِ الْعِدَّةُ او صاحبین رجه الله فرمایي: چې پر حریه بنحی او پر ذمیه بنحی عدت واجب دی أَمَّا الْبَرَاءَةُ فَلَا خِلَافَ فِيهَا ظَهَرَ الْاِخْتِلَافُ فِي نِكَاحِهِمْ مَخَارِمَهُمْ پاته سوه ذمیه بنحی نو دهغې په هکله ازموږ د امامانو دا اختلاف دهغه اختلاف په څیر دی کوم چې دخپلو محارمو سره د ذمیانو د نکاح کولو په سلسله کې دی وَقَدْ يَنْتَازِعُ فِي كِتَابِ النِّكَاحِ او موږ دا مسئله او اختلاف په کتاب النکاح کې بیان کړی دی وَقَوْلُ أَهْلِ حَنِيفَةٍ فِيهَا إِذَا كَانَ مُعْتَقْدُهُمْ أَنَّهُ لَا عِدَّةَ عَلَيْهَا او د امام صاحب رجه الله قول په هغه صورت کې دی کله چې د ذمیانو دا عقیده وي چې ادهغو پر مطلقه بنحی عدت نسته وَأَمَّا الْمُهَاجِرَةُ فَوُجُوهُ قَوْلَيْهَا: أَنَّ الْفُرْقَةَ لَوْ وَقَعَتْ بِسَبَبٍ آخَرَ وَجَبَتْ الْعِدَّةُ پاته سوه مهاجره احریه بنحی نو دهغې په هکله د صاحبینو د قول وجه داده چې: که چیرې په یو بل سبب سره اداخوند او مهاجره بنحی په مینځ کې افرقت واقع کېدای نو عدت به واجبه دای فَكَذَا بِسَبَبِ التَّجَانُّنِ نو همداسې به اداوړنو ادا تباین په سبب هم اعدت واجبه دای بِخِلَافِ مَا إِذَا هَاجَرَ الرَّجُلُ وَتَرَكَهَا په خلاف دهغه صورت کله چې سری له دار الحرب څخه ا هجرت وکړي او بنحی په دار الحرب کې ا پرېږدي لِعَدَمِ التَّجَلُّغِ د اشرعي حکم ا نه رسېدلو په وجه ا یعنی ځکه چې په دار الحرب کې حریه بنحی ته د شریعت حکم او دامسله رسېدلې نه ده. او نه پر هغې دار الاسلام اجارسته وَلَهُ قَوْلُهُ تَعَالَى: وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ [السُّتَنَةُ: ۱۰] او د امام صاحب رجه الله دلیل دا الله تعالی دا فرمان دی: او پر تاسو هیڅ حرج نسته چې د هغو احریه مهاجرو بنحی سره نکاح وکړی وَلِأَنَّ الْعِدَّةَ حَيْثُ وَجَبَتْ كَانَ فِيهَا حَقٌّ بَعْدَ آدَمَ او ځکه چیرې چې اهم اعدت واجبه دای نو په هغه کې دانسان حق وي وَالْحَرِيَّةُ مُلْحَقٌ بِالْجَنَاحِ او حریه احریه انسان نه دی بلکې ا جماداتو سره ملحق دی مَتَى كَانَ مَحَلًّا لِلشُّكْلِ همدا وجه ده چې هغه د ملکیت

محل دی ایمنی هغه د مسلمان سړي مملوک کېدلای سي او مسلمان سړی هغه رانیولای سي او خرڅولای سي. لکه نور جمادات (مثلاً اوسپنه، ډبري او خاوري...) چي د ملکیت محل دي! إِلَّا أَنْ تَكُونَ حَامِلًا خو دا چي هغه حامله وي انوبیا د هغې سره نکاح جائز نه ده! لِأَنَّ فِي بَطْنِهَا وَلَدًا ثَابِتُ النَّسَبِ ځکه چي د هغې په نس کي ثابت النسب کوچنی دی وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ: أَنَّهُ يُجُوزُ نِكَاحُهَا أَوْ لَهَا إِمَامٌ صَاحِبُ رَجْعِهِ الله څخه روایت دی: چي د دغه حاملې سره نکاح جائز ده وَلَا يَطْوُهَا كَالْحَبْلِ مِنَ الرِّثَا لېکن ادهغې سره به اخوند او طبي نه کوي لکه د زنا څخه بلاربه سوې بنځه اچي هم دا حکم لري! وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ او اول اقول ازیت صحیح دی.

اللغات: ﴿حُبْلٍ﴾ بلاربه بنځه، حامله (حملداره).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو ذمي سړي خپلي ذمیه بنځي ته طلاق ورکړي. یا یوه حریه بنځه له دار الحرب څخه دار الاسلام ته راسي او اسلام راوړي. نو د امام صاحب رَجْعُهُ الله په نېز پر دې دواړو بنځو عدت واجب نه دی. او دا بنځي که وغواړي نو بېله عدتو نکاح کولای سي. ها! که حریه بنځه حامله وي نو بیا هغه په دار الاسلام کي له وضع الحمل څخه مخکي نکاح نه سي کولای. صاحبین رَجْعُهُم الله فرمایي چي په دواړو صورتونو کي پر دواړو بنځو عدت واجب دی. لېکن ښکاره دي وي چي د ذمي بنځي په هکله د امام صاحب دا قول ”چي عدت نه واجبيږي“ په هغه وخت کي دی. کله چي د ذميانو دا عقیده وي چي دهغو پر مطلقه بنځي عدت لازم نه دی.

پاته سوه مهاجره حریه کوم چي له دار الحرب څخه و دار الاسلام ته هجرت کړی وي. نو پر هغې د عدت واجبهېدلو په هکله د صاحبینو دلیل دا دی چي که د دارینو له تباین څخه بغیر په یوه بله وجه مثلاً د وفات یا طلاق په وجه د دوی په مینځ کي فرقت واقع سي نو په هغه سره عدت واجبيږي. نو د دارینو د تباین په وجه چي کوم فرقت واقع کیږي. په هغه سره به هم عدت واجبيږي.

ها! که چیري د بنځي پر ځای خاوند له دار الحرب څخه هجرت وکړي دار الاسلام ته راسي. نو بیا د هغه پر بنځي عدت نه واجبيږي. ځکه چي په دار الحرب کي د هغه بنځي ته د شریعت حکم رسېدلی نه دی. لهذا کله چي هغې ته د شریعت حکم رسېدلی نه دی. نو عدت به څرنگه واجب سي!.

ولأبي حنيفة **إلخ**: دامام صاحب دليل دا آيت دي "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مِهَاجِرَاتٍ" وروسته الله تعالى فرمايي: "وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ... إلخ". د دې توله آيت خلاصه داده چي که حرييه بنځي اسلام راوړي او دار الاسلام ته هجرت وکړي. نو تاسي له هغوی څخه ايماني امتحان واخلئ! او بيا د هغوی سره نکاح وکړئ. په دې کي هيڅ حرج نسته.

صاحب د بنيې فرمايي چي په دې آيت سره په دې توگه دليل نيول کيږي چي الله تعالى مطلق "لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ" فرمايلي دي. او په دې آيت کي د عدت تېرولو هيڅ قيد نسته. لهذا که عدت واجب کړی سي نو د قرآن پر آيت به اضافه اوزياتوب راسي کوم چي صحيح نه دي.

ولأن العدة حيث **إلخ**: عقلي دليل دادی چي د عدت واجبيدلو مطلب دادی چي دانسان حق اداء سي او د هغه داوبو حفاظت وسي. او کافر دانسانانو له فهرس څخه وتلی دی او د جماداتو او حيواناتو سره ملحق دی. همدا وجه ده چي د هغه خرڅول او رانيول صحيح دي او پر هغه دانسان ملکيت ثابتيږي. نو ځکه به د هغه داوبو هيڅ حفاظت نه کيږي او د هغه پر بنځي به عدت نه واجبيږي. ها! که د هغه بنځه حامله وي. نو تر وضع الحمل مخکي د هغې سره نکاح کول جائز نه دي. ځکه چي د حربي سړي سره د هغې حمل ثابت النسب دی او فراشي يې ثابت دی. نو د دې حديث: "مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَسْقِيَنَّ مَاءَهُ زَرْعَ غَيْرِهِ" په وجه به د حرييه بنځي سره تر وضع الحمل مخکي نکاح کول جائز نه وي.

وعن أبي حنيفة **إلخ**: فرمايي چي له امام صاحب رَجَّهُ الله څخه يو روايت دادی چي د حرييه مهاجره بنځي سره نکاح جائز ده. که څه هم هغه حامله وي. لېکن تر وضع الحمل مخکي به د هغې سره وطې نه کيږي. لکه څرنګه چي د حامله من الزنا بنځي سره نکاح جائز ده او تر وضع الحمل مخکي وطې وړ سره کول ممنوع دي. لېکن اول قول (يعني د نکاح نه جائز کېدلو قول) زيات صحيح دی. ځکه کله چي د هغې حمل ثابت النسب دی. نو بيا په هغه کي څه لاس وهل مناسب نه دي. فقط والله أعلم

فَصْلٌ فِي الْحَدَادِ

(دا) فصل په (بیان د) ماتم (او غم) کولو کي دی

تشریح: مخکي تر دې خودي د عدت د وجوب په هکله بیان وسو چي پر کومو بنځو عدت واجبيږي. او پر کومو بنځو نه واجبيږي. په دې فصل کي مصنف رَحِمَهُ اللهُ هغه شيان بيانوي چي پر معتده بنځو د هغوی کول يانه کول واجب دي.

په عدت کي ماتم کول (سينگار او داسي نور پر بنسول)

قَالَ: وَعَلَى الْمُبْتَوَّةِ وَالْمُتَوَلَّى عَنْهَا زُجُهَا إِذَا كَانَتْ بِأَلْفَةِ مُسَلِمَةٍ الْحَدَادُ فَرَمَائِي: او پر جلا سوي بنځي اکوم چي له خاوند څخه په قطمي توگه جلا سوې وي او پر هغه بنځي چي خاوند يې مړ سوي وي کله چي هغه بالغه مسلماننه وي ماتم کول واجب دي ^۱ **أَمَّا الْمُبْتَوَّى عَنْهَا زُجُهَا فَلَقَوْلُهُ** کوم چي متوفی عنها زوجها ده نو ځکه چي نبي کریم ﷺ فرمايلي دي **لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تَوُمنَ بِأَنَّهَا وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحْدَعَ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ إِلَّا عَلَى زُجُهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا** روانه دي دهغه بنځي لپاره کوم چي په الله او په ورځ د آخرت ايمان لري چي هغه تر دريو ورځو زيات پر يو مړي ماتم وکړي مگر پر خپل خاوند خلور مياشتي اولس ورځي ا ماتم کول دهغې لپاره روا دي **وَأَمَّا الْمُبْتَوَّةُ فَمَنْ حَبَّنَا** او کوم چي مبتوته او دهغې مسئله ده نو دازموږ مذهب دی **وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا حِدَادَ عَلَيْهَا** او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي پر هغې حداد کول واجب نه دي **لِأَنَّهُ وَجَبَ إِظْهَارُ الشَّائِفِ عَلَى قَوْتِ زُجُورٍ فِي بَعْدِهَا إِلَى مَوَاتِهِ** ځکه چي "حداد" داسي خاوند پر مرگ باندي د افسوس څرگندولو لپاره واجب سوی دی چي هغه تر خپل مرگه پوري د بنځي معاهده پوره کړې وي ايمني تر خپل مرگه پوري يې د بنځي سره وفاء کړي وي **وَقَدْ أَوْحَشَهَا بِالْإِبَانَةِ** حالانکي خاوند دغه مبتوته بنځه د جلا کولو په وجه په وحشت کي واچوله **فَلَا تَأْشَفْ بِغَيْرِهِ** لهذا داسي خاوند پر جدايي هيڅ افسوس لازم نه دی **وَلَكِنَّا مَا رَوَى أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ** ^۲ **نَحَى**

^۱ تخريج: أخرجه البخاري في كتاب الجنائز، باب إحداد المرأة على غير زوجها، حديث رقم: ۱۲۸۰، ۱۲۸۱.

^۲ تخريج: أخرجه أبو داود في كتاب الطلاق، باب فيما تختب المعتدة في عدتها، حديث رقم: ۲۳۰۵، ۲۳۰۶.

الْمُعْتَدَّةُ أَنْ تَخْتَضِبَ بِالْحِجَاءِ وَقَالَ: الْحِجَاءُ طَيْبٌ أَوْ زَمُورٌ دَلِيلُ دَارِ رَاوَيْتِ دِي چي نبي ﷺ معتده بنځه د نکریزو لگولو څخه منع کړه او وېې فرمایل: چي نکریزی ایوه ول خوشبویی ده ایمني په نکریزو کي هم یو رقم بڼه بوی سته | وَلَا تَنْتَفِيزُ إِلَّا بِهَا زَالِ الشَّائِفِ عَلَى قَوْتِ نِعْمَةِ النِّكَاحِ الَّذِي هُوَ سَبَبُ لُصُونِهَا وَكَفَايَةِ مُؤْنِهَا او ځکه چي حداد په دې وجه واجبېږي چي د نکاح د نعمت پر قوت بدللو د افسوس او غم اظهار وسي چي هغه اد نکاح نعمت ا د ښځي د حفاظت او د هغې د ضروریاتو د کفایت سبب دی وَإِبَائَةُ أَقْطَعُ لَهَا مِنَ الْمَوْتِ او ابانت د ښځي لپاره اد خاوند ا تر مرگ هم زیات اد دغه نعمت ا زائلونکی دی ایمني د ښځي د قطعي جلا کېدلو په وجه د نکاح نعمت په پوره توگه سمدستي ختمېږي. لېکن د خاوند تر مرگ وروسته د دې نعمت اثر د عدت تر ورغو پوري پاته وي | حَتَّى كَانَ لَهَا أَنْ تَغْسِلَهُ مَيِّتًا قَبْلَ إِبَائَةِ لَا بَعْدَهَا همدا وجه ده چي تر ابانت مخکي د ښځي لپاره جائز دي چي خپل مړه سړي خاوند ته غسل ورکړي او ا تر ابانت وروسته جائز نه دي.

اللغات: ﴿حَدَادٌ﴾ له نصر او ضرب څخه مصدر دی: ماتم کول. افسوس او غم څرگندول. ښکلا او سینگار پر ښوول او له کور څخه دباندې نه وتل. ﴿إِبَائَةٌ﴾ د افعال مصدر دی: بائنه کول. جلا کول. فرقت واقع کول. ﴿تَخْتَضِبُ﴾ د افتعال مضارع ده: رنگول. نکریزی لگول. ﴿حِجَاءٌ﴾ نکریزی. ﴿طَيْبٌ﴾ خوشبویی. عطر. ﴿مَوْنٌ﴾ د نصر مصدر دی: حفاظت. ساتنه. ﴿مَوْنٌ﴾ جمع د مَوْنَةٍ ده: خرچې (ضروریات).

تشریح: په دې عبارت کي د حداد (ماتم کولو) بیان دی. حاصل یې دادی چي پر مېتو ته ښځي او پر متوفی عنها زوجها ښځي واجب دي چي ماتم وکړي او غم او پرېشاني څرگنده کړي (مېتو ته هغه ښځي ته وایي چي د هغې او خاوند په مینځ کي فرقت واقع سي. هغه که په طلاق بائن سره وي. یا که په طلاق مغلظ یا خلع سره وي. متوفی عنها زوجها هغه ښځي ته وایي چي خاوند یې مړ سي). پر متوفی عنها زوجها ښځي باندي د حداد واجبېدلو دلیل دا حدیث مبارک دی: لَا تَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تَجِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ إِلَّا عَلَى زَوْجِهَا أَوْ بَعَةَ شَهْرٍ وَعَشْرًا (یعني کومه ښځه چي په الله او په آخرت باندي ایمان لري. پر هغې واجب دي چي د خپل خاوند پر مرگ څلور میاشتي اولس ورځي ماتم وکړي).

د متوفی عنها بنځي لپاره خود ټولو په نېز حداد کول واجب دي، لېکن پر مبتوته بنځي د حداد واجبېدلو حکم فقط زموږ په نېز دی. دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز پر مبتوته بنځي حداد کول واجب نه دي. **دامام شافعي دلیل:** دا دی چې حداد فقط د هغه خاوند د مرگ په وجه واجبېږي، کوم چې تر مرگه پوري د بنځي سره ملګري او وفاء کړي وي، او د خپل ژوند تر آخري ګډې پوري د بنځي په غم او ډوک کې شریک سوی وي، او څرنګه چې بانه کونکی خاوند بنځه په خپل ژوند کې د طلاق په وحشت او ترهه کې اچوي، لهندا داسي خاوند پر بېلتون او جدایی به هیڅ افسوس نه کیږي. بلکې فقط عدت به واجب وي.

دامام صاحب دلیل: دا حدیث دی: "أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى الْمُعْتَدَّةَ أَنْ تَخْتَضِبَ بِالْحِنَاءِ..." یعني نبی کریم ﷺ معتده بنځه د نکريزو له استعمال څخه منع کړې ده، په دې حدیث کې مطلقاً معتده بنځه د نکريزو له استعمال څخه منع سوې ده، او د معتدة الطلاق یا معتدة الوفاة بنځي هیڅ تفصیل پکښي ذکر سوی نه دی، نو ځکه به پر هري معتده بنځي ماتم کول واجب وي، هغه که طلاق عدت تېروي یا د وفات عدت تېروي.

ولأنه يجب الغم: پر معتدة الطلاق او مبتوته بنځي د عدت واجبېدلو عقلي دلیل دا دی چې د حداد واجبېدلو وجه داده چې د نکاح په خیر د غم نعمت پر فوتېدلو د غم او افسوس اظهار وسي، ځکه چې بنځه د نکاح په ذریعه له ګناهونو څخه ساتل کیږي، او د نفقې او نورو ضروري شيانو خرچه د خاوند له طرفه ورکول کیږي، او دا نعمت چې څرنګه د خاوند د مرگ په وجه زائلېږي، همداسي په ایانت (جلا کېدلو) سره هم زائلېږي، بلکې په ابانت سره زیات زائلېږي، ځکه د مرگ په صورت کې خو څلور میاشتي اولس ورځي د زوجیت او نکاح اثر پاته وي، لېکن تر ابانت وروسته نه پاتېږي. همدا وجه ده چې د خاوند تر مرگ وروسته بنځه هغه ته غسل ورکولای سي، لېکن تر ایانت وروسته غسل نه سي ورکولای، نو په دې وجه هم پر مبتوته بنځي حداد واجبېدل مفید او مناسب معلومېږي.

لېکن صحیح خبره داده چې پر مبتوته بنځي د حداد نه واجبېدل غوره او مناسب دی، ځکه چې نن سبا په معمولي وجهه سره ابانت واقع کیږي، نو بنځه خوارکۍ به د څومره خاوندانو لپاره ماتم او غم کوي، لهندا همدا غوره ده چې پر مبتوته بنځي حداد واجب نه سي.

د حداد تعریف او وضاحت

وَالْحِدَادُ يُقَالُ الْخِذَاؤُ وَهُمَا لَفْتَانِ او حداد چي هغه ته إحداد اهم ا ويل کيږي او دا دواړه دوه لغتونو دي اَنْ تَكَرَّكَ الطَّيِّبُ وَالزَّيْنَةُ وَالْكُفْلُ وَاللَّهْنُ الطَّيِّبُ وَهَذِهِ الطَّيِّبُ اهغه دا دی ا چي ښځه پرېږدي خوشبويي اعطرا لکول او ښکلا اسينگار ا کول او رانجه لکول او بوی لرونکي يا نا بويه تېل اړوغن لکول اِلَا مِنْ عُدْرٍ مګر د عذر په وجه ا دې شيانو استعمالول روا دي ا وَلِي الْجَامِعِ السَّعِيدِ: اِلَا مِنْ وَجَعٍ او په جامع صغير کي دي: مګر د درد په وجه وَالتَّغْيُ فِيهِ وَجْهَانِ او د حداد کولو په باره کي دوه قسمه دليل دې ايمني پر مړي د ماتم کولو دوي وجهي او دوه دليلونه دي ا أَخَذَهُمَا مَا ذَكَرْنَا مِنْ اِظْهَارِ الشَّافِ ۱۱۱ يو دليل ا له دوی څخه هغه دی کوم چي موږ امخکي ا ذکر کړی يعني د افسوس اظهار کول اغم او پرېشاني څرګندول وَالثَّانِي: اَنْ هَذِهِ الْأَشْيَاءُ دَوَاعِي الرِّغْبَةِ فِيهَا او دويم دليل ا دا دی: چي دغه شيان ايمني عطر يا رانجه استعمالول او داسي نور ا درغت او خواهش اسباب دي وَهِيَ مُنْبُوْعَةٌ عَنِ النِّكَاحِ حالانکي هغه ا معتده ښځه ا له نکاح څخه منع سوې ده فَتَجْتَنِبُهَا كَي لَا تُصِيبَ ذَرِيْعَةُ إِلَى الْوُقُوعِ فِي النِّكَاحِ نوله دې شيانو څخه به پرېهز کوي د دې لپاره چي د ا شيان په حرام کار کي د واقع کېدلو ذريعه جوړه نه سي وَقَدْ صَحَّ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ ۱ لَمْ يَأْذَنْ لِلْمُعْتَدَةِ فِي الْاِئْتِمَالِ او دا صحيح دي ايمني په صحيح روايت کي ذکر سوي دي ا چي نبي ﷺ معتده ښځي ته درانجو لکولو اجازه نه ورکړه وَالدَّهْنُ لَا يَغْزَى عَنْ نَوْعِ طَيِّبٍ او تېل له يو ډول خوشبويي څخه خالي نه وي وَفِيهِ زَيْنَةُ الشَّعْرِ او په دې کي د ورېښتانو ښکلا اهم استه وَلِهَذَا يُنْتَهَى النُّحْرُ مِنْهُ لَه همدې وجهي احرام تړونکی کس له هغه څخه منع کيږي قَالَ: اِلَا مِنْ عُدْرٍ امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ اَحْكُهُ افرمايلي دي: مګر د عذر په وجه ا دې شيانو استعمالول روا دي ا لِأَنَّ فِيهِ ضَرُورَةً حُكْمَ چي په دې کي ضرورت دی وَالْمَزَادُ الدَّوَاءُ لَا الزَّيْنَةُ او مقصود دواء ده نه ښکلا وَلَوْ اِسْتَادَتْ الدَّهْنُ او که ښځه په تېلو لکولو عادت وي فَخَافَتْ وَجَعًا او له درد څخه وييرېږي ايمني غالب ګومان يې دا وي چي که تېل نه ولکوم نو پر سر به مي درد سي يا مثلاً پښې او لاسونه به مي وچاوي ا فَإِنْ كَانَ ذَلِكَ أَمْرًا ظَاهِرًا نو که دا يو ښکاره خبره وي ايمني غالب ګومان همدا وي چي که تېل او

۱ تخريج: أخرجه البخاري في كتاب الطلاق، باب الكحل للمحاذة، حديث رقم: ۵۳۳۸ معناه.

روغن استعمال نه کړي نو خامخا به يې پر سر در دسي يا داسي نورا يُبَاءُ لَهَا نو د هغې لپاره به اتېل لگول اروا وي **لَا تُقَالُ الْقَائِلُ كَالْوَقِيعِ** ځکه چې غالب شی د واقع شي په څير دی ايمني د کوم شي چې غالب ځومان وي هغه داسي دی لکه واقع سوی شی او **وَكَذَ الْبُشُ الْخَرِيرَاذَا اِخْتَاَجَتْ اِلَيْهِ لِعُذْرٍ** او همدارنگه که د عذر په وجه ښځه د ورېښمو اغوستلو ته مجبوره سي **لَا بَأْسَ بِه** نو په دې کي هيڅ حرج نسته **وَلَا تُخْتَصِمُ بِالْجَنَاءِ** او امعته ښځه به نه رنګوي اخېل پښې. لاسونه او ورېښتان په نکريزو سره ايمني نکريزي به نه استعمالوي **لَا زَوَيْنَا** د هغه دليل په وجه کوم چې موږ روايت کړی دی **وَلَا تَلْبَسُ ثَوْبًا مَضْبُوعًا بِعُصْفَى وَلَا بِزَعْفَرَانٍ** او نه به امعته ښځه داسي جامې اغوندي کوم چې رنګول سوي وي په عصفر او زعفران سره **لَا تَلْبَسُ ثَوْبًا مَضْبُوعًا بِزَعْفَرَانٍ** ځکه چې له هغه څخه اهم اخو شويي اد عطر و بوی راپورته کيږي.

اللفات: ﴿حَدَاد﴾ او اِحْدَاد دواړه په يوه معنی سره دي. له نصر او ضرب څخه مصدر دی: ماتم کول. افسوس او غم څرګندول، **﴿مُطَيَّب﴾** د تفعیل اسم مفعول دی: هغه شی چې ښه بوی لري. خوشبوداره. ښه بوی والا. **﴿تَجْتَنِب﴾** دافتعال مضارع ده: پرېهز کول. ځان ساتل. **﴿جَنَاء﴾** نکريزي. **﴿العُصْفَر﴾** يو ډول بوټي دی چې له هغه څخه ژړ رنګ جوړيږي.

تشریح: په دې عبارت کي د حداد تعريف او حقيقت بيان سوی دی. فرمايي چې د حداد او اِحْدَاد معنی داده چې ښځه د عدت په دوران کي د زينت، ښکلا او سينگار ټوله شيان پرېږدي. مثلاً عطر (خوشبويي)، رانجه، تېل، روغن، سورخي، کریم (اوزموږ د زمانې ډول، ډول د سينگار اسباب) او داسي نور. ها! که د مرض او مجبوري په وجه د زينت او ښکلا يوشی استعمال کړي. مثلاً سر غوږ کړي ددې لپاره چې پر سريې درد نه سي (يا بدن غوږ کړي ددې لپاره چې نه وچاودي) او داسي نور. نو بيا ددې شيانو په استعمالولو کي هيڅ حرج او پروا نسته.

صاحب د هدايې فرمايي چې د معته ښځي په حق کي د ماتم او حداد کولو دوه دليلونه دي. يو دليل خو هغه دی کوم چې مخکي تېر سوي معني د نکاح په څير د غټ نعمت پر زوال باندې افسوس او ماتم څرګندول. دويم دليل دادی چې که ښځه د زينت او ښکلا شيان استعمال کړي. نو د خلکو زړه به هغې ته مائل سي او د هغې سره به د نکاح کولو رغبت څرګند کړي او ښځه به هم نکاح ته رغبت وکړي. حالانکي د عدت په دوران کي ښځه له نکاح څخه منع سوي ده. نو ځکه به احتياطاً معته ښځه ددې شيانو له استعمال څخه پرېهز کوي چې په يو حرام کار مبتلا نه سي.

همدا وجه ده چي کله د نبي کریم ﷺ څخه یوې ښځې در انجولگولوا اجازه وغوښتل. نو د همدغه خرابیو په وجه نبي ﷺ هغې ته اجازه نه ورکړه. او د معتده ښځې لپاره روغن (تېل) استعمالول هم ممنوع دي. ځکه چي په روغنو کي هم یو ډول خوشبويي او دور ښتانو ښکلا وي. له همدې وجهي محرم (احرام تر ونکي کس) دروغنوله استعمال څخه منع سوی دی. ځکه چي په احرام کي هم زینت او ښکلا اختیارول ممنوع دي.

قال إلا من عذر إلخ: په متن کي وویل سوه چي معتده ښځه د عذر په وجه د ښکلا او زینت شي استعمالولای سي. ځکه چي په هغه کي ضرورت دی. او دهغه په استعمالولو سره زینت مقصود نه دی. بلکي دواء او علاج مقصود دی. همدارنگه که ښځه د تېلو او روغنو په استعمال عادي وي. او که هغه پرېرېږي. نو دا یې غالب گومان وي چي پر سره به یې درد سي یا د بدن پوست به یې وچادي او په تکلیف به مبتلا سي. نو هغې ته د تېلو د استعمالولو اجازه سته. ځکه کوم شی چي غالب وي هغه واقع په خیر وي (يعني د کوم شي واقع کېدلو چي غالب گومان وي. هغه داسي دی لکه واقع سوی). نو ځکه به د ښځې لپاره تېل استعمالول جائز وي. پر همدغه قیاس که یو څوک د عذر (مثلاً د خارښت) په وجه دور ښمو اغوستلو مجبور سي، نو بیا دور ښم اغوستل هم جائز دي.

ولا تختضب: فرمایي چي د معتده ښځې لپاره د نکريزو استعمالول هم جائز نه دي. ځکه چي نبي ﷺ نکريزو ته خوشبويي (عطر) ويلي دي. همدارنگه د معتده ښځې لپاره په عصفر یا زعفران سره رنگول سوې جامې اغوستل هم ممنوع دي. ځکه چي له دې څخه هم خوشبويي را پورته کېږي. او معتده ښځه له خوشبويي څخه منع سوې ده.

د کافري ښځې لپاره د حداد حکم

قال: وَلَا حِدَادَ عَلَى كَافِرَةٍ فرمایي: او پر کافري ښځې حداد امامت ا کول لازم نه دي **لَا تَهَاغِيرُ مُخَاطَبَةً بِحَقِّ الشَّرْعِ** ځکه چي هغه د شریعت په حقوقو مخاطبه نه ده ځکه چي د شریعت خطاب هغه کس ته وي کوم چي اسلام راوړی وي. او بل دا چي پر کافري او ذمیه ښځې عدت نسته. نو حداد به هم پر لازم نه وي **وَلَا عَلَى صَغِيرَةٍ** او نه پر نابالغه نجلی. باندي ا حداد کول لازم دي **لِأَنَّ الْخِطَابَ مَوْضُوعٌ عَنْهَا** ځکه چي له نابالغه نجلی څخه اد شریعت خطاب پورته سوی دی اکافره ښځه د کفر په وجه د شریعت مخاطبه نه ده او نابالغه نجلی د کوچنیوالي په وجه د شریعت مخاطبه نه ده. نو ځکه به پر دواړو حداد نه وي **وَعَلَى الْأَمَةِ الْإِحْدَادُ** او پر مینځي حداد کول واجب دی ایمني که خاوند مینځي ته طلاق ورکړي یا د هغې خاوند مړ سي. نو پر هغې د عدت سره ماتم کول هم لازم دي **لَا تَهَاغِيرُ مُخَاطَبَةً بِحَقِّ الشَّرْعِ** ځکه چي هغه د شریعت په حقوقو مخاطبه نه ده ځکه چي د شریعت خطاب هغه کس ته وي کوم چي اسلام راوړی وي. او بل دا چي پر کافري او ذمیه ښځې عدت نسته. نو حداد به هم پر لازم نه وي **وَلَا عَلَى صَغِيرَةٍ** او نه پر نابالغه نجلی. باندي ا حداد کول لازم دي **لِأَنَّ الْخِطَابَ مَوْضُوعٌ عَنْهَا** ځکه چي له نابالغه نجلی څخه اد شریعت خطاب پورته سوی دی اکافره ښځه د کفر په وجه د شریعت مخاطبه نه ده او نابالغه نجلی د کوچنیوالي په وجه د شریعت مخاطبه نه ده. نو ځکه به پر دواړو حداد نه وي **وَعَلَى الْأَمَةِ الْإِحْدَادُ** او پر مینځي حداد کول واجب دی ایمني که خاوند مینځي ته طلاق ورکړي یا د هغې خاوند مړ سي. نو پر هغې د عدت سره ماتم کول هم لازم دي **لَا تَهَاغِيرُ مُخَاطَبَةً بِحَقِّ الشَّرْعِ** ځکه چي هغه د شریعت په حقوقو مخاطبه نه ده ځکه چي د شریعت خطاب هغه کس ته وي کوم چي اسلام راوړی وي.

لَيْسَ فِيهِ إِطْلَالٌ حَتَّى التَّوَلَّى حُكْمَ چي مينځه په هغه كارو كي د الله په حقوقو مخاطبه وي چي په هغوی كي د مالک حق نه باطلیږي او په ماتم کولو سره د مالک حق نه باطلیږي. ځکه په کومه زمانه كي چي بنځه عدت تېروي. په هغه زمانه كي مالک هم د هغې سره وطي نه سي کولای. نو ځکه هغې ته هم د زینت او سينگار ضرورت نسته او په ماتم کولو كي هيڅ حرج نسته | بِخِلَافِ الْمَنْعِ مِنَ الْخُرُوجِ په خلاف د دباندې وتلو د ممانعت ايمني مينځه د عدت په زمانه كي دباندې ونلای سي. او که هغه له دباندې وتلو څخه منع سي. نو د مالک کار به ودریږي او د مالک حق به باطل سي اِلَّا فِيهِ إِطْلَالٌ حَقُّ چي په دې كي د مالک حق باطلیږي وَحَقُّ الْعَبْدِ مُقَدَّمٌ لِحَاجَتِهِ او د بنده حق د هغه د ضرورت پر بناء مخکي سوی دی ايمني د ضرورت پر بناء د بنده حق د الله پر حق مقدم دی. نو ځکه به مينځه له دباندې وتلو څخه نه منع کیږي.

اللفات: ﴿حَدَادٌ﴾ له نصر او ضرب څخه مصدر دی: ماتم کول. افسوس او غم څرگندول. بنکلا او

سينگار پرېښوول او له کور څخه دباندې نه وتل.

تشریح: مسئله په عبارت كي تشریح سوه.

د اُم و لد او منکوحه فاسده بنځي لپاره د حداد حکم

قَالَ: وَلَيْسَ فِي عِدَّةِ أُمِّ الْوَلَدِ وَلَا فِي عِدَّةِ النِّكَاحِ الْفَاسِدِ إِخْدَاؤُ فَرَمَايي: چي د اُم و لد په عدت كي او د نکاح فاسد په عدت كي حداد کول نسته لِأَنَّهَا مَا قَاتَلَهَا نِعْمَةُ النِّكَاحِ لِتُظْهِرَ الشَّائِفَ ځکه چي د هغې اُم و لد او منکوحه فاسده په حق كي د نکاح نعمت فوت سوی نه دی چي د افسوس اظهار وکړي وَالْإِبْلَاحَةُ أَصْلُ او ادرزنت او سينگار اروا کېدل اصل دي.

تشریح: مسئله: دا ده که مالک خپل اُم و لد مينځه آزاده کړي يا مالک مړ سي. يا يو څوک د بنځي

سره نکاح فاسد وکړي (او د نکاح د فساد به وجه فرقت واقع سي). نو پر دې دواړو بنځو ماتم کول

(حداد) واجب نه دی: ځکه چي حداد هغه وخت واجبېږي کله چي د نکاح په څير غټ نعمت زائل

سي. او د اُم و لد او منکوحه فاسده بنځي په حق كي نکاح زائله سوې نه ده. نو ځکه به د افسوس د

اظهار لپاره پر هغې ماتم او غم کول واجب نه وي. ځکه چي د زینت او سينگار اباحت اصل دی. اهدا

دا حکم به پر خپل اصل باقي پاته وي.

معتده بنهي نه د نکاح پېغام استول

وَلَا يَكُنْ أَنْ تُخَطِّبَ الْمُتَعَدَّةُ أَوْ بِكَارِ نَه دِي چي د معتده بنهي سره كوزده وبي ايمني هغه ته د نکاح پېغام استول مناسب نه دي وَلَا تَأْسُ بِالْعَرِيسِ فِي الْخُطْبَةِ اخوا په كوزده كي اشاره كول څه پروانه لري ايمني اشارت د نکاح پېغام وركول پروانه لري اَلْقَوْلُ تَعَالَى: وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ... اِلَ أَنْ قَالَ: وَلَكِنْ لَا تَوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا [البقرة: ۲۳۵] ځكه چي الله تعالى فرمايلي دي: او نسته هيڅ گناه په تاسي باندي په دې كي چي تاسي اشاره كوي! د امعتده! بنحو د نکاح په پېغام اكوژده كي... تر دې چي الله تعالى فرمايلي دي: او لېكن تاسو په پته اهم ادهغو سره اد نکاح او عده مه كوي! خودا چي داد شريعت او اقاعدي مطابق يوه خبره اورته او كړي وَقَالَ النَّبِيُّ: ① السِّرُّ النِّكَاحُ اوني ﷺ فرمايلي دي: چي اېه لَا تَوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا كي اله سِرَّ څخه مراد نکاح ده وَقَالَ: ابْنُ عَبَّاسٍ: الْعَرِيسُ أَنْ يَقُولَ: إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَتَزَوَّجَ اوله ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا څخه نقل سوي دي: تعريض دا دی چي سړی ووايي: زه غواړم چي نکاح وکړم وَعَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ فِي الْقَوْلِ الْمَعْرُوفِ: إِنِّي فِينِكَ لَرَاعِبٌ وَإِنِّي أُرِيدُ أَنْ نَجْتَمِعَ اود قول معروف په هکله له سعيد بن جبیر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ څخه نقل سوي دي: چي زه ستا خواشمن یم اما و تاته رغبت کيږي او زه غواړم چي سره یو ځای سو.

اللغات: ﴿تُخَطِّبُ﴾ د نصر مضارع مجهوله ده: كوزده كول، د نکاح پېغام وركول، ﴿تَعْرِضُ﴾ د

تفعیل مصدر دی: یو خبره په اشاره سره كول، ﴿خُطْبَةٌ﴾ كوزده، د نکاح پېغام.

تشریح: صورت د مسئلې خوبالكل ښکاره دی چي کومه بنه په عدت كي وي، هغه ته صراحتاً د نکاح پېغام استول ممنوع او نامناسب دي: ځكه چي الله تعالى فرمايلي دي: "وَلَا تَعْرِضُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ" (يعني اد معتده بنحو سره اد نکاح اراده هم مه كوي! تر دې چي د عدت زمانه پوره سي)، لېكن اشارت او كنيتا د نکاح په پېغام وركولو كي هيڅ حرج نسته: ځكه قرآن كريم په خپله په دې آيت سره د دې اجازه وركړې ده: "وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ".

① تخریج: ۱. احمد، ۲. ابوالخضر، ۳. هذا الحديث عریب جداً.

د تعريض مطلب دادی چي سړی د ښځي په مخ کي داسي خبره ذکر کړي چي هغه پر نکاح کولو دلالت کوي. حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فرمایي: تعريض دادی چي سړی داسي ووايي: زه نکاح کول غواړم. یا "زه غواړم چي ماته خدای ښکه ښځه راکړي" او داسي نور.

لېکن ښکاره دي وي چي په تعريض کي به بالکل د نکاح هیڅ وعده نه کوي. نه صراحتاً او نه کنایتاً. ځکه چي الله تعالیٰ د نکاح له وعدې څخه هم منع کړې ده. فرمایي: وَلَٰكِنْ لَا تَوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا. نبي ﷺ فرمایلي دي چي له "سِر" څخه مراد نکاح ده. لهدا په دې سره د نکاح د وعدې ممانعت ثابت سو. او د "قَوْل مَّعْرُوف" په هکله سعید بن جبیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمایلي دي چي د دې معنی دا ده: چي سړی داسي ووايي: ماته رغبت کيږي (ماته خوښه یې!). یا زه غواړم چي دواړه سره یوځای سو.

د معنده ښځي لپاره د کور څخه وتل

وَلَا يَجُوزُ لِلْمُطَلَّقةِ الرَّجْعِيَّةِ وَالْمُبْتَوَّةِ الْخُرُوجُ مِنْ بَيْتِهَا لَيْلًا وَلَا نَهَارًا او د مطلقه رجعيه او مبتوته ښځي لپاره د خپل کور څخه وتل جائز نه دي نه په شپه کي او نه په ورځ کي وَالْمُبْتَوَّةُ عَنْهَا زَوْجُهَا تَحْرِيمٌ نَهَارًا وَبَعْضُ اللَّيْلِ وَلَا تَبِيتُ فِي غَيْرِ مَنْزِلِهَا او متوفی عنها زوجها اكونده سوي ښځه | په ورځ کي او د شپې په څه حصه کي وتلای سي لېکن ا د خپل کور څخه بغير ابل حای ا به شپه نه تېروي اَمَّا الْمُطَلَّقةُ فَلِقَوْلِهِ تَعَالَى: لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ [الطلاق: ۱] کوم چي مطلقه ښځه ده نو ځکه چي الله تعالیٰ فرمایلي دي: مه باسئ! مطلقه ښځي له خپلو کورنو څخه او هغوی دي هم نه وځي مگر دا چي هغوی ښکاره بې حیايي وکړي قِيلَ: الْفَاحِشَةُ نَفْسُ الْخُرُوجِ وریل سوي دي: چي مرادله فاحشه څخه په خپله وتل دي وَقِيلَ: الزَّنا او وریل سوي دي: چي امرادله هغه څخه ا زنا ده وَيَخْرُجْنَ إِقَامَةَ الْحَدِّ او هغه ښځي به د حد جاري کېدو لپاره وځي وَأَمَّا الْمُتَوَتَّى عَنْهَا زَوْجُهَا فَلِأَنَّهُ لَا نَفَقَةَ لَهَا او کوم چي کونډه سوي ښځه ده نو ځکه اله کور څخه وتلای سي ا چي دهغې لپاره نفقه نه وي فَتَخْتَارُ إِلَى الْخُرُوجِ نَهَارًا يَطْلُبُ الْعَاشِ نو هغه په ورځ کي درزق او روزی ا د طلب لپاره وتلو ته مجبوره وي وَقَدْ يَنْتَدِي إِلَى أَنْ يَهْجُمَ اللَّيْلُ او کله نا کله دا طلب ا دروزی ا د شپې تر راتو پوري ځنډیږي وَلَا كَذَلِكَ الْمُطَلَّقةُ او مطلقه ښځه داسي نه ده لِأَنَّ النَّفَقَةَ دَارَةٌ عَلَيْهَا مِنْ مَالِ زَوْجِهَا

حکمه چي نفقه دهني د خاوند د مال څخه پر هني امسلسل | جاري وي حَتَّىٰ لَوْ اخْتَلَعَتْ عَلَىٰ نَفَقَةٍ
عَدَّتْهَا تردی که چيري هغه د خپل عدت پر نفقه خلع وکړي قِيلَ: إِنَّهَا تَخْرُجُ نَهَارًا نو ويل سوي
 دي: چي اېه دې صورت کي دروزی د طلب لپاره اهغه دورغي وتلاي سي وَقِيلَ: لَا تَخْرُجُ او ويل سوي
 دي: چي نه سي وتلاي لَأَنَّهَا اسْقَطَتْ حَقَّهَا حکمه چي هني خپل حق ساقط کړی فَلَا يُبْطَلُ بِهِ حَقُّ
عَلَيْهَا نو د دې په وجه به هغه حق نه باطلېږي کوم چي پر هني لازم دی.

اللفات: ﴿مَبْنُوتَةٌ﴾ له خاوند څخه جلا سوي ښځه، بانه. ﴿فَاحِشَةٌ مُّبَيَّنَّةٌ﴾ څرگنده بدي، ښکاره

بې حیائي، ﴿دَاَرَةٌ﴾ بهېدونکي، جاري.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي کومي ښځي ته طلاق رجعي يا طلاق بائن ورکول سوي وي.

د هغه ښځي لپاره جائز نه دي چي له يو شرعي يا انساني ضرورت څخه بغير د شپې او ورغي په هيڅ
 حصه کي له کور څخه ووغي. لېکن د شرعي ضرورت مثلاً د حد جاري کېدلو لپاره يا د انساني
 ضرورت مثلاً د قضاء حاجت يا خوراک راوړلو لپاره له کور څخه د معتده ښځي وتل جائز دي، د دې
 په خلاف د متوفی عنها زوجها ښځه په ورځ کي هم له کور څخه وتلاي سي، او د شپې په څه حصه
 کي هم وتلاي سي. خو د خوب او شپه تېرولو انتظام به په هغه کور او خونه کي کوي چيري چي دا
 ښځه عدت تېروي: د دې دليل چي مطلقه ښځي به له کور څخه نه وغي د قرآن کریم دا آيت دی: "لَا
 تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ" (يعني تر څو چي معتده ښځو
 ښکاره بې حیائي کړي نه وي. تر هغه وخته پوري تاسي هغوی له کور و څخه مه باسي! او نه دي
 هغوی په خپله وغي). يعني کله چي معتده ښځه فاحشه مېښته وکړي، نو بيا خاوند هغه له کور
 څخه ايستلای سي. د فاحشه مېښته درې مطلبه دي: ①... ابراهيم نخعي رحمه الله فرمايي چي د فاحشه
 مېښته مطلب دا دی چي ښځه بېله ضرورت له کور څخه ووغي، نو په دې صورت کي به خاوند هغه له کور
 څخه باسي. يا يې مطلب دا دی چي د معتده ښځي بېله ضرورت وتل فحش او بې حیائي ده، يعني که هغه يو
 وار په خپله ووغي بې حیائي وکړي، نو بيا د هغې لپاره وتل جائز دي. ②... ابن مسعود رحمه الله فرمايي چي له
 دې څخه مراد زنا ده. يعني که معتده ښځي زنا وکړي، نو د حد جاري کېدو لپاره هغه له کور څخه ايستل
 کېدلای سي. اول مطلب امام صاحب رحمه الله اختيار کړی دی، او دريم مطلب امام ابو يوسف رحمه الله اختيار
 کړی دی. ③... دريم مطلب يې دا دی چي که معتده ښځه د خاوند اهل او خاندان ته ښکېنځا او ردوبد وايي،
 نو بيا هغه له کور څخه ايستل کېدای سي.

والمعتول منها زوجها الم: د متوفی عنها زوجها لپاره جائز دي چي ټوله ورځ يادشپې په څه حصه کي له کور څخه ووځي. ځکه چي د خاوند د مرگ په وجه کېدای سي چي هغې ته د عدت دور څو خرچه او نفقه پاته سوې نه وي. نو دروزي او معاش گټلو ته به هغه مجبوره وي. او ښکاره خبره ده چي کاروبار کله نا کله په شپه کي هم راځي (يا مثلاً کله چي هغه کور ته راځي نو شپه پر راځي). نو ځکه به د هغې لپاره د شپې په لږ حصه کي وتل هم جائز وي.

د دې په خلاف د مطلقه ښځي دا حالت نه دی. ځکه چي د عدت په زمانه کي مطلقه ښځي ته مسلسل د خاوند له طرفه نفقه او خرچه ورکول کيږي. نو ځکه د هغې لپاره دباندې وتل جائز نه دي. همدا وجه ده که يو ښځه دخپلي نفقې په بدله کي خلع وکړي. نو د ځيني حضراتو رايه دا ده چي په دې صورت کي د هغې لپاره د معاش د طلب په خاطر وتل جائز دي. او د ځيني حضراتو رايه دا ده چي په دې صورت کي د هغې لپاره وتل جائز نه دي. ځکه چي هغې په خپله خلع کړې ده او خپل حق يې په خپله ساقط کړی دی. نو د هغې په خپل فعل سره به د شريعت حق نه باطليږي.

عدت به په کوم کور کي تېرول کيږي؟

وَمَنْ الْبُعْدُ أَنْ تَعْتَدِي الْمَثْرَبَ الَّذِي يُصَافُ إِلَيْهَا بِالسُّكْنَى حَالٍ وَقَوْمُ الْفُرْقَةِ وَالْمَوْتِ او پر معتده ښځي واجب دي چي په هغه کور کي عدت تېر کړي چي د فرقت او اد خاوند د مرگ په وخت کي د ښځي طرف ته د استوگنې په توگه د هغه کور نسبت کيږي لَقَوْلِهِ تَعَالَى: لَا تَخْرُجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ [الطلاق: ۱] ځکه الله تعالی فرمايلي دي: او دا ښځي له خپلو کورو څخه مه باسئ! وَالْبَيْتُ الْمَصَافُ إِلَيْهَا هُوَ الْبَيْتُ الَّذِي تَسْكُنُهُ او ښځي ته چي د کوم کور نسبت کيږي دا هماغه کور وي چي ښځه پکښي اوسيږي وَلِهَذَا نَوَارِثُ أَهْلِهَا وَطَلَقُهَا زَوْجُهَا هَمْدًا وَجِهَ دَهْ كَهْ ښځه دخپلي کورنۍ د زيات لپاره ولاړه سي او د هغې خاوند اهله اطلاق ورکړي كَانَ عَلَيْهَا أَنْ تَعُودَ إِلَى مَنْزِلِهَا فَتَعْتَدَ فِيهِ نو پر هغې به لازم وي چي خپل کور ته واپس راسي او په هغه کي عدت تېر کړي وَقَالَ الطَّلَبِيُّ ① لَلَّتِ قَتْلَ زَوْجِهَا أَسْكُنُ فِي بَيْتِكَ حَتَّى يَنْدِمَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ او نبي ﷺ وفرمايل هغه ښځي ته چي خاوند يې وژل سوی وو: ته په خپل کور کي اووسه! تر دې چي د عدت نېټه پوره سي.

اللفات: ﴿يُصَافُ﴾ د افعال مضارع مجهوله ده: نسبت کول. منسوب کېدل. ﴿أَجَلٌ﴾ نېټه. مودت (موده).

① تخریج: أخرجه الترمذي في كتاب الطلاق، باب أن تعتد المرأة في عنها زوجها، حديث رقم: ۱۲۰۶.

تشریح: صورت د مسئلي: دادی د طلاق یاد خاوند وفات په وخت کي چي بنځه په کومه خونه (کوټه) کي اوسېږي، پر بنځي لازم دي چي په هغه خونه کي عدت تېر کړي: دلیل دا آیت دی: "وَلَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ"، او د بنځي بڼت (کور) هغه دی چي په هغه کي بنځه اوسېږي. همدا وجه ده که بنځه دخپل پلار په کور کي وي، او خاوند هلته طلاق ورکړي، نو هم پر بنځي واجب دي چي له هغه ځای څخه خپل کور ته راسي، او عدت په کور کي تېر کړي: دلیل یې دادی چي دیوې بنځي خاوند شهید سو، نونبي کریم ﷺ هغې ته وفرمایيل چي "په خپل کور کي اووسه! او تر څو چي د شرعي قاعدې مطابق ستا عدت پوره سوی نه وي، تر هغه وخته پوري له کور څخه مه وځه!"، له دې څخه دا خبره ښکاره سوه چي پر بنځي واجب دي چي په خپل استوګنځي کي عدت تېر کړي.

که د خاوند په کور کي د اوسېدلو امکان نه وي؟

لَمَّا كَانَ لَمَصِيَّتُهَا مِنْ دَارِ النِّسَاءِ لَا يَكْفِيهَا أَوْ كَمَا دَمَرَهُ خَاوَنْد لَه كور څخه د بنځي حصه د هغې لپاره كافي نه وي فَأَمَرَ جَهَا الْوَرَثَةَ مِنْ لَمَصِيَّتِهِمْ أَوْ وَرَثَهُ أَهْم ا هغه له خپلي حصې څخه وباسي اِنْتَقَلَتْ نو دا بنځه دي ابل ځای ته ا منتقل سي لَكِنَّ هَذَا اِنْتِقَالٌ بِغَدْرٍ ځكه چي دا منتقل كېدل د عذر په وجه دي وَالْعِبَادَاتُ تُؤْتَرُ فِيهَا اَلْأَعْدَارُ او عذرونه په عباداتو کي اغېز کوي فَصَارَ كَمَا إِذَا خَافَتْ عَلَى مَتَاعِهَا نو داسي سولكه كله چي بنځه پر خپل سامان وبيرېږي اچي غلا به سي اَوْ خَافَتْ سُقُوطَ اَلْمَنْزِلِ يا بنځه د کور پر نړېدلو وبيرېږي اَوْ كَانَتْ فِيهَا بِأَجْرٍ وَلَا تَجِدُ مَا تُؤَدِّيهِ يا بنځه په هغه کور کي په کرایه استوګنه اوي او اوس ايو داسي شی پيدانه کړي چي کرایه په اداء کړي.

اللفات: ﴿نَصِيبٌ﴾ برخه، حصه، **﴿وَرَثَةٌ﴾** جمع د وارث ده، لکه کلبه چي جمع د ظالِب ده: ميراث خوره (هغه کسان کوم چي دمړي په مال کي د ميراث حق لري)، **﴿سُقُوطٌ﴾** دنصر مصدری: را لوېدل (نړېدل)، **﴿أَجْرٌ﴾** اجرت، کرایه.

تشریح: صورت د مسئلي: دادی که د بنځي خاوند مړ سي، او ورته د ميراث مال سره تقسیم کړي، او په کوم ځای کي چي خاوند اوسېږي، هغه هم تقسیم کړي، او د بنځي په برخه کي دومر لږ ځای راسي چي په هغه کي بنځه اوسېدلای نه سي، او ورته هم دې ته تیار نه وي چي خپله حصه هغې ته ورکړي، نو په دې صورت کي د بنځي لپاره صحيح دي چي بل محفوظ او پرده ناک ځای ته نقل سي او هلته عدت تېر کړي: دلیل دا دی چي دا انتقال د عذر په وجه دی، او په عباداتو کي أعذار مؤثر او اغېزمن دي، لهذا دا عذر به هم د "كُفَّ عَنِ الْخُرُوجِ" په عبادت کي مؤثروي.

ثُمَّ إِنَّ الْفَرْقَةَ بَلَغَتْ بَالَيْنِ أَوْ ثَلَاثٍ بَيَّا كَهْ جِيرِي پَه طَلَاقِ بَائِنِ يَا پَه دَرِيو طَلَاقُ سِرَه فَرَقَتْ وَاقِع
سِي لَا هَدُون سَمَلَا يَبْنِيْنَهَا نُو د خاوند او بنهي پَه مينځ كي پرده ضروري ده ثُمَّ لَا بَائِنِ او بيا اتر پرده
كولو وروسته پَه استوگنه كي اهيڅ پروا نسته لِأَنَّهُ مُعْتَرَفٌ بِالْخُرْمَةِ ځكه چي خاوند اد بنهي اد
حُرْمَت اقرار كونكي دى إِلَّا أَنْ يَكُونَ فَاسِقًا يُخَافُ عَلَيْهَا مِنْهُ مَكْرُ دَا چي خاوند فاسق وي او له هغه
څخه پر بنهي اد حملې كولو ابهره وي فَحِينَئِذٍ تَخْرُجُ نو پَه دې وخت كي به بنځه اد خاوند له كور
څخه اوځي لِأَنَّهُ عَذْرٌ ځكه چي دايو عذر دى وَلَا تَخْرُجُ عَنْهَا اتَّقَلَتْ إِلَيْهِ او كوم ځاى ته چي بنځه
منتقل سي له هغه ځاى څخه دي نه وځي وَالْأَوَّلُ أَنْ يَخْرُجَ هُوَ وَيَتْرُكَهَا او غوره داده چي خاوند پَه خپله
ووځي او بنځه پرېرېدى.

تشریح: د عبارت حاصل دادی که چیري د خاوند او ښځي په مینځ کي طلاق بائن یا طلاق مغلظ واقع سي. نو اوس له نکاح څخه بغیر یو ځای د دوی اوسېدل صحیح نه دي. بلکي په کومه خونه (کوټه) کي چي ښځه عدت تېروې. په هغه کي به د پردې او ستر بندوبست کوي او له خاوند څخه به پرده کوي. او کله چي پرده وکړي. نو بیا هیڅ حرج او گناه نسته. ځکه چي خاوند او ښځه دواړه د حرمت معترف او منونکي سول. نو یقین همدا دی چي اوس به دواړه یو بل ته نه نژدې کیږي او معامله به نه خرابوي. لېکن که چیري خاوند فاسق وي او دا خطر وې چي اوس به خاوند ټوله معامله خرابه کړي او ناجائز کار به وکړي. نو په دې وخت کي جائز دي چي ښځه له کور څخه بل ځای ته نقل سي. ځکه چي په ناجائز کار کي د مبتلا کېدلو عذر موجود سو. لېکن کوم ځای ته چي ښځه یو وار نقل سي. نو بیا به له یو سخت عذر څخه بغیر له هغه ځای څخه نه نقل کیږي. ځکه چي اوس هماغه ځای د ښځې د عدت لپاره متعین سو.

والأولى إن: مخكي په آيت سره ثابته سوه چي پر بنځي په خپله خونه (استوگنځي) کي عدت تېرول واجب دي او پر خاوند په خپله خونه کي اوسېدل واجب نه دي. فقط مباح دي. نو په دې وجه غوره خبره داده چي په خپله خاوند له خوني (استوگنځي) څخه ولاړ سي او بل ځای ته نقل سي.

د خاوند په کور کي د عدت نه تېرولو يو عذر

وَإِنْ جَعَلَا يَنْتَهِيَا امْرَأَتَهُ تَقْدِرُ عَلَى الْحَيْضَةِ أَوْ كَهْ بَشْعِهِ أَوْ خَاوَنْدُ پَه خپل مینځ کي داسي باوري بڼه متعینه کړي چي هغه ادوی په مینځ کي اخیل جوړېدلو قدرت لري فَحَسَنَ نَوْ بڼه اکرادی وَإِنْ ضَالَّ عَلَيْهِمَا الْمُنْزِلُ فَلْتَحَرِّمَا وَالْأَوَّلُ خُرُوجُهُ أَوْ کَه پَر دوی دواړو ځای تنگ سي نو بڼه دي ووځي اخوا غوره د خاوند وتل دي

تشریح: فرمایي چي غوره خبره داده چي بڼه او خاوند دواړه په خپل مینځ کي یوه ثقه او باوري بڼه د پردې او ستر په توگه هم وساتي. ددې لپاره چي معامله خرابه نه سي او یو بل نه نژدې نه سي. او که کور دومره تنگ وي چي درې خلک پکښي اوسېدلای نه سي. نو بیا د بڼې لپاره جائز دي چي بل ځای ته نقل سي. او بڼه خبر داده چي خاوند بل ځای ته نقل سي. ددې وجه په مخکني عبارت کي تېره سوه.

د بڼې او خاوند د سفر په حالت کي د خاوند د مرګ بیان

وَإِذَا خَرَجَتِ الْمَرْأَةُ مَعَ زَوْجِهَا إِلَى مَكَّةَ أَوْ كَلِّهِ چي بڼه د خپل خاوند سره د مکې و طرف ته روانه سي فَطَلَّقَهَا ثَلَاثًا أَوْ خَاوَنْدُ پَه لاره کي اهنې ته درې طلاقه ورکړي أَوْ مَاكَ عَنْهَا فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ يَالَهُ بڼار څخه بغیر ا په صحراء کي خاوند مړ سي فَإِنْ كَانَ يَنْتَهِيَا وَيَنْ مَضَرَهَا أَقْلُ مِنْ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ نو که د بڼې اود هغې د بڼار په مینځ کي تر دریو ورځو کمه مسافه وي رَجَعَتْ إِلَى مَضَرَهَا نو بڼه دي د خپل بڼار و طرف ته واپس وگرځي لِأَنَّهُ لَيْسَ بِإِبْتِدَاءِ الْخُرُوجِ مَعْنَى بَلْ هُوَ بِنَاءٌ ځکه چي دا خروج د معنی په اعتبار سره د خروج ابتداء نه ده بلکي دا بناء ده ایعني ځکه چي داله شروع څخه وتل نه دي. بلکي بناء وتل دي ا وَإِنْ كَانَتْ مَسِيرًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ کَه د دریو ورځو مسافه وي إِنْ شَاءَتْ رَجَعَتْ وَإِنْ شَاءَتْ مَعَتْ نو که وغواړي واپس دي وگرځي اخیل بڼار ته او که وغواړي نو ولاړه دي سي اخیل د مقصد ځای ته ا سَوَاءٌ كَانَ مَعَهَا أَوْ لَمْ يَكُنْ برابره ده دهغې سره یوولي ا محرم اوي او که نه وي مَعْنَاهُ إِذَا كَانَ إِلَى الْقَصْدِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَيْضًا ددې مطلب دا دی چي کله د مقصد ا د ځای ا و طرف ته هم درې ورځي مسافه وي لِأَنَّ

الْمَكْتُبِ فِي ذَلِكَ الْمَكَانِ أَخُوْفُ عَلَيْهَا مِنَ الْخُرُوجِ حُكْمٌ چي په دې ځای کې پاتېدل د ښځې په حق کې له وتلو څخه زیات خطرناک دي إِلَّا أَنَّ الرُّجُومَ أَوَّلَ خو واپس اخیل ښار ته اتل زیات غوره دي لِيَكُونَ الْاِعْتِدَادُ فِي مَنْزِلِ الرَّوْمِ ددې لپاره چي عدت تېرول د خاوند په کور کې وي.

اللفات: ﴿مَسِيرَةٌ﴾ تګ، مسافه، فاصله، ﴿مَضَتْ﴾ د ضرب له باب څخه د واحد مؤنث غائب ماضي صیغه ده: تېرېدل، جاري ساتل، پوره کول (مراد ځني خپل سفر جاري ساتل دي).

تشریح: د دې حاصل دا دی که چیري خاوند او ښځه مثلاً له افغانستان څخه مکې مبارکې ته روان وي، او په لاره کې خاوند هغې ته طلاق ورکړي یا خاوند مړ سي، نو په کوم ځای کې چي دا معامله پېښه سي، که چیري دهغه ځای او د ښځې د ښار په مینځ کې د سفر تر مودت کمه مسافه وي، یعني تر دریو ورځو په کم وخت کې ښځه خپل ښار ته رسېدلای سي، نو حکم دا دی چي دا ښځه بیرته خپل ښار ته واپس راسي او په خپل استوګنځي کې عدت تېر کړي؛ ځکه چي دغه واپس راتلل د معنی په اعتبار سره ابتداء خروج نه دي. بلکي کوم چي اول خروج وو، دا پر هغه مبني دی، او ابتداء خروج ځکه نه دی چي د سفر تر مودت کمه مسافه وتل د معتدې ښځې لپاره جائز او مباح دي، لهذا کور ته په واپس راتللو کې هېڅ حرج نسته.

وإن كانت مسيرة إلخ: او که چیري دهغه ځای او مکې مبارکې په مینځ کې هم درې ورځي مسافه وي او د ښځې ښار هم د دریو ورځو پر مسافه وي، نو په دې صورت کې ښځې ته اختیار دی، که زړه یې غواړي نو خپل وطن ته دي واپس راسي، او که زړه یې نه غواړي نو مقصود ځای یعني مکې ته دي ولاړه سي، برابره ده دهغې سره ولي (ذی رحم محرم) وي او که نه وي، خو خپل وطن ته واپس راتلل زیات غوره دي، ځکه چي پر هغه ځای (یعني د خاوند د مرګ یا د طلاق پر ځای) پاتېدل او هلته د پېګانه توب په حالت کې عدت تېرول د ښځې د واپس راتللو په نسبت زیات خطرناک دي، نو ځکه له هغه ځای څخه نقل کېدل او بیرته خپل وطن ته واپس راتلل زیات غوره دي، ددې لپاره چي دغه ښځه د خپلوانو سره وويني او د خاوند د مرګ غم یې لږ سپیک سي او د خاوند په کور کې عدت تېر کړي. (او که چیري دهغه ځای او د مکې مبارکې په مینځ کې تر دریو ورځو کمه مسافه وي او د ښار مسافه زیاته وي، نو په دې صورت کې مکې ته تلل پکار دي، ځکه چي دهغې لپاره کمه مسافه پرېکول ستونزمن نه دي، صاحب هدایې د صورت نه دي ذکر کړي).

یادونه: پورتنی ټوله صورتونه په هغه وخت کې دي، کله چي د تکت او د جهاز پرېشاني نه وي، لېکن که تکت داسي وي چي واپس خپل وطن ته راتلل ممکن نه وي، نو بیا د مقصد ځای ته تلل جائز دي، ځکه چي مجبوري ده.

د پورتني مسئلي نور وضاحت

قال: إِلَّا أَنْ يَكُونَ طَلَقَهَا أَوْ مَاتَ عَنْهَا أَوْ جُفِيَ مَضِي الإمام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: خودا چي خاوند نبځي ته په ښار کي درې طلاقه ورکړي وي يا مړ سوی وي فَلَهَا لَا تَحْرِمُ حَتَّى تَغْتَدَّ نو ا په دې صورت کي ا به نبځه ا له هغه ښار څخه ا نه وځي تر دې چي عدت پوره کړي ثُمَّ تَحْرِمُ إِنْ كَانَ لَهَا مَحْرَمٌ بيا به ا په هغه وخت کي له ښار څخه وځي ا که چيري د هغې سره يو محرم اولي ا وي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ [❦] او دا احکم ا دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نه ز دی وَقَالَ أَبُو يُسُفَ وَمُحَمَّدٌ: إِنْ كَانَ مَعَهَا مَحْرَمٌ فَلَا بُدَّ أَنْ تَحْرِمَ مِنْ الْبَيْضِ قَبْلَ أَنْ تَغْتَدَّ او صاحبين رَحِمَهُمُ اللهُ فرمايي: که چيري د دې نبځي سره يو محرم وي نو دا هيڅ پروانه لری چي هغه تر عدت پوره کولو مخکي له ښار څخه و وځي لَهُنَّ: أَنْ تَنْفُسَ الْخُرُوجَ مُبَاهٍ دَفْعًا لِذِي الْعَرْسِ ومشة الْوَحْدَةِ د صاحبينو رَحِمَهُمُ اللهُ دليل دا دی: چي خودي وتل روا دي د بېگانه توب او د تنهائی د وحشت ليري کولو لپاره فَهَذَا عُدُّ او دا يو عذر اهم ا دی وَإِنَّمَا الْخُرْمَةُ لِلْسَفَرِ او حرمت فقط ا د سفر په وجه دی وَقَدْ ارْتَفَعَتْ بِالْبَحْرِ او د محرم په وجه هغه اهم اليري سو وَلَهُ: أَنْ الْعِدَّةُ أَمْنٌ مِنَ الْخُرُوجِ مِنْ عَدَمِ الْبَحْرِ او دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دا دی: چي د بېله محرمه سفر کولو څخه به په عدت کي وتل زيات ممنوع وي فَإِنَّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَخْرُجَ إِلَى مَا دُونَ السَّفَرِ بِغَيْرِ مُحْرِمٍ حُكْمٌ چي د نبځي لپاره له محرم څخه بغير د سفر تر مسافې کمه اندازه وتل جائز دي وَلَيْسَ لِلْمُعْتَدَةِ ذَلِكَ البکن ا د معتده نبځي لپاره دا جائز نه دي فَلَمَّا خَرَجَتْ عَلَيْهَا الْخُرُوجُ إِلَى السَّفَرِ بِغَيْرِ الْبَحْرِ لهذا کله چي د نبځي لپاره بېله محرمه په سفر وتل حرام دي فِي الْعِدَّةِ أَوَّلُ نو په عدت کي خوبه په طريقه اولی سره حرام وي.

اللغات: ﴿عُزْبَةٌ﴾ پرديسي، مسافري، بېگانه توب، ﴿وَحْدَةً﴾ تنهائي، يوازيتوب (يوازي والی).
تشریح: مخکي چي کوم د طلاق او د خاوند د مرگ په وجه خپل وطن ته د واپس تللو يا نه تللو مسئله بيان سوه، هغه د صحراء او بيابان په هکله وه (يعني کله چي له ښار څخه بغير په صحراء کي

❦ القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كما قال العلامة ابن المصنف رَحِمَهُ اللهُ (فتح القدير ج: ٤، ص: ١٦٩)، وكذا في الدر المنحار (ج: ٢، ص: ٤٧٦). [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٧٣]

ځاوند مړ سي يا ښځي ته طلاق ورکړي، اوس په دې عبارت کي د مصر او ښار مسئله بيانوي، د مسئلې حاصل دا دی چي که ځاوند د سفر په دوران کي ښځي ته په يو ښار کي طلاق ورکړي، يا په يو ښار کي ځاوند مړ سي، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ مَسْلُک دا دی چي دا ښځه به هلته عدت پوره کوي او تر عدت پوره کولو مخکي به له هغه ښار څخه قدم هم نه باسي، بيا چي کله عدت پوره سي، نو هم به له محرم څخه بغير له هغه ځای څخه نه وځي، صاحبين رَحْمَهُمُ اللهُ فرمايي: که چيري د ښځي سره يو محرم وي، نو له هغه ځای څخه تر عدت پوره کېدلو مخکي هم وتل صحيح دي او په هغه ښار کي عدت پوره کول ضروري نه دي، ځکه چي د مسافري او بېگانه توب د تکليف ليري کولو لپاره او د وحشت ختمولو لپاره نفس خروج مباح او جائز دی، او د مسافري تکليف او د تنهائي بېرته يو ډول عذر هم دی، او تاسو مخکي وويل چي د عذر په وجه انتقال کول صحيح دي، نو ځکه به د دغه معتده ښځي لپاره هم له ښار څخه وتل جائز وي، او بيا د ښځي په حق کي د سفر د حرمت سبب د محرم قریب نشتوالی دی، او څرنګه چي دلته دهغې سره محرم قریب موجود دی، نو په دې وجه به هم د ښځي لپاره وتل جائز وي.

وله أن العدة إلخ: د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ د دليل حاصل دا دی چي که يو ښځه له محرم څخه بغير سفر وکړي، نو دا ممنوع دي، لېکن دا ممانعت د کمي درجې دی، ځکه چي د ښځي لپاره د سفر له مودت څخه په کمه مسافه وتل جائز دي، لېکن د عدت له ځای څخه د ښځي وتل بالکل جائز نه دي، نو دا ممانعت د غټي درجې سو، نو ځکه امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چي که څه هم محرم موجود وي، نو بيا هم له هغه ښار څخه وتل صحيح نه دي، بلکي هلته عدت تېرول ضروري دي.

يادونه: دا په هغه صورت کي کله چي په هغه ښار کي د عدت تېرولو سهولت وي، او که هيڅ سهولت او گنجائش نه وي، يا مثلاً د ټکټ، وېزې او جهاز مشکلات وي، نو بيا کور ته د ښځي راتلل جائز دي، ځکه چي دا سخت عذر دی.

بَابُ ثُبُوتِ النَّسَبِ

(دا) باب دنسب ثابتدلو (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې صاحب د کتاب دمعتده بنسختي ددرې قسمونو په هکله بيان وکړی يعني: ذوات الحيض، ذوات الأشهر، ذوات الأحمال (حامله بنسختي)، اوس په دې باب کي دهغه شي بيان کوي کوم چي ذوات الأحمال بنسختو سره لازم دی چي هغه "ثبوت النسب" دی، ددې لپاره چي د ملزوم او لازم په مينځ کي مناسبت او مطابقت باقي پاته سي.

د نسب ثابتدلو يو مثال

وَمَنْ قَالَ: إِنَّ زَوْجَتِي فَلَانَةٌ فَهِيَ طَالِقٌ أَوْ خُوكٌ چي ووايي: که ما د فلاني بنسختي سره نکاح وکړه نو هغه طلاق ده فَتَزَوَّجَهَا بَيَادَا سِرِّي دهغې بنسختي سره نکاح وکړي فَوَكَدَتْ وَلَدًا لِسِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنْ يَوْمِ تَزَوَّجَهَا او ايا ا بنسخته د نکاح له ورځي څخه پر شپږمه مياشته کوچنی وزېږوي فَهُوَ ابْنُهُ وَعَلَيْهِ النِّهْرُ نو دا کوچنی ددې سري زوی دی او پرده ټوله مهر واجب دی أَمَّا النَّسَبُ فَلَا تَهَاوُشُهُ پاته سو اثبوت دا نسب نو هغه ځکه چي دا بنسخته دده فراش ده لِأَنَّهَا لَمَّا جَاءَتْ بِالْوَلَدِ لِسِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنْ وَقْتِ النِّكَاحِ ځکه کله چي دې بنسختي د نکاح له وخت څخه پر شپږمه مياشته کوچنی راوړی فَقَدْ جَاءَتْ بِهِ لِأَكْلِ مِنْهَا مِنْ وَقْتِ الطَّلَاقِ نو ا ځواکي ا هغې د طلاق له وخت څخه تر شپږو مياشتو په کم ا مودت ا کي کوچنی راوړی دی فَكَانَ الْعُلُقُ قَبْلَهُ فِي حَالَةِ النِّكَاحِ نو ا ځواکي ا تر طلاق مخکي د نکاح په حالت کي علوق ا حمل ا وسو وَالتَّصَوُّرُ ثَابِتٌ او ا په نکاح کي د علوق ا تصور ثابت دی ايمني دلته د حمل امکان هم ستا بِأَنَّ زَوْجَهَا وَهُوَ يَخَالِطُهَا فَوَافَقَ الْإِنْزَالُ النِّكَاحَ ا هغه ا په دې توگه چي هغه سري ددې بنسختي د مخالطت او طي ا کولو په حالت کي نکاح وکړي نو انزال به د نکاح سره موافق سي وَالنَّسَبُ يُخْتَلِطُ فِي إِثْبَاتِهِ او د نسب په ثابتولو کي احتياط کيږي وَأَمَّا النِّهْرُ فَلَا تَهَاوُشُهُ لَمَّا ثَبَتَ النَّسَبُ مِنْهُ او کوم چي مهر دی نو ځکه کله چي دهغه سري سره ا د کوچني نسب ثابت سو جُعِلَ وَإِطْلَاحُهَا نو هغه د حکم په اعتبار سره واطي وگرځېدی فَتَأْكُدُ النِّهْرُ بِهِ نو دهغه په وجه سره مهر مؤکد سو.

اللغات: «عَلُوق» مصدر دی: د ښځي رحم ته نطفه رسېدل (په رحم کي د نطفې قرار نیول). حامله

کېدل، حمل، «يُخَالِطُ» د مفاعلي مضارع ده: گډون کول (مرځني وطي او جماع کول دي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که چیري یو سړي داسي ووايي: که زه د فلانې ښځي سره نکاح وکړم نو هغې ته طلاق دی، لېکن بیا داسې دهغې سره نکاح وکړي، او ښځه د نکاح له وخت څخه شپږ میاشتي وروسته کوچنی وزېږوي، نو د دې کوچني نسبت له همدغه سړي سره ثابتېږي، او پر دې سړي به ټوله مهر واجب وي، صاحب د هدایې رَحْمَةُ اللَّهِ فرمایي چي د کوچني نسب به ځکه د دې سړي سره ثابتېږي چي دا ښځه د دې سړي فراش ده، او په حدیث کي د صاحب الفَراش لپاره نسب ثابت منل سوی دی، لکه څرنګه چي نبي ﷺ فرمایلي دي: **الْوَلَدُ لِلْفَرَّاشِ، وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ**، (یعني کوچنی به د صاحب الفَراش وي، او د زاني لپاره به ډبره (رجم) وي)، نو ځکه به د کوچني نسب د دې سړي سره ثابت وي.

او بل دا چي کله ښځه د نکاح له وخت څخه شپږ میاشتي وروسته کوچنی وزېږوي، نو دا خبره ښکاره سوه چي دا کوچنی د طلاق له وخت څخه تر شپږو میاشتو په کم مودت کي پیدا سوی دی، او دا ثابت سوه چي تر طلاق مخکي د نکاح پر وخت د ښځي په نس کي علوق (یعني د نطفې وجود) وو، او د دې علوق د ثبوت امکان هم سته، هغه په دې توګه چي دغه سړي د ښځي سره د مخالطت او جماع په وخت کي نکاح وکړي، او د ایجاب او قبول په وخت کي انزال وکړي، او د طلاق واقع کېدلو سره متصل خاوند له خپل کار (جماع) څخه فارغ سي، لهدا د دې امکان په وجه به کوچنی د دې سړي وي، ځکه چي د نسب د ثبوت په معامله کي احتیاط کیږي، او حتی الإمكان دا کوښښ کیږي چي د کوچني نسب ثابت سي، او بیا د فقهې دا قاعده هم د دې تأیید کوي چي: **“الْأَصْلُ عِنْدَنَا أَنَّ الْعَبْرَةَ فِي ثُبُوتِ النَّسَبِ بِصَحَّةِ الْفَرَّاشِ وَكَوْنِ الزَّوْجِ مِنْ أَهْلِهِ، لَا بِالتَّمَكُّنِ مِنَ الْوُطَى**“ (یعني د نسب د ثبوت په هکله زموږ په نېز فقط د دې خبري اعتبار کیږي چي فراش به صحیح وي او خاوند به د وطي قابل وي، او قدرت علی الوطي شرط نه دي)، او دلته دواړه شیان موجود دي.

وأما البهر الخ: فرمایي کله چي د دې سړي سره د کوچني نسب ثابت سي، نو داسې به حکماً واطئ شمارل کیږي، او د ښځي طلاق به طلاق بعد الدخول منل کیږي، او د طلاق بعد الدخول په صورت کي پر خاوند ټوله مهر واجبېږي، لهدا دلته به هم پر خاوند ټوله مهر واجب وي.

د مطلقه رجعيه بنهي د کوچني (بجي) نسب

قال: وَيُثْبِتُ نَسَبُ وَلَدِ الْمَطْلُوقَةِ الرَّجْعِيَّةِ إِذَا جَاءَتْ بِهٖ لِسَتَيْنِ أَوْ أَكْثَرَ فَرَمَائِي: او د مطلقه رجعيه بنهي د کوچني نسب ثابتيږي کله چي هغه په دوه کاله يا تر دې په زيات مودت کي کوچنی وزېږوي مَا لَمْ تُقَرَّ بِانْقِضَاءِ عِدَّتِهَا | په دې شرط | تر څو چي هغې د عدت تېرېدلو اقرار کړي نه وي | لَاخْتِصَالِ الْعُلُوقِ فِي حَالَةِ الْعِدَّةِ | ځکه چي ادلته | د عدت په حالت کي د علوق | او وطي | احتمال سته | لِجَوَازِ أَنَّهَا تَكُونُ مُنْتَدَّةَ الظُّهْرِ | ځکه ممکنه ده چي دا بنسټه | مَمْتَدَّةُ الظُّهْرِ وي | وَإِنْ جَاءَتْ بِهٖ لِأَكْثَرَ مِنْ سَتَيْنِ | او که هغه بنسټه له دوو کالو څخه په کم مودت کي کوچنی وزېږوي | بَاءَتْ مِنْ زَوْجِهَا بِانْقِضَاءِ الْعِدَّةِ | نو د عدت تېرېدلو په وجه هغه له خاوند څخه بانه کيږي | وَتَبَيَّنَ نَسَبُهُ | او د کوچني نسب ثابتيږي | لِيُجُودَ الْعُلُوقُ فِي النِّكَاحِ أَوْ فِي الْعِدَّةِ | ځکه چي | په دې صورت کي | په نکاح يا عدت کي علوق موجود سو | وَلَا يَصِيرُ مُرَاجِعًا | او خاوند به رجعت کونکي نه گرځي | لَأَنَّهُ يَخْتَلِلُ الْعُلُوقُ قَبْلَ الطَّلَاقِ | ځکه چي ادلته | تر طلاق مخکي | هم د علوق احتمال سته | وَيَخْتَلِلُ بَعْدَهُ | او تر طلاق وروسته | هم د علوق احتمال سته | فَلَا يَصِيرُ مُرَاجِعًا بِالشَّكِّ | نو د شک په وجه به هغه رجعت کونکي نه گرځي | وَإِنْ جَاءَتْ بِهٖ لِأَكْثَرَ مِنْ سَتَيْنِ | او که هغه بنسټه له دوو کالو څخه په زائد مودت کي کوچنی وزېږوي | كَانَتْ رَجْعَةً | نو دا به رجعت وي | لَأَنَّ الْعُلُوقَ بَعْدَ الطَّلَاقِ | ځکه چي ادلته | علوق تر طلاق وروسته دی | وَالظَّاهِرُ أَنَّهُ مِنْهُ | او ظاهري حالت همدا دی چي دا علوق | به له خاوند څخه وي | لِانْتِفَاءِ الزَّيْنِ مِنْهَا | ځکه له بنهي څخه زنا منفي ده | ځکه چي د مسلماني بنهي په حق کي د دې امکان نسته چي هغې به زنا کړي وي | فَيَصِيرُ بِالْوُطءِ مُرَاجِعًا | نو په وطي کولو سره به هغه رجعت کونکي وگرځي.

اللغات: ﴿الْإِقْضَاءُ﴾ د انفعال مصدر دی: تېرېدل، پوره کېدل، ﴿عُلُوقٌ﴾ د بنهي رحم ته نطفه رسېدل (په رحم کي د نطفې قرار نیول)، حامله کېدل، حمل، ﴿بَاءَتْ﴾ د ضرب ماضي ده: بانه کېدل، جلا کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چي د احنافو په نېز امکاني او خیالي نسب هم ثابتيږي. همدا وجه ده که یو سړی خپلي بنهي ته طلاق رجعي ورکړي، او دا بنسټه د طلاق له وخت څخه په دوو کالو کي دننه یا له دې څخه په زیات مودت کي کوچنی وزېږوي، نو د دې کوچني نسب د همدغه سړي سره

ثابتیږي په دې شرط چي بنځي په دې دوران کي د عدت تېرېدلو (انقضاء عدت) اقرار کړی نه وي. ځکه چي د انقضاء عدت د اقرار نه کولو په صورت کي موږ دا بنځه ممتدة الطهر شمارلای سو. او د هغې د عدت د اوږدوالي په وجه دا امکان سته چي د عدت په زمانه کي به خاوند د هغې سره وطي کړي وي. او د مطلقه رجعيه بنځي سره وطي کول روا دي. لهذا په دې وطي سره خو به يوه طرف ته د کوچني نسب ثابتیږي. او بل به رجعت ثابتیږي.

وان جاءت به لاكل الخ: او که دا بنځه تر دوو کالو په کم مودت کي کوچنی وزېږوي. نو دا بنځه له خپل خاوند څخه بائنه کیږي: ځکه چي د حامله کېدلو په وجه به دغه ې عدت وضع الحمل وي. او په وضع الحمل سره هغه بائنه گرځي. خو په دې صورت کي هم د کوچني نسب د دې سړي (خاوند) سره ثابتیږي. ځکه چي دغه وطي خو به یا د نکاح په حالت کي سوي وي. یا به په عدت کي سوي وي. او څرنگه چي دا بنځه معتده رجعيه ده. لهذا د عدت په حالت کي به د هغې سره وطي کول شرعاً صحیح وي. نو ځکه به هغه کوچنی د همدغه سړي سره ثابت النسب وي. خو په دې وطي سره به دا سړی رجعت کونکي نه گرځي. ځکه چي دلته په دغه وطي کي شک دی چي هغه قبل الطلاق دي او که بعد الطلاق دي. لهذا په دې حواله سره په رجعت کي شبهه راغله. او د شک او شبهې په وخت کي رجعت نه ثابتیږي.

وان جاءت به لاكثر الخ: د دې حاصل دا دی که د طلاق له وقت څخه تر دوو کالو وروسته (يعني له دوو کالو څخه په زیات مودت کي) کوچنی پیدا سي. نو په دې صورت کي نسب هم ثابتیږي او رجعت هم ثابتیږي. ځکه چي تر دوو کالو په زیات مودت کي د کوچني پیدا کېدل د دې خبري دلیل دا دی چي علوق تر طلاق وروسته د عدت په حالت کي واقع سوی دی. ځکه چي د حمل اکثره مودت دوه کاله وي. او دا کوچنی تر دوو کالو وروسته (يعني تر دوو کالو په زیات مودت کي) پیدا سوی دی. او د بنځي له طرفه د زناء منتفي کېدلو په وجه ظاهري حال هم دا دی چي دغه علوق به د خاوند وي. لهذا کله چي دا علوق د عدت په دوران کي واقع سوی دی. نو ځکه به د رجعت موجب او سبب وي.

د بائنه بنځي د کوچني نسب

وَالْبَيِّنَةُ يُمْسِكُ نَسَبَ وَلَدِهَا إِذَا جَاءَتْ بِهِيَ لَأَكْلٍ مِنْ سَنَتَيْنِ أَوْ كُومِي بَنَاحِي تَه چي طلاق بائن ورکول سوی وي د هغې د کوچني نسب ثابتیږي کله چي هغه تر دوو کالو په کم مودت کي کوچنی وزېږوي لَئِنْ يُخْتَبِلُ أَنْ يَكُونَ الْوَلَدُ قَائِمًا وَفَتِ الطَّلَاقِ ځکه چي دلته ا د طلاق په وخت کي د

کوچني د موجودېدلو احتمال سته فَلَا يَتَيَقَّنُ بِزَوَالِ الْفَرَّاشِ قَبْلَ الْعُلُوقِ لهذا تر علوق مخکې به د فراش زائلېدل يقيني نه وي فَيُثْبِتُ النَّسَبُ احْتِياطًا نو ځکه به احتياطاً نسب ثابتېږي وَإِذَا جَاءَتْ بِهِ لَتَامٌ سَتَتَيْنِ مِنْ وَقْتِ الْفُرْقَةِ او که ښځه د فرقت اطلاق له وخت څخه پر پوره دوو کالو کوچنی وزېږوي كَمْ يَثْبُتُ نو ادهغه نسب د خاوند سره نه ثابتېږي لَأَنَّ الْحَبْلَ حَادِثٌ بَعْدَ الطَّلَاقِ ځکه چې حمل تر طلاق وروسته پيدا سوې دی فَلَا يَكُونُ مِنْهُ نو ځکه به هغه له خاوند څخه نه وي لَأَنَّ وَطْأَهَا حَرَامٌ ځکه چې ا په دې صورت کې ا د ښځې سره وطي کول حرام دي إِلَّا أَنْ يَدَّعِيَهُ مگر دا چې خاوند د کوچني دعوی وکړي لَأَنَّهُ التَّزَمَهُ ځکه چې خاوند دهغه التزام وکړي ايمني ځکه چې په دې صورت کې خاوند دهغه نسب پر ځان لازم کړي وَلَهُ وَجْهٌ بَأَنَّ وَطْأَهَا بِشُبْهَةِ فِي الْعِدَّةِ او د دې يو توجیه داده چې خاوند به په عدت کې د دې ښځې سره وطي بالشبهه کړي وي.

اللغات: «مَبْنُوتَةٌ» مؤنث اسم مفعول دی: مُطْلَقَهُ بَائِنَهُ (هغه ښځه چې بائن طلاق ورکول سوې وي)، «التَّزَمَ» د افتعال ماضي ده: دیو شي التزام کول، پر ځان یو شی لازمول، په خپله غاړه اخیستل.

تشریح: په دې عبارت کې دوي مسئلې بيان سوي دي: (۱)... اوله مسئله داده که خاوند ښځې ته طلاق بائن ورکړي يا درې طلاقه (طلاق مغلظ) ورکړي، او بيا دا ښځه د طلاق له وقت څخه تر دوو کالو په کم مودت کې کوچنی وزېږوي، نو دا کوچنی له همدغه خاوند څخه ثابت النسب گرځي: دليل دادی چې تر دوو کالو په کم مودت کې د کوچني په پيدايښت سره دا خبره څرگنده سوه چې د طلاق په وخت کې د ښځې په نس کې کوچنی وو، لهذا تر علوق مخکې د ښځې د فراش زائلېدل يقيني نه سو، نو ځکه به احتياطاً د دې کوچني نسب ثابتېږي، ځکه چې د نسب په ثبوت کې ډېر احتياط کيږي (او دا کوبښ کيږي چې په يو ډول نه يو ډول د بچي نسب ثابت سي، کنې ټوله ژوند به دارموني په تور تورن وي).

وَإِذَا جَاءَتْ بِهِ لَتَامٌ: (۲)... دويمه مسئله داده که د طلاق له وخت څخه ښځه ټيک د دوو کالو د پوره کېدلو په وخت کې کوچنی وزېږوي، نو د خاوند سره دهغه نسب نه ثابتېږي؛ ځکه چې په دې صورت کې همدا خبره يقيني ده چې دا علوق (حمل) تر طلاق وروسته پيدا سوې دی، ځکه که دا تر طلاق مخکې ومنل سي نو دلته به د حمل اکثره مودت تر دوو کالو زيات منل کيږي او دا صحيح نه

دي، لهذا دا حمل به بعد الطلاق وي، نو حكه به د خاوند سره د کوچني نسب نه ثابتيري، او دلته بله توجيه او تاويل هم كېداى نه سي، حكه چي د مطلقه بانه بنخي سره په هيڅ صورت كي وطي كول روانه دي.

ها! كه خاوند د کوچني دنسب دعوى وكړى او دهغه منلو ته تيار سي، نو بيا دهغه سره د کوچني نسب ثابتيري، حكه چي په دې صورت كي هغه په خپله د کوچني نسب دخپل ځان سره لازم كړى، لهذا اوس دهغه د منع كولو هيڅ ضرورت نسته، او دلته دا توجيه هم كېداى سي چي شايد خاوند به د مطلقه بانه بنخي سره په عدت كي وطي بالشبهه كړي وي، لهذا دې احتمال په خاطر به احتياطاً د دغه کوچني نسب ثابتيري.

د مطلقه صغيره نجلۍ د کوچني نسب

فَإِنْ كَانَتْ الْبَيِّنَةُ صَغِيرَةً يُجَامَعُ مِنْهَا أَوْ كَه مُطْلَقَةٍ بَائِنَةٍ دَوْمَرِه كَوْچَنِ. اَنْجَلۍ. | وې چي دهغه ډول نجلۍ سره جماع كېداى سي | يعني دهغې سره جماع كول ممكن وي | فَمَجَاعَاتُ بَوْلٍ لِّتِسْعَةِ أَشْهُرٍ او بيا هغه | د طلاق له وخت څخه | پر نهمه مياشته كوچنى وزېروي لَمْ يَلْزَمَهُ نو هغه كوچنى | يعني دهغه نسب | د خاوند سره نه لازميږي حَتَّى تَلِدَ بِهِ لِأَكْلٍ مِنْ تِسْعَةِ أَشْهُرٍ تر دې چي هغه له نهو مياشتو څخه په كم مودت كي كوچنى وزېروي عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً وَمُحَكِّدٍ د طرفينو رجعتها الله په نېز وَقَالَ: أَبُو يُوسُفَ ^(۱) : يُمِيتُ النَّسَبُ مِنْهُ إِلَى سِتَّةِ شَهْرَيْنِ او امام ابو يوسف رجعت الله فرمايي: چي تر دوو كالو پوري له خاوند څخه | د كوچني | نسب ثابتيري لَا تَنْهَا مُعْتَدَّةٌ حكه چي دا صغيره معتده ده يَحْتَمِلُ أَنْ تَكُونَ حَامِلًا او دا احتمال سته چي هغه به حامله وي وَلَمْ تَقْرَأْ بِانْقِضَاءِ الْعِدَّةِ او هغې د عدت تېرېدلو اقرار اهم | كړى نه دي فَأَشْبَهَتْ الْكَبِيرَةَ نو هغه د كبيره | بالغې | بنخي سره مشابهه سوه وَلَهُنَا: أَنْ لَا نَقْضَاءَ عِدَّتِهِنَّ جَهَةً مُتَعَيِّنَةً او د طرفينو دليل داى: چي دهغې د عدت تېرېدلو لپاره يو متعين وخت سته | يعني دهغې د عدت لپاره يو معلوم مودت ټاكل سوي دى | وَهُوَ الْأَشْهُرُ او هغه | د عدت | مياشتي دي فَبُضِيفَتْ إِلَيْهِنَّ الشَّهْرُ بِانْقِضَاءِ نو دهغوى | مياشتو | په تېرېدلو سره شريعت د عدت تېرېدلو حكم كوي وَهُوَ الدَّلَالَةُ فَوْقَ أَهْلِهَا او د شريعت حكم په دلالت كي د بنخي تر اقرار | ډېر | لور دى لِأَنَّه لَا

يَنْتَهِي الْخِلَافُ حُكْمَ چي د شريعت حکم د خلاف او درواغوا احتمال نه لري وَالْإِقْرَارُ يَنْتَهِيهِ او اقرار د خلاف احتمال لري وَإِنْ كَانَتْ مُطْلَقَةً طَلَاً رَجْعِيًّا او که دا صغیره په طلاق رجعي سره مطلقه وي اطلاق رجعي ورکول سوی وي | فَكَذَلِكَ الْجَوَابُ عِنْدَهُمَا نو د طرفینو رَجْعُهُمَا الله په نیز همدغه حکم دی وَعِنْدَهُ يَثْبُتُ إِلَى سَبْعَةِ عَشْرِينَ شَهْرًا او دامام ابو یوسف رَجْعُهُ الله په نیز | په دې صورت کي اتر او وېشت | ۳۷ | میاشتو پوري اد کوچني انسب ثابتیږي لِأَنَّهُ يُجْعَلُ وَاطْنَانِي آخِرِ الْعِدَّةِ حُكْمَ چي د عدت په آخر کي به خاوند وطی کونکی څرځول کیږي وَهِيَ الثَّلَاثَةُ الْأَشْهُرُ او هغه اعدت | درې میاشتي دی ثُمَّ تَأْتِي بِهِ لِأَكْثَرِ مَدَّةِ الْحَبْلِ بیا هغې اصغیرې | اد حمل په اکثر مودت کي کوچنی وزېږوي وَهُوَ سَنَانٍ او هغه دوه کاله دی وَإِنْ كَانَتْ الصَّغِيرَةُ ادْعَتْ الْحَبْلَ فِي الْعِدَّةِ او که صغیره د عدت په دوران کي د حمل دعوی وکړي فَالْجَوَابُ فِيهَا فِي الْكِبَرَةِ سَوَاءٌ نوو دهغې او د بالغې ښځي حکم برابر دی لِأَنَّ الْإِقْرَارَ هَا يُخَكِّمُ بِلُغَتِهَا حُكْمَ چي د صغیرې په اقرار سره به دهغې د بلوغت حکم کیږي.

اللغات: ﴿حَبْلٌ﴾ حامله کېدل (بلا بېدل)، ﴿بُلُوغٌ﴾ بالغه کېدل (بلوغت).

تشریح: **صور د مسئلې:** دا دی که خاوند داسي کوچنی نجلۍ (صغیره) ته طلاق بائن ورکړي چي دهغې سره جماع کېدلای سي. او بیا دا صغیره د طلاق له وخت څخه پر نهمه میاشته کوچنی وزېږوي او په دې دوران کي د عدت تېرېدلو اقرار هم نه وکړي. نو د طرفینو په نیز دهغې د خاوند سره د کوچني نسب لازمېږي (يعني دهغه سره په لازمي توگه د کوچني نسب ثابتیږي). ها! که صغیره له نهو میاشتو څخه په کم مودت کي کوچنی وزېږوي. نو بیا د صاحبینو په نیز د کوچني نسب د خاوند سره لازمېږي او دهغه سره ثابتیږي. ددې په خلاف دامام ابو یوسف رَجْعُهُ الله قول دا دی چي تر دوو کالو پوري به د هغه نسب د خاوند سره لازمېږي او د طلاق له وقت څخه به په دوو کالو کي د پیدا کېدونکي کوچني نسب د خاوند سره ثابتیږي.

دامام ابو یوسف دلیل: دا دی چي دا ښځه صغیره معتده ده. او دهغې سره جماع کول امکان لري. نو ددې امکان په خاطر دهغې د حامله کېدلو احتمال هم سته. او دا احتمال دوه ډوله کېدلای سي: ① دا صغیره به د طلاق په وخت کي حامله وي. ② یا تر دریو میاشتو وروسته به له عدت تېرولو څخه بعد هغه حامله سوې وي. په اول صورت کي به دهغې عدت وضع الحمل وي. او په دویم صورت کي به هغه د بالغه (کبیره) ښځي سره مشابه وي. او څرنگه چي هغې د عدت تېرېدلو اقرار کړی نه دي. نو

حُكْمُ بِهِ دِ بَالِغُهُ (كَبِيرُهُ) بِنَحْيِي پِه خَيْرِ تَر دُوو كَالُو پُورِي د هِنُفې د كُوجِنِي نَسَب (د خاوند سره) ثابتيږي. (عنايه)

د طرفينو دليل: دا دی چې د دې نجلۍ د عدت تېرېدلو وخت متعين او ټاکل سوې دی چې هغه درې مياشتي دی. حُكْمُ چې الله تعالى فرمايي: "وَاللَّائِي لَمْ يَحْضُنْ" (يعني کومو بښخو ته چې بالکل حيض نه راځي. د هغو عدت هم درې مياشتي دی). لهذا له درې مياشتو څخه وروسته شريعت د هغې د عدت د تېرېدلو حکم کړی دی، برابره ده که هغې د عدت اقرار کړی وي، که نه وي، او د شريعت فيصله او حکم د بښخي له اقرار څخه زيات مضبوط او مستحکم دی. حُكْمُ چې هغه د خلاف واقع احتمال نه لري، لېکن د بښخي اقرار د دې احتمال لري، لهذا د شريعت د حکم په مقابل کې به د بښخي د اقرار هيڅ حيثيت نه وي.

وإن كانت إلخ: فرمايي که چيرې دا صغیره مطلقه رجعيه وي (يعني خاوند طلاق رجعي ورکړی وي). نو هم د طرفينو رَجْعُهَا الله په نېز همدا حکم دی، يعني که د طلاق له وخت څخه تر نهو مياشتو په کم مودت کې کوچنی پیدا سي، نو نسب ثابتيږي، کنې نه ثابتيږي، لېکن د امام ابو يوسف رَجْعُهُ الله په نېز په دې صورت کې تر اوويشت (۲۷) مياشتو پورې د کوچني نسب ثابتيږي. حُكْمُ چې د طلاق رجعي په صورت کې د بښخي سره د عدت په دوران کې وطي کول صحيح دي، لهذا دا به ويل کيږي چې خاوند به د عدت په آخري ورځو کې د هغې سره وطي کړي وي، او دا کوچنی به د حمل په اکثر مودت کې پیدا سوې وي، نو څلورويشت (۲۴) مياشتي به د حمل د اکثر مودت لپاره وي، او درې مياشتي به د عدت وي چې ټوله به اوويشت مياشتي کيږي.

وإن كانت إلخ: د دې حاصل دا دی که چيرې صغیره نجلۍ د خپل عدت په دوران کې د حمل دعوی وکړي (چې زه حامله یم)، نو په دې صورت کې د هغې حکم د کبیره (بالغي) بښخي د حکم په خیر دی، حُكْمُ چې د حمل د دعوی په وجه هغه د کبیره بښخي سره لاحقې سوه، او بالغي بښخي ته که طلاق بائن ورکول سوي وي، نو تر دوو کالو په کم مودت کې له هغې څخه د پیدا سوي کوچني نسب ثابتيږي، او که هغې ته طلاق رجعي ورکول سوي وي، نو تر اوويشت مياشتو پورې يې د کوچني نسب ثابتيږي. (عنايه)

د معتدّه الوفات بښخي د کوچني نسب

وَيُثْبِتُ نَسَبًا وَلَدًا الْمَوْلَى عَنْهَا مَا بَيْنَ الْوَقَاوِدِ بَيْنَ السَّنَتَيْنِ او د کونډې سوي بښخي د بچي نسب به د خاوند د مرگ او دوو کالو په مینځ کې ثابتيږي ليعني د خاوند له مرگ څخه وروسته به تر دوو کالو

پوري ثابتيري ا وقال: رُفِعَ: إِذَا جَاءَتْ بِهِ بَعْدَ انْقِضَاءِ عِدَّةِ الْوَفَاةِ لِسِتَّةِ أَشْهُرٍ او امام زفر رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: كه چيري دا بنسخه د وفات تر عدت پوره كېدلو شپږ مياشتي وروسته كوچنی وزېږوي لَا يُمْسِكُ النَّسَبُ نو ادهغه انبب نه ثابتيري لَأَنَّ الشَّرْعَ حَكَمَ بِانْقِضَاءِ عِدَّتِهَا بِالشَّهْرِ ځكه چي شريعت ادهغه په حق كي ادمياشتو په ذريعه دهغه د عدت تېرېدلو حكم كړى دى لِتَعَيِّنَ الْجِهَةُ ځكه چي ادهغه د عدت اجهت متعين دى فَصَارَ كَمَا إِذَا أَكْرَزَ بِالْانْقِضَاءِ نو داسي سولكه هغه چي ا په خپله ادهغه د عدت تېرېدلو اقرار كړى وي كَبَائِيْنَانِ الصَّغِيرَةِ لكه دصغيرې په هكله چي موږ ادهغه بيان وكړى إِلَّا أَنَا نَقُولُ: لَانْقِضَاءَ عِدَّتِهَا جِهَةً أُخْرَى لېكن موږ وايو: چي دهغه د عدت تېرېدلو بل جهت اوصورت اهم سته وَهُوَ ضَمُّ الْحَمْلِ او هغه د حمل زېږول دي بِخِلَافِ الصَّغِيرَةِ په خلاف دصغيرې لَأَنَّ الْأَصْلَ فِيهَا عَدَمُ الْحَمْلِ ځكه چي اصل په هغه كي د حمل نشتوالى دى لَأَنَّهَا لَيْسَتْ بِحَمْلٍ قَبْلَ الْبُلُوغِ ځكه چي هغه اصغيره ا تر بلوغ مخكي ادهغه حمل محل نه ده وَفِيهِ شَكٌّ او ادهغه ا په بلوغت كي شك دى.

اللغات: ﴿الْانْقِضَاءُ﴾ د انفعال مصدر دى: پوره كېدل، تېرېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادى كه چيري د يوې ښځي خاوند مړ سي، او هغه ښځه كيږه بالغه وي، نو زموږ په نېز كه هغه د خاوند تر مړگ (وفات) وروسته په دوو كالو كي دننه كوچنی وزېږوي، نو ددې كوچني نسب د خاوند سره ثابتيري، امام زفر رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي كه د وفات تر عدت وروسته يعنې كه د څلورو مياشتو او لسو ورځو تر تكميل وروسته شپږ مياشتي بعد (يعنې پر شپږمه مياشته) دا ښځه كوچنی وزېږوي، نو دهغه كوچني نسب د خاوند سره نه ثابتيري.

د امام زفر دليل: دادى چي كله د عدت په دوران كي ددې ښځي حمل ښكاره نه سو، او هغه د حمل دعوى او اقرار هم نه وكړه، نو د شريعت له طرفه چي د وفات د عدت كوم مودت ټاكل سوي دى يعنې څلور مياشتي او لس ورځي، پر هغه مودت به ددې ښځي عدت پوره كيږي، او دا به په خپله د ښځي د عدت تېرېدلو اقرار په خپروي (يعنې كله چي دا ټاكل سوي مودت پوره سي، نو ځواكي په خپله ښځي دخپل عدت تېرېدلو اقرار وكړ). او تر عدت تېرېدلو وروسته شپږ مياشتي يا له دې څخه په زيات مودت كي د پيدا سوي كوچني نسبت نه ثابتيري، لهندا دلته به هم شپږ مياشتي يا تر هغه وروسته د پيدا سوي كوچني نسبت نه ثابتيري، لكه په تېر عبارت كي چي دصغيره نجلۍ په هكله ددې وضاحت وسو.

﴿وَإِذَا نَقُولُ﴾: مورد امام زفر رحمه الله په جواب کي وايو چي کبيره پر صغيره قياسول صحيح نه دي. ځکه چي کبيره بالغه وي، او د هغې حامله کېدل يقيني وي، او بيا تر عدت تېرېدلو مخکي د حامله کېدلو په صورت کي د هغې عدت وضع الحمل وي، نو ځکه موږ وايو چي که په دوو کالو کي دننه د هغې کوچنی پيدا سي، نو د کوچني نسب به ثابتېږي. د دې په خلاف صغيره له بلوغ څخه مخکي د حمل محل نه وي، نو د صغيرې نه حامله کېدل اصل او متيقن دي، او د هغې د بلوغ مسئله مشکوکه ده، او څرنگه چي د شک په مقابل کي د يقين درجه لوړه ده، نو ځکه به د صغيره په حق کي پر يقين يعني پر عدم بلوغ عمل کيږي، او پر شک يعني پر بلوغ او حمل به عمل نه کيږي. لهذا دامام زفر قياس به هم صحيح نه وي.

د عدت تېرېدلو تر اقرار کولو وروسته د کوچني پيدا کېدل

﴿وَإِذَا امْتَنَعْتَ الْمُتَعَدَّةُ بِإِعْمَالِ حَدَّتِهَا﴾ او کله چي معتده بنځه د خپل عدت تېرېدلو اقرار وکړي ثُمَّ جَاءَتْ بِالْوَكْدِ لِأَكْلِ مِنْ سِنَّةٍ أَشْهُرٍ بيا تر شپږو مياشتو په کم مودت کي کوچنی وزېږوي يَثْبُتُ نَسَبُهُ نو د هغه نسب ثابتېږي لِأَنَّهُ ظَهَرَ كَيْدُهَا بِتَقْيِينٍ ځکه چي ا په دې صورت کي ا په يقيني توگه د هغې درواغ ښکاره سوه فَبَطَلَ الْإِقْرَارُ نو ا په دې وجه ا اقرار باطل سو فَإِنْ جَاءَتْ بِه لِسِنَّةٍ أَشْهُرٍ او که هغه پر شپږمه مياشته کوچنی وزېږوي لَمْ يَثْبُتْ نو ا د هغه نسب نه ثابتېږي لِأَنَّا لَمْ نَعْلَمْ بِبُطْلَانِ الْإِقْرَارِ ځکه چي ا په دې صورت کي ا موږ ا په يقيني توگه ا د اقرار په باطلېدلو خبر نه سو لِاخْتِسَالِ الْحُدُوثِ بَعْدَهُ ځکه چي اولته ا تر اقرار وروسته ا د حمل ا پيدا کېدلو احتمال سته وَهَذَا اللَّفْظُ بِإِطْلَاقِهِ يَتَنَاوَلُ كُلَّ مُتَعَدَّةٍ او ا په متن کي ا دا ا د الْمُتَعَدَّةِ الْفَرْقَ د مطلق کېدلو په وجه هري معتده بنځي لږه شاملېږي.

اللغات: ﴿يَتَنَاوَلُ﴾ د تفاعل مضارع ده: شاملېدل.

تشریح: مسئله: داده که چيري معتده بنځه د خپل عدت پوره کېدلو اقرار وکړي، او تر دې وروسته له شپږو مياشتو څخه په کم مودت کي کوچنی وزېږوي، نو د دې کوچني نسب د خاوند سره ثابتېږي: ځکه چي تر اقرار وروسته له شپږو مياشتو څخه په کم مودت کي د کوچني پيدا کېدل د دې خبري دليل دا دی چي د اقرار په وخت کي دا بنځه حامله وه، نو په دې وجه د هغې عدت وضع العمل سو. نه ټاکل سوی جهت (کوم چي درې حیضه یا څلور مياشتي اولس ورځي کيږي). لهذا دا بنځه د عدت تېرېدلو په اقرار کي درواغجنه سوه، نو ځکه به د هغې اقرار باطلېږي او نسب به ثابتېږي.

لېکن که تر اقرار شپږ میاشتي وروسته یا تر دې په زیات مودت کي هغه کوچنی وزېږوي. نو بیا د کوچني نسب نه ثابتېږي؛ ځکه په دې صورت کي دا احتمال سته چي تر اقرار وروسته به دا ښځه حامله سوې وي. لهدا په دې صورت کي د اقرار باطلېدل یقیني نه دي. نو ځکه به د هغې اقرار نه باطلېږي او نسب به هم نه ثابتېږي.

وهذا اللفظ الخ: فرمایي چي په متن کي د "الْبُعْتَدَةُ" لفظ مطلق دی. نو ځکه به هغه هري معتده ښځي لره شامل وي. هغه که معتدة الوفاة وي. یا معتده رجعيه یا بائننه وي. د ټولو به همدغه حکم وي.

د معتدة الطلاق ښځي د کوچني نسب

وَإِذَا وَلَدَتْ الْبُعْتَدَةُ وَلَدًا أَوْ كَلَّهَ فِي مَعْتَدَةِ ښځه بچی وزېږوي لَمْ يُمْثُتْ نَسَبُهُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ إِلَّا أَنْ يَشْهَدَ بِوَلَادَتِهَا رَجُلَانِ أَوْ رَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ نو اد هغې اد بچی نسب نه ثابتېږي تر دې چي دوه سريان یا یو سري او دوی ښځي د دې بچی د ولادت گواهي ورکړي إِلَّا أَنْ يَكُونَ هُنَاكَ حَمَلٌ ظَاهِرٌ أَوْ اعْتِرَافٌ مِنْ قِبَلِ الرَّجُلِ مګر دا چي هلته اد عدت په زمانه کي ا حمل ښکاره وي. یا د خاوند له طرفه اقرار وسي فَيُمْثُتُ النَّسَبُ مِنْ غَيْرِ شَهَادَةٍ نو ا په دې دوو صورتونو کي اله گواهی څخه بغیر اد کوچني نسب ثابتېږي وقال: أَبُو يُسُفَ وَمُحَمَّدٌ: يُمْثُتُ فِي الْجَمِيعِ بِشَهَادَةِ امْرَأَةٍ وَاحِدَةٍ أَوْ صَاحِبِينَ رَحْمَتُ اللَّهِ فرمایي: چي په ټولو صورتونو کي فقط اد یوې ښځي په گواهی سره نسب ثابتېږي لِأَنَّ الْفِرَاشَ قَائِمٌ بِقِيَامِ الْعِدَّةِ ځکه چي ادلته اد عدت د موجود والي په وجه فراش ثابت دی وَهُوَ مُلْزِمٌ لِلنَّسَبِ او همدا فراش د نسب لازمونکی او ثابتونکی ادى وَالْحَاجَةُ إِلَى تَغْيِينِ الْوَلَدِ أَنَّهُ مِنْهَا او ضرورت د بچی و تعیین ته دی چي هغه د همدغه ښځي څخه دی ایعني اوس فقط د دې خبري د ثبوت ضرورت دی چي بچی د دغه ښځي دی فَيَتَغَيَّنُ بِشَهَادَتِهَا نو هغه به دیوې ښځي په گواهی سره متعین کیږي کَمَا فِي حَالِ قِيَامِ النِّكَاحِ لکه د نکاح د موجود والي په حالت کي اچي هغه دیوې ښځي په گواهی سره متعین کیږي وَالْأَبَى حَنِيفَةَ: أَنَّ الْعِدَّةَ تَنْقُضُ بِإِقْرَارِهَا بَوْضِيعَ الْحَمْلِ دامام صاحب رحمه الله دلیل دا دی: چي د ښځي د وضع

♦ القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما ذكر في الحاشية (ج: ٢، ص: ٢٧٢)، وكذا في رد المحتار (ج: ٢، ص: ٢٨٠).

القول الرابع ج: ١١، ص: ٢٧٦

الحمل په اقرار کولو سره عدت تیرېږي اختیمېږي | وَالْمُنْقِضُ لَيْسَ بِحُجَّةٍ او تېر سوی شی حجت نه وي فَمَنْتَ الْحَاجَّةُ إِلَى اثْبَاتِ النَّسَبِ ابْتِدَاءً نوله شروع څخه دنسب ثابتولو ته ضرورت محسوس سو ټیټر ټیټر کمال الحجة نو اڅکه ا به ا په هغه کي ا کامل حجت شرط وي بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَ ظَهَرَ الْكَبَلُ إِذْ صَدَرَ الْإِعْتَرافُ مِنَ الزَّوْجِ په خلاف دهغه صورت کله چي حمل ښکاره وي یا د خاوند له طرفه اقرار صادر سي لِأَنَّ النَّسَبَ ثَابِتٌ قَبْلَ الْوِلَادَةِ ځکه چي ا په دې صورت کي انساب تر ولادت مخکي ثابت سوی دی وَالشَّعْيُ يُثْبِتُ بِشَهَادَتِهَا او تعین فقط ا دیوې ښځي په گواهي سره ثابتېږي.

اللفات: ﴿مُزْمِر﴾ د افعال اسم فاعل دی: لازمونکی.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که معتده ښځه کوچنی وزېږوي. او خاوند دهغه انکار وکړي (چي دا زما پچی نه دی). نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز هغه وخت د دې کوچني نسب ثابتېږي کله چي دوه خلک یا یو سړی او د یوې ښځي د دې کوچني د ولادت گواهي ورکړي (چي دا کوچنی ستا له ښځي څخه پیدا سوی دی). ها! که چیري حمل ښکاره او څرگند وي. یا خاوند دهغه ومنلو ته تیار وي. نوله گواهي څخه بغیر دهغه نسب ثابتېږي. صاحبین رَحِمَهُمُ اللهُ فرمایي چي په ټولو صورتونو کي فقط د یوې ښځي (دایي) په گواهي سره نسب ثابتېږي. برابره ده حمل ښکاره او څرگند وي. که نه وي. او برابره ده خاوند د حمل اقرار کړی وي یا یې انکار کړی وي. په هر صورت کي د یوې ښځي په گواهي سره نسب ثابتېږي.

د صاحبینو دلیل: دا دی چي د عدت موجودېدلو په وجه د ښځي فراش کېدل ثابت او متیقن دي (چي هغه دخپل خاوند فراش ده او په یقیني توگه دهغه تر نکاح لاندې ده). او همدا "فراش کېدل" د نسب د ثبوت لپاره کافي دي. نو ځکه دلته د نسب ثابتېدلو لپاره د هیڅ گواهي ضرورت نسته. خو فقط د دې ضرورت سته چي دا معلومه سي چي دغه کوچنی د همدغه ښځي څخه پیدا سوی دی. او د دې کار لپاره فقط د یوې ښځي (دایي) گواهي کافي ده. نو ځکه موږ وایو چي په ټوله صورتونو کي د یوې ښځي په گواهي سره نسب ثابتېږي. لکه په هغه صورت کي چي هم د یوې ښځي په گواهي سره نسب ثابتېږي. کله چي نکاح باقي وي او ښځه کوچنی وزېږوي.

د امام صاحب دلیل: دا دی چي کله دې ښځي د وضع الحمل اقرار وکړي (چي زما کوچنی پیدا سو). نو دهغې د اقرار په وجه دهغې عدت تېر سو. او کوم شی چي تېر سي. هغه حجت جوړېدلای نه سي. نو ځکه به د خاوند د انکار په صورت کي له نوي سره د نسب ثابتولو ته ضرورت او حاجت

وي، اوله نوي سره د نسب ثابتولو لپاره کامل شهادت او کامل حجت ضروري دی. نو ځکه موږ وايو چې د خاوند د انکار په صورت کي به د شهادت نصاب يعني د دوو عادلو خلکو يا د يوه سړي او دوه ښځو گواهي شرط وي. د دې په خلک که حمل ظاهر او خرگند وي، يا خاوند د هغه اقرار کړي وي، نو بيا د نسب ثابتولو ضرورت نسته، لهذا کامل شهادت به هم شرط نه وي. او فقط د يوې ښځي گواهي به کافي وي.

د معتدله الوفات ښځي د کوچني د نسب ثابتېدلو طريقه

فَرَأَى كَانَتْ مُعْتَدَةً عَنْ وَقَالَا: او که ښځه د وفات عدت تېرونکې وي او بيا هغه د ولادت دعوی وکړي فَصَدَّقَهَا الْوَرَقَةُ فِي الْوِلَادَةِ او ورثان د ولادت په هکله د هغې تصدیق وکړي وَلَمْ يَشْهَدْ عَلَى الْوِلَادَةِ أَحَدٌ الْبَنُ ا پر ولادت هيڅ گواهي نه ورکړي فَهُوَ ابْنُهُ فِي قَوْلِهِمْ جَبِيْعًا نو دا کوچنی ازموږ ا د ټولو امامانو پر قول د هغه خاوند ازوی دی وَهَذَا فِي حَقِّ الْإِزْثِ ظَاهِرٌ او دا احکم اخو د وراثت په حق کي ښکاره دی لِأَنَّهُ خَالِصُ حَقِّهِمْ ځکه چې میراث د وارثانو خالص حق دی فَيُقْبَلُ فِيهِ تَصْدِيقُهُمْ نو ا ځکه ا به په دې کي د هغو تصدیق کيږي أَمَّا فِي حَقِّ النَّسَبِ هَلْ يَثْبُتُ فِي حَقِّ غَيْرِهِمْ او پاته سو د نسب په حق کي! نو آيا له وارثانو څخه بغير ادبل چا! په حق کي نسب ثابتيږي قَالُوا: إِذَا كَانُوا مِنْ أَهْلِ الشَّهَادَةِ عُلَمَاءُ فرمايلي دي: که چيري وارثان د شهادت اهل وي يَثْبُتُ نو ثابتيږي لِقِيَامِ الْحُجَّةِ د حجت قائمېدلو په وجه ا يعني ځکه چې کامل او شرعي حجت قائم سو وَلِهَذَا قِيلَ: تُشَارِطُ لَفْظَةُ الشَّهَادَةِ اوله همدې وجهي ويل سوي دي: چې د شهادت ا گواهي ا لفظ شرط دی وَقِيلَ: لَا تُشَارِطُ او ادا هم ا ويل سوي دي: چې د شهادت لفظ شرط نه دی لِأَنَّ الشُّبُوتَ فِي حَقِّ غَيْرِهِمْ تَبَيَّنَ لِلشُّبُوتِ فِي حَقِّهِمْ بِإِقْرَارِهِمْ ځکه چې د وارثانو د اقرار په وجه د نسب ثبوت له دوی څخه بغير ادبل چا په حق کي د ثبوت تابع دی وَمَا ثَبَتَتْهُ لَا يَرَاغِي فِيهِ الشَّرَاطُ او کوم شی چې د تابع په توگه ثابت سي په هغه کي د شرائطو مراعات نه کيږي.

اللفات: ﴿لَا يَرَاغِي﴾ د دفاع لپاره باب څخه د نفی صیغه ده: مراعات کول، خیال ساتل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د یوې ښځې خاوند مړ سي، او بیا دا ښځه د دوو کالو له پوره کېدلو څخه مخکې د کوچني پیدا کېدلو دعوی وکړي، او د خاوند له وارثانو څخه یو څو خلک د دې

دعوی تصدیق هم وکړي. لېکن دا خلگ د ولادت گواهي نه ورکړي. نو فقط د هغو تصدیق د ولادت د ثبوت لپاره کافي دی، او د هغو په تصدیق سره د دې کوچني نسب دخپل پلار سره ثابتیږي. دا مسئله متفق علیها ده.

صاحب د هدایې فرمایي چي دوراثت په حق کي د دې کوچني د نسب ثابتېدل ښکاره دي (یعني د نورو ورثه و) (میراث خوړونکو) په څیر به دغه کوچني ته هم د پلار په مال او جائیداد کي حصه ورکول کیږي. او کوچنی به وراثت شمارل کیږي. ځکه چي میراث خالص دورثه و حق دی. لهندا هغو په حق کي به د هغو تصدیق خامخا منل کیږي. او په هغه کي به د گواهي یا د بل قید شرط نه لگول کیږي.

أما حق النسب الخ: د دې عبارت حاصل دا دی چي که وارثان اقرار او تصدیق وکړي چي دا کوچنی د فلان کي سړی بچی دی (د دې خاوند بچی نه دی). نو آیا دوی په اقرار سره د کوچني نسب د هغه سړي ثابتیږي. که نه؟ نو په دې سلسله کي د علماؤ رایه داده چي که اقرار کونکي وارثان د شهادت اهل وي. یعنی ټوله نارینه وي، یا ځیني نارینه او ځیني ښځي وي. او ټوله عادلان وي. نو د هغو په اقرار سره د بل چا په حق کي هم نسب ثابتیږي. کنه نه ثابتیږي. ځکه چي دا حجت کامله دی او شهادت تامه دی. او شهادت تامه په هر طرف کي نسب ثابتوي.

ولهذا قيل الخ: صاحب د کتاب و فرمایي چي اقرار کونکي وارثان به د شهادت اهل وي. نو له همدې وجهي ځيني علماؤ دا شرط لگولی دی چي دا وارثان به د شهادت په لفظ سره گواهي ورکوي. د دې لپاره چي شهادت مکمل او بشپړ سي. او ځيني حضراتو فرمایلي دي چي د شهادت په لفظ سره گواهي ورکول شرط نه دي. ځکه چي د دغه وارثانو د اقرار په وجه اصلاً دوی په حق کي نسب ثابتیږي. او بیا د دوی په واسطه د بل چا په حق کي ثابتیږي (یعني د وارثانو د اقرار په وجه د کوچني نسب د هغو په حق کي اصل دی، او د بل چا په حق کي تابع دی)، او په تابع شي کي د شرائطو خیال نه ساتل کیږي. بلکي هغه له شرائطو څخه بغیر هم ثابتیږي.

د منگوچه ښځي د کوچني د نسب ثابتېدلو مودت

وَإِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ امْرَأَةً أَوْ كَلَهُ چي سړی د یوې ښځي سره نکاح وکړي فَجَاءَتْهُ بِوَلَدٍ لَهَا مِنْ سِتْرَةِ أَشْهُرٍ مُنْذُ يَوْمِ تَزَوَّجَهَا أَوْ إِيَّاهُ دا ښځه د نکاح له ورځي څخه تر شپږو میاشتو په کم مودت کي بچی وزېږوي کَمِ يَشْهُتُ لِسَهُ نو د هغه نسب نه ثابتیږي لِأَنَّ الْعُلُقَ سَابِقٌ عَلَى النِّكَاحِ ځکه چي اې په دې

صورت کي اعلوق پر نکاح مخکي دی فَلَا يَكُونُ مِنْهُ نَوْ اَحْكَه ا به هغه له خاوند څخه نه وي وَلَنْ يَهْلِكَ بِهِ لِسْتُهُ اَشْهُرُ فَصَاعِدًا او که دا ښځه پر شپږمه مياشت يا تر دې په زائد مودت کي کوچنی وزېږوي يَثْبُتُ نَسَبُهُ مِنْهُ نو له خاوند څخه د هغه نسب ثابتېږي اَعْتَرَفَ بِهِ الرَّؤْمُ اَوْ سَكَتَ هغه که خاوند اقرار وکړي يا چپ پاته سي لَاقَ الْفَرَّاشَ قَائِمٌ وَالْبَدْنُ تَامَةً ځکه چي فراش اهم موجود دی او اد ولادت مودت اهم پوره دی فَإِنْ جَعَلَ الْوَلَدَ بِيَا که خاوند د ولادت انکار وکړي يَثْبُتُ بِشَهَادَةِ اَمْرًا وَاحِدًا قَسَمُهُ بِالْوَلَدِ نو هغه اولاد د يوې داسي ښځي په گواهي سره ثابتېږي کوم چي د ولادت گواهي ورکړي حَقٌّ لَوْلَقَاءُ الرَّؤْمِ تر دې که خاوند د هغه ابچي انفي وکړي يُلَاعِنُ نو لعان به کوي لَاقَ النَّسَبَ يَثْبُتُ بِالْفَرَّاشِ الْقَائِمِ ځکه چي په قائم او موجودا فراش سره اخامخا نسب ثابتېږي وَاللَّعَانُ اِنْ شَاءَ يَجِبُ بِالْقَذْفِ او دلته لعان فقط د تهمت لگولو په وجه واجبيږي وَلَيْسَ مِنْ مَزْدَرَّتِهِ وَجُودُ الْوَلَدِ او د لعان لپاره د بچي موجودېدل ضروري نه دي فَإِنَّهُ لَيَصْحُبُ بَدْنَهُ ځکه چي لعان بغير له بچي څخه اهم صحيح کيږي.

اللفات: «عُلُوق» د ښځي په رحم کي نطفه قرار نيول. حامله کېدل (اِسْتَقْرَارُ الْخَمَلِ).

«فَصَاعِدًا» يا تر دې زيات. «نَقَا» د ضرب ماضي ده: نفي کول (د کوچني د نسب انکار کول).

تشرېح: صورت د مسئلې: دادی که يو څوک د يوې ښځي سره نکاح وکړي، او هغه ښځه د نکاح له ورځي څخه تر شپږو مياشتو مخکي کوچنی وزېږوي، نو د هغه کوچني نسب د دې سړي سره نه ثابتېږي، ځکه چي د حمل اقل مودت شپږ مياشتي دی، او څرنگه چي دا کوچنی تر شپږو مياشتو مخکي پيدا سوی دی، نو ځکه به هغه د خاوند له وطې او نطفې څخه نه وي، نو نسب به يې هم د خاوند سره نه ثابتېږي، لېکن که د نکاح له وخت څخه شپږ مياشتي وروسته يا له هغه څخه په زيات مودت کي کوچنی پيدا سي، نو بيا د هغه نسب د خاوند (پلار) سره ثابتېږي، برابره ده خاوند د هغه د ولادت اقرار وکړي يا سکوت اختيار کړي، په دې دواړو صورتونو کي د کوچني نسب د خاوند سره ثابتېږي، ځکه چي د هغه مور د خاوند فراش ده، او د ولادت مودت (يعني شپږ مياشتي) هم پوره سوي دي.

ها! که تر شپږو مياشتو وروسته کوچنی پيدا سي او خاوند د هغه د ولادت انکار وکړي، نو په دې صورت کي فقط د يوې داسي ښځي په گواهي سره د کوچني ولادت ثابتېږي چي هغه د ولادت (يعني د ښځي د لنگوالي) په وخت کي موجوده وي (هغه که دايمي وي يا بله ښځه وي). او د بل

شهادت هيڅ ضرورت نسته، لېکن که ځاوند اوس هم هغه خپل بچی نه شماري او د هغه نثي وکړي. نو بيا پر ځاوند لعان واجب دی، ځکه کله چې صحيح فراش موجود وي، نو د بيا دنسب په ثبوت کي هيڅ تردد پکار نه دی. لېکن کله چې ځاوند په دې صورت کي هم تردد پيدا کړي، نو د هغه دا تردد او انکار د هغه پر بد معاشۍ او سر زورۍ دلالت کوي، نو ځکه به هغه لعان کوي.

واللعان انما تجب الخ: دا د يو مقدر اعتراض جواب دی، اعتراض دا دی چې دلته د يوې بنځي په گواهي سره د کوچني ولادت ثابت سوی دی، او بيا د ځاوند د انکار کولو په وجه پر هغه لعان واجب سو، نو حاصل يې دا سو چې دلته د يوې بنځي په گواهي سره لعان واجب سو، حالانکي لعان د حد په درجه کي دی چې د هغه لپاره کامل شهادت ضروري دی (يعني دوه خلک يا يو سړی او دوې بنځي)، نو د دې په جواب کي فرمايي چې دلته د بنځي په گواهي سره لعان واجب سوی نه دی، او نه د ځاوند د انکار کولو په وجه لعان واجب سوی دی، بلکي لعان په دې وجه واجب سو چې ځاوند په خپل انکار سره پر بنځي د زنا تهمت ولگوی (او مخکي ذکر سوه چې لعان د همدغه تهمت په وجه واجبيږي)، همدا وجه ده که تر اوسه د يو بنځي کوچنی پيدا سوی نه وي، او ځاوند پر هغې د زنا تهمت ولگوي، نو هم پر ځاوند لعان واجبيږي، لهذا دا اعتراض کول صحيح نه دي (چې دلته د يوې بنځي په گواهي سره لعان واجب سو).

د نکاح په مودت کي د اختلاف پر وخت د معتبر قول بيان

فَإِنْ وَلَكَتُمْ ثُمَّ اِغْتَلَفَا اَوْ كِه بَنُخَه بچی وزېږوي [او] بيا ځاوند او بنځه [په هغه کي] اختلاف وکړي قَالَ الرَّوْمِيُّ: تَزَوَّجْتُكَ مِنْذُ اَرْبَعَةٍ او ځاوند ووايي: ما له څلورو مياشتو څخه ستا سره نکاح کړې ده يعني زما او ستا د نکاح فقط څلور مياشتي کيږي وَقَالَتْ هِيَ: مِنْذُ سِتَّةِ اَشْهُرٍ او بنځه ووايي: چې له شپږو مياشتو څخه اتا زما سره نکاح کړې ده فَالْقَوْلُ قَوْلُهَا نو قول به د بنځي معتبر وي وَهُوَ اِنَّهُ او دا کوچنی به د ځاوند زوی دی لَاَنَّ الظَّاهِرَ شَاهِدٌ لَهَا ځکه چې ظاهري حالت د بنځي لپاره گواه دی فَإِنَّهَا تَدُو ظَاهِرًا مِنْ نِكَاحٍ لَا مِنْ سَفَاحٍ ځکه چې ظاهري حالت همدا دی چې هغې له نکاح څخه کوچنی زېږولی دی، نه له زنا څخه وَلَمْ يَذْكُرِ اِلَّا اِسْتِخْلَافَ وَهُوَ عَلَى اِلِاِخْتِلَافٍ او [دلته] امام محمد رَحِمَهُ اللهُ د قسم اخيستلو يادونه کړې نه ده [ځکه چې] دا مسئله پر اختلاف ده.

اللفات: ﴿سَفَاح﴾ بد کاري، زنا، ﴿اِسْتِخْلَاف﴾ د استعمال مصدر دی: قسم اخيستل، قسم خوړل.

تشریح: صورت د مسئلي: دادی که د کوچني تر پيدايښت وروسته خاوند او ښځه اختلاف وکړي، خاوند ووايي چي څلور مياشتي مخکي نکاح سوې وه. نو دا کوچنی زمانه دی. او ښځه ووايي چي شپږ مياشتي مخکي نکاح سوې وه. لهذا داستا پچي دی. او د خاوند سره هيڅ گواه نه وي. نو په دې صورت کي به د ښځي خبره منل کيږي؛ ځکه چي دا ښځه اوس د خاوند فراش ده. نو ظاهري حالت د همدې گواهي ورکوي چي دا کوچنی له نکاح څخه پيدا سوې دی. نه له زنا څخه. لهذا تر څو چي خاوند د دې په خلاف گواهي پېش نه کړي. تر هغه وخته به د کوچني نسب د خاوند سره ثابت منل کيږي.

ولم يذکر الخ: قاعده داده چي کله د يو کس (منکر) خبره منل کيږي نو د قسم سره د هغه خبره منل کيږي (يعني له هغه څخه به قسم اخيستل کيږي). لېکن دلته په متن کي (کوم چي د جامع صغیر عبارت دی) د قسم اخيستلو تذکره نسته. د دې وجه داده چي د نکاح او طلاق شپږ مسئلې داسي دي چي په هغه کي دامام صاحب رحمه الله په نيز د منکر خبره له قسم څخه بغير منل کيږي. او د صاحبينو په نيز د قسم سره منل کيږي. او له هغه شپږو مسئلو څخه يوه مسئله همدا ده. نو ځکه دلته د قسم يادونه سوې نه ده.

که خاوند طلاق پر ولادت معلق کړی وي نو په دې صورت

کي د ولادت په هکله د يوې ښځي د گواهي حکم

وَأَنَّ قَالَ: لَا مَرَأَتَهُ إِذَا وَلَدَتْ وَلَكَا قُلْتُ طَارِقُ أَوْ كَهَا خَاوِنْدَا خِطْلِي ښځي ته وويل: کله چي ته کوچنی وزېږوي نو اړما اطلاق يې قَسْمِدْثْ اِمْرَأَةً عَلَى الْوِلَادَةِ اوايا يوې ښځي اد کوچني ا پر زېږېدلو گواهي ورکړه لَمْ تَطْلُقْ عِنْدَ الْوِلَادَةِ ① نو دامام صاحب رحمه الله هغه نه طلاقيري وقال: أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ: تَطْلُقُ اوايا ابو يوسف رحمه الله فرمايي: چي طلاقيري لَأَنَّ شَهَادَتَهَا حُجَّةٌ فِي ذَلِكَ ځکه چي د ولادت په هکله د يوې ښځي گواهي حجت ده قال الطَّيْبِيُّ: ② شَهَادَةُ النِّسَاءِ جَائِزَةٌ فِيمَا لَا يَسْتَعْيِبُهُ الرِّجَالُ النَّظَرُ إِلَيْهِ نبي ﷺ فرمايلي دي: په هغه أمورو کي د ښځو گواهي جائز ده چي خلک هغوی ته د کتلو قبرت نه لري وَلَئِنْهَا لَمَّا قُبِلَتْ فِي الْوِلَادَةِ اَوْ ځکه کله چي په ولادت کي د يوې ښځي

① القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما قال العلامة ابن اعمام رحمه الله (فتح القدير ج: ٤، ص: ١٨٠)، وكذا في اشدية (ج: ١، ص: ٢٢٢). [القول الرابع ج: ١، ص: ٣٧٧]

② تخريج: أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه، باب ما يجوز فيه شهادة النساء، حديث رقم: ٢٠٧٠٨، بمعناه.

گواهي مقبوله ده تَقْبَلُ فِيهَا يَنْتَنِي عَلَيْهَا نو په هغه شي كي به هم قبليري كوم چي پر ولادت مبني وي وَهُوَ الطَّلَاقُ او هغه طلاق دى وَلَا يَحْصِيهَا أَنَّهَا إِذْ عَتِ الْحِنْثُ او دامام صاحب دليل ددى: چي ادلته ا بنځي اد خاوند اد حانث كېدلو دعوى كړې ده فَلَا يَثْبُتُ إِلَّا بِحُجَّةٍ تَامَةٍ لهذا د كامل حجت څخه بغير به هغه نه ثابتيري وَهَذَا لِأَنَّ شَهَادَتَهُنَّ فَرَوَرِيَّةٌ فِي حَقِّ الْوِلَادَةِ او دا احكم احكه ادى اچي د ولادت په حق كي د بنځو گواهي د ضرورت پر بناء اجائز ده فَلَا تَقْهَرُنِي حَقُّ الطَّلَاقِ نو احكه ا به د طلاق په حق كي هغه اد ولادت گواهي انه بنكاهه كيږي او د طلاق په حق كي به اثر نه كوي لِأَنَّهُ يَنْفَكُ عَنْهَا حُكْمٌ چي طلاق له ولادت څخه جلا كېداى سي.

اللفظ: «إِذْ عَتِ» د افتعال له باب څخه د واحد مؤنث غائب ماضي مجهولي صيغه ده. په اصل كي إِذْ عَتَتْ وو: دعوى كول (دعوه كول). «حِنْثٌ» مصدر دى: حانث كېدل. قسم ماتېدل (قسم نه پوره كول). «إِنْشَاءً» د افعال مصدر دى: پيدا كېدل (د مشروط شرط موجودېدل). «حُجَّةٌ تَامَةٌ» كامل حجت. د دوو خلكو شهادت ته يا د يوه سړي او دوو بنځو شهادت ته "حجت تامة" وايي. او د يوې بنځي شهادت ته "حجت ناقصه" وايي. «يَنْفَكُ» د انفعال مضارع ده: جلا كېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادى كه يو سړى خپلي بنځي ته داسي وويل: كله چي ستا كوچنى پيدا سي، نو ته پر ما طلاقه يې. او يو څو مياشتي وروسته يو بلې بنځي گواهي وركړه چي دهغې بنځي كوچنى پيدا سو. او حالت دا وو چي تر اوسه دهغې په نس كي نه حمل بنكاهه سوى وو او نه خاوند دهغې د حمل اقرار كړى وو. او اوس هم خاوند د ولادت انكار وكړى (چي ته درواغ وايي! له دې بنځي څخه زما بچى نه دي پيدا سوى). نو په دې صورت كي دامام صاحب رحمه الله فرمان دادى چي دا بنځه مطلقه نه گرځي. لېكن صاحبين رحمه الله فرمايي چي پر دې بنځي طلاق واقع كيږي.

د صاحبينو دليل: دادى چي د ولادت مسئله او مرحله د بنځو سره خاص ده. او د ولادت د ثبوت لپاره فقط د يوې بنځي گواهي هم كافي ده. لكه څرنگه چي دا حديث هم د دې تائيد كوي: "شهادة النساء جائزة فيما لا يستطيع الرجال النظر إليه" (يعني كومو شيانو ته چي د سړي كتل جائز نه وي. په هغوى كي فقط د بنځو گواهي جائز ده. او هلته به د بنځي د گواهي مطابق فيصله كيږي ا). نو ځكه به د يوې بنځي په گواهي سره ولادت ثابتيري. او څرنگه چي دلته خاوند طلاق پر ولادت

معلق کړی وو. لهذا کله چي ولادت ثابت سو، نو خامخا به طلاق هم واقع کيږي. او دا بنسټ به مطلقه گرځي.

د امام صاحب دليل: دادی چي دلته بنسټي د ولادت په دعوی سره د خاوند د حاثث کېدلو يعني د طلاق واقع کېدلو دعوی کړې ده (يعني کله چي خاوند طلاق پر ولادت معلق کړی. او بنسټي وويل چي زما کوچنی پيدا سو، نو د دې مطلب دادی چي زه طلاقه یم. او ته (خاوند) په خپل قسم کي حاثث سوې). او څرنگه چي خاوند د دې منکر دی. او دايوه اهمه معامله ده، نو ځکه به د دې د ثبوت لپاره حجت کامله او شهادت تامه پکار وي، او ديوې بنسټي گواهي حجت ناقصه دی. نو ځکه به د هغې په گواهی سره د طلاق وقوع نه ثابتيږي. ها! دهغې په گواهی سره به فقط ولادت او نسب ثابتيږي. ځکه چي د ولادت په باره کي د ضرورت پر بناء د بنسټو گواهي معتبره ده. او قاعده داده چي "الضُرُورَةُ تَتَقَدَّرُ بِقَدَرِهَا" (يعني کوم شی چي ضرورتاً ثابت وي، هغه د ضرورت په اندازه ثابتيږي. تر ضرورت تجاوز نه کيږي). لهذا ديوې بنسټي (دايي) گواهي به فقط د ولادت په ثبوت کي مؤثره وي. لېکن د طلاق په وقوع کي به دهغه هيڅ اثر نه وي. ځکه چي طلاق له ولادت څخه عليحده شی دی، يعني په دې دواړو کي تلازم نسته چي که ولادت و نو طلاق به خامخا وي، ځکه کله نا کله طلاق وي او ولادت نه وي، او کله ولادت وي او طلاق نه وي، لهذا کله چي ديوې بنسټي په گواهی سره ولادت ثابت سي نو له هغه څخه دا نه لازميږي چي طلاق دي هم په هغه گواهي سره ثابت سي (بلکي د طلاق لپاره حجت تامه او کامل شهادت پکار دی).

په پورتني صورت کي د حمل په هکله د خاوند د اقرار حکم

وَإِنْ كَانَ الرَّؤُومُ قَدْ أَكَلَ بِالْحَيْضِ أَوْ كَهِلَ أَوْ بَنَسِيَ أَوْ حَامَلَهُ كَيْدُ الْاِقْرَارِ كَرَى وَي طَلَّقَتْ مِنْ غَيْرِ شَهَادَةٍ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نَوَدَّ اِمَامُ صَاحِب رَجْعَةِ اللَّهِ بِه نَهْز دَا بَنَسَ لَه گواهی. څخه بغير طلاقيري وَعِنْدَهُمَا تَشْتَطُّ شَهَادَةُ الْقَابِلَةِ أَوْ د صَاحِبِيْنُو پَه نَهْز بَه دَا يِي گواهي شرط وي لِأَنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ حُجَّةٍ لَدَعُوَاهَا الْحَثُّ ځکه چي د بنسټي د حث د دعوی لپاره حجت ضروري دی ايعني د بنسټي دا دعوی کول چي خاوند حث سوی دی د هغه لپاره حجت ضروري دي وَشَهَادَتُهَا حُجَّةٌ فِيْهِ أَوْ دَا يِي ايعني ديوې بنسټي ا گواهي په دې هکله حجت ده عَلَى مَا يَبَيِّنُ لَكَ اَمَحْکِي اچي موږ ا د دې ابيان وکړی وَلَكِنْ: أَنَّ الْاِقْرَارَ اَرِ بِالْحَيْضِ اَقْرَارُ بَنَا

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رجعة الله، كما قال العلامة ابن الهمام رجعة الله (فتح القدير ج: ٤، ص: ١٨٠)، وكذا في الكفاية (ج: ٤، ص: ١٨٠)، وكذا في رد المحتار (ج: ٢، ص: ٤٨٣). [القول الرابع ج: ١، ص: ٣٧٨]

يَقْفُو إِلَيْهِ د امام صاحب دليل دا دی: چي د حمل اقرار د هغه شي اقرار دی چي د هغه و طرف ته حمل رسېدل کوي ايمني د حمل په اقرار کي د هغه شي اقرار هم شامل دی چي حمل د هغه سبب دی | وَهُوَ الْوِلَادَةُ او هغه ولادت دی ايمني حمل د ولادت سبب دی. نو د حمل اقرار به ولادت لره هم شامل وي | وَلَئِنَّ أَقْرَبَ بِكُونِهَا مُؤْتِنَةً او په دې وجه اهم چي خاوند د بنځي د امانتداري اقرار کړی دی فَيَقْبَلُ قَوْلَهَا يَرَدُّ الْأَمَانَةَ نو د امانت په واپس کولو کي به د بنځي خبره منل کيږي.

اللغات: ﴿حَبْلٌ﴾ مصدر دی: حمل، حامله کېدل، ﴿قَابِلَةٌ﴾ دايي، دايه، هغه بنځه چي دلنگوالي

په وخت کي دلنگي بنځي خدمت کوي او د کوچني په زېږېدو کي د هغې مرسته کوي، ﴿مُؤْتِنَةٌ﴾ د افتعال مؤنث اسم فاعل دی: امان ساتونکې بنځه (امانتداره).

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی که خاوند خپلي بنځي ته ووايي: کله چي ستا کوچنی پيدا سي، نو ته پر ما طلاق يې، او تردې وروسته خاوند د خپلي بنځي د حمل اقرار وکړي (چي هغه حامله ده)، او بيا چي کله بنځه د ولادت دعوی وکړي (چي زما کوچنی پيدا سو)، نو خاوند د هغه انکار نه وکړي، نو دا بنځه له شهادت او گواهي څخه بغير د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز طلاقيږي، لېکن صاحبين رَحِمَهُمُ اللهُ فرمايي چي په دې صورت کي هم د طلاق د وقوع لپاره د مخکي په خير د يوې بنځي (يعني د دايي) گواهي شرط ده.

د صاحبينو دليل: دا دی چي دغه بنځي د ولادت د دعوی کولو په وجه د خپل خاوند د حانث کېدلو دعوی کړې ده، لهندا د دې لپاره يو حجت ضروري دی، او دا حجت د يوې بنځي (دايي) په گواهي سره ثابتيږي، نو ځکه به د طلاق د وقوع لپاره د يوې بنځي گواهي شرط وي، ځکه چي د ولادت په سلسله کي همدا يوه گواهي حجت ده.

د امام صاحب دليل: دا دی چي دلته د خاوند اقرار د ولادت د ثبوت لپاره تر ټولو ښکاره او څرگند دليل دی، او په دې اقرار کي د ولادت اقرار هم شامل دی، يعني د حمل په اقرار کولو سره گواکي خاوند د ولادت اقرار هم کړی دی، نو ځکه اوس به د گواهي هيڅ ضرورت نه وي.

دويم دليل دا دی چي کله خاوند د بنځي د حامله کېدلو اقرار وکړی، نو د هغه په ضمن کي د دې خبري اقرار هم راغلی چي دا بنځه امانتداره ده او د هغې په نس کي فقط د خاوند نطفه ده، او قاعده داده چي د امانت په سلسله کي د امانتدار (أمين) خبره منل کيږي، نو ځکه به دلته هم در د الْأَمَانَت (يعني د ولادت) په هکله د شهادت څخه بغير د بنځي خبره منل کيږي، او بنځه به طلاقيږي.

د حمل اکثره مودت

قال: وَأَكْثَرُ مَدَّةِ الْحَمْلِ سِتَّةَانِ فرمايي: چي د حمل اکثره مودت دوه كاله دی لِقَوْلِ عَائِشَةَ حُكْمَ چي حضرت عائشې رَجَبَهُ الله فرمايلي دي أَلَوْلَا لَا يَبْقَى فِي الْبَطْنِ أَكْثَرُ مِنْ سِتَّتَيْنِ وَلَوْ بَطَلَ مَغْزِلٌ كوچنی تر دوو كالو زيات دمور په نس كي نه پاتېږي كه څه هم هغه د څرخې د كړۍ د سايبې په خيبر اباريك او نرۍ اوي اوانسان كوچنی عموماً په نهو مياشتو كي پيدا كيږي، او كه څه هم كوچنی د حمل په وخت كي دومره باريك وي چي گرسره په سترگو نه ليدل كيږي، نو بيا هم په دوو كالو كي په كرار، كرار غټېدلو سره پوره كيږي او پيدا كيږي، تر دې زيات هغه په نس كي پاتېداي نه سي، نو په دې وجه د حمل اكثره مودت دوه كاله دی، نه زيات وَأَقْلُهُ سِتَّةُ أَشْهُرٍ او د حمل كم مودت شپږ مياشتي دي ايمني كم از كم په شپږو مياشتو كي هم سالم بشپړ كوچنی پيدا كېدلای سي، تر هغه مخكي سالم كوچنی امكان نه لري، او كه تر شپږو مياشتو مخكي سالم كوچنی پيدا سي، نو د هغه مطلب به دا وي چي د بنځي سره تر شپږو مياشتو مخكي وطي سوي دي، دليل راتلونكي آيت دي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: وَحَمْلُهُ وَفَصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا [الأحقاف: ۱۵] حُكْمَ چي الله تعالى فرمايلي دي: چي د بچي حمل او اله تي څخه ا د هغه پرېكول په دېرشو ۳۰ مياشتو كي وي ثُمَّ قَالَ: وَفَصَالُهُ فِي عَامَيْنِ [لقمان: ۱۴] بيا يې فرمايلي دي: او اله تي څخه ا د هغه پرېكول په دوو كالو كي وي فَبَقِيَ لِلْحَمْلِ سِتَّةُ أَشْهُرٍ نو د حمل لپاره شپږ مياشتي پاته سوي ايمني په اول آيت كي د حمل مودت او د شيدو وركولو مودت دېرش مياشتي ټاكل سوي دي، او په دويم آيت كي د شيدو وركولو مودت دوه كاله ټاكل سوي دي چي بنځه به دوه كاله كوچني ته شيدې وركوي لكه په دې آيت كي چي هم دغه مودت ذكر سوي دي: ”وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ“ نو د حمل لپاره شپږ مياشتي پاته سوي، لهذا په دې آيت سره ثابتې سوه چي د حمل كم از كم مودت شپږ مياشتي دي وَالشَّافِعِيُّ يَقْدِرُ الْأَكْثَرُ بِأَرْبَعِ سِنِينَ او امام شافعي رَجَبَهُ الله د حمل اكثره مودت په څلورو كالو سره اندازه كړي دي ا د هغه دليل دا دی چي عيني كوچنيان تر دوو كالو زيات دمور په نس كي پاتېږي، لكه محمد بن عجلان چي دمور په نس كي څلور كاله پاته وو، او ضحاک بن مزاحم پنځه كاله پاته وو، لهذا دوه كاله د حمل اكثره مودت ټاكل صحيح نه دي وَالْحُجَّةُ عَلَيْهِ مَا رَوَيْنَاهُ او زموږ روايت كړي سوي اثر د هغه په خلاف حجت دی وَالْقَاهِرُ أَنَّهَا قَالَتْهُ سَبَاعًا او ظاهري حالت همدغه دی چي حضرت عائشې رَفِضَ اللهُ عَنْهَا به دا اثر اله نبي ﷺ څخه اورېدلی او ذكر كړي وي إِذْ أُنْقِلَ لَا

* اثر: دا اثر په سنن بيهقي كي ذكر سوي دی (سنن البيهقي، باب ما جاء في أكثر الحمل، ج: ۷، ص: ۷۲۸، رقم: ۱۵۵۵۲).

يَهْتَدِي إِلَيْهِ حُكْمٌ فِي عَقْلِ وَدَيْ طَرَفٍ تَه لَارَنه سِي پيدا کولای ایمني عقل و دغه اندازی او مودت ته نه سي رسېدلای. لهذا دا اثر د حدیث په درجه کي سو، نو حکه به د حمل اکثره مودت دوه کاله وي.

اللغات: ﴿ظِلٌّ﴾ سایه، ﴿مَغْزُولٌ﴾ د څرخې کړی (گردی او سپنیزه حلقه)، څرخه هغه آلې ته وایي، چي د هغې په ذریعه له مالوچو (پمبې) څخه تارونه جوړېږي، د څرخې په مینځ کي د تار جوړلو لپاره د اوسپنې گردی کړی (حلقه) وي، کله چي هغه سره څرخي راڅرخي، نو سایه یې دومره انتهائي باریکه وي چي ګر سره نه لیدل کیږي. د ظِلِّ مَغْزُولِ مطلب دادی چي که حمل دومره کوچنی او باریک وي لکه د څرخې د کړې سایه، نو بیا هم هغه خامخا په دوو کالو کي غټیږي او دباندې راوځي. ﴿فَصَالٌ﴾ له تي څخه د کوچني پرېکول، له شیدو څخه پرېکول.

تشریح: مسئله په عبارت کي تشریح سوه.

د مطلقه مینځي د رانیولو په صورت کي د هغې د کوچني د نسب حکم

وَمَنْ تَزَوَّجَ أُمَّةً مَطْلَقَهَا او کوم سړی چي د یوې مینځي سره نکاح وکړي او ایيا تر وطي وروسته اطلاق ورکړي ثُمَّ اشْتَرَاهَا او بیا دا سړی هغه مینځه رانیسي فَإِنْ جَاءَتْ بِوَلَدٍ لِأَكْلِ مِنْ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مُنْذُ تَزَوَّجَ اشْتَرَاهَا نو که هغه مینځه د رانیولو له ورځي څخه تر شپږو میاشتو په کم مودت کي کوچنی وزېږوي لَرِمَهُ وَالْأَلَمَ يَلْرُمُهُ نو د خاوند سره به هغه ایمني د کوچني نسب لازمېږي، کنې نه به لازمېږي لِأَنَّهُ فِي الْوَجْهِ الْكَوْلُ وَلَدُ الْمُتَتَدَّةِ حُكْمٌ چي په اول صورت کي دا کوچنی دمعتدې بنځي بچی دی فَإِنْ الْعُلُقُ سَابِقٌ عَلَى الشَّرَاءِ حُكْمٌ چي په اول صورت کي اعلوق پر رانیولو مخکي سوی دی وَفِي الْوَجْهِ الثَّانِي وَلَدُ الْمَمْلُوكَةِ او په دویم صورت کي هغه د مملوکه بنځي بچی دی لِأَنَّهُ يُضَافُ الْحَادِثُ إِلَى أَقْرَبِ وَقْتِهِ حُكْمٌ چي نوی پیدا سوی شی خپل نژدې وخت ته منسوب کیږي فَلَا بُدَّ مِنْ دَعْوَةٍ نُو حُكْمٌ اد نسب ادعوی کول ضروري دي وَهَذَا إِذَا كَانَ الطَّلَاقُ وَاحِدًا بَائِنًا أَوْ خُلْعًا أَوْ رَجْعِيًّا او دا تفصیل په هغه وخت کي دی کله چي یو طلاق بائن وي یا خلع وي یا یو طلاق رجعي وي أَمَّا إِذَا كَانَ اثْنَيْنِ لِبَكْنِ که دوه طلاقه وي يَثْبُتُ النَّسَبُ إِلَى سَتَيْنِ مِنْ وَقْتِ الطَّلَاقِ نو په دې صورت کي اد طلاق له وخت څخه تر دوو کالو پوري نسب ثابتېږي لِأَنَّهَا حَرُمَتْ عَلَيْهِ حُرْمَةُ غَلِيظَةٍ حُكْمٌ چي مینځه په دوو طلاقو سره پر خپل خاوند په حرمت غلیظه سره حرامه سوه فَلَا يُضَافُ الْعُلُقُ إِلَّا إِلَى مَا قَبْلَهُ لِهَذَا عُلُقٌ بِهِ أَفْقَطُ |

له طلاق څخه د مخکني حالت و طرف ته منسوب کيږي لَا تَهَا لَا تَحِلُّ بِالْإِثْمَاءِ ځکه چې په رانيولو سره دامینځه حلاله نه گرځي.

اللفات: ﴿يُفْتَان﴾ د مفاعلي مضارع ده: نسبت کول، منسوب کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دانی که یو سړی د بل چا د مینځي سره نکاح وکړي، او تروطي وروسته هغې ته طلاق ورکړي، او بیا (تر عدت وروسته) مینځه رانیسي، نو که د رانيولو له وخت څخه تر شپږو میاشتو په کم مودت کي دامینځه کوچنی وزېږوي، نو د مشتري (خاوند) پر ذمه به دهغه لېس لازم وي او د مشتري سره به دهغه نسب ثابتېږي، او که له شپږو میاشتو څخه په زیات مودت کي کوچنی پیدا سي، نو بیا د مشتري (خاوند) پر ذمه دهغه نسب نه لازمیږي.

دا دوه صورتونه سول. دا ول صورت دلیل دادی چې تر شپږو میاشتو په کم مودت کي د کوچني په پیدا کېدلو سره دا خبره ثابتې سوه چې دلته تر رانيولو مخکي دهغه نطفې د مینځي په رحم کي قرار نیولی دی، او تر رانيولو مخکي مینځه معتده وه (یعني د طلاق په عدت کي وه)، نو ځکه دا معتدې بنځي بچي سو، او د معتدې بنځي د بچي نسب له دعوی څخه بغیر ثابتېږي، نو ځکه به په دې صورت کي د دغه کوچني نسب پر خاوند لازم وي. او په دویم صورت کي یعني کله چې له شپږو میاشتو څخه په زیات مودت کي کوچنی پیدا سي، نو په دې صورت کي دا خبره ښکاره سوه چې تر رانيولو وروسته د ملک یمین په حالت کي نطفې قرار نیولی دی، نو دا د مملوکه مینځي بچي سو، ځکه قاعده داده چې حادث (نو پیدا سوی شی) هغه وخت ته منسوب کیږي کوم چې هغه ته نژدې وي، نو ځکه موږ وایو چې په دې دویم صورت کي د نسب دعوی کول ضروري دي.

وهذا إذا إلخ: فرمایي چې دامخکي بیان سوی تفصیل په هغه صورت کي دی کله چې خاوند دغه مینځي ته یو طلاق بائن یا یو طلاق رجعي ورکړی وي، یا هغې د خاوند سره خلع کړي وي، لېکن که خاوند هغې ته دوه طلاقه ورکړي وي، نو د طلاق له وخت څخه تر دوو کالو پوري نسب ثابتېږي، ځکه چې د مینځي په حق کي دوه طلاقه طلاق مغلظ دی، لهندا په دوو طلاقو سره مینځه مغلظه بائنه وگرځېده او د خاوند لپاره حرامه سوه، نو اوس د خاوند لپاره دهغې سره وطی کول ممکن نه دي، نه د نکاح په توګه او نه د ملک یمین په توګه، لهندا اوس به د مَا بَعْدَ الطَّلَاق و طرف ته علوق نه منسوب کیږي، بلکي هغه به د قبل الطلاق پر حالت باندي حمل کیږي، او که د طلاق له وخت څخه په دوو کالو کي دننه کوچنی پیدا سو، نو دهغه نسب به ثابتېږي.

دام ولد جور بدلو يو صورت

وَمَنْ قَالَ: لَأَمْتِهِ: إِنْ كَانَ لِي بَطْنُكَ وَلَكَ او کوم سړی چې خپلي مینځي ته وایي: که چیري ستا په نس کي کوچنی وي **فَهُوَ مِنِّي** نو هغه زما له نطفې څخه دی **فَشَهَدَتْ عَلَى الْوَلَدِ أُمُّرًا** او بیا یوه بنځه اد کوچني پر ولادت گواهي ورکړي **فَلَهُ الْوَلَدُ** نو هغه مینځه به د دې سړي أم ولد وي **لَأَنِّي**

الْحَاجَةُ إِلَى تَعْيِينِ الْوَلَدِ حُكْمٌ فِي حَاجَةِ افْتِقَادِ كَوْنِي وَتَعْيِينِ تَهْدِي أَيْمَنِي أَوْسَ فَقَطْ دَدِي خَبَرِي
 ضرورت سته چي د كوچني ولادت متعين سي | وَيُثْبِتُ ذَلِكَ بِشَهَادَةِ الْقَائِلَةِ بِالْإِجْمَاعِ أَوْ أَدْلَاةٍ تَعْيِينِ |
 بالاتفاق ددایي په گواهی سره ثابتیږي.

اللفات: ﴿قَائِلَةٌ﴾ دایي، دایه (هغه ښځه چي دلنگوالي په وخت کي دلنگي ښځي مرسته کوي).
تشریح: صورت د مسئلې: دای که مالک خپلي مینځي ته ووايي: که ستا په نس کي کوچنی وي. نو هغه
 زما بچی دي، نو په دې سره مالک د کوچني اقرار هم وکړي او دعوی یې هم وکړه. لهذا اوس که فقط یوه ښځه د
 کوچني ولادت گواهي ورکړي (چي دا کوچنی له همدغه مینځي څخه پیدا سوی دی)، نو د کوچني نسب د
 مالک سره ثابتیږي، دا مسئله متفق عليها ده.

آیا د کوچني د نسب ثبوت به د هغه مور ته متعدي کيږي، که نه؟

وَمَنْ قَالَ لِلْغُلَامِ: هُوَ ابْنِي أَوْ كُومِ سِرِّي چي دیوه هلک په باره کي وویل: چي هغه زما زوی دی ثُمَّ مَاكَ
 بیا دا سړی مړ سو قَجَاعَتْ أُمُّ الْغُلَامِ وَقَالَتْ أَنَا امْرَأَتُهُ أَوْ إِيَّيَا د هلک مور راغله او ویې ویل: چي زه د
 دې سړي ښځه یم قَالَتْ امْرَأَتُهُ وَهُوَ ابْنُ نِسَابِهِ نو ا د هلک مور ا به د هغه ښځه وي او هلک به د هغه زوی
 وي [او] دواړه به د هغه وارثان [میراث خوره] مگر ځي وَفِي التَّوَادِرِ: جُعِلَ هَذَا جَوَابَ الْإِسْتِحْسَانِ او په
 نوادر کي دا حکم استحسان مگر ځول دی ا یعنی د استحسان همدا تقاضا ده چي هلک او ښځه (مور) دواړه
 وارثان وگرځي | وَالْقِيَاسُ: أَنْ لَا يَكُونَ لَهَا الْبَيْرَاثُ او قیاس دای: چي د ښځي لپاره به میراث نه وي لِأَنَّ
 النَّسَبَ كَمَا يَثْبُتُ بِالنِّكَاحِ الصَّحِيحِ يَثْبُتُ بِالنِّكَاحِ الْفَاسِدِ وَبِالْوَطْءِ عَنْ شُبْهَةِ وَبِهِذَلِكَ النِّسَبُ چي
 څرنګه په نکاح صحیح سره ثابتیږي ا همداسي: په نکاح فاسد او وطی بالشبهه او ملک یمین سره
 هم ثابتیږي قَدْ يَكُنْ قَوْلُهُ إِثْرًا بِالنِّكَاحِ نو د هغه امره سړي | قول به د نکاح اقرار نه وي وَجْهُ
 الْإِسْتِحْسَانِ: أَنَّ الْمَسْأَلَةَ فِيهَا إِذَا كَانَتْ مَعْرُوفَةً بِالْحُرِّيَّةِ وَبِكُونِهَا أُمُّ الْغُلَامِ او د استحسان دلیل دای: چي
 مسئله په هغه صورت کي فرض کړی سوي ده کله چي د هغې ښځي آزادوالی او د هلک مور کېدل
 مشهوره وي وَالنِّكَاحُ الصَّحِيحُ هُوَ الْمَتَّعَيْنُ لِذَلِكَ وَضَعًا وَعَادَةً او د نسب د ثبوت لپاره د وضع او عادت په
 اعتبار سره نکاح صحیح متعين ده.

اللفات: ﴿بَيْرِثَان﴾ د ضرب له باب څخه د تشبیه مذكر غائب صیغه ده: وارث کېدل (دمري میراث خوره
 جوړېدل، دمري په مال کي د میراث حقداره کېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دای که یو سړي دیوه هلک په باره کي وویل چي "نازما زوی دی". او بیا هغه سړي مړ سو. او د هلک مور راغله چي زه د هغه سړي ښځه یم او دا هلک د هغه زوی دی. نو استحساناً به مور او زوی دواړه د مړ سوي کس وارثان (میراث خوره) وي. لېکن د قیاس تقاضا داده چي فقط زوی به د هغه وارث وي او ښځه به وارثه نه وي؛ ځکه چي پلار فقط د زوی د نسب اقرار کړی دی. نه د مور، او د زوی اقرار د مور اقرار لره مستلزم نه دی. ځکه چي له نکاح صحیح څخه بغیر په نکاح فاسد کي هم په وطی کولو سره زوی پیدا کېدای سي. همدارنگه په وطی بالشبهه او ملک یمین کي هم په وطی کولو سره زوی پیدا کېدای سي. لهندا مړ سوي کس دا قول "هذا ابني" به فقط د زوی په حق کي مفید وي. او دا به د نکاح اقرار نه وي. نو په دې وجه به فقط زوی د هغه وارث وي. نه مذکوره ښځه.

د استحسان دلیل دا دی چي دا مسئله په هغه صورت کي فرض کړی سوې ده چي کله په خلکو کي دا خبره مشهوره وي چي دا ښځه آزاده ده. د دې لپاره چي په ملک یمین کي د وطی احتمال ختم سي. او دا خبره هم مشهور وي چي دا ښځه د هغه کوچني مور ده. د دې لپاره چي د نکاح فاسد او د وطی بالشبهه احتمال ختم سي. او فقط (د ښځي او خاوند په مینځ کي) نکاح صحیح باقي پاته سي. او څرنگه چي نکاح صحیح د نسب د ثبوت لپاره متعین د. نو ځکه به هغه کوچني د همدغه ښځي وي. او مور او زوی دواړه به وراثان گرځي او دواړو ته به میراث ورکول کیږي.

د پورتني مسئلې یو بل صورت

وَلَوْ لَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّهَا حُرَّةٌ أَوْ كَهْ مَعْلُومُهُ أَوْ مَشْهُورُهُ أَنَّهُ وَی چي هغه ښځه آزاده ده فَقَالَتْ الْوَرَثَةُ: أَتَيْتُ أُمَّ وَلَدِي أَوْ وَارِثَانِیْ أَوْ تَهْ اَزْمُودَ د مړي اُم ولد یې فَلَا مِيرَاثَ لَهَا نو د هغې لپاره به احق دا میراث نه وي إِنْ ظَهَرَ الْخُرَیَّةُ بِاعْتِبَارِ الدَّارِ حُرَّةٌ نِي دَفْعِ الرِّقِّ ځکه چي د حُریت څرگندوالی د دارُ الاسلام په اعتبار سره د رقییت اغلامی ا د دفع کولو لپاره حجت دی لَا فِی اسْتِحْقَاقِ الْمِيرَاثِ نه د میراث د حقداره کېدو لپاره ایمني د وراثت د استحقاق لپاره حجت نه دی.

تشریح: فرمایي که په تېره مسئله کي د هغې ښځي آزادوالی معلوم نه وي، او ورثاء هغه ښځه د مړ سوي کس اُم ولد و شماري (چي ته د هغه اُم ولد یې!). نو په دې صورت کي به دا ښځه نه اُم ولد وي، او نه به میراث ورکول کیږي: میراث خو به ځکه نه ورکول کیږي، چي د هغې آزادوالی متعین نه دی. او که څه هم په دارُ الاسلام کي د هغې د موجودیت په وجه د هغې رقییت (غلامي) معلوم گڼل کیږي، لېکن دارُ الاسلام فقط د رقییت په لیري کولو کي مؤثر دی، د وراثت په استحقاق کي د هغه هیڅ اثر نسته، نو ځکه به هغې ته میراث نه ورکول کیږي. خو هغه به مملوکه او اُم ولد هم نه شمارل کیږي، ځکه چي دارُ الاسلام له هغې څخه رقییت دفع کوي. فقط والله أعلم وعلیه اتم

بَابُ حَضَانَةِ الْوَلَدِ وَمَنْ أَحَقُّ بِهِ

(دا) باب د کوچنی د پالنې او د هغه کس (په بیان کی) دی چی د کوچنی (د پالنې) زیات حقدار وی

تشریح: کله چي صاحب د کتاب د کوچني دنسب د ثبوت له احکامو څخه فارغ سو، نو اوس د کوچني د پرورش او پالنې احکام بيانوي، ځکه چي د ولادت او دنسب تر ثبوت وروسته سمدستي اوله مرحله د پرورش او پالنې ده.

حضانة: دنهر دباب مصدر دی: حَضَنَ يَحْضُنُ حَضَانَةً: کوچنی په غېږ کې اخیستل. د کوچني پرورش او پالنه کول. د کوچني څارنه کول (کوچنی د ځان سره ساتل)

د کوچني د پرورش او پالنې حق اول د مور دی. او که مور نه وي. نو بیا دا حق د مورنۍ انا و طرف ته (يعني د مور. د مور و طرف) نقل کيږي. په دغه آيت کي هم دې ته اشاره سوې ده: ”وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنْعَمَ الرِّضَاعَةَ“ . اسورة البقرة: ۲۳۳

بہ خاوند او بسخہ کی خوک د کوچنی د پالنی زیات حقدار دی؟

وَأَمَّا وَكَتَبَ الْفَرَقَةُ بَيْنَ الرَّاحِلَيْنِ أَوْ كَلَهُ چي د خاوند او ښځې په مينځ كي فرقت واقع سي فَالْأَمْرُ أَحَقُّ
بِالْوَلَدِ نو مور د كوچني زياته حقداره ده ايمني كله چي ښځه له خاوند څخه جلا سي. نو د نابالغه كوچني د
پلني او پرورش زياته حقدار دهغه مور ده إِلَّا بَرَأَى أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ² حُكْمَ رَوَايَتِ سَوَى دِي
چي يوې ښځې وويل: اي د الله رسوله! إِنِّي أَنْفِي هَذَا أَكُنْ بَطْنِي لَهُ وَعَاءٌ وَحِجْرِي لَهُ حِوَاءٌ وَفَرْجِي لَهُ سِقَاءٌ دازما
زوی دی! زمانس د هغه لپاره لوبنی وو او زما غېږه د هغه لپاره خیمه وه او زما سينه اتيان د هغه
لپاره ژي او کوزه او وه وَرَعِمَ أَبُوهُ أَنَّهُ يَنْزِعُهُ مِنِّي او د هغه پلار وايي چي هغه د زما څخه اخلي
قَالَ النَّبِيُّ: أَنْتَ أَحَقُّ بِهَ مَا لَمْ تَنْزَوِجِي نو نبی ﷺ وفرمايل: ته د هغه زياته حقداره يې تر څو چي تا
ابله! نکاح کړی نه وی اله حديث څخه معلومه سوه چي مور د كوچني د پلني زياته حقداره ده وَلَا يَكُنْ الْأُمُّ

تخریج: أخرجه أبو داود في كتاب الطلاق، باب من أحق بالولد، حديث رقم: ٢٢٧٦.

أَشْفَقُ وَأَقْدَرُ عَلَى الْحَضَانَةِ اعْقَلِي دَلِيلَ أَوْ حُكْمَ چي مور زياته مشفقهُ امهرانه اوي او اد كوچني ا پر پالني زياته قدرت لرونکې وي فَكَانَ الدُّفْعُ إِلَيْهَا أَنْفَرُ نو هغه ته به د كوچني په سپارلو كي زيات مصلحت او شفقت اوي ايمني دمور شفقت زيات وي. او د كوچني په پالنه كي ډېر مهارت هم لري، نو په دې وجه هم هغه ته كوچنی سپارل زيات غوره دي وَإِلَيْهِ أَشَارَ الصِّدِّيقُ: رِيْقَهَا خَيْرٌ لَهُ مِنْ شَهْدٍ وَعَسَلٌ عِنْدَكَ يَا عُمَرُ او همدې طرف ته ابو بكر صديق رضي الله عنه ا په خپل دې قول سره اشاره كړې ده: اې عمره! د دې كوچني لپاره د خپلي مور نارې ستا له شاتو او غسلو څخه هم غوره دي قَالَهُ حِينَ وَقَعَتِ الْفِرَاقَةُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ امْرَأَتِهِ ابوبكر رضي الله عنه دا خبره هغه وخت وكړه كله چي د حضرت عمر رضي الله عنه او د هغه د بنځي په مينځ كي فرقت واقع سو وَالصَّحَابَةُ حَافِظُونَ مُتَوَافُونَ او ا په هغه وخت كي اډېر صحابه حاضر وه ايمني يو وخت د حضرت عمر رضي الله عنه او د خپلي بنځي په مينځ كي اختلاف راغلی او فرقت واقع سو، او حضرت عمر رضي الله عنه وغوښتل چي خپل بچي ځني راوگرځوي. نو حضرت ابو بكر رضي الله عنه ورته وفرمايل چي ستا له شاتو وركولو څخه د مور نارې د كوچني لپاره غوره دي. نو حضرت عمر رضي الله عنه هغه كوچنی مور ته وسپاري ا.

اللغات: ﴿جَمْرٌ﴾ غېږه. ﴿جَوَى﴾ پناگاه (پناځای). خېمه. ﴿قَدَى﴾ تي (تيان). سينه. ﴿سِقَامٌ﴾ ژى (هغه مضبوطه خلته چي پخوا به له څرمني څخه جوړېده او داوبو او شيدو د حفاظت لپاره به استعمالېده). داوبو مشك. كوزه. ﴿ذَعَمَ﴾ رېښتيا يادرواغ ويل (زياتره د مشكوك امر په باره كي استعماليري). ﴿يَنْزِعُ﴾ د ضرب مضارع ده: په زوره اخيستل. كشول. راكښل. ﴿رَيْقٌ﴾ نارې (لارې). لعاب. ﴿عَسَلٌ﴾ تيار سوي شات. ﴿شَهْدٌ﴾ هغه شات كوم چي تر اوسه له موم څخه نخوړل سوي نه وي. ﴿مُتَوَافُونَ﴾ د تفاعل جمع مذكر اسم فاعل دى. تَوَافَرُ يَتَوَافَرُ تَوَافَرًا: زياتېدل. ډېرېدل.

تشرېح: مسئله واضحه ده.

تر مور وروسته به د پالني حق چا نه حاصل وي؟

وَالنَّفَقَةُ عَلَى الْآبِ عَلَى مَا نَدَّ كُرُّ او اد كوچني انفق به ادهغه ا پر پلار لازمه وي چي دابه مور ا وروسته ا ذكر كړو وَلَا تَجْبِرُ الْآلَ عَلَيْهِ او مور به پر پالني او پرورش ا نه مجبوره كيږي لِأَنَّهَا عَسَتْ تَعْجُرُ عَنْ الْحَضَانَةِ ځكه كېدای سي چي هغه اد كوچني ا له پالني څخه عاجزه وي لِإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ أُمٌّ او كه د كوچني مور نه وي قَالَهُ الْأَمْرُ أَقْلَى مِنَ أَمْرِ الْآبِ نو د مور. مور د پلار تر مور زياته حقداره ده وَإِنْ بَعْدَتْ

که څه هم هغه د ليري درجې وي لَاَ هَذِهِ الْوَلَايَةُ تُسْتَفَادُ مِنْ قِبَلِ الْأُمَّهَاتِ ځکه چې دا اد پرورش او پالنې ولايت د مندوله طرفه حاصليري فَإِنْ لَمْ تَكُنْ أُمُّ الْأُمِّ او که د مور. مور نه وي فَأُمُّ الْأَبِ أَقْلُ مِنَ الْأَعْمَاتِ نو د پلار مور تر خوندو زياته حقداره ده لِأَنَّهَا مِنَ الْأُمَّهَاتِ ځکه چې هغه د مندو په درجه کي ده وَلِهَذَا تَحْرُزُ مِيرَاثَهُنَّ الشُّدُسُ او له همدې وجهي هغې ته د مندو ميراث يعني شپږمه حصه ورکول کيږي وَلِأَنَّهَا أَوْفَرُ شَفَقَةً لِلْأَوْلَادِ او ځکه چې د مور پلار اهم د کوچنيانو لپاره زيات شفقت لرونکې ازياته مهربانه وي فَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ جَدَّةٌ او که د کوچني انا د پلار مورانه وي فَالْأَعْمَاتُ أَقْلُ مِنَ الْعَمَّاتِ وَالْعَالَاتِ نو ايبا خوندي له امه گانو او خاله گانو څخه زيات حقداره دي لِأَنَّهِنَّ بَنَاتُ الْأَبَوَيْنِ ځکه چې هغوی د کوچني د مور و پلار لوني دي وَلِهَذَا كُنَّ مِنْ فِي الْبِيْرَاثِ او له همدې کبله هغوی په ميراث کي مخکي سوي دي فِي رَوَايَةٍ: الْعَالَةُ أَوْلَى مِنَ الْأُخْتِ لِأَبٍ او په يوه روايت کي دي: چې خاله تر مېرېزې اناسکه خور زياته حقداره ده ايمني هغه خور کوم چې د کوچني سره فقط په پلار شريکه وي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: ١: الْعَالَةُ وَالِدَةٌ ځکه چې نبي ﷺ فرمايلي دي: خاله مور ده ايمني خاله د مور په درجه کي ده وَقِيلَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ [يوسف: ١٠٠]: أَنَّهَا كَانَتْ خَالَتَهُ اهمدارنگه ادا الله د دې فرمان ”وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ“ په تفسير کي ويل سوي دي: چې هغه د حضرت يوسف ﷺ خاله وه.

اللغات: ﴿نَفَقَةٌ﴾ خرچه (خرش)، ﴿عَسَتْ﴾ کېدای سي چې، ﴿حَضَانَةٌ﴾ دنصر مصدر دی: حَضَنَ.

يَحْضُنُ حَضَانَةً: کوچنی په غېږ کي اخيستل، د کوچني پرورش او پالنه کول. (کوچنی د ځان سره ساتل). ﴿تُسْتَفَادُ﴾ داستعمال مضارع مجهوله ده: فايده اخيستل، ترلاسه کول (حاصلول). ﴿أَبُوَيْهِ﴾ أبوين: پلار او مور، ”وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ“ (او حضرت يوسف ﷺ خپل پلار او مور د بادشاهۍ و تخت ته پورته کړل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی چې د کوچني د پالنې او پرورش د زمانې خرچه به پر پلار لازمه وي (د دې پوره تفصيل به په بابُ النَّفَقَةِ کي ذکر سي)، او د کوچني د پالنې زيات حقدار د هغه مور

١ مخبرج: أخرجه البخاري في كتاب الصلح باب كيف يكتب، حديث رقم: ٣٦٩٩.

ده، لېكن كه مور د كوچني پالنه نه وکړي، نو هغه به پر پالنې او پرورش نه مجبوره کيږي. کېدای شي چي هغه به يو عذر او مجبوري لري او د كوچني د پالنې قدرت به نه لري.

فان لم تكن له إثم: كه د كوچني مور نه وي، نو بيا د هغه د تربيت او پالنې حق د مورنۍ انا دی (يعني د مور، د مور حق دی). كه څه هم دليري انا وي، او دا د پلار تر مور زياته غوره ده، ځكه د پالنې حق د مور د قربانو و طرف ته نقل کيږي، ځكه چي د مور په قربانو کي محبت زيات وي.

او كه مورنۍ انا (د مور، مور) موجوده نه وي، يا موجوده وي، لېكن هغه دا حق اخيستل نه غواړي. نو بيا به د كوچني د پالنې حق د پلار مور (پلارنۍ انا) ته ورکول کيږي، د خوندو په مقابله کي هغې ته ترجيح حاصل دی؛ ځكه چي هغه د مور په درجه کي ده، همدا وجه ده كه مور نه وي، نو د پلار مور ته په ميراث کي شپږمه حصه ورکول کيږي، او د تجربې لرلو په وجه هغه پر كوچني زياته مهربانه ده، نو ځكه به تر مورنۍ انا وروسته هغه د پالنې زياته حقداره وي.

فان لم تكن له جهة إثم: كه د پلار مور نه وي، نو بيا خور تر خاله او تر امه مخکي د كوچني د پالنې حقداره ده؛ ځكه چي دا د كوچني د پلار او مور لور ده، او نسب يې هغه ته نژدې دی، همدا وجه ده كه خور موجوده وي، نو خاله او امه ته ميراث نه ورکول کيږي، نو ځكه به د پالنې حق هم هغې ته ورکول کيږي.

وفي رواية إثم: په يوه روايت کي ذکر سوي دي چي كه د پلار مور (پلارنۍ انا) موجوده نه وي او حقيقي خور هم موجوده نه وي (يعني هغه خور چي د كوچني سره په پلار او مور دواړو شريکه وي)، نو بيا تر علماي خور (يعني تر مېرزي، خو کوم فقط په پلار وړ سره شريکه وي) خاله زياته حقداره ده؛ ځكه په حديث کي خاله ته د مور درجه ورکول سوې ده، او تر خور د مور حق زيات دی. همدارنگه په دې آيت "وَرَفَعَ أَبُو يَهُ عَلَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ" کي هم د يوه تفسير مطابق په أَبُو يَهُ (پلار او مور) کي د حضرت يوسف عليه السلام مور نه، بلکي خاله داخله ده، ځكه په رواياتو کي راځي چي مصر ته د حضرت يعقوب عليه السلام تر رسېدلو مخکي د حضرت يوسف عليه السلام مور مړه سوې وه، نو په دې آيت کي هم خاله ته مور ويل سوي دي، نو ځكه به د پلار تر مور وروسته خاله د كوچني د پالنې زياته حقداره وي.

نو مور وروسته به د پالنې حق چاته حاصل وي؟

وَلَقَدْ أَعْطَىٰ أَبَیَّ وَأُمِّيَّ او په پلار او مور شريکه حقيقي اخور به اله نورو خوندو څخه امخکي کيږي لَأَنَّهَا أَشْفَقُ ځكه چي هغه زياته مهربانه وي ثُمَّ الْأُمُّ مِنَ الْأَبِ بيا به په مور شريکه خور امخکي کيږي ثُمَّ الْأُمُّ مِنَ الْأَبِ بيا به په پلار شريکه امېرزي اخور امخکي کيږي لِأَنَّ الْحَقَّ لَهُنَّ مِنْ

قِيلَ الْأُمُّ حَكْمَةٌ فِي دَوَى لِبَارِهِ إِذْ بَالَنِي أَحَقُّ دَمُورَ لَهُ طَرَفُهُ ثَابِتٌ دَى ثُمَّ الْغَلَاثُ أَثْلٌ مِنَ الْعَمَلَاتِ بِيَا خَالَهُ كَانِي تَرَامَهُ كَانُوزِيَاتِ حَقْدَارِهِ دِي تَرْجِيحًا لِقَرَابَةِ الْأُمِّ دَمُورَ قَرَابَتِ تَهْ پَهْ تَرْجِيحِ وَرَكُولُ سَرِهِ وَيُتَوَلَّنُ كَمَا تَكُونُ الْأَعْوَاثُ أَوْ هَعُوْىَ بَهْ اِدْرَجَهْ پَهْ اِدْرَجَهْ أَوْ اِقَعِ كِيَرِي لَكَهْ خَرْنَكَهْ چي خُونْدِي اِدْرَجَهْ پَهْ اِدْرَجَهْ أَوْ اِقَعِ كِيَرِي اِيَعْنِي پَهْ خَالَهُ كَانُو كِي بَهْ دَخُونْدُو تَرْتِيْبَ جَارِي كِيَرِي اِمَعْنَاهُ: تَرْجِيحُ ذَاتِ قَرَابَتَيْنِ ثُمَّ قَرَابَةِ الْأُمِّ دَدِيْ مُطْلَبٌ دَا دَى: چي دُوو قَرَابَتُونُو وَالَا اِخَالَهُ تَهْ بَهْ اَوَّلًا تَرْجِيحِ وَرَكُولِ كِيَرِي بِيَا دَمُورَ قَرَابَتِ وَالَا تَهْ اِتْرَجِيحِ وَرَكُولِ كِيَرِي اِثُمَّ الْعَمَلَاتُ يَتَوَلَّنُ كَذَلِكَ بِيَا بَهْ اَمَهْ كَانِي هَمْ دَاسِي اِدْرَجَهْ پَهْ اِدْرَجَهْ أَوْ اِقَعِ كِيَرِي.

اللغات: ﴿يَتَوَلَّنُ﴾ دَضْرَبِ لَهْ بَابِ شَخْصَهْ دَجْمَعِ مَوْثُ غَائِبِ مُضَارَعِ صِيغَهْ دَهْ: شَوَهْ كِهْدِل، نَازِلِهْدِل، وَاقَعِ كِهْدِل، ﴿تَرْجِيحًا﴾ دَتَفْعِيلِ مَصْدَرِ دَى: غُورَهْ كِهْل، غُورَهْ وَالِي، بَانْدِي وَالِي (يُوشِي تَرْبِلِ شِي غُورَهْ اَوْرَانْدِي كِهْل).

تشریح: صورت دمسلمې: دادی چي د پرورش او پالني د حق دار و مدار پر قرابت او زيات شفقت باندي دی، نو په دې وجه به دمور او انا د نشتوالي په صورت کي حقيقي خور تر علاتي او اخيافي خور زياته مخکي وي؛ حکه چي هغه د کوچني سره په پلار او مور دواړو شريکه ده، او دهغې شفقت تر نورو خونديو زيات دی، بيا که حقيقي خور نه وي، نو بيا د کوچني اخيافي خور (يعني په مور شريکه خور) تر علاتي خور مخکي ده، او په ټولو آخر کي د علاتي خور (مهربزۍ خور) نمبر دی؛ حکه چي د پالني حق دمور له طرفه ثابتيري، لهدا کومه بنه چي مور ته زياته نژدې وي، په هغه حساب سره به دهغې حصه او نوبت وي.

يادونه: خوندي پر درې قسمه دي: ①... يوه هغه چي د کوچني سره په پلار او مور دواړو شريکه وي، دې ته حقيقي او خپله خور وايي، ②... کوم چي فقط په مور شريکه وي، دې ته اخيافي خور وايي، ③... کوم چي فقط په پلار شريکه وي، دې ته علاتي او مهربزۍ (ناسکه) خور وايي.

ثُمَّ الْغَلَاثُ إل: که چيري د کوچني خاله او امه دواړي موجوده وي، نو د کوچني پالني حق به خاله ته ورکول کيږي، او په هغه کي به د حقيقي، اخيافي او علاتي خاله اعتبار درجه په درجه کيږي (يعني تر ټولو مخکي به حقيقي خاله ته د پالني حق ورکول کيږي، بيا به...)، او که خاله نه وي، نو بيا به دا حق درجه په درجه امه گانو ته ورکول کيږي.

به واده کولو سره د پالنې او پرورش حق ساقطېدل

وَكُلُّ مَنْ تَزَوَّجَتْ مِنْ هَؤُلَاءِ اُولَهُ دې امدكوره! بښخو څخه چې هره يوه نكاح وكړي يَسْقُطُ عَلَيْهَا نود هغې حق ساقطېږي لِأَزْوَانِنَا دهغه حديث په وجه كوم چې مود روايت كړي وَلَئِنْ زُوِيَ الْأَمْرُ إِذَا كَانَ أَجْنَبِيًّا او ځكه كله چې دمور خاوند پردی سړی وي يُغْطِيهِ نَزْرًا وَيُنْظَرُ إِلَيْهِ شَرْذَا نو هغه به كوچني ته كمزوری اناقص اشی وركوي او هغه ته به په تېز او سپك نظر گوري فَلَا تَنْظُرْ نود كوچني په حق كي! به شفقت ثابت نه سي قَالَ: إِلَّا الْجَنَّةَ إِذَا كَانَ زَوْجَهَا الْجِدْلَ فرمايي: مگر امورنې انا كله چې د هغې خاوند نيکه اد پلار، پلار اوي لَأَنَّهُ قَامَ مَقَامَ أَبِيهِ ځكه چې نيکه د هغه د پلار قائم مقام دی فَيُنْظَرُ لَهُ نو هغه به كوچني ته اد شفقت په نظرا گوري وَكَذَلِكَ كُلُّ زَوْجٍ مُؤَدُّ رَحِمٍ مَحْرَمٍ مِنْهُ او همدارنگه هر هغه خاوند كوم چې ددې كوچني ذو رحم محرم انژدې قريبا وي لِقِيَامِ الشَّفَقَةِ ځكه چې! به هغه كي اشفتت موجود دی نَظَرًا إِلَى الْقَرَابَةِ الْقَرِيبَةِ نزدې قربت ته په نظر كولو سره وَمَنْ سَقَطَ عَلَيْهَا بِالتَّزْوِجِ اود كومي بښخي اد پالنې احق چې ساقط سي يَعْقُودُ إِذَا ارْتَفَعَتِ الرَّجْعَةُ نو هغه ايسر ته اراگرځي كله چې زوجيت او نكاح اختمه سي لِأَنَّ النِّسَاءَ قَدْ زَالَ ځكه چې مانع ليري سو.

اللغات: ﴿تَزَوَّجَتْ﴾ د تفعل ماضي ده: واده كول، نكاح كول، ﴿نَزْرًا﴾ بې قيمته او بې ارزښته شی. د

كمي درجې شی. كمزوری او ناقص سامان، ﴿شَرْذَا﴾ غصه، عيب بيانول (سپكاوی كول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چې كله په مخكنی بښخو (خور، خاله او داسي نورو) كي يوه بښخه د أجنبی سړي سره نكاح وكړي (يعني چې هغه سړی د كوچني ذی رحم محرم قریب نه وي). نو دهغې بښخي د پالنې حق ساقطېږي، لېكن كه د كوچني ذی رحم محرم قریب سره نكاح وكړي، نو بيا دهغې د پالنې حق نه ساقطېږي، مثلاً د كوچني مورنۍ انا دهغه د پلارني نيکه سره نكاح وكړي، نو د هغې د پالنې حق نه ساقطېږي؛ دليل دا حديث دی: "أَنْتِ أَحَقُّ بِهِ مَا لَمْ تَتَزَوَّجِي" (يعني نبی ﷺ د كوچني مور ته وويل: ته په هغه وخت كي د كوچني د پالنې حقداره يې! تر څو چې دي نكاح كړي نه وي)، نو ځكه به تر نكاح وروسته د پالنې حق ساقطېږي، او د أجنبی (پردي) سړي سره د نكاح په وجه ځكه د پالنې حق ساقطېږي، چې پر كوچني باندي د أجنبی سړي شفقت او محبت نه وي، نو كه دای سي چې كوچني ته تكليف وركړي، او بښخه خو تر خاوند لاندې وي، د خاوند له اجازې څخه بغير هيڅ نه سي كولاى، نو ځكه به د أجنبی سړي په نكاح سره د بښخي د پالنې حق ساقطېږي.

والا الهدية الخ: د وُكِّلَ مَنْ تَزَوَّجَ شَخْصًا استثناء كوي فرمايي چي كه د کوچني مورنۍ انا (د مور، مور) د هغه د پلارني نيکه (د پلار، پلار) سره نکاح وکړي، نو په دې سره د مورنۍ انا حق نه ساقطیږي، ځکه چي پلارنۍ نيکه د پلار په درجه کي دی، او هغه هم پر کوچني شفقت او مهرباني لري، نو ځکه به د انا د پالنې حق نه ساقطیږي.

وکذلك الخ: فرمايي که حقداره بنځه د کوچني د نې رحم محرم قریب سره نکاح وکړي، نو د هغې حق نه ساقطیږي، ځکه چي په دې صورت کي به قریب خامخا پر کوچني شفقت لري، نو ځکه به د بنځي د پالنې حق نه ساقطیږي، همدا قاعده کلیه ده.

ومن سقط الخ: فرمايي که د أجني سړي سره د نکاح کولو په وجه د حقداري بنځي حق ساقط سي، او بیا خاوند هغې ته طلاق ورکړي، یا خاوند مړ سي او نکاح ختمه سي، نو د هغې د پالنې حق بیرته راگرځي، ځکه کوم شی چي د حق مانع وو، هغه ختم سو.

﴿د پالنې په حق کي د ټولو بنځو ترتیب﴾

د کوچني د پالنې حقداره اول مور ده، بیا مورنۍ انا ده، بیا پلارنۍ انا ده، بیا خپله (حقيقي) خور، بیا اخیافي خور (يعني هغه خور چي د کوچني سره په مور شریکه)، بیا علایتي خور (يعني مهرزی خور)، بیا حقيقي خاله، بیا اخیافي خاله او بیا علایتي خاله، بیا حقيقي امه، بیا اخیافي امه او بیا علایتي امه.

﴿د پالنې په حق کي د عصبانو ترتیب﴾

که د کوچني د پالنې لپاره په بنځو کي هیڅوک نه وي، نو بیا د کوچني اول حقدار پلار دی، بیا پلارنۍ نيکه (د پلار، پلار)، بیا ورنيکه...، بیا خپل (حقيقي) ورور، بیا علایتي (مهرزی) ورور، بیا د حقيقي ورور زوی (حقيقي وراره)، بیا د علایتي ورور زوی، بیا حقيقي اکا، بیا د مهرزی اکا، بیا د حقيقي اکا زوی، بیا د مهرزي اکا زوی.

د پالنې د حقداره خلکو بیان

فَإِنْ لَمْ تَكُنْ لِلْمَيِّتِ امْرَأَةٌ مِنْ أَهْلِهِ أَوْ كَهِ د کوچني له کورنۍ شخه ادهغه د پالنې لپاره اهیڅ بنځه نه وه فَانْقَضَ فِيهِ الزَّهَالُ أَوْ أَبَا د هغه ادهغه د پالنې په باره کي خلکو اختلاف او اجکړه وکړه فَأُولَٰئِهِمْ أَكْبَرُهُمْ تَعْسِيَّتًا نو په هغو کي به تر ټولو حقدار هغه کس وي کوم چي اکوچني ته ا په عصبه والي کي زیات نژدې وي لِأَنَّ الْوَلَايَةَ لِلْأَقْرَبِ ځکه چي ولایت د نژدې قریب لپاره وي وَقَدْ عُرِفَ التَّزْيِيبُ فِي

مَوْضِعِهِ او اد عصباتو ترتيب په خپل ځای کې معلوم سو غَيْرَ اَنْ الصَّغِيرَةَ لَا تُدْفَعُ اِلَى عَصَبَةٍ غَيْرِ مَخْرَجٍ
 لېکن کوچنۍ نجلی به نامحرمه عصبه ته نه ورکول کېږي كَمْوَلِ الْعَتَاقَةِ وَابْنِ الْعَمِّ لکه آزادونکی
 مالک او د اکا زوی تَحَرُّزًا عَنِ الْفِتْنَةِ له فتنې څخه د حفاظت لپاره.

اللغات: «اِخْتَصَرَ» د افتعال ماضي ده: جنگ او جگړه کول، «عَتَاقَةً» آزادونکی، مَوْلى عَتَاقَةٍ:
 هغه مالک چې خپله مینه آزاد کړي، مولى عتاقه هم په عصباتو کې داخل دی، «تَحَرُّزًا» د تفعل
 مصدر دی: ځان ساتل، ځان ژغورل (حفاظت کول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که د کوچني په قربانو کې یوه داسې نسخه نه وي چې هغه د
 کوچني پالنه وکړي، لېکن نارینه قربان وي چې هغوی د پالنې د حق مطالبه کوي، نو اول به هغه
 قریب ته ورکول کېږي کوم چې په عصبه والي کې کوچني ته زیات نژدي وي، ځکه چې دا ولایت د
 اقرب لپاره دی، لهذا څوک چې څومره نژدې عصبه وي، د هغه حق به مخکې وي. د عصباتو ترتیب
 موږ مخکې بیان کړی، هلته یې وگورئ! او د عصباتو په آخر کې د مولى عتاقه نمبر دی، لېکن ښکاره
 ده وي چې د مولى عتاق حق فقط په نارینه کوچني کې ثابتېږي، همدا وجه وه که دیوې نجلی د
 پالنې لپاره په قربانو کې هیڅوک پیدا نه سي، نو دا نجلی به مولى عتاقه ته نه سپارل کېږي،
 همدارنګه دا نجلی به د اکا زامنو ته هم نه سپارل کېږي، ځکه که نجلی هغو ته وسپارل سي، نو د
 فتنې او ګرېږ خطر ه سته.

هلک به څومره مودت پالل کېږي؟

وَالْأَكْرُ وَالْجَدَّةُ أَحَقُّ بِالْفَلَامِ موږ او انا تر هغه وخته اد هلک اد پالنې احقداره دي حَتَّى يَأْكُلَ وَحْدَهُ وَيَكْمُرَهُ
وَحْدَهُ وَيَلْبَسَ وَحْدَهُ وَيَسْتَقِي وَحْدَهُ تر دې چې هغه یوازي [تنها] خوراک او چنباک کولای سي او
 یوازي جامې اغوستلای سي او یوازي استنجاء کولای سي وَلِلْجَامِعِ الصَّغِيرِ حَتَّى يَسْتَقِي فَيَأْكُلَ
وَحْدَهُ وَيَكْمُرَهُ وَحْدَهُ وَيَلْبَسَ وَحْدَهُ او په جامع صغیر کې دي: تر دې چې هلک مستغني ابې نیازه ا
 سي او یوازي خوراک او چنباک کولای سي او یوازي جامې اغوستلای سي وَالْتَقَى وَاحِدًا او اد
 دواړو مطلب یوه دی لَإِنْ تَمَّامَ الْإِسْتِغْنَاءُ بِالْقُدْرَةِ عَلَى الْإِسْتِجَاءِ ځکه چې د استغناء پوره والی پر
 استنجاء باندي د قدرت په ذریعه وي ایمني پوره استغناء هغه وخت حاصلېږي، کله چې کوچنۍ پر استنجاء
 کولو قدرت پیدا کړي وَوَجْهَهُ: أَنَّهُ إِذَا اسْتَقَى يَخْتَارُ إِلَى الشَّادِبِ وَالشَّخْلِ بِآدَابِ الرِّجَالِ وَأَخْلَاقِهِمْ او د دې

وجهه اچي تر مستغني والي وروسته به کوچنی د پلار د پالنې ته نقل کيږي ادا ده: چي کله کوچنی مستغني سي نو هغه د ادب زده کړي ته او د خلکو د آدابو او اخلاقو اختيارولو ته محتاج وي وَالْأَبُّ أَقْدَرُ عَلَى الثَّأْوِيبِ وَالتَّقْصِيفِ او پلار د ادب او تهذيب پر ورزده کولو زيات قدرت لرونکی وي وَالْخَصَافُ قَدَّرَ الِاسْتِغْنَاءَ بِسَبْعِ سِنِينَ اِعْتِبَارًا لِلْغَالِبِ او خصاف رحمه الله مستغني والي په اوو کالو سره اندازه کړی دی، پر غالب حالت باندې په قياس کولو سره.

اللغات: «وَحْدَهُ» يوازي، تنها، **«كَأَدَبٍ»** د تفعل مصدر دی: ادب زده کول، **«تَخَلَّقَى»** د تفعل مصدر دی: اخلاق اختيارول **«تَقْصِيفٍ»** انسانيت ورزده کول، ثقافت او تهذيب ورزده کول (مهذب جوړول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي مور او انا تر هغه وخته پوري د کوچني د پالنې حقداره دي، تر څو چي کوچنی خپل ذاتي کارونه په خپله شروع کړي، او د بل چاله خدمت څخه مستغني سي، مثلاً په خپله خوراک او چښاک کوي، او په خپله استنجاء وهي (او ځان پاکوي)، جامې اغوندي، عموماً د اوو کالو په عمر کي کوچنی دغه حالت ته رسيږي، صاحب د کتاب فرمايي چي په قلدوري کي د "قدرة على الاستنجاء" تذکره سوې ده، او په جامع صغير کي د مطلق "استغناء" تذکره سوې ده، خود دواړو مطلب يونی، ځکه چي کوچنی ته هغه وخت استغناء حاصلیږي، کله چي هغه پر استنجاء کولو قادر سي، لنډه دا چي کله کوچنی پر دې شيانو قدرت پیدا کړي، نو اوس د مور او انا حق ختمیږي، او کوچنی به د پلار نگراني او څارني ته نقل کيږي، د دې لپاره چي اوس د خلکو اخلاق، آداب او د کار او کسب طريقې زده کړي، او ښکاره خبره ده چي پلار ته پر دې شيانو زيات قدرت حاصل دی، ها! که تر دې وروسته د پلار په رضا کوچنی د انا او مور په پالنه کي پاته سي، نو څه پروانه لري، لېکن که مور او پلار د کوچني په پالنه کي اختلاف وکړي، نو قاضي به تر اوو کالو وروسته دا کوچنی پلار ته حواله کوي، بيا د ښځي لپاره د کوچني د پالنې حق نسته.

والخصاف إلخ: حضرت شيخ خصاف رحمه الله فرمايلي دي چي هلک غالباً د اوو کالو په عمر کي د مور له خدمت څخه مستغني کيږي، لهذا تر اوو کالو خو به کوچنی د مور او انا تر پالنې لاندې وي، او تر هغه وروسته به د پلار و طرف ته نقل کيږي، صاحب د بنياد ليکلي دي: وعليه الفتوى وكذا في الكافي

نجلی به خومره مودت پالل کیري؟

وَالْأُمُّ وَالْجَدَّةُ أَحَقُّ بِالْحَارِثَةِ حَتَّى كَيْفَ مَوْرٍ أَوَّانَا تَرْهَنَهُ وَخْتَهُ أَدْنَجَلِي. اَد پالني ا حقداره تردې چي نجلی ته حیض راسي لَرَأَى بَعْدَ الْإِسْتِغْنَاءِ كُتَّابُهُ إِلَى مَعْرِفَةِ آدَابِ النِّسَاءِ ځكه چي تر استغناء وروسته هغه د بنځينه آدابو پېژندنې او زده کړې ته محتاجه وي وَالْمَرْأَةُ عَلَى ذَلِكَ أَقْدَرُ او بنځه پر دې زيات قدرت لري وَبَعْدَ الْبُلُوغِ كُتَّابُهُ إِلَى الشَّحْصِينَ وَالْحِفْظِ او تر بلوغت وروسته نجلی پاکوالي او له بد کارۍ څخه ا حفاظت ته محتاجه وي وَالْأَبُ فِيهِ أَقْوَى وَأَهْدَى او په دې هکله پلار زيات قوي او زيات لارښوونکی دى وَعَنْ مُحَمَّدٍ * أَنَّهُا تُدْفَعُ إِلَى الْأَبِ إِذَا بَلَغَتْ حَدَّ الشَّهْوَةِ او له امام محمد رحمه الله څخه روايت دى: چي نجلی به اهغه وخت ا پلار ته حواله کيږي کله چي د شهوت حد ته ورسېږي لِيَتَحَقَّقَ الْحَاجَةُ إِلَى الْبَيِّنَاتِ ځكه چي ا په دغه وخت کي دنجلی ا دساتني ضرورت ثابت سو.

اللغات: ﴿حَارِثَةٌ﴾ نجلی. ﴿تَخْصِيْنٌ﴾ د تفصيل مصدر دى: د بنځني حفاظت كول. بنځه پاک لمنې ساتل. ﴿أَهْدَى﴾ د ضرب له باب څخه د اسم تفصيل صيغه ده: زيات لارښوونکی (لاره ور ښوونکی). ﴿بَيِّنَاتٌ﴾ حفاظت. ساتنه (ژغورنه).

تشریح: په دې عبارت کي دنجلی د پرورش (پالني) مودت بيان سوي دى، حاصل يې دادى چي تر څو نجلی ته حیض راغلې نه وي او بالغه سوي نه وي، تر هغه وخته پوري مور او انا دنجلی د پالني حقداره دي (او پر اووم کال به هغه پلار ته نه حواله کيږي)؛ ځكه چي په اوو کالو کي هغه د مور او انا له خدمت څخه مستغني کيږي، تر اوو کالو وروسته هغې ته د بنځينه کارونو د زده کولو ضرورت پيدا کيږي (مثلاً ډوډۍ پخول او داسي نور)، او په دې هکله بنځه زيات مهارت لري. نو ځكه به تر اوو کالو وروسته تر حیض راتلو پوري نجلی د مور او انا سره اوسيږي، او تر حیض راتلو وروسته د دې ضرورت پيدا کيږي چي نجلی له زنا او بد کارۍ څخه پاکه وساتل سي، او په دې هکله پلار زيات قوت او مهارت لري، نو ځكه به تر حیض راتلو او تر بالغه کېدلو وروسته نجلی د پلار حفاظت او پالني ته حواله کيږي، او پلار به د دې زيات حقدار وي.

* القول المراجعي: قول محمد رحمه الله، كما قال العلامة ابن المصنف رحمه الله (فتح القدير ج: ٤، ص: ١٨٨)، وكذا في البحر الرائق (ج: ٤، ص: ١٧٠)، وكذا في دال المحتاج: ١٧٠، ١٨٨، ١٩٠، ١٩١، ١٩٢، ١٩٣، ١٩٤، ١٩٥، ١٩٦، ١٩٧، ١٩٨، ١٩٩، ٢٠٠، ٢٠١، ٢٠٢، ٢٠٣، ٢٠٤، ٢٠٥، ٢٠٦، ٢٠٧، ٢٠٨، ٢٠٩، ٢١٠، ٢١١، ٢١٢، ٢١٣، ٢١٤، ٢١٥، ٢١٦، ٢١٧، ٢١٨، ٢١٩، ٢٢٠، ٢٢١، ٢٢٢، ٢٢٣، ٢٢٤، ٢٢٥، ٢٢٦، ٢٢٧، ٢٢٨، ٢٢٩، ٢٣٠، ٢٣١، ٢٣٢، ٢٣٣، ٢٣٤، ٢٣٥، ٢٣٦، ٢٣٧، ٢٣٨، ٢٣٩، ٢٤٠، ٢٤١، ٢٤٢، ٢٤٣، ٢٤٤، ٢٤٥، ٢٤٦، ٢٤٧، ٢٤٨، ٢٤٩، ٢٥٠، ٢٥١، ٢٥٢، ٢٥٣، ٢٥٤، ٢٥٥، ٢٥٦، ٢٥٧، ٢٥٨، ٢٥٩، ٢٦٠، ٢٦١، ٢٦٢، ٢٦٣، ٢٦٤، ٢٦٥، ٢٦٦، ٢٦٧، ٢٦٨، ٢٦٩، ٢٧٠، ٢٧١، ٢٧٢، ٢٧٣، ٢٧٤، ٢٧٥، ٢٧٦، ٢٧٧، ٢٧٨، ٢٧٩، ٢٨٠، ٢٨١، ٢٨٢، ٢٨٣، ٢٨٤، ٢٨٥، ٢٨٦، ٢٨٧، ٢٨٨، ٢٨٩، ٢٩٠، ٢٩١، ٢٩٢، ٢٩٣، ٢٩٤، ٢٩٥، ٢٩٦، ٢٩٧، ٢٩٨، ٢٩٩، ٣٠٠، ٣٠١، ٣٠٢، ٣٠٣، ٣٠٤، ٣٠٥، ٣٠٦، ٣٠٧، ٣٠٨، ٣٠٩، ٣١٠، ٣١١، ٣١٢، ٣١٣، ٣١٤، ٣١٥، ٣١٦، ٣١٧، ٣١٨، ٣١٩، ٣٢٠، ٣٢١، ٣٢٢، ٣٢٣، ٣٢٤، ٣٢٥، ٣٢٦، ٣٢٧، ٣٢٨، ٣٢٩، ٣٣٠، ٣٣١، ٣٣٢، ٣٣٣، ٣٣٤، ٣٣٥، ٣٣٦، ٣٣٧، ٣٣٨، ٣٣٩، ٣٤٠، ٣٤١، ٣٤٢، ٣٤٣، ٣٤٤، ٣٤٥، ٣٤٦، ٣٤٧، ٣٤٨، ٣٤٩، ٣٥٠، ٣٥١، ٣٥٢، ٣٥٣، ٣٥٤، ٣٥٥، ٣٥٦، ٣٥٧، ٣٥٨، ٣٥٩، ٣٦٠، ٣٦١، ٣٦٢، ٣٦٣، ٣٦٤، ٣٦٥، ٣٦٦، ٣٦٧، ٣٦٨، ٣٦٩، ٣٧٠، ٣٧١، ٣٧٢، ٣٧٣، ٣٧٤، ٣٧٥، ٣٧٦، ٣٧٧، ٣٧٨، ٣٧٩، ٣٨٠، ٣٨١، ٣٨٢، ٣٨٣، ٣٨٤، ٣٨٥، ٣٨٦، ٣٨٧، ٣٨٨، ٣٨٩، ٣٩٠، ٣٩١، ٣٩٢، ٣٩٣، ٣٩٤، ٣٩٥، ٣٩٦، ٣٩٧، ٣٩٨، ٣٩٩، ٤٠٠، ٤٠١، ٤٠٢، ٤٠٣، ٤٠٤، ٤٠٥، ٤٠٦، ٤٠٧، ٤٠٨، ٤٠٩، ٤١٠، ٤١١، ٤١٢، ٤١٣، ٤١٤، ٤١٥، ٤١٦، ٤١٧، ٤١٨، ٤١٩، ٤٢٠، ٤٢١، ٤٢٢، ٤٢٣، ٤٢٤، ٤٢٥، ٤٢٦، ٤٢٧، ٤٢٨، ٤٢٩، ٤٣٠، ٤٣١، ٤٣٢، ٤٣٣، ٤٣٤، ٤٣٥، ٤٣٦، ٤٣٧، ٤٣٨، ٤٣٩، ٤٤٠، ٤٤١، ٤٤٢، ٤٤٣، ٤٤٤، ٤٤٥، ٤٤٦، ٤٤٧، ٤٤٨، ٤٤٩، ٤٥٠، ٤٥١، ٤٥٢، ٤٥٣، ٤٥٤، ٤٥٥، ٤٥٦، ٤٥٧، ٤٥٨، ٤٥٩، ٤٦٠، ٤٦١، ٤٦٢، ٤٦٣، ٤٦٤، ٤٦٥، ٤٦٦، ٤٦٧، ٤٦٨، ٤٦٩، ٤٧٠، ٤٧١، ٤٧٢، ٤٧٣، ٤٧٤، ٤٧٥، ٤٧٦، ٤٧٧، ٤٧٨، ٤٧٩، ٤٨٠، ٤٨١، ٤٨٢، ٤٨٣، ٤٨٤، ٤٨٥، ٤٨٦، ٤٨٧، ٤٨٨، ٤٨٩، ٤٩٠، ٤٩١، ٤٩٢، ٤٩٣، ٤٩٤، ٤٩٥، ٤٩٦، ٤٩٧، ٤٩٨، ٤٩٩، ٥٠٠، ٥٠١، ٥٠٢، ٥٠٣، ٥٠٤، ٥٠٥، ٥٠٦، ٥٠٧، ٥٠٨، ٥٠٩، ٥١٠، ٥١١، ٥١٢، ٥١٣، ٥١٤، ٥١٥، ٥١٦، ٥١٧، ٥١٨، ٥١٩، ٥٢٠، ٥٢١، ٥٢٢، ٥٢٣، ٥٢٤، ٥٢٥، ٥٢٦، ٥٢٧، ٥٢٨، ٥٢٩، ٥٣٠، ٥٣١، ٥٣٢، ٥٣٣، ٥٣٤، ٥٣٥، ٥٣٦، ٥٣٧، ٥٣٨، ٥٣٩، ٥٤٠، ٥٤١، ٥٤٢، ٥٤٣، ٥٤٤، ٥٤٥، ٥٤٦، ٥٤٧، ٥٤٨، ٥٤٩، ٥٥٠، ٥٥١، ٥٥٢، ٥٥٣، ٥٥٤، ٥٥٥، ٥٥٦، ٥٥٧، ٥٥٨، ٥٥٩، ٥٦٠، ٥٦١، ٥٦٢، ٥٦٣، ٥٦٤، ٥٦٥، ٥٦٦، ٥٦٧، ٥٦٨، ٥٦٩، ٥٧٠، ٥٧١، ٥٧٢، ٥٧٣، ٥٧٤، ٥٧٥، ٥٧٦، ٥٧٧، ٥٧٨، ٥٧٩، ٥٨٠، ٥٨١، ٥٨٢، ٥٨٣، ٥٨٤، ٥٨٥، ٥٨٦، ٥٨٧، ٥٨٨، ٥٨٩، ٥٩٠، ٥٩١، ٥٩٢، ٥٩٣، ٥٩٤، ٥٩٥، ٥٩٦، ٥٩٧، ٥٩٨، ٥٩٩، ٦٠٠، ٦٠١، ٦٠٢، ٦٠٣، ٦٠٤، ٦٠٥، ٦٠٦، ٦٠٧، ٦٠٨، ٦٠٩، ٦١٠، ٦١١، ٦١٢، ٦١٣، ٦١٤، ٦١٥، ٦١٦، ٦١٧، ٦١٨، ٦١٩، ٦٢٠، ٦٢١، ٦٢٢، ٦٢٣، ٦٢٤، ٦٢٥، ٦٢٦، ٦٢٧، ٦٢٨، ٦٢٩، ٦٣٠، ٦٣١، ٦٣٢، ٦٣٣، ٦٣٤، ٦٣٥، ٦٣٦، ٦٣٧، ٦٣٨، ٦٣٩، ٦٤٠، ٦٤١، ٦٤٢، ٦٤٣، ٦٤٤، ٦٤٥، ٦٤٦، ٦٤٧، ٦٤٨، ٦٤٩، ٦٥٠، ٦٥١، ٦٥٢، ٦٥٣، ٦٥٤، ٦٥٥، ٦٥٦، ٦٥٧، ٦٥٨، ٦٥٩، ٦٦٠، ٦٦١، ٦٦٢، ٦٦٣، ٦٦٤، ٦٦٥، ٦٦٦، ٦٦٧، ٦٦٨، ٦٦٩، ٦٧٠، ٦٧١، ٦٧٢، ٦٧٣، ٦٧٤، ٦٧٥، ٦٧٦، ٦٧٧، ٦٧٨، ٦٧٩، ٦٨٠، ٦٨١، ٦٨٢، ٦٨٣، ٦٨٤، ٦٨٥، ٦٨٦، ٦٨٧، ٦٨٨، ٦٨٩، ٦٩٠، ٦٩١، ٦٩٢، ٦٩٣، ٦٩٤، ٦٩٥، ٦٩٦، ٦٩٧، ٦٩٨، ٦٩٩، ٧٠٠، ٧٠١، ٧٠٢، ٧٠٣، ٧٠٤، ٧٠٥، ٧٠٦، ٧٠٧، ٧٠٨، ٧٠٩، ٧١٠، ٧١١، ٧١٢، ٧١٣، ٧١٤، ٧١٥، ٧١٦، ٧١٧، ٧١٨، ٧١٩، ٧٢٠، ٧٢١، ٧٢٢، ٧٢٣، ٧٢٤، ٧٢٥، ٧٢٦، ٧٢٧، ٧٢٨، ٧٢٩، ٧٣٠، ٧٣١، ٧٣٢، ٧٣٣، ٧٣٤، ٧٣٥، ٧٣٦، ٧٣٧، ٧٣٨، ٧٣٩، ٧٤٠، ٧٤١، ٧٤٢، ٧٤٣، ٧٤٤، ٧٤٥، ٧٤٦، ٧٤٧، ٧٤٨، ٧٤٩، ٧٥٠، ٧٥١، ٧٥٢، ٧٥٣، ٧٥٤، ٧٥٥، ٧٥٦، ٧٥٧، ٧٥٨، ٧٥٩، ٧٦٠، ٧٦١، ٧٦٢، ٧٦٣، ٧٦٤، ٧٦٥، ٧٦٦، ٧٦٧، ٧٦٨، ٧٦٩، ٧٧٠، ٧٧١، ٧٧٢، ٧٧٣، ٧٧٤، ٧٧٥، ٧٧٦، ٧٧٧، ٧٧٨، ٧٧٩، ٧٨٠، ٧٨١، ٧٨٢، ٧٨٣، ٧٨٤، ٧٨٥، ٧٨٦، ٧٨٧، ٧٨٨، ٧٨٩، ٧٩٠، ٧٩١، ٧٩٢، ٧٩٣، ٧٩٤، ٧٩٥، ٧٩٦، ٧٩٧، ٧٩٨، ٧٩٩، ٨٠٠، ٨٠١، ٨٠٢، ٨٠٣، ٨٠٤، ٨٠٥، ٨٠٦، ٨٠٧، ٨٠٨، ٨٠٩، ٨١٠، ٨١١، ٨١٢، ٨١٣، ٨١٤، ٨١٥، ٨١٦، ٨١٧، ٨١٨، ٨١٩، ٨٢٠، ٨٢١، ٨٢٢، ٨٢٣، ٨٢٤، ٨٢٥، ٨٢٦، ٨٢٧، ٨٢٨، ٨٢٩، ٨٣٠، ٨٣١، ٨٣٢، ٨٣٣، ٨٣٤، ٨٣٥، ٨٣٦، ٨٣٧، ٨٣٨، ٨٣٩، ٨٤٠، ٨٤١، ٨٤٢، ٨٤٣، ٨٤٤، ٨٤٥، ٨٤٦، ٨٤٧، ٨٤٨، ٨٤٩، ٨٥٠، ٨٥١، ٨٥٢، ٨٥٣، ٨٥٤، ٨٥٥، ٨٥٦، ٨٥٧، ٨٥٨، ٨٥٩، ٨٦٠، ٨٦١، ٨٦٢، ٨٦٣، ٨٦٤، ٨٦٥، ٨٦٦، ٨٦٧، ٨٦٨، ٨٦٩، ٨٧٠، ٨٧١، ٨٧٢، ٨٧٣، ٨٧٤، ٨٧٥، ٨٧٦، ٨٧٧، ٨٧٨، ٨٧٩، ٨٨٠، ٨٨١، ٨٨٢، ٨٨٣، ٨٨٤، ٨٨٥، ٨٨٦، ٨٨٧، ٨٨٨، ٨٨٩، ٨٩٠، ٨٩١، ٨٩٢، ٨٩٣، ٨٩٤، ٨٩٥، ٨٩٦، ٨٩٧، ٨٩٨، ٨٩٩، ٩٠٠، ٩٠١، ٩٠٢، ٩٠٣، ٩٠٤، ٩٠٥، ٩٠٦، ٩٠٧، ٩٠٨، ٩٠٩، ٩١٠، ٩١١، ٩١٢، ٩١٣، ٩١٤، ٩١٥، ٩١٦، ٩١٧، ٩١٨، ٩١٩، ٩٢٠، ٩٢١، ٩٢٢، ٩٢٣، ٩٢٤، ٩٢٥، ٩٢٦، ٩٢٧، ٩٢٨، ٩٢٩، ٩٣٠، ٩٣١، ٩٣٢، ٩٣٣، ٩٣٤، ٩٣٥، ٩٣٦، ٩٣٧، ٩٣٨، ٩٣٩، ٩٤٠، ٩٤١، ٩٤٢، ٩٤٣، ٩٤٤، ٩٤٥، ٩٤٦، ٩٤٧، ٩٤٨، ٩٤٩، ٩٥٠، ٩٥١، ٩٥٢، ٩٥٣، ٩٥٤، ٩٥٥، ٩٥٦، ٩٥٧، ٩٥٨، ٩٥٩، ٩٦٠، ٩٦١، ٩٦٢، ٩٦٣، ٩٦٤، ٩٦٥، ٩٦٦، ٩٦٧، ٩٦٨، ٩٦٩، ٩٧٠، ٩٧١، ٩٧٢، ٩٧٣، ٩٧٤، ٩٧٥، ٩٧٦، ٩٧٧، ٩٧٨، ٩٧٩، ٩٨٠، ٩٨١، ٩٨٢، ٩٨٣، ٩٨٤، ٩٨٥، ٩٨٦، ٩٨٧، ٩٨٨، ٩٨٩، ٩٩٠، ٩٩١، ٩٩٢، ٩٩٣، ٩٩٤، ٩٩٥، ٩٩٦، ٩٩٧، ٩٩٨، ٩٩٩، ١٠٠٠، ١٠٠١، ١٠٠٢، ١٠٠٣، ١٠٠٤، ١٠٠٥، ١٠٠٦، ١٠٠٧، ١٠٠٨، ١٠٠٩، ١٠١٠، ١٠١١، ١٠١٢، ١٠١٣، ١٠١٤، ١٠١٥، ١٠١٦، ١٠١٧، ١٠١٨، ١٠١٩، ١٠٢٠، ١٠٢١، ١٠٢٢، ١٠٢٣، ١٠٢٤، ١٠٢٥، ١٠٢٦، ١٠٢٧، ١٠٢٨، ١٠٢٩، ١٠٣٠، ١٠٣١، ١٠٣٢، ١٠٣٣، ١٠٣٤، ١٠٣٥، ١٠٣٦، ١٠٣٧، ١٠٣٨، ١٠٣٩، ١٠٤٠، ١٠٤١، ١٠٤٢، ١٠٤٣، ١٠٤٤، ١٠٤٥، ١٠٤٦، ١٠٤٧، ١٠٤٨، ١٠٤٩، ١٠٥٠، ١٠٥١، ١٠٥٢، ١٠٥٣، ١٠٥٤، ١٠٥٥، ١٠٥٦، ١٠٥٧، ١٠٥٨، ١٠٥٩، ١٠٦٠، ١٠٦١، ١٠٦٢، ١٠٦٣، ١٠٦٤، ١٠٦٥، ١٠٦٦، ١٠٦٧، ١٠٦٨، ١٠٦٩، ١٠٧٠، ١٠٧١، ١٠٧٢، ١٠٧٣، ١٠٧٤، ١٠٧٥، ١٠٧٦، ١٠٧٧، ١٠٧٨، ١٠٧٩، ١٠٨٠، ١٠٨١، ١٠٨٢، ١٠٨٣، ١٠٨٤، ١٠٨٥، ١٠٨٦، ١٠٨٧، ١٠٨٨، ١٠٨٩، ١٠٩٠، ١٠٩١، ١٠٩٢، ١٠٩٣، ١٠٩٤، ١٠٩٥، ١٠٩٦، ١٠٩٧، ١٠٩٨، ١٠٩٩، ١١٠٠، ١١٠١، ١١٠٢، ١١٠٣، ١١٠٤، ١١٠٥، ١١٠٦، ١١٠٧، ١١٠٨، ١١٠٩، ١١١٠، ١١١١، ١١١٢، ١١١٣، ١١١٤، ١١١٥، ١١١٦، ١١١٧، ١١١٨، ١١١٩، ١١٢٠، ١١٢١، ١١٢٢، ١١٢٣، ١١٢٤، ١١٢٥، ١١٢٦، ١١٢٧، ١١٢٨، ١١٢٩، ١١٣٠، ١١٣١، ١١٣٢، ١١٣٣، ١١٣٤، ١١٣٥، ١١٣٦، ١١٣٧، ١١٣٨، ١١٣٩، ١١٤٠، ١١٤١، ١١٤٢، ١١٤٣، ١١٤٤، ١١٤٥، ١١٤٦، ١١٤٧، ١١٤٨، ١١٤٩، ١١٥٠، ١١٥١، ١١٥٢، ١١٥٣، ١١٥٤، ١١٥٥، ١١٥٦، ١١٥٧، ١١٥٨، ١١٥٩، ١١٦٠، ١١٦١، ١١٦٢، ١١٦٣، ١١٦٤، ١١٦٥، ١١٦٦، ١١٦٧، ١١٦٨، ١١٦٩، ١١٧٠، ١١٧١، ١١٧٢، ١١٧٣، ١١٧٤، ١١٧٥، ١١٧٦، ١١٧٧، ١١٧٨، ١١٧٩، ١١٨٠، ١١٨١، ١١٨٢، ١١٨٣، ١١٨٤، ١١٨٥، ١١٨٦، ١١٨٧، ١١٨٨، ١١٨٩، ١١٩٠، ١١٩١، ١١٩٢، ١١٩٣، ١١٩٤، ١١٩٥، ١١٩٦، ١١٩٧، ١١٩٨، ١١٩٩، ١٢٠٠، ١٢٠١، ١٢٠٢، ١٢٠٣، ١٢٠٤، ١٢٠٥، ١٢٠٦، ١٢٠٧، ١٢٠٨، ١٢٠٩، ١٢١٠، ١٢١١، ١٢١٢، ١٢١٣، ١٢١٤، ١٢١٥، ١٢١٦، ١٢١٧، ١٢١٨، ١٢١٩، ١٢٢٠، ١٢٢١، ١٢٢٢، ١٢٢٣، ١٢٢٤، ١٢٢٥، ١٢٢٦، ١٢٢٧، ١٢٢٨، ١٢٢٩، ١٢٣٠، ١٢٣١، ١٢٣٢، ١٢٣٣، ١٢٣٤، ١٢٣٥، ١٢٣٦، ١٢٣٧، ١٢٣٨، ١٢٣٩، ١٢٤٠، ١٢٤١، ١٢٤٢، ١٢٤٣، ١٢٤٤، ١٢٤٥، ١٢٤٦، ١٢٤٧، ١٢٤٨، ١٢٤٩، ١٢٥٠، ١٢٥١، ١٢٥٢، ١٢٥٣، ١٢٥٤، ١٢٥٥، ١٢٥٦، ١٢٥٧، ١٢٥٨، ١٢٥٩، ١٢٦٠، ١٢٦١، ١٢٦٢، ١٢٦٣، ١٢٦٤، ١٢٦٥، ١٢٦٦، ١٢٦٧، ١٢٦٨، ١٢٦٩، ١٢٧٠، ١٢٧١، ١٢٧٢، ١٢٧٣، ١٢٧٤، ١٢٧٥، ١٢٧٦، ١٢٧٧، ١٢٧٨، ١٢٧٩، ١٢٨٠، ١٢٨١، ١٢٨٢، ١٢٨٣، ١٢٨٤، ١٢٨٥، ١٢٨٦، ١٢٨٧، ١٢٨٨، ١٢٨٩، ١٢٩٠، ١٢٩١، ١٢٩٢، ١٢٩٣، ١٢٩٤، ١٢٩٥، ١٢٩٦، ١٢٩٧، ١٢٩٨، ١٢٩٩، ١٣٠٠، ١٣٠١، ١٣٠٢، ١٣٠٣، ١٣٠٤، ١٣٠٥، ١٣٠٦، ١٣٠٧، ١٣٠٨، ١٣٠٩، ١٣١٠، ١٣١١، ١٣١٢، ١٣١٣، ١٣١٤، ١٣١٥، ١٣١٦، ١٣١٧، ١٣١٨، ١٣١٩، ١٣٢٠، ١٣٢١، ١٣٢٢، ١٣٢٣، ١٣٢٤، ١٣٢٥، ١٣٢٦، ١٣٢٧، ١٣٢٨، ١٣٢٩، ١٣٣٠، ١٣٣١، ١٣٣٢، ١٣٣٣، ١٣٣٤، ١٣٣٥، ١٣٣٦، ١٣٣٧، ١٣٣٨، ١٣٣٩، ١٣٤٠، ١٣٤١، ١٣٤٢، ١٣٤٣، ١٣٤٤، ١٣٤٥، ١٣٤٦، ١٣٤٧، ١٣٤٨، ١٣٤٩، ١٣٥٠، ١٣٥١، ١٣٥٢، ١٣٥٣، ١٣٥٤، ١٣٥٥، ١٣٥٦، ١٣٥٧، ١٣٥٨، ١٣٥٩، ١٣٦٠، ١٣٦١، ١٣٦٢، ١٣٦٣، ١٣٦٤، ١٣٦٥، ١٣٦٦، ١٣٦٧، ١٣٦٨، ١٣٦٩، ١٣٧٠، ١٣٧١، ١٣٧٢، ١٣٧٣، ١٣٧٤، ١٣٧٥، ١٣٧٦، ١٣٧٧، ١٣٧٨، ١٣٧٩، ١٣٨٠، ١٣٨١، ١٣٨٢، ١٣٨٣، ١٣٨٤، ١٣٨٥، ١٣٨٦، ١٣٨٧، ١٣٨٨، ١٣٨٩، ١٣٩٠، ١٣٩١، ١٣٩٢، ١٣٩٣، ١٣٩٤، ١٣٩٥، ١٣٩٦، ١٣٩٧، ١٣٩٨، ١٣٩٩، ١٤٠٠، ١٤٠١، ١٤٠٢، ١٤٠٣، ١٤٠٤، ١٤٠٥، ١٤٠٦، ١٤٠٧، ١٤٠٨، ١٤٠٩، ١٤١٠، ١٤١١، ١٤١٢، ١٤١٣، ١٤١٤، ١٤١٥، ١٤١٦، ١٤١٧، ١٤١٨، ١٤١٩، ١٤٢٠، ١٤٢١، ١٤٢٢، ١٤٢٣، ١٤٢٤، ١٤٢٥، ١٤٢٦، ١٤٢٧، ١٤٢٨، ١٤٢٩، ١٤٣٠، ١٤٣١، ١٤٣٢، ١٤٣٣، ١٤٣٤، ١٤٣٥، ١٤٣٦، ١٤٣٧، ١٤٣٨، ١٤٣٩، ١٤٤٠، ١٤٤١، ١٤٤٢، ١٤٤٣، ١٤٤٤، ١٤٤٥، ١٤٤٦، ١٤٤٧، ١٤٤٨، ١٤٤٩، ١٤٥٠، ١٤٥١، ١٤٥٢، ١٤٥٣، ١٤٥٤، ١٤٥٥، ١٤٥٦، ١٤٥٧، ١٤٥٨، ١٤٥٩، ١٤٦٠،

و عن محمد بن ابي له امام محمد رحمه الله شخه يوروايت دادي چي كله نجلى. د شهوت حد ته ورسپري (چي هغه پر نهم يالهم كال د شهوت حد ته رسپري)، نو پلار ته به حواله كيږي. ځكه چي اوس له زنا شخه د هغې د ساتلو ضرورت پيدا سو، او په دې هكله پلار زيات قوت لري، نو ځكه به هغه ته حواله كيږي.

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

وَمَنْ سَوَى الْأُمِّ وَالْجَدَّةِ أَحَقُّ بِالْجَارِيَةِ حَتَّى تَتَّخِذَ حَدًّا تُشْتَلَىٰ أَوْ لَمْ يَمُورْ أَوْ أَمَّا شَخْه بَغِيرِ ابْنِهِ بَشْخْ، تر هغه وخته | د نجلى | اد پالنې | ا حقداره ده تر دې چي هغه د شهوت حد ته ورسپري | فَيُتَى الْجَاوِمُ الشَّوْبَرُ: حَتَّى تَسْتَقْفَىٰ | او په جامع صغير کي دي: تر دې چي هغه مستغني سي | لِأَنَّهَا لَا تَقْدِرُ عَلَى اسْتِخْدَامِهَا ځكه چي هغه | ابله بَشْخْ | له دې نجلى. شخه د خدمت اخيستلو قدرت | او اجازت | نه لري | وَلِهَذَا لَا تُؤَاجِرُهَا لِلْخِدْمَةِ | او له همدې وجهي هغه دا نجلى. په اجرت | او کرایه | نسي نيولای | فَلَا يَخْضُلُ الْقَصْدُ | نو | اد ادب زده کولو | مقصود به حاصل نه سي | ايمني که دا نجلى. پلار ته حواله نه کړی سي. او هغه بله بَشْخْ | له دې شخه خپل کار او خدمت اخلي. نو دا نجلى. به د ادب او اخلاقو له زده کړي شخه محرومه سي | بِخِلَافِ الْأُمِّ وَالْجَدَّةِ | په خلاف د مور او انا | لِتَقْدَرَتْهُمَا عَلَيْهِ شَرْعًا ځكه چي دا دواړه شرعاً پر خدمت اخيستلو قدرت لري.

• **اللفات:** ﴿اسْتِخْدَامُ﴾: استعمال مصدر دی: خدمت اخيستل (له يو چا شخه کار اخيستل)، ﴿لَا تُؤَاجِرُ﴾: د مفاعلي له باب شخه د نفې صيغه ده: اجرت وړ کول (اجرت او کرایه وړ کول).

تشریح: مسئله: داده که له مور او انا شخه بغير بله بَشْخْ (مثلاً خاله، يا امه...) د نجلى پالنه کوي، نو دا بَشْخْ به تر هغه وخته د نجلى پالنه او څارنه کوي، تر څو چي هغه د شهوت حد ته ورسپري، او كله چي هغه د شهوت قابله سي، نو پلار ته به حواله كيږي، او په جامع صغير کي ذکر سوي دي چي تر هغه وخته به يې پالنه کوي، چي نجلى. د بل چاله خدمت شخه مستغني سي: ځكه كله چي نجلى. د شهوت حد ته ورسپري، يا له خدمت شخه مستغني سي، نو په هغې کي د کار او خدمت وړتيا پيدا كيږي او ممکنه ده چي دغه بله بَشْخْ (خاله، يا امه...) خپل خدمت او کار ځني واخلي، او د کور په کار کي يې مصروفه کړي، حالانکي له مور او انا شخه بغير بل چاته شرعاً دا حق نسته چي له نجلى شخه خدمت واخلي، همدا وجه ده چي بله بَشْخْ هغه د خدمت لپاره په اجرت او مزدوری هم نيولای نه سي، لهندا غوره همدا ده چي كله نجلى. د شهوت حد ته ورسپري، نو پلار ته دي حواله کړی سي، د دې لپاره چي د تعليم، آدابو او اخلاقو مقصد حاصل سي، کنې دا مقصد به فوت سي.

د مينځي لپاره د پالنې حق

قَالَ: وَالْأُمَّةُ إِذَا اخْتَفَها مَوْلَاهَا وَأُمُّ الْوَلَدِ إِذَا اخْتَفَتْ كَالْمَوْلَى فِي حَقِّ الْوَلَدِ فرمايي: او مينځه چي كله خپل مالک آزاده کړي او أم ولد چي كله آزاده کړی سي نو د کوچني په حق کي دا دواړي د آزادي بنځي په څير دي رَأَتْهُمَا حُرَّتَانِ أَوْ أَنْ تُبَيِّنَ الْحَقَّ ځکه چي د حق ثابتېدلو په وخت کي دا دواړي بنځي آزادي دي وَلَيْسَ لَهُمَا قَبْلَ الْعِتْقِ حَقٌّ فِي الْوَلَدِ البکن اتر آزادېدلو مخکي د هلک اد پالنې ا په باره کي د دې دواړو بنځو لپاره هيڅ حق نسته لِعَجْزِهِمَا عَنِ الْحَصَانَةِ بِالِاسْتِغْثَالِ بِخِدْمَةِ الْمَوْلَى ځکه چي ا په هغه وخت کي ا مالک په خدمت باندې د مشغولېدلو په وجه دا دواړي بنځي اد کوچني ا له پالنې او پرورش اخځه عاجزه وي.

اللفات: «أَوْ أَنْ» وخت، دوران، موسم. «الاستِغْثَالُ» دافتمال مصدر دی: مشغول کېدل (مشغولتيا). مصروفه کېدل، په يوبل کار اخته کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که مالک د یو سړي سره دخپلي مينځي نکاح وکړي، او هغه مينځه کوچنی وزېږوي، یا یوه مينځه د مالک أم ولد وي (يعني له مالک څخه يې کوچنی پيدا سوي وي)، نو تر حریت (آزادېدلو) مخکي دا مينځه او أم ولد د کوچني د پالنې نه حقداره کيږي، ځکه چي تر حریت مخکي دا دواړي بنځي دخپل مالک په خدمت کي مشغوله وي، او ښکاره خبره ده چي په داسي حالت کي هغوی د کوچني پالنه او پرورش نه سي کولای، نو ځکه به تر حریت مخکي د هغوی لپاره د پالنې حق نه ثابتېږي، ها! كله چي مينځه او أم ولد آزادي کړی سي، نو د هغوی دا حق بيرته راگرځي، او د آزادي مور په څير به هغه هم تر ټولو مخکي د پالنې او پرورش حقداره وي.

د ذمي بنځي لپاره د پالنې حق

وَالْبَيْتَةُ أَحَقُّ بِوَلَدِهَا الْمُسْلِمِ مَا لَمْ يَعْزِلِ الْإِدْيَانُ او ذمي بنځه دخپل مسلمان کوچني زياته حقداره ده تر څو چي دا کوچنی په اديانو او مذهبونو ا نه پوهيږي أَوْ يُعَاوُ أَنْ يُلْغَ الْكُفْرُ يا دا پيره او خطر ا وي چي د کفر سره به د هغه محبت پيدا سي لِلنَّظَرِ قَبْلَ ذَلِكَ وَاجْتِهَالِ الصَّرِّ بَعْدَهُ ځکه چي تر دې مخکي ا د هغه په حق کي ا شفقت سته او تر دې وروسته د ضرر احتمال سته.

اللفات: «بِأَنَّ» دسمع مضارع ده: محبت کول، روږدېدل، بلد کېدل (عادت کېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو مسلمان سړی د ذمي (یا کتابي) بنځي سره نکاح وکړي، او له هغې څخه يې کوچنی پيدا سي، نو د دې کوچني د تربیت او پالنې حق به مور ته سپارل کيږي، او

تر څو چي دا کوچنی د لا شعوری په حالت کي وي، يعني په دين او مذهب نه پوهیږي، تر هغه وخته به د مور تر پالنې لاندې وي، ځکه چي شفقت او مصلحت همدا دی چي په کوچنیوالي کي هغه د مور تر پالنې لاندې وي، لېکن کله چي هغه په دين او مذهب پوه سي، یا دا خطر پیداسي چي شاید کوچنی به د مور له دين څخه متأثر سي او هغه به یې په فطرت کي واخېل سي، نو بیا به پلار دا کوچنی له بې ديني مور څخه واپس اخلي، ځکه که اوس مور نه پرېښوول سي، نو کوچني ته به سخت ضرر لاحق سي، لهذا په ”الْوَلَدُ يَتَّبِعُ خَيْرَ الْاَبْوَيْنِ دِينًا“ به عمل کيږي او کوچنی به واپس له مور څخه اخیستل کيږي.

به پالنه او تربيت کي د کوچني د اختيار مسئله

وَلَا جِبَارَ لِّلْغُلَامِ وَالْعَجَارَةِ او هلک او نجلی لره [په خپله] هیڅ اختیار نسته ایمني څومره وخت چي مور (یا بله ښځه) د کوچني د پالنې حقداره وي، هغومره وخت به کوچنی د مور (یا بلې ښځې) سره اوسېږي، په دې دوران کي به کوچني ته دا اختیار نه ورکول کيږي چي هغه په پلار او مور کي یو انتخاب کړي، دا اختیار به تر غتوالي وروسته ورکول کيږي اَوْ قَالَ الشَّافِعِيُّ: لَهَا الْخِيَارُ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي دهغو لپاره اختیار سته لَأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ ① خَيْرٌ ځکه چي نبي ﷺ اختیار ورکړی دی ادا امام شافعي دلیل دادی چي نبي ﷺ درافع بن سنان کوچني الورا ته اختیار ورکړی او هغه مور ته میلان وکړی، بیانې ﷺ دعاء وکړه ”اللَّهُمَّ اهْدِهَا“، نو بیا هغه پلار (رافع بن سنان) ته میلان وکړی، لنډه دا چي په دې حدیث سره ثابته سوه چي نبي ﷺ کوچني ته اختیار ورکړی دی، نو ځکه به کوچني ته اختیار ورکول کيږي اَوْ لَنَا: أَنَّهُ لِقُصُورِ عَقْلِهِ يَخْتَارُ مَنِ عِنْدَهُ الدَّعَةُ زموږ دلیل دادی: چي کوچنی به دخپلي کم عقلۍ په وجه هغه یو اختیار کړي

چي دهغه سره [کوچنی په] راحت وي لِتَخْلِيَتَهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّعْبِ ددې لپاره چي هغه کوچنی لوبې ته ایله کړي ایمني کوچنی به آسانی والا کس انتخاب کړي چي مالوبې ته ایله کړي اَوْ فَلَا يَتَحَقَّقُ النَّظَرُ نو شفقت به ثابت نه سي ازموږ د دلیل حاصل دادی چي کوچنی بې عقل او بې شعوره وي، که هغه ته اختیار ورکول سي، نو په پلار او مور کي به هغه یو انتخاب کړی کوم یو چي کوچنی خپل سر ته ایله کوي او پر هغه هیڅ بندیز نه لگوي، او ښکاره خبره ده چي په دې توګه به هغه خراب موخته سي، پالنه به یې پر غلطه طریقه وسني او د هغه په حق کي به شفقت معدوم سي، نو ځکه به اختیار نه ورکول کيږي، همدارنګه په صحیح روایت سره دا خبره

① تخریج: أخرجه ابو داؤد في كتاب الطلاق، باب من أحق بالولد، حديث رقم: ۲۲۷۷.

هم ثابت ده چي صحابه هيشکله و هيش کوچني ته اختيار ورکړی نه دي | وَكَذَٰلِكَ أَلَّمْنَا الْأَنْفُسَ أَنْ يَخْبِتُوا أَوْ بِه
 صحيح روايت کي اذکر سوي ادي چي صحابه وو اکوچني ته اختيار ورکړی نه دي أَمَّا الْحَدِيثُ
 فَقُلْنَا قَدْ قَالَ الْعَلَمَاءُ: ① اَللّٰهُمَّ اهْدِنَا اَوْ پاته سو ادامام شافعي حديث! نو موږ وايو چي نبي ﷺ فرمايلي
 دي: اي الله هغه ته هدايت وکړه فَوُتِقَ لِاخْتِيَارِ الْأَنْفُسِ بِدُعَائِهِمُ الْعَلَمَاءُ نو د نبي کریم ﷺ دعاء په برکت
 هغه کوچني ته دزيات شفقت والا کس دا اختيارولو توفيق ورکول سو ادامام شافعي حديث ده،
 جوابه ورکول سوي دي، يو جواب دادی چي نبي ﷺ هغه کوچني (د رافع بن سنان لور) ته دعاء وکړه اَللّٰهُمَّ
 اهْدِنَا، چي اي الله هغه ته هدايت وکړي، نو د نبي ﷺ دعاء په برکت هغه ته د داسي انسان دا انتخابولو توفيق
 حاصل سو کوم چي د هغه په حق کي مشفق او د هغه د ژوند لپاره غوره وو (يعني پلار)، کني هغه به د مور و طرف ته
 ميلان کړي وای، او ښکاره خبره ده چي له نبي ﷺ شخه وروسته نه چا ته د دې حق سته او نه د چا په دعاء دومره اثر
 سته، نو ځکه به کوچني اختيار ورکول کېدلای نه سي اَوْ يُخْمَلُ عَلَى مَا إِذَا كَانَ بِالْغَايَا دا حديث به پر هغه
 صورت حمل کيږي کله چي کوچنی بالغ وي ادریم جواب دادی چي هغه کوچنی بالغ وو، نو ځکه نبي ﷺ
 هغه ته اختيار ورکړی، او تر بلوغت وروسته خو موږ هم اختيار ورکوو، لېکن د هدايت عربي شارحينو ليکلي دي
 چي د مصنف رَجَحَهُ اللهُ دا دریم جواب صحيح نه دي، ځکه چي په پورتنی حديث کي د "وَهِيَ فَطِيمٌ" جمله هم
 ذکر سوي دی، نو ځکه به دا د کوچني پر بلوغت حمل کول صحيح نه وي ا. والله أعلم و عليه أتم

اللفات: ﴿دَعَا﴾ راحت، آرام، ﴿تَخْلِيَّة﴾ د تفصيل مصدر دی: پرېښوول، ايله کول.

تشریح: مسئله په عبارت کي په تفصيل سره تشریح سوه.

فَصْلُ (أَرَادَتِ الْمُطَلَّقةُ أَنْ تَخْرُجَ بِوَلَدِهَا مِنَ الْبَيْتِ)
 (دا) فصل (له بنار خخه د بچی د ایستلو په بیان کی) دی

د حضانت او پالنې په مودت کی بچی د خپل پلار له بنار خخه نقل کول

وَإِذَا أَرَادَتِ الْمُطَلَّقةُ أَنْ تَخْرُجَ بِوَلَدِهَا مِنَ الْبَيْتِ أَوْ كُلِّهِ جِي طلاقه سوې بڼه اراده وکړي چي خپل بچی له بنار خخه وباسي اوبل خای ته یې نقل کړي اَفَلَيْسَ لَهَا ذَلِكَ نوهغې لره ددې اختیار نسته لِأَنَّهُ مِنْ الْإِضْرَارِ بِالْأَبِ ځکه چي په دې کی پلار ته تکلیف رسول دي إِلَّا أَنْ تَخْرُجَ بِهِ إِلَى وَطَنِهَا مگر دا چي هغه خپل وطن ته کوچنی یووسي وَقَدْ كَانَ الرَّؤُوفُ تَرْكُهَا فِيهِ حال دا چي خاوند اهم | په هغه وطن کی دهغې سره نکاح کړې وي لِأَنَّهُ التَّرْكَ الْمَقَامُ فِيهِ عَزَافًا وَشَرْعًا ځکه چي | په نکاح کولو سره خاوند د عرف او شرع دواړو په اعتبار سره هلته پر خپل ځان پاتېدل لازم کړه قَالَ الْعَلَمَاءُ: ^① مَنْ تَأَمَّلَ بَبْدَدٍ فَهُوَ مِنْهُمْ نبي ﷺ فرمایلي دي: کوم سړی چي په یو بنار کی نکاح وکړي نو داسې هم له هغه خلکو خخه دی وَلِهَذَا يَصِيرُ الْخُرُوجُ بِهِ ذِمِّيًّا اوله همدې وجهي حربي | په دارالاسلام کی | په نکاح کولو سره ذمي گرځي وَإِنْ أَرَادَتِ الْخُرُوجَ إِلَى مِصْرٍ غَيْرِ وَطَنِهَا اوكه مطلقه بڼه له خپل وطن خخه بغير ابل خای | ته اد کوچني | دایستلو اراده وکړي وَقَدْ كَانَ التَّرْكَ فِيهِ اوپه هغه خای کی نکاح اهم | سوې وي أَشَارَ فِي الْكِتَابِ إِلَى أَنَّهُ لَيْسَ لَهَا ذَلِكَ نو په متن کی ودي ته اشاره سوې ده چي | په دې صورت کی | بڼې لره ددې اختیار نسته وَهَذَا رِوَايَةُ كِتَابِ الطَّلَاقِ اوداد کتاب الطلاق روایت دی وَذَكَرَ فِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: أَنَّ لَهَا ذَلِكَ اوپه جامع صغیر کی ذکر سوي دي: چي هغې لره ددې اختیار نسته لِأَنَّ الْقَعْدَ مَثَلِيٍّ وَجَدَنِي مَكَانَ يُوجِبُ أَحْكَامَهُ فِيهِ ځکه کله چي عقد یو خای واقع کیږي نو د عقد احکام اهم | په هغه خای کی واجیږي کَمَا يُوجِبُ الْبَيْعُ التَّسْلِيمَ فِي مَكَانِهِ لکه بیع چي اهم | په خپل ادبیع |

په ځای کې د مبيع ور سپارل و اچيوي وَمِنْ جُنَّةٍ ذَلِكَ حَتَّى امْسَاكَ الْأَوْلَادِ او له دې جملې څخه ايمني د عقد له احکامو څخه ا د بچيانو د راگرځولو حق هم دی ايمني د عقد نکاح يو حکم د ا هم دی چي کوچنی به د ځان سره ساتي او د هغه پالنه به کوي وَجْهُ الْأَوَّلِ: أَنَّ التَّزْوِجَ فِي دَارِ الْقَرْيَةِ لَيْسَ التَّزَامًا لِنِكَاحٍ فِيهِ غَرْفًا د اول روايت دليل دادی: چي په بېگانه ا پردي اوطن کې په نکاح کولو سره د عرف له رويه هلته پاتېدل نه لازميږي وَهَذَا أَصْلُهُ او دا اروايت ازيات صحيح دي وَالْخَاصُّ: أَنَّهُ لَا بُدَّ مِنَ الْاِمْرَيْنِ جَمِيعًا: الْوُطَنُ وَوُجُودُ النِّكَاحِ او حاصل دادی: چي ا د ملک د ايستلو او نقل کولو لپاره ا دوه شيان ضروري دي: وطن او ا په هغه وطن کې ا د نکاح موجودېدل وَهَذَا أَكْثَرُهُ إِذَا كَانَ بَيْنَ الْبُضْرَيْنِ تَفَاوُثٌ او دا ټوله تفصيل په هغه صورت کې دی کله چي د دواړو ښاونو په مينځ کې توپير او ليري والي وي أَمَّا إِذَا تَقَارَبَا بِحَيْثُ يُكُنُّ لِلْوَالِدِ أَنْ يُقَالَهُ وَلَدُهُ وَبَيِّنَتْ فِي بَيْتِهِ لېکن که دواړه ښارونه سره نژدې وي په دې توگه چي د پلار لپاره د اممکنه وي چي ا د ورځي ا خپل بچی وويني او شپه په خپل کور کې تېره کړي فَلَا بَأْسَ بِهِ نو ا په دې صورت کې د کوچني په نقل کولو کې ا هيڅ حرج او گناه انسته وَكَذَا الْجَوَابُ فِي الْقَرْيَتَيْنِ او د دوو کلو او قصبو ا هم دا حکم دی وَلَوْ اسْتَقْلَتْ مِنْ قَرْيَةِ الْبُضْرِ إِلَى الْبُضْرِ او که ښځه د ښار له کلي څخه د ښار و طرف ته نقل سي لَا بَأْسَ بِهِ نو په دې کې هيڅ حرج نسته لَأَنَّ فِيهِ نَظَرًا لِلصَّغِيرِ ځکه چي په دې د کوچني لپاره شفقت او مصلحت ا سته حَيْثُ يَتَخَلَّقُ بِالْأَخْلَاقِ أَهْلُ الْبُضْرِ ځکه چي هغه به د ښاريانو اخلاق اختيار کړي وَلَيْسَ فِيهِ فَزَرٌ بِالْأَلْبَابِ او په دې کې د پلار لپاره هيڅ نقصان نسته وَنِي عَنِّيهِ فَزَرٌ بِالصَّغِيرِ لېکن ا د دې په برعکس صورت کې د کوچني لپاره نقصان سته لِتَخَلُّقِهِ بِالْأَخْلَاقِ أَهْلِ السَّوَادِ ځکه چي هغه به د اطرافې اساريې ا خلکو اخلاق اختيار کړي فَلَيْسَ لَهَا ذَلِكَ نو ځکه به ښځي ته د دې اختيار نه وي.

اللغات: ﴿تَأْمَلَنَّ﴾ د تفعل مصدر دی: کورنی جوړول، واده کول، ﴿امْسَاكَ﴾ د افعال مصدر دی:

راگرځول (د ځان سره ساتل)، ﴿دَارُ الْقَرْيَةِ﴾ بېگانه وطن، پردېس، ﴿يُطَالَعُ﴾ د مفاعلي مضارع ده:

مشاهده کول، کتل، ﴿بَيِّنَتْ﴾ د ضرب مضارع ده: شپه تېرول، ﴿الْقَرْيَةِ﴾ قصبه، ښار گوټی، دلته

ځني مراد هغه علاقه او کلی دی کوم چي د ښار په اطرافو (صحراء) کې وي، چي هغه ته زمونږ په

اصطلاح کي د صحرا کلي او علاقه وايي، ﴿أَهْلُ السَّوَادِ﴾ هغه خلک کوم چي د ښار په اطرافو (صحراء) کي استوگن وي، چي هغه ته زموږ په اصطلاح سارايي (صحرايي) خلک وايي.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادي که يو سړی خپلي ښځي ته طلاق ورکړي، او تر هلت تېرېدلو وروسته وغواړي چي خپل بچي له ښار څخه دباندې يو بل ځای ته يووسي، نو هغه ته شرعاً دې اختيار نسته، ځکه چي په دې سره د پلار او زوی په مینځ کي جديدي راځي او پلار ته تکليف رسېږي، نو له پلار څخه د تکليف ليري کولو په خاطر به د ښځي لپاره د کوچني دنقل کولو اختيار او اجازه نه وي، ها! که دا ښځه وغواړي چي بچي خپل وطن ته بوځي، په داسي حال کي چي خاوند هم په هغه وطن کي د دې ښځي سره نکاح کړې وي، نو بيا ښځي ته د دې اختيار او اجازه نسته، ځکه کله چي خاوند د ښځي په وطن کي نکاح وکړه، نو د عرف او شرع دواړو په اعتبار سره يې هلته پر ځان اوسېدل لازم کړه، عرفاً خو په دې توگه چي عموماً خاوند په هغه ښار کي اوسيږي، چي په هغه کي يې نکاح کړې وي، او شرعاً په دې توگه چي په حديث کي ذکر سوي دي: "مَنْ تَاهَلَ بِبَلَدَةٍ فَهُوَ مِنْهُمْ" (يعني کوم کس چي په يو ښار کي نکاح وکړي، دا کس د هغه ځای له خلگو څخه شمارل کيږي)، همدا وجه ده کوم سړی چي په يو ښار کي نکاح کړې وي، نو هلته به د مقیم په څير لمونځ کوي، لکه څرنګه چي يو صحابي فرمايي: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ تَاهَلَ فِي بَلَدَةٍ فَصَلَّى بِصَلَاةِ الْمُقِيمِ (يعني څوک چي په يو ښار کي نکاح وکړي، نو هغه به هلته د مقیم کس په څير لمونځ کوي)، له دې څخه معلومه سوه چي مطلقه ښځه خپل وطن ته بچي نقل کولای سي.

ولهذا يصدر الحبيب إلخ: د هدايې عربي شارحينو ليکلي دي چي دا جمله د کاتب غلطي ده، په نورو کتابونو کي عبارت په دې توگه ذکر سوی دی: "أَنَّ الْمُسْتَأْمِنَ إِذَا تَزَوَّجَ ذِمِّيَةً لَا يَصِيرُ ذِمِّيًّا، لِأَنَّهُ يُبَكِّنُهُ أَنْ يُطْلَقَهَا وَيَزَجَّ"، (يعني که يو حربي کافر دارالاسلام ته راسي او امن واخلي، او هلته د يوې ذمي ښځي سره نکاح وکړي، نو هغه ذمي نه ګرځي، ځکه کېدای سي چي هغه به ذمي ښځي ته طلاق ورکړي او واپس به دارالحرب ته ولاړ سي)، لېکن شارح د احسن الهدايې فرمايي چي زما په ښر نا تصحيح هم مناسب نه دي، ځکه چي د "وَلِهَذَا يَصِيرُ" تعلق د "التَّزَمَ الْقَامَ فِيهِ عُرْفًا وَشُرْعًا" سره دی، نو غوره توجيیه داده چي د هدايې دا جمله او عبارت صحيح ومنل سي او د وَلِهَذَا يَصِيرُ الْحَرْبِيُّ بِهِ ذِمِّيًّا... إلخ حاصل او مطلب داراويستل سي چي "که يو حربي دارالاسلام ته راسي او امن واخلي، بيا هغه د يوې ذمي ښځي سره نکاح وکړي، نو پر داسي حربي هم د ذمي ښځي احکام جاري

کيږي، او هغه هم دمي گرځي.“ او په دې حديث من تَاهَلَّ بِبَلَدَةٍ فَهُوَ مِنْهُمْ سره ددې توجیه تأييد هم کيږي، والله أعلم بحقيقة الحال.

وان ارادت إلخ: فرمايي که ښځه له خپل وطن څخه بغير يوبل وطن او ښار ته دبچي دنقل کولو اراده وکړي، نو په دې باره کي دوه روايتونه دي: ① دمتن (قدوري) او دمبسوط د کتاب الطلاق روايت دا دی چي ښځي ته دا اختيار نسته چي بل وطن ته بچي نقل کړي، ② د جامع صغير روايت دا دی چي هغې ته به دا اختيار ورکول کيږي، ځکه په کوم ځای کي چي عقد واقع کيږي، هلته ددغه عقد احکام هم جاري کيږي، مثلاً که په يو ځای کي دبيع عقد واقع سي، نو په هغه ځای کي دبيع احکام يعني دبيع او ثمن اداء کول هم لازميږي، او څرنګه چي د عقد په احکامو کي دبچي دراگرځولو حق هم سته (چي ښځه بچي راوگرځوي او د ځان سره يې وساتي)، نو ځکه به ښځي ته ددې اختيار ورکول کيږي، لېکن صاحب د هدايې فرمايي چي اول روايت زيات صحيح دی، او د اول روايت مطابق دبچي دنقل کولو لپاره دوې خبري ضروري دي: ① يو دا چي خپل ښار او وطن به وي، ② او په دې ښار به کي خاوند نکاح کړې وي.

خودا ټوله تفصيلات هغه وخت دي، چي کله د دواړو ښارونو په مينځ کي دومره فاصله وي چي که پلار په ورځ کي دبچي ښار ته ولاړ سي، نو ماښام خپل ښار ته واپس نه سي راتلای (نو په دې صورت کي ښځه کوچنی هغه بل ښار ته نه سي نقل کولای)، لېکن که دواړه ښارونه دومره نژدې وي چي پلار په شپه کي خپل کور ته واپس راتلای سي (چي هغه تقريباً شپږ ميله فاصله کيږي)، نو بيا په دې کي هيڅ حرج نسته چي ښځه له يوه ښار څخه بل ښار ته بچي نقل کړي، ځکه چي په دې صورت کي پلار ته تکليف نه رسيږي، همدا حکم دوو قريو او علاقو دی، يعني که د يوه کلي او بل کلي په مينځ کي کمه فاصله وي چي پلار واپس خپل کلي او علاقې ته راتلای سي، نو داسي کلي ته هم دبچي په نقل کولو کي هيڅ حرج نسته.

ولو انتقلت من قرية مصر إلخ: فرمايي که يو کلی ښار ته نژدې وي، او ښځه له هغه کلي څخه ودغه ښار ته کوچنی نقل کړي، نو په دې کي هم هيڅ حرج او پروا نسته، ځکه په دې کي دبچي فايده ده چي هغه به د ښاريانو اخلاق زده کړه، او په ښه ژوند او غوره چاپېريال کي به غټ سي، او په دې کي د پلار هيڅ نقصان نسته.

لېکن که ښځه په ښار کي وي، او بيا بچي د صحراء کلي ته نقل کړي، نو ښځي ته ددې اختيار او اجازه نسته، ځکه چي په دې صورت کي به بچي د صحراء د خلکو اخلاق او عادات زده کړي، او د هغه ژوند به تباه وږياد سي. فقط والله أعلم وعليه أتم

بَابُ النَّفَقَةِ

(دا) باب د نفقي (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې صاحب د کتاب د کوچني د تربیت او پالنې احکام بیان کړل، اوس له دې حایه دهغه شي احکام بیانوي، کوم چي د تربیت او پالنې سره لازم دی، يعني د نفقي احکام بیانوي، ځکه چي له نفقي څخه بغير پالنه او تربیت نه پوره کيږي.

نَفَقَةٌ اسم دی د اِنْفَاق (خرچولو) په معنی سره، په اصطلاح کي نفقه دې ته وايي چي يو چا ته مسلسل خوراک او د ژوند تېرولو خرچه ورکول سي، نفقه د لاندې کسانو لپاره واجبېږي:

① بنځه (ماینه)، ② اولاد، ③ مور او پلار، ④ ذوی الارحام.

ددې ټولو تفصيل او تشریح به په کتاب کي ذکر سي.

د بنځي د نفقي حق

قَالَ: النَّفَقَةُ وَاجِبَةٌ لِلزَّوْجَةِ عَلَى زَوْجِهَا مُسْلِمَةً كَانَتْ أَوْ كَافِرَةً^① فرمایي: د بنځي نفقه دهغې پر خاوند واجب ده، هغه که بنځه مسلمان وي یا کافره وي إِذَا سَأَلْتُمْ نَفْسَهَا إِلَى مَثَلِهِ اِپه دې شرط ا کله چي هغه خپل ځان د خاوند کور ته وسپاري فَعَلَيْهِ نَفَقَتُهَا وَكِسْوَتُهَا وَسُكْنَاهَا نو پر خاوند د هغې نفقه او د هغې جامې او د هغې استوګنه واجب ده وَالْأَصْلُ فِي ذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ [الطلاق: ۷] او أصل په دې باره کي د الله تعالی دا فرمان دی: او نفقه دي ورکړي دوس [او طاقت] خاوند د خپل وس مطابق وَقَوْلُهُ تَعَالَى: وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ [البقرة: ۲۳۳] او د الله تعالی دا فرمان دی: د چا لپاره چي کوچنی زېږول سوی وي ايعني پلار پر هغه واجب ده د مندو روزي او د هغوی جامې د قاعدې مطابق وَقَوْلُهُ تَعَالَى فِي حَدِيثٍ^① حَجَّةُ الْوَدَاعِ: فَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ اهدارنگه ا د حجة الوداع والا په حديث کي د نبی ﷺ دا قول دی: اې خلکو! پر تاسي د خپلو بنځو روزي او د هغوی جامې د قاعدې مطابق واجب دي وَلَإِنَّ النَّفَقَةَ جَزَاءُ الْإِحْتِبَاسِ او ځکه

^① تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب المناسک، باب صفة حجة النبی ﷺ، حديث رقم: ۱۹۰۵.

چي نفقه د ايسار بدللو بدله ده ايمني بنځه ټوله عمر د خاوند د خدمت لپاره د هغه په کور کي ايسار او بندي وي، نو هغه ته به د عوض او بدلې په توگه نفقه ورکول واجب وي لِكُلِّ مَنْ كَانَ مَحْبُوسًا بِحَقِّ مَقْصُودٍ لِقَرِيْبِهِ نو هر هغه کس کوم چي د بل سړي د مقصود حق په وجه ايسار او بندي اوي كَانَتْ نَفَقَتُهُ عَلَيْهِ نو د هغه نفقه به پر دې سړي واجب وي أَمَلَهُ الْقَاضِي وَالْعَامِلُ فِي الصَّدَقَاتِ د دې اصل قاضي او د صدقاتو اراټولونکی عامل دی وَهَذِهِ الدَّلَائِلُ لَا فَضْلَ فِيهَا او په دې دلائلو کي هيڅ تفصيل نسته ايمني په دې دوو آيتونو او يوه حديث کي د مسلمانې او کافري بنځي تر مينځ هيڅ تفصيل او توپير سوی نه دی، بلکي مطلق بنځي ته د نفقې ورکولو حکم سوی دی فَتَسْتَوِي فِيهَا الْمُسْلِمَةُ وَالْكَافِرَةُ نو ځکه به په نفقه کي مسلمانې بنځه او کافره بنځه سره برابر وي.

اللغات: ﴿كِسْوَةٌ﴾ جامې، کالي، ﴿شُكْنَى﴾ په معنی سره د "إِسْكَانَ" دی، يعني يو څوک په يو کور کي اوسول (د استوگنې لپاره مفت ځای ورته برابرول)، صاحب د معجم الوسيطې داسي تعريف کړی دی: "الشُّكْنَى: لِإِسْكَانٍ وَأَنْ تَسْكُنَ إِنْسَانًا مَنْزَلًا بِلَا أُجْرَةٍ".

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي مطلقاً د هري بنځي (ماينې) نفقه پر خاوند واجب ده، هغه که کافره وي، که مسلمانې يا کتاييې وي، په دې شرط چي هغې بنځي خپل ځان خاوند ته او د خاوند کور ته سپارلی وي، او د بنځي په نفقه کي جامې، خوراک، او د استوگنې انتظام داخل دي، او د نفقې د وجوب دليل دا آيتونه دي: ①... لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ، ②... وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، همدارنگه نبي ﷺ د حجة الوداع په خطبه کي خلگو ته وفرمايل: وَأَهْلُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، په دې آيتونو او حديث سره په دې توگه دليل نيول کيږي، چي په دې ټولو کي مطلقاً بنځي ته د نفقې ورکولو حکم سوی دی، او د مسلمانې يا کافري بنځي هيڅ قيد او تميز پکښي نسته، لهذا هر هغه بنځه کوم چي خپل ذات خاوند ته حواله کړي، هغې ته به نفقه ورکول کيږي، هغه که مسلمانې وي، يا کافره وي.

ولأن النفقة (م): د نفقې د وجوب عقلي دليل دادی چي نفقه د محبوس او بندي او سپېدلو بدله ده، نو هر هغه کس کوم چي د بل سړي د کار او خدمت لپاره ځان محبوس او بندي وساتي، نو د هغه نفقه او خرچه پر دې سړي واجبېږي، او څرنگه چي بنځه هم خپل ځان د خاوند د مقصد او منفعت لپاره محبوس کوي، نو ځکه به د هغې نفقه هم پر خاوند واجب وي، لکه قاضي او د زکات ټولونکی عامل چي هغو خپل ځانونه د مسلمانانو د معاملاتو لپاره محبوس او مقيد کړي دي، نو دوی دواړو نفقه پر

مسلمانانو ده، او د مسلمانانو له بينك (بيت المال) څخه به دوى ته نفقه او خرچه وركول كيږي، نو له همدې (قاضي او عامل) څخه دا خبره ښكاره سوه چي كه څوك د يو سړي د كار لپاره خپل ځان محبوس كړي، نو پر دې سړي به د هغه نفقه او خرچه واجب وي.

د نفقي د تعيين معيار

وَيُعْتَبَرُ فِي ذَلِكَ حَالُهُمَا جَمِيعًا اَوْ د نفقي اد مقدار په باره كي به د خاوند او ښځي دواړو د حالت اعتبار كيږي قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ: وَهَذَا اخْتِيَارُ الْخَصَافِ وَعَلَيْهِ الْقُتُوْبُ ناتوانه بنده اصحاب د كتاب افرمايي: چي دا د امام خصاف رحمه الله اختيار سوي قول دى او پر همدغه فتوى ده وَتَفْسِيرُهُ: اَنْهُمَا اِذَا كَانَا مُوسِرَيْنِ تَجِبُ نَفَقَةُ الْيَسَارِ او د دې وضاحت دا دى: چي كه خاوند او ښځه دواړه مالداره اشتهمن اوي نو د مالدارۍ والا اد اعلى درجې انفقه واجيږي وَإِنْ كَانَا مُغْسِرَيْنِ فَتَنَفَقَةُ الْإِعْسَارِ او كه دواړه غريبان املهس او وي نو د غريبۍ والا اد كمې درجې انفقه واجيږي وَإِنْ كَانَتْ مُغْسِرَةً وَالرَّؤُوبُ مُوسِرًا او كه ښځه غريبه وي او خاوند مالدار وي فَتَنَفَقْتُهَا دُونَ نَفَقَةِ الْمُسَرَاتِ وَفَوْقَ نَفَقَةِ الْمُغْسِرَاتِ نو د هغې نفقه به له مالدارو ښځو څخه كمه وي او له غريبو ښځو څخه به زياته وي ايعني په دې صورت كي د مينځوى درجې نفقه واجيږي وَقَالَ الْكُرْنُومِيُّ: يُعْتَبَرُ حَالُ الرَّؤُوبِ او امام كرخي رحمه الله فرمايلي دي: چي د خاوند د حالت اعتبار به كيږي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همدا د امام شافعي رحمه الله قول دى لِقَوْلِهِ تَعَالَى: لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ [الطلاق: ٧] ځكه چي الله تعالى فرمايلي دي: نفقه دي وركړي د وس او طاقتا څښتن د خپل وس مطابق وَجْهُ الْأَوَّلِ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لِهَذَا أَمْرًا فَإِنْ سُفِيَانٌ ^① د اول قول دليل دا دى چي نبي ﷺ د ابو سفيان ښځي "هند" ته وفرمايل خُذِي مِنْ مَّالِ رَوْحِكَ مَا يَكْفِيكَ وَوَلَدِكَ بِالْبَعْرُوفِ ته د خپل خاوند له مال څخه دومره اندازه انفقه اخله! چي ستا او ستا د بچي لپاره په اعتدال سره كفايت كوي اِعْتَبَرَ حَالَهُ نَبِي ﷺ د ښځي د حالت اعتبار كړى دى وَهُوَ النِّفَقَةُ او همدا د پوهي مطابق خبره ده لِأَنَّ النِّفَقَةَ تَجِبُ بِطَرِيقِ الْكِفَايَةِ ځكه چي نفقه د كفايت په توگه واجيږي وَالْفَقِيرَةُ لَا تَنَفَقُ إِلَّا كِفَايَةً الْمُسَرَاتِ او غريبه ښځه د مالدارو ښځو كفايت ته اړتيا نه لري فَلَا مَعْنَى لِلرَّيَاذَةِ لهذا ادمني په حق

تخریج: أخرجه ابو داؤد فى كتاب البيوع، باب فى الرجل يأخذ حقه من تحت يده، حديث رقم: ۳۵۳۲. وابن ماجه فى كتاب التجارات، باب ما للرجل من مال ولده، حديث رقم: ۲۲۹۳.

کي ادياتي نفقي اواجبولوله هيڻ معني پاته نه سوه. **وَأَمَّا النُّسْ فَتَحْنُ نَقُولُ بِمُوجِبِهِ أَنَّهُ يُخَاطَبُ بِقَدَرِ وَسْمِهِ**
وَالْبَاقِ وَتَيْنَ لِوُسْمِهِ او کوم چي اديام شافعي ذکر سوي آيت دي نو موږ اهم ادهغه د حکم قائل يو
چي خاوند اوس ا دخپل وس مطابق مخاطب دي او پاته انفق به ادهغه پر ذمه قرض وي **وَمَعْنَى**
قَوْلِهِ بِالْمَعْرُوفِ: الْوَسْطُ او دالله تعالي ددي فرمان **"بِالْمَعْرُوفِ"** معني ده: د مينځوي درجي انفق
وَهُوَ الْوَاجِبُ او همدا واجب ده **وَبِهِ يَتَبَيَّنُ أَنَّهُ لَا مَعْنَى لِلتَّقْدِيرِ** او په همدې **[بِالْمَعْرُوفِ]** سره دا ښکاره
سوه چي دايو معلوم مقدار امتعينولوله هيڻ معني نسته **كَمَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الشَّافِعِيُّ أَنَّهُ عَلَى الْوَسْمِ مُدَانٍ**
وَعَلَى الْمُسْرِ مُدٌّ وَعَلَى الْبُتُوسِطِ مُدٌّ وَنِصْفُ مُدٍّ لکه څرنگه چي امام شافعي **رَحْمَةُ اللَّهِ** ودي طرف ته تي
کړي دي چي د مالدار خاوند پر ذمه دوه مده واجب دي او د غريب خاوند پر ذمه يو مد واجب دي او د
متوسط خاوند پر ذمه يو نيم مد واجب دي **لِأَنَّ مَا وَجَبَ كَهَاقَةِ لَا يَتَقَدَّرُ شَرْعًا نَفْسُهُ** ځکه کوم شي
چي د کفايت په توگه واجبي هغه دخپل ذات په اعتبار سره شرعاً متعين کېدلای نه سي.

اللغات: «مؤبر» د افعال اسم فاعل دی: پراخ لاسی، مالدار، شتمن، **«مفسر»** د افعال اسم فاعل

دی: تنگ لاسی، غريب، مفلس، **«يُكْفِيْلُكَ»** د ضرب مضارع ده: کافي کېدل، کفايت کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دای چي دنفقي د حقيقت او مقدار په سلسله کي مفتي به قول دای
چي د خاوند او ښځي دواړو د حالت اعتبار به کيږي، او دوی د حالت او حیثیت مطابق به نفقه
متعين کيږي. همدا قول امام خصاف **رَحْمَةُ اللَّهِ** اختيار کړی دی، او ددي قول تفسير دای چي که
خاوند او ښځه دواړه مالدار وي، نو پر خاوند به **نَفَقَةُ الْيَسَارِ** (د مالدارۍ او فراخي نفقه) واجب وي، او
که دوی دواړه تنگ لاسي او غريبان وي، نو پر خاوند **نَفَقَةُ الْإِعْسَارِ** (د غريبۍ او مفلسۍ) (والنفقه)
واجب وي، او که په خاوند او ښځه کي يو مالدار وي او بل غريب وي، نو په دي صورت کي به د
مينځوي درجي نفقه واجب وي، يعني هغه به د مالداري ښځي له نفقي څخه کمه وي او د غريب
ښځي له نفقي څخه به څه زياته وي، همدا معتبر او معتمد قول دی، ددي په خلاف دامام کرخي او
امام شافعي **رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ** رايه داده چي که په خاوند او ښځه کي يو مالدار وي او بل غريب وي، نو په دي
صورت کي به د خاوند د حالت اعتبار کيږي، لهذا که هغه مالدار وي، نو پر هغه به **نَفَقَةُ الْيَسَارِ** واجب
وي، او که هغه غريب وي، نو **نَفَقَةُ الْإِعْسَارِ** به واجب وي.

دليل: ددې حضراتو دليل دا آيت دی: "لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَمَن قَدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ"، (يعني وس او طاقت لرونکی سړی دي دخپل وس مطابق نفقه ورکوي، او تنگلاسی (غريب) سړي ته چي الله څه ورکړي وي، دهغه مطابق دي نفقه ورکوي)، امام شافعي او امام کرخي رَجَمْنَاهُ په دې آيت سره په دې توگه دليل نيسي چي الله تعالی د مالدارۍ او غريبۍ (يُسْر او عُسْر) په دواړو حالاتونو کي د خاوند د حالت اعتبار کړی دی، نو ځکه موږ دهغه اعتبار کوو، او بل دا چي که د بنځي د حالت اعتبار وسي، او پر غريب سړي د مالداري بنځي نفقه واجب سي، مثلاً د مالداري بنځي نفقه هره ورځ پنځه درهمه وي، او دهغې خاوند هره ورځ دوه درهمه گټي، نو پاته درې درهمه به هغه غريب له کومي خوا ورکړي، دا خوبې فايدي خبره ده او تکليف ما لا يطاق دی، نو ځکه به د سړي د حالت اعتبار کيږي.

وجه الأول إلخ: دا اول (مفتي به) قول دليل دادی چي نبي ﷺ ته د ابو سفیان بنځي هنده بنت عتب شكايت وكړی او وېي ويل: "يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَبَا سَفْيَانَ رَجُلٌ شَحِيحٌ لَا يُعْطِينِي مَا يَكْفِينِي وَوَلَدِي إِلَّا مَا أَخَذْتُ مِنْهُ وَهُوَ لَا يَعْلَمُ" (اې الله رسول! اژما خاوند ابو سفیان يو بخیل سړی دی او هغه ما ته دومره نفقه نه راكوي چي هغه زما او زما د بچيانو لپاره كفايت وكړي، مگر هغه اژموږ لپاره كفايت كوي اچي زه يې دده د ناخبرۍ په حالت كي اېه پټه اواخلم)، نو نبي ﷺ ورته وفرمايل: "خُذْنِي مِن مَّالِ زَوْجِكَ مَا يَكْفِيكَ وَوَلَدِكَ بِالتَّغَرُّفِ" (يعني دخپل خاوند له مال څخه دومره اندازه اخله چي هغه ستا او ستا د بچيانو لپاره د اعتدال په توگه كافي سي). څرنگه چي په دې روايت كي نبي ﷺ د بنځي د حالت اعتبار كړی دی، لهذا موږ هم د بنځي د حالت اعتبار کوو، او د هوبڼيارۍ خبره هم داده چي د بنځي د حالت اعتبار وسي، ځكه چي نفقه د كفايت په توگه واجبېږي، او كومه بنځه چي غريبه وي، هغې لره د مالداري بنځي كفايت پكار نه دی، نو ځكه به د بنځي د حالت او كفايت په اعتبار سره هغې ته نفقې ور كول كيږي او له ضرورت څخه زيات شی به نه ور كول كيږي.

وأما النص إلخ: په دې عبارت سره امام شافعي رَجَمَهُ الله ته جواب ورکوي، امام شافعي په دې آيت "لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ... إلخ" سره دليل نيولی وو، چي په دې آيت كي د سړي د حالت اعتبار سوی دی اوس كه د بنځي د حالت اعتبار وسي، او پر غريب سړي د مالداري بنځي نفقه واجب سي، نو دا به تكليف ما لا يطاق وي، ددې په جواب كي صاحب د هدايي فرمايي چي موږ هم ددې آيت په حكم عمل کوو، هغه په دې توگه چي غريب سړی به په اوس حالت كي دخپل وس مطابق نفقه اداء كوي،

او پاته نفقه به د هغه پر ذمه قرض وي، مثلاً که د مالداري ښځي نفقه هره ورځ پنځه درهمه وي، او غريب خاوند هغې ته هره ورځ فقط دوه درهمه نفقه ورکوي، نو د هري ورځي درې درهمه به پر هغه قرض پاتېږي، او کله چې هم غريب خاوند مالدار او شتمن سي، نو په هغه وخت کي به دا قرض ادا کوي.

ومعنى قوله **إلخ**: فرمايي چې په مخکني آيت "**وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ**" کي ل "**بِالْمَعْرُوفِ**" څخه "**بِالْوَسْطِ**" مراد دی، يعنې د اوسط درجې نفقه واجب ده (چې د هغه مطلب او حاصل داسو چې که ښځه مالداره وي، او خاوند غريب وي، نو د اوسط درجې نفقه به واجب وي).

وبه **يَتَمَيَّنُ إلخ**: په پورتنۍ آيت او حديث کي چې کوم دا خبره وسوه چې ښځه به معروف نفقه يعنې د اعتدال مطابق نفقه اخلي او خاوند به معروف نفقه ښځي ته ورکوي، په هغه کي د معروف مطلب داسې چې نفقه به د خاوند د حالت او د هغه وخت او موسم سره مناسب وي، نو په دې سره معلومه سوه چې په هيڅ حالت کي به هم د نفقې لپاره يو معلوم مقدار نه ټاکل کيږي، لکه څرنګه چې امام شافعي **رَحْمَهُ** الله پر مالدار سړي دوه مده، او پر متوسط سړي يو نيم مده او پر غريب سړي يو مده واجبوي، دا صحيح نه دي ځکه چې په شريعت کي نفقه د کفايت او اعتدال په اندازه واجب سوې ده (چې د هر سړي د حالت او د هغه وخت مطابق به نفقه واجب وي)، او احوال او اوقات بېلا بېل دي، نو ځکه به د نفقې لپاره يو معلوم مقدار نه ټاکل کيږي.

د هغه ښځي نفقه کوم چې د مهر په وجه خپل ځان خاوند ته نه سپاري

وَإِنْ امْتَسَكَتْ مِنْ تَسْلِيمِ نَفْسِهَا حَتَّى يُخَيِّطَهَا مَهْرُهَا او که ښځه خاوند ته د خپل ځان له ور سپارلو څخه منع سي تر دې چې خاوند هغې ته مهر ورکړي **فَلَهَا النِّفَقَةُ** نو د هغې لپاره به نفقه واجب وي **لِأَنَّهُ مِنْهُ بِحَقِّ** ځکه چې دا د خپل حق په وجه منع کېدل دي **فَكَانَ قَوْتُ الْإِحْتِبَاسِ لِنَفَقَتِهِ مِنْ قَبْلِهِ** لهذا د احتباس فوتېدل اختمېدل به د يو داسي معنی په وجه سره وي کوم چې د خاوند له طرفه وي **فَيُجْعَلُ كَلَّا فَإِنَّهُ نَوْهْهُ** احتباس به داسي ګڼل کيږي لکه فوت سوی چې نه وي.

اللفات: ﴿اِحْتِبَاس﴾ د افتعال مصدر دی: ځان محبوس او بندي ساتل، ښځه چې خپل ځان د خاوند د خدمت لپاره د هغه په کور کي ایسار او بندي وساتي او خاوند ته پر خپل ځان د جماع قدرت ورکوي، نو دې ته "احتباس" وايي، د همدغه "احتباس" په وجه ښځه د نفقې حقداره جوړېږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که بنځه په دې وجه خاوند ته ځان نه حواله کوي چي ماته خپل مهر راکړه (بيازه تاته خپل ځان حواله کوم)، نو په دې صورت کي به بنځي ته نفقه ورکول کيږي؛ ځکه چي بنځه د خاوند د مهر نه ورکولو په وجه بضع نه ورته سپاري، نو داسي سولکه د خاوند شرارت وجه چي بنځه له خپل ځان څخه احتباس ختم کړي (او خپل ځان آزاد وساتي)، او د خاوند د شرارت او د خپل حق په وجه احتباس ختمول داسي دي لکه احتباس نه ختمول، نو ځکه به بنځي ته نفقه ورکول کيږي، يعني بنځه د خپل حق په وجه ځان او بضع نه ورته سپاري، لهذا هغه ناشزه (نافرمانه) نه سوه، او گواکې هغې خپل ځان او بضع ورته وسپارل، نو ځکه به نفقه ورکول کيږي.

د نافرمانې بنځي نفقه

وَإِنْ تَشَرَّكَتْ أَوْ كَتَبَتْ نَافِرْمَانِي أَوْ دَخَوْنَد د حَكْمِ مَخَالَفَتِ اَو كَرِي فَلَا نَفَقَةَ لَهَا حَتَّى تَعُودَ إِلَى مَنَزِلِهِ نود هغې لپاره به نفقه نه وي تر دې چي هغه خپل کور ته واپس راسي لَأَنَّ فَوْتَ الْإِحْتِبَاسِ مِنْهَا ځکه چي د احتباس فوتېدل د بنځي له طرفه دي وَإِنْ عَادَتْ جَاءَ الْإِحْتِبَاسُ او که هغه واپس اکور ته اراسي نو احتباس اهم واپس اراغلی فَتَجِبُ النَّفَقَةُ نو نفقه به واجب وي بِخِلَافِ مَا إِذَا امْتَنَعَتْ مِنَ التَّنْكِينِ لِئَلَّا يَبْتَغِيَ الزَّوْجُ په خلاف د هغه صورت کله چي بنځه خاوند ته پر خپل ځان باندي اله قدرت ورکولو څخه منع سي د خاوند په کور کي لَأَنَّ الْإِحْتِبَاسَ قَائِمٌ ځکه چي ا په هغه صورت کي احتباس موجود دی وَالزَّوْجُ يُقْدِرُ عَلَى الْوُطْءِ كَرَمًا او خاوند په زوره پر وطي کولو قدرت اهم اري.

اللفات: ﴿تَشَرَّكَتْ﴾ له نصر او ضرب دواړو څخه د ماضي صيغه ده: نافرمانې کول (سرکښي کول)، نفرت کول، ﴿تَنكِينَ﴾ د تفعليل مصدر دی: (بل چاته) قدرت ورکول، ﴿كُتِبَ﴾ او كُتِبَ: جبراً، په زوره.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که بنځه له يو شرعي عذر څخه بغير نافرمانې وکړي او له کور څخه ولاړه سي، نو تر څو چي هغه واپس کور ته نه راسي، تر هغه وخته به نفقه نه ورکول کيږي؛ ځکه چي بلته په خپله بنځي احتباس ختم کړی او فوت کړی دی، نو ځکه به د هغې نفقه هم بنديږي، لېکن کله چي هغه بيا واپس راسي او خپل ځان د خاوند په کور کي محبوس او بندي کړي، نو بيا به نفقه ور شروع کيږي.

بغلاف مال: او که بنځه د خاوند په کور کي اوسيږي لېکن خاوند ته پر خپل ځان د جماع قدرت نه لري، نو په دې صورت کي به هم نفقه ورکول کيږي، ځکه چي په کور کي د اوسېدلو په وجه

احتباس موجود دی، او خاوند په زوره هم جماع وړ سره کولای سي، نو ځکه به دا ښځه د نفقي حقداره وي (لېکن که ښځه دومره قوي وي یا ملکي قانون داسي وي چي د هغې سره په زوره جماع کېدلای نه سي، نو بیا په کور کي د هغې د اوسېدلو باوجود به نفقه نه ورکول کېږي، ځکه چي په حقيقت کي احتباس پاته نه سو).

د کوچني نجلۍ نفقه

وَأَنَّ كَانَتْ صَغِيرًا لَا يَسْتَتِمُ بِهَا أَوْ كَانَتْ دُومِرَه كُوچنۍ انا بالغه اوي چي نفع ځني اخيستل کېدلای نه سي ايمني د هغې سره جماع کول ممکن نه وي فَلَا نَفَقَةُ لَهَا نو د هغې لپاره به نفقه اواجب نه وي لَأَنَّ امْتِنَاءَ الْإِسْتِمَاعِ لِنَفْعِ فِيهَا ځکه چي داستمتاع [جماع] اممانعت د يو داسي سبب په وجه دی چي هغه سبب په ښځي کي دی وَالْإِحْتِبَاسُ الْمُنْجِبُ مَا يَكُونُ سَبِيلًا إِلَى مَقْصُودٍ مُسْتَحَقٍّ بِالنِّكَاحِ حالاتکي اد نفقي اواجبونکی احتباس هغه دی کوم چي دنکاح په ذريعه د ثابت سوي مقصود وسيله وي وَلَمْ يُوجَدْ أَوْ اُذِلَتْ هغه احتباس موجود نه سو بِخِلَافِ التَّرِيفَةِ عَلَى مَا يُبَيِّنُ په خلاف د مريضې [ناروغي] ښځي چي موږ به اد هغه حکم وروسته ابيان کړو وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَهَا النِّفَقَةُ او امام شافعي رحمه الله فرمايي: چي د صغيرې انا بالغه نجلۍ لپاره به نفقه اواجب اوي لَأَنَّهَا عَوَّضٌ مِنَ الْبَلِكِ عِنْدَهُ ځکه چي د هغه په نېز نفقه د ملکيت عوض ده كَتَابُ التَّمْلُوكِ بِبَلِكِ الْيَمِينِ لکه په ملک يمين سره د مملوکه امينځي انفقہ وَلَنَا: أَنَّ التَّمْلُوكَ عَوَّضٌ عَنِ الْبَلِكِ او زموږ دليل دادی چي د ملکيت عوض مهر دی وَلَا يَجْتَبِ الْعَوَّضَانِ عَنْ مَعْوَضٍ وَاحِدٍ او د يوه معوض په حق کي دوه عوضونه سره جمع کېدلای نه سي فَلَهَا التَّمْلُوكُ دُونَ النِّفَقَةِ لهذا د هغې لپاره به فقط مهر وي، نه نفقه وَأَنَّ كَانَ الرَّوْمُ صَغِيرًا لَا يَقْدِرُ عَلَى التَّوَلُّدِ وَهِيَ كَبِيرَةٌ او که خاوند دومره کوچنی او نابالغ اوي چي پر جماع کولو قدرت نه لري او ښځه غټه ابالغه اوي فَلَهَا النِّفَقَةُ مِنْ مَالِهِ نو د هغې لپاره به د خاوند له مال څخه نفقه اواجب اوي لَأَنَّ التَّسْلِيمَ قَدْ تَحَقَّقَ مِنْهَا ځکه چي د هغې له طرفه اخپل ځان اوبضع او ورسپارل ثابت سو وَأَمَّا الْعَجُزُ مِنْ بَلَدِهِ او عاجزي فقط د خاوند له طرفه ده فَصَارَ كَالْمَجْبُوبِ وَالْمَعْنِيِّ نو هغه انا بالغ خاوند داسي سو لکه مقطوع الذكر او عنين.

اللفات: ﴿لَا يُسْتَتَع﴾ داستعمال له باب شخه دنفی مجهول صیغه ده: نفع اخیستل، فاینده حاصلول، ﴿مَنْجُوب﴾ هغه سړی چي د تناسل آله (ذکر) یې پر پکړی سوي وي، ﴿عَقْلَان﴾ هغه سړی چي پر جماع کولو هیڅ قدرت نه لري (نامرد).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که خاوند غټ او بالغ وي او ښځه کوچنۍ او نابالغه وي (مثلاً د اوو کالو وي)، او د هغې سره جماع کول ممکن نه وي، نو زموږ په نېز پر خاوند د هغې لپاره نفقه واجب نه ده، ځکه چي دلته پر جماع باندي قدرت نه ورکول دیو داسي سبب په وجه دي چي هغه په ښځه کي موجود دی، یعنې د هغې کوچنیوالی او نابالغتوب، لهذا که څه هم احتباس موجود دی، خو هغه ناقص دی، نو د دې سبب په وجه به هغه له مستحقې نفقې شخه منع کیږي، ځکه چي نفقه د هغه احتباس په وجه واجیږي کوم چي کامل او بشپړ وي، او چي په هغه کي د خاوند لپاره کما حقہ د وطی او استمتاع قدرت وي، او دلته داسي کامل احتباس نسته، نو ځکه به نفقه هم نه واجیږي. د دې په خلاف د مریضي ښځې مسئله ده، نو هغه به وروسته بیان سي، لهذا اوس تاسو په مریضي ښځې سره دلیل مه نیسئ او اعتراض مه کوئ!

وقال الشافعي إلخ: په دې سلسله کي دامام شافعي رَجَبَهُ الله رایه داده چي د صغیره (کوچنۍ نجلی) لپاره نفقه واجب ده، او خاوند به هغې ته نفقه ورکوي، ځکه چي د هغه په نېز نفقه د ملکیت عوض ده، او دلته هم د نکاح ملکیت (ملک نکاح) موجود دی او ښځه د خاوند په کور کي ده، نو ځکه به پر خاوند نفقه واجب وي، لکه یو سړی چي مینځه رانیسي او د هغې مالک سي، نو پر هغه باندي هم د مینځي نفقه واجب ده. زموږ دلیل دادی چي نفقه د ملکیت (ملک نکاح) عوض نه ده، بلکي د ملکیت عوض خو مهر دی، لهذا اوس نفقه د ملکیت (ملک نکاح) عوض نه سي جوړېدلای، کنې دیوه معوض په بدله کي به دوه عوضونه سره جمع سي، او داسي نه سي کېدلای، نو دامام شافعي رَجَبَهُ الله دا خبره به صحیح نه وي چي نفقه د ملکیت (ملک نکاح) عوض ده.

وان كان إلخ: او که خاوند دومره کوچنی (نابالغه هلک) وي چي پر جماع قدرت نه لري، او ښځه بالغه وي او خپل ځان یې هغه ته سپارلی وي، نو په دې صورت کي به ښځه د نفقې مستحقه وي، او د خاوند له مال شخه به هغې ته نفقه ورکول کیږي؛ ځکه ښځي خپله بضع او خپل ځان هغه ته سپارلی دی، او د ښځي له طرفه احتباس ثابت او کامل دی، نو ځکه به نفقه ورکول کیږي، پاته سوه د خاوند عاجزي، نو هغه په خپله د خاوند له طرفه ده، په هغه کي د ښځي هیڅ دخل نسته، لهذا د دې شي په وجه به د ښځي په نفقه کي خلل نه راځي، لکه څرنګه چي د مقطوع الذکر او عنین ښځي ته نفقه ورکول کیږي. همدا سبب به د صغیره او نابالغه هلک ښځي ته هم نفقه ورکول کیږي.

د قيدي بنهي نفقه

وَإِذَا حُسِّتِ الزَّوَالِي دَيْنٌ أَوْ كَلَهُ فِي قَرْضٍ بِهِ وَجْهٌ بِنَحْوِ قَيْدِي كَرِي سِي لَكُلَا نَفَقَةً لَهَا نُو دَهْنِي لِبَارِهِ
 بِهِ نَفَقَهُ أَوْ اجْبَانَهُ وَي لَأَنَّ فَوْتُ الْإِحْتِبَاسِ مِنْهَا بِالنَّبَاطَةِ حُكْمُهُ فِي دَاحْتِبَاسِ فَوْتِبَدَلِ دَ بِنَحْوِي لَهُ
 طَرَفُهُ دِي دَ تَالِ مَتَوَلِّ كُولُو بِهِ وَجْهٌ أَنَّهُ دَخَاوَنْدَ لَهُ طَرَفُهُ أَوْ إِنَّمَا لَمْ يَكُنْ مِنْهَا بِأَنَّ كَانَتْ عَاجِزَةً أَوْ كَهُ دَ بِنَحْوِي لَهُ
 طَرَفُهُ احْتِبَاسِ نَهْ وَي بِهِ دِي تَوَكُّهُ فِي هِنَهْ أَدَ قَرْضٍ لَهُ آدَاءُ كُولُو شَخْصَهُ عَاجِزَهُ وَي فَلَيْسَ مِنْهُ نَوَاهِمُ أَدَ
 احْتِبَاسِ أَفَوْتِبَدَلِ دَ دَخَاوَنْدَ لَهُ طَرَفُهُ نَهْ دِي وَكَذَلِكَ إِذَا غَضِبَهَا رَجُلٌ كَرِهًا فَذَهَبَ بِهَا أَوْ هَمْدَارَنگَهُ كَهُ يُو
 شُوكُ بِهِ زَوْرَهُ أَيْوَهُ بِنَحْوِهِ غَضَبِ كَرِي أَوْ أَدَخِلَ حَانَ سَرِهِ يِي أَوْ بُوخِي أَنُو دَهْنِي لِبَارِهِ بِهِ هَمْ نَفَقَهُ وَاجِبُ
 نَهْ وَي أَوْ عَنْ أَبِي يُوسُفَ: أَنَّ لَهَا النَّفَقَةَ أَوْ لَهُ إِمَامُ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ رَوَايَتُ دِي: فِي دَهْنِي لِبَارِهِ بِهِ نَفَقَهُ
 أَوْ اجْبَانُ وَي وَالْفَتْوَى عَلَى الْأَوَّلِ أَوْ فَتْوَى بِرِ أَوَّلِ قَوْلِهِ دَهْ لَأَنَّ فَوْتُ الْإِحْتِبَاسِ لَيْسَ مِنْهُ لِيُجْعَلَ بَاقِيَا
 تَقْدِيرًا حُكْمُهُ فِي دَ احْتِبَاسِ فَوْتِبَدَلِ دَ دَخَاوَنْدَ لَهُ طَرَفُهُ نَهْ دِي فِي حُكْمِ احْتِبَاسِ بَاقِي وَمَنْ سِي
 وَكَذَلِكَ إِذَا حُجَّتْ مَعَ مَخْرَجٍ أَوْ هَمْدَارَنگَهُ أَدَ بِنَحْوِي لِبَارِهِ بِهِ نَفَقَهُ وَاجِبُ نَهْ وَي أَكَلَهُ فِي هِنَهْ دِيُو مُحْرَمُ سَرِهِ حُجْ
 وَكَرِي لَأَنَّ فَوْتُ الْإِحْتِبَاسِ مِنْهَا حُكْمُهُ فِي دَ احْتِبَاسِ فَوْتِبَدَلِ دَهْنِي لَهُ طَرَفُهُ دِي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ: أَنَّ لَهَا
 النَّفَقَةَ أَوْ لَهُ إِمَامُ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ شَخْصَهُ رَوَايَتُ دِي: فِي دَهْنِي لِبَارِهِ بِهِ نَفَقَهُ أَوْ اجْبَانُ وَي لَأَنَّ إِقَامَةَ
 الْقَرْضِ عُدُّ حُكْمُهُ فِي فَرْضِ آدَاءِ كُولِ يُو عَزْرُ دِي وَلَكِنْ تَجِبُ عَلَيْهِ نَفَقَةُ الْحَضَرِ لِهَكُنْ بِرِ دَخَاوَنْدَ بِهِ دَ
 حَضَرِ أَدَ بِنَحْوِي دَمَقِيمِ وَالِي نَفَقَهُ وَاجِبُ وَي دُونَ السَّفَرِ نَهْ دَ سَفَرِ لَأَنَّهَا فِي الْمُسْتَحَقَّةِ عَلَيْهِ حُكْمُهُ فِي
 هَمْدَارِ دَ حَضَرِ نَفَقَهُ بِرِ دَخَاوَنْدَ وَاجِبُ دَهْ وَلَوْ سَافَرَ مَعَهَا الرَّجُلُ أَوْ كَهُ دَخَاوَنْدَ إِمَامُ أَدَ دَهْنِي سَرِهِ سَفَرِ
 وَكَرِي تَجِبُ النَّفَقَةُ بِالِاتِّفَاقِ نُو بِهِ اتِّفَاقُ سَرِهِ نَفَقَهُ وَاجِبِيرِي لَأَنَّ الْإِحْتِبَاسَ قَائِمٌ حُكْمُهُ فِي احْتِبَاسِ
 مَوْجُودِ سُو لِقِيَامِهِ عَلَيْهِ حُكْمُهُ فِي دَخَاوَنْدَ إِمَامُ أَدَ بِنَحْوِي سَرِهِ مَوْجُودِ دِي وَتَجِبُ نَفَقَةُ الْحَضَرِ دُونَ
 السَّفَرِ أَوْ بِهِ دِي صَوْرَتُ كِي هَمْدَارِ حَضَرِ نَفَقَهُ وَاجِبِيرِي، نَهْ دَ سَفَرِ وَلَا يَجِبُ الْكِرَاءُ أَوْ كَرَاهِيَهُ نَهْ وَاجِبِيرِي
 إِنَّا قُلْنَا دَهْنَهُ دَلِيلُ بِهِ وَجْهٌ كَوْمُ فِي مَوْبَرِ أَوْسِ أَذْكَرُ كَرِي.

اللفات: ﴿حُسِّتْ﴾ دَضْرَبَ لَهُ بِأَبِ شَخْصِهِ دَمَاضِي مَجْهُولِي صِيغُهُ دَهْ: بِنَدِي كُولِ. قَيْدِي كُولِ
 (بِنَدِي خَانِي تَهْ أَجُولِ). ﴿مُتَاكَلَةً﴾ دَمَفَاعِلِي مَصْدَرُ دِي: تَالِ مَتَالِ كُولِ (تَالِ مَتَوَلِّ كُولِ). چَا تَهْ بِهِ يُو

کار کي پلمه کول، غولول، (د قدرت باوجود د یو چا قرض نه ورکول). ﴿حَضَر﴾ د سفر ضد، مقیم والي (په خپل وطن کي حاضر والي)، ﴿کِرَاء﴾ کرایه (اجرت).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که د یو سړي ښځه د قرض (او پور) په وجه قیدي کړې سي. او د هغه په وجه احتباس فوت سي، نو پر خاوند د هغې نفقه واجب نه ده؛ ځکه چي دلته د ښځي په وجه احتباس فوت سوی او ختم سوی دی، ځکه که چیري ښځي په قرض اداء کولو کي تال متول نه کولای نو هغه به نه قید کېدلای. لهذا د هغې تال متول کول د احتباس سبب او دلیل دی. نو ځکه به د هغې واجب نفقه ساقطېږي.

او که د قرض نه اداء کول د مباطلت او تال متول په وجه نه وي، بلکي د ښځي د مجبوري او غریبي په وجه دوي، او ښځه د قرض پر اداء کولو قدرت نه لري، نو په دې صورت کي هم ښځي لره دا حق نسته چي له خاوند څخه د نفقې د حق مطالبه وکړي، ځکه چي په دې صورت کي استقراض يعني قرض اخيستل د احتباس د ختمولو سبب دی، او د دې سبب په وجه به دا ښځه له واجبي نفقې څخه محروميږي.

وکذا إذا إلخ: فرمایي که یو بل سړی د یو چا ښځه غصب کړي او احتباس ختم سي، نو هم به دا مقصوبه ښځه د نفقې حقداره نه وي، همدا مفتی به قول او ظاهر روایت دی، له امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه (په نواړ کي) یو روایت دا دی چي مقصوبه ښځي ته به نفقه ورکول کیږي، ځکه چي هغه په دې سلسله کي مجبوره ده، او هغې په خپله خوښه او رضا خپل ځان قیدي کړی نه دی. لهذا د ښځي له طرفه د احتباس ختمول ثابت نه سو. دا اول (مفتی به) قول دلیل دا دی چي کله دلته د خاوند له طرفه په هېڅ ډول د احتباس ختمول ثابت سوي نه دي، نو هغه (احتباس) به حکماً هم باقي نه منل کیږي. او له احتباس څخه بغير ښځه د نفقې مستحقه نه گرځي، نو ځکه به مقصوبه ښځي ته هم نفقه نه ورکول کیږي، همدارنگه که یوه ښځه د یو محرم (قريب) سره د حج په سفر ولاړه سي، نو هغې ته به هم نفقه نه ورکول کیږي، ځکه چي په دې صورت کي د احتباس ختمول د ښځي له طرفه دي کوم چي د نفقې د وجوب منافي دي.

لیکن امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ په دې صورت کي هم د ښځي لپاره نفقه واجبي وي، او حج کول یو عذر گڼي، خو هغه هم پر خاوند د حَضَر نفقه واجبي وي، نه د سفر نفقه، ځکه چي پر خاوند فقط د حَضَر نفقه واجب سوي ده. نه د سفر (ځکه چي د سفر نفقه خو ډېره گرانه پرېوځي او د خاوند مال ور ختموي).

ولوساڻي [۱]: فرمايي ڪه د بنڄي سره په سفر كي د هغې خاوند هم موجود وي، نو بالاتفاق د بنڄي لپاره نفقه واجبيږي، ځكه چي احتباس موجود سو، خو په دې صورت كي به هم بنڄي ته د حضر نفقه وركوي، نه د سفر (يعني د سفر مصارف او لگښتونه به نه وركوي)، لږكن ڪه خاوند په خپله د تبرع او احسان په توگه هغې ته د سفر نفقه وركوي، نو دا ښه خبره ده، همدارنگه پر خاوند د هغې كرايه هم واجب نه ده، ځكه چي كرايه هم د سفر په نفقي كي داخله ده، او پر خاوند فقط د حضر نفقه واجب ده.

د مريضې بنڄي نفقه

فَإِنْ مَرَضَتْ فِي مَنْزِلِ الرَّوْمِ أَوْ كَهْ بَنُوهُ د خاوند په كور كي ناروغه سي فَلَهَا النِّفْقَةُ نو د هغې لپاره به (استحساناً) نفقه واجب اوي اهدا ظاهر روايت دى وَالْقِيَاسُ: أَنَّ لَهَا نِفْقَةً إِذَا كَانَ مَرَضًا يَنْتَفِ مِنْ الْجَمَاعِ او قياس دا دى: چي د هغې لپاره به نفقه واجبانه وي كله چي هغه يو داسي مرض وي كوم چي له جماع څخه مانع وي لِقَوْتِ الْإِحْتِبَاسِ لِلِاسْتِثْنَاءِ ځكه چي د استمتاع [جماع] لپاره احتباس فوت سو وَجْهُ الْإِسْتِحْسَانِ: أَنَّ الْإِحْتِبَاسَ قَائِمٌ د استحسان دليل دا دى: چي احتباس اوس هم موجود دى فَإِنَّهُ يَسْتَأْنِسُ بِهَا ځكه چي خاوند په هغې [مريضې بنڄي] سره وحشت ليري كوي يعني د هغې په نريمه د خاوند ديفت او افكار ختميري وَيَسْهَى او [خاوند] هغه مه كولاى سي وَتَحْفَظُ النَّبِيَّتَ اهدارنگه [د بنڄه] د خاوند [د كور ساتنه كوي] وَالنَّبَايَةُ بِقَارِضٍ او مانع د يو عارض [مرض] په وجه دى فَأَشْبَهَ الْخَيْضَ نو دا د حيض سره مشابه سو وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ: أَنَّهَا إِذَا سَلَتْ نَفْسَهَا ثُمَّ مَرَضَتْ او له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت دى: چي ڪه د بنڄه [اول] خپل ځان [خاوند ته] وسپاري او بيا مريضه سي تَجِبُ النِّفْقَةُ نو نفقه واجبيږي لِتَحْقُقَ التَّسْلِيمَ ځكه چي ورسپارل موجود سو وَلَوْ مَرَضَتْ ثُمَّ سَلَتْ او ڪه [اول] د بنڄه مريضه سي بيا [خپل ځان] ورسپاري لَا تَجِبُ نو نفقه نه واجبيږي إِنَّ التَّسْلِيمَ لَمْ يَصَحَّ ځكه چي ورسپارل صحيح نه سو قَالُوا: هَذَا حَسَنٌ

* القول الرابع: هو ظاهر الرواية، كما قال العلامة ابن الممام رحمه الله: ورواية عن أبي يوسف وليس الفتوى عليه، بل ظاهر الرواية... وأصح... والمختار وجوب النفقة لتحقيق الاحتباس... وهو ظاهر الرواية (فتح القدير ج: ٤، ص: ١٩٩)، وقال العلامة الحسكي رحمه الله: أو مرض في بيت الزوج فإن لها النفقة استحساناً، لقيام الاحتباس، وكذا لو مرضت، ثم إليه نقلت، أو فسي ما نقلت ونسبها ما منعت، وعليه الفتوى (رد المختار ج: ٢، ص: ٧٠١). [القول الرابع ج: ١، ص: ٣٨١]

مشائخو فرمایلي دي: چي همدا بنه اقول ادي وَلِي لَفْظِ الْكِتَابِ مَا يُشِيرُ إِلَيْهِ او د کتاب امتن اللفظ اهم اودي و طرف ته اشاره کوي.

اللفات: ﴿اِسْتَعْتَقَ﴾ داستعمال مصدر دی: (له بنځي څخه) نفع اخيستل (مراد ځني جماع وړ سره کول دي). ﴿وَسَقَاتُش﴾ داستعمال مضارع ده: انس حاصلول، روږدېدل (بلد کېدل)، ديو چا په ذريعه خپل وحشت (او ديفت) ليري کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دای که بنځه د خاوند کور ته راسي او هلته ناروغه (مريضه) سي، نو پر خاوند د هغې نفقه واجب ده، هغه که د بنځي مرض له جماع څخه مانع وي او که نه وي، او د قياس تقاضا داده چي که د هغې مرض له جماع څخه مانع وي، نو نفقه واجبه پکار نه دي، ځکه چي د جماع په حق کي د بنځي له طرفه احتباس ختم سو، نو د هغې احتباس کامل پاته نه سو، او بنځه له کامل احتباس څخه بغير د نفقې نه حقداره کيږي.

د استحسان دليل دا دی چي احتباس اوس هم موجود دی، ځکه چي بنځه د خاوند په کور کي محبوسه ده، او خاوند په هغې سره وحشت ليري کوي (يعني د هغې په وجود يې زړه يې خوشحاله وي او په زړه کي يې ديفت او خوابدي نه وي)، او له جماع څخه بغير د هغې د هر اندام څخه نفع او خوند اخيستلای سي (او جماع هم د ډېر عمر لپاره ناممکنه ده، بلکي خلای به يې بيرته جوړه کړي)، همدارنگه هغه د خاوند د کور حفاظت کوي کوم چي د احتباس يو غټ جزء دی، او مرض يو عارضي شی دی چي په هغه کي د بنځي هيڅ دخل نسته، نو څرنگه چي حيض من جانب الله او عارضي دی، او په هغه سره نفقه نه بنديږي، همداسي مرض هم عارضي او من جانب الله دی، نو د هغه په وجه هم نفقه بنډول پکار نه دي.

ومن أي يوسف إلخ: او په دې سلسله کي له امام ابو يوسف رَجَبَهُ الله څخه دا روايت نقل سوی دی چي که چيري بنځه اول خپل ځان خاوند ته حواله کړي (او د جماع لپاره خپله بضع ورته وسپاري)، او بيا مريضه سي، نو د هغې لپاره به نفقه واجب وي، او که اول هغه مريضه سي او بيا يې ورته وسپاري، نو نفقه به واجب نه وي؛ ځکه چي په اول صورت کي د بنځي له طرفه خپل ځان (او بضع) وړ سپارل موجود سو، او په دويم صورت کي د مرض په وجه وړ سپارل صحيح نه سو (يعني تر مرض وروسته وړ سپارل داسي سولکه نه وړ سپارل)، او زموږ علماؤ همدغه تفصيل مناسب او ښه گڼلی دی، او د قلدوري په عبارت (يعني په متن کي) هم و دې طرف ته اشاره سوې ده (ځکه چي په متن کي ذکر سوي دي: مَرَضَتْ فِي مَازَلِ الزَّوْجِ، په دې جمله کي و دې ته اشاره سوې ده چي که بنځه اول ځان ورته وسپاري او بيا ناروغه سي، نو نفقه به وړ کول کيږي).

پر مالدار خاوند د خپلي بنځي د خادم نفقه

قَالَ: وَلَمْ يَرْضَ عَلَى الرَّأْسِ النَّفَقَةُ إِذَا كَانَ مُوسِرًا وَلَنَفَقَتُهَا وَمَهَا فَرَمَائِي: كله چي خاوند مالدار اشتمن اوي نو پر هغه به اد خپلي بنځي نفقه او د هغې د خادم نفقه اهم ا واجب وي وَالْبَرَادُ بِهَذَا بَيَانُ نَفَقَةِ

الْخَادِمِ أَوْ مَقْصُودٍ بِهِ دِيَّ عِبَارَتِ اسْرِهِ د خادِم نفقه بيانول دي وَلِهَذَا ذَكَرَ ابْنُ بَطْنِ السَّيْحِ: وَتُقَرَّضُ عَلَى الرَّوِّجِ إِذَا كَانَ مُؤَسِّرًا نَفَقَةَ خَادِمِهَا أَوْ لَهُ هَمْدِي وَجْهِي [د قلدوري] په عيني نسخو كي داسي ذكر سوي دي: او كله چي خاوند مالدار وي نو پر هغه به د بنخي د خادِم نفقه اهم واجب وي وَوَجْهُهُ: أَنَّ كِفَايَتَهَا وَاجِبَةٌ عَلَيْهِ أَوْ دِيَّ وَجْهٍ دَادَه: چي پر خاوند د بنخي كفايت واجب دی وَهَذَا مِنْ تَسَامُهَا أَوْ د خادِم نفقه د بنخي د كفايت له بشپړ تياڅخه ده ايمني د بنخي كفايت په خادِم سره پوره كيږي اِذْ لَا يَدُلُّهَا مِنْهُ حُكْمٌ چي له خادِم څخه د بنخي چاره نسته.

اللفات: «مؤسّر» د افعال اسم فاعل دی: مالدار، شتمن، دلته مراد له مالدار څخه هغه خاوند دی چي دومره مال ور سره وي چي هغه ته خيرات او صدقه ور کول حرام وي، دومره مال ضروري نه دی چي پر هغه زکاة واجبيږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که خاوند مالدار وي، نو پر هغه د بنخي د نفقې پوره د بنخي د خادِم (مزدور) نفقه هم واجب ده، خادِم که نر وي او که ښځه وي. او په دې عبارت سره اصل مقصود د خادِم نفقه بيانول دي (حکمه د بنخي د نفقې بيان خو مخکي هم وسو)، له همدې وجهي د قلدوري په عینو نسخو كي دا عبارت داسي ذکر سوي دی: «وَتُقَرَّضُ عَلَى الرَّوِّجِ إِذَا كَانَ مُؤَسِّرًا نَفَقَةَ خَادِمِهَا»، يعني په هغه كي فقط د خادِم د نفقې وضاحت او صراحت موجود دی؛ د خادِم د نفقې د وجوب دليل دا دی چي پر خاوند د بنخي كفايت كول ضروري دي، او د بنخي د خدمت لپاره د يوه خادِم موجودېدل د هغې له كفايت څخه دی، نو حکمه به د بنخي د خادِم نفقه هم واجب وي.

د پورتني مسئلې نور وضاحت

وَلَا تُقَرَّضُ إِلَّا لِمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ نَفَقَةِ خَادِمٍ وَاحِدٍ أَوْ د يوه خادِم له نفقې څخه به ذريات نه واجبيږي ايمني پر مالدار خاوند به فقط د بنخي يوه خادِم ته نفقه ورکول واجب وي، نه بل خادِم ته! وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَبِيبَةَ وَمُحَمَّدٍ أَوْ د احکم [د طرفينو رجعت الله په نېز دی وَقَالَ أَبُو يُونُسَ: تَقَرَّضُ لِخَادِمَيْنِ أَوْ امام ابو يوسف رجعت الله فرمايي: چي د دوو خادمانو لپاره به نفقه واجبيږي لِأَنَّهَا تَحْتَاجُ إِلَى أَحَدِهِمَا لِتَصَالِحِ الدَّائِلِ وَإِلَى الْآخَرِ]

♦ القول الرابع: قول أبي يوسف رجعت الله، كما قال العلامة ابن عابدين رجعت الله: ... المرأة إذا كانت من بنات الأشراف، ولما خدم، يجر الزوج على نفقة الخادمين... وأما قوله: «تقرض لخدّامين»... عند المشايخ قول أبي يوسف (رد المحتار ج: ٢، ص: ٧١٢). [القول الرابع ج: ١، ص: ٣٨٢]

لِبَصَالِحِ الْغَارِبِ حُكْمٌ چي بښخه يوه خادم ته د داخلي [کورني] مصالحو او ضرورياتو لپاره اړتيا لري او بل خادم ته د بهرني مصالحو لپاره اړتيا لري وَكَلَهُمَا: أَنَّ الْوَاحِدَ يَقُومُ بِالْأَمْرَيْنِ او د طرفينو دليل دادی: چي يو خادم [داخلي او بهرني] دواړه کارونه پوره کولای سي فَلَا فَزْرَاقَ إِلَى اثْنَيْنِ لِهَذَا دُوو خادمانو ته اړتيا نسته وَلَا تَكُنْ لَوْ تَوَلَّى كَفَايَتَهَا بِنَفْسِهِ او حُكْمٌ که خاوند په خپله د بښخي د کفايت ذمه واري واخلي اچي ستا ټوله کارونه زه کوم اگان کافيًا نو دا کافي دي فَكُنْ إِذَا أَقَامَ الْوَاحِدَ مَقَامَ نَفْسِهِ نو همداسي اېه دا هم کافي وي ا کله چي خاوند پر خپل حُلى يو [خادم] او دروي وَقَالُوا: إِنَّ الرُّؤْيَا الْمَوْسَى يَلْزُمُهُ مِنْ نَفَقَةِ الْخَادِمِ مَا يَلْزُمُ النَّفْسِ مِنْ نَفَقَةِ امْرَأَتِهِ مشائخو فرمايلي دي: پر مالدار خاوند به د خادم د نفقي دومره مقدار لازم وي شومره مقدار چي پر غريب سړي د خپلي بښخي له نفقي شخه لازميږي ايمني مالدار خاوند به د خپلي بښخي خادم ته دومره نفقه ورکوي. شومره نفقه چي غريب سړي خپلي بښخي ته ورکوي ا هُوَ أَذْنُ الْكِفَايَةِ او هغه دانني درجې کفايت دی ايمني د غريب سړي نفقه دانني درجې نفقه ده کوم چي د بښخي لپاره کافي سي ا وَقَوْلُهُ فِي الْكِتَابِ: إِذَا كَانَ مُوسَى إِشَارَةً إِلَى أَنَّهُ لَا تَجِبُ نَفَقَةُ الْخَادِمِ عِنْدَ إِسْأَرِهِ او په متن کي د امام قلدوري رَحِمَهُ اللهُ دا قول: "إِذَا كَانَ مُوسَى" و دې طرف ته اشاره ده چي د خاوند د غريبوالي په وخت کي پر هغه د خادم نفقه نه واجبيږي وَهُوَ رَأْيُ الْحَسَنِ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ او همدا له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ شخه د حسن بن زياد روايت دی وَهُوَ الْأَصَحُّ او همدا صحيح [روايت] دی خِلَافًا لِمَا قَالَهُ مُحَدِّدٌ په خلاف د هغه کوم چي امام محمد رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي لِأَنَّ الْوَاجِبَ عَلَى الْبُعْثِ أَذْنُ الْكِفَايَةِ حُكْمٌ چي واجب پر غريب سړي دانني درجې کفايت دی وَهِيَ قَدْ تَكْتَفِي بِخِدْمَةِ نَفْسِهَا او کله بښخه [په خپله] د خپل خدمت لپاره کافي وي لهندا خادم د نفقي ضرورت نسته.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د طرفينو رَحِمَهُمُ اللهُ او د جمهورو علماؤ په نېز پر خاوند فقط د

بښخي د يوه خادم نفقه واجب ده، لېکن د امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ په نېز د بښخي د دوو خادمانو نفقه پر خاوند واجبيږي سي، حُكْمٌ چي د کور او بهر د ضرورياتو په حساب سره بښخي ته د دوو خادمانو ضرورت وي. نو د هغې د ضرورت پوره کولو لپاره به دوه خادمان مقرر کيږي، او پر خاوند به د دواړو نفقه واجب وي.

ولهما **الخ**: د طرفينو دليل دادی چي يو خادم هم د کور او بهر ضروريات پوره کولای سي. لهذا د دواړو خادمانو ضرورت نسته. دويم دليل دادی چي که خاوند په خپله د بنځي ضروريات پوره کوي. نو دا کافي دي. لهذا کله چي خاوند پر خپل ځای يو خادم د بنځي د ضرورياتو لپاره مقرر کړي. نو هغه به هم کافي وي.

قالوا الخ: فرمايي چي د خادم د نفقې د مقدار په هکله مشائخو فرمايلي دي چي د خادم لپاره پر مالدار سړي دومره نفقه واجب ده. څومره چي پر غريب سړي د خپلي بنځي لپاره واجب ده. او پر غريب سړي د ادنی درجې نفقه واجب ده. يعني د ډوډۍ سره مالک يا شيدې ورکول (ډوډۍ او غوښي داخلي درجې نفقه ده. او ډوډۍ او د زيتون تېل د مينځوۍ درجې نفقه ده. او ډوډۍ. مالگه او شيدې داخلي درجې نفقه ده).

وقوله في الكتاب **الخ**: په متن کي ذکر سوي دي "إِذَا كَانَ مُؤَيَّرًا"، په دغه قيد سره ودي خبري ته اشاره سوې ده چي د خادم نفقه په هغه صورت کي پر خاوند واجب ده. کله چي هغه مالدار وي. لېکن که خاوند غريب او مفلس وي. نو بيا پر هغه د خادم نفقه واجب نه ده. همدا روايت حسن بن زياد له امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ نقل کړی دی. او همدا صحيح روايت دی. لېکن امام محمد رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ فرمايي چي که د بنځي سره مخکي يو خادم وي. نو د هغه نفقه هم پر غريب خاوند لازم ده. خو دا صحيح روايت په مقابل کي د هغه قول هيڅ حثيت نه لري. د صحيح روايت دليل دادی چي پر غريب خاوند د بنځي د ادنی درجې کفايت واجب دی (ځکه چي نفقه د هر سړي د حالت مطابق واجبيږي). او بنځه (د مجبوري په وخت کي) خپل کار په خپله هم کولای سي. نو ځکه به پر غريب خاوند خادم نفقه واجب او لازم نه وي.

که خاوند له نفقې څخه عاجز سي؟

وَمَنْ أَعْسَرَ بِنَفَقَةِ امْرَأَتِهِ أَوْ شَوْكٍ چي د خپلي بنځي له نفقې څخه عاجز سي لَمْ يُعْرَقْ بِبَيْنَهُمَا نَوْه دوی دواړو کي به تفریق نه کيږي ايمني قاضي به د دوی په مينځ کي تفریق نه واقع کوي. او نکاح به نه فسخ کوي. او بنځي ته هم پکار دي چي له قاضي او حاکم څخه د نکاح فسخ کولو مطالبه نه وکړي! وَيَقَالُ لَهَا: اِسْكُرِي عَلَىَّ او بنځي ته به وويل کيږي: چي د خپل خاوند پر ذمه ايمني د خپل ځوانه په نامه اقرض اخله! او په هغه گزاره کوه! وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يُعْرَقُ او امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ شَيْخُهُ فرمايي: چي ا د دوی په مينځ کي به تفریق کيږي ايمني کله چي خاوند له نفقې څخه عاجز سي. نو قاضي به د دوی په مينځ کي تفریق واقع

کوي | لَا تَكُنْ عَجَزًا عَنِ الْمَسَاكِ بِالْمَعْرُوفِ ځکه چې خاوند له اِمساک بالمعروف څخه عاجز سو فَيَنْوُبُ الْقَاضِي مَنَابَهُ فِي التَّفْرِيقِ لهذا په تفریق کولو کي به قاضي د هغه قائم مقام کيږي كَمَا فِي الْحَبِّ وَالْعِنَّةِ لکه په قطع الذکر او عنین کېدلو کي اچي قاضي قائم مقام کيږي | بَلْ أَوَّلُ بلکي دا کار اتفریق ا به په درجه اولی کيږي لِأَنَّ الْحَاجَةَ إِلَى التَّفَقُّهِ أَقْوَى ځکه چې د نفقې ضرورت قوي دی ا دامام شافعي د دلیل حاصل دا دی چې څرنگه قاضي په هغه وخت کي د خاوند نائب جوړيږي او تفریق واقع کوي کله چې خاوند له جماع څخه عاجز سي، همداسي به له نفقې څخه د خاوند عاجزه کېدلو په صورت کي قاضي په درجه اولی تفریق واقع کوي، ځکه چې له جماع څخه بغیر انسان ژوندی پاتېدای سي، لېکن له نفقې څخه بغیر ژوندی پاتېدل مشکل دي، نو ځکه به دلته په درجه اولی تفریق واقع کيږي | وَلَكِنَّا: أَنَّ حَقَّهُ يَبْتَطُلُ زَمْرًا دليل دا دی: چې د خاوند حق باطلیږي ايمني په تفریق واقع کېدلو سره د خاوند حق باطلیږي | وَحَقُّهَا يَتَأَخَّرُ او د بنځي حق مؤخر کېدای سي | په دې توگه چې قاضي تفریق واقع نه کړي، بلکي د نفقې حق د خاوند پر ذمه قرض متعین کړي او بنځي ته ووايي: چې ته د خاوند په نامه قرض اخله، او کله چې خاوند مالدار سي نو ستا قرض به اداء کوي | وَالْأَوَّلُ أَقْوَى فِي الظَّرَرِ او په نقصان کي اول زیات قوي دی ايمني که تفریق واقع سي او د خاوند حق باطل سي، نو دا د خاوند او بنځي دواړو په حق کي ښکاره نقصان دی، لېکن که تفریق واقع نه سي، بلکي نفقه د خاوند پر ذمه قرض سي، نو دا د دواړو په حق کي مفیده خبره ده | وَهَذَا لِأَنَّ التَّفَقُّهَ لَصِيدُ دَيْنَايَةِ الْقَاضِي او دا ځکه چې نفقه د قاضي په متعینولو سره ا د خاوند پر ذمه ا قرض گرځي ايمني د بنځي د نفقې حق ځکه مؤخر کېدای سي چې که چيري قاضي د خاوند پر ذمه نفقه د قرض په توگه متعین کړي (او بنځي ته ووايي چې د خاوند په نامه قرض اخله!)، نو هغه قرض گرځي، او کله چې خاوند مالدار سي، په هغه زمانه کي به بنځه له خاوند څخه خپل د نفقې قرض اخلي (يعني د قرض اداء کولو مطالبه به ځني کوي)، لهذا له نفقې څخه د خاوند عاجزه کېدلو په صورت کي به تفریق نه واقع کيږي | فَتَسْتَوِي فِي الرِّمَانِ الثَّانِي او بنځه به په بله زمانه کي له خاوند څخه ا هغه ا د نفقې قرض ا په پوره توگه واخلې وَقَوْتُ الْبَالِ وَهُوَ تَأْيِيدُ فِي النِّكَاحِ لَا يَلْحَقُ بِهَا هُوَ التَّقْصُودُ وَهُوَ التَّنَاسُلُ او د مال فوتېدل به (حال دا چې هغه په نکاح کي تابع دي) د هغه شي سره نه لاحق کيږي کوم چې مقصود دی چې هغه نسل او اولاد ا پیدا کول دي | په دې سره امام شافعي ته جواب ورکوي، هغه فرمایلي وو چې کله له جماع څخه د عاجزۍ په صورت کي تفریق واقع کيږي، نو له نفقې څخه د عاجزۍ په صورت کي به خامخا تفریق واقع کيږي، نو په دې جمله سره د هغه جواب ورکوي چې په نکاح کي مال يعني نفقه تابع ده، لېکن جماع يعني تولد او تناسل په نکاح کي اصل دی، نو ځکه به له جماع څخه د عاجزۍ په صورت کي تفریق واقع کيږي، او تابع پر اصل قیاسول او یو د بل سره لاحق کول صحیح نه دي، لهذا دامام شافعي دلیل او قیاس به صحیح نه وي | وَقَائِدَةُ الْأَمْرِ

بِالِاسْتِدَانَةِ مَعَ الْقَرْضِ أَنْ يُبَكِّنَهَا إِحَالَةَ الْغَرِيمِ عَلَى الزَّوْجِ او دنفقې د فرضيت باوجود د قرض اخيستلو د حکم فايده دا ده چي د ښځي لپاره دا ممکن سي چي قرض غوښتونکي پر خاوند حواله کړي سي ايمني قاضي به ځکه ښځي ته وايي "اِسْتَدِيْنِي عَلَيْهِ" (چي د خاوند په نامه قرض اخله!)، ددې فايده دا ده چي وروسته به ښځه دا قرض پر خاوند حواله کولای سي او قرض غوښتونکي به له خاوند څخه د قرض مطالبه کوي، نه له ښځي څخه، او که قاضي د خاوند په نامه د قرض اخيستلو حکم نه ورته وکړي، نو قرض غوښتونکي به له ښځي څخه د قرض مطالبه کوي او ښځه به پر خاوند قرض نه سي حواله کولای، نو ځکه به قاضي د "اِسْتَدِيْنِي عَلَيْهِ" حکم هم ورته کوي | فَاَمَّا اِذَا كَانَتْ اِلِاسْتِدَانَةُ بِغَيْرِ اَمْرِ الْقَاضِي كَانَتْ اِلِطَالَةً عَلَيْهَا دُونَ الزَّوْجِ لِهَکَن کي قرض اخيستل د قاضي له حکم څخه بغير وي نو ا.د قرض غوښتونکي مطالبه به پر ښځي وي، نه پر خاوند.

اللفات: ﴿اُعْسَرَ﴾ د افعال ماضي ده: تنگ لاسه کېدل، مفلسه کېدل، (بې وسه کېدل)، ﴿اِسْتَدِيْنِي﴾ د افتعال له باب څخه د واحد مؤنث امر حاضر صيغه ده: قرض اخيستل، په پور اخيستل، ﴿حَبَّتْ﴾ ذکر (د تناسل آله) پر کېدل، ﴿عَنَّةٌ﴾ نامردي، له جماع څخه عاجزه کېدل، ﴿اِحَالَةً﴾ پر بل چا حواله کول (مثلاً زيد قرض واخلي، او د خالد پر ذمه يې واچوي چي زما قرض به له خالد څخه اخلي!، همدې ته حواله وايي)، ﴿غَرِيْمٌ﴾ قرض غوښتونکي (هغه کس چي پر بل چا يې پور باندې وي).

تشریح: مسئله په عبارت کي تشریح سوه.

که تر غربت وروسته خاوند مالدار سي نو د نفقې د بدلون حکم

وَإِذَا قَضَى الْقَاضِي لَهَا بِتَقْفَةِ الْإِعْسَارِ او که چيري قاضي د ښځي لپاره د غربت والا دنفقې فيصله وکړه ثُمَّ آتَيْتَهُ او ايا خاوند مالدار سو فَقَاصَمَتْهُ، او ښځي دعوی وکړه تَكْمَلَهَا نَفَقَةُ النِّسَاءِ نو ا قاضي ا به د هغې لپاره د مالدار سړي اد نفقې په خيرا نفقه ور پوره کوي لِأَنَّ النِّفْقَةَ تَخْتَلِفُ بِحَسَبِ الْإِسَارِ وَالْإِعْسَارِ ځکه چي نفقه د مالدارۍ او غربت په اعتبار سره بدليږي بيا بدليږي | وَمَا قَضَى بِهِ تَقْدِيرٌ تَجِبُ او قاضي چي د کومې نفقې فيصله کړې ده هغه د داسي نفقې اندازه ده کوم چي تر هې نه ده فَإِذَا تَبَدَّلَ حَالُهُ لِهَذَا كَلَهُ د خاوند حالت بدل سو فَلَهَا اِلِطَالَةٌ بِتَمَارِجَتِهَا نو د خپل پوره حق د مطالبې کولو اختيار وي.

اللغات: «إغسار» د افعال مصدر دی: تنگلاسي، غربت، «خَاصَّتْ» د مفاعلي ماضي ده: جنگ او جگړه کول، دعوی کول.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی که دیوې ښځې خاوند غریب وو، او قاضي د ښځې لپاره د نَفَقَۃُ الْیَسَّار (د غربت والا نفقې) فیصله وکړه، او بیا خاوند مالدار سو، او ښځې د قاضي په دبار کې دعوی وکړه چې زما خاوند اوس مالدار سو، نو قاضي به اوس د نَفَقَۃُ الْیَسَّار (د مالدارۍ والا نفقې) فیصله کوي؛ ځکه چې د غربت والا نفقه د مجبورۍ او غریبۍ په وجه وه، اوس خاوند مالدار سو، نو ځکه به اوس پر هغه د اعلی درجې نفقه (نَفَقَۃُ الْیَسَّار) واجب وي.

وما قطعى الخ: په دې سره د یو مقدر سوال جواب ورکوي، سوال دا دی چې کله یو وار د قاضي په قضاوت (فیصله) سره د ښځې نفقه متعین سوه، نو بیا په هغه کې تغیر او بدلون راوستل پکار نه دي، ځکه چې په تغیر او تبدل سره د قاضي اوله فیصله فسخ کیږي، او دا مناسب نه دي، د دې په جواب کې صاحب د هدایې فرمایي چې دلته د قاضي فیصله نه باطلیږي، ځکه چې د ښځې نفقه په یوه وار نه واجبیږي، بلکې هره ورځ جلا، جلا (د خاوند د حالت مطابق) نفقه واجبیږي، لهذا قاضي چې کومه اوله فیصله کړې وه، هغه دهمېشه لپاره نه وه، بلکې هغه د داسې نفقې اندازه وه، کوم چې تر اوسه واجب سوې نه وه، ځکه چې د هغې تر وجوب مخکې د وجوب د سبب بدلېدلو (یعني د خاوند د حالت بدلېدلو) امکان او احتمال وو، او د دې احتمال په وجه به دلته د قاضي فیصله حتمي او قطعي نه وي، لهذا کله چې هغه حتمي نه ده، نو وروسته به په هغه کې تغیر او بدلون راوستل ممکن وي، او دغه بدلون ته به فسخ او بطلان نه ویل کیږي. (عنايه، بناية ج: ۵، ص: ۵۱۰)

خه وخت وروسته د تېر وخت د نفقي مطالبه کول

وَإِذَا مَسَّتْ مُدَّةُ الْيُسْرِ عَلَيْهَا أَوْ كَلَهُ فِي يَوْمٍ خَوْفٌ تَهْرُسِي أَوْ خَاوِنْدَ اِبِه دې وخت کې اښځې ته نفقه نه ورکړي وَطَالَبَتْهُ بِذَلِكَ أَوْ [بیا] ښځه له خاوند څخه د دې [نفقې] مطالبه وکړي فَلَا شَأْنَ لَهَا نُو د هغې لپاره به هېڅ نفقه [واجب] نه وي إِلَّا أَنْ يَكُونَ الْقَاضِي فَرَضَ لَهَا النِّفْقَةَ خُو دا چې قاضي د هغې لپاره نفقه متعین نه کړي أَوْ صَالَحَتِ الرَّؤُوسُ عَلَى وَقْدَارِ فِيهَا يَا ښځه د خاوند سره د نفقې پر معلوم مقدار صلح او موافقه وکړي فَيَقْطَعُ لَهَا بِنَفَقَةٍ مَا مَطَى نُو اِبِه دې صورت کې ابه د ښځې لپاره د تېر وخت د نفقي فیصله کیږي لِأَنَّ النِّفْقَةَ صِلَةٌ وَلَيْسَتْ بِعَوَضٍ عِنْدَنَا ځکه چې زموږ په نېز نفقه عطیه ده او

عوض نه دی علی ما مَرَّ مِنْ قَبْلُ لکه مخکي چي ادا خبره ا تهره سوه فَلَا يُسْتَحَكَمُ الْوُجُوبُ فِيهَا إِلَّا بِالْقَضَاءِ نو د قاضي له قضاء ا فيصلې اخځه بغير به په نفقه کي وجوب نه مؤکد کيږي کَالْهَبَةِ تَوْجِبُ الْبَيْتَ إِلَّا بِمُؤَكَّدٍ وَهُوَ الْقَبْضُ لکه هبه چي د مؤکد کونکي شي څخه بغير نه واجبيږي چي هغه ا مؤکد شي | قبضه ده وَالصَّدَقُ بِمَنْزِلَةِ الْقَضَاءِ او صلح او موافقه ا کول اد قاضي اد قضاء په درجه کي ده لِأَنَّ وِلَايَتَهُ عَلَى نَفْسِهِ أَقْوَى مِنْ وِلَايَةِ الْقَاضِي ځکه چي پر خپل ځان د خاوند ولايت د قاضي تر ولايت زيات قوي دی بِخِلَافِ الْبَيْتِ لَأَنَّهُ عَوْضٌ په خلاف دمهر. ځکه چي هغه عوض دی.

اللفات: ﴿صَالِحٌ﴾ د مفاعلي ماضي ده: صلح کول، سوله کول، موافقه کول (يعني د جنجال او جگړې پر ختمولو تړون او موافقه کول).

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی که ښځه مثلاً يو څو مياشتي (يا څو ورځي) له خاوند څخه نفقه نه واخلي، او بيا له خاوند څخه د تير و مياشتو نفقه وغواړي، نو هغې ته به هيڅ نفقه نه ورکول کيږي: ځکه چي د تېر سوي وخت نفقه د خاوند پر ذمه قرض نه ګرځي چي ښځه کله وغواړي دهغه مطالبه وکړي. لهدا وروسته به د ښځي غوښتنې او مطالبې لره هيڅ اعتبار نه وي. ها! که قاضي پر خاوند د نفقې يو معلوم مقدار ټاکلی وي (چي دومره مقدار نفقه به ته ښځي ته ورکوي). يا په خپله ښځي د خاوند سره پر يو معلوم مقدار صلح او موافقه (تړون) کړی وي (چي ته به ما ته دومره مقدار نفقه راکوي). نو په دې دواړو صورتونو کي به خاوند د تېر سوي وخت په حساب سره نفقه ورکوي: دليل دا دی چي زموږ په نېز نفقه عوض نه دی چي پر ذمه لازم کړی سي، بلکي نفقه يو عطيه او بخشش دی. لهدا د نفقې د قطعي ثبوت او استحکام لپاره د قاضي قضاء ضروري ده، او له قضاء څخه بغير نفقه نه مستحکم کيږي، ځکه چي په عطياتو او صلواتو کي زور او جبر نه چليږي. لهدا څرنگه چي هبه له قبضي څخه بغير ملکيت نه ثابتوي. همداسي نفقه هم له قضاء څخه بغير نه واجبيږي.

والصلح إلخ: فرمايي چي د خاوند او ښځي په خپل مينځ کي صلح او موافقه کول داسي دي لکه د قاضي قضاء. ځکه قاضي چي پر يو چا څومره ولايت لري، يو سړي ته پر خپل ځان تر هغه زيات ولايت حاصل وي (يعني پر خپل ځان د خاوند ولايت د قاضي تر ولايت زيات وي). له همدې کبله خاوند ته دا اختيار سته چي هغه د قاضي په ټاکل سوي (متعین سوي) مقدار نفقه کي اضافه وکړي. لهدا هغه ته به دا اختيار هم وي چي د قاضي له قضاء او فيصلې څخه بغير د ښځي سره پر يو مقدار صلح او تړون وکړي.

ددې په خلاف د مهر معامله ده. ځكه چي مهر عوض دی (عطيه او صله نه ده). نو په دې وجه به مڼه د قاضي له قضاء څخه بغير هم واجبيږي. او كه هر څو وخت وروسته بڼه د مهر مطالبه وكړي. نو ښځي ته به خپل مهر وركول كيږي.

د تېر وخت له نقې اداء كولو څخه مخكې د خاوند د مرګ حكم

وَأَنْ مَاتَ الزَّوْجُ بَعْدَ مَا قَضَى عَلَيْهِ بِالنِّفْقَةِ او که خاوند مر سی وروسته تر دې چي پر هغه باندي اد قاضي له طرفه اد نفقې اور کولو افيصله وسي وَمَطَى شَهْرٌ او په دې مينځ کي اڅو مياشتي اله نفقې ور کولو څخه بنير ا تيري سي سَقَطَتِ النِّفْقَةُ نو نفقه ساقطيري وَكَذَا إِذَا مَاتَ الزَّوْجَةُ او همدارنگه انفقہ ساقطيري ا کله چي نبځه مره سي لِأَنَّ النِّفْقَةَ صِلَةٌ حُكْمٌ چي نفقه يو عطيه ده وَالصَّلَاتُ تَسْقُطُ بِالنُّبُوتِ او عطيات د مرگ په وجه ساقطيري كَالْهَيْبَةِ تَبْطُلُ بِالنُّبُوتِ قَبْلَ الْقَبْضِ لکه هبه چي تر قبضه کولو مخکي د مرگ په وجه ساقطيري وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: تَصِيرُ دَيْنًا قَبْلَ الْقَضَاءِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي نفقه اد خاوند پر ذمه اد قاضي تر قضاء افيصلې امخکي اهم ا قرض گرځي وَلَا تَسْقُطُ بِالنُّبُوتِ او د مرگ په وجه نه ساقطيري لِأَنَّهُ عَوْضٌ عِنْدَهُ حُكْمٌ چي دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نېز نفقه اد ملک نکاح اعوض ده فَصَارَ كَسَائِرُ الدُّيُونِ نو داسي سوه لکه نور قرضونه او اعوضونه ا وَجَوَابُهُ قَدْ يَبَيَّنَا او ددې جواب مور امخکي ا بيان کړی دی.

اللغات: ﴿قَضَى﴾ د ضرب له باب څخه د واحد مذکر غائب ماضي مجهول صيغه ده (ماضي معلوم هم کېدای سي. او ضمير به يې قاضي او فيصله کونکي ته راجع وي): فيصله کول. قضاوت کول. ﴿مِلَّة﴾ عطيه، بخشش. له عوض څخه بغير ورکړه. چاته يوشی مفت (په وړيا توگه) ورکول. ﴿دَيُون﴾ جمع د "دَيْن" ده: قرضونه (پورونه)، قرضې.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که قاضي د یوې ښځې لپاره د نفقې فیصله وکړه (چې خاوند به هره ورځ تا ته خپله نفقه درکوي)، تر دې وروسته خاوند مثلاً څلور میاشتي ژوندی وو. او د دې مودت نفقه یې اداء نه کړه او بیا خاوند مړ سو، نو د دې څلورو میاشتو نفقه ساقطیږي (او د خاوند له پاته سوي مال څخه به ښځې ته دغه نفقه نه ورکول کیږي)، همدارنګه که د خاوند پر ځای ښځه مړه سي، نو هم نفقه ساقطیږي؛ دلیل دا دی چې زموږ په ټول نفقه عطیه ده، او د مرګ په وجه ټوله عطیات ساقطیږي. او عطیات د قرض په توګه نه واچیږي، لکه په هې ګي چې دا حکم دی یعنې که خالد

چي زید ته یو شی هبه کړي، او بیا د زید تر قبضه کولو مخکي خالد مړ سي یا زید مړ سي (یعني زید لا تر اوسه پر هغه شي قبضه کړي نه وي چي خالد او هب ا مړ سي، یا په خپله زید اموهوب له ا مړ سي)، نو په دې دواړو صورتونو کي هبه ساقطیږي (ځکه چي هبه هم یو عطیه ده)، لېکن د امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ په نېز نفقه عطیه نه ده، بلکي د ملک نکاح (ملک بضع) عوض ده، نو څرنگه چي مهر یا نور قرضونه (او عوضونه) بغیر د قاضي له قضاء څخه د سړي پر ذمه قرض دي، همداسي به نفقه هم د قاضي له قضاء څخه بغیر د خاوند پر ذمه قرض وي، او د مرگ په وجه به هغه نه ساقطیږي، بلکي که خاوند مړ سي، نو د هغه له پاته سوي مال څخه به بنځي ته (د څلور میاشتو) نفقه ورکول کیږي، او که بنځه مړه سي، نو هغه نفقه به د بنځي په وار ثانو کي تقسیميږي.

صاحب د هدایې فرمایي چي د دې جواب مخکي بیان سو چي نفقه عطیه ده، او د ملک نکاح عوض نه ده، د ملک نکاح عوض فقط مهر دی، او که نفقه هم د ملک نکاح عوض وگرځول سي، نو د یوه شي لپاره به دوه عوضونه ثابت سي، او دا صحیح نه دي، نو ځکه به نفقه عطیه او صله منل کیږي، نه عوض او بدل.

که خاوند د یو خو وخت نفقه مخکي (پر یوه ځای) ورکړي او بیا مړ سي (حکم او اختلاف)

وَإِنْ أَسْلَفَهَا نَفَقَةَ السَّنَةِ أَوْ كَإِخْوَانِهَا بَنِيَّ تَه ديوه کال نفقه په قرض ورکړي أَوْ عَجَّلَهَا يَعْنِي ادبوه کال نفقه اوړاندي ورکړي ثُمَّ مَاتَ أَوْ بَيَّا إِخْوَانَهُ مَرَّ سِي لَمْ يُسَلِّمْهَا وَمِنْهَا شَيْءٌ نوله بنځي څخه به هيڅ شي واپس نه اخیستل کیږي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ داحکم د شیخینو رَحْمَهُمَا اللهُ په نېز دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ: يُخْتَصَبُ لَهَا نَفَقَةُ مَا مَطَى وَمَا بَقِيَ لِلزَّوْجِ او امام محمد رَحْمَهُ اللهُ فرمایي: چي د بنځي لپاره به د تېر سوي مودت نفقه شمارل کیږي اور پرې بنوول کیږي او کوم څه چي باقي پاته سي هغه به د خاوند ادوار ثانو لپاره وي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ همداد امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ قول اهم دی وَعَنْ هَذَا الْخِلَافِ الْكِسُوفُ او پر همدغه اختلاف ابنځي ته ا جامې ورکول دي لِأَنَّهَا اسْتَعْجَلَتْ غَوَضًا عَنْ تَسْتَحِقُّهُ عَلَيْهِ بِالْإِحْتِسَابِ ځکه بنځي چي د احتساب په عوض کي پر خاوند د کوم شي حق درلودی هغه يې وړاندي واخیستی وَقَدْ بَطَلَ الْإِسْتِحْقَاقُ بِالنُّوْتِ او اد خاوند ا په مرگ سره استحقاق

● القول الرابع: قول الشيخين رَحْمَهُمَا اللهُ، كما قال العلامة ابن الممام رَحْمَهُ اللهُ: والفنوى على فوضما (فتح القدير ح)

ص: ۲۰۵، وكذا في رد المختار (ج: ۲، ص: ۷۱۷). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۳۸۵]

احققداره کېدل | بطل سو فَيَبْطُلُ الْعَوْضُ بِقَدَرِهِ | نو د هغه په اندازه به عوض | هم | باطلېږي كَرَرُ قِي
الْقَاضِي وَعَطَاءُ الْبَقَائِلَةِ | لکه د قاضي روزينه | تنخوا | او د مجاهدينو | او عسکرو | وظيفه | او خوراکه |
وَلَهُمَا : أَنَّهُ صَلَّةٌ وَقَدْ اتَّصَلَ بِهِ الْقَبْضُ | او د شيخينو رَحْمَتُهَا الله دليل دا دی : چي نفقه يو عطيه ده او
| دلته | د هغې سره قبضه | هم | متصل سوې ده وَلَا رُجُوعَ فِي الصَّلَاتِ بَعْدَ النَّوْتِ | او په عطياتو کي تر
مرگ وروسته رجوع نه سي کېدلای | لَا تَنْتَهَاءُ حُكْمُهَا | حکه چي | په مرگ سره | د عطياتو حکم | انتهاء ته
رسېږي | يعني په مرگ سره | د عطياتو حکم | نور مستحکم کيږي | او رجوع هيڅ گنجائش نه پکښي پاتېږي | اَكْبَا
فِي الْهَبَةِ | لکه په هبه کي | اچي | هم دغه حکم دی | وَلِهَذَا لَوْ هَلَكْتَ مِنْ غَيْرِ اسْتِهْلَاكِ | همدا وجه ده که له
| قصداً | هلاکولو | څخه | بغير نفقه | په خپله | هلاکه سي | لَا يُسْتَرَدُّ شَيْءٌ مِنْهَا بِالْإِجْمَاعِ | نو له ښځي
څخه به هيڅ شی واپس نه اخيستل کيږي | وَعَنْ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ أَكْثَرُ إِذَا قَبِضَتْ نَفَقَةُ الشَّهْرِ أَوْ مَا دُونَهُ | او
له امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ څخه روايت دی : چي کله ښځه د يوې مياشتي يا له هغه څخه د کم مودت پر
نقفي قبضه وکړي | لَا يُسْتَرَدُّ مِنْهَا شَيْءٌ | نو له هغې څخه به هيڅ شی واپس نه اخيستل کيږي | لَأَنَّهُ
يَسِيرُ | حکه چي | هغه معمولي غوندي وي | فَصَارَ فِي حُكْمِ الْحَالِ | نو هغه د اوسني حالت په حکم کي
سو.

اللغات : ﴿أَسْلَفَ﴾ د افعال ماضي ده : په قرض ورکول (په پور ورکول) ، ﴿عَجَلَ﴾ د تفعيل ماضي

ده : تلوار کول ، ژړاء کول ، وړاندي ورکول ، ﴿مُقَاتَلَةً﴾ جنگ کونکي خلک ، مراد ځني فوج ، عسکر

او مجاهدين دي ، ﴿لَا يُسْتَرَدُّ﴾ د استفعال له باب څخه د نفي مجهول صيغه ده : واپس اخيستل .

تشریح : صورت د مسئلې : دادی که يو سړی خپلي ښځي ته د يوه کال نفقه وړاندي (پريوه ځای

ورکړي) ، او بيا له يوه کال پوره کېدلو څخه مخکي خاوند مړ سي يا په خپله ښځه مړه سي ، نو د

شيخينو رَحْمَتُهَا الله مذهب دادی چي له دې ښځي څخه به هيڅ شی واپس نه اخيستل کيږي ، لېکن

امام محمد رَحِمَهُ الله فرمايي چي تر مرگ مخکي چي شو مړه وخت تېر سوی وي (يعني شو مړه وخت

چي خاوند ژوندی وي) ، هغه ته به حساب کيږي او ښځي ته به هغومره نفقه ورکول کيږي ، او کومه

نفقه چي پاته سي ، هغه به له ښځي څخه واپس اخيستل کيږي ، او خاوند يا د هغه وارثانو ته به حواله

کيږي (مثلاً که خاوند د يوه کال نفقه ورکړي ، او شپږ مياشتي هغه ژوندی وي . او بيا مړ سي ، نو د

شپږو مياشتو نفقه به له ښځي څخه واپس اخيستل کيږي. او هغې ته به فقط د خاوند د ژوند (شپږو مياشتو) نفقه ور پرېښوول کيږي). همدا د امام شافعي رَجَه الله قول دی، او ښځي ته کَسْوَة يعنې جامې ورکول هم پر دغه اختلاف دي.

دليل: د امام محمد او امام شافعي دليل دا دی چې نفقه ښځي ته د احتباس په عوض کي ورکول کيږي. لهدا څومره ورځي چي احتباس پاته وي (يعنې څومره ورځي چي ښځه د خاوند په نکاح کي او د هغه په کور کي محبوسه وي)، د هغومره ورځو نفقه به ښځي ته ورپرېښوول کيږي. او د څومره ورځو احتباس چي ختم سي، د هغومره ورځو نفقه به له ښځي څخه واپس اخيستل کيږي. لکه د قاضي يا يو مجاهد (او عسکر) ته چي پر يوه ځای د ټوله کال وظيفه (تنخا) او خوراکه مخکي ورکول سي، او شپږ مياشتي وروسته قاضي يا مجاهد (او عسکر) له کار څخه برطرفه کړي سي. يا دوی مړه سي. نو د پاته شپږو مياشتو وظيفه او خوراکه به واپس له دوی څخه اخيستل کيږي. نو همداسي به دلته هم د پاته ورځو نفقه له ښځي څخه واپس اخيستل کيږي.

د شيخينو دليل: دا دی چي زموږ په نيز نفقه عطيه او صله ده. او د عطياتو قاعده داده چي هغوی په قبضه سره بشپړ کيږي. او په مرگ سره د هغوی حکم انتهاء ته رسيږي. او نور مستحکم کيږي. يعنې تر مرگ مخکي خو د رجوع څه گنجائش پکښې وي. لېکن تر مرگ وروسته په هغوی کي د رجوع کولو هيڅ گنجائش نه پاتېږي. او دلته پر نفقې قبضه هم سوې ده. او مرگ هم واقع سوی دی. نو ځکه به اوس د نفقې په هکله هيڅ حساب و کتاب نه کيږي. او له ښځي څخه به واپس نه اخيستل کيږي. ځکه چي اوس د نفقې حکم بشپړ او مستحکم سو. لکه څرنگه چي هې به په قبضه او مرگ سره پوره کيږي او بيا په هغه کي هيڅ رجوع کېدلای نه سي. همدا وجه ده که د ښځي له تعدی څخه بغير نفقه هلاکه سي. نو بالاجماع له هغې څخه هيڅ شی واپس اخيستل کېدلای نه سي. ځکه چي په هلاکېدلو سره د نفقې حکم انتهاء ته ورسېدی.

وعن محمد بن الخ: فرمايي چي له امام محمد رَجَه الله څخه د محمد بن رستم يوروايت دا دی چي که ښځه له خاوند څخه پر يوه ځای د يوې مياشتي نفقه مخکي واخلي. يا تر يوې مياشتي که نفقه مخکي ځني واخلي. بيا په دواړو کي يو مړ سي. نو پاته نفقه به له ښځي څخه واپس نه اخيستل کيږي. ځکه چي د يوې مياشتي نفقه معمولي او لږ غوندي وي. او عموماً خاوند پر يوه ځای د يوې مياشتي نفقه مخکي ورکوي (ځکه چي هره ورځ نفقه ورکول مشکل وي). نو ځکه به داسي گڼل کيږي. چي خاوند ښځي ته (فقط) د دن ورځي واجبه نفقه ورکړه. او کله چي خاوند فقط د يوې ورځي نفقه ښځي ته ورکړي او بيا په هغه ورځ مړ سي. نو د هغې يوې ورځ نفقه له ښځي څخه واپس اخيستل کېدلای نه سي. همداسي به دغه (د يوې مياشتي) نفقه هم له هغې څخه واپس اخيستل کېدلای نه سي.

د غلام خاوند پر ذمه باندي د نفقي حکم

وَإِذَا تَزَوَّجَ الْعَبْدُ حُرًّا أَوْ كَرِهَ فَنَفَقَتُهَا دَيْنٌ عَلَيْهِ يَوْمَ فَيَهِمَا نُوْد
هَنْبِيَّ الْآزَادِي بِنَحْيِي أَنْفَقَ بِهِ دَغْلَامٍ پَر ذَمِّ قَرْضٍ وَيِ چي په هغه اقرض اكي به غلام خرڅول كيږي
وَمَعْنَاهُ: إِذَا تَزَوَّجَ بِإِذْنِ الْمَوْلَى أَوْ دَدِي مَطْلَب دَا دِي: چي كله غلام د مالک په اجازه سره نکاح وکړي
لَأَنَّهُ دَيْنٌ وَجَبَ فِي ذِمَّتِهِ لَوْجُودِ سَبَبِهِ حُكْمٌ چي نفقه اد غلام په حق کي ايو قرض دی کوم چي دخپل
سبب انکاح ا په وجه د غلام پر ذمه واجب سوی دی وَقَدْ ظَهَرَ وَجُوبُهُ فِي حَقِّ الْمَوْلَى أَوْ دَدِي قَرْض
وَجُوبِ د مالک په حق کي ښکاره سو فَيَتَعَلَّقُ بِرَقَبَتِهِ كَدَيْنِ السَّجَّارَةِ فِي الْعَبْدِ الشَّاجِرِ نو دا قرض به د
غلام د غاړي سره متعلق وي لکه د تاجر غلام په حق کي د تجارت قرض اچي د هغه د غاړي سره
متعلق كيږي او په هغه کي خرڅول كيږي ا وَلَهُ أَنْ يَفْتَدِيَ اَو مالک لره دا اختيار سته چي فديه ورکړي
لَأَنَّ حَقَّهَا فِي النَّفَقَةِ لَا فِي عَيْنِ الرِّقَّةِ حُكْمٌ چي د ښځي حق په نفقه کي دی. نه خاص په رقبه کي فَلَوْ
مَاكَ الْعَبْدُ سَقَطَتْ اَو که غلام مړ سي نو نفقه ساقطیږي وَكَذَا إِذَا قُتِلَ فِي الصَّحِيحِ اَو همدارنگه د
صحيح قول مطابق انفق ساقطیږي ا کله چي غلام ووژل سي لِأَنَّهُ صِلَةٌ حُكْمٌ چي نفقه يو عطيه ده.

اللغات: ﴿صِلَةٌ﴾ عطيه. له عوض څخه بغير (مفت) يوشی ورکول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو غلام دخپل مالک په اجازه د يوې آزادي ښځي سره نکاح وکړي. نو دانکاح صحيح او جائز ده. او د ښځي نفقه د هغه پر ذمه واجب ده. لېکن څرنگه چي د غلام سره هيڅ مال او پيسې نسته. د هغه ټوله شيان د مالک دي. نو ځکه به نفقه د هغه پر ذمه قرض وي. او که هغه نفقه اداء نه کړي. نو د هغه په بدله کي به غلام خرڅول كيږي: دليل دا دی چي نفقه دخپل سبب په وجه يعني دنکاح په وجه د غلام پر ذمه قرض وگرځېده. او څرنگه چي مالک په خپله غلام ته دنکاح اجازه ورکړې ده. نو ځکه به دا قرض د مالک سره متعلق وي. او څرنگه چي په هغه وخت کي به غلام دخپل قرض په عوض کي خرڅول كيږي کله چي مالک غلام ته د تجارت اجازه ورکړې وي او غلام ډېر قرضونه (پورونه) وکړي. همداسي به دلته د نفقي په قرض کي هم هغه خرڅول كيږي.

ولو ان يفتدى الم: ا و که مالک نه غواړي چي غلام خرڅ کړی سي. نو بيا هغه ته دا اختيار سته چي د غلام فديه ورکړي (يعني د ښځي چي څومره نفقه جوړیږي. هغه ټوله اداء کړي). ځکه چي د ښځي حق په نفقه کي دی. نه د غلام په رقبه او غاړه کي. لهدا د غلام خرڅول ضروري نه دي.

ولومات إلخ: فرمايي که تر نکاح وروسته غلام مړ سي يا ووژل سي، نو د مینځي نفقه ساقطیږي، ځکه چې نفقه زموږ په نېز صله او عطیه ده، او د مرگ په وجه سره ټوله عطیات ساقطیږي.

د مینځي نفقه

وَإِنْ تَزَوَّجَ الْمَرْءُ أَمَةً أَوْ كَرِهِيَ فَمَوْلَا هُوَ لَهَا مَعَهُ مَنَزِلًا أَوْ مَالِكٌ خِيلَهُ مِئْنَحَهُ بِهْ يُو كُور كِي د خاوند سره شپه تېرولو او وسېدللو ته پرېږدي فَعَلَيْهِ النَّفَقَةُ نو پر خاوند به [د مینځي] نفقه [واجب] وي لَأَنَّهُ تَحَقَّقَ الْإِحْتِبَاسُ ځکه چې احتباس ثابت سو وَإِنْ لَمْ يَزَوَّجْهَا او که مالک مینځه [د خاوند] سره شپه تېرولو ته نه پرېږدي فَلَا نَفَقَةَ لَهَا نو د هغې لپاره به نفقه [واجب] نه وي لِعَدَمِ الْإِحْتِبَاسِ ځکه چې احتباس نسته وَالْتَّبُوءُ أَنْ يُخْلِيَ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ فِي مَنَزِلِهِ وَلَا يَسْتَعْدِمَهَا او تبویت [یعني شپه تېرولو ته پرېښودل] ادا دي: چې مالک په خپل کور کي خاوند او بنځه سره پرېږدي او له مینځي څخه خدمت نه اخلي وَلَوْ اسْتَعْدِمَهَا بَعْدَ التَّبُوءِ او که له تبویت څخه وروسته مالک له مینځي څخه خدمت واخلې سَقَطَتِ النَّفَقَةُ نو نفقه له خاوند څخه ساقطیږي لَأَنَّهُ فَاتَ الْإِحْتِبَاسُ ځکه چې [د خاوند] په حق کي د مینځي [احتباس] فوت سو وَالْتَّبُوءُ غَيْرُ لَزَامَةٍ عَلَى مَا مَرَى النِّكَاحِ او تبویت [پر مالک] لازم نه دی لکه په کتاب النکاح کي چې [دا خبره] تېره سوه وَلَوْ خَدَمَتْهُ الْجَارِيَةُ أَحْيَانًا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَسْتَعْدِمَهَا او که مینځه کله نا کله [په خپله] د مالک خدمت وکړي بغير له دې چې مالک له هغې څخه خدمت واخلې [یعني د مالک له وينا څخه بغير مینځه د مالک خدمت وکړي] لَا تَسْقُطُ النَّفَقَةُ نو نفقه نه ساقطیږي لَأَنَّهُ لَمْ يَسْتَعْدِمَهَا لِيَكُونَ اسْتِزَادًا ځکه مالک له هغې څخه خدمت اخیستی نه دی چې دا واپس اخیستل وگرځي وَالْمُدَبَّرَةُ وَأُمُّ الْوَلَدِ فِي هَذَا كَالْأَمَةِ او مدبره او ام ولد په دې سلسله کي د مینځي په څیر دي.

اللفاظ: ﴿يُؤَا﴾ د تفعیل ماضی ده، ﴿يُؤَا يُبَوِّءُ تَبَوُّعًا﴾: اوسول، د شپه تېر لپاره ځای ورکول، ځای

ورته تیارول، دلته یې معنی داده کوم چې مصنف رَحْمَةُ اللهِ بَيَان کړه یعني "مینځه د خاوند سره استوگني (او شپه تېر) ته پرېښودل"، ﴿يُخْلِي﴾ د تفعیل مضارع ده: پرېښودل، ایله کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو آزاد سړی د بل چا د مینځي سره نکاح وکړي، او د مینځي مالک په خپل کور کي خاوند او مینځي ته د شپه تېر لپاره یوه خونه ورکړي (چې تاسو به دلته شپې

تېروى، او مالک له مينځي څخه خدمت نه اخلي. يا مالک مينځه د خاوند کور ته ايله کوي چي هلته ورځه! د خاوند سره شپې ته تېروه! او په خپله له مينځي څخه خدمت نه اخلي. نو په دې صورت کي پر خاوند د مينځي نفقه واجب ده، ځکه چي د يو ځای او سپېدلو او هڅېسو تېرولو په وجه د مينځي له طرفه احتباس ثابت سو. او نفقه د احتباس بدله او جزاء ده. نو ځکه به پر خاوند د مينځي لپاره نفقه واجب وي.

صاحب د هدايې فرمايي چي د "تَبْوِيت" مطلب دا دی چي مالک خپلي مينځي او د هغې خاوند ته په خپل کور کي يوه عليحده خونه ورکړي او له مينځي څخه خدمت نه اخلي. ځکه که مالک له مينځي څخه خدمت اخلي، نو احتباس به فوت سي، لهذا نفقه به هم ساقطېږي (او پر خاوند به نفقه ورکول واجب نه وي)، ځکه چي د نفقې شرط همدغه احتباس دی، نو د إِذَا فَاتَ الشَّرْطُ فَاتَ الْمَشْرُوطُ د قاعدې په وجه به د احتباس په فوتېدلو سره نفقه هم فوتېږي، او د احتباس فوتېدل ممکن هم دي، ځکه چي د مينځي په نکاح سره پر مالک تبويت (شپه تېر او استوگني ته پرېښوول) لازم نه دي، لکه په "بابُ نكاح الرقيق" کي چي د دې تفصيل تېر سو.

ولو خدمته إلخ: فرمايي که تر نکاح او تبويت وروسته مينځه د مالک له مطالبې څخه بغير په خپله کله نا کله د مالک خدمت کوي، نو په دې صورت کي نفقه نه ساقطېږي او پر خاوند د نفقې اداء کول لازم دي، ځکه چي دلته مالک له مينځي څخه خدمت اخيستی نه دی، بلکي مينځه په خپله د هغه خدمت کوي، نو دا استراد نه سو (يعني له تبويت څخه د مينځي واپس اخيستل نه سو). لهذا تبويت هم باقي پاته سو، او احتباس هم موجود سو، نو ځکه به نفقه هم باقي پاته وي.

والمدبره إلخ: فرمايي چي د نکاح، تبويت او احتباس په هکله چي څومره احکام د خالص مينځي په هکله تېر سوه، هغه ټوله احکام د مدبره مينځي او د أم ولد مينځي لپاره هم دي. لهذا په کومو صورتونو کي چي خالص مينځه د نفقې مستحقه گرځي، په هغه ټولو صورتونو کي به مدبره او أم ولد ته هم نفقه ورکول کېږي، او چيري چي خالص مينځه محرومه گرځي، هلته به دا دواړي مينځي هم محرومه گرځي. فقط والله أعلم وعلمه أتم.

فَصْلُ (فِي بَيَانِ السُّكْنَى)

(دا) فصل (د بنځي) داستوگني (دا حکامو) په بيان کي دی

تشریح: څرنګه چي نفقه او سکني دواړه د بنځي لپاره لازم او ضروري دي. نو ځکه صاحب د کتاب رَجُّهُ الله دواړه يو تربل وروسته (پرلپسې) بيان کړي دي. خو څرنګه چي د سکني په نسبت نفقي ته زيات ضرورت سته. نو په دې وجه يې د نفقي احکام او مسائل مخکي بيان کړل. او اوس د سکني احکام او مسائل بيانوي.

سُكْنَى: د "إِسْكَان" په معنی سره دی. "إِسْكَان" د افعال د باب مصدر دی چي دهغه يوه خاصه "متعدي کېدل" دي. نو د "سُكْنَى" او "إِسْكَان" معنی ده: بل څوک په يو ځای کي استوګن کول. اوسول. مېشتول. دا په اصل کي هغه "اوسولو (استوګن کولو)" ته وايي. کوم چي بېله عوضه وي يعني "د اوسېدلو او استوګني لپاره مفت ځای ورکول". صاحب د معجم الوسيط يې داسي تعريف کړی دی: "السُّكْنَى هُوَ الْإِسْكَانُ وَأَنْ تُسْكِنَ إِنْسَانًا مَنْزِلًا يَلَا أَجْرَةَ". (معجم الوسيط ج: ۱، ص: ۴۴۰)

د "سکني" حکم

وَعَلَى الرَّوِّ أَنْ يُسْكِنَهَا فِي دَارٍ مَقْرُونَةٍ لَيْسَ فِيهَا أَحَدٌ مِنْ أَهْلِهَا أَوْ بِخَوَانِدٍ لَزِمٍ دِي چي بنځه په يوازي اجلا کور کي و اوسوي چي په هغه کي د خاوند د کورنۍ هيڅ فرد استوګن نه وي إِلَّا أَنْ تَخْتَارَ ذَلِكَ خَوْدا چي بنځه هغه په خپله او غواړي اچي زما سره دي بل څوک هم استوګن وي. پروانه لري إِلَّا أَنَّ السُّكْنَى مِنْ كِفَايَتِهَا ځکه چي اوسول استوګن کول د بنځي له کفايت څخه دي ايمني په دې سره بنځه پوره کيږي او له احتياج څخه خلاصیږي. او پر خاوند د بنځي پوره کول او د بل چا له احتياج څخه د هغې ساتل واجب دي اَفَيَجِبُ لَهَا كَالْتَفَقَةِ لِهَذَا د نفقي په څير به سکني اهم د هغې لپاره اواجب اوي وَقَدْ أَجَبَهُ اللَّهُ تَعَالَى مَقْرُونًا بِالتَّفَقُّعِ او الله تعالی سکني استوګن کول د نفقي سره متصل واجب کړي دي وَإِذَا وَجَبَ حَقُّهَا او کله چي سکني د بنځي لپاره د حق په توګه واجب سوه لَيْسَ لَهُ أَنْ يُشْرِكَ غَيْرَهَا فيه نو د خاوند لپاره دا جائز نه دي چي له بنځي څخه بل څوک په سکني کي د بنځي سره ا

شريک کړي **لَا تَتَمَرَّرُ بِهِ** ځکه چې په اشتراک سره ښځې ته تکلیف رسیږي **فَإِنَّهَا لَا تَأْمَنُ عَدَّ** متاعها ځکه چې هغه به پر خپل سامان مطمئنه نه وي او هر وخت به په دې پیره کې وي چې هسې نه زما سامان غلا سي **وَيُنْعَعُهَا ذَلِكَ مِنَ الْعَاشِرَةِ مَعَ رُوحِهَا وَمِنَ الْإِسْتِنَاعِ** اهدارنگه اشتراک ښځه منع کوي د خاوند له یو ځای اوسېدلو څخه او له نفع اخیستلو اجماع کولو څخه **إِلَّا أَنْ تَخْتَارَ** خودا چې ښځه اېه خپله هغه اشتراک او غواړي **لَا تَهَارِضِيَتْ بِاتِّقَاصِ حَقِّهَا** ځکه چې اېه دې صورت کې ا هغه د خپل حق پر کمولو راضي سوه **وَإِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ مِنْ غَيْرِهَا** او که له بلې ښځې څخه خاوند یو زوی لري اکوم چې د دې ښځې مېړنۍ زوی کېږي **أَفَلَيْسَ لَهُ أَنْ يُسَكِّنَهُ مَعَهَا** نو خاوند لره جائز نه دي چې هغه د دې ښځې سره و اوسوي **لِمَا بَيَّنَّا** د هغه دلیل په وجه کوم چې موږ بیان کړی ا چې په دې سره ښځې ته تکلیف رسیږي **وَلَوْ أَسْكَنَهَا فِي بَيْتٍ مِنَ الدَّارِ مُفَرِّدًا وَلَهُ غُلُقٌ** او که خاوند ښځه د خپل کور په علیحده خونه اکوته ا کي و اوسوي چې هغه خونه د بندېدلو دروازه اهمه لري **كَقَاهَا** نو دا د ښځې لپاره کافي دي **لِأَنَّ النِّقْصُودَ قَدْ حَصَلَ** ځکه چې مقصود حاصل سو.

اللغات: «يُسَكِّنُ» د افعال مضارع ده: اوسول، استوگن کول، استوگنه ورکول (د اوسېدلو لپاره ځای ورکول)، «دَارٌ» هغه کور ته وايي چې دېوالونه پر راگرځېدلي وي. او د ضرورت ځايونه (لکه بیت الخلاء او داسې) نور پکښې وي، «الِاتِّقَاصُ» دافتعال مصدر دی: کمېدل، کمول، «بَيْتٌ» د شپه تېر ځای، په اصل کې خوني او کوټې ته وايي، «غُلُقٌ» دلام په ضمه سره هغه دروازې ته وايي چې بندېږي او قلف وراچول کېږي، او دلام په فتحه سره قلف ته وايي، او دلام په سکون سره مصدر دی په معنی 'سره د "بندولو".

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی چې کله سړی د ښځې سره نکاح وکړي او خپل کور ته یې راولي، نو پر هغه واجب دي چې د خپلې ښځې لپاره د یو داسې علیحده ځای انتظام او بندوبست وکړي، چې په هغه کې د خاوند د کورنۍ هېڅ فرد نه اوسیږي، بلکې هلته فقط د ښځې او خاوند حکومت وي؛ دلیل دا دی چې پر خاوند داسې نفقه واجب ده کوم چې د ښځې لپاره کافي وي، او سکني اواستوگنه هم له کفایت څخه ده، ځکه چې استوگنه هم د ښځې په ضروریاتو کې داخل ده، نو ځکه به هغه هم پر خاوند واجب وي، او بل دا چې د عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه په قرائت کې نفقه او سکني یو

ځای متصل سره ذکر سوي دي، نو په دې وجه به هم سکني واجب وي. د عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه قرائت دای: "أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ وَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ مِنْ وَجَدِكُمْ" (سورة الطلاق، ۱۶) (يعني تاسي د خپل وس مطابقې ښځې په هغه ځای کي اوسوئ! چيري چي تاسي اوسېږئ! او هغوی ته نفقه هم ورکوئ!) (داد عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قرائت دی).

له دې آيت څخه ثابته سوه چي د نفقې په څير ښځي ته داستوگني لپاره ځای ورکول هم واجب دي. او کله چي داستوگني لپاره ځای ورکول واجب دي، نو په هغه کي د بل چا شرکت مانع دي. ځکه چي په شرکت سره ښځي ته نقصان رسيږي چي هغه به هر وخت د خپل مال او سامان د غلا کېدلو په پيره کي وي. او د خاوند سره به د هغې يو ځای اوسېدل او جماع کول مشکل وي. نو په دې وجه عليه حده ځای ورکول ضروري دي. لېکن که ښځه په خپله د خاوند د کورنۍ او قريبانو سره په يوه ځای او يوه کور کي په اوسېدلو راضي وي، نو په دې صورت کي د ښځي لپاره د عليه حده ځای انتظام کول ضروري نه دي. ځکه چي ښځي په خپله خپل حق ساقط کړي.

وان كان له الخ: او که چيري خاوند له دغه ښځي څخه بغير د يو بل ښځي څخه زوی لري (چي هغه ته د دې ښځي مېړنۍ زوی وايي)، نو هغه هم په دې ځای کي د ښځي سره اوسول صحيح نه دي. ځکه چي په دې سره هم ښځي ته ضرر او نقصان رسيږي (او هر وخت به د سامان غلا کېدلو او نورو مشکلاتو خطر وي).

ولو أسكنها الخ: د دې حاصل دای چي که د خاوند کور غټ وي او ډيري خوني (کوټې) لري، او خاوند يوه عليه حده خونه ښځي ته ورکړي چي په هغه کي د بندېدلو دروازه موجوده وي (چي د ضرورت په وخت کي دروازه بنده کړی سي)، نو داسي خونه هم د ښځي داستوگني او سکني لپاره کافي ده؛ ځکه د ښځي مقصد دای چي د هغې سامان محفوظ سي او د خاوند سره د تنهائۍ په حالت کي يو ځای سي. او دا مقصد په عليه حده او جلا خونه سره هم حاصلېږي.

د خپل کورنۍ (خېلوانو) سره د ښځي د ملاقات حق

وَلَهُ أَنْ يَسْتَمِعَ إِلَيْهَا وَوَلَدَهَا مِنْ غَيْرِ وَأَهْلُهَا مِنَ الدُّخُولِ عَلَيْهَا او خاوند لره دا حق سته چي هغه د ښځي مور وپلار او له بل خاوند څخه د ښځي زوی او د ښځي اهل انډې قريبان ښځي ته له اتک اراتگ څخه منع کړي لِأَنَّ النِّزْلَ مِنْكُمْ ځکه چي کور د خاوند ملکيت دی فَلَهُ حَقُّ النِّزْلِ مِنْ دُخُولِ مَنْزِلِهِ لِهَذَا هغه ته به خپل ملکيت کي له داخلېدلو څخه ادبل چا د منع کولو حق وي وَلَا يَسْتَعْنِفُ مِنَ النَّظَرِ

إِنَّمَا وَكَلَاهُمَا إِلَى أَيِّ وَقْتٍ اغْتَارُوا اوْ خَاوَنَد به دوى اپلار ومور او نور قربان اد بنهي و طرف ته له كتلو او د بنهي له خبرو شخه نه منع كوي كله چي هم دوى اد بنهي ليدل او دهنې سره خبري كول او غواړي لېنا فِيهِ مِنْ قَطِيعَةِ الرَّحْمِ حُكْه چي په دې كي د صله رحمى او قربات قطع كول دي وَلَيْسَ لَهُ فِي ذَلِكَ فَرْزٌ او په دې كي د خاوند لپاره هيڅ ضرر اهم انسته وَقِيلَ: لَا يَنْتَعُ مِنَ الدُّخُولِ وَالْكَلَامِ او ا په دې هكله او بل سوي دي: چي خاوند به ادوى له داخلېدلو او خبرو كولو شخه نه منع كوي وَإِنَّمَا يَنْتَعُهُمْ مِنَ الْقَرَارِ بلكي دوى به له اډېر پاتېدلو شخه منع كوي لِأَنَّ الْفِتْنَةَ فِي اللَّبَاطِ وَتَطْوِيلَ الْكَلَامِ حُكْه چي په پاتېدلو او د خبرو په اوږدولو كي فتنه وي ايمني دا دفتې سبب مخرجي ا وَقِيلَ: لَا يَنْتَعُهَا مِنَ الْخُرُوجِ إِلَى الْوَالِدَيْنِ وَلَا يَنْتَعُهَا مِنَ الدُّخُولِ عَلَيْهَا فِي كُلِّ جُمُعَةٍ او ويل سوي دي: چي خاوند به هره جمعه كي ايوه ورځ ا بنه مور و پلار ته له ورتگ شخه نه منع كوي او نه به مور و پلار بنهي ته له راتگ شخه منع كوي وَفِي غَيْرِهِمَا مِنَ الْحَرَامِ التَّقْدِيرُ بِسَنَةِ او له مور و پلار شخه بغير د نورو محارمو انژدې قربانوا په حق كي يو كال ټاكل سوى دى وَهُوَ الصَّحِيحُ او همدا صحيح دي.

اللفات: ﴿قَطِيعَةٌ﴾ قطع كول، غوڅول، ختمول، بند چلن كول، ﴿اللَّبَاطُ﴾ مصدر دى: پاتېدل.

درنگ كول، په يو ځاى كي وخت تېرول، ﴿تَقْدِيرُ﴾ اندازه كول، مودت ټاكل (مقرر كول).

تشرېح: مسئله: داده چي كله خاوند بنهي ته عليه ده كور وركړي، اوس هغه ته دا حق سته چي د بنهي پلار او مور (خسر او خواښې) او نور نژدې قربان دغه كور ته له راتلو شخه منع كړي: حُكْه چي دغه كور د خاوند ملكيت دى، او هغه ته په خپل ملكيت كي هر ډول حق او اختيار سته، لهذا د منع كولو حق به هم ورته حاصل وي، ها! كه د بنهي پلار و مور يا نور نژدې قربان د بنهي سره خبري كول و غواړي، نو خاوند هغه نه سي منع كولاى: حُكْه چي په دې سره صله رحمي قطع كيږي، او صله رحمي قطع كول حرام دي، په حديث كي ذكر سوي دي: "لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ" (يعني د قربات او صله رحمي قطع كونكى اختمونكى ا به جنت ته داخل نه سي)، (ها! كه هغوى د خاوند په خلاف يو پلان او سازش جوړوي، نو بيا يې منع كولاى سي).

وقيل لهم: فرمايي چي د ځيني علماؤ رايه داده چي كه د بنهي مور او پلار كور ته راسي او دلېر گړي لپاره يو څو خبري كول او څه وخت تېرول غواړي، نو خاوند هغوى له دې شخه نه سي منع كولاى، حُكْه چي په دې سره صله رحمي قطعي كيږي، لېكن كه مور او پلار د شپې پاته كيږي، يا تر ډېر

وخته پوري گپه شپه او اوږدې خبرې کوي. نوله دې څخه يې منع کولای سي. ځکه چې ډېر وخت تېرول يا خبرې اوږدول دفتنې او فساد سبب گرځي. لهدا کوم شی چې د فساد سبب وي. پر هغه بنديز لگول صحيح دي. بلکې ضروري دي.

وقيل الخ: د ځينو علماؤ رايه داده چې په هفته (اونۍ) کي يوه ورځ بنځه دخپل مور و پلار سره همدارنگه مور و پلار دخپلي لور (بنځي) سره ملاقات او ليدنه کتنه کولای سي. او په هغه يوه ورځ خاوند لره د منع کولو حق نسته. اوله مور و پلار څخه بغير دنورو نژدې قربانو لپاره په ټوله کال کي د يو وار ملاقات کولو اجازه سته. همدا صحيح او مفتی به قول دی.

د غائب خاوند له مال څخه د نفقي اداء کولو بيان

وَإِذَا غَابَ الرَّجُلُ وَلَهُ مَالٌ فِي بَيْدِ رَجُلٍ يَعْتَرِفُ بِهِ بِالزَّوْجِيَّةِ أَوْ كَلَهُ فِي يَوْمٍ سَرَى غَائِبٌ سَيَّ او د هغه مال د يو داسي سري په لاس کي امانت پروت اوي چې هغه د مال اقرار کوي او ايوې بنځي ا د زوجيت اقرار کوي چې دا بنځه د هغه زوجه (ماينه) ده **فَرَضَ الْقَاضِي فِي ذَلِكَ الْمَالِ نَفَقَةَ زَوْجَةِ الْغَائِبِ وَوَلَدِهِ الصَّغِيرِ وَالْبَنَةِ** نو قاضي دي په دغه مال کي د غائب سري د بنځي او د هغه د کوچني بچيانو او د هغه د مور و پلار نفقه مقرره کړي **وَكَذَا إِذَا عَلِمَ الْقَاضِي ذَلِكَ وَلَمْ يَعْتَرَفْ بِهِ** او همدارنگه ا په هغه صورت کي دي هم دې کسانو لپاره نفقه مقرره کړي ا کله چې قاضي په دې خبروي او هغه سري ا مودع ا دې قرار نه کوي **لَأَنَّهُ لَمَّا أَقْرَأَ بِالزَّوْجِيَّةِ وَالْوَدِيعَةِ ځکه کله چې مودع ا د زوجيت او وديعت امانت ايښولوا اقرار وکړی فَقَدْ أَقْرَأَ أَنْ حَقَّ الْأَخْذِ لَهَا** نو هغه د دې خبرې اقرار اهم ا وکړی چې دغه بنځي ته اله دې مال څخه د نفقي ا د اخيستلو حق سته **لَأَنَّ لَهَا أَنْ تَأْخُذَ مِنْ مَالِ الزَّوْجِ حَقَّهَا مِنْ غَيْرِ رِضَا ځکه چې بنځي ته دا اختيار سته چې د خاوند له رضا څخه بغير د خاوند له مال څخه خپل ا د نفقي ا حق واخلي وَاقْرَأَ صَاحِبَ** **النِّدْيِ مَقْبُولٌ فِي حَقِّ نَفْسِهِ** او د قبضي والا مودع ا اقرار د منلو وړ دی **لَا سَبَّاهُنَا** خصوصاً دلته **فَإِنَّهُ لَوْ أَنْكَرَ أَحَدَ الْأَمْرَيْنِ ځکه که هغه ا مودع ا له دوو معاملو ا صورتونو ا څخه انکار کولای لَا تُقْبَلُ بَيِّنَةُ** **الْمَرْأَةِ فِيهِ** نو په دې سلسله کي به د بنځي بيسنه نه منل کېدلای **لَأَنَّ الْمُدَّعَى كَيْسَ بِخَصْمٍ فِي اثْبَاتِ الزَّوْجِيَّةِ عَلَيْهِ ځکه چې مودع مدعی عليه نه دی پر هغه باندي ا د بنځي ا د زوجيت ثابتولو په صورت کي ايمني که بنځه پر مودع ا د زوجيت دعوی وکړي. نو هغه مدعی عليه جوړېدلای نه سي (اثمار**

الهداية) | وَلَا الزَّائِقُ خَصْمٌ فِي اثْبَاتِ حُقُوقِ الْغَائِبِ | او نه بنسخه د غائب خاوند د حقوقو په ثابتولو کي مدعي ده ايمني نه بنسخه په دې دعوی سره مدعيه جوړېدلای سي چي زه دهغه غائب سړي بنسخه یم | وَإِذَا ثَبَّتَ فِي حَقِّهِ لِهَذَا كَلَهُ چي د مودع اصحاب اليدا په حق کي اقرار ا ثابت سو تَعَدَّى إِلَى الْغَائِبِ نو د غائب خاوند و طرف ته به متعدي کيږي وَكَذَا إِذَا كَانَ الْمَالُ فِي يَدِهِ مُضَارَبَةً او همدارنگه کله چي دهغه اصحاب اليدا په لاس کي دمضاربت مال وي انوهم دغه حکم دی ا وَكَذَا الْجَوَابُ فِي الدِّينِ او په قرضه کي هم دغه حکم دی وَلَهَذَا لَكُلُّهُ إِذَا كَانَ الْمَالُ مِنْ جَنْسِ حَقِّهَا دَرَاهِمٌ أَوْ دَنَانِيرٌ أَوْ طَعَامًا أَوْ كِسْفَةً مِنْ جَنْسِ حَقِّهَا دا ټوله تفصيل په هغه وخت کي دی کله چي مال د بنسخي د حق له جنس څخه وي يعني درهم يا دينار وي، يا خوراک وي. يا د بنسخي سره لائق جامې وي أَمَّا إِذَا كَانَ مِنْ خِلَافِ جَنْسِهِ لېکن که هغه مال د بنسخي د حق له جنس څخه خلاف وي لَا تَقْرَضُ التَّقْفُ فِيهِ نو په هغه کي به نفقه نه مقرره کيږي لِأَنَّهُ يَخْتَلِجُ إِلَى الْبَيْعِ ځکه چي اد نفقې مقرر کولو لپاره به اهغه خرڅولو ته اړتيا لري ايمني که هغه مال د بنسخي د حق له جنس څخه نه وي، نو هغه نه بنسخه خولای سي او نه يوشی په رانيولای سي، لهذا هغه به د بنسخي د نفقې لپاره خامخا خرڅول کيږي | وَلَا يُبَاءُ مَالُ الْغَائِبِ بِالْإِثْقَاقِ احوالانکي اد غائب سړي مال بالاتفاق خرڅول کېدلای نه سي أَمَّا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ فَلَا يَنْبَأُ عَلَى الْغَائِبِ دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز خو ځکه چي ا کله اد حاضر سړي مال خرڅول کېدلای نه سي وَكَذَا عَلَى الْغَائِبِ نو د غائب ا مال ا به هم خرڅول کېدلای نه سي وَأَمَّا عِنْدَ هَذَا فَلَا يَنْبَأُ إِنْ كَانَ يَقْضَى عَلَى الْغَائِبِ * او د صاحبينو په نېز که څه هم قاضي د حاضر سړي د مال اخرڅولو ا فيصله کولای سي لِأَنَّهُ يُعْرِضُ امْتِنَاعَهُ ځکه چي اقاضي ته اد هغه انکار کول معلومېږي ا ځکه چي هغه د قاضي مخ ته حاضر دی ا لَا يَقْضَى عَلَى الْغَائِبِ لېکن اد غائب سړي د مال اخرڅولو ا فيصله نه سي کولای لِأَنَّهُ لَا يُعْرِضُ امْتِنَاعَهُ ځکه چي دهغه انکار کول اقاضي ته معلومېدلای نه سي.

* القول الرابع: په دې هکله دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ قول راجع دی چي اد قاضي لپاره د حاضر سړي مال خرڅول هم صحيح نه دي. کما قال العلامة فاسي حان رَحِمَهُ اللهُ: وَلَا يَبَاحُ عَلَى الرُّوحِ الْخَاصِرِ عَرُوضُهُ فِي الدِّينِ وَالنَّفَقَةِ... (الخبيرة ج: ۱، ص: ۱۹۹، ۲۰۰). و ددای حلاصه العناوی (ج: ۲، ص: ۶۱)، و کدا فی الهندية (ج: ۱، ص: ۵۵۲). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۳۶۵]

اللغات: «وَدِئَةٌ» هغه شی کوم چي یو چا ته په امانت ایښول سوي وي (دلته د غائب سړي مال وديعت دی، ځکه چي هغه بل سړي ته د امانت په توګه پرې ایښي دی، او دغه بل سړي ته مودع صاحب الید وایي، د مودع معنی ده: «چا ته چي مال په امانت ایښول سوي وي»، او صاحب الید ځکه ورته وایي، چي د غائب سړي مال دده په لاس او قبضه کي دی، «لَا سَيِّمًا» خصوصاً، په ځانګړې توګه، «خَصْمٌ» مخالف ګروپ، ددې لفظ اطلاق کله پر مدعي کیږي، او کله پر مدعي علیه کیږي، دلته په «الْبُدْعُ لَيْسَ بِخَصْمٍ» کي له خصم څخه مراد مدعي علیه دی، او په «وَلَا الْمَرْأَةُ بِخَصْمٍ» کي له خصم څخه مراد مدعي دی (يعني ښځه مدعيه ده)، «كُسُوفَةٌ» جامې، کالي، «لَا يُبَاعُ» دنتع له باب څخه دتقي مجهول صیغه ده: خرڅول (پلورل).

تشریح: صورت د مسئلې: دای که یو سړی غائب وي، او هیڅ درک او پته یې معلومه نه وي، لېکن دیو معلوم سړي سره د هغه مال پروت وي، او دغه معلوم سړی (مودع) دا خبره مني او اقرار کوي چي دا مال د هغه (غائب) سړي دی او دا ښځه هم د هغه (ماینه) ده، نو په دې صورت کي به قاضي له دغه مال څخه د غائب سړي (خاوند) د ښځي او د هغه د بچیانو او مور و پلار لپاره نفقه مقرره کوي، او همدا حکم په هغه وخت کي هم دی کله چي په خپله قاضي ته دا معلومه وي چي د غائب سړي مال د فلانکي کس سره پروت دی، هغه که فلانکی کس (مودع) د مال اقرار کوي او که یې نه کوي، یعنی په دې دویم صورت کي هم قاضي د غائب سړي له مال څخه د هغه د ښځي او بچیانو لپاره نفقه مقرره کولای سي.

دلیل: د اول صورت دلیل دا دی چي کله دلته مودع سړي (صاحب الید) دا خبره ومنل او اقرار یې وکړی چي دغه مال د غائب سړي دی او دا ښځه د هغه ده، نو هغه د دې خبري اقرار هم وکړی چي دا ښځه له دې مال څخه د خپل ځان او بچیانو لپاره د نفقې اخیستلو حق لري، ځکه چي شریعت ښځي ته دومره اختیار ورکړی دی چي د خاوند له رضا څخه بغیر هم هغه د خاوند له مال څخه خپله نفقه او خرچه اخیستلای سي، لهذا کله چي ښځي ته په خپله د نفقې اخیستلو اختیار سته، نو د قاضي په قضاء سره به هغي ته په درجه اولی د نفقې اخیستلو حق او اختیار وي.

و اقرار صاحب الید إلخ: په دې سره دیو مقدر اعتراض جواب ورکوي، اعتراض دای چي دا مال د مودع سړي نه دی (يعني د مال د هغه صاحب الید نه دی، کوم ته چي مال پروت دی)، بلګي دا مال د غائب خاوند دی، نو د غائب خاوند په حق کي به د هغه اقرار څرنګه صحیح وي، ځکه چي په دې اقرار سره هغه (غائب خاوند) ته نقصان رسیږي؟ نو ددې په جواب کي فرمایي چي دا اقرار اول په خپله د مودع

په حق کي ثابتیږي (ځکه چي مال دهغه سره پروت دی او هغه په خپل لاس مال (نفقه) ورکوي). او بیا دا اقرار له هغه څخه د غائب خاوند و طرف ته متعدي کیږي (منتقل کیږي). او که سړی په خپل حق کي اقرار وکړي، نو صحیح دی، لهدا د مودع اقرار به صحیح وي، او د غائب خاوند و طرف ته به د هغه متعدي کېدل هم صحیح وي. خصوصاً دلته به په طریقه اولی سره د هغه اقرار صحیح او مقبول وي.

لا شيا ههنا: دا عبارت څه ستونزمن دی، حاصل یې دا دی چي دلته په طریقه اولی سره د مودع اقرار صحیح او مقبول دی، د هغه وجه داده چي که چیري دلته مودع (صاحب الید) مدعی علیه وای، نو په دې صورت کي به د هغه اقرار د غائب سړي (خاوند) په حق کي نقصان منډ وای، او د هغه اقرار به صحیح نه وای، لېکن دلته هغه مدعی علیه جوړېدلای نه سي، نو ځکه به د هغه اقرار صحیح وي، او تر اقرار وروسته به هغه د خاوند و طرف ته منتقل کیږي، دلته مودع سړی په دوو صورتونو کي مدعی علیه جوړېدلای سي: ①... یو دا چي ښځه پر مودع د خپل زوجیت دعوی وکړي (چي مودع زما خاوند دی). او هغه مدعی علیه جوړې کړي، او ښځه داسي نه سي کولای، ځکه چي مودع د هغې د نکاح او زوجیت سره هیڅ مطلب نه لري، نو په دې وجه هغه مدعی علیه جوړېدلای نه سي. ②... دویم صورت دادی چي ښځه پر غائب خاوند د خپل حق ثابتېدلو دعوی وکړي، او هغه مدعی علیه جوړې کړي. لېکن داهم نه سي کولای، ځکه چي خاوند غائب دی، او (د قاضي لپاره) پر غائب سړي فیصله کول صحیح نه دي، لهدا نه به هغه مدعی علیه جوړیږي، او نه به د هغه په خلاف فیصله کیږي، لهدا کله چي دواړه صورتونه ناممکن دي، نو مودع سړی له غائب څخه بالکل علیحده او جلا سو. نو ځکه به د مودع اقرار په خپل حق کي وي، د غائب خاوند په حق کي نه وي، او له مودع څخه به د غائب خاوند و طرف ته منتقل کیږي.

(په دې عبارت کي له أَحَدُ الْأَمْرَيْنِ څخه دغه پورتنی دوه صورتونه مراد دي، اول صورت په "لأن المودع ليس بخصم..." سره بیان سوی دی، او دویم صورت په "وَلَا الْمَرْأَةُ خَصْمٌ..." سره بیان سوی دی، او د خَصْمُ تفصیل په لغاتو کي ذکر سو).

وکذا إلخ: فرمایي که چیري د غائب خاوند مال د مودع سړي سره د ودیعت په توګه پروت نه وي، بلکي د مضاربت په توګه وي، نو هم دغه حکم دی، یعنی له هغه څخه به نفقه مقرره کیږي، او همدارنګه که د دغه سړي سره د غائب خاوند څه قرض پروت وي، او دغه سړی د قرض او زوجیت دواړو اقرار کوي، نو هم به له دې قرض څخه نفقه مقرره کیږي.

وهذا كله إلخ؛ فرمائي چي دنفقې مقرر كولو په هكله چي كوم تفصيل اوس ذكر سو. دا په هغه صورت كي دى كله چي دغه دوديعت مال ياد مضاربت مال ياد قرضې مال د بنسعي د حق له جنس څخه وي (يعني دنفقې له جنس څخه وي)، مطلب دا چي روپۍ او پيسې وي، يا غله وي يا د بنسعي د اغوستلو جامې وي، لېكن كه هغه د بنسعي د حق له جنس څخه نه وي، نو په دې صورت كي به له دغه مال څخه نفقه نه مقرره كيږي؛ ځكه كله چي دغه مال د بنسعي د حق له جنس څخه نه وي، نو په هغه كي له خرڅولو څخه بغير نفقه مقرره كول ممكن نه دي (بلكي دنفقې لپاره به خامخا هغه مال خرڅول كيږي)، حالانكي حكم دا دى چي دغائب سړي مال بالاتفاق خرڅول جائز نه دي، نه دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز او نه دصاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز، دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز ځكه جائز نه دى، ځكه هغه فرمائي چي كله د حاضر او موجود سړي مال خرڅول د قاضي لپاره جائز نه دي، نو دغائب او غير موجود سړي مال خرڅول به څرنگه جائز سي!، او دصاحبينو رَحْمَتُ اللهِ په نېز كه څه هم د قاضي لپاره د حاضر سړي مال خرڅول جائز دي، لېكن دغائب سړي مال خرڅول جائز نه دي، دصاحبينو په نېز قاضي لپاره د حاضر سړي مال خرڅول ځكه جائز دي چي قاضي ته د دغه حاضر سړي په هكله دا معلوم دي چي هغه له حق اداء كولو څخه انكار كوي (ځكه چي هغه د قاضي په مخ كي انكار كوي)، لېكن دغائب سړي په هكله هغه ته دا نه معلوم كيږي چي آيا هغه له حق اداء كولو څخه انكار كوي او كه حق اداء كول غواړي، نو په دې وجه به د قاضي لپاره دغائب سړي مال خرڅول جائز نه وي. والله أعلم وعلمه أتم

د پورتنۍ مسئلې بل صورت

قَالَ: وَيَأْخُذُ مِنْهَا كَيْفَ يَلَا بِهَا تَكْلَرًا لِلْغَائِبِ فرمائي: او قاضي به له بنسعي څخه كفيل [ضامن] اخلي پر غائب خاوند د شفقت كولو په خاطر ايا د غائب خاوند د بنسعي او فابدي لپاره لَا كُنْهَا رَبِّهَا اسْتَوْفَتِ النِّفَقَةَ أَوْ طَلَّقَهَا الرَّؤُوسُ وَانْقَضَتْ عِدَّتُهَا ځكه كېداى سي چي بنسعي [مخكي] پوره نفقه اخيستي وي يا كېداى سي چي [خاوند هغې ته طلاق وركړى وي فَرَّقَ بَيْنَ هَذَا وَبَيْنَ الْبَيِّرَاتِ إِذَا قُسِمَ بَيْنَ وَرَثَةِ خُصْمٍ بِالْبَيْتَةِ امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ د دې او د ميراث په مينځ كي فرق كړى دى كله چي ميراث د گواهانو په ذريعه د حاضر و وارثانو په مينځ كي اد قاضي له طرفه تقسيم كړى سى وَلَمْ يَقُولُوا: لَا نَعْلَمُ لَهُ وَارِثًا آخَرًا او وارثان دا نه ووايي: چي موږ ته دمړي بل وارث معلوم نه دى ايمني د قاضي مخته دا خبره نه وركړي

چي زموږ څخه بغير بل وارث هم سته | حَيْثُ لَا يُؤْخَذُ مِنْهُمْ الْكَفِيلُ عِنْدَ أَنْ حَيِّقَةَ نو په دې صورت کي به د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز له هغو څخه کفيل نه اخيستل کيږي لَا رَأْيَ هُنَاكَ الْكَفُولُ لَهُ مَجْهُولٌ ځکه چي هلته ايمني په ميراث کي امکفول له نا معلوم دی وَهُهْنَا مَعْلُومٌ وَهُوَ الرَّؤُوفُ او دلته ايمني په نفقه کي مکفول له معلوم دی چي هغه خاوند دی وَيُحْلِفُهَا بِاللَّهِ مَا أَعْطَاهَا النَّفَقَةَ نَظَرًا لِلْغَائِبِ او قاضي به له دغه بنځي څخه داسي قسم اخلي چي په خداي قسم! هغه ما ته نفقه راکړې نه ده، پر غائب خاوند د شفقت لپاره.

اللفات: ﴿كفيل﴾ ضامن، ذمه وار، ﴿نكفرا﴾ شارحينو د دې لفظ څو معناوي کړي دي: ① د شفقت کولو په خاطر، ② د مصلحت او ښېگڼي لپاره، ③ د دفع او فايدې لپاره، ﴿استوفت﴾ داستعمال ماضي ده: خپل حق پوره اخيستل، ﴿يُحْلَفُ﴾ د تفعيل مضارع ده: په بل چا قسم خوړل، قسم ځني اخيستل.

تشریح: مسئله: داده چي کله په مخکني صورت کي قاضي د بنځي لپاره د غائب خاوند له مال څخه نفقه مقرر کړي، نو بايد قاضي پر غائب خاوند د شفقت کولو په خاطر له بنځي څخه د دې خبري د ضمانت لپاره کفيل واخلي چي بنځه به زيات مال نه خرڅوي او بې ځايه به د هغه مال نه مصرفوي (يعني يو کفيل به متعين کړي چي هغه به پر بنځي نگراني کوي، او دا وعده به کوي چي که چيري دغه بنځي بې ځايه د غائب نفقه مصرف کړه، نو زه د هغه ذمه واري يم، او زه يې ورکوم): د نفقې په هکله له بنځي څخه د کفيل اخيستلو وجه داده چي کېدای سي خاوند به دغه بنځي ته درواښدلو او غائبېدلو په وخت کي وړاندي (پريوه ځای) ورکړې وي، يا خاوند به هغې ته طلاق ورکړی وي او د هغې عدت به هم پوره سوي وي، نو هغه به د نفقې حقداره نه وي بلکي پر غلطه طريقه به نفقه اخلي، نو د دې خبري د ضمانت لپاره به کفيل ځني اخيستل کيږي چي که بنځه پر غلطه طريقه د غائب خاوند مال اخلي، نو کفيل به هغه مال خاوند ته واپس ورکوي، همدا د کفيل اخيستلو او متعينولو وجه ده.

فراق الم: د "فَرَّقَ" فاعل امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دی، يعني امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نفقه او ميراث کي فرق کړی دی، حاصل يې دا دی چي کله يو څو خلک د قاضي په دربار کي د يو مَيت د وراثت دعوی وکړي چي موږ د دې مري وارثان يو، او دا خبره نه وکړي چي زموږ څخه بغير بل وارث هم سته، نو قاضي به د دغه موجوده وارثانو په مينځ کي د مري ميراث تقسيموي او د امام صاحب په نېز به له دوی څخه کفيل نه اخلي، خو د هغه په نېز به دلته د نفقې په مسئله کي له بنځي څخه کفيل اخلي، په دې

دواړو مسئلو کي د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د فرق وجه دا ده چي د ميراث په صورت کي دا خبره معلومه نه ده چي آيا بل وارث (مکفول له) به پيدا سي، او که نه سي (يعني د ميراث په صورت کي مکفول له مجهول دی)، نو ځکه به پر قاضي د هغه د ميراث حصه محفوظه ساتل ضروري نه وي (يعني نو ځکه به پر قاضي دا ضروري نه وي چي له وارثانو څخه د ضمانت په توگه يو کفيل واخلي چي که چيري بل وارث پيدا سي او راسي نو تاسو به هغه ته خپله حصه واپس ورکوي)، او د نفقې په صورت کي خاوند (مکفول له) معلوم دی او مال هم د خاوند دی، نو ځکه به قاضي د نفقې په مسئله کي له بنځي څخه کفيل اخلي، او کفيل به د دې ضمانت ورکوي چي که بنځه په غلطه طريقه نفقه استعمال کړي، نوزه د هغه ذمه وارويم، اوزه به يې واپس ورکوم.

د پورتنۍ مسئلې يو بل صورت

قَالَ: وَلَا يَنْفَقِي بِنَفَقَةٍ فِي مَالٍ غَائِبٍ إِلَّا لِهَوَلاَءٍ فَرَمَايِي: فيصلى به نه کوي قاضي د غائب په مال کي مگر د دغه کسانو لپاره ايمني د غائب سري د بنځي او د هغه د مور و پلار او د هغه د کوچني بچيانو لپاره | وَوَجْهُ الْفَرْقِ: هُوَ أَنَّ نَفَقَةَ هَوَلاَءٍ وَاجِبَةٌ قَبْلَ قَضَاءِ الْقَاضِيْ او وجه د فرق دا ده چي د دې کسانو نفقه د قاضي تر قضا افيصلې مخکي اهم | واجب ده | وَلِهَذَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَأْخُذُوا قَبْلَ الْقَضَاءِ او له همدې وجهي دغه کسانو ته دا اختيار سته چي د قاضي تر قضا مخکي اهم انفق واخلې | فَكَانَ قَضَاءُ الْقَاضِي إِعَانَةً لَهُمْ لِهَذَا قاضي قضاء افيصله | به د دې کسانو لپاره د مرستي | او کومک | په توگه وي | أَمَا غَيْرُهُمْ مِنَ الْبَحَارِ | فَتَنَفَقْتُهُمْ إِنَّمَا تَجِبُ بِالْقَضَاءِ لېکن له دوی څخه بغير د نورو محارمو نفقه | فقط | د قاضي په قضاء سره | واجبيري | لِأَنَّهُ مُجْتَهِدٌ فِيهِ | ځکه چي هغه ايمني د نورو محارمو د نفقې مسئله | مختلف | فيه ده | وَالْقَضَاءُ عَلَى الْغَائِبِ لَا يَجُوزُ | او پر غائب کس فيصله کول جائز نه دي | انو ځکه به د نورو محارمو د نفقې فيصله پر غائب خاوند نه جاري کيږي | وَلَوْ لَمْ يَعْلَمْ الْقَاضِي بِذَلِكَ وَلَمْ يَكُنْ مُقَرَّأً بِهِ | او که قاضي په زوجيت خبر نه وي | اچي دا بنځه د هغه زوجه ده | او که نه ده؟ | او مودع هم د دې قرار کونکی نه وي | فَأَقَامَتِ الْبَيِّنَةُ عَلَى الرَّزْجِيَّةِ | او آيا | بنځي پر خپل زوجيت بينه قائم کړه | أَوْ لَمْ يَخْلَفْ مَالًا | يا ادا چي | اخاوند مال پرې ايښی نه وو | فَأَقَامَتِ الْبَيِّنَةُ لِيَفْرَضَ الْقَاضِي نَفَقَتَهَا عَلَى الْغَائِبِ وَيَأْمُرَهَا بِالِاسْتِئْذَانِ | او آيا | بنځي بينه قائم کړه | د دې لپاره چي قاضي پر غائب د هغې نفقه مقرره کړي | او بنځي ته د قرض اخيستلو

حكم وكري لا يَقْضَى الْقَاضِي بِذَلِكَ نو ا په دې دواړو صورتونو كي ا به قاضي د دې فيصله نه كوي ايمني
 نفقه به نه مقرر كوي او بنځي به د "استدانة" حكم نه كوي ا لَكِنْ فِي ذَلِكَ قَضَاءٌ عَلَى الْغَائِبِ حَكْمٌ چي په دې كي
 اهم ا پر غائب فيصله كول لازميږي او قضاء على الغائب جائز نه ده ا وَقَالَ زَوْجٌ: يَقْضَى فِيهِ او امام زفر
 رَحِمَهُ الله فرمايي: چي قاضي به په دې صورتونو كي ا د نفقي ا فيصله كوي لَكِنْ فِيهِ تَقَرُّالَهَا حَكْمٌ
 چي په دې كي د بنځي لپاره شفقت او مصلحت ا دى وَلَا تَزَرَفِيهِ عَلَى الْغَائِبِ او پر غائب خاوند
 هيڅ ضرر نسته فَإِنَّهُ لَوْ خَصَّ وَصَدَّقَهَا حَكْمٌ كه چيري هغه حاضر سي او د بنځي تصديق وكري
 فَقَدْ أَخَذَتْ حَقَّهَا نو اثابته به سي چي ا بنځي خپل حق اخيستى دى وَإِنْ جَحَدَ او كه هغه انكار وكري
 اچي دا زما بنځه نه ده ا يُخْلَفُ نو قسم به ځني اخيستل كيږي فَإِنْ نَكَلَ فَقَدْ صَدَّقَ بيا كه هغه له قسم
 څخه انكار وكري نو اگواكي ا هغه ا د بنځي ا تصديق وكري وَإِنْ أَقَامَتْ بَيِّنَةً او كه بنځه بيښه پېش
 كړي فَقَدْ ثَبَتَ حَقُّهَا نو اهم ا دهغي حق ثابتيږي وَإِنْ عَجَزَتْ او كه بنځه اله بيښه پېشولو څخه ا عاجزه
 سي يَضْمَنُ الْكَفِيلُ أَوْ الزَّوْجَةُ نو كفيل يا بنځه به ا د نفقي واپس كولو ا ضامن وي وَعَمَلُ الْقَضَاةِ الْيَوْمَ عَلَى
 هَذَا أَنَّهُ يَقْضَى بِالنَّفَقَةِ عَلَى الْغَائِبِ لِحَاجَةِ النَّاسِ او د قاضيانو عمل نن سبا پر همدغه دې چي قاضي د
 خلگو د ضرورت پر بناء پر غائب سري باندي د نفقي فيصله كوي وَهُوَ مُجْتَهِدٌ فِيهِ او دا مسئله
 مختلف فيه ده وَفِي هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ أَقَاوِيلُ مَرْجُوءٌ عَنْهَا نو په دې مسئله كي نور اهم ډېر ا اقوال سته چي
 له هغوى څخه رجوع سوې ده ايمني هغه غير راجع او نامعتبر اقوال دي ا فَلَمْ نَذْكُرْهَا نو حَكْمٌ موږ هغه ذكر
 نه كړل.

اللفات: ﴿إِعَانَةٌ﴾ د افعال مصدر دى: د بل چا مرسته او كومك كول، ﴿إِسْعِدَانَةٌ﴾ د استفعال مصدر دى:

قرض اخيستل، ﴿صَدَّقَ﴾ د تفعيل ماضي ده: تصديق كول، رېښتونی گڼل، ﴿جَحَدَ﴾ د فتح ماضي ده:

انكار كول، ﴿أَقَاوِيلُ﴾ جمع الجمع د "قَوْلٌ" ده: قولونه.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دى چي قاضي د غائب خاوند له مال څخه فقط د بنځي، او د هغه د مور وپلار

او کوچني بچيانو لپاره نفقه مقرر كولاى سي، او له دې څخه بغير د خاوند د نورو قربانو لپاره مثلاً د هغه د

اکا، ورور او خور لپاره نفقه نه سي مقرر كولاى، حَكْمٌ چي د بنځي او د مور وپلار او بچيانو نفقه خود قاضي

تر قضاء مخكي هم د خاوند په مال كي ثابت نه ده، او له قضاء څخه بغير هم د دغه كسانو لپاره د نفقي او خرچې

اخيستلو اختيار سته. لهذا دې كسانو د نفقې په سلسله كي د قاضي قضاء او فيصله فقط د دوی د اعانت او كومت لپاره ده. او د دوی په حق كي د نفقي د وجوب او لزوم سره د قاضي د قضاء هيڅ تعلق نسته، پاته سوله دوی څخه بغير د نورو قربانو (محارمو) د نفقې مسئله، نو څرنگه چي د هغو د نفقې مسئله مختلفه نيه ده. او شوايع د هغو لپاره نفقه نه ثابتوي، نو ځكه به د هغو د نفقې وجوب د قاضي پر قضاء موقوف وي. خو څرنگي چي دلته د هغو قريب (يعني خاوند) غائب دی. او پر غائب سري فيصله كول (قضاء على الغائب) صحيح نه ده. نو ځكه به د غائب په مال كي د بنځي او د مور وپلار او كوچني بچيانو څخه بغير د نورو قربانو لپاره نفقه مقرر كول صحيح نه وي.

ولولم يعلم إلخ: د دې حاصل دا دی چي كه قاضي ته دا خبره معلومه نه وي چي آيا دا بنځه د غائب سري زوجه (بنځه) ده او كه نه ده. او مودع (صاحب اليد) هم د هغې په حق كي اقرار نه كوي چي دا د هغه بنځه ده. لېكن دا بنځه په خپله پر خپل زوجيت گواهان پېش كړي (چي زه د هغه بنځه يم). يا دا چي غائب خاوند بالكل مال پرې ايښی نه وي. لېكن بيا هم دا بنځه په دې نيت سره پر خپل زوجيت گواهان پېش كړي چي قاضي زما لپاره پر غائب سري نفقه مقرر كړي او ما ته د هغه پر نامه د قرض اخيستلو حكم راكړي. نو په دې دواړو صورتونو كي د قاضي لپاره د بنځي د گواهانو پر گواهي فيصله كول او پر غائب خاوند باندي نفقه مقرر كول صحيح نه دي. ځكه چي دا هم قضاء على الغائب ده. كوم چي زموږ په نېز ناجائز ده.

د دې په خلاف امام زفر رَجَنَهُ الله فرمايي چي قاضي ته پكار دي چي په دواړو صورتونو كي پر غائب خاوند نفقه مقرر كړي او بنځي ته د هغه په نامه د قرض اخيستلو حكم وكړي او له بنځي څخه يو كفيل (ضامن) واخلي. ځكه چي په داسي كولو كي د بنځي لپاره شفقت او نفع سته. او د غائب خاوند هيڅ نقصان پكښي نسته. ځكه كله چي غائب خاوند حاضر سي او د دې بنځي د قول تصديق وكړي (چي دا زما بنځه ده). نو دا خبره به ثابته سي چي بنځه په خپله دعوى كي رېښتوني وه او هغې خپل حق اخيستی دی. او كه خاوند د هغې تكذيب وكړي (چي دا زما بنځه نه ده. درواغ وايي). نو بيا به له خاوند څخه قسم اخيستل كيږي. كه هغه له قسم څخه انكار وكړي يا بنځه بيا گواهان پېش كړي. نو بيا به هم د بنځي حق اورېشتيا والی ثابت سي. او كه خاوند قسم وكړي او د دې بنځي د دعوى تكذيب وكړي. نو په دې صورت كي به هغه ټوله مال له بنځي څخه يا د هغې له كفيل څخه اخيستل كيږي. كوم چي د خاوند له مال څخه هغې ته ور كول سوى وي.

وعمل القضاة إلخ: فرمايي چي په اوسني وخت كي (يعني د مصنف رَجَنَهُ الله په وخت كي) قاضيان د امام زفر رَجَنَهُ الله پر قول عمل كوي. او د هغه د قول مطابق قاضيان د غائب خاوند په نفقه كي د نفقې حكم كوي. ځكه چي څلگو ته د دې ضرورت سته. او بيا دا مسئله مختلفه نيه هم ده. او په دې كي ډېر غير راجع او نامعتبر اقوال هم سته. لهذا د نامعتبر والي په وجه موږ هغه پرېښوول. فقط والله أعلم وعلیه أتم

فَصْلٌ

تشریح: دافصل هم دنفقه او سکني په بيان کي دی. لېکن دمخکني فصل او ددې فصل په مینځ کي فرق دادی چي په مخکني فصل کي دهغه نفقې او سکني بيان وو کوم چي بنځي ته دنکاح په حالت کي ورکول کيږي. او په دې فصل کي هغه نفقه او سکني بيانېږي کوم چي تر نکاح ختمېدلو (او طلاق ورکولو) وروسته بنځي ته ورکول کيږي.

د مطلقه (طلاق سوي) بنځي لپاره د نفقې او سکني حکم

وَإِذَا طَلَّقَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ أَوْ كَلَهُ فِي سِرِّ خَيْلِي بَنَاحِي تَه طَلَقَ وَرَكْرِي فَلَهَا النِّفَقَةُ وَالسُّكْنَى فِي عِدَّتِهَا نُو دهنې اطلقه بنځي لپاره به نفقه او سکني وي دعدت په زمانه کي رَجْعِيًّا كَانَ أَوْ بَائِنًا هغه که رجعي طلاق وي يا بائن طلاق وي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا نَفَقَةَ لِلْبَيْتُوتَةِ إِلَّا إِذَا كَانَتْ حَامِلًا او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي دمطلقه بانه بنځي لپاره نفقه نسته خودا چي هغه حامله وي أَمَّا الرَّجْعِيُّ فَلِلَّانِ الْبَيْتُوتَةِ بَعْدَ قَائِمٍ کوم چي طلاق رجعي دی نو ځکه چي تر هغه وروسته نکاح باقي پاته وي لَا سِيَّامًا عِنْدَنَا خصوصاً زمور په نهز فَإِنَّهُ يَحِلُّ لَهُ الْوُطْءُ ځکه چي اتر طلاق رجعي وروسته زمور په نهز ادخاوند لپاره وطی روا دي وَأَمَّا الْبَائِنُ فَوَجْهُ قَوْلِهِ مَا رَوَى عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ او پاته سو طلاق بائن نو ا په هغه کي ا د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د قول دليل هغه حديث دی کوم چي له فاطمه بنت قيس رَضِيَ اللهُ عَنْهَا څخه روايت سوی دی قَالَتْ: طَلَّقَنِي زَوْجِي ثَلَاثًا ① فَلَمْ يَفْرِضْ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سَكْنً وَلَا نَفَقَةً هغې فرمايلي دي: چي ما ته خپل خاوند درې طلاقونه راکړه. نو نبی ﷺ نه زما لپاره سکني متعين کړه او نه نفقه وَلَا أَتَى لِي مِنْكَ لَهْ او ځکه چي ا په بانه بنځه کي ادخاوند هيڅ ملکيت ا پاته نه وي وَهِي

① تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الطلاق، باب فی نفقة المتوتة، حديث رقم: ۲۴۸۸، وابن ماجه فی کتاب الطلاق، باب

مُرْتَبَةً عَلَى الْبَيْتِ او نفقه پر ملكيت مرتب كيږي وَلِهَذَا لَا تَجِبُ لِلْمُسْتَوَلِّ عَنْهَا زَوْجُهَا اوله همدې وجهي
د كوندي سوي بنځي لپاره نفقه نه واجبيږي لِأَنَّهُمَا مِمَّا لَا تَجِبُ عَلَيْهِمْ حُكْمٌ چي اد خاوند ا ملكيت ختم سي
بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَتْ حَامِلًا په خلاف دهغه صورت كله چي بنځه حامله وي لِأَنَّ عَهْدَهَا بِالْبَيْتِ حُكْمٌ
چي موږ اشناوو. دهنې په هكله د نفقي وجوب په آيت سره معلوم كړى دى وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى: وَإِنْ كُنَّ
أُولَاتٍ حَمْلٌ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ [الطلاق: ٦] او هغه د الله تعالى دا فرمان دى: او كه چيري دغه بنځي حمل
لرونكي ا حاملاني اوي نو تاسي پر دوى نفقه كوئ! ايمني نفقه وركوئ! وَلَكِنَّا: أَنَّ النِّفْقَةَ جَزَاءُ اخْتِبَاسٍ
عَلَى مَا ذَكَرْنَا او زموږ دليل دا دى چي نفقه د احتباس بدله ده لكه ا مخكي ا چي موږ ذكر كړه
وَلِاخْتِبَاسٍ قَائِمٍ فِي حَقِّ حُكْمٍ مَقْصُودٍ بِالنِّكَاحِ وَهُوَ الْوَلَدُ او احتباس اوس هم ا پاته دى دهغه حكم په حق
كي كوم چي دنكاح مقصود دى او هغه بچي دى إِذَا الْعِدَّةُ وَاجِبَةٌ لِبَيَانَةِ الْوَلَدِ حُكْمٌ چي عدت خود
بچي اد نسب ا حفاظت لپاره واجب دى فَتَجِبُ النِّفْقَةُ نو نفقه به ا هم ا واجبيږي وَلِهَذَا كَانَ لَهَا
السُّكْنَى بِالْإِجْتِمَاعِ اوله همدې وجهي د مطلقه بانه لپاره بالاتفاق سكنى اواجب ا ده وَصَارَ كَمَا إِذَا
كَانَتْ حَامِلًا نو داسي سوه لكه كله چي هغه حامله وي ايمني هغه د حاملې په درجه كي واقع سوه وَحَدِيثُ
قَاطِبَةَ بِنْتِ قَيْسٍ رَدَّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ عَنْهُ او د فاطمه بنت قيس حديث عمر بن خطاب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَدَّ كَرَى دى
قَائِلَهُ قَالَ: لَا نَدْعُ كِتَابَ رَبِّنَا وَسُنةَ نَبِيِّنَا بِقَوْلِ امْرَأَةٍ لَأَنْدَرِي صَدَقَتْ أَمْ كَذَبَتْ حَفِظْتُ أَمْ نَسِيتُ هغه وفرمايل:
چي موږ دخپل رب كتاب او دخپل نبي سنت ديوي داسي بنځي په خبره نه سو پرېښوولای چي اد هني
په هكله ا موږ ته دا معلومه نه ده چي هغه به رښتيا وايي، كه درواغ؟ او ايا هني ته به اد نبي ﷺ فرمان ايد
وي، او كه اخني اهر سوي به وي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ ①: لِلْمُطَلَّقةِ الثَّلَاثِ النِّفْقَةُ وَالسُّكْنَى مَا
دَامَتْ فِي الْعِدَّةِ ماله نبي ﷺ شخه واورېدل چي هغه وفرمايل: كومي بنځي ته چي درې طلاقونه وركول
سوي وي دهنې لپاره به نفقه او سكنى اواجب اوي تر شو چي هغه په عدت كي وي وَرَدَّ أَيْضًا زَيْدُ بْنُ
ثَابِتٍ وَأَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ وَجَابِرٌ وَعَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ او ا همدارنگه ا هغه اد فاطمه بنت قيس حديث ا زيد بن
ثابت، اسامه بن زيد، حضرت جابر او حضرت عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ هم رد كړي دي.

① تخريج: أخرجه الترمذی فی کتاب الطلاق، باب ما جاء فی المطلق ثلاثاً لا سكنى لها ولا نفقة، حديث رقم: ١١٨٩

اللفات: «مَبْنُوَّةٌ» باینه ښځه، له خاوند څخه جلا سوي ښځه، (ښځه په طلاق بائن، یا طلاق ثلاث سره مېتو ته گرځي او له خاوند څخه جلا کیږي)، «کَلَّمَ يَفْرُضُ» د ضرب له باب څخه د چلند معلوم صیغه ده: متعینول، مقرر کول، ټاکل، فرض کول، «اِحْتِبَاسٌ» د استعمال مصدر دی: بندېدل، محبوسه کېدل، د دې لفظ تفصیلي معنی مخکي تېره سو، «لَا تَدْرِي» د ضرب له باب څخه د جمع متکلم نفی صیغه ده: خبرېدل، پېژندل، (معلومېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی کومې ښځې ته چي خاوند طلاق ورکړی وي، تر څو چي دا ښځه په عدت کي وي، تر هغه وخته پوري به دا خاوند له طرفه هغې ته نفقه او سکني ورکول کیږي، هغه که مطلقه رجعيه وي، یا مطلقه باینه وي، یا مطلقه ثلاثه وي، زموږ په نېز به هري طلاق سوي ښځې ته د عدت په دوران کي نفقه او سکني دواړه ورکول کیږي، د دې په خلاف د امام شافعي رَجَبَهُ الله قول دا دی چي فقط مطلقه رجعيه ښځې ته به نفقه او سکني ورکول کیږي، او مطلقه باینه او ثلاثه که چیري حمل والا وي، نو هغوی ته به نفقه ورکول کیږي، کنې نه به ورکول کیږي؛ د مطلقه رجعيه ښځې مسئله خو متفق علیه ده، ځکه چي تر طلاق رجعي وروسته نکاح باقي پاتیري خصوصاً زموږ په نېز، ځکه زموږ په نېز خود مطلقه رجعيه ښځې سره (د عدت په وخت کې) وطی کول هم حلال دي، نو د هغې په هکله د دلیل ذکر کولو هیڅ ضرورت نسته.

د امام شافعي دلیل: د مطلقه باینه او ثلاثه مسئله مختلف فیه ده، نو د دې مسئلې په هکله (د نفقې پر نه مستحق کېدل) د امام شافعي رَجَبَهُ الله دلیل هغه حدیث دی کوم چي له حضرت فاطمه بن قیس رَضِيَ اللهُ عَنْهَا څخه روایت سوی دی چي «طَلَّقَنِي زَوْجِي ثَلَاثًا فَلَمْ يَفْرِضْ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ سُكْنًى وَلَا نَفَقَةً» (یعني زما خاوند ماته درې طلاقونه راکړه، لېکن نبی ﷺ زما لپاره نه سکني مقرر کړه، او نه نفقه)، په دې روایت سره دا خبره ثابته سوه چي د مطلقه ثلاثه لپاره نفقه او سکني نسته، او عقلي دلیل دا دی چي پر مطلقه باینه یا ثلاثه د خاوند ملکیت ختمیږي، او د شوافعو په نېز نفقه د ملک بضع عوض ده، لهذا کله چي ملک (ملکیت) ختم سي، نو نفقه به هم ختمیږي، همدا وجه ده چي کونډي سوي ښځې ته نفقه او سکني نه ورکول کیږي، ځکه چي په مرگ سره د خاوند ملکیت له هغې څخه ختم سي. ها! که مطلقه باینه یا ثلاثه حامله وي، نو بیا به ځکه نفقه ورکول کیږي چي د حامله ښځو د نفقې مستحق کېدل د قرآن په دې آیت سره ثابت دي: «وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمِلٌ فَأَنْفَقُوا عَلَيْهِنَّ... الخ» (یعني که مطلقه ښځې د حمل والا وي، نو تر حمل زېږولو پوري هغو ته نفقه ورکړئ!)، نو ځکه موږ (شوافع) د نفقې په هکله په مطلقه باینه او مطلقه ثلاثه کي د حمل شرط لگوو.

زموږ دلیل: دا دی چي نفقه د احتباس جزاء او بدل ده، او احتباس د هري طلاق سوي ښځې په حق کي موجود دی، هغه که رجعيه وي، یا باینه او ثلاثه وي، ځکه چي تر طلاق وروسته هم د نکاح د مقصود یعني د وکد او بچي په حق کي احتباس باقي دی، او عدت په همدغه وجه واجیږي چي د هغه بچي حفاظت وکړي

سي (او د خاوند سره يې نسب ثابت کړی سي). لهذا کله چي د هري مُطلقې ښځي په حق کي احتباس موجود دی، نو هري يوي ته به نفقه او سکني هم ورکول کيږي، او د دې احتباس په وجه د مطلقه بائنې لپاره بالاتفاق سکني واجب ده. حالانکي نفقه له سکني څخه زياته ضروري دي، نو ځکه به نفقه هم ورکول کيږي او بائنه ښځي ته به د حاملې ښځي درجه ورکول کيږي.

وحدیث فاطمة إلخ: پاته سود فاطمه بنت قيس رضي الله عنها حديث، نو د هغه جواب دا دی چي زياتره صحابه وو دا حديث رد کړی دی، لکه څرنګه چي حضرت عمر رضي الله عنه فرمايي چي ”ديوي ښځي په خبره سره نه مويږد خپل رب کتاب ”أَسْكِنُوا هُنَّ مِنْ خَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ“ پرېښولای سو، او نه د خپل نبي ﷺ سنت پرېښولای سي، حال دا چي مويږد ته دا هم معلومه نه ده چي هغې ښځي به د نبي ﷺ فرمان ياد ساتلی وي او که ځني هېر سوي به وي“، وروسته فرمايي چي: ”سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ لِلْمُطَلَّقةِ الثَّلَاثِ النِّفْقَةُ وَالسُّكْنَى مَا دَامَتْ فِي الْعِدَّةِ“ (يعني تر څو چي مطلقه ثلاثه په عدت کي وي، تر هغه وخته به نفقه او سکني ورکول کيږي)، په دې حديث سره زموږ دا خبره نوره هم مؤکده سوه چي مطلقه بائنه او ثلاثه ته به د عدت په ورځو کي نفقي او سکني دواړه ورکول کيږي، همدارنګه حضرت زيد بن ثابت، اسامه بن زيد، حضرت جابر او حضرت عائشة رضي الله عنهم هم دا حديث رد کړی دی، نو ځکه به دا حديث داستدلال قابل نه وي.

د کونډي سوي ښځي لپاره د نفقي حکم

وَلَا نَفَقَةَ لِمَسْكِي عَنْهَا زَوْجَهَا أَوْ دُونَهَا سَوِي ښځي لپاره نفقه نسته لِأَنَّ احْتِبَاسَهَا لَيْسَ بِحَقِّ الزَّوْجِ بَلْ بِحَقِّ الشَّرْعِ ځکه چي د هغې احتباس د خاوند د حق لپاره نه دی، بلکي د شريعت د حق لپاره دی فَإِنَّ التَّرِيضَ عِبَادَةً مِنْهَا ځکه چي د هغې له طرفه ايسار بدل او انتظار کول عبادت دی أَلَا تَرَى أَنَّ مَعْنَى التَّعْرِفِ عَنْ بَرَاءَةِ الرَّحِمِ لَيْسَ بِبَرَاءَةٍ فِيهِ آيا ته نه ګوري! چي د رحم د خالي والي معلومولو معنی د هغې په عدت کي نه مراعات کيږي حَتَّى لَا يَشْرَكَ فِيهَا الْحَيْضُ تر دې چي په هغې کي حيض اهم نه شرط کيږي فَلَا تَجِبُ نَفَقَتُهَا عَلَيْهِ نو ځکه به پر امر سوي خاوند د هغې نفقه نه واجبيږي وَلَئِنْ النِّفْقَةُ تَجِبُ شَيْئًا فَشَيْئًا او ځکه چي نفقه په کراهه، کراهه البر، لبر او اجبيږي په يوه وار د ټوله عمر نفقه نه واجبيږي وَلَا مِلْكٌ لَهُ بَعْدَ الْمَوْتِ او تر مرګ وروسته خاوند لره ملکيت نه وي ابليکي د وارثانو ملکيت وي أَلَا يَكُنْ إِيَّاهُمَا مِلْكُ الْوَرَثَةِ او د وارثانو په ملکيت کي نفقه واجبول ممکن نه دي.

اللغات: ﴿كَرْهٌ﴾ د تفعّل مصدر دی: انتظار کول، ایسارېدل، درنگ کول، په یو ځای کې وخت تېرول.

﴿كَرْهٌ﴾ د تفعّل مصدر دی: پېژندل، معلومول، ﴿إِجَابٌ﴾ د افعال مصدر دی: واجبول.

تشریح: صورت د مسئلې خو بالکل ښکاره دی چې کونډې سوي ښځې ته به د عدت په دوران کې نفقه ورکول کېږي: دلیل دا دی چې نفقه د هغه احتباس بلله ده، کوم چې د خاوند لپاره وي، او د کونډې ښځې احتباس د شریعت د حق لپاره دی، نه د خاوند د حق لپاره، ځکه کومې خلور میاشتي او لس ورځې چې هغه خپل ځان ایساروي، هغه د کونډې ښځې له طرفه عبادت دی، همدا وجه ده چې په دې مودت کې نه د هغې د رحم برائت معلومول مقصود وي، او نه په دې مودت کې هغې ته د حیض راتلل مشروط دي، نو معلومه سوه چې په عدت کې د هغې احتباس د نکاح د مقصود یعنې د وکړ او بچي لپاره نه دی، نو ځکه به د هغې لپاره نفقه هم واجب نه وي.

ولأن النفقة إلم: په دې هکله دویم دلیل دا دی چې (د خاوند په مال کې) د ښځې ټوله عمر نفقه په یوه وار نه واجبیږي، بلکې جلا، جلا او لږ، لږ واجبیږي، او تر مرګ وروسته په مال کې د خاوند ملکیت ختم سي، او وارثانو ته نقل سي نو دېل چا په ملکیت کې به نفقه څرنگه واجب کړی سي!!!، نو ځکه به د کونډې ښځې لپاره نفقه نه واجبیږي.

په کومو صورتونو کې به ښځې ته نفقه نه ورکول کېږي؟

وَكُلُّ فُرْقَةٍ جَاءَتْ مِنْ قَبْلِ الزَّوْلِ بِمَعْصِيَةٍ وَفُلِ الزَّوْلِ وَتَقْيِيلِ ابْنِ الزَّوْلِ او هر هغه فرقت کوم چې د یو گناه په سبب د ښځې له طرفه راغلی وي لکه مرتد کېدل او د خاوند زوی ایمني مېرزی زوی په شهوت سره اچول **فَلَا نَفَقَةَ لَهَا** نو د هغې لپاره به نفقه اواجب نه وي **لَا تَهَا صَارَتْ حَابِسَةً لِنَفْسِهَا بِغَيْرِ حَقِّ** ځکه چې دا ښځه له یو حق څخه بغير د خپل ځان منع کونکې وگرځېده **فَصَارَتْ كَمَا إِذَا كَانَتْ نَاشِئَةً** نو داسې سوه لکه کله چې هغه نافرمانه وي **بِخِلَافِ التُّهْرِ يَغْدُ الدُّخُولِ** په خلاف تر دخول وروسته د مهر **لَا تَهْ وَجَدَ التَّسْلِيمُ فِي حَقِّ التُّهْرِ** ځکه چې اېه وطي او دخول سره د مهر په حق کې اذبضع او رسپارل موجود سو **وَبِخِلَافِ مَا إِذَا جَاءَتْ الْفُرْقَةُ مِنْ قَبْلِهَا بِغَيْرِ مَعْصِيَةٍ** او په خلاف د هغه صورت کله چې له یو گناه څخه بغير د ښځې له طرفه فرقت راغلی وي **كَخِيَارِ الْعَتَقِ وَخِيَارِ الْمُلُومِ وَالتَّفْرِيقِ لِقَدَمِ الْكَفَاءَةِ** لکه خیار عتق او خیار بلوغ او د کفو د نشتوالي په وجه تفريق اواقع کېدل **لَا تَهَا حَبَسَتْ نَفْسَهَا بِحَقِّ** ځکه چې اېه دې صورت کې اښځې د یو حق په وجه خپل ځان منع کړی او محبوس کړی ادى **وَذَلِكَ لَا يُسْقِطُ النَّفَقَةَ** او دا **اِحْسَانٌ** نفقه نه سي ساقطولای **كَمَا إِذَا حَبَسَتْ نَفْسَهَا لِاسْتِيفَاءِ التُّهْرِ** لکه اېه هغه

صورت کي چي حبس نفقه نه سي ساقطولای ا کله چي بنځه د مهر اخیستلو لپاره خپل ځان اله خاوند
څخه منع کړي.

اللفات: **﴿فُرْقَة﴾** جدایی، **﴿مَعْصِيَة﴾** گناه، نافرمانی، **﴿تَقْيِيل﴾** د تفعیل مصدر دی: مچول (بښلول).
مچه اخیستل، **﴿حَابِسَة﴾** د ضرب له باب څخه د مؤنث اسم فاعل صیغه ده، **حَبَسَ يَحْبِسُ حَبْسًا وَمَحْبَسًا**.
قیدی کول، بندي کول، منع کول (ځان راگرځول)، **﴿نَاشِئَة﴾** د نصر مؤنث اسم فاعل دی: نافرمانه بنځه،
سرکښه، نفرت کونکې، **﴿اِسْتِغْفَاء﴾** د استغفال مصدر دی: (خپل حق) پوره اخیستل.

تشریح: په دې عبارت کي معتده بنځي ته د نفقې ورکولو او نه ورکولو په هکله یوه قاعده کلیه بیان سوې
ده، حاصل یې دای چي هر هغه فرقت کوم چي د بنځي له طرفه دیو گناه په سبب سره واقع سي، د هغه فرقت
په عدت کي به بنځي ته نفقه نه ورکول کیږي. مثلاً که بنځه مړنده سي، یا بنځه خپل مېړزی (ناسکه) زوی
په شهوت سره مچ کړي، نو ښکاره خبره ده چي په دې صورتونو کي د خاوند او بنځي تر مینځ تفریق واقع
کیږي، نو تر تفریق وروسته به دغه بنځي ته د عدت دورځو نفقه نه ورکول کیږي؛ دلیل دای چي دا تفریق د
بنځي د بدعمل په وجه واقع سوی دی. لهذا هغه د نافرمانی (ناشیره) بنځي په څیر سوه، او ناشیره بنځي ته نفقه
نه ورکول کیږي. نو ځکه به هغې ته هم نفقه نه ورکول کیږي، ها! د سکنی حق به ورکول کیږي. (بنايه ج ۵، ص ۵۲۲)

بخلاف المهر بعد الدخول إلخ: د دې حاصل دای چي که تروطي او دخول وروسته بنځه یو داسي گناه وکړي
چي د هغه په وجه تفریق واقع سي، نو د بنځي مهر نه ساقطیږي، يعني **فُرْقَة بِالْمَعْصِيَة** فقط د نفقې په إسقاط
کي مؤثر دی، لېکن د مهر په إسقاط کي مؤثر نه دی، ځکه چي په وطي سره د بنځي له طرفه خاوند ته د بضع
ورسپارل ثابت سو، او مهر **دَسْنَلِيمُ البضع بدل دی**، يعني مهر بنځي ته د بضع سپارلو په بدله کي ورکول
کیږي، نو ځکه به هغه واجب وي، او په دغه تفریق سره به هغه نه ساقطیږي.

وبخلاف ما إذا جاءت إلخ: همدارنگه که فرقت د بنځي له طرفه واقع سي، خو دا فرقت له معصیت او گناه څخه
خالي وي او د شرعي حق پر بناء وي، مثلاً منکوحه بنځه مینځه وي، او بیا آزاده سي، یا هغه نابالغه وي او بیا
بالغه سي، یا ولي په غیر کفو کي د بنځي نکاح کړې وي، او په دې ټولو صورتونو کي بنځه له خاوند څخه
فرقت او بېلتون اختیار کړي، نو که څه هم په دې صورتونو کي فرقت د بنځي له طرفه دی، خو څرنگه چي
هغه له گناه څخه خالي دی، او بنځي دیو حق په وجه ځان راگرځولی دی او فرقت یې واقع کړی دی، نو ځکه
به په دې فرقت سره نفقه نه ساقطیږي، بلکي هغې ته به خپله نفقه ورکول کیږي، لکه په هغه صورت کي چي
هم بنځي ته نفقه ورکول کیږي، کله چي خاوند مهر معجل ټاکلی وي، او بنځه د مهر اخیستلو لپاره خپل ځان له خاوند
څخه منع کړي (چي تر څو دي ما ته مهر راکړی نه وي. زه تا ته خپل ځان نه حواله کوم)، نو په دې صورت کي به هم
نفقه ورکول کیږي، ځکه چي دلته ځان منع کول او ځان راگرځول دیو داسي حق په وجه دي چي شریعت بنځي ته د
هغه اختیار ورکړی دی.

د پور تنی مسئلې یو بل صورت

وَإِنْ طَلَّقَهَا ثَلَاثًا أَوْ تَكَثَّرَ الْعِيَاذُ بِاللهِ أَوْ أَيْبَا الْعِيَاذِ بِاللَّهِ
 بِنَحْوِ مَرْتَدِهِ سَيِّئًا سَقَطَتْ نَفَقَتُهَا نَوْ د هغې نفقه ساقطیږي وَإِنْ مَكَثَتْ ابْنُ زَوْجِهَا مِنْ نَفْسِهَا أَوْ كَهَذَا
 بِنَحْوِ د خپل خاوند زوي ته ايعني مېرزي زوي ته ا پر خپل ځان اد جماع قدرت وركړي فَلَهَا النِّفَقَةُ
 نَوْ د هغې لپاره به نفقه وي مَعْنَاهُ: مَكَثَتْ بَعْدَ الطَّلَاقِ د دې مطلب دا دی: چي تر طلاق وروسته
 قدرت وركړي لِأَنَّ الْفُرْقَةَ تَثْبُتُ بِالطَّلَاقِ الثَّلَاثِ ځكه چي فرقت خو د دريو طلاقونو په وجه ثابت
 سو وَلَا عَمَلٌ فِيهَا لِلْمَرْءِ وَالشَّيْءِ اَوْ په فرقت كي د مرتد كېدلو او قدرت وركولو هيڅ دخل نسته إِلَّا
 أَنَّ الْمَرْءَ لَا يُخَيَّرُ حَتَّى تَتَوَبَّ خو مرتده بڼه قيدي كيږي تر دې چي توبه وكړي وَلَا نَفَقَةٌ لِلْمَخْبُوسَةِ
 او د قيد سوي بڼي لپاره نفقه نسته ايعني د بندي سوي بڼي لپاره پر خاوند نفقه واجب نه ده وَالْمُكَنَّنَةُ لَا
 تُخَيَّرُ او قدرت وركونكې بڼه نه قيدي كيږي ايعني په شريعت كي د داسي بڼي د قيدي كولو حكم
 سوي نه دی ا قَلِيلًا يَقَعُ الْفَرْقُ نَوْ په دې وجه ا په دواړو صورتونو كي افرق واقع سو.

اللفات: ﴿مَكَثَتْ﴾ د تفعليل ماضي ده: د جماع قدرت وركول، ﴿تَتَوَبَّ﴾ د نصر مضارع ده: توبه كول (توبه كبل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی خپلې بڼې ته درې طلاقه وركړل، بيا نعوذ بالله هغه بڼه مرتده سوه، نو د هغې نفقه ساقطیږي، او عدت په ورځو كي به هغې ته نفقه نه وركول كيږي، لېكن كه هغې د عدت په ورځو كي خپل مېرزي (ناسكه) زوي ته پر خپل ځان قدرت وركړی او د هغه سره يې جماع وكړه، نو هغې ته به نفقه وركول كيږي؛ په دې دواړو صورتونو كي فرق دا دی چي فرقت خو په دواړو صورتونو د درې طلاقونو په وجه واقع سوی دی، او د فرقت په وقوع كي د بڼې دارتداد او تمكين (يعني پر ځان ناسكه زوی ته د قدرت وركولو) هيڅ دخل نسته، لېكن مرتده بڼه تر هغه وخت پوري قيدي كيږي (او په بنديخانه كي اچول كيږي) تر څو چي هغه توبه وكړي او كومه بڼه چي قيدي كړی سي، هغه پر خاوند د نفقي استحقاق نه لري (او هغې ته به نفقه نه وركول كيږي)، نو د مرتده بڼي د نفقي ساقطېدل د قيد او بندي كېدلو په وجه دي. د دې په خلاف مَكْنَنَه بڼه (يعني ناسكه زوی ته پر خپل ځان قدرت وركونكې بڼه) نه قيدي كيږي، نو ځكه به هغه د نفقي مستحقه هم وي (او نفقه به وركول كيږي)، نو په دې اعتبار سره په دواړو صورتونو كي فرق راغلی.

فَصْلُ (فِي بَيَانِ نَفَقَةِ الْأَوْلَادِ)

(دا) فصل (د بچيانو د نفقې په بيان كي) دی

تشریح: څرنګه چي پر خاوند د بنځي نفقه واجب ده. همداسي د کوچني بچيانو نفقه هم د هغه پر ذمه واجب ده. نو ځکه مصنف رَحِمَهُ اللهُ د بنځي تر نفقې وروسته اوس د اولاد نفقه بيانوي.

د کوچني بچيانو نفقه

وَنَفَقَةُ الْأَوْلَادِ الصَّغَارِ عَلَى الْآبِ او د بچيانو نفقه پر پلار اواجب ده لَا يُشَارِكُهُ فِيهَا أَحَدٌ كَمَا لَا يُشَارِكُهُ فِي نَفَقَةِ الزَّوْجَةِ چي په هغه كي به د پلار سره هيڅوك نه شريک كيږي لكه د بنځي په نفقه كي چي د هغه سره هيڅوك نه شريک كيږي لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ [البقرة: ۲۳۳] ځكه چي الله تعالى فرمايلي دي: او د چالپاره چي بچي زېږول سوي وي پر هغه ا د بچي ا د مندو نفقه اواجب ده وَالْمَوْلُودُ لَهُ هُوَ الْآبُ او مولود له همدې پلار دی.

تشریح: صورت د مسئلې خوبالکل ښکاره دی چي څرنګه د بنځي نفقه فقط پر خاوند واجب ده. او په دې نفقه كي د خاوند سره د بنځي يا د خاوند بل هېڅ قریب شريک کېدلای نه سي (چي د خاوند سره د هغې په نفقه كي مرسته وکړي). همداسي د نابالغه بچيانو نفقه هم فقط پر خپل پلار واجب ده او د پلار سره د کوچني بچيانو په نفقه كي بل هيڅوك شريک کېدلای نه سي. نه د بچيانو مور او نه يو بل قریب (بلکي د بچيانو د نفقې او خرچې ټوله ذمه واري به د پلار په غاړه وي). د اولاد نفقه په دې آيت سره واجب ده "وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ"، په دې آيت سره داسي دليل نيول كيږي چي الله تعالى په دې آيت كي د بنځو نفقه پر خاوندانو واجب كړې ده. او د دې وجوب سبب مَوْلُود (بچي) دی. نو كله چي د سبب په وجه د مندو (امهاتو) نفقه پر خاوندانو واجب ده. نو د سبب نفقه خو به په درجه اولي سره پر هغو واجب وي

د شېر خواره (تي رودونکي) بجي نفقه

وَإِنْ كَانَ الشَّيْءُ رَضِيعًا أَوْ كَهَ كُوجْنِي شېر خوار اتي رودونکي اوي فَلَيْسَ عَلَى أُمِّهِ أَنْ تُرَضِّعَهُ نود هغه پر مور اواجبانه دي چي هغه ته شيدي ورکړي لِأَيِّئًا أَنْ الْكَفَايَةِ عَلَى الْإِبِّ د هغه دليل په وجه کوم چي مور بيان کړي چي کفايت پر پلار واجب دی وَأُجْرَةُ الرُّضَاعِ كَالنَّفَقَةِ او درضاعت اشيدو ورکولو أَجْرَتْ دنفقي په خير دی وَلَا تُهَاسَاها لَا تَقْدَرُ عَلَيْهِ لِعُدِّ رِبْهَا او حکه کېدای سي چي ديو غږ په وجه به مور پر شيدو ورکولو قدرت نه لري فَلَا مَعْنَى لِلْجَبْرِ عَلَيْهِ نواپه دې هکله ا پر هغې د زور کولو هيڅ مطلب نسته وَقِيلَ فِي تَأْوِيلِ قَوْلِهِ تَعَالَى: لَا تَضَارَّ وَالِدَةُ بِوَلَدِهَا [البقرة: ۲۳۳] بِالْإِزْوَاعِ مَعَ كَرَاهَتِهَا او د الله تعالى د دې قول په تفسير کي ويل سوي دي: "لَا تَضَارَّ وَالِدَةُ بِوَلَدِهَا" او په خپل بجي سره به مور ته ضرر نه رسول کيږي ا په دې سره ا به ضرر نه ور رسول کيږي ا چي پر هغې لازم کړي سي "د شيدو ورکول" د هغې د ناخوښۍ باوجود وَهَذَا الَّذِي ذَكَرْنَا بَيَانَ الْحُكْمِ او دا کوم څه چي مور ذکر کړه ادا د حکم بيان دی وَذَلِكَ إِذَا كَانَ يُوجَدُ مَنْ تُرَضِّعُهُ او دا احکم ا په هغه صورت کي دی کله چي داسي ښځه پيدا کيږي چي کوچني ته شيدي ورکړي أَمَّا إِذَا كَانَ لَا تَوْجَدُ مَنْ تُرَضِّعُهُ او که داسي ښځه نه پيدا کيږي چي کوچني ته شيدو ورکړي تُجْبَرُ الْأُمُّ عَلَى الْإِزْوَاعِ نو ايا ا به مور پر شيدو ورکولو مجبوره کيږي صَيَانَةُ اللَّيْثِيِّ عَنِ الْفَيَّاعِ د دې لپاره چي کوچنی له ضايع کېدو څخه وژغورل سي.

اللفات: ﴿رَضِيعٌ﴾ شېر خواره بجي، هغه بجي چي شيدي رودي (هغه کوچنی چي تر اوسه له تي څخه پرېکړی سوی نه وي، او کله چي پرېکړی سي نو "فَطِيمٌ" ورته وايي) ﴿عَسَى﴾ کېدای سي (امکان لري، ممکنه ده)، ﴿لَا تَضَارَّ﴾ د مفاعلي له باب څخه د نفی مجهول صيغه ده: تکليف ورکول (تکليف رسول)، ضرر رسول، ﴿إِزْوَاعٌ﴾ د افعال مصدر دی: کوچني ته شيدي ورکول، کوچني ته تی ورکول، ﴿صَيَانَةٌ﴾ د نصر د باب مصدر دی: ساتل، ژغورل، حفاظت کول.

تشریح: مسئله: داده چي د شېر خواره کوچني مور به پر شيدو ورکولو نه مجبوره کيږي (چي ته به خامخا او جبراً کوچني ته شيدي ورکوي)، بلکي که هغه په خپله شيدي ورکوي، نو د هغې احسان دی، کنې په دې سلسله کي به جبر او زور نه کيږي: د دې دليل مخکي تر سو چي د کوچني کفالت او کفايت پر پلار واجب دی، لهندا څرنگه چي پر پلار د صغير نفقه واجب ده، همداسي درضاعت اجرت او خرچه هم پر هغه واجب

ده، ددريم دليل دا دی چي کېدلای سي مور د يو عذر او مجبوري په وجه پر شيدلو وړکولو قدرت نه لري. لهذا هغه به پر شيدلو وړکولو نه مجبوره کيږي، لکه څرنگه چي د دې آيت ”وَلَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا“ په تفسير کي ځيني مفسرينو ليکلي دي چي که د مور خوښه نه وي، نو هغه به پر شيدلو وړکولو نه مجبوره کيږي. د آيت معنی داده چي ”مور ته به د کوچني په وجه ضرر نه رسول کيږي“، او د کوچني پر شيدلو مور مجبوره کول هغې ته ضرر رسول دي (يعني که دهغې خوښه نه وي او پر هغې جبر او زور وکړي سي، نو په دې سره مور ته تکليف رسيږي). نو ځکه به ”مجبوره کول“ په دې آيت سره جائز نه وي.

وهذا الذي لا يخفى: فرمايي کوم څه چي موږ بيان کړل، دا حکم او قضاء ده، او دا پر هغه صورت مبني دي. کله چي دايي (دایه) ښځه موجوده وي چي کوچني ته شيدې ورکړي، خو په دې صورت کي هم دياتن خپلي مور ته پکار دي چي کوچني ته شيدې ورکړي، لېکن که يوه دايي ښځه نه وي، يا پلار د اجرت قدرت نه لري، يا کوچني د بلي ښځې شيدې نه رودي (او مور هم هيڅ عذر نه لري)، نو په دې صورت کي پر مور واجب دي چي کوچني ته شيدې ورکړي، او که هغه شيدې نه ورکوي، نو دهغې مجبوره کول جائز دي. ځکه که داسي نه وسي، نو کوچني به ضايع سي.

د پورتني مسئلې نور وضاحت

قَالَ: وَكَيْفَ يُجْزَى الْوَلَدُ مَنْ تَرْضَعُهُ عَنْدَهَا فرمايي: او پلار به داسي ښځه په اجرت نيسي کوم چي د مور سره ايمني د مور په کور کي ا کوچني ته شيدې ورکوي أَمَّا اسْتِجَارُ الْوَلَدِ فَلِأَنَّ الْأَجْرَ عَلَيْهِ کوم چي د پلار استيجار ا په اجرت سره د ښځې نيول دي نو ځکه چي اجرت پر پلار ا واجب ا دی وَقَوْلُهُ عِنْدَهَا مَعْنَاهُ: إِذَا أَرَادَتْ ذَلِكَ او د ماتن رَحْمَهُ الله د دې قول ”عِنْدَهَا“ مطلب دا دی: چي کله مور هغه وغواړي ايمني کله چي د مور اراده او رضاي چي ښځه به زما په کور کي بچي ته شيدې ورکوي لِأَنَّ الْحَجَرَ لَهَا ځکه چي د پرورش او پالنې ا حق د مور لپاره دی.

اللفات: ﴿اسْتِجَارُ﴾ د استعمال مصدر دی: بل څوک په مزدوري نيول. په اجرت نيول (په اجاره نيول).

﴿حَجَرَ﴾ په غېږ کي اخيستل. پرورش او پالنه کول.

تشریح: مسئله: داده چي پلار به د شيدلو وړکولو لپاره داسي ښځه په اجرت نيسي چي هغه د کوچني د مور

سره اوسيږي (يعني دايي به د مور سره اوسيږي، په هغه صورت کي کله چي د مور خوښه وي)، او که چيري د

مور خوښه نه وي، نو بيا د مور سره دهغې اوسېدل ضروري نه دي، ځکه چي ځېر او پرورش فقط د مور حق دی.

او د شيدلو وړکولو اجرت فقط پر پلار واجب دی، ځکه چي د کوچني د تربيت او پالنې ټوله مصارف پر

پلار واجب دي، نو د رضاعت اجرت به هم پر هغه واجب وي.

خپله منگوحه يا معتده بنځه در ضاعت لپاره په اجرت نيول

وَأَنَّ اسْتَأْجَرَكَ وَهِيَ زَوْجَتُهُ أَوْ مُقْتَدَتُهُ لِلزَّيْفِ وَلَكِنَّمَا أَوْ كَهَ خاوند داسي بنځه په اجرت ونيسي چي هغه د ده امنگوحه امنځه وي يا د ده عدت تېرونكې وي د دې لپاره چي ادا بنځه خپل بچي ته شيدي وركړي لَمْ يَجُزْ نو ادا جائز نه دي لَأَنَّ الزَّوْجَاءَ مُسْتَحَقَّ عَلَيْهِنَّ وَبَيَانَهُ حُكْمٌ چي پر دې بنځي دياتنا اخپل بچي ته اشيدي وركول واجب دي قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ [البقرة: ۲۳۳] الله تعالى فرمايلي دي: او مندي به خپلو بچيانو ته شيدي وركوي إِلَّا أَنَّهُا عَذْرَاءٌ لَّا خِيَالٍ عَلَيْهَا مگر دا چي امځي هغه دخپلي عاجزۍ او قدرت نه لرلو د احتمال په وجه معذوره گڼل سوې وه فَإِذَا أَقْدَمَتْ عَلَيْهِ بِالْأَجْرِ لِبَنٍّ كَلَهُ چي هغې په اجرت سره د شيدو وركولو اقدام وكړي فَهَرَتْ قُدْرَتُهَا نو اېر شيدو وركولو د هغې قدرت ښكاره سو فَكَانَ الْفِعْلُ وَاجِبًا عَلَيْهَا نو حُكْمٌ به دا فعل اشيدي وركول پر هغې واجب وي فَلَا يَجُزُّ أَخْذُ الْأَجْرِ عَلَيْهِ او پر دې فعل به ادا بنځي لپاره اجرت اخيستل جائز نه وي وَهَذَا فِي الْمُنْتَدَةِ عَنْ طَلَاقِ رَجْعِي رَوَايَةٍ وَاحِدَةٍ او دا احكام د هغه بنځي په هكله كوم چي طلاق رجعي عدت تېروي يوروايت امتفق عليه حكم ادى لَأَنَّ النِّكَاحَ قَائِمٌ حُكْمٌ چي اېه طلاق رجعي كي ا نكاح باقي وي وَكَذَلِكَ فِي التَّبْنُوتِ فِي رَوَايَةٍ او همداسي دمعتده بانه بنځي په هكله په يوه روايت كي اهم دغه حكم دى وَفِي رَوَايَةٍ أُخْرَى: جَاَزَ اسْتِئْجَارُهَا او په بل روايت كي اذكر سوي دي: چي معتده بانه بنځه په اجرت نيول جائز دي لَأَنَّ النِّكَاحَ قَدْ رَأَى حُكْمٌ چي ادهغې نكاح اختمه سوې ده وَجْهُ الْأَوَّلِ أَنَّهُ بَاقِي فِي حَقِّ بَعْضِ الْأَحْكَامِ د اول حكم دليل دا دى چي دځيني احكامو په حق كي اوس هم د هغې نكاح باقي ده.

اللغات: ﴿عَذْرَاءٌ﴾ د تفصيل له باب څخه د واحد مؤنث غائب ماضي مجهول صيغه ده: معذوره گړځول (معذوره شمارل). ﴿أَقْدَمَتْ﴾ د افعال له باب څخه د واحد مؤنث غائب ماضي معلوم صيغه ده: اقدام كول. په يو كار شروع كول (په يو كار لاس پوري كول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دى كه خاوند خپل بچي ته د شيدو وركولو لپاره د هغه مور (يعني خپله بنځه) په اجرت ونيسي، هغه كه دا بنځه د خاوند په نكاح كي وي، يا تر طلاق وروسته په عدت كي وي (يعني معتده وي)، نو دا بنځه په اجرت نيول جائز نه دي: حُكْمٌ چي دياتنا پر دې بنځي په خپله شيدي وركول واجب دي، لكه څرنگه چي الله تعالى فرمايلي دي: "وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ" (يعني مندي به

خپلو بچيانو ته شيدې ورکوي). په دې آيت کي يُزْضَعْنَ د يَتَرَبُّصْنَ په خير خبر دی او د امر په معنى سره دی، او دا ښځه د عاجزۍ د احتمال په وجه معذوره گڼل سوې وه (چې کېدای سي د يو د عذر په وجه به هغه پر شيدو ورکولو قدرت نه لري)، خو کله چې هغې په اجرت سره بچي ته شيدې ورکول شروع کړه: نو دا خبره ښکاره سوه چې هغه پر شيدو ورکولو قدرت لري، نو د الله د حکم موافق پر هغې شيدې ورکول واجب سو. لهندا پر دې کار به د هغې لپاره اجرت اخيستل جائز نه وي.

وهذا إلخ: فرمايي دامذکوره حکم (چې د بچي مور په اجرت نيول جائز نه دي) د مطلقه رجعيه ښځې په حق کي متفق عليه دی، ځکه چې تر طلاق رجعي وروسته نکاح قائم پاتېږي، همدا وجه ده چې د مطلقه رجعيه ښځه سره د خاوند وطي کول روا دي، او که چيري ښځه د طلاق بائن په عدت کي وي، نو د هغې په هکله د روايتونه دي: ① په يوه روايت کي هغه د خپل بچي د شيدو لپاره په اجرت نيول جائز نه دي، ② او په بل روايت کي جائز دي، دليل دا دی چې په طلاق بائن سره د معتده بائنه ښځې نکاح په پوره توگه ختمه سي. او د اول روايت دليل دا دی چې تر طلاق بائن وروسته هم د ځيني احکامو په حق کي نکاح باقي پاته وي. مثلاً عدت، او د ښځې لپاره نفقه او سکني واجېدل.

د پورتنۍ مسئلې بل صورت

وَلَوْ اسْتَأْجَرَهَا وَهِيَ مَنكُوحَتُهُ أَوْ مُعْتَدَّتُهُ أَوْ كَانَتْ حَائِضًا أَوْ لَا يَجُوزُ لَهَا أَنْ تَأْجُرَ بَنِيهَا وَلَوْ اسْتَأْجَرَهَا وَهِيَ مَنكُوحَتُهُ أَوْ مُعْتَدَّتُهُ أَوْ كَانَتْ حَائِضًا أَوْ لَا يَجُوزُ لَهَا أَنْ تَأْجُرَ بَنِيهَا

ونيسي لا زْوَاجَ ابْنِ لَهُ مِنْ غَيْرِهَا د هغه بچي د شيدو ورکولو لپاره کوم چې د خاوند له بلي ښځې څخه وي ايمني که خاوند د خپل بچي د شيدو لپاره د بچي مېر په اجرت ونيسي ا چار نو ادا جائز دي لِأَنَّهُ غَيْرُ مُسْتَحَقٍّ عَلَيْهَا ځکه چې امېري زوي ته شېدې ورکول پر دې ښځې واجب نه دي وَإِنْ انْقَضَتْ عِدَّتُهَا فَاسْتَأْجَرَهَا او که د دې ښځې عدت تېر سي او اييا خاوند هغه په اجرت ونيسي يَغْنَى لِزْوَاجٍ وَلَدَهَا يعني د هغې د خپل بچي د شيدو ورکولو لپاره ايې په اجرت ونيسي ا چار نو ادا جائز دي لِأَنَّ النِّكَاحَ قَدْ زَالَ بِالْكُفَّةِ ځکه چې اتر عدت وروسته په بشپړه توگه نکاح ختمه سوه وَصَارَتْ كَأَنَّ خَبِيئَةَ او دا ښځه د پردۍ ښځې په خير وگرځېده.

اللفات: ﴿إِنْ انْقَضَتْ﴾ د انفعال ماضي ده: (عدت) تېرېدل، پوره کېدل.

تشرېح: په دې عبارت کي بچي ته د شيدو ورکولو په هکله دوې مسئلې بيان سوي دي، او دواړي جائز دي: (۱)... که خاوند خپله منکوحه يا معتده ښځه د هغې د ناسکه (مېري) زوی لپاره په اجرت ونيسي، نو دا جائز دي، ځکه چې ناسکه زوی ته شيدې ورکول پر هغې واجب نه دي، نه قضاء او نه ديانت، نو ځکه به د هغې لپاره اجرت اخيستل بېله شکه جائز وي، (۲)... دويمه مسئله داده چې کله د معتدي ښځې عدت پوره سي،

اوپيا خاوند دا معتدله بنځه په اجرت ونيسي چي ته خپل زوی ته شيدې ورکوه!، نو دا صورت هم جائز دی،
ځکه چي د عدت په پوره کېدلو سره نکاح په پوره توګه ختمه سوه، او دا بنځه اجنبیه (پردی) سوه، او
اجنبیه بنځه په اجرت نیول جائز دي، لهندا دا بنځه به هم په اجرت نیول جائز وي.

د پورتنۍ مسئلې یو بل صورت

قَالَ قَالَ الْأَبُ: لَا أَشْتَأُ أَجْرَهَا وَهَلَا بِقَوْلِهَا أَوْ كَهَ پلار وویل: چي زه د بچي مور په اجرت نه نیسم او له
هنې څخه بغیر یې بله [اجنبیه] بنځه راوستل فَرَضِيَتْ الْأُمُّ بِمِثْلِ أَجْرِ الْأَجْنَبِيَّةِ او [ایا] هغه ادبچي مورا
د اجنبیه بنځي په اجرت راضي سوه اچي په دومره اجرت زه هم خپل بچي ته شيدې ورکوم! أَوْ رَضِيَتْ بِقَوْلِ
أُمِّهَا یا له اجرت څخه بغیر راضي سوه اچي ګر سره زه اجرت نه غواړم، او مفت خپل زوی ته شيدې ورکوم!
كَانَتْ هِيَ أَحَقُّ نو هغه ادبچي مورا به زیا ته حقداره وي لَأَنَّهَا أَشْفَقُ ځکه چي هغه ادخپل بچي په حق کي ا
ډېره مهربانه ده فَكَانَ نَظَرًا لِلصَّبِيِّ فِي الدَّفْعِ إِلَيْهَا نو هغې ته به [د کوچني] په ورکولو کي د کوچني
فايده وي ايمني د کوچني په حق کي به د شفقت او فايدې خبره همدا وي چي په دې صورت کي هغه خپل مور ته
حواله کړی سي إِنْ التَّمَسُّتُ زِيَادَةً او که مور د زيات اجرت مطالبه وکړي لَمْ يُجْزَأْ الرَّؤُوسُ عَلَيْهَا نو خاوند
به پر دې نه مجبوره کيږي دَفْعًا لِلضَّرَرِ عَنْهُ له هغه څخه د ضرر ليري کولو لپاره وَالِيهِ الْإِشَارَةُ بِقَوْلِهِ
تَعَالَى: لَا تَضَارَّ وَالِدَةُ بَوْلِدَهَا وَلَا مَوْلُودُ لَهْ بَوْلِدَةً [البقرة: ۲۳۳] او د الله تعالیٰ په دې فرمان کي همدغه
طرف ته اشاره ده: "لَا تَضَارَّ... إلخ" اچي تکليف نه به ورکول کيږي مور ته د هغې د بچي په ذريعه، او نه به
پلار ته (تکليف ورکول کيږي) د هغه د بچي په ذريعه! أَيُّ بِالْإِزَامِ لَهَا أَكْثَرُ مِنْ أَجْرَةِ الْأَجْنَبِيَّةِ يعني ا تکليف
به نه ورکول کيږي پلار ته! په دې سره چي پر هغه لازم کړی سي ادبچي ا د مور لپاره له اجنبیه بنځي
څخه زيات اجرت.

اللفات: «أَشْفَقُ» د اسم تفصيل صيغه ده: زيات مهربان، زيات مشفق. «التَّمَسُّتُ» د افتعال له باب څخه د
واحد مؤنث غائب ماضي معلوم صيغه ده: غوښتل، مطالبه کول، تلاش کول، «مَوْلُودُ لَهْ» د چا لپاره چي
بچی زېږول سوی وي، مراد ځني پلار دی.

تشریح: په تېر عبارت کي دا خبره ذکر سوه چي کله د معتدې بنځي عدت پوره سي، نو بيا هغه خپل زوی
ته په اجرت شيدې ورکولای سي (همدارنگه بنځه خپل ناسکه زوی ته هم په اجرت شيدې ورکولای سي)،
نو که خاوند د کوچني معتدله مور د کوچني لپاره په اجرت نه ونيسي، بلکي د هغې پر ځای بله اجنبیه بنځه په
اجرت ونيسي، او بيا د مور محبت په جوش کي راسي او بېله اجرت زوی ته په شيدو ورکولو راضي سي، يا په

هغومره اجرت راضي سي، خومره چي اجنبیه بنځه غواړي. نو په دې صورت کي دغه معتده مور د خپل کوچني زیاته حقداره ده، دلیل دا دی چي مور پر خپل کوچني زیاته مهربانه وي. نو د کوچني فایده او خیر په دې کي دی چي خپل مور ته وسپارل سي.

او که د کوچني مور تر اجنبیه بنځي زیات اجرت وغواړي، نو خاوند (یعني د کوچني پلار) به د زیات اجرت پر ورکولو نه مجبوره کیږي، ځکه چي په دې کي د پلار تاوان او ضرر دی، حالانکي د الله تعالی په دې آیت "وَلَا مَوْلُودَ لَهُ يُولَدُ" کي له پلار څخه ضرر ليري کړی دی.

د هغه کوچني نفقه چي دین یې (د پلار له دین څخه) مخالف وي

وَلِنَفَقَةِ السَّيِّئِ وَأَجِبَهُ عَلَى أَبِيهِ وَإِنْ خَالَفَهُ دِينُهُ أَوْ دُكُورِي أَيْ جِي او د کوچني اېچی انفق د هغه پر پلار واجب ده که څه هم کوچنی په دین کي د هغه مخالف وي کَمَا تَجِبُ نَفَقَةُ الرَّجُلِ عَلَى الرَّجُلِ وَإِنْ خَالَفَتْهُ دِينُهُ لَكِنْ خَرَنُكُهُ چي د بنځي نفقه پر خاوند واجب ده که څه هم بنځه په دین کي د خاوند مخالفه وي أَمَّا الْوَلَدُ فَلَا طَلَّاقَ مَا تَكُونُ کوم چي بچی دی نو ځکه چي زموږ ثلاث سوی آیت اَوْ عَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِقْنُهُنَّ ا مطلق دی وَلَا تَكُونُ جُزْءُهُ اَوْ ځکه چي بچی د پلار جزء دی فَيَكُونُ فِي مَعْنَى نَفْسِهِ نو د هغه ذوات په معنی سره به وي وَأَمَّا الرَّجُلُ فَلَا السَّبَبَ هُوَ الْعَقْدُ الصَّحِيحُ ا کوم چي بنځه ده نو ځکه چي ادهغې دنفقې ا سبب عقد صحیح دی فَإِنَّهُ بِإِثْرِهِ الْاِخْتِباسِ الثَّابِتِ بِهِ ځکه چي نفقه د هغه احتباس په مقابله کي اواجب ا وي کوم چي په عقد صحیح سره ثابت وي وَقَدْ صَحَّ الْعَقْدُ بَيْنَ الْمُسْلِمِ وَالْكَافِرَةِ ا او د مسلمان سړي او کافري بنځي په مینځ کي عقد ا د نکاح تر وړاند صحیح دی وَتَرْتَبَ عَلَيْهِ الْاِخْتِباسُ ا او پر همدغه عقد صحیح احتباس مرتب وي فَوَجَبَتِ النِّفَقَةُ نو ځکه به نفقه واجب وي وَفِي جَبِيحٍ مَا ذَكَرْنَا ا اِشْتَا جِبُ النِّفَقَةِ عَلَى الْاَبِ ا او په هغو ټولو صورتونو کي کوم چي موږ ذکر کړل پر پلار هغه وخت ا د کوچني نفقه واجبیږي اِذَا لَمْ يَكُنْ لِلصَّغِيرِ مَالٌ کله چي د کوچني لپاره مال نه وي اَمَّا اِذَا كَانَ لَهَا مَالٌ لَهَا مَالٌ ا مَالٌ ا مَالٌ ا مَالٌ ا اَنْ نَفَقَةُ الْاِنْسَانِ فِي مَالِ نَفْسِهِ نو اصل دا دی چي د انسان نفقه د هغه په خپل مال کي واجبیږي صَغِيرًا كَانَ اَوْ كَبِيرًا هغه که انسان کوچنی ا نابالغ اوي او که غټ ا بالغ اوي.

اللغات: ﴿بِرَّاء﴾ په مقابله کي، په بدله کي.

تشریح: صورت د مسلمانې: دا دی چي د نابالغه بچی نفقه پر پلار واجب ده، برابره ده که پلار او بچی دواړه په دین کي سره متحد وي او که په دین کي یو د بل مخالف وي (مثلاً پلار مسلمان وي، او بچی

عيسائي وي). په هر صورت کي پر پلار د هغه نفقه واجب ده، لکه پر خاوند چي د بنځي نفقه واجب ده، هغه که بنځه د خاوند سره په دين کي متحد وي او که مخالف وي.

د بچي د نفقي واجبېدلو دليل هغه آيت دی کوم چي مخکي ذکر سوي يعني "وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ" (يعني پر پلار د بچي د مور نفقه واجب ده)؛ او څرنگه چي دغه وجوب د بچي په ذريعه او د هغه په سبب دی، نو د بچي نفقه خو به په درجه اولي سره پر پلار واجب وي.

او د دې حکم عقلي دليل دادی چي بچی د پلار جزء دی، لهندا هغه داسي سولکه دخپل پلار نفس او ذات (يعني هغه د پلار د نفس په حکم کي سوا، او څرنگه چي پر انسان خپل ذات ته نفقه ورکول واجب دي، همداسي به خپل جزء يعني بچي ته نفقه ورکول هم واجب وي.

وأما الزوجة الخ: په دې عبارت سره د بنځي د نفقي واجبېدلو علت بيانوي، حاصل يې دادی چي د بنځي د نفقي واجبېدلو سبب عقد صحيح (د صحيح نکاح تړون) دی، ځکه چي نفقه د احتباس جزء ده، او احتباس په عقد صحيح سره حاصلېږي، لهندا د کوم سړي او بنځي په مينځ کي چي عقد صحيح قائم سي، په هغه عقد کي به پر سړي د بنځي نفقه واجب وي، او څرنگه چي په مسلمان سړي او مسلماني بنځي کي هم عقد صحيح قائمېږي، همدارنگه په مسلمان سړي او کتاييه بنځه کي هم د دې آيت "وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ" پر بناء عقد صحيح قائمېږي، او احتباس په عقد صحيح سره حاصلېږي، نو ځکه موږ وايو چي پر خاوند په هر صورت کي د بنځي نفقه واجب ده، هغه که بنځه د خاوند سره په دين کي متحد وي، يا مخالف وي.

وفي جميع الخ: فرمايي د بچي (صغير) د نفقي د وجوب په هکله چي موږ کوم صورتونه ذکر کړل، په دې ټولو صورتونو کي هغه وخت پر پلار نفقه واجبېږي، کله چي د صغير سره خپل ذاتي مال نه وي، لېکن که صغير ته په ميراث کي مال پاته سوی وي، يا په هبه يا بېل شي کي مال ورته حاصل سوی وي، او هغه دده خپل ذاتي مال وي، نو په دې صورت کي به نفقه دده په مال کي واجب وي، ځکه اصل دادی چي د انسان نفقه په خپل مال کي واجبېږي. هغه که انسان کوچنی وي او که غټ وي.

فقط والله أعلم وعلمه أتم

فَصْلُ (فِي نَفَقَةِ الْآبَاءِ وَالْأَجْدَادِ وَالْخَادِمِ)

(۱۵) فصل (د پلرونو، نیکه گانو او دخام د نفقې په بیان کې) دی

تشریح: مخکې تر دې صاحب د کتاب رَحْمَةُ اللهِ د اولاد نفقه بیان کړه، اوس په دې فصل کې د پلار ومور، انا، نیکه او خادم نفقه بیانوي.

د مور وپلار او د نیکه و انا د نفقې بیان

وَعَلَى الرَّجُلِ أَنْ يُنْفِقَ عَلَى أَهْلِهِ وَأَجْدَادِهِ وَجَدَاتِهِ او پر سړي اواجب ادي چي خپل مور و پلار او خپلو نیکه گانو او اناگانو ته نفقه ورکړي إِذَا كَانُوا أَفْقَارًا (په دې شرط کله چي هغوی غریبان وي وَإِنْ عَالِفُوهُ فِي وَبْنِهِ که څه هم هغوی په دین کې د سړي مخالف وي أَمَّا الْأَبَوَانِ فَلْيَقْزِلِمَا تَعَالَى: وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا [لقمان: ۱۵] کوم چي مور و پلار دي نو ځکه چي الله تعالی فرمایلي دي: او د مور و پلار سره په دنیا کې په غوره طریقه سره ژوند تېروه! نَزَلَتْ الْآيَةُ فِي الْأَبَوَيْنِ الْكَافِرَيْنِ دا آیت د کافر مور او پلار په هکله نازل سوی دی وَلَيْسَ مِنَ الْمَعْرُوفِ أَنْ يَعَيشَ فِي نِعَمِ اللَّهِ تَعَالَى وَيَتْرَكُهُمَا يَتِيمَتَانِ جُوعًا او غوره طریقه دا نه ده چي انسان (په خپله) د الله په نعمتونو کې عیش کوي او پلار ومور (په داسې حالت کې) پرېږدي چي د لورې مړه کیږي وَأَمَّا الْأَجْدَادُ وَالْجَدَّاتُ فَلَا تَنْفِقُهُنَّ مِنَ الْآبَاءِ وَالْأُمَّهَاتِ او کوم چي نیکه گان او اناگاني دي نو ځکه چي هغوی اهم (له پلرونو او مندو څخه دي) یعنی هغوی هم د پلار او مور په درجه کې دي وَلِهَذَا يَقُومُ الْجَدُّ مَقَامَ الْأَبِّ عِنْدَ عَدَمِهِ او له همدې وجهي د پلار د نشتوالي په وخت کې نیکه د هغه قائم مقام کیږي وَلَئِنْهُمْ سَبُّوا إِخْيَانًا او ځکه چي هغوی انیکه گان (د انسان د زندگی سبب جوړ سوي وي) فَاسْتَوْجِبُوا عَلَيْهِ الْإِخْيَاءَ بِنَزْلَةِ الْأَبَوَيْنِ نو ځکه هغوی اهم (پر انسان د مور و پلار په څیر د زندگی) انفقې (مستحق سول) وَشَرِطُ الْفَقْرِ لَأَنَّهُ لَوْ كَانَ ذَا مَالٍ او د غربت شرط ځکه لکول سوی دی چي که هغه (پلار، یا مور، یا نیکه...) د مال خاوند وي فَإِلْجَابُ نَفَقَتِهِمْ فِي مَالِهِ أَزَلٌّ مِنْ إِيْجَابِهَا فِي مَالِ غَيْرِهِ نو د هغه په نفقه کې مال واجبول د بل په مال کې له نفقې واجبولو څخه زیات

غوره دي وَلَا يُنْتَمُ إِلَيْكَ بِاِخْتِلَافِ الدِّينِ او دا دنفقې واجېدل به د دين دا اختلاف په وجه نه منع كيږي
 ايمني اختلاف الدين دنفقې له وجوب څخه مانع نه دی | لَبَا تَلَوْنَا دهغه آيت په وجه كوم چي موږ تلاوت
 كړی.

اللغات: ﴿أَجْدَادُ﴾ جمع د "جَدُّ" ده: نيكه گان، مراد ځني د پلار، پلار او دمور پلار دی. ﴿جَدَّاتُ﴾
 جمع د "جَدَّةٌ" ده: اناگاني، مراد ځني د پلار مور، او دمور، مور ده. ﴿صَاحِبُهُمَا﴾ صَاحِبٌ: د مفاعلي له
 باب څخه د واحد مذکر امر حاضر صيغه ده. صَاحِبٌ يَصَاحِبُ مُصَاحَبَةً: د يو چا سره ملگرتيا كول، د
 يو چا سره ژوند تېرول. ﴿سَبَبُؤُا﴾ د تفعيل ماضي ده: سبب جوړېدل، سبب گرځېدل. ﴿اسْتَوْجَبُوا﴾ د
 استفعال ماضي ده: د واجېدلو طلب كول (مستحق کېدل)، تقاضا كول. ﴿فَقَرُ﴾ غربت، تنگلاسي.
تشرېح: صورت د مسئلې: دادی چي څرنگه پر سړي دخپلي بنځي او دخپلو کوچني بچيانو نفقه
 واجب ده، همدارنگه د الدينو (مور و پلار) او دنيكه او انا نفقه هم دهغه پر ذمه واجب ده، كله چي دغه
 كسان غريبان وي او نفقې او خرچې ته اړتيا لري، نوزوی او لمسي به دوی ته په اعتدال سره نفقه
 وركوي، هغه كه دوی په دين كي يودېل سره متحدوي او كه مخالف وي.

دمور و پلار دنفقې واجېدلو په هكله صاحب د هدايې په دې آيت سره دليل نيولی دی
 "وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا" (يعني په دنيا كي دمور و پلار سره په ښه توگه ژوند تېروي، او دهغو
 سره غوره سلوك كوي!). ددې آيت شان نزول دادی چي كله حضرت سعد بن ابی وقاص رَضِيَ اللهُ
 عَنْهُما اسلام راوړی، نو دهغه مور "جميله" كافره وه، او حضرت سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په اسلام راوړلو ډېره
 ناراضه سوه، چي دهغه په وجه يې خوراك او چنېاك هم پرېښوول، حضرت سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نبي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د
 خپلي مور قصه بيان كړه، نو دا آيت نازل سو "وَإِنْ جَاهِدَاكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا
 تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا... إلخ"، يعني دا الله د وحدانيت او درسول الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ درسالت په
 هكله دمور و پلار اطاعت مه كوي! ها! په دنياوي معاملاتو كي دهغو سره معروفه طريقه او غوره
 سلوك او چلند اختيار كړئ، يعني كه مور و پلار په دنياوي شيانو كي يوشي ته ضرورت لري، نو
 هغه پوره كوي! او كه هغوی نفقې او خرچې ته محتاج وي، نو هغو ته نفقه او خرچه هم وركوي!،
 ځكه چي "معروفه طريقه" دانه ده چي انسان په خپله دا الله په نعمتو كي عيش او عشرت كوي او
 خپل مور و پلار وږي پرېږدي، يعني څرنگه چي انسان دخپل ځان او دخپلو بچيانو د خوراك او
 ضرورتاتو فكر كوي، هغسي به دمور و پلار د خوراك او ضرورتاتو فكر هم كوي، په دې آيت سره دا

خبره ثابته سوه چي که مور و پلار محتاجه وي، نو پر زوی د هغو نفقه واجب ده، که څه هم مذهب او دين يې سره متحد نه وي.

همدارنگه الله تعالى په بل ځای کي فرمايلي دي: "وَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٌ"، يعني تاسي د مور و پلار مخته "أف" هم مه کوئ! ځکه چي په دې سره هغو ته تکليف رسيږي، او د احتياج او غربت په وخت کي هغو ته نفقه نه ورکول تر "أف" هم زيات سخت او ضرر من دي، نو ځکه په دې آيت سره هم د مور و پلار د نفقې وجوب فهمول کيږي. (بنايه ج ٥، ص ٢٢١)

وَأما الأجداد إلخ: فرمايي چي له مور و پلار څخه بغير د نيکه او انا لپاره د نفقې واجبېدلو دليل دای چي نيکه او انا هم د مور و پلار په درجه کي دي، همدا وجه ده چي کله پلار نه وي، نو په وراثت او داسي نورو احکامو کي نيکه د پلار قائم مقام کيږي، او څرنگه چي مور و پلار د نفقې مستحق دي، نو نيکه او انا هم به د فقر او احتياج په وخت کي د نفقې مستحق وي، په دې هکله دويم دليل دای چي نيکه او انا هم د انسان د زندگۍ سبب دي، ځکه که چيري نيکه او انا نه وای، نو د هغه مور او پلار به هم نه وای، لهذا کله چي د انسان په وجود کي د نيکه او انا دخل سته، نو د انسان په مال کي به دوی حصه هم وي، او د فقر او احتياج په وخت کي به دوی ته هم نفقه ورکول کيږي، او د دين په اختلاف سره به د نفقې په وجوب کي هيڅ بدلون نه راځي، ځکه چي د الله د فرمان "وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا" مطلق دی، او د حضرت سعد رضي الله عنه د کافري مور په واقع کي نازل سوی دی.

وشرط الفقر إلخ: فرمايي چي د مور و پلار، نيکه او انا په حق کي د نفقې واجبېدلو لپاره د هغو فقر او احتياج ځکه شرط دی، چي له فقر او احتياج څخه بغير پر انسان د هغو نفقه واجب نه ده، ها! که انسان د تبرع او احسان په توگه هغو ته څه ورکړي، نو دا د هغه خپل احسان او مړانه ده، ځکه کله چي د يو چا خپل مال موجود وي، نو په خپل مال کي نفقه واجبېږي، همدا غوره هم ده چي انسان له خپل ذاتي مال څخه خپل ضروريات پوره کړي، ځکه چي خپل گټل سوی مال د بل تر مال ډېر غوره دی، نبي صلی الله علیه و آله فرمايلي دي: "كُلُّ مَنْ كَذَّبَ بِبَيْنِكَ وَعَرَقَ جَبِينِكَ" (يعني له هغه څخه مال خوراک کوه، کوم چي دي په خپل لاس او په خپل زحمت او محنت سره گټلی وي)، نو ځکه د فقر او غربت شرط ولگول سو...

ولايتهم ذلك: فرمايي چي د دين اختلاف د نفقې د وجوب مانع نه دی، دليل لږ څه مخکي تېر سو چي د کافر مور او پلار سره به هم انسان په معروفه طريقه ژوند تېروي.

دیني اختلاف کله د نفقي د وجوب مانع جوړېږي؟

وَلَا تَجِبُ النِّفَقَةُ مَعَ اِخْتِلَافِ الدِّينِ إِلَّا لِلزَّوْجَةِ وَالْأَبْنَيْنِ وَالْأَجْدَادِ وَالْجَدَّاتِ وَالْوَلَدِ وَالْوَلَدِ او د دين د اختلاف په صورت کي پر انسانان نفقه نه واجبيږي مگر د بنځي او د مور و پلار، نيکه گانو، اناگانو، زوی او لمسي لپاره. أَمَّا الزَّوْجَةُ فَلَبِنَا ذَكَرْنَا أَنَّهَا وَاجِبَةٌ لَهَا بِالْعَقْدِ او کوم چي د بنځي مسئله اده نو د هغې دليل هغه دی کوم چي موږ ذکر کړی چي د بنځي لپاره د عقد په وجه نفقه واجب ده لَا يَتَعَلَّقُ بِاتِّحَادِ الْبَلَّةِ او دا د ملت ادين ا د متحد کېدلو سره هيڅ تعلق نه لري وَأَمَّا غَيْرُهَا فَلِلْجُزْئِيَّةِ ثَابِتَةٌ او کوم چي له بنځي څخه بغير ا د مور و پلار، نيکه او داسي نورو کسانو مسئله اده نو ځکه چي ا په هغو کي د انسانا جزئيت ثابت دی وَجُزْءُ النَّزْرِ فِي مَعْنَى نَفْسِهِ او د انسان جزء د هغه ا د خپل ا ذات په معنی سره وي فَلَمَّا لَا يَتَّبِعُ نَفَقَةَ نَفْسِهِ لِكُلِّ لا يتتبع نفقة جزئه نو څرنگه چي د خپل کفر په وجه انسان پر خپل ځان نفقه نه سي منع کولای همداسي پر خپل جزء اهم انفق نه سي منع کولای إِلَّا أَنَّهُمْ إِذَا كَانُوا حَرَبِيِّينَ لَا تَجِبُ نَفَقَتُهُمْ عَلَى الْمُسْلِمِ مگر دا چي کله دا کسان حربيان وي نو پر مسلمان د هغو نفقه نه واجبيږي وَأَن كَانُوا مُسْتَأْمِنِينَ که څه هم هغوی ازموږ په دارالاسلام کي امان اخيستی وي لَا نَأْهِينَا عَنْ الْبِرِّ حَتَّى مَن يَقَاتِلُنَا فِي الدِّينِ ځکه چي موږ د هغه خلکو په حق کي له احسان کولو څخه منع سوي يو کوم چي د دين په باره کي زموږ سره جنگ کوي.

اللفات: «مُسْتَأْمِنِينَ» جمع د «مُسْتَأْمِنٌ» ده، د استعمال له باب څخه د اسم فاعل صيغه ده؛ هغه کافر ته وايي چي د مسلمانانو ملک ته پناه راوړي او امان طلب کړي (هغه کافر چي د مسلمان حاکم له طرفه امان ورکول سوي وي).

تشریح: مسئله: داده چي د ديني اختلاف په صورت کي له بنځي او له مور و پلار، نيکه او انا، اوله زوی او لمسي څخه بغير پر انسان بل د هيچا نفقه نه واجبيږي، د بنځي نفقه ځکه د ديني اختلاف باوجود پر انسان واجب ده، چي د بنځي لپاره نفقه د عقد نکاح په وجه واجبيږي، ځکه چي بنځي خپل د ځواند د مقصود حق يعني د وطي او داسي نورو لپاره ځان محبوس کړی دی، او په دې کي د دې خبري هيڅ دخل نسته چي د ځواند او بنځي دين به سره متحد وي، او له بنځي څخه بغير د دغه نورو کسانو نفقه ځکه لازمېږي چي له هغو څخه د انسان جزء کېدل ثابت دي، يعني انسان په يوه درجه کي

د دې حضراتو جزء دی. او جزئیت او بعضیت د نفقې په وجوب کې مؤثر دی. ځکه چې دانسان جزء د هغه ذات په معنی سره وي، او کفر له هغه څخه مانع نه دی، ځکه که انسان په خپله کافروي، نو د هغه کفر پر خپل نفس (خان) باندې له خرچ کولو څخه مانع نه دی (یعني که انسان کافر هم وي، نو بیا هم پر خپل نفس نفقه استعمالولای سي). لهدا کله چې د نفس کفر مانع نه دی، نو د جزء او بعض کفر به هم د نفقې مانع نه وي، او په هر صورت کې به د پلار، نیکه او داسې نورو نفقه پر سري واجب وي، لېکن که دغه کسان حربي کافران وي، یعني پر مسلمانانو یې د جنگ اعلان کړی وي، او مسلمانانو ته ځاني یا مالي نقصان ور رسوي، یا د نقصان رسونکو مرسته او کومک کوي، نو پر انسان د هغو نفقه نه واجبېږي، که څه هم دا کسان امان واخلې او دار الإسلام ته راسي. ځکه کوم کسان چې زموږ سره د دین په باره کې جنگ او جگړه کوي، موږ له دې څخه منع سوي یو چې د هغو سره احسان وکړو، هغه که هر څوک وي، لکه څرنګه چې الله تعالیٰ په دې آیت کې فرمایلي دي: «لَا يَنْهَاهُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوا فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ أَنْ تَنْبَرُوا لَهُمْ وَتُقَسِّطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ» ○ إِنَّمَا يَنْهَاهُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوا فِي الدِّينِ وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَقَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ○ (سورة الممتحنة: ۸، ۹)

د دې آیت خلاصه داده چې کوم کفار چې د مسلمانانو په دین، ایمان او د هغو پر ښارونو او ملکونو تعرض او تجاوز نه کوي، نو د هغو سره ښه سلوک او چلند کول د مسلمانانو لپاره صحیح دي، لېکن کوم کفار چې ظلم او جبر کوي، د مسلمانانو د مذهب، دین او مکان په هکله جنگ کوي، او مسلمانان له خپلو ښارونو څخه باسي، یا کوم کسان چې د هغو مرسته او مدد کوي، نو د داسې بدبخته دښمنانو سره دوستي او تعلق قائم کول د مسلمانانو لپاره صحیح نه دی. ځکه چې د هغو سره دوستي او تعلق قائم کول خلکو ته قرآن کریم ظالمان ويلي دي.

د دیني اختلاف په صورت کې د ورور نفقه

وَلَا تَجِبُ عَلَى النَّفَقَةِ إِلَّا نَفَقَةُ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ او پر نصراني اعیسائي باندې د خپل مسلمان ورور نفقه نه واجبېږي وَكَذَا لَا تَجِبُ عَلَى الْمُسْلِمِ نَفَقَةُ أَخِيهِ النَّصْرَانِي او همدارنګه پر مسلمان باندې د خپل نصراني ورور نفقه نه واجبېږي لِأَنَّ النِّفْقَةَ مُتَعَلِّقَةً بِالْإِزْثِ بِالْبَيْتِ ځکه چې د آیت په وجه نفقه د میراث سره متعلق ده بِخِلَافِ الْعِثْقِ عِنْدَ الْبَيْتِ په خلاف د ملکیت په وخت کې د آزادېدلو لِأَنَّهُ مُتَعَلِّقٌ بِالْقَابِلَةِ وَالْبَحْرَمِيَّةِ بِالْحَدِيثِ ځکه چې د حدیث پر بناء هغه آزادي او قربت او محرمیت سره

متعلق ده. وَلَئِنْ الْقَرَابَةُ مُوجِبَةٌ لِلصَّلَةِ او حُكْمه چي قربات صله رحمي واجبوي وَمَعَ الْإِثْقَاقِ فِي الدِّينِ اَکَدُ او په دين کي د اتفاق سره ايعني د دين د متحد کېدلو په صورت کي اصله رحمه زياته مضبوطه وي وَدَوَامُ مِلْكِ الْيَمِينِ أَعْلَىٰ فِي الْقَطِيعَةِ مِنْ حِرْمَانِ النَّفَقَةِ او اړخپل قرب ا د ملک يمين پاتېدل ا د صله رحمي ا په قطع کولو کي زيات امؤثر ا دي د نفقي له محرمه کولو څخه فَاعْتَبِرْنَا فِي الْأَعْلَىٰ أَضَلَّ الْعِبْلَةَ وَفِي الْأَذْنَىٰ الْغِلَّةَ الْمُوَكَّدَةَ نو موږ په اعلى ازيات مؤثر ا شي کي د اصل علت اعتبار وکړي او په ادنى شي کي مو د علت مؤکده اعتبار وکړي فَلِهَذَا افْتَرَقْنَا نو په دې وجه دواړه سره جلا سول ايعني په همدې وجهي سره په آزادۍ او نفقه کي فرق راغلی ا.

اللفات: ﴿صَلَّة﴾ صله رحمي، (د قريب سره) ښه سلوک کول، عطيه، ﴿آکَدُ﴾ د اسم تفضيل صيفه ده: ډېر مضبوط، زيات مؤکد.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی چي نه پر نصراني د خپل مسلمان ورور نفقه واجب ده، او نه پر مسلمان د خپل نصراني ورور نفقه واجب ده؛ دليل دادی چي په دې آيت ”وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ“ کي نفقه د ميراث سره متعلق سوې ده او و دې طرف ته اشاره سوې ده چي په کومو دوو کسانو کي چي ميراث جاري کيږي، فقط د هغه دوو کسانو نفقه يو پر بل واجب دای سي، او څرنگه چي په مسلمان او ذمي ورور کي ميراث نه جاري کيږي، نو حُکْم به د يوه نفقه پر بل نه واجب کيږي، د دې په خلاف که يو مسلمان سړی خپل نصراني ورور رانيسي، نو هغه پر مسلمان ورور آزاديږي، حُکْمه چي د حديث په حکم سره د آزادۍ تعلق د قربات او محرميت سره دی، حديث دادی: ”مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ مَحْرَمٍ مِنْهُ عَتَقَ عَلَيْهِ“ (يعني کوم کس چي د خپل ذی رحم محرم قريب مالک سي، نو هغه قريب پر ده آزاديږي).

په دې هکله دويم دليل دادی چي قربات صله رحمي کول (او پر قريب احسان کول) واجبوي، خصوصاً په هغه وخت کله چي دوه ډېر نژدې قربان سره جمع سره او دواړه په دين او مذهب کي سره متحد وي، نو په دې صورت کي صله رحمي او احسان کول نور هم مؤکد گرځي، او دا خبره تسليم سوې ده چي يو نژدې قريب د غلام په حيثيت په خپل ملکيت کي ساتل هغه ته تر نفقي نه وړ کولو زيات بد او نقصان مند دي، او په دې سره د نفقي نه وړ کولو په نسبت زياته صله رحمه قطع کيږي. نو حُکْمه موږ په اعلى ايعني د قريب په مملوک (او غلام) ساتلو کي د اصل علت اعتبار وکړي، يعني محض د دې اعتبار مو وکړي چي که يو سړی د خپل قريب مالک وگرځي، نو مملوک (قريب) به پر

هغه آزادبيري، هغه كه په دين كي دواړه سره متحد وي، يا مخالف وي، او په ادني يعني د نفقي په سلسله كي مو د علت موكده يعني د اِتِّحَادِ فِي الْمَذْهَبِ اعتبار هم وكړي، يعني نفقه به فقط په هغه وخت كي واجبيږي، كله چي دواړه سره قربان هم وي او په دين او مذهب كي سره متحد هم وي.

لهذا څرنگه چي په نفقه نه ور كولو كي صله رحمي قطع كول كم او ادني دي په نسبت ودي ته چي خپل قريب مملوك (او غلام) وساتل سي، نو په همدغه وجه په آزادي او نفقه واجبدلو كي فرق راغلي.

د مور و پلار نفقه

وَلَا يُشَارِكُ الْوَلَدُ فِي نَفَقَةِ أَبَوَيْهِ أَحَدٌ أَوْ دَمُور و پلار په نفقه كي به د زوی سره هيڅوك نه شريك كيږي
 لَكُنْ لَهُمَا تَأْوِيلٌ فِي مَالِ الْوَلَدِ بِالنِّسَبِ ځكه چي د مور و پلار لپاره د حديث پر بناء د خپل بچي په مال
 كي يو تاويل سته وَلَا تَأْوِيلَ لَهُمَا فِي مَالِ غَيْرِهِ او له بچي څخه بغير ا د بل چا په مال كي دهغو لپاره هيڅ
 تاويل نسته وَلَكِنَّ أَقْرَبَ النَّاسِ إِلَيْهِمَا أَوْ ځكه چي بچي مور و پلار ته تر ټولو ځلگونزدي قريب دي
 فَكَانَ أَوَّلُ بِاسْتِحْقَاقِ نَفَقَتِهِمَا عَلَيْهِ نَوْ ځكه به پر بچي د مور و پلار د نفقي استحقاق زيات وي وَهُوَ
 عَلَى الذِّكْرِ وَالْإِنَاثِ بِالسَّوِيَّةِ فِي ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ او په ظاهر روايت كي ا د مور و پلار د نفقي استحقاق پر
 نارينه و او بشپينه و برابر دي وَهُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح دي لَكُنْ الْبَغْيُ يَسْتَلْهُمَا ځكه چي ا د نفقي
 سبب دي دواړو ته ا برابرا شامليري.

تشریح : صورت د مسئلې: دا دی چي كله زوی یا لور مالداره وي، او پلار و مور غریبان وي، نوله زوی او لور څخه بغير پر بل هيڅ قريب د دوی نفقه نه واجبيږي، فقط پر زوی او لور واجبيږي، دليل دا دی چي په حديث كي ذکر سوي دي: "أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبْنِكَ" (ابن ماجه شريف، حديث شمېره: ۲۲۹۲)، يعني د بچي مال د مور و پلار مال دی، لهذا د حديث تاويل دا سو چي كله بچي مالدار وي، نو د هغه په وجه به مور و پلار هم مالدار شمارل كيږي، لېكن د بل قريب په حق كي دا تاويل نسته چي د هغه مال به د دوی (مور و پلار) مال وي، نو ځكه به د دوی نفقه فقط د بچي په مال كي واجب وي، او دويم دليل دا دی چي نفقه د قرابت په وجه واجبيږي، او تر ټولو نژدې قريب بچي دی، د هغه سره هيڅ قريب مساوي نه دی، نو ځكه به فقط پر هغه نفقه واجب وي، ها! كه د بچي سره مال نه وي، نو بيا به پر بل قريب واجب وي.

وهي على الذكور إلخ؛ فرمائي چي د ظاهر روايت مطابق د مور و پلار په نفقه کي زوی او لور دواړه سره برابر دي، ځکه چي پر پچي د نفقي دوجوب سبب ولادت او قرابت دی، او په دې حکم کي دواړه برابر دي، نو که د غرب سړي یو زوی او یوه لور وي، او دواړه مالداران وي، نو پر هر یوه د پلار نیمه نفقه واجیږي، او داسي نه ده چي پر لور یوه حصه واجب سي او پر زوی دوی حصې واجب سي، همدا صحیح دي، د "هُوَ الصَّحِيحُ" په ویلو سره مصنف رَحْمَةُ اللَّهِ د شمس الاثمه سرخي له قول څخه احتراز وکړی، ځکه هغه نفقه پر میراث قیاسوي، یعنی څرنګه چي ددې آیت "لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَى" مطابق په زوی او لور کي میراث تقسیميږي، همداسي به ددې مطابق نفقه هم پر هغو واجیږي، یعنی پر زوی به پلار ته د نفقي دوی حصې ورکول واجب وي، او پر لور به یوه حصه ورکول واجب وي، لېکن صحیح او غوره ظاهر روايت دی.

د ذی رحم محرم (نژدي قریب) نفقه کله واجیږي؟

وَالنَّفَقَةُ لِكُلِّ ذِي رَحِمٍ مَحْرَمٍ او نفقه د هر ذی حرم محرم لپاره (واجب) ده إِذَا كَانَ صَغِيرًا قَهْرًا أَوْ كَانَتْ أُمًّا بِأَلْفَةٍ قَهْرًا أَوْ كَانَ ذَكَرًا بِأَلْفًا قَهْرًا زَوْجًا أَوْ أَعْلَى [په دې شرط] کله چي ذی رحم محرم کس کوچنی [نابلغ] محتاج وي، یا [هغه] ښځه بالغه [او] محتاجه وي، یا [هغه] داسي بالغ محتاج وي چي شل وشوټ یا روند وي لِأَنَّ الصَّلَةَ فِي الْقَرَابَةِ الْقَرِيبَةِ وَاجِبَةٌ دُونَ الْبَعِيدَةِ ځکه چي صله رحمي په قرابت قریبه کي واجب ده، نه په قرابت بعيده کي وَالْقَاصِلُ أَنْ يَكُونَ ذَا رَحِمٍ مَحْرَمٍ او فاصل دادی چي هغه ذی رحم محرم وي وَقَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ [البقرة: ۲۳۳] الله تعالی فرمایلي دي: او پر وارث ددې په مثل او واجب دي وَفِي قِرَاعَةِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ: وَعَلَى الْوَارِثِ ذِي الرَّحِمِ النَّحْرُ مِثْلُ ذَلِكَ او د عبد الله بن مسعود څخه په قرائت کي دي: او پر ذی رحم محرم وارث ددې په مثل او واجب دي ثُمَّ لَا يَدُّ مِنَ الْحَاجَةِ بِيَا حَاجَتِ [محتاج کېدل] ضروري دي وَالصَّغِيرُ وَالْأُنْثَى وَالزَّوَانَةُ وَالْعُنَى أَمَارَةُ الْحَاجَةِ او نابلغ کېدل، ښځه کېدل، شلېدل او پندېدل د حاجت نبي [علامي] دي لِتَحَقُّقِ الْعَجْزِ ځکه چي [په دې] أمور کي [عجز] او د قدرت نشتوالی [متحقق] دی فَإِنَّ الْقَادِرَ عَلَى الْكَسْبِ غَيْرُ بَكْسِهِم ځکه چي پر ګټلو او کار کولو باندي قدر تلوونکی کس د خپلي ګټي په سبب مالداروي بِخِلَافِ الْإِسْوَيْنِ په خلاف د مور و پلار لِأَنَّهُ يُلْقِيهَا تَعَبَ الْكَسْبِ ځکه چي دوی ته په

امال اگهلو او کار کولو اسره ستريا او ضرر الاحقيري وَالْوَلَدُ مَا مَوْزِدَ الْفَرِغَ عَنْهُمَا اوبجي ته له مور وپلار څخه د ضرر ليري کولو حکم سوی دی فَتَجِبُ نَفَقَتُهُمَا مَعَ قُدْرَتِهِمَا عَلَى الْكَسْبِ نو اڅکه ا به د مال پر گټلو باندې د دوی د قدرت لرلو باوجود ا پر بجي ا د دوی نفقه واجبېري.

اللغات: ﴿ذِي رَحِمٍ مَحْرَمٍ﴾ د حرام قرابت خاوند. هغه قریب ته وایي چي دهغه سره دهمېشه لپاره

نکاح حرامه وي (نژدې قریب)، ﴿زَوْجٍ﴾ شل وشوټ، هغه کس چي لاسونه او پښې يې کار نه کوي،

﴿زَمَانَةً﴾ د سماع مصدر دی: شل کېدل (شلېدل)، ﴿أَمَارَةً﴾ نښه، علامه، جمع: أَمَارَاتٍ، ﴿تَعَبٍ﴾ د

عين په فتحه سره: مشقت، زحمت، تکلیف، ستريا، ضرر.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي پر مالدار انسان هغه وخت دخپل ذی رحم محرم قریب نفقه

واجبېري، کله چي هغه (ذی رحم محرم قریب) نابالغ کوچنی غریب او محتاج وي، یا هغه یوه

محتاجه نابالغه یا بالغه ښځه وي، همدارنگه که ذی رحم محرم بالغ وي، نو په هغه وخت کي دنفقې

مستحق دی، کله چي هغه شل وشوټ یا پوندوي او پر کسب او کار قدرت نه لري، نو کله چي په ذی

رحم محرم سړي او ښځه کي دا شرطونه موجود سي، نو هغوی به دنفقې مستحق وي او پر مالدار

سړي به د هغو نفقه واجب وي، ځکه چي په قرابت قریبه (نژدې قرابت) کي صله رحمي کول واجب

دي، نه په قرابت بعیده کي، لکه څرنگه چي الله تعالی فرمایلي دي: "وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ"، او د

حضرت ابن مسعود رضی الله عنه په قرائت کي داسي ذکر سوي دي: "وَعَلَى الْوَارِثِ ذِي الرَّحِمِ الْمَحْرَمِ مِثْلُ

ذَلِكَ"، يعني دهر ذی رحم محرم وارث لپاره دښځي او بچيانو دنفقې په څير نفقه واجب ده، نوله

همدې وجهي موږ وایو چي که په ذی رحم محرم قریب کي غربت او داسي نور شرطونه پیداسي، نو

هغه به دنفقې مستحق وي.

والفواصل إلخ: فرمایي چي په قرابت قریبه او بعیده کي "ذی رحم محرم کېدل" فاصل دي، يعني کوم

خلک چي ذی رحم محرم وي، هغوی په قرابت بعیده کي داخل دي، او کوم چي ذی رحم محرم نه

وي (يعني نکاح ورسره حرامه نه وي)، هغوی په قرابت بعیده کي داخل دي.

ثم لا بد إلک: ددې حاصل دادی چي ذی رحم محرم قریب هغه وخت دنفقې مستحق گرځي، کله

چي هغه محتاج او ضرورت مند وي، او نابالغ کېدل، یا ښځه کېدل، یا شلېدل (او فلجېدل) او پندېدل

دا ټوله داحتیاج او ضرورت مندی علامې (نښې) دي، ځکه چي په دې ټولو صورتونو کي "عجز

عَنِ الْكَسْبِ" ثابت دی، او کله چي "عجز عن الكسب" ثابت دی، نو ښکاره ده چي احتیاج او

ضرورت هم ثابت دی، ځکه چي احتیاج او ضرورت په هغه کس کي نه وي، کوم چي گټه او کار کولای سي، او دخپلي گټي په وجه دنورو خلکو له مرستي او کومک څخه مستغني وي.

خو په ذی رحم محرم قربانو کي فقط مور وپلار داسي دي چي د "قُدْرَة عَلَي الْكَسْب" باوجود پر انسان د هغو نفقه واجب ده، ځکه کسب او گټه هغه وخت کيږي کله چي محنت او زيار ويستل سي. او سپين ژري پلار او ضعيفه مور که محنت او زيار وباسي، نو هغو ته به ضرر او تکليف ورسپري. حالانکي انسان ته له خپل مور وپلار څخه د ضرر ليري کولو حکم سوی دی. لهدا که څه هم مور وپلار پر کسب او گټي قادر وي، نو بيا هم پر اولاد د هغو نفقه واجب ده.

د ذی رحم محرم قریب د نفقي مقدار

قَالَ: وَيَجِبُ ذَلِكَ عَلَى مَقْدَارِ الْإِثْرِ فَرَمَائِي: چي اد محارماً نفقه د ميراث د مقدار مطابق واجبيږي وَ يُجْبَرُ عَلَيْهِ او انسان به اد هغو پر نفقه مجبوره کيږي لِأَنَّ التَّنْصِصَ عَلَى الْوَارِثِ تَنْبِيهُ عَلَى اغْتِيَابِ الْبُقْدَارِ ځکه چي په آيت کي اد وارث تصريح کول تنبيه ده اد ميراث اد مقدار پر معتبر کېدلو وَلَإِنَّ الْغُزْمَ بِالْغَنَمِ او ځکه چي تاوان د نفع په اندازه لازميږي وَالْجَبَرُ لِإِقْفَاءِ حَقِّ مُسْتَحَقِّ او مجبوره کول د واجب حق پوره کولو لپاره دي ايمني هغه به ځکه د محارمو پر نفقه مجبوره کول کيږي چي واجب حق اداء کړي.

اللفات: «تَنْصِصُ» د تفهیل مصدر دی: ضراحت کول (خرگندول)، په ښکاره توگه په لفظو کي ذکر کول، «الْغُزْمُ بِالْغَنَمِ» دايو محاوره ده، د «غُزْم» معنی ده: تاوان، او د «غَنَم» معنی ده: د غنیمت مال او نفع. د دې محاورې مطلب دادی چي څومره غنیمت او نفع دانسان په حصه کي راځي، د هغه په اندازه به تاوان هم برداشت کوي، يعني په ميراث کي چي څومره مال هغه ته حاصلیږي، په هغه حساب سره به نفقه هم اداء کوي.

تشریح: مسئله: داده چي ذی رحم محرم قریب ته به د هغه مقدار مطابق نفقه ورکول کيږي، په کوم مقدار سره چي هغه ته ميراث ورکول کيږي (مثلاً که دوه مالداره وروڼه وي، او دوی یو ذی رحم محرم محتاج قریب لري، نو پر هر وروڼ د هغه نیمه نفقه واجبيږي)؛ دلیل دا آیت دی: وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ. په دې آیت کي د «الْوَارِث» په لفظ سره و دې ته اشاره سوې ده چي نفقه به د ميراث د مقدار مطابق ورکول کيږي، او ځکه چي تاوان په هغه حساب سره واجبيږي، د کوم حساب مطابق چي هغه نفع اخلي، يعني په ميراث کي چي څومره مال او نفع هغه ته حاصلیږي، د هغه حساب او مقدار مطابق به تاوان هم پورته کوي. او د هغه مقدار مطابق به نفقه او خرچه پر واجب وي، او هغه به د نفقي پر ورکولو مجبوره کيږي، ځکه چي دا د قرابت حق دی.

د بالغي نجلی او د شل اوشوټ هلك نفقه

قَالَ: وَتَجِبُ نَفَقَةُ الْإِبْنَةِ الْهَالِكَةِ وَالْإِبْنِ الْهَالِكِ عَلَى أَبِيهِ أَثْلًا فرمائي: چي د بالغي نجلی او د شل هلك نفقه پر مور و پلار په دریو حصو سره واجب ده عَلَى الْآبِ الثَّلَاثَانِ وَعَلَى الْأُمِّ الثَّلَاثُ دوی دریمي حصي پر پلار [واجب] دي او یوه دریمه حصه پر مور [واجب] دهچ لَأَنَّ الْبَيَّزَاتِ لَهَا عَلَى هَذَا الْبِقْدَارِ حُكْمٌ چي د دوی لپاره میراث هم پز دغه مقدار دی [یعني که مور و پلار د خپل بچي یا لور وارثان وگرځي، نو د دغه مقدار مطابق میراث ورته حاصلیږي] قَالَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ: هَذَا الَّذِي ذَكَرَهُ رَوَايَةُ الْخَصَافِ وَالْحَسَنِ ناتوانه بنده وایي: دا کوم [حکم] چي امام قدوري رحمه الله ذکر کړی دی [دا د امام خصاف او حسن بن زیاد روایت دی وَفِي ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ: كُلُّ النَّفَقَةِ عَلَى الْآبِ او په ظاهر روایت کي دي: چي ټوله نفقه پر پلار [واجب] ده لَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ [البقرة: ۲۳۳] حکم چي الله تعالی فرمایلي دي: او پر پلار د بچي د مندو خوراک او جامې واجب دي وَصَارَ كَالْوَلَدِ الصَّغِيرِ او هغه [شل هلك] د کوچني [نابالغ] بچي په څیر سو وَوَجْهُ الْفَرْقِ عَلَى الرِّوَايَةِ الْأُولَى: أَنَّهُ اجْتَمَعَتْ لِلْآبِ فِي الصَّغِيرِ وَلَايَةُ وَمُؤَنَةٌ او پر اول روایت د فرق وجه داده: چي د پلار لپاره صغیر کي ولایت او مؤنت دواړه جمع دي حَتَّى وَجِبَتْ عَلَيْهِ صَدَقَةُ فِطْرَةٍ تر دې چي پر پلار د صغیر صدقة الفطر [هم] [واجب] ده فَاخْتَصَّ بِنَفَقَتِهِ نو پلار به د صغیر د نفقي سره مختص [هم] [وي] وَلَا كَذَلِكَ الْكَبِيرُ او بالغ بچی داسي نه دی لِإِنْعَادِ الْوَلَايَةِ فِيهِ حکم چي دهغه په حق کي [د پلار] ولایت معدوم دی فَتَشَارَكُ الْأُمُّ نَوَاحِيًا به مور [هم] د هغه سره شریکه کیږي وَفِي غَيْرِ الْوَالِدِ يُعْتَبَرُ قَدْرُ الْبَيَّزَاتِ او له پلار څخه بغیر [په بل قریب] کي د میراث د مقدار اعتبار کیږي حَتَّى تَكُونَ نَفَقَةُ الصَّغِيرِ عَلَى الْأُمِّ وَالْجَدِّ أَثْلًا تر دې چي د صغیر نفقه به پر مور او نیکه د دریو حصو په حساب سره [واجب] وي وَنَفَقَةُ الْأُمِّ الْبُغْيَةِ عَلَى الْأَخَوَاتِ الْمُتَفَرِّقَاتِ الْمُوسِمَاتِ أَخْبَاسًا عَلَى قَدْرِ الْبَيَّزَاتِ او د غریب [احتاج] ورور نفقه به پر متفرقو خونندو د پنځو حصو په حساب سره د میراث په اندازه [واجب] وي غَيْرَ أَنَّ الْمُتَفَرِّقَاتِ أَهْلِيَّةُ الْإِرْثِ فِي الْجَنَّةِ لَا إِخْرَازُهُ خو په ادې [ټولو] کي د میراث اهل کېدل معتبر دي نه د میراث حاصلول فَإِنَّ النُّفْسَ إِذَا كَانَ لَهُ خَالٌ وَابْنٌ يَتَمُّ نو که دیو غریب سړي ماما هم [امالدار] وي او د اکا زوی هم [امالدار] وي تَكُونُ

نَفَقَتُهُ عَلَى خَالِهِ نُو د هغه نفقه به د هغه پر ماما اواجب اوي وَوَيَزَادُهُ يُخْرِجُهُ ابْنُ عَمِّهِ حالانكي د هغه ميراث د هغه اكا حاصلوي.

اللغات: ﴿زَمِنَ﴾ شل وشوېت. هغه کس چي لاسونه او پښې يې کار نه کوي. ﴿مُوَكَّةَ﴾ خرچ.

مشقت. ﴿مُعْسِرَ﴾ د افعال اسم فاعل دی تنگلاسی کس. غريب. محتاج. ﴿اِحْرَازَ﴾ د افعال مصدر

دی: ذخيره کول. جمع کول (حاصلول، تر لاسه کول). ﴿خَالَ﴾ ماما. ﴿ابْنُ عَمِّ﴾ د اکا زوی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د بالغي نجلۍ نفقه او د بالغ شل (او فلج) هلک نفقه به د هغو

پر پلار و مور درې حصې واجب وي چي په هغه کي به دوې حصې پر پلار واجب وي او يوه حصه به

پر مور واجب وي: دليل دادی چي که پلار و مور دخپل هلک يا نجلۍ وارثان وگرځي نو هغو ته به

هم په دغه حساب سره ميراث حاصليري، لهذا نفقه به هم ددې مقدار مطابق واجب وي (لَأَنَّ الْغُرْمَ

بِالْغُرْمِ). داد قدوري د متن حاصل دی، او دامام خصاف او حسن بن زياد روايت دی. او همدا دامام

شافعي رَحْمَهُ اللهُ مسلک دی.

او ظاهر روايت دادی چي ټوله نفقه به پر پلار واجب وي، د ظاهر روايت دليل دادی چي په دې

آيت "وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ" کي د بچي نسبت و پلار ته سوی دی د "لام" په واسطه سره. او

"لام" پر اختصاص دلالت کوي. نو ثابته سوه چي ددې نسبت سره فقط پلار خاص دی او نفقه پر

همدغه نسبت موقوفه ده. نو ځکه به ټوله نفقه پر پلار واجب وي. او شل (او فلج) هلک د کوچني

(صغير) په خير سو. يعني څرنگه چي د صغير ټوله نفقه پر پلار واجبيري، همداسي به ددې هلک

نفقه هم فقط پر پلار واجب وي.

او دامام خصاف رَحْمَهُ اللهُ د روايت مطابق په صغير او کبير کي د فرق وجه دا ده چي د صغير

(نابالغه بچي) په حق کي د پلار ولايت او مؤنت دواړه جمع دي. حتی چي پر پلار د نابالغ بچي له

طرفه صدقة الفطر ورکول هم واجب دي. نو په دې وجه به د صغير نفقه فقط پر پلار واجب وي. او د

بالغ بچي حال داسي نه دی. ځکه چي پر هغه د پلار ولايت نسته. نو د هغه په نفقه کي به د هغه مور هم

د پلار سره شريکه کيږي. او له پلار څخه بغير په بل نژدې قرب کي بالاتفاق د ميراث اعتبار کيږي.

مثلاً که د يو کوچني پلار نه وي. بلکي مور او نيکه يې وي. نو د هغه نفقه پر مور او نيکه درې حصې

کيږي. دوې حصې به پر نيکه او يوه حصه به پر مور واجب وي.

او که د یو چا ورور غریب او محتاج وي، او هغه درې مالداره خوندي لري، یوه یې حقیقي خور وي، او یوه یې علایتي (میرزی) خور وي، او یوه یې اخیافي (مورنی) خور وي، نو پر هغوبه د غریب ورور نفقه د میراث په مقدار پنځه حصې واجیږي، یعنی درې حصې به پر حقیقي خور واجب وي، او یوه حصه به پر علایتي خور او یوه حصه به پر اخیافي خور واجب وي.

ها! دا خبره یاد ساتئ! چي له پلار څخه بغیر په نورو نژدې قربانو کي د میراث حاصلولو "لائق کېدل" کافي دي (یعني پر خپل نوبت به هغه ته میراث حاصلېدای سي، که څه هم حالا اوس اهنه له میراث څخه محرومیږي)، مثلاً که د یو محتاج سړي ماما هم مالدار وي، او د اکا زوی یې هم مالدار وي، نو د هغه نفقه به پر ماما واجب وي، لېکن ماما ته به په دې صورت کي میراث نه حاصلیږي، ځکه کله چي د اکا زوی موجود وي، نو ماما له میراث څخه محروم گرځي.

د دیني اختلاف په صورت کي د ذی رحم محرم قریب نفقه

وَلَا تَجِبُ نَفَقَتُهُمْ مِمَّا اخْتَلَفَ الدِّينُ او د ذوی رحم محارمو نفقه د دین د اختلاف سره نه واجیږي
لِظُلَانِ أَهْلِيَّةِ الزَّوْثِ ځکه چي ادیني اختلاف په صورت کي ادوارث کېدلو اهلیت باطل دی وَلَا يَدْ
مِنْ اِعْتِبَارِهِ حالانکي ادوارث کېدلو اعتبار ضروري دی.

تشریح: مسئله: داده چي که یو محتاج ذی رحم محرم قریب د مالدار قریب سره په دین کي متحد نه وي (مثلاً مالدار قریب مسلمان وي، او هغه عیسائي وي)، نو په دې صورت کي پر مالدار قریب هغه نفقه نه واجیږي، ځکه چي د دیني اختلاف په صورت کي یو قریب د بل قریب نه وارث کیږي (یعني د کافر او مسلمان قریب په مینځ کي وراثت نه جاري کیږي)، حالانکي د نفقي واجېدلو لپاره د دې اعتبار کول ضروري دي.

پر غریب (محتاج) سړي باندي د خپلي بسخي او بچیانو نفقه

وَلَا تَجِبُ عَلَى الْفَقِيرِ او پر غریب (محتاج) سړي نفقه نه واجیږي لِأَنَّهَا تَجِبُ صِلَةً ځکه چي نفقه د صله رحمې په توگه واجیږي وَهُوَ يَسْتَحِقُّهَا عَلَى غَيْرِهِ او محتاج سړی پر بل چا ابل قریب ا د صله رحمې حق لري فَكَيْفَ تَسْتَحِقُّ عَلَيْهِ لهذا پر هغه به څرنکه نفقه واجب سي بِخِلَافِ نَفَقَةِ الزَّوْجَةِ وَوَلَدَيْهِ السَّغِيرِ په خلاف د بسخي او د کوچني بچي د نفقي لِأَنَّهُ اِتْرَمَمَهَا بِالْإِقْدَامِ عَلَى الْعَقْدِ ځکه چي هغه په عقد او نکاح ا کولو سره پر خپل ځان نفقه لازم کړه إِذِ الْمَصَالِحُ لَا تَنْتَظِمُ دُونَهَا ځکه چي له نفقي څخه بغیر د مصالحو او ضروریاتو انتظام کېدلای نه سي وَلَا يَغْنَلُ فِي مِثْلِهَا الْإِنْسَارُ او په

داسي حالت کي د غربت او احتياج اميځ دخل نسته ثُمَّ الْيَسَارُ مُقَدَّرٌ بِالنِّصَابِ ليا روي عن ابْنِ يُونُسَ
بيا مالداري په ملک نصاب سره اندازه سوي ده په هغه اقول ا کي کوم چي له امام ابو يوسف رحمه الله
څخه روايت سوي دی وَعَنْ مُحَمَّدٍ: أَنَّهُ قَدَرَهُ بِمَا يُفْضَلُ عَلَى نَفَقَةِ نَفْسِهِ وَبِإِيَالِهِ شَهْرًا او له امام محمد
رحمه الله څخه روايت دی: چي هغه په دومره مال سره مالداري اندازه کړې ده چي هغه [مال] د سري
او دهغه د عيال ديوي مياشتي له نفقي څخه زيات سي أَوْ بِمَا يُفْضَلُ عَلَى ذَلِكَ مِنْ كَسْبِهِ الدَّائِمِ كُلِّ يَوْمٍ
يا کوم [مال] چي د انسان له دائمي گټي څخه هره ورځ پر دې مقدار ايښي دهغه او د عيال له نفقي
څخه [زيات سي] لَأَنَّ الْمُتَعْتَبِرِينَ حُقُوقَ الْعِبَادِ إِنَّمَا هُوَ الْقُدْرَةُ دُونَ النِّصَابِ ځکه چي د بندگانو په حقوقو
کي د قدرت اعتبار سوي دی، نه د نصاب فَإِنَّهُ لِلتَّيْسِيرِ ځکه چي نصاب خو د آساني لپاره وي
وَالْقُسْوَى عَلَى الْأَوَّلِ او فتوى پر اول اقول اده لَكِنَّ النِّصَابَ نَصَابُ حِرْمَانِ الصَّدَقَةِ لېکن له نصاب څخه
د زکاة حرامېدلو نصاب مراد دی. ايښي چي د انسان سره دومره مال وي چي دهغه لپاره زکاة اخيستل حرام
وي.

اللغات: ﴿صِلَةٌ﴾ صله رحمي، ښه سلوک، بېله عوضه (مفت) ورکول. ﴿الْتِمَازُ﴾ دافتعال ماضي

ده: پر ځان لازمول، په غاړه اخيستل، ﴿لَا تَنْتَظِمُ﴾ دافتعال نفي ضيغه ده: انتظام کېدل، برابر کېدل.

سمېدل، ﴿يَسَارٌ﴾ مالداري، شتمني، خوشحالي، ﴿تَيْسِيرٌ﴾ دتفعيل مصدر: آسانه کول.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادی چي کوم سړی په خپله محتاج او ضرورت مند وي، پر هغه له
ښځي او بچيانو څخه بغير بل د هېچا نفقه نه واجبيږي. دليل دادی چي نفقه د احسان او صله رحمي
لپاره واجبيږي. حالانکي محتاج سړی خپله ددې مستحق دی چي بل څوک پر هغه احسان او نفقه
وکړي، نو پر هغه به څرنګه احسان او نفقه واجب سي، لېکن پر محتاج سړي دخپلي ښځي او نابالغه
بچيانو نفقه واجب ده: ځکه چي هغه په نکاح (او واده) کولو سره نفقه پر خپل ځان لازم کړه. او
ښکاره خبره ده چي له نفقي څخه بغير دنيايوي ضروريات حاصلېدای نه سي، نو ځکه به پر خاوند د
خپلي ښځي نفقه واجب وي، هغه که خاوند مالدار وي او که محتاج او غريب وي، لنډه دا چي د خاوند
په حق کي احتياج او غربت د نفقي له وجوب څخه مانع نه دی، او نابالغه اولاد هم د ښځي قائم مقام
دي، لکه څرنګه چي په دې حديث کي ودغه طرف ته اشاره سوي ده "خُذْنِي (مِنْ مَالِ ابْنِي سُفْيَانَ) مَا
يُكْفِينِي وَوَلَدِي". د حديث ترجمه او تشرېح مخکي ذکر سوه.

ثم اليسار الخ: صاحب هدایې فرمایې چې دلته له یسار او مالدارۍ څخه مراد د امام ابو یوسف رحمه الله د روایت مطابق دا دی چې سړی د نصاب مالک وي (یعني دومره مال وړ سره وي چې که ټوله کال له هغه څخه خپله نفقه او ضروریات پوره کړي، نو هم دومره مال ځني پاتیري چې پر هغه زکاة اخیستل حرام وي. او هغه دوه سوه درهمه کیږي. اثمار الهدایة). او له امام محمد رحمه الله روایت دا دی چې د مالدارۍ (یسار) اندازه ده چې د سړي سره دومره مال وي چې هغه دده او دیوې میاشتي له نفقې څخه زیات وي. یعني که د سړي سره دومره مال وي، نو پر هغه د ذی رحم محرم قرب نفقه واجبیږي. کنې نه واجبیږي، او له امام محمد رحمه الله څخه دویم روایت دا دی چې که د سړي د هرې ورځې له گټې څخه دومره مال پاتیري کوم چې دده او بچیانو تر نفقې او ضروریاتو زیاتیري، نو هغه مالدار دی، او پر هغه د ذی رحم محرم قرب نفقه واجب ده. کنې واجب نه ده. لېکن صاحب هدایې فرمایې چې دلته دیسار په هکله اول قول معتبر دی (چې دومره مال به وړ سره وي چې د ټوله کال له نفقې او ضروریاتو څخه وروسته هم دوه سوه درهمه پاته سي او هغه ته زکاة اخیستل حرام سي. دنفقې دوجوب لپاره همدومره مال کافي دی)، او پر همدغه قول فتویٰ هم ده.

لکن النصاب الخ: فرمایې چې له نصاب څخه هغه نصاب مراد دی چې په هغه سره زکاة اخیستل حرام سي. یعني د چا سره چې دوه سوه درهمه مال وي، او د هغه له اصلي حاجت څخه زیات وي، نو پر هغه واجب دي چې خپل محتاج ذی رحم محرم ته نفقه ورکړي.

نصاب حرمان الصدقة: دې ته وایي چې که د سړي سره دومره مال وي چې که ټوله کال خپله نفقه او ضروریات ځني پوره کړي، نو هم دومره مال ځني پاتیري چې پر هغه زکاة اخیستل حرام وي، همدې ته "نصاب حرمان الصدقة" وایي. او که پر دې نصاب کال تېر سي، نو پر هغه زکاة واجبیږي، او هې ته "نصاب الزکاة" وایي. (اثمار الهدایة)

د غائب بچي له مال څخه مور وپلار ته نفقه ورکول

وَإِذَا كَانَ لِلْغَائِبِ مَالٌ أَوْ كَلَهُ فِي دَعَائِبِ زَوَى لِبَارِهِ مَالٌ وَيُأْمَنُ بِهِ زَوَى يُوْخَاوُهُ وَلَا يَسِي. غائب سي. او په کور کې مال پرېږدي، او پلار ومور يې غریبان وي، اَوْ قَطْعُ فِيهِ بِنَفَقَةِ أَبْنَاهُ نو په دې مال کې به د هغه د مور وپلار دنفقې فیصله کیږي ایعني قاضي به په دې مال کې د غائب زوی د مور وپلار لپاره نفقه مقرر کوي اَوْ كُنْ بَيْنَنَا الْوَجْهَ فِيهِ اَوْ ددې دلیل موږ امخکي ا بیان کړی دی.

اللغات:

تشریح: سورت دمسئلي او دلیل دواړه واضح دي.

د پورتني مسئلي نور وضاحت

وَإِذَا بَاءَ أَبُوهُ مَتَاعَهُ فِي نَفَقَتِهِمْ أَوْ كَلَهُ فِي بِلَارٍ دَخِلَ غَائِبَ زَوْي سَامَانَ پِهِ خِپْلَهُ نَفَقَهُ كِي خَرِشْ كَرِي
 جَالٍ عِنْدَ أَبِي خَنِيفَةَ نُو دَامَامِ صَاحِبِ رَحْمَةِ اللَّهِ پِهِ نَبَزِ جَائِزِ دِي وَهَذَا اسْتِحْسَانٌ أَوْ دَا اسْتِحْسَانِ دِي قَرَانِ
 بَاءَ الْعَقَارِ أَوْ كِهِ بِلَارِ اد غَائِبِ زَوْي ا جَائِدَادِ خَرِشْ كَرِي لَمْ يَجْزُ نُو جَائِزِ نِه دِي وَفِي قَوْلِهِمَا لَا يَجُوزُ فِي ذَلِكَ
 كَلَهُ أَوْ صَاحِبِيْنُو پِهِ قَوْلِ كِي پِهِ دِي تُولُو كِي ا خَرِشُولِ ا جَائِزِ نِه دِي وَهُوَ الْقِيَاسُ أَوْ هَمْدَا قِيَاسِ دِي
 لِأَنَّهُ لَا وِلَايَةَ لَهُ حَكَّهُ ا پِرِ غَائِبِ زَوْي اد بِلَارِ وِلَايَتِ نَسْتِهِ ا لِنَقْطَاتِهَا بِالْبُلُوغِ حَكَّهُ چي اد زَوْي ا دِ بَالِغِ
 كِهْدَلُو پِهِ وَجِهِ اد بِلَارِ ا وِلَايَتِ خْتَمِ سُوِي دِي وَلِهَذَا لَا يَنِيْلُكَ فِي حَالِ حَضَرَتِهِمْ أَوْ لِهَمْ دِي كِبْلِهِ بِلَارِ دِ
 زَوْي دِ حَضْرُو پِهِ حَالَتِ كِي اد زَوْي دِ مَالِ خَرِشُولُو ا مِلْكِيَتِ ا اَوْ اَخْتِيَارِ ا نِه لَرِي وَلَا يَنِيْلُكَ الْبَيْعُ فِي دِينِ لَهُ
 سُوِي الثَّقَّةِ أَوْ لِهْ نَفَقِي شَخْه بَغِيْرِي ا بِلِ ا پِهِ هِيْشْ قَرْضِ كِي خَرِشُولَايِ نِه سِي وَكَذَا لَا تَنِيْلُكَ الْكُفْرُ فِي
 الثَّقَّةِ أَوْ هَمْدَارِنْكِهِ مُوْرِ پِهِ نَفَقِهِ كِي اد هَنْدِ دِ مَالِ خَرِشُولُو ا مِلْكِيَتِ نِه لَرِي وَلَا يَنِيْلُكَ خَنِيفَةَ أَنَّ لِلْأَبِ وِلَايَةَ
 الْحِفْظِ فِي مَالِ الْغَائِبِ أَوْ دَامَامِ صَاحِبِ رَحْمَةِ اللَّهِ دِلِيلِ دَا دِي: چي بِلَارِ تِه دِ غَائِبِ زَوْي پِهِ مَالِ كِي دِ
 حِفَاظَتِ وِلَايَتِ حَاصِلِ دِي أَلَا تَرَى أَنَّ لِلْوَصِيِّ ذَلِكَ آيَا تِه نِه مُوْرِي! چي وَصِي لَرِه دَا حَقِ حَاصِلِ دِي
 فَلَا رُبَّ أَوَّلِي نُو بِلَارِ تِه بِه پِهِ دِرْجِهِ اُولِي حَاصِلِ وَيِ لِيُوْفُوْرُ شَفَقَتِهِمْ حَكَّهُ چي دِهَنْدِ شَفَقَتِ دِ پِرِ زِيَاَتِ دِي
 وَيَنْبَغِي الْمُنْقُولُ مِنْ بَابِ الْحِفْظِ أَوْ دِ مَنْقُولِ مَالِ خَرِشُولِ دِ حِفَاظَتِ لِهْ بَابِ شَخْه دِي وَلَا كَذَلِكَ الْعَقَارُ أَوْ
 جَائِدَادِ دَا سِي نِه دِي لِأَنَّهَا مُتَحَصِّنَةٌ بِنَفْسِهَا حَكَّهُ چي هَنْدِ پِهِ خِپْلِهِ اِبْدَاتِ خُودَا مَحْفُوظِ وَيِ دِ بَخْلَافِ
 غَيْرِ الْأَبِ مِنَ الْأُمَّارِبِ أَوْ پِهِ خِلَافِ لِهْ بِلَارِ شَخْه بَغِيْرِ دِ نُوْرِ قَرِيْبَانُو لِأَنَّهُ لَا وِلَايَةَ لَهُمْ أَصْلًا حَكَّهُ چي
 هَنْوِ لَرِهْ بِالْكَلِ هِيْشْ وِلَايَتِ حَاصِلِ نِه دِي فِي الثَّمَرِ حَالَةَ الصَّغَرِ وَلَا فِي الْحِفْظِ بَعْدَ الْكِبَرِ نِه پِهِ
 كُوْچْنِيَوَالِي كِي دِ تَصْرِيفِ وِلَايَتِ ا وِرْتِه ا حَاصِلِ دِي اَوْ نِه تِرِ بَلُوْغَتِ وِرُوْسْتِه دِ حِفَاظَتِ وِلَايَتِ
 ا وِرْتِه ا حَاصِلِ دِي إِذَا جَاءَ بَيْنَهُمُ الْأَبُ أَوْ كَلَهُ چي دِ پِلَارِ بِيْعِ اِيْمَنِي دِ پِلَارِ لِيَاْرِهْ دِ زَوْي مَالِ خَرِشُولِ ا جَائِزِ دِي
 وَالشُّنُّ مِنْ جَنْسِ حَقِّهِ وَهُوَ الثَّقَّةُ أَوْ ثَمَنِ دِ پِلَارِ دِ حَقِ لِهْ جَنْسِ شَخْه وَيِ چي هَنْدِ نَفَقَهُ دِهْ اِيْمَنِي دِ مَالِ
 قِيْمَتِ دِ نَفَقِي لِهْ جَنْسِ شَخْه وَيِ ا قُلُّهُ اِلَا سْتِيفَاءُ مِنْهُ نُو دِ پِلَارِ لِيَاْرِهْ لِهْ مُشْتَرِي شَخْه ا دِ قِيْمَتِ ا اَخِيْسْتَلِ
 ا هَمِ ا جَائِزِ دِي كَمَا تَوْبَاءُ الْعَقَارِ وَالْمُنْقُولِ عَلَى الصَّغِيرِ جَاءَ لَكِهِ كَلَهُ چي بِلَارِ دِ خِپْلِ نَابَالِغِ بِيْجِي جَائِدَادِ

او منقول مال اخرڅ کړي نو جائز دي لِکُنَالِ الْوَلَايَةِ ځکه اد پلار او لايت کامل دی ايمني پلار ته پر زوی بشپړ ولايت حاصل دی ا ثُمَّ لَهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنْهُ بِنَفَقَتِهِ بيا پلار ته دا اختيار اهم استه چي له دې ثمن څخه خپله نفقه واخلي لَأَنَّهُ مِنْ جَنْسِ حَقِّهِ ځکه چي ثمن دهغه د حق له جنس څخه دی.

اللغات: ﴿مَتَاع﴾ سامان، ﴿عَقَار﴾ جايداد، ځمکه، غير منقول مال، ﴿الْقَطَاع﴾ دانفعال مصدر دی: ختمېدل، ﴿وَفُور﴾ زياتېدل، ﴿مُحَصَّنَةٌ﴾ دافعال اسم مفعول دی: محفوظ، خوندي.

تشرېح: مسئله: داده چي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د پلار لپاره جائز دي چي دخپلي نفقې لپاره د غائب زوی سامان خرڅ کړي، همدا استحسان دی، لېکن د غائب زوی ځمکه او جايداد خرڅول جائز نه دي، او د صاحبينو په نېز نه سامان خرڅول جائز دي، او نه ځمکه او جايداد، او قياس هم دا دی.

د صاحبينو دليل: دادی چي پلار پر هغه (غائب زوی) ولايت نه لري، ځکه چي د بلوغت په وجه پر هغه د پلار ولايت ختم سو، همدا وجه ده که بالغ زوی حاضر وي، نو پلار د هغه د مال خرڅولو اختيار نه لري، او له نفقې څخه بغير يې د هيڅ قرضې لپاره نه سي خرڅولای، او همدارنگه مور هم د هغه جائيدا په نفقه کي نه سي خرڅولای، لهذا پلاري يې هم نه سي خرڅولای.

د امام صاحب دليل: دادی چي پلار ته دخپل غائب زوی په مال کي د حفات ولايت حاصل دی، لکه څرنگه چي د حفاظت په خاطر وصي ته دا ولايت حاصل دی چي دخپل غائب بالغ وارث سامان خرڅ کړي، نو کله چي وصي ته ولايت حاصل دی، نو پلار ته به په درجه اولی ولايت حاصل وي، ځکه چي د پلار شفقت تربل ولي زيات وي، او منقول مال (سامان) خرڅول د حفاظت له قسم څخه دی، لېکن په غير منقول مال (جايداد) کي دا خبره نسته، ځکه چي هغه په خپله محفوظ وي، اوله پلار څخه نورو قربانو ته دا اختيار نسته، ځکه چي هغو ته هيڅ ډول ولايت حاصل نه دی، هغو ته نه د غائب قريب (زوي) په کوچنيوالي کي د تصرف اختيار وو، او نه د غائب تربلوغت وروسته هغو ته د حفاظت ولايت سته.

واذا جاز إلهم: مخکي ثابته سوه چي پلار ته دخپل غائب زوی د مال (سامان) خرڅولو اختيار سته، نو کله چي هغه مال خرڅ کړي، او دهغه قيمت (ثمن) د پلار د حق له جنس څخه يعني د نفقې له جنس او قسم څخه وي (مثلاً طعام، غله او داسي بل شی وي)، نو پلار ته په هغه قيمت کي پوره اختيار او اجازه سته چي هغه له مشتري څخه واخلي، همدارنگه خپل پوره حق او نفقه ځني واخلي، ځکه چي دا قيمت دهغه د حق له جنس څخه دی، لکه په هغه وخت کي چي هم پلار ته د پوره

قیمت اخیستلو اختیار سته کله چي هغه دخپل صغیر (نابالغ) بچی حمکه او جایداد خرڅ کړي. حمکه چي پلار ته پر صغیر باندي پوره ولایت حاصل دی.

د پورتنی مسئلې یو صورت

وَإِنْ كَانَ لِلنَّكَاتِ مَالٌ يَدُ أَيْدِيهِ أَوْ كَهَ دَعَائِبِ زَوَى مَال د هغه دمور و پلار په قبضه کي وي وَأَنْفَقَا مِنْهُ أَوْ مَوْر و پلار له هغه څخه نفقه ا خرچه ا و کړي لَمْ يَمْنُنَا نو مور و پلار ا د هغه ا نه ضامن کیږي لِأَنَّهُمَا اسْتَوْفَيَا حَقَّهُمَا حُكْمَ چي دوی خپل حق اخیستی دی لِأَنَّ نَفَقَتَهُمَا وَاجِبَةٌ قَبْلَ الْقَضَاءِ عَلَى مَا مَرَّ حُكْمَ چي دمور و پلار نفقه ا د زوی په مال کي ا د قاضي تر فیصلې مخکي واجب ده لکه مخکي چي دا (مسئله) تېره سوه وَقَدْ أَخَذَ جَنْسُ الْحَقِّ أَوْ دوی ا دواړو ا د حق جنس اخیستی دی.

اللفات: «اسْتَوْفَيَا» د استعمال له باب څخه د تشبیه مذكر غائب ماضي صیغه ده: خپل حق اخیستل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که زوی په سفر کي وي، او مور و پلار د هغه له مال څخه خپله نفقه واخلې، نو پر هغو هیڅ ضمان نه واجبیږي: دلیل دا دی چي د زوی په مال کي دمور و پلار د نفقې حق هم سته، او هغوی خپل حق اخیستی دی، نو حمکه به هیڅ ضمان او تاوان نه پر واجبیږي.

د پورتنی مسئلې یو بل صورت

وَإِنْ كَانَ لَهُ مَالٌ يَدُ أَيْدِيهِ أَوْ كَهَ دَعَائِبِ زَوَى مَال دیو پردي سړي په قبضه کي وي فَأَنْفَقَ عَلَيْهِمَا بِغَيْرِ إِذْنِ الْقَاضِي أَوْ آيَا هغه ا د غائب زوی ا پر مور و پلار د مال نفقه کړي ا يعني نفقه ځني وړ کړي ا صَبَرَ نو هغه ضامن کیږي لِأَنَّهُ تَصَرَّفَ فِي مَالِ الْغَيْرِ بِغَيْرِ وَلايَةٍ حُكْمَ چي هغه د بل چا په مال کي له ولایت څخه بغیر تصرف وکړی لِأَنَّهُ نَائِبٌ فِي الْحِفْظِ لَا غَيْرَ حُكْمَ چي هغه ا فقط ا د حفاظت نائب دی، نه د بل شي بِخِلَافِ مَا إِذَا أَمَرَهُ الْقَاضِي په خلاف د هغه صورت کله چي قاضي هغه ته حکم کړی وي لِأَنَّ أَمْرَهُ مُلْزِمٌ حُكْمَ چي د قاضي حکم لازمونکی دی لِعُمُومِ وَلايَتِهِ حُكْمَ چي د قاضي ولایت عام دی إِذَا صَبَرَ لَا يَرْجِعُ عَلَى الْقَاضِي ا و کله چي اجنبی سړی ضامن سي نو هغه به پر قبضه کونکي امور و پلار ا رجوع نه کوي لِأَنَّهُ مُلْكُهُ بِالضَّمَانِ حُكْمَ چي اجنبی په ضمان وړ کولو سره د هغه مال مالک سو فَقَهَرَأَنَّهُ كَانَ مُتَبَرِّعًا بِهِ نو ښکاره سوه چي هغه په خپل مال سره تبرع کونکی ا صدقه کونکی ا دی.

اللفات: «الْفَقْر» دافعال ماضی ده؛ خرچول، نفقه کول، «مُسْرِم» دافعال اسم فاعل دی؛ لازمونکی، «مُكْبَر» دتفعّل اسم فاعل دی، تَبَرَّعَ يَتَبَرَّعُ تَبَرُّعًا؛ صدقه کول، خیرات کول، غیر واجب شی اداء کول.

تشریح: صورت دمسئلي؛ دادی که یو سړی غائب وي، او دهنه مال دیو آجنبی سړي سره پروت وي، او دا آجنبی سړی د قاضي له اجازت څخه بغیر د غائب سړي له مال څخه دهنه مور وپلار ته نفقه ورکړي، نو آجنبی به د غائب سړي د مال ضامن وي؛ دلیل دانی چي هغه (آجنبی) د بل چا په مال کي له ولایت څخه بغیر تصرف کړی دی، حالانکي هغه ته د دې حق نسته، ځکه چي هغه ته فقط د مال د حفاظت کولو ولایت حاصل دی، نو په تصرف کولو سره هغه متعدي او تجاوز کونکي وگرځېدی، نو ځکه به ضمان پر واجب وي.

په خلاف دهنه صورت کله چي آجنبی د قاضي په حکم او اجازه سره د غائب سړي مور وپلار ته نفقه ورکړې وي، نو په دې صورت کي پر هغه ضمان نه واجبيږي، ځکه چي د قاضي ولایت عام او تام دی، او دهنه حکم منل او دهنه فرمان عملي کول پر ټولو واجب او ضروري دي، نو ځکه به د قاضي په ولایت سره نفقه ورکول د ضمان موجب نه وي.

وإذا ضمن الخ: فرمایي کله چي په اول صورت کي پر آجنبی ضمان واجب سي، او غائب سړي ته خپل تاوان ورکړي، نو دا آجنبی دهنه د مور وپلار څخه تاوان نه سي اخیستلای، ځکه چي آجنبی په ضمان (تاوان) ورکولو سره دهنه مال مالک سو، نو ځکه چي هغه د خپل ذاتي مال څخه دوو غربانو ته خیرات او صدقه ورکړه، او په خیرات او صدقه (تبرعاتو) کي هیچا ته درد او رجوع کولو اختیار نسته.

له نفقي څخه د خالي مودت بیان

وَإِذَا قَضَى الْقَاضِي لِلزَّوْجِ وَالْوَالِدَيْنِ وَذَوِي الْأَرْحَامِ بِالنَّفَقَةِ أَوْ كَلَهُ چي قاضي اېړيوسړي اديچي لپاره او د مور وپلار لپاره او د ذوی الأرحامو انژدې قربانو لپاره د نفقي فيصله وکړي فَمَنْتَ مُدَّاءٌ بياڅه مودت تېر سي سَقَطَتْ نو اديچي مودت انفق ساقطېږي لِأَنَّ نَفَقَةَ هَؤُلَاءِ تَجِبُ كِفَايَةً لِلْحَاجَةِ ځکه پي د دې کسانو نفقه اديچي اديچي حاجت پوره کولو لپاره واجبيږي حَتَّى لَا تَجِبُ مَعَ الْيَسَارِ تر دې چي اديچي اديچي مالداري سره نفقه نه واجبيږي وَقَدْ حَصَلَتْ بِهِنَّ الْمُدَّةُ او دغه مودت په تېرېدلو سره کفايت حاصل سوي دی بِخِلَافِ نَفَقَةِ الزَّوْجَةِ إِذَا قَضَى بِهَا الْقَاضِي په خلاف د بنهي د نفقي، کله چي قاضي اېړيخواندا دهنه فيصله وکړي لِأَنَّهَا تَجِبُ مَعَ الْيَسَارِ ځکه چي د بنهي نفقه دهنې مالداري سره

ایمني دهنې د مالدار والي باوجود او اجیبېري فَلَا تَسْقُطُ بِحُصُولِ الْإِسْتِغْنَاءِ فِيمَا مَضَى نو په تېر سوي مودت کي به د استغناء په حاصلېدو سره ادبښخي نفقه نه ساقطېږي قَالَ: إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ الْقَاضِي بِالْإِسْتِغْنَاءِ عَلَيْهِ فرمايي: مگر دا چي قاضي ادغه کسانو ته ادغائب سړي پر نامه د قرض اخيستلو حکم کړي وي انوبيا د تېر سوي مودت نفقه نه ساقطېږي إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ الْقَاضِي لَهُ وَلَايَةً عَامَّةً ځکه چي قاضي لره عام او بشپړ ولايت حاصل دی فَصَارَ إِذْنُهُ كَأَمْرِ الْقَائِلِ نو د قاضي حکم کول داسي سو لکه دغائب حکم کول فَيَصِيرُ دَيْنَانِي ذِمَّتِهِمْ نو ځکه به دا دغائب پر ذمه قرض وي فَلَا تَسْقُطُ بِحُصُولِ الْمُدَّةِ نو د مودت په تېرېدلو سره به اهم انه ساقطېږي.

اللفاظ: ﴿قَضَى﴾ د ضرب ماضي ده: فيصله کول، ﴿يَسَار﴾ مالداري، شتمني (مورتيا)، ﴿إِسْتِغْنَاءَةً﴾ استفعال مصدر دی: قرض اخيستل (پور غوښتل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که قاضي پريو سړي دخپل زوی، مور او پلار او دمخارمو (نژدې قربانو) دنفقې فيصله وکړي (چي ته به دغه کسانو ته نفقه ورکوي!)، تردې وروسته يو څه مودت مثلاً دوي مياشتي له نفقې ورکولو څخه بغير تيري سي، نو ددې دوو مياشتو نفقه ساقطېږي، ځکه چي ددې کسانو نفقه ددوي ضرورت پوره کولو لپاره و اجیبېري، حتی که دا کسان مالداره وي، نوبيا ددوي نفقه نه و اجیبېري، لهذا کله چي له نفقې ورکولو څخه بغير دوي مياشتي تيري سوې، نو دا خبره ښکاره سوه چي په دغه دوو مياشتو کي دوي ته دنفقې ورکولو ضرورت نه وو، نو ځکه به ددې دوو مياشتو نفقه ساقطېږي، او دهنه پر ذمه به نه و اجیبېري. ددې په خلاف که قاضي پريو سړي دخپلي ښځي نفقه مقرره کړي، او بيا له نفقې ورکولو څخه بغير څه مودت تېر سي، نو په دې صورت کي د تېر سوي مودت نفقه باقي پاتېږي او نه ساقطېږي، ځکه چي د ښځي د مالدار والي په صورت کي هم پر خاوند دهنې نفقه واجب ده، نو ځکه به د تېر سوي مودت نفقه نه ساقطېږي، که څه هم ښځه په تېر سوي مودت کي له نفقې څخه مستغني او مالداره وي.

قال الإمام: فرمايي که قاضي دغائب سړي مور و پلار او دهنه ښځي او بچيانو ته د قرض اخيستلو حکم وکړي (چي تاسي دخپل غائب سړي په نامه قرض اخلي! او گزاره په کوي!)، او بيا دا کسان يو څه مودت قرض نه واخلې، نو په دې صورت کي نفقه نه ساقطېږي، ځکه چي قاضي ته عام او تام (بشپړ) ولايت حاصل دی، لهذا د قاضي حکم ورکول داسي دي لکه په خپله چي غائب سړي د قرض اخيستلو حکم کړي وي، او کله چي غائب سړي دغه کسانو ته په خپل نامه د قرض اخيستلو حکم وکړي، او بيا دا کسان يو څه مودت قرض نه واخلې، نو ددوي نفقه نه ساقطېږي، لهذا په دغه پورتني صورت کي به هم ددوي نفقه نه ساقطېږي.

فصل (فی نفقة العبد وغيره)

(۱) فصل (د غلام، مینځي او حیواناتو د نفقې په بیان کې) دی

د غلام او مینځي نفقه

وَعَلَى الْمَوْلَى أَنْ يُنْفِقَ عَلَى عَبْدِهِ وَأَمَتِهِ أَوْ عَلَى خَلِيلٍ غُلَامٍ أَوْ مِئْخِيٍّ إِخْلِيلٌ مَالًا نَفَقَةً كَرِي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الْمَبَالِكِ ① حَكَه چې نبي کریم ﷺ د غلامانو په هکله فرمایلي دي "إِنَّهُمْ إِخْوَانُكُمْ جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى تَحْتَ أَيْدِيكُمْ هَعُو سَتَاسِي وَرَوْنَهُ دِي. اللَّهُ تَعَالَى سَتَاسُو تَر لَاس لَانْدِي كَرِي دِي أَطْعُمُوهُمْ وَمَا تَأْكُلُونَ وَالْبَسُوهُمْ وَمَا تَلْبَسُونَ هَعُو تَه خَوْرَاك وَرَكُوئ! لَه هغه څخه كوم چي تاسي خورئ او جامې ورکوي! لَه هغه څخه كوم چي تاسي اغوندي وَلَا تُعَذِّبُوا عِبَادَ اللَّهِ" او دالله بندگانو ته عذاب او تکليف مه ورکوي! فَإِنْ امْتَسَكَ وَكَانَ لَهُمَا كَسْبٌ اَوْ كه مالک اله نفقې ورکولو څخه منع سي او د غلام او مینځي لپاره د گټلو او کار کولو ا صلاحيت وي اُكْتَسَبَا وَانْفَقَا نو هغوی دي گټه وکړي او اهنه دي پر خپلو ځانو نفقه کړي لِأَنَّ فِيهِ نَظَرًا لِلْجَانِبَيْنِ حَكَه په دې کي د دواړو طرفونو لپاره فايده او مصلحت ادى حَتَّى يَنْتَهِى الْمَمْلُوكُ حَيًّا وَيَنْتَهِى فِيهِ مِلْكُ الْمَالِكِ تر دې چي مملوک به اهم اژوندى پاته سي او په هغه کي به د مالک کي ملکيت اهم ا باقي پاته سي وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُمَا كَسْبٌ اَوْ كه غلام او مینځي لره د گټلو صلاحيت نه وي بِأَنْ كَانَ عَبْدًا أَوْ مَمْلُوكًا أَوْ جَارِيَةً لَا يُوَاجِرُ مِثْلَهَا په دې توگه چي غلام شل وشوې وي يا مینځه داسي وي چي دهغې په شان مینځه په اجرت نه نيول كيږي أَجْرُ الْمَوْلَى عَلَى بَيْعِهِمَا نو ا په دې صورت کي ا به مالک د دوی پر خرڅولو مجبوره كيږي لِأَنَّهَا مِنْ أَهْلِ الْإِسْتِحْقَاقِ حَكَه دوی دواړه د استحقاق اهل دي ا يعني غلام او مینځه د نفقې مستحق دي ا وَفِي النَّبِيِّ إِيفَاءُ حَقِّهَا اَوْ په خرڅولو سره د دوی حق پوره كيږي وَإِبْقَاءُ حَقِّ الْمَوْلَى بِالْخَلْفِ اَوْ د مالک حق

① تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الأدب، باب فی حق المملوک، حدیث رقم: ۵۱۵۷.

په نائب ائمن اسره باقي پاتيري بِخِلَافِ نَفَقَةِ الزَّوْجَةِ په خلاف د نسعي د نفقي لَأَنْهَا تَصِيرُ دَيْنًا
 حكه چي هغه اد خاوند پر دمه ا قرض گرځي فَكَانَ تَأْخِيرًا نو ا د هغې په حق كي ا به تاخير كيږي ايمني د
 هغه په نفقه كي د قرض په توگه تاخير كېدای سي أَعْلَى مَا ذَكَرْنَا لكه امخكي اچي موږ ذكر كړه وَنَفَقَةُ
الْمَمْلُوكِ لَا تَصِيرُ دَيْنًا او د مملوك نفقه ا د مالك پر دمه ا قرض نه گرځي فَكَانَ إِبْطَالًا نو ا د هغه حق ا به
 باطل سي وَبِخِلَافِ سَائِرِ الْحَيَوَانَاتِ او په خلاف د ټولو حيواناتو لَأَنْهَا أَيْسَتْ مِنْ أَهْلِ الْإِسْتِحْقَاقِ حكه
 چي هغوی د استحقاق اهل نه دي فَلَا يُجْبَرُ عَلَى نَفَقَتِهَا نو ا حكه ا به مالك د هغوی پر نفقي نه مجبوره
 كيږي إِلَّا أَنَّهُ يُؤْمَرُ بِهِ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ تَعَالَى خو "فيمابينه و بين الله" به هغه ته د نفقي حكم كيږي
لَأَنَّ الطَّيْلَةَ نَهَى^۱ عَنْ تَعْذِيبِ الْحَيَوَانَ حكه چي نبي كريم ﷺ حيوان ته له عذاب وركول څخه منع
 كړې ده وَفِيهِ ذَلِكَ او په دې كي ايمني په نفقه نه وركولو كي هغوی ته ا عذاب وركول دي وَنَهَى^۲ عَنْ
إِضَاعَةِ الْمَالِ ا همدارنگه انبي ﷺ له مال ضايع كولو څخه منع كړې ده وَفِيهِ إِضَاعَتُهُ او په دې كي د
 مال ضايع كول دي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ: أَنَّهُ يُجَبَّرُ او له امام ابو يوسف رحمه الله څخه روايت دی: چي مالك
 به ا د حيوان پر نفقي مجبوره كيږي وَالْأَصَحُّ^۳ مَا قُلْنَا اخوا صحيح هغه دي كوم چي موږ ذكر كړه.

اللغات: ﴿مَمْلُوكٌ﴾ جمع د "مَمْلُوكٌ" ده: هغه كس چي د يو چا تر ملكيت لاندې وي، مراد غني
 غلام او مينځه دي، ﴿أَطْعِمُوا﴾ د افعال له باب څخه د جمع مذكر امر حاضر صيغه ده: بل چا ته خوراك
 وركول، خوراك په خوړل، ﴿الْبِسُوا﴾ مخكنۍ صيغه ده: جامې (كالي) وركول، جامې په اغوستل،
 ﴿دَيْنٌ﴾ قرض (قرضه)، پور، ﴿إِضَاعَةٌ﴾ د افعال مصدر دی: ضايع كول، تلفول (له منځه وړل)،
 هلا كول.

^۱ تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الأدب، باب فی حق المملوك، حديث رقم: ۱۵۶۱.

^۲ تخریج: أخرجه البخاری فی کتاب الاستقرا فی باب ما ينهى عن إضاعة المال، حديث رقم: ۲۴۰۷، ۲۴۰۸.

^۳ القول الرابع: صاحب القول الرابع لېكلي دي، چي په دې مسئله كي راجع قول د امام ابو يوسف رحمه الله دی. لكه څرنگه
 چي علامه ابن همام رحمه الله لېكلي دي: وعن أبي يوسف أنه يجر في الحيوان، وهو قول الشافعي ومالك وأحمد رحمتهما الله
 .....والحق ما عليه الجماعة. (فتح القدیر ج: ۴، ص: ۲۳۱)، وقال العلامة ابن نعيم: ورجح الطحاوي رواية أبي يوسف، وبه نأخذ
 (البحر الرائق ج: ۴، ص: ۲۱۸). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۳۸۷]

تشریح: صورت د مسئلې: که دیو چا په ملکیت کې غلام او مینځه وي، نوده ته پکار دي چې هغو ته نفقه ورکړي. او د هغو لپاره د کسوه و سکني انتظام وکړي. دلیل دا حدیث دی: "أَظْمِئُوهُمْ مِمَّا تَأْكُلُونَ... إلخ". په دې حدیث کې غلام او مینځي ته د خوراک او جامې ورکولو تاکید سوی دی. لېکن ښکاره دي وي چې دلته له نفقه او کسوه څخه مراد دهغه جنس دی. یعنې هغو ته نفقه او جامې ورکوي! دا ځنې مراد نه دي چې خاص هغه خوراکه او جامې ورکوي! کوم چې تاسې خوری او اغوندي. نو که مالک خپل غلام ته کم ارزښته جامې ورکړي او په خپله ښه جامې واغوندي. نو صحیح دي.

فإن امتنع إلخ: فرمایي که یو مالک د غلام یا مینځي له نفقي څخه انکار وکړي. نو د دې دوه صورتونه دي: ① دا غلام او مینځه به د کار او کسب (گټلو) صلاحیت لري، ② یا به یې نه لري. که اول صورت وي یعنې د گټې صلاحیت لري او گټه کولای سي. نو هغو ته پکار دي چې په خپله گټه وکړي او په هغه سره گزاره وکړي. د دې لپاره چې د هغو ژوند وژغورل سي، نو دوی ته به هم فایده حاصله سي او مالک ته به هم فایده حاصله سي. د دوی فایده خو ښکاره ده چې ژوند به یې وژغورل سي او په ماره نس به خوشحاله او تازه گرځي. او دا د مالک فایده ده چې تر څو مینځه او غلام ژوندي وي. نو د مالک ملکیت به پاته وي. او هر وخت چې مالک وغواړي، نو دوی به خرڅ کړي او جیب به په گرم کړي.

او که دویم صورت وي یعنې غلام یا مینځه گټه نه سي کولای. مثلاً غلام شل وشوت وي او د کسب طاقت نه لري. یا مینځه معذوره وي. محنت او مزدوري کولای نه سي کولای. او هیڅوک یې په اجرت اخيستلو ته تیار نه وي. او مالک نفقه هم نه ورکوي. نو په دې صورت کې به مالک د هغو پر خرڅولو مجبوره کیږي. ځکه کله چې مالک د نفقي نه ورکولو په وجه له امساک بالبعزوف څخه منع سو. نو اوس به پر هغه تسريح بالإحسان واجب وي. او د بیع په ذریعه تسريح بالإحسان ممکن دی. نو ځکه به مالک د غلام او مینځي پر خرڅولو مجبوره کیږي. او بیا دا چې غلام او مینځه د نفقي مستحق دي. او په بیع سره د دوی حق پوره کیږي. او مالک ته نائب یعنې ثمن (قیمت) حاصلیږي. لهذا په بیع کې د ذواړو لپاره مصلحت او شفقت سته.

بخلاف نفقه إلخ: فرمایي د غلام او مینځي د مسئلې په خلاف که خاوند د ښځې له نفقي څخه انکار وکړي. نو هغه به پر طلاق ورکولو نه مجبوره کیږي. ځکه کله چې خاوند ښځې ته نفقه نه ورکوي. نو د ښځې نفقه د خاوند پر ذمه قرض پاتیري (همدا وجه ده چې ښځه د خپلې نفقي لپاره د خاوند پر نامه

قرض اخيستلاى سي) لکه مخکي چي دا خبره ذکر سوه، نو په دې وجه دهنې حق نه باطلېږي. بلکي مؤخر کېږي، نو ځکه به خاوند پر طلاق ورکول نه مجبوره کېږي. لېکن د مملوک (غلام او مينځي) نفقه د خاوند پر ذمه قرض نه گرځي (اونه دوى د مالک پر نامه قرض اخيستلاى سي). لهدا د دوى نفقه مؤخر کېدلای هم نه سي. نو که مالک و مملوک ته نفقه نه ورکوي، نو دهنه حق باطلېږي (او د قرض نه اخيستلو په وجه به مرگ ته نژدې سي). نو ځکه به مالک پر دې مجبوره کېږي چي مملوک ته نفقه ورکړي يا هغه خرڅ کړي (د دې لپاره چي دهنه حق له بطلان څخه وساتل سي).

بخلاف سائر الخ: فرمايي که يو سړى خپلو حيواناتو ته نفقه (وابنه، پرور او داسي نور) نه ورکوي، نو هغه به قضاء پر دې نه مجبوره کېږي. ځکه چي حيوانات، څارويان او داسي نور د نفقې د استحقاق اهل نه دي (ځکه چي د قضاء او فيصلې لپاره مدعي ضروري دي، او حيوان مدعي نه سي جوړېدلای. نو په دې وجه هغه د استحقاق اهل نه دي). لېکن دغه سړي ته به دياتاً (فيما بينه وبين الله) د نفقې ورکولو حکم کېږي او که هغه نفقه نه ورکوي، نو پر خرڅولو به مجبوره کېږي. ځکه چي په نفقه نه ورکولو سره حيواناتو ته تکليف رسېږي او په لوږي او تندي مبتلا کېږي. حالانکي په حديث کي حيواناتو ته له تکليف ورکولو څخه منع سوې ده. همدارنگه په حديث کي له بې خايه مال ضايع کولو څخه هم منع سوې ده. او ښکاره خبره ده چي کله د حيواناتو څخه نفقه منع سي، نو هغوى په مرگ مبتلا کېږي او ضايع کېږي، نو ځکه به دياتاً هغه ته د نفقې ورکول حکم کېږي.

وعن أبي يوسف الخ: فرمايي چي له امام ابو يوسف رحمه الله څخه يو روايت دا دی چي که يو مالک خپلو حيواناتو ته نفقه نه ورکوي، نو هغه به قضاء هم پر نفقه ورکولو مجبوره کېږي. لکه څرنگه چي د غلام او مينځي په حق کي مالک مجبوره کېږي، لېکن صحيح اول قول دی چي د حيواناتو په حق کي به مالک نه مجبوره کېږي (ځکه چي حيوان مدعي جوړېدلای نه سي، نو ځکه به دهنه لپاره قضاء او فيصله کول ناممکن وي، ځکه چي له مدعي څخه بغير فيصله نه کېږي). والله أعلم وعلیه اتم.

کتاب العتاق

(دا) کتاب د آزادۍ (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې مصنف رَحْمَةُ اللهِ کتاب الطلاق بیان کړی، اوس له دې ځای څخه په کتاب العتاق شروع کوي. دا دواړه ځکه پر لېسې بیان سوي دي چي طلاق او عتاق دواړه د إسقاط له قبیلې څخه دي. ځکه چي طلاق ملک بضع ساقطوي، او عتاق ملک رقبه ساقطوي، او طلاق ځکه تر عتاق مخکي سوی دی او دنکاح سره متصل سوی دی چي دنکاح سره طلاق مناسبت لري، نه عتاق، نو د همدې مناسبت په خاطر مصنف رَحْمَةُ اللهِ تر کتاب النکاح وروسته متصلاً کتاب الطلاق بیان کړی دی، او تر هغه وروسته اوس کتاب العتاق بیانوي.

د عتق لغوي او اصطلاحی معنی: د عتق او عتاق لغوي معنی ده: قوت او طاقت، عرب وایي: عَتَقَ الْفَرَسَ، (د چوغکي امرغی | چيچی طاقتمن سو)، دا جمله هغه وخت وایي، کله چي چيچی طاقتمن سي او په خپله الوتل شروع کړي، او "عَتِيقُ" هغه آس ته وایي چي تر ټولو چابک او طاقتمن وي، او کعبې مبارکي ته ځکه "الْبَيْتُ الْعَتِيقُ" وایي چي کعبه په خدای ورکړي طاقت سره دهر قابض او حمله کونکي دفع کوي.

د عتاق شرعي معنی ده: "قُوَّةٌ حُكْمِيَّةٌ يَصِيرُ الْمَرْءُ بِهَا أَهْلًا لِلشَّهَادَةِ وَالْوَلَايَةِ وَالْقَضَاءِ" (يعني عتاق هغه شرعي قوت ته وایي چي دهغه په ذریعه انسان (يعني رقبه) د شهادت، ولایت او فیصلې کولو اهل گرځي).

عَتَقَ: آزادېدل، اِعْتَقَ: آزادول، مُعْتَقٌ (د تاء په کسره سره): آزادونکی (مالک)، مُعْتَقٌ (د تاء په فتحه سره): آزاد کړی سوی (غلام)، عَتَاقٌ: اسم دی، معنی یې ده: آزادي.

د عتق سبب: پر دوه قسمه دی: ① یو دا چي د شرعي امر په وجه د انسان پر ذمه اِعتاق (درقې آزادول) واجب وي، لکه د نذر کفارو او داسي نور، ② دویم سبب دا دی چي اِعتاق خو واجب نه وي، لېکن انسان د ثواب تر لاسه کولو په خاطر رقبه آزاده کړي.

د عتق شرط: دا دی چي مُعْتَقٌ (آزادونکی) به بالغ، عاقل او آزاد وي، او د ملک یمین مالک به وي.

د هتق وگن: هغه شی چي په هغه سره آزادي واقع سي.

د هتق حکم: له محل (رقبې) څخه درقیت او ملکیت زوال. (بنايه ج ۵، ص ۵۶۱، و هکذا فی الغایة وفتح القدير)

د اِعتاق (آزادولو) شرعي حیثیت

الإِعتَاقُ تَمَرُّدٌ مَّنْذُوبٌ إِلَيْهِ. آزادول یو داسي عمل دی چي اېه حدیث کي ا د هغه و طرف ته رغبت ورکول سوی دی **قَالَ الطَّبْرَاځي** ①: ”أَيُّهَا مُسْلِمُ أَعْتَقْ مُؤْمِنًا نَبِيَّ اللَّهِ فَرَمَائِلِي دِي: کوم مسلمان چي یو مؤمن آزاد کړي **أَعْتَقَ اللَّهُ تَعَالَى بِكُلِّ عَضْوٍ مِنْهُ عَضْوًا مِنْهُ مِنَ النَّارِ**“ نو الله تعالیٰ ته به د هغه دهر اندام په بدله کي د آزادونکي مسلمان اندام ا د دوېځ له اړ څخه آزاد کړي **وَلِهَذَا اسْتَحَبُّوا أَنْ يُعْتَقَ الرَّجُلُ الْعَبْدَ وَالنَّزَادَةَ الْأَمَّةَ** له همدې وجهي علماؤ دا خبره مستحب گړځولې ده چي سړی غلام آزاد کړي او بنځه مینځه آزاده کړي **لِيَتَحَقَّقَ مُقَابَلَةُ الْأَعْضَاءِ بِالْأَعْضَاءِ** د دې لپاره چي د ټولو اندامونو سره د ټولو اندامو مقابله ثابته سي ایښي چي دهر اندام په مقابله کي اندام راسي ا.

اللغات: ﴿مَنْذُوبٌ إِلَيْهِ﴾ د نصر له باب څخه د اسم مفعول صيغه ده، **نَدَبٌ يَنْدُبُ نَدَبًا**: د دې په باب په صله کي چي کله ”إِلَى“ ذکر سي، لکه دلته چي ذکر سوی دی نو معنی یې راځي: بلنه ورکول، رغبت ورکول، ترغیب ورکول، پارول.

تشریح: صورت د مسئلې خوبالکل ښکاره دی چي رقبه آزادول غوره او مندوب کار دی او په حدیث کي د دې ډېر ثواب بیان سوی دی او د هغه و طرف ته رغبت ورکول سوی دی، حدیث په عبارت کي ذکر سو، د هغه حدیث په وجه د اُمت علماؤ دا خبره مستحب گړځولې ده چي سړی خپل غلام آزاد کړي او بنځه خپله مینځه آزاده کړي، د دې لپاره چي د مُعْتَق هر اندام درقبې (مُعْتَق) دهر اندام په مقابله کي راسي، او الله تعالیٰ د هغه هر اندام د دوېځ له اړ څخه وساتي.

د اِعتاق شرعي حیثیت

قَالَ: الْعِتْقُ يَصِحُّ مِنَ الْعَمْرِ الْهَائِلِ فِي الْعَاقِلِ فِي مِلْكِهِ فَرَمَائِي: چي آزادي صحیح کيږي ا واقع کيږي ا له آزاد، بالغ عاقل سړي څخه په خپل ملکیت کي **شَرَطُ الْخُرَيْةِ لِأَنَّ الْعِتْقَ لَا يَصِحُّ إِلَّا فِي الْمِلْكِ** امام قدوري

① تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب العتق، باب أى الرقاب أفضل، حدیث رقم: ۳۹۶۵، و بخاری فی کتاب العتق، باب فى العتق وفضله، حدیث رقم: ۲۵۱۷.

رَجَبَهُ اللهُ حُكْمَ آزَادٍ وَالْيَ شَرْطُ كَرَى دَى چي عتق فقط په ملكيت كي صحيح كيږي وَلَا يَمْلِكُ
 لِمَنْ يَمْلِكُ اَوْ د مملوك لپاره هيڅ ملكيت نه وي اَحْكَمَ چي دهغه ټوله څه د مالک وي ا وَالْمُؤْمَرُ اَنَّ الصَّبِيَّ
 لَيْسَ مِنْ اَهْلِهِ اَوْ بَلُوغٍ يَهِي حُكْمَ شَرْطُ كَرَى دَى چي کوچنی د اِعتاق اَزَادولو اهل نه دی لِكُونِهِ مُرَرًا
 فَاهَرًا حُكْمَ چي په اَزَادولو كي ښکاره نقصان دی وَلِهَذَا لَا يَمْلِكُ الْوَلِيُّ عَلَيْهِ اَوْ لَه همدې وجهي اد
 کوچني اولي پر کوچني د اِعتاق ملكيت نه لري وَالْعَقْلُ اَنَّ الْمَجْنُونُ لَيْسَ بِأَهْلٍ لِلتَّصَرُّفِ اَوْ عَقْلٍ يَهِي
 حُكْمَ شَرْطُ كَرَى دَى چي لېونی د تصرف اهل نه دی وَلِهَذَا اَلْوَقَالُ الْبَالِغُ اُغْتَقْتُ وَاَنَا صَبِيٌّ همدواچه
 ده که بالغ سړی وويي: چي ماد کوچنيوالي په حالت كي اِغلام اَزَاد كړی و وَاَلْقَوْلُ قَوْلُهُ نو قول به
 د هغه معتبر وي اَلْهَكَنْ غلام نه اَزَادېږي ا وَكَذَا اِذَا قَالَ اَلْبُعْتُ: اُغْتَقْتُ وَاَنَا مَجْنُونٌ اَوْ همدارنگه که
 اَزَادونکی کس وويي: چي ماد جنون په حالت كي اِغلام اَزَاد كړی و وَاَلْقَوْلُ قَوْلُهُ اَوْ همدغه
 لېونتوب ښکاره وويي ټولو ته معلوم و و نو غلام نه اَزَادېږي ا لَوْجُودُ اِلَا سَنَادًا اِلَى حَالَةٍ مُنَافِيَةٍ حُكْمَ چي د
 اِعتاق نسبت د عتق د منافي حالت و طرف ته سوی دی وَكَذَا اَلْوَقَالُ الصَّبِيُّ: كُلُّ مَمْلُوكٍ اَمْلِكُهُ فَهُوَ حُرٌّ اِذَا
 اَحْتَلَمْتُ اَوْ همدارنگه که کوچنی وويي: د هر غلام چي زه مالک کېږم نو هغه اَزَاد دی کله چي زه
 بالغ سم لَا يَصِيحُّ نو اِعتاق نه صحيح كيږي ا يعني غلام نه اَزَادېږي ا لَانَّهُ لَيْسَ بِأَهْلٍ لِقَوْلِ مُلْزِمٍ حُكْمَ چي
 نابالغ کوچنی د داسي قول اهل نه دی چي هغه لازمونکی وي وَلَا بُدَّ اَنْ يَكُونَ الْعَبْدُ فِي مَنَاحِ اَوْ د اهم ا
 ضروري دي چي غلام به د مُعْتَقٍ په ملكيت كي وي حَتَّى لَوْ اُغْتَقَ عَبْدٌ غَيْرُهُ تَرَدَّى كَه هغه د بل چا
 غلام اَزَاد كړي لَا يَنْفَعُ عَتَقُهُ نو د غلام عتق نه نافذېږي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: لَا عَتَقَ^۱ فِيمَا لَا يَمْلِكُ ابْنُ اَدَمَ حُكْمَ
 چي نبي ﷺ فرمايلي دي: اَزَادېدل نه انافذ ا كيږي په هغه شي كي چي انسان يې مالک نه وي.

اللغات: ﴿شَرْطٌ﴾ د نصر ماضي ده: شرط كول، شرط لگول. ﴿مُلْزِمٌ﴾ د افعال اسم فاعل دی:

لازمونکی. لَيْسَ بِأَهْلٍ لِقَوْلِ مُلْزِمٍ: يعني بچی د دې اهل نه دی چي پر هغه خپل قول او خبره لازم
 سي. يعني د کوچنيوالي په حالت كي دهغه خبري لره هيڅ اعتبار نسته.

^۱ تخریج: أخرجه الترمذی فی کتاب الطلاق، باب ما جاء لا طلاق قبل النكاح، حديث رقم: ۱۱۸۱. وابو داؤد فی کتاب
 الطلاق، باب فی الطلاق قبل النكاح، حديث رقم: ۲۱۹.

تشرېح: په دې عبارت کې امام قدوري رحمه الله د اعتاق شرائط بيان کړي دي. حاصل يې دادې چې پر غلام هغه وخت آزادي واقع کېږي. کله چې خلور شرطونه موجود سي. او که له دې شرطونو څخه يو شرط هم کم وي. نو بيا پر غلام آزادي نه واقع کېږي.

①... اول شرط دادې چې انسان (مُعْتَق) به په خپله آزاد وي. د غلام او مينځي له طرفه آزادي نه واقع کېږي. ②... دويم شرط دادې چې انسان به بالغ وي. لهذا که نابالغ هلک يو غلام آزاد کړي. نو آزادي نه واقع کېږي. ③... دريم شرط دادې چې انسان به عاقل وي. د مجنون آزادي نه واقع کېږي. ④... خلورم شرط دادې چې غلام به دانسان په ملکيت کې وي. که چيرې د بل چا په ملکيت کې وي. نو د هغه آزادول نه صحيح کېږي. او آزادي نه واقع کېږي. د هريوه تفصيل به لاندې ذکر سي.

شرط الحرية (الخ): د مُعْتَق (آزادونکي) لپاره شرط دادې چې غلام به د هغه په ملکيت کې وي. او کوم څوک چې د بل چا تر ملکيت لاندې وي (يعني غلام يا مينځه). د هغه په ملکيت کې هيڅ شی نه وي. د هغه په ملکيت کې چې کوم شيان وي. هغه ټوله د مالک وي. نو ځکه مملوک کس بل څوک نه سي آزادولای. مثلاً که يو غلام ته خپل مالک د تجارت اجازه ورکړې وي. او دغه تاجر غلام يو بل غلام رانيسي او د هغه آزادول وغواړي. نو آزادي نه واقع کېږي.

والبلوغ (الخ): د مُعْتَق لپاره بلوغت هم شرط دی. د دې يوه وجه خو داده چې نابالغه کوچنی د آزادولو اهل نه دی. او دويمه وجه داده چې په ظاهري توګه په آزادولو (اعتاق) کې د کوچني نقصان دی. د دې يو مثال ورکوي فرمايي چې: همدا وجه ده چې ولي د کوچني غلام نه سي آزادولای. ځکه چې په دې کې په ظاهري توګه د کوچني نقصان دی.

والعقل (الخ): د مُعْتَق لپاره عقل هم شرط او ضروري دي. ځکه چې مجنون د هيڅ تصرف اهل نه دی. او عتاق يو اهم تصرف دی. نو ځکه د هغه لپاره عقل هم شرط دی.

ولهذا الوقال (الخ): مصنف رحمه الله وفرمايل چې د مُعْتَق لپاره بلوغت او عقل ضروري دی. نو له دې ځای څخه په همدې باره کې درې تفريعات بيانوي: ①... اوله تفريع داده چې که بالغ سړی د دعوی وکړي چې ما په کوچنيوالي کې غلام آزاد کړی وو. نو د هغه خبره به منل کېږي، لېکن غلام نه آزادېږي. ②... دويمه تفريع داده چې که يو سړی عاقل وي. لېکن په يوه زمانه کې مجنون پاته سوی وي. او د هغه جنون ښکاره وي يعني ټولو خلکو ته معلوم وي. او اوس د عقل په حالت کې دا خبره کوي چې د جنون په حالت کې ما غلام آزاد کړی وو. نو د هغه خبره به منل کېږي. لېکن غلام نه

آزاديڀري. په پورتنی دواړو صورتونو کې ځکه غلام نه آزاديږي چې مُعْتَق د خپلو آزادولو نسبت د یو داسې وخت و طرف ته کړی دی چې په هغه وخت کې مُعْتَق د آزادولو اهل او قابل نه وو. یعنې هغه نابالغ وو. یا مجنون وو.

③ دريمه تفريع داده چي کوچنی تر څو نابالغه او بچی وي نو د هغه خبري اعتبار نه کيږي. لهذا که هغه ووايي: زما په ملکيت کي چي هر څومره غلامان راسي، هغه ټوله زما د بلوغت وخت کي آزاد دي. نو د هغه غلامان نه آزاديږي؛ ځکه چي اوس (په کوچنيوالي کي) د هغه قول لره هيڅ اعتبار نسته. او د هغه قول پر هغه نه لازميږي.

ولا بد أن يكون العبد إلخ: فرمايي د مُعْتَق ملكيت هم ضروري دی چي غلام به دهغه په ملكيت كي وي. نو كه يو خوك د بل سړي غلام آزاد كړي. نو اعتاق (آزادول) نه صحيح كيږي. ځكه په حديث كي ذكر سوي دي چي ”لَا عَتَقَ إِلَّا فِيمَا يَمْلِكُ ابْنُ آدَمَ“، يعني انسان چي د كوم شي مالك نه وي. په هغه كي عتق نه نافذ كيږي. او همدارنگه دا د فقهي قاعده ده چي: ”لَا يَجُوزُ التَّصَرُّفُ فِي مِلْكِ الْغَيْرِ“، يعني د بل چا په ملكيت كي تصرف جائز نه دی. نو په دې حواله سره هم د بل چا غلام آزادول صحيح نه دی.

د اعتاق الفاظ

وَإِذَا قَالَ لِعَبْدِهِ أَوْ أَمَتِهِ: أَنْتَ حُرٌّ أَوْ مُعْتَقٌ أَوْ عَتِيقٌ أَوْ مُحَرَّرٌ أَوْ كَلَهُ چي مالک خپل غلام یا مینځي ته وويي: ته آزاد يې يا ته آزاد کړی سوی يې أَوْ قَدْ حَرَّرْتُكَ أَوْ قَدْ أَعْتَقْتُكَ یا ما ته آزاد کړی يې فَقَدْ عَتَقَ نو هغه آزاد يږي ثَوْبِي بِهِ الْعِتَقُ أَوْ لَمْ يَثْبُو هغه که مالک په دې سره د عتق آزادېدلو انیت وکړي. یا يې نه وکړي لَأَنَّ هَذِهِ الْأَفْظَاءَ مَرِيحَةٌ فِيهِ حُكْمُ دا الفاظ د عتق لپاره صريح دي لَأَنَّهَا مُسْتَمْلَكَةٌ فِيهِ شَرْعًا وَعَرَفًا حُكْمُ چي دا الفاظ د شرع او عرف دواړو په اعتبار سره د عتق لپاره مستعمل دي فَأَعْتَقَ ذَلِكَ عَنِ النَّيَّةِ نو دا صريح کېدل له نیت څخه کفایت کوي ايمني با صريح کېدل له نیت څخه بې پروايي راولي وَالْوَضْعُ وَإِنْ كَانَ فِي الْإِخْبَارِ او د دې الفاظو وضع که څه هم د اخبار خبر ورکولو لپاره ده فَقَدْ جُعِلَ إِنْشَاءً فِي التَّصَرُّفَاتِ الشَّرْعِيَّةِ لِلْحَاجَةِ لېکن د ضرورت په وجه هغه په تصرفات شرعيه وو کي دانشاء په معنی سره څرغول سوي ده كَمَا فِي الطَّلَاقِ وَالْبَيْعِ وَغَيْرِهِمَا لکه په طلاق او بيع او داسي نورو کي اچي داسي کيږي وَلَوْ قَالَ: عَتَيْتُ بِهِ الْإِفْهَارَ الْهَاطِلَ او که مالک وويي: چي په دې الفاظو سره ما درواغ خبر

ور کولو نیت کړی دی **أَوْ أَنَّهُ حُرٌّ مِنَ الْعَمَلِ** یا او وایي: په دې سره مادي نیت کړی دی اچي هغه له کار څخه آزاد دی **صِدْقٌ دِيَانَةٌ** نو دیانتا به دهغه تصدیق کیږي **لَأَنَّهُ يُخْتَلِبُهُ** ځکه چي دا الفاظ ادې احتمال اهم الري **وَلَا يُدَيِّنُ قَضَاءَ** الېکن قضاء به دهغه تصدیق نه کیږي **لَأَنَّهُ خِلَافُ الظَّاهِرِ** ځکه چي دا د ظاهر خلاف دي.

اللفات: ﴿مُعْتَقٌ﴾ د افعال اسم مفعول دی: آزاد کړی سوی، **﴿عَتِيقٌ﴾** د اسم مفعول (**مُعْتَقٌ**) په معنی سره دی: آزاد کړی سوی، د **مُحَرَّرٌ** هم دغه معنی ده (عربي یو فصیح ژبه ده او دیوې معنی لپاره ډېر الفاظ او لغات پکښي استعمال سوي وي، حتی چي د شهر از مري لپاره پنځه سوه نومونه استعمال سوي دي، همدارنګه د زیاتره معناؤ لپاره څو چنده الفاظ په کي استعمال سوي وي، د یوازې د عربي ژبي خاصیت او ځانګړتیا ده). **﴿أَعْتَقُ﴾** د افعال ماضي ده: بې پروا کول، مستغني کول، لېکن کله چي ددې باب په صله کي **عَنْ رَاسِي**، نو معنی یې راضي: کافي کېدل (کفایت کول)، نائب کېدل، **﴿لَا يُدَيِّنُ﴾** د تفعیل له باب څخه د نفي مجهول صیغه ده: تصدیق کول.

تشریح: صورت مسئلې: دا دی که مالک خپل غلام یا مینځي ته ووايي: **أَنْتَ حُرٌّ يَا أَنْتَ مُعْتَقٌ** یا **أَنْتَ عَتِيقٌ** یا **أَنْتَ مُحَرَّرٌ** یا **قَدْ حَرَّرْتُكَ** یا **قَدْ أَعْتَقْتُكَ**، نو هغه آزادېږي، هغه که مالک په دې الفاظو سره د آزادولو نیت کړی او که نه وي: ځکه چي دا الفاظ د آزادولو په معنی کي بالاتفاق صریح او څرګند دي، او شرعاً او عرفاً د آزادولو په معنی کي مستعمل دي، او الفاظ صریحه په عمل کولو کي د نیت محتاج نه دي، نو ځکه به له نیت څخه یغیر هم په دې الفاظو سره آزادي واقع کیږي.

والوضع الخ: په اصل وضع کي دا الفاظ (**أَنْتَ حُرٌّ**، **أَنْتَ مُعْتَقٌ**، الخ) که څه هم د اېخبار په معنی سره دي، مګر په تصرفات شرعيه کي د ضرورت په وجه د انشاء معنی ته نقل سوي دي او د انشاء په معنی سره ګرځول سوي دي، لکه څرنګه چي په طلاق او بیع کي هم **أَنْتَ طَالِقٌ** او **بِعْتُ** و **اشْتَرَيْتُ** د اصل وضع په اعتبار سره د اېخبار لپاره دي، مګر د شرعي ضرورت په وجه د انشاء معنی ته نقل سوي دي.

ولو قال الخ: او که مالک ووايي: چي ما په دې الفاظو (**أَنْتَ حُرٌّ**، الخ) سره د نیت کړی دی چي "ته له کار او عمل څخه آزاديږي"، نو په دې صورت کي حکم دادي چي دیانتا دهغه تصدیق کیږي، ځکه چي په دې الفاظو کي د نیت او ارادې احتمال هم سته، یعني په دې الفاظو کي هر لفظ دخپلي احتمالي معنی احتمال هم لري، نو ځکه به دیانتا د مالک تصدیق کیږي، لېکن قضاء به دهغه

تصدیق نه کیری، ځکه چي دا (احتمالي معنی مرادول) خلاف الظاهر دي، او په خلاف الظاهر شيانو کي قضاء دیو چا تصدیق نه کیری او دنیت اعتباري نه کیری، نو ځکه به قضاء د مالک نیت معتبر نه وي.

خپل غلام ته د "ای آزاد!" ویلو حکم

وَلَوْ قَالَ لَهُ: يَا حُرُّ يَا عَتِيقُ او که مالک خپل مملوک ته ووايي: ای آزاد! ایا ای آزاد کړی سوي! يُعْتَقُ نو هغه آزاديږي لِأَنَّهُ نَدَاٌ بِمَا هُوَ صَرِيحٌ فِي الْعِتْقِ ځکه چي دا په داسي لفظ سره رابلل آواز کول دي کوم چي په عتق کي صریح دی وَهُوَ لَشَيْخْصَارِ الْمُنَادَى بِالْوَصْفِ الْمَذْكُورِ او نداء په وصف مذکور سره د منادی حاضرولو لپاره وي هَذَا هُوَ حَقِيقَتُهُ همداد منادی حقیقت دی فَيَقْضَى تَحَقُّقُ الْوَصْفِ فِيهِ نو دا به په منادی کي د امذکوره او وصف د ثابتېدلو تقاضا کوي وَأَنَّهُ يَثْبُتُ مِنْ جِهَتِهِ او دا وصف د رابلونکي آواز کونکي له طرفه ثابتېدای اهم اسي فَيَقْضَى بِثَبُوتِهِ تَصْدِيقًا لَهُ فِيمَا أَخْبَرَ لِهَذَا د مالک د ورکول سوي خبر د تصدیق لپاره به د دې وصف د ثابتېدلو تقاضا کوي وَسَنَقَرُ رُءُوسًا مِنْ بَعْدِ أَنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او دا به موږ انشاء الله وروسته بیان کړو إِلَّا إِذَا سَاءَ خَرَأْتُمْ نَادَاَهُ يَا حُرُّ مگر دا چي مالک پر خپل غلام د "حُر" نوم ایښی وي او بیا هغه ته آواز وکړي: يَا حُرُّ انو غلام نه آزاديږي لِأَنَّ مُرَادَ الْإِعْلَامِ بِاسْمِ عَلَيْهِ ځکه چي دلته د مالک مقصد په خپل نامه سره اغلام ته د خبر ورکول ادهغه رابلل دي وَهُوَ مَالِقَبُهُ بِه يعني په هغه لقب سره کوم چي مالک غلام ته ورکړی دی وَلَوْ نَادَاَهُ بِالْفَارِسِيَّةِ يَا آزَاد او که مالک په فارسي ژبه هغه ته آواز وکړي په فارسي ژبه ورته ووايي اے آزاد! وَقَدْ تَقَبَّه بِالْحُرِّ حالانکي هغه غلام ته د "حُر" لقب ورکړی وي قَالُوا: يُعْتَقُ نو فقهاء فرمايي: چي په دې صورت کي اغلام آزاديږي وَكَذَا عَكْسُهُ او همدارنگه که د دې برعکس وي انو هم غلام آزاديږي لِأَنَّهُ لَيْسَ بِنَدَاءٍ بِاسْمِ عَلَيْهِ ځکه چي دا په خپل نامه سره د غلام اړابلل نه دي فَيُعْتَبَرُ اخْبَارًا عَنِ الْوَصْفِ نو د اخبار عن الوصف اعتبار به کیری، ايمني د حریت (آزادی) په وصف سره به د خبر ورکولو اعتبار کیری.

اللغات: ﴿اسْتِخْصَار﴾ د استعمال مصدر دی: طلب د حاضر بدللو کول (حاضرول، موجودول).

﴿مُنَادَى﴾ چا ته چي آواز وسي. څوک چي راوبلل سي. هغه ته مُنَادَى وايي. او رابللو ته نِدَاء وايي.

﴿إِغْلَامٌ﴾ د افعال مصدر دی: خبر ورکول، دلته ځني مراد رابلل او نداء کول دي. ﴿لَقَبٌ﴾ د تفعیل ماضي ده: لقب ورکول، لقب پر ایښوول (ځانگړی نوم پر ایښوول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو مالک خپل مملوک (غلام) په دې الفاظو سره را وېولي (یعني په دې الفاظو سره آواز ورته وکړي): يَا حُرُّ، يَا عَتِيقُ. نو هغه مملوک آزادېږي، ځکه چې دا په یو داسې لفظ سره رابلل دي کوم چې د آزادۍ په معنی کې صریح دی، او د نداء معنی ده: منادی په وصف مذکور سره حاضرول، همدا د منادی حقیقي معنی ده، نو دا به په منادی کې ددې وصف د ثابتېدلو تقاضا کوي، او دا وصف یعني "آزادي" د رابلونکي له طرفه ثابتېدای هم سي (یعني حریت او آزادي داسې وصف دی چې مالک یې په غلام کې ثابتولای سي، مطلب که هغه وغواړي نو غلام آزادولای سي). لهدا د مالک د قول د تصدیق په واسطه سره په منادی یعني په مملوک کې ددې وصف ثابتېدل لازم سو، او کله چې په منادی یعني په مملوک کې دا وصف ثابت سو، نو مملوک به د خپل مالک له طرفه آزادېږي.

إِلَّا إِذَا لَمْ يَخُ: او که یو مالک پر خپل غلام د "حُرُّ" (آزاد) نوم یا لقب ایښی وي، بیا هغه ته "يَا حُرُّ" وويي، نو غلام نه آزادېږي، ځکه چې اوس د مالک مقصود په غلام کې د حریت وصف ثابتول نه دي، بلکې په خپل نامه سره د هغه رابلل (راغوښتل) دي، نو ځکه به دا کلام د حریت لپاره انشاء نه وي.

وَلَوْ نَادَاهُ لَمْ يَخُ: او که دیو غلام نوم یا د هغه لقب "حُرُّ" وي، او مالک په فارسي ژبه کې هغه ته "اے آزاد" وويي، نو فقهاء فرمایي چې غلام آزادېږي، همدارنګه که د هغه نوم "آزاد" وي، او مالک په عربي ژبه "يَا حُرُّ" ورته وويي، نو هم آزادېږي، ځکه چې په دې صورت کې په خپل نامه سره د هغه رابلل موجود نه سو، نو همدا خیال به کېږي چې مالک په دې سره په دغه غلام کې د وصف (حریت) ثابتولو خبر ورکوي، او په مملوک کې د وصف (حریت) په ثابتولو سره مملوک آزادېږي، نو ځکه به په دې صورت کې مملوک آزادېږي.

د جزء یا بدن و طرف ته د اعتاق نسبت کول

وَكَذَا لَوْ قَالَ: رَأْسُكَ حُرٌّ أَوْ وَجْهُكَ أَوْ رَقَبَتُكَ أَوْ بَدَنُكَ همدارنګه که مالک وويي: ستا سر آزاد دی، یا ستا مخ، یا ستا غاړه، یا ستا بدن آزاد دی، نو غلام آزادېږي | أَوْ قَالَ لِأَمَتِهِ: فَرِّجْ حُرًّا يَا خِطْلِي مینځي ته وويي: ستا شرمګاه آزاده ده | أَوْ قَالَ لِعَبْدٍ يَحْتَمِلُ عَنْ جَبْرِ بَدَنِهِ حُرٌّ ځکه چې ددې الفاظو په ذریعه له ټوله بدن څخه تعبیر کېږي | وَقَدْ مَرَّقَ الطَّلَاقِ | او اددې تفصیل | په کتاب الطلاق

کي تهر سو **وَإِنْ أَضَافَهُ إِلَى جُزْءٍ شَائِعٍ** او که مالک اد غلام اد جزء شائع و طرف ته د آزادی اعتق انست و کړي **يَكْفُرُ بِذَلِكَ الْجُزْءِ** نو په هغه جزء کي آزادي واقع کيږي. ايا په ټوله بدن کي نشر کيږي او ټوله بدن آزاديږي؟ **وَسَيَأْتِيكَ الْاِخْتِلَافُ فِيهِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى** او ژر به انشاء الله په دې سلسله کي اختلاف تا ته راسي.

اللفات: ﴿يُعَبَّرُ﴾ د تفعیل له باب څخه د مضارع مجهول صیغه ده: تعبیر کول (مرادول). بیانول.

﴿جُزْءٍ شَائِعٍ﴾ مشترک جزء (مشترک حصه). نشر سوی جزء (خپور سوی جزء). د بدن دریمه حصه. خلورمه حصه... او د بدن نصف ته جزء شائع (مشترک جزء) وایي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مالک خپل مملوک (غلام یا مینځې) ته داسي ووايي: ستا سر آزاد دی. یا ستا مخ آزاد دی. یا ستا غاړه آزاده ده. یا ستا بدن آزاد دی. یا ستا فرج آزاد دی. نو په دې ټولو صورتونو کي پر مملوک آزادي واقع کيږي. ځکه چي په دې الفاظو سره د انسان له ټوله بدن څخه تعبیر کيږي. نو ځکه به له رأس، وَجْه او داسي نورو الفاظو څخه ټوله جسم او ټوله ملکیت مرادوي. او په بشپړه توګه به په مملوک کي آزادي واقع کيږي. لکه په کتاب الطلاق کي چي دې تفصیل تېر سو.

وَإِنْ أَضَافَهُ إِخ: فرمائي که مالک د مملوک د یو جزء شائع و طرف آزادي منسوب کړي. مثلاً ورته ووايي: ستا دریمه حصه آزاده ده. یا ستا خلورمه حصه آزاده ده. یا مثلاً ستا لسمه حصه آزاده ده. نو اول په دې جزء کي آزادي واقع کيږي او بیا په ټوله بدن او جسم کي سرایت کوي او غلام آزاديږي. په دې سلسله کي دامام صاحب او صاحبینو رَحْمَهُمُ اللَّهُ اختلاف دی چي هغه به انشاء الله ژر ستاسو په مخکي ذکر سي.

د پورتنۍ مسئلې یو بل صورت

وَإِنْ أَضَافَهُ إِلَى جُزْءٍ مُعَيَّنٍ لَا يُعَبَّرُ بِهِ عَنِ الْجُمْلَةِ او که مالک د یو داسي معین جزء و طرف ته د آزادی اعتق انست و کړي چي په هغه سره له ټوله بدن څخه تعبیر نه کيږي **كَالْيَدِ وَالرِّجْلِ** لکه لاس او پښه **لَا يَقْتَضِيَانِ نَوْزَ مَوْجِدٍ** په نېز آزادي نه واقع کيږي **خِلَافًا لِلشَّافِعِيِّ** په خلاف دامام شافعي رَحْمَهُ اللَّهُ **وَالْكَلَامُ فِيهِ كَالْكَلَامِ فِي الطَّلَاقِ** او په دې کي هغه بحث دی کوم چي په طلاق کي دی **وَقَدْ بَيَّنَّاهُ** او د طلاق بحث موږ اړخکي بیان کړی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مالک د خپل مملوک آزادي د یو داسي معین جزء و طرف ته

منسوبه کړي چي په هغه له ټوله بدن څخه تعبیر نه کيږي. مثلاً ورته ووايي: **يَدُكَ حُرٌّ. يَارِجُلُكَ حُرٌّ.**

نو په دې صورت کي زموږ په نېز آزادي نه واقع کيږي. لېکن دامام شافعي او امام احمد زحېه الله په نېز په دې صورت کي هم آزادي واقع کيږي. دامسئله د طلاق دمستلې په څير ده. او د دې پوره تفصيل موږ په کتاب الطلاق کي بيان کړی (چي که دمعين جزء و طرف ته د طلاق نسبت وسي. نو آيا طلاق واقع کيږي. کنه؟ هلته يې وگورئ!).

د "لَا مِلْكَ لِي عَلَيْكَ" ويلو حکم

وَقَالَ: لَا مِلْكَ لِي عَلَيْكَ او که مالک ووايي: زما پر تاهيڅ ملکيت نسته وَكَيْ بِه الْعُرْيَةِ او په دې سره د آزادي نيت وکړي عَتَقَ نو مملوک آزاديږي فَإِنْ لَمْ يَتَوَّ او که اېه دې سره د آزادي نيت نه وکړي لَمْ يَتَعْتَقْ نو نه آزاديږي لِأَنَّهُ يَحْتَبِلُ أَنَّهُ أَرَادَ لَا مِلْكَ لِي عَلَيْكَ لِأَنِّي بَعْتُكَ ځکه چي دا اجمله او دې احتمال لري چي د مالک اراده به دا وي چي زما ځکه اېر تاهيڅ ملکيت نسته ځکه چي ما ته خرڅ کړی يې وَيَحْتَبِلُ لِأَنِّي أَعْتَقْتُكَ او د دې احتمال اهم لري ا زما ځکه پر تاهيڅ ملکيت نسته ځکه چي ما ته آزاد کړی يې فَلَا يَتَعَيَّنُ أَحَدُهُمَا مَرَادًا إِلَّا بِالْبَيِّنَةِ او له دې دواړه څخه يو مراد فقط په نيت سره متعين کيږي.

اللغات: ﴿حُرِّيَّةٌ﴾ آزادي.

تشرېح: صورت د مسئلې: دا دی که مالک خپل مملوک ته ووايي: "لَا مِلْكَ لِي عَلَيْكَ" (زما پر تاهيڅ ملکيت نسته. يعني اوس پر تازما ملکيت ختم سو). او په دې سره د آزادولو نيت وکړي. نو هغه آزاديږي. او که د آزادولو نيت نه وکړي. نو هغه نه آزاديږي. ځکه چي په لَا مِلْكَ عَلَيْكَ کي د ملکيت ختمېدلو په هکله دوه احتماله سته: ① ما ته خرڅ کړي. نو ځکه اوس پر تازما ملکيت نسته. ② ما ته آزاد کړي. نو ځکه اوس پر تازما ملکيت نسته. لېذا دا جمله د دوو معناوو احتمال لري. نو ځکه به د آزادېدلو (عتق) د معنی متعينولو لپاره نيت ضروري وي. ځکه له نيت څخه بغير به هيڅ يو احتمال متعين کېدلای نه سي.

د "إِعْتَاقٌ" کنايات

قَالَ: وَكَذَا كِنَايَاتُ الْعِتْقِ فرمايي: او همداسي د عتق کنايي الفاظ دي وَذَلِكَ مِثْلُ قَوْلِهِ: خَرَجْتُ مِنْ مِلْكِي او هغه لکه د مالک دا قول: ته زما له ملکيت څخه ووتې وَلَا سَبِيلَ لِي عَلَيْكَ زما پر ترهيڅ لاره نسته وَلَا يَبْقَى لِي عَلَيْكَ پر تازما لپاره غلامتوب نسته وَقَدْ خَلَيْتُ سَبِيلَكَ ما ستا لاره ايله کړه اما ستا

لاره پرېښووه! لَئِنَّهُ يَخْتَلُّ نَفْسَ السَّبِيلِ وَالْخُرُوجَ عَنِ الْمَلِكِ وَتَغْلِيَّةَ السَّبِيلِ بِالْبَيْعِ أَوْ الْكِتَابَةِ حُكْمَ چي دا الفاظ اديع او کتابت په ذريعه له ملکيت څخه دلاري نفي کولو او اله ملکيت څخه ادوتلو او دلاري ايله کولو احتمال لري کَبَا يَخْتَلُّ بِالْعَتَقِ لکه څرنګه چي ادا الفاظ په آزادېدلو سره اهم اددې اخروج عن الملكية او تخلية السبيل احتمال لري فَلَا بُدَّ مِنَ الْبَيْتَةِ نو حُكْمَ به نيت ضروري وي وَكَذَا قَوْلُهُ لَأَمْتِهِمْ: قَدْ أَطْلَقْتُكَ او همدارنګه د مالک دا قول خپلي مينځي ته: ما ته پرې ايښې يې لَئِنَّهُ بِبَنْزِلَةِ قَوْلِهِ: خَلَيْتُ سَبِيلَكَ حُكْمَ چي هغه د مالک ددې قول په څير دی: ما ستا لاره ايله کړه وَهُوَ الْمَرْوِيُّ عَنْ أَبِي يُوسُفَ او همدا احکم اله امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه نقل سوی دی بِخِلَافِ قَوْلِهِ: طَلَقْتُكَ په خلاف د مالک ددې قول: ما تا ته طلاق درکړی دی ا په دې سره آزادي نه واقع کيږي اَعْلَى مَا نُبَيِّنُ مِنْ بَعْدِ إِنْ شَاءَ اللهُ چي وروسته به موږ انشاء الله ددې بيان وکړو.

اللفات: ﴿خَلَيْتُ﴾ د تفعل له باب څخه د واحد متکلم ماضي صيغه ده: پرېښوول. ايله کول (لاره خلاصول. لاره آزادول). خَلَيْتُ سَبِيلَكَ: ما ستا لاره ايله کړې ده (يعني مخ دي ايله دی. هري خوا ته چي ځي. څه!). ﴿أَطْلَقْتُ﴾ د افعال له باب څخه مخکنۍ صيغه ده: پرېښوول. ايله کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که مالک د کنایي الفاظو په ذريعه خپل مملوک آزاد کړي، مثلاً ورته ووايي: "ته زما له ملکيت څخه وتلی یې"، یا ورته ووايي: "پر تا زما هيڅ لاره نسته"، یا "پر تا زما لپاره غلامتوب نسته"، یا "ما ستا لاره ايله کړه"، نو که په دې ټولو صورتونو کي مالک د آزادېدلو (عتق) نيت کړی وي، نو پر مملوک آزادي واقع کيږي، کنې نه واقع کيږي، حُكْمَ چي په دې الفاظو کي د بيع يا کتابت په ذريعه د ملکيت نفي کولو او دلاري ايله کولو احتمال هم سته، او د عتق په ذريعه له ملکيت څخه د وتلو او دلاري ايله کولو احتمال هم سته (يعني په دې الفاظو کي دوه احتمال سته)، لهذا د يوه احتمال د تعيين لپاره نيت ضروري دی، او د نيت مطابق به د آزادېدلو او نه آزادېدلو فيصله کيږي، نو حُكْمَ موږ وايو چي په دې الفاظو کي د عتق د وقوع لپاره د مالک له طرفه د عتق نيت ضروري دي، که نيت وکړي، نو آزادي واقع کيږي، کنې نه واقع کيږي.

و کذا قوله الخ: فرمايي که مالک خپلي مينځي ته ووايي: قَدْ أَطْلَقْتُكَ (ما ته پرېښوولې). نو په دې سره هم له نيت څخه بغير آزادي نه واقع کيږي، حُكْمَ چي په دې کي هم د عتق او لاري ايله کولو

(تعلیقه السبیل) دواړو احتمال سته. له‌دې له نیت څخه بغير به عتق نه ثابتېږي. همدا د امام ابو یوسف رحمه الله روایت دی.

ددې په خلاف که مالک خپلې مینځې ته داسې ووايي: "ظَلَقْتُكَ مَا تَا تَه طَلَاق دَر کَرِي". او بیا ووايي چې ما په دې سره د آزادولو نیت کړی دی. نو په دې صورت کې د نیت کولو باوجود آزادي نه واقع کېږي. ځکه چې د لفظ (ظَلَقْتُكَ) د طلاق لپاره صریح دی. له‌دې په هیڅ صورت کې په دې سره آزادي واقع کېدلای نه سي.

د "اعتاق" کنایات

وَقَالَ: لَا سُلْطَانَ لِي عَلَيْكَ أَوْ كَمَا مَالِكٌ وَوَايِي: پَر تَا زما هِيڅ بادشاهت اسطنت انسته وَكَيْ الْعِتْقُ او ا په دې سره د آزادوالي نیت وکړي لَمْ يُعْتَقْ نو مملوک نه آزادېږي لِأَنَّ السُّلْطَانَ عِبَارَةٌ عَنِ الْيَدِ ځکه چې له سلطنت څخه قبضه مراده وَسَيُّ السُّلْطَانُ بِهِ لِقِيَامُ يَدٍ او باچا ته ځکه سلطان وايي چې دهغه قبضه پر ټوله ملک قائم وي وَقَدْ يَتَقَى الْبُذْكَ دُونَ الْيَدِ او کله نا کله ملکیت له قبضې څخه بغير پاتېږي ايمني کله حالت داسې وي چې ملکیت پاته وي. لېکن قبضه نه وي الْكُتَابُ الْمَكَاتِبُ لکه په مکاتب کې بِخِلَافِ قَوْلِهِ: لَا سَبِيلَ لِي عَلَيْكَ په خلاف د مالک د دې قول: زما پر تاهيڅ لاره نسته ايمني په دې سره آزادي واقع کېږي لِأَنَّ نَفْيَهُ مُطْلَقًا بِإِثْقَاءِ الْبُذْكَ ځکه چې د سبیل مطلقاً نفی کول د ملکیت په نفی کولو سره ثابتېږي امطلب دا چې په دې جمله سره ټوله ملکیت نفی کېږي لِأَنَّ لِمَنْ عَنِ الْكُتَابِ سَبِيلًا ځکه چې مالک پر مکاتب لاره لري فَلِهَذَا يُحْتَمَلُ الْعِتْقُ نَوْه دې وجه دا جمله د آزادوالي احتمال لري.

اللفات: ﴿سُلْطَانٌ﴾ باچا، باچاهي. سلطنت (بادشاهت). غلبه. تسلط (قبضه). ﴿سُقِيَ﴾ د تفعیل له باب څخه د ماضي مجهولي صیغه ده: نوم ایښوول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که مالک خپل مملوک ته ووايي: "لَا سُلْطَانَ لِي عَلَيْكَ" (زما پر تاهيڅ بادشاهت نسته) او په دې جملې سره د آزادۍ هم نیت وکړي. نو هم غلام نه آزادېږي. ځکه چې د سلطان معنی ده: قبضه. باچا ته په همدې وجه سلطان وي چې پر ملک دهغه قبضه وي. لنډه دا چې سلطان د قبضې په معنی سره دی. او کله نا کله داسې وي چې د انسان ملکیت باقي پاته وي. لېکن

د دې په خلاف که مالک خپل مملوک ته "لَا سَبِيلَ عَلَيْكَ" وويي. او په دې سره د آزادۍ نیت وکړي، نو مملوک آزادېږي. ځکه چې د "لَا سَبِيلَ عَلَيْكَ" مطلقاً ویل د ټوله ملکیت نفی کېدلو او ختمېدلو لاره مستلزم دي. او پر مکاتب که څه هم مالک قبضه نه لري، لېکن د ملکیت لاره پر لري. نو ځکه به د مکاتب په حق کې "لَا سَبِيلَ عَلَيْكَ" د عتق او آزادۍ احتمال لري، او مکاتب به آزادېږي.

وَلَوْ قَالَ: هَذَا إِنِّي وَثَقْتُ عَلَى ذَلِكَ أَوْ كَهَذَا مَالِكٌ وَوَيْي: دا غلام آزما زوی دی او پر دې ثابت پاته سی
ایمینی پر خپل دې خبره ټینګ پاته سی اَعْتَقَ نو هغه غلام آزادیږي وَمَعْنَى الْمَسْأَلَةِ: إِذَا كَانَ يُؤَدُّ مِثْلَهُ
لِإِثْمِهِ أَوْ دَمْسَلِهِ مَطْلَبُ دَا دى: چي کله دهغه غلام ا په خیر کس له داسي سړي ا مالک ا خخه
پیدا کېدای سی فَإِنْ كَانَ لَا يُؤَدُّ مِثْلَهُ لِإِثْمِهِ أَوْ كَهَذَا هغه په خیر کس له داسي سړي خخه نه سی پیدا
کېدلای ذِكْرُهُ بَعْدَ هَذَا نو دا امسئله ایې وروسته ذکر کړې ده ایمینی ددې مسئلې حکم به وروسته بیان
سی ا ثُمَّ إِنْ لَمْ يَكُنْ لِلْعَبْدِ نَسَبٌ مَعْرُوفٌ او بیا که د غلام نسب معلوم نه وي يَثْبُتُ نَسَبُهُ مِنْهُ نو دهغه
نسب به ددې مالک سره ثابتیږي لِأَنَّ وِلَايَةَ الدَّعْوَةِ بِالْإِلَاحَةِ حُكْمٌ چي ا د نسب د دعوی ا ولایت د
ملک په وجه سره ثابت دی وَالْعَبْدُ مُحْتَاجٌ إِلَى النَّسَبِ او غلام نسب ته مجبور هم دی فَيَثْبُتُ نَسَبُهُ مِنْهُ
نَوْحُكِهِ به دهغه نسب د مالک سره ثابتیږي وَإِذَا ثَبَتَ عَتَقَ او کله چي نسب ثابت سی نو غلام به
آزادیږي لِأَنَّهُ يَسْتَبْدُ النَّسَبُ إِلَى وَقْتِ الْعُلُوقِ حُكْمٌ چي نسب به د علوق د وخت و طرف ته منسوب
کیږي ایمینی له کوم وخت چي دا غلام د مور په نس کي قرار نیولی وي، له هغه وخت خخه به هغه آزاد شمارل
کیږي ا وَإِنْ كَانَ لَهُ نَسَبٌ مَعْرُوفٌ او که د غلام نسب معلوم وي لَا يَثْبُتُ نَسَبُهُ مِنْهُ نو ددې مالک سره به
دهغه نسب نه ثابتیږي لِتَعَدُّرِ حُكْمٌ چي دا ناممکن دي وَيُعْتَقُ او غلام به آزادیږي إِنْشَاءً لِلْفُظْنِ
مَجَازٍ عِنْدَ تَعَدُّرِ إِنْشَاءِهِ بِحَقِيقَتِهِ حُكْمٌ چي د لفظ په حقیقي معنی سره د عمل د ناممکنوالي په
وخت کي د لفظ مجازي معنی ته عمل ورکول کیږي وَوَجْهُ الْبَحْازِ نَذْرُ كُرْءٍ مِنْ بَعْدِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ او د
مجاز وجه او بحث ا به مور ا نشاء الله وروسته ذکر کړو.

اللفات: ﴿يَسْتَكِدُّ﴾ د استعمال مضارع ده: نسبت کېدل (منسوب کېدل)، ﴿عُلُوقٌ﴾ د حمل قرار نیول. یعني په رحم کي نطفه قرار نیول، حامله کېدل (بلارېدل)، ﴿تَعْدَرُ﴾ د تفعل مصدر دی: نا ممکن کېدل، ﴿اِعْهَالٌ﴾ د افعال مصدر دی: عمل ورکول، ﴿حَقِيقَةٌ﴾ لفظ په خپله اصلي معنی سره استعمالول، ﴿مَجَازٌ﴾ لفظ په بله معنی سره استعمالول، په بابه معنی سره د لفظ استعمالولو لپاره دا ضروري دي چي د حقيقي او مجازي معنی په مینځ کي به یو مشترک علت موجود وي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو مالک خپل غلام ته ووايي: "هَذَا ابْنِي" (دا زما زوی دی). او پر همدې خبره ټینګ پاته سي، نو که د مالک او غلام په عمر کي دومره تفاوت وي چي له مالک څخه د داسي غلام پیدا کېدل ممکن وي، نو دا غلام آزادېږي، ځکه چي په حدیث کي ذکر سوي دي: "مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ مَحْرَمٍ عَتَقَ عَلَيْهِ" (یعني کوم سړی چي دخپل ذی رحم محرم قریب مالک سي، نو هغه قریب پرده آزادېږي)، لهذا دا غلام به فوراً آزادېږي، او که ددې غلام نسب معلوم نه وي (یعني دیو بل چا سره یې نسب ثابت نه وي)، نو د مالک سره دهغه نسب هم ثابتېږي، ځکه چي د نسب د ثبوت لپاره د نسب د دعوی ولایت د مالک (مولی) د مالک کېدلو په وجه ثابت دی، او غلام ته د نسب ثابتېدلو ضرورت هم سته (ځکه چي حرامي بچی د شریعت په نظر کي ښه خبره نه ده)، نو ځکه به نسب ثابتېږي، او کله چي نسب ثابتېږي، نو غلام به هم آزادېږي، ځکه چي اوس به نسب د علوق یعني د حمل د وخت و طرف ته منسوب کیږي، او له هغه وخت څخه به آزادي هم ثابتېږي، او دغه غلام به د علوق له وخت څخه آزاد شمارل کیږي.

دان کان إلخ: فرمایي که د غلام نسب معلوم وي، نو په دې صورت کي د مالک سره دهغه نسب نه ثابتېږي: ځکه کله چي دهغه نسب دیو بل چا سره ثابت وي، نو د مالک سره دهغه نسب ثابتېدل ستونزمن او ناممکن دي، لهذا نسب خو به نه ثابتېږي، لېکن غلام به آزادېږي، ددې لپاره چي لفظ پر خپله مجازي معنی محمول کړی سي، ځکه قاعده داده چي کله د لفظ پر حقيقي معنی عمل کول نا ممکن وي، نو په دې صورت کي به د مجاز و طرف ته رجوع کیږي، د قاعدې الفاظ دادي: إِذَا تَعَدَّرَتِ الْحَقِيقَةُ يُصَارُ إِلَى الْمَجَازِ.

خپل غلام ته د "مولیٰ او مالک" ویلو حکم

وَلَوْ قَالَ: هَذَا مَوْلَايَ اَوْ كَه چیري مالک خپل غلام ته اشاره وکړي او اوایي: دا زما مولیٰ دی ایمني دازما مالک دی اَوْ يَا مَوْلَايَ یا اورته ووايي: اې زما مولیٰ اې زما مالکه! اَعْتَقَ نَوَا غلام آزادیري اَمَّا الْأَوَّلُ فَلَيْزَ اسْمُ الْمَوْلَىٰ وَإِنْ كَانَ يَنْتَظِمُ النَّاصِرَ وَابْنُ الْعَمِّ وَالْمَوْلَا فِي الدِّينِ وَالْإِعْلَىٰ وَالْأَسْفَلُ فِي الْعِتَاقَةِ اَوْ کوم چي اول لفظ دی ایمني هدا مولای انو ځکه چي د مولیٰ لفظ که هم څه شاملیري مدکونکي ته او د اکا زوی ته او په دین کي مولات ته او په آزادولو کي لوړ او لاندي ته ایمني آزادونکي مالک او آزاد کړی سوي غلام ته. یعنی که څه هم د مولیٰ لفظ د دې ټولو معنوو لپاره استعمالیري اِلَّا أَنَّهُ تَعَيَّنَ الْأَسْفَلُ لِبُكْنِ ادْلته فقط لاندي ایمني آزاد کړی سوي غلام امتعین دی فَصَارَ كَاسْمٍ خَاصٍّ لَهُ نَوَا ځواکي دلته ا د مولیٰ لفظ د أسفل آزاد کړی سوي غلام لپاره خاص وگرځېدی وَهَذَا لِأَنَّ الْمَوْلَىٰ لَا يَسْتَنْصِرُ بِمَوْلُوكُمْ عَادَةً اَوْ دا ځکه چي مولیٰ عموماً له مملوک څخه د مدد طلب نه کوي الهذا دلته د مولیٰ په لفظ سره ناصر (مدد کونکي) مراد بدلای نه سي ا وَلِلْعَبْدِ نَسَبٌ مَّعْرُوفٌ اَوْ د غلام نسب معلوم وي الهذا دلته د مولیٰ په لفظ سره ابن عم (د اکا د زوی) مراد بدلای نه سي ا فَاتَّخَذَ الْأَوَّلُ وَالثَّانِي نَوَا وله معنی او دویمه معنی ایمني ناصر او ابن عم امتنفي سوه وَالثَّالِثُ نَوْعٌ مَّجَازٍ اَوْ په دریمه معنی ایمني په مولات فیه الدین ا کي یو قسم مجازي معنی سته وَالْكَلَامُ لِلْحَقِيقَةِ حالانکي ادلته ا کلام د حقیقي معنی لپاره دی وَالْإِضَافَةُ إِلَى الْعَبْدِ تُنَافِي كَوْنَهُ مُعْتَقًا اَوْ د غلام و طرف ته ا د مولیٰ نسبت کول د دې منافي دي چي هغه دي آزادونکي وي فَتَعَيَّنَ الْمَوْلَى الْأَسْفَلُ نَوَا ځکه أسفل مولیٰ آزاد کړی سوي غلام امتعین سو فَالْتَّحَقَ بِالصَّرِيحِ اَوْ د صریح سره لاحق سو وَكَذَا إِذَا قَالَ لِأَمَتِهِ: هَذِهِ مَوْلَايَ اَوْ همدارنګه که مالک خپلي مینځني ته ووايي: دا زما مالکه ده انو مینځه آزادیري ا لِيَايَتُنَا دهغه دلیل په وجه کوم چي موږ اوس ا بیان کړی وَلَوْ قَالَ: عَتَيْتُ بِهِ الْمَوْلَىٰ فِي الدِّينِ اَوْ که مالک ووايي: چي ما په دې سره د مولیٰ فی الدین نیت کړی دی اَوَالْكَذِبُ یا د درواغو ا نیت مي کړی دی ا يُصَدِّقُ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ تَعَالَى نَوَا دیانتاً (فیما بینہ و بین الله) به دهغه تصدیق کیږي وَلَا يُصَدِّقُ فِي الْقَضَاءِ لِبُكْنِ په قضاء او د قاضي په دربار ا کي به دهغه تصدیق نه کیږي لِبُخَالْفَتِهِ الظَّاهِرِ ځکه چي دا د ظاهر خلاف دي وَأَمَّا الثَّانِي فَلَا نَهَ لَنَا تَعَيَّنَ الْأَسْفَلُ مُرَادًا اَوْ کوم چي

دویم لفظ دی ایمنی یا مولای انو کله چي د أسفل مراد بدل متعین سو التَّحَقُّ بِالصَّرِيحِ نو دا اهم ا د صریح لفظ سره لاحق سو وَبِالْبَدَاءِ بِاللَّفْظِ الصَّرِيحِ يُعْتَقُّ او په صریح لفظ اد غلام ا په رابللو سره غلام آزادیري بِأَنَّ قَالَ: يَا حُرًّا يَا عَتِيقُ په دې توگه چي مالک ووايي: ای آزاده! ایا ای آزاد کړی سوي! فَكَذَّاهُ بِهَذَا اللَّفْظِ لهذا په دې لفظ به هم ا د غلام ا په رابللو سره غلام آزادیري وَقَالَ زُفَرٌ: لَا يُعْتَقُّ فِي الثَّانِ او امام زفر رحمه الله فرمایي چي په دویم لفظ ایمنی په یا مولای ا کي غلام نه آزادیري لَأَنَّهُ يُقْصَدُ بِهِ الْإِكْرَامُ بِمَنْزِلَةِ قَوْلِهِ يَا سَيِّدِي يَا مَالِكِي حکه چي د یا سیدی، یا مالکی په خیر په دې قول سره اهم ا اکرام اعزت ورکول مرادیري قُلْنَا: الْكَلَامُ لِيَحْقِيقَهُ مَوْجِبٌ چي کلام د خپلي حقیقي معنی لپاره وي ایمنی مود جواب ورکوو چي کله د کلام په حقیقي معنی عمل کول ممکن وي. نو بیا له هغه څخه خپله حقیقي معنی مرادیري وَقَدْ أُمِّنَ الْعَمَلُ بِهِ او دلته ا په حقیقي معنی عمل کول ممکن دي بِخِلَافِ مَا ذَكَرَهُ په خلاف دهغه الفاظو ا کوم چي امام زفر رحمه الله ذکر کړه لَأَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ مَا يَخْتَصُّ بِالْعَتِيقِ حکه چي په هغه کي ابالکل اداسي معنی نسته کوم چي د عتق اد معنی ا سره خاص وي فَكَانَ إِكْرَامًا مَخْصًا نو حکه به هغه محض اکرام وي ایمنی له هغه څخه به محض د اکرام او عزت معنی مرادیري ا.

الغلات: ﴿مَوْلَى﴾ آزادونکی مالک، آزاد کړی سوی غلام (دا لفظ د دې دواړو معناوو لپاره استعمالیري. خو

دلته ځني مراد دویمه معنی "آزاد کړی سوی غلام" دی). ﴿نَاصِرٌ﴾ د نصیر له باب څخه اسم فاعل دی: مدد

کونکی (مددگار)، مرستیال، ﴿مَوَالَاتِ فِي الدِّينِ﴾ که یو سړی خپل کور پرېږدي او په یو بل خاندان کي

استوگن سي او بیا داسې هغه خاندان والا ته ووايي: که زه مړسم نو تاسي زما وارثان (میراث خوره) یاست،

او که پر مایو تاوان او قرض لازم وي نو تاسي به هغه اداء کوئ، او خاندان والا دده خبري قبول کړي. نو داسي

معاملې او تړون ته "مَوَالَاتِ فِي الدِّينِ" وایي. ﴿الْأَعْلَى فِي الْعِتَاقَةِ﴾ په آزادولو کي لوړ. له دې څخه آزادونکی

کس مراد دی. ﴿الْأَسْفَلُ فِي الْعِتَاقَةِ﴾ په آزادولو کي لاندی. له دې څخه غلام مراد دی. ﴿لَا يَسْتَقْصِرُ﴾ د

استعمال له باب څخه د نفی صیغه ده: مدد غوښتل (د مرستې طلب کول).

یادونه: دا عبارت څه اوږد او ستونزمن دی او صاحب د أثمار الهدایې په غوره ترتیب سره حل کړی

دی. نو حکه مود دلته دهغه ترتیب اختیارو.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که مالک خپل غلام ته ووايي: يَا مَوْلَايَ (اې زما مالکه!). ياد هغه و طرف ته اشاره وکړي او ووايي: هَذَا مَوْلَايَ (دا زما مالک دی). نو زموږ په نېز په دواړو صورتونو کې غلام آزادېږي. که څه هم مالک د غلام آزادېدلونیت نه وکړي، لېکن دامام زفر او ائمه ثلاثه وو په نېز له نيت څخه بغير غلام نه آزادېږي.

زموږ دليل: زموږ د دليل خلاصه دا ده چې د "مَوْلَى" لفظ پنځه معناوي لري. خلور معناوي دلته نه سي مراد کېدلای. نو ځکه به پنځمه آخري معنی متعين کيږي او آزادي به واقع کيږي.

د "مولى" پنځه معناوي: ① د مولى اوله معنی ده: مدد کونکى (مرستيال). دامعنى دلته ځکه نه سي مراد کېدلای چې مالک عموماً له خپل غلام څخه مرسته نه غواړي (بلکې خدمت په کوي). ② د مولى دويمه معنی ده: د اکا زوى، دا ځکه مراد کېدلای نه سي چې د غلام نسب مشهور او معروف دی، نو ځکه دهغه د اکا زوى نه سي کېدلای. ③ د مولى دريمه معنی ده: په دين کې دته موالات (مَوَالَاتُ فِي الدِّينِ)، دامعنى ځکه نه سي مرادېدلای چې داد مولى مجازي معنی ده. حالانکې کله چې پر حقيقي معنی کول ممکن وي، نو مجازي معنی نه سي مرادېدلای. بلکې حقيقي معنی به مرادېږي. ④ د مولى څلورمه معنی ده: آزادونکى مالک. دامعنى ځکه مراد کېدلای نه سي چې غلام آزادونکى نه سي جوړېدلای، ځکه چې هغه په خپله غلام دی. نو بل څوک به يې څنگه آزاد کړي وي! ⑤ د مولى پنځه معنی ده: آزادسوى غلام (آزادشده غلام). مخکنى څلور معناوي مراد کېدلای نه سي. نو ځکه به اوس دغه آخري پنځه معنی متعين کيږي او غلام به آزادېږي. او په دې کې به دنيت هيڅ ضرورت هم نه وي. ځکه چې دلته د مولى لفظ د آزادولو په معنی کې صريح دی. ځواکي مالک صراحتاً وويل: "ته آزاديې" او صريح لفظ دنيت محتاج نه وي، نو ځکه به له نيت څخه بغير هم غلام آزادېږي. (په عبارت کې له "الأَوَّلُ" څخه د مولى اوله معنی مراده يعنې مدد کونکى، له "الثَّانِي" څخه دويمه معنی مراده يعنې د اکا زوى، له "الثَّالِثُ" څخه دريمه معنی مراده يعنې مولى فى الدين. داد مولى مجازي معنی ده).

و کذا قال لامته (ع): فرمايي که مالک خپلي مينځې ته اشاره وکړي او ووايي: "هَذِهِ مَوْلَايَ" (دا زما مالکه ده). نو دلته به هم د مولى له پنځو معناگانو څخه پنځمه آخري معنی متعين کيږي او مېنځه به آزادېږي. دليل پورته ذکر سو.

ولو قال عنيت إلام: او که مالک ووايي چي ما په "هَذَا مَوْلَايَ" سره د مولیٰ فی الدین (مَوَالَاتِ فِي الدِّينِ) نیت کړی دی، نو یو خودا مجازي معنی ده او بل د ظاهر خلاف ده، نو ځکه به فقط دیانتا د هغه تصدیق کیږي، لېکن قضاء به د هغه تصدیق نه کیږي. همدارنگه که هغه ووايي چي "ما درواغ وویل". نو دیانتا به د هغه تصدیق کیږي، لېکن قضاء به یې خبره نه منل کیږي.

واما الشان إلام: یعنی په دویم لفظ (يَا مَوْلَايَ) کي د مولیٰ له پنځو معناگانو څخه آخري معنی متعینه سوه. نو ځکه هغه صراحتاً وویل: "آي آزاده". نو ځکه به له نیت څخه بغير هم آزادېږي. ځکه چي په صريح لفظ کي نیت ته هيڅ ضرورت نسته.

د امام زفر دليل: دادی چي که څوک خپل غلام ته "يَا سَيِّدِي" او "يَا مَالِكِي" ووايي نو نه آزادېږي. همداسي به د "يَا مَوْلَايَ" په ويلو سره هم نه آزادېږي. ځکه چي په دې لفظ سره إکرام او عزت ورکول مقصود دي. آزادول مقصود نه دي.

زموږ جواب دادی چي إکرام او عزت د "يَا مَوْلَايَ" مجازي معنی ده او دلته پر حقيقي معنی يعني پر "آزادولو" عمل کېدای سي. نو ځکه به د مجازي معنی و طرف ته رجوع نه کیږي. بلکي حقيقي معنی به مرادېږي او غلام به آزادېږي. او په "يَا مَالِكِي" او يا "يَا سَيِّدِي" کي بالکل د "آزادولو" معنی نسته، نو ځکه به هلته فقط د إکرام او تعظيم معنی مرادېږي او غلام به نه آزادېږي. په دواړو الفاظو کي همدغه فرق دی.

خپل غلام ته د "زوی" یا "ورور" ویلو حکم

وَلَوْ قَالَ: يَا ابْنِي أَوْ يَا أَخِي او که مالک ووايي: آي زما زوره يا آي زما وروره! لَمْ يُعْتَقْ نو غلام نه آزادېږي
لَأَنَّ النَّدَاءَ لِغُلَامٍ الْمُتَنَادِي ځکه چي نداء د منادی د خبرولو اربللو لپاره وي إِلَّا أَنَّهُ إِذَا كَانَ بِوَصْفٍ يُنْكَرُ
إِثْبَاتُهُ مِنْ جِهَتِهِ مګر که هغه په يو داسي وصف سره وي چي هغه درابلونکي له طرفه ثابتېدای سي
كَانَ لِتَحْقِيقِ ذَلِكَ الْوَصْفِ فِي الْمُتَنَادِي نو هغه به په منادی کي د هغه وصف د ثبوت لپاره وي اسْتِحْضَارًا
لَهُ بِالْوَصْفِ الْمَخْصُوصِ د دې لپاره چي منادی په هغه ځانګړي وصف سره حاضر کړی سي کَمَا فِي
قَوْلِهِ: يَا خُرُّ لَكَ د مالک په دې قول کي: يَا خُرُّ عَلَى مَا يَبْنَاهُ لَكَ څرنګه چي امځکي امور د دې بيان
وکړی فَإِذَا كَانَ النَّدَاءُ بِوَصْفٍ لَا يُنْكَرُ إِثْبَاتُهُ مِنْ جِهَتِهِ او که چيري نداء په داسي وصف سره وي چي

هغه درابلونکي له طرفه نه سي ثابتېدای کَانَ لِلْغَلَامِ الْمَجْرَدِ نو دانداء به فقط دخبر ورکولو اړابللو لپاره وي دُونَ تَحْقِيقِ الْوُصْفِ فِيهِ نه په منادی کي دامغه ځانگړي اوصاف د ثابتولو لپاره لِسْتَعْدِدُ حُكْمَ چي دهغه ثابتول ناممکن دي وَالْبُتُوَّةُ لَا يُكُنْ إِثْبَاتُهَا حَالَةَ الْبَدَاءِ مِنْ جِهَتِهِ اوزوی کېدل اوزي والي ايو داسي وصف دی چي دندا کولو اړابللو په وخت کي درابلونکي له طرفه نه سي ثابتېدای لِأَنَّهُ لَوْ اِنْخَلَقَ مِنْ مَاءٍ غَيْرِهِ لَا يَكُونُ اِثْنًا لَهُ بِهَذَا الْبَدَاءِ حُكْمَ که هغه اړابلل سوی غلام ا د بل چاله نظمې څخه پیدا سوی وي نو په دې رابللو سره هغه دده اړابلونکي اوزی نه گرځي فَكَانَ لِمَجْرَدِ الْغَلَامِ نو حُكْمَ به دانداء فقط دخبر ورکولو اړابللو لپاره وي وَيُزَوِّي عَنْ اِنْ حَقِيقَةً شَاءَ أَنَّهُ يُعْتَقُ فِيهَا اوله امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ څخه يو شاذ روايت دای: چي په دې دواړو الفاظو اسره غلام آزادېږي وَالْاِعْتِدَادُ عَلَى الظَّاهِرِ لِهَكُنْ اعْتِمَادُ پر ظاهر روايت دی وَلَوْ قَالَ: يَا اِبْنُ اَوْ كَهْ چيري مالک ووايي: اې زويه! لَا يُعْتَقُ نو غلام نه آزادېږي لِأَنَّ الْأَمْرَ كَمَا أَخْبَرَ حُكْمَ چي معامله همداسي ده لکه څرنگه چي مالک خبر ورکړی دی فَإِنَّهُ اِبْنُ أَبِيهِ حُكْمَ چي دغه غلام دخپل پلار زوی دی وَكَذَا إِذَا قَالَ: يَا بَنِي أَوْ يَا بَنِي اَوْ همدارنگه كله چي مالک ووايي: اې زويكيه! يا اې لوركي انودوی نه آزادېږي لِأَنَّهُ تَصْغِيرُ الْاِبْنِ وَالْبِنْتِ مِنْ غَيْرِ اِضَافَةٍ حُكْمَ چي داله اضافت څخه بغير فقط ا د اِبْنِ اَوْ بِنْتِ تصغير دی وَالْأَمْرُ كَمَا أَخْبَرَ اَوْ معامله همداسي ده لکه څرنگه چي هغه خبر ورکړی دی.

اللغات: ﴿مُنَادِي﴾ څوک چي راوبلل سي هغه ته "منادی" وایي. (چاته چي آزاد وکړی سي. څوک چي راوغوښتل سي). ﴿مَجْرَد﴾ محض. صرف. فقط. ﴿بُتُوَّة﴾ مصدر دی: زوي کېدل. زوي والی. ﴿اِنْخَلَقَ﴾ د انفعال ماضي صيغه ده: پیدا کېدل. په وجود کي راتلل.

تشریح: مخکي دا خبره ذکره سوه چي که مالک خپل غلام ته په يَا حُرُّ يَا عَتِيقُ اَوْ يَا مَوْلَايَ سره نداء (آواز) وکړي (او په دې الفاظو سره غلام راوبولي) نو غلام آزادېږي. په دې عبارت کي دهغه نور وضاحت کوي اودنداء نور صورتونه بيانوي فرمايي چي که مالک خپل غلام ته په يَا اِبْنِي اَوْ يَا اُخْتِي سره آواز وکړي (يعني اې زما زويه! يا: اې زما وروره!). نو غلام نه آزادېږي: ددې يوه دليل خودای چي دغه الفاظ د محبت او ميني په توگه استعمالېږي. او كله نا كله دا احترام لپاره هم استعمالېږي. لهذا د آزادولو (اعتاق) لپاره متعين نه سول. نو حُكْمَ به په دې الفاظو سره غلام نه آزادېږي.

وَالْإِلْدَاءُ لِغَلَامٍ: داوريم دليل دی کوم پجي شه مشکل دی. دتوله اوږده دليل آسانه خلاصه داده چي که مالک خپل غلام ته په يو داسي صفت سره نداء وکړي او په داسي صفت سره غلام راوبولي چي مالک هغه صفت په غلام کي ثابتولای سي. نو هغه صفت به ثابتیږي. مثلاً که مالک ووايي: يَا هَذَا (ای آزاده!) نو مالک خود آزادی صفت (حریت) په غلام کي ثابتولای سي. نو ځکه به په غلام کي دغه صفت ثابتیږي او غلام به آزادیږي. لېکن که مالک په يو داسي صفت سره غلام راوبولي چي مالک هغه صفت نه سي ثابتولای. نو د مالک قول به محض د آواز کړنو او رابللو (نداء) لپاره وي او غلام به نه آزادیږي. مثلاً که يَا ابْنُ وَرْتَه ووايي. نو مالک د ابْن (زوي والي) صفت په غلام کي نه سي داخلولای. ځکه چي غلام د بل چاله نطفې څخه پيدا سوی دی. نو ځکه به دغه جمله محض د نداء او رابللو لپاره وي. نه د آزادولو لپاره. همدا ظاهر روایت دی. (إِغْلَامُ الْمَجْرَد: محض دخبرولو لپاره، يعني محض درابللو او آواز کولو لپاره، اسْتِحْضَارًا لَهُ: مخامخ هغه اماندی حاضرول).

وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ: ددې په خلاف حسن بن زياد له امام صاحب رَجَعَهُ اللَّهُ څخه يو شاذ روایت د احم نقل کړی دی چي که مالک خپل غلام ته يَا ابْنُ او يَا أَخِي ووايي. نو غلام آزادیږي. لېکن دا روایت ډیر معمولي او نادر دی. نو ځکه صاحب د هدايې فرمايي چي ”وَالْإِعْتِمَادُ عَلَى الظَّاهِر“ يعني معتمد او معتبر ظاهر روایت دی.

د لَوْ قَالَ: ددې حاصل دادی که مالک خپل غلام ته ووايي: ”يَا ابْن“، يعني ”ای زويه!“ او داسي نه ووايي: ”ای زما زويه!“ نو غلام نه آزادیږي. ځکه دلته د مالک خبره د واقع مطابق ده. ځکه چي دا غلام خوبه خامخا د يو چا زوی وي. همدارنگه که مالک خپل غلام ته د تصغير په توگه ووايي: ”ای زويکيه!“ يا مينځي ته ووايي ”ای لورکی“ او خپل طرف ته د هغه نسبت نه وکړي (يعني داسي نه ووايي: ”ای زما زويکيه!...“). نو په دې صورت کي هم غلام او مينځه نه آزادیږي. ځکه چي دلته هم د مالک خبره د واقع او حقيقت مطابق ده. (الأمرُ كما أخبر: ددې جملې مطلب دا دی چي کوم څه مالک وایي معامله همداسي ده چي هغه خامخا د يو چا زوی دی).

غلام ته د ”زوی“ ویلو یو بل صورت

لَوْ قَالَ لِغُلَامٍ لَا يَدْرِي مَنْ لَيْسَ لَهُ هَذَا ابْنٌ او که مالک يو داسي غلام ته ”هَذَا ابْنٌ“ ووايي چي له داسي مالک څخه هغسي غلام پيدا کېدلای نيسي مَتَى عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ نو دامام صاحب رَجَعَهُ الله په

نہز ہنہ غلام آزادیری وَقَالَ لَا يُغْتَقُّ او صاحبین فرمایي: چي نہ آزادیري وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او
 همدا امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ قول دی لَهُمْ: أَنَّهُ كَلَامُ مُحَالٍ الْحَقِيقَةِ دوی دلیل دا دی: چي ددی کلام
 اِپرا حقیقت اعمل کول محال دي ایني پر حقیقی معنی دا کلام حمل کول ناممکن دي فَيَكُونُ قَوْلُهُ نَوْ
حُكْمًا به ادا کلام ار د کیری اولغو کیری كَقَوْلِهِ: أَعْتَمَقْتُكَ قَبْلَ أَنْ أُخْلَقَ أَوْ قَبْلَ أَنْ تُخْلَقَ لکه د مالک دا
 قول اچي مردود اولغو دی چي هغه وویي: زما تر پیدا کیدلو مخکي ما ته آزاد کړي، یا ستا تر پیدا
 کیدلو مخکي ما ته آزاد کړي وَلَا يَحْتَقِقُ: أَنَّهُ كَلَامُ مُحَالٍ بِحَقِيقَتِهِ امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دلیل دا دی:
 چي دا کلام که څه هم په خپله حقیقی معنی کی محال دی لِکُنْهُ صَحِيحًا بِمَجَازِهِ لکن په مجازی
 معنی کی صحیح دي ایني پر مجازی معنی د هغه حمل کول صحیح دي لِأَنَّهُ إِخْبَارٌ عَنْ حُرَيَّتِهِ مِنْ حِينَ
مِلْكِهِ ځکه چي دا د مولی د مالک کیدلو له وخت څخه د غلام آزادیدلو خبر ورکول دي وَهَذَا الْأَمْرُ
الْبَيِّنَةُ فِي الْمَمْلُوكِ سَبَبٌ يَحْرِيَّتِهِ او دا [حکم] ځکه دی چي د مملوک زوی کیدل ازوي والي د هغه د
 آزادیدلو سبب دی إِمَّا إِبْطَاحًا أَوْ صِلَةً لِلْقَرَابَةِ یا خود اجماع په وجه سره یا د قرابت د صلی په وجه
 ایني یا دا خبره اجماعی ده، یا د زوی رحم محرم قریب د صله رحمی په توګه ده وَإِطْلَاقُ السَّبَبِ وَإِرَادَةُ السَّبَبِ
مُسْتَجَارٌ فِي اللَّغَةِ تَجَوُّزًا او د سبب په ویلو سره مسبب مرادول د عربو په لغت کی مجاز دی وَلَا يَكُونُ
الْحَرِيَّةَ مُلَازِمَةً لِلْبَيِّنَةِ فِي الْمَمْلُوكِ او په دې وجه اِهم اچي په مملوک کی د زوی والي لپاره آزادولی
 لازم دی ایني که مملوک زوی و مخرجی نو د هغه لپاره آزیدل لازمی دي (ځکه چي خپل زوی د چا غلام کیدلای نه سي)
 لنه دا چي آزادوالی د زوی لپاره صفت لازمی دی وَالْمُشَابَهَةُ فِي وَصْفِ مُلَازِمٍ مِنْ طَرِيقِ الْمَجَازِ او په صفت
 لازمی کی تشبیه ورکول د مجاز له طریقو څخه یوه طریقه ده عَلَى مَا عَرِفَ لکه څرنګه چي ادا
 معلومه ده فَيُحْتَمَلُ عَلَيْهِ تَحَرُّزًا عَنِ الْإِلْغَاءِ نو ځکه به کلام پر مجاز حمل کیږي ددې لپاره چي [کلام]
 د لغو کیدلو څخه وساتل سي بِخِلَافِ مَا اسْتَشْهَدَ بِهِ په خلاف د هغه اجماع چي په هغه سره
 اصحابینو دلیل نیولی دی لِأَنَّهُ لَا وَجْهَ لَهُ فِي الْمَجَازِ ځکه چي په هغه کی د مجاز هیڅ صورت نسته

● القول الرابع: هو قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللهُ، كما ذكر في العناية (ج: ٤، ص: ٢٤١)، وكذا في الدر المختار (ج: ٣، ص: ٧).

[القول الرابع ج: ١، ص: ٣٨٨]

ایمېني په هغه جملو کي د مجاز میخ صورت نه سي جوړېدای اَفْتَعَيْنَ الْإِلْفَاءُ نو ځکه اېه هغه کي لغو کېدل متعین سو وَهَذَا بِخِلَافِ مَا إِذَا قَالَ لِقُرَيْشٍ: قَطَعْتُ يَدَكَ او دا د هغه صورت په خلاف دي کله چي یو څوک بل چاته وويي: ما اېه خطا سره استا لاس پرېکړی فَأَخْرَجَهُمَا صَحِيحَتَيْنِ لېکن هغه خپل دواړه لاسونه صحیح سالم راوباسي حَيْثُ لَمْ يُجْعَلْ مَجَازًا عَنِ الْإِقْرَارِ بِالْأَمَالِ وَالْتَزَامِ نو دا به د مال له اقرار او د مال له التزام څخه مجاز نه گرځول کيږي وَإِنْ كَانَ الْقَطْعُ سَبَبًا لِرُجُوبِ الْمَالِ که څه هم لاس پرېکول د مال واجېدلو سبب دی ایمني دا به مجاز ا د مال اقرار کول او پر ځان د مال لازمول نه شمارل کيږي، که څه هم د لاس پرېکول د مال د واجېدلو سبب دی لِأَنَّ الْقَطْعَ خَطَأً سَبَبٌ لِرُجُوبِ مَالٍ مَخْصُوصٍ وَهُوَ الْأَرْضُ ځکه چي په خطا ا غلطي ا سره پرېکول د ځانگړي مال د واجېدلو سبب دی چي هغه اړش دی ایمني هغه مال او قیمت ته اړش وایي وَأَنَّهُ يُخَالِفُ مُطْلَقَ الْمَالِ فِي الْوَصْفِ او دا په وصف کي د مطلق مال مخالف دی ایمني دا اړش له مطلق مال څخه جلا شی دی حَتَّى وَجَبَ عَلَى الْعَاقِلَةِ فِي سَتَتَيْنِ همدا وجه ده چي پر عاقله باندې دا اړش ا په دوو کالو کي واجېږي وَلَا يُنْكَرُ إِثْبَاتُهُ بِدُونِ الْقَطْعِ او د لاس پرېکولو څخه بغیر د اړش ثابتول ممکن نه دي وَمَا أُمْكُنُ إِثْبَاتَهُ فَالْقَطْعُ لَيْسَ بِسَبَبٍ لَهُ او د کوم شي ثابتول چي ممکن دي ایمني مطلق مال قطع د هغه سبب نه ده أَمَّا الْحُرِّيَّةُ فَلَا تَخْتَلِفُ ذَاتًا وَحُكْمًا او کوم چي آزادي ده نو هغه ذات او حکم په اعتبار سره مختلفه نه وي ایمني په ذات او حکم کي سره جلا نه وي فَأُمْكُنُ جَعْلُهُ مَجَازًا عَنْهُ نو اېه دې وجه له اېن ا زوی ا څخه مجازاً حریت مرادول ممکن دي.

اللغات: ﴿صِلَةٌ﴾ ښه سلوک، صله رحمې، ﴿اَرَش﴾ د لاس پرېکولو قیمت، یعني که خالد دیو چا لاس پرېکړي، نو پر خالد (مجرم) چي د تاوان او جرمانې په توگه کوم قیمت واجېږي هغه قیمت ته په شریعت کي ”اَرش“ وایي، ﴿عَاقِلَةٌ﴾ د مجرم خاندان والا، چي هغوی به په دوو کالو کي د اړش قیمت اداء کوي.

یادونه: په دې عبارت کي صاحب هدایې ټوله منطقي دلائل استعمال کړي دي او صاحب د اُشمار الهدایې په غوره او مختصره اندازه سره حل کړي دي، نو ځکه موږ د هغه طریقه اختیاروو.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو غلام په عمر کي تر خپل مالک مشروي او د دومره عمر غلام له هغه مالک څخه نه سي پیدا کېدلای، او مالک د هغه غلام په باره کي وويي چي: هَذَا إِبْنِي ”دا زما

زوی دی، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز غلام آزادېږي. لېکن د صاحبینو او دامام شافعي رَحْمَتُهُمُ اللهُ په نېز نه آزادېږي.

دلیل: د صاحبینو او دامام شافعي رَحْمَتُهُمُ اللهُ دلیل دا دی چې دلته د هَذَا اِبْنُیْ پر حقیقت عمل کول ناممکن دی، ځکه چې د غلام عمر د مالک له عمر څخه زیات دی، نو ځکه به کلام لغو کېږي، او کله چې پر حقیقي معنی عمل کول ناممکن دي نو مجازي معنی هم ځني مراد کېدای نه سي (ځکه دامام صاحبینو اصول چې که پر حقیقي معنی عمل کول ناممکن وي، نو مجازي معنی هم مراد کېدای نه سي)؛ صاحبین د دې لپاره دوه مثالونه ذکر کوي، یو دا چې که مالک خپل غلام ته ووايي: اُعْتَقْتُكَ قَبْلَ أَنْ أَخْلُقَ، يعني زما تر پیدایښت مخکې ما ته آزاد کړي وې!، نو دا کلام د ټولو په نېز لغو کېږي، دویم مثال دا دی که مالک خپل غلام ته ووايي: اُعْتَقْتُكَ قَبْلَ أَنْ تَخْلُقَ يعني ستا تر پیدایښت مخکې ما ته آزاد کړي وې، نو دا کلام هم د ټولو په نېز لغو کېږي، لهذا څرنګه چې دغه کلام لغو دی، همداسې به پورتنی کلام (هَذَا اِبْنُیْ) هم لغو وي، او پر مجازي معنی هم عمل نه سي کېدای، نو ځکه به غلام نه آزادېږي. (د صاحبینو اصول دا دی چې که پر حقیقي معنی عمل کول ممکن وي لېکن په یوه وجه سره عمل کول مشکل سي، نو مجازي معنی به مرادېږي، لېکن که پر حقیقي معنی عمل کول ناممکن وي، نو مجازي معنی هم مرادېدلای نه سي).

د امام صاحب دلیل: دا دی چې که څه هم د مالک دغه جمله (هَذَا اِبْنُیْ) پر حقیقت حمل کول ناممکن دي، لېکن پر مجاز د هغه حمل کول ممکن دي، نو ځکه به له هغه څخه مجازي معنی (يعني آزادېدل) اخیستل صحیح وي، او دا جمله ځکه پر مجاز حمل کېدای سي چې مجاز په لغت کې دې ته وایي چې سبب ذکر کړی سي او مسبب ځني مراد کړی سي، او دلته داسې کول ممکن دي، ځکه چې زوی کېدل سبب دي او د هغه په وجه آزادېدل مسبب دي، نو ګواکي دلته د سبب په ذکر کولو سره مسبب مراد کړی سوی دی، يعني ګواکي مالک د زوی (اِبْنُیْ) په ویلو سره د آزادۍ (حریت) معنی مراد کړې ده او همدې ته مجاز وایي، نو ځکه به غلام آزادېږي (د امام صاحب اصول دا دی چې که د آزادوالي لږ غوندې شائبه پیداسي، نو هم به غلام آزادېږي).

ولأن الحرية: دا پر مجاز باندي (د هَذَا اِبْنُیْ) د حمل کولو دویم دلیل دی، حاصل یې دا دی چې دلته زوی کېدل (زوی والي) موصوف دی او د زوی لپاره آزادې لازمي صفت دی (ځکه چې زوی خامخا پر

پلار آزاديږي، نو گواکي مالک د موصوف (زوی) په ذکر کولو سره صفت (آزادي) مراد کړه. نو ځکه به غلام آزاديږي او د لغو کېدلو پر ځای به کلام پر مجاز محمول کیږي.

بغلاف ما استشهد به إلخ: په دې عبارت سره صاحبینو ته جواب ورکوي، هغو په خپل دلیل کي دوه مثالونه ذکر کړي وه چي که مالک خپل غلام ته ووايي "أَعْتَقْتُكَ قَبْلَ أَنْ أَخْلُقُ" او "أَعْتَقْتُكَ قَبْلَ أَنْ تَخْلُقَ" نو دا کلام لغو دی، لهدا پورتنی کلام (هَذَا ابْنِي) به هم لغو کیږي، نو د دې جواب ورکوي، حاصل یې دا دی چي په دغه دوو جملو کي هیڅ ډول مجازي معنی نه سي جوړېدای او په هیڅ صورت کي مجازي معنی 'خني مراد کېدای نه سي، نو ځکه به دا کلام لغو او باطل وي.

وهذا بغلاف إلخ: په دې عبارت سره د "أَرَشَ" او "حَرَبَ" (آزادی) په مینځ کي فرق بیانوي، حاصل یې دا دی چي د آرش لپاره لاس پر پکول سبب دي (یعني د لاس پر پکولو په وجه آرش واجیږي) لهدا که خالد ووايي چي ما د زید لاس (په غلطي سره) پر پکړی نو پر هغه د لاس قیمت (آرش) لازمیږي، لېکن که په دغه وخت کي زید خپل لاس صحیح سلام بنسکاره کړي (یعني دهغه لاس روغ وي او خالد پر پکړی نه وي) نو پر خالد آرش نه لازمیږي؛ ځکه چي لاس پر پکول او آرش دواړه سره لازم او ملزوم دی، خو کله چي د لاس پر پکول موجود نه سو نو آرش به هم نه لازمیږي، د دې په خلاف آزادي د ذات (یعني درقیت د زوال) په اعتبار سره او د حکم (یعني د قضاء، شهادت او داسي نورو) په اعتبار سره په حقیقت او مجاز کي سره مختلفه نه ده، لهدا "ابْنِي" په ویلو سره د مجاز په توګه د آزادی معنی (حَرَبَ) مراد کېدای سي، نو ځکه به غلام آزاديږي.

غلام او مینځه خپل پلار او مور ګرځول

وَلَوْ قَالَ: هَذَا ابْنِي أَوْ أُمِّيْ او که مالک اغلام ته ووايي: دا زما پلار دی ایا مینځي ته ووايي ادا زما مور ده وَوَسَّئِلُهُ لَا يُولَدُ لِبَنِيهَا او دهغه په شان سړی له داسي غلام او مینځي څخه نه سي پیدا کېدای فَهُوَ عَلَى الْخِلَافِ نو دا اهم | پر | مخکني | اختلاف دي | ايني د مسئله د مخکي په څير مختلف فيهاد | لَبَا يَبْنِيَا د هغه دليل په وجه کوم چي مور بيان کړی وَلَوْ قَالَ لَصَبِي صَغِيرٍ هَذَا جَدِّي او که مالک يو کوچني بچي ته ووايي: دا زما نيکه دی قِيلَ: هُوَ عَلَى الْخِلَافِ نو ويل سوي دي: چي دا اهم | پر | اختلاف دي | ايني د هغه آزادېدل هم مختلف في دي | وَقِيلَ: لَا يُعْتَقُ بِالْإِجْتِمَاعِ او ويل سوي دي: چي هغه بالاتفاق نه آزاديږي لِأَنَّ هَذَا الْكَلَامَ لَا مُوجِبَ لَهُ فِي الْبَيْتِ إِلَّا بِوَسْطَةِ وَهُوَ الْأَبُ ځکه چي په دې کلام کي د ملکیت

سبب نسته مگر د پلار په واسطه سره وَهُیْ غَیْرُ ثَابِتَةٍ فِی کَلَامِهِ او د مالک په کلام کې اد پلار او واسطه ثابت نه ده فَتَعَدَّرَ أَنْ یُجْعَلَ مَجَازًا عَنِ النُّوَجِ نو ځکه مجازاً هغه اد حریت سبب گرځول ناممکن سو بِخِلَافِ الْأُبُوَّةِ وَالْبَنُوَّةِ په خلاف د پلار والي او زوي والي لَأَنَّ لَهُمَا مُوجِبَاتِی الْبِلَکِ مِنْ غَیْرِ وَاسِطَةٍ ځکه چې دا دواړه له څه واسطې څخه بغیر په ملک (مملوک) کې د حریت سبب دي وَلَوْ قَالَ: هَذَا أَغْنِیْ او که مالک ووايي: دا زما ورور دی لَا یُفْتَقِرُ فِی ظَاهِرِ الرِّوَايَةِ نو په ظاهر روایت کې غلام نه آزادېږي وَعَنْ ابْنِ خَنِفَةَ: یُفْتَقِرُ او له امام صاحب رَجَه الله څخه روایت دی: چې هغه آزادېږي وَرَجُهُ الرِّوَايَتَيْنِ مَا یَبْیِّنُهُ او د دواړو روایتونو دلیل هغه دی کوم چې موږ بیان کړی وَلَوْ قَالَ لِعَبْدِهِ: هَذَا ابْنَتُنِیْ او که مالک خپلې غلام ته ووايي: دا زما لور ده فَقَدْ قِيلَ: عَلَى الْخِلَافِ نو ویل سوي دي: چې دا (هم) پر اختلاف دي وَقِيلَ: هُوَ بِالْإِجْمَاعِ او ویل سوي دي: چې دا په إجماع سره امتفق علیه دي لَأَنَّ الْمُشَارَإِلَیْهِ لَیْسَ مِنْ جِنْسِ الْمُسْتَى ځکه چې آپه دې کلام کې اشار إلیه د مسمی له جنس څخه نه دی ای معنی کوم شي ته چې اشاره سوې ده هغه د نجلی له جنس څخه نه دی فَتَعَلَّقَ الْحُكْمُ بِالْمُسْتَى لهذا حکم د مسمی سره متعلق سو ای معنی حکم به د مسمی (نجلی) سره متعلق کیږي وَهُوَ مَعْدُومٌ او مسمی معلوم دی فَلَا یُعْتَبَرُ نو ځکه به اد دې کلام اعتبار نه کیږي او غلام به نه آزادېږي وَقَدْ حَقَّقْنَا فِی النِّكَاحِ او په کتاب النکاح کې موږ دا اد اشارې مسئله ا څېړلې او بیان کړې ده ای معنی دې پوره تفصیل په کتاب النکاح کې تېر سوا.

اللغات: ﴿مَوْجِب﴾ سبب، ﴿مُشَارَإِلَیْهِ﴾ د کوم شي یاد کوم کس و طرف ته چې اشاره وسي هغه ته "مشار إلیه" وایي.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو مالک د خپل غلام په باره کې ووايي چې "دا زما پلا دی"، یا د مینځي په باره کې ووايي چې "دا زما مور ده"، حال دا چې هغه غلام او مینځه له مالک څخه په عمر کې کوچني وي، یا یې عمر دومره وي چې له هغوی څخه مالک نه سي پیدا کېدای (یعني د دواړو په عمر کې تفاوت وي)، نو دا مسئله هم د امام صاحب او صاحبینو په نېز مختلف فیها ده، امام صاحب رَجَه الله فرمایي چې غلام آزادېږي، ځکه چې دلته به مجازي معنی مرادېږي، او صاحبین فرمایي چې غلام نه آزادېږي، ځکه کله چې حقیقت مراد کېدای نه سي، نو مجاز هم نه سي مراد کېدای.

ولوقال الخ: او که مالک خپل ډېر کوچني غلام ته اشاره وکړي او ووايي چي "دا زمانیکه" دی، نویو روایت دا دی چي په دې مسئله کي هم دامام صاحب او صاحبینو اختلاف دی، یعنی د صاحبینو په نېز هغه کوچنی غلام نه آزاديږي، لېکن دامام صاحب په نېز به مجازي معنی مراديږي او کوچنی آزاديږي، او بل روایت دا دی چي په دې مسئله کي دامام صاحب رحمه الله په نېز هم کوچنی نه آزاديږي؛ ځکه چي کوچنی د پلار په واسطه سره د مالک نيکه جوړيږي او د مالک په کلام کي د پلار ذکر نسته، لهدا دلته مجازي معنی مراد کېدای نه سي، نو کوچنی به هم نه آزاديږي، د دې په خلاف د پلار او زوی په مینځ کي هيڅ واسطه نسته، لهدا هلته مجازي معنی مراد کېدای سي، نو ځکه به هلته غلام آزاديږي.

ولوقال هذا أمي الخ: او که يو مالک خپل غلام ته اشاره وکړي چي "دا زما ورور دی"، نو دامام صاحب رحمه الله يو روایت دا دی چي غلام آزاديږي؛ ځکه چي دلته به مجازي معنی (يعني آزادېدل) مراديږي، او دويم روایت يې دا دی چي غلام نه آزاديږي؛ ځکه چي دوور جوړېدلو لپاره د پلار واسطه ضروري ده او د مالک په کلام کي د پلار ذکر نسته، نو مجازي معنی مراد کېدای نه سي، لهدا غلام به هم نه آزاديږي.

ولوقال لعبد الخ: فرمايي که مالک يو غلام ته اشاره وکړي او ووايي: "هَذَا ابْنَتِي" چي "دا زما لور ده"، نو يو روایت دا دی چي په دې مسئله کي هم دامام صاحب او صاحبینو اختلاف دی، يعني دلته به دامام صاحب په نېز د اشارې اعتبار کيږي او مجازي معنی به مراديږي (يعني دلته مالک و غلام ته اشاره کړې ده او غلام نر دی، نو ځواکي مالک غلام ته خپل زوی وويل) لهدا غلام به آزاديږي، لېکن د صاحبینو په نېز مجازي مرادول ناممکن دي، لهدا غلام به نه آزاديږي.

دویم روایت دا دی چي په دې مسئله کي د ټولو په نېز غلام نه آزاديږي؛ ځکه کله چي مشار اليه د مسمی له جنس څخه نه وي (يعني که يو څوک په خوله يو څه ووايي او اشاره بل شي ته وکړي) نو په دې صورت کي حکم د مسمی سره متعلق کيږي (يعني کوم څه چي يې په خوله وييلي وي حکم د هغه سره متعلق وي او د هغه اعتبار به کيږي)، او دلته مشار اليه يعني غلام د مسمی يعني د ابْنَتِي له جنس څخه نه دی، نو ځکه به د آزادۍ حکم د مسمی يعني د ابْنَتِي سره متعلق کيږي، خو څرنگه چي دلته مسمی (ابْنَتِي) معلوم دی ځکه چي غلام نجلی نه ده، نو ځکه به کلام لغوي، نه به حقیقتاً په هغه سره حریت ثابتيږي او نه مجازاً.

د طلاق به الفاظو سره د مینځي آزادولو حکم

وَأَنْ قَالَ لِمَتِّمْ: أَنْتَ طَالِقٌ أَوْ بَائِنٌ أَوْ تَخْرِيٌّ أَوْ كَهَ مَالِكٍ خِطْلِي مِينَخِي تَه ووايي: ته طلاقه يې. يا ته بائنه يې، يا پورنی | پورنی | پر سر کره! | ازماڅخه پرده وکړه! | وَكُوِيَ بِهِ الْعِتْقُ او په دې سره د آزادېدلو نیت وکړي لَمْ تُعْتَقْ نو مینځه نه آزاديږي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: تُعْتَقُ إِذَا تَوَى او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: آزاديږي که چيري مالک ادعتا نیت وکړي وَكَذًا عَلَى هَذَا الْخِلَافِ سَائِرُ أَلْفَافِ الصَّرِيحِ وَالْكِنَايَةِ عَلَى مَا قَالَ مَشَايِخُهُمُ او همدارنگه ټوله صريح او کنایي الفاظ پر دغه اختلاف دي لکه د شوافعو مشائخو چي فرمایلي دي لَهُ: أَنَّهُ تَوَى مَا يَخْتَبِلُهُ لَفْظُهُ د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دليل دادی: چي دلته مالک د داسي شي نیت کړی دی چي د مالک لفظ دهغه احتمال لري | په لنډه توگه دا چي د طلاق ألفاظ د اعتاق (آزادولو) احتمال هم لري | لِأَنَّ بَيْنَ الْبِلْدَيْنِ مُوَافَقَةً حُكْمَ چي د دواړو ملکیتونو املک یمین او ملک بضع | په مینځ کي موافقت سته | إِذْ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِلْكُ الْعَيْنِ حُكْمَ چي هر یو له دوی څخه یو ذاتي ملکیت دی أَمَّا مِلْكُ الْيَدَيْنِ فَقَاهِرٌ کوم چي ملک یمین دی نو هغه ښکاره دی | اچي ذاتي ملکیت دی | وَكَذَلِكَ مِلْكُ الْبَنَاتِ فِي حُكْمِ مِلْكِ الْعَيْنِ او همدارنگه ملک نکاح | هم | د ذاتي ملکیت په حکم کي ده حَتَّى كَانَ التَّأْيِيدُ مِنْ شَرْطِهِ همدا وجه ده چي همېشه والي | همېشه توب | د نکاح شرط دی وَالتَّأْيِيدُ مُبْطَلٌ لَهُ او مؤقت کول ایمني د نکاح لپاره یو معلوم وخت ټاکل | د نکاح لپاره باطلونکي دي وَعَمَلُ اللَّفْظَيْنِ فِي اسْقَاطِ مَا هُوَ حَقُّهُ وَهُوَ الْبِلْدُ او د اعتق او طلاق دواړو لفظونو عمل دهغه د حق یعني د ملکیت ساقطولو لپاره دی وَلِهَذَا يَصِحُّ التَّغْلِيظُ فِيهِ بِالشَّرْطِ او له همدې وجهي په اعتاق کي پر شرط معلق کول صحیح دي أَمَّا الْأَحْكَامُ فَتَشْتَبِهُ بِسَبَبٍ سَابِقٍ او کوم چي احکام دي نو هغه د مخکني سبب په وجه ثابتیږي وَهُوَ كَوْنُهُ مُكَلَّفًا او هغه | مخکني سبب | د غلام مکلف کېدل دي وَلِهَذَا يَصْلُحُ لَفْظَةُ الْعِتْقِ وَالتَّخْرِيرِ كِنَايَةً عَنِ الطَّلَاقِ او له همدې وجهي دعتق او تحریر لفظ له طلاق څخه د کنایه کېدلو صلاحیت لري فَكَذًا عَكْسُهُ نو همداسي به د دې برعکس اهم | صحیح وي | ایمني نو د طلاق لفظ به هم له تحریر او اعتاق څخه د کنایه کېدلو صلاحیت لري | وَلَكِنَّا: أَنَّهُ تَوَى مَا لَا يَخْتَبِلُهُ لَفْظُهُ او زموږ دليل دادی چي دلته مالک | په خپل کلام سره | داسي معنی | مراد کړې ده | چي د مالک لفظ دهغه احتمال نه لري

لَأَنَّ الْإِعْتِقَاقَ لُغَةً إِبْتِهَاثُ الْقُوَّةِ وَالطَّلَاقُ رَفْعُ الْقَيْدِ حُكْمٌ چي اعتقاق په لغت كي د قوت ثابتولو ته وايي. حالانكي طلاق د قيد ليري كولو اختمولو ته وايي وَهَذَا الْأَنَّ الْعَبْدَ الْحَقَّ بِالْجِهَادَاتِ او دا حكه چي غلام اد تصرف په حق كي اد جماداتو سره لاحق سوي دى وَبِالْإِعْتِقَاقِ يَخْبَى فَيُقَدَّرُ او په آزادولو سره هغه ژوندى كيږي او ا پر تصرفاتو قادر كيږي وَلَا كَذَلِكَ إِلَهٌ كُوحَةٌ او منكوحه ا په نكاح سوېا بنسبه داسي نه وي فَإِنَّهَا قَادِرَةٌ حكه چي هغه اله مخكي څخه پر تصرفاتو قادره وي إِلَّا أَنْ قَيَّدَ النِّكَاحُ مانع خودا اجلا خبره ده ا چي د نكاح قيد اد منې لپاره مانع وي ايعني د نكاح قيد د دې لپاره مانع وي چي منكوحه بنسبه د خاوند له كور څخه بهر ووځي وَبِالطَّلَاقِ يَرْفَعُ الْعَبْدَ او په طلاق سره مانع ختميري فَنُظْهَرُ الْقُوَّةُ او اد هغېا قوت بنسكاره كيږي وَلَا خَفَاءَ أَنَّ الْأَوَّلَ أَقْوَى او په دې كي هيڅ پتوالي نسته چي اول ايعني اعتقازيات قوي دى وَلَأَنَّ مِلْكَ الْيَمِينِ فَوْقَ مِلْكِ النِّكَاحِ او حكه چي ملك يمين له ملك نكاح څخه لوړ ا بالا دى فَكَانَ إِسْقَاطُهُ أَقْوَى نو د هغه إسقاط به اهم ازيات قوي وي وَاللَّفْظُ يَصْلَحُ مَجَازًا عَيْنًا هُوَ دُونَ حَقِيقَتِهِ او لفظ له خپل حقيقت څخه د كم الاندي معنى ا لپاره د مجاز جوړېدلو صلاحيت لري لَا عَيْنًا هُوَ فَوْقَهُ نه له خپل حقيقت څخه د لوړ ا پورته معنى ا لپاره ايعني لفظ له خپل حقيقت څخه د لوړي او قوي معنى لپاره د مجاز جوړېدلو صلاحيت نه لري فَلِهَذَا امْتَنَعَ فِي الْبُتْنَانِ فيه نوله همدې وجهي به په مختلف فيه (مسئله) كي مجاز ممتنع ا ناجائز ا وي وَأَسَاغَتْ عَنكُمُ او دهغه په برعكس كي به جائز وي.

اللغات: ﴿تَخَمَّرِي﴾ د تفعل له باب څخه د واحد مؤنث امر حاضر صيغه ده: پورنى پر سر كول. پرده كول، ﴿مِلْكُ الْعَيْنِ﴾ د جسم ملكيت، د ذات ملكيت، ﴿مِلْكُ الْيَمِينِ﴾ د غلام او مينځي ملكيت. د رقبې ملكيت (يعني پر غلام يا مينځي ديو سړي ملكيت ثابتېدلو ته ملك يمين او ملك رقبه وايي). ﴿تَأْبِيدُ﴾ د تفعيل مصدر دى: د همېشه لپاره كېدل. ﴿تَأْقِيتُ﴾ د تفعيل مصدر دى: مودت ټاكل. وخت مقرر كول. ﴿وَأَسَاغَتْ﴾ د انفعال ماضي ده: قابل قبول كېدل (د منلو وړ كېدل)، جائز كېدل.

تشرېح: صورت د مسئلې: دادى كه يو مالک خپلي مينځي ته اُنْتِ طَالِقٌ. يا اُنْتِ بَاتِنٌ. يا تَخَمَّرِي ووايي او په دې الفاظو سره د عتق (آزادېدلو) نيت وكړي. نو دنيت باوجود زموږ

په نېز آزادي نه واقع کيږي، لېکن دامام شافعي رَجَّه الله په نېز که مالک په دې سره نېست وکړي نو آزادي واقع کيږي، لکه څرنګه چې دشوافعو فقهاؤ فرمايلي دي، همدا اختلاف په کنايي او صريحو الفاظو کي هم دی.

دامام شافعي دليل: دادی چې دلته مالک په خپل کلام سره يو داسي معنی 'مراد کړې ده چې هغه معنی' دده د کلام احتمالي معنی ده (يعني عتق او اعتاق د طلاق د الفاظو احتمالي معنی ده)، ځکه چې ملک يمين او ملک نکاح يو د بل سره موافق دي (يعني درقيبې د ملکيت او د نکاح د ملکيت په مينځ کي موافقت سته). په دې توګه چې دا دواړه ذاتي ملکيتونه دي، په ملک يمين کي خو ذاتي ملکيت ظاهر او څرګند دی (چې د غلام پر ټوله ذات د انسان ملکيت ثابتيږي او ټوله غلام د انسان په ذاتي ملکيت کي داخلېږي)، او ملک نکاح هم د ذاتي ملکيت په حکم کي ده، ځکه چې په نکاح کي تأييد او همېشه والی شرط دی (چې نکاح به د همېشه لپاره تړل کيږي) او مؤقت کېدل د نکاح لپاره مبطل دي، نو په دې مناسبت ملک نکاح د ملک يمين په حکم کي ده، نو ځکه په دې الفاظو سره د عتق نيت کول او آزادي مرادول صحيح دي.

وعمل اللفظين إلخ: په دې سره د يو مقرر سوال جواب ورکوي کوم چې دامام شافعي رَجَّه الله پر دليل واردېږي، سوال دادی چې د طلاق ورکولو او اعتاق (آزادولو) په مينځ کي هيڅ مناسبت نسته، او د دواړو په حقيقت او حېثيت کي اختلاف دی، ځکه چې اعتاق په لغت کي قوت ثابتولو (اثبات القوة) ته وايي، همدا وجه ده چې تر اعتاق وروسته غلام د قضاء، شهادت او ولايت اهل ګرځي، لېکن طلاق رفع القيد (د نکاح قيد ليري کولو) او د ملکيت ساقطولو ته وايي، لهذا د طلاق له الفاظو څخه مجاز او کنایتي اعتاق مرادول صحيح نه دي، ځکه چې د اثبات او رفع په مينځ کي ډېر فرق سته.

دامام شافعي رَجَّه الله له طرفه د دې جواب دادی چې په طلاق او اعتاق کي مناسبت سته، ځکه چې په دواړو کي خپل ملکيت ساقطېږي، او دا جلا خبره ده چې په اعتاق کي د ټوله جسم ملکيت ختمېږي او په طلاق کي فقط دبضع ملکيت ختمېږي، لنډه دا چې په دواړو کي د ملکيت ساقطېدلو معنی سته، نو ځکه به د طلاق له الفاظو څخه مجاز اعتاق مرادول صحيح او جائز وي، په طلاق او اعتاق کي په دې توګه هم مناسبت سته چې څرنګه طلاق پر شرط معلق کول صحيح دي، همدا سي اعتاق هم پر شرط معلق کول صحيح دي، نو په دې حواله سره هم د طلاق له الفاظو څخه مجاز اعتاق مراد کېدای سي.

أما الأحكام إلخ: په دې سره هم د یو مقدر سوال جواب ورکوي. سوال دادی چي کله په طلاق او اعتاق دواړو کي د إسقاط معنی سته نو بیا تر اعتاق وروسته په غلام کي شهادت، ولایت، قضاء او داسي نور احکام ساقطېدل پکار دي، نه ثابتېدل، حالانکي تر اعتاق وروسته فوراً دغه احکام ثابتېږي، نو د دې په جواب کي امام شافعي فرمايي چي دلته د احکامو اصل دار و مدار پر اعتاق نه دی. بلکي هغه دانسان د مکلف کېدلو په سبب سره ثابتېږي، ځکه چي هر انسان په فطري توګه د شهادت او داسي نورو احکامو اهل وي، لېکن په غلام کي درقيت (غلامتوب) د عارض په وجه شهادت او نور احکام ممنوع وي، لېکن کله چي عارض (غلامتوب) ختم سي نو ممنوع شی به بیرته راګرځي. ځکه چي همدا قاعده ده: **«إِذَا زَالَ الْبَاطِلُ عَادَ الْمُنْعُ»**، نو ثابته سوه چي د دغه احکامو ثبوت د اعتاق په سبب سره نه دی، بلکي په یو مخکني سبب سره دی چي هغه دانسان مکلف کېدل دي.

ولهذا ایضاً إلخ: دا د امام شافعي دویم دلیل دی چي څرنګه د اعتاق او تحریر په الفاظو سره طلاق واقع کیږي نو همدا سې به د طلاق په الفاظو سره آزادي هم واقع کیږي. **زموږ دلیل:** صاحب هدایې زموږ دلیل په منطقي توګه ذکر کړی دی، حاصل یې دادی چي مالک دلته د طلاق په الفاظو سره کومه معنی مراد کړې ده، هغه دده د کلام احتمالي معنی نه ده (یعني اعتاق د طلاق د الفاظو احتمالي معنی نه سي کېدای)، ځکه چي د طلاق او اعتاق په مینځ کي هیڅ مناسبت نسته، ځکه د اعتاق معنی ده **«د تصرف قوت ثابتول»**، او غلام په تصرف کولو کي د جماداتو (یعني د بهري او داسي نورو) په څیر دی، ځکه چي هغه هیڅ ډول تصرف نه سي کولای، او په اعتاق (آزادولو) کي هغه ته د تصرفاتو قوت ورکول کیږي، او د طلاق معنی ده **«دنکاح قید لیري کول»**، او بنځه له مخکي څخه پر تصرف کولو قدرت لري، لېکن په هغې کي فقط دنکاح قید وي او په طلاق ورکولو سره دا قید ختمیږي، لهذا د طلاق او اعتاق په معنی کي هیڅ مناسبت نسته، نو ځکه به د طلاق له الفاظو څخه مجازاً اعتاق مرادول صحیح نه وي. دویم دلیل دادی چي اعتاق قوي دی او طلاق کمزوری دی، او په کمزوري لفظ سره قوي شی مرادول صحیح نه دي، نو په دې حواله سره هم د طلاق له الفاظو څخه مجازاً اعتاق مرادول صحیح نه دي.

ولان ملک الیهین: او بل دا چي ملک یمین له ملک نکاح څخه لوړ او قوي دی، نو د ملک یمین إسقاط (یعني اعتاق) به د ملک نکاح له إسقاط (یعني له طلاق) څخه لوړ او قوي وي، او قاعده داده چي لفظ د داسي معنی لپاره مجاز جوړېدای سي چي هغه د لفظ تر حقيقي معنی لاندې او کمه وي، لېکن دلوري

معنی لپاره مجاز نه سي جوړېدلای، لهذا د اعتاق د لفظ څخه به مجازاً د طلاق مرادول خو صحيح وي (ځکه چې اعتاق لوړ او قوي دی)، لېکن له طلاق څخه به مجازاً د اعتاق مرادول صحيح نه وي (ځکه چې طلاق تر اعتاق لاندي او کمزوری دی).

(مُتَنَازِعُ فِيهِ: دلته د متنازع مطلب دادی چې له طلاق څخه مجازاً اعتاق مرادول، ځکه چې په دې کي زموږ او دامام شافعي رَحْمَةُ اللهِ تَنَازَعُ او اختلاف دی، يعني دا زموږ په نېز ناجائز دي او دامام شافعي په نېز جائز دي، او د عكسېه مطلب دادی چې له اعتاق څخه مجازاً طلاق مرادول).

د اعتاق يو خو نور الفاظ

وَإِذَا قَالَ لِعَبْدِهِ: أَنْتَ مِثْلُ الْحُرِّ او كله چې مالک خپل غلام ته وويي: ته د آزاد سړي په شان يې لَمْ يُعْتَقْ نو هغه نه آزادېږي لِأَنَّ الْمِثْلَ يُسْتَعْمَلُ لِلْمُشَارَكَةِ فِي بَعْضِ الْمَعَانِي غُرْفًا ځکه چې د "مثل" لفظ د عرف په اعتبار سره په ځيني معانيو کي د مشارکت لپاره استعمالېږي فَوَقَّمَ الشُّكَّ فِي الْحُرِّيَّةِ نو [ځکه] په حریت کي شک واقع سو وَلَوْ قَالَ: مَا أَنْتَ إِلَّا حُرٌّ او که مالک داسي وويي: نه يې ته! مگر آزاد عَتَقَ نو آزادېږي لِأَنَّ الْإِسْتِثْنَاءَ مِنَ النَّفْيِ إِثْبَاتٌ عَلَى وَجْهِ التَّأْكِيدِ ځکه چې له نفی څخه استثناء کول په تاکيدي توگه اثبات وي کَمَا فِي كِتَابَةِ الشَّهَادَةِ لکه د شهادت په کلمه کي چې دي وَلَوْ قَالَ: رَأْسُكَ رَأْسُ حُرٍّ او که مالک وويي: ستا سر د آزاد سر دی اِيعْنِي ستا سر د آزاد سړي د سر په شان دی لَا يُعْتَقُ نو غلام نه آزادېږي لِأَنَّهُ تَشْبِيهُ بِحَذْفِ حَرْفِهِ ځکه چې دا د حرف تشبیه په حذفولو سره تشبیه ده وَلَوْ قَالَ: رَأْسُكَ رَأْسُ حُرٍّ او که مالک وويي: ستا سر آزاد سر دی عَتَقَ نو هغه آزادېږي لِأَنَّهُ إِثْبَاتُ الْحُرِّيَّةِ فِيهِ ځکه چې دا په غلام کي آزادي ثابتول دي إِذِ الرَّأْسُ يُعَبَّرُ بِهِ عَنْ جَمِيعِ الْبَدَنِ ځکه چې د سر په ذریعه له ټوله بدن څخه تعبیر کېږي.

اللفات: «مُشَارَكَةٌ» د مفاعلي د باب مصدر دی: يو د بل سره شریکېدل (اشتراک).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو مالک خپل غلام، ته أَنْتَ مِثْلُ الْحُرِّ وويي، نو په دې سره غلام نه آزادېږي، هغه که مالک په دې سره د عتق نیت وکړي او که يې نه وکړي (عنايه): ځکه چې په عرف عام کي د "مثل" لفظ په "ځيني اوصافو کي د اشتراک" په معنی سره استعمالېږي (يعني د مثل له لفظ څخه په ځيني اوصافو کي اشتراک مرادېږي)، کامل مماثلت نه ځني مرادېږي، او څرنگه

چې دلته "مثل" مطلق دی، او تر هغه وروسته مالک هیڅ وصف ذکر کړی نه دی. نو په دې وجه پر
 مثل فی الحریت باندې ددې مطلق "مثل" په حمل کولو کې شک پیدا سو. او د شک په وجه سره
 حریت نه ثابتېږي.

ولو قال الخ: فرمایي چې که مالک خپل غلام ته مَا أَنتَ إِلَّا خُرٌّ ووايي. نو په دې صورت کې غلام
 آزاديږي؛ ځکه تر نفی وروسته چې کله اثبات راسي، نو په هغه کې تأکید وي. لکه په لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
 کې چې تر نفی وروسته اثبات دی او ددې معنی ده چې "له الله څخه پرته بل هیڅ معبود نه سته (یعني
 له الله څخه بغیر بل هیڅوک ددې لائق نه دی چې هغه ته عبادت وسي)". نو د مَا أَنتَ إِلَّا خُرٌّ معنی به دا وي
 چې "ته بالکل او بېله شکه آزاديږي"، او کله چې په أَنتَ خُرٌّ (ته آزاديږي!) ویلو سره غلام آزاديږي. نو
 په مَا أَنتَ إِلَّا خُرٌّ (بالکل ته آزاديږي!) ویلو سره به په طریقه اولی غلام آزاديږي.

ولو قال الخ: ددې حاصل دادی چې که مالک خپل غلام ته په ترکیب اضافي سره "رَأْسُكَ رَأْسُ خُرٍّ"
 ووايي (یعني حریت ته د غلام یو بشپړ جزء مضاف کړي). نو غلام نه آزاديږي. ځکه چې په دې
 جمله کې د تشبیه کاف مقرر دی، او کله چې په أَنتَ مِثْلُ الْخُرِّ ویلو سره غلام نه آزاديږي نو په رَأْسُكَ
 رَأْسُ خُرٍّ ویلو سره به څنګه حریت (آزادي) واقع سي؟!.

ولو قال الخ: فرمایي که مالک په ترکیب توصیفي سره رَأْسُكَ رَأْسُ خُرٍّ ووايي (یعني د غلام بشپړ
 جزء او حریت د موصوف او صفت په توګه ذکر کړي)، نو غلام آزاديږي، ځکه چې دلته د موصوف او
 صفت کېلو په وجه په رَأْس (سر) کې حریت ثابت سو، او څرنګه چې رَأْس یو بشپړ جزء دی او په
 هغه ټوله بدن څخه تعبیر کیږي، نو حریت به له رَأْس څخه د غلام په ټوله بدن کې سرایت کوي او
 ټوله غلام به آزاديږي.

فَصْلٌ

تشریح: مخکي تردې داختياري اعتاق بيان وو، اوس په دې فصل کي غير اختياري اعتاق بيانوي.

که نژدې قريب د انسان غلام سي؟ (تفصيلي بيان)

وَمَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ مَحْرُومُهُ أَوْ خُوكٌ چي د خپل ذی رحم محرم انژدې قريب مالک سي عَتَقَ عَلَيْهِ
 نو هغه پر ده آزاديږي وَهَذَا اللَّفْظُ مَرْوِيُّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ او د اللفظ له نبي کریم ﷺ څخه نقل سوی
 دی وَقَالَ النَّبِيُّ: مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ مَحْرُومُهُ فَهُوَ حُرٌّ نبي ﷺ فرمایلي دي: څوک چي د خپل ذی
 رحم محرم قريب مالک سي نو هغه آزاد دی وَاللَّفْظُ بِعُمُومِهِ يَنْتَظِمُ كُلَّ قَرَابَةٍ مُؤَيَّدَةٍ بِالْمَحْرُومِيَّةِ وَلَا ذَا
 غَيْرُهُ او د اللفظ د خپل عموم په وجه هر هغه قرابت ته شامل دی چي د هغه محرم کېدل ابدي وي هغه
 که د ولادت په اعتبار سره (د هغه محرمیت ابدي) وي یا د غیر ولادت (په اعتبار سره د هغه محرمیت ابدي)
 وي وَالشَّافِعِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ يُخَالِفُنِي فِي غَيْرِهِ او امام شافعي رَحِمَهُ اللَّهُ په غیر ولادت کي زموږ مخالف دی لَهُ:
 أَنَّ ثُبُوتَ الْعِتْقِ مِنْ غَيْرِ مَرْصَاةِ الْمَالِكِ يَنْفِيهِ الْقِيَاسُ د هغه دليل دا دی: چي قیاس د مالک له رضا
 اخونی [څخه بغیر د عتق د ثابتېدونکي کوي] أَوْ لَا يَقْتَضِيهِ يَاقِيَاسُ د هغه تقاضا نه کوي وَالْأَخُوَّةُ
 وَمَا يُضَاهِيهَا نَازِلَةٌ عَنْ قَرَابَةِ الْوَلَادَةِ او [دا] ورور ځلوی [قرابت] او د دې سره مشابه ابل قرابت لکه
 ماماتوب، وراره توب او داسي نوراً د ولادت له قرابت څخه کم ادلاندې درجې دی فَاُمْتَنَعَ الْإِلْحَاقُ أَوْ
 الْإِسْتِدْلَالُ بِهِ نو ځکه د ولادت د قرابت سره ادغیر ولادت قرابت املحق کول او په هغه سره ادليل نیول
 متمنع سو وَلِهَذَا امْتَنَعَ التَّكَاتُبُ عَلَى الْمَكَاتِبِ فِي غَيْرِ الْوَلَادِ او له همدې وجهي پر مکاتب په غیر
 ولادتي قرابت کي مکاتب جوړول منع دي ایعني همدا وجه ده چي د ولادت له قربانو څخه بغیر نور قربان د

① تخریج: أخرجه الترمذی فی کتاب الأحکام، باب فیمن ملک ذَا رَحِمٍ مَحْرُومٍ حدیث رقم: ۱۳۶۴. و ابو داؤد فی کتاب العتق، حدیث رقم: ۳۹۴۹.

مکاتب سره مکاتب نه گرځي | وَلَمْ يَتَّخِذْ فِيهِ او په ولادت کي دامنع نه دي ايمني ذولادت قربان مکاتب
 گرځي | وَلَنَا مَا رَوَيْنَا اوزموږ دليل هغه دی کوم چي موږ روايت کړی | وَلَا تَنْتَهِي عَنْهُ قَرَابَةُ مُؤْتَرِئِي
النَّحْوِيَّةِ او ځکه چي هغه دداسي نژدې قریب مالک سو چي دهغه قرابت په محرمیت کي مؤثر
 دی فَيُعْتَقُ عَلَيْهِ نو ځکه به هغه پرده آزاديږي | وَهَذَا هُوَ الْمُؤْتَرِئُ الْأَصْلُ او په اصل کي همدا اذی رحم
 محرم کېدل تاثیر کونکي دي | وَالْوِلَادُ مُلْغَى او ولادت لغو اغیر مؤثر دی | لَأَنَّهَا هِيَ الَّتِي يُفْتَرَضُ وَضْلُهَا
 ځکه چي دهمدغه قرابت وصل کول او دزی رحم محرم سره صله رحمي کول فرض دي | وَيَحْرُمُ قَطْعُهَا
 او د قرابت ختمول حرام دي | حَتَّى وَجَبَتِ الثَّقَّةُ وَحَرَّمَ النِّكَاحُ همدا وجه ده چي اذی رحم محرم انفقہ
 واجب ده او نکاح اور سره | حرامه ده | وَلَا فَرْقَ بَيْنَ مَا إِذَا كَانَ الْبَالِكُ مُسْلِمًا أَوْ كَافِرًا فِي دَارِ الْإِسْلَامِ او هيڅ
 فرق نسته په دې کي چي مالک مسلمان وي يا مالک | په دار الاسلام کي کافر وي | لِعُمُومِ الْعِلَّةِ
 ځکه چي علت عام دی | وَالنِّكَاتُ إِذَا اشْتَرَى أَحَدًا وَمَنْ يَجْرِي مَجْرَاهُ او که مکاتب خپل ورور يا اېه
 قرابت کي اذ ورور قائم مقام لکه وراره يا داسي بل قریب | رانيسي | لَا يَتَّكَتَبُ عَلَيْهِ نو دا اړانيول سوی
 قریب | پر هغه مکاتب نه گرځي | لَا تَنْتَهِي لَهُ مِلْكٌ تَأْتِي بِقُدْرَةٍ عَلَى الْإِعْتِقَاقِ ځکه چي هغه لږه | دومره |
 کامل ملکیت حاصل نه دی چي مکاتب پر اعتناق قادر کړي | وَالْإِفْتَرَاضُ عِنْدَ الْقُدْرَةِ او | دامسئله | د
 قدرت په وخت کي فرض کړی سوی ده | ايمني دامسئله په داسي صورت کي وضع سوې او فرض کړي سوې
 ده کله چي آزادونکي سړي ته پر آزادولو پوره قدرت حاصل وي | بِخِلَافِ الْوِلَادِ په خلاف ذولادت ايمني په
 خلاف ذولادتي قرابت | لَأَنَّ الْعِتْقَ فِيهِ مِنْ مَقَاصِدِ الْكِتَابَةِ ځکه چي عتق په دې اولادتي قرابت کي د
 کتابت له مقاصدو څخه وي | فَامْتَنَعَ الْبَيْعُ نوبيع ممتنع سو | فَيُعْتَقُ تَحْقِيقًا لِنَقْصِ الْعَقْدِ نو د عقد
 کتابت د مقصود ثابتولو لپاره به هغه آزاديږي | وَعَنْ أَنْ حَنِيفَةً | أَنَّهُ يَتَّكَتَبُ عَلَى الْإِمْرِ أَيْضًا او له هغه
 صاحب رجه الله څخه روايت دی: چي پر مکاتب دهغه ورور | هم | مکاتب گرځي | وَهُوَ قَوْلُهُمَا او
 همدا د صاحبينو قول دی | فَلَنَا أَنْ نَتَنَعَ نو موږ ته دا اختيار سته چي موږ | دهغه نه مکاتب کېدل | منع
 کړو | ايا معنی يې دا ده: چي موږ | دامام شافعي | اعتراض منع کوو | وَهَذَا بِخِلَافِ مَا إِذَا مَلَكَ ابْنَةُ عَمِّهِ او دا دهغه
 صورت په خلاف دي کله چي انسان خپل | داماد | لور مالک سي | وَمِنْ أَخْتِهِ مِنَ الرِّضَاعِ او هغه دده

رضاعي خور اهم اوي لَأَنَّ النَّمْرَ مَيَّةٌ مَا ثَبَّتَتْ بِالْقَرَابَةِ حُكْمُهُ فِي مُحَرِّمَاتِ هُنَّ مُعْتَبَرَةٌ دِي كُوم چي
 په قربات سره ثابت سي وَالصَّبِيُّ جُعِلَ أَهْلًا لِهَذَا الْعَتَقِ او کوچنی ددې عتق اهل گرځول سوی دی
 وَكَذَا النَّمْرُ همداسي لهونی اهم ددې عتق اهل گرځول سوی دی ا حَقَّ عَتَقَ الْقَرِيبُ عَلَيْهِمَا عِنْدَ الْبَلَدِ تر
 دې چي د مالک کېدلو په وخت کي پر دوی دواړو اهم نژدې ا قریب آزادیږي لِأَنَّهُ تَعَلَّقَ بِهِ حَقُّ الْعَتَقِ
 حُكْمُهُ چي ددې عتق سره د بنده حق متعلق سو فَشَابَةُ النَّفَقَةِ نو دا د نفقي سره مشابه سو.

اللغات: «مُؤَبَّدَةٌ» د تفعیل مؤنث اسم مفعول دی: همېشنی، دائمی، «يُضَائِي» د مفاعلي مضارع
 ده: مشابه کېدل، «نَازِلَةٌ» کمتتر، کمې درجې والا، «تَكَاثُبٌ» مکاتب جوړول، مکاتب
 گرځول، «مُلْتَقًى» د افعال له باب څخه د اسم مفعول صيغه ده، اَلْفُ يُلْتَقِي اِلْعَاءَ: لغو کول، باطلول،
 «يَجْعَرِي مَجْرَاهُ» کله چي دغه دوي صيغې يو ځای سره ذکر سي، نو معنی يې راځي: قائم مقام
 کېدل، يوشې دېل شي پر ځای درېدل، نائب کېدل، «يُقَدَّرُ» د تفعیل او افعال دواړو بابونو څخه
 راځي: قدرت ورکول (قادر جوړول، قادر کول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو انسان د خپل نې رحم محرم (نژدې قریب) مالک سي
 (یعني داسي قریب چي دهغه سره د همېشه لپاره د انسان نکاح حرامه وي)، نو مملوک (نژدې قریب)
 پر هغه آزادیږي، حُکْمُهُ په حدیث کي ذکر سوي دي: «مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ مِنْهُ عَتَقَ عَلَيْهِ»، او په بل
 حدیث کي د «فَهُوَ حُرٌّ» الفاظ ذکر سوي دي، او دا ددې خبري دلیل دی چي که یو سړی د خپل نې
 رحم محرم مالک سي، نو هغه پر ده آزادیږي، صاحب د بنایې فرمایي چي د «عَتَقَ عَلَيْهِ» لفظ د
 حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا په روایت کي دی کوم چي په نسائي کي ذکر سوی دی، او د «فَهُوَ حُرٌّ»
 لفظ د سمره بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روایت کي دی چي هغه په سنن اربعه وو کي ذکر سوی دی، لنډه دا چي
 په دې حدیث کي «ذَا رَحِمٍ مَحْرَمٍ» مطلق ذکر سوی دی، نو حُکْمُهُ به هر هغه نژدې قریب ته شامل وي
 چي دهغه سره په دائمي توگه نکاح حرامه وي، هغه که دا حرمت د ولادتي قربات په وجه سره وي، یا
 د غیر ولادتي قربات په وجه سره وي (د ولادتي قربات مثال دا دی چي انسان د خپل پلار او مور یاد
 نیکه او انا مالک سي، یا مور او پلار د خپل زوی یا لمسي مالکان سي، او د غیر ولادتي قربات مثال دا
 دی چي انسان د خپل ورور او خور، یا د خپل وراره او خوربي، یا د ماما او داسي نورو مالک سي)، نو
 زموږ په نېز په دې دواړو صورتونو کي مملوک آزادیږي، لېکن امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د غیر ولادت والا په

قربت کي زموږ مخالف دی. دهغه په نېز فقط د ولادتي قربت په صورت کي مملوک آزادېږي او په غیر ولادتي قربت کي دهغه په نېز حریت او عتق مؤثر نه دی.

د امام شافعي دلیل: دادی چي ددې حدیث "مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ... إلخ" په وجه پر مملوک د مالک له رضا څخه بغیر خلاف القیاس آزادي واقع کیږي، او قاعده داده چي "مَا ثَبَّتَ عَلَى خِلَافِ الْقِيَّاسِ فَغَيْرُهُ لَا يُقَاسُ عَلَيْهِ" (یعني کوم شی چي خلاف القیاس ثابت سي، پر هغه بل شی قیاس کېدای نه سي) او نه په هغه سره د دلالت النص په توګه پر بل شي دلیل نیول کېدلای سي. او څرنگه چي په ولادتي قربت کي مالک کېدل د حریت لپاره خلاف القیاس مؤثر دي لهدا دا اثر به فقط د ولادتي قربت سره خاص وي او له هغه څخه به د غیر ولادتي قربت و طرف نه منتقل کیږي او په غیر ولادتي قربت کي به مؤثر نه ګرځي. همدا وجه ده که یو مکاتب دخپل پلاریا دخپل زوی مالک سي نو څرنگه چي په دوی کي ولادتي قربت موجود دی. نو په دې وجه به هغه دواړه هم مکاتب ګرځي. لېکن که یو مکاتب سړی دخپل ورور یا دخپل وراره، یا ماما او داسي نورو مالک سي. نو دا خلک مکاتب نه ګرځي. ځکه چي په دوی کي ولادتي قربت معدوم دی. نو په دې وجه دمکاتب مالک مکاتب د دوی په حق کي مؤثر نه ګرځي. نو له دې څخه هم ښکاره سوه چي ولادتي قربت د غیر ولادت پر قربت قیاسول صحیح نه دي.

زموږ دلیل: زموږ اول دلیل هغه حدیث دی کوم چي پورته ذکر سويعني "مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ... إلخ". په دې حدیث سره موږ په دې توګه دلیل نیسو چي په دې حدیث کي "ذَا رَحِمٍ" مطلق دی او د ولادت یا غیر ولادت هیڅ قید پکښې ذکر سوی نه دی. نو ځکه به دا هر ډول قریب ته شامل وي. هغه که ولادتي قریب وي او که غیر ولادتي قریب وي.

دویم دلیل: زموږ دویم دلیل دادی چي په حرمت کي قربت اصل دی ولادت اصل نه دی. ځکه چي په حدیث کي د "رحم" او "محرم" لفظ راغلی دی. له "رحم" څخه قربت مراد دی او له "محرم" څخه د نکاح حرمت مراد دی. لهدا کوم سړی چي دیو داسي زوی رحم محرم قریب مالک سي چي د هغه سره دده لپاره نکاح حرامه وي نو هغه به پزده آزادېږي. معلومه سوه چي د عتق او حریت اصل علت قربت دی. او که دهغه سره ولادت هم یو ځای سي نو بیا نور مؤثر ګرځي. د قربت د اصل کېدلو یو علت دا هم دی چي په حدیث کي قربت کول فرض ګرځول سوي دي او د قربت قطع کولو (ختمولو) ته حرام ویل سوي دي. همدا وجه ده چي د محرمي ښځي سره د نکاح د حرام والي باوجود دهغې نفقه واجب ده. معلومه سوه چي حریت او آزادي فقط د ولادت سره خاص کول صحیح نه دي.

ولافرق الخ: فرمایي چي مالک کېدونکي کس که مسلمان وي او که کافروي او په دار الاسلام کي وي. په دواړو صورتونو کي دهغه مملوک آزاديږي، ځکه چي د قربت محرمه علت (يعني دنژدې قربت علت) عام دی. او هغه مسلمان او کافر ټولو ته په يوه ډول شامل دی.

والمکاتب إذا اشتراه الخ: په دې سره دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ دليل "وَلِهَذَا امْتَنَعَ التَّكَاتُبُ... الخ" جواب ورکوي، حاصل يې دا دی چي موږ دا خبره نه تسليموو چي که يو مکاتب دخپل ورورياماما او داسي نورو مالک سي نو هغه مکاتب نه گرځي، بلکي له امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ څخه روايت چي ۷ مکاتب دخپل ورورياماما او نورو مالک سي، نو هغه هم مکاتب گرځي (بنایه ج: ۵، ص: ۵۹۳)، او که بيا هم موږ دوروريامامانه مکاتب کېدل دامام شافعي سره تسليم کړو، نو دهغه وجه غير ولادتي قربت نه دی، بلکي وجه يې داده چي دآزادونکي (مُعْتَق) لپاره دا شرط دي چي هغه به په خپله آزادي وي او دملک تام خاوند به وي، حالانکي مکاتب ته داسي ملکيت حاصل نه دی چي دهغه په وجه دا مکاتب پراعتاق قادر سي، او دغه مسئله په هماغه صورت کي وضع سوې او فرض کړې سوې ده کله چي مُعْتَق ته پوره قدرت حاصل وي.

ددې په خلاف که مکاتب د ولادتي قريب مالک سي، نو هغه (ولادتي قريب) هم مکاتب گرځي، او کله چي دغه مالک مکاتب آزادي سي، نو په هغه وخت کي دهغه مملوک (ولادتي قريب) هم آزاد گرځي، ځکه چي په ولادتي قربت کي آزادي د بدل کتابت مقصوده، ځکه چي غلام په همدې وجه د بدل کتابت معامله کوي چي له هغه څخه رقيت (غلامتوب) ليري سي او آزادي سي، لهذا څرنگه چي دامقصود د مالک په حق کي ثابتيږي، همداسي به دهغه د مملوک په حق کي هم ثابتيږي.

صاحب د عنايې رَحْمَهُ اللهُ ليکلي دي: "وَأَمَّا حُرِّيَّةُ... الخ فَلَئِيسَتْ مِنْ مَقَاصِدِ عَقْدِ الْكِتَابَةِ لِعَدَمِ لُحُوقِ الْعَارِ بِرِقِّهِ وَلَحُوقِهِ بِرِقِّ ابْنِهِ وَأَبِيهِ"، يعني دورور حریت (کوم چي ولادتي قريب نه دی) د عقد کتابت له مقاصدو څخه نه دی، ځکه چي انسان خود پلار يا دزوی په رقيت (غلامتوب) شرم محسوسوي لېکن دورور په رقيق کېدلو هغه پروانه کوي. (أحسن الهداية ج: ۵، ص: ۲۱۷)

وعن أبي حنيفة الخ: ددې تشریح موږ د بنيای په حواله سره څه مخکي بيان کړه.

وهذا بخلاف الخ: په دې سره ديو مقدر سوال جواب ورکوي، سوال دا دی چي که چيري دذی رحم محرم مالک کېدل دهغه د آزادوالي علت دی نو بيا دانسان دا کالور چي هغه دده رضاعي خور هم وي بايد ذهني په رانيولو سره پر انسان آزاده سي (يعني که يو څوک خپل دا کالور رانيسي کوم چي دهغه رضاعي

دی. او د محل مطلب دادی چي غلام د عاقل او بالغ سړی مملوک دی. یعني دلته د عاقل او بالغ مالک له طرفه د مملوک آزادول موجود سو. نو ځکه به هغه آزاديږي.

ووصف الخ: په دې سره د عبارت اصلاح کوي، فرمایي چي په اوله جمله "أَغْتَقَّ عَبْدًا لِوَجْهِ اللَّهِ" کي د "وَجْهِ" لفظ زائد دی. که چيري هغه لفظ نه وي، نو هم غلام آزاديږي. لهذا که په دويمه جمله یعني په "لِلشَّيْطَانِ" او "لِلصَّنَمِ" کي د "وَجْهِ" لفظ نه وي، نو هم غلام آزاديږي. خو بنسکاره دي وي چي د شیطان او بت درضا او خوشاله کولو په نیت آزادونکی سړی گناهگار گرځي.

د "مُكْرَه" او "سُكْرَان" سړي اعتاق

وَعْتَقَ الْمُكْرَهَ وَالسُّكْرَانَ وَاقْتَمَ او د مُكْرَه او نشه سړي آزادول واقع دي ایمني څوک چي پر آزادولو مجبور کړی سي یا څوک چي نشه وي، د هغه آزادول واقع کيږي اِلِصْدُورِ الرُّكْنِ مِنَ الْأَهْلِ فِي الْحَلِّ ځکه چي د عتق رکن له خپل اهل څخه په محل کي صادر سو کتَابِ الطَّلَاقِ لکه څرنګه چي په طلاق کي اهدا حکم دی چي د مُكْرَه او نشه سړي طلاق واقع کيږي اَوْ قَدْ بَيَّنَّا هُ مِنْ قَبْلُ او موږ مخکي هم دا مسئله بیان کړې ده.

اللغات: ﴿مُكْرَه﴾ د افعال له باب څخه د اسم مفعول صيغه ده: مجبور (هغه کس چي په زوره پريو

کار مجبور کړی سي. هغه کس چي جبراً يو کار په وکړی سي). ﴿سُكْرَان﴾ نشه (نشه يي).

تشریح: مسئله: دا ده که يو مالک د خپل غلام پر آزادولو مجبور کړی سي او هغه خپل غلام آزاد کړي. یا يو سړی دنشې په حالت کي خپل غلام آزاد کړي، نو په دې دواړو صورتونو کي آزادي واقع کيږي: ځکه چي د اعتاق رکن له خپل څخه اهل څخه صادر سو. یعني دلته عاقل او بالغ سړی خپل مملوک آزاد کړی. لهذا له عتق او آزادي څخه هيڅ مانع نسته. نو ځکه به آزادي واقع کيږي. دا په مسئله په کتاب الطلاق کي په تفصيل سره بيان سوه.

د مُعْلَقِ اعتاق بيان

وَإِنْ أَضَاقَ الْعِتْقُ إِلَى مِلْكٍ أَوْ شَرِطٍ او که مالک د غلام آزادي د ملکیت یا د يو شرط و طرف ته منسوب کړي صَمَّ نو صحيح دي کتَابِ الطَّلَاقِ لکه څرنګه چي په طلاق کي ادا صحيح دي. أَمَّا الْإِضَافَةُ إِلَى الْمِلْكِ فَقِيهٌ خِلَافٌ ښه کوم چي د ملکیت و طرف ته ادا آزادي انست کول دي نو په هغه کي د امام شافعي رَجَحَهُ الله اختلاف دی وَقَدْ بَيَّنَّا هُ فِي كِتَابِ الطَّلَاقِ او په کتاب الطلاق کي موږ هغه بيان

کری دی وَأَمَّا التَّغْلِيْقُ بِالشَّرْطِ فَلِلَّاهِ إِسْقَاطٌ او کوم چي پر شرط ادا آزادی ا معلق کول دي نو اهنه
 حکه اصحیح دي ا چي هغه إسقاط دی فَيُجْزَى فِيهِ التَّغْلِيْقُ نو حکه به په هغه کي تعلیق جاری
 کیري بِخِلَافِ التَّمْلِيْكَاتِ په خلاف د تملیکاتو عَلٰی مَا عَرَفَ فِي مَوْضِعِهِم لکه څرنگه چي دا په خپل
 ځای کي پېژندل سوي دي.

اللغات: «أَهَانَ» د افعال ماضي ده: یوشي ته د بل شي نسبت کول، منسوب کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو څوک دیو غلام آزادي پر خپل ملکیت معلق کړي، مثلاً داسي
 ووايي: "إِنْ مَلَكَتْكَ فَأَنْتَ حُرٌّ" (یعني که چیري زه ستا مالک سوم نو ته آزاديږي)، یا دیو شرط و طرف ته د
 خپل غلام د آزادی نسبت وکړي، مثلاً داسي ووايي: "إِنْ جَاهَدْتَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَأَنْتَ حُرٌّ" (که چیري ته د الله
 په لار کي جهاد وکړي نو ته آزاديږي)، نو دغه دواړه صورتونه صحیح دي لکه څرنگه چي طلاق پر ملکیت یا
 پر شرط معلق کول صحیح دي، او د شرط د وجود په وخت کي به غلام آزاديږي، لېکن د ملکیت په هکله د
 امام شافعي رَجْعُهُ الله اختلاف دی، یعني که پر ملکیت عتق او آزادي معلق کړي سي، نو زموږ په ښځو (د
 شرط د وجود په وخت کي) آزادي واقع کیږي، لېکن د امام شافعي رَجْعُهُ الله په ښځو آزادي نه واقع کیږي، دا
 مسئله په کتاب الطلاق کي په تفصیل سره بیان سوه.

وأما التعليق إلخ: فرمایي چي عتق پر شرط معلق کول حکه صحیح دي چي عتق د "إسقاط" له قبیلې څخه
 دی (یعني په عتق سره هم د طلاق په څیر ملکیت ساقطیږي) او إسقاطات پر شرط معلق کول صحیح دي، نو
 حکه به عتق پر شرط معلق کول صحیح وي، ددې په خلاف تملیکات (یعني مالک کول) پر شرط معلق
 کول صحیح نه دي، لکه په اصول فقه کي چي به دا خبره تاسو ته معلومه سوي وي.

له دار الحرب څخه د تبتدو نګي غلام حکم

وَإِذَا خَرَجَ عَنِ الْحَرْبِ الْيَتِيمُ الْمُسْلِمُ او کله چي دیو حربي کافر غلام زموږ و طرف ته د اسلام راوړلو په
 حالت کي راسي ایمني اسلام راوړي او زموږ دار الاسلام ته راسي ا عتق نو هغه آزاديږي لِقَوْلِهِ ﷺ فِي عَمِيدِ
 الْغُلَامِ ① حِينَ خَرَجُوا إِلَيْهِ مُسْلِمِينَ حکه چي نبي ﷺ وفرمايل د طائف د غلامانو په باره کي کله چي
 هغوی نبي ﷺ ته د اسلام راوړلو په حالت کي راغلل "فَمُعْتَقَاءُ اللَّهِ تَعَالَى" "دوی د الله آزاد کړی
 سوي دي" وَلَئِنَّهُ أَرَادَ نَفْسَهُ وَهُوَ مُسْلِمٌ او په دې وجه اهم ا چي هغه د مسلمان کېدلو په حالت کي

① تخریج: أخرجه ابو داؤد فی کتاب الجهاد، باب عبد المشرکین یلحقون بالمسلمین، حدیث رقمه: ۲۷۰۰

خپل ځان محفوظ کړی دی وَلَا اسْتَرْقَا عَلَى الْمُسْلِمِ ابْتِدَاءً او ابتداءً مسلمان غلام نه سي جوړېدای.

اللفات: «أَحْرَزَ» د افعال ماضي ده: ذخیره کول، خوندي کول (محفوظ کول)، «اسْتَرْقَا» د استفعال مصدر دی: غلام کول (غلام جوړول)، غلامي (غلامتوب).

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که دیو حربي کافر غلام له دار الحراب څخه په تېښته بریالی سي او دار الاسلام ته راسي اسلام راوړي، نو دار الاسلام ته په راتلو سره هغه آزادېږي: ځکه چي له طائف څخه راتلونکو غلامانو ته (کوم چي ۲۳ نفره ول) نبي ﷺ "عَتَقَاءُ اللَّهِ" وویل او هغوی یې آزاد وشمارل.

ولأَنَّهُ أَحْرَزَ إلخ: عقلي دلیل دادی چي ابتداءً یو مسلمان غلام جوړېدای نه سي، او دغه غلام هم اسلام رواړی دی او دار الاسلام ته یې پناه راوړې ده، نو ځکه به هغه آزاد شماری کیږي، نه غلام.

به إعتاق کي د حامله مینځي د حمل مختلف صورتونه

وَأَنْ أَعْتَقَ حَامِلًا او که ایو څوک خپله حامله مینځه آزاده کړي عَتَقَ حَمْلَهَا تَبَعًا لَهَا نو د مینځي په متابعت کي د هغې حمل اهم آزادېږي إِذْ هُوَ مُتَمِلٌّ بِهَا ځکه چي حمل د مینځي سره متصل دی وَلَوْ أَعْتَقَ الْحَمْلَ خَاصَّةً او که فقط حمل آزاد کړي عَتَقَ دُونَهَا نو له مینځي څخه بغیر فقط حمل آزادېږي لِأَنَّهُ لَا وَجْهَ إِلَى إِعْتَاْقِهَا ځکه چي د مینځي د آزادولو هیڅ صورت نسته مَقْصُودًا نه قصداد هغه هیڅ صورت سته لَعَدِمَ الإِصَافَةَ إِلَيْهَا ځکه چي اد مالک په کلام کي اد مینځي و طرف ته اضافت نسته وَلَا إِلَيْهِ تَبَعًا او نه د حمل په متابعت کي اد هغه هیڅ صورت سته لِإِنَّا فِيهِ مِنْ قَلْبِ الْبُضْعِ ځکه چي په دې اتباع آزادېدلو کي موضوع اړ بل مخ ا وړي ثُمَّ إِعْتَاَقُ الْحَمْلِ صَحِيحٌ بِنِهَا افقط اد حمل آزادول صحیح دي وَلَا يَصَحُّ بَيْعُهُ وَهَبَتُهُ او د حمل خرڅول او د هغه هبه کول صحیح نه دي لِأَنَّ الشَّيْءَ نَفْسَهُ شَرْطُ الْهَبَةِ ځکه چي په هبه کي د حمل ذات ورسپارل شرط دي وَالْقَدَرُ عَلَيْهِ فِي الْبَيْعِ او په بیع کي اد حمل ا پر ورسپارلو قدرت لرل شرط دی وَلَمْ يُوجَدْ ذَلِكَ بِالإِصَافَةِ إِلَى الْجَزِئِ او د حمل و طرف ته د نسبت کولو په صورت کي دا اتسليم او قدرت علی التسليم موجودېدلای نه سي اځکه چي حمل خو په نس کي دننه وي ا وَشَيْءٌ مِنْ ذَلِكَ لَيْسَ بِشَرْطٍ فِي الْإِعْتَاَقِ او په إعتاق کي له دې څخه

یوشی شرط نه دی فَاَفْتَرَقَا نو حُکمه دواړه سره جلا سول ایښي په دواړو کي فرق راغلی ا.

اللغات: ﴿تَسْلِيمٌ﴾ د تفعیل مصدر دی: ورسپارل. ﴿جَنِينٌ﴾ تر پیدایښت مخکي بچي ته "جنین" وایي، حمل، ﴿إِعْتَاَقٌ﴾ آزادول.

تشریح: **صور د مسئلې:** دادی که یو سړی خپله حامله مینځه آزاده کړي، نو حمل هم دهغې سره آزادیږي، ځکه چي حمل د مینځي سره متصل دی او دهغې تابع دي لکه خپل اندامونه چي دهغې تابع دي، نو څرنگه چي دهغې ټوله اندامونه آزاد گرځي. همداسي به دهغې حمل هم آزاد گرځي، او که یو مالک فقط حمل آزاد کړي، نو فقط حمل آزادیږي، او مینځه نه آزادیږي، ځکه چي جزء خود کُل تابع کېدلای سي او په هغه کي داخلېدای سي، لېکن کُل د جزء تابع کېدلای نه سي او په هغه کي داخلېدای نه سي.

صاحب د هدایې چي کوم دلیل بیان کړی، دهغه حاصل دادی چي په دې مسئله کي د مینځي د آزادېدلو فقط دوه صورتونه دي، یا هغه به قصد آزاده گڼل کیږي، یا تبعاً، او دا دواړه صورتونه ناممکن دي، ځکه چي قصداً مینځه ځکه آزاده منل کېدای نه سي چي مالک فقط دهغې حمل آزاد کړی دی او د مینځي و طرف ته یې د عتق نسبت کړی نه دي، او تبعاً ځکه آزاده گڼل کېدای نه سي چي په دې صورت کي قلب موضوع راځي یعنی مینځه کوم چي متبوع ده هغه به تابع جوړه سي، او دا صحیح نه دي، لهذا مینځه هیڅ ډول آزادېدلای نه سي.

ثم إعتاق إلخ: د دې حاصل دادی چي فقط حمل آزادول خو صحیح دي، لېکن فقط حمل خرڅول یا هبه کول صحیح نه دي: ځکه چي په هبه کي موهوب (هبه کړی سوی شی) ورسپارل ضروري دي، او په بیع کي د متبوع پر ورسپارلو قدرت درلودل ضروري دي، لېکن حمل خود مور په نس کي وي، هغه نه چا ته ورسپارل کېدای سي او نه څوک دهغه پر ورسپارلو قدرت لري، نو ځکه د حمل او جنین بیع او هبه صحیح نه ده، ها! دهغه إعتاق صحیح دی، ځکه چي د إعتاق لپاره نه تسلیم (ورسپارل) شرط دي او نه قدرة على التسليم شرط دی.

حمل د مال په عوض کي آزادول

وَلَوْ أَعْتَقَ الْعَتَقُ عَلَى مَالٍ أَوْ كَهَ مَالِكٍ دِيُو شَخْهُ مَالٍ بِهَ عَوْضٍ كِي حَمْلٌ آزَاد كَرِي مَالٌ نُو آزادي صحیح ده وَلَا يَجِبُ الْمَالُ أَوْ مَالٌ نَه وَاجِبِيږي إِذْ لَا وَجْهَ إِلَّا الْإِزَاهُ الْمَالِ عَلَى الْجَنِينِ ځکه چي پر جنین حمل اد مال واجبولو هیڅ صورت نسته لِقَدَمِ الْوِلَايَةِ عَلَيْهِ ځکه چي پر هغه ادیو چا ولایت نسته وَلَا إِلَى

إِلْزَامُهُ الْأَمْرَ أَوْ ادِّهْفُهُ بِمُورِ أَمْرٍ أَوْ مَالٍ لَزَمُولُو هَيْخَ صَوْرَتِ نَسْتِهِ لِأَنَّهُ فِي حَقِّ الْعِتْقِ نَفْسٌ عَلَى جِدَّةٍ
 حُكْمُهُ فِي دَآزَادِي. پِه حَقِّ كِي جَنِينِ يَوْ جَلَا نَفْسِ دِي وَاشْتَرَا بِدَلِّ الْعِتْقِ عَلَى غَيْرِ الْبُعْتَقِ لَا يَجُوزُ أَوْ
 بَدَلِ عِتْقٍ لَهُ مَعْتَقٌ آزَادِ كَرِي سَوِي اَعْلَاوَه پَرِ يَوْ بِلِ چَا شَرَطِ كُولِ جَائِزِ نَه دِي عَلَى مَا مَرَّتْ فِي الْخُلْعِ لَكِه
 پِه خَلْعِ كِي چِي دَا اَخْبَرَه ا تَبْرَه سَوَه. وَإِنَّمَا يُعْرِفُ قِيَامُ الْحَبْلِ وَقْتُ الْعِتْقِ أَوْ دَعْتَقِ پِه وَخْتِ كِي د
 حَمَلِ مَوْجُودِ بَدَلِ پِه هَغَه وَخْتِ كِي مَعْلُومِيرِي إِذَا جَاءَتْ بِه لَأَقْلَ مِنْ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنْهُ كَلَه چِي دَآزَادِلُو
 لَه وَخْتِ شَخْه تَرِ شِپَرُو مِيَا شَتُو پِه كَم مَوْدَتِ كِي مِينْخِي حَمَلِ ا كُو چَنِي اَز پَرُولِي وَي لِأَنَّهُ أَذْنَى مُدَّةٍ
 الْحَبْلِ حُكْمُهُ چِي دَا اَشِپَرِ مِيَا شَتِي ا د حَمَلِ كَم مَوْدَتِ دِي.

اللغات: ﴿الْإِزَامُ﴾ د افعال مصدر دى: لازمول, ﴿حَبْلٌ﴾ حمل, ﴿أَذْنَى﴾ کمتر (کم از کم, لږ تر لږه).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دى که یو سړى د خپلې مینځې حمل د مال د یو معلوم مقدار (مثلاً د سلو درهمو) په عوض کې آزاد کړي. نو حمل خو آزادېږي, لېکن مال نه واچېږي. حُکْمُهُ چي پر جنین هیچا ته ولایت حاصل نه دی, نو حُکْمُهُ پر هغه مال (بدل عتق) لازمول کېدای نه سي, او د عتق او آزادۍ په حواله سره جنین ته د یو مستقل نفس حیثیت حاصل دی, نو حُکْمُهُ د هغه له طرفه د هغه پر مور هم مال لازمول کېدای نه سي. حُکْمُهُ چي له مُعْتَقِ (آزاد کړي سوي کس) شَخْه بغیر پر بل هیچا بدل عتق (د عتق عوض) لازمول صحیح نه دي, لکه په باب الخلع کي چي دا خبره ذکر سوه, دلته له باب الخلع شَخْه د هدایې باب الخلع مراد نه دی, حُکْمُهُ چي دا مسئله د هدایې په باب الخلع کي ذکر سوي نه ده, له دې شَخْه یا د جامع صغیر باب الخلع مراد دی, یا د کفایة المنتهی باب الخلع حُنی مراد دی, کوم چي تر هدایې مخکي لیکل سوی دی. (بنایه ج ۵, ص ۵۹۸, طبع: بیروت)

وَأَمَّا الْإِلْحُ: د دې حاصل دا دی چي کله مالک حمل آزاد کړي (د مال په عوض کي یا بېله عوضه), نو که د آزاېدلو له وخت شَخْه وروسته په شِپَرُو مِيَا شَتُو کي دننه حمل (بچی) پیدا سي, نو دا به گنل کېږي چي د آزاېدلو په وخت کي حمل (بچی) د مور په نس کي موجود وو, حُکْمُهُ چي د حمل کم از کم مودت شِپَرِ مِيَا شَتِي دى.

د مینځي د اولاد حکم

قَالَ: وَلَكَ الْأَمَةُ مِنْ مَوْلَاهَا حُرٌّ فَرَمَائِي: چي له مالک څخه به د مینځي بچی آزاد وي لِأَنَّهُ مَخْلُوقٌ مِنْ مَائِهِ ځکه چي هغه د مالک له نطفې څخه پیدا سوی دی لَيُفْتَقِرُ عَلَيْهِ نو ځکه به پر هغه آزاديږي هَذَا هُوَ الْأَصْلُ همداسل دي وَلَا مُعَارِضَ لَهُ فِيهِ او په دې کي د مالک لپاره هیڅ معارض نسته او دا اعتراض به نه کیږي چي په دې بچي کي د مینځي نطفه هم سته لِأَنَّ وَلَكَ الْأَمَةَ لِمَوْلَاهَا ځکه چي د مینځي بچی د هغې د مالک دی.

اللغات: ﴿حُرٌّ﴾ آزاد. ﴿مَخْلُوقٌ﴾ د نصر له باب څخه د اسم مفعول صیغه ده: پیدا کړی سوی. **تشریح:** مسئله ښکاره ده چي که د مالک له نطفې څخه د مینځي بچی پیدا سي. نو هغه بچی آزاد دی. ځکه چي د بچي د وجود سبب يعني مالک آزاد دی. نو ښکاره خبره ده چي بچی به هم آزاد وي. او اصل هم دغه دی چي د مالک له نطفې څخه پیدا سوی بچی به آزاد وي. او پاته سوه دا اعتراض چي په بچي کي خو د مینځي نطفه هم سته. نو د هغه په جواب کي فرمائي چي د مینځي نطفه هم د مالک (مولی) په ملکیت کي ده. نو ځکه بچی فقط د ملک له نطفې څخه پیدا سوی دی. لهندا هیڅ معارض پاته نه سو. نو ځکه به بچی آزاد وي.

د پورتنۍ مسئلې یو صورت

وَوَلَدَهَا مِنْ رُؤُوسِهَا مَمْلُوكٌ لِسَيِّدِهَا او له خاوند څخه به د مینځي بچی د هغې د مالک مملوک اغلام وي لِتَرْجُحِ جَانِبِ الْأَمْرِ بِإِعْتِبَارِ الْخَصَانَةِ ځکه چي ادلته د مور جانب راجح دی د پرورش په اعتبار کولو سره أَوْلَا سِتْهَلَاکَ مَائِهِ بِأَنَّهَا يَد مینځي په نطفه کي د خاوند د نطفې هلاکېدلو او مغلوبېدلو په وجه وَالْإِنْفَاقَ مُتَحَقِّقَةً او ادلته منافات اهم ثابت دی وَالرَّؤُوسُ قَدْ رَضِيَ بِهِ او خاوند په دې راضي دی بِخِلَافِ وَلَدِ الْغُرُورِ په خلاف د دوکه سوي سړي د بچي لِأَنَّ الْوَالِدَ مَا رَضِيَ بِهِ ځکه چي پلار په دې راضي نه دی.

اللغات: ﴿خَصَانَةٌ﴾ پرورش. پالنه. ﴿اسْتِهْلَاکٌ﴾ د استعمال مصدر دی: هلاکېدل. نیستي کېدل (معلوم کېدل). ور کېدل. ﴿مَغْرُورٌ﴾ د نصر له باب څخه د اسم مفعول صیغه ده: دوکه سوی (چاته چي دوکه ورکول سوې وي).

تشریح: صورت د مسئلي: دادی که مالک دخپلي مينځي نکاح ديو پچا سره وکړي. اوله هغه څخه د مينځي بچی پيدا سي. نو دا بچی به د مالک غلام وي. هغه که د مينځي خاوند آزاد وي. يا که غلام وي (يعني هغه که مالک دخپلي مينځي نکاح د آزاد سره کړې وي. يا د غلام سره. په دواړو صورتونو کې به د مينځي بچی د هغې د مالک غلام وي). يعني په دې مسئله کې به د پلار اعتبار نه کېږي. بلکې د مور اعتبار به کېږي او مور ته به ترجيح ورکول کېږي. وجه يې په لاندي عبارت کې بيان سوې ده.

لترجم جانب إلخ: فرمايي چې مور ته به په دوو وجهو ترجيح ورکول کېږي: ① يوه وجه دا چې د بچی د پالنې او پرورش حق مور ته حاصل دی. ② بله وجه دا چې کله له نطفې څخه بچی جنورسي نو گواکې د پلار نطفه د مور په نطفه کې ورکه او مغلوبه سي. ځکه چې بچی د مور د يو اندام په څير وي. او د هغې د بدن سره موبستې وي. همدا وجه ده چې کوچنی له مور څخه د غچي يا پسر په ذريعه راجلا کېږي (ځکه چې بچی د مور سره موبستې وي). نو د دې وجوهاتو پر بناء بچی د مور تابع کېږي. او دلته مور د يو مالک مينځه ده. نو د هغې بچی هم به د هغې د مالک تابع او غلام وي.

والمنافاة متحققة إلخ: دا د يو اعتراض جواب دی. اعتراض دادی چې ترجيح په هغه صورت کې يو شي ته ورکول کېږي. کله چې دواړو طرفونو ته دلائل او ددو شيانو په مينځ کې منافات وي. نو د هغه جواب ورکوي. فرمايي چې دلته هم منافات سته. ځکه چې دلته د پلار او د مور د نطفې سره جنګ دی. د پلار نطفه غواړي چې بچی د پلار تابع سي او د مور نطفه غواړي چې د مور تابع سي او بچی غلام وگرځي. نو ځکه دلته د مور د پرورش په وجه او د هغې د اندام کېدلو په وجه د مور جانب ته ترجيح ورکول سوه. او کوچنی د مور تابع او غلام وگرځول سو.

والزوج قد رضى به إلخ: او پاته سو دا اعتراض چې په دې کې خود خاوند (يعني د بچی پلار) نقصان دی چې د هغه بچی د بل چا غلام وگرځي. نو فرمايي چې خاوند د مينځي سره د نکاح کولو په وجه په خپل ضرر راضي سو. ځکه کله چې هغه د بل چا د مينځي سره نکاح وکړه. نو هغه په خپله په خپل حق کې ضرر ثابت کړی. لهذا د هغه به هيڅ پروانه کېږي.

بغلاف ولد المغرور إلخ: د دې په خلاف که يو ښځه ووايي چې زه آزاده يم او بيا آزاد سړی (مثلاً خالد) د هغې سره نکاح وکړي اوله هغې څخه يې بچی پيدا سي. وروسته معلومه سي چې دا ښځه خود د زید مينځه ده. لهذا دا بچی به د زید غلام شمارل کېږي. نو دغه بچی ته "وَلَدُ الْمَغْرُورِ" (د دوکه سړي سړي بچی) وايي. ځکه چې د هغه پلار ته دوکه ورکول سوې ده چې ښځه آزاده ده لهذا د هغې بچی

به هم آزادوي، نو په داسي صورت کي بچی د پلار تابع گرځي او آزاده شمارل کيږي. ځکه چې دلته پلار په خپل ضرر يعني دخپل بچي په غلام کېدلو راضي نه دی، بلکي هغه ته دوکه ورکول سوې ده. نو ځکه به بچی پلار ته حواله کيږي او آزاده به گرځي (خو پر پلار به د بچي قيمت لازم وي).

د پورتنۍ مسئلې يو بل صورت

وَوَلَدُ الْغُرَّةِ حُرٌّ عَلَى كُلِّ حَالٍ اَوْ د آزادي د بچي به په هر حالت کي آزادوي لَا اَنْ جَانِبَهَا رَاجِحٌ ځکه چې د بڼې جانب راجح دی فَيَتَّبِعُهَا فِي وَصْفِ الْحُرِّيَّةِ نو د حریت آزادي ا په وصف کي به بچی د خپلي مور تابع کيږي كَمَا يَتَّبِعُهَا فِي الْمَمْلُوكِيَّةِ وَالْمَرْقُوتِيَّةِ وَالتَّدْبِيرِ وَأُمُومِيَّةِ الْوَلَدِ وَالْكِتَابَةِ لکه څرنګه چې بچی دخپلي مور تابع کيږي په مملوک کېدلو کي او په مدبر کېدلو کي او په أم ولد کېدلو کي او په مکاتب کېدلو کي.

اللفات: «مَمْلُوكِيَّة» مملوک کېدل، د يو چا تر ملکيت لاندې کېدل (مراد ځني غلام کېدل دي).

«مَرْقُوتِيَّة» غلام کېدل، «التَّدْبِيرُ» مدبر کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که د يو بچي مور آزاده وي، نو د هغې بچی په هر صورت کي آزاد دی، هغه که د بچي پلار غلام وي يا آزادوي (په هر صورت کي بچی آزاد شمارل کيږي). ځکه چې د مور جانب خو هسي هم راجح وي، او چې کله مور آزاده هم وي نو بيا خو هيڅ خبره نسته، يعني په دې صورت کي به په درجه اولی بچی د مور تابع گرځي او آزاده وي، لکه د يو بچي مور چې کله مملوکه (مينځه) وي، يا مدبره وي، يا أم ولد يا مکاتبه وي، نو په دې ټولو صورتونو کي بچی د مور تابع گرځي او مملوک، مدبر، أم ولد او مکاتب شمارل کيږي (يعني که مور يې أم ولد وه، نو بچی به هم أم ولد او د مالک تر مړی وروسته به دواړه آزاد کيږي...)، همداسي به دلته هم بچی د مور تابع گرځي او آزاده به شمارل کيږي.

بَابُ الْعَبْدِ يُعْتَقُ بَعْضُهُ

(دا) باب دهغه غلام (په بيان كې) دى چي بعضى حصه يې آزاده كړى سي

تشرېح: كله چي صاحب د كتاب د ټوله (پوره) غلام آزادولو له بيان څخه فارغ سو. نو اوس په دې باب كي د غلام د بعضي حصې د آزادولو بيان كوي، او څرنگه چي د ټوله غلام آزادول متفق عليه او كثير الوقوع دي. او دهغه څه حصه آزادول مختلف فيهِ دي. نو ځكه يې د ټوله غلام د آزادولو احكام مخكي بيان كړل. او اوس د "عتق البعض" احكام بيانوي. (بنایه ج: ۵، ص: ۶۰۲)

د غلام بعضي حصه آزادول

وَإِذَا أَعْتَقَ الْمَوْلَى بَعْضَ عَبْدِهِ أَوْ كَلَهُ فِي مَالِهِ دَخِلَ غُلَامٌ بَعْضِي حَصَّةَ آزَادِهِ كَرِي عَتَقَ ذَلِكَ الْقَدْرَ نُو
دهغه ا حصې ا په اندازه دا غلام آزاديږي وَيَسْتَلِي فِي بَيْتِهِ قِيمَتَهُ لِمَوْلَاهُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ ا و د امام صاحب
رَجَبُهُ الله په نېز به دا غلام د مالک لپاره په خپل پاته قيمت كي هڅه او کسب ا کوي ايمني کسب او
خواري به کاري چي مالک ته د خپلي پاته حصې قيمت ورکړي او په بشپړه توگه آزاد سي ا وَقَالَ: *يُعْتَقُ كُلُّهُ
او صاحبين رَجَبُهُمَا الله فرمايي: چي ټوله غلام آزاديږي وَأَصْلُهُ أَنَّ الْإِعْتِقَاقَ يَتَجَرَّأُ عِنْدَهُ ا و د دې اصل دا
دى چي د امام صاحب په نېز اِعتاق متجزی کېدای سي فَيُقْتَصَرُ عَلَى مَا أَعْتَقَ نُو پر هغه مقدار به
آزادي منحصر وي کوم ا مقدار ا چي مالک آزاد کړى وي وَعِنْدَهُمَا لَا يَتَجَرَّأُ ا و د صاحبينو رَجَبُهُمَا الله
په نېز اِعتاق متجزی کېدای نه سي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ ا و همدا د امام شافعي رَجَبُهُ الله قول دى فَيُضَافَتُهُ
إِلَى الْبَعْضِ كَمَا ضَافْتَهُ إِلَى الْكُلِّ نو ا دوى په نېز ا د غلام بعضي حصې ته د اِعتاق نسبت كول د ټوله غلام
و طرف ته اِعتاق د نسبت كولو په څير دي فَيَهَذَا يُعْتَقُ كُلُّهُ نو ځكه به د غلام ټوله حصه آزاديږي
لَهُمْ: أَنَّ الْإِعْتِقَاقَ إِذَا بَاتَ الْعِتْقُ دوى دليل دا دى: چي اِعتاق د عتق ثابتولو ته وايي وَهُوَ قَوْلُ حَكِيمِيَّةٍ ا و

* القول الراجح: قول أبي حنيفة رَجَبُهُ الله، كما قال العلامة اخصكمى رَجَبُهُ الله: وَقَالَ مَنْ أَعْتَقَ بَعْضَهُ عَتَقَ كُلَّهُ، وَالصَّحِيحُ قَوْلُ

ابن راه (رد المختار ج: ۳، ص: ۱۶)، وكذا في البحر الرائق (ج: ۲، ص: ۲۳۳). [القول الراجح ج: ۱، ص: ۳۹۰]

عق يو حكمي اشري ا قوت دى وَأَثْبَاتُهَا بِإِذْ أَلَةِ ضِدِّهَا او دا قوت د خپل ضد په ختمولو سره ثابتيري. وَهُوَ الرِّقُّ نَذَى هُوَ ضَعْفٌ حُكْمٌ او هغه ايمني د قوت ضد ا غلامتوب دى كوم چي يو حكمي اشري ا كمزوري ده وَهَذَا لَا يَتَجَرَّأَنَّ او دا دواړه متجزئي كېدلاى نه سي فَصَارَ كَالطَّلَاقِ وَالْعَفْوِ عَنِ الْقَصَاصِ وَالْإِسْتِبْلَادِ نو دا د طلاق وركولو او د قصاص معاف كولو ابخښلو او د اُم ولد جوړولو په څير سو وَلَا بِي حَنِيفَةٍ: أَنَّ الْإِعْتِقَاقَ إِثْبَاتُ الْعِتْقِ بِإِذْ أَلَةِ الْمِلْكِ د امام صاحب رحمه الله دليل دا دى: چي إِعْتِقَاقٌ دَمَلِكِيَّتٍ په ليري كولو احتمولو اسره د عتق ثابتولو ته وايي أَوْ هُوَ إِذْ أَلَةُ الْمِلْكِ يا ا په خپله ا إِعْتِقَاقٌ دَمَلِكِيَّتٍ ليري كولو ته وايي لَأَنَّ الْمِلْكَ حَقُّهُ ځكه چي ملكيت د مالك ا مُعْتِقٌ حق دى وَالرِّقُّ حَقُّ الشَّرْعِ أَوْ حَقُّ الْعَامَّةِ او غلامتوب ا غلاموالى ا د شريعت حق دى يا د عوامو ا عامو خلگوا حق دى وَحُكْمُ التَّصَرُّفِ مَا يَدْخُلُ تَحْتَ وَلايَةِ الْمُتَصَرِّفِ او د تصرف حكم هغومره اندازه وي څومره چي د متصرف تر ولايت لاندې داخل وي وَهُوَ إِذْ أَلَةُ حَقِّ غَيْرِهِ او هغه د خپل حق ختمول دي نه د بل چا حق وَالْأَصْلُ: أَنَّ التَّصَرُّفَ يَقْتَضِي عَلَى مَوْضِعِ الْإِضَافَةِ او اصل دا دى: چي تصرف د نسبت پر ځاى منحصر او محدودا كيږي ايمني د تصرف حكم تر هغه ځايه پوري پاتيري، تر كومه ځايه پوري چي د هغه نسبت سوى وي وَالْتَّعْدِي إِلَى مَا وَرَاءَهُ وَرَدًا عَدَمِ التَّجَرُّزِ اوله هغه څخه بغير ا د بل ځاى او طرف ته ا د تصرف ا متجاوز كېدل د نه متجزئي كېدلو په وجه سره كېدلاى سي وَالْمِلْكُ مُتَجَرِّزٌ او ملكيت متجزئي دى كَمَا فِي الْبَيْعِ وَالْهَبَةِ لكه په بيع او هبه كي اچي ملكيت متجزئي كېدلاى سي فَيَبْقَى عَلَى الْأَصْلِ نو ځكه به ا د إِعْتِقَاقٍ تصرف پر خپل اصل پاتيري وَتَجِبُ السَّعَايَةُ او ا پر غلام ا به هڅه او كسب ا كول واجب وي لِاخْتِبَاسِ مَالِيَّةِ الْبُغْضِ عِنْدَ الْعَبْدِ ځكه چي د بعضي غلام قيمت د هغه سره محبوس ا بندي ا دى وَالْمُسْتَسْلَى بِمَنْزِلَةِ الْمَكَاتِبِ عِنْدَهُ او مستسعى ا پر كوم غلام چي سمى او هڅه كول واجب وي ا د امام صاحب رحمه الله په نېز د مكاتب په درجه كي دى لَأَنَّ الْإِضَافَةَ إِلَى الْبُغْضِ تُوجِبُ مُبْنُوتَ الْمَالِكِيَّةِ لِي كُلِّهِ ځكه چي د بعضي غلام او طرف ته د إِعْتِقَاقٍ نسبت كول په ټوله غلام كي د ملكيت ثابتېدل واجبوي وَبَقَاءُ الْمِلْكِ لِي بَعْضِهِمْ يَنْتَعُهُ او د غلام په بعضي حصه كي ا د مالك ا ملكيت پاتېدل د دې لپاره مانع دي فَعَمِلْنَا بِالذَّلِيلَيْنِ بِإِثْرِهِ مَكَاتِبًا نو ځكه موږ د دغه غلام په مكاتب گرځولو سره

په دواړو دلیلونو عمل وکړی ایمني موږ دلته په دواړو دلیلونو عمل وکړی او دغه غلام مو مکاتب وگرځوی ادا
هُوَ مَالِكٌ يَدْرَقَبَةُ ځکه چې مکاتب د تصرف مالک دی. نه درقبې وَالسَّعَايَةُ كَبْدَلُ الْكِتَابَةِ او هغه
اکسب اکول د بدل کتابت په څیر دي فَلَهُ أَنْ يَسْتَسْعِيَهُ نو اځکه مالک ته دا اختیار اهم استه
چې په غلام هڅه او کسب او کړي وَلَهُ خِيَارٌ أَنْ يُفْتَقَهُ او هغه ته دا اختیار اهم استه چې غلام آزاد
کړي لَأَنَّ الْبُكَاتِبَ قَابِلٌ لِلْإِعْتِقَاقِ ځکه چې مکاتب د اعتناق آزادېدلو قایل وي غَيْرَ أَنَّهُ إِذَا عَجَزَ لَا يَرْدُّ إِلَى
الرَّبِّ خو کله چې ادغه غلام له سمي او کسب څخه عاجز سي نو هغه به د غلامتوب و طرف ته نه ردول
کيږي لَأَنَّهُ إِسْقَاطٌ لِأَيِّ أَحَدٍ ځکه چې دا ساقطول دي بغير د يو چا و طرف ته ایمني داپبله وجهي او بغير له
مالک څخه ساقطول دي فَلَا يَقْبَلُ الْفُسْخُ نو ځکه به فسخ نه قبلوي بِخِلَافِ الْكِتَابَةِ الْمَقْصُودَةِ په خلاف
د مقصود کتابت ایمني په خلاف د مکاتب جوړولو لَأَنَّهُ عَقْدٌ يُقَالُ وَيُفْسَخُ ځکه چې هغه يو داسي عقد
دی چې په هغه کي اقاله اهم کېدای سي او فسخ اهم کېدای سي وَلَيْسَ فِي الطَّلَاقِ وَالْعَفْوِ عَنِ
الْقِصَاصِ حَالَةٌ مُتَوَسِّطَةٌ او په طلاق کي او له قصاص څخه په معافي کي يو منځنی حالت او
واسطه استه فَأَبْتَنَاهُ فِي الْكُلِّ تَرْجِيحًا لِلْمُحَرَّمِ نو ځکه موږ محرم ته ا پر مېښ ا په ترجیح ورکولو
سره په کُل کي هغه اطلاق یا قصاص ثابت کړی وَالْإِسْتِيلَادُ مُتَجَرِّئٌ عِنْدَهُ او د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ
په نیز ام ولد جوړول متجز کيدای سي حَتَّى لَوْ اسْتَوْلَدَ نَصِيبُهُ مِنْ مُدَبَّرَةٍ تر دې که مالک له مدبره
مينځي څخه خپله حصه ام ولد جوړه کړي يَقْتَصِرُ عَلَيْهِ نو پر هغه حصې به استيلا د منحصر
(محدود) وي ایمني فقط د هغه حصې په اندازه به مدبره مينځه ام ولد وي وَفِي الْقِتَّةِ لَنَا صَنِ نَصِيبٍ صَاحِبِهِ
بِالْإِسْنَادِ او په خالص مملوکه مينځه کني چې کله يو شريک د اخپل ملگري د حصې ا فاسدولو په
وجه د خپل ملگري د حصې ضامن سو ایمني کله چې يې خپل ملگري ته د هغه د حصې تاوان ورکړی ا
مَلَكَهُ بِالضَّمَانِ نو د ضمان تاوان ورکولو په وجه هغه ا د خپل ملگري د حصې مالک سو فَكُلُّ الْإِسْتِيلَادِ
نَوَاسِطِ استيلا د بشپړ سو ایمني نو ټوله مينځه ام ولد وگرځېده.

اللفات: ﴿يَسْتَعِي﴾ د فتح مضارع ده: کوښښ او هڅه کول (د يو چا په حق او حاجت پوره کولو کي
هڅه کول). زحمت او خواري کښل. مراد ځني کسب او مزدوري کول دي. ﴿يَتَجَرَّئُ﴾ د تفعل

مضارع ده: ټوکره ټوکره کېدل، جزء جزء کېدل، حصه حصه کېدل. ﴿التَّعْدِي﴾ د تفعل اسم مصدر دی: تجاوز. ﴿اِخْتِباس﴾ د افتعال مصدر دی: بندي کېدل، محبوس کېدل، منع کېدل. ﴿اِسْتِیْلاد﴾ د استفعال مصدر دی: اُم ولد جوړول، دخپلي مینځي سره ددې لپاره وطي کول چي پچی ځني پیدا سي. (اُم ولد هغه مینځي ته وایي چي له مالک څخه حامله سي او پچی یې پیدا سي. اُم ولد مینځه د مالک تر مرگ وروسته آزادېږي)

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی د خپل غلام څه حصه آزاده کړي او څه حصه یې راوگرځوي، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ پهِ نېز څومره حصه چي هغه آزاده کړې وي، په هغومره حصه کي آزادي واقع کیږي، او په پاته حصه کي د مخکي په خیر غلامتوب پاتېږي. او د پاته حصې لپاره به غلام کوښښ (سعیه) او گټه کوي او مالک ته به یې ورکوي (چي پاته حصه یې هم آزاده سي). د دې په خلاف د صاحبینو رَحْمَتُهُمُ الله پهِ نېز ټوله غلام آزادېږي او پر هغه سعیه هم واجب نه ده.

اصل خبره داده چي د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ پهِ نېز په إعتاق کي د تجزی امکان سته (یعني د امام صاحب پهِ نېز دا صحیح دي چي یو وار د غلام یو جزء ا حصه آزاد کړی سي. او بل واری یې بل جزء ا حصه آزاد کړی سي). لېکن د صاحبینو پهِ نېز په إعتاق کي د تجزی امکان نسته (یعني د هغو پهِ نېز دا صحیح نه دي چي غلام جزء جزء او حصه حصه کړی سي). همدا د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ قول دی یعني د هغه پهِ نېز هم په إعتاق کي تجزی کېدای نه سي. نو د صاحبینو او د امام شافعي پهِ نېز د نصف او بعضي غلام آزادول داسي دي لکه د ټوله غلام آزادول، او د بعضي غلام و طرف ته د إعتاق نسبت کول داسي دي لکه د ټوله غلام و طرف ته د إعتاق نسبت کول، نو ځکه به ټوله غلام آزادېږي.

دلیل: د صاحبینو او امام شافعي رَحْمَتُهُمُ الله دلیل دا دی چي إعتاق د عتق ثابتولو ته وایي. او عتق یو شرعي قوت (حکمي قوت) دی چي هغه په داسي وخت کي ثابتېږي کله چي د هغه ضد بالکل ختم کړی سي (عتق ته ځکه شرعي او حکمي قوت وایي چي آزاد کړی سوي غلام ته د شریعت، په حکم کي د تصرفاتو حق حاصلېږي، یعني: ولایت، قضاء، شهادت او داسي نور تصرفات)، او د شرعي قوت یعني د عتق ضد رقیّت دی کوم چي شرعي (حکمي) ضعف دی، لهدا تر څو چي په بشپړه توگه شرعي ضعف ختم سوی نه وي، تر هغه وخت پوري شرعي قوت ثابتېدای نه سي. او څرنګه چي په شرعي ضعف او شرعي قوت کي تجزی نه سي کېدای، نو ځکه به د دوی په مأخذ او مشتق یعني په عتق کي هم تجزی نه کیږي. او څرنګه چي په طلاق کي تجزی نه سي کېدای او په قصاص کي تجزی نه سي کېدای چي معافي پکښي وسي او په اُم ولد جوړولو کي تجزی نه سي کېدای. همدا سي په إعتاق او

عتق کي هم تجزی ممکنه نه ده. نو په دې وجهو سره به د بعضي غلام په آزادولو سره ټوله غلام آزادېږي.

د امام صاحب دلیل: دادی چي د اعتاق اصل معنی ده "ملکیت لیري کول او په غلام کي عتق (آزادي) ثابتول". ځکه چي مولی د غلام مالک وي او همدا ملکیت د مولی (مالک) حق دی. پاته سر رقیب (غلامتوب) نو هغه خویا د شریعت حق دی یا د عوام الناس حق دی. رقیب د شریعت حق په دې توگه دی چي کله کافر د الله له بندگي او غلامی څخه انکار وکړی نو الله هغه ته په دې توگه بدل وړ کړه چي هغه یې د خپلو بندگانو غلام جوړ کړی. او رقیب د عوامو حق په دې توگه دی چي څرنکه مجاهدین د غنیمت مالونه تقسیموي. همداسي مجاهدین قیدی غلامان او مینځي هم په خپل مینځ کي تقسیموي (غنايه او بنایه). لنه دا چي دا خبره تسلیم ده چي ملکیت فقط د مولی (مالک) حق دی. او هر مالک په دې دائره کي دومره تصرف کولای سي څومره چي د هغه په وس کي وي. او دلته د مالک په وس کي فقط ملکیت دی، نه رقیب (ځکه چي هغه خویا د شریعت حق دی. یا د عوام الناس). نو ځکه هغه همدا خپل ملکیت ختمولای سي. نه رقیب. او څرنکه چي د انسان په ملکیت کي تجزی ممکنه ده. نو همداسي به په اعتاق کي هم تجزی ممکنه وي. او خبره په اصل کي داده چي تصرف پر هغه ځای منحصر کیږي او تر هغه ځای پوري پاتېږي کوم ځای ته چي د هغه نسبت سوی وي. او له هغه ځای څخه د منځ و طرف ته هغه وخت تصرف متجاوز (او متعدي) کېدلای سي کله چي هغه (تصرف او ملکیت) متجزي کېدای نه سي، لېکن څرنکه چي دلته په دې مسئله کي د مالک ملکیت متجزي کېدای سي. نو ځکه به په اعتاق کي هم تجزی کیږي. او څرنکه چي مالک د خپل غلام نصف او بعضي حصه خرڅولای او هبه کولای سي. همداسي به هغه د خپل غلام نصف یا بعضي حصه هم آزادولای سي. د دې لپاره چي تصرف تر خپل اصل ځای پوري يعني تر موضع التصرف پوري باقي پاته سي.

ويجب السعایة إلخ: د دې حاصل دادی چي کله د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز په بعضي غلام کي عتق ثابت سي. نو د پاته بعضي حصې د خلاصون او آزادولو لپاره د هغه په نېز پر غلام سعایه او کټه کول واجب دي. او د هغه په نېز دغه غلام د مکاتب په درجه کي دی؛ ځکه چي دلته دوې خبري دي: ① د بعضي غلام و طرف ته د اعتاق په نسبت کولو سره دا خبره څرگندېږي چي له ټوله غلام څخه د مالک ملکیت ختم سو. ځکه چي په عتق کي تجزی نسته. ② په بعضي غلام کي د مالک د ملکیت په پاتېدو سره دا خبره څرگندېږي چي دغه ټوله غلام اوس هم د مالک تر ملکیت لاندې (مملوک) دی. ځکه چي رقیب هم نه متجزي کیږي. او کله چي دلته دغه غلام د مکاتب په درجه وگرځول سي نو

په دغه دواړو خبرو عمل کول ممکن دي. نو ځکه امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دغه غلام د مکاتب په درجه وگرځوی. ځکه چې په مکاتب کې هم بعضي حصه آزاده وي او بعضي حصه یې د مالک تر ملکیت لاندې وي. یعني هغه درقې په اعتبار سره مملوک او رقیق وي. او د قبضې او تصرف په اعتبار سره آزاد او مالک وي. او څرنګه چې په مکاتب کې مالک ته د اختیار سټه چې هغه له مکاتب څخه خپل د پاته حصې قیمت واخلې او بیا یې آزاد او ایله کړي. یا یې تر قیمت اخیستلو مخکې آزاد کړي. همداسې به په دې مُعْتَقُ الْبَعْضِ غلام کې (چې د هغه بعضي حصه آزاده سوې ده) هم مالک ته دغه اختیار حاصل وي.

خو په مکاتب او مُعْتَقُ الْبَعْضِ غلام کې فقط دومره فرق سته چې که چیرې مُعْتَقُ الْبَعْضِ غلام له کسب او مزدورۍ څخه عاجز سي. نو بیا به هغه بیرته درقیت (غلامتوب) و طرف ته نه ردول کیږي (یعني بیرته به د غلامتوب و طرف ته نه واپس کیږي او پر هغه به د غلام مېر نه لګول کیږي). لېکن که مکاتب له کسب څخه عاجز سي. نو هغه به بیرته درقیت و طرف ته ردول کیږي. د دې فرق وجه داده چې که چیرې موږ د مُعْتَقُ الْبَعْضِ لپاره هم دا حکم وکړو چې هغه به درقیت ته ردول کیږي او واپس به غلام ګرځول کیږي. نو دا به اِسْقَاطُ لَا إِلَى أَحَدٍ وي. یعني له څه وجهې او مالک څخه بغیر به اِسْقَاطُ لازم سي. ځکه چې په اِسْقَاط کې د معاوضې معنی سته. او معاوضه د دوو خلکو په مینځ کې ثابتیږي. او دلته فقط یو سړی دی او هغه مُعْتَقُ (آزادونکی) دی. نو ځکه به له کسب څخه د عاجزه کېدلو په صورت کې مُعْتَقُ الْبَعْضِ درقیت و طرف ته نه ردول کیږي. د دې په خلاف مکاتب به ځکه د عاجزه کېدلو په صورت کې رقیق ته ردول کیږي چې په هغه کې اِسْقَاطُ إِلَى الْمَكَاتِبِ راځي او د معاوضې معنی ثابتیږي. همدا وجه ده چې په بدل کتابت کې اقاله هم کېدای سي او هغه نسخ کېدای هم سي.

ولیس فی الطلاق إلخ: له دې ځایه د صاحبینو او د امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ د قیاس جواب ورکوي چې هغو اِعتاق پر طلاق او پر قصاص او پر استیلا (أَمٌ وَلَدٌ جَوْرُولُو) قیاس کړی وو. د جواب حاصل دا دی چې د اِعتاق او مملوکیت په مینځ کې یو حالت او واسطه سته. لکه مکاتب چې ذات په اعتبار سره مملوک وي لېکن د تصرف په اعتبار سره مالک وي. لېکن د طلاق او نکاح په مینځ کې یاد قصاص او عفو (معافۍ) په مینځ کې هیڅ واسطه نسته. ځکه که یو څوک د خپلې بڼې نصف ته طلاق ورکړي. نو کوم نصف ته چې طلاق ورکول سوی وي. هغه به حرام وي او پاته نصف به حلال وي. همداسې که چیرې نصف قصاص معاف کړی سي. نو په هغه نصف کې به بدله او قصاص اخیستل حرام وي او په پاته نصف کې به قصاص حلال وي. نو په یوه شي کې به حلال او حرام دواړه سره

جمع سي، او قاعده داده چي کله په يوه مسئله کي حلال او حرام دواړه سره جمع سي، نو حرام غالب کيږي او حلال مغلوب گرځي يعني حرام ته ترجيح حاصلیږي، د قاعدې الفاظ دادي: "إِذَا اجْتَمَعَ الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ أَوْ الْمُحَرَّمُ وَالْمَبْنِيحُ غَلَبَ الْحَرَامُ وَالْمُحَرَّمُ"، لهندا ددغه قاعدې په رڼا کي موږ د طلاق او قصاص په مسئله کي د حرمت و جانب ته ترجيح ورکړه او د کامل طلاق او د کامل عفو (معافۍ) حکم مو وکړی.

همدارنگه پر استيلا د هم د صاحبینو او امام شافعي قیاس کول صحیح نه دی؛ ځکه چي دویم فریق یعنی امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ د استيلا د نه متجزی کېدل نه تسلیموي، بلکي دهغه په نېز استيلا د هم متجزی کيږي (یعني دهغه په نېز په أم ولد کي هم تجزی کېدای سي)، همدا وجه ده که یو مالک په مدبره مینځه کي فقط خپله حصه أم ولد جوړه کړي، نو جائز دي او فقط دهغه حصې په اندازه مینځه أم ولد گرځي.

ولی القنّة: په دې عبارت سره د دې خبرې نور وضاحت کوي چي استيلا د متجزی کېدای سي. مینځه چي مدبره نه وي بلکي خالص مینځه وي، نو هغې ته "قنّة" وایي، که یو قنّه مینځه د دوو خلکو په مینځ کي مشترک وه، او یوه شریک خپله حصه أم ولد جوړه کړه، نو فقط دهغه حصه أم ولد گرځي، څرنگه چي په أم ولد جوړولو سره هغه په خپله حصه کي د آزادی شائبه راوستله (ځکه چي دهغه تر مرگ وروسته به دا حصه آزادېږي)، نو ځکه به اوس دغه سړی (شریک) و هغه دویم سړي (دویم شریک) ته دهغه د حصې ضمان (توان) ورکوي، کله چي ضمان ورکړي نو اوس ټوله مینځه د دغه سړي کيږي او اوس پوره مینځه أم ولد گوري، تاسو او گوري! دلته اول د مینځي نیمه حصه أم ولد وه، تر هغه وروسته یې بیا پاته حصه أم ولد سوه، نو د دې مطلب همدا دی چي په أم ولد کي تجزی کېدای سي یعنی استيلا د متجزی کېدای سي.

د مشترک غلام یوه حصه آزادول

وَإِذَا كَانَ الْعَبْدُ بَيْنَ شَرِيكَيْنِ كَهَ چیري یو غلام د دوو شریکانو په مینځ کي [مشترک] وي فَلَمَّتْ أَحَدُهُمَا نَصِيبَهُ او ایيا په دوی کي یو شریک خپله حصه آزاده کړي عَقَقْ، نو ادهغه حصه آزادېږي لَئِنْ كَانَ مُوسِرًا فَشَرِيكُهُ بِالْخِيَارِ بیا که آزادونکی [امعتق] مالدار وي نو دهغه شریک ته اختیار دی إِنْ شَاءَ أَهْتَقَ وَإِنْ شَاءَ مَلَّنْ شَرِيكُهُ قِيَمَةَ نَصِيبِهِ که خوښه یې وي نو اخیله حصه دي اهم آزاده کړي او که خوښه یې وي نو له خپل شریک [امعتق] اخځه دي دخپلي حصې د قیمت ضمان اتاوان او اخلي وَإِنْ

شَاءَ اسْتَشْلَى الْعَبْدُ او كه خوښه يې وي نو په غلام دي كسب او مزدوري او وکړي او د خپلي حصې
 قيمت دي ځني واخلي اَوْ اِنْ شَاءَ نو كه چيري هغه له آزادونكي شريك څخه تاوان واخلي رَجَعَ الْمُعْتَقُ
 عَلَى الْعَبْدِ نو مُعْتَقِ آزادونكي شريك به پر غلام رجوع كوي او له غلام څخه به هغه قيمت اخلي ا
 وَالْوَلَاءُ لِلْمُعْتَقِ او ولاء به د همدغه مُعْتَقِ آزادونكي لپاره وي اَوْ اِنْ اُعْتَقَ اَوْ اسْتَشْلَى او كه شريك
 [خپله حصه هم] آزاده كړي يا [په غلام] كسب او مزدوري او وکړي او د خپلي حصې قيمت ځني
 واخلي اَوْ اِنْ اُعْتَقَ نو ولاء به د دوى دواړو په مينځ كي [مشرکه] وي اَوْ اِنْ كَانَ الْمُعْتَقُ مُغْتَبَا او كه
 مُعْتَقِ آزادونكي غريب وي فَالْشَّرِيكَ بِالْغِيَارِ اِنْ شَاءَ اُعْتَقَ نو شريك ته به اهدغه [اختيار وي چي
 كه خوښه يې نو اخپله حصه ادي آزاده كړي اَوْ اِنْ شَاءَ اسْتَشْلَى الْعَبْدُ او كه خوښه يې وي نو په غلام
 دي كسب او مزدوري او وکړي وَالْوَلَاءُ بَيْنَهُمَا اِنْ اُوْتِيَ اَوْ اِنْ اُعْتَقَ او په دې دواړو صورتونو كي به [د غلام]
 ولاء د دوى دواړو په مينځ كي [مشرکه] وي وَلِهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَبِيبَةَ او دا [حكم] د امام صاحب رَجَعَهُ الله
 په نيز دى وَقَالَ ❶: لَيْسَ لَهُ اِلَّا الْقِسْمَانِ مَعَ الْيَسَارِ او صاحبين رَجَعَهُمَا الله فرمايي: چي شريك ته به [د
 مُعْتَقِ] د مالدار والي په صورت كي فقط د ضمان اختيار وي [يعني صاحبين فرمايي چي په دې مسئله
 كي شريك ته فقط دا اختيار سته چي كه آزادونكي شريك (مُعْتَقِ) مالدار وي، نو دا دويم شريك دي له مُعْتَقِ څخه
 تاوان واخلي، او مُعْتَقِ دغه تاوان او قيمت له غلام څخه واپس نه سي اخيستلاى وَالسَّعْيَةُ مَعَ الْاِعْسَارِ او [د
 مُعْتَقِ] د غريب والي په صورت كي به [اشرک] ته په غلام [د كسب او مزدوري] ا كولو اختيار وي [يعني
 صاحبين فرمايي: كه چيري آزادونكي شريك (مُعْتَقِ) غريب وي، نو دا دويم شريك ته به فقط دا اختيار وي چي په
 غلام كسب او مزدوري وکړي او د خپلي حصې قيمت ځني واخلي ا وَلَا يَرْجَعُ الْمُعْتَقُ عَلَى الْعَبْدِ او مُعْتَقِ به [په
 اول صورت كي] پر غلام رجوع نه كوي [يعني كله چي مُعْتَقِ مالدار وي او دويم شريك له هغه څخه د خپلي
 حصې تاوان واخلي، نو صاحبين فرمايي چي په دې صورت كي به مُعْتَقِ له غلام څخه هغه تاوان او قيمت واپس نه
 اخلي ا وَالْوَلَاءُ لِلْمُعْتَقِ او ولاء به [په دواړو صورتونو كي فقط] د مُعْتَقِ آزادونكي شريك لپاره وي.

❶ القول الرابع: قول ابى حنيفة رَجَعَهُ الله، كما ذكر فى رد المختار (ج: ۳، ص: ۷۱)، وكذا فى الهندية (ج: ۲، ص: ۹۰). [القول
 الرابع ج: ۱، ص: ۳۹۱]

اللغات: ﴿صَمَّنَ﴾ د تفهیل ماضي ده: د ضمان ذمه وار جوړول. له یو چا څخه ضمان (تاوان) اخیستل. ﴿اسْتَنْسَى﴾ د استفعال ماضي ده: په غلام زحمت او خواري کښل (هڅه او محنت په کول). یعنې په غلام کسب او مزدوري کول (د دې لپاره چې غلام څه مال وگټي او دخپل پاته حصې قیمت اداء کړي او په پوره توگه آزاد سي). ﴿وَلَامَ﴾ هغه میراث کوم چې له آزاد کړي سوي (مُعْتَق) غلام څخه انسان ته حاصل سي، یا په عقد موالات سره انسان ته حاصل سي.

تشریح: صورت دمستلې ښکاره دی. دلائل او تفصیل به په راتلونکي عبارت کي ذکر سي.

د پورتنۍ مسئلې په باره کي دوه اصوله

وَهَذِهِ الْمَسْأَلَةُ تَبْتَنِي عَلَى خَرَفَيْنِ اَوْ دَا مَسْئَلَهُ پَر دُوو اُصُولُو مَبْنِي دِه اَحَدُهُمَا: تَخْرِجُ الْإِعْتِقَاقِ وَعَدَمُهُ لِه هُنُو څخه یو اُصُول اِدَاعْتِقَاقِ مَتَجَزِي کېدل اَو نه مَتَجَزِي کېدل دِي عَلٰی مَا يَنْشَأُ لَكِه اَمَخْكِي ا چې مَوْرِد ا اُصُول اِبْيَان کړي وَالثَّانِي: اَنْ يَسَارَ الْمُتَعْتِقِ لَا يَنْتَعِمُ سَعَايَةَ الْعَبْدِ عِنْدَهُ اَو دَوِيْم اُصُول دای: چې د مُعْتَق اَزَادونکي شریک ا مالدار والی دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د غلام له کسب ا و مزدوری ا څخه مانع نه دی وَعِنْدَهُمَا يَنْتَعِمُ ا و د صَاحِبِيْنُو رَحْمَتُهُمَا اللهُ په نېز مانع دی لِهْمَا فِي الثَّانِي قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الرَّجُلِ ① يُعْتَقُ نَصِيْبُهُ: "اِنْ كَانَ غَنِيًّا صَمَّنَ وَاِنْ كَانَ فَقِيرًا سَعَى فِي حِصَّةِ الْآخَرِ" په دَوِيْم اُصُول کي د صَاحِبِيْنُو رَحْمَتُهُمَا اللهُ د لیل د نبی ﷺ دا قول دی دهغه سړي په باره کي کوم چې خپله حصه آزاده کړه ا یعنې نبی ﷺ دهغه په باره کي وفرمایل ا: "که چیري داسړی مالدار وي نو ا د وېم شریک د حصې د قیمت ا ضامن به وي او که فقیر وي نو دېل ا د وېم شریک ا د حصې لپاره دي ا په غلام ا سعی ا او کسب ا و کړي قَسَم ا په دې حدیث کي انبي ﷺ تقسیم کړی دی وَالْقِسْمَةُ تُتَانِي الشَّرِكَةَ ا و تقسیم د شرکت منافي دی وَلَهُ اَنَّهُ اخْتَصِمَتْ مَالِيَّةُ نَصِيْبِهِمْ عِنْدَ الْعَبْدِ دامام صاحب د لیل دای: چې د شریک د حصې قیمت د دغه غلام سره محبوس ا بندي ا دی فَلَهُ اَنْ يُصَبِّتَهُ نُو حُكْمُه بَه شَرِيک تَه د اِخْتِيَار وي چې له هغه څخه تاوان ا واخلې کَمَا اِذَا هَبَّتِ الرِّيحُ فِي ثَوْبِ اِنْسَانٍ وَالْقَتْلُ فِي صَبْغِ غَيْرِهِ حَتَّى اَنْصَبَ بِه لکه باد چې د یو چا جامې ا کپړې ا یو و سي ا و دېل چا په رنگ کي یې و اچوي تېر دې چې جامې رنگ سي فَقَعْلُ صَاحِبِ الثَّوْبِ قِيَمَةُ صَبْغِ الْآخَرِ نو ا په دې صورت کي ا د جامو پَر مالک دهغه بل چا قیمت

① تخریج: أخرجه مسلم فی باب ذکر سعاية العبد، ص: ۶۵۳، حدیث رقم: ۱۵۰۳ - ۳۷۷۳، معناه.

واجب دی مُوسراً اَکَانَ أَوْ مُعْسِراً هغه که د جامو مالک مالدار وي او که غریب وي لِیَا قُلْنَا دهغه دلیل په وجه کوم چي موبږ ذکر کړی فَکَذَا هَهُنَا نو همداسي دلته اهم دغه حکم ادى اِلَّا اَنَّ الْعَبْدَ فَقِيْرٌ خُو دا چي اکله ا غلام فقیر وي فَيَسْتَسْعِيْهُ نو هغه به په دې غلام سعی او کسب اکوي ثُمَّ اَلْعَتَبَرُ یَسَارُ التَّيْسِرِ بیا ادمعتق په مالدار والي کي اد گزاری والا مالداري معتبر ده وَهُوَ اَنْ يَنْتَهِكَ مِنَ الْمَالِ قَدَرٌ قِيَمَةُ نَصِيبِ الْآخَرِ او هغه داده چي معتق ددې بل ادویم شریک ا د حصې د قیمت په اندازه مال لري لَا یَسَارُ الْغَنَى نه د زیات مال مالداري ایعني دلته زیاته مالداري مراد نه ده اَلَا اَنَّ بِهِ یُعْتَدِلُ النَّظْرُ مِنَ الْجَانِبَيْنِ حُکْمه چي په همدې ا گزاری والا مالداري اسره د دواړو طرفو نورعايت او مصلحت معتدل پاتیري بِتَحْقِيقِ مَا قَصِدَهُ اَلْبُعْتُ مِنَ الْقُرْبَةِ حُکْمه معتق چي د کوم ثواب نیت کړی وي هغه به اهم ثابت سي وَایْضَالِ بَدَلِ حَقِّ السَّاکِتِ اِلَيْهِ او چپ پاتېدونکي ادویم شریک ا ته به دهغه حق اهم اورسول سي.

اللغات: ﴿هَبَّتْ﴾ دنصر له باب شخه دماضي صیغه ده: هَبَّتِ الرِّيحُ هُبُوبًا: باد چلېدل. هوار الوتل، کله چي ددې باب په صله کي "باء" راسي، نو معنی یې رآخي: په هوا کول (یعني چي باديو شی یووسي او په هوا یې کړي)، ﴿اَلْصَّبْغُ﴾ دانفعال ماضي ده: رنگېدل، په رنگ کي خشتېدل، ﴿سَاكِتٌ﴾ دنصر اسم فاعل دی: خاموش، چپ پاتېدونکی، نه آزادونکی (دلته دویم شریک ته ساکت حُکْمه وایي چي هغه خپله حصه نه ده آزاده کړي بلکي له خپلي حصي خخه یې سکوت اختیار کړی دی)

تشریح: صاحب هدایې فرمایي چي دامسئله (یعني کله چي معتق آزادونکی شریک ا خپل دویم شریک ته دهغه د حصې مال اضمنان او رکړي، نو له غلام شخه دهغه مال اخیستل یا نه اخیستل) پر دوو قاعدو او اصولو مبني دي: ① اول اصول دا دی چي دامام صاحب په رَجَهْ اَلله په نېز اعتاق متجزی کېدای سي او د صاحبینو په نېز اعتاق نه سي متجزی کېدای، لکه د باب په شروع کي چي دا خبره تېرسوه، ② دویم اصول دا دی چي کله معتق (آزادونکی شریک) مالدار وي، نو دهغه مالداري دامام صاحب رَجَهْ اَلله په نېز د غلام له گټي او کسب کولو شخه مانع نه ده او د صاحبینو په نېز مانع ده، داوولي قاعدې دلائل مخکي د باب په اول عبارت کي تېر سول.

په دویمه قاعده کې د صاحبینو رَحْمَتُهَا اللهُ د دلیل حاصل دادی چې په دې مسئله کې قیاس په دورو شیانو کې دیو شي تقاضا کوي، یو ددې تقاضا کوي چې مُعْتَق که مالدار وي او که غریب په دواړو صورتونو کې دي پر هغه د خپل شریک لپاره ضمان واجب وي، ځکه هغه د خپلې حصې آزادولو په وجه د خپل شریک حصه خرابه او فاسده کړه، ځکه چې اوس د هغه د شریک لپاره په خپله حصه کې تصرف کول او خپل ملکیت باقي ساتل ناممکن سو، او د افساد ضمان د مالدارۍ او مفلسۍ په وجه سره نه مختلف کیږي.

دویم قیاس ددې تقاضا کوي چې پر مُعْتَق دي بالکل ضمان نه واجبیږي؛ ځکه چې مُعْتَق په خپله حصه کې تصرف کړی دی (او فقط خپله حصه یې آزاد کړې ده) او په خپله حصه او ملکیت کې تصرف کونکی سړی تجاوز کونکی او متعدي نه شمارل کیږي او نه پر هغه ضمان واجبیږي که څه هم د هغه د تصرف ضرر د بل چا ملکیت ته متجاوز سي، مثلاً که یو سړی د خپل کښت او فصل له پرېکولو او رېپلو څخه وروسته پاته وچو بوټو ته اړ واچوي، او د اړ په وجه د هغه د همسایه د کښت څه حصه هم وسوځل سي، نو پر دغه سړي د خپل همسایه لپاره ضمان نه واجبیږي.

څرنگه چې دا دواړه قیاسونه سره متضاد دي (او هر قیاس په دې مسئله کې جلا تقاضا کوي)، نو ځکه صاحبین دا دواړه قیاسونه پرېږدي او پر هغه حدیث عمل کوي چې په صَحَاحِ سْتِه کې د حضرت ابو هریره رضی الله عنه په حواله سره ذکر سوی دی، یعنی نبی کریم صلی الله علیه و آله د داسې سړي په هکله وفرمایيل کوم چې په مشترک غلام کې خپله حصه آزاده کړې وه: "إِنْ كَانَ غَنِيًّا ضَرِينًا وَإِنْ كَانَ فَقِيرًا سَعَى فِي حَصَّةِ الْآخَرِ"، یعنی که هغه مُعْتَق (آزادونکی شریک) مالدار وي نو هغه به د خپل شریک د حصې د قیمت ضمان وي (یعني پر هغه به د خپل شریک د حصې لپاره ضمان او تاوان واجب وي) او که هغه غریب وي، نو د شریک د حصې لپاره دي کوښښ (او گټه) وکړي (یعني په غلام دي کسب او گټه وکړي او د پاته حصې قیمت او ضمان دي غلام اداء کړي)، په دې حدیث کې د مُعْتَق (آزادونکي شریک) د غربت او مالدارۍ په اعتبار سره نبی کریم صلی الله علیه و آله تقسیم کړی دی، او تقسیم د شرکت منافي دی، لهذا که مُعْتَق (آزادونکی شریک) مالدار وي، نو فقط هغه به ضمان وي او پر غلام به کسب او مزدوري واجب نه وي، او که مُعْتَق غریب وي، نو پر غلام به کسب او مزدوري واجب وي، نو له دې څخه معلومه سوه چې د مُعْتَق مالداري د غلام له کسب او مزدوري څخه مانع ده.

وله إِلْم: دامام صاحب دلیل دادی چې د شریک د حصې قیمت د دغه غلام سره محبوس پاته سو (یعني گواکي غلام ددې شریک د حصې قیمت راوگرځوی او له شریک څخه یې منع کړی)، نو ځکه به شریک ته اختیار وي چې له هغه څخه د خپل قیمت او مال ضمان واخلي، یعني په غلام

کسب او مزدوري وکړي، او دامستله داسي ده لکه ديو سړي جامې چي باديووسي او جامې ديو رنگرېز درنگولو په تپ کې ولوبړي چي دهغه په وجه جامې رنگ سي، يعني په جامو کې رنگ جذب سي، نو په دې صورت کې دجامو پر مالک واجب دي چي درنگرېز درنگ قيمت ورکړي، هغه که دجامو مالک مالدار وي او غريب وي، ځکه چي دهغه سره درنگرېز رنگ محبوس پاته سو، نو په دې وجه درنگرېز لپاره تاوان اخيستل جائز دي، نو همدغسي حکم دلته هم دی چي شريک به له غلام څخه خپل مال اخلي، او که غلام بالکل محتاج او فقير وي، نو په هغه دي کسب او مزدوري وکړي او خپل مال دي ځني واخلي.

او د صاحبينو ذکر سوي حديث جواب دادی چي نبي ﷺ د شرط په توگه په تقسيم کړی دی، يعني سعی او کسب يې د معتق (آزادونکي شريک) پر غرت معلق کړي دی، او داد معتق د مالدارۍ په وخت کې له استسعاء (يعني په غلام د کسب او مزدورۍ کولو) څخه منافي نه دي، ځکه کوم شی چي پر شرط معلق کړی سي نو د شرط د وجود په وخت کې دهغه موجودېدل خو ضروري دي، لېکن د شرط د نشتوالي (ناموجودوالي) په وخت کې دهغه نېستي کېدل (او نه موجودېدل) ضروري نه دي، مثلاً که يو څوک خپل غلام ته ووايي: "إِنْ دَخَلْتَ الدَّارَ فَأَنْتَ حُرٌّ" (که چيري ته کور ته داخل سي، نو آزادي يې)، که په دې صورت کې غلام کور ته داخل سي نو هغه خويقينا آزادېږي، لېکن د نه داخلېدلو په صورت کې نه آزادېدل ضروري نه دي بلکې آزادېدای هم سي په دې توگه چي مالک هغه ته له شرط څخه بغير "أَنْتَ حُرٌّ" ووايي، نو همداسي دلته هم د معتق د مالداروالي باوجود په غلام کسب او مزدوري کېدای سي، معلومه سوه چي د معتق مالداري په غلام د کسب او مزدورۍ کولو څخه مانع نه ده.

ثم المعتبر إلخ: د دې حاصل دادی چي دلته پر آزادونکي سړي د ضمان د وجوب لپاره دهغه په حق کې یَسَّارِ تَيْسِيرٍ معتبر دی، يعني که دهغه سره دومره مال وي چي دخپل شريک حصه په اداء کړي او دغه مال دهغه له ضرورياتو (يعني دهغه او د عيال له نفقي) څخه فارغ وي، نو هغه به مالدار گڼل کېږي (مطلب دا که هغه گزارې والا مال لري او گزاره يې په کيږي، نو مالدار به گڼل کېږي) او دلته یَسَّارِ غَنَاءٍ مراد نه دی چي دهغه سره به ډېر زيات مال وي؛ ځکه چي په یَسَّارِ تَيْسِيرٍ (يعني د گزارې په مال کې) د ضمان په واجبولو کې د دواړو شريکانو فايده سته او د دواړو په حق کې شفقت او مصلحت سته، ځکه چي په دې سره به معتق (آزادونکي شريک) ته دهغه خپل مقصود (يعني ثواب اونېکي) حاصله سي او دويم شريک ته به دخپل حق عوض حاصل سي. والله أعلم وعلیه اتم

پر پورتنی مسئلې یوه تخریج

ثُمَّ التَّخْرِيجُ عَلَى قَوْلِهَا ظَاهِرٌ بَيَاذِ صَاحِبَيْنَا رَحِمَهُمَا اللَّهُ بِقَوْلِ تَخْرِيجِ أَيْمَنِ دَتِيرِي مَسْئَلِي حَكَمِ رَايَسْتَا
 بِنِكَارِهِ دِي قَعْدَمُ رُجُوعِ الْمُعْتَقِ بِشَاظِنِ عَلَى الْعَبْدِ لِعَدَمِ السَّعَايَةِ عَلَيْهِ فِي حَالَةِ الْيَسَارِ نُوْدُ مُعْتَقِ لِبَارِهِ پَر
 غَلَامِ دَضْمَانِ رُجُوعِ نَهْ كُولِ حُكْمِهِ دِي أَيْمَنِ آزَادُونَكِي بَهْ حُكْمِهِ لَهْ غَلَامِ شَخْه دِ تَاوَانِ مَالِ وَاپَسِ نَهْ اخْلِي اچي دِ
 مَالِدَارِي پَهْ حَالَتِ كِي پَر غَلَامِ سَعِي او كَسْبِ او كُولِ وَاجِبِ نَهْ دِي وَالْوَلَاءُ لِلْمُعْتَقِ او وِلَاءِ دِ مُعْتَقِ
 آزَادُونَكِي لِبَارِهِ دِهْ لِأَنَّ الْعِتْقَ كُلَّهُ مِنْ جِهَتِهِ حُكْمِهِ چي ټوله عتق د هغه له طرفه واقع سوی ا دی
 لِعَدَمِ التَّخْرِيجِ حُكْمِهِ چي اعتق انه متجزي کيږي وَأَمَّا التَّخْرِيجُ عَلَى قَوْلِهِ فَخِيَارُ الْإِعْتِقَاقِ لِقِيَامِ مِلْكِهِ فِي
 الْبَاقِ او کوم چي دامام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ پَر قَوْلِ تَخْرِيجِ کول دي نو اشریک ته د خپلي حصې ا د
 آزادولو اختیار سته حُكْمِهِ چي په پاته حصه کي د هغه ملکیت قائم دی إِذَا الْإِعْتِقَاقُ يَتَجَرَّأُ عِنْدَهُ حُكْمُهُ
 چي اعتق دامام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ په نیز متجزي کېدای سي وَالْتَّضْمِينُ لِأَنَّ الْمُعْتَقَ جَانِ عَلَيْهِ بِإِسَادِهِ
 نَصِيْبِهِ او د ضمان اتوان اخیستلو حق په دې وجه اشریک ته ا سته چي مُعْتَقِ د هغه د حصې
 په فاسدولو سره پَر هغه ظلم کونکی دی حَيْثُ امْتَنَعَ عَلَيْهِ الْبَيْعُ وَالْهَبَةُ وَنَحْوُ ذَلِكَ مِنْ سَوَى الْإِعْتِقَاقِ
 وَتَوَابِعِهِ وَالْإِسْتِسْعَاءُ حُكْمِهِ چي اوس ا پَر شریک له آزادولو او د هغه له توابعو او استسعاء شخه بغیر
 خر خول او هبه کول ممتنع دي لِأَيَّائِنَا د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ بیان کړی وَبِزَجْمِ الْمُعْتَقِ بِمَا
 ضَمِنَ عَلَى الْعَبْدِ او دامام صاحب په نیز به ا مُعْتَقِ پَر غلام د ضمان رجوع کوي لِأَنَّهُ قَامَ مَقَامَ السَّائِكِ
 بِأَدَاءِ الضَّمَانِ حُكْمِهِ چي د ضمان اداء کولو په وجه هغه د ساکت ادویم شریک ا قائم مقام سو وَقَدْ
 كَانَ لَهُ ذَلِكَ بِالْإِسْتِسْعَاءِ او د ساکت لپاره دا اختیار د استسعاء په ذریعه ا حاصل او و فَكَذَلِكَ لِلْمُعْتَقِ
 نُوْهُمْدَاسِي بَهْ دِ مُعْتَقِ لِبَارِهِ ا ه م ا دا اختیار ا حاصل ا وِي لِأَنَّهُ مَلَكَهُ بِأَدَاءِ الضَّمَانِ ضَمْنًا او په دې وجه
 ا ه م ا چي مُعْتَقِ د ضمان اداء کولو په وجه د دې غلام ضامن مالک سو فَيَصِيرُ كَأَنَّ الْكُلَّ لَهُ نُوْدَاسِي بَهْ
 سي لکه ټوله غلام چي د هغه لپاره وي وَقَدْ عَتَقَ بَفَضِهِ حالانکي هغه د غلام بعضي حصه آزاده
 کړې ده فَلَهُ أَنْ يُعْتَقَ الْبَاقِ نو هغه ته دا اختیار سته چي پاته حصه آزاده کړي أَوْ يَسْتَسْعِي أَنْ شَاءَ يَا
 که وغواړي نو ا په غلام ا دي کسب او مزدوري او کړي وَالْوَلَاءُ لِلْمُعْتَقِ فِي هَذَا الْوَجْهِ او په دې صورت

کي به ولاء د مُعتق لپاره وي لِأَنَّ الْعِتْقَ كُلَّهُ مِنْ جِهَتِهِ ځکه چي ټوله عتق دهغه له طرفه واقع سوی | دی حَيْثُ مَلَكَهٖ بِأَدَاءِ الضَّمَانِ ځکه چي د ضمان په اداء کولو سره هغه د دغه اټوله غلام مالک سو.

الغایات: ﴿وَلَاءٌ﴾ هغه میراث کوم چي له آزاد کړی سوي (مُعتق) غلام څخه حاصل سي. یا له عقد

موالات څخه حاصل سي، ﴿يَسَارٌ﴾ مالداري، مالدار والی، ﴿مُعْتَقٌ﴾ د افعال اسم فاعل دی:

آزادونکی (څوک چي غلام آزاد کړي)، ﴿جَانِيٌ﴾ د ضرب اسم فاعل دی: مجرم، جنایتکار، (ظالم).

تشریح: څرنګه چي د تېر عبارت مسئله پر دوو جلا قاعدو او اصولو مبني وه، او هغه دواړه اصول د

امام صاحب او صاحبینو رَجَّهٗنَا الله په مینځ کي مختلف فيهِ وو. نو ځکه به د مسئلې تخریج هم د دواړو اصولو مطابق جلا جلا وي. د صاحبینو په نېز به د دې مسئلې تخریج داسي وي چي کله دهغه په نېز په إعتاق کي تجزی کېدای نه سي نو په دواړو شریکانو کي چي کوم شریک غلام آزاد کړي. نو ټوله غلام به دهغه له طرفه آزادېږي، او څرنګه چي د دې حضراتو (صاحبینو) په نېز د مُعتق شریک مالداري د غلام له استسعاء څخه مانع ده، نو ځکه به دویم شریک ته فقط د خپلي حصې د قیمت اخیستلو حق وي چي هغه به دئ له مُعتق څخه اخلي او د غلام ولاء به ټوله مُعتق ته حاصلېږي. ځکه چي ټوله غلام دهغه له طرفه آزاد سوی دی.

د امام صاحب پر اصول به د دې مسئلې تخریج داسي وي چي کله دهغه په نېز په إعتاق کي تجزی کېدای نه سي، او دلته اول شریک (مُعتق) فقط خپله حصه آزاد کړې ده، نو ځکه به د دویم شریک حصه (په غلام کي) قائم پاته وي، او په هغه حصه کي به د دویم شریک ملکیت باقي وي، نو ځکه به دویم شریک ته د خپلي حصې آزادولو اختیار هم وي. همدارنګه هغه ته به له مُعتق څخه د خپلي حصې د ضمان اخیستلو اختیار هم وي؛ ځکه کله چي اول شریک (مُعتق) خپله حصه آزاده کړه نو اوس د دویم شریک لپاره له إعتاق او د إعتاق له توابو يعني له اُم ولد یا مکاتب او مدبر جوړولو څخه بغیر په دې غلام کي د خرڅولو او هبه کولو ټولي لاري بندي سوې. يعني اوس دویم شریک خپله حصه نه خرڅولای سي او نه یې هبه کولای سي، ځکه چي اول شریک (يعني مُعتق) د خپلي حصې په آزادولو سره دهغه حصه خرابه او فاسده کړه، او دا دهغه په حق کي یو قسم ظلم دی، نو ځکه به دویم شریک ته د ضمان اخیستلو اختیار او حق هم حاصل وي، خو کله چي مُعتق دا ضمان دویم شریک ته ورکړي نو بیا به مُعتق ته دا اختیار او حق وي چي هغومره مال له غلام څخه واپس واخلي، ځکه چي مُعتق تر ضمان اداء کولو وروسته د دویم شریک قائم مقام سو، او دویم شریک ته دا

حق وو چي په غلام كسب او گټه وكړي او خپل د حصې مال ځني واخلي، لهذا مُعتق ته به هم دغه حق حاصل وي.

د دې سلسلې دويم دليل دادى چي كله مُعتق ضمان اداء كړى نو هغه ضماند ټوله غلام مالك سو. او څرنگه چي هغه اول فقط خپله حصه آزاد كړې وه، نو ځكه اوس به هغه ته د غلام آزادولو حق هم حاصل وي، او دا حق به هم ورته حاصل وي چي په غلام كسب او مزدوري وكړي او خپل مال ځني واخلي. او تر ضمان وركولو وروسته به همدغه مُعتق ته د غلام ټوله ولاء حاصليري، ځكه چي ټوله اِعتاق د هغه له طرفه ثابت سوي دى.

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

وَلَىٰ خَالٍ إِعْسَارِ الْمُعْتَقِ إِنْ شَاءَ أُعْتِقَ او د مُعتق [آزادونكي] د غريبوالي په حالت كي كه [اساكت] شريك وغواړي نو خپله حصه دي [هم] آزاده كړي لِبِقَاءِ مَلِكِهِ ځكه چي د هغه ملكيت پاته دى وَإِنْ شَاءَ اسْتَسْلَى او كه وغواړي نو په غلام ادبي كسب او مزدوري وكړي لِبِأَيِّئَا د هغه دليل په وجه كوم چي موږ بيان كړى وَالْوَلَاءُ لَهُ فِي الْوَجْهَيْنِ او په دواړو صورتونو كي به دده اساكت شريك لپاره هم ا ولاء وي لَأَنَّ الْعِتْقَ مِنْ جِهَتِهِ ځكه چي عتق دده له طرفه هم واقع سوي ادبي وَلَا يَرْجِعُ اسْتَسْلَى عَلَى الْمُعْتَقِ بِنَاؤُ او مستسعى [غلام] به پر مُعتق په هغه مال سره رجوع نه كوي كوم چي هغه اداء كړى دى بِإِحْتِاجِ بَيْنَتَا په اتفاق سره زموږ ا د امامانو لَأَنَّهُ يُسْلَى لِفَكَائِ رَقَبَتِهِ ځكه چي هغه خو خپل د غاړي د خلاصولو لپاره هڅه او كسب كوي وَلَا يَقْضَى دَيْنًا عَلَى الْمُعْتَقِ او داسي قرض نه اداء كوي كوم چي پر مُعتق لازم وي إِذَا شَاءَ عَلَيْهِ لِعُسْرَتِهِ ځكه چي د خپل غربت په وجه به پر مُعتق هيڅ شى هم لازم نه وي بِخِلَافِ الْمَرْهُونِ إِذَا أُعْتِقَهُ الرَّاهِنُ الْمُفْسِرُ په خلاف د مرهون غلام كله چي هغه غريب راهن آزاد كړي لَأَنَّهُ يُسْلَى فِي رَقَبَتِهِ قَدْ فُكَّتْ ځكه چي [هلته] مرهون غلام د خپل داسي غاړي لپاره هڅه او كسب كوي چي هغه خلاصه كړى سوې آزاده كړى سوې اده أَوْ يَقْضَى دَيْنًا عَلَى الرَّاهِنِ يا هغه يو داسي قرض اداء كوي كوم چي پر راهن لازم دى فَلِهَذَا يَرْجِعُ عَلَيْهِ نو په همدې وجه هغه پر راهن رجوع كولاى سي وَقَوْلُ الشَّافِعِيِّ فِي النُّسْرِ كَقَوْلِهِمَا او د مالدار مُعتق په باره كي د امام شافعي رحمه الله قول د صاحبينو رحمه الله د قول په څير دى وَقَالَ فِي الْمُفْسِرِ: يَنْتَقِلُ

نَصِيبُ السَّائِتِ عَلَىٰ مِلْكِهِ يَتَأَمُّ وَيُوَهَّبُ او د غريب ا مُعتق ا په باره كي هغه فرمايلي دي: چي د ساكت شريك ايمني دويم شريك ا حصه به د هغه په ملكيت كي باقي پاته وي چي هغه به خرڅول كېداي او هبه كېداي سي لَآئِهٖ لَا وَجْهَ اِلَىٰ تَضْيِيقِ الشَّرِيكِ لِإِعْسَارِهِ ۴ ځكه چي د اول شريك ا مُعتق ا د غريبوالي په وجه له هغه څخه د ضمان ا تاوان ا اخيستلو هيڅ صورت نسته وَلَا اِلَىٰ السَّعَايَةِ او نه ا په غلام ا د كسب كولو ا هيڅ صورت سته ا لِأَنَّ الْعَبْدَ لَيْسَ بِحَاٍ وَلَا رَاضٍ بِهِ ځكه چي غلام خو نه مجرم ا جنائتكار ا دي او نه په آزادۍ راضي دي وَلَا اِلَىٰ اِغْتَاكِ الْكُلِّ او نه د ټوله غلام د آزادولو ا هيڅ صورت سته ا لِلْإِفْرَازِ بِالسَّائِتِ ځكه چي ا په دې كي ا د ساكت شريك نقصان دي فَتَعَيَّنَ مَا عَيَّنَاهُ نو كوم څه چي موږ متعين كړه ا چي د ساكت شريك حصه به د هغه په ملكيت كي باقي پاته وي ا فقط هغه متعين سوه قُلْنَا: اِلَىٰ اِلسْتِسْعَاءِ سَبِيلٌ موږ جواب وركوو: چي ا په غلام ا د كسب او مزدورۍ ا كولو لاره سته لَآئِهٖ لَا يَفْتَقِرُ اِلَىٰ الْجَنَايَةِ بَلْ يَتَنَفَّى السَّعَايَةُ عَلَىٰ اخْتِاسِ النَّالِيَةِ ځكه چي استسعاء جنائت ا جرم كولو ا ته محتاج نه ده بلكي استسعاء د قيمت پر احتباس مبني ده ا چي دغه غلام د ساكت شريك قيمت محبوس كړي دي ا فَلَا يُصَارُ اِلَىٰ الْجَنْعِ بَيْنَ الْقُوَّةِ الْمَوْجِبَةِ لِلنَّالِيَةِ وَالْقُفُوفِ السَّالِبِ لَهَا فِي شَخْصٍ وَاحِدٍ لهذا ا فقط ا په يوه غلام كي به دواړي خبري يعني قوت كوم چي د ملكيت سبب دي او ضعف چي هغه د دې قوت سلبونكي دي نه جمع كيږي.

اللفات: ﴿إِعْسَارُ﴾ د افعال مصدر دي: تنگلاسي، غربت (غريبوالی)، ﴿فَكَانَ﴾ د نصر مصدر دي: خلاصول (په اصل كي د قيدي او بندي لپاره استعمالیږي، يعني قيدي له زولنو څخه خلاصول)، خوشي كول، ﴿نَصِيبُ﴾ حصه، برخه، ﴿تَضْيِيقُ﴾ د تفعیل مصدر دي: د ضمان ذمه وار جوړول، له يو چا څخه ضمان (تاوان) اخيستل، ﴿لَا يَفْتَقِرُ﴾ د افتعال نفی صیغه ده: محتاج كېدل، مجبور كېدل، ﴿لَا يُصَارُ﴾ د دې معنی ده: رجوع به نه كيږي، نه به څرځول كيږي، ﴿سَالِبُ﴾ د نصر اسم فاعل دي، سَلَبٌ يَسْلُبُ سَلْبًا وَ سَلْبًا: سلبول، يوشی په زور اخيستل.

تشریح: مخكي چي کومي مسئلې ذکر سوې دهغوی تعلق د مُعتق (آزادونكي) د یسار او مالدارۍ سره وو، اوس د مُعتق د اِعْسَار او غربت سره اړوند مسئلې بیانېږي، چي دهغوی تفصیل دادی که مُعتق غريب او مفلس وي نو بیا به دهغه ساكت شريك ته دوه اختیاره حاصل وي (ساكت شريك دويم شريك ته وايي، يعني يو شريك خو مُعتق دي او بل ساكت شريك دي، ساكت ځكه ورت ته وايي

چي هغه خپله حصه نه ده آزاده کړې بلکي سکوت يې اختيار کړی دی. نو د معتق د غربت په صورت کي هغه ته دوه اختياريه حاصل دي: ① که خوښه يې وي نو خپله حصه دي آزاده کړي. ځکه چي د دغه غلام په پاته حصه کي د هغه ملکیت پاته دی. ② او که خوښه يې وي. نو په دې غلام دي کسب او خواري وکاري او دخپلي حصې قیمت دي ځني واخلي. ځکه چي د هغه د حصې قیمت د غلام سره محبوس دی (يعني گواکي غلام د هغه د حصې قیمت راگرځولی دی). او په دې دواړو صورتونو کي به شریک ته دخپلي حصې ولاء حاصلیږي. ځکه چي په دې دواړو صورتونو کي د هغه له طرفه هم (په خپله حصه کي) عتق واقع سوی دی. او که چيري دویم صورت وي يعني ساکت شریک په غلام کسب او مزدوري وکړي. نو دامام صاحب او صاحبینو په اتفاق دغه غلام له معتق څخه خپل مال واپس نه سي اخیستلای (يعني په دې صورت کي بالاتفاق غلام ته دا حق نسته چي پر معتق رجوع وکړي او خپل مکتسب مال ځني واخلي). ځکه چي دغه غلام خود خپلي غاري د آزادولو لپاره کسب او مزدوري کوي. او یو داسي قرض نه اداء کوي چي هغه د معتق پر ذمه واجب او لازم وي او غلام ته د رجوع حق حاصل سي. ځکه چي معتق خوله مخکي څخه غريب او مفلس دی. لهندا پر هغه باندي دیو شي د لازمېدلو هیڅ لاره نسته. نو په دې وجه غلام له معتق څخه مکتسب مال واپس نه سي اخیستلای. په خلاف د هغه غلام کوم چي مرهون وي او راهن هغه آزاد کړی وي په داسي حال کي چي راهن د غربت په وجه د مرتهن قرض نه سي اداء کولای. نو په دې صورت کي به غلام خپل قیمت په کسب او مزدوري گټي او مرتهن به يې ورکوي. بیا به يې له راهن څخه واپس اخلي (يعني د رهن په صورت کي غلام ته دا حق سته چي پر راهن رجوع وکړي او خپل مکتسب مال ځني واخلي). ځکه چي دلته غلام دخپلي غاري لپاره کسب او مزدوري کړې ده. حال دا چي د هغه غاړه له مخکي څخه آزاده سوې ده (ځکه چي راهن هغه آزاد کړی وو). نو ځکه به دا غلام له راهن څخه هغه مال واپس اخلي.

وقول الشافعي (الخ): فرمایي چي د معتق د مالدار والي په صورت کي دامام شافعي قول هم د صاحبینو د قول په څیر دی. لېکن که معتق غريب او مفلس وي نو دامام شافعي رَحْمَهُ اللهُ مَسْلُک دادی چي په دې صورت کي به د غلام پاته حصه د ساکت شریک (دویم شریک) په ملکیت کي پاته وي او هغه ته به هر ډول اختیار حاصل وي که يې خرڅوي. یا يې هبه کوي: ځکه هغه نه له معتق څخه ضمان اخیستلای سي (ځکه چي معتق له مخکي څخه غريب او مفلس دی). او نه په غلام کسب او مزدوري کولای سي. ځکه د معتق د آزادولو په وجه غلام مجرم نه دی. ځکه چي غلام په دې راضي نه دی (بلکي د غلام له رضاء څخه بغیر معتق هغه آزاد کړی دی). لهندا کله چي د غلام هیڅ جرم او

خطاء نسته، نو بيا به په څه وجه په هغه مظلوم كسب او مزدوري كيږي! همدارنگه د ټوله غلام آزادولو هم هيڅ صورت نسته؛ ځكه چي په دې كي ساكت شريك نقصان دي. نو بس يوه لاره پاته سوه يعني ساكت شريك به دخپلي حصې مالك وي او په خپله حصه كي به هغه ته د هر ډول تصرف كولو اختيار وي.

قلنا الخ: صاحب د هدايي د امام شافعي رَحْمَهُ اللهُ د دغه قول په جواب كي فرمايي چي په غلام د كسب او مزدوري كولو لپاره د ضروري نه دي چي هغه به مجرم او جنايتكار وي بلكي د غلام سره د دويم شريك مال او ملكيت محبوس دي، نو په دې وجه په دغه غلام كسب او مزدوري كول ممكن دي. نو ځكه به په غلام كسب او مزدوري كيږي. ددې لپاره چي په يوه غلام كي د ملكيت موجب قوت يعني "عتق" او د دغه قوت سلبونكي شي يعني رقيت سره جمع نه سي.

پر پورتنۍ مسئلې يوه بله تخريج

قَالَ: وَلَوْ شَهِدَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنَ الشَّرِيكِينَ عَلَى صَاحِبِهِ بِالْعَتَقِ فرمايي: كه چيري له دواړو شريكانو څخه هر يو پر خپل ملگري د غلام آزادولو گواهي ور كړي سَعَى الْقَتْلُ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا فِي نَفْسِهِ نو غلام به له دوی څخه د هر يوه لپاره د هغه په حصه كي هڅه او كسب كوي ايمني غلام به د هر يوه د حصې لپاره خواري كاري او د هغه حصه به اداء كوي. مُسْرَيْنِ كَأَنَّهُ مُعْتَبَرَيْنِ هغه كه دوی دواړه مالداران اشتهمن او يا غريبان وي عِنْدَ أَنْ خَفِيفَةً ادا حكم د امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په نيز ادي وَكَذَا إِذَا كَانَ أَحَدُهُمَا مُسْرًا وَالْآخَرُ مُعْسِرًا او همدارنگه كه له دوی څخه يو مالدار وي او بل غريب وي لَأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يُزْعَمُ أَنَّ صَاحِبَهُ أَغْتَقَ نَفْسَهُ ځكه چي هر يو له دوی څخه دا گومان كوي چي د هغه ملگري خپله حصه آزاده كړې ده فَقَصَارَ مُكَاتَبَاتِي رُغْمَ عُنْدَهُ نو دده د گومان مطابق د امام صاحب رَحْمَهُ اللهُ په نيز ادا غلام ا مكاتب سو وَحَرَّمَ عَلَيْهِ الْإِسْتِزْقَ او پر ده غلام جوړول حرام سوا يعني دا ورته حرام سو چي خپله حصه غلام وگرځوي فَيُضْطَرُّ فِي حَقِّ نَفْسِهِ نو ځكه به دخپل ځان په حق كي دده تصديق كيږي فَيُزْعَمُ مِنَ اسْتِزْقَائِهِ نو له جوړولو څخه به منع كيږي وَيُسْتَسْعِيهِ لِبُكْنِ دَيْءٍ به په غلام سعيه ا كسب او مزدوري كوي لَأَنَّا تَبَقْنَا بِحَقِّ الْإِسْتِزْعَاءِ ځكه چي موږ ته دا يقين دي چي اده ته د استسعاء حق حاصل دي كَأَنَّا كَانُوا صَادِقًا هغه كه دې ا په خپل دعوی كي اربستونی وي يا درواغجن وي لَأَنَّهُ مُكَاتَبَةٌ أَوْ مَمْلُوكَةٌ ځكه چي غلام به يا دده مكاتب وي يا به يې مملوك وي فَلِهَذَا يَسْتَسْعِيَانِهِ نو

حُكْمُهُ هَهُ بِه اَدَوَارُو كِي بِه هِرِيُوهُ سَعَايَه كُولَاي سِي وَلَا يَخْتَلِفُ ذَلِكَ بِالْيَسَارِ وَالْإِسَارِ اَوْ بِه
 مَالِدَارِي اَوْ غَرِيت سِرَه بِه دَا حَكْمُ نَه مَخْتَلَفُ كِي بِرِي لِأَنَّ حَقَّهُ فِي الْحَالَيْنِ فِي أَحَدِ شَيْئَيْنِ حُكْمُهُ چي اَد
 مَالِدَارِي اَوْ غَرِيت اَوْ دَوَارُو حَالَتُونُو كِي مَالِك اَدِ عِتَاق دَعُو كُونَكِي اَتَه بِه دُوو شَيَانُو كِي دِيُوهُ شَي حَق
 سَتَه لِأَنَّ يَسَارَ الْمُعْتَقِ لَا يَنْتَمُ السَّعَايَةُ عِنْدَهُ حُكْمُهُ چي د مُعْتَق اَزَادُونَكِي شَرِيكَ اَد مَالِدَارِي دَامَام
 صَاحِب رَحْمَتُ اللَّهِ بِه نَهز اَد غَلَام اَله سَعَايَه شَخْه مَانَع نَه دَه وَقَدْ تَعَذَّرَ التَّفْصِيلُ لِإِنْكَارِ الشَّرِيكِ اَوْ د
 شَرِيكَ دَانَكَار بِه وَجَه ضَمَان اَتَاوَان اَخِيَسْتَل نَامَمَكُن سُو فَتَعَيَّنَ الْآخَرُ وَهُوَ السَّعَايَةُ نُو حُكْمُهُ اَقْطَا
 دَوِيْم شَي مُتَعَيَّن سُو چي هَفَه سَعَايَه اَد غَلَام كَسْب اَوْ مَزْدُورِي اَكُول دِي وَالْوَلَاءُ لَهَا اَوْ وِلَاء بِه دَوَارُو
 لِبَارَه وَي لِأَنَّ كُلَّ مِنْهُمَا يَقُولُ عَتَقْتُ نَصِيبُ صَاحِبِي عَلَيْهِ بِإِعْتَاقِهِ وَلَاؤُهُ لَهُ حُكْمُهُ چي لَه دُوِي دَوَارُو شَخْه
 هِرِيُو دَا خَبِرَه كُوِي چي زَمَا د مَلْغَرِي حَصَه د هَفَه بِه اَزَادُولو سِرَه اَزَادَه سُوِي دَه نُو د هَفَه د حَصِي
 وِلَاء بِه د هَفَه وَي اِيْمَنِي هِر شَرِيكَ دَدِي خَبَرِي دَعُو كُوِي چي زَمَا شَرِيكَ خِيَلَه حَصَه اَزَادَه كَرِي نُو حُكْمُهُ بِه وِلَاء
 د هَفَه وَي اَوْ عَتَقْتُ نَصِيبِي بِالسَّعَايَةِ وَلَاؤُهُ لِي اَوْ اَمَر شَرِيكَ دَا خَبِرَه كُوِي چي اَزَمَا حَصَه بِه سَعَايَه كُولو سِرَه
 اَزَادَه سُوِي دَه لِهَذَا زَمَا د حَصِي وِلَاء بِه زَمَا وَي وَقَالَ أَبُو يُسُف وَمُحَمَّدٌ: إِنَّ كَانَا مُوسِرَيْنِ الْبَكْنَا
 صَاحِبَيْنِ رَحِمَهُمَا اللَّهُ رَحِمَهُمَا اللَّهُ فَرَمَائِي: كَه چِيرِي دَوَارَه اَشَرِيكَان اَد مَالِدَارَه وَي فَلَا سَعَايَةَ عَلَيْهِ نُو بِر
 غَلَام سَعَايَه كُول اَوْ اجِب اَنَه دَه لِأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يُدْرَأُ عَنْ سَعَايَتِهِ بِدَعْوَى الْعِتَاقِ عَلَى صَاحِبِهِ حُكْمُهُ چي
 هِرِيُو اَشَرِيكَ اَوْ بِر خِيَل مَلْغَرِي دَضْمَان د دَعُو بِه وَجَه سِرَه دَا غَلَام لَه سَعَايَه كُولو شَخْه بِرِي كُوِي
 لِأَنَّ يَسَارَ الْمُعْتَقِ يَنْتَمُ السَّعَايَةُ عِنْدَهُمَا اَوْ اَوْ حُكْمُهُ چي د مُعْتَق مَالِدَارِ وَالِي د صَاحِبِينُو بِه نَهز اَله غَلَام
 شَخْه اَسَعَايَه مَنَع كُوِي إِلَّا أَنَّ الدَّعْوَى لَمْ تُثْبِتْ لِإِنْكَارِ الْآخَرِ خُو دَوِيْم اَشَرِيكَ اَدَانَكَار بِه وَجَه دَعُو
 ثَابِتَه نَه سُوهُ وَالْبَرَاءَةُ عَنِ السَّعَايَةِ قَدْ ثُبِتَتْ لِإِقْرَارِهِ عَلَى نَفْسِهِ اَوْ لَه اَسْتَعْسَاء شَخْه اَد شَرِيكَ اَبَرِي
 كِهْدَل بِر خِيَل خَان د هَفَه بِه اَقْرَار كُولو سِرَه ثَابِت سُو وَإِنْ كَانَا مُقْسِرَيْنِ سَلَى لَهَا اَوْ كَه دَوَارَه
 اَشَرِيكَان اَغَرِبَان وَي نُو غَلَام بِه دَوَارُو لِبَارَه سَعَايَه اَمَخَه اَوْ كَسْب اَكُوِي لِأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يَدْعُو
 السَّعَايَةَ عَلَيْهِ حُكْمُهُ چي لَه دُوِي دَوَارُو شَخْه هِر اَشَرِيكَ اَوْ بِر غَلَام د سَعَايَه كُولو دَعُو كُوِي صَادِقَا
 كَان اَوْ كَاذِبَا هَفَه كَه اَدُو دَوَارَه بِه خِيَلَه دَعُو كِي اَرِيَسْتُونِي وَي يَا دُرُو اَعْجَن وَي عَلَى مَا يَنْتَاهُ لَكَه

اوسا چي موبدا خبره بيان کره إِذَا انْفَتَقَ مُقْسِمٌ حُكْمه چي اذله هرا مُعْتَق مالدار دی وَإِنْ كَانَ أَحَدُهُمَا مُوسِمًا وَالْآخَرُ مُقْسِمًا سَلَى لِلْمُوسِمِ وَمِنْهُمَا او که یو له دوی خخه مالدار وي او بل غریب وي نو غلام به د مالدار لپاره سعایه کوي لَأَنَّهُ لَا يَدْعَى الْقَسَانَ عَلَى صَاحِبِهِ لِإِعْسَارِهِ حُکْمه چي هغه امالدار شریک ا پر خپل ملگري د ضمان دعوی نه سي کولای، د هغه د غربت په وجه وَإِنَّمَا يَدْعَى عَلَيْهِ السَّعَايَةُ هغه فقط پر غلام د سعایه دعوی کولای سي فَلَا يَتَبَرَّأُ عَنْهُ نو حُکْمه به غلام له سعایه خخه نه بري کیږي وَلَا يَسْتَلِي لِلنَّفْسِ وَمِنْهُمَا او غلام به له دوی خخه د غرب ا شریک ا لپاره سعایه نه کوي لَأَنَّهُ يَدْعَى الْقَسَانَ عَلَى صَاحِبِهِ لِيَسَارِهِ حُکْمه چي هغه ا غرب شریک ا پر خپل ملگري د ضمان دعوی کولای سي، د هغه د مالدار والي په وجه فَيَكُونُ مُبَرَّرًا لِلْعَبْدِ عَنِ السَّعَايَةِ نو حُکْمه به هغه له سعایه خخه د غلام بري کونکي وي وَالْوَلَاءُ مَوْقُوفٌ فِي جَمِيعِ ذَلِكَ عِنْدَهُمَا او د صاحبینو په نېز به په دې ټولو ا صورتونو کي ا ولاء موقوفه وي لَأَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يُحِيلُهُ عَلَى صَاحِبِهِ حُکْمه چي له دوی دواړو خخه هریو ولاء پر خپل ملگري ا دویم شریک ا خواله کوي وَهُوَ يَتَبَرَّأُ عَنْهُ او هغه ا دویم شریک ا له دې خخه برائت ا او انکار ا کوي فَيَبْقَى مَوْقُوفًا إِلَى أَنْ يَتَّفَقَا عَلَى إِعْتِقَالِ أَحَدِهِمَا نو حُکْمه به ولاء موقوفه وي تر دې چي دواړه شریکان دیوه شریک پر آزادولو اتفاق وکړي.

اللغات: ﴿شَهِدَ﴾ د سماع ماضي ده: گواهي ورکول، ﴿يُزَعَمُ﴾ دفتح مضارع ده: گومان کول، خیال او تصور کول، ﴿اسْتَرْقَأَ﴾ د استفعال مصدر دی: غلام جوړول، ﴿تَصَيَّبَ﴾ حصه، برخه، ﴿مُبَرَّرَ﴾ د تفعیل اسم فاعل دی: بري کونکي (دیو چاله غاري خخه دیو شي ساقطونکی)، معافونکی، ﴿يُحِيلُ﴾ د افعال مضارع ده: یو څوک پر بل چا حواله کول.

تشریح: عبارت خود پر اوږد دی لېکن په دې عبارت کي بیان سوې مسئله ډېره آسانه ده، د مسئلې حاصل دادی چي که له دواړو شریکانو خخه هر شریک دا اقرار وکړی چي هغه غلام آزاد کړی دی (یعني هر شریک ووايي چي ما غلام آزاد کړی دی)، نو په دې صورت کي د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر دې غلام واجب دي چي د هر شریک د حصې لپاره خواري وکاري کسب او گټه وکړي، برابره ده که دا دواړه شریکان مالداران وي یا غریبان وي، یا که په دوی کي یو غریب وي او بل مالدار وي: دلیل دا دی چي له دوی خخه هر شریک دا گومان او تصور کوي چي دده ملگري خپله حصله آزاده کړې ده.

لهذا تصور او گومان په وجه دده په نېز (يعني دهر يوه په نېز) دا غلام مكاتب سو. او اوس دده لپاره دا حرام دي چي دا غلام خپل رقيق جوړ كړي (يعني اوس دهر يو لپاره دا حرام دي چي خپله حصه غلام وشماري). لهذا خاص دده په حق كي به دده تصديق كيږي (كه څه هم دده گومان دخپل ملگري په حق كي صحيح نه دی. لېكن په خپل حق كي به دده تصديق كيږي). او د غلام رقيق جوړول به دده لپاره حرام وي. او دده لپاره به فقط په دې غلام سره د كسب او مزدوري كولو حق وي. ځكه چي موږ ته دا يقين دی (يعني موږ ته په تېرو مسئلو كي دا په يقيني توگه معلومه سوه) چي اوس دده لپاره په غلام د كسب او مزدوري كولو (يعني داستسعاء) حق سته. هغه كه دئ په خپل اقرار او قول كي رېښتونی وي او كه درواغجن وي (په دې دواړو صورتونو كي دده لپاره داستسعاء حق سته چي په غلام كسب او مزدوري وكړي. او دخپلي حصې قيمت ځني واخلي). ځكه كه دا شريك په خپل اقرار كي رېښتونی وي نو غلام به مكاتب وي. او كه درواغجن وي. نو غلام به مملوك وي. او د مكاتب او مملوك دواړو كسب او گټه دخپل مالك (مولی) لپاره وي. نو ځكه به د صلق او كذب په دواړو صورتونو كي ده ته داستسعاء حق وي (يعني دا حق چي په غلام كسب او مزدوري وكړي. او دخپلي حصې قيمت ځني واخلي). او د غربت او مالدارۍ په وجه دا حكم نه متخلف كيږي. ځكه څوك چي دا اقرار او دعوی كوي چي زما شريك خپله حصه آزاده كړې ده. هغه ته د غربت او مالدارۍ په دواړو حالتونو كي له دوو شيانو څخه فقط د يوه شي حق حاصل دی او هغه دا چي د معتق مالدارۍ په صورت كي به له خپل شريك څخه ضمان (تاوان) اخلي. يا په غلام كي به كسب او مزدوري (استسعاء) كوي. ځكه چي د معتق يسار (مالداري) دامام صاحب رَجَه الله په نېز په غلام له كسب او مزدوري كولو څخه مانع نه ده (لكه مخكي چي دا خبره تېره سوه). او دلته ضمان اخيستل ناممكن دي. ځكه كله چي دا شريك دخپل ځان له طرفه د غلام د آزادولو منكر دی. او د دويم شريك له طرفه د غلام آزادولو مدعي دی. نو دې شريك لپاره د ضمان اخيستلو هيڅ صورت نسته. لهذا اوس به فقط هغه ته داستسعاء حق وي. خو بيا هم د غلام ولاء به د دواړو شريكانو په مينځ كي مشترك وي. ځكه چي هر شريك د دې خبري مدعي دی چي زما ملگري خپله حصه آزاده كړې ده. نو ځكه ولاء دهغه ده. او زما حصه داستسعاء په وجه سره آزاده سوه. نو ځكه زما د حصې ولاء زما ده.

ددې په خلاف د صاحبينو رَجَه الله مسلك دا دی چي كه چيري دواړه شريكان مالدار وي. نو پر غلام سعايه (كسب او مزدوري كول) واجب نه دي. ځكه كله چي دلته هر شريك پر خپل ملگري د ضمان دعوی كوي. نو په دې دعوی سره هر شريك خپل غلام له سعايه څخه بري كوي. او بل دا چي د صاحبينو په نېز د معتق د مالدارۍ په صورت كي هم پر غلام سعايه نه واجبيږي. نو په دې وجه هم پر

غلام سعيه واجب نه ده. او څرنگه چي يو شريک د بل شريک د اقرار او دعویٰ منکر دی. نو ځکه به د غلام عتق نه ثابتېږي. او د هر شريک اقرار او دعویٰ به د هغه په خپل حق کي ثابت وي. او هغه مالدار هم دی. نو ځکه به د هغه اقرار د هغه پر ذات لازم وي. او هغه به له استسعاء څخه بري وي (يعني پر غلام به د هغه لپاره سعيه کول اکسب او مزدوري کول واجب نه وي).

د ان کانا الخ: د دې حاصل دا دی چي که چيري دواړه شريکان غريبان وي. نو په دې صورت کي به غلام د دواړو لپاره سعيه (کسب او گټه) کوي. هغه که هر مدعي (شريک) صادق وي يا کاذب وي. ځکه چي د معتق د غريبوالي په وجه پر ده د استسعاء وجوب يقيني دی (يعني کله چي آزادونکی غريب وي. نو مخکي معلومه سوه چي پر دويم شريک فقط همدغه ضروري دي چي په غلام کسب او گټه وکړي او له آزادونکي څخه ضمان نه واخلي. او دلته هر شريک معتق (آزادونکی) دی. او هريو غريب دی). نو ځکه په دې صورت کي يوازينی لاره استسعاء ده. نو ځکه به فقط همدغه لار متعين کيږي (او ضمان به نه لازمېږي)

د ان کان احدهما الخ: فرمايي چي که له دواړو شريکانو څخه يو مالدار وي او بل غريب وي. نو په دې صورت کي حکم دا دی چي غلام به د مالدار لپاره سعيه کوي او د غريب لپاره به د هغه پر شريک ضمان واجب وي. ځکه کوم شريک چي مالدار دی. هغه پر خپل غريب شريک د ضمان دعویٰ نه سي کولای. ځکه چي د غريب په وجه غريب شريک هيڅ شی نه سي ورکولای. لهدا د مالدار له شريک په طرف کي فقط د استسعاء دعویٰ متعين سوه (يعني هغه فقط په غلام سعيه کولای سي)

او څرنگه چي دلته غريب شريک پر خپل مالدار شريک باندي د ضمان (تاوان) دعویٰ کوي. او د مدعي عليه (مالدار شريک) د مالدار والي په وجه دا ممکن هم دي. نو ځکه د هغه (غريب شريک) لپاره د استسعاء لاره بنده سوه.

او د صاحبينو په نېز به په دې ټولو صورتونو کي د دغه غلام ولاء موقوفه وي. ځکه کله چي هريو د دعویٰ کوي چي زما ملگري خپله حصه آزاد کړی ده او هر ملگري د بل ملگري د دعویٰ انکار هم کوي. نو بنسکاره خبره ده چي معامله به لانجمنه او ستونزمنه وي. او تر څو چي دواړه شريکان د يوه شريک پر اعتاق (آزادولو) اتفاق نه وکړي تر هغه وخته پوري به ولاء هم موقوفه وي.

د دوو شريكانو د معلق اعتاق يو صورت

وَلَوْ قَالَ أَحَدُ الشَّرِيكَينِ: إِنَّ لَمْ يَدْخُلْ فَلَانٌ هَذِهِ الدَّارَ غَدًا فَهُوَ حُرٌّ أَوْ كَهَ چيري له دواړو شريكانو څخه يو
 اشرېك او وايي: كه فلانكي سړي سبا دغه كور ته داخل نه سي نو هغه ازما غلام آزاد دی و قَالَ
 الْآخَرُ: إِنَّ دَخَلَ فَهُوَ حُرٌّ اوبل اشرېك او وايي: كه چيري فلانكي سړي [كور ته] داخل سي نو هغه
 آزاد دی فَكَمْطَى الْقَدَّ وَلَا يَدْرِي أَدَخَلَ أَمْ لَا نو د سبا ورځ تېره سي او دا معلومه نه سي چي فلانكي داخل
 سو، كه نه؟ عَتَقَ النِّصْفُ نو اد غلام انيمه حصه آزاديږي. وَسَلَى لَهُمَا فِي النِّصْفِ الْآخَرِ او په اياته انيمه
 حصه كي به غلام د دوی دواړو لپاره سعایه اكسب او مزدوري كوي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ ❶ او
 د [حكم] د شېخينو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز دی وَقَالَ مُحَمَّدٌ: يَسْتَلِي فِي جَمِيعِ قِيَمَتِهِ او امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ
 فرمايي: چي غلام به د ټوله قيمت لپاره سعایه كوي لِأَنَّ النِّقْطَ عَلَيْهِ بِسُقُوطِ السَّعَايَةِ مَجْهُولٌ ځكه
 پر كوم اشرېك چي د سعایه د سقوط حكم سوی دی هغه مجهول انا معلوم دی وَلَا يُنْكِنُ الْقَضَاءُ
 عَلَى الْمَجْهُولِ او پر مجهول كس فيصله كول ممكن نه دي فَصَارَ كَمَا إِذَا قَالَ لِغَيْرِهِ: لَكَ عَلَى أَحَدِنَا أَلْفٌ
 دِرْهَمٌ نو داسي سولكه يو څوك چي بل چا ته ووايي: ستا لپاره په موږ كي پر يوه زر درهمه دي
 فَإِنَّهُ لَا يَقْطَعُ بِشَيْءٍ لِلْجَهَالَةِ نو په دې صورت كي ا به د جهالت په وجه د هېڅ شي فيصله نه كيږي كَذَا
 هَذَا همداسي به دا [هم] اوي ايمني همداسي به دلته هم دا حكم وي ا وَلَهُمَا: أَنَا تَيَقُّنًا بِسُقُوطِ نِصْفِ السَّعَايَةِ و
 د شېخينو رَحْمَتُ اللَّهِ دليل دا دی: چي موږ ته د نصف سعایه ايمني د غلام د نصف قيمت په حق كي له
 غلام څخه د سعایه ا د ساقطېدلو يقين سته ايمني د دې سقوط يقيني دی لِأَنَّ أَحَدَهُمَا حَانِثٌ يَتَقَيَّنُ ځكه
 چي په دې دواړو شريكانو كي به يو په يقيني توگه حانث وي وَمَعَ التَّيَقُّنِ بِسُقُوطِ النِّصْفِ كَيْفَ يَقْطَعُ
 بِوُجُوبِ الْكُلِّ نو د نصف سعایه د سقوط د يقيني كېدلو سره به څرنكه د كُلِّ سعایه د وجوب فيصله
 وكړي سي وَالْجَهَالَةُ تَرْفَعُ بِالسُّيُوءِ وَالتَّوْزِيْعِ او دلته جهالت پر دواړو شريكانو په غورولو او وېشلو
 سره ليري كيږي كَمَا إِذَا أَعْتَقَ أَحَدُ عَبْدَيْهِ لَا بَعَيْنَهُ أَوْ بَعَيْنَهُ وَنَسِيَهُ لَكَ كله چي يو سړي له خپلو دوو

❶ القول الرابع: هو هذا قول الشيخين رَحْمَتُ اللَّهِ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۱۹، ۲۰). [القول الرابع ج: ۱]

غلامانو څخه يو غير معين انا ټاکل سوی ا غلام آزاد کړي يا معين اټاکل سوی ا غلام آزاد کړي لېکن هغه اير ته اخني هير سي وَمَا قَبْلَ التَّذْكِرِ اَوْ الْبَيَانِ او بيا د هغه له يادېدلو يا بيانولو څخه مخکي مړ سي انو د دواړو غلامانو نصف، نصف به آزادېږي. همداسي به له هم دا حکم وي اَوْ يَتَأْتِي الشَّعْرُ فِيهِ عَلَى اَنْ اِلْسَارَ يَنْتَمُ السَّعَايَةِ اَوْ لَا يَنْتَمُهَا او په دې مسئله کي تفرع پر دې بنياد حاصلېږي چي مالداري سعايه منع کوي يا يې نه منع کوي عَلَى الْاِخْتِلَافِ الَّذِي سَبَقَ د هغه اختلاف مطابق کوم چي مخکي ذکر سو.

اللغات: ﴿عَد﴾ سبا، راروانه ورځ، ﴿شَيْئٌ ع﴾ غورېدل، ﴿تَوَزُّعٌ﴾ د تفصيل مصدر دی: وېشل،

تقسيمول، ﴿تَفْرِيعٌ﴾ د تفصيل مصدر دی: فرع، فرع کول، قياس کول (قياسول).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که يو غلام د دوو مالکانو په مینځ کي مشترک وي، بيا له دوی څخه يو شریک وويي: اِنْ لَمْ يَدْخُلْ فَلَانَ هَذِهِ الدَّارَ غَدًا فَهُوَ حُرٌّ (يعني که فلانکی سړی سبا کور ته داخل نه سو، نو دا غلام آزاد دی)، او دویم شریک د دې برعکس وويي: اِنْ دَخَلَ فَلَانَ هَذِهِ الدَّارَ فَهُوَ حُرٌّ (يعني که فلانکی سړی سبا کور ته داخل سو، نو دا غلام آزاد دی)، (يعني يو شریک د نه داخلېدلو خبره وکړي او بل شریک د داخلېدلو خبره وکړي)، او بيا د سبا ورځ تېره سي، او دا معلومه نه سي چي فلانکی سړی کور ته داخل سو، او که نه سو، نو په دې صورت کي حکم دا دی چي نصف غلام آزادېږي، او د نصف غلام د قيمت اداء کولو لپاره به غلام د دواړو شریکانو لپاره سعايه (کسب او مزدوري) کوي، دا د شيخينو رَجَحُهَا الله مذهب دی، او امام محمد رَجَحَهُ الله فرمايي چي غلام به د ټوله قيمت لپاره سعايه کوي، په دې شرط که دا دواړه شریکان غریبان وي، او که دواړه مالداره وي، نو د هيچا لپاره به هم سعايه نه کوي، او که يو مالدار وي او بل غریب وي، نو د مالدار لپاره به په نصف قيمت کي سعايه کوي، او د غریب لپاره به سعايه نه کوي.

د شيخينو دليل: دا دی چي په دې مسئله کي له دواړو مالکانو (شریکانو) څخه د يوه مالک حادث کېدل (يعني د يوه مالک په حصه کي آزادي واقع کېدل) يقيني او ضروري دي، ځکه چي د سبا په ورځ کي به خامخا دخول يا نه دخول موجود سوی وي (يعني يا فلانکی سړی به داخل سوی وي، يا به نه وي داخل سوی، په دې دواړو شیانو کي به خامخا يو شی موجود سوی وي)، او د دې يوه شي په وجود سره به نیم غلام په يقيني توگه آزاد سوی وي، او د کوم مالک په حصه کي چي آزادي واقع سي، د هغه لپاره د استسما حق ساقطېږي (يعني هغه په غلام سعايه ا کسب او مزدوري ا نه سي

کولای). لهذا کله چي دلته د نصف قیمت په سلسله کي د سعایه ساقطېدل یقیني دي (یعني خامخا دیوه مالک په حق کي سعایه ساقط ده). نو بیا به څنگه پر غلام د ټوله قیمت سعایه واجب وي. نو صحیح خبره هغه ده کوم چي موږ (شینخینو) بیان کړه. یعني پر غلام به فقط د نیمت قیمت لپاره سعایه کول واجب وي.

د امام محمد دلیل دا دی چي د کوم مالک په حق کي چي سعایه ساقط ده. هغه دلته مجهول دی (یعني معلوم نه دی چي په دې دواړو مالکانو کي به هغه مالک کوم یو وي چي د هغه په حصه کي آزادي واقع سوې وي). او کوم کس چي معلوم نه وي پر هغه حکم لگول ممکن نه دي. نو دا مسئله داسي سوه لکه یو څوک چي بل چاته ووايي: ”په ما او تا کي پر یو چا ستا لپاره زر درهمه واجب دي“. نو دلته د جهالت په وجه هیڅ فیصله او حکم کېدلای نه سي. همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم هیڅ حکم نه کیږي.

والجهالة إلخ: له دې ځایه د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ د دلیل جواب ورکوي. حاصل یې دا دی چي که څه هم دلته مُقَضًى علیه بِسُقُوطِ السَّعَايَةِ مجهول دی (یعني که هغه څه هغه مالک معلوم نه دی چي د هغه په باره کي سعایه ساقط ده). لېکن کله چي د غلام د نیمې حصې (نصف غلام) آزادي پر دواړو مالکانو تقسیم کړی سی. نو دا جهالت به ختم سي. او کله چي جهالت ختم سي. نو بغیر له څه ممانعت څخه به د غلام نصف (نیمه حصه) آزاده سي. او د پاته نصف لپاره به پر هغه سعایه او گټه واجب وي چي هغه به د دواړو شریکانو په مینځ کي مشترک وي. د دې مثال دا دی لکه یو سړي چي له خپلو دوو غلامانو څخه یو غیر معین غلام آزاد کړي. یا یو معین غلام آزاد کړي. لېکن بیا له هغه څخه هر سي چي ما کوم یو آزاد کړی وو. او تر دې وروسته هغه سړی بیا یو غلام معین نه کړي او په همدغه وخت کي مړ سي. نو په دې صورت کي به د هغه د دواړو غلامانو نصف. نصف حصه آزاده وي. او د نصف حصې د آزادولو لپاره به پر دواړو غلامانو سعایه واجب وي. همداسي به دلته هم د نصف غلام آزادي پر دواړو مالکانو تقسیمېږي. او د پاته نصف د آزادۍ لپاره به هغه غلام د دواړو مالکانو لپاره سعایه (کسب او گټه) کوي.

وینالی إلخ: فرمایي چي دا مسئله پر دې خبره مبني ده چي آیا یسار او مالداري د سعایه لپاره مانع ده. که نه؟ او په دې باره کي د امام صاحب او صاحبینو اختلاف تېر سو. یعني د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز مالداري د سعایه لپاره مانع نه ده. لېکن د صاحبینو په نېز مانع ده.

د پورتني مسئلي يو بل صورت

وَلَوْ خَلَفَا عَلَى عَبْدَيْنِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا لِأَحَدِهِمَا أَوْ كَهِيرِي دوه خلک پر دوو غلامانو قسم وکړي په دوی کي هر سړی د یوه لپاره ایښي د هر یوه جلا غلام وي او هر یو پر خپل غلام قسم وکړي لَمْ يَغْتِقْ وَاحِدٌ مِنْهُمَا نو له دوی څخه یو غلام اهم انه آزادېږي لِأَنَّ الْمُتَّقِضَ عَلَيْهِ بِالْعِتْقِ مَجْهُولٌ ځکه پر کوم مالک اچي د آزادي حکم افيصله کيږي هغه مجهول دی وَكَذَلِكَ الْمُتَّقِضُ لَهُ اوهمدارنگه د کوم غلام لپاره چي حکم کيږي هغه اهم مجهول دی فَتَفَاحَشَتْ الْجَهَالَةُ نو جهالت فاحش سو فَاَمْتَنَعَ الْقَضَاءُ لهذا فيصله کول ممتنع سو وَفِي الْعَبْدِ الْوَاحِدِ الْمُتَّقِضِ بِهِ مَعْلُومٌ او د یوه غلام په صورت کي چي پر چا حکم افيصله کيږي هغه معلوم وي فَغَلَبَ الْمَعْلُومُ الْمَجْهُولُ نو ځکه اهله معلوم پر مجهول غالب سو.

اللفات: ﴿فَتَفَاحَشَتْ﴾ د تفاعل ماضي ده: زیات څرگندېدل، ډېر بدېدل.

تشریح: صورت د مسئلي: دادی که چیري په دواړو مالکانو کي د هر مالک لپاره جلا، جلا غلام وي، او په دوی کي یو مالک ووايي: "إِنْ دَخَلَ زَيْدٌ هَذِهِ الدَّارَ فَعَبْدِي حُرٌّ، اوبل مالک ووايي: إِنْ لَمْ يَدْخُلْ زَيْدٌ هَذِهِ الدَّارَ غَدًا فَعَبْدِي حُرٌّ، اویا د سبا ورځ تېره سي او دا معلومه نه سي چي زید کور ته داخل سو، او که داخل نه سو، نو په دې صورت کي یو غلام هم نه آزادېږي او دا حکم متفق علیه دی: دلیل دادی چي دلته مَقْضَى علیه مالک مجهول دی (یعني د کوم مالک غلام چي آزاد سوی دی، هغه نامعلوم دی)، اوهمدارنگه کوم غلام چي آزاد سوی دی، هغه هم مجهول دی، نو دلته جهالت فاحشه راغلی، او د جهالت فاحشه په وجه سره قاضي هیڅ حکم نه سي کولای. ها! که دا دواړه مالکان په یوه غلام کي مشترک وای، نو په دې صورت کي به نصف غلام پر دواړو تقسیم سوي وای او جهالت به ختم سوي وای (لکه په تېره مسئله کي)، نو په دې وجه په مخکنۍ مسئله کي د غلام نصف تقسیمول صحیح دي، او په دې مسئله کي ممنوع دي.

که له دواړو شریکانو څخه یو شریک پلار وي (تفصیلی بیان)

وَإِذَا اشْتَرَى الرَّجُلَانِ ابْنًا أَحَدُهُمَا أَوْ كَلَهُ چي دوه خلک رانیسي اداسي غلام چي منه ا په دوی دواړو کي د یوه زوی اوي ا عَتَقَ نَصِيبُ الْآبِ نو د پلار حصه آزادېږي لِأَنَّهُ مَلَكَ شَقَصَ قَرِيبِهِ ځکه چي پلار د خپل قریب ازوی ا د حصې مالک سو وَشَرَاءُؤُهُ إِعْتَاقٌ او د قریب رانیول اعتاق آزادول ا دي عَلَى مَا مَرَّ لَكَ

مخکي چي دا امستله ا تیره سوه وَلَا هَمَّانَ عَلَيْهِ او پر پلار به هیش ضمان او اوجب انه وي عَلِمَ الْاَخَرُ
أَنَّهُ ابْنُ شَرِيكِهِ اؤلم یغلتم هغه که دویم [شریک] په دې خبر وي چي دا د هغه د شریک زوی دی او کی
خبر نه وي ایمنی په دې خبر وي چي دا زما د شریک زوی دی او که خبر نه وي وَكَذَا إِذَا وَرَثَا او همدارنگه کله
چي دوی دواړه د هغه وارثان سي وَالشَّرِيكُ بِالْإِخْتَارِ إِنْ شَاءَ أَتَقَى لِعَمِيهِ وَإِنْ شَاءَ اسْتَشْعَلَ الْعَبْدُ او
ادویم [شریک] ته به اختیار وي که وغواړي نو خپله حصه دي آزاده کړي او که وغواړي نو په غلام
دي هڅه او کسب او کړي وَلَهَذَا عِنْدَ ابْنِ خَلْفَةَ او دا [حکم] د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز دی
وَقَالَ: فِي الشَّرَاءِ يَفْتَنُ الْأَبُ نِصْفَ قِيَمَتِهِ إِنْ كَانَ مُوسِرًا او صاحبین رَحْمَتُهُمَا الله فرمایي: چي د شرا
ارانیولو په صورت کي که پلار مالدار وي نو د غلام د نصف قیمت ضامن به وي وَإِنْ كَانَ مُعْسِرًا او
که چیري هغه غریب وي سَعَى الْإِبْنُ فِي نِصْفِ قِيَمَتِهِ لِشَرِيكِ أَبِيهِ نو غلام زوی به دخپل پلار د شریک
لپاره په خپل نصف قیمت کي هڅه کوي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ إِذَا مَلَكَ بِهَبَّةٍ أَوْ صَدَقَةً أَوْ وَصِيَّةً او پر
همدغه اختلاف دي کله چي دوی دواړه د هبه یا صدقه یا وصیت په ذریعه د هغه مالکان سي وَعَلَى
هَذَا إِذَا اشْتَرَاهُ رَجُلَانِ او پر همدغه اختلاف دي کله چي دوه خلک یو غلام رانیسي وَأَحَدُهُمَا قَدْ خَلَفَ
بِعَتَقِهِمْ إِنْ اشْتَرَى نِصْفَهُ په داسي حال کي چي له دوی څخه یوه دا قسم کړی وي چي که چیري هغه د
دې غلام نیمه حصه رانیسي نو هغه آزاده ده ایمنی که دوه خلک یو غلام رانیسي، او یوه سړي مخکي دا قسم
کړی وي چي که مانیم غلام رانیوی نو هغه آزاد دی، او اوس هغه نیم غلام رانیوی نو هغه خو آزاد سو، لهندا که په دې
صورت کي آزادونکی مالدار وي، نو د صاحبینو په نېز به هغه د نصف قیمت ضامن وي لَهُمَا: أَنَّهُ أَبْطَلَ لِعَمِيهِ
صَاحِبِهِ بِالْإِغْتَايِ د صاحبینو دلیل دا دی: چي معتق [پلار دخپلي حصې] په آزادولو سره دخپل
ملگري ادویم شریک حصه باطله کړه لَأَنَّ شَرَاءَ الْقَرِيبِ إِغْتَايٌ ځکه چي د قریب رانیول إعتاق دي
وَصَاءٌ هَذَا كَمَا إِذَا كَانَ الْعَبْدُ بَيْنَ أَجْنَبِيَيْنِ انوا داسي سولکه یو غلام چي د دوو اجنبي خلکو په مینځ
کي مشترک وي فَأَتَقَى أَحَدُهُمَا لِعَمِيهِ اوله دوی څخه یو خپله حصه آزاده کړي وَلَهُ: أَنَّهُ زَفِيَ بِإِفْسَادِ

* القول الرابع: قول ابی حنیفه رَحْمَةُ الله، کما ذکر فی رد المحتار (ج: ۳، ص: ۲۰)، وکذا فی الخائصة (ج: ۲، ص: ۲۸۲).

[القول الرابع ج: ۱، ص: ۳۹۵]

نصيبه او دامام صاحب رَحْمَةُ الله دليل دادی: چي هغه [دويم] شريک د خپلي حصې په فاسدېدلو راضي دی فَلَا يُضَيِّنُهُ لهذا مُعتق [پلار] به دهغه ضامن نه وي كَمَا إِذَا أُذِنَ لَهُ بِإِعْتِقَاقِ نَصِيْبِهِ مَرِيخًا لَكَ اې هغه صورت کي هم چي څوک نه ضامن کيږي ا کله چي هغه بل چا ته قصداً د خپلي حصې آزادولو اجازه ورکړې وي وَدَلَالَةُ ذَلِكَ أَنَّهُ شَارَكَهُ فِيهَا هُوَ عِلَّةُ الْعِتْقِ وَهُوَ الشَّرَاءُ او [دويم] شريک [د رضامندی] دليل دادی چي هغه د پلار سره په داسي شي کي شرکت وکړی چي هغه د عتق علت دی او هغه رانيول دي لِأَنَّ شَرَاءَ الْقَرِيبِ إِمْتِثَاقٌ ځکه چي د قريب رانيول إعتاق دي حَتَّى يَخْرُجَ بِهِ عَنْ عَهْدَةِ الْكَفَّارَةِ عِنْدَنَا همدا وجه ده چي زموږ په نېز د قرايب رانيولو په وجه مشتري د کفارې له ذمه واری څخه وځي وَهَذَا أَصْنَانُ إِفْسَادٍ فِي ظَاهِرِ قَوْلِهِمَا او د صاحبينو رَحْمَتُهَا الله په ظاهري قول کي داد فاسدولو تاوان [ضمنان] فساد دی حَتَّى يَخْتَلِفَ بِالْيَسَارِ وَالْإِعْسَارِ همدا وجه ده چي د مالدارۍ يا غرت په وجه هغه بدليږي [رابطليږي] فَيَسْقُطُ بِالرِّضَا نو د رضاء په وجه به دا ضمان ساقطیږي وَلَا يَخْتَلِفُ الْجَوَابُ بَيْنَ الْعِلْمِ وَعَدَائِهِمْ او [دويم] شريک [د خبرتيا او ناخبرتيا] په وجه به اهم حکم نه بدليږي [يعني] په دې سره به هم حکم نه بدليږي چي دويم شريک په دې خبروي چي دازما د شريک زوی دوی او که خبر نه وي وَهُوَ ظَاهِرُ الرَّوَايَةِ عَنْهُ او همدا له امام صاحب رَحْمَةُ الله څخه ظاهر روايت دی لِأَنَّ الْحُكْمَ يُدَارِعُ عَلَى السَّبَبِ ځکه چي حکم پر سبب دائر کيږي [يعني] د حکم دار و مدار پر علت دی كَمَا إِذَا قَالَ لِغَيْرِهِ: كُلْ هَذَا الطَّعَامَ وَهُوَ مَبْنُوكٌ لِلْأَمْرِ لکه يو څوک چي بل چا ته ووايي: دا خوراک وخوره! او هغه [خوراک] د آمر په ملکيت کي وي وَلَا يَغْلَمُ الْأَمْرُ بِبَنِيهِمْ اېکن آمر په خپل ملکيت خبر نه وي.

اللغات: ﴿هَقْمٌ﴾ ټوکړه (ټوټه)، حصه، ﴿شَرَاءٌ﴾ د ضرب مصدر دی: رانيول، ﴿إِفْسَادٌ﴾ د افعال

د باب مصدر دی: فاسدول، خرابول، ﴿يُدَارِعُ﴾ د مضارع صيغه ده: مدار کېدل (يو شي پر بل شي مبني کېدل).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي مثلاً زید د خالد زوی دی او عمر د خالد شريک دی، او بيا خالد او عمر دواړو په گډه د خالد زوی يعني زید رانيوی، نو د رانيولو سره سمدستي د پلار يعني د خالد حصه آزادېږي، ځکه چي په دې حديث "مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ مَحْرُومٌ مِنْهُ عِتْقٌ عَلَيْهِ" کي د قريب رانيول او د قريب مالک کېدل د عتق علت گرځول سوی دی، او پلار يعني پر خالد به هيڅ ضمان

واجب نه وي. برابره ده که دپلار شریک یعنی عمر ته دا خبره معلومه وي چي زید د خالد زوی دی. او که معلومه نه وي، او همدا حکم په هغه صورت کي هم دی کله چي خالد او عمر د زید وارثان سي. نو په دې صورت کي هم د خالد حصه آزاديږي، دا حکم دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز دی. او د میراث په مسئله کي د صاحبینو قول هم دامام صاحب د قول په څیر دی، لېکن د شراء (رانیولو) په مسئله کي د صاحبینو په نېز حکم دا دی چي که پلار (خالد) مالدار وي، نو پر هغه به دخپل شریک (یعني د عمر) د حصې ضمان واجب وي، او که پلار غریب وي، نو په دې صورت کي به غلام (زید) دخپل پلار د شریک لپاره سعایه (کسب او گټه کوي)، او همدغه اختلاف په هبه، صدقه او وصیت کي هم دی. یعنی که په هبه، یا صدقه یا وصیت سره خالد او عمر دواړه د زید مالکان سي، نو په دې صورت کي هم د پلار حصه آزاديږي، او دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز به پر پلار ضمان واجب نه وي، لېکن د صاحبینو په نېز به د پلار د مالدارۍ په صورت کي پر هغه ضمان واجب وي، او که پلار غریب وي، نو بیا به پر غلام سعایه واجب وي.

د صاحبینو دلیل: دا دی چي دخپل زوی رانیول اعتقاد دي (یعني کله چي پلار خپل زوی رانیسي نو سمدستي پر هغه خپل زوی آزاديږي)، لهذا پلار دخپلي حصې په آزادولو سره دخپل شریک حصه باطله کړه، نو ځکه به پر هغه دخپل شریک د حصې ضمان واجب وي، او دا مسئله داسي ده لکه یو غلام چي د دوو خلکو په مینځ کي مشترک وي او یو شریک خپله حصه آزاده کړي، نو که معتق (آزادونکی) مالدار وي، نو پر هغه ضمان به واجب وي، او که غریب وي، نو پر غلام به سعایه واجب وي، همداسي به دلته هم که پلار مالدار وي، نو پر هغه به ضمان واجب وي، او که غریب وي، نو پر غلام به سعایه واجب وي.

د امام صاحب دلیل: دا دی چي کله دلته شریک (عمر) ته معلومه ده چي غلام زما د ملګري زوی دی، او زما د ملګري رانیول به دهغه له طرفه اعتقاد وي، نو ګواکي هغه په خپله دخپلي حصې په فاسدولو او خرابولو راضي دی، او کله چي په دې اعتقاد کي د شریک رضا شامله ده، نو بیا پر پلار ضمان واجبول ظلم دی، او زموږ په شریعت کي د ظلم هیڅ گنجائش نسته، نو ځکه به پر هغه ضمان واجب نه وي، لکه یو غلام چي د دوو خلکو په مینځ کي مشترک وي، او یو شریک بل شریک ته صراحتاً دخپلي حصې د آزادولو اجازه ورکړي، نو په دې صورت کي پر معتق (آزادونکي) هیڅ ضمان نه راځي. همداسي به دلته هم پر پلار هیڅ ضمان نه وي.

صاحب د هدایې فرمایي چي دویم شریک (عمر) په دې توګه دخپلي حصې په فاسدولو راضي دی، چي ده دخپل شریک (خالد سره) دهغه د قریب په شراء کي شرکت وکړي، او شراء القرب د عتق علت دی. نو ګواکي د دغه شریک (عمر) شرکت دده درضاء علت او دلالت دی، ځکه چي دا

خبره خو مشهوره او تسليم ده چي "شِرَاءُ الْقَرِيبِ إِعْتَاَقٌ" (يعني د قزيب رانيول د هغه آزادول دي). همدا وجه ده که پريو سړي د غلام آزادولو کفره واجب وي، او هغه خپل يو قزيب رانيسي، نو هغه له کفاري څخه بري کيږي، ځکه چي "شِرَاءُ الْقَرِيبِ" إعتاق دی.

وهذا ضمان إثم: فرمايي چي د صاحبينو رَحْمَتُهُ الله په ظاهري قول کي دغه ضمان، ضمان إفساد دی. همدا وجه ده چي د غربت او مالدارۍ د اختلاف (بدلون) په وجه دا ضمان هم بدليږي. او ضمان إفساد په رضامندی سره ساقطیږي، نو ځکه به دا ضمان هم د دويم شريک د رضاء په وجه (له پلار څخه) ساقطیږي.

ولا يختلف إثم: فرمايي مخکي چي کوم حکم بيان سو (يعني د غلام آزادي او پر پلار د ضمان نه واجبيدل)، دا حکم به په هر صورت کي پر خپل ځای پاته وي، هغه که دويم شريک (عمر) ته دا معلومه وي چي غلام زما د ملگري زوی دی او که ورته معلومه نه وي، دا حکم له امام صاحب رَحْمَةُ الله څخه ظاهر روايت دی، ځکه چي د حکم مدار پر علت دی، او په علت (يعني په شراء) کي دويم شريک د پلار سره شريک دی، او د دې مثال داسي دی لکه خالد چي عمر ته ووايي "دا ډوډی وخوره!" او هغه ډوډی د خالد وي، لېکن خالد ته معلومه نه وي چي دا ډوډی زما ده، لېکن د دې باوجود عمر هغه ډوډی وخوري، نو هغه ډوډی د عمر لپاره حلاله ده او پر عمر ضمان نه واجبيږي، که څه هم خالد په دې راضي نه دی، او د نه راضي کېدلو دليل دا دی چي هغه ته علم او خبر نسته (چي دا ډوډی زما ده).

د پورتنۍ مسئلې بل صورت

وَإِنْ بَدَأَ الْأَجْنَبِيُّ فَاشْتَرَى نِصْفَهُ، او که يو پردی سړی ادیو چا د زوی په رانيولوا شروع وکړي او د هغه نيمه حصه رانيسي ثُمَّ اشْتَرَى الْآبَ نِصْفَهُ الْآخَرَ بيا پلار د هغه ازوی ابله نيمه حصه رانيسي وَهُوَ مُوسِمٌ او پلار مالدار اهم وي فَالْأَجْنَبِيُّ بِالْخِيَارِ إِنْ شَاءَ صَبَّرَ الْآبُ نو أجنبی ته اختيار دی که وغواړي نو له پلار څخه دي د ضمان اتاوان او اخلي لِأَنَّهُ مَا رَفَعَ بِإِفْسَادِ نَصِيبِهِ ځکه چي هغه د خپلي حصې په فاسدولو راضي نه سو وَإِنْ شَاءَ اسْتَسْقَى الْإِبْنُ لِيُصِفَ قَبِيلَهُ او که هغه وغواړي نو په زوی دي د هغه په نيم قيمت سعایه اکسب و مزدوري او کړي لِاخْتِبَاسِ مَا لِيَهُمْ عِنْدَهُ ځکه چي د زوی سره د هغه [أجنبی] مال محبوس پاته دی وَهَذَا جُنْدٌ أَنْ حَقِيقَةً دا [حکم] د امام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز دی رَأَى يَسَارَ

الْمُعْتَقُ لَا يَنْتَمِ السَّعَايَةُ عِنْدَهُ حُكْمٌ فِي دَهْنِهِ بِهَنْزٍ دَمُوعٌ أَزَادُونَكِي شَرِيكَ الْمَالِدَارِيِّ سَعَايَةٍ نَهْ مَنْعُ كَوِي وَقَالَ: لَا خِيَارَ لَهُ أَوْ صَاحِبِينَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ فَرَمَائِي: فِي دَهْنِهِ [أَجْنَبِي] لِبَارِهِ [دِاسْتَسْمَاء] اخْتِيَارَ نَهْ وَيَ يَفْضَلُ الْكَبَّ نِصْفَ قِيَمَتِهِ أَوْ پِلَارَ بِهْ دَنِيمِ قِيَمَتِ ضَامِنٍ وَيَ لَكُنْ يَسَارَ الْمُعْتَقِ يَنْتَمِ السَّعَايَةُ عِنْدَهُمَا حُكْمٌ فِي دَصَاحِبِينَو بِهَنْزٍ دَمُوعٌ الْمَالِدَارِيِّ سَعَايَةٍ مَنْعُ كَوِي.

اللغات: ﴿بَدَأُ﴾ دفتح ماضی ده: په یو کار پیل کول، شروع کول، ﴿اِخْتِیَاسُ﴾ دافتعال مصدر دی: قیلي کېدل، بندي کېدل (محبوس کېدل)، بند پاتېدل.

تشریح: دا مسئله دامام صاحب او صاحبینو پر خپل، خپل اصول او قاعدې منبې ده، حاصل یې دا دی چې که چیرې مُعْتَق (آزادونکی شریک) مالدار وي نو دامام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ په هَنْزِ دویم شریک ته د ضامن او استسما دواړو حق سته (یعنې هغه ته دا حق هم سته چې له مُعْتَق څخه ضامن واخلي، او دا حق هم لري چې په غلام کسب او مزدوري وکړي او خپل د حصې قیمت ځني واخلي)، لېکن د صاحبینو رَحِمَهُمَا اللَّهُ په هَنْزِ دویم شریک ته فقط د ضامن حق سته.

د دغه عبارت مسئله پر همدغه اصول متفرع ده، حاصل یې دا دی چې که یو أجنبی سړی دیو غلام نیمه حصه رانیسي او د غلام پاته نیمه حصه پلار رانیسي، نو د پلار حصه آزادیږي، او څرنگه چې پلار مالدار فرض کړی سوی دی، نو ځکه د صاحبینو په هَنْزِ دلته دویم شریک ته یعنې أجنبی سړی ته فقط د ضامن اخیستلو حق سته، او هغه په غلام سعايه (کسب او مزدوري) نه سي کولای، ځکه چې دوی په هَنْزِ د مُعْتَق مالداري له سعايه څخه منع ده، ددې په خلاف دامام صاحب رَحِمَهُ اللَّهُ په هَنْزِ ددې أجنبی سړی لپاره د سعايه حق هم سته او د ضامن اخیستلو حق هم ورته سته، کوم یو چې هغه اختیار کړي، د هغه مطابق به فیصله کیږي، ځکه چې دامام صاحب په هَنْزِ د مُعْتَق مالدار له سعايه څخه منع نه ده.

د پورتنۍ مسئلې یو بل صورت

وَمَنْ اشْتَرَى نِصْفَ ابْنِهِ وَهُوَ مُوسَى أَوْ كَوْمِ سَرِي فِي دَخِيلِ زَوِي نِيْمِهْ حَصَهْ رَانِيْسِي أَوْ هَغَهْ مَالِدَارِي
فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِ جُنْدًا أَنْ حَنِيفَةً نُو دَامَامِ صَاحِبِ رَحِمَهُ اللَّهُ بِهَنْزٍ پَر هَغَهْ ضَمَانِ نِسْتَهْ وَقَالَ: يَفْضَلُ إِذَا كَانَ
مُوسَى أَوْ صَاحِبِينَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ فَرَمَائِي: فِي هَغَهْ بِهْ ضَامِنٍ وَيَ كَهْ چِيرِي هَغَهْ مَالِدَارِي وَمَغْنَاهُ: إِذَا
اشْتَرَى نِصْفَهُ وَمَنْ يَمْلِكُ لَكُ دَدِي مَطْلَبِ دَادِي چي کله پلار له داسي سړي څخه د زوی نیمه حصه

● القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ، كما قال العلامة ابن الهمام رَحِمَهُ اللَّهُ (فتح القدیر ج: ۴، ص: ۲۷۱)، وكذا في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۲۱). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۳۹۶]

رانيسي كوم چي دتوله زوی مالک وي فَلَا يُمْسِنُ لِبَايَعِهِ شَيْئًا عِنْدَهُ لهذا پلار به دبائع اخرخونکي ا
پلاره دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز دهیڅ شي ضامن نه وي وَالْوَجْهُ قَدْ ذَكَرْنَاهُ او ددې وجه موږ
امخکي ا ذکر کړه.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي مثلاً حامد د خالد زوی دی، او د سلمان غلام او مملوک دی.
اوس که پلار (يعني خالد) د خپل زوي (حامد) نیمه حصه له سلمان څخه رانيسي، او پلار (خالد)
مالدار هم وي، نو په دې صورت کي به دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز مشتري (خالد) و بائع (سلمان) ته
يوه خاشه ضمان هم نه ورکوي، لېکن د صاحبينو په نېز به مشتري و بائع ته د غلام د نصف (نيمي
حصې) د قيمت ضمان ورکوي، وَالْوَجْهُ قَدْ ذَكَرْنَاهُ: ددې مسئلې دليل موږ مخکي ذکر کړی (په دې
سره صاحب د هدايې دامام صاحب او صاحبينو هغه دلائلو ته اشاره کړې ده کوم چي تر دغه مسئلې
او تيروي مسئلې مخکي په اوږده عبارت کي بيان سول، که ستاسي په يادنه وي نو هلته يې
او گورئ!).

د دريو شريکانو په مينځ کي د مشترک غلام مسئله

وَإِذَا كَانَ الْعَبْدُ بَيْنَ ثَلَاثَةٍ لَمْ يَأْخُذْهُمُ وَهُوَ مُوسِمٌ او [يا] په دوی کي يو [شريک] دغه غلام مدبر جوړ کړي او هغه مالدار [هم] اوي ثم
أَخْتَقَهُ الْآخَرُ وَهُوَ مُوسِمٌ بِيَابِلٍ [شريک] دا غلام آزاد کړي او هغه مالدار [هم] اوي فَأَرَادُوا الْقَتْلَ او بيا
دوی [دواړه] د ضمان اراده وکړي فَلِلثَلَاثَةِ أَنْ يُفْتِنَ الْمُدَبِّرُ ثُلُثَ قِيَمَتِهِ وټا نو ساکت شريک ته دا حق
سته چي له مدبر جوړونکي څخه د خالص غلام په حساب د قيمت دريمه حصه واخلي وَلَا يُفْتِنُ
الْمُعْتَقَ او له معتق [آزادونکي] شريک [څخه ضمان نه واخلي] وَلِلْمُدَبِّرِ أَنْ يُفْتِنَ الْمُعْتَقَ ثُلُثَ قِيَمَتِهِ
مُدَبِّرًا او مدبر ته دا حق سته چي له معتق څخه د مدبر غلام په حساب د قيمت دريمه حصه
واخلي وَلَا يُفْتِنُهُ الثُّلُثُ الَّذِي ضَمِنَ او هغه به له معتق څخه د هغه دريمي حصې ضمان نه اخلي چي
هغه [په خپله] د هغې ضامن سوی وي وَهَذَا جُنْدٌ أَنْ حَنِيفَةً * او دا حکم دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په

* القول الراجح: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللهِ، كما ذكر في رد المحتار (رد المحتار ج: ۳، ص: ۲۱)، وكذا في البحر الرائق (ج: ۴،

ص: ۲۲۰). [القول الراجح ج: ۱، ص: ۳۹۷]

نېز دی وکالا: الْعَبْدُ لِكُلِّ دَبْرٍ أَوَّلَ مَرَّةٍ او صاحبین رَحْمَتُهَا الله فرمایي: چي ټوله غلام د هغه
اشريک الپاره دی چي اول واريې غلام مدبر جوړ کړی وي وَيَقْسَمَنَّ ثَلَاثًا قِيَمَتَهُ لِشَرِيكِهِ او مدبر
جوړونکی به د خپلو دوو شريکانو لپاره د غلام د دوو حصو د قيمت ضامن وي مُوسِرًا كَانْ أَوْ مُعْتَبَرًا
هغه که مدبر جوړونکی مالدار وي او که غريب وي.

اللغات: ﴿دَبْرٌ﴾ د تفصيل ماضي ده: (غلام) مدبر جوړول، مدبر گرځول، مدبر کول، ﴿قَن﴾ خالص
غلام (کوم چي نه مدبر وي، او نه مکاتب وي).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو غلام د درې خلکو په مینځ کي مشترک وي او له هغو څخه
یو شريک خپله حصه مدبره جوړه کړي او هغه مالدار وي، بیا دویم شريک خپله حصه آزاده کړي او
هغه هم مالدار وي، او دریم سړی چپ (ساکت) پاته سي او هيڅ قدم پورته نه کړي، او بیا ساکت
شريک او مدبر جوړونکي شريک له معتق (آزادونکي شريک) څخه د ضمان مطالبه وکړي، نو دامام
صاحب رَحْمَةُ الله په نېز د دې حکم دا دی چي دغه دریم ساکت شريک ته دا حق سته چي له مدبر
جوړونکي شريک څخه د خالص غلام (کوم چي مدبر او مکاتب نه وي) د قيمت دریمه حصه ضمان
واخلي، يعني که د خالص غلام قيمت یو نیم سل (۱۵۰) درهمه وي، نو ساکت دي له مدبر
جوړونکي څخه پنځوس (۵۰) درهمه اخلي، او بیا دي سکوت اختيار کړي، يعني بیا دي له معتق
څخه د هيڅ شي مطالبه نه کوي، لېکن مدبر جوړونکی دي له معتق څخه د مدبر غلام د قيمت دریمه
حصه ضمان اخلي، او ساکت چي له ده څخه کوم ضمان اخيستی وي، په هغه باره کي دي دئ
(مدبر جوړونکی) سکوت اختيار کړي، او هغومره دي نه ځني اخلي.

صاحبین رَحْمَتُهَا الله فرمایي: کوم شريک چي غلام مدبر جوړ کړی وي، ټوله غلام د هغه دی، او
دغه مدبر جوړونکی شريک به خپل هر شريک ته د دې غلام د قيمت دریمه حصه ورکوي (يعني مدبر
جوړونکی به د غلام د قيمت د دوو ثلثينو ضامن وي)، هغه که مدبر جوړونکی غريب وي یا مالدار
وي، په هر صورت کي به پر هغه د غلام د قيمت دوه ثلثه واجب وي (چي هغه به پاته دوو شريکانو
ته ورکوي).

د پورتنی مسئلې نور وضاحت

وَأَمْلُ هَذَا أَنَّ الشَّدِيدَ يَتَجَرَّأُ عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةً أَوْ دِيَّ اخْتِلَافَ بِنْيَادِ دَا دِيَّ چي د امام صاحب په نېز مدبر جوړول متجزي کېدای سي ايمني د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز دا صحيح دي چي فقط د غلام يو جزء احصا مدبر جوړ کړی سي اَخْلَاقًا لَهُمَا په خلاف د صاحبينو كَالِإِعْتِقَاقِ لکه آزادول، اچي د امام صاحب په نېز متجزي کېدای سي. او د صاحبينو په نېز متجزي کېدای نه سي اَلَأَنَّهُ شُعْبَةٌ مِنْ شُعْبِهِمْ حُكْمٌ چي تدبير امدر جوړول اهم د اعتناق آزادولو يا وېناخ دی فَيَكُونُ مُعْتَبَرًا بِهِ نو اَحْكَامٌ به تدبير پر اعتناق قياسول کيږي وَلَتَاكَانَ مُتَجَرِّدًا عَنْهُ اِئْتَصَرَ عَلَى نَصِيْبِهِ او کله چي د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز تدبير متجزي کېدای سي نو هغه تدبير به د مدبر جوړونکي پر حصې منحصر او محدود وي وَقَدْ أَفْسَدَ بِالشَّدِيدِ نَصِيبَ الْآخَرَيْنِ او مدبر جوړونکي په تدبير سره د پاته دوو شريکانو حصې خرابي کړې فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَنْ يُدَبِّرَ نَصِيبَهُ أَوْ يُعْتَقَ أَوْ يُكَاتَبَ أَوْ يُضَمَّنَ الْمُدَبِّرُ أَوْ يَسْتَسْعَى الْعَبْدُ أَوْ يَتَزَكَّهُ عَلَى خَالِهِ نو اَحْكَامٌ اوس ا به هريوه ته دا اختيار وي [۱] چي هغه خپله حصه مدبره جوړه کړي [۲] يا يې آزاده کړي [۳] يا يې مکتبه جوړه کړي [۴] يا له مدبر جوړونکي څخه ضمان اَتَاوَانٍ واخلي [۵] يا په غلام سعيه اِکسب او گټه او کړي [۶] يا غلام پر خپل حال پرېږدي لِأَنَّ نَصِيبَهُ بَاقٍ عَلَى مَلِكِهِمْ فَاسِدٌ بِإِفْسَادِ شَرِيكِهِ حُكْمٌ چي اله دي دواړو شريکانو څخه ادره يوه حصه د هغه پر ملکيت پاته ده اخوا د مدبر جوړونکي د خرابولو په وجه هغه خرابه سوې ده حَيْثُ سَدَّ عَلَيْهِ طُرُقَ الْإِسْتِفَاعِ بِهِ بَيْنًا وَهَيْتًا حُكْمٌ چي هغه امدر جوړونکي اذبيع او هبه په توگه له دي غلام څخه د نفع اخيستلو لاري بندي کړي عَلَى مَا مَرَّ لَكَ مَخْكِ چي دا خبره تېره سوه فَإِذَا اخْتَارَ أَحَدُهُمَا الْعَتَقَ تَعَيَّنَ حَقُّهُ فِيهِ بيا چي کله له دوی دواړو اشریکانو څخه يوه عتق آزادي اختيار کړه نو د هغه حق په عتق کي متعين سو وَسَقَطَ اخْتِيَارُهُ غَيْرُهُ او له عتق څخه بغير د هغه انور پنځه اختيارونه ساقط سول فَتَوَجَّهَ لِلْسَّائِكَةِ سَبَّانٍ ضَمَانٌ تَدَبِيرُ الْمُدَبِّرِ وَالْعَتَاقُ هَذَا الْبُعْتَقُ نو د ساکت اشریک او طرف ته دوه سببونه متوجه سول: [۱] له مدبر جوړونکي څخه ضمان اخيستل [۲] او له آزادونکي څخه ضمان اخيستل غَيْرَ أَنْ لَهُ أَنْ يُضَمَّنَ الْمُدَبِّرَ خُودًا چي اذلته ا د هغه لپاره فقط له مدبر جوړونکي څخه د ضمان اخيستلو اختيار سته لِيَكُونَ

الضمان ضمان معاوضة ددي لپاره چي هغه ضمان اتاوان د معاوضي ضمان سي اذ هو الأصل حكه
چي همدا د معاوضي ضمان اصل دی حتى جعل القسط ضمان معاوضة على أصلنا تردې چي زموږ پر
قاعده د غاصب ضمان هم د معاوضي ضمان ګرځول سوی دی وَأَمَّا ذَلِكَ فِي التَّضْيِيرِ او دا د
معاوضي ضمان په تدبير کي ممکن دی لِيَكُونَهُ قَائِلًا لِلثَّقَلِ مِنْ ذَلِكَ إِلَى ذَلِكَ وَقَدْ التَّضْيِيرِ حكه چي د
تدبير په وخت کي غلام له يوه ملکيت څخه وبل ملکيت ته د منتقل کېدلو قابل وي وَلَا يُنْكَرُ ذَلِكَ
فِي الْإِعْتِقَاتِ [الېکن] په اعتقاد کي د ممکن نه وي لَأَنَّهُ عِنْدَ ذَلِكَ مُكَاتَّبٌ أَوْ حُرٌّ عَلَى اخْتِلَافِ الْأَصْلَيْنِ حكه
چي د اعتقاد په وخت کي به دا غلام مکاتب وي يا به آزاد وي ادا امام صاحب او صاحبينوا دوو اصولو پر
اختلاف وَلَا بُدَّ مِنْ رِضَا الْمَكَاتِبِ بِفَسْخِمْ حَتَّى يَقْبَلَ الْإِسْتِقَالَ او د عقد کتابت نسخ کولو لپاره د
مکاتب رضاء [خوښي] ضروري ده، د دې لپاره چي [ملکيت ته] منتقل کېدل قبول کړي فَلِهَذَا
يُضْمِنُ الْمُدَبِّرُ نو په دې وجه به ساکت شريک له مدبر جوړونکي څخه ضمان اخلي ثُمَّ لِلْمُدَبِّرِ أَنْ
يُضْمِنَ الْمُعْتَقَ ثُلُثَ قِيَمَتِهِ مُدَبِّرًا بيا په مدبر جوړونکي ته دا اختيار وي چي له معتق [آزادونکي] ا
څخه د مدبر غلام د قيمت دريمه حصه ضمان واخلي لَأَنَّهُ أَفْسَدَ عَلَيْهِ نَصِيحَتُهُ مُدَبِّرًا حكه چي
معتق د غلام د مدبر کېدلو په حالت کي د هغه [مدبر جوړونکي] حصه خرابه کړه وَالضَّامَانُ يَتَقَدَّرُ
بِقِيَمَةِ الثُّلُثِ او ضمان د تلف کړی سوشي په اندازه ثابتېږي وَقِيَمَةُ الْمُدَبِّرِ ثُلُثُ قِيَمَتِهِ وَثَلَا عَلَى مَا
قَالُوا او د مدبر غلام قيمت د خالص غلام د قيمت دوې حصې کيږي لکه څرنګه چي مشائخو
فرمايلي دي وَلَا يُضْمِنُهُ قِيَمَةُ مَا مَلَكَهُ بِالضَّامَانِ مِنْ جِهَةِ السَّائِكِ او مدبر جوړونکي چي د ساکت
شريک د حصې کوم قيمت ورکړی وي له معتق څخه هغه نه سي اخيستلای لَأَنَّ مَلَكَهُ يَنْبُتُ
مُسْتَبْدًا حكه چي د مدبر جوړونکي ملکيت ا د تدبير کولو د وخت و طرف ته [منسوب] کيږي او ا
ثابتېږي وَهَذَا ثَابِتٌ مِنْ وَجْهِ دُونَ وَجْهِ او دا په يوه اعتبار سره ثابت دی او په بل اعتبار سره ثابت نه
دی فَلَا يَطْهَرُ فِي حَقِّ التَّضْيِيرِ نو حكه به د ضمان اخيستلو په حق کي دا ملکيت نه ښکاره کيږي
وَالْوَلَاءُ يَزِينُ الْمُعْتَقَ وَالْمُدَبِّرَ أَثْلًا او د مدبر جوړونکي او معتق په مینځ کي به د درېو حصو په حساب
سره ولاء مشترکه وي ثُلَاثًا لِلْمُدَبِّرِ وَالثُّلُثُ لِلْمُعْتَقِ اي معنی ا د مدبر جوړونکي لپاره به دوې حصې وي

او د معتق لپاره به يوه حصه وي لَا اِنَّ الْعَبْدَ عَتَقَ عَلَىٰ مِلْكَيْهَا عَلَىٰ هَذَا الْبِقْدَارِ حكه چي غلام د همدې مقدار مطابق د دوى دواړو پر ملكيت آزاد سوى دى وَإِذَا لَمْ يَكُنِ الشَّدِيدُ مُتَجَرِّبًا عِنْدَهَا او كله چي د صاحبينو رجه الله په نېز تدبير متجزي كېداى نه سي صَارَ كُلُّهُ مُدَبِّرًا لِلْمُدَبِّرِ نو ټوله غلام به د مدبر جوړونكي لپاره وي وَقَدْ أَفْسَدَ نَصِيبَ شَرِيكَيْهِ لِتَأْيِيَّتِهَا او هغه ا په مدبر جوړولو سره ا دخپلو دوو شريكانو حصه خرابه كړه. دهغه دليل په وجه كوم چي موږ بيان كړى ا هغه چي دا چي اوس پاته دوه شريكان غلام نه خرغولای سي او نه يې هڅه كولای سي فَيُضَيِّتُهُ نو حكه به هغه ا د دواړو ا د حصې ضامن وي وَلَا يُخْتَلِفُ بِالْيَسَارِ وَالْإِعْسَارِ او د مالدار والي او غربت په وجه به دا ضمان نه مختلف كيږي لَا كُنَّةَ ضَمَانٍ تَبْلُكُ حكه چي دا د مالک جوړېدلو ا ملكيت حاصلولو ا ضمان دى فَأَشْبَهَ الْاِسْتِيلَادَ نو دا د استيلا د سره مشابه سو بِخِلَافِ الْإِعْتِقَاقِ په خلاف د اعتقاق ا آزادولو ا لَا كُنَّةَ ضَمَانٍ جَنَائِيَةٍ حكه چي هغه د جرم ضمان دى وَالْوَلَاءُ كُلُّهُ لِلْمُدَبِّرِ او ولاء به ټوله د مدبر جوړونكي لپاره وي وَهَذَا ظَاهِرٌ او دا ښكاره ا خبره ده.

اللفات: ﴿تَدَبَّرَ﴾ د تفعيل مصدر دى: خپل غلام مُدَبِّر جوړول. ﴿مُدَبِّرٌ﴾ د تفعيل اسم فاعل دى: هغه مالک چي خپل غلام يې مُدَبِّر جوړ كړى وي، ﴿اِسْتِيلَادٌ﴾ د استفعال مصدر دى: خپله مينځه ا م ولد جوړول، ﴿جَنَائِيَةٍ﴾ جرم، غلطي، خطاء.

تشریح: صاحب د هدايي رجه الله فرمايي چي په تېره مسئله كي د امام صاحب او صاحبينو كوم اختلاف ذكر سو، دا په اصل كي د دوپېر خپلو اصولو او قاعدو مبني او متفرع دى، د صاحبينو اصول دا دى چي دهغو په نېز نه تدبير (مدبر جوړول) متجزي كېداى سي او نه اعتقاق (آزادول)، لېكن د امام صاحب رجه الله په نېز اعتقاق او تدبير دواړه متجزي كېداى سي، او د ټولو دليل دا دى چي تدبير د اعتقاق يو ښاخ دى، لهذا د دې حضراتو په نېز چي د اعتقاق كوم حكم وي، هغه حكم به د تدبير هم وي، لنډه دا چي د امام صاحب رجه الله په نېز په تدبير كي تجزى ممكن ده، لهذا كوم شريك چي خپله حصه مدبره جوړه كړې وي، نو دهغه تدبير به دهغه تر حصې پور محدود وي (يعني فقط دهغه حصه به مدبره وي)، خو څرنگه چي دغه (مدبر جوړونكي) شريك د پاته دوو شريكانو حصه هم فاسده او خرابه كړه، نو حكه به اوس دې دواړو شريكانو ته په خپله، خپله حصه كي هر ډول اختيار وي، هغه كه دوى دواړه خپله حصه آزادي، يا مدبره يا مكاتبه ځني جوړوي، يا له مدبر جوړونكي شريك څخه

ضمان (تاوان) اخلي. يا په غلام سعايه (كسب او مزدوري) كوي، يا غلام پر حالت پرېږدي، ځكه چې د هر شريك خپله حصه د هغه په ملكيت كې پاته او قائم ده، لېكن د مدبر جوړونكي شريك د تدبير په وجه د دوى ملكيتونه فاسد سول، او هغه د خپلي حصه په تدبير (مدبر كولو سره) د دوى دواړو لپاره د بيع او هېې ټولي لاري بندي كړي (يعني اوس دغه پاته دوه شريكان نه خپله حصه خرڅولای سي، او نه يې هېه كولای سي).

فراذ اغتار ۱۸: فرمايي چې كه په پاته دوو شريكانو كې يو شريك عتق اختيار كړي (يعني خپله حصه آزاده كړي)، نو د عتق (آزادۍ) لپاره د هغه حصه متعين سوه، او تر دې وروسته به له عتق څخه بغير د هغه لپاره د تدبير يا كتابت او داسي نورو هيڅ اختيار نه وي، او درېم ساكت شريك كوم چې بالكل چپ پاته دى، اوس د هغه لپاره د ضمان دوه سېبه پيدا سول: ① د مدبر جوړونكي د تدبير ضمان ② د معتق (آزادونكي) د اعتاق ضمان، لېكن هغه ته به فقط له مدبر څخه د ضمان اخيستلو حق وي، نه له معتق څخه، د دې لپاره چې دا ضمان د معاوضې ضمان سي، ځكه چې په ضماناتو كې ضمان معاوضه اصل دى، له همدې كبله د غصب تاوان هم ضمان معاوضه گرځول سوى دى، اوله مدبر جوړونكي شريك څخه د داسي ضمان اخيستل ممكن هم دي، ځكه چې غلام له يوه ملكيت څخه بل ملكيت ته د منتقل كېدلو صلاحيت لري، لېكن په اعتاق كې د ضمان معاوضه جاري كېدل او نافذېدل ممكن نه دي (يعني په اعتاق كې ضمان معاوضه جاري كېداى نه سي)، ځكه چې دلته د اعتاق په وخت كې به غلام يا مكاتب وي، لكه څرنگه چې د امام صاحب مسلک دى، يا به آزاد وي، لكه څرنگه چې د صاحبينو مسلک دى.

ولا ټډ ۱۹: فرمايي چې د كتابت فسخ كېدلو لپاره د مكاتب رضاء ضروري ده، د دې لپاره چې په هغه كې د انتقال الملك صلاحيت پيدا سي او انتقال الملك قبول كړي، نو له همدې وجهي ساكت شريك چې له مدبر جوړونكي شريك څخه كوم ضمان اخلي، هغه به ضمان معاوضه دي، تر دې وروسته به مدبر جوړونكي ته دا حق وي چې هغه له معتق څخه د مدبر غلام د قيمت د درېمي حصې په اندازه ضمان واخلي، ځكه چې معتق د دې مدبر جوړونكي حصه د مدبر كېدلو په حالت كې برباد كړې ده (يعني كله چې مدبر جوړونكي خپله حصه مدبره كړه، نو د هغه حصه مدبره وگرځېده، لېكن معتق د خپلي حصې په آزادولو سره د هغه حصه فاسده او برباد كړه)، او څرنگه چې ضمان د برباد سوي شي په اندازه واجبېږي، نو ځكه به پر معتق د مدبر جوړونكي لپاره د غلام د قيمت درېمه حصه واجب وي.

او د فقهاؤ فیصله داده چي د مدبر غلام قیمت دومره وي لکه د خالص غلام د قیمت دوې حصې (دوه ثلثان). او مدبر جوړونکي چي ساکت شریک ته کوم ضمان ورکړی وي، هغه له معتق څخه نه سي اخیستلای، ځکه مدبر جوړونکي په دې وجه ساکت شریک ته ضمان ورکړی دی چي هغه د تدبیر په وخت کي د ساکت شریک د حصې مالک سو، او څرنگه چي د ملکیت د ضمان (تاوان) ورکولو په وجه ثابت سو، په اصلي حالت یا په یو بل سبب سره ثابت سوی نه دی، نو ځکه به د ضمان موجب نه وي، یعنی د دې سبب به نه وي چي مدبر جوړونکی له معتق څخه زیات مال واخلي (ځکه چي د ملکیت اصلي نه دی، بلکي د تاوان ورکولو په وجه هغه ته حاصل سوی دی).

او د دې غلام ولاء به د معتق او مدبر جوړونکي تر مینځ د دریو حصو په حساب سره مشترکه وي یعنی دوې حصې به د مدبر جوړونکي وي، او یوه حصه به د معتق وي، ځکه چي په همدغه حساب سره د دوی په ملکیتونو کي عتق واقع سوی دی.

وإذا لم یکن إلخ: د دې حاصل دادی چي څرنگه د صاحبینو په نېز تدبیر (یعني مدبر جوړول) متجزی کېدای نه سي، نو کله چي هم یو شریک خپله حصه مدبره جوړه کړي نو په هغه وخت کي ټوله غلام د هغه له طرفه مدبر گرځي (او ټوله غلام د هغه په ملکیت کي راځي)، او څرنگه چي د هغه په تدبیر سره د هغه د دواړو شریکانو حصه فاسده سوه، نو ځکه به هغه د خپلو دواړو شریکانو د حصې ضامن وي، او د اضمن به د غربت او مالدارۍ په دواړو حالتونو کي برابر وي، او هیڅ ډول بدلون نه پکښي کیږي، ځکه چي دا خو د ملکیت حاصلولو ضمان دی، نو د استیلا د سره مشابه سو، او د استیلا د حکم دادی چي که په دوو شریکانو کي له مشترکي مینځي څخه د یوه شریک بچی پیدا سي (یعني یو شریک خپله حصه أم ولد جوړه کړي)، نو پر هغه به د دویم شریک د حصې په اندازه ضمان واجب وي، هغه که أم ولد جوړونکی شریک مالدار وي، یا غریب وي، په ضمان کي به هیڅ بدلون نه کوي، همداسي به دلته هم پر مدبر جوړونکي شریک د پاته دوو شریکانو د حصو په اندازه ضمان لازم وي، او په ضمان کي به هیڅ بدلون نه کوي.

د دې په خلاف د اعتاق مسئله ده، نو هغه له تدبیر څخه جلا ده، ځکه د اعتاق په صورت کي چي کوم ضمان واجبیږي هغه ضمان جنایت وي (یعني د جرم ضمان وي)، او پاته سوه ولاء نو په دې مسئله کي به ولاء ټوله د مدبر جوړونکي شریک لپاره وي، ځکه چي اوس ټوله غلام د هغه سو (یعني کله چي هغه خپله حصه مدبره کړه نو ټوله غلام د هغه په ملکیت کي راغلی).

د مينځي په ام ولد كېدلو كي د دوو شريكانو د اختلاف بيان

وَإِذَا كُنْتَ جَارِيَةً بَيْنَ رَجُلَيْنِ أَوْ كَهِيرِي يَوْه مِينَخَه د دوو خلگو په مينځ كي مشترکه وي وَرَكُمْ
 أَحَدُهُمَا أَكْثَرُ وَلَدٍ لِصَاحِبِهِ اوله دوی څخه يو دا گومان او دعویٰ وکړي چي دامينځه زما د ملگري
 ام ولد ده ايمني يو شريک اقرار وکړي چي زما شريک دامشترکه مينځه ام ولد جوړه کړې ده وَأَنْتُمْ ذَلِكَ الْأَخْرُ او
 دويم [شريک] له دې څخه انکار وکړي اچي ماهغه ام ولد نه ده جوړه کړې فَلَيْ مَوْفُوقَةٌ يَوْمًا وَيَوْمًا تَعْدُهُ
الْمُنْكَرُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ * نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز به دامينځه يوه ورځ توقف کوي او يوه ورځ
 به د منکر انکار کونکي شريک خدمت کوي وَقَالَا: إِنْ شَاءَ الْمُنْكَرُ اسْتَشْفَى الْجَارِيَةَ فِي نِصْفِ قِيَمَتِهَا او
 صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ فرمايي: چي که منکر وغواړي نو په نصف قيمت كي دي په مينځي کسب او
 مزدوري او کړي ثُمَّ تَكُونُ حُرَّةً لَا سَبِيلَ عَلَيْهَا بيا به هغه مينځه آزاده وي او پر هغې به [د هيچا] هيڅ
 لاره نه وي لَهُمَا: أَنَّهُ لَبَأَ لَمْ يَصْدَقْهُ صَاحِبُهُ انْقَلَبَ إِفْرَارُ الْبُقَرِّ عَلَيْهِ د صاحبينو رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ دليل دادی:
 چي کله د اقرار کونکي ادعویٰ کونکي ملگري د هغه د ام ولد جوړولو تصديق نه وکړی نو د اقرار
 کونکي اقرار پر هغه راواوېستی كَأَنَّهُ اسْتَوْلَدَهَا ځواکي هغه مينځه ام ولد جوړه کړه فَصَارَ كَمَا إِذَا أَفْرَأَ
الْمُسْتَرَى عَلَى الْبَائِعِ أَنَّهُ أَعْتَقَ الْبَيْعَ قَبْلَ الْبَيْعِ نو داسي سولکه مشتري چي پر بائع دا اقرار وکړي چي
 بائع تر خرڅولو مخکي مبيع [غلام] آزاد کړی دی يُجْعَلُ كَأَنَّهُ أَعْتَقَ نو ا په دې صورت كي ا به مبيع
 [غلام] داسي څرځول کيږي لکه مشتري چي ا په خپله هغه آزاد کړی وي كَذَا هَذَا همداسي به
 دغه [مسئله] وي ايمني دلته به هم دغه حکم وي فَيَنْتَبِهُ الْخِدْمَةُ نو ځکه به خدمت اخيستل ممنوع
 وي ايمني نو ځکه به ام ولد د اقرار کونکي خدمت نه کوي، بلکي د هغه د خدمت په ورځ به توقف کوي وَالنَّصِيبُ
الْمُنْكَرِ عَلَى مِلْكِهِ فِي الْحُكْمِ او په حکم كي د منکر حصه د هغه پر ملکيت پاته ده فَتُخْرِجُ إِلَى الْعَتَاقِ
بِالسَّعَايَةِ نو ځکه به ام ولد ا د سعايه په ذريعه د آزادۍ و طرف ته راوځي كَأَمْرٍ وَلَدِ النَّصْرَةِ إِذَا أَشْكَنْتْ
 لکه د نصراني ام ولد چي کله مسلمانې سي وَلَا بِي حَنِيفَةَ: أَنَّ الْبُقَرَّ لَوْ صَدَّقَ كَانَتْ الْخِدْمَةُ كُلُّهَا لِلْمُنْكَرِ د

* القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللَّهِ، كما قال العلامة ابن الهمام رَحْمَةُ اللَّهِ (فتح القدير ج: ١، ص: ٢٧٧)، وكذا في الهداية (ج: ٢، ص: ١٦). [القول الرابع ج: ١، ص: ٣٩٩]

امام صاحب دليل دا دی: چي که چيري اقرار کونکی ريبستوني وي نو ټوله خدمت به د منکر لپاره وي وَلَوْ كَذَّبَ كَانَ لَهُ نِصْفُ الْخِدْمَةِ او که هغه درواغجن وي نو د هغه لپاره به نيم خدمت وي كَيْفَ هُتَ مَاهُ الْمُتَيَقَّنُ بِهِ وَهُوَ النِّصْفُ نو کوم شی چي يقيني وي هغه به ثابتيري چي هغه نيم خدمت دی وَلَا عِدْمَةَ لِلشَّرِيكِ الشَّاهِدِ وَلَا اسْتِسْعَاءَ او د گواهي ورکونکي أَمَقْرًا شَرِيكًا لپاره به نه خدمت وي او نه د استسعاء حق لَأَنَّهُ يَتَبَرَّأُ عَنْ جَبِيحِ ذَلِكَ بِدَعْوَى الْإِسْتِيلَادِ وَالضَّمَانِ ځکه چي د استيلا د او ضمان په دعوی کولو سره دا أَمَقْرًا شَرِيكًا له دې ټولو ادوارو شيانوا څخه بري دي وَالْإِخْرَازُ بِأُمُومِيَّةِ التَّوَلَّدِ يَنْقَضُ الْإِخْرَازُ بِالنَّسَبِ او اديو چا په حق کي ادم ولد کېدلو اقرار د نسب اقرار کولو ته اهم شامليري وَهُوَ أَمْرٌ لَزِيْمٌ لَا يَزِيدُ بِالرَّدِّ او دا يو لازم امر دی کوم چي په ردولو سره اهم انه رديري فَلَا يُنْكَرُ أَنْ يُجْعَلَ الْبُقْرُ كَالْمُسْتَوْلِدِ نو دا ممکن نه دي چي اقرار کونکی شريک ادم ولد جوړونکی وگرځول سي ايعني دا ممکن نه دي چي اقرار کونکی دخپل اقرار او دعوی په وجه ادم ولد جوړونکی و شمارل سي.

اللفات: «جَارِيَّة» مينځه، «الْقَلْب» دانفعال ماضي ده: اوبستل، گرځېدل، «مُقَرَّر» اقرار کونکی

(مراد ځني اول شريک دی چي هغه په دويم شريک ادم ولد جوړولو دعوی کړې ده).

تشریح: **صورت د مسئلې:** دا دی که يوه مينځه دزید او خالد په مينځ کي مشترکه وي او زید دعوی وکړي چي خالد دا مينځه خپل ادم ولد جوړه کړې ده، لېکن خالد له دې څخه انکار وکړي، نو د امام صاحب رَجَه الله په نيز حکم دا دی چي دا مينځه به يوه ورځ توقف کوي او يوه ورځ به د منکر شريک (خالد) خدمت کوي (يعني په کومه ورځ چي د مدعي شريک [زید] دخلمت نوبت وي په هغه ورځ به مينځه کېښي، د هغه به هيڅ خدمت نه کوي، او په کومه ورځ چي د منکر شريک دخلمت نوبت وي، په هغه ورځ به ادم ولد د هغه خدمت کوي)، لېکن صاحبين رَجَه الله فرمايي چي که منکر شريک وغواړي نو په دې مينځه دي کسب او کار وکړي او نصف قيمت دي ځني واخلي، تر دې وروسته دا مينځه آزاديري او پر هغې د مقرر (مدعي شريک) هيڅ لاره نسته (يعني دا مينځه به زید لپاره کسب او کار نه کوي او هغه ته به هيڅ شی نه ورکوي).

د صاحبينو دليل: دا دی چي کله د دويم شريک (منکر) له طرفه د مقرر دعوی او اقرار تصديق نه و. نو د مقرر دعوی او اقرار په خپله د هغه و طرف ته راوگرځېدی او پر هغه را و پس سو او صورت طاسي سولکه په خپله چي دغه مقرر (مدعي) هغه مينځه ادم ولد جوړه کړې وي، نو ځکه به دده اقرار د

ده په حق کي معتبر او لازم وي او دده لپاره به پر مينځي هيڅ لاره نه وي او له مينځي څخه خدمت اخيستل به دده لپاره ممنوع وي، لکه ديو مبيع غلام په باره کي چي مشتري دا دعوی وکړي چي زما بائع تربيع مخکي دا غلام آزاد کړی وو لېکن بائع له دې څه انکار وکړي نو په دې صورت کي هم د اعتاق اقرار (دعوی) پر هغه بيرته راگرځي او پر هغه لازمېږي او دا غلام به د هغه له طرفه آزاد کړی سوي شمارل کېږي، همداسي به په دې مسئله کي هم د مينځي د أم ولد کېدلو دعوی په خپله پرمدي شريک او مقر (زید) راگرځي او مينځه به د هغه أم ولد وي، اوس به د هغه لپاره له دې مينځي څخه خدمت اخيستل صحيح نه وي، ځکه چي مينځه د هغه په خيال او گومان کي د بل چا (خالد) أم ولد ده (يعني دزید دعوی او اقرار دای چي خالد دا مينځه أم ولد جوړه کړې ده او د هغه په حق کي آزاده ده، نه زما په حق کي)، لېکن کله چي بل څوک (خالد) د دې منکر دی (لهذا دا مينځه به دزید أم ولد وي او دزید په حق کي به آزاده وي)، او د هغه (خالد) حصه ظاهراً د هغه په ملکيت کي پاته ده، لهذا د مينځي د آزادۍ او خلاصون لپاره به (د منکر له طرفه) په هغې کسب او مزدوري (سعايه) کېږي لکه د نصراني سړي أم ولد چي کله مسلمانې سي، نو هغې د آزادۍ لاره هم فقط سعايه ده، لهذا په دې مسئله کي هم دغه مينځي د آزادۍ لاره فقط سعايه ده.

د امام صاحب دليل: دا دی چي که چيري دغه مقر شريک (کوم چي د مينځي د أم ولد کېدلو اقرار کوي) په خپل اقرار کي رېښتوني وای او د ځې تصديق سوي وای، نو مينځه به د منکر شريک أم ولد وای او د هغې ټوله خدمت به د همدغه منکر شريک لپاره وای، او که مقر شريک په خپل اقرار کي درواغجن وای نو د منکر لپاره به نصف خدمت وای، ځکه چي مينځه خو د دواړو په مينځه کي مشترکه ده، لهذا د منکر شريک د انکار باوجود به د هغه لپاره فقط د نصف خدمت حق وای، او څرنگه چي نصف متقين دی، نو ځکه به د منکر شريک لپاره فقط هغه ثابت وي، او د مقر شريک لپاره به نه د خدمت حق وي، او نه د استسعاء حق، ځکه چي هغه پر منکر شريک د مينځي د أم کېدلو په حواله سره د ضمان د وجوب دعوی کوي، نو ځکه به له ضمان څخه بغير د هغه لپاره بل هيڅ حق نه وي.

والاقرار إلخ: په دې سره د صاحبينو رَجْهَاتُهَا الله د دليل جواب ورکول سوی دی، حاصل يې دا دی چي د مينځي د أم ولد کېدلو اقرار "اقرار بالنسب" ته شامل دی، او اقرار بالنسب يو لازم امر دی کوم چي په ترديد او انکار سره رد کېدای نه سي، نو په دې وجه مقر شريک أم ولد جوړونکي نه سي شمارل کېدای او مدعی عليه (منکر شريک) هم له دې څخه من کل وجه نه سي بري کېدای، بلکي هغه به ته فقط د نصف خدمت حق ورکول کېږي.

د بورقني مسئلي يوبل صورت

وَأَنْ كُنْتَ أَوْ وَلَدٌ يَتَنَّهُمَا أَوْ كَهْ يَوْه أَمْ وَلَدٌ دَبُو خَلْكَو پَه مِينْخ كِي مَشْرَكِه وَي لَأَقْتَقَهَا أَحَدُهُمَا وَهُوَ مُوسِمٌ
 اويو اشرېك هغه آزاده كړي، حال دا چې هغه مالدار وي فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِ جُنْدًا بِنِ حَقِيقَةٍ ^{٥٠} نو د امام
 صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر هغه ضمان اتوانانسته وَقَالَا: يَفْتَنُ لِيَصِفَ قِيَمَتَهَا او صاحبين رَحْمَتُهُمَا اللهُ
 فرمايي: چې هغه به د اُم ولد دنيم قيمت ضامن وي لِأَنَّ مَالِيَّةَ أُمِّ الْوَلَدِ غَيْرُ مُتَقَوِّمَةٍ عِنْدَهُ حُكْمه چې د
 امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د اُم ولد ماليت متقوم اقيمتداره نه دی وَمُتَقَوِّمَةٌ عِنْدَهَا لېكن ا د
 صاحبينو رَحْمَتُهُمَا اللهُ په نېز متقوم دی وَعَلَى هَذَا الْأَصْلِ تُبْتَنَّى عِدَّةٌ مِنَ السَّائِلِ أَوْ رَدْنَاهَا فِي كَفَايَةِ النُّتْنِي
 او پر دې اَصْل خو مسئلي مبني دي كوم چې موږ په كفايه المنتهي كي ذكر كړي دي وَجَهْ قَوْلِهَا:
أَنَّهَا مُنْتَفَعٌ بِهَا وَطَنًا وَإِجَارَةً وَاسْتِخْدَامًا د صاحبينو د قول دليل دادی: چې د وطي، إجاره او خدمت
 اخيستلو په توگه له اُم ولد څخه نفع اخيستل ممكن دي وَهَذَا هُوَ دَلَالَةُ التَّقَوُّمِ او داد متقوم كېدلو
 نښه ده وَبِأَمْتِنَاعِ بَيْعِهَا لَا يَسْقُطُ تَقَوُّمُهَا كَمَا فِي الدُّبَّرِ او دهغې د بيع په ممنوع كېدلو سره دهغې متقوم
 كېدل نه ساقطېږي أَلَا تَرَى أَنَّ أُمَّ وَلَدٍ النَّصْرَانِ إِذَا أَسْلَمَتْ عَلَيْهَا السَّعَايَةُ آيا ته نه گوري! چې كله د
 نصراني اُم ولد مسلمانې سي نو پر هغې سعايه واجب ده وَهَذَا آيَةُ التَّقَوُّمِ و داد متقوم كېدلو نښه ده
غَيْرَ أَنَّ قِيَمَتَهَا ثَلَاثُ قِيَمَتَيْهَا قِيَمَةُ لېكن دهغې قيمت به د خالص مينځي د قيمت دريمه حصه وي عَلَى
مَا قَالُوا لكه څرنكه چې فقهاؤ فرمايلي دي لِقَوَاتِ مَنْفَعَةِ الْبَيْعِ وَالسَّعَايَةِ بَعْدَ الْمَوْتِ حُكْمه چې ا د
 مالكا تر مرگ وروسته [په هغې كي] د بيع او سعايه منفعت فوتېږي بِخِلَافِ الدُّبَّرِ لِأَنَّ الْقَائِلَاتِ
مَنْفَعَةُ الْبَيْعِ په خلاف د مدبر غلام، حُكْمه چې ا په مدبر غلام كي ا بيع منفعت فوت سوي دی أَمَّا
السَّعَايَةُ وَالْإِسْتِخْدَامُ بَاقِيَانِ كوم چې سعايه او خدمت اخيستل دي نو هغوی دواړه ا په مدبر غلام كي ا
 پاته دي وَلِأَنَّ حَقِيقَةً: أَنَّ التَّقَوُّمَ بِالْإِحْرَازِ د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دليل دادی: چې متقوم كېدل د احرزا
 اخوندي كولو ا په وجه سره وي وَهُي مُخَرَّرَةٌ لِلنَّسَبِ لَا لِلتَّقَوُّمِ او اُم ولد دنسب لپاره محرزه اخوندي ا

القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله، كما قال العلامة الحسكي رحمه الله: ويقول الإمام قال الجمهور (الدر المنثور ج: ٣، ص: ٥٢٩). [القول الرابع ج: ١١، ص: ٢٠٠]

وي نه د تقوم لپاره وَالْإِحْرَازُ لِلتَّقْوَمِ تَابَهُ او إِحْرَازُ د تقوم لپاره تابع دی وَلِهَذَا لَا تَسْعَى لِقَرِيمٍ وَلَا يُوَارِثُ
 اوله همدې وجهي أَمِ وَلَدِ مَيْنَحِهِ د هېڅ قرض غوښتونکي او وارث لپاره سعايه اکسب او مزدوري انه
 کوي بِخِلَافِ الْمُدَبِّرِ په غلاف د مدبر غلام وَهَذَا لِأَنَّ السَّبَبَ فِيهَا مُتَحَقِّقٌ فِي الْحَالِ او دا احکام اخی
 دی چي په أَمِ وَلَدِ كِي اوس اهم د آزادي سبب ثابت دی وَهُوَ الْجُزْئِيَّةُ الثَّابِتَةُ بِوَاسِطَةِ الْوَلَدِ او هغه د
 بچي په واسطه سره ثابتېدونکي جزئيت دی عَلَى مَا عُرِفَ فِي حُرْمَةِ الْمَصَاهِرَةِ لکه په حرمت
 مصاهرت کي چي دا خبره او پېژندل سوه إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَظْهَرْ عَمَلُهُ فِي حَقِّ إِلَيْكَ فَرُورَةٌ إِلَّا تَقْفَافَ لېکن د هغه
 عمل له أَمِ وَلَدِ خُخِه د نفع اخیستلو د ضرورت په وجه د ملکيت په حق کي ښکاره نه سو فَعَمِلَ
السَّبَبُ فِي إِسْقَاطِ التَّقْوَمِ نو ځکه دغه سبب د تقوم په ساقطولو کي عمل وکړی وَفِي الْمُدَبِّرِ تَعَقُّدُ السَّبَبِ
بَعْدَ النُّوْتِ او په مدبر غلام کي تر مرګ وروسته سبب منعقد کيږي وَأَمْتِنَاءُ الْبَيْعِ فِيهِ لِتَحْقِيقِ
مَقْصُودِهِ او د هغه د بيع ممنوع کېدل د هغه د مقصود ثابتېدلو په وجه دي ايعني د هغه خرڅول ځکه اوس
 ممنوع دي چي د مالک تر مرګ وروسته په هغه کي آزادي متحققه سي فَأَفْتَرَقَا نو ځکه دواړه سره جلا سول
 ايعني په أَمِ وَلَدِ اَوْ مدبر کي فرق راغلی وَفِي أَمِ وَلَدِ النُّصْرَانِ قَسْمَيْنَا بِتَكَاتِبِهَا عَلَيْهِ او د نصراني په أَمِ وَلَدِ كِي
 موږ دا فيصله کړې ده چي أَمِ وَلَدِ د نصراني په حق کي مکاتبه گرځي دَقْعًا لِلنُّصْرَانِ عَنِ الْجَانِبَيْنِ دې
 لپاره چي له دواړو طرفونو څخه ضرر دفع سي وَهَذَا لِأَنَّ الْكِتَابَةَ لَا يَفْتَقِرُ وَجُوبُهُ إِلَى التَّقْوَمِ او بدل کتابت
 وجوب تقوم ته نه محتاج کيږي ايعني په بدل کتابت کي د ضروري نه ده چي هغه به متقوم وي.

اللغات: ﴿فَأَيْت﴾ د نصر اسم فاعل دی: فوتېدونکی (فوت کړی سوی شی)، ﴿إِحْرَاز﴾ د افعال

مصدر دی: محفوظول (حفاظت کول)، خوندي کول، ذخيره کول، ﴿غَرِيم﴾ قرض غوښتونکی (هغه کس چي پر بل چايې پور باندي وي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یوه مینځه ددوو خلکو په مینځ کي مشترکه وه اوله هغې

څخه یو بچی پیدا سو، او دواړو شریکانو په دې بچي دعوی وکړه او مینځه په مشترکه توګه ددواړو أَمِ
 ولد وګرځېده، تر دې وروسته یوه شریک دا مینځه آزاده کړه او هغه مالدار وو، نو په دې صورت کي د
 امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز پر معتق (آزادونکي) هېڅ ضمان نه واجبيږي، لېکن د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ

په نېز پر هغه د اُم ولد د نصف قيمت ضمان واجبيږي. دامام صاحب او صاحبينو د دغه اختلاف اصل او بنياد دادی چي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز د اُم ولد ماليت غير متقوم دی (يعني د هغه په نېز اُم ولد يو داسي مال دی چي قيمت نه لري، او پر هغې قيمت او بيه نه سي ايښول کېدای)، او د صاحبينو په نېز د مينځي ماليت متقوم دی، صاحب د هدايې فرمايي چي پر همدغه اصل نوري مسئلي هم مبني دي، چي هغه موږ په "كفاية المنتهي" کي ذکر کړي دي.

د صاحبينو دليل: په دې مسئله کي د صاحبينو دليل دادی چي د اُم ولد سره وطي هم کېدای سي او هغه په اجاره هم ورکول کېدای سي او له هغې څخه خدمت هم اخيستل کېدای سي، او ښکاره خبره ده چي د اشيان له تقوّم څخه بغير ممکن نه دي (يعني دا پر دې دلالت کوي چي مينځه متقوم مال دی، او پر هغې بيه او قيمت لگول کېدای سي)، نو معلومه سوه چي اُم ولد مال متقوم دی او د مال متقوم په هلاکولو سره ضمان واجبيږي، نو ځکه به دلته پر آزادونکي شريک د هغې نصف قيمت ضمان واجب وي، او دا اعتراض دي نه کيږي چي "د هغې بيع ناجائز ده نو ځکه هغه غير متقوم مال دی" (دا اعتراض صحيح نه دی) ځکه چي د مدبر بيع هم ممنوع او ناجائز ده، حالانکي مدبر متقوم دی، همداسي به اُم ولد هم د بيع د ممانعت باوجود متقوم وي، همدا وجه ده که د يو نصراني اُم ولد مسلمانان سي نو پر هغې سعايه کول او خپل ځان آزادول واجب دي، او سعايه کول د تقوّم څرگند او ښکاره دليل دی. له دې څخه هم د اُم ولد متقوم کېدل ښکاره کيږي، خو څرنگه چي په اُم ولد کي د "استيلاد" وصف لگول سوی دی، نو ځکه به د هغې قيمت د خالص مينځي د قيمت په دريمه حصه وي، همدا د فقهاؤ فيصله ده، ځکه چي تر استيلاد وروسته د اُم ولد د خرڅولو منفعت فوتيږي او د مالک تر مړي وروسته په اُم ولد کسب او سعايه کول هم نه سي کېدای، لېکن خالص مينځه خرڅول کېدای هم سي او په هغې کسب او سعايه کول هم کېدای سي، نو ځکه به د اُم ولد قيمت حتماً د خالص د مينځي تر قيمت کم او ټيټ وي.

د دې په خلاف د مدبر مسئله ده، نو د هغه په حق کي په تدبير سره فقط د بيع منفعت فوت سوی لي لېکن سعايه او استخدام دواړه د هغه په حق کي پاته وي، نو له همدې وجهي د هغه قيمت د غلام د قيمت دريمه حصه کيږي (يعني د خالص غلام د قيمت دوه ثلثه (دوې دريمي حصې) د هغه قيمت کيږي).

د امام صاحب دليل: دادی چي متقوم کېدل د هغه اِحراز (خوندي کولو) په وجه وي کوم چي د مالدار والي لپاره وي (مثلاً مالک غلام خرڅ کړي او د هغه قيمت د ځان سره خوندي وساتي او په هغه سره مالدار سي، نو د داسي اِحراز په وجه غلام متقوم مال دی)، او اُم ولد د نسب لپاره محرز کيږي (خوندي کيږي)، نه د تقوم لپاره، او اِحراز للتقوم د نسب تابع وي، او اُم ولد ځکه د نسب لپاره محرز کيږي چي د مالک تر مرګ وروسته اُم ولد د مالک د هېڅ قرض غوښتونکي او وارث لپاره کسب او گټه نه کوي. د دې په خلاف مدبر فقط د تقوم او مالدار والي لپاره محرز کيږي، نو په دې وجه په اُم ولد او مدبر کي فرق راغلی، او وجه د فرق يې داده چي په اُم ولد کي فی الحال سبب ثابتيږي، او هغه سبب د بچي په واسطه سره د مالک او اُم ولد په مينځ کي د جزئيت او بعضيت ثبوت دی، لکه په حرمت مضاهرت کي چي د دې تفصيل تېر سو، لېکن د انتفاع د ضرورت په وجه به د ملکيت په حق کي د دغه سبب اثر نه ښکارېږي، نو ځکه به د مالک په حق کي د هغې ملکيت باقي پاته وي او مالک به له هغې څخه خدمت اخلي، ها! د تقوم د إسقاط په حق کي به سبب مؤثر وي او د اُم ولد ماليت به ختموي، او کله چي ماليت ختم سي، نو بيا به د هغې په آزادولو سره پر معتق ضمان هم نه واجبيږي. او په مدبر کي فی الحال سبب نه ثابتيږي بلکي د مالک تر وروسته (د إسقاط) سبب پيدا کيږي، او د مقصود حاصلولو په وجه د هغه بيع ممتنع وي، نو په دې وجه په اُم ولد او مدبر کي فرق راغلی. او د نصراني په اُم ولد کي زموږ فيصله داده چي هغه مکاتبه گرځي، د دې لپاره چي نه اُم ولد ته څه ضرر ورسېږي، او نه نصراني ته، او څرنگه چي د بدل کتابت وچوب د مال د متقوم کېدلو تقاضانه کوي، نو په دې حواله سره په اُم ولد او مدبر او د نصراني په اُم ولد کي فرق دی، نو ځکه يو پر بل

قياسول صحيح نه دي. فقط والله أعلم وعليه اتم

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِشَارِحِهٖ وَلِوَالِدَيْهِ وَلَا سَايِدَتِهٖ وَلِمَنْ قَامَ بِنَشْرِهٖ وَطَبْعِهٖ. (آمين)

احقر ابو عباس حبيب الرحمن "مدني"

وَمَنْ كَانَ لَهُ ثَلَاثَةُ أَهْبَدٍ أَوْ كَثَرٌ دِيَّوَسَرِي أَمَّا لِكِ الْبَارَةِ دَرِي غَلَامَانِ وَهُ دَخَلَ عَلَيْهِ اثْنَانِ أَوْ أَوْ بِرِهِنَهُ دَوَه
غَلَامَانِ دَاخِلِ سَوَه اِيْمَنِي لَه هِنُو شَخْه دَوَه غَلَامَانِ دَمَالِكِ سَرَه پَه كُورِ كِي حَاضِرِ وَهُ فَقَالَ: أَحَدُكُمَا خُرْ أَوْ
مَالِكِ وَرْتَه وَوِيل: پَه تَاسِي دَوَارُو كِي يُو آزَادِ دِي ثُمَّ خَرَجَ وَاحِدٌ وَدَخَلَ آخَرُ بِيَا يُو غَلَامِ وَوَتِي اَو بِل
غَلَامِ رَاغَلِي فَقَالَ: أَحَدُكُمَا خُرْ أَوْ اِيَا اِمَالِكِ وَوِيل: پَه تَاسِي دَوَارُو كِي يُو آزَادِ دِي ثُمَّ مَاتَ وَلَمْ يَبْقُ
بِيَا مَالِكِ مَر سَوَ اَو هِنَه اَدِ آزَادِ كَرِي سَوِي غَلَامِ اَوْضَاحَتِ نَه وَكُورِي عَتَقَ مِنَ الدِّي اُيْنِدَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ ثَلَاثَةُ
أَرْبَاعِهِ وَنِصْفُ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ الْآخَرِينَ عِنْدَ ابْنِ حَبِيبَةَ وَأَبِي يُوسُفَ نُو دِ شَيْخِيْنُو رَجَعْتُمَا اِلَه پَه نَبَرِ چِي پَرِ كُومِ
غَلَامِ دَمَالِكِ دِ قَوْلِ اِعَادَه سَوِي وَي اچِي هِنَه نَه وَتُونَكِي غَلَامِ دِي اَدِ هِنَه دَرِي حَصِي آزَادِ پَرِي اَو دِ نُوْرُو

دواړو غلامانو نصف انیمه حصه آزادېږي وَقَالَ مُحَمَّدٌ كَذَلِكَ إِلَّا الْعَبْدَ الْآخِرِيَّ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ هم داسې فرمایلي دي ما سوا په آخري غلام کي ایمني کوم غلام چي په آخر کي راغلی دی إِلَّا الْغُلَامَ الْآخِرِيَّ رُبْعُهُ نو د هغه فقط اخلورمه حصه آزادېږي.

اللغات: «أَعْيَدَ» د افعال ماضي مجهوله ده: راگر ځول، إعاده کول، «رُبْع» او رُبْع: اخلورمه حصه (اخلورمه).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي د خالد درې غلامان وه: زید، عمر او رشید. زید او عمر په کور کي حاضر وه، نو خالد (مالک) ورته وویل چي په تاسي دواړو کي یو غلام آزاد دی، بیا زید له کور څخه ووتی او رشید راغلی، او بیا خالد دې دواړو ته وویل: «أَحَدُكُمَا حُرٌّ» په تاسي دواړو کي یو آزاد دی، او بیا له خالد له تعیین او بیان څخه بغیر مې سو (یعني تر دې وروسته یې غلام متعین او معلوم نه کړی چي زما کوم غلام مراد دی او بیا مې سو)، نو د زید نیمه حصه (نصف) آزادېږي او د رشید هم نصف آزادېږي، او عمر ټوله آزادېدل پکار دي، لېکن دلته د هغه یو نصف اول آزاد سو، او کله چي دویم وار خالد «أَحَدُكُمَا حُرٌّ» وویل، نو په دې سره د هغه اخلورمه حصه (یوه ربع) آزاده سوه، نو په دې توګه په دواړو وارونو کي د هغه درې ربع (درې اخلورمي حصې) آزادي سوي.

دلیل: اول وار د «أَحَدُكُمَا حُرٌّ» په ویلو سره د عمر نصف (نیمه حصه) آزاده سو، نو ځکه به دویم وار د نصف، نصف یعنی فقط یوه ربع آزادېږي، او چي دواړه وارونه سره یو ځای کړی سي نو د هغه درې ربع به آزادي وي، او د زید او بکر به نصف، نصف آزاد وي. (دا د شیخینو رَحِمَهُمَا اللهُ مسلک دی، او تفصیل به یې په راروانو عبارتونو کي ذکر سي).

أَمَّا الْخَارِجُ فَلَأَنَّ الْإِجَابَ الْأَوَّلَ دَاخِلٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الثَّابِتِ کوم چي وتونکي غلام دی نو په دې وجه چي اول إيجاب یعنی اول أَحَدُكُمَا حُرٌّ ادهغه او د ثابت پاتېدونکي انه وتونکي اغلام په مینځ کي مشترک دی وَهُوَ الَّذِي أُعِيدَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ او ثابت انه وتونکی اغلام هغه دی چي پر هغه د قول إعاده سوې ده فَازْجَبَ عِتْقَ وَتَبَيَّنَتْهُمَا نو اول إيجاب د دې دواړو غلامانو په مینځ کي دیو ه غلام عتق آزادي اواجب کړه لَا شَيْءَ بَيْنَهُمَا ځکه چي دوی دواړه سره برابر دي فَيُصِيبُ كُلًّا مِنْهُمَا النِّصْفُ نو ځکه به په دوی کي هریوه ته نصف، نصف عتق حاصلېږي غَيْرَ أَنَّ الثَّابِتَ اسْتِفَادَ بِالْإِجَابِ الثَّانِي رُبْعًا آخَرَ خودا چي ثابت غلام په دویم إيجاب سره اد آزادی ابله ربع حاصله کړه لِأَنَّ الثَّانِي دَاخِلٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الدَّخِلِ ځکه چي دویم إيجاب

د هغه او د داخلېدونکي غلام په مینځ کي مشترک دی او داخلېدونکی غلام هغه دی کوم چي په آخر کي راغلی دی فَيَنْتَقِفُ بَيْنَهُمَا نو ځکه به دویم عتق هم د دوی په مینځ کي نصف گرځي غَيْرَ أَنْ الثَّابِتُ اسْتَحَقَّ نِصْفَ الْخُرَاقَةِ بِالْإِجَابِ الْأَوَّلِ لېکن ثابت غلام د اول ايجاب په ذريعه د نصف حریت آزادۍ مستحق سو فَسَاءَ النِّصْفُ الْمُسْتَحَقُّ بِالثَّانِي فِي نِصْفَيْهِ نو دا ثابت غلام چي په دویم ايجاب سره د کوم نصف حریت اعتق مستحق سو آزاد سو هغه دده په دواړو نصفونو کي وغورځېدی له دواړو نصفونو څخه مراد یو د هغه آزاد سوی نصف دی او بل یې فارغ نصف دی فَمَا أَصَابَ الْمُسْتَحَقُّ بِالْأَوَّلِ لَغَا نو په اول ايجاب سره مستحق سوي آزاد سوي انصف ته چي کوم عتق ورسېدی هغه لغو سو وَمَا أَصَابَ الْفَارِغَ بَقِيَ او فارغ نصف ته چي کوم عتق ورسېدی هغه باقي پاته سو فَيَكُونُ لَهُ الرُّبُعُ نو ځکه به په دویم ايجاب کي اد هغه لپاره ربع وي فَتَكُنْ لَهُ ثَلَاثَةُ الْأَرْبَاعِ نو اوس اد هغه لپاره درې ربعي [خلورمي حصې] پوره سوي وَلَا تَكُنْ لَهُ أَرْبَعٌ هو بِالثَّانِي يَعْتَقُ نِصْفُهُ او ځکه که چيري په دویم ايجاب سره همدغه [ثابت] غلام مراد کړی سي نو د هغه [پاته] انصف به آزاد سي [ځکه چي یو نصف خويې په اول ايجاب سره آزاد سوی دی] وَلَوْ أُرِيدَ بِهِ الدَّخِيلُ لَا يَفْتَقُ هَذَا النِّصْفُ او که چيري په دویم ايجاب سره داخل غلام مراد کړی سي نو دا د ثابت غلام انصف به نه آزادېږي فَيَنْتَقِفُ نو ځکه به دا نصف هم نیمایي کیږي فَيَعْتَقُ مِنْهُ الرُّبُعُ بِالثَّانِي وَالنِّصْفُ بِالْأَوَّلِ نو په دویم ايجاب سره به د ثابت غلام [فقط] یوه ربع آزادېږي او [د هغه] یو نصف به په اول ايجاب سره آزاد وي [چي ټوله سره یو ځای کړل سي نو ټوله به خلور ربعي سي].

اللفات: «إِجَاب» له دې څخه مراد د مالک «أَحَدُكُمَا حُرٌّ» ویل دي. «أَوْجِبَ» د افعال ماضي ده؛ واجبول، سبب جوړېدل، «اسْتَعْقَاد» د استفعال ماضي ده؛ حاصلول، «دَائِر» د نصر اسم فاعل دی؛ گرځېدونکی، «يَنْتَقِفُ» د تفعّل مضارع ده؛ نیمایي کېدل، نصف، نصف کېدل (نیم، نیم کېدل)، «هَلَعَ» د ضرب ماضي ده؛ غورېدل.

تشریح: کله چي خالد د زید او عمر په حضور کي «أَحَدُكُمَا حُرٌّ» وویل، نو د دواړو نصف، نصف آزاد سو، او کله چي یې د عمر او رشید په حضور کي «أَحَدُكُمَا حُرٌّ» وویل، نو د رشید نصف آزاد سو، او په دې وار د عمر فقط یوه ربع آزاده سو، او په دواړه وارونو کي د هغه درې ربعو ته آزادي حاصله سو.

هېرآن الثابت إلخ: په دې عبارت سره د دې خبري دلیل ذکر کوي چي په دویم وار کي ولي د عمر صرف "یوه ربع آزاده" سو؟ د دلیل حاصل دا دی چي په دویم وار کي که څه هم د عمر نصف آزادېدل پکار وو لېکن دا

نصف د هغه پر آزاد سوي حصې هم واقع سو او پر هغه حصې هم واقع سو کوم چي تر اوسه غلام پاته ده، نو کوم چي پر آزاد سوي حصې واقع سو هغه لغو سو، او کوم چي پر غلامي حصې واقع سو هغه آزاد سو، نو ځکه د نصف، نصف (د نيمي حصې، نيمايي) ته آزادي حاصله سوه (چي هغه ته ربع وايي)، نو په دې وجه په دويم وار کي فقط د عمر ربع (خلورمه حصه) آزاده سوه.

ولأنة لو أريد إلخ: په دې عبارت سره د "ربع آزادېدلو" دويم دليل بيانوي، حاصل يې دادي چي کله خالد دويم وار "أَحَدُكُمَا حُرٌّ" وويل، نو د هغه يو نصف خو اول آزاد سوي وو، نو په دويم وار کي به د هغه پاته نصف آزاديږي او د نصف به د دوو غلامانو (عمر او رشيد) په مینځ کي تقسيمېږي، لهذا د عمر په حق کي فقط يوه ربع پاته سوه.

وَأَمَّا الدَّخِلُ فَمُحْتَدٌ يَقُولُ: لَمَّا دَارَ الْإِجَابَ الثَّانِي بَيْنَهُ وَبَيْنَ الثَّابِتِ أَوْ كُومٌ چي داخلېدونکي غلام ارشيد ادي نو امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي کله دويم ايجاب د داخلېدونکي غلام او ثابت غلام اعمرا په مینځ کي مشترک دی وَقَدْ أَصَابَ الثَّابِتُ مِنْهُ الرُّبْعُ او په دې دويم ايجاب سره ثابت غلام ته ربع رسېدلې ده فَكَذَلِكَ يُصِيبُ الدَّخِلَ نو همداسي به داخلېدونکي غلام ته اهم اربع رسېږي وَهَذَا يَقُولَانِ أَنَّهُ دَاثَرٌ بَيْنَهُمَا او شيخينو رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي دويم ايجاب د ثابت او داخلېدونکي غلام په مینځ کي مشترک دی وَقَضَيْتُهُ التَّنْصِيفُ او اشتراک د تنصيف انصف، نصف کولوا تقاضا کونکي دی وَإِنَّمَا نَزَلَ إِلَى الرُّبْعِ فِي حَقِّ الثَّابِتِ لِاسْتِحْقَاقِهِ النِّصْفَ بِالْإِجَابِ الْأَوَّلِ لېکن د ثابت غلام اعمرا په حق کي په دې وجه ادغه نصف اربع ته راشوه کيږي چي هغه په اول ايجاب سره د نصف اعتقا مستحق سوي دی کَمَا ذَكَرْنَا لَكُمَا اَوْسَ اچي موږ ذکره وَلَا اسْتِحْقَاقَ لِلدَّخِلِ مِنْ قَبْلُ او د داخلېدونکي غلام ارشيد لپاره تر دې مخکي هيڅ استحقاق اذعتقا حاصل نه دی فَيَثْبُتُ فِيهِ النِّصْفُ نو ځکه به په هغه کي نصف اعتقا ثابتېږي.

تشرېح: امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي په دويم وار کي د عمر (کوم چي دواړه واره په کور کي ثابت او حاضر وو) فقط يوه ربع آزاده سوه، نو کوم غلام چي په دويم وار کي کور ته داخلېږي يعني رشيد، نو هغه ته به هم يوه ربع آزادي حاصلېږي يعني د هغه به هم فقط يوه ربع آزاديږي.

وهما يقولان إلخ: په دې عبارت کي د شيخينو له طرفه امام محمد رَحِمَهُ اللهُ ته جواب ورکوي، حاصل يې دادي چي په "أَحَدُكُمَا حُرٌّ" سره يو پوره غلام آزاديږي، نو ځکه به رشيد ته هم د نصف حصې آزادي ورکول کېږي

او عمر ته به هم ورکول کيږي، لېکن څرنگه چي د عمر يو نصف مخکي آزادسوی دی، نو ځکه به هغه ته فقط درې آزادي حاصلیږي، لېکن درشید نصف نه دی آزادسوی، نو ځکه به د هغه نصف حصه آزاديږي، نه ربع.

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

قَالَ: فَإِنْ كَانَ الْقَوْلُ مِنْهُ فِي الْمَرْغَبِ إمام محمد رَحِمَهُ اللهُ أفرمائي: که د مالک دا قول اأَحَدُكُمَا خُزَا په مرض الموت کي وي قُسِمَ الثُّلُثُ عَلَى هَذَا نو پر همدغه [پورتنۍ] حساب به اد هغه د مال دريمه حصه تقسيمیږي وَشَرُّهُ ذَلِكَ أَنْ يُجَنَّبَ بَيْنَ سَهْمِ الْعَتَقِ وَهِيَ سَبْعَةٌ عَلَى قَوْلِهَا او د دې تشریح داده چي اد دريو غلامانو د آزادېدلو حصې به سره جمع کيږي، چي هغه د شپځينو پر قول اووه حصې دي لِأَنَّا نَجْعَلُ كُلَّ رَقَبَةٍ عَلَى أَرْبَعَةٍ ځکه چي موږ هر غلام خلور حصې گرځوو لِحَاجَتِنَا إِلَى ثَلَاثَةِ الْأَرْبَاعِ ځکه چي موږ د دريو ربعو ته ضرورت دی فَنَقُولُ: يَغْتَقُ مِنَ الثَّابِتِ ثَلَاثَةٌ أَسْهُمٌ وَمِنَ الْآخَرِينَ مِنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا سَهْمَانِ نو موږ وايو چي د ثابت غلام [عمر] درې حصې به آزاديږي او له نورو دوو ازید او رشید [څخه] به د هر يوه دوې، دوې حصې آزاديږي فَيَبْدَأُ سَهْمُ الْعَتَقِ سَبْعَةً نو د آزادېدلو حصې به [توله] اووه ورسیري وَالْعَتَقُ فِي مَرَضِ الْمَوْتِ وَصِيَّةٌ او په مرض الموت کي عتق [او آزادول] وصیت دی وَمَحَلُّ نَفَاقِهَا الثُّلُثُ او د وصیت د نفاذ محل [د مال] دريمه حصه ده فَلَا بُدَّ أَنْ يُجْعَلَ سَهْمُ الْوَرِثَةِ ضِعْفَ ذَلِكَ لِهَذَا د وارثانو حصې د دې دوچنده گرځول ضروري دي فَيُجْعَلُ كُلُّ رَقَبَةٍ عَلَى سَبْعَةٍ نو ځکه به هر غلام اووه، اووه حصې گرځول کيږي وَجَبَّ الْبَالُ أَحَدًا وَعَشْرُونَ او توله مال ايمني غلامان به يو وېشت حصې گرځول کيږي فَيَغْتَقُ مِنَ الثَّابِتِ ثَلَاثَةٌ وَيَسْلُ فِي أَرْبَعَةٍ نو د ثابت غلام [عمر] به درې حصې آزاديږي او په خلورو حصو کي به هغه [د وارثانو] لپاره [هڅه] او کسب [کوي] وَيَغْتَقُ مِنَ الْبَاقِيَيْنِ مِنْ كُلِّ مِنْهُمَا سَهْمَانِ وَيَسْلُ فِي خَمْسَةٍ او له پاته دوو غلامانو ازید او رشید [څخه] به د هر يوه دوې، دوې حصې آزاديږي او له دوی [څخه] به هر يو په پنځو حصو کي هڅه او کسب [کوي] فَإِذَا تَأَمَّلْتَ وَجَبَّتْ اسْتِقَامَةُ الثُّلُثِ وَالثَّلَاثَانِ نو کله چي ته غور وکړې او [هغوی] اسره جمع کړي نو ثلث او ثلثان به برابر پاته سي.

اللفات: «سَهْمٌ» جمع د سَهْمٌ ده: حصه، «يَسْلُ» د سَمِعَ مضارع ده: ديو چا په حاجت او حق پوره کولو کي هڅه او کوښښ کول، مراد ځني کسب او گټه کول او خواري کارول دي.

تشریح: په مخکنیو عبارتو کې چې د درېو غلامانو په هکله کوم د اعتناق مسئلې بیان سوې د هغوی تعلق د مالک (خالد) د صحت د حالت سره وو، لېکن که چیرې مالک د مرض الموت په حالت کې داسې معامله وکړي یعنې په "أَحَدُكُمَا حُرٌّ" سره اعتناق نافذ کړي، نو دا اعتناق به د هغه د مال له دریمې حصې څخه معتبر وي، ځکه چې د مرض الموت عتق وصیت وي، او وصیت د موصي (وصیت کونکي) د مال له دریمې حصې څخه نافذیږي، نو ځکه به د هغه اعتناق هم د مال له دریمې حصې څخه نافذیږي، همدا اصول دی.

اصول: د اصول حاصل دادی چې که څوک په خپل مرض الموت کې د مال وصیت وکړي، نو د هغه وصیت به د مال په دریمه حصه (ثلث) کې نافذیږي او پاته دوې حصې (ثلثان) به په وارثانو کې تقسیمیږي.

صورت د مسئلې: دادی چې د خالد درې غلامان وه: زید، عمر، رشید. دوه غلامان په کور کې حاضر وه، نو خالد هغو ته په خپل مرض الموت کې وویل: "أَحَدُكُمَا حُرٌّ" (په تاسې دواړو کې یو آزاد دی)، بیا زید ووتی او دریم غلام رشید کور ته راغلی، بیا خالد ورته وویل "أَحَدُكُمَا حُرٌّ"، نو د خالد صحت په حالت کې چې د دې غلامانو څومره حصې آزادیږي، له هغه څخه به دوه ثلثه (دوې دریمې حصې) کمیږي، او یو ثلث به آزادیږي.

تشریح یې داده چې مسئله به له (۴) څخه جوړیږي، ځکه کوم غلام چې په کور کې ثابت او باقي پاته سوې یعنې عمر. د هغه درې ربع آزادیږي، نو ځکه به مسئله له څلورو څخه جوړیږي: د زید نصف آزادیږي، یعنې له څلورو حصو څخه یې دوې حصې آزادیږي، او د عمر درې ربع یعنې له څلورو حصو څخه یې درې حصې آزادیږي، او د رشید له څلورو حصو څخه دوې حصې آزادیږي، او ټوله حصې چې سره جمع کړل سي $(2 + 23 = 7)$ ، نو اووه (۷) حصې جوړیږي.

اوس تاسې په درې سره غلامانو کې اووه، اووه حصې جوړې کړئ! $(3 \times 7 = 21)$ نو ټوله یو ویش (۲۱) حصې جوړې سوې، په دې یو ویش حصو کې څورلس (۱۴) حصې نه آزادیږي، فقط اووه (۷) حصې آزادیږي (یعنې څوارلس حصې د وارثانو دي، او دغه درې غلامان به ه هغو لپاره کسب او گټه کوي، بیا هغه حصې آزادیږي)، او حساب داسې جوړیږي:

①... د زید له اوو حصو څخه دوې حصې آزادیږي، او د پاته پنځو حصو د قیمت لپاره به هغه سعایه (کسب او گټه کوي) او د خالد وارثانو ته به یې ورکوي.

②... د عمر له اوو حصو څخه درې حصې آزادیږي، او د پاته څلورو حصو لپاره به هغه کسب او گټه کوي او وارثانو ته به یې ورکوي.

۱۵... درشید له اوو حصو شخه دوی حصی آزادیبری، او د پاته پنځو حصو لپاره به هغه کسب او گټه وي او وارثانو ته به یې ورکوي.

والا تاملت وجمعت الم: دې عبارت مطلب دادی چي که تاسي یو وريشت (۲۱) حصی سره جمع کړی او لږ فکر وکړی، نو ښکاره به سي چي په دغه یو وريشت حصو کي یو ثلث (يعني اووه حصی) د دې غلامتو دی او پاته دوه ثلثان د وارثانو دي.

وَمِنْذُ مُحَبَّدٍ: يُجْعَلُ كُلُّ رَقَبَةٍ عَلَى سِتَّةٍ او دامام محمد رَجَنَهُ الله په نېز به هر غلام شپږ حصی گرځول کيږي لِأَنَّهُ يُعْتَقُ مِنَ الدَّاهِلِ عِنْدَهُ سِتُّهُمُ ځکه چي دهغه په نېز د داخلېدونکي غلام [ارشید] فقط یوه حصه آزادیږي فَتَقَسَّتْ سِهَامُ الْعِتْقِ بَسْمُهُم نو دعتق له [اوو] حصو شخه یوه حصه کمه سوه وَصَارَ جَمِيعُ الْمَالِ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ او ټوله مال اتلس حصی وگرځېدی وَبَاقِ التَّخْرِيجِ مَا مَرَّ او باقي تخریج هغه ده کوم چي اوس اتېره سوه.

اللفات: ﴿نَقَصَتْ﴾ دنصر ماضي ده: کمېدل.

تشریح: څرنګه چي دامام محمد رَجَنَهُ الله په نېز ددرېم غلام (رشید) یوه ربع آزادیږي، نو ځکه دهغه په نېز مسئله له (۶) شخه جوړېږي، دزید له څلورو حصو شخه دوی حصی آزادیږي، د عمر له څلورو حصو شخه درې حصی، او درشید له څلورو حصو شخه یوه حصه آزادیږي، چي ټوله سره جمع کړل سي نو شپږ (۶) حصی جوړېږي، او چي په هر غلام کي شپږ، شپږ حصی جوړي کړل سي، نو ټوله اتلس (۱۸) حصی جوړېږي، لهدا دامام محمد په نېز به حساب داسي وي:

①... دزید له شپږو حصو شخه دوی حصی آزادیږي، او د پاته څلورو حصو لپاره به کسب او گټه کوي او وارثانو ته به یې ورکوي.

②... د عمر له شپږو حصو شخه درې حصی آزادیږي، او د پاته دریو حصو لپاره به مال گټي او وارثانو ته به یې ورکوي.

③... او درشید له شپږو حصو شخه یوه حصه آزادیږي، او د پاته پنځو حصو لپاره به مال گټي او وارثانو ته به یې ورکوي.

نو په دې توګه د ټولو غلامانو شپږ حصی آزادي سوې، او د دوولسو حصو لپاره به کسب او مزېدي کوي او وارثانو ته به یې ورکوي، او ټوله اتلس حصی سوې. د حساب ماشین راواخلئ! په خپله هم حساب ورته وکړئ!

په پورتني صورت کي د طلاق حکم

وَلَوْ كَانَ هَذَا إِلَى التَّلَاقِ وَهَلْ خَلَّيْتُ مَخْلُوكَاتٍ أَوْ كَهَذَا قَوْلٌ د طَلَاقٍ په باره کي وي او ادرې سره ښځي غیر مدخول بها وي وَمَاكَ الرَّؤُوسُ قَبْلَ الْبَيَانِ او له وضاحت کولو څخه مخکي خاوند مړ سي سَقَطَ مِنْ مَهْرٍ الْغَارِجَةِ رُبْعُهُ نو د وتونکي ښځي له مهر څخه به رُبْع ساقطیږي او منې ته به رُبْع ورکول کیږي اَوْ مِنْ مَهْرٍ الثَّابِتَةِ ثَلَاثَةُ أَثْمَانِهِ او د ثابتې ښځي له مهر څخه به درې اتمي حصي ساقطیږي ایمني منې ته به له اتو حصو څخه درې حصې ورکول کیږي اَوْ مِنْ مَهْرٍ الدَّائِلَةِ ثُمْنُهُ او د داخلېدونکي ښځي له مهر څخه به اتمه حصه ساقطیږي قِيلَ هَذَا قَوْلٌ مُكَبَّدٌ خَاصَّةً وبل سوي دي: چي دا فقط دامام محمد رَحِمَهُ الله قول دی وَعِنْدَهَا يَسْقُطُ رُبْعُهُ او د شیخینو رَحِمَهُمَا الله په نېز به د داخلېدونکي ښځي د مهر رُبْع ساقطیږي وَقِيلَ: هُوَ قَوْلُهُمَا أَيْضًا او بل سوي دي: چي دا د شیخینو رَحِمَهُمَا الله قول هم دی وَقَدْ ذَكَرْنَا الْفَرْقَ وَتَبَايَعَتَاهُمَا فِي الزِّيَادَاتِ او موږ اد طلاق او عتق ا فرق او د دې مسئلې ټوله جزئیات په "زیادات" کي ذکر کړي دي.

اللغات: «أَثْمَانٌ» جمع د «ثَمَنٌ» او «ثُمْنٌ» ده: اتمه حصه.

تشریح: د عبارت تر حل مخکي دا اصول په یاد لری! چي "که غیر مدخول بها ښځي ته طلاق ورکول سي نو منې ته به نیم مهر ورکول کیږي".

صورت د مسئلې: دا دی چي فاطمه، ساجده او شاکره درې سره دیوه سړي ښځي دي او درې سره غیر مدخول بهادي، اوس فاطمه او ساجده په کور کي حاضري دي، او خاوند ورته وویل: إِخْدَا کُنَا طَالِقٌ (په تاسي دواړو کي یوه پر ما طلاقه ده)، بیا فاطمه له کور څخه ووتله او شاکره راغله، نو خاوند بیا دې دواړو ته وویل: په تاسي دواړو کي یوه پر ما طلاقه ده، تر دې وروسته خاوند له بیان او تعیین څخه بغیر مړ سو.

نو په دې صورت کي مسئله له (٦) څخه جوړیږي، په اول وار "إِخْدَا کُنَا طَالِقٌ" سره پر فاطمې او ساجدې دواړو یو طلاق واقع سو او نیم مهر به په دواړو کي تقسیمیږي او دواړو ته به دهغه رُبْع رُبْع ورکول کیږي (مثلاً که مهر ټوله اته (٨) درهمه وو، نو دواړو ته به دوه، دوه درهمه ورکول کیږي).

په دویم وار "إِخْدَا کُنَا طَالِقٌ" سره پر ساجدې او شاکرې دواړو یو طلاق واقع سو، او دلته به دامام محمد رَحِمَهُ الله پر قول هم د مهر د رُبْع نصف، نصف دواړو ته ورکول کیږي یعنی له اتو حصو څخه

به يوه، يوه حصه دواړو ته ورکول کيږي (مثلاً که مهر ټوله اته درهمه وو، نو يو، يو درهم به ورکول کيږي).

او ساجدې ته په اول وار کي له اتو حصو څخه دوې حصې ورکول سوې دي او په دويم وار کي به مېنې ته له اتو حصو څخه يوه حصه ورکول کيږي، نو په دې توگه ساجدې ته له اتو حصو څخه درې حصې ورکول سوې.

حاصل داسو چي ①... فاطمې ته به له اتو حصو څخه دوې حصې ورکول کيږي. ②... ساجدې ته به له اتو حصو څخه درې حصې ورکول کيږي. ③... او شاکرې ته به له اتو حصو څخه يوه حصه ورکول کيږي.

لنډه دا چي په دې صورت کي به دغه بنځو ته د مهر له اته حصو څخه شپږ حصې مهر ورکول کيږي او پاته دوې حصې به په وارثانو کي تقسيميږي. حساب ته په غور او توجه سره وگورئ!.

په دوو غلامانو کي د غير معين غلام له آزادولو

څخه وروسته په يوه غلام کي تصرف کول

وَمَنْ قَالَ لِعَبْدَيْهِ: أَحَدُكُمَا حُرٌّ أَوْ كُومَ سَرَى أَمَّا لَكَ أَجِي خِپَلو دوو غلامانو ته ووايي: په تاسي دواړو کي يو آزاد دی فَبَاءَ أَحَدُهُمَا أَوْ مَاتَ أَوْ قَالَ لَهُ: أَنْتَ حُرٌّ بَعْدَ مَوْتِي أَوْ بَيَا أَمَّا لَكَ أَجِي دوی کي يو غلام خرڅ کړي يا يو غلام مړ سي يا يوه غلام ته ا مالک اووايي: ته زما له مرگ څخه آزادي يې ايعني ياله يوه غلام څخه مدبر جوړ کړي اَعَتَّقِ الْآخَرَ نو دويم غلام آزاديږي لِأَنَّهُ لَمْ يَنْتَقِ مَخْلًا لِيُعْتِقِ أَصْلًا بِالنِّسْبِ ځکه چي مړ سوی غلام د مرگ په وجه بالکل د عتق آزادي ا محل پاته نه سو وَلِلْعَتِقِ مِنْ جِهَتِهِ بِالْبَيِّنِ يا د مالک له طرفه په خرڅولو سره هغه د عتق محل پاته نه سوا وَلِلْعَتِقِ مِنْ كُلِّ وَجْهِ بِالْثَدْبِيرِ يا په مدبر جوړولو سره هغه من کل وجه د عتق محل پاته نه سوا فَتَعَيَّنَ لَهُ الْآخَرُ نو ځکه هغه بل دويم غلام اد عتق لپاره متمين سو وَلِأَنَّهُ بِالْبَيِّنِ قَصَدَ الْوُضُوءَ إِلَى الشَّيْنِ او ځکه چي مالک په بيع سره د قيمت حاصلولو اگتلهو اراده کړې ده وَبِالْثَدْبِيرِ ابْتِغَاءَ الْإِشْفَاءِ إِلَى مَوْتِهِ او په مدبر جوړولو سره يې تر خپل مرگه پوري له مدبر غلام څخه د نفع اخيستلو اراده کړې ده وَالْقُصُودَانِ يُنَافِيَانِ الْعَتَقُ الْمُلْتَزَمُ او دا دواړه مقصودونه د لازم کړی سوي عتق منافي دي فَتَعَيَّنَ لَهُ الْآخَرُ دَلَالَةً نو ځکه دويم غلام دلالتاً د عتق لپاره متمين سو.

اللغات: ﴿تَذْبِيرٌ﴾ د تفعیل مصدر دی: مدبر جوړول، تدبیر دې ته وایي چي مالک په خپل مړي

پوري د غلام آزادي معلق کړي (یعني ورته ووايي چي "زما تر مرگ وروسته ته آزادي يې"). ﴿كُنْ﴾

قیمت، بیه. ﴿مُلْتَزَمٌ﴾ د افتعال اسم مفعول دی: لازم سوی شی.

تشریح: د دغه عبارت مسئله پر دې اصول مبني ده چي که مالک د "أَحَدُكُمَا حُرٌّ" تر ویلو وروسته یو

داسي حرکت وکړي چي له هغه څخه دا معلومه سي چي مالک دغه غلام آزادول نه غواړي، نو دویم غلام به د آزادي (عتق) لپاره متعین کیږي، مثلاً مالک یو غلام خرڅ کړي، نو دویم غلام به د آزادي لپاره متعین کیږي.

دلته امام قنوري رَحْمَةُ اللهِ دَرې مثالونه ذکر کړي دي: ①... په دوو غلامانو کي یو غلام خرڅول.

②... یو غلام په یو حادثه او واقعه کي مړ کېدل، ③... یو غلام مدبر کول، په دې دریو سره صورتونو کي به دویم غلام د آزادي لپاره متعین کیږي.

صورت د مسئلې: دادی که دیوه سړي دوه غلامان وه، او هغه دواړو ته وویل: "أَحَدُكُمَا حُرٌّ" (په

تاسي کي یو غلام آزاد دی)، او بیا مالک ① یو غلام خرڅ کړی، نو دویم (باقي مانده) غلام به د آزادي

لپاره متعین کیږي، ② یا یو غلام د آسماني آفت په وجه مړ سو، نو دویم غلام کوم چي ژوندی وي

هغه به د آزادي لپاره متعین کیږي، ځکه چي مړ سوی غلام د آزادېدلو (عتق) محل پاته نه سو، نو

ځکه به ژوندی غلام آزاديږي، ③ یا مالک یو غلام مدبر جوړ کړی، نو دا عمل پر دې خبره دلالت کوي

چي مالک دویم (باقي مانده) غلام آزادول غواړي، ځکه چي په مدبر جوړېدلو سره دغه مدبر غلام من

کل وجه آزاد نه سو، بلکي فقط د آزادي شائبه پکښي راغله، نو ځکه به دویم غلام د آزادي لپاره متعین

کیږي او هغه به آزاديږي.

دلیل: ځکه چي دلته د خرڅولو، مدبر جوړولو، او د مرگ په وجه یو غلام د آزادولو قابل پاته نه سو،

نو کوم غلام چي باقي پاته دی هغه به د آزادي لپاره متعین کیږي.

ولأَنَّهُ بِالْبَيْعِ قَصْدُ الْخ: دویم دلیل دادی چي کوم غلام چي مالک خرڅ کړی او گټه یې پر وکړه، نو

هغه یې د لاس څخه ووتی، نو ځکه به اوس باقي مانده غلام د آزادي لپاره متعین کیږي، همدارنگه

کوم غلام چي مالک مدبر جوړ کړی، نو هغه یې تر خپل مرگه پوري د فایده یې اخیستلو لپاره متعین

کړی (چي زما تر مرگه پوري به زه له هغه څخه کار او خدمت اخلم)، نو ځکه به په دې صورت کي هم

فقط باقي مانده غلام د آزادي لپاره متعین کیږي. (الْعَتَقُ الْمُلْتَزَمُ: د دې مطلب دادی چي کله مالک "أَحَدُكُمَا

حُرٌّ" وویل، نو ګواکي مالک دیوه پوره غلام د آزادولو وعده وکړه (او پر هغه دیوه پوره غلام آزادول لازم سو)، او کله

چي يې يو غلام مدبر جوړ کړی، نو په هغه کي فقط د آزادۍ شائبه راغله او هغه ټوله آزادنه سو. نو ځکه به اوس فقط دویم (باقي مانده) غلام د آزادۍ لپاره متعین کيږي.

وَكَذَا إِذَا اسْتَوْلَدَ إِحْدَاهُمَا أَوْ هُمَا رَنُكَةً كَلَّةً چي مالک له دوو مينځو څخه ايوه مينځه ام ولد جوړه کړي
لِلْمُعْتَقَيْنِ دا هغه او دوو معناوو په وجه اکوم چي مخکي ذکر سوې.

اللفات: ﴿لِلْمُعْتَقَيْنِ﴾ د دوو معناوو په وجه، دلته دوې معناوي دادي: ① چي په دې ام ولد کي فقط د آزادۍ شائبه راغلې ده، لهدا هغه ټوله آزاده نه سوه، نو ځکه به دويمه مينځه آزاد کيږي. ② او دويمه معنی داده چي مالک دغه ام ولد دفع او فايدې اخيستلو لپاره متعین کړه. نو ځکه به دويمه مينځه آزاد کيږي.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که دیوه سړي دوې مينځي وي، او هغه دواړو ته "أَحَدُكُمَا حُرٌّ" وويي او بيا په دواړو کي يوه ام ولد جوړه کړي، نو دويمه (باقي مانده) مينځه آزاد کيږي.
دليل: ځکه چي مالک په ام ولد جوړولو سره دغه ام ولد مينځه دخپل ځان لپاره د فايدې اخيستلو په توگه متعین کړه (چي زه به ستا څخه خدمت او نفع اخلم)، او بل دا چي په هغې کي فقط د آزادۍ شائبه راغله، نو ځکه به دويمه مينځه کوم چي په پوره توگه مينځه ده هغه به د آزادۍ لپاره متعین کيږي. (په لِلْمُعْتَقَيْنِ سره صاحب د کتاب همدغه دوو وجهو ته اشاره کړې ده).

وَلَا فَرْقَ بَيْنَ الْبَيْعِ الصَّحِيحِ وَالْفَاسِدِ مَعَ الْقَبْضِ وَبِدُونِهِ وَالْمُطْلَقِ وَبِشَرطِ الْخِيَارِ لِأَحَدِ الْمُتَعَاقِدِينَ أَوْ هِيْشَ فَرْقَ نَسْتِ دَبِيْعٍ صَحِيْحٍ أَوْ بَيْعٍ فَاسِدٍ مَعَ الْقَبْضِ يَابْدُونَ الْقَبْضَ پَه مِيْنَحْ كِي أَوْ اهِمْدَارَنَگه هِيْشَ فَرْقَ نَسْتِ ا پَه بَيْعٍ مُطْلَقٍ أَوْ أَحَدِ الْمُتَعَاقِدِينَ لپاره د بَيْعٍ بِشَرطِ الْخِيَارِ پَه مِيْنَحْ كِي لِإِطْلَاقِ جَوَابِ الْكِتَابِ
ځکه چي د متن حکم مطلق دی وَالنَّفْسُ مَا قُلْنَا أَوْ مُطْلَبُ أَوْ دَلِيلُ ا هغه دی کوم چي موږ اَمَخْکي ا ذکر کړی.

تشریح: دا عبارت پر دې اصول مبني دی چي که په بيع کي مالک يو داسي کار وکړي چي له هغه څخه د غلام خرڅول معلوم سي (يعني دا ځني معلومه سي چي مالک غلام خرڅول غواړي)، نو په دې صورت کي به دویم غلام د آزادۍ لپاره منتخب کيږي.

د عبارت حاصل دی چي که په مخکنۍ مسئله کي مالک دیوه غلام صحيح بيع وکړي يا يې فاسده بيع وکړي (يعني په صحيح يا فاسده بيع سره يې خرڅ کړي)، نو په دې دواړو صورتونو کي دویم (باقي مانده) غلام د آزادۍ لپاره متعین کيږي يعني فقط دویم غلام آزاد کيږي، همدارنگه که

مالک دخپل خان یا مشتري لپاره په خیار شرط سره بیع وکړي، یا مطلق بیع وکړي. نو هم په دې صورت کي دویم غلام د آزادۍ لپاره متعین کیږي.

دلیل: له دې مخلور کارونو څخه دا ثابتیږي چي مالک یو غلام خرڅول او خپل خان مالداره کول غواړي، نو ځکه به دویم غلام د آزادۍ لپاره منتخب کیږي.

وَالْعَرَضُ عَلَى الْبَيْعِ مُلْحَقٌ بِدَوَى الْمُحْفُوظِ عَنْ أَنْ يُوسَفَ أَوْ أَيْوْ غَلَامٍ أَوْ بِبَيْعِ پېشول هم دبیع سره لاحق دي له امام ابو یوسف رَحْمَةُ اللَّهِ څخه په محفوظ اورېدل سوي روایت کي وَالْهَبَةُ وَالتَّسْلِيمُ وَالصَّدَقَةُ وَالتَّسْلِيمُ بِمَنْزِلَةِ الْبَيْعِ او هبه مع التسليم او صدقه مع التسليم دبیع په درجه کي ده لَأَنَّهُ تَبْلِيكَ ځکه چي اهبه او صدقه اتملیک دی لکه څرنګه چي بیع تملیک دی.

اللغات: «مَحْفُوظٌ» د ضرب اسم مفعول دی: خوندي کړی سوی، محفوظ کړی سوی (کوم روایت

چي له یو چا څخه فقط اورېدل سوی وی، لیکل سوي نه وي، هغه ته «محفوظ» وایي). «تَبْلِيكَ» د تفعلیل مصدر دی: یو څوک دیو شي مالک جوړول (مالک کول).

تشریح: په دې عبارت کي درې داسي کارونه دي چي له هغوی څخه دا معلومیږي چي مالک غلام آزادول نه غواړي، هغه دا دي ① غلام دبیع لپاره وړاندې کول، ② غلام بل چا ته هبه کول او ورسپارل، ③ غلام صدقه کول او ورسپارل، دا درې سره عملونه ددې خبري دلیل دی چي مالک دغه غلام آزادول نه غواړي، نو ځکه به په دې صورتونو کي دویم پاته غلام د آزادۍ لپاره متعین کیږي.

یادونه: هبه او صدقه هغه وخت پوره کیږي کله چي موهوب او صدقه کړی سوی شی موهوب له او مسکین ته ورسپارل سي، له ورسپارلو څخه مخکي هبه او صدقه فقط د وعدې حیثیت لري، نو ځکه موږ د «ورسپارلو» شرط ولګوی، او د غلام تر ورسپارلو مخکي به دویم غلام د آزادۍ لپاره نه متعین کیږي.

په پورتنی صورت کي د طلاق مسئله

وَكُلِّيكَ لَوْ قَالَ لَا مَرْئِيَهُ: إِذَا كُنَا طَالِقًا أَوْ هَمْدَارَنَ كَهْ أَيْوْ خَاوَنْدَا خِپْلُو دُوو بَشَحُو ته ووايي: په تاسي دواړو کي یوه طلاق ده ثُمَّ مَا تَكُنْ إِذَا هُمَا او ا بیا یوه بَشَحُو مړه سي انو دویمه بَشَحُو د طلاق لپاره متعین کیږي إِنَّا قُلْنَا د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی وَكُلِّيكَ لَوْ طَلَّقَ إِذَا هُمَا او همدارنګه که هغه په دواړو کي دیوې بشخي سره وطی وکړي انو دویمه غیر موطوئه بَشَحُو د طلاق لپاره متعین کیږي إِنَّا كُنْزُنْ د هغه دلیل په وجه چي موږ به یې بیان کړو.

تشریح: په دې عبارت کي دوي مسئلې بيان سوي دي: (١)... يوه مسئله داده که ديو سړي دوي بنځي وي او هغه دواړو ته ووايي "اِحْدَاكُمَا طَالِقٌ" (په تاسي کي يوه پر ما طلاقه ده) او بيا يوه بنځه مړه سي، نو کومه بنځه چي ژوندي پاته سي، پر هغي طلاق واقع کيږي: ځکه چي اوله بنځه د مرگ په وجه د طلاق محل پاته نه سوه، د همدغه دليل و طرف ته صاحب د کتاب په لِمَا قُلْنَا سره اشاره کړې ده، (٢)... دويمه مسئله داده که هغه سړی ديوې بنځي سره وطي وکړي، نو پر دويمې بنځي طلاق واقع کيږي، ځکه د کومي بنځي سره چي خاوند وطي وکړي نو خاوند هغه دخپل فايدې لپاره ساتل غواړي (يعني د وطي کولو او بچي پيدا کولو لپاره يې ساتل غواړي)، نو ځکه به دويمه بنځه د طلاق لپاره منتخب کيږي. د دې مسئلې دليل به دلاندي عبارت په ضمن کي هم بيان سي.

وَلَوْ قَالَ لِأَمَتِيهِ: اِحْدَاكُمَا حُرٌّ او که ايو مالک ا خپلو دوو مينځو ته ووايي: په تاسي دواړو کي يوه آزاده ده ثُمَّ جَامَعَهُمَا او ا بيا هغه ديوې مينځي سره جماع وکړي لَمْ تَعْتِقِ الْأُخْرَى جَنْدًا اِنْ حَبِثَتْ نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دويمه [غير موطوئه] مينځه نه آزاديږي وَقَالَ: يَغْتِقُّ او صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ فرمايي: چي آزاديږي لِأَنَّ الْوَطْءَ لَا يَحِلُّ إِلَّا فِي الْمِلْكِ ځکه چي وطي فقط په اخپل ا ملکيت کي حلال دي وَلِإِحْدَاهُمَا حُرٌّ او دلته خوا يوه آزاده ده فَكَانَ بِالْوَطْءِ مُسْتَبَقِيَا الْمِلْكِ فِي الْوُطْؤَةِ نو [مالک] به په وطي کولو سره په موطوئه مينځه کي د ملکيت باقي ساتونکی وي فَتَعَيَّنَتْ الْأُخْرَى نو ځکه به دويمه مينځه ادعت لپاره امتعين کيږي لِزَوَالِهِ بِالْعِتْقِ ځکه چي په عتق سره ملکيت ختم سو کَمَا فِي الطَّلَاقِ لکه څرنگه چي په طلاق کي ا ديوې بنځي سره وطي وسي نو پر دويمې غير موطوئه بنځي طلاق واقع کيږي وَلَهُ: أَنَّ الْمِلْكَ قَائِمٌ فِي الْوُطْؤَةِ د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دادی: چي په موطوئه مينځه کي ملکيت موجود دی لِأَنَّ الْإِيقَاعَ فِي النُّكْرَةِ ځکه چي اد آزادی ا واقع کېدل په غير معينه مينځه کي دي وَهِيَ مُعَيَّنَةٌ او موطوئه مينځه معينه معلومه ده فَكَانَ وَطْؤُهَا حَلَالًا نو د هغي سره به وطي کول حلال وي فَلَا يُجْعَلُ بَيَانًا نو ځکه به هغه بيان ا وضاحت انه سي شمارل کېدای وَلِهَذَا حَلَّ وَطْؤُهَا عَلَى مَذَاهِبِهِمْ او له همدې وجهي د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ پر مذهب د دې دواړو امينځو سره ا وطي کول حلال دي إِلَّا أَنَّهُ لَا يُفْقَى بِهِمْ خو پر دې به احتياطاً ا فتوی نه ورکول کيږي ثُمَّ يَقَالُ: الْعِتْقُ

* القول الرابع: قول صاحبين رَحِمَهُمَا اللهُ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٣، ص: ٢٠). [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٠٣].

غَيْرَ نَازِلٍ قَبْلَ الْبَيَانِ بيا به ويل کيږي اجواب به ورکول کيږي؛ چي د مالک تر بيان او وضاحت امخکي به عتق واقع کېدونکي نه وي لِتَعْلُقِهِ بِهِ ځکه چي عتق د بيان سره متعلق دی اَوْ يُقَالُ: نَازِلٌ فِي الْمُنْكَرَةِ يا به ويل کيږي؛ چي په غير معينه مينځي کي به عتق واقع کېدونکي وي فَيُظْهِرُ حَقَّ حُكْمِ تَقْبُلِهِ او د داسي حکم په حق کي به ښکاره کيږي چي منکره اغیر معينه مينځه هغه قبلوي وَالْوُطْءُ يُصَادِفُ الْبُعَيْتَةَ حالانکي دلته اديوې معينه مينځي سره وطي سوي دي بِخِلَافِ الطَّلَاقِ په خلاف د طلاق لَأَنَّ الْبُقُودَ الْأَصْلِيَّ مِنَ النِّكَاحِ الْوَلَدُ ځکه چي له نکاح څخه اصلي مقصود بچي دی وَقَصْدُ الْوَلَدِ بِالْوُطْءِ يَدُلُّ عَلَى اسْتِبْقَاءِ الْمَلَكَ فِي الْوُطْءِ صَيَانَةً لِلْوَلَدِ او په وطي سره د بچي اراده کول دلالت کوي پر دې چي خاوند په موطوئه ښځه کي د بچي خوندي کولو ا پيدا کولو لپاره ا خپل ا ملکيت باقي ساتل غواړي أَمَّا الْأَمَةُ فَالْبُقُودُ مِنْ وَطْئِهَا قَضَاءُ الشَّهْوَةِ دُونَ الْوَلَدِ کوم چي مينځه ده نو د هغې له وطي څخه مقصود شهوت پوره کول دي. نه بچي ا پيدا کول ا فَلَا يَدُلُّ عَلَى الْاسْتِبْقَاءِ نو ځکه به ادمني سره وطي کول ا ملکيت پر باقي ساتلو دلالت نه کوي.

اللغات: ﴿يُصَادَفُ﴾ د مفاعلي مضارع ده: واقع کېدل. پيدا کول. مخامخ کېدل. ﴿صَيَانَةً﴾ محفوظ

کول. خوندي کول. ساتل. صَيَانَةً لِلْوَلَدِ: د بچي لپاره خوندي کول. ﴿اسْتِبْقَاءُ﴾ د استفعال د باب مصدر دی: په خپل ملکيت کي باقي ساتل. پاته کول (باقي پاته کول).

تشریح: د عبارت حاصل دادی که يو مالک خپلو دوو مينځو ته ووايي: اِخْدَا كُمَا حُرَّةً (په تاسي

کي يوه مينځه آزاده ده) او بيا مالک د يوې مينځي سره وطي وکړي. نو دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز دويمه مينځه نه آزادېږي. او د صاحبينو په نېز آزادېږي.

دليل: د صاحبينو د دليل حاصل دادی چي د کومي مينځي سره چي مالک وطي وکړي مالک هغه مينځه د کار او نفع د اخيستلو لپاره ساتل غواړي (يعني د دې لپاره يې ساتل او راگر ځول غواړي چي زه به د هغې سره وطي کوم او له هغې څخه به مي بچيان پيدا سي). نو ځکه به په دې صورت کي دويمه مينځه د آزادۍ لپاره متعين کيږي. لکه څرنګه چي د طلاق ورکولو په صورت کي خاوند د يوې ښځي سره وطي وکړي نو پر دويمي ښځي طلاق واقع کيږي. همداسي به دلته هم دويمه ښځه آزادېږي.

وله أن المملک قائم إلخ: دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل څه پېچلی دی. حاصل يې دادی چي مالک چي د کومي مينځي سره وطي وکړي هغه متعینه ده. او کومه يوه چي آزادېدونکې ده هغه غير متعین ده. او

متعين شي دغير متعين شي لپاره بيان او وضاحت نه سي جوړېدای. نو په دې وجه ديوې مينځي سره وطي کول ددويمې مينځي دآزادېدلو دليل نه دی ترڅو چي مالک هغه بيان نه کړي او په واضحه توگه يوه مينځه متعینه نه کړي. او کله چي دويمه مينځه نه آزادېږي. نو ددواړو سره به دمالک وطي جائز وي (يعني دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز يوه مينځه هم نه آزادېږي. نو ځکه به ددواړو سره وطي جائز وي). لېکن احتياطاً به دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ پر قول فتوی نه ورکول کيږي. کنې پر امام صاحب به داحتياط پر بنسټولو تهمت ولگول سي. حالانکي امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ انتهائي پرېهز گار او احتياط کونکی وو.

ثم يقال الخ: په دې سره ديو مقرر سوال جواب ورکوي. سوال دادی چي کله دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز په "إِحْدَاكُمَا حُرَّةً" سره يوه مينځه نه آزادېږي نو گواکي دمالک دغه کلام لغو سو. او که چيري آزادي واقع کيږي نو بيا ددواړو مينځو سره وطي ولي جائز دي؟ آخر ددې سوال جواب څه دی؟. صاحب د کتاب يې په جواب کي فرمايي چي دسول داول جزء جواب دای چي دلته دمالک اعتقاد (آزادول) مبهم دي. کوم چي پر بيان او وضاحت موقوف دي. لهندا ترڅو چي دمالک له طرفه بيان صادر نه سي تر هغه وخت به پريوې مينځي هم آزادي نه واقع کيږي. او دسوال ددويم جزء (چي د دواړو مينځو سره وطي ولي جائز دي؟) جواب دادی چي دلته آزادي په غير مُعَيَّنَه (نامعلومه) مينځه کي واقع سوې ده. او وطي فقط په مُعَيَّنَه (معلومه) مينځه کي واقع کيږي. ځکه چي وطي يو حسي أمر دی. او له غير مُعَيَّنِي مينځي سره وطي کول ناممکن دي. نو ځکه به د مُعَيَّنِي مينځي سره وطي کول دغير مُعَيَّنِي مينځي دآزادۍ لپاره بيان نه وي.

بغلاف الطلاق الخ: په دې عبارت کي دمينځي سره دوطي کولو او دمنکوحه بنځي سره دوطي کولو په مينځ کي فرق بيانوي. حاصل يې دادی چي دبنځي سره نکاح د بچي پيدا کولو لپاره کيږي. او وطي د بچي پيدا کولو وسيله ده. لهندا په منکوحه بنځه کي فقط له وطي کولو څخه دا خبره معلومېږي چي خاوند دغه بنځه د ځان لپاره ساتل غواړي. او په مينځه کي اصل مقصد بچي پيدا کول نه وبلکي خواهش او شهوت پوره کول وي. نو په دې وجه دمينځي سره وطي کول ددې خبري دليل نه دی چي مالک هغه د ځان لپاره ساتل سي. نو ځکه موږ (امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ) وايو چي که مالک ديوې مينځي سره وطي وکړي. نو دويمه مينځه به دآزادۍ لپاره نه متعين کيږي.

د معلق اعتاق یو صورت

وَمَنْ قَالَ لِأَمَتِهِ: إِنَّ كَانَ أَوَّلُ وَلَدٍ تَدْبِئُهُ غُلَامًا فَكَأَنَّتْ حُرًّا او شوک چي خپلي مينځي ته ووايي: که چيري اول ته هلک بچی وزېږوي نو ته آزاده يې ايمني مالک د خپلي مينځي آزادي د هلک پر پيدا کېدلو معلقه کړي اَوْ لَدَتْ غُلَامًا وَجَارِيَةً او ايا مينځه هلک او نجلی دواړه وزېږوي وَلَا يَدْرِي أَيُّهُمَا وَلَدٌ أَوَّلُ او دا معلومه نه وي چي په دوی کي کوم يو اول پيدا سو عَتَقَ نِصْفَ الْأَمْرِ وَنِصْفَ الْجَارِيَةِ نو د مور او نجلی نصف، نصف آزاديږي وَالْغُلَامُ عَتَقٌ او هلک به غلام وي لِأَنَّ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا تَعْتِقُ فِي حَالِ حُكِّهِ چي له امور او نجلی دواړو څخه هريو په يوه حالت کي آزاديږي وَهُوَ إِذَا وَلَدَتْ الْغُلَامَ أَوَّلَ مَرَّةٍ او هغه حالت دا دی چي کله دا مينځه امور اهلک وزېږوي الْأَمْرُ بِشَرْطِ مور ادمالک ا د شرط په وجه آزاديږي وَالْجَارِيَةُ لِكُونِهَا تَبَعًا لَهَا او مينځه ځکه آزاديږي چي هغه د مور تابع ده إِذَا الْأَمْرُ حُرٌّ حِينَ وَلَدَتْهَا ځکه چي د نجلی زېږولو په وخت کي مور آزاده ده وَتَرْتَّبُ فِي حَالِ او په يوه حالت کي مور رقيقه (مينځه) پاتېږي وَهُوَ إِذَا وَلَدَتْ الْجَارِيَةَ أَوَّلًا او هغه حالت دا دی چي کله مور اول نجلی وزېږوي لِعَدَمِ الشَّرْطِ ځکه چي اېدې حالت کي اشرط معدوم دی فَيَعْتِقُ نِصْفُ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا نو ځکه به له امور او نجلی دواړو څخه د هري يوي نصف آزاديږي وَتَسْتَعِي فِي النِّصْفِ او د پاته نصف لپاره به هيڅه او کسب کوي أَمَّا الْغُلَامُ يَرْتَّبُ فِي الْحَالَيْنِ لېکن هلاک په دواړو حالتونو کي رقيق پاتېږي فَلِهَذَا يَكُونُ عَتَقًا نو په دې وجه به هغه اېدې حالت کي اغلام وي.

اللغات: «تَرَقُّ» د ضرب مضارع ده: رقيق کېدل، تر غلامۍ لاندې کېدل (غلام يا مينځه جوړېدل).

تشریح: داسې پر دې اصول مبني ده چي د مور د آزادېدلو په وخت کي چي کوم بچی پيدا سي هغه هم د مور په متابعت کي آزاديږي، او که مور نيمه آزاده سي، نو هغه بچی هم نيم آزاديږي.

صورت د مسئلې: دا دی که مالک خپلي مينځي ته ووايي: که چيري اول ستا څخه هلک پيدا سي، نو ته آزاده يې، او له مينځي څخه هلک او نجلی دواړه پيدا سي (يعني مينځه غبرگه لنگه سي)، او دا معلومه نه سي چي اول هلک پيدا سو، که نجلی، نو په صورت کي نيمه مور آزاديږي او د هغې په متابعت کي نجلی هم نيمه آزاديږي، او د پاته نيمي حصې لپاره به مور هم کسب او گټه کوي او نجلی به يې هم کوي، يعني مور او لور به دواړه په گډه د دې نيمي حصې قيمت اداء کوي.

او هلک به په هر صورت کي غلام وي، ځکه دغه هلک د مور تر آزادېدلو مخکي پيدا سوی دی (ځکه چي د هلک تر پيدايښت وروسته مور آزاده سوې ده)، نو ځکه به هلک په هر حالت کي غلام وي.

د معلق اعتاق یو بل صورت

وَإِنْ ادَّعَتْ الْأُمُّ أَنَّ الْغُلَامَ هُوَ الْمَوْلُودُ أَوَّلًا وَأَنَّكَ الْمَوْلَىٰ أَوْ كَرِهِي فِي هَلِكِ أَوَّلٍ يَبْدَأُ سَوَىٰ
 دى او مالک انکار وکړي وَالْجَارِيَةُ صَغِيرَةٌ او نجلى اهم کوچنى انا بالغه اوي فَالْقَوْلُ قَوْلُهُ مَعَ الْيَبِينِ
 نو د قسم سره به د مالک قول معتبر وي لِإِنْكَارِهِ شَرْطُ الْعَتَقِ ځکه چې هغه د آزادۍ د شرط منکر دى
فَإِذَا حَلَفَ نو کله چې مالک قسم وکړي لَمْ يَغْتِقْ وَاحِدٌ مِنْهُمْ نو له دوى څخه به يو اهم نه آزادېږي
وَإِنْ نَكَلَ عَتَقَتِ الْأُمُّ وَالْجَارِيَةُ او که مالک له قسم څخه انکار وکړي نو مور او نجلى به آزادېږي لِأَنَّ
دَعْوَى الْأُمِّ خَرِيَّةَ الصَّغِيرَةِ مُعْتَبَرَةٌ ځکه چې د کوچنۍ نجلى د آزادۍ په هکله د مور دعوى معتبره ده
لِكُونِهَا نَفَقًا مَحْضًا ځکه چې دا خالص نفع ده فَاعْتَبِرَ الْمَوْلَىٰ فِي حَقِّ خَرِيَّتَيْهِمَا نو ځکه به د دوى دواړو د
 آزاد والي په حق کي اد مالک د انکار اعتبار کيږي فَعَتَقْتَا او دواړي به آزادېږي وَلَوْ كَانَتِ الْجَارِيَةُ
كَبِيرَةً وَلَمْ تَدَّعِ شَيْئًا او که نجلى بالغه وي او هغه د هيڅ شي دعوى نه وکړي وَالنَّسْأَلَةُ بِحَالِهَا او
 مسئله پر خپل حال وي ايمني د مخکي په خير وي اَعْتَقَتِ الْأُمُّ بِمُكُولِ الْمَوْلَىٰ خَاصَّةً دُونَ الْجَارِيَةِ نو د
 مالک په انکار سره فقط مور آزادېږي، نه نجلى لِأَنَّ دَعْوَى الْأُمِّ غَيْرُ مُعْتَبَرَةٍ فِي حَقِّ الْجَارِيَةِ الْكَبِيرَةِ ځکه
 چې دغتي ابالغي نجلى په حق کي د مور دعوى معتبره نه ده وَصِحَّةُ الْمَوْلَىٰ تَبْتَنِي عَلَى الدَّعْوَى او د
 انکار صحت پر دعوى مبني دى ايمني د انکار دار و مدار د مور پر دعوى دى فَلَمْ يَظْهَرْ فِي حَقِّ الْجَارِيَةِ نو ځکه
 به د ابالغي نجلى په حق کي دا انکار نه مؤثر کيږي وَلَوْ كَانَتِ الْجَارِيَةُ الْكَبِيرَةُ هِيَ الْمُدَّعِيَةُ لَسَبَقَ وَلَا دَعَا
الْغُلَامُ او که همدا غټه ابالغه نجلى د هلك د مخکي پيدا کېدلو دعوى کونکې وي وَالْأُمُّ سَاكِتَةٌ او
 مور چپه وي يُثْبِتُ عَتَقُ الْجَارِيَةِ بِمُكُولِ الْمَوْلَىٰ دُونَ الْأُمِّ نو د مالک په انکار سره د دې نجلى آزادي
 ثابتېږي، نه د مور ايمني که په دې صورت کي مالک له قسم څخه انکار وکړي، نو دا نجلى آزادېږي او مور نه
 آزادېږي إِنَّمَا قُلْنَا دهغه دليل په وجه کوم چې موږ ذکر کړى وَالْتَحْلِيفُ عَلَى الْعِلْمِ فِيمَا ذَكَرْنَا او زموږ په
 ذکر سوو صورتونو کي به پر علم قسم اخيستل کيږي ايمني موږ چې د مالک د قسم کولو په هکله کوم
 صورتونه ذکر کړل، په هغوى کي به مالک دخپل علم او خبر مطابق قسم اخلي، دا د يو اعتراض جواب دى، تشریح
 ته مراجعه وکړئ! لِأَنَّهُ اسْتِخْلَافٌ عَلَى فِعْلِ الْغَيْرِ ځکه چې دا د بل چا پر فعل قسم اخيستل دى وَبِهَذَا

اَقْدَرُ يُعْرِفُ مَا ذَكَرْنَا مِنَ الْوُجُوهِ فِي كِفَايَةِ الْمُتَتَمِّينِ او په دې مقدار تفصيل اسره به هغه صورتونه اهم تاسي ته ا معلوم سي او ستاسي په علم کي به راسي اکوم چي موږ په کفايه المتتهي کي بيان کړي دي.

اللغات: «ادْعَتْ» د افتعال ماضي ده: دعوی کول (دعوه کول). «غَلَامٌ» هلک. «نَجَلٌ» د نصر ماضي ده: له قسم اخيستلو څخه انکار کول. «حُرِّيَّةٌ» آزادي. آزادېدل.

تشریح: دامسئله پر دې اصول مبني ده چي که په دعوی کي د کوچنی نجلۍ نفع وي. نو دهغې په حق کي به د مور دعوی معتبره وي. لېکن که نجلۍ بالغه او غټه وي. نو دهغې په حق کي به د مور دعوی لره هيڅ اعتبار نه وي.

صورت د مسئلې: دادی که مور دا دعوی وکړي چي هلک اول پيدا سوی دی، او مالک د دې انکار وکړي. او د مور سره هيڅ گواه نه وي. نو د مالک خبره به د قسم سره منل کيږي (ځکه چي هغه منکر دی). لهندا که چيري مالک قسم وکړي. نو مور به نه آزاديږي. بلکي دمخکي په څير به مينځه وي. نو ځکه به دهغې په متابعت کي نجلۍ هم نه آزاديږي. او که مالک له قسم څخه انکار وکړي. نور مور به آزاديږي. او څرنگه چي نجلۍ کوچنۍ (نابالغه) ده. نو ځکه به د مور په متابعت کي هغه آزاد کيږي.

دليل: دادی چي د کوچنۍ (نابالغه) نجلۍ په هکله د مور دعوی معتبره ده. ځکه چي په همدې کي د کوچنۍ نجلۍ نفع ده.

ولوکانت الجارية كهدية: دامسئله پر دوو اصولو مبني ده: ① يو اصول دادی چي نجلۍ د مور په متابعت کي نه آزاديږي. بلکي د مور دعوی پر بنياد آزاديږي. ② دويم اصول دادی چي کوچنۍ نجلۍ خو په دعوی کي د مور تابع کيږي. لېکن غټه (بالغه) نجلۍ د مور نه تابع کيږي.

د مسئلې حاصل دادی که مور دعوی وکړي چي هلک اول پيدا سوی دی، او مالک له قسم څخه انکار وکړي. او نجلۍ غټه (بالغه) وي. نو فقط مور به آزاديږي. نجلۍ به نه آزاديږي.

دليل: نجلۍ غټه (بالغه) ده. نو په دعوی کي د مور تابع کېدای نه سي. نو ځکه به نه آزاديږي.

ولوکانت الجارية كهدية هي: فرمايي که بالغه نجلۍ دعوی وکړي چي هلک پيدا سوی دی او مور خاموشه (چپه) وي او د نجلۍ سره هيڅ گواه نه وي. نو مالک ته به د قسم اخيستلو حکم کيږي. لېکن که مالک له قسم څخه انکار وکړي. نو فقط نجلۍ به آزاديږي.

دليل: ځکه چي نجلۍ غټه (بالغه) ده. نو دهغې په دعوی کي مور شاملېدای نه سي (ځکه چي همدا اصول دی). نو ځکه به نه آزاديږي.

والتحليف للم: په دې سره د يو اعتراض جواب ورکوي. اعتراض دادی چي په عامه توگه د بنځي دلنگېدلو په وخت کي خلک نه وي. لهندا نارينه ته دانه سي معلومېدای چي اول هلک پيدا سوی دی. که نجلۍ؟ نو دلته

به څنگه مالک قسم اخلي او څنگه به هغه ته د قسم اخيستلو حکم کيږي (چي ته پر دې خبره قسم واخله! چي اول هلک پيدا سوي دی، که نجلی، مالک ته خو د دې هيڅ معلومات نسته!)، د جواب حاصل دای چي څومره علم او خبر چي مالک ته سته د هغه مطابق به قسم اخلي

وهذا القدر إلخ: صاحب د هدايې فرمايي چي په دومره تفصيل سره هغه صورتونه هم واضح سول کوم چي موږ په كفاية المتهمي کي بيان کړي دي، صاحب د عنايې فرمايي چي په كفاية المتهمي کي ټوله شپږ صورتونه بيان سوي دي چي له هغوی څخه څلور دلته په هدايه کي دي کوم چي اوس بيان سول. او (۵) پنځم صورت دای چي مور، نجلی، (لور) او مالک ټوله پر دې خبره متفق سي چي نجلی اول پيدا سوې ده، نو په دې صورت کي به هيڅوک هم نه آزادېږي، لعدم وجود شرط العتق، (۶) شپږم صورت دای چي مور، نجلی، او مالک ټوله پر دې خبره متفق سي چي اول هلک پيدا سوي دی، نو په دې صورت کي به مور او نجلی دواړي آزادېږي "لوجود شرط العتق"، او هلک به په هر صورت کي غلام پاتېږي، ځکه چي د هغه د پيدايښت په وخت کي د هغه مور مينځه وه. (غاية)

پر اعتناق د گواهي ورکولو حيثيت

وَإِذَا شَهِدَ رَجُلَانِ عَلَى رَجُلٍ أَنَّهُ أَعْتَقَ أَحَدًا عَبْدَيْنِ، او که چيري دوه خلک د يو سړي په باره کي دا گواهي ورکړي چي هغه له خپلو دوو غلامانو څخه يو آزاد کړی دی قَالَ الشَّهَادَةُ بَاطِلَةٌ عِنْدَ أَقْبَضِ حَبِيقَةٍ نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز ادا [گواهي باطله ده] إِلَّا أَنْ يَكُونَ فِي وَصِيَّةٍ خو ا په هغه صورت کي دا گواهي صحيح کيږي کله چي په وصيت کي وي ايمني گواهان ووايي چي دغه سړي د خپل مرگ په وخت کي غلام آزاد کړی دی. اسْتَحْسَانًا ذَكَرْتُ فِي كِتَابِ الْعَتَاقِ امام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ استحساناً دا [حکم] په کتاب العتاق کي ذکر کړی دی ايمني د مبوط په کتاب العتاق کي يې ويلي دي چي په دې مسئله کي استحساناً دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز د دواړو غلامانو نصف، نصف غلام آزادېږي. له هر غلام څخه نصف ځکه آزادېږي چي غلام غير متعين دی إِنْ شَهِدَا أَنَّهُ طَلَّقَ إِحْدَى نِسَائِهِ او که چيري دوه خلک ادو سړي په باره کي ا گواهي ورکړي چي هغه له خپلو بنځو څخه يوه بنځه طلاقه کړې ده جَاوَزَتِ الشَّهَادَةُ نو ا د هغو ا گواهي جائز ده ايمني د هغو گواهي به تبليږي وَيُجْزَى الرَّوْبُ عَلَى أَنْ يَطْلُقَ إِحْدَاهُمَا او هغه سړی به پر دې مجبورول کيږي چي خپلي يوې بنځې ته طلاق ورکړي ايمني هغه ته به جبراً دا حکم کيږي چي د طلاق لپاره يوه بنځه متعين کړي او هغې ته طلاق ورکړي وَهَذَا بِالْإِجْتِمَاعِ او دا مسئله بالاتفاق ده ايمني په دې مسئله کي

دامام صاحب او صاحبینو ټولو په نېز گواهي قبلېږي **وَقَالَ أَبُو يُونُسَ وَمُعْتَدٌ: الشَّهَادَةُ لِلْعَتَقِ مِثْلُ الْإِلَاقِ** او صاحبینو رَجَعَهَا الله ويلي دي: چي دعتق گواهي هم د طلاق د گواهي په خیر ده ایمني مالک ته به دا حکم کیږي چي له دواړو غلامانو څخه یو آزاد کړي، لنډه دا چي دامام صاحب رَجَعَهَا الله په نېز دعتق شهادت مردود دی، او د طلاق شهادت مقبول دی، او د صاحبینو په نېز په دواړو صورتونو کي شهادت مقبول دی **وَأَصْلُ ذَلِكَ أَنَّ الشَّهَادَةَ عَلَى عَتَقِ الْعَبْدِ لَا تُقْبَلُ مِنْ غَيْرِ دَعْوَى الْعَبْدِ عِنْدَ أَنْ حَقِيقَةً** او ادعتق په مسئله کي اددي اختلاف اصل قاعده دا ده چي دامام صاحب رَجَعَهَا الله په نېز په خپله د غلام له دعوی څخه بغیر د غلام د آزادېدلو گواهي ورکول نه قبلېږي **وَعِنْدَهَا تُقْبَلُ الْبُكْنُ** او صاحبینو رَجَعَهَا الله په نېز قبلېږي **وَالشَّهَادَةُ عَلَى عَتَقِ الْأَمَةِ وَطَلَاكِ الْمُنْكَوْحَةِ مَقْبُولَةٌ مِنْ غَيْرِ دَعْوَى بِالْإِثْقَاقِ** او د مینغي د آزاد والي اود منکوحه بنغي د طلاق گواهي له دعوی څخه بغیر هم بالاتفاق قبلېږي **وَالْمَسْأَلَةُ مَعْرُوفَةٌ** او دا مسئله مشهوره ده **وَإِذَا كَانَ دَعْوَى الْعَبْدِ شَرْطًا عِنْدَهُ** او کله چي دامام صاحب رَجَعَهَا الله په نېز د غلام دعوی کول شرط دي **لَا يَتَحَقَّقُ فِي مَسْأَلَةِ الْكِتَابِ** نو ځکه به د متن په مسئله کي دعوی نه ثابتېږي **لِأَنَّ الدَّعْوَى مِنَ الْمَجْهُولِ لَا تَتَحَقَّقُ** ځکه چي د مجهول غلام له طرفه دعوی نه ثابتېږي **فَلَا تُقْبَلُ الشَّهَادَةُ** نو ځکه به گواهي نه قبلېږي ایمني د متن په مسئله کي د غلام له طرفه دعوی نسته، نو ځکه به گواهي هم دامام صاحب رَجَعَهَا الله په نېز نه قبلېږي **وَعِنْدَهَا لَيْسَ بِشَرْطٍ** او د صاحبینو رَجَعَهَا الله په نېز د غلام دعوی شرط نه ده **فَتُقْبَلُ الشَّهَادَةُ وَإِنْ انْعَدَمَ الدَّعْوَى** نو ځکه به ادهغو په نېز قبلېږي که څه هم د غلام له طرفه ادعوی نه وي **أَمَّا فِي الطَّلَاقِ فَعَدَمُ الدَّعْوَى لَا يُوجِبُ خُلَافَ الشَّهَادَةِ** کوم چي طلاق دی نو ا په منه کي اد دعوی معلوم کېدل هیڅ خلل نه ثابتوي ایمني که په طلاق کي دعوی نه وي نو بیا هم په گواهي کي هیڅ خلل نه راځي، بلکي گواهي به قبلېږي **لِأَنَّهَا لَيْسَتْ بِشَرْطٍ فِيهَا** ځکه چي د طلاق په گواهي کي دعوی شرط نه ده.

اللغات: ﴿شَهَدَ﴾ د سمع ماضي ده: گواهي ورکول، **﴿يُجْبَرُ﴾** د افعال مضارع مجهوله ده: مجبوره

کول (په یو چا په زوره یو کار کول)، **﴿الْعَدَمُ﴾** د افعال ماضي ده: نیستي کېدل، نه موجودېدل، نه کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې او دلائل ښکاره دي، تشریح ته یې ضرورت نسته.

بر اعتناق د گواهي و رکولو حیثیت

وَلَوْ شَهِدَا أَنَّهُ أُعْتِقَ إِخْدَى أَمَتَيْهِمْ أَوْ كَه دوه خلک اد یوه سري په باره کي دا گواهي ورکړي چي هغه په خپلو دواړو مینځو کي یوه مینځه آزاده کړې ده لَا تُقْبَلُ عِنْدَ ابْنِ حَبِیْقَةَ نو دامام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز دا گواهي اهم ا نه قبلېږي وَإِنْ لَمْ تَكُنِ الدَّعْوَى شَرْطًا فِيهَا که څه هم په داسي گواهي کي دعوی شرط نه ده ادا یو ډول د اعتراض جواب دی، اعتراض دا دی چي کله دلته دعوی شرط نه ده، نو بیا ولي گواهي نه قبلېږي، را روانه جمله جواب دی اَلَا تَسْتَرْطِ الدَّعْوَى لِمَا أَنَّهُ يَتَضَمَّنُ تَحْرِيمَ الْفَرْجِ ددې وجه داده چي د دعوی نه شرط کېدل فقط پر همدغه بناء دي چي په آزادولو سره پر مالک اد مینځي اد فرج حرامېدل لازميږي او فرج حرامېدل هغه وخت لازميږي کله چي مینځه معلومه او متعینه وي، نه مبهمه ا فَشَابَهُ الطَّلَاق نو دا د طلاق سره مشابه سو ایمني کله چي مینځه متعینه وي نو بیا به گواهي قبلېږي او مینځه به پر مالک آزاديږي (يعني د هغې فرج به پر مالک حرامیږي)، نو داسي عتق (چي په هغه کي مینځه متعینه وي) د طلاق سره مشابه سو اَوَلْعَتَقُ الْمُبْنِي لَأَيُوجِبُ تَحْرِيمَ الْفَرْجِ عِنْدَهُ عَلَى مَا ذَكَرْنَا هُ الْبُكْنُ دامام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز د مبهم امینځي ا په آزادولو سره د فرج حرامېدل نه لازميږي لکه امخکي ا چي موږ ذکر کړه فَصَارَ كَالشَّهَادَةِ عَلَى عِتْقِ أَحَدِ الْعَبْدَيْنِ نو ا په دواړو مینځو کي د یوې مینځي د آزادولو گواهي ورکول داسي سو لکه په دوو غلامانو کي د یوه غلام د آزادولو گواهي ورکول وَهَذَا كُلُّهُ إِذَا شَهِدَا فِي صِحَّتِهِ عَلَى أَنَّهُ أُعْتِقَ أَحَدَ عَبْدَيْهِ اَو دا ټوله په هغه صورت کي دي کله چي دواړو گواهانو د مالک د صحت په حالت کي دا گواهي ورکړي چي هغه ا مالک ا په خپلو دوو غلامانو کي یو غلام آزاد کړی دی أَمَّا إِذَا شَهِدَا أَنَّهُ أُعْتِقَ أَحَدَ عَبْدَيْهِ فِي مَرَضٍ مَوْتِهِ لېکن که دواړه گواهان دا گواهي ورکړي چي هغه په خپل مرض الموت کي خپل یو غلام آزاد کړی دی أَوْ شَهِدَا عَلَى تَذْيِيرِهِ فِي صِحَّتِهِ أَوْ فِي مَرَضٍ یا دا گواهي ورکړي چي هغه د خپل صحت یا مرض الموت په حالت کي خپل یو غلام مدبر جوړ کړی دی وَأَدَاءُ الشَّهَادَةِ فِي مَرَضٍ مَوْتِهِ أَوْ بَعْدَ النُّفَاةِ اَو ددې گواهي اداء کول اد مالک اد مرض الموت په حالت کي وي یا اد هغه ا تر مړیني وروسته وي تُقْبَلُ اسْتِحْسَانًا نو استسحاناً به دا گواهي قبلېږي لِأَنَّ التَّذْيِيرَ حَيْثُ وَقَعَ وَصِيَّةٌ حُكْمُ تَلْبِيْسٍ چي کله هم واقع کیږي نو د وصیت په توگه واقع کیږي ایمني ملک چي هر کله هم خپل غلام مدبر جوړ کړي نو دا د مالک له طرفه وصیت دی، هغه که د صحت په حالت کي وي

یا د مرض په حالت کې او کذا العتق فی مَرَضِ الْمَوْتِ وَصِيَّةٌ او همدارنگه آزادول اهم | په مرض الموت کې وصیت دی ایمني که مالک یو غلام د خپل مرض الموت او زکندن په حالت کې آزاد کړي. نو دا آزادول هم د وصیت حکم لري | وَالْخَصْمُ فِي الْوَصِيَّةِ إِنَّمَا هُوَ الْبُذَيُّ او خصم په وصیت کې وصیت کونکی دی ایمني پر کوم سړي چې د وصیت کولو دعوی وسي (چې تا د غلام آزادولو وصیت کړی دی) هغه ته موسي (وصیت کونکي) وایي) وَهُوَ مَعْلُومٌ او هغه سړی معلوم دی وَعَنْهُ خَلَفٌ او د هغه خليفه | هم | موجود دی وَهُوَ الْوَصِيُّ أَوْ الْوَارِثُ او هغه وصي یا وارث دی انو ځکه به گواهي قبليري | وَلَئِنْ الْعَتَقُ فِي مَرَضِ الْمَوْتِ يَشِينُ بِالْمَوْتِ فِيهَا او ځکه چې د مرض الموت عتق د مالک په مرگ سره په دواړو غلامانو کې غوړېږي ایمني په مرض الموت کې چې آزادي واقع سي هغه د مالک په مړه کېدلو سره په دواړو غلامانو کې نشر کېږي او د هر غلام نصف. نصف آزاديږي | فَصَارَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا خَصْمًا مُتَعَيِّنًا نو ځکه له دوی څخه هر غلام خصم | امدعي | متعین سو ایمني کله چې د هر غلام په نصف کې آزاديږي وغوړېده نو هغه مدعي جوړ سي. نو ځکه به له دعوی څخه بغير هم گواهي قبليري | وَلَوْ شَهِدَا بَعْدَ مَوْتِهِ أَنَّهُ قَالَ فِي صَحَّتِهِ: أَحَدُكُمَا حُرٌّ او که چيري دواړه گواهان د مالک تر مرگ وروسته ادا | گواهي ورکړي چې هغه | مالک | د خپل صحت په حالت کې ويلي وو: أَحَدُكُمَا حُرٌّ ایمني دا گواهي ورکړي چې هغه د خپل روغتيا په حالت کې یو غلام آزاد کړی دی | فَاقْدَقِيلَ: لَا تَقْبَلُ نو | په دې باره کې | یو قول دادی: چې گواهي به نه قبليري | لِأَنَّهُ لَيْسَ بِوَصِيَّةٍ ځکه چې دا وصیت نه دی وَقِيلَ: تَقْبَلُ او یو قول دادی: چې گواهي به قبليري | لِلشُّيُوعِ د غوړېدلو انشر کېدلو | په وجه. ایمني ځکه چې عتق په دواړو غلامانو کې وغوړېدی، او هر غلام خصم جوړ سو. نو ځکه به گواهي قبليري |.

اللفات: ﴿يَتَضَنَّنُ﴾ د تفعل مضارع ده: ضمناً شاملېدل، ﴿فَرَجَ﴾ شرمگاه، مراد ځني د وطي حلت

دی، ﴿تَذَبُّوْهُ﴾ د تفعیل مصدر دی: مدبر جوړول، تدبیر دې ته وایي چې مالک د غلام آزادي په خپل مرگ پوري معلق کړي (یعني ورته ووايي چې "زما تر مرگ وروسته ته آزاد یې"). ﴿يَشِينُ﴾ د ضرب مضارع ده: غوړېدل.

تشریح: مسئله او دلائل په عبارت کې تشریح سوه، نوري تشریح ته یې ضرورت نسته.

بَابُ الْحَلْفِ بِالْعَقِّ

(دا) باب دآزادی په هکله د قسم اخيستلو (په بيان کي) دی

تشریح: د "حلف بالعق" مطلب دادی چي مالک د خپل غلام یا مینځي آزادي پریو شرط معلقه کړي، ګواکي داد معلق عتق بیان دی. تر دې مخکي د منجز عتق بیان وو. او دا خبره تسلیم سوې ده چي منجز تر معلق مخکي وي، نو ځکه صاحب د هدایې د منجز عتق له بیان څخه وروسته اوس د معلق عتق بیان کوي. (بنایه ج: ٥، ص: ٦٥٢)

یادونه: څرنگه چي دراروانو بابونو زیاتره عبارات ډېر آسانه دي. وضاحت ته څه ضرورت نه لري. نو ځکه موږ هم د زیاتره عبارتو تشریحات نه دي ذکر کړي، بلکي دهغه پر ځای مو په تشریحي او سپړلي انداز سره ترجمه کړې ده، چي له ترجمې څخه انشاء الله په آسانه هر لوستونکی په عبارت پوهېدای سي.

د مُعلقِ عتق یو ځانګړی صورت

وَمَنْ قَالَ: إِذَا دَخَلْتُ الدَّارَ فَكُلُّ مَمْلُوكٍ لِي يَوْمَئِذٍ فَهُوَ حُرٌّ أَوْ كُوم سَرِي چي ووايي: که چيري زه دغه کور ته داخل سوم نو په هغه ورځ زما هر غلام آزاد دی ايمني په هغه ورځ چي زه د هر غلام مالک یم. هغه زما له طرفه آزادي او کيس له مملوک حالانکي ادغه وينا په ورځ اد هغه سره غلام نه وي فاشترأى مملوکا ثم دخل او اتر دې وروسته ابو غلام رانيسي بيا اکور ته داخل سي عتق نو هغه غلام آزاديږي لَأَنَّ قَوْلَهُ يَوْمَئِذٍ تَقْدِيرُهُ يَوْمَ إِذْ دَخَلْتُ ځکه چي د دې سري د قول "يَوْمَئِذٍ" اصل تقدير دادی: "يَوْمَ إِذْ دَخَلْتُ" اچي دهغه معنی داسوه: په کومه ورځ چي زه کور ته داخل سم إِلَّا أَنَّهُ أَشَقَّطَ الْفِعْلَ وَعَوَّضَهُ بِالتَّوْبِينِ خو هغه فعل ادخلْتُ حذف کړی او تنوين يې دهغه عوض وگرځوی ايمني دهغه په عوض کي يې تنوين ذکر کړی ا فَكَانَ الْمُتَشَبِّهُ قِيَامَ الْهَيْكَلِ وَقَدْ الدُّخُولِ نو ځکه به اکور ته داخلېدلو په وخت کي د ملکيت موجودېدل معتبر وي ايمني کله چي کور ته داخلېدلو په وخت کي ددغه سري په ملکيت کي غلام وي نو هغه به آزاديږي، او دلته وروسته رانيول سوی غلام هم دهغه په ملکيت کي دی، نو ځکه به هغه آزاديږي ا وَكَذَلِكَ الْوُكَاةُ فِي مِلْكِهِمْ يَوْمَ حَلْفِ عَبْدٍ همدارنگه که چيري د دې سري په ملکيت کي د قسم [شرط] په وخت کي غلام موجود وي فَهِيَ عَلَى مِلْكِهِمْ حَتَّى دَخَلَ او غلام اتر هغه وخته ا دده په ملکيت کي پاته سي تر

خو چي دى اکور ته داخل سي عَقَق نو ادا غلام هم آزاديري لَبَا قُلْنَا دهغه دليل په وجه کوم چي موبږ ذکر کړى اچي کور ته داخلېدلو په وخت کي غلام دده په ملکيت کي موجود دى اَقَالَ: وَلَوْ لَمْ يَكُنْ قَالَ لِي يَمِينَهُ "يَوْمَئِذٍ" او که هغه په خپل قسم کي "يَوْمَئِذٍ" (په هغه ورځ) وييلي نه وي لَمْ يَفْتَقِ نو اوروسته رانيول سوى غلام ا نه آزاديري لَأَنَّ قَوْلَهُ: كُلُّ مَمْلُوكٍ لِي لِحَالٍ حُكْمٌ چي هغه دا قول "زما هر غلام" د حال لپاره دى ايمني دهغه دا قول "زما هر غلام" داسي غلام په باره کي ويل صحيح وي کوم چي فى الحاله (اوس) دهغه په ملکيت کي موجود وي ا وَالْجَزَاءُ حُرِّيَّةُ الْمَمْلُوكِ فِي الْحَالِ او د دې قول جزاء فى الحاله د مملوک آزادېدل دي اَلَا أَنَّهُ لَمَّا دَخَلَ الشَّرْطُ عَلَى الْجَزَاءِ لِبُكْنِ كَلِمَةٍ چي شرط پر جزاء داخل سو تَأَخَّرَ إِلَى وُجُودِ الشَّرْطِ نو جزاء د شرط تر موجودېدلو پوري وځنډېده فَيَعْتَقُ إِذَا بَقِيَ عَلَى مِلْكِهِ إِلَى وَقْتِ الدُّخُولِ لِهَذَا غلام به اهغه وخت آزاديري کله چي غلام د دې سړي په ملکيت کي داخلېدلو تر وخته پوري پاته سي ايمني کور ته داخلېدلو په وخت کي چي کوم غلام د دې سړي په ملکيت وي، هغه غلام به آزاديري ا وَلَا يَتَسَاوَلُ مَنْ اشْتَرَاهُ بَعْدَ الْيَمِينِ او کوم غلام چي د سړي تر يمين اشراط وروسته رانيولى وي، هغه ته به جزاء آزادي ا نه شامليري. اَلَأَنَّ قَوْلَهُ: كُلُّ مَمْلُوكٍ لِي: د دغه ټوله دليل حاصل دا دى: چي کله دغه سړي په خپل قول کي يَوْمَئِذٍ ذکر نه کړى، نو د قسم اخيستلو (يعني د دغه شرطيه وينا) په وخت کي غلام آزادېدل پکار دي، لېکن کله چي هغه کور ته داخلېدلو شرط ولگوى، نو مطلب يې دا سو چي په هغه وخت کي چي کوم غلام دده په ملکيت کي دى که هغه کور ته داخلېدلو په وخت کي موجود وو، نو آزاديري، نو حُكْمٌ به هغه غلام نه آزاديري کوم چي تر قسم (شرط) وروسته رانيسي او دده په ملکيت کي راسي ا.

اللغات: ﴿تَأَخَّرَ﴾ د تفعل ماضي ده: ځنډېدل، مؤخر کېدل، وروسته کېدل.

تشریح: عبارت په ترجمه کي تشریح سو.

د معلق اعتاق يو بل صورت

وَمَنْ قَالَ: كُلُّ مَمْلُوكٍ لِي ذَكَرْتُ فَهُوَ حُرٌّ او کوم سړى چي ووايي: زما هر مذكر مملوک اغلام آزادي وَلَهُ جَارِيَةٌ حَامِلٌ او دهغه سره يوه حامله مينځه وي فَوَلَدَتْ ذَكَرًا او اييا ادا مينځه هلک وزېږوي لَمْ يَفْتَقِ نو هغه هلک نه آزاديري وَهَذَا إِذَا وَلَدَتْ لِسِتَّةِ أَشْهُرٍ فَصَاعِدًا ظَاهِرٌ او دا احکم ا په هغه صورت کي دى کله چي ا د وينا له وخت څخه ادا مينځه په شپږو مياشتو يا تر دې په زيات مودت کي

بچی و زېږوی، نو ښکاره دي اچي د قسم اخيستلو په وخت کي حمل (هملک) د هغې په نس کي نه ووا لَا اَنَا
الْفُظُّ لِلْحَالِ ځکه چي دغه ادکل مملوک... الْفُظُّ د حال لپاره دی وَلِي يَسَامِرُ الْخَنَلِ وَقَتَ الْيَمِينِ
اِخْتِيَالًا او ديمين شرط په وخت کي د حمل په موجودېدلو کي شک سته لَوْ جُودَ اَقْلَ مُدَّةً
الْخَنَلِ بَعْدَهُ ځکه چي تر هغه وروسته د حمل اقل مودت اشپړ مياشتي ا موجود سو الهذا دې خبرې
احتمال سته چي د قسم او شرط په وخت کي به حمل موجود نه وو، بلکي وروسته به حمل پيدا سو وي، نو ځکه
به دا حمل (هملک) نه آزاديږي اَوْ كَذَا اِذَا وَلَدَتْ لِكُلِّ مِنْ سِتَّةِ اَشْهُرٍ او همدارنگه کله چي له شپږو مياشتو
څخه په کم مودت کي دامينه بچی و زېږوي انو هم هغه نه آزاديږي اِلَّا اِنْ الْفُظُّ يَتَنَاوَلُ الْمَمْلُوكَ الْمَطْلُوقَ
ځکه چي لفظ مطلق مملوک ته شامل دی وَالْجَنِينَ مَمْلُوكًا تَبَعًا لِمَا لَا مَقْصُودًا او جنين دمور په
متابعت کي مملوک دی او بذات خود مملوک نه دی وَلَا اِنَّهُ عَضُوٌّ مِنْ وَجْهِ او په دې وجه اهم اچي
جنين په يوه اعتبار سره ادمورا اندام دی وَأَسْمُ الْمَمْلُوكِ يَتَنَاوَلُ الْاَنْفُسَ دُونَ الْاَعْضَاءِ او د مملوک
لفظ نفوسو ته شاملېږي، نه و اندامونو ته ايمني دلته هغه سړي د مملوک لفظ ذکر کړی دی، او مملوک بشپړ
نفس ته شاملېږي، او حمل د مينځي يواندام دی، بشپړ نفس دی، همدا وجه ده چي مالک ته دا جائز نه دي چي حمل
له مينځي څخه جلا خرڅ کړي، نو ځکه به دا حمل (هملک) هم نه آزاديږي اَوْ لِهَذَا اَلَا يَتَلَكَّ بَيْعُهُ مُتَّفَرِّدًا له
همدې وجهي مالک د جنين ا حمل ا د جلا خرڅولو ملکيت او اختيار ا نه لري قَالَ الْعَبْدُ
الضَّعِيفُ: وَقَائِدَةُ التَّقْيِيدِ بِوَصْفِ الذَّكُورَةِ اَنَّهُ لَوْ قَالَ: كُلُّ مَمْلُوكٍ لِي صاحب د هدايي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي:
چي د مذکر والي په صفت سره ا د مملوک ا مقيد کولو فايده داده چي که چيري دغه سړی فقط
”كُلُّ مَمْلُوكٍ لِي“ ووايي ايمني د ”ذَكَرٌ“ لفظ در سره ذکر نه کړي اَتَدْخُلُ الْحَامِلُ نو ا د هغه په قول کي ا به
حامله مينځه اهم ا داخله سي فَيَدْخُلُ الْحَمْلُ تَبَعًا لَهَا او د حامله مينځي په متابعت کي به ا د هغې ا
حمل اهم د هغه په قول کي ا داخل سي انو مينځه او هلک به دواړه آزادي سي.

اللغات: ﴿ذَكَرٌ﴾ د انسان تناسلي اندام، مذکر (نارینه)، دلته ځني مراد مذکر دی، ﴿فَصَاعِدًا﴾ او تر

دې زيات، ﴿جَنِينٌ﴾ دمور په نس کي دننه بچی، ﴿مُتَّفَرِّدٌ﴾ د افعال اسم فاعل دی: يوازي، تنها، جلا.
تشریح: عبارت په ترجمه کي تشریح سو، نوري تشریح ته يې ضرورت نسته.

د معلق اعتاق يو بل صورت

وَإِنْ قَالَ: كُلُّ مَمْلُوكٍ أَمْلِكُهُ حُرٌّ بَعْدَ عَدِّي أَوْ قَالَ: كُلُّ مَمْلُوكٍ لِي قَهْوٌ حُرٌّ بَعْدَ عَدِّي يَا أَدَاسِي أَوْ يَابِي: مالک یم هغه تر سبا ورځي وروسته آزاد دی. اَوْ قَالَ: كُلُّ مَمْلُوكٍ لِي قَهْوٌ حُرٌّ بَعْدَ عَدِّي يَا أَدَاسِي أَوْ يَابِي: زما هر مملوک تر سبا ورځي وروسته آزادي وکړه مملوک او اوس ا دهغه یو مملوک وي فاشتلای آخر او ایيا ابل مملوک رانیسي ثُمَّ جَاءَ بَعْدَ عَدِّي بيا تر سبا ورځي وروسته ورځ راسي عَتَقَ الَّذِي فِي مِلْكِهِ يَوْمَ حَلَفَ نو هغه غلام آزاديږي کوم چي د قسم کولو ا شرط کولو په ورځ دهغه په ملکیت کي وي (لَنْ قُوْلُهُ أَمْلِكُهُ لِلْحَالِ حَقِيقَةً حکه چي دهغه دا قول "أَمْلِكُهُ" په حقیقت کي د حال او موجوده مملوک لپاره دی ایمني د مضارع صیغه حقیقتا د حال لپاره راځي) يَقَالُ: أَنَا أَمْلِكُ كَذَا وَكَذَا وَيُرَادُ بِهِ الْحَالُ ویل کیږي: "چي زه د دومره او دومره اشیانو مالک یم" په دې سره د حال زمانه ایمني فی الحاله مملوکه شیان ا مرادیږي وَكَذَا يُسْتَعْمَلُ لَهُ مِنْ غَيْرِ قَرِينَةٍ أَوْ "أَمْلِكُ" له قرینې څخه بغير د حال لپاره استعمالیږي وَلَا اسْتِقْبَالَ بِقَرِينَةِ السَّيْنِ أَوْ سَوْفَ اود "سین" یا "سَوْفَ" په قرینه سر د استقبال لپاره استعمالیږي فَيَكُونُ مَطْلَقُهُ لِلْحَالِ نو له سین ا سوف څخه ا مطلق ملک (أَمْلِكُ) به د حال لپاره وي فَكَانَ الْجَزَاءُ حُرِّيَّةَ الْمَمْلُوكِ فِي الْحَالِ مُضَافًا إِلَى مَا بَعْدَ الْعَدِّ لِهَذَا جَزَاءُ بِهِ دَفَى الْحَالَهُ مَمْلُوكٍ آزَاد بَدَل وي کوم چي د سبانه بل سبا ورځي ته منسوب وي ایمني لهندا ددې سړي (مالک) د قول مطلب به دا وي: چي اوس زه د کوم غلام مالک یم هغه سبانه بل سبا آزادي ا فَلَا يَتَنَاوَلُ مَا يَشْتَرِيهِ بَعْدَ الْيَبِينِ نو حکه به جزاء هغه مملوک ته نه شاملیږي کوم چي یې تریمین ا شرط ا وروسته رانیولی وي. ایمني کوم غلام چي یې وروسته رانیولی وي هغه به نه آزاديږي، حکه چي د قسم ا شرط په وخت کي داسې دهغه مالک نه دی.

اللغات: ﴿عَدِّي﴾ سبا، (د سبا ورځ)، بَعْدَ عَدِّي: سبانه بل سبا.

تشریح: عبارت په ترجمه کي تشریح سو.

د خپلو ټولو غلامانو آزادي په مرگ پوري معلق کول

وَلَوْ قَالَ: كُلُّ مَمْلُوكٍ أَمْلِكُهُ أَوْ قَالَ: كُلُّ مَمْلُوكٍ لِي حُرٌّ بَعْدَ مَوْتِي أَوْ قَالَ: كُلُّ مَمْلُوكٍ لِي حُرٌّ بَعْدَ مَوْتِي أَوْ قَالَ: كُلُّ مَمْلُوكٍ لِي حُرٌّ بَعْدَ مَوْتِي: هر هغه غلام چي زه یې اوس مالک یم. یا اداسي ا ووايي: زما هر غلام زما تر مرگ وروسته آزادي وکړه مملوک

او اوس ادهغه لپاره يو غلام وي فَاشْتَرَىٰ مَبْلُوكًا آخَرَ او ايا ا دويم غلام رانيسي كَالَّذِي كَانَ جُنْدًا
وَقَدْ اَلَيْمِينَ مُدَبَّرًا نو کوم غلام چي ديمين شرط ا په وخت کي دده سره وي هغه مدبر دی ايمني
هغه موجود غلام به مدبر جوړېږي اَوْ الْآخَرَ لَيْسَ بِمُدَبَّرٍ او هغه بل ا وروسته رانيول سوی ا غلام مدبر نه دی
اخکه چي هغه د شرط ا يمين په وخت کي دده مملوک نه دی اَوْ اِنْ مَّاكَ عَنْهَا مِنَ الثَّلَاثِ او که دغه سړی
امالک امر سي نو دا دواړه غلامان به اد مال له دريمې حصې څخه آزادېږي ايمني ددې سړي تر مرگ
وروسته به دواړه غلامان دده مال له دريمي حصې څخه آزادېږي د طرفينو په نېز، ځکه چي د تدبير په وجه وصيت
د دواړو لپاره ثابت سوا وَقَالَ أَبُو يُوْسُفَ فِي التَّوَادِرِ: يَغْتَنِي مَا كَانَ فِي مِلْكِهِ يَوْمَ حَلْفٍ او امام ابو يوسف رجه
الله په نواډ کي فرمايلي دي: چي هغه غلام آزادېږي کوم چي د قسم خوړلو ا شرط کولوا په ورځ د
دې سړي په ملکيت کي وي وَلَا يَغْتَنِي مَا اسْتَفَادَ بَعْدَ تَبْيِينِهِ او هغه غلام نه آزادېږي کوم چي دې
سړي تر خپل قسم ا شرط ا وروسته حاصل کړی وي وَعَلَىٰ هَذَا اِذَا قَالَ: كُلُّ مَبْلُوكٍ لِي اِذَا مِتَّ فَهُوَ حُرٌّ
او پز همدغه اختلاف دي که هغه اداسي ا ووايي: زما هر غلام چي کله زه مړ سم آزاد دي انو تر دغه
وينا (شرط) وروسته چي کوم غلام رانيسي هغه د طرفينو په نېز آزادېږي او امام ابو يوسف په نېز نه آزادېږي اَلَهُ:
اَنَّ اللَّفْظَ حَقِيقَةً لِلْحَالِ امام ابو يوسف رجه الله دليل دای: چي اِذَا مِلَّكَ الْفِظَ د حال لپاره
حقيقت دی عَلَىٰ مَا يَبَيِّنُهُ لکه امخکي ا چي موږ ددې بيان وکړی فَلَا يَغْتَنِي بِهِ مَا سَبَّحْتُكَ نو ځکه
به په دې لفظ سره هغه غلام نه آزادېږي چي دغه سړی ا وروسته ا دهغه مالک جوړسي ايمني امام ابو
يوسف فرمايي چي مضارع حقيقتاً د حال لپاره استعمالېږي. نه د استقبال لپاره. لهذا کوم غلام چي ددې لفظ په
وخت کي موجود وي فقط هغه به آزادېږي، او کوم غلام چي تر دې وروسته په ملکيت کي راسي هغه به نه آزادېږي ا
وَلِهَذَا اَصَارَهُ مُدَبَّرًا دُونَ الْآخَرِ امام ابو يوسف دويم دليل دای چي ا همدا وجه ده هغه غلام مدبر جوړ
سو ا کوم چي د شرط په ورځ د هغه په ملکيت کي ووا نه دويم غلام له دې څخه هم معلومه سوه چي فقط پر
موجود غلام به د عتق اطلاق کيږي ا وَلَهُمَا: اَنَّ هَذَا اِيْجَابٌ عَتَقٌ وَاِيْضًا د طرفينو رجه الله دليل دای: چي دا
کلام د عتق ايجاب اهم ا دی او وصيت کول اهم ا دی مطلب دا چي د مالک په دغه جمله "کل ملک املک..." بعد
موي "کي د عتق تر څنګ وصيت هم سته، او په وصيت کي موجود غلام هم داخلېږي او کوم غلام چي وروسته په
ملکيت کي راسي هغه هم پکښي داخلېږي، نو ځکه به دواړه غلامان آزادېږي ا حَتَّىٰ اُتْبِرَ مِنَ الثَّلَاثِ همدا وجه
ده چي ا د مړي د مال له دريمي حصې څخه ا دغه عتق اعتبار سوی دی انو معلومه سوه چي دغه کلام

وصيت هم دی، مطلب دا چي دلته غلام دمري د مال له دريمي حصې شخه آزادېږي او دا تلسي معلومه ده چي وصيت دميت د مال په دريمه حصه کي نافذېږي، نو ثابت سوه چي دا کلام وصيت هم دی وَلِيَّ الْوَصَايَا تُعْتَمَرُ الْحَالَةُ الْمُنْتَظَرَةُ وَالْحَالَةُ الرَّاهِنَةُ او په وصيتونو کي د منظره حالت ايمني تر مرگه پوري دراتلونکي حالت اعتبار اهم کيږي او د موجوده اوسني حالت اعتبار اهم کيږي أَلَا تَرَى أَنَّهُ يُدْخَلُ فِي الْوَصِيَّةِ بِالْمَالِ مَا يَسْتَفِيدُهُ بَعْدَ الْوَصِيَّةِ آيا ته نه گوري! چي په وصيت کي هغه مال اهم داخليږي کوم چي تر وصيت وروسته موصي حاصل کړي وي وَفِي الْوَصِيَّةِ لِأَوْلَادٍ فَلَانٍ مَنْ يُولَدُ لَهُ بَعْدَهَا او د فلانکي د بچيانو لپاره په وصيت کولو کي د فلانکي ا هغه بچيان هم داخليږي کوم چي تر وصيت وروسته پيداسي. اهم داسي به دلته موجود غلام هم د آزادي په وصيت کي داخليږي، او کوم غلام چي تر وصيت وروسته په ملکيت راسي هغه به هم پکښې داخليږي، او آزادېږي وَالْإِيجَابُ إِنَّمَا يَصِحُّ... ددې عبارت ترجمه او تشرېح به لاندي ذکر سي.

اللفات: «يَعْنِي» قسم، مراد ځني شرط او تعليق دی، «عَقَقَا» د ضرب له باب شخه د تشنيه مذکر غائب ماضي صيغه ده: آزادېدل، «اسْتَفَادَ» د استعمال ماضي ده: حاصلول، «إِنْصَاءً» د افعال مصدر دی: وصيت کول، «إِيجَاب» واجبول، سبب جوړېدل.

وَالْإِيجَابُ إِنَّمَا يَصِحُّ مَضَاقًا إِلَى الْبَلَدِ أَوْ إِلَى سَبِيلِهِ او د وصيت ايجاب هغه وخت صحيح کيږي کله چي هغه د ملک يا د ملک د سبب و طرف ته منسوب وي فَمِنْ حَيْثُ أَنَّهُ إِيجَابُ الْعَتَقِ يَتَنَاوَلُ الْعَبْدَ الْمَمْلُوكَ اِعْتِبَارًا لِلْحَالَةِ الرَّاهِنَةِ لهذا ددې سري مالک قول به د عتق د ايجاب کېدلو په حيثيت د اوسني حالت په اعتبار سره هغه غلام ته شاملېږي کوم چي د يمين (شرط) په وخت کي د دغه سري مملوک وي فَيَصِيرُ مُدَبَّرًا حَتَّى لَا يَجُوزَ يَبْعُهُ نو ځکه به دا مملوک مدبر گرځي تر دې چي د هغه خرڅول به جائز نه وي وَمِنْ حَيْثُ أَنَّهُ إِنْصَاءً يَتَنَاوَلُ الَّذِي يَشْتَرِيهِ اِعْتِبَارًا لِلْحَالَةِ الْمُنْتَظَرَةِ وَهِيَ حَالَةُ الْمَوْتِ او د وصيت کېدلو په حيثيت به د دغه سري قول ا هغه غلام ته اهم شاملېږي کوم چي يې (تر شرط وروسته) را نيولی وي، د منظره حالت يعني د مرگ د حالت په اعتبار کولو سره وَقَبْلَ الْمَوْتِ حَالَةُ الشُّمْلِكِ اسْتِقْبَالُ مَحْضٍ او تر مرگ مخکي د مالک کېدلو حالت محض استقبالي دی فَلَا يَدْخُلُ تَحْتَ اللَّفْظِ نو ځکه به دا غلام د دغه سري تر لفظ اقول لاندي نه داخليږي وَعِنْدَ الْمَوْتِ يَصِيرُ كَأَنَّهُ قَالَ: كُلُّ مَمْلُوكٍ لِي أَوْ كُلُّ مَمْلُوكٍ أَمْلِكُهُ فَهُوَ حُرٌّ او د مرگ په وخت کي به داسي وي لکه هغه چي ويلي وي: زما هر مملوک، يا هر هغه مملوک چي زه يې اوس مالک يم، هغه آزاد دی.

اللغات: «وَأَهْلَةً» فی الحال، موجوده، اوسنی، «تَمْلِكُ» د تغفل مصدر دی: د یو شی مالک جوړېدل (مالک کېدل).

تشریح: دا عبارت څه ستونزمن دی، خلاصه او غورچاڼې یې دا دی چې دلته (د مالک د کلام) دوه حیثیته دي: ① د عتق إيجاب (یعنې آزادي واجبول)، دا و موجود غلام ته شاملېږي، نو ځکه به هغه مدبر جوړېږي، دا به د رانه حالت یعنې داوسني (حاضره) حالت په اعتبار سره وي، ② او دویم د وصیت حیثیت دی، په دې کې هغه غلام هم شاملېږي کوم چې وروسته مالک رانیولی وي، دا به د مترصه حالت یعنې د مستقبله حالت په اعتبار سره وي.

بِخِلَافِ قَوْلِهِ بَعْدَ غَدٍ په خلاف د هغه د دې قول: بَعْدَ غَدٍ یعنې په خلاف د مالک د دې قول: کل منلوک ل فهو حر بعد غدا عَلَى مَا تَقَدَّمَ لکه مخکې چې ذکر سو، لِأَنَّهُ تَصَرُّفٌ وَاحِدٌ ځکه چې دا یو تصرف دی وَهُوَ إِيْجَابُ الْعِتْقِ او هغه د عتق إيجاب دی یعنې په دې قول او مسئله کې فقط د آزادی واجبول سته، وصیت نه سته، نو ځکه به وروسته رانیول سوی غلام نه آزادیږي اَوْ لَيْسَ فِيهِ إِيْصَاءٌ او په دې کې وصیت کول نسته وَالْحَالَةُ مَحْضُ اسْتِقْبَالٍ او [د تملک] حالت محض استقبال دی قَافِرًا نو دواړې مسئلې سره جلا سوې لاندې دا چې د متن په مسئله کې وصیت سته او په دې مسئله کې وصیت نسته، نو په دې وجه دواړې مسئلې سره جلا سوې او په حکم کې یې فرق راغلی ا وَلَا يُقَالُ: إِنَّكُمْ جَعَلْتُمْ بَيْنَ الْحَالِ وَالْإِسْتِقْبَالِ او نه دي وړل کېږي یعنې دا اعتراض دي نه کېږي: چې تاسې حال او استقبال ادواړه سره جمع کړي دي لِأَنَّا نَقُولُ: نَعَمْ لَكِنْ بِسَبَبَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ: إِيْجَابُ عِتْقٍ وَوَصِيَّةٌ ځکه چې موږ وایو اجواب ورکوا: چې هو! اجمع خو ده! لکن په دوو جلا سببونو سره اجمع ده: یعنې د عتق إيجاب او د وصیت إيجاب وَإِنَّمَا لَا يَجُوزُ ذَلِكَ بِسَبَبٍ وَاحِدٍ او دا حال او استقبال جمع کول! خو په یوه سبب سره جائز نه دي.

اللغات: «قَافِرًا» د افتعال له باب څخه د تشبیه مذكر غائب ماضي صیغه ده: جلا کېدل، بېلېدل.

تشریح:

وَلَا يُقَالُ لِمَ: فرمایي دا اعتراض دي نه کېږي چې دلته خو د «أَمْلِكُ» په لفظ کې د حال او استقبال دواړو معنی مراد سوې ده، د دې جواب دا دی چې دلته د دوو جلا، جلا سببونو په اعتبار سره دوي جلا معناوي مراد کړل سوي دي، یعنې د عتق د واجبولو په وجه د حال معنی مراد کړی سوې ده او د وصیت په وجه د استقبال معنی مراد کړی سوې ده، او په دوو سببونو سره دوي معناوي مرادول صحیح دي، ها! که په یوه سبب سره دوي معناوي مراد کړل سي، نو دا صحیح نه دي.

وَمَنْ أَعْتَقَ عَبْدًا عَلَى مَالٍ أَوْ خُوكَ چي دمال په عوض کي خپل غلام آزاد کړي فَقَبِلَ الْعَبْدُ او غلام [هغه] قبول کړي عَتَقَ نو غلام آزاديږي او مال به د هغه پر ذمه قرض وي! وَذَلِكَ مِثْلُ أَنْ يَقُولَ:
أَنْتَ خُرْ عَلَى أَلْفٍ دِرْهَمٍ أَوْ بِأَلْفٍ دِرْهَمٍ ددې مثال دادی لکه [مالک] چي اداسي او وایي: ته د زرو درهمو په عوض کي یا په زرو درهمو آزاديږي! وَأَنْتَا يُعْتَقُ بِقَبُولِهِ لِأَنَّهُ مُعَاوَضَةُ الْمَالِ بِغَيْرِ الْمَالِ او غلام ددې تر قبلولو وروسته حُكَّهُ آزاديږي چي دا په غیر مال سره مال معاوضه ده إِذَا الْعَبْدُ لَا يَتْلِكُ
نَفْسَهُ حُكَّهُ چي غلام دخپل ځان ملکیت نه لري وَمِنْ قِصَصِ الْمُعَاوَضَةِ ثُبُوتُ الْحُكْمِ بِقَبُولِ الْعَوَضِ
لِلْحَالِ او د معاوضې تقاضا داده چي په عوض قبلولو سره فی الحال حکم ثابت سي امطلب ښايي د معاوضې حکم دادی چي دعوض په قبلولو سره سمدستي غلام آزاديږي كَمَا فِي الْبَيِّنَةِ لکه څرنګه چي په بیع کي اهم دا حکم دی إِذَا أَقْبَلَ صَارَ حُرًّا لهذا کله چي اهم ا غلام عوض قبول کړي نو هغه به آزاد ګرځي وَمَا شَرِطَ دَيْنٌ عَلَيْهِ او شرط کړی سوی مال د غلام پر ذمه قرض دی حَتَّى تَصِحَّ الْكَفَالَةُ بِهِ تر دې چي په دې سره کفاله صحیح ده ایمنی ددې کفیل جوړېدل صحیح دي بِخِلَافِ بَدَلِ الْكِتَابَةِ په

خلاف د مال كتابت ايمني د مال كتابت كښل جوړېدل صحيح نه دي. لَا تَهْتَمُّ مَعَ الْإِنْسَانِي وَهُوَ يَسْأَلُ الرِّقَّ
حُكْمَ جِي بَدَلِ كِتَابَتِ دَمَنَافِي شَيِّ بَاوَجُودِ ثَابِتِيَرِي جِي هغه امنافي شَيِّ ا د غلامتوب موجودېدل
دي عَلَى مَا عَرِفَ لَكِهْ خُرنَگه جِي ادا مسئله | پېژندل سوې ده وَإِطْلَاقُ لَفْظِ الْبَالِ يَنْتَظِمُ أَنْوَاعَهُ مِنْ
الْعُقْدِ وَالْعَرَضِ وَالْحَيَوَانِ وَإِنْ كَانَ بِغَيْرِ عَيْنِهِ او د مال د لفظ إطلاق د مال ټولو قسمونو ته شاملېږي
يعني نقد مال، سامان او حيوان که څه هم معين نه وي لَا تَهْتَمُّ مَعَ الْإِنْسَانِي وَهُوَ يَسْأَلُ الرِّقَّ حُكْمَ جِي دا
په غير مال سره د مال معاوضه ده فَشَابَهَ النِّكَاحَ وَالطَّلَاقَ وَالْمُذْمَ عَنْ دَمِ الْعُقْدِ نو دا د نکاح او طلاق او
صلح عن دم العمد سره مشابهه سو. وَكَذَا الطَّعَامُ وَالنَّكِيلُ وَالسُّورُ إِذَا كَانَ مَعْلُومَ الْجِنْسِ همدارنگه
دلته د مال لفظ ا غله او کيلي او وزوني شيانواته هم شاملېږي، په دې شرط ا کله چې ددوی جنس
معلوم وي وَلَا تَهْتَمُّ جِهَالَةُ الْوَصْفِ او د وصف جهالت دې ته تاوان نه کوي لَا تَهْتَمُّ سِيرَةُ حُكْمَ جِي
هغه معمولي غوندي دی.

اللغات: «مَرِيح» واضح، څرگند، «مُعَاوَضَةٌ» د مفاعلي مصدر دی: د معاوضې معامله يعني ديوه
شي په عوض کي بل شي ورکول، «قَضِيَّةٌ» تقاضا، اقتضاء، «يَسِيرَةٌ» لږ، معمولي.
تشریح: صورت د مسئلې ښکاره دی.

دا ما يعتنق بقوله إلخ: د دې عبارت حاصل درې خبري دي: ① ... کله چې غلام د مالک قول (او
مال) قبول کړي، نو آزادېږي، ② ... غلام اوس (فورا) آزادېږي، ③ ... او مال (عوض) د غلام پر ذمه
قرض گرځي (او دا صحيح قرض دی، ځکه چې غلامتوب ختم سو)، تر دې که يو څوک وغواړي
چې د دغه قرض کښل جوړېدلای سي، د دې په خلاف څوک د مال کتابت کښل نه سي
جوړېدلای، ځکه چې هلته رقيت او غلامتوب قائم او باقي وي (يعني د غلامتوب د بقاء سره پر
مکاتب قرض (بدل کتابت) لازم وي، نو هغه صحيح قرض نه سو)، نو ځکه به په مال کتابت کي
کفالت صحيح نه وي.

د إطلاق البال إلخ: په متن کي مال مطلق ذکر سوی دی، نو ځکه په هغه کي دا پنځه قسمه مالونه
شاملېږي، که له دغه پنځو مالونو څخه مالک د هر مال په عوض کي خپل غلام آزادول وغواړي، نو
غلام آزادېږي او هغه مال «جُعل» گرځي: ① نقد مال، مثلاً دینار او درهم (افغانی او کلداري)، ②
سامان، مثلاً سندوخ (صندوق)، کُرسۍ او داسي نور، ⑤ حيوان، که څه هم د هغه جنس معلوم نه

کړې سي، ④ گيلي شی، مثلاً غنم، ⑤ وزني شی، مثلاً اوسپنه، په کيلي او وزني شي کي جنس معلومول ضروري دي چي هغه کوم شی دی (مثلاً غنم دي يا اوسپنه ده)، لېکن د هغه صفت معلومول ضروري نه دي (چي څو کپلو غنم دي...)، ځکه چي دالز غوندي جهالت دی، نو دومره جهالت باوجود معامله صحيح کيږي او غلام آزاديږي.

په کتابت او اعتاق بالمال کي فرق

قال: وَلَوْ عَلَّقَ عَتَقَهُ بِأَدَاءِ الْمَالِ أَوْ كَهْ إِي مَالِكٍ أَدْخِلَ غَلَامَ آزادي پرمال اداء کولو معلقه کړي صَحَّ
 نو اهما صحيح دي وَصَارَ مَأْدُونًا او هغه غلام مأذون گرځي وَذَلِكَ مِثْلُ أَنْ يَقُولَ: إِنْ أَدَيْتَ إِلَى أَلْفِ
 دَرَاهِمٍ فَأَنْتَ حُرٌّ او ددې مثال دای لکه مالک چي وويي: که ته ماته زر درهمه را اداء کړې نو ته آزاد
 یې! وَمَعْنَى قَوْلِهِ صَحَّ أَنَّهُ يُعْتَقُ عِنْدَ الْأَدَاءِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَصِيرَ مُكَاتَبًا او دامام قدوري رَحْمَةُ اللَّهِ ددې
 قول "صَحَّ" مطلب دای چي دا غلام د مال اداء کولو په وخت کي آزاديږي بغير له دې چي هغه
 مکاتب وگرځي لِأَنَّهُ صَرِيحٌ فِي تَغْلِيْقِ الْعِتْقِ بِالْأَدَاءِ ځکه چي مالک قول صريح دی، پر "اداء"
 باندي دعتق په معلق کولو کي وَإِنْ كَانَ فِيهِ مَعْنَى الْمُعَاوَضَةِ فِي الْإِثْتِهَاءِ که څه هم په دې کي انتهاء د
 معوضې معنی اهما استه عَلَى مَا يُبَيِّنُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى چي وروسته به موږ انشاء الله اددې ابيان
 وکړو وَإِنَّمَا صَارَ مَأْدُونًا لِأَنَّهُ رَغْبَةٌ فِي الْاِكْتِسَابِ بِطَلَبِهِ الْأَدَاءَ مِنْهُ او غلام به ا په دې وجه مأذون
 گرځي ځکه چي مالک د مال اداء کولو په غوښتني سره هغه ته دگټې او کار وبار ا کولو ترغيب
 ورکړی وَمُرَادُ الْبِتَّارَةِ دُونَ التَّكْدِيْنِ او په دې سره د مالک مقصد تجارت دی، نه خيرات غوښتل
 فَكَانَ إِذْنًا لَهُ دَلَالَةٌ نَوْحُكِهِ به دا د غلام لپاره دلالت ا د تجارت ا اجازه ورکول وي.

اللغات: ﴿مَأْدُونٌ﴾ دسمع اسم مفعول دی: هغه کس چي اجازه ورکول سوې وي، (هغه غلام چي

مالک د تجارت کولو اجازه ورکړې وي)، ﴿رَغْبَةٌ﴾ دتفعليل ماضي ده: ترغيب ورکول، رغبت

ورکول، پارول، ﴿اِكْتِسَابٌ﴾ دافتعال مصدر دی: گټل، ﴿تَكْدِيْنٌ﴾ دتفعل مصدر دی، أصلاً

فارسي لفظ دی: پر خلکو گرځېدل، له خلکو څخه خيرات غوښتل (أحسن الهداية ج ٦، ص ٣٩).

تشریح: صورت دمسئلي ښکاره دی.

و معنی قوله ص: په متن کي چي کوم د "صَحَّ" لفظ ذکر سو دهغه مطلب دادی چي کله غلام زر درهغه اداء کړي، نو آزاديږي، لېکن مکاتب نه گرځي؛ ځکه چي دلته تعلیق سوی دی (یعني مالک په خپل کلام کي د غلام عتق د مال پر اداء کولو معلق کړی دی، او غلام به هغه وخت مکاتب کېدای، کله چي د مالک دغه کلام او معامله "معاوضه" وای)، او دا جلا خبره ده چي دا کلام او معامله فقط په ابتداء کي تعلیق دی او په انتهاء کي معاوضه ده، د دې تفصیل به ورسته ذکر سي، خو اوس تاسي دلته دوه اصول په یاد لرئ!:

اصول: ①... په تعلیق (معلق کولو) کي مالک پر قبول (قبولولو) نه سي مجبورول کېدای، ②... او په معاوضه کي مالک پر قبول مجبورول کېدای سي، او دا خبره هم په یاد لرئ! چي که آزادي د مال پر اداء کولو معلقه کړی سي نو هغه په شروع کي تعلیق ده، لېکن په انتهاء کي معاوضه ده (یعني پر مال د عتق د معلق کولو معامله ابتداءً تعلیق ده او انتهاءً معاوضه ده). نو ځکه په راتلونکي عبارت کي به ستاسو مخته ذکر سي چي کله غلام مال حاضر کړي نو مالک به دهغه پر قبولولو مجبورول کېږي (ځکه چي دا معامله په انتهاء کي معاوضه ده، او په معاوضه کي څوک پر قبول مجبورول کېدای سي، یعني په معاوضه کي څوک پر قبول مجبوره کول صحیح دي).

و انما صار مأذونا إلهم: د دې حاصل دادی چي که څه هم دلته د مالک له طرفه غلام ته صراحتاً د تجارت او کار وبار کولو اجازه نه ده ورکول سوې، لېکن دلالتاً هغه ته د دې اجازه ورکول سوې ده، ځکه چي دلته مالک د مال پر شرط غلام آزاد کړی دی (چي ته به ما ته مال راوړې)، او په دې سره د مالک مقصد دادی چي ته کسب او تجارت وکړه! او دا یې مقصد نه دی چي ته پر خلکو وگرځېږه! او له خلکو څخه خیرات وغواړه!، نو دا به دلالتاً د تجارت اجازه وي.

کله چي غلام مشروط مال حاضر کړي (حکم او اختلاف)

وَإِنْ أَحْفَظَ الْبَائِلَ أَوْ كَهْ چيري غلام [مشروط] مال حاضر کړي [یعني کله چي غلام هغه مال مالک ته راوړي کوم چي مالک دهغه د آزادي لپاره شرط کړی وي نو مالک ته پکار دي چي خپله وعده پوره کړي، مال ځني واخلي او غلام آزاد کړي، لېکن که هغه د خپلي وعدي او شرط مخالفت وکړي] أَجْهَرُهُ الْحَاكِمُ عَلَى قَهْرِهِ نو حاکم دي مالک د مال پر اخیستلو هغه مجبور کړي [ځکه چي مالک او غلام تر مینځه دا معامله که څه هم ابتداءً تعلیق ده، لېکن انتهاءً معاوضه ده، او په معاوضه کي څوک پر قبول او اخیستلو مجبورول کېدای سي] وَعَشَقَ الْبَائِلُ أَوْ غلام آزاديږي وَمَعْنَى الْإِجْبَارِ فِيهِ وَفِي سَائِرِ الْحَقُوقِ أَنَّهُ يُنْزَلُ قَابِضًا بِالشَّخْلِيَّةِ او په دې کي او په ټولو حقوقو کي د مجبوره کولو مطلب دادی چي په تخلیه کولو سره [یعني فقط په مال حاضرولو

سره ا به مالک قبضه کونکی ا مال اخیستونکی ا شمارل کیری قَالَ زُفَرٌ: لَا يُجْبَرُ عَلَى الْقَبُولِ امام زفر رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي مالک به د مال پر قبلولو اخیستلو ا نه مجبورول کیری وَهُوَ الْقِيَاسُ او همدا قیاس دی لَا أَنَّهُ تَصَرُّفٌ بَيْنَ حَكَمٍ داد قسم ا شرط ا تصرف دی إِذْهُوَ تَغْلِيْقُ الْعِتْقِ بِالشَّرْطِ لَفْظًا حکه چي داد لفظ په اعتبار سره عتق پر شرط معلق کول دي وَلِهَذَا لَا يَتَوَقَّفُ عَلَى قَبُولِ الْعَبْدِ همدا وجه ده چي دا تصرف د غلام پر قبلولو نه موقوف کیری وَلَا يَخْتَبِلُ الْفُسْخُ اونه د فسخ کېدلو احتمال لري وَلَا يَجْرَعُ عَلَى مُبَاشَرَةِ شُرُوطِ الْأَيَّانِ او د قسم د شرط پر کولو خوک مجبورول کېدای نه سي لَا أَنَّهُ لَا اسْتِحْقَاقَ قَبْلَ وُجُودِ الشَّرْطِ حکه چي د شرط تر وجود مخکي دا استحقاق نه ثابتیږي ا و قال زفر... (الخ): د دې ټوله عبارت حاصل دادی چي دلته (د مالک په کلام کي) د تعلیق معنی اصل ده. او په تعلیق کي خوک پر قبول او اخیستلو نه سي مجبورول کېدای، نو حکه به دلته مالک د مال پر اخیستلو نه مجبورول کیری. ولا جبرعلی مباشرة: د دې مطلب دادی چي په تعلیق کي د مشروط کار پر کولو خوک نه سي مجبورول کېدای، حکه چي د شرط تر وجود مخکي شرط لگونکي د دې مستحق نه دی چي هغه د شرط پر کولو (یعني د مشروط کار پر کولو) مجبوره کړل سي بِخِلَافِ الْكِتَابَةِ په خلاف د عقد کتابت لَا أَنَّهُ مُعَاوَضَةٌ وَالْبَدَلُ فِيهَا وَاجِبٌ حکه چي عقد کتابت معاوضه ده او په هغه کي بدل واجب دی وَلَكِنَّا: ... زموږ دلیل او پاته عبارت به لاندې تشریح کړل سي.

اللغات: ﴿مُبَاشَرَةٌ﴾ د مفاعلي مصدر دی: په خپله کار کول.

وَلَكِنَّا: أَنَّهُ تَغْلِيْقٌ نَظْرًا إِلَى اللَّفْظِ زموږ دلیل دادی: چي د لفظ و طرف ته په نظر کولو سره دا کلام تعلیق دی وَمُعَاوَضَةٌ نَظْرًا إِلَى الْقَبْضِ او مقصود ته په نظر کولو سره معاوضه ده لَا أَنَّهُ مَا عُلِقَ عِتْقُهُ بِالشَّرْطِ إِلَّا لِيَحْتَمِلَ عَلَى دَفْعِ النَّالِ حکه چي مالک په همدې وجه د غلام آزادي د مال پر اداء کولو معلقه کړې ده چي غلام د مال پر ور کولو آماده کړي فَيَنَالُ الْعَبْدُ شَرَفَ الْحُرِّيَّةِ نو غلام به د آزادي شرف او درجه ا حاصله کړي وَالنَّوْلُ النَّالُ بِتَقَابُلَتِهِ او مالک به د هغه په مقابله کي مال حاصل کړي بِتَنْزِيلَةِ الْكِتَابَةِ لکه په عقد کتابت کي ا چي داسي کیری ا وَلِهَذَا كَانَ عَوْضًا لِلطَّلَاقِ بی وشل هَذَا اللَّفْظِ او له همدې وجهي د داسي لفظ په ذریعه په طلاق ور کولو سره مال په طلاق کي

مَوْضٍ مَّغْرُوحٍ حَتَّى كَانَ بَائِئِنَا تَرَدَّى چي اڀه ناسي لفظ سره واقع ڪېدونکي اطلاق به "بائين" وي
فَجَعَلْنَاهُ تَعْلِيْقًا لِلْإِبْتِدَاءِ نو حڪم موڙ د مالڪ قول اڪلام اڀه شروع ڪي تعلیق و مڱر حوى عَمَلًا
بِالْفَلْظِ وَدَفْعًا لِلْمُتَرَدِّ عَنِ النُّوْلِ دڊي لپاره چي پر لفظ عمل وسي اوله مالڪ شخه ضرر ليري سي
حَتَّى لَا يَتَّبِعَهُ عَلَيْهِ بَيْعُهُ همدا وجه ده چي پر مالڪ ددغه غلام خرڇول ممنوع نه دي وَلَا يَكُونُ الْعَبْدُ
أَحَقَّ بِكَاسِبِهِ او غلام په خپلو گهڻو او کسبونو اڪي خود مختاره اهم انه دي وَلَا يَسْرِى إِلَى الْوَلَدِ
النُّوْلُ وَقَبْلَ الْأَدَاءِ او د مال تر اداء ڪولو مخڪي د پيدا سوي بچي و طرف ته آزادي سرايت اهم انه
كُوي وَجَعَلْنَاهُ مُعَاوَضَةً لِّلْإِنْتِهَاءِ عِنْدَ الْأَدَاءِ او موڙ اڊ مالڪ قول ا انتهاء د مال اداء ڪولو په وخت
 كي معاوضه و مڱر حوى دَفْعًا لِلْفُرُورِ عَنِ الْعَبْدِ دڊي لپاره چي له غلام شخه دوک افرېب ليري
 ڪري سي حَتَّى يُجِبَرَ النُّوْلُ عَلَى الْقَبُولِ تر دڊي چي مالڪ د مال پر قبولولو مجبور ڪري سي فَقِيلَ هَذَا
يَذُورُ الْفَقْهَ او پر همدغه ايعني دلفظ په دواړو اعتبارونو په عمل ڪولو ڪي ا دفعهي دار و مدار دي وَتَخْرُجُ
الْمَسَائِلُ او ا پر همدغه اڊر مسائل راوځي نَظْمِيَّةُ أَهْبَةِ بِشَرِّطِ الْعَوْضِ او دڊي مثال د عوض پر
 شرط هبه وړ ڪول دي.

اللغات: ﴿يَحْتَ﴾ دنصر مضارع ده: رغبت وړ ڪول، پارول، ﴿يَنْتَالُ﴾ دفتح مضارع ده: حاصلول،
 تر لاسه ڪول، ﴿يَذُورُ﴾ دنصر مضارع ده: مڱر ڇڏل، مدار ڪڍل، ﴿حَظَّ﴾ دنصر ماضي ده: ڪمول،
 ساقطول.

تشریح: زمور د دليل حاصل دادی چي دلفظ په اعتبار سره د مالڪ كلام (او دغه معاملہ) تعلیق دی
 او د انتهاء او مقصد په اعتبار سره معاوضه ده، وروسته مصنف دڊي كلام د معلق ڪڍلو په هڪله څلور
 خبري ذکر ڪري دي: ①... دا كلام تعلیق (معلق ڪڍل) حڪم دی چي مالڪ په دڊي وجه آزادي د مال
 پر اداء ڪولو معلقه ڪري ده چي غلام پر کار او کسب را وپاروي، او هغه ته د آزادي شرف حاصل سي
 او مالڪ ته د هغه په مقابلہ ڪي مال حاصل سي، ②... او مالڪ دڊي كلام د معلق ڪڍلو په وجه د مال
 تر اداء ڪولو مخڪي غلام خرڇولای سي، ③... غلام ته په خپل گهڻل سوي مال ڪي پوره اختيار
 نسته، ④... تر اداء ڪولو مخڪي چي د غلام کوم بچی پيدا سي په هغه ڪي آزادي سرايت نه کوي
 (حڪم چي د مال تر اداء ڪولو مخڪي په غلام ڪي آزادي راغلي نه ده)، (لَا يَكُونُ الْعَبْدُ أَحَقُّ

بیکسپایه: د دې مطلب دا دی چې د مال تر اداء کولو مخکې په غلام کې آزادي راغلې نه ده، نو ځکه به غلام د خپل گټل سوي مال مالک نه وي.

وجعلناه معاوضة إلخ: کله چې غلام مال اداء کړي، نو په هغه وخت کې به دا معامله د انتهاء په اعتبار سره معاوضه گرځول کېږي او مالک به د مال پر اخیستلو مجبورول کېږي، پر دغه دوطرفه اعتبار کولو باندې ډېرې مسئلې متفرع دي، د هغه مثال "هبة بشرط العوض" ده، یعنې که یو څوک بل چاته د عوض او مال پر شرط یو شی هبه کړي، بیا موهوب له دواهب مخته هغه مال حاضر کړي، نو واهب به د مال پر اخیستلو مجبورول کېږي، ځکه چې "هبة بشرط العوض" ابتداء هبه ده، او انتهاء معاوضه ده.

وَلَوْ أَدَّى الْبَغْضُ يُجْبَرُ عَلَى الْقَبُولِ او که غلام څه مال اداء کړي (او د مالک مخته یې حاضر کړي) نو (ا) به مالک د هغه پر قبولولو اخیستلو مجبورول کېږي (ځکه چې دا هم انتهاء معاوضه ده) إِلَّا أَنَّهُ لَا يَغْتَنِي مَالَهُ يَوْمَ ذَلِكَ لِبُكْنِ تَرْخُو جِي غلام ټوله مال اداء کړې نه وي تر هغه وخته پوري غلام نه آزاديږي لِعَدَمِ الشَّرْطِ ځکه چې شرط معدوم دی ایعني شرط د ټوله مال اداء کول دي، نو غلام هغه وخت آزاديږي کله چې غلام ټوله شرط پوره کړي اَكْبَا إِذَا حَظَّ الْبَغْضُ وَأَدَّى الْبَائِلُ لکه (په هغه وخت کې چې هم غلام نه آزاديږي) کله چې مالک له ټوله مال څخه څه مال کم کړي او غلام باقي مال اداء کړي امثاله زرو درهمو څخه مالک درې سوه درهم معاف کړي او پاته دراهم غلام اداء کړي، نو په دې صورت کې هم د پاته دراهمو له اداء کولو څخه مخکې غلام نه آزاديږي، ځکه چې شرط یعنې "اداء الألف" معدوم دي، همدارنګه په پورتنۍ صورت کې هم د کُل اداء کول معدوم دي، نه ځکه به غلام نه آزاديږي اَلَمْ يَكُنْ لَوْ أَدَّى الْفُلَا اُكْتَسَبَهَا قَبْلَ التَّغْلِيْقِ بیا که چیرې غلام داسې زر دراهم اداء کړي کوم چې یې تر تعلیق مخکې گټلي وي رَجَعَ الْمَوْلَى عَلَيْهِ وَعَتَقَ نو مالک پر هغه رجوع کولای سي ایعني درېم ځل زر درهمه نور ځني اخیستلای سي او غلام آزاديږي لَا سِتْحَقَاتِهَا ځکه چې مالک اتر تعلیق مخکې ادې زر درهمو مستحق وو وَلَوْ كَانَ اُكْتَسَبَهَا بَعْدَهُ لَمْ يَرْجَعْ عَلَيْهِ او که غلام تر تعلیق وروسته دغه دراهم گټلي وي نو مالک پر هغه رجوع نه سي کولای (احصای یې دا دی چې که د مالک تر معلق کولو مخکې غلام زر درهمه جمع کړي وي، او هغه دراهم مالک ته ورکړي، نو غلام خو آزاديږي، لېکن څرنگه چې تر معلق کولو مخکې دا زر دراهم د مالک دي (ځکه چې د غلام هر شی د مالک وي)، نو ځکه به مالک له غلام څخه زر درهمه نور اخلي، او که تر معلق کولو وروسته غلام زر درهمه

گټلې وي نو هغه د مالک نه دي. ځکه چې دا غلام مآذون دی یعنې د مالک له طرفه د کسب کولو او مال گټلو اجازه ورکول سوې ده. نو ځکه به مالک هغه وروسته گټل سوي دراهم نه سي ځني اخیستلای لَا كُفَّةُ مَّأْذُونٌ مِنْ جِهَتِهِ پالاداء منه ځکه چې غلام ته د مالک لخوا اجازه ورکول سوې ده. د مالک له طرفه د اداء کولو اد شرط لگولو په وجه ایمني د مالک له طرفه پر غلام د عوض اداء کول شرط سوي دي. نو دا ځواکي د مالک لخوا غلام ته د مال گټلو او کسب کولو اجازه ورکول دي ثُمَّ الْأَدَاءُ فِي قَوْلِهِ إِنَّ أَدَيْتَ يَقْتَضِي عَلَى الْمَجْلِسِ بیا د مالک په دې قول "إِنْ أَدَيْتَ" کې به اداء کول پر مجلس منحصر وي لَا كُفَّةُ تَخْيِيرٌ ځکه چې دا د تخيير صورت دی ایمني که مالک غلام ته داسې ووايي: إِنْ أَدَيْتَ إِلَيَّ أَلْفٌ... نو په دې صورت کې هغه وخت غلام آزاديږي کله چې غلام په هغه مجلس کې مال اداء کړي، کنې نه آزاديږي، ځکه چې "إِنْ" د تخيير لپاره استعمالیږي، او په تخيير کې مال اداء کول د مجلس سره خاص وي وَلِي قَوْلِهِ إِذَا أَدَيْتَ لَا يَقْتَضِي او د مالک په دې قول "إِذَا أَدَيْتَ" کې اداء کول پر مجلس نه منحصر کیږي ابلکي هر کله چې هم غلام مال اداء کړي نو آزاديږي، هغه که په مجلس کې دننه وي، یا تر مجلس وروسته وي لَا كُنْ إِذَا تَسْتَعْمِلُ لِلْوَقْتِ بِمَنْزِلَةِ مَقَى ځکه چې "إِذَا" د "مَقَى" په څیر د وخت لپاره استعمالیږي انو د مالک د دې قول "إِذَا أَدَيْتَ..." معنی به دا وي: په کوم وخت کې چې ته مال اداء کړې په هغه وخت کې ته آزاديږي!، لهندا په کوم وخت کې چې هم غلام مال اداء کړي نو غلام به آزاديږي، هغه که هر څومره تر مجلس وروسته وي.

اللفات: ﴿تَخْيِيرٌ﴾ د تفهیل مصدر دی: اختیار ورکول.

تشریح: عبارت او دلائل په ترجمه کې تشریح سول.

"عتق بالمال" پر مرگ معلق کول

وَمَنْ قَالَ لِعَبْدٍ: أَنْتَ حُرٌّ بَعْدَ مَوْتِي عَلَى أَلْفٍ دِرْهَمٍ او څوک چې خپل غلام ته ووايي: ته زما تر مرگ وروسته د زرو درهمو په عوض کې آزاديږي! فَالْقَبُولُ بَعْدَ الْمَوْتِ نو قبول به تر مرگ وروسته وي ایمني غلام دا ايجاب او معامله اوس نه سي قبلولای، بلکې د مالک تر مرگ وروسته یې قبلولای سي. لهندا مالک تر مرگ وروسته چې کله غلام وارثانو ته زر درهمه ورکړي نو بیا آزاديږي إِلَّا ضَافَةَ الْإِيجَابِ إِلَى مَا بَعْدَ الْمَوْتِ ځکه چې اذعتق ايجاب تر مرگ وروسته وخت ته منسوب دی فَصَارَ كَمَا إِذَا قَالَ: أَنْتَ حُرٌّ غَدًا بآلف دِرْهَمٍ نو داسې سولکه مالک چې ووايي: ته سبا د زرو درهمو په عوض کې آزاديږي انو په دې

صورت کي غلام فقط سبا دغه ايجاب قبولای سي ا بخلاف ما اذا قال: اَنْتَ مُدَبَّرٌ عَلَى اَلْفٍ دِرْهَمٍ په خلاف د هغه صورت کله چي مالک [خپل غلام ته] وويي: ته د زرو درهمو په عوض کي مدبر يې! حَيْثُ يَكُونُ الْقَبُولُ إِلَيْهِ فِي الْحَالِ نو د غلام لپاره به فی الحال قبول صحيح وي ايمني په دې صورت کي غلام ته لاحق سته چي فی الحال (فورا) هغه قبول کړي ا لِأَنَّ إِيْجَابَ التَّدْبِيرِ فِي الْحَالِ ځکه چي دمدير جوړولو ايجاب [واجبول] فی الحال دي ايمني مالک په خپل ژوند کي غلام مدبر جوړولای سي، نو ځکه به هغه ته فی الحال د قبول کولو حق وي، خو څرنگه چي له تدبير څخه وروسته غلام په پوره توگه نه آزادېږي، بلکي په هغه کي غلامتوب پاتېږي، نو په دې وجه به مال نه پر و اجېږي ا إِلَّا أَنَّهُ لَا يَجِبُ الْمَالُ لِقِيَامِ الرِّقِّ خود رقيت (غلامتوب) د پاتېدلو په وجه به ا پر هغه مال نه و اجېږي قَالُوا: لَا يَغْتَنِي عَنْهُ فِي مَسْأَلَةِ الْكِتَابِ وَإِنْ قِيلَ بَعْدَ النُّوْتِ فَقَهَاءُ فَرَمَائِلِي دي: چي د متن په مسئله کي غلام نه آزادېږي که څه هم ا د مالک ا تر مرگ وروسته غلام اهغه ايجاب قبول کړي مَالَهُ يُغْتَنِيهِ الْوَارِثُ تر څو چي وارث هغه آزاد نه کړي ايمني تر هغه وخته پوري نه آزادېږي تر څو چي يې وارث آزاد نه کړي ا لِأَنَّ النَّبِيَّ لَا يَسْ بِأَهْلِ لِلْإِعْتَاقِ ځکه چي مړی د آزادولو اهل نه دی ايمني مالک تر مرگ وروسته د آزادولو اهل نه وي، نو ځکه به د وارث په آزادولو سره غلام آزادېږي ا وَهَذَا صَحِيحٌ او همدا صحيح اقول دی.

اللغات: ﴿عَدَا﴾ سبا ورځ، ﴿رِقِّ﴾ غلامي، غلامتوب.

تشریح: مسئله په عبارت کي تشریح سوه.

د خدمت پر شرط آزادول

قَالَ: وَمَنْ أَتَقَرَّقَ عِنْدَ أَعْلَى عِدْمَتِهِمْ أَزْهَمَ سِنِينَ فرمايي: که چيري يو څوک خپل غلام د څلورو کالو پر خدمت آزاد کړي ايمني خپل غلام ته وويي: ته به څلور کاله زما خدمت کوي، بيا آزاد يې ا فَقَوْلُ الْعَبْدُ أَوْ غلام اهغه قبول کړي عَتَّقَ لَوْ غَلَامَ آزاديږي ثُمَّ مَاتَ مِنْ سَلَمَتِهِ بيا [که] غلام په هغه گړي ايمني تر خدمت شروع کولو مخکي امر سي فَعَلَيْهِ قِيمَةُ نَفْسِهِ فِي مَالِهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبُو يُونُسَ نو د شيعينيو رحمهما الله په نېز به پر غلام په خپل مال کي د خپل نفس قيمت واجب وي ايمني مالک به تر مرگ وروسته د غلام قيمت د غلام له مال څخه اخلي ا وَقَالَ مُحَمَّدٌ [❦] عَلَيْهِ قِيمَةُ عِدْمَتِهِمْ أَزْهَمَ سِنِينَ او امام محمد رحمه الله

❦ القول الرابع: قول محمد رحمه الله، كما قال العلامة الحصكفي رحمه الله: وعند محمد ثبوت قيمة خدمته، وبه نأخذ (رد المحتار

فرمائي: چي پر هغه به د خلورو کالو د خدمت قيمت واجب وي أَمَّا الْعَتَقُ فَلِلَّائِهِ جَعَلَ الْخِدْمَةَ لِي
مُدَّةً مَعْلُومَةً عَوَضًا کوم چي اد غلام آزادېدل دي نو ځکه چي مالک تر معلوم مودت پوري خدمت
کول اد آزادېدلو عوض گرځولی دی فَيَتَعَلَّقُ الْعَتَقُ بِالْقَبُولِ نو ځکه به آزادي اد غلام د قبول کولو
سره متعلقه وي وَقَدْ دُجِدَ او اد غلام قبول موجود سو وَكِرْمَتُهُ خِدْمَةُ أَرْبَعِ سِنِينَ نو اېه دې وجه پر
غلام د خلورو کالو خدمت لازم سو لِأَنَّهُ يُضَلَّمُ عَوَضًا ځکه چي خدمت د عوض جوړېدلو
صلاحيت لري ايمني خدمت عوض جوړېدای سي فَصَارَ كَمَا إِذَا أُعْتَقَهُ عَلَى أَلْفٍ وَرَبِيعٍ ثُمَّ مَاتَ الْعَبْدُ نو
داسي سو لکه مالک چي غلام درزو درهمو په عوض کي آزاد کړي وي أَوْ أَبَا اِثْرَ قَبُولِ كَوَلُو وَرَوَسْتَا
غلام مر سوي وي فَالْخِلَافَةُ فِيهِ بِنَاءٌ عَلَى خِلَافَةِ الْاُخْرَى او په دې مسئله کي چي کوم اختلاف دی هغه پر
بلي اختلافي مسئلې مبني دی وَهِيَ: أَنَّ مَنْ بَاءَ نَفْسَ الْعَبْدِ مِنْهُ بِجَارِيَةٍ بَعْدَهَا او هغه مسئله داده: چي
که يو څوک د خپل غلام ذات د هغه په لاس د يوې معلومي مينځي په عوض کي خرڅ کړي امثال غلام ته
ويايي چي دغه مينځي په عوض کي خپل ځان خرڅ کړه! او غلام د قبول کړي ثُمَّ اسْتَحَقَّتِ الْجَارِيَةُ أَوْ هَلَكَتْ
بيا مينځه اد بل چا مستحق سي يا هلاکه سي ايمني وروسته معلومه سي چي دا مينځه د بل چاده، يا دا
مينځه هلاکه سي يَرْجِعُ الْمُؤَلُّ عَلَى الْعَبْدِ بِقِيَمَةِ نَفْسِهِ عِنْدَهَا نو د شيخينو رجه الله په نېز به مالک پر
غلام د هغه د نفس په قيمت سره رجوع کوي ايمني مالک به له غلام څخه د هغه د نفس قيمت اخلي وَبِقِيَمَةِ الْجَارِيَةِ عِنْدَهُ او د امام محمد رجه الله په نېز به مالک د مينځي په قيمت سره رجوع کوي وَهِيَ
مَعْرُوفَةٌ او دا يوه معلومه مسئله ده وَوَجْهُ الْبِنَاءِ أَنَّهُ كَمَا يَتَعَدَّرُ تَسْلِيمُ الْجَارِيَةِ بِالْهَلَاكِ وَالْإِسْتِحْقَاقِ يَتَعَدَّرُ
الْوُصُولُ إِلَى الْخِدْمَةِ بِمَوْتِ الْعَبْدِ وَكَذَا بِمَوْتِ الْمُؤَلِّ او پر اختلافي مسئله باندي اد مبني کېدلو وجه داده چي
څرنګه د مينځي د هلا کېدلو يا اد بل چا د مستحقه کېدلو په وجه اد مينځي ا ورسپارل ناممکن دي،
همداسي د غلام يا د مالک د مرګ په وجه خپلمت حاصلول ناممکن دي فَصَارَ تَكْلِيْفًا نو ځکه دا پورتنی
صورت د دغه اختلافي مسئلې مثال وګرځېدی ايمني نو ځکه پورتنی مسئله د دغه اختلافي مسئلې په څير
سو او پر دې مبني سوه.

اللفات: «خِلَافَةُ» اختلافي معامله، اختلافي مسئله (په کومه مسئله کي چي اختلاف وي)،

«بَعْدَهَا» خاص هغه، په معينه توګه، «يَتَعَدَّرُ» د تفعل مضارع ده: ناممکن کېدل، ستونزمن

کېدل، «تَكْلِيْفٌ» مثال، مشابه.

تشرېح: د عبارت له وضاحت څخه مخکې د غلام د خدمت په هکله د شیخینو او د امام محمد په اصولو ځان پوه کړئ! د شیخینو اصول دای چې خدمت د غلام د ذات قیمت دی، نو کله چې غلام خدمت نه وکړای سي (یعني له خدمت کولو څخه عاجزه سي، یا مری سي)، نو د غلام د ذات چې څومره قیمت وي هغه به د غلام له مال څخه اخیستل کیږي، او د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ أَصُول دای چې دلته خدمت اصل گرځېدلی دی، نو که غلام خدمت نه وکړای سي نو د خدمت قیمت به د هغه له مال څخه اخیستل کیږي.

صورت د مسئلې: دای که مالک د څلورو کالو د خدمت په عوض کي خپل غلام آزاد کړي او غلام هغه قبول کړي، نو غلام آزادېږي، او که غلام تر خدمت کولو مخکې مری سي، نو شیخین فرمایي چې د غلام چې څومره قیمت وي هغه به د غلام له مال څخه اخیستل کیږي، او امام محمد رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چې د څلورو کالو د خدمت چې څومره قیمت وي هغه به د غلام له مال څخه اخیستل کیږي.

أما العتق إلخ: له دې ځای څخه د غلام د آزادېدلو وجه بیانوي، فرمایي چې د معلوم مودت خدمت د دې صلاحیت لري چې عوض وگرځولسي او په عوض کي وټاکل سي، اولکه څرنگه چې مالک د زرو درهمو په عوض کي غلام آزاد کړي او غلام هغه قبول کړي، نو غلام آزادېږي، همداسي که مالک د یو معلوم مودت د خدمت په عوض کي آزاد کړي او غلام هغه قبول کړي، نو هم به غلام آزادېږي.

فَالْغَلَاظِيَةِ إلخ: فرمایي چې د متن مسئله پر یوې بلي اختلافي مسئلې مبنی ده، مسئله داده چې که مالک خپل غلام د هغه په لاس د یوې مینځې په عوض کي خرڅ کړي، لېکن وروسته معلومه سي چې د مینځه د بل چاده، یا مینځه هلاکه سي او د غلام لپاره د مینځې ورسپارل ناممکن سي، نو په دې مسئله کي د شیخینو رَحْمَةُ اللهِ په نیز د غلام قیمت واجیبېږي (یعني د غلام چې څومره قیمت وي هغه به مالک له غلام څخه اخلي)، او د امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نیز د مینځې قیمت واجیبېږي، ځکه چې مینځه اصل وگرځېده، د متن مسئله پر همدغه مسئلې مبنی ده او پر همدغه مسئلې قیاس کړی سوي ده، او د مبنی کېدلو وجه په عبارت کي ذکر سوه، صاحب د هدایې فرمایي چې دایوه معلومه مسئله ده، او په دې کي چې کوم اختلاف دی هغه هم معلوم او مشهور دی.

د یو بل جا مملوک د مال په بدله کي آزادول

وَمَنْ قَالَ لَأَعْتِقَ أَمَتَكَ عَلَى أَلْفٍ وَزَهْمَ عَلَى أَنْ تُزَوِّجَنِيهَا أَوْ كَيْفَ شِئْتَ بَلْ جَاءَتْهُ وَوَابِي: ته د زرو درهمو په عوض کي خپله مینځه آزاده کړه! اچي هغه زو درهمه به! پر ما لازم وي! په دې شرط چې ته به زما سره د هغه مینځې نکاح ترې اېښي په دې شرط چې هغه مینځه به ماته په نکاح کي راکوې!

فَقَعَلَ او هغه همداسي وکړي فَأَبَتْ أَنْ تَنْزِلَ بِهِ الْبُكْنُ امينخي ددغه سړي سره له نکاح کولو څخه انکار وکړي فَالْعَتَقُ جَائِزٌ نو ادا آزادېدل جائز دي وَلَا تُنْفَعُ عَلَى الْأَمْرِ او پر حکم کونکي به هيڅ مال لازم نه وي لِأَنَّ مَنْ قَالَ لِعَبْدِهِ: أَعْتَقْتُ عَبْدَكَ عَلَى أَلْفٍ دِرْهَمٍ عَلَى حُكْمٍ كه يو څوک بل چاته ووايي: ته د زرو درهمو په عوض کي خپل غلام آزاد کړه! اچي هغه زرو درهمه به! پر ما لازم وي! فَقَعَلَ او هغه اَمَامُورٍ ا همداسي وکړي لَا يَلْزَمُهُ شَيْءٌ نو پر دغه امر اسري هيڅ مال نه لازمېږي وَيَقَعُ الْعِتْقُ عَلَى الْمَأْمُورِ او آزادي د مأمور له طرفه واقع کېږي بِخِلَافِ مَا إِذَا قَالَ لِعَبْدِهِ: طَلَّقْ أَمْرَأَتَكَ عَلَى أَلْفٍ دِرْهَمٍ عَلَى په خلاف د هغه صورت کله چي ايو څوک ابل چاته ووايي: ته خپلي ښځي ته د زرو درهمو په عوض کي طلاق ورکړه! اچي هغه به! پر ما لازم وي! فَقَعَلَ او هغه اَمَامُورٍ ا همداسي وکړي حَيْثُ يَجِبُ الْأَلْفُ عَلَى الْأَمْرِ نو اېه دې صورت کي پر آمر زرو درهمه واجېږي لِأَنَّ إِشْتَرَاكَ الْبَدَلِ عَلَى الْأَجْنَبِيِّ فِي الطَّلَاقِ جَائِزٌ حُكْمٌ چي په طلاق کي پر اجنبي سړي د عوض شرط لگول جائز دي وَفِي الْعِتَاقِ لَا يَجُوزُ او په عتاق آزادي کي جائز نه دي وَقَدْ قَرَأْنَا مِنْ قَبْلُ او موږ مخکي اېه باب الخلع کي ادا مسئله بيان کړې ده.

اللغات: ﴿تَزَوَّجْنِيهَا﴾ د تفصيل مضارع ده، زَوْجٌ يُزَوِّجُ تَزْوِيجًا: نکاح تړل، بل چاته نکاح ورکول.

واده ورکول، ﴿أَجْنَبِيٌّ﴾ پردی سړی، غیر قریب (هغه کس چي د چا هيڅ نه کېږي).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که زید خالد ته ووايي: أَعْتَقْتُ أَمْتَكَ عَلَى أَلْفٍ دِرْهَمٍ عَلَى أَنْ

تَزَوَّجْنِيهَا (يعني ته د زرو درهمو په عوض کي خپله مينځه آزاده کړه!) او هغه زرو درهمه زما پر ذمه دي، خو زما له طرفه شرط دادی چي د مينځي سره به زما نکاح تړي، يعني د مينځي سره به زما واده کوې، بل هيڅ شی نه غواړم!)، نو خالد همداسي وکړي، خو مينځه انکار وکړي چي زه د زید سره نکاح نه کوم، نو مينځه دخالد (مأمور) له طرفه آزاديږي او پر زید (امر) هيڅ شی نه لازمېږي، لکه څرنګه چي په هغه صورت کي هم پر آمر هيڅ شی نه لازمېږي، کله چي هغه بل چاته ووايي: أَعْتَقْتُ عَبْدَكَ عَلَى أَلْفٍ دِرْهَمٍ عَلَى، او مأمور هغه آزاد کړي نو پر آمر هيڅ شی نه لازمېږي، همداسي به دلته هم پر هغه هيڅ شی نه لازمېږي، ددې وجه داده چي خپل ملکيت د بل چا د مال په عوض کي مشروط کول صحيح نه دي (مطلب دا چي پر بل چا د خپل اعتاق آزادولو اعوض لازمول صحيح نه دي، همدا اصول قاعده ده)، نو ځکه به پر آمر (زید) هيڅ نه لازمېږي او مينځه به آزاديږي، په خلاف د هغه

صورت كله چي مثلاً زيد خالد ته ووايي: طَلِّقْ أَمْرَأَتَكَ عَلَى أَلْفٍ دِرْهَمٍ عَشَى، او خالد خپله بنسخته طلاقه كړي، نو په دې صورت كې پر آمر (زيد) زر درهمه لازم دي، ځكه چي په طلاق كې پر اجنبي سړي د عوض شرط لگول جائز دي (لكه په خلع كې چي هم جائز دي)، لېكن په إعتاق كې داسي شرط لگول جائز نه دي، په دواړو صورتونو كې همدغه فرق دی.

د پورتنۍ مسئلې يو بل صورت

وَلَوْ قَالَ: أَعْتَقْتُ أَمَتَكَ عَقِّي عَلَى أَلْفٍ دِرْهَمٍ او كه ايو شو كې بل چاته اووايي: ته زما له طرفه د زرو درهمو په عوض كې خپله مينځه آزاده كړه! وَالْمَسْأَلَةُ بِحَالِهَا او مسئله پر خپل حال وي ايمني مسئله د مخكني حالت په څير وي، يعني آمر دا شرط ولگوي: چي ته به زما سره د هغه مينځي نكاح ترې، لېكن مينځه د هغه له نكاح څخه انكار وكړي اُقْسِمْتُ بِالْأَلْفِ عَلَى قَيْمَتِهَا وَمَهْرٍ مِثْلِهَا نو دا زر درهمه به د هغې مينځي پر قيمت او د هغې پر مهر مثل تقسيمېږي فَمَا أَصَابَ الْقِيَمَةَ أَدَاءُ الْأَمْرِ نو كوم مقدار چي د قيمت مقابل سي هغه به آمر اداء كوي ايمني كوم مقدار چي د مينځي قيمت وي هغه به پر آمر لازم وي وَمَا أَصَابَ الْمَهْرَ يَكُلُّ عَنْهُ او كوم مقدار چي د مهر مثل مقابل وي هغه به له آمر څخه ساقطېږي لِأَنَّهُ لَيْسَ قَالَ: عَقِّي ځكه كله چي آمر "عَقِّي" ازما له طرفه وويل تَفْضِنَ الشَّيْءَ اقْتِضَاءً نو دا قول اقتضاء راښوولو ته شامل سو عَلَى مَا عَرَفَ لكه څرنګه چي دا پېژندل سوې ده ايا لكه څرنګه چي دا معلومه ده وَإِذَا كَانَ كَذَلِكَ فَقَدْ قَابَلَ الْأَلْفَ بِالرَّقَبَةِ شَرَاءً وَبِالْبُضْعِ نِكَاحًا لهذا كله چي داسي ده نو آمر زر درهمه د غلام د رقبې سره او د بضع د نكاح سره مقابل وگرځول فَانْقَسَمَ عَلَيْهَا نو ځكه به زر درهمه پر رقبې او بضع ادواړو تَقْسِيمِ بَرِي وَوَجِبَتْ حِصَّةُ مَا سَلَّمَ لَهُ وَهُوَ الرَّقَبَةُ او آمر ته چي كوم شی سپارل سوې وي يعني رقبه اړ آمر به اد هغه د حصې په اندازه دراهم او اجسېږي وَيَكُلُّ عَنْهُ مَا لَمْ يُسَلِّمْ وَهُوَ الْبُضْعُ او كوم شی چي هغه ته سپارل سوې نه وي يعني بضع د هغه ادراهم ابه له آمر څخه ساقطېږي فَلَنَزَوَّجَتْ نَفْسَهَا مِنْهُ او كه چيري دا مينځه د آمر سره خپله نكاح وكړي لَمْ يَنْزَوَّجْ نو دا مسئله امام محمد رَحِمَهُ اللهُ نه ده ذكر كړې او موږ به يې ستاسو د خبر تيا لپاره ذكر كړو وَجَوَابُهُ: أَنَّ مَا أَصَابَ قَيْمَتَهَا سَقَطَ فِي الرُّجْعَةِ الْأُولَى انوا د دې حكم دا دی: چي اله زرو درهمو څخه چي ا كوم مقدار د مينځي د قيمت په مقابل كې وي هغه به په اول صورت كې ساقطېږي وَهِيَ لِلْمُؤَلِّ فِي الرُّجْعَةِ الثَّانِي او په دويم صورت

کي به هغه د مالک لپاره وي وَمَا أَصَابَ مَهْرٌ مِنْهَا كَانَ مَهْرًا لَهَا إِلَى الْوُجْهِينِ او کوم مقدار چي د مينځي د مهر مثل په مقابله کي راسي، هغه به په دواړو صورتونو کي د هغې لپاره مهر وي او هغې ته به ورکول کيږي.

اللغات: ﴿تَخْتَنَ﴾ د تفعل ماضي ده: شاملېدل (ضمناً شاملېدل).

تشریح: مصنف رَحِمَهُ اللهُ د دې عبارت په شروع کي درې خبري ذکر کړي دي: ①... يوه دا چي د مينځي په هکله "عَتَقَ" ويل، ②... د مأمور (عمر) آزادول، ③... نکاح کول (نکاح ترل)، مثلاً زيد عمر ته ووايي چي خپله مينځه زما له طرفه د زرو درهمو په عوض کي آزاده کړه! او بيا د هغې سره زما نکاح وکړه!، او عمر همداسي وکړي، نو مينځه آزادېږي، او د مينځي قيمت مثلاً شپږ سوه درهمه دی، نو پر زيد دغه شپږ سوه درهمه لازميږي، ځکه چي دا د مينځي قيمت دی او عمر دغه مينځه آزاده کړې ده نو گواکي عمر دغه مينځه زيد ته ورکړې ده، او د دې مينځي مهر مثل مثلاً څلور سوه درهمه دی، نو څرنګه چي دغه مينځي د زيد سره نکاح نه ده کړې، نو ځکه به دا څلور سوه درهم پر زيد نه لازميږي.

فلو زوچت نفسها إلخ: او که مينځه د زيد سره نکاح وکړي، نو په اول صورت کي (يعني کله چي زيد په خپل کلام کي "عَتَقَ" نه ووايي) له زيد (امر) څخه د مينځي قيمت (مثلاً شپږ سوه درهم) ساقطېږي او زيد به هغه عمر (مأمور) ته نه ورکوي، او په دويم صورت کي (يعني کله چي زيد اَعْتَقَ اَمْتِكَ عَتَقَ إلخ ووايي) نو په دې صورت کي به زيد د مينځي قيمت (مثلاً شپږ سوه درهم) عمر ته ورکوي، او کوم چي مهر مثل دی، نو هغه به زيد په دواړو صورتونو کي مينځي ته ورکوي، ځکه چي هغه په نکاح راضي سوې ده او زيد (امر) ته يې خپله بضع سپارلې ده. فقط والله أعلم و عليه أتم

بَابُ التَّدْبِيرِ

(دا) باب دمدبر جوړولو (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: په اعتاق او تدبیر دواړو کي عتق (آزادي) مقصود ده، فرق یې فقط دای چي په مطلق اعتاق کي د مُعْتَق (آزادونکي مالک) په ژوند کي عتق واقع کیږي او په تدبیر کي د مُعْتَق تر مرګ وروسته عتق واقع کیږي، نوله همدې وجهي اعتاق مخکي بیان سو، او تدبیر تر هغه وروسته بیان سوی دی، یا دا چي مطلق اعتاق د مفرد په درجه کي دی، او د تدبیر اعتاق مُقَيَّد بالموت دی او د مرکب په درجه کي دی، او دا خو تاسي ته معلومه ده چي مفرد له مرکب څخه مخکي وي، نو په دې وجه صاحب د هدایې مفرد یعنی مطلق اعتاق له تدبیر څخه مخکي بیان کړی دی. (بنایه ج: ٥، ص: ٦٨١)

د تدبیر لغوي او اصطلاحي معنی: د تدبیر لغوي معنی ده: "النَّظَرُ إِلَى عَاقِبَةِ الْأَمْرِ" (د یو کار آخري انجام ته کتل، دیوې معاملې آخر په پام کي نیول).

د تدبیر شرعي معنی ده: "إِنْجَابُ الْعَتَقِ الْحَاصِلِ بَعْدَ الْمَوْتِ بِالْفَاقِطِ تَدَلُّ عَلَيْهِ صَرِيحًا أَوْ دَلَالَةً" (د داسي عتق ایجاب کول چي هغه د مَوْجِب (مالک) تر مرګ وروسته په داسي الفاظو سره واقع کېدونکی وي کوم چي صراحتاً یا دلالتاً پر عتق (آزادی) دلالت کوي). (عنايه)

په لنډه توګه دا چي که مالک خپل غلام ته داسي ووايي: "ته زما تر مرګ وروسته آزاديږي"، نو دې ته "تَدْبِير" وایي او دغه غلام ته "مُدَبِّر" وایي او مالک ته "مُدَبِّر" وایي (دباء په کسره سره). د "دُبِّر" معنی ده: شا، وروسته، څرنګه چي دغه غلام هم د مالک تر مرګ وروسته آزاديږي، نو په دې وجه هغه ته ملبر وایي.

د مُدَبِّر غلام شرعي تعریف او احکام

إِذَا قَالَ الْمَوْلَى لِمَمْلُوكِهِ: (أَمْثَلْتُكَ حُرًّا) كه چيري مالک خپل غلام ته ووايي: كله چي زه مې سمنو ته آزاديږم! أَوْ أَثَرْتُكَ عَنْ دُبُرِي يَافِي يا اورته ووايي! ته زما تر شا وروسته آزاديږي! ايمني زما تر مرګ وروسته آزاديږي! أَوْ أَثَرْتُكَ مُدَبِّرًا يا اورته ووايي! ته ملبريږي! أَوْ كُنْ دَبْرُوكَ يا اورته ووايي! اما ته ملبر جوړ کړي! فَقَدْ صَارَ مُدَبِّرًا نو! په دې ټولو الفاظو سره! غلام ملبر ګرځي لِأَنَّ هَذِهِ الْأَفْظَاظَ صَرِيحَةٌ فِي

تدبير حڪم چي دغه الفاظ مدبر جوڀولو په معنى كي صريح دي. فَإِنَّهُ أَفْهَمُ الْعَشَقِ عَنْ دُبْرِ حُكْمِ
 چي تدبير تر امرگ اوروسته دآزادى ثابتول دي ثُمَّ لَا يَجُورُ بَيْعُهُ وَلَا يَهْتِكُهُ وَلَا إِعْرَاجُهُ عَنْ وَلِيِّهِ إِلَّا إِلَى
الْحَرَمَةِ بيا اچي كله غلام مدبر جوڀوسي، نو دمالك لپاره دهغه خرخول، هبه كول اوله خپل ملكيت
 څخه يستل جائز نه دي، ماسواله آزادولو څخه كَفَافِ الْكِتَابَةِ لكه څرنگه چي په كتابت كي
 اهم ده حكم دى وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَجُوزُ او امام شافعي رجه الله فرمايي چي ادمبر خرخول او هبه كول
 جائز دي لِأَنَّهُ تَغْلِيْقُ الْعَشَقِ بِالشَّرْطِ حڪم چي هغه ايمني تدبير آزادي پر شرط معلق كول دي
 ايمني په مدبر جوڀولو كي آزادي دمرگ پر شرط معلقه كيږي فَلَا يَتَّبِعُهُ بِهِ الْبَيْعُ وَالْهَبَةُ نو حڪم به د تدبير په
 وجه بيع او هبه ممنوع نه وي كَفَافِ سَائِرِ التَّغْلِيْقَاتِ لكه په نورو تعليقاتو كي اچي ممنوع نه دي
وَكَيْفَ الدُّبْرِ الْمُتَقَيَّدِ اولكه څرنگه چي په مقيد مدبر كي اهم دغه حكم دى چي دهغه خرخول او هبه كول
 ممنوع نه دي وَلَأَنَّ الشَّدِيدَ وَصِيَّةٌ وَهِيَ غَيْرُ مَانِعَةٍ مِنْ ذَلِكَ او په دې وجه اهم اچي تدبير وصيت دى
 او وصيت له دې ابيع، هبه او داسي نورو څخه مانع نه دى وَلَنَا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: ١: الْكُفْرُ لَا يُبَاعُ وَلَا يُوهَبُ
وَلَا يُورَثُ وَهُوَ خُرْمٌ مِنَ الثَّلَاثِ او زموږ دليل د نبوي ﷺ دا فرمان دى: مدبر دي نه خرخول كيږي او نه دي
 هبه كيږي او نه دي ميراث كيږي ايمني نه دي په ميراث كي وركول كيږي او مدبر اد مري د مال اله درمي
 حصي څخه آزاد دى وَلَأَنَّهُ سَبَبُ الْحَرَمَةِ او حڪم چي تدبير دآزادوالي سبب دى لَأَنَّ الْحَرَمَةَ تَنْهَتْ
بَعْدَ النُّوْتِ حڪم چي آزاد والى تر مرگ وروسته ثابتيږي وَلَا سَبَبَ غَيْرُهُ اوله تدبير څخه بغير اد
 هغه ابل هيڅ سبب نسته ثُمَّ جَعَلَهُ سَبَبًا فِي الْحَالِ أَوَّلِي بيا تدبير فى الحاله اله شروع څخه دآزادى
 سبب گرځول غوره دي لِوُجُودِهِ فِي الْحَالِ حڪم چي هغه اد تدبير سببى آفى الحاله موجود دى
وَعَدَمِهِ بَعْدَ النُّوْتِ او دمالك ا تر مرگ وروسته معلوم انيستي ا دى ايمني حڪم چي تدبير فقط فى
 الحاله دآزادى سبب دى او دمالك تر مرگ وروسته سبب نه دى وَلَأَنَّ مَا بَعْدَ النُّوْتِ حَالٌ يُطْلَقُ أَهْلِيَّةُ الْمُتَصَرِّفِ
 حڪم چي دمالك ا تر مرگ وروسته د تصرف دباطلېدلو حالت دى فَلَا يُنْكَرُ تَأْخِيرُ السَّبَبِيَّةِ إِلَى زَمَانٍ

بُطْلَانِ الْأَهْلِيَّةِ لِهَذَا أَهْلِيَّةٌ دَبُطْلَانِ تَرْزَمَانِي پوري د سببیت ځنډول ممکن نه دي انو ځکه به هغه
 فی الحال (له شروع څخه) د آزادۍ سبب گرځول غوره وي | بِخِلَافِ سَائِرِ التَّعْلِيقَاتِ په خلاف دنورو
 تعلیقاتو لِأَنَّ الْمَانِعَ مِنَ السَّبَبِيَّةِ قَائِمٌ قَبْلَ الشَّرْطِ ځکه چې اړه هغوی کي ا د شرط له موجودېدلو څخه
 مخکي له سببیت څخه مانع موجود دی لِأَنَّهُ يَبْدُو ځکه چې بل تعلیق ایمني نور تعلیقات ا قسم وي
وَالْيَسِيرُ مَانِعٌ او قسم اړه خپله مانع دی وَالْمَنْعُ هُوَ الْمَقْصُودُ او همدا منع کېدل ا پکښي ا مقصودوي
وَأَنَّهُ يُضَادُّ قُوَّةَ الطَّلَاقِ وَالْعَتَاقِ ځکه چې هغه د طلاق او عتاق واقع کېدلو ضد دی وَأَمَّا تَأْخِيرُ
السَّبَبِيَّةِ إِلَى زَمَانِ الشَّرْطِ او اړه نورو تعلیقاتو کي ا د شرط ا موجودېدلو ا تر وخته پوري د سببیت
 ځنډول ممکن دي لِقِيَامِ الْأَهْلِيَّةِ عِنْدَهُ ځکه چې اړه هغوی کي ا د شرط ا موجودېدلو ا په وخت کي
 اهلیت موجود وي فَأَفْتَرَقَا لهدا تدبیر او نور تعلیقات سره جلا سول وَلِأَنَّهُ وَصِيَّةٌ او ځکه چې
 تدبیر وصیت دی وَالْوَصِيَّةُ خِلَافٌ فِي الْحَالِ كَالْوَرَاثَةِ او وصیت د وراثت په څیر فی الحال خلاف
 دی ایمني په وصیت کي فی الحال خلیفه والي ثابتیږي، که څه هم وصي ته د تصرف حق د وصي تر مړي
 وروسته حاصلیږي، لېکن د تصرف سبب فی الحال ثابتیږي لکه څرنګه چې وراثت فی الحال ثابتیږي، او په نورو
 تعلیقاتو کي فی الحال خلاف نه ثابتیږي | وَإِنْطَالُ السَّبَبِ لَا يَجُوزُ او د آزادۍ سبب باطلول جائز نه دي
وَفِي الْبَيْعِ وَمَا يُضَاهِيهِ ذَلِكَ او په بیع او داسي نورو کي ا دهغه ا باطلول سته ایمني په بیع، هبه او داسي
 نورو کي د آزادۍ سبب باطلیږي، نو ځکه به د مدبر څرخول او هبه کول جائز نه وي |

اللغات: «دَبُرَ مَنِي» زما تر شا، تر ما وروسته، «دَبَّرْتُكَ» د تفعیل ماضي ده: خپل غلام مدبر
 جوړول، مدبر گرځول (مدبر کول)، «يُضَاهِيهِ» د مفاعلي مضارع ده: مشابه کېدل.

تشریح: د عبارت په شروع کي چې کوم الفاظ ذکر سول، دا ټوله د مدبر جوړولو په معنی کي صریح
 دي، مثلاً مالک داسي ووايي "کله چې زه مړ شم، نو ته آزاديږي"، نو په دې الفاظو کي په صریحه
 توګه د غلام د مدبر جوړولو ذکر سوی دی، نو ځکه به په دې الفاظو سره غلام مدبر گرځي.

ثم لا يجوز بيعه إلخ: کله چې مالک خپل غلام مدبر جوړ کړي، نو زموږ په نېز دهغه لپاره د دغه غلام
 څرخول او هبه کول، یا له خپل ملکیت څخه ایستل جائز نه دي، فقط آزادولای یې سي، لېکن امام
 شافعي رَجَّه الله فرمایي چې د مدبر څرخول او هبه کول جائز دي.

ه امام شافعي دليل: دادی چي په تدبير کي د غلام آزادي د مالک پر مرگ مُعلقه کيږي. نو څرنگه چي په نورو تعليقاتو کي څرخول جائز دي، همداسي به په دغه تعلیق (تدبير) کي هم څرخول جائز وي، او بل دا چي د مُقيّد مدبر څرخول جائز دي، نو همداسي به مطلق مدبر څرخول هم جائز وي، او بل دليل دا چي مدبر جوړول وصيت کول (ايضا) دي، او موصی به (وصيت کړی سوی شی) څرخول جائز دي، نو همداسي به د مدبر څرخول هم جائز وي.

زموږ دليل: هغه حديث دی کوم چي په عبارت کي ذکر سو، د هغه مفهوم دا دی چي "د مدبر څرخول، هبه کول، يا په وراثت کي د مدبر تقسيمول جائز نه دي، او هغه به د ميت د مال له دريمي حصي څخه آزاديږي".

ولائه سبب إلخ: زموږ د عقلي دليل حاصل دا دی چي تر مرگ وروسته په ميت (مړه سوي مالک) کي د تصرف کولو اهليت ختم سي، نو ځکه به مدبر جوړول (تدبير) له شروع څخه د آزادېدلو سبب گرځول کيږي، لهدا کله چي مدبر جوړول له شروع څخه د آزادېدلو سبب دی (او مدبر غلام له شروع څخه د آزاد په حکم کي دی)، نو ځکه به د هغه څرخول او هبه کول جائز نه وي.

بغلاف سائر إلخ: په دې سره امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ تَه جواب ورکوي، حاصل يې دا دی چي له تدبير څخه بغير چي نور کوم تعليقات دي، هغه د قسم (يمين) په معنى سره دي چي د دې مقصدا همدا دی چي د شرط تر موجودېدلو مخکي هغه (مشروط) شی په وجود کي نه راځي او د شرط تر موجودېدلو پوري په شرط لگونکي کي اهليت موجود وي، نو په دې وجه په نورو تعليقاتو کي له شروع څخه د هغوی د واقع کولو ضرورت نسته، او په تدبير کي تر مرگ وروسته په شرط لگونکي (مالک) کي اهليت نه پاتېږي، نو په دې وجه په مدبر غلام کي له شروع څخه د آزادۍ شائبه واقع کيږي او د هغه بيع او هبه به ممنوع گرځول کيږي.

ولائه وصية إلخ: د دې حاصل دا دی چي مدبر جوړول (تدبير) وصيت دی، او وصيت فی الحال له (شروع څخه) د آزادوالي سبب دی، لهدا په بيع او هبه کولو سره به د هغه باطلول جائز نه وي.

په مدبر غلام کوم کارونه کول جائز دي؟

قَالَ: وَلِلْمَوْلَى أَنْ يَسْتَعْدِمَهُ وَيُؤْجِرَهُ فَرَمَائِي: او جائز دي مالک لره چي له مدبر څخه خدمت واخلي او هغه په اجرت اکريه ا باندې ورکړي وَإِنْ كَانَتْ أَمَةً او که مينځه مدبره وي وَطَنُهَا نو وطي ورسره کولای سي وَلَهُ أَنْ يَزَوِّجَهَا او هغه لره دا اهم! جائز دي چي ادبل چا سره د هغې نکاح وکړي لِأَنَّ

الْبَلَدَ فِيهِ ثَابِتٌ لَهُ حُكْمٌ چي په مدبر کي د مالک ملکیت موجود دی وَبِهِ تُسْتَفَادُ وَلَايَةُ هَذِهِ
التَّصَرُّفَاتِ او په همدغه ملکیت سره د دې تصرفاتو ولایت حاصلیږي فَإِذَا مَاتَ الْمَوْلَى عَقَّقَ الْهَدِيرُ
مِنْ ثُلُثِ مَالِهِ او کله چي مالک مړ سي نو مدبر غلام به د هغه د مال له دریمي حصې څخه آزادیږي
لِيَا رَوْيْنَا د هغه حدیث په وجه کوم چي موږ روایت کړی وَلَأَنَّ الشُّدْبِيرَ وَصِيَّةٌ او ځکه چي تدبیر
وصیت دی لَأَنَّهُ تَبَرُّعٌ مُضَافٌ إِلَى وَقْتِ الْمَوْتِ ځکه چي تدبیر یو داسي تبرع ده کوم چي د مرګ وخت
ته منسوب ده وَالْحُكْمُ غَيْرُ ثَابِتٍ فِي الْحَالِ او د هغه حکم فی الحال اوس ثابت نه دی فَيَنْقُذُ مِنَ
الْثُلُثِ نو ځکه به دا آزادي ا د مال له دریمي حصې څخه نافذیږي حَتَّى لَوْلَمْ يَكُنْ لَهُ مَالٌ غَيْرُهُ تردې
که له مدبر څخه بغیر د مالک لپاره ابل ا هیڅ مال نه وي يَسْتَعْنِي فِي ثُلُثَيْهِ نو غلام به په خپلو دوو
حصو کي هڅه کوي ایعني د پاته دوو حصو لپاره به کسب او مزدوري کوي او مال به ګټي، او
وارثانو ته به یې ورکوي وَإِنْ كَانَ عَلَى الْمَوْلَى دَيْنٌ او که پر مالک قرض ا باندې ا وي يَسْتَعْنِي فِي كُلِّ
قَيْمَتِهِ نو غلام به په خپل ټوله قیمت کي هڅه کوي لِيَتَقَدَّمَ الدَّيْنُ عَلَى الْوَصِيَّةِ ځکه چي قرض پر
وصیت مخکي دی أَحْكَمُ چي د مړي په مال کي اول قرضونه اداء کیږي، بیا وصیت پکښي جاري
کیږي وَلَا يُنْكَنُ نَقْضُ الْعَقْدِ او د مدبر آزادي ختمول اهم ممکن نه دي فَيَجِبُ رَدُّ قَيْمَتِهِ نو ځکه
به د هغه قیمت واپس کول واجب وي ایعني پر غلام به هڅه کول او مال ګټل ضروري وي.

اللغات: «يُسْتَعْنَى» داستعمال مضارع ده: خدمت اخيستل، «يُؤَاجَرُهُ» د مفاعلي مضارع ده: په اجرت
ورکول، په کرایه ورکول، «يَتَبَرَّعُ» د تفعل مصدر دی: صدقه کول، غیر لازم شی اداء کول (یعني داسي کار
کول چي هغه پر انسان لازم نه وي).

تشریح: مدبر غلام د مالک تر مرګ وروسته آزادیږي، لېکن د مالک تر مرګ مخکي هغه د مالک غلام وي، نو
ځکه د مالک لپاره جائز دي چي له مدبر څخه د خدمت کارونه واخلي، یا یې یو چاته په اجرت او کرایه
ورکړي، همدارنګه که مینځه مدبره وي، نو د مالک لپاره جائز دي چي د هغې سره وطي وکړي یا د بل چا سره د
هنې نکاح وکړي (ځکه چي دوی تر اوسه د مالک تر غلامۍ لاندې دي، او د مالک تر مرګ وروسته آزادیږي،
نو په دې وجه اوس مالک د دوی سره د غلامۍ معامله کولای سي).

فَإِذَا مَاتَ الْمَوْلَى: کله چي مالک مړ سي، نو مدبر غلام به د مالک د مال له دریمي حصې څخه به آزادیږي، مثلاً
که مالک نهه لکه (۹۰۰۰۰۰۰) روپۍ تر شا پرېښوولې، او د مدبر قیمت درې لکه روپۍ وو، نو د نهو لکو

درېمه حصه (ثلث) درې لکه دي کوم چي د مدبر قيمت هم دی، نو ځکه به ټوله مدبر غلام آزادېږي، ځکه کله چي د ټوله مال درېمه حصه د مدبر غلام د قيمت په اندازه وي (يا تر دې زياته وي)، نو ټوله مدبر غلام به آزادېږي، او که مالک فقط مدبر غلام په ميراث کي پرېږدي او نو هيڅ مال نه لري، نو په دې صورت کي د مدبر درېمه حصه آزادېږي، او د پاته دوو حصو د قيمت لپاره به مدبر مال گټي (سعايه به کوي). او هغه به د مالک وارانو ته ورکوي چي هغوی يې په خپل مينځ کي سره تقسيم کړي، کله چي دغه مدبر د باقي دوو حصو قيمت اداء کړي، نو بيا آزادېږي، دليل هغه حديث دی کوم چي په عبارت کي ذکر سو چي په هغه کي دا جمله هم ذکر سوې ده "وَهُوَ حُرٌّ مِنَ الثُّلُثِ" (يعني مدبر به د مال له درېمي حصې څخه آزادېږي).

وَلَنْ التَّدْبِيرُ وَصِيَّةٌ اِلَّا عَقْلِي دليلى دادى چي تدبير (مدبر جوړول) د وصيت په درجه کي دي، او وصيت د مال په درېمه حصه کي نافذېږي، نو ځکه به مدبر هم د مالک د مال له درېمي حصې څخه آزادېږي، او که له مدبر څخه بغير د مالک لپاره بل هيڅ مال نه وي (فقط همدغه مدبر يې مال وي)، نو د غلام يوه حصه به آزادېږي (ځکه چي د مالک ټوله مال فقط دايو غلام دی، نو فقط د همدې غلام په درېمه حصه کي به وصيت نافذېږي)، او د پاته دوو حصو لپاره به هغه مال گټي او وارانو ته به يې ورکوي.

وَلَنْ كَان عَلَى الْمَوْلَى: او که چيري پر مالک د يو چا قرض پاته وي، او له مدبر څخه بغير د مالک لپاره بل هيڅ مال نه وي، نو په دې صورت کي د هغه درېمه حصه هم نه آزادېږي، بلکي هغه به د خپل ځان د ټوله قيمت لپاره سعايه کوي (يعني خپل ټوله قيمت به گټي او اداء کوي)؛ ځکه چي وصيت تر قرض وروسته نافذېږي (او تدبير هم يو وصيت دی)، او اوس په مدبر کي د آزادۍ شائبه راغلې ده (او په هغه کي آزادي ثابته سوې ده)، لهذا هغه اوس ختمول کېدای هم نه سي، او قرض اداء کول هم ضرور دي، نو غوره صورت همدا دی چي مدبر غلام خپل ټوله قيمت وگټي، چي مالک ته هم تاوان نه ورسېږي، او غلام هم آزاد سي او د غلامۍ له قيد او نقصان څخه محفوظ سي.

د مدبره مينځي د بچي حکم

وَوَلَدُ الْمَدْبَرَةِ مَدْبَرٌ او د مدبره مينځي بچي به اهم امدبر وي وَعَلَى ذَلِكَ نُقِلَ اِجْمَاعُ الصَّحَابَةِ او پر همدې احکم اوصحابه وواجماع نقل سوې ده وَإِنْ عَلَّقَ التَّدْبِيرُ بِنُزْوَةٍ عَلَى صِفَةٍ او که مالک په يو صفت او شرط اسره تدبير پر خپل مرگ معلق کړي مِثْلُ أَنْ يَقُولَ: إِنْ مِتُّ مِنْ مَرَضٍ هَذَا أَوْ سَفَرٍ هَذَا أَوْ مِنْ مَرَضٍ كَذَا مِثْلًا داسي ووايي: که چيري زه په خپل دې مرض کي، يا په خپل دې سفر کي، يا په فلانکي مرض کي مړ سوم انو ته آزاديې اَفَلَيْسَ بِمَدْبَرٍ نو غلام به مدبر نه وي ايعني په دې سره غلام مدبر نه جوړېږي اَوَيُجُوزُ بَيْعُهُ او د هغه بيع به جائز وي لِأَنَّ السَّبَبَ لَمْ يَنْعَقِدْ فِي الْحَالِ

حُكْمه چي سبب في الحاله منعقد سوى نه دى لِتَرُدُّ دِي تِلْكَ الصِّفَةِ حُكْمه چي په هغه صفت اشروطا
 كي شك دى بِخِلَافِ الْبُدْبَرِ الْبُطْلَقِ لِأَنَّهُ تَعَلَّقَ عِثْقُهُ بِبُطْلَقِ السُّوْتِ په خلاف دمطلق مدبر. حُكْمه
 چي دهغه آزادي دمطلق مرگ سره متعلق ده ايمني دهغه آزادي پر مطلق مرگ معلقه سوي ده وَهُوَ
كَائِنْ لَا مَحَالَةَ او امطلق امرگ خامخا واقع ا كېدونكى دى فَإِنْ مَاتَ السُّوْتُ عَلَى الصِّفَةِ الَّتِي ذَكَرْنَا
 ابيا كه مالك پر هغه صفت اشروطا مرسي كوم چي مالك ذكر كړى وي عَتَقَ نو هغه امقيد مدبر ا
 آزاديږي كَتَابُ عِتْقِ الْبُدْبَرِ لكه امطلق مدبر چي آزاديږي مَغْنَاهُ مِنَ الثُّلُثِ يعني ادمال اله دريمې
 حصې څخه به آزاديږي لِأَنَّهُ ثَبَتَ حُكْمُ التَّدْبِيرِ فِي آخِرِ جُزْءٍ مِنْ أَجْزَاءِ حَيَاتِهِ حُكْمه چي د تدبير حكم د
 مالك د ژوند په آخري جزء كي ثابت سو لِتَحَقِّقَ تِلْكَ الصِّفَةِ فِيهِ حُكْمه چي هغه صفت په دغه
 آخري جزء كي متحقق سو فَلِهَذَا يُعْتَبَرُ مِنَ الثُّلُثِ نو حُكْمه به ادمال اله دريمې حصې څخه د
 آزادي اعتبار كيږي وَمِنْ التَّقْيِيدِ أَنْ يَقُولَ: إِنْ مِثْلًا إِلَى سَنَةِ أَوْ عَشْرِ سِنِينَ او د مقيد مدبر له اصولونو
 څخه يوا صورت دا دى چي مالك داسي ووايي: كه چيري زه تريوه كال يا لسو كالو پوري مړ سوم
 انو ته آزاديږي لَبِنَا ذَكَرْنَا دهغه دليل په وجه كوم چي موږ ذكر كړى بِخِلَافِ مَا إِذَا قَالَ: إِلَى مِائَةِ
سَنَةٍ په خلاف دهغه صورت كله چي مالك ووايي: تر سلو كالو پوري وَمِثْلُهُ لَا يَعِيشُ إِلَيْهِ فِي
الْقَالِبِ حال دا چي داسي كس ايمني انسان ا تر سلو كالو ژوندي نه پاتيريږي لِأَنَّهُ كَالْكَائِنْ لَا مَحَالَةَ
 حُكْمه چي دا د خامخا واقع ا كېدونكى امرگ ا په څير دى ايمني پر سلو كالو د آزادي معلق كول هم
 داسي دي لكه پر مطلق مرگ د آزادي معلق كول، او مطلق مرگ خامخا واقع كېدونكى وي، نو دابه
 هم دهغه په حكم كي وي ا.

اللفات: (كائِنْ) د "كَانَ، يَكُونُ" څخه د اسم فاعل صيغه ده: كېدونكى، **(لَا مَحَالَةَ)** خامخا، په
 هر صورت كي، بالكل (بېله شكه).

تشریح: مخکې دا اصول تېر سو چي بچۍ به د مور تابع کيږي، لهذا كله چي مور مدبره وي، نو د
 هغې بچيان به هم مدبر شمارل کيږي، او پر همدې حکم د صحابه وو اجماع نقل سوي ده، له ابن عمر
 رَوَى اللَّهُ عَنْهُمَا څخه دا اثر نقل سوي دى **"وَلَدُ الْبُدْبَرِ يُعْتَقُونَ بِعِثْقِهَا، وَيُرَقُونَ بِرِقِّهَا"** (دارقطني، کتاب
 المکاتب ج ٢، ص ٧٧، شمېره ٢٢١٣)، همدارنگه له حضرت عثمان رضي الله عنه څخه د مدبره مينځي د بچي په هکله

پوښتنه وسوه، نو هغه وفرمايل ”مَا وَلَدْتُه قَبْلَ التَّدْبِيرِ عَبْدٌ. وَمَا وَلَدْتُه بَعْدَ التَّدْبِيرِ مُدَبِّرٌ“ (يعني مدبره مينځه چي تر تدبير مخکي کوم بچی وزېږوي، هغه غلام دی، او تر تدبير وروسته چي کوم بچی وزېږوي، هغه مدبر دی)، او دا فرمان د ټولو په صحابه وو په حضور کي صادر سو. او پر دې هیچا نکیر نه وکړی، لهدا دا د اجماع په درجه کي سو.

وان علق التدبير إلخ: د دې حاصل دا دی چي که مالک خپل غلام مقيد مدبر جوړ کړي. (د مطلق تدبير صورت دا دی چي مالک د غلام تدبير پر هيڅ شرط معلق نه کړي بلکي مطلقاً ورته ووايي ”ته زما تر مرگ وروسته آزادي يې“، او د مقيد تدبير شکل دا دی چي مالک هغه پر يو شرط معلق کړي او ووايي ”که زه په دې مرض کي مړ سوم، يا مثلاً زه په دې سفر کي مړ سوم، نو ته آزادي يې“). نو په دې صورت کي غلام مدبر نه جوړېږي، او د مالک لپاره به د دې غلام خرڅول او هبه کول او داسي نور جائز وي، ځکه چي د دغه غلام په حق کي فی الحال (له شروع څخه) د آزادی سبب موجود نه سو، ځکه مالک چي پر کوم صفت او شرط آزادي معلقه کړې ده په هغه کي تردد او شک دی يعني کېدای سي چي مالک په دې مرض يا سفر کي مړ نه سي بلکي په بل سبب سره مړ سي يا په بل مرض کي مړ سي، نو ځکه په دې صورت کي غلام مدبر نه جوړېږي، لېکن که مالک پر مطلق مرگ آزادي معلقه کړي، نو مطلق مرگ خو خامخا يو وخت راتلونکی دی، نو ځکه په هغه صورت کي له شروع څخه په غلام کي د آزادی شائبه راغله او فی الحال دهغه په حق کي د آزادی سبب موجود سو، نو ځکه به په هغه صورت کي مدبر جوړېږي او دهغه خرڅول، هبه کول او داسي نور به جائز نه وي.

فان مات المولى: د دې حاصل دا دی چي که هغه شرط موجود سي پر کوم چي مالک دخپل غلام آزادي معلقه کړي وي (مثلاً په هغه سفر يا مرض کي مالک مړ سي)، نو دا مقيد مدبر به د مال له دريمي حصې څخه آزاديږي، لکه څرنگه چي مطلق مدبر د مال له دريمي حصې څخه آزاديږي؛ دليل دا دی چي شرط موجود سو، نو ځکه به د شرط مطابق هغه آزاديږي.

ومن المقيد إلخ: د دې حاصل دا دی چي يو داسي مودت ذکر کول چي په هغه کي د مالک مرگ يقيني نه وي، هغه مقيد تدبير دی، مثلاً مالک داسي ووايي: ”که زه په دې لسو کالو کي مړ سوم، نو ته آزاد يې“، نو دا د مقيد مدبر صورت دی يعني دا مقيد تدبير دی، او داسي مودت ذکر کول چي په هغه کي د مالک مرگ يقيني وي، هغه مطلق تدبير دی، مثلاً مالک داسي ووايي ”که زه په سلو کالو کي مړ سوم، نو ته آزادي يې“، نو دا مطلق تدبير دی.

بَابُ الْإِسْتِیْلَاءِ

(دا) باب دَامَ ولد جوړولو (د احكامو په بيان كي) دی

تشریح: مخکي تر دې صاحب د هدايې د "تدبير" احکام بيان کړل، او اوس په دې باب کي د "استيلاء" احکام بيانوي؛ ځکه چي په تدبير او استيلاء دواړو سره د غلام او مينځي لپاره د آزادۍ (حریت) حق ثابتيري. خو څرنگه چي د استيلاء په مقابله کي تدبير کثير الوقوع دی، نو په دې وجه تدبير تر استيلاء مخکي بيان کړی سو.

د استيلاء لغوي او اصطلاحي معنی: د استيلاء لغوي معنی ده: (له ښځي څخه) د بچي طلب کول، بچی حاصلول.

د استيلاء شرعي معنی ده: "وَطَأُ الْأُمَّةَ الْمَمْلُوكَةَ ابْتِغَاءَ الْوَلَدِ مِنْهَا" (د خپلي مينځي سره د بچي حاصلولو لپاره وطي کول). يعني د خپلي مينځي سره په دې مقصد وطي کول چي زما بچی ځني پيداسي.

أمر ولد: کله چي مالک د خپلي مينځي سره جماع وکړي او د جماع په نتيجه کي بچی پيداسي او مالک د هغه بچي اقرار وکړي (چي دازما بچی دی)، نو داسي مينځي ته أم ولد وايي، او د مالک تر مړي وروسته آزاديري.

دَامَ ولد تعريف او شرعي حکم

وَإِذَا وَلَدَتِ الْأُمَّةُ مِنْ مَوْلَاهَا أَوْ كَلَهُ فِي مِئْنَةٍ دَخِلَ مَالِكُ آلِهِ نَظْفَى أَخْخَهُ بَعِي وَزَبْرِي فَقَدْ صَارَتْ أُمًّا وَلَدًا لَهُ نَوْهَهُ دَخِلَ مَالِكُ أُمِّ وَلَدٍ وَكَرَّجَهُ لَا يَجُوزُ بَيْعُهَا وَلَا تَحْلِيكُهَا أَوْ أَدْنَى خَرْخُولٍ أَوْ ادْبَلٍ چَا په ملکیت کي ورکول جائز نه دي لَقَوْلِهِ ^① : أَعْتَقَهَا وَلَدَهَا ځکه چي نبي ﷺ وفرمايل: هغه اماريه قبطيه ا خپل بچي آزاده کړه أَخْبَرَنَا عَنْ عِثَاءِ نَبِيِّ كَرِيمٍ ﷺ ا په دې حديث کي ادښځي د آزادولو خبر ورکړی دی ايمني خپل بچي هغه آزاده کړه فَيُثْبِتُ بَعْضُ مَوَاجِبِهِ وَهُوَ

① تخریج: أخرجه ابن ماجه في السنن في العتق، باب رقم: ٢٠، حديث رقم: ٢٥١٦.

حُرْمَةُ الْبَيْتِ نوځکه به ددې آزادوالي اځيني احکام اهم ثابتيري او هغه دبيع حرامېدل دي. وَلَا نَّ
الْجَزِيَّةَ قَدْ حَصَلَتْ بَيْنَ الْوَاطِي وَالْمُطَوَّقَةِ بِوَاسِطَةِ الْوَلَدِ او ځکه چې دوطي کونکي مالک او دوطي
کړی سوي امينځي ا په مينځ کي دېچي په واسطه سره جزئيت راغلی فَإِنَّ السَّائِينَ قَدْ اخْتَلَطَا
بِحَيْثُ لَا يُمْكِنُ التَّيَرُّيْنَهُمَا ځکه چې دواړي اوبه په داسي توگه سره گډي سوي چې دهغوی په
مينځ کي توپير کول ناممکن دي عَلَى مَا عَرَفْنَا فِي حُرْمَةِ الْمَسَاهَرَةِ لکه څرنګه چې په حرمت
مصاهت کي دا تاسي ته ا معلومه سوه إِلَّا أَنْ بَعْدَ الْإِنْفِصَالِ تَبْقَى الْجَزِيَّةُ حُكْمًا لَا حَقِيقَةً خودېچي تر
جلا کېدلو ا پيدا کېدلو وروسته دا جزئيت حکما باقي پاتيري. نه حقيقتاً فَصَحْفُ السَّبَبِ ځکه
چې اوس اسبب کمزوری سو فَأَوْجَبَ حُكْمًا مُؤَجَّلًا إِلَى مَا بَعْدَ الْمَوْتِ نو ا په دې وجه ا دغه سبب
داسي حکم ثابت کړی کوم چې دمرګ تر وروسته پوري مؤخروي وَبَقَاءُ الْجَزِيَّةِ حُكْمًا بِإِعْتِبَارِ
النَّسَبِ او حکما د جزئيت پاتېدل دنسب په اعتبار سره دي وَهُوَ مِنْ جَانِبِ الرِّجَالِ اودنسب اعتبار
دخلکو له طرفه کيږي فَكَذَا الْخُرَافَةُ تُثْبِتُ فِي حَقِّهِمْ لِأَنَّهُمْ حَقٌّ نو ځکه به آزادي اهم ا دخلکو په حق
کي ثابتيري، نه دښځو په حق کي حَتَّى إِذَا مَلَكَتِ الْخُرَافَةُ زَوْجَهَا وَقَدْ وَلَدَتْ مِنْهُ هَمْدًا وَجْهَ دَهْ که
آزاده ښځه دخپل خاوند مالکه جوړه سي ا په داسي حال کي اچي له هغه څخه ددې ښځي بچي
اهم ا پيدا سوي وي لَا يَغْتَنِي الرُّبُوبُ بِمَوْتِهَا نو اهم ا ددې ښځي په مرګ سره ا دهغې اخوندنه
آزاديږي وَبِمُيْتٍ عَتَقَ مُؤَجَّلٍ يَثْبُتُ حَقُّ الْخُرَافَةِ فِي الْحَالِ اودمؤخر عتق ثبوت ا په اُم ولد کي افي
الحاله د آزادوالي حق ثابتوي فَيَنْتَبِغُ جَوَازُ الْبَيْعِ وَإِخْرَاجُهَا إِلَى الْخُرَافَةِ فِي الْحَالِ نو ځکه به ا دهغې ا
في الحاله خرڅول اودنا آزادوالي اغلامی ا و طرف ته دهغې ايستل ممنوع وي وَيُوجِبُ عِتْقُهَا بَعْدَ
مَوْتِهِ و ادمؤخر عتق ثبوت به ا مالک تر مرګ وروسته دمينځي آزادي ثابتوي. وَكَذَا إِذَا كَانَ
بِقُفْضِهَا مَمْلُوكًا لَهُ او همدارنګه کله چې دمينځي بعضي حصه دمالک په ملکيت کي وي لَا نَّ
الْإِسْتِيلَادَ لَا يَتَجَرَّأِي ځکه چې استيلا د نه متجزی کيږي فَإِنَّهُ قَرَأَ النَّسَبَ او استيلا د نسب فرع ده
فَيُغْتَبَرُ بِأَصْلِهِ نو ځکه به استيلا د پر خپل اصل قياس کيږي.

اللغات: ﴿مَصَاهِرَة﴾ د خوښي او خسر قربت (خوښي والي او خسر والي)، ﴿الْفِصَال﴾ د انفعال مصدر دی: جلا کېدل، بېلېدل، ﴿اِسْتِیْلَاد﴾ د استعمال مصدر دی: خپله مینځه اُم ولد جوړول، ﴿اِیْتَجَزَى﴾ د تفعل له باب څخه د نفي صیغه ده: ټوکره ټوکره کېدل، جزء جزء کېدل، برخه برخه کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو مالک د خپلې مینځې سره وطی او جماع وکړي او په دې جماع سره د مینځې بچی پیداسي، نو دا مینځه د خپل مالک اُم ولد ګرځي، او بیا د مالک لپاره د هغې خرڅول او هبه کول جائز نه دي (او هغه د مالک تر مرګ وروسته آزادېږي)؛ دلیل دا حدیث دی "عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا وَلَدَتْ أُمُّ إِبْرَاهِيمَ. قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَعْتَقَهَا وَلَدَهَا" (یعني کله چې د ماريه قبطیه رضي الله عنها بچی (ابراهيم) پیداسو، نو نبی ﷺ وفرمایل: چې بچی (ابراهيم) خپله مور آزاده کړه).

ولأن الجزئية: عقلي دلیل دا دی چې کله د مالک او مینځې اوبه (نطفې) سره یو ځای سوې نو په دې سره جزئیت ثابت سو لېکن تربیحي پیدا کېدلو وروسته دا جزئیت حکماً پاته سو او ضعیف سو. نو ځکه د مالک تر مرګه پوري د مینځې آزادي وځنډول سو لېکن تر مرګ مخکې د هغې خرڅول او هبه کول ناجائز و ګرځول سو.

وبقاء الجزئية إلخ: جزئیت د پلار سره د نسب ثابتېدلو په وجه ثابتېږي او نسب د سړي له طرفه وي، نو ځکه به د سړي په حق کې آزادي راځي، نو که چیرې د یو غلام بنځه آزاده وي او له هغې څخه د غلام بچی پیداسوی وي، او دا بنځه د خپل خاوند مالک جوړه سي، نو د بنځې تر مرګ وروسته خاوند نه آزادېږي، ځکه چې خاوند اُم ولد نه ګرځي (اوبل دا چې په حدیث او آثارو کې د اُم الولد تذکره سوې ده، او پلار اَب الولد دی، نو ځکه به هغه نه آزادېږي).

وبشبهت عتق مؤهل إلخ: اُم ولد په پوره توګه د مالک تر مرګ وروسته آزادېږي، خو د آزادي اثر (د مالک په ژوند کې) له شروع څخه ښکاره کېږي چې مالک هغه خرڅولای او هبه کولای نه سي، اوله آزادولو څخه بغیر بل داسې حرکت نه سي کولای کوم چې د دې مینځې په آزادي کې حائل جوړ سي.

وکذا إلخ: او که مالک د مینځې د بعضې حصې مالک وي، او بیا د هغې سره وطی وکړي او له مینځې څخه بچی پیداسي، نو بیا هم دا مینځه په پوره توګه د دې مالک اُم ولد جوړېږي؛ ځکه چې اُم ولد

جوړېدل د نسب فرع ده، او نسب نه متجزي كيږي (يعني داسي نه سي كېداي چې يو كوچنی د دوو خلكو زوی جوړ سي)، نو ځكه به د نسب فرع هم نه متجزي كيږي، او ټوله مينځه به د وطي كونيكي مالک أم ولد جوړېږي.

په أم ولد کوم کارونه کول جائز دي؟

قَالَ: وَلَهُ وَطْفُهَا وَاسْتَعْدَادُهَا وَإِيجَارُهَا وَتَزْوِيجُهَا فَرَمَائِي: اود مالک لپاره د هغه أم ولد سره وطي کول اوله هغې څخه خدمت اخيستل او هغه په اجرت اکرابه اور کول او د هغې نکاح ا د بل چا سره ا کول ا ټوله اجائز دي لِأَنَّ الْبَلَدَ فِيهَا قَائِمٌ ځکه چې په هغې کي ا د مالک ا ملکيت موجود دی فَأَشْبَهَتْ الْأَنْدَبَرَةَ نو هغه د مدبره مينځي سره مشابهه سوهُ وَلَا يَثْبُتُ نَسَبٌ وَلَكِنَّمَا إِذَا أَنْ يَغْتَرَفَ بِه اود هغې د بچي نسب به ا د مالک سره نه ثابتېږي مگر دا چې مالک د هغه اقرار وکړي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يَثْبُتُ نَسَبُهُ مِنْهُ وَإِنْ لَمْ يَدَّعِ اوامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چې د هغې د بچي نسب به د مالک سره ثابتېږي که څه هم مالک د هغه دعوی نه وکړي لِأَنَّهُ لَمَّا ثَبِتَ النَّسَبُ بِالْعَقْدِ فَلَا أَنْ يَثْبُتَ بِالنَّوَظِ وَأَنَّهُ أَكْثَرُ أَفْضَاءَ أُولَى ځکه کله چې د نکاح په تړون سره نسب ثابتېږي نو په وطي وسره به په طريقه اولی ثابتېږي، ځکه چې وطي ا د نکاح له تړون څخه ا زيات رسونکي دي او بچي ته، يعني د عقد نکاح په نسبت وطي او جماع لره د کوچني په پيدا کولو کي زيات طاقت او وړانديتوب حاصل دی ا وَلَنَا: أَنَّ وَطْءَ الْأُمِّ يَقْصَدُ بِهِ قِصَاءُ الشَّهْوَةِ دُونَ الْوَلَدِ زموږ دليل دای چې د مينځي په وطي سره شهوت پوره کول مقصود وي، نه د بچي حاصلول لِوُجُودِ الْبَانِ عِنْدَهُ ځکه چې ا په مينځه کي ا د بچي له حاصلولو څخه مانع موجود دی ا چې د مينځي قيمت به کم سي ا فَلَا بُدَّ مِنَ الدَّعْوَى بِبُشْرَةٍ مَلَكَ الْيَبِينِ مِنْ غَيْرِ وَطْءٍ نو ځکه ا د نسب ا دعوی کول ضروري دي لکه له وطي څخه بغير ملک يعنيني ايمني لکه په هغه مينځه کي چې د نسب دعوی کول ضروري دي کوم چې د مالک په ملکيت نهي وي، ليکن وطي يې ودرسه کړي نه وي ا بِخِلَافِ الْعَقْدِ ا په خلاف د نکاح د تړون ا د عقد نکاح ا لِأَنَّ الْوَلَدَ يَتَعَيَّنُ مَقْصُودًا مِنْهُ ځکه چې د نکاح له تړون څخه د بچي ا حاصلولو ا مقصود کېدل متعين كيږي ايمني په نکاح کولو سره د بچي پيدا کول او د بچي حاصلول مقصود وي ا فَلَا حَاجَةَ إِلَى الدَّعْوَى نَحْنُ ځکه ا په

نكاح كي ادعوى كولو ضرورت نسته فَإِنْ جَاءَتْ بَعْدَ ذَلِكَ بِوَلَدٍ او كله چي اد مالک تریو وار
 اقرار کولو وروسته ادغه مینخه ادویم ابچی وزیروی ثُمَّ نَسَبَهُ بِغَيْرِ اِثْمٍ نو دهغه نسب له اقرار
 شخه بغیر ثابتیری مَعْنَاهُ: بَعْدَ اعْتِرَافٍ مِنْهُ بِالْوَلَدِ الْاَوَّلِ ددی مطلب دادی: چي د مالک له طرفه د
 اول بچی تراقرار کولو وروسته ادویم بچی نسب له اقرار شخه بغیر ثابتیری لَا اَنَّهُ بِدَعْوَى الْوَلَدِ
الْاَوَّلِ تَعَيَّنَ الْوَلَدُ مَقْصُودًا مِنْهَا حکه چي د اول بچی د دعوی کولو په وجه اوس ال ددی ام ولد شخه
 دبچی حاصلولو مقصود کیدل متعین سوه ایعنی د اول بچی په دعوی او اقرار کولو سره دا
 معلومه سوه چي دوطی مقصد "دبچی پیدا کول" دی فَصَارَتْ فَرَاشًا كَالْمَعْقُودَةِ نو حکه دام ولد
 فراش وگرجه لکه خرنکه چي په نکاح سوې بنخه افراش گرخی إِلَّا اَنَّهُ اِذَا نَكَحَ اُنْثَى بِقَوْلِهِ
لِبَنٍ كَهَ چیری مالک دادویم ابچی نفی وکړي نو دهغه په قول سره دبچی انسب انفی کیږي لَا اَنَّهُ
فَرَاشًا ضَعِيفٌ حکه چي د مینخی فراش کمزوری دی حَتَّى يَتْلِكَ نَقْلَهُ بِالتَّزْوِيجِ همدا وجه ده چي
 مالک په نکاح ورکولو سره اد هغې اد فراش منتقل کولو ملکیت لري ایعنی همدا وجه ده چي مالک دا
 اختیار لري چي ددغه مینخی نکاح دبل چا سره وکړي او خپل فراش هغه ته منتقل کړي بِخِلَافِ الْمُنْكَوحَةِ په
 خلاف د منکوحه امعقوده اِنْثَى حَيْثُ لَا يَنْتَفِي الْوَلَدُ بِنَفْسِهِ اِلَّا بِالْإِثْمَانِ نو دلغان شخه بغیر د خاوند
 په نفی کولو سره اد هغې ابچی نه نفی کیږي لِتَاكِدَ الْفَرَاشَ حکه چي اد منکوحه بنخی افراش
 مضبوط دی حَتَّى لَا يَتْلِكَ اِبْطَالُهُ بِالتَّزْوِيجِ همدا وجه ده چي مالک په نکاح ورکولو سره اد هغې اد
 فراش باطلولو ملکیت نه لري وَهَذَا الَّذِي ذَكَرْنَاهُ حُكْمٌ او دا کوم شخه چي موږ ذکر کړل دا حکم دی
فَأَمَّا الدَّيَانَةُ فَإِنْ كَانَ وَطْئُهَا وَحَصْنُهَا وَلَمْ يَعْزَلْ عَنْهَا يَلْزَمُهُ أَنْ يَعْتَرِفَ بِهِ وَيَدْعَى لپکن دیانت دادی چي
 که مالک دام ولد سره وطي کړي وي او هغه یې اد خپل خان لپاره محفوظه ساتلې وي او له هغې
 شخه یې عزل کړی نه وي نو پر هغه لازم دي چي اد هغې اد بچی اقرار وکړي او دهغه اد نسب
 دعوی وکړي لَا اَنَّهُ الظَّاهِرُ اَنَّ الْوَلَدَ مِنْهُ حکه چي ظاهري حالت همدا دی چي بچی له هغه شخه دی
وَإِنْ عَزَلَ عَنْهَا أَوْ لَمْ يَحْصِنْهَا او که مالک له هغې شخه عزل کړی وی یا یې هغه اد خپل خان لپاره

محفوظه ساتلې نه وي جَاَزَ لَهُ أَنْ يُنْفِيَهُ نو جائز دي هغه لره چې ادهنې ادبچي نفې وکړي إِنَّ هَذَا الظَّاهِرَ يُقَابِلُهُ ظَاهِرٌ آخَرُ ځکه چې ددې ظاهري حالت په مقابل کې یو بل ظاهري حالت هم سته ایو ظاهري حالت دا دی چې که مالک هغه دخپل ځان لپاره محفوظه کړې وي او له هغې څخه یې عزل نه وي کړی، نو ظاهري حالت دا دی چې دا بچی د مالک دی، او دویم ظاهري حالت دا دی چې که مالک له هغې څخه عزل کړی وي او هغه یې محفوظه کړې هم نه وي، نو ظاهري حالت همدا دی چې دا بچی د هغه نه دی، دا دواړه ظاهري حالتونه سره متعارض دي، نو ځکه په دې باره کې شک پیدا سو چې دا بچی به د مالک وي، او د شک په وجه پر مالک دعوی کول لازم نه دي، نو ځکه به په دې صورت کې د مالک لپاره دبچي نسب نفې کول جائز وي هَكَذَا رُوِيَ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ همداسې له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ څخه روایت سوی دی وَفِيهِ رَوَايَتَانِ أُخْرَيَانِ عَنْ أَبِي يُوسُفَ وَعَنْ مُحَمَّدٍ او په دې باره کې له صاحبینو رَحِمَهُمُ اللهُ څخه دوه روایتونه نور ا هم استه ذَكَرْنَا هُمَا فِي كِفَايَةِ الْمُتَتَمِّينِ چې هغه موږ په "کفایة المتتمین" کې بیان کړي دي.

اللفات: ﴿لَمْ يَدْرِعْ﴾ دافتعال له باب څخه د جحد صیغه ده، په اصل کې يَذْبَعُ وو: دعوی کول، ﴿إِقْضَاء﴾ دافعال مصدر دی: رسول، مفضي کېدل (سبب جوړېدل)، ﴿مَعْقُودَةٌ﴾ داسم مفعول صیغه ده: هغه بنځه چې نکاح وړ سره تړل سوې وي (په نکاح سوې بنځه)، ﴿لَمْ يُحْضِنَهَا﴾ دتفعیل له باب څخه د جحد صیغه ده: حفاظت کول، خوندي کول، بنځه پاکه ساتل، ﴿يُنْفِيهِ﴾ دضرب مضارع ده: نفې کول، انکار کول. **تشریح:** څرنگه چې أم ولد د مالک تر مرګه پورې د هغه مینه ده، نو ځکه مالک په أم ولد کې پورتنی ټوله تصرفات او معاملات کولای سي.

ولایهت نسب إلخ: فرمایي که د مینځني بچی پیدا سي، او مالک اقرار وکړي چې دا زما بچی دی، نو په دې صورت کې دبچي نسب د مالک سره ثابتیږي، او که هغه اقرار نه وکړي، نو نسب نه ثابتیږي، ها! که یو وار اقرار وکړي چې دا زما بچی دی، او بیا له هغه مینځني څخه بل بچی پیدا سي، نو دویم بچی نسب په خپله (خود بخوده) د مالک سره ثابتیږي، د مالک دویم وار اقرار کولو ضرورت نسته.

وقال الشافعي إلخ: امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي چې که مالک اقرار نه وکړي، نو هم دبچي نسب د مالک سره ثابتیږي.

د امام شافعي دلیل: دا دی چې که فقط نکاح و تړل سي او وطي نه وسي، نو بیا هم نسب ثابتیږي، او دلته خو مالک د مینځني سره وطي هم کړي دي، لهدا دلته به په درجه اولی نسب ثابتیږي که څه هم مالک دبچي د نسب دعوی نه وکړي.

زموږ دليل: دادی چي د مينځي سره د وطي کولو مقصد "د بچي پيدا کول" نه وي، بلکه فقط شهوت او خواهش پوره کول وي، نو ځکه به هغه وخت نسب ثابتيږي کله چي مالک د بچي دعوی او اقرار وکړي، او دنکاح اصل مقصد "د بچي پيدا کول" وي، نو ځکه هلته له دعوی او اقرار څخه بغير هم نسب ثابتيږي.

فان جاءت إلخ: ددې حاصل دادی چي د مالک اقرار فقط د اول بچي په حق کي ضروري دی، لېکن وروسته چي کوم بچي پيدا سي، دهغه نسب له اقرار څخه بغير هم د مالک سره ثابتيږي؛ ځکه کله چي يو وار نسب ثابت سو او مينځه ام ولد جوړه سوه، نو ثابته سوه چي د وطي مقصد "بچي پيدا کول" دي (يعني په وطي کولو سره د مالک مقصد "د بچي پيدا کول" دي)، نو ځکه به دويم بچي له دعوی څخه بغير هم (په خپله) د مالک بچي شمارل کيږي، لکه په نکاح کي چي بچي له دعوی څخه بغير د خاوند بچي شمارل کيږي.

إلا أنه إذا نفاه إلخ: او که مالک د اول بچي دنسب اقرار وکړي، او دويم بچي دنسب انکار وکړي، نو په دې صورت کي دويم بچي نسب دهغه سره نه ثابتيږي؛ ځکه چي ددې مينځي فراش کېدل ضعيف او کمزوري دي، همدا وجه ده که مالک ددې مينځي نکاح د يو بل چا سره وکړي، نو بيا د مينځه د مالک فراش نه پاتيري، ددې په خلاف د منکوحه بنځي فراش مضبوط دی او که يو څوک دخپلي منکوحه بنځي د بچي دنسب نفي وکړي، نو هغه به لعان کوي، او له طلاق ورکولو څخه بغير د منکوحه بنځي نکاح د بل چا سره کول صحيح نه دي، او ام ولد مينځه داسي نه ده، نو ځکه موږ وايو که مالک د مينځي دويم بچي دنسب نفي وکړي، نو هغه به نفي کيږي.

وهذا الذي ذكرناه إلخ: ددې حاصل دادی چي که مالک د بچي دنسب نفي کول وغواړي، نو هغه د مينځي سره د وطي کولو باوجود هم داسي کولای سي، لېکن د ديانت تقاضا داده چي که هغه د مينځي سره وطي کوي او عزل نه کوي، نو هغه ته (ديانتاً) پکار دي چي د بچي دنسب اقرار وکړي، او که وطي نه ورسره کوي يا وطي ورسره کوي لېکن عزل کوي، نو بيا د بچي نسب نفي کولای سي. او په دې هکله له امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ او امام محمد رَحْمَةُ اللهِ څخه يو روايت بل هم نقل سوی دی کوم چي په كفاية المنتهي کي ذکر سوی دی، او دا ولي هدايې په صفحه: ٤٧٢، يوولسمه (١١) حاشيه کي هم دعنايه په حواله سره دهغه تفصيل ذکر سوی دی، که تاسي غواړئ نو هلته يې وگورئ!

دام ولد د بچيانو حكم

وَإِنْ زَوَّجَهَا فَجَاءَتْ بِوَلَدٍ أَوْ كَمَا مَلَكَ دَخِلَ أُمُّ وَلَدِ نِكَاحِ أَدْبَلِ چاسره او كړي او ايبا اُم ولد بچي
 وزېږوي فَهَوِيَ حُكْمُ أُمِّهِ نوهغه بچي به دخپلي مور په حكم كي وي لِأَنَّ حَقَّ الْخُرَافَةِ يَشْرِي إِلَى الْوَلَدِ
 ځكه چي د حریت آزادي ا حق د بچي و طرف ته سرایت کوي كَالْتِدْبِيرِ لکه ا په ا تدبیر اكي چي
 سرایت کوي ا اَلَا تَرَى أَنَّ وَلَدَ الْخُرَافَةِ حُرٌّ وَكَذَلِكَ الْقَتْلَةُ رَقِيقٌ آيا ته نه گوري! چي د آزادي بنسختي بچي
 آزادي او د خالص مينځي بچي خالص غلام وي وَالنَّسَبُ يَفُتُّ مِنَ الرَّجُلِ او اددي بچي انساب به د
 خاوند سره ثابتېږي لِأَنَّ الْفِرَاشَ لَهُ ځكه چي فرش دهغه لپاره دی وَإِنْ كَانَ النِّكَاحُ فَاسِدًا كه څه
 هم نكاح فاسده وي إِذَا الْفَاسِدُ مُلْحَقٌ بِالصَّحِيحِ فِي حَقِّ الْأَحْكَامِ ځكه چي د احكامو په حق كي نكاح
 فاسد د نكاح صحيح سره لاحق ده وَلَوْ أَدْعَاةُ النُّسُولِ لَا يَثْبُتُ نَسَبُهُ مِنْهُ او كه مالک د دې بچي دعوی
 وکړي نو ا هم ا مالک سره دهغه نسب نه ثابتېږي لِأَنَّهُ ثَابِتُ النَّسَبِ مِنْ غَيْرِهِ ځكه چي دهغه
 نسب له مالک څخه بغير ا د خاوند ا سره ثابت دی وَيُعْتَقُ الْوَلَدُ أَوْ بچي به آزاديږي وَتَصِيرُ أُمُّهُ
 أُمُّ وَلَدٍ لَهُ او د بچي مور به د مالک اُم ولد گرځي لِإِقْرَارِهِ ځكه چي مالک د دې ا بچي ا اقرار کړی
 دی وَإِذَا مَاتَ النُّسُولُ عَتَقَتْ مِنْ جَمِيعِ النَّبَالِ او کله چي مالک مړ سي نو اُم ولد به ا دهغه ا له ټوله مال
 څخه آزاديږي لِحَدِيثِ سَعِيدِ بْنِ النَّسِيبِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَمَرَ^١ بِعَتَقِ أُمِّهَاتِ الْأَوْلَادِ وَأَنْ لَا يُعْنَى فِي دِينِ
 وَلَا يُجْعَلَنَّ مِنَ الثُّلُثِ دَسْعِيدِ بْنِ الْمَسِيبِ ؓ د حديث په وجه چي نبي ﷺ د اُم ولد مينځو د
 آزادولو حكم وکړی او دا احکم يې هم وکړی اچي هغوی به په هيڅ قرض كي نه خرڅول کيږي او
 هغوی به ا د مال ا له دريمي حصې څخه نه آزاديږي ا بلکي له ټوله مال څخه به آزاديږي ا وَلَئِنْ الْحَاجَّةُ إِلَى
 الْوَلَدِ أَصْلِيَّةٌ او ځكه چي د بچي حاجت اصلي دی ايمني بچي دانسان له اصلي حاجاتو څخه يو
 حاجت دی ا فَتَقَدَّرَ عَلَى حَقِّ الْوَرَثَةِ وَالْذَّيْنِ نو ځكه به دا د وارثانو پر حق او پر قرض مخکي کيږي

١ غريب: غريب، وفي هذا أحاديث منها ما أخرجه الدارقطني تحت حديث رقم: ٢٢٠٣. والنسائي في الكبرى تحت حديث

کَالشَّكَّيْنِ لکه کفن ورکول اچي پر دې شيانو مخکي کيږي اِخْلَافُ التَّدْبِيرِ په خلاف تدبير
 امډبر جوړولو لَاَنَّهُ وَصِيَّةٌ بِهَا هُوَ مِنْ زَوَائِدِ الْخَوَائِجِ ځکه چي تدبير د داسي شي وصيت کول دي
 کوم چي له اصلي حاجاتو څخه زائد دي. ايغني تدبير يو اضافي شي دی، حاجت اصلي نه دی او وَلَا
سِعَايَةً عَلَيْهَا فِي دَيْنِ الْمَوْلَى لِلْفَرَمَاءِ او د مالک په قرض کي پر أم ولد د قرض غوښتونکو لپاره هڅه
 او کسب کول واجب نه دي لِأَزَوَيْنَا دهغه حديث په وجه کوم چي موږ روايت کړي وَلَا نَهَا
لَيْسَتْ بِهَالٍ مُتَقَوِّرٍ او ځکه چي أم ولد متقوم اقيمت لرونکي مال نه دی حَتَّى لَا تُفْسِنُ بِالْغَضَبِ عِنْدَ
أَبْنِ حَنِيْفَةَ تر دې چي دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز د غصب په وجه دهغې ضمان پر غاصب ا نه
 لازميږي فَلَا يَتَعَلَّقُ بِهَا حَقُّ الْفَرَمَاءِ كَالْقَصَاصِ لهذا د أم ولد سره به د قرض غوښتونکو حق نه متعلق
 کيږي لکه د قصاص سره چي د قرض غوښتونکو حق نه متعلق کيږي اِخْلَافِ الْمُدَبَّرِ په خلاف
 د مدبر غلام لَاَنَّهُ مَالٌ مُتَقَوِّرٌ ځکه چي هغه متقوم اقيمت لرونکی مال دی.

اللغات: «زَوَجَهَا» د تفصيل ماضي ده: نکاح تړل، د يو چا نکاح د بل چا سره کول. واده ورکول.
«حُرِّيَّةً» آزادي، آزاد والی، «يَسْرِي» د ضرب مضارع ده: سرايت کول، «الْقَتْلَ» خالص مينځه،
 مملوکه من کل الوجوه (هغه مينځه چي نه مکاتبه وي. نه مدبره وي او نه أم ولد وي)، «فِرَاشٌ» بستر.
 بستره (منکوحه او مملوکه ښځي ته ځکه فراش وايي چي هغه د بستري په شان تر خاوند لاندې
 وي)، «خَوَائِجُ» حاجتونه، ضروريات، اړتياوي.

تشریح: د عبارت تر وضاحت مخکي دا اصول په ياد لرئ چي د بچي حکم د مور د حکم په څير دی
 (يعني بچی د خپلي مور تابع کيږي). که مور أم ولد وي، نو بچی به هم د أم ولد په حکم کي وي.
 مسئله داده که مالک خپله مينځه أم ولد جوړه کړي، وروسته دهغې نکاح د بل چا سره وکړي، او
 له هغه (خاوند) څخه د مينځي بچی پيدا سي، نو د مينځي په څير به د هغې بچی هم د دغه مالک
 غلام وي او کله چي مالک مړ سي، نو د مور سره به بچی هم آزاديږي.

والنسب يشمت: او د بچي نسب د مينځي د خاوند سره ثابتيږي، ځکه چي دامينځه د خاوند فراش ده،
 او فراش چي د چا وي، نسب دهغه سره ثابتيږي، که څه هم په نکاح فاسد سره يو چا د ښځي فراش
 حاصل کړی وي نو هم نسب ثابتيږي (ځکه فراش خود هغه دی)، ځکه چي په احکامو کي يعني د

نسب، مهر او د عدت په ثابتېدلو کې نکاح فاسد هم د نکاح صحيح سره ملحق ده. او په نکاح صحيح کې فراش د خاوند وي، نو په نکاح فاسد کې به هم فراش د خاوند وي.

ولو اذما له الخ: د دې حاصل دادی که مالک د بل سړي سره دخپل ام ولد نکاح وکړي، او له هغه سړي څخه دام ولد بچي پيدا سي، او بيا مالک دعوی وکړي چي دازما بچي دی، نو د دې بچي نسب د مالک سره نه ثابتېږي، ځکه چي اوس د خاوند سره دبچي نسب ثابت دی، خو څرنگه چي مالک د دې بچي اقرار کوي (چي دازما بچي دی)، نو ځکه به دا بچي له اوس څخه آزادېږي، او دهغه مور به دويم وار د مالک ام ولد گرځي.

واذا مات المولى: او کله چي مالک مړ سي، نو ام ولد به له ټوله مال څخه آزادېږي، نه به هغه خرشول کېږي، او نه به د مال له دريمي حصې څخه آزادېږي، د اثمار الهدايې مصنف وايي چي صاحب د هدايې چي کوم حديث په دليل کي ذکر کړی دی، هغه په اصل کي دا حديث دی: **”عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى بَيْعَ أُمَّهَاتِ الْأَوْلَادِ، وَقَالَ: لَا يُبْعَنُ وَلَا يُوهَبُنْ وَلَا يُورَثُنْ، يَسْتَتِغُ بِهَا سَيِّدُهَا مَا دَامَ حَيًّا فَإِذَا مَاتَ فَهِيَ حُرَّةٌ“** (سنن دار قطني، کتاب المکاتب، ج ٢، ص ٧٥، حديث رقم ٢٢٠٢، سنن بیهقي، ج ١، ص ٥٧٢، حديث رقم ٢١٧٦٢)، له دې حديث څخه معلومه سوه چي ام ولد به د مالک تر مرگ وروسته آزادي، او په دې باره کي نور حديثونه هم سته.

ولأن الحاجة إلخ: د عقلي دليل حاصل دادی چي دبچي حق له قرض (پور) او وارثانو څخه هم مخکي دی، ځکه چي دبچي حاجت اصلي حاجت دی (يعنی بچي دانسان له جوائج اصليه وو څخه دی)، لهذا هغه په قرض کي هم خرشول کېدای نه سي، نو ځکه به بچي او مور دواړه په پوره توگه له ټوله مال څخه آزادېږي، د دې په خلاف تدبير (مدبر جوړول) يوزاندشی دی (حاجت اصلي نه دی)، نو ځکه به مدبر غلام د مال له دريمي حصې څخه آزادېږي.

ولا سعاية عليها إلخ: که مالک مړ سي او پر هغه د يو چا قرض پاته وي، نو ام ولد به نه دهغه په قرض کي خرشول کېږي، او نه به ام ولد د قرض غوښتونکو (غرماء) لپاره مال گټي (يعنی د مړه سوي مالک د قرض لپاره به هغه کسب او مزدوري هم نه کوي)، ځکه چي مخکي حديث تېر سو چي ام ولد به نه خرشول کېږي، د دې مطلب دادی چي هيڅ وارث ته جائز نه دي چي ام ولد خرشه کړي او گټه پر وکړي (يعنی خپل مال په ډېر کړي)، لهذا کله چي دهغې خرشول (او گټه پر کول) جائز نه دي، نو ښکاره خبره ده چي په هغې به کسب او مزدوي کول هم جائز نه وي.

ولأنها ليست بهال: په أم ولد کي د آزادۍ شائبه راغلې ده. نو ځکه هغه غیر متقوم مال دی (یعني قیمت لرونکی مال نه دی، او پر هغې به قیمت نه لگول کیږي). د دې دوه مثالونه ذکر کوي: ①... یو مثال دا چي که یو څوک أم ولد غصب کړي او د غاصب سره أم ولد مړه سي، نو پر غاصب ضمان نه واچیږي. ځکه چي أم ولد غیر متقوم مال دی. ②... او بل دا چي څرنګه د قصاص سره د قرض غوښتونکو (غرماء) حق نه متعلق کیږي (یعني د مقتول غرماء ته دا حق نسته چي له قاتل څخه د قصاص په عوض کي د خپلو قرضو مطالبه وکړي). همداسي د أم ولد سره هم د قرض غوښتونکو حق نه متعلق کیږي، نو معلومه سوه چي أم ولد متقوم مال نه دی، لکه قصاص چي متقوم مال نه دی، په خلاف د مدبر ځکه چي هغه متقوم مال دی، نو ځکه به هغه د مالک د قرض لپاره کسب او مزدوري هم کوي، او که چیري یو څوک مدبر غصب کړي او د غاصب سره هغه مړه سي، نو پر غاصب به د هغه ضمان او تاوان هم واجب وي.

که د کافر سړي أم ولد اسلام راوړي؟ (حکم او اختلاف)

وَإِذَا أَسْلَمَتْ أُمُّ وَلَدٍ الْفُتْرَانِيَّةِ أَوْ كَلَّةٍ چي دنصراني اعیسائي أم ولد اسلام راوړي فَعَلَيْهَا أَنْ تَسْلُمَ فِي قِيَمَتِهَا نو پر هغې ضروري دي چي په خپل قیمت کي به هڅه او کسب اکوي وَهِيَ بِبَنْوَلَةِ الْبُكَاتِبَةِ او هغه د مکاتبې مینځي په درجه کي ده لَا تُعْتَقُ حَتَّى تُؤْذِيَ السَّعَايَةَ او ا هغه نه آزادیږي تر دې چي سعایه ایعني قیمت اداء کړي ایعني تر څو چي هغې خپل د ځان قیمت اداء کړي نه وي تر هغه وخته پوري نه آزادیږي ا وَقَالَ زُفَرٌ: تُعْتَقُ فِي الْحَالِ او امام زفر رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي هغه فی الحال فوراً آزادیږي وَالسَّعَايَةُ دَيْنٌ عَلَيْهَا او سعایه به پر هغې قرض وي وَهَذَا الْخِلَافُ فِيمَا إِذَا عُرِضَ عَلَى الْمَوْلَى الْإِسْلَامُ قَالِي او دا اختلاف په هغه صورت کي دی کله چي پر مالک اسلام پېش کړی سي او مالک انکار وکړي فَإِنْ أَسْلَمَ تَبَقِيَ عَلَى حَالِهَا او که چیري مالک اسلام راوړي نو أم ولد به پر خپل حالت باقي پاتیري له: أَنَّ إِزَالََةَ الدَّلِيلِ عَنْهَا بَعْدَ مَا أَسْلَمَتْ وَاجِبَةٌ دامام زفر رَحِمَهُ اللهُ دلیل دا دی: چي له أم ولد څخه دهغې تر اسلام راوړلو وروسته اد کفر اذلت لیري کول ضروري دي وَذَلِكَ بِالْبَيْعِ أَوْ الْإِعْتِقَاقِ او دا فقط ا په خرڅولو یا آزادولو سره لیري کیږي وَقَدْ تَعَدَّرَ الْبَيْعُ او ا دام ولد ا خرڅول ناممکن دي فَتَعَيَّنَ الْإِعْتِقَاقُ نو ځکه آزادول متعین سو ا چي هغه به آزادول کیږي ا وَلَنَا أَنَّ النَّظَرَ مِنَ الْجَانِبَيْنِ جَعَلَهَا مُكَاتِبَةً زموږ دلیل دا دی: چي دام ولد په مکاتبه ګرځولو کي دواړو

طرفونو فايده او ښهگنه استه لَا تَنْدَقِ الدُّلَّ عَنْهَا بِصَيُورِ رَتِّهَا حُرّاً يَدَا حكه چي له ام ولد څخه به
 ذلت ليري سي چي هغه به د قبضي په اعتبار سره يعني د قيمت اداء كولو په اعتبار سره آزاده
 وگرځي وَالصَّرُّ عَنِ الذِّمِّ اوله ذمي څخه به اهم اذلت ليري سي لَا يُبْعَاثُهَا عَلَى الْكَسْبِ نَيْلًا
لِشَرِّ الْخُرَيْتَةِ حكه چي د آزادي د شرف حاصلولو لپاره به هغه ام ولد پر امال اگتلو او پر كار
 كولو آماده وي او د آزادي د حصول لپاره به هغه په شوق او چسپاندي سره خپل د ځان قيمت
 گټي أَفِيصِلُ الذِّمِّيَّ إِلَى بَدَلٍ مِلْكِهِ او ذمي به د خپل ملكيت عوض ته ورسيري يعني د خپل
 ملكيت قيمت به حاصل كړي أَمْأَلُوْا عَتَقْتُ وَهِيَ مُفْلِسَةٌ لېكن كه ام ولد افى الحاله آزاده كړي
 سي اچي تر اوسه يې خپل قيمت اداء كړى نه وي او هغه غريبه اهم اوي تَتَوَانِي فِي الْكَسْبِ نو په
 [امال] اگتلو كي به سستي كوي لېكن كه قيمت گټل (او سعايه) پر هغې ضروري وگرځول سي، نو هغه به د
 آزادي د حصول لپاره په شوق او چسپاندي سره سعايه كوي، نو حكه به سعايه پر هغې ضروري وي او تر سعايه
 مخكي به نه آزاديږي وَمَالِيَّةٌ أُمُّ الْوَلَدِ يَعْتَقِدُهَا الذِّمِّيُّ مُتَقَوِّمَةً او ذمي د خپل ام ولد پر ماليت د متقوم
 كېدلو عقیده لري يعني ذمي خپل ام ولد متقوم مال گڼي أَفِيْتَرَكُ وَمَا يَعْتَقِدُهُ نو هغه او خپله
 عقیده به سره پرېښوول كيږي يعني په دې هكله به دهغه د اعتقاد رعايت كيږي وَلَا تَكُنْ
مُتَقَوِّمَةً فِيهِ مُخْتَرَمَةً او حكه چي دام ولد ماليت كه څه هم متقوم نه دی خو محترم (خامخا) دی
وَهَذَا يَكْفِي لِجُوبِ الضَّمَانِ او دهغه محترم كېدل د ضمان واجېدلو لپاره كافي دي كَثَائِي الْقِصَاصِ
الْمُشْتَرِكِ إِذَا عَفَا أَحَدُ الْأَوَّلِيَاءِ يَجِبُ النَّالُ لِلْبَاقِينَ لكه كله چي په مشترك قصاص كي يوولي
 معافي وكړي نو د پاته وليانو لپاره مال واجيږي وَلَوْ مَاتَ مَوْلَاهَا عَتَقْتُ بِهَا سَعَايَةَ او كه د دې ام ولد
 مالک مړ سي نو دا به له سعايه څخه بغير آزاديږي لَا تَهَا أُمُّ وَلَدٍ حكه چي دا دهغه ام ولده ده وَلَوْ
عَجَزَتْ فِي حَيَاتِهِ لَا تَرُدُّ ثَنَةً او كه دامينه د مالک په ژوند كي اله سعايه څخه عاجزه سي نو اودويم
 وارا به خالص مينځه نه گرځول كيږي لَا تَهَا لَوُرْدَتْ ثَنَةً حكه كه هغه خالص مينځه وگرځول سي
أَعِيدَتْ مَكَاتِبَةً نو واپس به مكاتبه وگرځول سي لِقِيَامِ التَّوَجُّبِ حكه چي سبب موجود دی انو
 حكه به خالص مينځه نه گرځول كيږي.

اللغات: ﴿سَعَايَة﴾ دسمع مصدر دی: هڅه او کوښښ کول. د یو چا د حق اداء کولو لپاره کوښښ کول. کسب او مزدوري کول (مال گټل)، خواري کاږل. ﴿الذَّلَّ﴾ ذلت، ذلالت (ذلیل والي)، رزالت (نحوست)، ﴿الْبِعَاثُ﴾ د انفعال مصدر دی: آماده کېدل (چمتو کېدل)، پورته کېدل، تشویقېدل (په شوق راتلل)، ﴿ثَبِيلُ﴾ د فتح مصدر دی: حاصلول، ترلاسه کول، ﴿تَتَوَانِي﴾ د تفاعل مضارع ده: سستي کول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که د نصراني مالک أم ولد مسلماننه سي، نو زموږ په نېز هغه اوس نه آزادېږي، بلکې هغه به دخپل قیمت لپاره کسب او مزدوري کيږي (يعني خواري به کاږي او دخپل ځان قیمت به گټي)، او تر أم ولد کېدلو مخکې چې د مينځي توب په حالت کې دهغې کوم قیمت وي، دهغه قیمت درېمه حصه به دغه أم ولد خپل مالک (نصراني) ته ورکوي، بيا آزادېږي، لکه څرنګه چې مکاتبه مينځه د بدل کتابت له اداء کولو څخه مخکې نه آزادېږي، همداسې دا أم ولد هم تر خپل قیمت اداء کولو مخکې نه آزادېږي.

لېکن امام زفر رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چې أم ولد له کسب او مزدوري کولو (قیمت گټلو) څخه مخکې آزادېږي، او تر آزادېدلو وروسته به دخپل ځان قیمت گټل پر هغې قرض وي.

د امام زفر دليل: دا دی چې کله أم ولد اسلام راوړی نو له هغې څخه د کفر ذلت ليري کول ضروري دي، او هغه فقط په دوو طريقه سره ليري کېدای سي: ① د خرڅولو په ذريعه، ② د آزادولو په ذريعه، او د حديث پر بناء دهغې خرڅول جائز نه دي، لهدا اوس به فقط د آزادولو په ذريعه له هغې څخه د کفر ذلت او نحوست ليري کيږي، او دهغې آزادي به د قیمت تر اداء کولو او مال گټلو پوري نه ځنډول کيږي.

وروسته مصنف رَحْمَةُ اللهِ فرمايي چې دا حکم په هغه وخت کې دی کله چې پر مالک اسلام پېش کړی سي، او هغه له اسلام راوړلو څخه انکار وکړي، لېکن که هغه اسلام راوړي، نو مينځه دهغه أم ولد پاتېږي، ځکه چې اوس د مينځي لپاره د مالک په أم ولد کېدلو کې هيڅ ذلت او نحوست نسته.

زموږ دليل: دا دی چې يوه طرف ته د أم ولد اسلام دی، او بل طرف ته د مالک ملکيت دی، لهدا يو داسې صورت به اختيارېږي، چې په هغه کې أم ولد او مالک دواړو ته نقصان نه ورسېږي، او هغه صورت دا دی چې دلته أم ولد مکاتبه وگرځول سي، په دې کې د دواړو فايده ده، ځکه چې د قیمت په گټلو سره به هغه د مالک (نصراني) په ژوند کې آزاده سي، او ذلت به هم ختم سي (دا د أم ولد فايده ده)، او مالک ته به د أم ولد قیمت حاصل سي (دا د مالک فايده ده).

ددې په خلاف که موږ ام ولد تر سعايه او قيمت گټلو مخکې آزاده وگرځوو (لکه څرنگه چې امام زفر رَجْتَهُ الله فرمايي)، او ام ولد غريبه هم وي، يعني دهنې سره هېڅ مال هم نه وي چې له هغې څخه واخيستل سي، نو په دې صورت کي به هغه په سعايه او مال گټلو کي سستي کوي، او د ام ولد مقصد خو به حاصل سي، لېکن د مالک مقصد به حاصل نه سي، او دواړو طرفونو لپاره به فايده او ښېگڼه ثابته نه سي، نو په دې وجه موږ تر سعايه مخکې ام ولد آزاده نه گرځوو.

ومالية امر الولد الخ: د ذمي کېدلو په وجه د نصراني خاوند عقیده همدا ده چې ام ولد آزاده نه ده، بلکې هغه څرغول کېدای سي (يعني د نصراني مالک په نېز ام ولد متقوم مال دی)، نو ځکه د هغه د اعتقاد د رعايت کولو په وجه هم ام ولد آزاده څرغول پکار نه دي، بلکې هغې ته به د خپل قيمت گټلو او سعايه (کسب او مزدوري) کولو حکم کېږي.

ولادها الخ: او بل دا چې کله ام ولد مسلمان نه سي، نو هغه محترمه او د تکریم لائقه وگرځېده، او د هغې محترمه کېدل د ضمان د وجوب لپاره کافي دي، ددې مثال دا دی لکه د قصاص حق چې مثلاً د څلور خلکو په مينځ کي مشترک وي، او له دوی څخه يو سړی قصاص معاف کړي، او نور يې معاف نه کړي، نو د پاته دريو خلکو لپاره مال واجبيږي (يعني قاتل به هغو ته ديت ورکوي)، ځکه چې مقتول محترم دی، د هغه د احترام او تکریم تقاضا ده چې د پاته دريو خلکو لپاره مال واجب سي، همداسي ام ولد هم محترمه ده، نو ځکه به پر هغې ضمان لازم وي.

ولومات مولاها الخ: د نصراني ام ولد په هر حال کي د هغه ام ولد ده، لهدا کله چې مالک (نصراني) د ام ولد تر سعايه کولو مخکې مړ سي، نو هم ام ولد آزاديږي.

ولو عورت الخ: او که دا مينځه له سعايه (کسب او مال گټلو) څخه عاجزه سي، نو هغه دويم وار مينځه نه گرځي، بلکې هغسي ام ولد پاتېږي، ځکه که چيري موږ هغه مينځه و شمارو، نو د هغې د اسلام او د مالک د کفر په وجه به هغه مکاتبه شمارل کېږي، ځکه چې د کتابت سبب اوس هم په دواړو طرفونو کي موجود دی، لهدا هغه به پر خپل حالت پريښوول کېږي، او مينځه به نه څرغول کېږي.

که يو څوک د خپلې مينځې مالک جوړ سي؟ (حکم او اختلاف)

وَمَنْ اسْتَوْلَدَ أُمَّةً فَلَهُ بِبَنِيهَا أَوْ څوک چې د نکاح په ذريعه د بل چاله مينځې څخه بچي حاصل کړي ثُمَّ مَلَكَهَا بيا هغه ددې مينځې مالک جوړ سي صَارَتْ أُمَّةً وَلَدَتْهُ نو دا مينځه د هغه ام ولد گرځي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ لَا تَصِيدُ أُمَّةً وَلَدَتْهُ او امام شافعي رَجْتَهُ الله فرمايي چې د هغه ام ولد نه گرځي

وَنَوَاسْتَوْلَدَهَا بِمِلْكٍ يَمِينٍ او كه ابو شوک ادملک یمین په ذریعه له مینځي څخه بچی حاصل کړي
ثُمَّ اسْتَحَقَّتْ بَيَادَا مِينُخَه اَدْبِل چا امستحقه سي ايغني دبل چا وخبري ا ثُمَّ مَلَكَهَا او ايباهغه د
دې مینځي مالک جوړ سي تَصِيرُ اَمْرُ وَلَدٍ لَهْ عِنْدَنَا نوزمور په نېز دامینځه دهغه ام ولد گرځي وَلَهْ
فِيهِ قَوْلَانِ او په دې مسئله ا کي دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دوه قوله دي وَهُوَ وَلَدُ الْمَغْرُورِ او همدا "ولد
المغرور" (د دوکه سوي سړي بچی) دی ايغني داسي بچی ته "ولد المغرور" وايي ا لَهْ: اَنَّهُا عَلِقَتْ
بِرَبِّيقٍ دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دليل دادی: چي دامینځه په غلام سره حامله سوې ده ايغني په نس
کي يې غلام حمل دی ا فَلَا تَكُونُ اَمْرُ وَلَدٍ لَهْ نو ځکه به دهغه سړي ام ولد نه وي کِسا اِذَا عَلِقَتْ مِّنْ
الرِّزَا ثُمَّ مَلَكَهَا الرِّزَانِ لکه په هغو صورت کي کله چي مینځه په زنا سره حامله سي او ايبا زاني د
هغې مالک سي انو په دې صورت کي مینځه د زاني ام ولد نه گرځي ا وَهَذَا لِأَنَّ اُمُومِيَّةَ الْوَلَدِ بَاغْتِبَارِ
عُلُوقِ الْوَلَدِ حُرًّا او دا په دې وجه چي ام ولد کېدل په دې اعتبار سره دي چي بچی د آزادوالي په
حالت کي په حمل کي قرار نيولی وي ايغني مینځه په هغه نطفې او بچي سره ام ولد گرځي چي
هغه د آزادوالي په حالت کي د مینځي په رحم کي قرار نيولی وي، مطلب دا چي کله مینځه په آزاد
بچي سره حامله سوې وي ا لِأَنَّهُ جُزْءُ الْأُمِّ فِي تِلْكَ الْحَالَةِ ځکه چي د حمل په حالت کي بچی د
خپلي مور جزء وي وَالْجُزْءُ لَا يَخَالِفُ الْكُلَّ او جزء له کل څخه نه مخالف کيږي ا او نه ځني جلا
کيږي ا وَلَنَا: أَنَّ السَّبَبَ هُوَ الْجُزْئِيَّةُ عَلَى مَا ذَكَرْنَا مِنْ قَبْلُ اوزمور دليل دادی چي ا دام ولد جوړېدلوا
سبب جزئيت دی، لکه مخکي چي موږ ذکر کړه وَالْجُزْئِيَّةُ إِثْبَاتُ بَيْنَهُمَا بِنَسَبَةِ الْوَلَدِ الْوَاحِدِ إِلَى
كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا كَمَلًا او جزئيت د دوی ا واطی او موطو ته ا په مینځ کي هغه وخت ثابتيږي کله چي
په دوی کي د هريوه و طرف ته په بشپړه توگه د بچي نسبت [نوی] ا وي وَقَدْ ثَبَتَ النَّسَبُ او ا په دې
مسئله کي انساب ثابت دی فَتَثْبُتُ الْجُزْئِيَّةُ بِهَذِهِ الْوَاسِطَةِ نو په همدې واسطه سره به جزئيت اهم ا
ثابت وي بِخِلَافِ الرِّزَانِ لِأَنَّهُ لَا نَسَبَ فِيهِ لِلْوَلَدِ إِلَى الرِّزَانِ په خلاف د زنا، ځکه چي په زنا کي د زاني
لپاره د بچي ا هېڅ انساب نه ثابتيږي ا إِثْبَاتُ يَعْتَقُ عَلَى الرِّزَانِ إِذَا مَلَكَه لِأَنَّهُ جُزْءُ حَقِيقَةٍ بِغَيْرِ وَاسِطَةٍ او

کله چي زاني دبجي مالک سي نو بچی اڅکه | پر هغه آزاديري، ځکه چي دا بچی پبله واسطې
 حقيقتاً د زاني جزء دی نَظِيرُهُ: مَنْ اشْتَرَى أَخَاهُ مِنَ الزَّانَا ددې مثال دادی: لکه يو څوک چي خپل د
 زنا والا ورور رانيسي لَا يُغْتَقُ عَلَيْهِ نو هغه پرده اړانيونکي ورورانه آزاديري لَا تَنْسَبُ إِلَيْهِ بِوَاسِطَةِ
نِسْبَتِهِ إِلَى الْوَالِدِ ځکه چي هغه اد زنا ورور اد پلار و طرف ته د منسوبېدلو په واسطه سره ددې
 اړانيونکي ا ورور و طرف ته منسوب کيږي وَهُی غَيْرُ ثَابِتَةٍ او اد دوی په مينځ کي اد پلار نسبت
 ثابت نه دی.

اللغات: «اِسْتَوْلَدَ» د استفعال ماضي ده: دبجي طلب کول، بچی حاصلول، أم ولد جوړول،
«اِسْتَحَقَّتْ» د استفعال ماضي ده: مستحق کېدل (يعني چي مينځه د بل مالک مستحقه سي، او د بل
 چا و خيږي) (د بل چا مملوکه ثابته سي)، «عَلَّقَتْ» علوق: حامله کېدل (بلاېدل)، د بنځي په رحم
 کي نطفه قرار نيول، «زَانِي» د ضرب اسم فاعل دی: زنا کاره، زنا کونکی، «نَظِيرُهُ» مثال، مشابه.
تشریح: مسئله: داده که يو سړی د بل چا د مينځي سره نکاح وکړي، اوله هغې څخه يې بچی پيدا
 سي، بيا هغه دا مينځه رانيسي، نو دا مينځه د هغه أم ولد جوړيږي، که څه هم دبجي د پيدا کېدلو په
 وخت کي دا د هغه مينځه نه وه (ځکه دا که څه هم وروسته د مالک مينځه جوړه سوې ده، لېکن د هغه
 دبجي مور خوده، نو ځکه به وروسته د هغه أم ولد گرځي، او د مالک تر مرگ وروسته به آزاديري)، امام
 شافعي رَجَّه الله فرمايي چي دا مينځه د هغه أم ولد نه جوړيږي (ځکه چي دبجي پيدا کېدلو په وخت
 کي دا د هغه مينځه نه ده، بلکي منکوچه بنځه يې ده).

ولو استولدها إلخ: او که يوه مينځه دبجي پيدا کېدلو په وخت کي د يو چا مملوکه (مينځه) وي. او
 وروسته معلومه سي چي هغه د بل چا مينځه ده (يعني د بل چا مينځه و خيږي)، خو وروسته هغه
 مينځه بيرته د دې مالک په ملکيت کي راسي، نو هغه د ده أم ولد جوړيږي، او په دې هکله له امام
 شافعي رَجَّه الله څخه دوه قوله نقل سوي دي: يو قول دا دی چي دا مينځه بيرته د دې مالک أم ولد
 جوړيږي، او دويم قول يې دا دی چي د ده أم ولد نه جوړ کيږي. ځکه چي دغه پيدا سوی بچی «وَلَدُ
الْمَغْرُورِ» (د دوکه سوي پلار بچی) دی، ځکه چي د دې بچي پلار ته دوکه ورکول سوه (چي دا
 مينځه دهیچا په ملکيت کي نه ده، لېکن وروسته معلومه سوه چي هغه د بل چا په ملکيت کي ده)،
 او داسي مينځي او بچي حکم دا دی چي مينځه د هغه (مغور) أم ولد نه جوړيږي، او د دې بچي

قيمت به اداء كيږي، او تر قيمت اداء كولو وروسته بچی آزاديږي او د پلار (مغرور) سره د هغه نسب ثابتيږي، نو ځكه به دلته مينځه ددې مالک ام ولد نه جوړيږي.

له انها علقت إلخ: دامام شافعي رحمه الله د عقلي دليل حاصل دادی چي دام ولد جوړېدلو لپاره دا ضروري دي چي د مينځي په نس كي به آزاد بچي حمل نيولی وي (يعني مينځه به په آزاد بچي سره حامله سوې وي)، ځكه چي د حمل په حالت كي بچی دخپلي مور جزء وي، او جزء د ګل نه مخالف كيږي (يعني فرع د اصل نه مخالف كيږي). او دلته كه موږ بچی آزاد و شمارو، نو جزء (بچی) به د ګل (مور) مخالف سي، ځكه چي د هغه مور دخپل مالک مينځه او مملو كه ده (او بچی د مور تابع وي). لهذا دا مينځه اوس په غلام سره حامله ده (يعني اوس د مملو كيت په وخت كي به د هغې حمل غلام شمارل كيږي)، او ښكاره خبره ده چي كله حمل غلام وي، نو پيدا كيږي به هم غلام. لهذا نه به دا بچی آزاد وي، او نه به ددې بچي په وجه مور ام ولد جوړيږي (ځكه چي جزء له ګل څخه نه جلا كيږي). لكه يو سړی چي د بل چاد مينځي سره زنا وكړي، او د زنا په وجه بچی پيدا سي، بيا زاني د دې مينځي مالک سي، نو هم هغه مينځه د زاني ام ولد نه جوړيږي، همداسي به دلته هم دا مينځه د وطي كونكي (خاوند) ام ولد نه جوړيږي.

ولنا أن السهم إلخ: زموږ دليل دادی چي دا بچی جزء دی، د مور هم او د پلار هم (يعني بچی د موطوئه مينځي هم جزء دی او د واطی پلار هم جزء دی)، نو دلته به دغه بچی د جزئيت په وجه سره آزاديږي، او د بچي نسب به د پلار سره ثابتيږي، لهذا پلار چي كله هم د مور مالک جوړ سي، نو مور به ام ولد جوړيږي، ددې په خلاف د زاني سره خو بالکل نسب نه ثابتيږي، نو ځكه به د زنا په بچي سره (مزنیه) مينځه د هغه دام ولد نه جوړيږي.

وأنما يعتق إلخ: دا د يو اعتراض جواب دی، اعتراض دادی چي كه مثلاً زيد د يوې مينځي سره زنا وكړه، اوله هغې څخه يې بچی پيدا سو، او بيا زيد د هغې مينځي او بچي مالک سو، نو دا بچی آزاديږي، حالانكي ددې بچي نسب د پلار (زيد) سره نه ثابتيږي، نو دلته له نسب ثابتېدلو څخه بغير بچی څنگه آزاديږي؟!، نو د هغه په جواب كي فرمايي چي دلته د نسب په واسطه سره بچی نه آزاديږي، بلکي بچی په حقيقت كي د زاني جزء دی، نو ددې جزئيت په وجه آزاديږي.

ظاهر إلخ: ددې مثال دادی چي كه زيد د يوې ښځي سره زنا وكړه او له هغې څخه عمر پيدا سو، او بيا د عمر ورور خالد هغه (عمر) راښوی، نو پر خالد باندي عمر نه آزاديږي، ځكه چي دلته د عمر نسب د زيد سره ثابت نه دی، ځكه چي هغه له زنا څخه پيدا سوی دی، او يو ښوك د نسب په واسطه سره د بل چا ورور جوړيږي، او دلته نسب ثابت نه دی، نو ځكه به عمر پر خالد نه آزاديږي (ځكه چي عمر د هغه ورور نه سو)، لېكن كه زيد (پلار) د عمر مالک سي، نو عمر پر زيد آزاديږي، ځكه چي عمر د زيد (براه راست) جزء دی.

که پلار د خپل زوی مینځه ام ولد جوړه کړي؟

وَإِذَا وَطِئَ جَارِيَةٌ ابْنَهُ أَوْ كَهْ چیري پلار د زوی د مینځي سره وطي وکړي فَجَاءَتْ بِوَلَدٍ أَوْ ابْنِا مینځه بچی و زېږوي فَأَدْعَاهُ أَوْ پلار په هغه بچی دعوی وکړي ثَبَتَ نَسَبُهُ مِنْهُ نود پلار سره دهغه بچی نسب ثابتیږي وَصَارَتْ أُمُّهُ وَلَدُ لَهُ أَوْ دامینځه دهغه ام ولد ګرځي وَعَلَيْهِ قِيمَتُهَا او پر پلار به ددې مینځي قیمت لازم وي وَلَيْسَ عَلَيْهِ عَقْرُهَا وَلَا قِيمَةُ وَلَدِهَا الْبُكْنُ ادمینځي مهر به پر پلار لازم نه وي او نه به دهغې د بچی قیمت پر لازم وي وَقَدْ ذَكَرْنَا السُّأْلَةَ بِدَلَالِهَا فِي كِتَابِ النِّكَاحِ مِنْ هَذَا الْكِتَابِ اودامسئله موږ د خپلو دلائلو سره ددې کتاب اهدایې ا په کتاب النکاح کي بیان کړې ده اتاسي یې هلته وګورئ! وَإِنَّمَا لَا يَضُنُّ قِيمَةَ الْوَلَدِ لِأَنَّهُ انْعَلَقَ حُرُّ الْأَصْلِ أَوْ پلار به په دې وجه د بچی د قیمت نه ضامن کیږي، ځکه چي دغه بچی له شروع څخه د آزادوالي په حالت کي په حمل کي قرار نیولی وو ایعني دا بچی د حمل له وخت څخه آزاد دی اِلَا سِتَادُ الْبُكْنِ إِلَى مَا قَبْلَ الْإِسْتِيْلَادِ ځکه چي ا د پلار ا ملکیت د بچی تر حاصلولو او طي کولو امخکي وخت ته متسوب او منل سوی دی ایعني ځکه چي د پلار تر وطي کولو مخکي به په دې مینځه کي د پلار ملکیت ثابت منل کیږي، ځکه چي دا دهغه د زوی مینځه ده ا وَإِنْ وَطِئَ أَبُو الْأَبِ مَعَ بَقَاءِ الْأَبِ أَوْ که نیکه د پلار په وجود کي ا دخپل لمسي د مینځي سره ا وطي وکړي لَمْ يَثْبُتِ النَّسَبُ نو ا د نیکه سره د بچی ا نسب نه ثابتیږي لِأَنَّهُ لَا وِلَايَةَ لِلْجَدِّ حَالِ قِيَامِ الْأَبِ ځکه چي د پلار د وجود په حالت کي نیکه لره ولایت حاصل نه دی وَلَوْ كَانَ الْأَبُ مَيِّتًا أَوْ که پلار مړ سوی وي ثَبَتَ مِنَ الْجَدِّ نود نیکه سره ا د بچی ا نسب ثابتیږي کَمَا يَثْبُتُ مِنَ الْأَبِ لکه څرنګه چي د پلار سره ثابتیږي لظهور ولایتهم عِنْدَ قَدِّ الْأَبِ ځکه چي د پلار د نشتوالي ا ناموجودیت ا په وخت کي د نیکه ولایت ښکاره کیږي او ثابتیږي ا وَكُفِّرَ الْأَبُ وَرَقْدُهُ بِنَزْلِ مَوْتِهِ اود پلار کافر والي او غلام والي دهغه دمړه کېدلو په حکم کي دي لِأَنَّهُ قَاطِعٌ لِلْوِلَايَةِ ځکه چي دا کفر او غلامي ا هم د ولایت ختمونکي دي.

اللفات: ﴿عَقْرُ﴾ مهر، د جماع کولو جرمانه، د وطي کولو قیمت، ﴿انْعَلَقَ﴾ د انفعال ماضي ده: په حمل کي راتلل، نطفه په رحم کي قرار نیول، حمل پیدا کېدل، ﴿قَدِّدَ﴾ د نصر مصدر دی: ور کېدل (لا کوالي، نشتوالي، معلوم والي، ناموجودیت)، ﴿رَقْدَ﴾ غلامتوب (غلام والي).

تشریح: عبارت تر وضاحت مخکي دايو اصول په ياد لرئ! چي د زوی مال د ضرورت پر موقع د پلار مال شمارل کيږي (يعني د ضرورت په وخت کي د زوی مال د پلار مال دی).

مسئله: داده که پلار د زوی د مينځي سره جماع وکړي او دهغه په وجه بچی پيدا سي، او بيا پلار دعوی وکړي چي دازما بچی دی، نو ددې بچي نسب د پلار سره ثابتيږي، او پر پلار به د مينځي قيمت لازم وي چي هغه به پلار خپل زوی ته ورکوي، لېکن د مينځي مهر او د بچي قيمت به پر پلار لازم نه وي (دا مسئله په پورتنی اصول باندې مبني ده چي د زوی مال د ضرورت په وخت کي د پلار مال دی)، صاحب د هدايې فرمايي چي دا مسئله د کتاب النکاح د باب الرقيق په آخر کي د پوره تفصيل او دلائلو سره بيان سوې ده، لهندا در اگر څولو ضرورت يې نسته.

وانما لا يضمن إلخ: دلته فقط تاسي دا په ياد لرئ! چي پر پلار د بچي قيمت ځکه نه لازميږي، چي تر بچي پيدا کېدلو مخکي مينځه د پلار په ملکيت کي داخله سوه، او بچی څواکي دهغه له خپلي مينځي څخه پيدا سو، نو ځکه به د بچي قيمت پر پلار لازم نه وي. (انْعَلَقَ حُرُّ الْأَصْلِ: ددې جملې مطلب دادی چي کله د دغه بچي حمل د مور په نس کي قرار ونيوی ايعني کله چي په دې بچي سره مور حامله سوه، نو څواکي په هغه وخت کي دا بچی آزادوو، ځکه چي په هغه وخت کي ددې بچي مور څواکي د پلار خپله مينځه وه).

وان وطئ ابوالخ: ددې حاصل دادی چي که د پلار د ژوندن په حالت کي نيکه د لمسي د مينځي سره وطئ وکړي، اوله مينځي څخه بچی پيدا سي، نو ددې بچي نسب د پلار سره نه ثابتيږي، ځکه چي د پلار په ژوند کي نيکه لره هيڅ حق نه ثابتيږي، نو تر وطئ او بچي پيدا کېدلو مخکي مينځه دهغه په ملکيت کي داخلېدای نه سي (لکه څرنگه چي د پلار په ملکيت کي داخلېده)، نو دهغه وطئ به په خپل ملکيت کي واقع سوي نه وي (بلکي د بل چا په ملکيت کي به واقع سوي وي)، نو ځکه به د بچي نسب د نيکه سره نه ثابتيږي (دا مسئله پر دې اصول مبني ده چي د پلار په وجود کي نيکه ته حق نه حاصليږي، لېکن کله چي پلار مړ سي، نو بيا د نيکه لپاره د لمسي په مال کي حق ثابتيږي).

ولوکان الأب إلخ: او که پلار مړ سوي وي، نو د نيکه لپاره د لمسي په مال کي حق سته، نو په دې صورت کي به دا ويل کيږي چي تر وطئ مخکي مينځه د نيکه په ملکيت کي داخله سوه، او هغه په خپل ملکيت کي وطئ وکړي، نو ځکه به د بچي نسب ثابتيږي، او مينځه به ام ولد جوړيږي، لېکن د مينځي قيمت به پر نيکه لازم وي (لکه څرنگه چي پر پلار هم لازمېدی).

وکفر الأب إلخ: که پلار کافر وي، يا غلام وي، نو څواکي هغه مړ سوي دی، نو که په دې صورت کي نيکه د لمسي د مينځي سره وطئ وکړي اوله مينځي څخه بچی پيدا سي، نو ددې بچي نسب هم د نيکه سره ثابتيږي.

د مشترکه مینځي د اُم جوړ بدلو بیان

وَإِذَا كَانَتْ الْجَارِيَةُ بَيْنَ شَرِيكَيْنِ أَوْ كَلَهُ جِي مِينَخَه د دُوو شریکانو په مینځه کي مشترکه اوي
 قَهَارَت پوکي او اییا مینځه بچی راوړي قَادَعَاهُ أَحَدُهُمَا اوله دوی دواړو څخه یو شریک په بچی
 دعوی وکړي تَهْت نَسْبُهُ مِنْهُ نو دهغه سره ددې بچی نسب ثابتیږي لِأَنَّهُ لَمَّا ثَبِتَ النَّسَبُ فِي نِصْفِهِ
 لِبَصَادَفَتِهِ وَمِلْكِهِ، ثَبِتَ فِي الْبَاقِي فَزَوْرَةٌ أَنَّهُ لَا يَتَجَرَّأُ حُكْمُهُ كَلَهُ جِي په نیم بچی کي په دې وجه ادا
 مدعي شریک لپاره نسب ثابت سو چي نیم بچی دهغه په ملکیت کي واقع دی، نو په پاته انیم
 بچی ا کي به هم په دې وجه نسب ثابتیږي چي نسب متجزی کېدلای نه سي لِأَنَّ سَبْبَهُ لَا يَتَجَرَّأُ
 وَهُوَ الْعُلُوقُ حُكْمُهُ جِي دنسب سبب یعنی علوق ا حمله کېدل ا نه متجزی کیږي ابلکي فقط دیوه
 سړي په نظمې سره بنځه حمله کیږي ا إِذَا الْوَلَدُ الْوَاحِدُ لَا يَنْعَلِقُ مِنْ مَاءَيْنِ حُكْمُهُ جِي یو بچی له
 دوو نظمېو څخه نه پیدا کیږي وَصَارَتْ أُمُّ وَلَدٍ لَهْ اودا مینځه د مدعي شریک اُم ولد گرځي لِأَنَّ
 الْإِسْتِيلَادَ لَا يَتَجَرَّأُ عِنْدَهُمَا حُكْمُهُ جِي استیلا د طرفینو په نېز نه متجزی کیږي وَعِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ يَصِيرُ
 نَصِيبُهُ أُمُّ وَلَدٍ لَهْ اود امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز اول ا د مدعي شریک خپله حصه دهغه لپاره اُم
 ولد گرځي ثُمَّ يَتَمَلَّكُ نَصِيبَ صَاحِبِهِ تر دې وروسته به ا د قیمت په اداء کولو سره ا هغه د خپل
 شریک د حصې مالک هم گرځي إِذْ هُوَ قَابِلٌ لِلْمِلْكِ حُكْمُهُ جِي هغه حصه د ملکیت قابله ده ا یعنی د
 ملگري حصه د ملکیت قبولولو صلاحیت لري ا وَيُفْضَلُ نِصْفُ عَقْرِهَا اود مدعي شریک به د دې
 مینځي د نیم مهر ضمان وي لِأَنَّهُ وَطِئَ جَارِيَةً مُشْتَرَكَةً حُكْمُهُ هغه د مشترکه مینځي سره وطي کړي
 دِي إِذَا الْمِلْكُ يَثْبُتُ حُكْمًا لِلاِسْتِيلَادِ حُكْمُهُ جِي د اُم ولد جوړولو په وجه حکماً ا په مینځه کي دهغه ا
 ملکیت ثابتیږي فَيَتَعَقَّبُهُ الْمِلْكُ فِي نَصِيبِ صَاحِبِهِ نو د خپل د ملگري په حصه کي به تر استیلا
 وروسته ا دهغه ا ملکیت ثابتیږي بِخِلَافِ الْأَبِ إِذَا اسْتَوْلَدَ جَارِيَةً انْهِي په خلاف د پلار. کله چي
 هغه د خپل زوی مینځه اُم ولد جوړه کړي لِأَنَّ الْمِلْكَ هُنَالِكَ يَثْبُتُ شَرْطًا لِلاِسْتِيلَادِ حُكْمُهُ جِي هلته
 ا د پلار په مسئله کي ا ملکیت د استیلا لپاره د شرط په توگه ثابتیږي ا یعنی د پلار په مسئله

کي ملکيت د اُم ولد جوړولو لپاره شرط دي | فَيَقْتَدِمُهُ نو اهله ته به ملکيت تر استيلا د مخکي ثابتېږي | يعني هلته به تر اُم ولد جوړولو مخکي د پلار لپاره ملکيت ثابت وي | فَصَارَ وَاِطْأَ مِلْكَ نَفْسِهِ نو پلار به په خپل ملکيت کي وطي کونکي وي | وَلَا يَقْرُمُ قِيَمَةَ وَلَدِهَا او امدعي شريک اد مينځي د بچي نه ضامن کيږي | لَأَنَّ السَّبَّ يَثْبُتُ مُسْتَنَدًا إِلَى وَقْتِ الْعُلُوقِ ځکه چي اد بچي انسب د علوق وخت ته منسوبېدونکي ثابتېږي | يعني ځکه چي د بچي نسب د مينځي د حامله کېدلو و طرف ته منسوب کيږي | فَلَمْ يَنْعَلِقْ شَيْءٌ مِنْهُ عَلَى مِلْكِ الشَّرِيكِ نو ځکه به د شريک په ملکيت کي د دې بچي هيڅ جزء اهم | حمل جوړ سوې نه وي | مطلب دا چي د شريک په ملکيت کي به بالکل مينځه حامله سوې نه وي، او دهغه په ملکيت کي به حمل قرار نيولی نه وي |

اللفات: «مُضَادَّةٌ» د مفاعلي مصدر دی: مخامخ کېدل، واقع کېدل، پيدا کول، «لَا يَتَجَزَّى» د تنقل له باب څخه د نفي صيغه ده: ټوکره، ټوکره نه کيږي، جزء، جزء او حصه، حصه نه گرځي، «عُلُوقٌ» حامل کېدل، حمل قرار نيول، په رحم کي نطفه قرار نيول، «يَنْعَلِقُ» د انفعال مضارع ده: حمل جوړېدل، حمل پيدا کېدل په رحم کي نطفه قرار نيول، په حمل کي راتلل، «نَصِيبٌ» حصه، برخه، «يَتَمَلَّكُ» د تنقل مضارع ده: مالک جوړېدل، «عَقْرٌ» مهر، د جماع جرمانه، «لَا يَقْرُمُ» د ضرب له باب څخه د نفي صيغه ده: ضمان ورکول، تاوان وارکول (جرمانه ورکول).

تشرېح: مسئله: داده که يوه مينځه د خالد او زید په مينځه کي مشترکه وه، او بيا د مينځي بچي پيدا سو، نو يو شريک (خالد) دعوی وکړه چي دا بچي زما له نطفې څخه دی او زما زوی دی، نو د دې بچي نسب د خالد سره ثابتېږي، او مينځه دهغه اُم ولد جوړېږي، او پر هغه به د خپل شريک (زید) نيم قيمت لازم وي، او د مينځي نيمه مهر به هم پر لازم وي، لېکن پر هغه به د دې بچي هيڅ قيمت لازم نه وي؛ ځکه چي د مينځي په نيمه حصه کي خو خامخا دهغه سره د بچي نسب ثابتېږي، ځکه چي نيمه حصه د هغه په ملکيت کي ده، او کله چي په نيمه حصه کي نسب ثابت سو، نو په پاته نيمه حصه کي به هم خامخا نسب ثابتېږي، ځکه نسب نه متجزي کيږي، ځکه چي د نسب سبب يعني حامله کېدل (او بلارېدل) نه متجزي کيږي (يعني له دوو نظرو څخه حمل نه پيدا کيږي، بلکي فقط له يوې نطفې څخه حمل پيدا کيږي).

وصايات اُم ولد له الخ: نيمه مينځه خو د مدعي شريک (خالد) ده، نو ځکه نيمه مينځه خو د هغه اُم ولد جوړېږي، او څرنگه چي د صاحبينو په نېز استيلا د (اُم ولد جوړېدل) نه متجزي کيږي، نو ځکه ټوله مينځه د هغه اُم ولد جوړېږي.

لیکن دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز حکم دادی چي اول ددې شریک (خالد) خپله حصه اُم ولد جوړېږي، تر دې وروسته به هغه دخپل ملګري (زید) د حصې قیمت ورکوي، او تر قیمت اداء کولو وروسته هغه دخپل د ملګري د حصې هم مالک جوړېږي. (په دې هکله دامام صاحب او صاحبینو دلائل مخکي ذکر سول).

ويضن نصف الخ: فرمایي چي مدعي شریک (خالد) به د مینځي دنیم مهر هم ضامن وي، ځکه چي د هغه نیمي وطی په خپل ملکیت کي واقع سوي دي، او نیمي دبل چا په ملکیت کي واقع سوي دي، نو ځکه به مینځي ته نیم مهر ورکوي.

بخلاف الأب الخ: مخکي دا خبره ذکر سوه چي د پلار په صورت کي حکم داسي منل کیږي چي تر وطی (استيلاء) مخکي مینځه د پلار په ملکیت کي داخله سوه او تر وطی مخکي دهغه لپاره په مینځه کي ملکیت ثابت سو، نو ځکه به پر پلار مهر (عقر) نه لازمیږي، او دلته د اُم ولد جوړونکي شریک لپاره تر وطی کولو وروسته ملکیت ثابتیږي (نه تر وطی کولو مخکي)، لهذا دهغه نیمي وطی دبل چا په ملکیت کي واقع سوې، نو ځکه به نیم مهر پر هغه لازم وي، د پلار او شریک په مینځ کي همدا فرق دی.

ولا يغرم قيمة الخ: ددې حاصل دادی چي دلته تر وطی کولو وروسته او تر حامله کېدلو مخکي ټوله مینځه د مدعي شریک (خالد) په ملکیت کي راغله، لهذا بچی دهغه په خپل ملکیت پیدا سو، نو ځکه به دبچی قیمت پر مدعي شریک لازم نه وي.

د پورتنۍ مسئلې یو بل صورت

وَإِنْ ادَّعِيَاءُ مَعًا او که دواړه شریکان یو ځای ددې بچی ادنسب ادعوی وکړي ثُمَّ تَسَبَّهْ مِنْهُمَا نو د دواړه سره د بچی نسب ثابتیږي مَعْنَاهُ: إِذَا حَبَلَتْ عَلَى مِلْكَيْهَا ددې مطلب دادی: چي کله هغه مینځه د دوی دواړو په ملکیت کي حامله سي ایعني د دواړو په مینځ کي مشترکه وي، او په همدې وخت کي حامله سي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يُرْجَعُ إِلَى قَوْلِ الْقَافَةِ او امام شافعي رَحْمَةُ اللهِ فرمایي: چي د قیافه شناس اقیافه پېژندونکي او قول ته به رجوع کیږي اچي دا بچی د کوم شریک سره مشابه دی؟ او دهغه په حق کي به فیصله کیږي لَأَنَّ اثْبَاتَ النَّسَبِ مِنْ شَخْصَيْنِ مَعَ عَلَيْنَا أَنَّ الْوَلَدَ لَا يَنْخَلِقُ مِنْ مَاءَيْنِ مُتَعَدِّدٍ ځکه چي ا پریوه ځای ا دوو خلکو سره د نسب ثابتول (سره ددې چي موبه ته معلومه ده چي بچی له دوو نطفو څخه نه پیدا کیږي) ناممکن دي ایعني بچی له د دوو

خلگو له نطفو څخه نه جوړېږي، بلکي فقط د يوه سړي له نطفې څخه جوړېږي، نو په دې وجه د دوو خلگو سره د يوه بچي نسب ثابتول ناممکن دي اَفَعِلْنَا بِالسَّبِّهِ نو ځکه موږ اشفاعوا پر مشابهت عمل وکړی اچي دا بچی د کوم شریک سره مشابه وي، د هغه په حق کي به فیصله کیږي، او په دې کار قیافه شناس ښه پوهیږي اَوْقَدُسْتُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ^١ بِقَوْلِ الْقَائِفِ فِي أَسَمَةِ او په اُحادیثو کي ذکر سوي دي اچي نبي کریم ﷺ د حضرت اُسامه په باره کي د یو قیافه شناس په قول خوشحاله سو له دې څخه معلومه سوه چي د قیافه شناس کس په قول د نسب ثبوت او تعیین کېدلای سي، ځکه چي د نبي ﷺ خوشحالېدل د همدغه خبري دلیل دی وَلَنَا: كِتَابُ عَمَرَ إِلَى شَرِيحٍ فِي هَذِهِ الْحَادِثَةِ او زموږ دلیل د حضرت عمر رضي الله عنه هغه خط دی کوم چي ده د همداسې قصې [معاملې] په هکله حضرت شریح ته ولیکی "لَبَسَا فَلَبَسَ عَلَيْهِمَا" او په هغه خط کي یې دا حکم وکړی چي دواړو شریکانو معامله سره مبهمه او شکمنه کړه لهدا ته هم پر دوی حکم مبهم [او مخلوط] کړه! وَلَوْ بَيَّنَّا لَبَيَّنْ لَهُمَا او که دوی معامله ښکاره بیان کړي وای نو استاله طرفه [به دوی ته ښکاره حکم بیان سوي وای ایمني بیا به تاد دوی په مینځ کي واضحه او څرگنده فیصله کولای] هُوَ ابْنُهُمَا هغه [بچی] به د دوی دواړو زوی وي يَرِثُهُمَا [او] هغه [بچی] به د دې دواړو [شریکانو] وارث وي وَيَرِثَانِهِ او دوی دواړه به د هغه وارثان وي وَهُوَ لِبَنَاتِي مِنْهُمَا او بچی [او] د هغه میراث [به] په دوی دواړو کي د هغه یوه لپاره کوم چي ژوندی پاته سي وَكَانَ ذَلِكَ بِخَصَرٍ مِنَ الصَّحَابَةِ او دا فیصله د صحابه وو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ په حضور کي صادره سوه وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مِثْلُ ذَلِكَ او له حضرت علي رضي الله عنه څخه هم داسي [فیصله] نقل سوې ده. ولأنهما استويا....: زموږ عقلي دلیل او پاته عبارت به له تشریح څخه وروسته جلا ذکر سي.

اللغات: ﴿قَائِفٌ﴾ جمع د "قَائِفٌ" ده: قیافه شناس (قیافه دان)، څیره پېژاند، ښه او جونه پېژندونکی (هغه ماهر سړی چي دانسان شکل او مخ ته په کتلو سره دانسان کردار او صفات معلوموي) (هغه سړی چي دانسان له خداو خال څخه او دانسان له کړه وړه څخه د هغه په ښو او بدو صفاتو خبر لري). **﴿مُتَعَدٍّ﴾** د تفعل اسم مفعول دی: ناممکن، محال، **﴿سُرٌّ﴾** دنصر ماضي مجهوله

^١ تخریج: أخرجه السنة، رواه البخاری فی باب: ٢٣، وابو داؤد، رقم الحديث: ٢٢٦٧.

ده: خوشحالبدل (خوشالبدل)، ﴿لَبَّسًا﴾ د تفعليل له باب څخه د تشبيه مذكر غائب ماضي معلوم صيغه ده: تلبیس کول، حقيقت پتول (خپل عیب له نورو پتول)، په يوه معامله کي اېهام کول (قصه او خبري سره ژوول)، ﴿لَبَّيْنِ﴾ د تفعليل له باب څخه د واحد مذكر غائب ماضي مجهول صيغه ده: بيانول، څرگندول (ښکاره کول)، ﴿مَحْضَرٌ﴾ حضور، موجودوالي (موجوديت، موجودگي).

تشریح: وقال الشافعي رحمه الله امام شافعي رحمه الله فرمايي چي کله د مينځي د بچي په باره کي دواړه

شريکان دعوی وکړي، او داسي هيڅ صورت نه وي چي يوه شريک ته ترجيح ورکول سي، نو په دې صورت کي به د داسي قيافه شناس سړي په قول يوه شريک ته ترجيح ورکول چي هغه د بچي له شکل او علاماتو څخه دا معلومه کړي چي دا بچي د دې شريک سره مشابه دی، پر همدې بناء نبي کريم ﷺ د حضرت سامه بن زيد په حق کي د يو قيافه شناس په قول خوشاله سوی وو.

قصه: د حضرت اُسامه د نسب په باره کي به کفارو بد گومانې کول چي هغه د زيد زوی نه دی، دهغه

قصه په صحاح سته کي د حضرت عائشې رضي الله عنها په حواله سره داسي ذکر سوې ده "قَالَتْ: دَخَلَ

عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ وَهُوَ مُسْرُوٌّ. فَقَالَ: "يَا عَائِشَةُ، أَلَمْ تَرَ بَنِيَّ أَنْ مُجَزَّزًا الْمُدَلِّجِي دَخَلَ عَلَيَّ

فَرَأَى أَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَزَيْدًا وَعَلَيْهِمَا قَطِيفَةٌ. قَدْ غَطَّيَا رُءُوسَهُمَا وَبَدَتْ أَقْدَامُهُمَا. فَقَالَ: إِنَّ هَذِهِ الْأَقْدَامَ

بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ" (حضرت عائشه رضي الله عنها فرمايي چي يوه ورځ نبي کريم ﷺ خوشحاله (او په

مُسکا) کور ته راغلی او ويې فرمايل: چي ما ته مجزز مدلجي (قيافه شناس) راغلی، او اُسامه بن زيد

او زيد يې دواړه بيده وليدل، او پر هغو يوه شری (هواره) وه، او هغو خپل سرونه پټ کړي وو، او د

هغو پښې ښکاره وې، نو مجزز مدلجي وويل: چي دا پښي خوبعضي له بعضو څخه (پيدا سوي)

دي ايعني دا دوه کسان سره پلار او زوی دي ا)، امام ابو داؤد تر دې حديث لاندې ليکلي دي چي د زيد

رنگ سپين وو او د اُسامه رنگ تور وو.

په دې قصه کي د نبي ﷺ په خوشحالبدلو سره امام شافعي پر دې خبره دليل نيسي چي د قيافه

شناس قول ته به رجوع کيږي.

ولنا رحمه الله زموږ دليل دا دی چي د حضرت عمر رضي الله عنه په زمانه کي د پورتنۍ مسئلې په خير قصه پېښه

سوه (يعني دوو شريکانو د يوې مشترکي مينځي په بچي دعوی وکړه)، نو حضرت عمر رضي الله عنه د قاضي

شرع په نامه خط واستوی چي دهغه مضمون داسي وو "لَبَّسًا فَلَبَّسَ عَلَيْهِمَا... إلخ"، مطلب يې دا

دی چي هغه دواړو خلکو حقيقي حال پټ کړی دی، لهدا ته هم پر دوی حکم مبهم او پټ وساته، او

که چیري دوی حقیقي حال بیان کړی وای، نو تابه دوی ته واضح حکم بیان کړي وای (لېکن کله چي دوی حقیقي حال ښکاره کړی نه دی) نو اوس به هغه بچی د دوی دواړو زوی وي. او دواړو وارث به وي. او دوی به د بچي وارثان وي. او د هغه بچي تر مرگ وروسته چي په دې دواړو شریکانو کي کوم یو ژوندی پاته سي، هغه به د بچي د میراث مستحق وي. او کوم شریک چي مړ سي. د هغه وارثان به د دې بچي د میراث مستحق نه وي. صاحب د هدایي رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چي د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د فیصله او خط د صحابه په حضور کي صادر سوی وو. او هیڅ صحابي هم پر دې نکیر کړی نه وو. لهندا د اجماع په درجه کي سو. اوله حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څخه هم داسي فیصله نقل سوې ده. چي هغه د دې خبري تائید کوي چي داسي بچی به د دواړو شریکانو زوی وي. او په دې هکله به قیافه شناس ته رجوع نه کيږي.

«زموږ عقلي دلیل»

وَلَا تَكُنَّهَا اسْتَوِيَانِي سَبَبِ الْاِسْتِحْقَاقِ او ځکه چي د استحقاق په سبب کي دواړه اشریکان برابر دي ایعني په ملکیت او دعوی کي دواړه سره برابر دي. یعنی دواړه په دې مینځه کي ملکیت لري. او دواړو دعوی کړې ده ا فَيَسْتَوِيَانِ فِيهِ نو ځکه به په استحقاق امستحق کېدلوا کي هم دواړه سره برابر وي وَالنَّسَبُ وَإِنْ كَانَ لَا يَتَجَزَّأُ او نسب که څه هم نه متجزی کيږي ایعني که څه هم دیوه بچي نسب د دوو جلا، جلا خلکو سره نه ثابتيږي ا وَلَكِنْ تَتَعَلَّقُ بِهِ أَحْكَامٌ مُتَجَزِّئَةٌ لېکن ایاهم اد نسب سره داسي احکام متعلق کيږي چي په هغوی کي تجزی کېدای سي لکه میراث او داسي نورا فَمَا يَقْبَلُ الشَّجَرَةُ يَثْبُتُ فِي حَقِّهَا عَلَى الشَّجَرَةِ نو کوم حکم چي تجزی قبلوي هغه به د دواړو اشریکانو په حق کي په تجزی سره ثابتيږي ایعني هغه به د دواړو شریکانو په حق کي متجزی کيږي. او هر شریک ته به په هغه حکم کي حصه ورکول کيږي ا وَمَا لَا يَقْبَلُهَا يَثْبُتُ فِي حَقِّ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا كَمَا كَانَ لَيْسَ مَعَهُ غَيْرُهُ او کوم حکم چي تجزی نه قبلوي لکه نسب او داسي نورا هغه به د هر شریک حق کي په بشپړه توګه داسي ثابتيږي چي ګواکي دهر یوه سره ا په هغه کي ابل هیڅوک شریک نسته ا ځکه چي په استحقاق کي دواړه سره برابر دي ا إِلَّا إِذَا كَانَ أَحَدُ الشَّرِيكَيْنِ أَبًا لِلْآخَرِ خودا چي کله یو شریک د بل شریک پلار وي ایعني دواړه شرکان په خپل مینځ کي سره پلار او زوی وي ا أَوْ كَانَ أَحَدُهُمَا مُسْلِمًا وَالْآخَرُ ذِمِّيًّا یا یو مسلمان وي او بل ذمي وي انو په دې

صورت کي به پلار او مسلمان ته ترجيح ورکول کيږي او بچي به دهغه شمارل کيږي | لَوْ جُودِ
الْمَرْجُوحِ إِلَى حَقِّ الْمُسْلِمِ وَهُوَ الْإِسْلَامُ حکه چي د مسلمان په حق کي ترجيح ورکونکی دليل سته. او
 هغه اسلام دی وَفِي حَقِّ الْأَبِ وَهُوَ مَالُهُ مِنَ الْحَقِّ فِي نَصِيبِ الْإِبْنِ او د پلار په حق کي اهم ترجيح
 ورکونکی دليل سته | او هغه دا چي د زوی په حصه | او مال | کي د پلار حق سته وَسُرَّوْرُ النَّبِيِّ
ﷺ فِيمَا رَوَى لَأَنَّ الْكُفَّارَ كَانُوا يَطْعَنُونَ فِي نَسَبِ أَسَامَةَ او دامام شافعي رَجَبَهُ الله په روايت سوي
 حديث کي د نبی ﷺ د خوشحالېدلو وجه دا وه چي کفارو به د حضرت أسامه رضي الله عنه د نسب په باره
 کي عيب لگوي | او هغه ته به يې د خپل نسب د شکمن کېدلو پېغور او تانه ورکول | وَكَانَ قَوْلُ
الْقَائِفِ مُقْطَعًا لَطْفَنَهُمْ او د قياغه شناس امجزز مدلجي | قول دهغو د عيب او پېغور | لپاره
 غوڅونکی | او ختمونکی | او فَسَرَّ بِهِ نو په دې وجه نبی ﷺ په هغه خوشحاله سو | خلاصه د کلام
 دا سوه چي که چيري دواړه شريکان يو خای دعوی وکړي (چي دازما بچي دی)، او د دواړو په حق
 کي داسي خبره نه وي چي دهغه په وجه يوه شريک ته ترجيح ورکول سي، نو همدا فيصله به
 کيږي چي بچي به د دواړو زوی شمارل کيږي | وَكَانَتْ الْأَمَةُ أُمُّ وَلَدٍ لَهَا او [دهغه بچي] مور به د
 دوی دواړو أم ولد وي لِصَحَّةِ دَعْوَةِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا فِي نَصِيبِهِ فِي الْوَلَدِ حکه چي د [بچي] په هکله | دهر
 شريک دعوی په خپله حصه کي صحيح ده فَيَصِيرُ نَصِيبُهُ مِنْهَا أُمَّ وَلَدٍ لَهُ تَبَعًا لَوَلَدِهَا لهذا له
 مينځي | څخه به دهر شريک حصه دهغه لپاره أم ولد وي | د بچي په متابعت کي | ايغني د دواړو دعوی
 صحيح ده، نو حکه به مور د بچي تابع کيږي او د دواړو شريکانو أم ولد به جوړيږي | وَعَلَى كُلِّ وَاحِدٍ
مِنْهُمَا نِصْفُ الْعَقْرِ او په دوی دواړو کي به پر هر شريک نيم عقر واجب وي قَصَاصًا بِمَا لَهُ عَلَى الْآخَرِ
 د دې لپاره چي دا | انصف عقر | دهغه شي بدل سي | کوم چي د يوه شريک پر هغه بل واجب دی | ايغني
 د هر يوه نصف عقر به دهغه حصې او حق په مقابل کي راسي | کوم چي په مينځه کي يوه او بل ته حاصل دی، (خو
 څرنګه چي دلته پر دواړو نصف عقر واجب دی، نو حکه به دواړه مقاصد سره کوي | ايغني يو شريک به بل شريک ته
 وايي چي زما کوم نصف عقر چي پر تا واجب دی، هغه زما په نصف عقر کي راڅخه قبول کړه!!، نو په دې توګه به
 پر دواړو هيڅ شی واجب نه سي) | أَوْ يَرِثُ الْإِبْنُ مِنْ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِيرَاثَ ابْنٍ ګاڼل او هغه بچي به په دوی
 کي له هر شريک څخه د کامل زوی په څير ميراث حاصلوي | ايغني بچي به دهر شريک کامل

وارث جوړېږي | إِنَّهُ أَكْرَهُ لَهُ بِمِيرَاثِهِمْ ځکه چې هر شریک د بچي لپاره د ټوله میراث اقرار کړی دی وَهُوَ حَقٌّ فِي حَقِّهِ او دا اقرار د هر شریک په حق کې حجت دی وَيَرْتَابُ مِنْهُ مِيرَاثُ أَبِي وَاحِدٍ او دا دواړه شریکان به له هغه بچي څخه د یوه پلار په څیر میراث حاصلوي لَا اسْتِوَاءَ بَيْنَهُمَا فِي السَّبَبِ ځکه چې دواړه په سبب کې سره برابر دي | یعنې دواړو شریکانو [پلارانو] ته به د زوی په مال کې د یوه پلار د میراث په څیر میراث حاصلېږي، او د یوه پلار میراث به د دواړو په مینځ کې مشترک وي، ځکه چې دواړه په دعویٰ کې سره برابر دي | یعنې دواړو دعویٰ کړې ده | كَبَا إِذَا أَقَامَا الْبَيِّنَةَ لکه په هغه صورت کې چې کله دواړه شریکان گواهان پېش کړي | نو په دې صورت کې به هم دواړو ته له بچي څخه فقط د یوه پلار په څیر میراث حاصلېږي او فقط د یوه پلار میراث به د دواړو په مینځ کې مشترک وي |.

اللغات: «مُتَجَرِّئَةً» د تفعل اسم فاعل دی: متجزي کېدونکی (جزء جزء کېدونکی)، ټوکره ټوکره کېدونکی، حصه حصه کېدونکی، «کَمَلًا» په بشپړه توګه (کاملاً)، «سُرُورًا» خوشحالي (خوشالي).

تشریح: عبارت په ترجمه کې تشریح سو.

د خپل مکاتب مینځه ام ولد جوړول

وَإِذَا وَطِئَ الْمَوْلَى جَارِيَةَ مُكَاتِبِهِ او کله چې مالک د خپل مکاتب د مینځي سره وطي وکړي فَجَاءَتْهُ بِوَلَدٍ او [ایا] مینځه بچی وزېږوي فَادْعَاهُ او مالک په هغه بچي دعویٰ وکړي فَإِنْ صَدَّقَهُ الْمُكَاتِبُ نو که مکاتب د هغه تصدیق وکړي ثَبَّتَ نَسَبُ الْوَلَدِ مِنْهُ نو د مالک سره د هغه بچي نسب ثابتېږي وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ: أَنَّهُ لَا يُعْتَبَرُ تَصَدِيقُهُ او له امام ابویوسف رحمه الله څخه روایت دی: چې د مکاتب د تصدیق اعتبار به نه کیږي اعْتِبَارًا بِالْأَبِ يَدْعَى وَلَدًا جَارِيَةَ ابْنِهِ په هغه پلار باندې په قیاس کولو سره کوم چې د خپل زوی په مینځي دعویٰ وکړي وَوَجْهُ الظَّاهِرُ هُوَ الْفَرَقُ: أَنَّ الْمَوْلَى لَا يَمْلِكُ التَّصَرُّفَ فِي أَكْسَابِ مُكَاتِبِهِ د ظاهر روایت دلیل اکوم چې د مکاتب او د زوی د مینځي په مینځ کې د فرق دلیل هم دی | دا دی: چې مالک د خپل مکاتب په گټو [او مال] کې هیڅ ملکیت نه لري حَتَّى لَا يَتَمَلَّكَ هُمَا وَجْهٌ دِهِ چې مالک د خپل مکاتب د گټي [او مال] مالک جوړېدلای نه سي وَالْأَبُ يَمْلِكُ

تَمْلِكُهُ او پلار د زوی د گتي (او مال) د مالک جوړېدلو ملکیت لري ایعني پلار د زوی د مال مالک جوړېدلای سي أَفَلَا مُعْتَبَرٌ بِتَصَدِيقِ الْإِبْنِ نو ځکه به اد پلار په حق کي اد زوی تصدیق لره هیڅ اعتبار نه وي وَعَلَيْهِ عَقْرُهَا او پر مالک به د دې مینځي عقر واجب وي لَأَنَّهُ لَا يَتَقَدَّمُ الْبَلَدُ ځکه چي د مالک له وطي څخه ملکیت مخکي نه دی ایعني تروطي مخکي مالک د مینځي مالک جوړ سوی نه دی لِأَنَّ مَالَهُ مِنَ الْحَقِّ كَافٍ لِصَحَّةِ الْإِسْتِيلَادِ ځکه مالک لره چي کوم حق حاصل دی هغه د اُم ولد جوړولو د صحیح کېدلو لپاره کافي دی لَمَّا نَذَرَ كَرَهُ د هغه دلیل په وجه کوم چي به موز اوروسته اذکر کړو وَقِيمَةُ وَلَدِهَا او پر مالک اد دې مینځي د بچي قیمت اهم واجب دی لَأَنَّهُ فِي مَغْنَى الْغُرُورِ ځکه چي مالک د دوکه سوي سړي په معنی سره دی حَيْثُ إِنَّهُ اعْتَمَدَ دَلِيلًا وَهُوَ أَنَّهُ كَسَبَ كَسْبَهُ ځکه چي هغه پریو دلیل اعتبار وکړی او هغه دا چي د خپل مکاتب گټه او مال ایې حاصل کړی او په هغه کي یې تصرف وکړی، یعنی د مکاتب مال یې خپل مال وهڅی أَفَلَمْ يَرْضَ بِرَقْمٍ لهذا هغه د دې بچي په غلام جوړولو راضي نه سو فَيَكُونُ حُرًّا بِالْقِيمَةِ ثَابِتِ النَّسَبِ مِنْهُ نو ځکه به دا بچی د قیمت په عوض کي آزادېږي او د مالک سره به یې نسب ثابتېږي وَلَا تَصِيرُ الْجَارِيَةُ أُمًّا وَلَدُهَا او دا مینځه د مالک اُم ولد نه گرځي لَأَنَّهُ لَا مِلْكَ لَهُ فِيهَا حَقِيقَةً ځکه چي په هغې کي حقیقتاً د مالک ملکیت نسته كَثَانِي وَلَدِ الْغُرُورِ لکه څرنګه چي د مغرور ادوکه سوي سړي ا په بچي کي امینځه د مالک اُم ولد نه جوړېږي وَإِنْ كَذَّبَهُ الْمَكَاتِبُ فِي النَّسَبِ او که مکاتب د نسب په هکله د خپل مالک تکذیب وکړي لَمْ يَفُتْ نو اد مالک سره د بچي انسب نه ثابتېږي لِإِيَّائِهَا أَنَّهُ لَا بُدَّ مِنْ تَصَدِيقِهِ د هغه دلیل په وجه کوم چي موږ بیان کړی چي د مکاتب تصدیق ضروري دی فَلَوْ مَلَكَهُ يَوْمًا او که مالک یو ورځ د دې بچي مالک جوړ سي ثُمَّ نَسَبَهُ مِنْهُ نو د مالک سره د هغه نسب ثابتېږي لِقِيَامِ الْمُوجِبِ وَذَوَالِ حَقِّ الْمَكَاتِبِ ځکه چي سبب او د مکاتب حق زاعلېدل قائم او موجود اسو إِذْ هُوَ الْبَائِمُ ځکه چي همدا شی مانع وو.

اللغات: ﴿صَدَّقَهُ﴾ د تفعیل ماضي ده: تصدیق کول، رېښتونی گڼل (څوک په خپل قول کي رېښتونی شمارل، د چا سره خبره منل)، ﴿اَلَسَّابُ﴾ جمع د گسب ده: گټه (مراد ځني گټل سوی مال دی)، ﴿لَا يَمْلِكُ﴾ د تفعیل له باب څخه د نفی معلوم صیغه ده: یو څوک دیو شي مالک جوړېدل. مالک کېدل، ﴿عُقِرَ﴾ مهر، دوطي او جماع جرمانه (دوطي او جماع قیمت).

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو مالک د خپل مکاتب د مینځي سره وطي وکړي، اوله مینځي څخه بچی پیداسي، او مالک په هغه بچی دعوی وکړي، نو محض په دعوی سره هغه بچی د مالک سره ثابت النسب نه گرځي، ها! که مکاتب د هغه تصدیق وکړي چي دازماد مالک بچی دی، نو بیا د مالک سره د هغه بچی نسب ثابتیږي، همدا د جمهورو فقهانو قول دی او همدا ظاهر روایت دی، د دې په خلاف له امام ابو یوسف رَجَه الله څخه په غیر ظاهر روایت کي دا قول نقل سوي دي چي د مکاتب له تصدیق څخه بغیر محض د مالک په دعوی سره هغه بچی د مالک سره ثابت النسب گرځي، او د مکاتب تصدیق ته هیڅ ضرورت نسته، لکه کله چي یو سړی چي د خپل زوی د مینځي په بچی دعوی وکړي، نو محض په دعوی سره هغه بچی د زوی د پلار سره ثابت النسب گرځي او د زوی تصدیق ته هیڅ ضرورت نسته، همداسي به دلته هم دا حکم وي.

وجه ظاهر الرواية إلخ: د ظاهر روایت دلیل دادی چي مالک ته د خپل مکاتب په گټل سوي مال کي د تصرف حق نسته، همدا وجه ده چي د ضرورت په وخت کي مالک (مولی) د خپل مکاتب د گټل سوي مال مالک جوړېدلای نه سي، د دې په خلاف پلار ته د "أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَيِّكَ" په حدیث سره د خپل بچی په مال کي د تصرف کولو بشپړ حق سته، او پلار د ضرورت په وخت کي د خپل زوی د مال مالک هم جوړېدلای سي، نو په دې وجه د پلار په حق کي د زوی د تصدیق هیڅ ضرورت نسته، لېکن د مالک په حق کي د مکاتب تصدیق ضروري دی، او همدا د مکاتب د مینځي او د زوی د مینځي او د هغې د بچی په مینځ کي د فرق دلیل هم دی.

وعليه عقرها إلخ: څرنګه چي دلته مالک د مینځي مالک جوړ سوی نه دی، نو ځکه به پر هغه عقر (دوطي قیمت) لازم وي.

وقیمة ولدها الخ: دبل چا د مینځي سره په دې گومان وطي کول چي دا زما مینځه ده. داسي مینځي ته د مغرور مینځه وايي (يعني د دوکه سوي سري مینځه، ځکه چي هغه په خپل گومان سره دوکه سو). او د مغرور (دوکه سوي) سري حکم دا دی چي هغه به مینځي ته عقروړ کوي. او د بچي قیمت به هم اداء کوي. او دلته هم مالک د مغرور په درجه کي دی چي د مکاتب مینځه يې خپله مینځه گنلې ده او پريوه دليل يعني دخپل مکاتب پر مال يې اعتماد کړی دی او په هغه کي يې تصرف کړی دی او په بچي کي هغه ته لږ غوندي ملکیت هم حاصل نه دی، نو ځکه به هغه د دې بچي قیمت اداء کوي. تر قیمت اداء کولو وروسته بچي آزادېږي، او د مالک سره د هغه نسب ثابتېږي.

ولا تصير الجارية الخ: څرنګه چي په مینځه کي د مالک هيڅ ملکیت نسته، نو ځکه دا مینځه د هغه ام ولد نه جوړېږي. لکه څرنګه چي د "ولد المغرور" په صورت کي مینځه د مالک ام ولد نه جوړېږي.

وان كذب المكاتب الخ: او که په پورتنۍ مسئله کي مکاتب دخپل مالک انکار وکړي (چي دا ستا بچي نه دی)، نو د بچي نسب د مالک سره نه ثابتېږي، ځکه چي دا مینځه د مکاتب ده، او د هغه تصديق ضروري دی، او که هغه انکار وکړي، نو نسب نه ثابتېږي (او بل دا چي د مکاتب دانکار کولو په وجه مینځه د مالک فراش جوړه نه سوه، نو په دې وجه به هم نسب نه ثابتېږي).

فلو ملکه الخ: د مکاتب دانکار کولو په وجه خو د بچي نسب د مالک سره نه ثابتېدی، لېکن که مالک (مولی) د هغه بچي مالک جوړ سو، نو بيا د هغه نسب ثابتېږي. ځکه چي اوس د نسب ثابتېدلو موجب (يعني د مالک اقرار) موجود سو. او د مکاتب چي کوم حق وو (يعني د بچي پر مور د مکاتب ملکیت) هغه هم زائل سو، نو اوس هيڅ خنډ او ممانعت پاته نه سو او لاره بالکل صفا سوه. فقط والله أعلم وعلیه اتم

کتاب الایمان

(دا) کتاب د قسمونو (دا حکامو په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې د نکاح، طلاق، او عتاق مسئلې بیان سوې چې په هغوی کي ځيني وخت د قسم او یمین ضرورت هم پېښېږي، او څرنگه چې دا ضرورت بالکل په آخر او انتهاء کي پېښېږي، نو ځکه صاحب د کتاب له ټولو بابونو څخه وروسته اوس "کتاب الایمان" بیانوي.

د یمین لغوي او اصطلاحي معنی: د یمین لغوي معنی ده: قوت، طاقت، په سپېڅلي قرآن کي ذکر سوي دي "لَا خُذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ"، په دې آیت کي له "يَمِين" څخه مراد قوت دی.

د یمین شرعي او اصطلاحي معنی ده: "عَقْدٌ يَقْوَى بِهِ عَزْمُ الْحَالِفِ عَلَى الْفِعْلِ أَوْ التَّوَكُّلِ" (یعني قسم یو داسي عقد دی چې دهغه په ذریعه دیو کار پر کولویا نه کولو د قسم کونکي (قسم اخیستونکي) سړي عزم مضبوطېږي).

یمین (قسم) پر درې قسمه دی: ① یمین غموس، ② یمین منعده، ③ یمین لغو، د ټولو تفصیل به په کتاب کي ذکر سي.

د قسم (یمین) اقسام او د یمین غموس تعریف

قَالَ: الْإِيمَانُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَهْوَ: الْيَمِينُ الْغَمُوسُ وَيَمِينُ مُنْعَدَّةٌ وَيَمِينُ لَفْوٍ فَرَمَائِي: چې قسمونه پر درې

قسمه دي: ① یمین غموس ② یمین منعده ③ یمین لغو فَالْغَمُوسُ هُوَ الْخَلْفُ عَلَى أَمْرِ مَا هُوَ

يَتَعَدُّ الْكَذِبَ فِيهِ نُوْ غَمُوسٌ پريو تېر سوي کار قسم اخیستل [قسم کول] دي چې په هغه کي انسان قصداً درواغ وايي یعني د غموس معنی ده: په تېر سوي وخت کي قصداً پريو کار درواغو قسم

اخیستل فَهَذِهِ الْيَمِينُ يَأْتُمُّ فِيهَا صَاحِبُهَا په دې قسم کي قسم اخیستونکی گناهکاره کېږي لِقَوْلِهِ

مَنْ حَلَفَ ① كَاذِبًا أَدْخَلَهُ اللَّهُ النَّارَ ځکه چې نبی ﷺ فرمایلي دي: څوک چې د دواغوو قسم

واخلي، الله تعالى به دوبرخ ته هغه داخل کړي وَلَا كُفَّارَةً فِيهَا إِلَّا الثُّوبَةُ وَالْإِسْتِغْفَارُ او په دې قسم
ایمین غموس ا کي کفار نهسته، ما سواله توبې او استغفار شخه وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: فِيهَا الْكُفَّارَةُ او
امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: چي په دې کي کفار نهسته لِأَنَّهَا شَرَعَتْ لِرَفْعِ ذَنْبِ هَذَا حُرْمَةِ اسْمِ اللهِ
تَعَالَى حُكْمٌ چي کفار د هغه گناه د ختمولو لپاره مشروع سوې ده په کومه گناه سره چي د الله د نامه
بې حرمتي وسي وَقَدْ تَحَقَّقَ بِالْإِسْتِشْهَادِ بِاللَّهِ كَاذِبًا او د الله په نامه سره په درواغه او په ناحقه ا
گواهی ورکولو کي اهم ادا گناه ثابتیږي فَأَشْبَهَ الْبُغْضُودَةَ نودا د یمین منعده سره مشابه سو وَلَكِنَّا:
أَنَّهَا كَبِيرَةٌ مَحْضَةٌ زَمْرُودٌ لَدَى: چي یمین غموس محض یوه کبیره گناه ده: وَالْكَفَّارَةُ عِبَادَةٌ
تَبْأَدَى بِالْقَوْمِ او کفار داسي عبادت دی کوم چي دروژې په ذریعه اداء کیږي وَيُسْتَرْطَفُ فِيهَا النِّتَّةُ او
په هغه کي نیت اهم ا شرط وي فَلَا تَنَاطُ بِهَا لِهَذَا كَبِيرَةٌ گناه سره به کفار نه متعلق کیږي
بِخِلَافِ الْبُغْضُودَةِ په خلاف د یمین منعده لِأَنَّهَا مُبَاحَةٌ حُكْمٌ چي هغه مباح اروا دی وَلَوْ كَانَ فِيهَا
ذَنْبٌ فَهُوَ مُتَأَخِّرٌ مُتَعَلِّقٌ بِاخْتِيَارٍ مُبْتَدَأٍ او که څه هم په هغه کي گناه نه هغه اتر قسم ا وروسته
ده او دنوي اختیار سره متعلق ده وَمَا فِي الْقُبُوسِ مُلَازِمٌ او په یمین غموس کي گناه اتر قسم سره ا
لازم ده ایعني په یمین غموس کي په هغه گړي انسان گناهکاره کیږي أَفِيئْتُمْ الْإِلْحَاقُ نو ځکه به
یمین غموس د یمین منعده سره لاحقول او یو پر بل قیاسول اصحیح نه وي.

اللغات: ﴿الْإِيمَانُ﴾ جمع دِیْمَانٌ ده: قسم، سوگند، لوره، ﴿أَضْرَبَ﴾ جمع دَضْرَبٌ ده: قسم، نوع،
﴿يَتَعَنَّدُ﴾ د تفعل مضارع ده: قصدا یو کار کول (په قصده یو کار کول)، ﴿هَتَكَ﴾ د ضرب ماضی
ده: سپکاوی کول (توهین)، بې حرمتي او ناقدری کول، ﴿حُرْمَةٌ﴾ احترام، ﴿اِسْتِشْهَادٌ﴾ داستفحال
مصدر دی: گواه جوړول، گواه درول، ﴿لَا تَنَاطُ﴾ دفتح له باب شخه دنفی صیغه ده: متعلق کېدل.
تشریح: صورت د مسئلې: دادی چي قسم (یمین) پر درې قسمه دی چي په هغوی کي اول قسم
غموس دی، د غموس تعریف دادی چي پریو تېر سوي کار یا خبري قسم و خوړل سي، مثلاً یوه
سړي پروڼ ډوډۍ خوړلې وي، لېکن هغه درواغ ووايي او قسم واخلي چي "قسم په خدای ما پروڼ
ډوډۍ خوړلې نه ده"، نو دې ته یمین غموس (د غموس قسم وایي)، غموس ډوبېدلو او غرقېدلو ته

وايي، څرنګه چي دا قسم خوړونکي هم په ګناهونو کي غرقېږي، نو ځکه هغه ته يمين غموس وايي، په حديث مبارک کي ذکر سوي دي ”چي څوک ددروغو قسم واخلې، الله تعالى به هغه دوبرخ ته داخل کړي“، او په دوبرخ کي فقط ګناهګار کس داخلېږي، نو معلومه سوه چي ديمين غموس اخيستونکي ګناهګار دی، او ددې ګناه د ختمولو لاره توبه او استغفار دی، او زموږ په نېز په دې قسم کي کفار نه سته، لېکن دامام شافعي رَجِهَ اللهُ الله په نېز په يمين غموس کي هم کفار واجب ده.

دامام شافعي دليل: دا دی چي کفار د يو داسي ګناه دليري کولو لپاره مشروع سوې ده چي په هغه ګناه سره د الله د نامه بې حرمتي او بې عزتي کيږي، او ښکاره خبره ده چي د الله په نامه سره ددروغو قسم خوړل دا د الله د نامه بې حرمتي ده، نو ددې بې حرمتي د ختمولو لپاره به هم کفار مشروع وي، او په دې حواله سره يمين غموس د يمين منعقده سره مشابه دی، يعني څرنګه چي په يمين منعقده کي کفار مشروع ده، همداسي به په يمين غموس کي هم کفار مشروع وي.

زموږ دليل: دا دی چي يمين غموس يوه کبيره ګناه ده، او په دې کي کفار نه سته، لکه څرنګه چي په حديث کي ذکر سوي دي ”خُسُّ مِنَ الْكِبَائِرِ لَا كَفَّارَةَ فِيْهِنَّ...“ چي پنځه داسي کبيره ګناهونه دي چي په هغوی کي کفار نه سته، او په هغه پنځو کي نبي ﷺ يمين غموس هم شمارلی دی، له دې حديث څخه معلومه سوه چي په يمين غموس کي کفار نه سته، او بل دا چي کفار يو داسي عبادت دی کوم چي په روژو سره اداء کيږي، او په هغه کي نيت شرط دی، حالانکي کبيره ګناه عقوبت دی، او د عقوبت لپاره نيت شرط نه وي، نو په دې حواله سره به هم په يمين غموس کي کفار واجب نه وي.

او دامام شافعي رَجِهَ اللهُ الله قياس صحيح نه دی (چي هغه يمين غموس پر يمين منعقده قياسوي)، ځکه چي يمين منعقده مبارح او روا دی، او په يمين منعقده کي چي کومه ګناه ده، هغه سمدستي د حالف (قسم اخيستونکي) سره نه لازميږي، بلکي تر حاثت کېدلو وروسته لازميږي (يعني که چيري حالف هغه کار نه وکړي، نو ګناهګاره کيږي، يعني ګواکي حالف په خپل اختيار سره ځان ګناهګاره کوي، نو په دې وجه پر هغه کفار واجبېږي)، او په يمين غموس کي ګناه تر قسم نه وروسته کيږي (بلکي ددروغو په قسم اخيستلو سره سمدستي حالف ګناهګاره کيږي)، نو ځکه يمين غموس د يمين منعقده سره يو ځای کول او کفار واجبول صحيح نه دي.

مضبوطول (يعني کلک او پوخ قسم اخيستل)، ﴿لَزَجُوْا﴾ دنصر مضارع ده: اميد کول، هيله او توقع کول، ﴿رَجَاءُ﴾ (دراء په فتحه سره): اميد، هيله، توقع، ﴿عَلَّقَ﴾ دتفعيل ماضي ده: معلق کول (پر شی دبل شی سره تړل، څوړند کول).

تشریح: په دې عبارت کي ديمین منعقدده او يمین لغو تعريف او حکم بيان سوی دی. يمین منعقدده دا دی چي یو سړی د مستقبل (راروان وخت) په باره کي قسم واخلې چي دا کار به کوم. مثلاً داسي ووايي "په خدای قسم که ستا کور ته داخل سم" (په الله مي قسم دی چي ستا کور ته به داخل نه سم). یا په مستقبل کي د یو کار نه کولو قسم واخلې، مثلاً داسي ووايي: "په خدای قسم که زه د فلانکي سره خبري وکړم"، اوس که څيري داسې (حالف) په خپل قسم کي حاث سي، يعني قسم مات کړي او د کوم کار قسم چي یې کړی وي، دهغه خلاف عمل وکړي. نو په دې صورت کي پر هغه کفار له لازميږي، دليل دا آيت دی: "لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْأَيْمَانَ" يعني الله تعالى تاسي په لغو قسمونو سره نه نيسي، لېکن تاسي چي کوم کلک او پوخ قسم کړی وي، دهغه په ماتولو سره موني سي، او په يمین منعقدده کي مضبوط او کلک قسم اخيستل کيږي، نو ځکه به ديمین منعقدده په صورت کي دالله له طرفه مؤاخذه او نيوکه کيږي.

وَيَمِينُ اللَّغْوِ إِلَهُ: يمین لغو دا دی چي انسان پر یو تېر سوي کار قسم واخلې، او دده يقين وي چي هغه کار همدا سي سوی دی لکه څرنگه چي ده قسم اخيستی دی، لېکن هغه کار داسي نه وي سوی، نو دې ته يمین لغو ووايي، مثلاً هغه ووايي: "په خدای قسم! زه دې کور ته داخل سوی وم"، حالانکي هغه د کور دروازې ته هم نژدې سوی نه وي، یا مثلاً ووايي: "په خدای قسم! دازيد دی"، لېکن په واقع کي هغه عمر وي، نو دا هم يمین لغو دی، او ددې حکم دا دی چي دالله له سپېڅلي او کریم ذات څخه دا توقع او اميد سته چي پر داسي قسم نيوکه (مؤاخذه) نه وکړي، ځکه چي په خپله رب العالمين دنه نيوکي (عدم مؤاخذه) اعلان کړی دی، فرمايلي يې دي: "لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ"،

لېکن څرنگه چي په يمین لغو کي اختلاف او تفصيل سته، نو په دې وجه امام محمد رحمه الله په صراحت سره د عدم مؤاخذه حکم نه دی ذکر کړی، بلکي هغه يې پر اميد او رجاء پرې ايښی دی (چي له الله څخه دا اميد سته چي پر داسي قسم مؤاخذه او نيوکه نه وکړي، بلکي بخښنه او معافي وکړي).

به يمين كي د قصد، هيري او اكرهه د برابر والي بيان

قَالَ: وَالْقَاصِدُ الْيَمِينُ وَالْمُكْرَهُ سَوَاءٌ فَرَمَايِي: او په قسم كي قصد كونكى كس ايمني
 قصداً قسم اخيستونكى او مجبور كس او هېرونكى كس اتوله اسره برابر دي حَتَّى تَجِبَ الْكُفَّارَةُ
 تردې چي ا په دې دريو سره صورتونو كي ا كفارو واجبيري لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ١: ثَلَاثٌ جُذُوهُنَّ جُذُ
 وَهَزْلُهُنَّ جُذُ: النِّكَاحُ وَالطَّلَاقُ وَالْيَمِينُ حُكْمٌ فِي نَبِيٍّ ﷺ فَرَمَايِي دي: درې شيان داسي دي چي په
 هغوى كي حقيقت هم حقيقت دى او په هغوى كي مسخرې او ٲوكي اهم حقيقت دى
 وَالشَّافِعِيُّ يُخَالِفُنِي فِي ذَلِكَ أَوْ إِمَامٌ شَافِعِي رَحِمَهُ اللَّهُ په دې باره كي زموږ مخالف دى وَسَبُّنِي فِي الْإِكْرَاهِ
 إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او موږ به په كتاب الْإِكْرَاهِ كي انشاء الله ا دې ا بيان وكړو وَمَنْ فَعَلَ الْمُخْلُوفَ عَلَيْهِ
 مُكْرَهَا أَوْ نَاسِيًا فَهُوَ سَوَاءٌ او څوك چي مجبور يا په هيره محلوف عليه كار وكړي نو دا ادواړه اسره
 برابر دي إِنَّ الْفِعْلَ الْحَقِيقِيَّ لَا يَنْعَدُ بِإِلْكَرَاهٍ حُكْمٌ چي فعل حقيقتاً په اكرهه اجبر اسره نه نيسي
 كيږي وَهُوَ الشَّرْطُ او همدا حقيقتاً د فعل موجود بدل ا شرط دي ايمني د كوم كار قسم چي انسان
 وكړي (چي هغه ته محلوف عليه كار وائي)، نو انسان د هغه په كولو سره حانث كيږي، او په اكرهه كي هم
 انسان هغه كار كوي، داسي نه ده چي د اكرهه په صورت كي هغه دغه كار (محلوف عليه) نه كوي،
 بلكي د اكرهه په صورت كي هم د هغه له طرفه دا كار صادر كيږي ا وَكَذَلِكَ إِذَا فَعَلَهُ وَهُوَ مُغَيَّرٌ عَلَيْهِ أَوْ
 مَجْبُورٌ او همدارنگه كله چي يو څوك محلوف عليه كار وكړي په داسي حال كي چي هغه بهي
 هوښه وي يا لهوني وي لِتَحَقُّقِ الشَّرْطِ حَقِيقَةً حُكْمٌ چي په حقيقت كي شرط موجود سو وَلَوْ كَانَتْ
 الْحِكْمَةُ رَفْعَ الذَّنْبِ فَالْحُكْمُ يُدَارِعُ عَلَى دَلِيلِهِ وَهُوَ الْحِنْثُ او كه چيري د كفارې حكمت د گناه ليري
 كول وي نو د حكم دار و مدار به د گناه پر دليل وي، او هغه حانث كېدل دي لَا عَلَى حَقِيقَةِ الذَّنْبِ نه د
 گناه پر حقيقت ايمني د حكم دار و مدار به د گناه پر حقيقت نه وي ا.

اللغات: ﴿قَاصِدٌ﴾ د نصر اسم فاعل دى: قصد كونكى، اراده كونكى، ﴿مُكْرَهُ﴾ د افعال اسم مفعول
 دى: مجبور كړى سوى سړى (هغه كس چي په زوره يو څوك كار په وكړي)، ﴿جُذُ﴾ د "هزل" ضد

دی: رښتیا وړنا (یعنې په مسخرو سره یوه خبره نه کول، بلکې رښتیا ویل)، حقیقت ویل، قصد او په اراده سره ویل، ﴿هَؤُلَ﴾ مسخري، ټوکی، ملنډي، وشتي، ﴿مَحْلُوفٌ عَلَيْهِ﴾ پر کوم شي یا خبره چې قسم واخیستل سي، هغه ته ”محلوف علیه“ وایي، ﴿يُذَارُ﴾ دنصر مضارع مجهوله ده: دائر کېدل، مدار کېدل، ﴿جُنْثٌ﴾ دسمع مصدر دی: قسم ماتول (قسم خوړل)، حانث کېدل.

تشریح: صورت د مسئلې: دای چې قصداً قسم اخیستونکی، او څوک چې پر قسم اخیستلو مجبور کړی سي، او په هره قسم اخیستونکي، دادرې سره کسان د کفارې په وجوب کي مساوي او برابر دي. اوله دوی څخه چې کوم کس هم په خپل قسم کي حانث سي، پر هغه کفاره واجیبري؛ ځکه چې کفاره له هغه درو شيانو څخه ده چې په هغوی کي مسخره هم د قصد او حقیقت په څیر ده، یعنې څرنګه چې په هغوی کي د قصد او حقیقت سره حکم متعلق کیږي، همداسي په هغوی کي د بېله قصد او بېله حقیقت (ویل) سره هم حکم متعلق کیږي، او هغه دادرې شيان دي: ① نکاح، ② طلاق، ③ قسم (یمین).

والشافعي يخالفنا إلخ: فرمایي چې امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ داکراه او هیري په یمین کي زموږ مخالف دی، یعنې که یو څوک پر قسم اخیستلو مجبوره کړی سي، نو د امام شافعي په نیز د هغه قسم نه واقع کیږي، همدارنګه که څوک په هره قسم واخلي، نو د امام شافعي په نیز هغه نه حانث کیږي، او ددې پوره بحث به انشاء الله په باب الإکراه کي ذکر سي.

ومن فعل إلخ: ددې حاصل دای که یو سړی داسي قسم واخلي چې فلانکی کار به نه کوم، لېکن بیا داسې پر هغه کار مجبور کړی سي او دې هغه کار وکړي، یا په هره هغه کار وکړي، نو په دې دواړو صورتونو کي هغه حانث کیږي؛ ځکه چې د حانث کېدلو شرط دای چې حقیقتاً فعل موجود سي، او دلته حقیقتاً فعل موجود سو، ځکه چې په اکراه او هیري سره حقیقتاً فعل نه معلوم کیږي، بلکې په اکراه او هیري کي هم فعل اداء کیږي که څه هم فاعل هغه په رضا او خوښي سره نه اداء کوي، لېکن فعل خو خامخا اداء کیږي، او حنث (حانث کېدل) د فعل د اداء کولو سره متعلق دی، نو ځکه به په دې صورتونو کي فاعل حانث کیږي، او کله چې هغه حانث کیږي نو ښکاره خبره ده چې پر هغه به کفاره هم لازم وي.

وکنذا إذا فعله إلخ: فرمایي: که یو سړی د بې هوښۍ یا لهو تنوب په حالت کي محلوف علیه کار وکړي، مثلاً یو سړی دیو شي نه خوړلو قسم کړی وي، او د بې هوښۍ یا لهو تنوب په حالت کي هغه وخوري، نو داسې هم په خپل قسم کي حانث کیږي، او پر هغه به کفاره لازم وي؛ ځکه چې د حانث کېدلو شرط یعنې فعل حقیقتاً موجود سو.

ولو كانت الحكمة إلخ: په دې سره دیو مقدّر سوال جواب ورکوي، سوال دای چې موږ اوږدې دي چې د کفارې د اداء کولو حکمت د ګناه لیري کول او محوه کول دي، او بې هوښه او مجنون انسان دواړه د شریعت په خطاباتو سره مکلف نه دي، نو تاسي پر هغو څنګه کفاره واجبوی؟

د دې په جواب کې صاحب هدایې فرمایي چې که موږ ستاسې سره دا خبره و منو چې د کفارې حکمت د گناه ختمول او محوه کول دي، نو د حکم مدار به د گناه (ذنب) پر دلیل وي، نه د گناه پر حقیقت، او د گناه دلیل حاث کېدل دي، او حاث کېدل د حقیقتاً فعل د مستحق کېدلو سره متعلق دي، او د بې هوښه او لېونی کس څخه که څه هم د گناه صلور نه کیږي، لېکن د فعل صلور خو خامخا ځني کیږي. والله أعلم وعلیه أتم

بَابُ مَا يَكُونُ يَمِينًا وَمَا لَا يَكُونُ يَمِينًا

(دا) باب د هغو الفاظو (په بیان کې) دی کوم چې قسم وي او کوم چې قسم نه وي (يعني کوم الفاظ چې قسم شمارل کیږي او کوم چې قسم نه شمارل کیږي)

د قسم د الفاظو بیان

قَالَ: وَالْيَمِينُ بِاللّٰهِ تَعَالٰی اَوْ بِاَسْمِ آخَرٍ مِنْ اَسْمَاءِ اللّٰهِ تَعَالٰی كَالرَّحْمٰنِ وَالرَّحِیْمِ فرمایي: او اقسام منعقد کیږي او صحیح کیږي ادا الله تعالی په لفظ سره یا د الله تعالی په نومونو کې په یو نوم سره لکه رَحْمٰن اَوْ رَحِیْم اَوْ بِصِفَةٍ مِنْ صِفَاتِهِ الَّتِي يُخَلِّفُ بِهَا عَنْ قَوْلِهِ اللّٰهُ وَجَلَالِهِ وَكَرْبُيَاتِهِ یا د الله په صفتونو کې په هغه صفت سره چې په هغه سره په عرف کې قسم اخیستل کیږي لکه د الله عزت امثلاً عرب وایي چې د الله په عزت می قسم دی او لکه د الله جلال اِشَان او شوکت او د الله لویي لِأَنَّ الْخَلِيفَ بِهَا مُتَعَارَفٌ حُكْمٌ چې په دې الفاظو او صفاتو سره قسم اخیستل په عرف کې مشهوره ارواح ادي وَمَعْنَى الْيَمِينِ وَهُوَ الْقُوَّةُ حَاصِلَةٌ او دیمین معنی 'چې هغه قوت دی' په دې الفاظو او صفاتو سره حاصله ده یعنی دیمین معنی ده: قوت حاصلول، او په دې نومونو په قسم اخیستلو سره دیو کار پر کولو یا نه کولو قوت حاصلیږي لِأَنَّهُ يُعْتَقَدُ تَعْظِيمَ اللّٰهِ وَصِفَاتِهِ حُكْمٌ چې هغه اقسام اخیستونکي ادا الله او د هغه د صفاتو د تعظیم عقیده لري فَصْلٌ ذِكْرُ مَا لَا يَكُونُ يَمِينًا نو د دې الفاظو او صفاتو ا ذکر کول به ا د قسم اخیستونکي ا داماده کولو او منع کولو صلاحیت لري اخلاصه دا چې د قسم اخیستلو مقصد دا وي چې د هغه د کولو یا نه کولو قوت حاصل سي، او په دې نومونو سره قوت حاصلیږي،

نو حڪم ددي نومونو په ذريعه قسم اخيستل کېدای سي. پوره تفصيل به په تشرېح کي ذکر سي |
قَالَ: إِلَّا قَوْلُهُ: وَعَلِمَ اللَّهُ فَرَمَائِي: مگر د قسم اخيستونکي دا قول: دالله په علم سره مي قسم دی
فَرَأَيْتَهُ لَا يَكُونُ يَمِينًا نو دا قسم نه دی | يعني په دې سره هغه قسم کونکي نه گرځي | لَأَنَّهُ غَيْرُ مُتَعَارَفٍ
حکمه چي | په دې لفظ سره قسم اخيستل | په عرف کي مشهور نه دي | وَلَأَنَّهُ يُدْكَرُ وَيُرَادُ بِهِ الْعُلُومُ
او حکم | کله چي | دالله علم ذکر کيږي | نو | په هغه سره معلوم مراد يږي | يُقَالُ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ عَلَيْنَا
أَيُّ مَعْلُومَكَ ويل کيږي: ای الله ستا د علم مطابق موږ ته بخښنه وکړه! يعني ستا د معلومات مطابق
امور ته بخښنه وکړه! (يعني اي الله! موږ هغه ټوله گناهونه وبخښه! کوم چي زموږ څخه هېر او
نامعلوم دي او تا ته معلوم دي) | وَلَوْ قَالَ: وَغَضِبَ اللَّهُ وَسَخَطَ او که هغه ووايي: دالله په غضب سره
مي قسم دی او دالله په ناراضۍ سره مي قسم دی لَمْ يَكُنْ حَالِفًا نو | په دې سره | هغه قسم کونکي نه
گرځي | يعني په دې سره دهغه قسم نه صحيح کيږي او په دې سره هغه قسم اخيستونکي نه
شمارل کيږي | وَكَذًا وَرَحْمَةُ اللَّهِ او همدارنگه | قسم کونکي نه گرځي کله چي ووايي | دالله په
رحمت سره مي قسم دی | لَأَنَّ الْحَلْفَ بِهَا غَيْرُ مُتَعَارَفٍ حکمه چي په دې | الفاظو | سره قسم اخيستل
په عرف کي مشهور نه دي | وَلَأَنَّ الرَّحْمَةَ قَدْ يُرَادُ بِهَا أَثَرُهَا وَهُوَ الْبَطَرُ أَوْ الْجَنَّةُ او حکم کله په رحمت
سره د رحمت اثر مراد يږي چي هغه باران يا جنت دی | وَالْغَضَبُ وَالسَّخَطُ يُرَادُ بِهِمَا الْعُقُوبَةُ او په
غضب او ناراضۍ سره عقوبت | او سزا | مراد يږي | وَمَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللَّهِ لَمْ يَكُنْ حَالِفًا او څوک چي له
الله څخه بغير په بل شي سره قسم واخلي، نو هغه قسم کونکي نه گرځي | كَالْثَبِّي وَالْكَفْبَةِ لکه د نبي
او کعبې قسم | لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَنْ كَانَ مِنْكُمْ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللَّهِ أَوْ لِيَذَرْ حکم نبي ﷺ فرمايلي دي:
څوک چي په تاسي کي قسم کول او قسم اخيستل اغواږي نو هغه دي په الله سره قسم واخلي يا
دي قسم پرېږدي | وَكَذًا إِذَا حَلَفَ بِالْقُرْآنِ او همدارنگه | هغه قسم کونکي نه گرځي | کله چي په
قرآن سره قسم واخلي | لَأَنَّهُ غَيْرُ مُتَعَارَفٍ حکمه چي | په قرآن سره قسم اخيستل هم | په عرف کي
مشهوره نه دي | اخو زموږ د پښتو په عرف کي رواج دي او پر هره خبره قرآن اخيستل کيږي، نو حکم به زموږ په

عرف كي قسم كونكى مرعيا أَقَالَ ﷺ: مَعْنَاهُ: أَنْ يَقُولَ: وَالنَّبِيِّ وَالْقُرْآنِ صاحب دهدياى رَجَبَهُ الله فرمايى: ددې مطلب دادى چي انسان اداسي اووايي: په نبي سره مي قسم دى او په قرآن سره مي قسم دى أَمَّا لَوْ قَالَ: أَنَا بَرِيٌّ مِنْهُمَا لېكن كه هغه ووايي: چي زه له نبي او قرآن څخه بري اېزاره ايم اكه مي دا كار وكړى يامي دا كار نه وكړى أَيَكُونُ يَمِينًا نو دا قسم دى لَأَنَّ التَّكْبِيرَ مِنْهُمَا كُفْرٌ ځكه چي له نبي او قرآن څخه بري كېدل كفر دي.

اللفات: ﴿يَعْتَقِدُ﴾ دافتعال مضارع ده: عقیده لرل. ﴿حَامِلٌ﴾ دضرب اسم فاعل دى: پارونكى. هڅونكى، اماده كونكى. ﴿مَالِعٌ﴾ دفتح اسم فاعل دى: منع كونكى. ﴿سَخَطٌ﴾ ناراضى (ناراضه كېدل)، ناخوښي، ﴿عُقُوبَةٌ﴾ سزا، ﴿لَيْدَزٌ﴾ دامر غائب صيغه ده: يو كار پرېښوول، ايله كول، ﴿التَّكْبِيرُ﴾ دتفعّل مصدر دى: بري كېدل، بېزاره كېدل (بېزاري ښكاره كول).

تشریح: صورت د مسئلې: دادى كه يو سړى دالله په نومونو كي په يونوم سره مثلاً په الله، يا الرَّحْمَن، يا الرَّحِيم سره قسم واخلي، يا دالله په صفاتو كي په يو داسي صفت سره قسم واخلي چي په هغه سره په عرف كي قسم اخيستل كيږي، مثلاً يو څوك دالله په عزت يا دهغه په جلال اولويى سره قسم واخلي، نو قسم صحيح كيږي او منعقد كيږي، ځكه چي دالله په نومونو سره دقسم په منعقد كېدلو (او صحيح كېدلو) كي دهیچا اختلاف نسته. او په عرف اورواج كي چي په كومو صفاتو سره قسم اخيستل كيږي، په هغوى سره دقسم معنى (يعني قوت) حاصلېږي، ځكه چي جالف (قسم اخيستونكى) تعظيماً دالله په نامه او دهغه په صفاتو سره قسم اخلي، او دالله دنامه يا د صفت ذكر كول هغه دمحلف عليه كار پر كولو اماده كوي او هغه راپاروي، كه چيري هغه دمحلف عليه كار دكولو قسم اخيستی وي، او كه چيري هغه دنه كولو قسم اخيستی وي، نو دالله دنامه يا صفت ذكر كول هغه له محلف عليه كار څخه منع كوي، په عبارت كي له حَامِلًا او مَانِعًا څخه همدغه مراد دي (چي قسم او دالله دنامه ذكر حالف پر محلف عليه كار اماده كوي، يا يې ځني منع كوي).

قال إلاقوله إلخ: فرمايى كه يو سړى دعلم الله په الفاظو سره قسم واخلي (يعني داسي ووايي چي "د الله په علم سره مي قسم دى"، نو هغه قسم كونكى نه گرځي) (يعني په دې الفاظو سره دهغه قسم نه صحيح كيږي)، ځكه چي په علم الله سره قسم كول په عرف كي مشهور نه دي، او ځكه چي له علم

الله څخه معلوم الله مراد پيري، لکه څرنګه چې د مغفرت او بخښني لپاره داسي دعاء کيږي "اللَّهُمَّ اغْفِرْ عِلْمَكَ" ددې معنی ده: "اللَّهُمَّ اغْفِرْ مَعْلُومَكَ" (ترجمه يې په عبارت کي ذکر سوه)، او په قسم کي هم له علم څخه معلوم مراد پيري، او د معلوم په لفظ سره قسم نه صحيح کيږي.

ولو قال غضب الله إلخ: او که يو څوک د غضب الله يا د سخط الله په الفاظو سره قسم وکړي، نو هغه قسم کونکي نه ګرځي، ځکه چې په دې الفاظو سره قسم کول هم په عرف کي رواج نه دی، همدارنګه په رحمة الله سره قسم کول هم رواج نه دی، او له رحمة څخه کله دهغه اثر مراد پيري، يعني باران يا جنت، او له غضب او سخط څخه عقوبت مراد پيري، حالانکي د قسم د انعقاد او صحيح کېدلو لپاره داسي الفاظ ضروري دي چې هغه خالص پر قسم دلالت کوي.

ومن حلف بغدير الله إلخ: که يو څوک له الله څخه بغیر په بل چا سره قسم واخلي، مثلاً داسي ووايي: وَالنَّبِيِّ، يَا وَالْكَعْبَةِ (په نبي سره مي قسم دی، يا په کعبه سره مي قسم دی)، نو هغه په دې الفاظو سره هم قسم کونکي نه ګرځي (يعني په دې الفاظو سره دهغه قسم نه صحيح کيږي)، ځکه نبي ﷺ فرمايلي دي: "که چيري په تاسي کي څوک قسم اخلي، نو هغه دي د الله په نامه سره قسم اخلي، يا دي بالکل قسم نه اخلي"، له دې څخه معلومه سوه چې په غیر الله سره قسم اخيستل ناجائز او غیر صحيح دي، همدارنګه که څوک په قرآن سره قسم واخلي، نو په دې سره هم هغه قسم کونکي نه ګرځي، ځکه چې دا هم متعارف نه دي (لېکن زموږ په سيمو کي متعارف دي)، ها! که يو څوک داسي ووايي: "إِنْ فَعَلْتَ كَذَا فَأَنَا بَرٌّ مِنَ النَّبِيِّ وَالْقُرْآنِ" (يعني که چيري ما داسي وکړه، نو زه له نبي او قرآن څخه بري يم)، نو په دې سره هغه قسم کونکي ګرځي، ځکه چې له نبي او قرآن څخه بري کېدل کفر دی، او له کفر څخه دځان ساتلو لپاره به يقيناً هغه دا کار نه کوي، يعني دا قول به هغه خامخا د محلوف عليه کار له کولو يانه کولو څخه منع کوي لکه څرنګه چې د الله په نامه سره قسم اخيستل هغه له دې څخه منع کوي انو ځکه به په داسي الفاظو سره انسان قسم کونکي ګرځي، او پر هغه به قسم پوره کول ضروري او لازمي وي.

د قسم د حروفو بيان

قَالَ: وَالْحَلْفُ بِحُرُوفِ الْقَسَمِ | امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ افرمايي: او قسم اخيستل د قسم په حروفو سره اهم قسم دی، يعني د قسم په حروفو سره هم انسان قسم کونکي ګرځي | وَحُرُوفُ الْقَسَمِ الْوَاوُ كَقَوْلِهِ وَاللّٰهُ وَالْهَاءُ كَقَوْلِهِ بِاللّٰهِ وَالشَّاءُ كَقَوْلِهِ تَاللّٰهِ او د قسم حروف "واو" دی لکه د قسم اخيستونکي دا قول "وَاللّٰهِ" او "باء" ده لکه دهغه دا قول "بِاللّٰهِ" او "تاء" ده لکه دهغه دا قول "تَاللّٰهِ" ادې ټولو معنی

ج: ۱، ص: ۸۰-۲۰

اهمدا یو روایت له امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ شخه هم دی وَعَنْهُ رِوَايَةٌ أُخْرَى: أَنَّهُ يَكُونُ يَبِينًا اوله هغه شخه بل روایت دادی: چي دا قسم دی ایعني په دې سره انسان قسم کونکي گرځي إِلَّا الْحَقَّ مِنْ صِفَاتِ اللَّهِ تَعَالَى وَهُوَ حَقٌّ يَقْتَضِي حُكْمَهُ چي حق دالله له صفاتو شخه دی، او هغه دالله حق کېدل دي فَصَارَ كَأَنَّهُ قَالَ: وَاللَّهِ الْحَقُّ نو داسي سولکه هغه چي ووايي: ”وَاللَّهِ الْحَقُّ“ [په حق الله سره مي قسم دی] وَالْحَلْفُ بِهِ مُتَعَارَفٌ او په دې لفظ [والله الحق] سره قسم اخيستل په عرف کي مشهور دي وَلَهُمَا: أَنَّهُ يُرَادُ بِهِ طَاعَةُ اللَّهِ تَعَالَى دطرفينو دليل دادی: چي دحق په لفظ سره دالله تعالی اطاعت [او عبادت کول] مراد يري امثلا خلک وايي: دالله تعالی دا پر موږ حق دي چي موږ دهغه عبادت او اطاعت وکړو إِذَا الطَّاعَاتُ حُقُّوا حُكْمَهُ چي طاعات [او دالله لپاره عبادت کول] دالله حقوق دي فَيَكُونُ حَلْفًا بغيرِ اللَّهِ نو دا به له الله شخه بغير په بل شي سره قسم اخيستل وي [حکه چي له حق شخه عبادت مراد يري، نه الله، نو حکه به په دې لفظ سره قسم کونکي نه گرځي] قَالُوا: وَلَوْ قَالَ وَالْحَقِّ او فقهاؤ فرمايلي دي: که چيري هغه ”وَالْحَقِّ“ ووايي ایعني پر حق ”الف لام“ داخل کړي يَكُونُ يَبِينًا نو دا قسم دی ایعني په دې سره انسان قسم کونکي گرځي وَلَوْ قَالَ: حَقًّا او که ووايي: ”حَقًّا“ ایعني ”الف لام“ پر داخل نه کړي، بلکي نکره يې ووايي إِلَّا يَكُونُ يَبِينًا نو دا قسم نه دی إِلَّا الْحَقُّ مِنْ أَسَاءِ اللَّهِ تَعَالَى حُكْمَهُ چي ”الْحَقِّ“ [په الف لام سره] دالله تعالی له نومونو شخه ابو نوم] دی وَالْمُنْكَرُ يُرَادُ بِهِ تَحْقِيقُ الْوَعْدِ او په نکره سره [چي ”الف لام“ پر داخل نه کړي] او عده پوره کول مراد يري [مثلا عرب وايي: حَقًّا عَلَى أَنْ أَفْعَلَ كَذَا] (پر ما حق دي چي زه به داسي کوم او دا وعده به پوره کوم)!

اللفات: ﴿مَعْفُود﴾ معروف، په ذهن کي متعين (ټاکل سوی)، مشهور، (د خلکو په عرف او اذهانو کي متعين)، ﴿يُضْمَرُ﴾ د افعال مضارع مجهوله ده: مضمر کول، پټول، مخفي کول، ﴿إِلْتِزَاعٌ﴾ دافتعال مصدر دی: ليري کول، کشول، مراد ځني ”حذفول“ دي، ﴿حَالِضٌ﴾ جرور کونکی حرف (زېرور کونکی حرف)، ﴿الْمُنْكَرُ﴾ د اسم مفعول صيغه ده: نکره اسم (هغه اسم چي د تعريف حرف يعني ”الف لام“ پر داخل نه وي)، **تشریح:** عبارت په ترجمه کي تشریح سو.

د قسم د افعال بيان

وَلَوْ قَالَ: أُقْسِمُ أَوْ أَقْسِمُ بِاللَّهِ او که ایو څوک او وایي: زه قسم اخلم اقسَم می دی یا او وایي ا په الله سره قسم اخلم ا په الله سره می قسم دی ا أَوْ أَخْلِفُ أَوْ أَخْلِفُ بِاللَّهِ یا او وایي ا زه حلف کوم ایعني قسم اخلم، لوړه کوم یا او وایي ا په الله سره حلف کوم أَوْ أَشْهَدُ أَوْ أَشْهَدُ بِاللَّهِ یا او وایي ا زه گواهي ورکوم یا او وایي ا زه په الله سره گواهي ورکوم فَهُوَ حَالِفٌ نو هغه قسم کونکی دی ایعني په دې ټولو الفاظو سره هغه قسم اخیستونکی شمارل کیږي، نو خپل قسم به پوره کوي ا لِأَنَّ هَذِهِ الْأَلْفَافَ مُسْتَعْبِلَةٌ فِي الْخَلْفِ ځکه چې دا الفاظ په حلف کي مستعمل دي ایعني دا ټوله الفاظ په عرف کي د قسم اخیستلو لپاره استعمالیږي ا وَهَذِهِ الصِّيغَةُ لِلْحَالِ حَقِيقَةٌ وَتُسْتَعْمَلُ لِلْاِسْتِقْبَالِ بِقَرِينَةٍ او دا صیغه ایعني له اقسَم، ا حلف، او ا شهد څخه هره صیغه ا په حقیقت کي د حال اوسنی زمانې ا لپاره ده، لېکن ا استقبال ا را واني زمانې لپاره په یوه قرینه سره استعمالیږي فَجُعِلَ حَالِفَانِ الْحَالِ نو ځکه به هغه فی الحاله اوس ا قسم کونکی گرځول کیږي ا ځکه چې هغه دلته له قرینې څخه بغير په دې صیغو سره قسم اخیستی دی، نو اوس (فی الحاله) به قسم اخیستونکی شمارل کیږي ا وَالشَّهَادَةُ بَيِّنَةٌ او د شهادت ا شهد ا لفظ قسم دی قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: قَالُوا أَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ [المنافقون: ١] الله تعالی فرمایلي دي: منافقان وایي: موږ گواهي ورکوو چې بېله شکه ته د الله رسول یې شَمُّ قَالَ: إِنَّا نَحْنُ وَأَيُّبَانَهُمْ جُنَّةٌ [البجادلة: ١٦] ا څه وروسته یې ا فرمایلي دي: دغه منافقانو خپل قسمونه ا دخپلو ځانو لپاره ا ډال گرځولي دي ا چې دهغو په خلاف جهاد او کار وایي ونه کړی سي ا (په دې آیت کي الله تعالی د منافقینو "شهد" ته قسم وړيلي دي، نو معلومه سوه چې د شهادت لفظ هم د قسم لپاره استعمالیږي) وَالْخَلْفُ بِاللَّهِ هُوَ الْفُهُودُ الشُّبُوحُ وَبِغَيْرِهِ مَحْظُورٌ او فقط ا په الله سره قسم اخیستل متعین او مشروع دي او ا د الله څخه بغير ا په بل چا سره قسم اخیستل ممنوع دي ایعني کله چې څوک مطلق وایي: قسم می دی، یا حلف کوم، یا گواهي ورکوم، فقط په دې الفاظو سره ځکه هغه قسم کونکی گرځي چې په شریعت او عرف کي په الله سره قسم اخیستل متعین دي او په غیر الله سره قسم اخیستل ممنوع او غیر مقبول دي، نو ځکه موږ وایو چې په مطلق "قسم اخیستلو" سره هم انسان "په الله سره قسم کونکي" گرځي ا قَصْرُ الْيَمِينِ نو ځکه به ا مطلق حلف ا د حلف بالله و طرف ته گرځول

کیري وَلِهَذَا قِيلَ: لَا يَحْتَاجُ إِلَى الْيَمِينَةِ اوله همدې وجهي ويل سوي دي: چي ا په دې الفاظو سره د قسم اخيستلو په وخت کي ادنيت ضرورت نسته وَقِيلَ: لَا بُدَّ مِنْهَا او ويل سوي دي: چي نيت ضروري دی ايمني دريم قول دا دی چي په دې الفاظو سره انسان هغه وخت قسم کونکی گرځي کله چي هغه د قسم نيت کړی وي | لِاخْتِبَالِ الْعِدَّةِ وَالْيَمِينِ بِغَيْرِ اللَّهِ ځکه چي ا په دې الفاظو کي اد وعدي او په غير الله سره د قسم اخيستلو احتمال سته ا ځکه چي ا قَسَمُ او اَحْلَفُ... د مضارع صيغې دي، نو دا احتمال سته چي په دې سره به د هغه مراد په مستقبل کي قسم اخيستل وي (يعني په دې سره به يې په مستقبل کي د قسم اخيستلو وعده کړې وي)، همدرنګه دغه الفاظ چي کله مطلق ذکر سي، نو په غير الله سره د قسم اخيستلو احتمال پکښي وي، نو په دې دوو وجهو په مطلق قسم اخيستلو کي د قسم نيت کول ضروري دي |.

اللغات: «صِيغَةُ» لفظ، «جُنَّة» ډال، سپر، کنګل (هغه آله چي د توري او اسلحي د مخنيوي لپاره

استعمال کړي)، «مَحْظُورٌ» ممنوع، هغه څه چي په شريعت کي منع سوي وي، ناجائز.

تشریح: عبارت په ترجمه کي تشریح سو.

د فارسي کوم الفاظ قسم دي؟

وَلَوْ قَالَ بِالْفَارِسِيَّةِ: سُوْگَنْدُ مِيْخُوْرَم او که ايو څوک ا په فارسي ژبه ووايي: "سُوْگَنْدُ مِيْخُوْرَم" [په الله سره قسم خورم] يَكُوْنُ يَمِيْنًا نو دا قسم دی ايمني په دې سره هغه قسم کونکی گرځي، همداد هري ژبي حکم دی | لِأَنَّهُ لِحَالٍ ځکه چي دا اميخورم | د حال لپاره دی ا نه د استقبال لپاره | وَلَوْ قَالَ سُوْگَنْدُ خُوْرَم او که ووايي: "سُوْگَنْدُ خُوْرَم" قِيلَ: لَا يَكُوْنُ يَمِيْنًا نو ويل سوي دي ايمني ځيني علماؤ فرمايلي دي: چي دا قسم نه دی ا ځکه چي د دې معنى ده: قسم خورم، نو په دې کي د استقبال معنى سته (يعني دا د قسم وعده ده)، نو ځکه به قسم کونکی نه گرځي | وَلَوْ قَالَ بِالْفَارِسِيَّةِ: سُوْگَنْدُ خُوْرَم بَطْلَانِي ښي او که ايو څوک ا په فارسي ژبه ووايي: قسم خورم د خپلي ښځي په طلاق ايمني: د خپلي ښځي په طلاق مي قسم دی | لَا يَكُوْنُ يَمِيْنًا نو دا قسم نه دی ايمني په دې سره هغه قسم کونکی نه گرځي | لِعَدَمِ التَّعَارُفِ ځکه چي اداسي قسم اخيستل متعارف نه دي قَالَ:

وَكَذَٰلِكَ قَوْلُهُ: لَعَنُوكُمُ اللَّيْمُ وَالْأَيْمُ اللهُ صاحب د هدايي زجه الله فرمايي: او همدارنگه د هغه دا قول اقسام نه دي: "لَعَنُوكُمُ اللهُ [أَفْعَلُ كَذَا]" او "أَيْمُ اللهُ [أَفْعَلُ كَذَا]" لِأَنَّ عَنَرُ اللهِ بَقَاءُ اللهِ حُكْمٌ چي له "عَمَرُ اللهُ" څخه مراد د الله بقاء او همېشه والي دی. انو حكه به هغه په دې سره قسم کونکی نه گرځي. اَوَيْمُ اللهُ مَعْنَاهُ: أَيْسَنُ اللهُ وَهُوَ جَمْعُ يَمِينٍ اود "أَيْمُ اللهُ" معنی ده: "أَيْسَنُ اللهُ" او "أَيْمَنُ" جمع د "يَمِينُ" ده وَقِيلَ او ویل سوي دي. اچي په "لَعَنُوكُمُ" او "أَيْمُ اللهُ" سره انسان قسم کونکی گرځي مَعْنَاهُ: وَاللهُ أَحْكَمُ چي ا د "أَيْمُ اللهُ" معنی ده: "وَاللهُ" په الله سره مي قسم دی. اَوَيْمُ صِلَةٌ کَالْوَاوِ اود "أَيْمُ" لفظ د "واو" په څیر صله ده ایعني د "واو" په څیر مستقله جمله ده. وَالْحَلْفُ بِالنَّفْطَيْنِ مُتَعَارَفٌ او په دې لفظونو العمر الله او أَيْمُ الله سره قسم اخیستل په عرف کي مشهور او رواج اهم دي وَكَذَٰلِكَ قَوْلُهُ: وَعَهْدُ اللهِ وَمِيثَاقُهُ او همدارنگه د هغه دا قول اقسام دي: "وَعَهْدُ اللهِ [أَفْعَلُ كَذَا]" او "مِيثَاقُ اللهِ [أَفْعَلُ كَذَا]" ایعني په دې سره هم هغه قسم کونکی گرځي لِأَنَّ الْعَهْدَ يَمِينٌ حُكْمٌ چي عهد یمین دی ایعني عهد قسم ته وایي. قَالَ اللهُ تَعَالَى: وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللهِ [النحل: ۹۱] الله تعالی فرمایلي دي: "وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا" او کله چي تاسي په الله سره وعده وکړئ! نو هغه پوره کوئ! او قسمونه تر ټینګولو وروسته مه ماتوئ! (وګورئ! په دې آیت کي الله تعالی "عهد" او پیمان ته قسم ویلي دي. او د هغه له ماتولو څخه یې منع کړې ده. وَالْمِيثَاقُ عِبَارَةٌ عَنِ الْعَهْدِ او ميثاق اهم له عهد څخه عبارت دی ایعني ميثاق هم عهد او پیمان ته وایي. وَكَذَٰلِكَ إِذَا قَالَ: عَلَى نَذَرٍ أَوْ نَذَرُ اللهُ او همدارنگه کله چي هغه ووايي: ادا کارا پر ما نذر دی یا پر ما د الله نذر دی ایعني دا کار پر ما د الله لپاره نذر دی. نو هغه په دې سره قسم کونکی گرځي. لِقَوْلِهِ تَعَالَى: مَنْ نَذَرَ نَذْرًا وَلَمْ يُمْسِكْ عَلَيْهِ كَفَّارَةٌ يُبْدِي حُكْمٌ چي نبي ﷺ فرمایلي دي: څوک چي یو نذر ومني او هغه متعین نه کړي ایعني هغه پوره نه کړي سي انو پر هغه د قسم کفارو واجب ده. ا د قسم کفارو واجب بدل د دې خبري دلیل دی چي نذر هم قسم او یمین دی.

اللفات: «سوگند» قسم، لوره، «ميهخورم» زه يې خورم (يعني زه قسم كوم، قسم اخلم)، «زلم» زما بنځه (زما زوجه)، «ايمر» قسم، «عهد» ژمنه، وعده، قول، ترون، پيمان، همدا د ميثاق معنى ده، «كمر» كمره د تفهيم له باب څخه د جحد صيفه ده: متعين كول، مقرر كول (ټاكل).
تشرېح: عبارت په ترجمه كي تشرېح سو.

يو كار پر ايمان يا كفر معلق كول قسم دى

كَانَ قَالَ: إِنْ فَعَلْتُ كَذَا فَهُوَ يَهُودِيٌّ أَوْ نَصْرَانِيٌّ أَوْ كَافِرٌ أَوْ كَاذِبٌ او كه ايو سړى او وايي: كه ما داسي وكړه نوزه به يهودي يم يا نصراني يم يا به كافر يم ايا لكه زموږ په سيمو كي چي خلگ وايي: زه به مسلمان نه يم كه مي دا كار نه وكړى ايا يَكُونُ يَمِينًا نو دا قسم دى لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَنَجْعَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكَفْرَ ځكه كله چي هغه شرط پر كفر باندي علامت وگرځوي فَقَدْ اِئْتَقَدَ اَوْ اِجِبَ اِلِاِئْتِنَاءٍ نو هغه له محلوف عليه كار څخه ځان منع كول واجب وگنل ايعني كله چي هغه ديو كار كول يا نه كول د كفر نښه وگرځول (چي زه به مسلمان نه يم، كافر به يم كه مي دا كار وكړى يا مي دا كار نه وكړى) يعني د هغه كار كول يا نه كول يې د ځان د كفر علامه وگرځوله، نو د هغه دا عقیده ده چي له هغه كار څخه ځان ساتل واجب دي وَقَدْ اُمْكَنَ الْقَوْلُ بِوُجُوهِهٖ لَغِيْرَهٗ بِجَعْلِهٖ يَمِيْنًا او دلته دا ويل اهم اممكن دي چي دې امتناع واجبيدل ايعني له محلوف څخه د امتناع واجب گنل اديل شي په وجه دي په دې توگه چي د هغه اسري اَقُولُ يَمِيْنٌ وَغَرَّخُولُ سَيِ كَمَا نَقُولُ فِى تَحْرِيمِ الْحَلَالِ لكه موږ [علماء] چي د حلال شي د حرامولو په باره كي وايو اچي هغه قسم دى (وقد امكن الخ)... ددې جملې خلاصه داده، چي كله هغه سړى پر ځان ديو كار كول يا نه كول واجب كړه، حالانكي د هغه كار كول يا نه كول واجب نه وو، لېكن ده پر ځان واجب وگرځول او دا وجوب لغيره دي (لكه يوشى چي حلال وي، لېكن هغه پر ځان حرام كړى سي نو دا وجوب لغيره دي) او د قسم په معنى سره دى، نو ځكه به د هغه قول هم د قسم په معنى سره وي اَوَلَوْ قَالَ ذَلِكَ لَشَيْءٌ قَدْ فَعَلَهُ فَهُوَ الْغَبُوسُ او كه ايو انسان دا خبره د داسي شي په باره كي وكړي چي هغه شى انسان اپخوا كړى وي نو دا يمين غموس دى امثال زيد په پخوا زمانه كي غلا كړې وي، او بيا ووايي: كه ما غلا كړې وه نوزه دي كافر سم (يا زه به كافر يم)، نو دا يمين غموس دى، او پر هغه كفاره نه واجبيږي، او څرنگه چي په دې جملو (زه به كافر يم، زه به يهودي يم...) كي د استقبال معنى هم سته، نو ځكه به هغه كافر نه گرځول كيږي وَلَا يَكْفُرُ اِغْتِبَارًا بِاِلْتِمَاسِ تَقْبُلِ او پر مستقبل باندي په قياسولو سره به هغه كافر نه گرځول كيږي ايعني د استقبالي معنى په وجه به هغه په دې جملو سره نه كافر كيږي اَوْ قِيلَ: يَكْفُرُ او ويل سوي دي: چي هغه به كافر گرځول كيږي لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تَنْجِيْزُ مَعْنَى ځكه چي دا

اجملې ادا معنی په اعتبار سره فی الحال دیو کار واقع کول دي ایعتي په دې جملو کي د حال معنی سته |
فَصَارَ كَمَا إِذَا قَالَ: هُوَ يَهُودِيٌّ نو داسي سو لکه هغه چي ووايي: زه يهودي يم ايمني مطلقا ووايي: زه يهودي
يم، او داسي نه ووايي: که مي پخوا دا کار کړی وو نو زه دي کافر يا يهودي سم، نو په دې صورت کي يقيناً
هغه کافر کيږي، همداسي به دلته هم کافر کيږي | وَالْحَجِيحُ أَنَّهُ لَا يَكْفُرُ فِيهِمَا إِنْ كَانَ يَعْلَمُ أَنَّهُ يَمِينٌ اخوا
صحيح خبره داده چي د ماضي او مستقبل په دواړو حالتونو کي به هغه کافر نه گرځول کيږي، په دې شرط
که هغه په دې خبر وي چي دا قول قسم دی وَإِنْ كَانَ عِنْدَهُ أَنَّهُ يَكْفُرُ بِالْحَلِيفِ او که دهغه دا عقیده وي چي په
داسي قسم اخيستلو سره هغه کافر کيږي يَكْفُرُ فِيهِمَا نو د ماضي او مستقبل په دواړو صورتونو کي به هغه
کافر گرځول کيږي امثالاً زید دا قسم وکړي: که زه مسکين ته خيرات نه ورکړم نو زه به کافر يم، بيا هغه
خيرات نه ورکړي، يا مثلاً زید پخوا غلا کړې وي، او اوس ووايي چي که ما غلا کړې وه نو زه دي کافر سم،
نو که هغه ته معلومه نه وه چي داسي خبره او جمله ويل قسم دي، نو په دې جملې سره هغه نه کافر کيږي،
او که دهغه دا عقیده وه چي په جملې سره زه کافر کېږم، نو بيا هغه کافر کيږي | لَا تَنْهَ رَضِيَ بِالْكَفْرِ حَيْثُ
أَقْدَرَ عَلَى الْفِعْلِ ځکه چي پر فعل د اقدام کولو په وجه هغه په کفر باندي راضي سو ايمني زید د قصداً
خيرات نه ورکولو يا د قصداً درواغ ويلو په وجه په کفر راضي سو، او په کفر راضي کېدل هم کفر دي | وَلَوْ
قَالَ: إِنْ فَعَلْتُ كَذَا فَعَلْتُ غَضَبُ اللَّهِ أَوْ سَخَطُ اللَّهِ او که ايو څوک اووايي: که چيري ماداسي وکړه نو پر مادي د
الله غضب وي يا پر مادي د الله ناراضي وي فَلَيْسَ بِحَلِيفٍ نو دا قسم نه دی ايمني په دې سره هغه قسم
کونکي نه گرځي | لَا تَنْهَ دُعَاءُ عَلَى نَفْسِهِ ځکه چي دا ځان ته بېرا کول دي وَلَا يَتَعَلَّقُ ذَلِكَ بِالْشَرْطِ او دا د
شرط سره تعلق نه لري ايمني دا پر شرط معلق کول نه دي | وَلَا تَنْهَ غَيْرُ مُتَعَارَفٍ او ځکه چي اداسي قسم
اخيستل متعارف نه دي وَكَذَا إِذَا قَالَ: إِنْ فَعَلْتُ كَذَا فَلَنَأْزِيَنَّ أَوْ سَارِيَّ أَوْ شَارِبَ عَفْرِ أَوْ أَكُلُ رِيْوَا او همدارنگه
هغه قسم کونکي نه گرځي | کله چي ووايي: که ماداسي وکړه نو زه به زنا کاره يم، يا زبه غل يم، يا زه به
شراب خوره يم، يا زه به سود خوره يم لَا تَنْهَ حُرْمَةُ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ تَحْتَمِلُ النَّسَمَ وَالتَّيْدِيلَ ځکه چي ددې
شيانو حرمت دمنسوخ کېدلو او بدلون احتمال لري فَلَمْ تَكُنْ فِي مَعْنَى حُرْمَةِ الْأَسْمِ نو ځکه به دا د الله د نامه د
حرمت په معنی سره نه وي ايمني د الله تعالی د نامه د حرمت او تعظيم په درجه کي به نه وي | وَلَا تَنْهَ لَيْسَ
بِشُعَارٍ او ځکه چي اداسي قسم اخيستل | په عرف کي رواج اهم انه دي.

اللغات: ﴿عَلَّمَ﴾ علامت (علامه)، نښه، نښاني، ﴿اعْتَقَدَ﴾ دافعمال ماضي ده؛ عقیده لرل، یو شی منل، پر یو شی یقین کول، ﴿امْتَنَعَ﴾ دافعمال مصدر دی؛ منع کېدل، پرېهز کول، ﴿تَحَرَّيْنَا﴾ دتفعیل بمصدر دی؛ یو شی حرام گرځول (حرامول)، ﴿عُمُوسَ﴾ دتېر سوي شي یا خبري په هکله درواغ قسم اخیستل، ﴿تَجَوَّزَ﴾ دتفعیل مصدر دی؛ فوراً واقع کول (سمدستي یو کار اجراء کول)، فوراً واقع کېدل، ﴿رَبَّأَ﴾ ربّا؛ سود.

تشریح:

وکذا إذا قال... فلأنا ان: ددې حاصل دادی چي کله یو انسان ووايي: که ما دا کار وکړی، یا دا کار می نه وکړی، نوزه به زناکاره یم (یا زه زناکاره یم) او داسي نور، نو په دې سره هغه قسم کونکي نه گرځي، لَأَنْ حُرْمَةً هَذِهِ الْأَشْيَاءَ (حک که چي دزنا، غلا او داسي په حرمت کي د نسخ او تبدیل احتمال سته)، ددې جملې یو مطلب دادی "چي د نبی ﷺ تر زمانې پوري په دې شیانو کي د نسخ او تبدیل احتمال وو"، یا به په دې جمله کي به تأویل کیږي چي مطلب یې دادی "چي د اشیان په خپله د نسخ او تبدیل قابل اولاتق دي (یعني بدلون او نسخ پکښي راتلای سي)"، یعني دزنا، سود او داسي نورو حرمت خو منسوخ سوی نه دی، لېکن د حالت په بدلېدلو سره په دوی کي هم بدلون راتلای سي، مثلاً که په دار الحرب کي د حربي کافرانو سره د مسلمان سودا او معامله واقع سي، نو له هغو څخه درېوا (سود) اخیستلو گنجائش سته، همدارنګه د کومي بنځي سره چي زنا حرامه وي، هغه په نکاح سره حلالیږي، همدارنګه د غلاشی په رانیولو سره حلالیږي، لنډه دا چي د اشیان (زنا، غلا او داسي نورو) د بدلون او نسخ قابل دي، او په دې شیانو کي د تغیر او تبدل امکان سته، لېکن د الله په نامه کي هیڅ وخت هم د هیڅ تغیر او بدلون گنجائش نسته، بلکي د هغه د نامه تعظیم په هروخت کي، په هر حالت کي واجب او ضروري دی، نو حکم به ددې شیانو حرمت د الله د نامه د حرمت په درجه کي نه وي، نو په دې شیانو سره به انسان قسم کونکی نه گرځي، او بل دا چي په داسي الفاظو او جملو سره قسم اخیستل په عرف کي رواج او متمین هم نه دي، او په نامتعارفه الفاظو سره انسان قسم کونکی نه گرځي. والله أعلم وعلیه اتم

فصل فی الکفارة

(دا) فصل (د قسم) د کفارې (په بیان کي) دی

تشریح: مخکي تر دې صاحب د کتاب د کفارې د سبب يعني د حنث (حانث کېدلو) او قسم اخيستلو احکام بيان کړل، اوس له دې ځايه د مسبب يعني د کفارې احکام بيانوي، او دا معلومه خبره ده چي مسبب تر سبب وروسته وي، نو ځکه صاحب د کتاب تر قسم وروسته اوس د کفارې احکام بيانوي.

د قسم د کفارې بيان

قَالَ: كَفَّارَةُ الْيَمِينِ عَشْرُ رَكَعَاتٍ امام قدوري رَحِمَهُ اللهُ افرمايي: د قسم كفاره (۱) يو غلام آزادول دي يُغْوَرُ فِيهَا مَا يُجْزِي فِي الظَّهَارِ او ا د قسم په كفاره کي هغه غلام کافي کيږي اجائز کيږي ا کوم چي دظهار په كفاره کي کافي کيږي فَإِنْ شَاءَ كَسَا عَشْرَةَ مَسَاكِينَ (۲) او که قسم ماتونکي احانث ا وغواړي نو په لسو مسکینانو ته دي جامې واغوندي ايمني لسو مسکینانو ته دي کپړې ورکړي ا كُلُّ وَاحِدٍ ثَوْبًا فَتَارَادَ هِرْيُوه ته دي يوه جامه يا تر ايوې جامې ازيات ورکړي وَأَذْنًا مَا يَجُوزُ فِيهِ السَّلَاةُ او د جامې انني مقدار دای چي لمونځ پکښي جائز وي ايمني هر مسکين ته دي کم از کم دومره مقدار جامه خامخا ورکړې چي په هغه کي لمونځ صحيح کيږي، او د مسکين عورت په پتيري ا وَإِنْ شَاءَ أَطْعَمَ عَشْرَةَ مَسَاكِينَ (۳) او که هغه وغواړي نو لسو مسکینانو ته دي خوراک ورکړي كَالْإِطْعَامِ فِي كَفَّارَةِ الظَّهَارِ لکه څرنګه چي دظهار په كفاره کي خوراک ورکول کيږي وَالْأَصْلُ فِيهِ قَوْلُهُ تَعَالَى: فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ [البائده: ۷۹] او اصل په دې باره کي دالله تعالی دا قول دی: نو ددې ا قسم ماتولو ا كفاره لسو مسکینانو ته خوراک ورکول دي ا أَوْ كَسَوْتُهُمْ: يا هغو ته جامې ورکول دي، اَوْ تَخْرِيرُ رَقَبَةٍ: يا يو غلام آزادول دي، فَسَنَ لَمْ يَجِدْ فَمِيسَامُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ اسورة المائده: ۸۹، او که څوک (دا شيان) پيدانه کړي، نو (بيا) درې ورځي روژه نيول دي (۱) وَكَلِمَةُ أَوْ لِلتَّخْرِيرِ په دې آيت کي اد "او" کلمه د تخيير لپاره ده فَكَانَ الْوَاجِبُ أَحَدَ الْأَشْيَاءِ

الْثَلَاثَةِ نَوْحُكِهِ بِهِ لَهْ دِي دَرِيو شِيَانُو شَخْه يَوْشِي وَاجِب وَي اِيَعْنِي كِه دَقْسَم مَاتُونَكِي (حَاثْ)
خَوْبَنَه وَي، نَو لَسُو مَسْكِينَانُو تِه دِي دَوْدِي وَر كَرِي، يَادِي لَسُو مَسْكِينَانُو تِه جَامِي وَر كَرِي. يَادِي
يَو غَلَام آزَاد كَرِي، دَرُوژِي حَكْم بَه پِه رَاتْلُونَكِي عِبَارَت كِي بِيَان سِي آ.

اللغات: ﴿يُجْزَى﴾ دافع ال مضارع ده: كافي كېدل، ﴿كَسَا﴾ وراغوستل، ﴿كُفِّرَ﴾ د تفعيل مصدر
دی: اختیار ورکول.

تشریح: صورت د مسئلي: دادی چي کله قسم اخيستونکی خپل قسم مات کړي (او په خپل
قسم کي حاث سي)، نو پر هغه د قسم کفاره ورکول لازم دي (ځکه چي هغه غلط ځای د الله نوم
استعمال کړی او د الله د نامه سپکاوی يې وکړی)، او د قسم په کفاره کي يوشی د غلام آزادول دي.
هغه که دا غلام مسلمان وي، يا کافروي، مذکروي او که مؤنث وي، لوی وي او که کوچنی وي، هر
څنگه چي وي په هغه سره د قسم کفاره اداء کيږي، لکه څرنګه چي دظهار په کفاره کي هم دا حکم
دی (خو غلام به شل وشوې او معيوب نه وي)، دويم شی لسو مسکينانو ته جامې ورکول دي، هر
مسکين ته دي يوه جامه ورکړي، يا تر دې زيات، خو کم از کم دومره جامه (او کپړه) دي ضرور وکړي
چي په هغه کي لمونځ جائز کيږي، دريم شی لسو مسکينانو ته د مينځوۍ درجي خوراک ورکول
دي، او په هغه اندازه دي خوراک ورکړي کوم چي دظهار په کفاره کي ورکول کيږي، يعني هر
مسکين ته دي يو صاع خرما يا اوربشي، يا نيم صاع غنم ورکړي. او په دې شيانو کي چي حاث ته
کوم شی آسانه وي، هغه دي اختيار کړي، ځکه چي په پورتنی آيت کي (کوم چي د قسم د کفارې په
هکله اصل او دليل دی) د “أَوْ” کلمه د اختيار ورکولو لپاره ده، او اختيار په هغه صورت کي
ثابتيږي، کله چي په دې دريو شيانو کي يوشی په کفاره کي اداء کړی سي، او که حاث په دې شيانو
کي پر هيڅ شي قدرت نه لري، نو بيا دي درې ورځي پرلپسې روژې ونيسي.

د قسم په کفاره کي د روژو نيولو بيان

فَإِنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى أَحَدٍ الْأَشْيَاءِ الثَّلَاثَةِ أَوْ كِه دَقْسَم مَاتُونَكِي [حَاثْ] پِه دِي دَرِيو شِيَانُو کي پريوه شي
قدرت پيدا نه کړي صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ نو درې ورځي دي پرلپسې روژې ونيسي وَقَالَ
السَّافِيُّ: يُخَيَّرُ أَوْ اِمَام شافعي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي هغه ته به اختيار وي اکه درې ورځي پرلپسې
روژې نيسي، او که يې جلا جلا نيسي اِطْلَاقِ النَّصِّ ځکه چي اپورتی آيت مطلق دی وَلَنَا
قِرَاءَةُ ابْنِ مَسْعُودٍ: فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ اَوْ زَمُودَ دِلِيلِ دَابْنِ مَسْعُودٍ قِرَاءَتِ دِي اچي په

هنه کي ذکر سوي دي؛ فَصَيَّامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ ايمني د ابن مسعود رضي الله عنه په قرائت کي د "متتابعات" قيد هم ذکر سوی دی (چي درې ورځي پرلپسې به روژه نيول کيږي) وَهُنَّ كَالْخَبَرِ الشُّهُورِ او دا اقرائت د حديث مشهور په درجه کي دی ثُمَّ التَّذْكَورُ فِي الْكِتَابِ فِي بَيَانِ أَذَى الْكِسْوَةِ مَرْوِيُّ عَنْ مُحَمَّدٍ بيا په متن کي چي د اندي جامې کوم مقدار ذکر سوی دی هغه له امام محمد رحمته الله څخه روايت نقل سوی دی أَوْعَنْ ابْنِ حَبِيبَةَ وَأَبْنِ يُونُسَ: أَنَّ أَذَاهَا مَا يَسْتُرُ عَمَامَةً بَدَنِهِ اوله شيخينو رَحِمَهُمَا الله څخه داروايت نقل سوی دی: چي د جامې اندي مقدار دا دی چي هغه د مسکين زياتره بدن پټ کړي حَتَّى لَا يُجُوزَ السَّرَاوِيلَ تر دې چي فقط پر توگ اورکول اجائز نه دي وَهُوَ الصَّحِيحُ او همدا صحيح قول دی لَأَنَّ لِابْنِهِ يُسْتَلَى غُرْيَانًا فِي الْعُرْفِ ځکه چي فقط پر توگ اغوستونکي ته ادخلگو! په عرف کي لغ ويل کيږي لَكِنَّ مَا لَا يُجْزِيهِ عَنِ الْكِسْوَةِ يُجْزِيهِ عَنِ الطَّعَامِ بِاعْتِبَارِ الْقِيَمَةِ لېکن کوم مقدار [پيسې] چي د جامې لپاره کافي نه وي، هغه د قيمت په اعتبار سره د خوراک ورکولو په بدله کي کافي کيږي امثلا زید په خپل قسم کي خاڅ سي، او د جامې لپاره مسکين ته لس درهمه ورکړي، او په دې لسو درهمو سره د لسو مسکينانو جامې نه رانيول کيږي، لېکن لسو مسکينانو ته خوراک په ورکول کېدای سي، نو داسي به گڼل کيږي چي زید لسو مسکينانو ته خوراک ورکړی، يا مثلاً زید هر مسکين ته د جامې لپاره يو درهم ورکړی، او په يوه درهم فقط پر توگ کيږي، لېکن نيم صاع غنم هم په يوه درهم رانيول کيږي، نو په دې دواړو صورتونو کي که څه هم د جامو کفاره نه اداء کيږي، لېکن د خوراک ورکولو (اطعام) په حق کي کفاره اداء کيږي، او زید غاړه خلاصیږي. (ددې جملې دا دواړه مثالونه شارحينو ليکلي دي)!!

اللغات: ﴿يَسْتُرُ﴾ دنصر مضارع ده: عورت پټول. ﴿سَرَاوِيلُ﴾ پر توگ (پاجامه).

تشریح: عبارت په ترجمه کي تشریح سو.

تر قسم ماتولو مخکي کفاره اداء کول

وَإِنْ كَذَبَ الْكَفَّارَةُ عَلَى الْحِنْثِ او که ابوڅوک ا تر حانث کېدلو ا قسم ماتولو ا مخکي کفاره ورکړي لَمْ يُجْزِهِ نو ادا کفاره ا دهغه لپاره نه کافي کيږي ايمني زموږ په نيز تر حنث مخکي کفاره ورکول اجائز نه دي وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يُجْزِيهِ بِالنَّالِ او امام شافعي رحمته الله فرمايي: چي د مال په ذريعه کفاره ورکول دهغه لپاره کافي کيږي لَأَنَّهُ أَذَاهَا بَعْدَ السَّبَبِ وَهُوَ الْيَبِيزُ ځکه چي هغه تر سبب يعني تر قسم اخيستلو ا وروسته کفاره اداء کړه فَأَشْبَهَ الشُّكْلَ بَعْدَ الْجُزْمِ نو دا مسئله ا تر زخمي کولو

وروسته د کفارې ورکولو سره مشابهه سوه وکنا: أَلِ الْكَفَّارَةَ لِسِتْرِ الْجَنَائِيَةِ اوزموږ دليل دادی: چي کفاره د جرم او گناه ا د پتولو لپاره اداء کيږي وَلَا جَنَائِيَةَ هَاهُنَا اولته اتر قسم ماتولو مخکي هيڅ جرم نسته وَالْيَبِينَ لَيْسَتْ بِسَبَبٍ او قسم اخيستل ا د کفارې سبب نه دی لَا تُؤْتِي مَانِعٌ غَيْرُ مُقْضٍ ځکه چي قسم له حنث څخه ا مانع وي ا حنث ته ا ته رسونکي او د حنث سبب جوړېدونکی نه وي بِخِلَافِ الْجَزْمِ په خلاف د زخم لَا تُؤْتِي مَانِعٌ ځکه چي زخم امرگ ته ا رسونکي وي ثُمَّ لَا يَسْتَرْدُّ مِنَ السُّبُكَيْنِ بيا کفاره اداء کونکی سړی اورکول سوی مال له مسکين څخه واپس اخيستلای نه سي لَوْ قُوْعُهُ صَدَقَةٌ ځکه چي هغه صدقه وگرځېده او د صدقې واپس اخيستل جائز نه دي ا.

اللغات: ﴿جَنَائِيَّة﴾ جرم، ﴿مُقْضٍ﴾ د افعال اسم فاعل دی: رسونکی، سبب جوړېدونکی.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که يو څوک له قسم ماتولو څخه مخکي د قسم کفاره اداء کړي، او بيا قسم مات کړي، نو د احنافو په نېز دا کفاره جائز نه ده (بلکي تر قسم ماتولو وروسته به هغه دويم ځل کفاره اداء کوي)، لېکن د شوافعو په نېز په مال سره تر قسم ماتولو مخکي کفاره اداء کول جائز دي (مثلاً مسکينانو ته ږوي، جامې يا ددې شيانو پيسې ورکول، لېکن په روژو سره د شوافعو په نېز هم مخکي کفاره اداء کول جائز نه دي؛ ځکه چي روژه بدني عبادت دی، او بدني عبادات تر وخت مخکي اداء کول صحيح نه دي)، او په مال سره کفاره اداء کول ځکه د شوافعو په نېز جائز دي، ځکه چي دلته کفاره تر خپل سبب يعني تر قسم اخيستلو وروسته اداء سوې ده، ددې مثال داسي دی لکه يو سړی چي بل څوک سخت زخمي کړي او بيا د هغه تر مرگ مخکي کفاره اداء کړي، نو په دې صورت کي بالاتفاق د هغه کفاره صحيح ده.

زموږ دليل دادی چي د کفارې ورکولو مقصد د جرم پتول دي، او تر قسم ماتولو (حنث) مخکي خو هيڅ جرم سوی نه دی، بلکي فقط قسم اخيستل سوی دی، حالانکي قسم اخيستل د کفارې د واجبلو سبب نه دي، ځکه چي انسان قسم ددې لپاره اخلي چي له محلوف عليه کار او قسم ماتولو څخه منع سي، ددې لپاره قسم نه اخلي چي هغه کار وکړي او قسم مات کړي، نو ځکه به تر قسم ماتولو مخکي کفاره اداء کول جائز او معتبر نه وي.

او دامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ قِياس صحيح نه دی (يعني د قسم مسئله د زخم پر مسئلې باندي قِياسول صحيح نه دي)، ځکه چي په مقيس عليه (زخم) او مقيس (قسم) کي هيڅ مناسبت نسته، ځکه چي د سخت او مهلک زخم آخري انجام مرگ دی، لېکن د قسم اخيستلو آخري انجام قسم

وَمَعَ الْكُفْرِ لَا يَكُونُ مُعْظِمًا اَوْ د كفر سره انسان تعظيم كونكى نه سي كېدلای ايمني كافر كس تعظيم كونكي گر كېدلای نه سي ا وَلَا هُوَ أَهْلُ الْكَفَّارَةِ اَوْ نه كافر د كفاري اهل دی لَا تَهَا عِبَادَةٌ حكه چي كفاره يو عبادت دی.

اللغات: ﴿مَعْصِيَةٌ﴾ گناه، نافرمانی (د گناه کار). ﴿يَنْبَغِي﴾ د انفعال مضارع ده: مناسب دي. پکار دي. ﴿يُكْفَرُ﴾ د تفعیل مضارع ده: كفاره ورکول، كفاره اداء كول. ﴿تَقْوِيَتُ﴾ د تفعیل مصدر دی: فوت كول (فوتول)، ختمول. ﴿بَرَّ﴾ د "باء" په فتحه سره له سمع او ضرب دواړو څخه مصدر دی: قسم پوره كول. له قسم څخه بري كېدل. د "تَقْوِيَتُ الْبَرِّ" معنی ده: د قسم پوره والي فوتول (يعني قسم نه پوره كول او قسم ماتول). ﴿جَابِرُ﴾ تلافی كونكى. (هغه شی چي د تاوان پر ځای ودرېږي). د تاوان او نقصان خليفه (د تاوان په عوض كي درېدونكى شی).

تشریح: مسئله: داده چي څرنګه پر ښه او ښک قسم ټينګ پاتېدل غوره او مناسب دي. همداسي د گناه او معصيت قسم ماتول غوره او مناسب دي. نو که يو څوک داسي قسم واخلي چي زه به لمونځ نه کوم، يا به د پلار سره خبري نه کوم، يا به فلانکي سړی وژنم. نو هغه ته پکار دي چي خپل قسم مات کړي او د قسم كفاره اداء کړي. حكه چي په دې کارونو كي هر محلول عليه کار معصيت او گناه ده. او د گناه قسم ماتول ډېر ضروري دي. په حديث كي ذکر سوي دي چي که يو څوک پر يوشی قسم واخلي. او وروسته د قسم په مخالفت کولو كي خير وويني. نو په څه كي چي خير وويني. هغه دي اختيار کړي. او دخپل قسم ماتولو كفاره دي اداء کړي.

وَلَا تَقْوِيَتُ إِلَّا بِخ: عقلي دليل دادی چي د گناه د قسم په ماتولو او د هغه په كفاره ورکولو كي قسم د جابر (تلافي كونكي شي) په عوض كي يعني د كفاري په عوض كي فوتول او ماتول دي. او د جابر په عوض كي فوتول د نه فوتولو په خير دي. لهذا د قسم ماتولو په وجه چي کومه لږ گناه واقع سي. كفاره به هغه ختمه او مسح کړي، او د قسم ماتولو په وجه به د هغه (قسم اخيستونكي) مؤاخذه نه کيږي (او سزا به نه ورکول کيږي). لېکن که هغه قسم مات نه کړي. بلکي قسم پوره کړي. لمونځ نه کوي. دخپل پلار سره خبري نه کوي. يا قتل وکړي. نو په دې صورت كي به سخته گناه هم واقع سي. او د دې گناه هيڅ جابر (تلافي كونكى شی) به هم نه وي (حكه چي په دې صورت كي به هغه د قسم پوره کولو په وجه كفاره نه اداء کوي). صاحب د کتاب په "وَلَا جَابِرُ إِلَّا بِخ" سره همدا خبره بيان کړې ده.

وَإِذَا حَلَفَ الْكَافِرُ بِالْخَمْرِ: او که یو کافر سړی قسم واخلي. او بیا قسم مات کړي. لو پر هغه کفار نه ستی. هغه که د کفر په حالت کې قسم مات کړي. او که تر اسلام راوړلو وروسته قسم مات کړي. ځکه چې هغه د کفر په حالت کې قسم اخیستی دی. او کافر د قسم اخیستلو اهل نه دی. ځکه چې قسم خویا د الله په نامه سره صحیح کیږي (منعقد کیږي). یا د الله په ذاتي صفاتو سره صحیح کیږي. او کافر نه الله مني. او نه د هغه ذاتي صفات مني. او نه د الله تعظیم کوي. نو ځکه به د الله د نامه په اخیستلو سره هغه قسم کونکي نه گرځي. او کله چې هغه قسم کونکي نه گرځي. نو بیا که د کفر په حالت کې قسم مات کړي یا د اسلام په حالت کې. کفار به پر لازم نه وي.

پر خپل ځان یو شی حرامول

وَمَنْ حَرَّمَ عَلَى نَفْسِهِ شَيْئًا مِمَّا يَتْلُكُهُ او که یو څوک پر خپل ځان له هغو شیانو څخه یو شی حرام کړي د کومو شیانو چې هغه مالک وي لَمْ يَصِرْ مُحَرَّمًا نوداشی پر هغه حرام نه گرځي وَعَلَيْهِ اِنْ اسْتَبَاحَهُ كَفَّارَةٌ يَبِينُ | خو بیا هم | که هغه داسی | پر خپل ځان اِباح وگرځوي نو پر هغه ا د قسم | کفار و واجب ده | اخلاصه دا چې کوم شیان د انسان لپاره حلال وي او د هغه په ملکیت کې وي. نو که انسان له هغو شیانو څخه یو شی پر خپل ځان حرام کړي. نو هغه خو په حقیقت کې نه حرامیږي. خو که انسان هغه شی استعمال کړي. نو پر هغه به د قسم کفار لازم وي. نقلي دلیل دا دی چې نبي ﷺ د خپلي بي بي د طعنې (او پېغور) په وجه غسل پر خپل ځان حرام کړه. نو الله تعالیٰ هغه ته تنبیه ورکړه او هغه یې قسم وگرځوی او پر دې باندې کفار هم لازم سوه. آیت دا دی: "يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ (سورة التحريم: ۶۶) | وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: لَا كَفَّارَةَ عَلَيْهِ او امام شافعي رَجَّه الله فرمایي: چې پر هغه کفار نه ستی لِأَنَّ تَحْرِيمَ الْحَلَالِ قَلْبُ الْمُشْرُوعِ ځکه چې حلال شی حرامول د شرعي حکم چپه اړول دي. فَلَا يَتَعَقَّدُ بِهِ تَحَرُّفٌ مُشْرُوعٌ وَهُوَ الْيَسِينُ نو ځکه به په دې سره شرعي تصرف يعني قسم نه منعقد کیږي ايمني حلال شی مشروع او په شریعت کې روادى. او دلته قسم اخیستونکی د هغه برعکس کار وکړى او مشروع کار یې پر ځان ممنوع وگرځوی. نو ځکه به بالکل قسم نه صحیح کیږي | وَلَنَا: أَنَّ اللَّفْظَ يُنْبِئُ عَنْ إِثْبَاتِ الْخُرْمَةِ او زموږ دليل دادى: چې ادلته د قسم لفظ ايمني حرام شی پر ځان حرامول د حرمت ثابتولو خبر ورکوي وَقَدْ أُمِّكُنْ اِعْمَالُهُ بِشُبُوتِ الْخُرْمَةِ لِغَيْرِهِ بِإِثْبَاتِ مُوجِبِ الْيَسِينِ او له دې لفظ څخه بغير د بل لفظ يعني د قسم د موجب په ثابتولو سره د حرمت

ثابتدل او دغه لفظ ته عمل ورکول ممکن دي فِيصَارُ إِلَيْهِ نو ځکه به د هغه و طرف ته رجوع کيږي
ثُمَّ إِذَا فَعَلَ مِثْلَهُ قَلِيلًا أَوْ كَثِيرًا بيا چي کله هغه دا حرام کړی سوی شی لږ وکړي يا زيات وکړي
 حَنْثَ نو هغه حانث کيږي او قسم يې ماتيږي او وَدَجِبَتْ الْكَفَّارَةُ او ا پر هغه ا به كفاره واجب وي
وَهُوَ الْمَعْنَى مِنَ الْإِسْتِبَاحَةِ الْمَذْكُورَةِ او ا په متن کي ا ذکر سوي وي استباحه همدغه مطلب دی بِأَنَّ
التَّحْرِيمَ إِذَا ثَبِتَ تَنَاوَلَ كُلَّ جُزْءٍ مِنْهُ ځکه تحریم چي کله ثابت سي نو د حرام کړی سوي شي هر
 جزء ته شاملیږي ..

اللغات: ﴿اِسْتَبَاحَ﴾ د استعمال ماضي ده: حلال گرځول (حلالو)، د ځان لپاره روا کڼل، ﴿قَلْبَ﴾ د
 ضرب مصدر دی: چپه اړول، گرځول، لږ طرف لاندې کول (نسکورول)، ﴿تَنَاوَلَ﴾ د تفاعل ماضي
 ده: شاملېدل.

تشریح:

ولنا **الخ:** زموږ دليل دادی چي هغه حرام گرځونکي سړي چي کوم لفظ او جمله استعمال کړې ده
 (مثلاً حَزَمْتُ عَلَى نَفْسِي طَعَامِي يا داسي بله جمله)، دا جمله د حرمت ثابتولو خبر ورکوي، لېکن
 څرنګه چي یو شی لذاته (لعينه) حرام گرځول دانسان په وس کي نه دي (يعني دانسان په وس کي دا
 خبره نسته چي ديو حلال شی ذات او عين پر خپل ځان حرام وگرځوي، ځکه چي شريعت خو هغه
 حلال کړی دی، لېکن لغيره ا دبل شي په وجه ا یو شی پر ځان حرامول دانسان په وس کي دي)، نو
 ځکه به دلته حرمت لذاته خونه ثابتیږي، مګر دده لفظ ته به په عمل ورکولو سره هغه (دده لفظ)
 قسم گرځول کيږي او د قسم د تقاضا او موجب مطابق به حرمت ثابتیږي، او دا به وېل کيږي، چي که
 دغه سړي په حرام کړي سوي شي (مُحَرَّم شي) کي لږ تصرف هم وکړی، نو هم به دئ په خپل قسم
 کي حانث کيږي، او پر ده به د قسم كفاره واجب وي، صاحب د هدايې فرمایي چي د متن په دې
 جمله "وعليه ان استباحه كفارة يسين" کي د استباحه همدغه مطلب دی، يعني په مُحَرَّم شي کي
 تصرف کول، او دا تصرف قليل او كثير (لږ او ډېر) ټولو ته شاملیږي، ځکه چي د حرمت ثبوت د
 مُحَرَّم شي هر، هر جزء ته شاملیږي.

د "کُلُّ جِلٍّ عَلَيَّ حَرَامٌ" ویلو حکم

وَلَوْ قَالَ: كُلُّ جِلٍّ عَلَيَّ حَرَامٌ او که ایو شوک او وایی: هر حلال شی پر ما حرام دی فَهُوَ عَلَى الطَّعَامِ

وَالشَّرَابِ نو دا قسم به فقط ا د خورک او چنباک ا د شیانو اسره متعلق وی ا مطلب دا چي په دې قسم او جملې سره خو پکار دا وه چي بنځه او داسي نور هم دده لپاره حرام سي. لېکن حکم داسي نه دی، بلکي له دې قسم او جملې څخه فقط د خوراک او چنباک شیان مراد یږي او پر ده خپله بنځه نه حرامیږي، يعني د خوراک او چنباک د شیانو په استعمالولو سره پر ده کفار لازمیږي. حرامیږي هغه هم نه! إِلَّا أَنْ يَتَوَيَّ غَيْرَ ذَلِكَ مکر دا چي له دې څخه بغير ا د بل شي ا نیت وکړي امثلاً پر ځان د

خپلي بنځي د حرامولو نیت وکړي، نو بنځه هم پر هغه حرامیږي ا الْقِيَّاسُ: أَنْ يَخِثَّ كَمَا فَرَّغَ او قیاس دا دی: چي ا دې جملې له ویلو څخه ا تر فراغت وروسته اسمدستي ا هغه حاث سي لِأَنَّهُ

بِأَشْرَفِعَلَا مُبَاحًا وَهُوَ التَّنَفُّسُ وَنَحْوُهُ ځکه چي هغه ا تر دې وروسته ایو مباح کار پر ځان حرام کړی چي هغه ساه اخیستل او داسي نور دي ا يعني دغه سړي هر حلال شی پر ځان حرام کړی، او په حلال شي کي خو ساه اخیستل هم راځي، او هغه به خامخا تر قسم اخیستلو وروسته ساه اخیستې وي. نو ځکه به تر قسم اخیستلو وروسته سمدستي حاث کیږي، همدا د امام زفر رَحْمَهُ الله رایه ده ا هَذَا قَوْلُ زَكَّرٍ او همدا د امام زفر رَحْمَهُ الله قول دی وَجْهُ الاستِحْسَانِ: أَنَّ الْقَبْضَ وَهُوَ الْبُرْءُ لَا

يَتَحَصَّلُ مَعَ اعْتِبَارِ الْعُومَرِ د استحسان دلیل دا دی: چي د قسم مقصود يعني د قسم پوره کول، هغه دلته ا د عموم په اعتبار سره نه حاصلیږي ا يعني دلته که د عموم اعتبار وکړی سي او هر شی پر هغه حرام کړی سي (چي په هغه کي ساه اخیستل هم راځي)، نو په دې توگه انسان قسم پوره کولای نه سي او له قسم څخه بري کېدلای نه سي، ځکه چي دا ممکن نه دي ا وَإِذَا سَقَطَ اعْتِبَارُ الْيُتَصَرَّفُ إِلَى الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ لِلْعُرْفِ او کله چي د عموم اعتبار ساقط سو نو د عرف په وجه به قسم د خوراک او چنباک ا د شیانو او طرف ته څرغول کیږي فَاتَّه يُسْتَعْمَلُ فِيمَا يَتَنَوَّلُ عَادَةً ځکه چي داسي قسم او جمله ا هغو شیانو ته شاملیږي کوم چي عادتاً استعمالیږي ا د استحسان د دلیل خلاصه داده چي د قسم اخیستلو مقصد د قسم پوره کول او له قسم څخه بري کېدل دی. او که دلته په قسم کي د عموم اعتبار وسي او قسم دومره عام کړی سي چي ساه هم انسان نه سي اخیستلای، دا ممکن نه دي. لهذا کله چي د "کُلُّ حِلٍّ" په جمله او قسم کي عموم پاته نه سو، نو د عادت په توگه چي کوم شیان

استعمالیږي. فقط هغه به مرادیږي. يعني د خوراک او چنباک شيان. نو ځکه به فقط د خوراک او چنباک په شيانو سره حاث کيږي اَوْ لَا يَتَنَاوَلُ الْمَرْأَةَ إِلَّا بِالنِّيَّةِ او دا قسم له نيت څخه بغير بنځي ته نه شاملیږي لِإِسْقَاطِ اعْتِبَارِ الْعُمُومِ ځکه چي د عموم اعتبار ساقط کړی سو وَإِذَا نَوَّاهَا كَانَ إِیْلَاءً او که هغه اقسام اخیستونکي ادخپلي بنځي نیت اهم او کړي نو دا به ایلاء وي ايمني په دې قسم او جمله "کل حل" کي بنځه نه شاملیږي. لېکن که هغه د بنځي نیت هم وکړي، نو بنځه شاملیږي او خاوند به ایلاء کونکي وي، لېکن تر دې وروسته هم د خوراک او چنباک له شيانو څخه قسم نه ختمیږي، او هغه به دمخکي په خير پر دغه سري حرام وي. همدا ظاهر روایت دی اَوْ لَا تَضْمَنُ الْيَمِينُ عَنِ الْمَأْكُولِ وَالْمَشْرُوبِ لېکن د خوراک او چنباک د شيانو څخه به قسم نه ګرځول کيږي وَهَذَا أَكْثَرُ جَوَابُ ظَاهِرِ الرَّوَايَةِ دا ټوله د ظاهر روایت حکم دی وَمَشَايِخُنَا قَالُوا: يَقَعُ بِهِ الطَّلَاقُ عَنْ غَيْرِ نِيَّةٍ لِعَلْبَةِ الْإِسْتِعْمالِ او زموږ لخوا فرمایلي دي: چي د ډېر استعمال په وجه په داسي قسم او جمله له نيت څخه بغير اهم اطلاق واقع کيږي وَعَلَيْهِ الْقَوِيُّ او پر همدې باندي فتویٰ اهم اده اِخْطَا چي د "کل حل" په جمله سره په عامو وختو کي بنځه مرادیږي اَوْ كَذَا يُنْبَغِي فِي قَوْلِهِ [فِي الْفَارْسِيَةِ]: حَلَالٌ بَرٌّ وَفِي حَرَامٍ لِّلْعُرْفِ همدارنگه ا په فارسي ژبه ا ديو چا په دې قول سره اهم طلاق واقع کېدل پکار دي: "حلال بروی حرام" احلال شی پر هغه (ما) حرام دی ا ايمني په عرف کي داسي جمله بنځي ته د طلاق ورکولو لپاره استعمالیږي. نو ځکه به په دې سره طلاق واقع کيږي اَوْ اخْتَلَفُوا فِي قَوْلِهِ هِرْجَه بَرْدَسْتُ رَاسْتُ ګیرم بر وی حرام او علماؤ په دې قول کي اختلاف کړی دی: "هر چه بردست راست گیرم بروی حرام" اهر هغه شی کوم چي زه په راسته لاس نیسم. پر ما حرام دي اِنَّهُ هَلْ تُشْتَرِطُ النِّيَّةُ چي آيا ا په دې جمله کي د طلاق واقع کېدلو لپاره نیت شرط دی؟ او که شرط نه دی؟ اَوَالَا ظَهَرَ اَنَّهُ يُجْعَلُ طَلَاقًا مِنْ غَيْرِ نِيَّةٍ لَعْرَف او ظاهر دا دي ايمني ظاهر روایت دا دی ا چي د عرف په وجه به دا له نيت څخه بغير اهم اطلاق ګرځول کيږي ايمني ظاهر روایت همدا دی چي له نيت څخه بغير هم په دې جمله سره طلاق واقع کيږي. ځکه چي په عرف کي داسي جمله د طلاق لپاره استعمالیږي.

اللفات: ﴿شَرَاب﴾ چنباک، مشروب (د چنباک شی). ﴿بَاشَر﴾ د مفاعلي ماضي ده: په خپله يو کار کول. ﴿تَنَفُّس﴾ ساه اخیستل (ژوند تېرول). ﴿بَرَّ﴾ قسم پوره کول. له قسم څخه بري کېدل. **تشریح:** عبارت په ترجمه کي تشریح سو.

د مطلق او معلق نذر حکم

وَمَنْ نَذَرَ نَذْرًا مُطْلَقًا أَوْ خَوْكٌ چي مطلق نذر ومني فَعَلَيْهِ الْوَفَاءُ نو پر هغه نذر پوره کول واجب دي لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ ^①: مَنْ نَذَرَ وَشَى فَعَلَيْهِ الْوَفَاءُ بِمَا سَأَى حُكْمٌ چي نبي ﷺ فرمايلي دي: شوک چي یو نذر ومني او هغه متعین کړي نو پر هغه د متعین کړي سوي شي پوره کول واجب دي وَإِنْ عَلَّقَ النَّذْرَ بِشَرْطٍ او که ایو شوک اندر پر یو شرط معلق کړي فَوُجِدَ الشَّرْطُ بیا هغه شرط موجود سي فَعَلَيْهِ الْوَفَاءُ بِنَفْسِ النَّذْرِ نو پر هغه خاص هغه امتعین اندر پوره کول واجب دي لِإِطْلَاقِ الْحَدِيثِ حُكْمٌ چي حدیث مطلق دی وَلَا رَأَى الْبُعْلُقَ بِالشَّرْطِ كَالْمَنْعِزِ عِنْدَهُ او حُكْمٌ چي دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز معلق بالشرط د منجز په خیر دی ایعني دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز شرطیه نذر کول د غیر شرطیه نذر کولو په خیر دی وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ أَنَّهُ رَجَعَ عَنْهُ او له امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ شخه ادویم ا روایت دا دی چي هغه له خپل دې قول شخه رجوع وکړه وَقَالَ: إِذَا قَالَ: إِنْ فَعَلْتُ كَذَا فَعَلْتُ حَجَّةً أَوْ صَوْمَ سَنَةٍ أَوْ صَدَقَةً مَا أَمْلِكُهُ او ویې فرمایل: که یو شوک ووايي: که زه داسي وکړم، نو پر ماحج لازم دی، یا دیوه کال روژه لازم ده، یا د هغه مال صدقه لازم ده چي زه یې مالک نیم أَجْزَأُهُ مِنْ ذَلِكَ كَفَّارَةٌ لِّبَيْنٍ نو په دې کي دهغه لپاره د قسم کفاره کافي ده وَهُوَ قَوْلُ مُحَبِّدٍ او همدا دامام محمد رَحِمَهُ اللهُ قول دی وَيُخْرِجُ عَنِ الْعَهْدَةِ بِالْوَفَاءِ بِمَا سَأَى أَيْضًا او د متعین کړي سوي شي په اداء کولو سره هغه سړی له ذمه واری شخه وحي ایعني د نذر کړي سوي شي په اداء کولو سره هغه بري کيږي او غاړي یې خلاصیږي وَهَذَا إِذَا كَانَ شَرْطًا لَا يُرِيدُ كَوْنَهُ او دا [حکم] په هغه صورت کي دی کله چي شرط داسي وي چي نذر منونکی دهغه د واقع کېدلو اراده نه لري ایعني دهغه په وقوع راضي نه وي لَا رَأَى فِيهِ مَعْنَى الْبَيْنِ وَهُوَ الْمَنْعُ حُكْمٌ چي په دې کي د قسم معنی 'سته او هغه منع کېدل امتناع دی وَهُوَ بَظَاهِرُهُ نَذْرٌ او دا په ظاهر کي نذر دی او د معنی په اعتبار سره قسم دی فَيَتَخَيَّرُ نو حُكْمٌ به هغه لره اختیار وي وَيُسِيلُ إِلَى أَيِّ الْجِهَتَيْنِ شَاءَ او اد نذر او کفارې په دواړو طرفونو کي چي یې کوم طرف خوښ وي هغه طرف ته دي میلان وکړي ایعني که کفاره اداء کوي، او که نذر پوره

① تخریج: رواد ابو داؤد رقم الحديث: ۳۲۹۱

کوي ا بَخْلَافٍ مَا اِذَا كَانَ شَرْطًا يُرِيدُ كَوْنُهُ په خلاف دهغه صورت کله چي شرط داسي وي چي نذر منونکی يې د واقع کېدلو اراده لري ايمني په واقع کېدلو يې راضي وي ا كَقَوْلِهِ: اِنْ شَفَى اللهُ مَرِيضِي لَكَ د هغه دا قول: که چيري الله تعالى زما مريض ته شفاء ورکړې انو پر ماديوه کال روژې لازم دي (مثلاً) ا لَانَعْدَامِ مَعْنَى الْيَبِينِ فِيهِ حُكْمٌ چي په دې کي د قسم معنی ايمني منع کېدل انسته وَكَذَا التَّفْصِيلُ هُوَ الصَّحِيحُ او همدا تفصيل صحيح دی قَالَ: وَمَنْ حَلَفَ عَلَى يَبِينٍ وَقَالَ: اِنْ شَاءَ اللهُ مُتَصِلًا

بَيِّنَةٍ فرمايي: او څوک چي قسم واخلې او د قسم سره متصل إنشاء الله ووايي فَلَا حِنْثَ عَلَيْهِ نو پر هغه حانثوالي نسته ايمني د قسم په مخالفت کولو سره هغه د قسم ماتونکي نه گرځي او نه حانث کيږي ا لِقَوْلِهِ الْعَلِيِّ: مَنْ حَلَفَ عَلَى يَبِينٍ وَقَالَ اِنْ شَاءَ اللهُ فَقَدْ بَرَّ يَبِينَهُ حُكْمٌ چي نبي ﷺ فرمايلي دي: څوک چي قسم واخلې او انشاء الله ووايي نو هغه په خپل قسم کي بري سو ا لَأَنَّهُ لَا بُدَّ مِنَ الْإِتِّصَالِ خو متصلاً اسمدستي انشاء الله ويل ضروري دي لَأَنَّهُ بَعْدَ الْفَرَاغِ رُجُوعٌ حُكْمٌ چي له قسم څخه تر فارغه کېدو وروسته إنشاء ويل له قسم څخه ارجوع کول دي وَلَا رُجُوعَ فِي الْيَبِينِ او په قسم کي رجوع نسته. ايمني په قسم کي رجوع جائز نه ده.

اللغات: ﴿وَقَاء﴾ پوره کول، ﴿سَقَى﴾ د تفعيل ماضي ده: نوم اخيستل، مقرر کول (ټاکل)، متعين کول (معلومول)، ﴿مُنَجَّزٌ﴾ فوراً واقع کېدونکی (هغه شی کوم چي سمدستي واقع کړی سي)، ﴿عَهْدَةٌ﴾ ذمه واري، ﴿بَرَّ﴾ دواحد مذکر غائب ماضي صيغه ده، له سمع او ضرب دواړو څخه راځي: قسم پوره کول، له قسم څخه بري کېدل.

تشریح: مسئله: دا ده که يو څوک مطلق نذر ومني او پر هيڅ شرط يې معلق نه کړي، مثلاً داسي ووايي: "لِلّٰهِ عَلَى صَوْمِ سَنَةٍ" (پر ما د الله تعالى لپاره د يوه کال روژې لازم دي)، نو پر هغه دغه نذر پوره کول واجب او ضروري دي: د دې يو دليل خود قرآن کریم دا آيت دی: "وَلْيُؤْفُوا نَذْرَهُمْ"، او دويم دليل دا حديث دی "مَنْ نَذَرَ وَشَىٰ فَعَلِيهِ الْوَفَاءُ بَهَا شَىٰ"، يعني څوک چي يو معلوم شی پر ځان نذر کړي، نو پر ده واجب دي چي هغه معلوم شی پوره کړي.

او که یو څوک مقید نذر ومني یعني نذر پر یو شرط معلق کړي، مثلاً داسي ووايي: "إِنْ شَفَانِي اللَّهُ فَعَلَى صَوْمِ سَنَةٍ" (که الله ماته اله دې مرض څخه اشفاء راکړه، نو پر ماد ټوله کال روژي لازم دي). او بیا شرط موجود سي، یعني الله تعالی هغه ته شفاء ورکړي، نو پر هغه نذر پوره کول واجب دي. او فقط په کفارو ورکولو سره دده غاړي نه خلاصیږي، ځکه چي پورتنی - حدیث "مَنْ نَذَرَ وَشَتَّى... إلخ" مطلق دی، او په دې حدیث کي دهر ډول نذر پوره کولو حکم سوی دی. هغه که مطلق نذر وي، یا مقید نذر وي؛ او بل دا چي دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز معلق بالشرط دمنجز په څیر دی. او څوک چي منجز نذر وکړي، نو پر هغه نذر پوره کول لازم دي، لهذا په معلق نذر کي به هم پر هغه د نذر پوره کول لازم وي، او فقط په کفارې سره به هغه نه بري کیږي.

خو امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ وروسته له خپل دغه قول څخه رجوع وکړه، او ویې فرمایل چي که یو څوک مقید نذر ومني او داسي ووايي: "إِنْ فَعَلْتُ كَذَا فَعَلَى حَاجَةٍ..." (که ماداسي وکړه نو پر ماحج لازم دی...)، نو پر هغه نذر پوره کول ضروري نه دی، او فقط په کفارو ورکولو سره هم هغه بري کیږي. صاحب دبنایې دولید بن أبان په حواله سره لیکلي دي چي امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ خپل تر وفات (مړیني) اووه ورځي مخکي له دغه قول څخه رجوع وکړه "وبه يُفَرِّقُ إِسْمَاعِيلُ الزَّاهِدِي رَحْمَةُ اللَّهِ وَشَسَّ الْأَثْمَةَ السَّرْحَى رَحْمَةُ اللَّهِ لِكثْرَةِ الْبَلَاؤِ بِهِ فِي هَذَا الزَّمَانِ"، همدا دامام محمد رَحْمَةُ اللَّهِ قول هم دی. او که هغه مقید نذر پوره کړي، نو هم بري کیږي، او بیا د کفارې ضرورت نسته. (بنایه ج: ۶، ص: ۴۴)

وهذا إذا كان إلخ: فرمایي چي دا حکم په هغه صورت کي دی، کله چي پر داسي شرط نذر معلق وي چي نذر منونکی دهغه شرط په وقوع راضي نه وي (او دهغه اراده نه لري)، مثلاً هغه داسي ویلي وي: "إِنْ شَرِبْتُ الْخَمْرَ فَعَلَى صَوْمِ سَنَةٍ" (که ما شراب وچینبل، نو پر مادیوه کال روژي لازم دي). ښکاره خبره ده چي په دې جمله کي دیمین (قسم) معنی 'سته، ځکه چي دهغه مقصد تعلیق او شرط پوره کول نه دي. لهذا دالفاظاً نذر دی او معنایمین دی. نو ځکه به دغه سړي ته دایفاء النذر او تکفیر دواړو اختیار وي (یعني ده ته به دا اختیار وي که نذر پوره کوي او که کفارو ورکوي).

لېکن که نذر منونکي پر داسي شرط نذر معلق کړی وي چي هغه د شرط په وجود او وقوع خوشحاله او راضي کيږي. مثلاً هغه داسي ويلى وي ”که چيري الله تعالى زموږ مريض ته شفاء ورکړه. نو پر ماحج لازم دی. یا سنت روژه لازمه ده. یا پر ماد خپل مال صدقه کول واجب دي). نو دا فقط نذر دی. یمین نه دی. ځکه چي په دې کي یمین معنی (یعني د نذر او شرط له وقوع څخه منع کېدل) نسته. صاحب د هدایې فرمایي چي دارادې او رضاء په حواله چي موږ کوم تفصیل ذکر کړی چي په یوه صورت کي د نذر منونکي قول یمین او نذر دواړه گرځي او په یو صورت کي فقط نذر گرځي. همدا تفصیل صحیح دی او دلر په شان واضح دی.

قال: ومن حلف إلخ: مسئله داده که یو سړی قسم واخلي او د قسم سره متصل إنشاء الله وويي. نو دا سړی د قسم په مخالفت کولو سره نه حاث کيږي (یعني که د قسم خلاف کار وکړي. نو قسم یې نه ماتيږي). ځکه چي په حدیث کي ذکر سوي دي: ”من حلف علی یمین. وقال إن شاء الله فقد بَرَّ في یمینه“ او د ”بَرَّ في یمینه“ مطلب همدا دی چي دهغه قسم نه منعقد کيږي (یعني هغه قسم کونکی نه گرځي). نو ځکه به هغه هیڅکله هم نه حاث کيږي. د دې تأیید د حضرت ابو هریره رضی الله عنه په هغه حدیث سره هم کيږي کوم چي په ترمذي او نسائي کي ذکر سوی دی ”أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ. فَقَالَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمْ يَحْنَثْ“ (بنايه ج: ٦. ص: ٤٠). خودا په یاد لرئ! چي له حاثوالي څخه د ځان ساتلو لپاره متصلاً إنشاء الله ویل ضروري دي. او که له قسم څخه څه وخت وروسته إنشاء الله ویل سي. نو د دې هیڅ اعتبار نسته. ځکه چي له قسم څخه وروسته إن شاء الله ویل په حقیقت کي له قسم څخه رجوع کول دي. او په قسم کي رجوع جائز نه ده. نو په دې وجه تر قسم وروسته دان شاء الله ویلو هیڅ اعتبار نسته. فقط والله أعلم وعلیه اتم

بَابُ الْيَمِينِ فِي الدُّخُولِ وَالسُّكْنَى

(دا) باب (په کور کې) د داخلېدلو او استېدللو (په بیان کې) دی.

تشریح: قسم خو یا دیو کار د کولو لپاره منعقد کېږي (او اخیستل کېږي)، یا دیو د کار د نه کولو

لپاره، نو کله چې په "بَابُ الْيَمِينِ" کې هغه الفاظ بیان سول چې په هغوی سره قسم منعقد کېږي (یعنې په هغوی سره انسان قسم اخیستونکي ګرځي)، نو د هغه احوالو او افعالو بیانول هم ضروري دي چې په هغوی کې قسم منعقد کېږي، نو په همدې وجه صاحب د هدایې په ترتیب سره په را روانو بایونو کې په انساني ژوند کې د راتلونکو احوالو او افعالو په هکله د قسم احکام او مسائل بیانوي، او څرنگه چې په کور کې داخلېدل او اوسېدل د انسان له نورو ضروریاتو څخه مقدم (مخکې) دي، نو په دې وجه دا باب له نورو بابونو څخه مخکې بیانوي. (بنايه ج: ۶، ص: ۲۷)

دخول: د دخول معنی ده: له دباندې څخه دننه تلل (له ظاهر څخه په باطن ننوتل)، داخلېدل.

سکني: د دې لفظ یوه معنی ده: "اِسْكَانَ" (استوګنه ورکول، یعنې داستوګنې لپاره ځای ورکول). لکه مخکې چې د نفقې په باب کې د دې یادونه وسوه، او د دې لفظ بل معنی ده: په یو ځای کې په دائمې او مستقره توګه اوسېدل، استېدل، استوګنه کول (دلته یې همدغه معنی مراده).

یادونه: د عبارت تر شروع مخکې دا خبره باید تاسې په یاد ولرئ! چې په عربي کې "بَيْتٌ" داسې ځای ته وایي چې چار دېواري، بام او دروازه لري (که هغه هر څومره غټ وي) چې هغه ته زموږ په اصطلاح کې خونه، کوټه یا کمره وایي (او که هغه غټ ځای وي نو زموږ په اصطلاح غټه کوټه او خونه ورته وایي). او کور ته په عربي کې "اَر" وایي.

خوني (کوټې) ته دننه داخلېدلو قسم اخیستل او بیا د خوني دالیز، چارچوب، او کعبې،

مسجد او داسې نورو ته داخلېدل

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ بَيْتًا أَوْ كَهْ يَوْشُوكَ قَسَمَ وَاخْلَىٰ جِي هَغَه بَه بَيْتِ اَخُونِي ا تَه نَه داخلېږي
فَدَخَلَ الْكَعْبَةَ أَوْ الْمَسْجِدَ أَوْ الْبَيْعَةَ أَوْ الْكَنِيسَةَ بِيَا كَعْبِي ا بَيْتِ اللّٰه ا تَه داخل سي يا مسجد ته. یاد
کافرانو عبادت ځای ته. یا کلیسا ته ا داخل سي ا لَمْ يَخْشُ نُو هَغَه نَه حَانِثِ کِیږي ا لَرَقَ الْبَيْتَ مَا اَعَدَّ

لِلْبَيْتِ ثَوْتَةٌ حُكَّةٌ چي کور هغه ځای ته وایي کوم چي د شپې تېرولو ادشپې بیدېدلو لپاره تیار سي
 وَهَذِهِ الْبَقَاءُ مَا بُنِيتَ لَهَا اودا ځایونه د شپې تېرولو لپاره نه جوړېږي ابلکي د عبادت لپاره
 جوړېږي ا وَكَذَا إِذَا دَخَلَ دَهْلِيْزًا أَوْ ظِلَّةً بَابِ الدَّارِ اوهمدارنگه هغه انه حانث کيږي ا کله چي داخل
 سي ادخوني ا داليز ا چارچوب ا ته يا ادخوني اود کور چتر اوسايې ا ته ايمني که يو شوک قسم
 واخلي چي زه به دغه خوني ته نه داخلېږم، يابه دغه کور ته نه داخلېږم، اوييادخوني اود کور په راوتلي داليز او
 چارچوب کي پښه کښېږدي، نونه حانث کيږي، همداسي دخوني اود کور مخته چي دسايې لپاره کوم شی جوړ
 سوی وي چي هغه ته چتر يا کوچنی برنډه وایي، هغه ته په داخلېدلو سره هم نه حانثيږي، له "ظِلَّة" څخه همدغه د
 سايې شی مراد دی، اومصنف رَحْمَةُ اللهِ چي يې کومه معنی ذکر کړې ده، هغه هم د "ظِلَّة" په تعريف کي داخله ده ا
 لَهَا ذَكَرْنَا دهغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی دي اچي دادشپه تېر او بیدېدلو ځایونه نه
 دي ا وَالظِّلَّةُ مَا تَكُونُ عَلَى السَّكَّةِ اوظلله دهغه شي سايې ته وایي کوم چي دا کورنی ااري او
 کوڅې ا د پاسه وي اچي هغه ته چتر ويل کيږي، همدارنگه "ظله" هغه چتر ته وایي کوم چي کور ته د
 داخلېدونکي کوڅې پر سر جوړ سوی وي، چي داسي کوڅې ته ځيني خلک د کور سوږ وایي ا وَقِيلَ: إِذَا كَانَ
 الدَّهْلِيْزُ بِحَيْثُ لَوْ أُغْلِقَ الْبَابُ يَبْقَى دَاخِلًا وَهُوَ مُسَقَّفٌ اويل سوي دي: که چيري دالېز داسي وي چي
 که ادخوني ادروازه بنده کړی سي نو هغه دننه پاتېږي او هغه چتر لرونکی وي اچي هغه ته زموږ په
 اصطلاح دالېز، دالان، هال او داسي نور ورته وایي او عموماً د زېږ خانې دخونو مخته جوړ سوی وي، نو که
 چيري قسم اخيستونکی سړی داسي دالېز ته داخل سي ا يَحْنُثُ نوحانث کيږي لِأَنَّهُ يُبَاتُ فِيهِ عَادَةً
 حُكَّةٌ چي په داسي دالېز کي عادتاً شپې تېرول کيږي ايمني په داسي دالېز کي عموماً خلک
 بیدېږي اود بیدېدلو عادت پکښي جاري دی ا وَإِنْ دَخَلَ صُفَّةً اوهغه ا قسم اخيستونکی ا
 دوکانچې ته داخل سي حَنْثٌ نوحانث کيږي لِأَنَّهَا تُبْنَى لِلْبَيْتِ ثَوْتَةٍ فِيهَا فِي بَعْضِ الْأَوْقَاتِ حُكَّةٌ چي
 هغه کله نا کله د شپې تېرولو او خوب کولو لپاره جوړېږي ا خصوصاً د صحراء په خلکو کي دا
 رواج دی چي د ژمي په موسم کي جلا دوکانچه جوړوي، اود گرمۍ په موسم کي يې جلا
 جوړوي، چي هغه ته د ژمي او گرمۍ دوکانچه وایي ا فَصَارَ كَالشَّيْءِ وَالصَّيْفِ نوداسي سولکه د
 ژمي او گرمۍ دوکانچه وَقِيلَ: هَذَا إِذَا كَانَتْ الصُّفَّةُ ذَاتَ حَوَائِظَ أَرْبَعَةٍ اويل سوي دي: چي دا حکم
 په هغه صورت کي دی ايمني هغه وخت داسې حانث کيږي ا کله چي دوکانچه چار دیواری والا

وي ايڻي خلور سره طرفونو ته يې دېوال جوړ سوې وي | وَهَكَذَا كَانَتْ صِفَاتُهُمْ اود کوفې دخلگو دوکانچې همداسې وې انو ځکه به چار دیواری والا دوکانچه مراد وي، ځکه چې همداسې دوکانچه د "بيت" په درجه کي ده | وَقِيلَ: الْجَوَابُ مُجَرِّى عَلَى اِطْلَاقِهِ اوييل سوي دي: چې دا حکم پر خپل إطلاق جاري دی ايڻي په هر صورت کي همدغه حکم دی چې د ژمي او گرمۍ دوکانچې ته په داخلېدلو سره انسان حاث کيږي، هغه که چار دېواري لري، يا درې دېواله پر راگر ځېدلي وي، يا داسې نور... اَوْ هُوَ الصَّحِيحُ همداسې صحيح قول دی.

اللغات: ﴿بَيْعَةٌ﴾ د عيسايانو عبادت ځای، هرجا، د کافرانو عبادت ځای لکه مندر، درمسال، ﴿كَنِيسَةً﴾ کلیسا، د يهوديانو او عيسايانو عبادت ځای، ﴿بَيْتُوتَةً﴾ د ضرب مصدر دی: شپه تېرول، شپه تېر (مراد ځني د شپې بيدېدل او خوب کول دي، او په شپه کي د هر کار کولو لپاره هم دا باب استعمالیږي، مثلاً عرب وايي: بَاتَ يَفْعَلُ: يعني هغه په شپه کي کار کوي)، ﴿بِقَاعٌ﴾ جمع د بُقْعَةٍ ده: د ځمکي ټوکره (قطعه)، ﴿ظِلَّةٌ﴾ دا هر هغه شي ته وايي کوم چې دخوني (کوټې) يا ځېمې مخته له باران او لمر څخه د حفاظت لپاره جوړ سوې وي، چې ځيني خلک يې له چيکانو او تيمانو څخه جوړوي، او ځيني خلک يې پوځ جوړوي، ﴿دَهْلِيْزٌ﴾ (دال په کسره سره)، دالېز، دالان، ديوړي، دخوني د مخ چارچوب (چوکاټ)، خلاصه دا چې دالېز پر دوه قسمه دی: (۱) دخوني مخته پوښل سوې ځای (دباندينی چارچوب)، (۲) دخونو تر مينځ پوښل سوي ځای چې خوني پکښي را خلاصي وي او سريې پټ وي، يعني بام لري (دادواړه په دالېز کي داخل دي، په اول صورت کي نه حاث کيږي او په دويم صورت کي حاث کيږي)، ﴿مُسَقَّفٌ﴾ چت لرونکی، بام لرونکی، ﴿صُفَّةٌ﴾ هغه خلور کونجه لوړ ځای يا اوږد لوړ ځای چې پر هغه خلک کښيږي چې زموږ په اصطلاح دوکانچه ورته وايي (دا تعريف يې اړدو لغاتو ذکر کړی دی)، سایه داره ځای (سايه لرونکی ځای)، (دا تعريف يې عربي لغاتو کړی دی، په دې تعريف کي مَنَّا (جونگره) هم داخليږي کوم چې يې ځيني خلک په گرمۍ او ژمۍ کي دخوب او استراحت لپاره جوړوي، صاحب د معجم الوسيط وايي: "الصُّفَّةُ: الظِّلَّة... وَمَكَانٌ مَظِلٌّ فِي مَسْجِدِ الْمَدِينَةِ كَانَ يَأْوِي إِلَيْهِ فَقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ وَيُرْعَاهُمُ الرَّسُولُ وَهُمْ أَصْحَابُ الصُّفَّةِ")

تشریح: عبارت په ترجمه کي تشریح سوه.

کور ته د نه داخلېدلو قسم اخيستل او بيا ويجار او ويران کور (کنډوالي) ته داخلېدل

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ دَارًا اَوْ حَوْكٌ چي قسم واخلي چي کور به ته نه داخلېږي ايمني ووايي: قسم په خدای که کور ته داخل سم! يا په الله سره مي قسم دی کور ته به نه داخلېږم اَفَدْخَلَ دَارًا حَرَامَةً بيا ويجار سوي کور ته داخل سي لَمْ يَحْنَثْ نو هغه نه حانث کيږي اَحْكَه چي ويجار سوي او ويران کور ته کور نه وایي، او په هغه کي هيڅوک استوگنه نه کوي اَوَلَوْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ هَذِهِ الدَّارَ او که هغه قسم واخلي چي دغه کور ته به نه داخلېږي فَدَخَلَهَا بَعْدَ مَا انْهَدَمَتْ وَصَارَتْ صَحْرَاءً او ايا هغه دغه کور ته تر نې بدلېدلو او صحراء گرځېدلو اکنډواله کېدلو او ورسته داخل سي حَنْثٌ نو حانث کيږي ايمني قسم ماتونکي گرځي اِلَّا الدَّارَ اسْمٌ لِلْعَرَضَةِ عِنْدَ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ حُكْمٌ چي د عربو او عجمو په نېز کور د حويلي او د کور د ميدان انوم دی ايمني کار جوړ سوي کور ته هم ويل کيږي، او هغه حويلي او ميدان ته هم ويل کيږي چي کور پر جوړ سوي وي، او که څه هم کور خراب او برباد سي، نو خلک وايي: ويران کور، کنډواله کور اَيُقَالُ: دَارٌ عَامِرَةٌ وَدَارٌ غَامِرَةٌ ويل کيږي: آباد اودان ا کور او ويران او ويجار ا کور ايمني جوړ او آباد کور ته هم خلک کور وايي، او ويجار کور ته هم خلک وايي، او په ويجار او ويران کور کي خو فقط حويلي او ميدان پاته وي، خو بيا هم خلک (عرب او عجم) هغه ته کور وايي، نو معلومه سوه چي وچ ميدان او حويلي ته هم کور وايي، نو ځکه به هغه حانث کيږي اَوَقَدْ شَهِدَتْ أَشْعَارُ الْعَرَبِ بِذَلِكَ او د عربو اشعار اهم ا پر دې گواه دي اچي پر حويلي او ميدان د کور اطلاق کيږي اَوَالْبِنَاءُ وَصَفَتْ فِيهَا اِنُو حُكْمًا وداني اعمارت ا په کور کي فقط يو وصف دی غَيْرَ أَنَّ الْوَصْفَ فِي الْحَاضِرِ لِقَوْوَى الْغَائِبِ مُعْتَبَرٌ لِهَكُنْ په حاضر ا مشار اليه کور ا کي دا وصف لغو دی او په غائب ا کور ا کي معتبر دی ايمني په کور کي خوني او وداني جوړول (بناء) داد کور يو صفت دی د کور سره لازم نه دي، لېکن دا صفت په حاضر او اشاره کړی سوي کور کي معتبر نه دی، فقط په غائب من النظر کور کي دا صفت معتبر دی، لهذا کله چي هغه "هذه الدار" ووايي نو هلته به ميدان مراد وي، او که "هذه الدار" نه ووايي، بلکي نکره فقط "داراً" نو هلته به ودان او جوړ سوي کور مراد وي اَوَلَوْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ هَذِهِ الدَّارَ او که هغه قسم واخلي چي دغه کور ته به نه داخلېږي فَخَرَبَتْ ثُمَّ بُنِيََتْ أُخْرَى او ايا دا دغه کور ويجار او کنډواله اسي او بيا له نوي سره ا جوړ سي فَدَخَلَهَا او ايا هغه قسم اخيستونکی دغه کور ته داخل سي يَحْنَثُ نو حانث کيږي لَهَا ذَكَرْنَا أَنَّ

اَلِاسْمُ بَاقِي بَعْدَ اِلْاِنْهَادِ دهنه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی چي تر نړېدلو او وېجاړېدلو وروسته هم د کور نوم پاته دی ايمني له "هذه الدار" څخه د کور حويلي او ميدان مراد دي. نو که په دې حويلي کي هر کور هم جوړ سي. هغه ته په داخلېدلو سره به داسې حادث کيږي. فقط دا خبره ده چي دلته د کور په وصف او صفت کي بدلون راغلی. او په حاضر دار کي د وصف بدلون لره هيڅ اعتبار نسته اِنْ جُعِلَتْ مَسْجِدًا اَوْ حِمَامًا اَوْ بُسْتَانًا اَوْ بَيْتًا او که هغه وېجاړ سوی کور مسجد وگرځول سي يا حمام اغسل خانه. يا باغ يا خونه اگوته وگرځول سي اَفْدَخْلَهُ او اييا قسم اخيستونکی هغه ته داخل سي لَمْ يَخْشُ نونه حادث کيږي لَا تَنْتَبِهُ دَارَ الْاِعْتَرَاضِ اِسْمِ اٰخِرَ عَلَيْهِ حُكَّه چي پر هغه اخی ا دبل نوم راتللو په وجه هغه اوس ا کور پاته نه سو حاصل يې دادي که په "هذه الدار" سره تر قسم اخيستلو وروسته کور وېجاړ سي. او بيا دهنه کور نوم بدل سي مثلاً پر هغه خای مسجد. يا حمام. يا باغ. يا خونه او کوته جوړ کړل سي. نو بيا قسم اخيستونکی هغه ته په داخلېدلو سره نه حادث کيږي. ځکه چي ددې شيانو تر جوړېدلو وروسته هغه د دار حويلي او ميدان پاته نه سو. بلکي اوس د مسجد او داسي نورو حويلي او ميدان وگرځېدي وَكَذَا اِذَا دَخَلَهُ بَعْدَ اِنْهَادِ الْحِمَامِ وَاشْبَاهِهِ او همدارنگه انه حادث کيږي ا کله چي تر نړېدلو وروسته حمام او داسي نورو ته داخل سي ايمني که په پورتنۍ صورت کي مسجد. حمام. باغ او خونه هم وېجاړ سي او بيا قسم کونکی هغه وېجاړ سوي خای ته داخل سي. نو هم نه حادث کيږي. ځکه کله چي يواړه له دې خای څخه د دار او کور نوم ختم سو. نو بيا پر هغه د دار نوم بيرته نه راگرځي. يعني بيا خلگ هغه ته دار او کور نه وايي. او نه پر هغه د دار اطلاق کيږي. ځکه چي هغه اوس د مسجد. حمام او داسي نورو حويلي او ميدان وگرځېدي لَا تَنْتَبِهُ دَارَ اِسْمِ الدَّارِ بِهِ ځکه چي ا پر هغه ا د کور نوم بيا نه راگرځي اِنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ هَذَا الْبَيْتَ او که ايو څوک ا قسم واخلي چي دغه خوني ا کوته به نه داخلېږي فَدَخَلَهُ بَعْدَ مَا اِنْهَدَمَ وَصَارَ صَحْرَاءَ او اييا هغه دغه خوني ته تر نړېدلو او کنډواله کېدلو وروسته داخل سي لَمْ يَخْشُ نونه حادث کيږي لِزَوَالِ اِسْمِ الْبَيْتِ ځکه چي اوس له هغه خونې څخه ا د خوني نوم زائل سو ا ځکه چي خونه او کوته هغه خای ته وايي چي انسان شپه پکښي تېرولای سي او خوب پکښي کولای سي. او په کنډواله خونه کي شپه تېر او خوب نه سي کېدلای لَا تَنْتَبِهُ لَآيَاتٍ فِيهِ ځکه چي په داسي خونه کي شپه تېرول کېدای نه سي حَتَّى لَوْ بَقِيَتِ الْحِيطَانُ وَسَقَطَ السَّقْفُ تر دې به ا د خوني ا دېوالونه پاته سي او فقط ا بام ولوېږي او بيا قسم

اخيستونكي سړې هغه خونې ته داخل سي اِيَخْنُتُ نو حانث كيږي لَا تَهْ يُبَاثُ فِيْهِ ځكه چې په داسې خونه كي شپې تېرول كېداي سي وَالسَّقْفُ وَصَفٌّ فِيْهِ او بام اچت اخو په خونه كي يو وصف دي لكه بناء او عمارت چې په كور كي يو وصف دي، نو په دې وجه بام لره هيڅ اعتبار سره اَوْ كَذَا اِذَا بَنِيَ بَيْتًا آخَرَ او همدارنگه كله چې ادهغه خونې پر ځاي ابله خونه جوړه كړي سي فَدَخَلَهُ او هغه انوي اخوني ته داخل سي لَمْ يَخْنُتْ نو نه حانث كيږي لَا اِنَّ اِلَّا سَمَ لَمْ يَتَّقِ بَعْدَ اِلْتِهَادِهِ ځكه چې تر نړېدلو وروسته ادهغوني انوم پاته نه سو. احاصل داچي كه په هغه خونه كي لاس ووهل سي او جوړه كړي سي، نو حانث كيږي، لېكن كه هغه خونه ويرانه او كنډواله سي، او دهغه پر ځاي بله نوې خونه جوړه كړي سي، نو بيا نه حانث كيږي، ځكه چې اوس دا هغه خونه نه ده چې قسم اخيستونكي په "هَذَا الْبَيْتِ" سره اشاره ورته كړې وه.

اللغات: «خَرْبَةٌ» ويران ځاي، ويجاړ كور، كنډواله، خرابه، «اِلْتِهَادَمَتْ» دانفعال ماضي ده: نړېدل، «عَرْصَةٌ» دكور دننه خالي ځمكه (غولۍ، حويلۍ، صحن، انگړ)، هغه ځاي ته هم وايي، چې په هغه كي هيڅ آبادي او عمارت نه وي (خالي ميدان، ډگر)، «عَامِرَةٌ» جوړ، آباد، ودان، «عَامِرَةٌ» كنډواله، خرابه، «حَمَامٌ» غسل خانه (دلمېدلو ځاي)، «جَيْطَانٌ» جمع د حَائِط ده: دېوال.

تشرېح: مسئله په عبارت كي تشرېح سوه.

په پورتنې صورت كي د كور بام (چت) ته ختل

قال: وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ هَذِهِ الدَّارَ فرمايي: او څوك چې قسم واخلي چې دغه كور ته به نه داخلېږي فَوَكَفَ عَلَى سَطْحِهَا او اييا هغه ددغه كور پر بام ودرېږي حَيْثُ نو حانث كيږي لَا اِنَّ السَّطْحَ مِنَ الدَّارِ ځكه چې بام له كور څخه دي ايعني بام هم په كور كي داخل دي اَلَا تَرَى اَنَّ الْمُعْتَكِفَ لَا يَفْسُدُ اِعْتِكَافُهُ بِالْخُرُوجِ اِلَى سَطْحِ الْمَسْجِدِ آيا ته نه گوري! چې دمسجد بام ته په وتلو او ختلو اسره داعتكاف كونكي سړي اعتاف نه فاسديږي وَقِيلَ: فِي عُرْفِنَا لَا يَخْنُتُ او ويل سوي دي: چې زموږ ادهجمو په عرف كي به نه حانث كيږي ادا: قول فقيه ابو الليث رَحِمَهُ اللهُ اختيار كړي دي اِذَا دَخَلَ وَهَلِيْزَهَا فرمايي: او همدارنگه هغه حانث كيږي اكله چې ددغه كور

دالېز ته داخل سي وَيَجِبُ أَنْ تَكُونَ عَلَى التَّفْصِيلِ الَّذِي تَقْدَّمُ اخو په دې صورت کي ادا ضروري ده چي دالېز به دهغه تفصيل مطابق وي کوم چي مخکي تېر سو ايمني دې ته به کتل کيږي چي دالېز له کور او خوني څخه دباندې دی او که په کور کي دننه دی وَإِنْ وَكَّفَ لِي طَائِقُ الْهَابِ او که هغه د دروازي په محراب او چارچوب کي ودرېږي بَحَيْثُ إِذَا أُغْلِقَ الْهَابُ كَانَ خَارِجًا په دې توگه چي که درواه بنده کړی سي نو هغه اقسام اخيستونکي ا به دباندې پاته سي لَمْ يَخْنُثْ نو نه حاث کيږي لَأَنَّ الْبَابَ إِخْرَازِ الدَّارِ وَمَا فِيهَا ځکه چي دروازه د کور او دهغه سامان د حفاظت او ساتني لپاره وي کوم چي په کور کي انده اوي فَلَمْ يَكُنْ الْخَارِجُ مِنَ الدَّارِ نو ځکه به هغه حصه له کور څخه نه وي کوم چي له کور څخه اخراج وي قَالَ: وَمَنْ حَكَفَ لَا يَدْخُلُ هَذِهِ الدَّارَ وَهُوَ فِيهَا فرمايي: او څوک چي قسم واخلي چي دغه کور ته به نه داخلېږي حالانکي هغه په دغه کور کي وي لَمْ يَخْنُثْ بِالتَّعْوُودِ نو هغه ا په دغه کور کي ا په کښنستلو او توقف کولو سره نه حاث کيږي حَتَّى يَخْرُجَ ثُمَّ يَدْخُلُ تر دې چي ووځي او ايا کور ته داخل سي، نو ا په دې صورت کي استحسانا حاث کيږي، يعني استحسانا هغه وخت حاث کيږي کله چي يوار له دغه کور څخه ووځي او بيا ور داخل سي وَالْقِيَاسُ: أَنْ يَخْنُثَ او قياس دادی چي اچي په توقف کولو او پاتېدلو سره حاث کيږي لَأَنَّ الدَّوَامَ لَهُ حُكْمُ الْإِبْتِدَاءِ ځکه چي دوام پاتېدلو ته د ابتداء حکم حاصل دی وَجَهْهُ الْإِسْتِحْسَانُ: أَنَّ الدَّخُولَ لَا دَوَامَ لَهُ د استحسان دليل دادی: چي دخول لره دوام حاصل نه دی ايمني دخول لره دوام نسته لِأَنَّهُ الْفَصَالُ مِنَ الْخَارِجِ إِلَى الدَّخِيلِ ځکه چي دخول له خارج دباندې ا څخه داخل ته جلا کېدل اراتل ادي ايمني د دخول معنی ده: له دباندې څخه راجلا کېدل او دننه تلل ا.

اللغات: ﴿دَهْلِيز﴾ دالېز، دالان، (۱) دخوني مخته پوښل سوی ځای، (۲) دخونو تر مينځ پوښل سوی ځای چي خوني پکښي را خلاصي وي او سريې پټ وي، يعني بام لري (دواړه په دالېز کي داخل دي، په اول صورت کي نه حاث کيږي او په دويم صورت کي حاث کيږي)، ﴿قَعُود﴾ دنصر مصدر دی: کښنستل، ﴿الْفَصَال﴾ د انفعال مصدر دی: جلا کېدل، پېلېدل، ﴿اِخْرَاز﴾ د افعال مصدر دی: حفاظت کول، ساتل (ژغورل).

تشرېح: په دې عبارت کي ټوله څلور مسئلې بيان سوي دي: (١)... که يو سړی دا قسم واخلي

چي "لَا أُدْخِلُ هَذِهِ الدَّارَ" زه به دغه کور ته نه داخلېږم. بيا هغه د کور بام ته وخيږي. نو حانث کيږي؛ ځکه چي بام هم په کور کي داخل او شامل دی. همدا وجه ده که يو معتکف د مسجد بام ته وخيږي او پر بام وگرځيږي. نو د هغه اعتکاف نه فاسديږي. له دې څخه هم معلومه سوه چي د کور بام په کور کي داخل دی. ځکه که بام له کور او خوني څخه وتلی او خارج وي. نو د معتکف اعتکاف به فاسدېدای. فقيه ابو الليث رَحْمَهُ الله فرمايي چي که حالف (قسم اخيستونکی) عجمي وي. نو د کور بام ته په ختلو سره هغه نه حانث کيږي. ځکه چي د عجمو په عرف کي بام له کور څخه نه شمارل کيږي. په قاضيخان کي هم دغه حکم ذکر سوی دی. لېکن صاحب د بنيابي فرمايي چي "والصحيح جواب الكتاب أنه يحنث". يعني د حانث کېدلو قول زيات صحيح دی. (بنايه ج: ٦، ص: ٥٤)

(٢)... که دغه حالف (کوم چي په "لَا أُدْخِلُ هَذِهِ الدَّارَ" سره قسم اخيستی وي) د کور دالېز ته داخل سي، او دالېز داسي جوړ وي چي د دروازې په بندېدو سره هغه په کور کي راځي. نو حالف حانث کيږي. ځکه چي داسي دالېز په کور کي داخل شمارل کيږي.

(٣)... که دغه حالف د دروازې په محراب کي ودرېږي. او محراب له دباندې طرف څخه د دروازې پر سر جوړ سوی وي. نو هغه نه حانث کيږي. او که له دننه طرف څخه پر دروازې جوړ سوی وي. نو بيا حانث کيږي (مطلب دا چي که حالف د دروازې په دننه چارچوب کي ودرېږي. نو حانث کيږي. او که د دروازې په دباندني چارچوب کي ودرېږي. نو نه حانث کيږي). ځکه چي دروازه د کور او د کورني سامان د حفاظت لپاره وي. نو کومه حصه وي له دروازې څخه خارج او وتلې وي. هغه له کور څخه هم خارج شمارل کيږي. او په هغه حصه کي داخلېدونکی سړی به نه حانث کيږي.

(٤)... که يو سړی قسم واخلي چي زه به دغه کور ته نه داخلېږم. حالانکي هغه په همدغه (محلوف عليها) کور کي موجود وي. نو تر قسم اخيستلو وروسته په دغه کور کي په پاتېدلو (او توقف کولو) سره استحساناً هغه نه حانث کيږي. لېکن کله چي يو وار له کور څخه ووځي او بيا کور ته داخل سي. نو حانث کيږي. لېکن قياس دادی چي هغه په دغه کور کي په پاتېدلو (او توقف کولو) سره حانث کيږي. ځکه چي دوام او پاتېدلو ته د ابتداء دخول درجه حاصله ده (يعني په محلوف عليها کور کي پاتېدل او توقف کول داسي دي. لکي دنوي سره هغه کور ته داخلېدل). ځکه چي د دوام لپاره ابتداء لازم ده. نو ځکه به هغه حانث کيږي. د استحسان دليل دادی چي دخول لره هيڅ دوام نسته. ځکه د دخول مطلب دادی چي له خارج (بهر) څخه دننه تلل. او دلته هغه له خارج څخه دننه (کور ته) راغلی نه دی. بلکي هلته قائم او پاته دی. نو ځکه به نه حانث کيږي.

د محلو ف عليه كار په كولو سره انسان كله حانث كيږي؟

وَلَوْ حَلَفَ لَا يُلْهَسُ هَذَا الثَّوْبَ وَهُوَ لَا يَسُهُ او كه [يو څوك] قسم واخلي چي دغه جامې به نه اغوندي
 حالانكي هغه جامې يې [اوس] اغوستي وي [يعني هغه يې اوس په تن وي] فَتَزَعُهُ فِي الْحَالِ [خو
 في الحاله] اسمدستي [هغه وکاري] لَمْ يَحْنَثْ نونه حانث كيږي وَكَذَا إِذَا حَلَفَ لَا يَرْكَبُ هَذِهِ الدَّابَّةَ وَهُوَ
 رَاكِبُهَا او همدارنگه كه قسم واخلي چي پر دغه سپارلي به نه سپريږي حالانكي هغه پر دغه
 [سپارلي] سپور وي فَتَزَلَّ مِنْ سَاعَتِهِم او بيا په هغه گږي [خني] شوه سي لَمْ يَحْنَثْ نونه حانث
 كيږي وَكَذَا لَوْ حَلَفَ لَا يَسْكُنُ هَذِهِ الدَّارَ وَهُوَ سَاكِنُهَا او همدارنگه كه قسم واخلي چي په دغه كور
 كي به نه واسپري، حالانكي هغه په دغه كور كي استوگن وي فَأَخَذَ فِي الثَّقَلَةِ مِنْ سَاعَتِهِم او [بيا] په
 هغه گږي د سامان په منتقل كولو شروع وكړي انونه حانث كيږي اَوْ قَالَ: زُفَرٌ: يَحْنَثُ او امام زفر
 رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي [په دې ټولو صورتونو كي] حانث كيږي لَوْ جُودَ الشَّرْطُ وَإِنْ قَلَّ حُكْمُهُ چي
 شرط موجود سو كه څه هم دلږ وخت لپاره [موجود سو] وَلَنَا: أَنَّ الْيَمِينَ تُعْقَدُ لِلذِّبِّ او زموږ دليل دا
 دی: چي قسم د پوره كېدلو او بري كېدلو لپاره اخيستل كيږي فَيُسْتَشْنَى مِنْهُ زَمَانٌ تَحْقِيقُهُ نو
 حُكْمُهُ به د قسم پوره كېدلو او بري كېدلو ازمانه مستثنى وي فَإِنْ لَبِثَ عَلَى حَالِهِ سَاعَةً او كه هغه څه
 وخت پر خپل حال پاته سي حَنْثٌ نو حانث كيږي لِأَنَّ هَذِهِ الْأَفَاعِيلَ لَهَا دَوَامٌ حُكْمُهُ چي دغه
 افعالو [اغوستلو، سپړېدلو او وسېدلو] لره دوام سته بِحُدُوثِ أَمْثَالِهَا حُكْمُهُ چي داسي ډول افعال [په
 دوام] سره پېښيږي او پيدا كيږي اَلَا يَرَى أَنَّهُ يُضْرَبُ لَهَا مَدَّةٌ آيا هغه نه گوري چي د دغه افعالو
 لپاره مودت ټاكل كيږي يُقَالُ: رَكِبْتُ يَوْمًا وَلَيْسْتُ يَوْمًا امثلاً ويل كيږي: زه تر يوې ورځي
 پوري سپور وم امثلاً زه ټوله ورځ په موټر كي سپور وم او ما تر يوې پوري جامې اغوستلې
 بِخِلَافِ الدُّخُولِ په خلاف د داخلېدلو [يعني دخول لره دوام نسته] لِأَنَّهُ لَا يُقَالُ: دَخَلْتُ يَوْمًا بِغَيْرِ
 الْمُدَّةِ وَالْتَوَقُّيتِ حُكْمُهُ چي داسي نه ويل كيږي: زه تر يوې ورځي پوري داخلېدم، د مودت او وخت
 ټاكلو په معنى سره [يعني دخول لپاره وخت او مودت نه ټاكل كيږي] چي زه تر دومره وخته

پوري داخلېدم | وَلَوْ نَوَى الْإِبْتِدَاءَ الْخَالِصَ | او که حالف له نوي سره د ابتداء نيت وکړي ايمني ووايي: زمانيت دا وو چي زه به له شروع څخه (بل وار) جامې نه اغوندم او داسي نورا يُصَدِّقُ نود هغه تصديق به کيږي لأنه مُحْتَمِلٌ كَلَامِهِ ځکه چي د هغه کلام د دې امعني احتمال اهم الري. او احتمالي معني مرادول معتبر او صحيح دي |.

اللغات: «دَابَّة» سپارلي، د سپر تيا حيوان (لکه آس، اوبن او داسي نور)، «مِنْ سَاعَتِهِ» په هغه گڼي، په هغه ساتکي (په هغه ساعت)، «بَرَزَ» د سمع او ضرب مصدر دی: قسم پوره کېدل (قسم پوره کول)، له قسم څخه بري کېدل، «تَوَقَّيْتُ» د تفعیل مصدر دی: وخت ټاکل، وخت مقرر کول، وخت متعینول.

تشریح: مسئله: داده که یو سپري یو ډول کالي یا پتلون اغوستی وي او بیا د هغه و طرف ته اشاره وکړي او قسم واخلي چي په الله قسم! زه دا کالي یا پتلون نه اغوندم (یا مثلاً ووايي: په خدای قسم که دا کالي واغوندم)، او د قسم اخیستلو سره سم دستي (فورا) هغه وکارې، نو هغه نه حاث کيږي، همدارنگه که یو سپری په یو موټر کي ناست وي او په هغه حالت کي قسم واخلي چي په الله قسم! زه په دغه موټر کي نه سپرېرم، او سم دستي له موټر څخه کښته سي، نو هم نه حاث کيږي، یا یو سپری په یو کور کي استوگن وي او قسم واخلي چي زه په دې کور کي نه اوسېرم، او بیا سم دستي دکلبي او سامان په ایستلو سره مشغول سي، نو هم نه حاث کيږي.

لېکن امام زفر رَحْمَهُ اللهُ فرمایي چي په دې ټولو صورتونو کي حالف حاث کيږي.
د امام زفر دلیل: دادی چي دلته د حث شرط (یعني د محلوف علیه اغوستل، په هغه کي سپرېدل او په هغه کي اوسېدل) موجود سو که څه هم دلبر گڼي لپاره موجود سو، ځکه چي د حث په شرط کي قلیل او کثیر (لږ وخت او ډېر وخت) دواړه برابر دي، نو ځکه به دلبر وخت لپاره په اغوستلو، سپرېدلو او اوسېدلو سره هم حالف حاث کيږي.

زهوږ دلیل: دادی چي قسم د دې لپاره اخیستل کيږي چي هغه پوره کړی سي او حالف له قسم څخه بري کړی سي، او څرنگه چي دلته حالف له فعل څخه د منع کېدلو (نه اغوستلو، نه سپرېدلو او نه اوسېدلو) قسم کړی دی، نو د دې منع کېدلو لپاره کم از کم دومره وخت ورکول پکار دي چي په هغه کي حالف خپل دا منع کېدل پوره کړي او له قسم څخه بري سي، او هغه دومره زمانه ده چي په هغه کي کالي وکښل سي، یا له موټر څخه راشوه سي، یا سامان له کور څخه راوباسي، نو ځکه به دومره زمانه

له قسم څخه مستثنی وي، او په دومره وخت کي به د حالف فعل د قسم خلاف نه شمارل کيږي. نو له همدې وجهي زموږ په نېز په پورتنیو صورتونو کي د دغه لږ وخت او زمانې په اعتبار سره هغه نه حاث کيږي.

ها! که قسم تر اخیستلو وروسته حالف د لږ وخت لپاره پر خپل حالت قائم پاته سي (او په منع کېدلو مصروف نه سي) نو حاث کيږي. ځکه چې اغوستل، سپرېدل او اوسېدل په دغه فعلونو کي هر فعل لږه دوام سته، او دوام د ابتداء په درجه کي دی. نو ځکه به حالف حاث ګرځول کيږي. او دې فعلونو لږه ځکه دوام سته چې د دوی لپاره وخت او مودت ټاکل کيږي، لکه څرنګه چې ویل کيږي رَكِبْتُ يَوْمًا او لَبِسْتُ يَوْمًا، او په دې سره ټوله ورځ سپرېدل او ټوله ورځ اغوستل مراد يږي (يعني زه ټوله ورځ په موټر کي سپورم، او زه تريوې ورځې پوري د جامو په اغوستلو مصروف وم. نو داد مودت ټاکل کېدل د دې خبرې دليل دی چې دغه فعلونو لږه دوم سته). د دې په خلاف د دخول فعل لږه هيڅ دوام نسته (لکه مخکي چې موږ وويل)، ځکه چې دخول په يوه ثانيه او لمحې کي پوره کيږي. او د دَخَلْتُ يَوْمًا په ويلو سره ټوله ورځ داخلېدل نه مراد يږي (چې زه تريوې ورځې پوري په کور کي داخلېدم).

ولونوئ (الخ): فرمايي که دغه حالف څه وخت پر خپل حالت قائم پاته سي (يعني په منع کېدلو مصروف نه سي). او بيا ووايي چې زمانيت دا وو چې دغه کالي به زه له کېدلو څخه وروسته بل وار نه اغوندم. يا په دې موټر کي به له شوه کېدلو څخه وروسته زه بل وار نه سپرېږم، نو د هغه دنيت تصديق به کيږي، او پر خپل حالت د قائم پاتېدلو باوجود به هم نه حاث کيږي، ځکه چې دده په کلام کي د دغه نيت او معنی احتمال هم سته، نو د دې احتمال اعتبار به کيږي او هغه به نه حاث کيږي (ځکه چې د کلام احتمالي معنی هم معتبره ده).

د پورتنۍ مسئلې نور وضاحت

قال: وَمَنْ حَلَفَ لَا يَسْكُنُ هَذِهِ الدَّارَ فرمايي: او څوک چې قسم واخلي چې په دې کور کي به نه اوسيږي فَهَرَبَ بِنَفْسِهِ بيا اخوا په خپله ووځي وَمَتَاعُهُ وَأَهْلُهُ فِيهَا الْبُكَانُ ادهغه اهل او سامان په کور کي موجود وي ايمني اهل او متاع په کور کي پرېږدي او وَلَمْ يُرِدْ الرُّجُوعَ إِلَيْهَا نو اکه چيري ادهغه اهل او سامان په کور ته د واپس راتلونو نه وي حاث نو هغه حاث کيږي لِأَنَّهُ يُعَدُّ سَاكِنًا فِيهَا بَقَاءَ أَهْلِهِ وَمَتَاعِهِ فِيهَا عُرْفًا ځکه چې په کور کي د حالف د اهل او سامان په پاتېدلو سره هغه په عرف

كي استوگن اوسهدونكى اشمارل كيڤري فَإِنَّ السُّوقَ عَامَّةً نَهَارًا فِي السُّوقِ لکه شرنکه چي يو
 بازاری کس زیاتره ورځ په بازار کي وي وَيَقُولُ: أَسْكُنُ سَكَّةَ كَذَا الْهَكَنْ که له هغه څخه د اوسېدلو
 ځای پوښتنه وسي نو اويي: زه په فلانکۍ کوڅه کي استوگن یم وَالْبَيْتُ وَالْحَلَّةُ بِنَزْلَةِ الدَّارِ
 او خونه (کوټه) او محله (کلي) د کور په درجه کي دي وَلَوْ كَانَ الْيَمِينُ عَلَى الْبَصْرِ او که قسم پر ښار
 وي (يعني که هغه داسي قسم واخلي چي په دې ښار کي به نه اوسېږم) لَا يَتَوَقَّفُ الْبَصَرُ عَلَى نَقْلِ
الْمَتَاعِ وَالْأَهْلِ فِيمَا رَوَى عَنْ أَبِي يُوسُفَ نو [په دې صورت کي] د قسم پوره کېدل او له قسم څخه بري
 کېدل د سامان او اهل پر نقل کولو باندي نه موقوف کېږي له امام ابو یوسف رحمه الله څخه په نقل
 سوي روايت کي لَأَنَّهُ لَا يُعَدُّ سَاكِنًا فِي الَّذِي انْتَقَلَ عَنْهُ عُرْفًا ځکه انسان چي له کوم ښار څخه
 منتقل سي نو د عرف په اعتبار سره په هغه ښار کي اوسېدونکى نه شمېرل کېږي بِخِلَافِ الْأَوَّلِ په
 خلاف د اولي مسئلې وَالْقَرْيَةُ بِنَزْلَةِ الْبَصْرِ فِي الصَّحِيحِ مِنَ الْجَوَابِ او په صحيح جواب کي قريه د
 ښار په درجه کي ده ثُمَّ قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: لَا بُدَّ مِنْ نَقْلِ كُلِّ الْمَتَاعِ بيا امام صاحب رحمه الله فرمايلي
 دي: چي [له قسم څخه د بري کېدلو لپاره] د ټول سامان نقل کول ضروري دي حَتَّى لَوْ بَقِيَ وَتَبَدُّ تر
 دې که يو منځ هم پاته سي يَخْتُ نو حالف حاث کېږي لَأَنَّ السُّكُنَى قَدْ ثَبَتَ بِالْكُلِّ ځکه چي د
 ټوله سمان په وجه استوگنه ثابته سوه فَيَبْقَى مَا بَقِيَ شَيْءٌ مِنْهُ نو تر څو چي د سامان يوشى هم پاته
 وي تر هغه وخته به استوگنه پاته وي وَقَالَ: أَبُو يُوسُفَ: يُعْتَبَرُ نَقْلُ الْأَكْثَرِ او امام ابو يوسف رحمه الله
 فرمايي: د اکثره سامان نقل کول معتبر دي لَأَنَّ نَقْلَ الْكُلِّ قَدْ يَتَعَدَّرُ ځکه کله نا کله د ټوله سامان
 نقل کول ستونزمن وي وَقَالَ: مُحَمَّدٌ: يُعْتَبَرُ نَقْلُ مَا يَقُومُ بِهِ "كَدْخْدِائِيَّتِهِ" او امام محمد رحمه الله
 فرمايي: چي د دومره سامان نقل کول معتبر دي چي په هغه سره د کورني معاملاتو بندوبست وسي
 (يعني چي په هغه سره د کور گزاره وسي) لَأَنَّ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ لَيْسَ مِنَ السُّكُنَى ځکه چي له دې څخه بغير
 نور سامان له سکني څخه نه دی (يعني له دې څخه زائد سامان د استوگني لپاره ضروري نه دی)
قَالُوا: هَذَا أَحْسَنُ وَأَرْفَقُ بِالنَّاسِ مشايخ فرمايي: چي دا قول غوره دی او د خلکو لپاره نفع مندی

ايښي دخلگو لپاره په دې کي آساني ده | وَيُنْبَغِي أَنْ يَنْتَقِلَ إِلَى مَنْزِلٍ آخَرَ بِلَا تَأْخِيرٍ او حالف ته پکار دي چي بېله ځنډه دويم کور ته منتقل سي حَتَّى يَبْكَرَ ددې لپاره چي قسم پوره سي او له قسم څخه بري سي | فَإِنْ انْتَقَلَ إِلَى السِّكَّةِ أَوْ إِلَى الْمَسْجِدِ لېکن که هغه کوڅې يا مسجد ته منتقل سي قَالُوا: لَا يَبْكَرُ نو مشاڅو فرمايلي دي: چي قسم نه پوره کيږي دَلِيلُهُ فِي الزِّيَادَاتِ: أَنَّ مَنْ خَرَجَ بِعِيَالِهِ مِنْ مَضَرَةٍ په زيادات کي ددې دليل دادی چي کوم سړی دخپل اهل او عيال سره له خپل ښار څخه ووځي فَمَا لَمْ يَتَّخِذْ وَطْناً آخَرَ يَبْقَى وَطْنُهُ الْأَوَّلُ فِي حَقِّ الصَّلَاةِ نو ترڅو چي داسې بل [حای] وطن جوړ نه کړي تر هغه وخته پوري دهغه اول وطن دلمانځه په حق کي باقي پاتېږي كَذَا هَذَا همداسي به دا [هم] وي ايښي همداسي به دلته هم دغه حکم وي |

اللغات: «مَتَاع» سامان، «سُوقِي» بازار ته منسوب، بازاری، «سِکَّة» کوڅه (کلی)، «قَرْيَة»

قصبه (مراد ځني هغه علاقه او کلی دی چي له ښار څخه بهر وي، يعني دښار د اطرافو علاقه او کلی)،

«وَتَد» مېنځ، «كَذْ خُذَائِيَّة» د کورني معاملاتو سامان (يعني د کتځ پخولو او داسي نورو ضروري

شيانو سامان)، دومره سامان چي د کور گزار (چلاو) په وسي. «يَبْكَرُ» دسمع او ضرب مضارع ده:

قسم پوره کېدل، له قسم څخه بري کېدل.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی داسي قسم واخلي چي زه به په دغه کور کي نه اوسېږم، تردې

وروسته داسې له دغه کور څخه ووځي، او په دې نيت ووځي چي بيا به هيڅکله په دې کور کي

قدم نه اړدم، لېکن دهغه اهل او عيال او دهغه داستوگني سامان دهغه تر وتلو وروسته هم په هغه کور

کي پاته سي، نو داسې حاث کيږي: ځکه چي په کور کي د اهل او عيال او د سامان پاتېدلو په وجه

عرفاً دغه سړی په کور کي پاتېدونکی او استوگن شمارل کيږي، او فقط دهغه وتل کماحقه او په

بشپړه توگه وتل نه شمارل کيږي، نو ځکه به هغه حاث کيږي. ددې ښکاره مثال دادی چي که ديو

سړي کاروبار په بازار کي وي او ټوله ورځ په بازار کي اوسيږي، که له هغه څخه پوښتنه وسي چي ته

چيري اوسيږي، نو هغه همدا وایي چي زه په فلانکۍ کوڅه او فلانکي کور کي اوسېږم (داسي نه

وايي چي زه په بازار کي اوسېږم)، ځکه چي دهغه اهل او عيال او داستوگني سامان په هغه کور کي

وي، نو ځکه به دلته هم هغه (حالف) په هغه کور کي مقيم او استوگن شمارل کيږي او حاث به گرځي.

والبيت والمحلة بمنزلة الدار إلخ: د دې حاصل که هغه د لَا أُسْكُنُ هَذَا الدَّارَ پر ځای لَا أُسْكُنُ هَذَا الْبَيْتَ يا لَا أُسْكُنُ هَذِهِ الْمَحَلَّةَ ووايي، نو دهغه حکم هم د لَا أُسْكُنُ هَذِهِ الدَّارَ په څير دی.

ولو كان اليمين إلخ: د دې حاصل دا دی چي که يو څوک دا قسم واخلي لَا أُسْكُنُ هَذَا الْبَيْتَ (په الله قسم زه په دې ښار کي نه اوسېږم)، نو فقط له ښار څخه دهغه (حالف) په وتلو سره قسم پوره کيږي، او په دې صورت کي د قسم پوره کېدل دهغه د اهل او متاع پر انتقال او خروج موقوف نه دي، يعني که دهغه اهل او متاع په هغه ښار کي پاته سي، او يوازي هغه (حالف) له ښار څخه ووځي، نو هم هغه نه حاث کيږي، دا روايت له امام ابويوسف رَحِمَهُ اللهُ څخه نقل سوی دی.

د امام ابويوسف دليل دا دی چي له کوم ښار څخه چي انسان ووځي، نو عرفاده ته دهغه ښار استوگن (اوسېدونکي) نه ورته وايي، که څه هم دهغه اهل او متاع په هغه ښار کي وي، لېکن که له کور يا محلي (کلي) څخه ووځي او په هغه ځای کي دده اهل او متاع پاته سي، نو عرفاده ته دهغه ځای استوگن (اوسېدونکي) وايي.

والقرية بمنزلة البصر إلخ: فرمايي چي د صحيح قول مابق قريه (د ښار د اطرافو مېنه او کلی) د ښار په حکم کي دی، نو کوم حکم چي د "لَا أُسْكُنُ هَذَا الْبَصْرَ" دی، هغه حکم د "لَا أُسْكُنُ هَذِهِ الْقَرْيَةَ" هم دی. د "فِي الصَّحِيح" په قيد سره دهغو مشائخو له قول څخه احتراز سوی دی کوم چي قريه د ډار (کور) په څير گڼي. (بنايه)

ثم قال أبو حنيفة إلخ: امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي حالف هغه وخت دخپل قسم پوره کونکي گرځي او هغه وخت له خپل قسم څخه بري کيږي کله چي له کور څخه خپل ټوله سامان نقل کړي او هيڅ شی هم نه پرېږدي، تر دې که يو مېخ هم پاته سي. نو هغه حاث کيږي، ځکه چي په مخلوف عليه کور کي په کُل سامان سره سُکني^۱ (استوگنه) ثابته سوې ده (مطلب دا چي په کور کي دهر

سامان په پاتېدلو سره حالف استوگن شمارل ز کيږي، لهذا ترڅو چي د سامان يوشی هم په کور کي پاته وي، تر هغه وخت به سکنی پاته وي، او کله چي سکنی پاته سي، نو حالف حاث کيږي.

امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي د اکثره سامان نقل کول ضروري دي، او اکثره سامان به د کُل قائم مقام منل کيږي، ځکه چي همدا د فقهي قاعده ده "لِلْأَكْثَرِ حُكْمُ الْكُلِّ"، او بل دا چي د ټوله سامان نقل کول متعذر او ستونزمن هم دی، نو په دې وجه به حالف د اکثره سامان په نقل کولو سره له خپل قسم څخه بري کيږي او نه به حاث کيږي.

او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمايي چي فقط دومره اندازه سامان نقل کول ضروري دي چي په هغه سره د کور چلاو او گزاره وسي، او کورني ضروريات په پوره کړل سي، ځکه چي داستوگني او ژوند تېرولو لپاره همدومره اندازه سامان کافي دی، او زائد سامان داستوگني لپاره ضروري نه دی، مشايخ فرمايي چي دا قول او تعبير غوره هم دی او د خلکو لپاره آسانه هم دی.

وينبغي إلخ: د دې حاصل دا دی که چا د مخکي په خير قسم اخيستی وي (چي په الله قسم! زه به په دغه کور کي نه اوسېرم)، نو هغه ته پکار دي چي له هغه کور څخه بېله ځنډه سامان نقل کړي او په بل کور کي يې کنيږي، د دې لپاره چي له خپل قسم څخه بري سي او له حاث کېدلو څخه وژغورل سي.

او په کوڅه يا مسجد کي سامان ايښول کافي نه دي. د دې خبري دليل د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ د کتاب الزيات له دې مسئلې څخه را اخيستل سوی دی چي که يو څوک د خپلو بچيانو سره بل ښار ته ولاړ سي نو ترڅو چي هغه د ابل ښار خپل وطن جوړ نه کړي، تر هغه وخته د لمانځه په حق کي اول ښار او وطن باقي پاتيري (يعني په اول ښار کي به هغه ته د قصر کولو اجازه نه وي)، همداسي به دلته هم دا حکم وي چي ترڅو په بل کور کي استوگن نه سي، تر هغه وخته به په اول کورم کي استوگن شمارل کيږي، نو د قسم پوره کولو او له قسم څخه دبري کېدلو لپاره بل کور ته منتقل کېدل ضروري دي. والله أعلم و عليه أتم

بَابُ الْيَمِينِ فِي الْخُرُوجِ وَالْإِثْيَانِ وَالرُّكُوبِ وَغَيْرِ ذَلِكَ

(دا) باب (له کور څخه) د وتلو، (کور ته) در اتللو، سپرېدلو او د داسي

نورو قسمونو (په بيان کي) دی

له مسجد يا کور او داسي نورو څخه د هيڅکله نه وتلو قسم اخيستل

قال: وَمَنْ حَلَفَ لَا يَخْرُجُ مِنَ الْمَسْجِدِ [امام محمد رَحِمَهُ اللهُ] فرمايي: که يو سړی قسم واخلي چي له مسجد څخه به نه وځي فَأَمَرَ اُنْسَانًا بيا هغه بل انسان ته حکم وکړي [چي ما مسجد څخه مي وباسه] فَحَلَفَهُ فَأَخْرَجَهُ نو هغه داسې پور ته کړي او له مسجد څخه [يې وباسي] حَبَثَ نو حاث کيږي لَأَنْ فَعَلَ السَّامُورُ مَضَافًا إِلَى الْأَمْرِ حُكْمٌ چي د مأمور فعل د امر و طرف ته منسوب کيږي فَصَارَ كَمَا إِذَا رَكِبَ دَابَّةً فَخَرَجَتْ نو داسي سولکه هغه چي پر سپارلي سپور سي او سپارلي له مسجد څخه ووځي وَلَوْ أَخْرَجَهُ مُكْرَهَا او که يو څوک هغه [حالف] په زوره له مسجد څخه وباسي لَمْ يَخْثُثْ نو نه حاث کيږي لَأَنَّ الْفِعْلَ لَمْ يَنْتَقِلْ إِلَيْهِ لِعَدَمِ الْأَمْرِ حکه چي د حکم د نشتوالي په وجه فعل دهغه و طرف ته منقل نه سو وَلَوْ حَلَفَهُ بِرِضَاةٍ لَا بِأَمْرٍ او که يو څوک حالف دهغه په رضا دهغه له حکم څخه بغير پور ته کړي [يعني د حالف خو خوبنه وي، لېکن حکم يې کړی نه وي چي ماله مسجد څخه وباسه] لَا يَخْثُثُ فِي الصَّحِيحِ نو اهم [په صحيح قول کي نه حاث کيږي] لَأَنَّ الْإِسْتِقَالَ بِالْأَمْرِ لَا يُجَرِّدُ الرِّضَا حکه چي فعل په حکم سره منتقل کيږي، نه فقط په رضا سره قال: وَلَوْ حَلَفَ لَا يَخْرُجُ مِنْ دَارِهِ إِلَّا إِلَى جَنَازَةٍ فرمايي: او که [يو څوک] قسم واخلي چي له کور څخه به نه وځي، مگر يو جنازې ته اېه وځي [فَخَرَجَ إِلَيْهَا] بيا جنازې ته ووځي ثُمَّ أَلَى حَاجَةٍ أُخْرَى او اينا به بل ضرورت ته راسي لَمْ يَخْثُثْ نو نه حاث کيږي لَأَنَّ الوجودَ خُرُوجٌ مُسْتَثْنَى حکه چي دهغه شي لپاره وتل موجود سو چي دهغه استثناء سوې ده [يعني هغه فقط د جنازې په نيت له کور څخه راووتی]

وَالْبُضْءُ بَعْدَ ذَلِكَ لَيْسَ بِخُرُوجٍ أَوْ تَرَجُّعٍ مُسْتَشْنَى وَرُوسْتَه تَكْ جَارِي سَاتِلْ خُرُوجِ اَمِنْ الدَّارِ اَنه
 دِي وَلَوْ حَلَفَ لَا يَذْهَبُ إِلَى مَكَّةَ أَوْ كَهْ شُوكْ قِسْمِ وَاخْلِي چي هغه به مَكې ته نه وځي فَخَرَمَ يُرِيدُهَا بِيَا
 د مَكې په اراده سره ووځي ثُمَّ رَجَعَهُ الْهَكَنْ اَيَا واپس راوگرځي حَتَّى نَوَاحِثُ كَيْبَرِي لِيُجُودَ
 الْخُرُوجُ عَلَى قَصْدِ مَكَّةَ وَهُوَ الشَّرْطُ حُكْمُ د مَكې په اراده سره وتل موجود سو او همداسې شرط وو. اِذْ
 الْخُرُوجُ هُوَ الْاِنْفِصَالُ مِنَ الدَّخْلِ إِلَى الْخَارِجِ حُكْمُ چي خروج له داخل څخه بهر ته د تللو نوم دى وَلَوْ
 حَلَفَ لَا يَأْتِيهَا أَوْ كَهْ هغه اداسي اقسَمَ وَاخْلِي چي مَكې ته به نه راځي لَمْ يَخْنُثْ حَتَّى يَدْخُلَهَا نُونَه
 حَانِثُ كَيْبَرِي تَرْدِي چي مَكې ته داخل سي لِأَنَّهُ عِبَارَةٌ عَنِ الْوُصُولِ حُكْمُ چي اتيان اراتلل اد
 رسېدلو په معنى سره دى قَالَ: اللَّهُ تَعَالَى: فَأَتَيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا [الشعراء: ١٦] الله تعالى فرمايلي دي: بِيَا
 تَاسِي دواړه فرعون ته راسئ! اورسئ! او هغه ته وواياست! اد دې مطلب همدا دى چي فرعون ته
 حَانُونَه ورسوئ! ا وَلَوْ حَلَفَ لَا يَذْهَبُ إِلَيْهَا أَوْ كَهْ هغه قِسْمِ وکړي چي مَكې ته به نه ځي قِيلَ: هُوَ
 كَالْإِثْيَانِ نَوِيوْ قَوْلِ دَادِي چي داد اتيان اراتللو په څير دى وَقِيلَ: هُوَ كَالْخُرُوجِ أَوْ اَدْوِيمْ ا قول دا
 دى: چي داد خروج او تلوا په څير دى هُوَ الْأَمْرُ همدادویم اصحيح قول دى لِأَنَّهُ عِبَارَةٌ عَنِ
 الرُّوَالِ حُكْمُ چي ذهاب دليري کېدلو او دنقل کېدلو څخه عبارت دى.

اللغات: ﴿حَمَلَهُ﴾ د ضرب ماضي ده: پورته کول، ﴿مُجَرَّدٌ﴾ محض، فقط، ﴿مُفِقٌ﴾ د ضرب مصدر
 دى: جاري کول (تک جاري ساتل)، مداومت کول، تېرېدل (وخت تېرېدل، ماضي له همدې معنى
 څخه ده)، ﴿الْفِصَالُ﴾ دانفعال مصدر دى: جلا کېدل، بېلېدل، ﴿فَأَتَيَا﴾ د ضرب له باب څخه د تشنيه
 مذكر حاضر صيغه ده: راتلل (د جَاء په معنى سره دى)، نژدې کېدل، ﴿لَا يَذْهَبُ﴾ د فتح نفى صيغه
 ده: تلل، تک کول.

تشریح: په دې عبارت کي د خروج (او دباندې وتلو) د قسم سره اړوند څو مسئلې بيان سوي دي:
 (١)... که يو شوک قسم واخلې چي له مسجد څخه به نه وځم، او بيا يوبل سړي ته حکم وکړي چي
 له مسجد څخه ما وباسه!، او چا ته چي يې حکم وکړي (يعني مأمور) هغه همداسي وکړي (يعني له
 مسجد څخه يې وباسي)، نو آمر (حالف) حانث کيږي، حُكْمُ چي د مأمور فعل د آمر و طرف ته
 منسوب کيږي او منتقل کيږي او داسي به گڼل کيږي چي آمر په خپله وتلى دى. يا گواکي حالف پر

يو سپارلی باندې سپور سوی او د سپارلی په ذریعه له مسجد څخه وتلی دی. نو په دې دوو صورتونو کې هغه حاث کيږي. لهدا په پورتنۍ مسئله کې به هم هغه حاث کيږي، لېکن که یو څوک حالف په زوه له مسجد څخه وباسي. نو حالف نه حاث کيږي. ځکه چې حالف باسونکي سړي (مخرج) ته د باسلو حکم نه دي کړی (چې ما وباسه!). نو د باسونکي سړي فعل د حالف و طرف ته منتقل نه سو. او په وتلو کې د حالف هیڅ دخل ثابت نه سو. همدارنگه که یو څوک حالف په زوه نه وباسي. بلکې د هغه په رضا او خوښۍ یې وباسي، خو حالف هغه ته حکم کړی نه وي. نو هم د صحیح قول مطابق حالف نه حاث کيږي، ځکه چې د باسونکي سړي فعل هغه وخت حالف ته منتقل کيږي کله چې حالف هغه ته امر (حکم) کړی وي. فقط د حالف په رضا او خوښۍ سره نه منتقل کيږي. اولته حالف امر کړی نه دي فلا یحنت.

(۲) ... که یو څوک قسم واخلي چې زه به په جنازه کې له شرکت کولو څخه بغیر د بل هیڅ کار لپاره د کور څخه نه وځم، بیا هغه په جنازه کې د شرکت لپاره ووځي، او بیا له هغه ځای څخه د بل کار لپاره ولاړ سي. نو نه حاث کيږي، ځکه چې حالف د هغه کار په نیت د کور څخه راووتی د کوم کار (جنازې) استثناء چې یې کړی وه. او تر دغه کار وروسته تگ جاري ساتل او په بل ضرورت پسي تلل خروج (وتل) نه دی، ځکه چې د خروج معنی ده: له دننه څخه دباندې وتل، او دا معنی دلته نسته.

(۳) ... که یو څوک قسم واخلي چې مکې مبارکې ته به نه وځم، بیا د مکې په نیت له کور څخه ووځي، او بیا واپس راوگرځي. نو حاث کيږي، ځکه چې د مکې په نیت وتل موجود سو، او همدې شې شرط وو. لهدا کله چې شرط یعنې خروج موجود سو، نو مشروط یعنې حث به هم موجودیږي.

(۴) ... که یو څوک قسم واخلي چې مکې مبارکې ته به نه راځم، نو تر څو چې مکې ته داخل نه سي. تر هغه وخته پوري نه حاث کيږي (یعنې په دې صورت کې محض د مکې و طرف ته په وتلو سره هغه نه حاث کيږي)، ځکه چې ایتان (راتلل) د "رسېدلو" په معنی سره دي، لکه څرنگه چې په قرآني آیت کې هم له ایتان څخه د رسېدلو معنی مراده، نو ځکه به مکې ته له داخلېدلو څخه بغیر هغه نه حاث کيږي.

(۵) ... که یو څوک قسم واخلي چې زه به مکې مبارکې ته نه وځم. نو یو قول دادی چې دې حکم د ایتان په څیر دی. یعنې تر څو چې مکې ته داخل سوی نه وي، تر هغه وخته پوري نه حاث کيږي. دا د نصر بن یحیی قول دی. او دویم قول دادی چې د ذهاب (تللو) حکم د خروج په څیر دی. او د مکې و طرف ته په وتلو سره هغه حاث کيږي. ځکه چې د ذهاب معنی او مطلب دی: "له خپل ځای څخه بنور بدل او لیري کېدل". او دا معنی په خروج سره ثابتیږي، صاحب د هدایې فرمایي چې دویم قول صحیح او معتمد دی.

يو حاي ته د تللو قسم اخيستل

قال: وَإِنْ حَلَفَ لِیَأْتِیَنَّكَ الْهَضَرَةُ فرمایي: او که ايو شوک ا قسم واخلې چي هغه به بصري ته خامخا راځي فَلَمْ يَأْتِهَا حَتَّى مَاتَ اخوا هغه ا په خپل ژوند کي ابصري ته رانه سي تردې چي مړ سي حَنْثٌ فِي آخِرِ حَرْفٍ مِنْ أَجْزَاءِ حَيَاتِهِ نو هغه دخپل ژوند په آخري جزء کي حانث کيږي لَأَنَّ الْهَذَقَ قَبْلَ ذَلِكَ مَرْجُوٌّ حُكْمٌ چي تردې مخکي د قسم پوره کېدل متوقع دي ايعني دژوند تر آخري سلگۍ پوري د دې هيله او اميد سته چي هغه بصري ته ولاړ سي او خپل قسم پوره کړي ا وَلَوْ حَلَفَ لِیَأْتِیَنَّهُ غَدَاةً اِسْتِطَاعَ او که اداسي ا قسم واخلې چي سبا به خامخا فلانکي سړي ته ځي، که طاقت پيدا کړي ايعني که يو شوک داسي قسم واخلې چي: که زما په طاقت او استطاعت کي وه نو په الله قسم! سبا به فلانکي کور ته ځم ا فَهَذَا عَلَى اسْتِطَاعَةِ الصَّحَّةِ دُونَ الْقُدْرَةِ نو له دې څخه به دروغتيا استطاعت مرادېږي نه د قدرت استطاعت وَقَسَمُ فِي الْجَامِعِ الصَّغِيرِ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په جامع صغير کي دروغتيا استطاعت څرگند کړې دي ايعني دهغه تعريف يې بيان کړې دی ا وَقَالَ: إِذَا لَمْ يَمْرُسْ وَلَمْ يَنْتَعِهُ السُّلْطَانُ وَلَمْ يَجِبْ أَمْرًا لَا يَقْدُرُ عَلَى اتِّبَاعِهِ او فرمايلي دي: که چيري حَالِفٌ ناروغه نه سي او باچا هغه اله تللو څخه ا منع نه کړي او يو داسي معامله پېښه نه سي چي دهغه په وجه حَالِفٌ هغه ځای ابصري ته په راتللو باندي قدرت پيدانه کړي فَلَمْ يَأْتِهِ او اياهم ا هغه ځای ته رانه سي حَنْثٌ نو حانث کيږي وَإِنْ عَلَى اسْتِطَاعَةِ الْقَضَاءِ او که حَالِفٌ اله استطاعت څخه ا د قضاء او قدرت ا استطاعت مراد کړي ايعني په دې سره د قدرت او قضاء د استطاعت نيت وکړي ا وَكُنْ فِيهَا يَكُنُّهُ وَبَيْنَ اللَّهِ تَعَالَى نو دهغه او د الله په مينځ کي به يې تصديق کيږي ايعني دياتا به دهغه تصديق کيږي ا وَهَذَا الْأَنَّ حَقِيقَةُ الْإِسْتِطَاعَةِ فِيمَا يُقَارَنُ الْفِعْلَ او دا ځکه ايعني هغه د قضاء استطاعت ځکه مرادولای سي ا چي حقيقي استطاعت د فعل سره متصل کيږي وَيُطْلَقُ الْإِسْمُ عَلَى سَلَامَةِ الْأَلَاةِ وَصَحَّةِ الْأَسْبَابِ فِي الْمُتَعَارَفِ او د استطاعت د لفظ اطلاق په عرف کي د آلاتو پر سلامتيا او د اسبابو پر روغوالي کيږي فَعِنْدَ الْإِطْلَاقِ يُنْصَرَفُ إِلَيْهِ نو د استطاعت ا د مطلق کېدلو په

وخت کي به هغه د عرفي معنی او طرف ته گرځول کيږي وَتَصِحُّ يَمِينَةُ الْأَوَّلِ دِيَانَةً او ديانته به داول استطاعت او قضاء استطاعت انيت کول هم صحيح وي لَأَنَّهُ نَزَى حَقِيقَةً كَلَامِهِ ځکه چي حالف دخپل کلام د حقيقت نيت کړی دی ثُمَّ قِيلَ: وَتَصِحُّ قَضَاءُ أَيُّضًا بيا ويل سوي دي: چي قضاء اهم د قدرت د استطاعت نيت کول ا صحيح دي لِبَيِّنَاتٍ دهغه دليل په وجه کوم چي موږ بيان کړی وَقِيلَ: لَا تَصِحُّ او ويل سوي دي اي معني دويم قول دادی: چي صحيح نه دي لَأَنَّهُ خِلَافُ الظَّاهِرِ ځکه چي دا ظاهر خلاف دي.

اللغات: ﴿مَزْجُو﴾ دنصر دباب اسم مفعول دی: د کوم شي چي امید وي (هغه څه چي امید يې کيږي). **﴿اِسْتِطَاعَةٌ﴾** داستعمال مصدر دی: طاقت، وس، قدرت. استطاعت پر دوه قسمه دی: ① يو د قدرت استطاعت دی، همدې ته د قضاء استطاعت وايي، ددې مطلب دادی چي له کار څخه مخکي ټوله اسباب موجود وي او د الله قضاء او فيصله هم داسي معلومه سي چي هغه کار کېدونکی دی (يعني د کار شروع کولو په وخت کي انسان پر هغه کار وس او طاقت لري)، نو دې ته د قضاء او قدرت استطاعت وي، ② دويم دا چي د کار کولو لپاره د انسان صحت برابر وي، جوړ او روغ وي، او نور ځنډونه (موانع) نه وي، نو دې ته د صحت استطاعت وايي، په عرف کي له دې لفظ "استطاعت" څخه همدغه استطاعت مراد يږي، **﴿عَقَى﴾** د ضرب ماضي ده: مرادول، **﴿دَوَّسَ﴾** د تفعيل ماضي مجهوله ده: تصديق کول، **﴿يُقَارِنَ﴾** د مفاعلي مضارع ده: متصل کېدل، جوختېدل.

تشریح: په دې عبارت کي دوې مسئلې بيان سوي دي:

(۱) ... که يو سړی قسم واخلي چي زه به بصري ته خامخا ځم، لېکن هغه په خپل ژوند کي بصري ته ولاړ نه سي، نو داسي سړی دخپل ژوند په آخري جزء او آخري ساه کي حاثث کيږي، ځکه چي تر مرگ مخکي دا امید او امکان سته چي هغه خپل قسم پوره کړي او بصري ته ولاړ سي، نو ځکه به د ژوند له آخري جزء څخه مخکي هغه نه حاثث کيږي.

(۲) ... که يو څوک دا قسم واخلي چي زه به سبا خالد ته ځم، په دې شرط که مي استطاعت (طاقت) وو، نو له دې استطاعت څخه د صحت او روغتيا استطاعت مراد يږي، نه د قدرت او قضاء استطاعت، او د صحت د استطاعت تفسير او تعريف له امام محمد رَحِمَهُ اللهُ څخه داسي نقل سوی دی چي حالف به نه ناروغه نه وي، او په حکومتي توگه به له تگ کولو څخه ممانعت او بنديز نه وي، او يوه ناڅاپه

قسم اخيستلو كي اهر وار اجازه اخيستل ضروري دي لَا اَنْ اُسْتَشْنَى خُرُوجٌ مَقْرُونٌ بِالْاِذْنِ حَكَمٌ چي دهغه خروج او تلوا استثناء سوې ده كوم چي ادخاوند اداجازې سره متصل وي وَمَا وَرَاءَهُ دَاخِلٌ فِي الْحَظَرِ الْعَامِّ او كوم خروج چي له مستثنى خروج څخه بغير دی هغه په عام ممانعت ايمني د قسم په حکم کي داخل دي لَا اَنْ اُسْتَشْنَى (الخ): دا جمله څه ستونزمنه ده، حاصل يې دا دی چي دلته خاوند نفي کړي دي چي ته به له کور څخه نه وځي او بيا يې له دې نفي څخه دهغه وتلو استثناء کړې ده كوم چي د خاوند د اجازې سره متصل وي، (يعني زما په اجازه سره ته وتلاي سي)، نو ددې مطلب همدا دی چي د بنځي وتل به د خاوند د اجازې سره متصل وي (يعني بنځه به په هر وار وتلو کي له خاوند څخه اجازه غواړي) او که له اجازې څخه بغير وځي، نو خاوند به حادث کيږي او پر بنځي به طلاق واقع کيږي اَوْ لَوْ نَوَى الْاِذْنَ مَرَّةً او که حالف [خاوند] يو وار د اجازه اخيستلو نيت وکړي ايمني هغه ووايي چي زما مقصد فقط يو وار د اجازې اخيستل ووايصادق دِيَانَةً لَا قَضَاءَ نو دياتا به دهغه تصديق کيږي. نه قضاء ايمني قاضي به د هغه تصديق نه کوي او په دې هکله به څه فيصله نه کوي لَا اَنْ اُكْتَبَ مُخْتَلِ كَلَامِهِمْ ځکه چي دا د حالف د کلام احتمالي معنی ده ايمني که څه هم دهغه په خبره کي ددې احتمال هم سته لَا لَكُنْهُ خِلَافُ الظَّاهِرِ خودا د ظاهر خلاف دي او په خلاف الظاهر مسئله کي فقط دياتا د يو چا تصديق کيږي. نه قضاء اَوْ لَوْ قَالَ: اِلَّا اَنْ اَذْنَ لَكَ او که حالف [خاوند] ووايي: اِلَّا اَنْ اَذْنَ لَكَ ايمني که خاوند بنځي ته داسي ووايي: ته به له کور څخه نه وځي مگر دا چي زه اجازه درکړم فَاِذْنَ لَهَا مَرَّةً وَاحِدَةً فَمَرَّةً ثُمَّ خَرَجَتْ بَعْدَهَا بِغَيْرِ اِذْنٍ بيا [خاوند] بنځي ته اجازه ورکړي او هغه وځي او او تر دې وروسته ابل وار ا بنځه د خاوند له اجازې څخه بغير وځي لَمْ يَخُشْ نو [خاوند] نه حادث کيږي لَا اَنْ هَذِهِ كَلِمَةٌ غَايَةٌ فَتَشْتَهِي الْيَمِينَ بِه ځکه چي دا کلمه اِلَّا اَنْ اَذْنَ لَكَ د غايت او انتها کلمه ده نو ځکه به په دې کلمه سره قسم ختميږي ايمني ددې کلمې اِلَّا اَنْ اَذْنَ لَكَ معنی ده: ته به له کور څخه نه وځي "تر دې چي زه تا ته اجازه درکړم"، او ددې مطلب همدا دی چي يو وار اجازه درکړم، نو ځکه دلته فقط په يوه وار اجازه سره قسم ختميږي، او د بار، بار اجازه اخيستلو ضرورت نسته، لکه په هغه صورت کي چي هم په يوه وار اجازه اخيستلو سره قسم ختميږي کله چي حالف ويلي وي: "حَتَّى اَنْ اَذْنَ لَكَ" کما اِذَا قَالَ حَتَّى اَذْنَ لَكَ لکه کله چي هغه "حَتَّى اَنْ اَذْنَ لَكَ" ويلي وي.

اللغات: ﴿حَلَر﴾ ممانعت، بندیز، ﴿مُحْتَمَل﴾ احتمالي مطلب، احتمالي معنی، ﴿غَايَة﴾ انتهاء.

تشریح: عبارت په ترجمه کي تشریح سو.

د قسم يو خو خانگري صورتونه

وَلَوْ أَرَادَتِ الزَّوْجَةُ النُّكْرَ وَآوَىٰ إِلَىٰ كَوْنِ شَخْصٍ أَوْ تَلَوَّارَادَهُ وَكَرِهَ فَقَالَ: إِنَّ خَرَجْتَ فَأَنْتَ طَالِيٌّ نُو
 خاوند اورته او وریل: که چیري ته ووځي نو اېر ما اطلاق یې فَعَلَسْتُ ثُمَّ خَرَجْتَ او ښځه
 کښېسته بیا اڅه وخت وروسته او وتله لَمْ يَخُذْ نُو | خاوندانه حانث کیري او پر ښځي طلاق نه
 واقع کیري | ادا مسئله پر دې اصول مبني ده چي که په هغه گري ښځه ووځي نو طلاق واقع کیري. او که وروسته
 ووځي نو نه واقع کیري، ځکه چي په هغه گري نه ووتل، دې ته یمین فور (فوراً قسم) وایي | وَكَذَلِكَ إِذَا أَرَادَ
 رَجُلٌ قُرْبَ عَهْدٍ أَوْ هَمْدَارَنگه که یوه سري دخپل غلام دوهلو اراده وکړه فَقَالَ لَهُ آخِرُ: إِنَّ عَهْدَتَهُ
 فَعَهْدِي خُرْ نُو یو بل سري ورته وویل: که چیري ته خپل غلام ووهې نو زما غلام آزاد دی فَتَرَكَهُ أَوْ
 هغه اول سري ا دوهلو اراده پرېښووله ثُمَّ مَرَّكَ بِيَا يې اڅه وخت وروسته ا غلام ووهی انو د دویم
 سري غلام نه آزادیري. دام مسئله هم پر پورتنی اصول مبني ده | وَهَذِهِ تُسَمَّى يَمِينَ فُورٍ ا داسي قسم
 ته "یمین فور" وایي وَتَفَرَّدَ أَبُو حَنِيفَةَ بِإِظْهَارِهِ ا یووازي امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ ددې قسم څرگندونه
 کړې ده ایمني اول امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دیمین فور استنباط وکړی، تر هغه مخکي په خلکو کي فقط دوه قسمونه
 پېژندل کېدل: ① مطلق یا مؤبد یمین، ② مقید بالوقت یمین، او امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دغه دریم قسم هم ښکاره
 کړی کوم چي لفظاً مؤبد دی، او معناً مؤقت دی (عنايه) | أُنْ مُرَادَ السُّتَكَمِ الرَّدُّ عَنْ تِلْكَ الصَّرِيحَةِ
 وَالْخُرُجَةِ عَرَفًا اود دې وجه داده: چي د عرف په اعتبار سره د متکلم مراد د هغه اواقع کېدونکي ا
 وهلو منع کول دي اود هغه اواقع کېدونکي اوتلو منع کول دي اود دې جملې پوره وضاحت او
 حاصل به تشریح کي ذکر سي | وَمَبْنَى الْأَيْتَانِ عَلَيْهِ اود قسمونو دار و مدار پر عرف دی وَلَوْ قَالَ لَهُ
 رَجُلٌ: اجْلِسْ فَتَعْدَّ عَهْدِي ا او که یوه سري ته بل سري وویل: کښېنه! اوزما سره ډوډی وخوره!
 قَالَ: إِنَّ تَعْدَّتْ فَعَهْدِي خُرْ نُو هغه وویل: که چیري زه ډوډی وخورم نو زما غلام دی آزاد دی فَخَرَجَ
 فَرَجَعَ إِلَى مَوْلَاهُ وَتَعْدَّى اوبیا له هغه ځای څخه اووتی او کور ته راغلی او ډوډی یې وخوړل لَمْ

اَلْمَدْعُوْا۟ اِلَيْهٖ اَوْ دَهغه ډوډۍ. و طرف ته به راجع کيږي چي د هغه و طرف ته بلنه ورکول سوې ده ايمني
 که زید خالد ته وویل: راسه! زما سره ډوډۍ وخوره! او خالد وویل: که ما ډوډۍ وخوړل نو زما غلام آزاد دی. نو دلته
 هغه ډوډۍ او خوراک مراد دی چي د هغه و طرف ته خالد رابلل سوی دی، که دا خوراک او ډوډۍ وخوري، نو غلام
 آزاديږي، لېکن که کور ته ولاړ سي او هلته بل خوراک او ډوډۍ وخوري، نو غلام نه آزاديږي، دا هم يمين فوري ا
بِخِلَافِ مَا إِذَا قَال: إِنَّ تَغْدِيْتُ الْيَوْمَ په خلاف د هغه صورت کله چي هغه ا په جواب کي ورته ا
 ووايي: که چيري مانن ورځ ډوډۍ وخوړل انو زما غلام آزاد دی، نو که هغه نن ورځ ډوډۍ وخوري،
 غلام آزاديږي ا لَأَنَّهُ زَادَ عَلَى حَرْفِ الْجَوَابِ حُكْمٌ چي هغه پر جواب اضافه وکړه فَيُجْعَلُ مُبْتَدَأُ نو
 هغه به له شروع څخه قسم اخيستونکي گرځول کيږي ايمني که زید خالد ته وویل: راسه! زما سره ډوډۍ
 وخوره! او خالد په جواب کي ورته وویل: که مانن ورځ ډوډۍ وخوړل، نو زما غلام آزاد دی؛ نو څرنگه چي دلته
 خالد په خپل جواب کي دنن ورځي (يوم) لفظ اضافه کړی دی، نو ځکه به مدعو ډوډۍ مراد نه وي، بلکي هره هغه
 ډوډۍ به مراد وي کوم چي په نن ورځ کي خوړل کيږي، نو ځکه به خالد داسي گرځول کيږي لکه له نوي سره چي
 جلا قسم واخلي، او که نن ورځ هر ځای ډوډۍ وخوري نو هغه به حاث کيږي ا.

تشریح: صورت دمسئلی بنکاره دی.

ووجهه أن مراد المتكلم الخ: فرمائي او ددې قسم دښکاره کولو وجه داده (يعني امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ
حُکْمه دا قسم ښکاره او مستنبط کړی) چي په عرف کي له داسي قسم اخيستلو څخه مراد هغه کار
درول او منع کول وي کوم چي اوس شروع وي (يعني که يوه سړي د يو کار کولو اړه کړي وي، او دويم
سړی په هغه گړي قسم واخلي، نو په داسي قسم اخيستلو سره د دويم سړي مراد دا وي چي اول سړی
په هغه گړي هغه اراده او کار پرېږدي، او په هغه گړي له کار څخه راوگرځي، او د هغه مراد د همېشه
لپاره منع کول نه وي)، او څرنگه چي د قسم دار و مدار پر عرف او رواج باندي زيات دی، نو حُکْمه امام
صاحب د عرف په اعتبار سره د “يَمِينِ فَوْر” استنباط وکړی، او پورتنی دوي مسئلې هم پر دغه
يَمِينِ فَوْر مبني دي. نو که ښځه په هغه گړي ووځي يا سړی په هغه گړي خپل غلام ووايي، نو ښځه
طلاقيږي، او د دويم سړي غلام آزادېږي، کنې طلاق او آزادي نه واقع کېږي.

د يو سري پر سپارلي باندي نه د سپر بدلو قسم اخيستل

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَرْكَبُ دَابَّةً فُلَانٍ او که څوک قسم واخلې چې د فلانکي سري پر سپارلي آس ا به نه سپرېږي امثلاً زید قسم واخلې چې زه به د خالد پر آس نه سپرېږم فَرَكَبَ دَابَّةً عَهْدًا مَأْذُونًا لَهُ مَذْمُونًا اَوْ غَيْرَ مَذْمُونًا بيا هغه ازید ا د فلانکي سري ا خالدا د هغه غلام پر سپارلی سپورسي چې هغه ته ا د خالد له طرفه ا د تجارت اجازه ورکول سوې وي، هغه که دا غلام مقروض وي او که مقروض نه وي ايعني خاوند خپل يو غلام ته د تجارت او کاروبار اجازه ورکړې وي او زید د هغه پر آس سپور سي، او د قسم اخيستلو په وخت کي يې دانيت کړی نه وي چې زه به د خالد د غلام پر آس هم نه سپرېږم اَلَمْ يَحْثُثْ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز حالف ازید ا نه حاث کيږي ا ځکه چې په عرف کي دې ته د مالک (خالد) آس نه وايي، بلکي د غلام آس ورته ووايي، نو ځکه به د عرف په اعتبار سره هغه (زید) نه حاث کيږي، ځکه چې هغه د خالد پر آس سپور نه سو، او که هغه د قسم اخيستلو په وخت کي د غلام د آس نيت هم کړی وي چې زه به د خالد د غلام پر آس هم نه سپرېږم، او بيا د خالد د غلام پر آس سپور سي، نو حاث کيږي اِلَّا اَنَّهُ اِذَا كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ مُسْتَعْرِقٌ مگر دا چې پر غلام محيط قرض وي ايعني دومره قرض پر باندي وي چې ټوله غلام يې لاندي کړی وي اَلَا يَحْثُثُ نو نه حاث کيږي وَإِنْ تَوَيَّ که څه هم ازید د خالد د غلام پر آس باندي دنه سپرېدلو انيت کړی وي لَأَنَّهُ لَا مَلِكَ لِلْمَوْلِ فِيهِ عِنْدَهُ ځکه چې د امام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز مالک لره د مقروض غلام په مال آس ا کي ملکيت نسته ا حاصل دا چې که پر غلام دخلکو دومره قرض باندي وي چې که هغه د قرض لپاره خرڅ کړی سي نو هم قرض نه په اداء کيږي؛ که په داسي صورت کي خالد دانيت هم کړی وي چې زه به د خالد د غلام پر آس هم نه سپرېږم، نو هم هغه نه حاث کيږي، ځکه چې د امام صاحب په نېز د مديون غلام په مال کي مالک لره هيڅ ملکيت نسته، او ښکاره خبره ده چې کله د غلام په آس کي د مالک ملکيت نسته، نو دغه آس به د زید په قسم کي نه داخلېږي او پر دې آس په سپرېدلو سره هغه نه حاث کيږي وَإِنْ كَانَ الدَّيْنُ غَيْرَ مُسْتَعْرِقٍ اَوْ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِ دَيْنٌ او که ا پر غلام ا محيط قرض نه وي يا پر غلام ا بالکل ا قرض نه وي لَا يَحْثُثُ مَا لَمْ يَتَوَيَّ نو ا په دې صورت کي ا حالف ازید ا تر هغه وخته پوري نه حاث کيږي تر څو چې ا د غلام د آس انيت نه وکړي لَأَنَّ الْمَلِكَ فِيهِ لِلْمَوْلِ ځکه چې په دې آس ا کي مالک لره ملکيت سته ايعني دا آس په حقيقت کي د مالک دی اَلَيْكُنَّ يُضَافُ إِلَى الْعَبْدِ عَرُفًا لېکن په عرف کي هغه آس ا د غلام و طرف ته منسوب کيږي ايعني په عرف کي د غلام آس او مال

شمارل كيږي او كَذَّاشْرَعًا همدارنگه په شريعت كي مالک لره په دې آس (يعني د غلام په مال) كي ملكيت سته أَقَالَ التَّيَّةُ ①: مَنْ بَاعَ عَبْدًا وَلَهُ مَالٌ فَهُوَ لِلْبَّائِعِ نبي ﷺ فرمايلي دي: خوك چي يو غلام خرڅ كړي او د غلام سره مال وي نو هغه دبائع مالک الپاره دى فَتَخْتَلُ الإِصَافَةُ إِلَى السُّؤْلِ نو حكه د مالک و طرف ته د آس په نسبت كولو كي خلل واقع كيږي أَحْكَه چي په عرف كي هغه د غلام مال شمارل كيږي أَفْلَا بُدَّ مِنَ التَّيَّةِ نو حكه به نيت ضروري وي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ ②: فِي الْوُجُوهِ كُلِّهَا: يَخْتَلُ إِذَا نَوَاهُ او امام ابو يوسف رجه الله فرمايلي دي: كله چي حالف اد غلام د آس انيت كړى وي نو په ټولو صورتونو كي هغه حاث كيږي أَهْه كه پر غلام مستغرق قرض او كه نه وي إِلَّا خِتَلَالُ الإِصَافَةِ حكه چي د مالک و طرف ته د آس په نسبت كولو خلل او نقص استه انو حكه به فقط دنيت كولو په وخت كي حاث كيږي وَقَالَ مُحَمَّدٌ: يَخْتَلُ وَإِنْ لَمْ يَنْوِهِ او امام محمد رجه الله فرمايي: چي كه څه هم حالف اد غلام د آس انيت كړى نه وي نو هم حاث كيږي لَا عِتْبَارَ حَقِيقَةِ الْإِلِكِ د ملكيت د حقيقت په اعتبار كولو سره أَيْعْنِي حكه چي په حقيقت كي ملكيت د مالک دى إِذَا الدِّينُ لَا يَنْتَعِمُ وَقُوْعُهُ لِلْسَّيِّدِ عِنْدَهَا حكه چي د صاحبينو په نېز اد غلام أَقْرَضَ د مالک د ملكيت ثبوت نه منع كوي أَيْعْنِي كه څه هم پر غلام قرض باندي وي، بيا هم د صاحبينو په نېز په هغه غلام كي د مالک ملكيت ثابتيږي.

اللغات: ﴿دَابَّة﴾ سپارلي، څاروى، ﴿عَبْدٌ مَأْذُونٌ﴾ هغه غلام چي مالک د کاروبار او تجارت كولو

اجازه ور كړې وي، ﴿مُسْتَغْرَقٌ﴾ د استفعال اسم فاعل دى: ډوبونكى، غرقونكى (لاندې كونكى).

﴿سَيِّدٌ﴾ سردار، مولى، مالک.

تشریح: صورت د مسئلې ښکاره دى.

وإن كان الدين غير مستغرق إلخ: د دې حاصل دادى كه پر غلام لږ قرض وي، بيا بالكل پر هغه هيڅ قرض نه وي، نو په دې صورت كي خو په حقيقت كي د غلام آس د مالک دى، او په عرف كي د غلام دى، نو د آس دوه حيثيته سوه: ① د حقيقت، ② او د عرف، نو حكه امام صاحب رجه الله فرمايي

① تخريج: رواه ابو داود، باب: ٤٢، رقم الحديث: ٣٤٣٣، وابن ماجه، رقم الحديث: ٢٢١١.

② القول الراجح: قول أبى حنيفة رجه الله، كما فى رد المختار (ج: ٣، ص: ٩٤)، [القول الراجح ج: ١، ص: ٤٠٩]

که زید د قسم اخیستلو په وخت کې د نیت کړی وي چې د خالد د غلام پر آس به هم نه سپرېږم. او بیا پر سپور سي، نو هغه حاث کيږي، او که نیت یې کړی نه وي، نو په سپرېدلو سره نه حاث کيږي؛ ځکه چې د غلام مال په حقیقت کې د مالک دی لکه څرنګه چې د عبارت په حدیث کې ذکر سوه.

وقال أبو يوسف إلخ: دامام أبو يوسف رَحِمَهُ اللهُ رايه داده چې د حالف (زید) د حاث کېدلو لپاره نیت کول شرط دي. ځکه چې د مالک و طرف ته د غلام د مال (آس) نسبت ناقص دی (ځکه چې د عرف په اعتبار سره هغه د غلام مال شمارل کيږي، او په شریعت کې د مالک مال شمارل کيږي). نو که زید دا نیت کړی وي چې زه به د خالد پر آس هم نه سپرېږم، نو په ټولو صورتونو کې هغه حاث کيږي، هغه که پر غلام قرض وي او که نه وي، مستغرق وي او که غیر مستغرق وي، په هر صورت کې هغه حاث کيږي، او که نیت یې کړی نه وي، نو نه حاث کيږي.

وقال محمد إلخ: او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ فرمائي چې که څه هم حالف (زید) نیت کړی نه وي، بیا هم په ټولو صورتونو کې حاث کيږي، ځکه چې په غلام او آس دواړو کې حقيقي ملکیت د مالک لپاره حاصل دی، نو په دې حواله سره د زید د قسم د خالد د غلام آس ته هم شاملیږي، او د غلام په مقروض کېدلو سره په دې کې هېڅ فرق نه راځي، ځکه چې د صاحبینو په نېز د غلام مقروض کېدل د مالک د ملکیت له وقوع او ثبوت څخه مانع نه دي (یعني که څه هم غلام مقروض وي، نو هم د دوی په نېز د مالک ملکیت په غلام کې او د غلام په مال کې ثابتیږي).

خلاصه د کلام دا چې د عبد مآذون مال په حقیقت کې د مالک شمارل کيږي، لېکن په عرف عام کې د عبد مآذون شمارل کيږي، امام صاحب د عرف اعتبار کړی دی، ځکه چې د یمین دار و مدار پر عرف دی، که چیرې غلام مستغرق فی القرض وي، نو د عرف او حقیقت دواړو په اعتبار سره حالف نه حاث کيږي، ځکه چې د مقروض کېدلو په وجه په غلام او د غلام په مال کې د مالک (خالد) ملکیت نه ثابتیږي، لېکن د صاحبینو په نېز د مالک ملکیت ثابتیږي، خو د امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ پر قول د مالک په نسبت کې خلل او نقص واقع دی، نو په دې وجه د حاث کېدلو لپاره نیت ضروري دی. لېکن د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز د حاث کېدلو لپاره نیت هم ضروري نه دی. لڼده دا چې که عبد مآذون مستغرق فی القرض نه وي، نو د امام صاحب او امام ابو یوسف پر قول نیت شرط دی. او د امام محمد په نېز شرط نه دی.

بَابُ الْيَمِينِ فِي الْأَكْلِ وَالشُّرْبِ

(دا) باب د خوراک او چنباک په هکله د قسم اخيستلو (په

بيان کی) دی

تشریح: له استوگني او سکني څخه وروسته دانسان تر ټولو مخکنی ضرورت خوراک او چنباک دی. نو ځکه صاحب هدایې له سکني او دهغه له متعلقاتو او لوازماتو څخه وروسته اوس د خوراک او چنباک سره متعلق د قسم اخيستلو مسئلې او احکام بیانوي.

د اکل او شرب تعریف: د اکل معنی ده: معدې (نس) ته داسي شی رسول کوم چي ژوولو ته ضرورت لري (چي هغه ته خوراک وايي)، او د شرب معنی ده: داسي شی معدې ته رسول کوم چي ژوولو ته ضرورت نه لري (چي هغه ته چنباک وايي). (بنایه ج: ٦، ص: ٧٣)

له درختي څخه د خوراک نه کولو قسم اخيستل

قَالَ: وَمَنْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ مِنْ هَذِهِ الْخَلَّةِ فرمايي: او که يو څوک قسم واخلي چي هغه به د خرما له دغه درختي څخه خوراک نه کوي فَهُوَ عَلَى نَكْرِهًا نو دا قسم به د هغه درختي د مېوې سره متعلق وي لَا أَنَّهُ أَضَافَ الْيَمِينَ إِلَى مَا لَا يُؤْكَلُ ځکه هغه د داسي شي و طرف ته د قسم نسبت وکړی کوم چي نه خوړل کيږي اځکه چي درخته نه خوړل کيږي، بلکي مېوه يې خوړل کيږي أَفَيَنْصَرِفُ إِلَى مَا يَخْرُجُ مِنْهُ وَهُوَ الشَّيْءُ نو ځکه به قسم د هغه شي و طرف ته راجع کيږي کوم چي له درختي څخه راوځي او هغه مېوه ده لَا أَنَّهُ سَبَبٌ لَهُ ځکه چي درخته د مېوې لپاره سبب ده فَيَصْلَحُ مَجَازًا عَنْهُ نو مېوه به له درختي څخه د مجازاً مرادولو صلاحيت لري ايمني له درختي څخه به مجازاً مېوه مرادول صحيح وي، ځکه چي له سبب څخه مسبب مرادول صحيح دي لَكِنَّ الشَّرْطَ أَنْ لَا يَتَغَيَّرَ بِضَعَةِ جَدِيدَةٍ لېکن شرط دادی چي مېوه به په نوي ترکیب او کار ګري اسره بدله سوې نه وي حَتَّى لَا يَخْنَثَ بِالْبَيْدِ وَالْخَلِّ وَالذِّبْسِ الطَّبُورِ تر دې چي دغه حالف ادخرما په ببيذ سره او ادخرما په سرکه سره او ادخرما په پنخه خوښا [شېره] سره نه حاث کيږي وَإِنْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ مِنْ هَذَا الْهُسْبَا او که قسم واخلي چي له دې نیم پخته

خرما شخه به خوراك نه كوي ايمني قسم واخلي چي زه به دغه نيم پخته خرماوي نه خورم | فَصَارَ رُطْبًا بِيَا
هغه خرما پخه سي فَالْكُلُّهُ او حالف هغه وخوري لَمْ يَحْثُثْ نونه حانث كيږي وَكَذًا إِذَا حَلَفَ لَا
يَأْكُلُ مِنْ هَذَا الرُّطْبِ أَوْ مِنْ هَذَا اللَّبَنِ او همدارنگه كه قسم واخلي چي له دغه پخه خرما شخه ياله
دغه شيلو شخه به خوراك نه كوي فَصَارَ تَمْرًا أَوْ صَارَ اللَّبَنُ شِدْرًا بيا هغه پخه خرما وچه اچواره
وگرځي يا شيدي گاته امستي او گرځي لَمْ يَحْثُثْ نونه حانث كيږي لَأَنَّ صِفَةَ الْهُسُورَةِ وَالرُّطُوبَةِ
دَاعِيَةٌ إِلَى الْيَمِينِ ځكه چي دخرمانيم پختوالي او پخوالي د قسم وطرف ته بلونكي صفت دي
وَكَذًا كَوْنُهُ لَبَنًا او همدارنگه شيدي والي البنيت اهم داسي دي فَيَتَّقِيْدُ بِهِ نو ځكه به قسم په
شيدو او نورو اسره مقيد كيږي وَلَأَنَّ اللَّبَنَ مَا كَوَّلُ او ځكه چي شيدي هم خوړل كيږي فَلَا
يُنْصَرِفُ الْيَمِينُ إِلَى مَا يَتَّخِذُ مِنْهُ نو ځكه به قسم دهغه شي وطرف ته راجع كيږي كوم چي له شيدو
شخه جوړيږي بِخِلَافِ مَا إِذَا حَلَفَ لَا يُكَلِّمُ هَذَا الصَّبِيَّ أَوْ هَذَا الشَّابَّ په خلاف دهغه صورت كله
چي قسم واخلي چي ددغه کوچني يا ددغه ځوان سره به خبري نه كوي فَكَلَّمَهُ بَعْدَ مَا شَاءَ بيا
حالف دهغه تربودا توب وروسته دهغه سره خبري وكړي أَنُو حَانِثٌ كِيږي | لَأَنَّ هَجْرَانَ الْمُسْلِمِ
بِنَيْعِ الْكَلَامِ مَثَلٌ عَنْهُ ځكه چي دخبرو په منع كولو سره دمسلمان پرېښوول ممنوع دي فَلَا يُغْتَبَرُ
الدَّاعِي دَاعِيَانِي الشَّرْعِ نو ځكه به په شريعت كي اږه دي هكله ادرابلونكي شي اعتبار نه كيږي وَلَوْ
حَلَفَ لَا يَأْكُلُ لَحْمَ هَذَا الْحَبَلِ او كه ايسړي اقسام واخلي چي ددې مرغومي ايا آوري اغوښي به نه
خوري فَأَكَلَ بَعْدَ مَا صَارَ كَنْشًا بيا داسې ادهغه مرغومي غوښي او خوري وروسته تردې چي هغه
مينده وگرځي ايمني بيا مرغومي يا آوري غټ سي او حالف دهغه غوښي وخوري حَنْثٌ نو حانث كيږي رِغَنَ
صِفَةُ الصَّغِيرِ هَذَا الْيَسْتِ بِدَاعِيَةٍ إِلَى الْيَمِينِ ځكه چي د كوچنيوالي اكم سن والي اصفته په دې
شيانو كي د قسم وطرف ته بلونكي نه دي فَإِنَّ الْمُنْتَبَهَ عَنْهُ أَكْثَرُ امْتِنَاعًا عَنْ لَحْمِ الْكَنْشِ ځكه چي د
مرغومي ايا آوري له غوښو شخه منع كېدونكي سړي دمينده له غوښو شخه زيات منع كيږي.
ايمني دفتوالي او زوروالي په وجه دمينده غوښي بې مزه او بې خونده گرځيدلي وي نو څوك چي د مرغومي له تازه
غوښو شخه منع كيږي. هغه دمينده له غوښو شخه په درجه اولي منع كيږي.

اللغات: ﴿نَخْلَة﴾ دخرما درخته (ونه)، ﴿مُثَقَّة﴾ كاريگري، لاس وهنه، تركيب (جوړښت، جوړونه) ﴿نَمِيذ﴾ كله چي اوبو ته خرما (انگور، كشمس او داسي نور) واچول سي او دومره وخت پكښي پرېښوول سي چي اوبه خنډي او گاته وگرځي، نو دې ته نبيذ وايي، ﴿دَبَس﴾ (د دال په كسره سره صحيح دى): دخرما خوښا (دخرما دوشا او شپره، دخرما رانخوړل سوي اوبه)، ﴿بُسْر﴾ اومه خرما، نيم پخته خرما، ﴿شَوَّاز﴾ عربي لغاتو ددې لفظ معنى داسي كړې ده: هغه مستې چي اوبه ځني وټول سي او گاته كړې سي، گاته كړې سوي شيدې چي خوند يې تريوالي ته مائل سي، ﴿شَاخ﴾ د ضرب ماضي ده، شَاخ يَشِيخُ شَيْخُوخَةً: بوډا كېدل، سپين بريږي كېدل، ﴿هَجْرَان﴾ دنصر مصدر دى: پرېښوول، تعلق ختمول، ﴿حَمَل﴾ (دميم په فتحه سره): دبزې يا ميزري كم عمره (كم سنه) بچي چي هغه ته زموږ په اصطلاح مرغومي (يا ورغومي) او اوړي وايي.

تشرېح: په دې عبارت كي ټوله څلور مسئلې بيان سوي دي:

(۱)... كه يو سړى قسم واخلي چي هغه به له دغه درختي (دخرماله درختي) څخه خوراك نه كوي، نو له درختي څخه به دهغې مېوه مراد بريږي او دميوې په خوړلو سره به حالف حانث كيږي، او كه چيري پر درختي مېوه نه وي، نو له دې څخه به ددرختي قيمت مراد بريږي: دميوې مراد بدللو دليل دادى چي دلته حالف دغير مأكول (ناخوړونكي) شي و طرف ته قسم منسوب كړى دى، ځكه چي درخته خوړل ناممكن دي، نو ځكه به دغه قسم هغه شي ته راجع كيږي كوم چي له درختي څخه پيدا كيږي، يعني مېوه، ځكه چي درخته دميوې دپيدا كېدلو او خوړېدلو سبب ده، او له سبب څخه مسبب مرادول صحيح او جائز دي، او بيا د فقهي دامشهوره قاعده هم ده "إِذَا تَعَذَّرَ الْحَقِيقَةُ يُضَارُّ إِلَى الْمَجَازِ" يعني كله چي ديو لفظ حقيقي معنى مرادول ناممكن وي نو د مجاز و طرف ته به رجوع كيږي، نو ځكه به دلته له نَخْلَة څخه مېوه (خرما) مراد بريږي، لېكن مېوه مرادول په هغه صورت كي صحيح او جائز دي كله چي په دغه مېوه كي لاس وهل سوي نه وي (يعني كاريگري پكښي سوې نه وي) او پر خپلي اصلي حالت باقي وي، نو كه له خرما څخه نبيذ جوړ كړى سي، يا سر كه ځني جوړه كړل سي، يا يوبل شى ځني جوړ كړى سي، نو بيا دهغه شيانو په خوړلو سره حالف نه حانث كيږي، ځكه چي په هغوى كي د ثمر (مېوې) ثمرت ختم سو، او مېوه دومره بدله سوه چي دهغې رنگ، بوى او خوند حتى چي نوم يې هم بدل سو.

(۲)... که یو څوک قسم واخلې چې زه به (ددرختي) له دغه نیم پخته خرما څخه خوراک نه کوم، بیا هغه دمیوې تر پخېدلو او رطب کېدلو وروسته خوراک ځني وکړي، نو هم نه حاثت کېږي. همدارنگه که قسم واخله چې زه به له دغه رطب (پخې خرما) څخه او له دغه شیدو څخه خوراک نه کوم، بیا خرما وچه سې او چواره (وچه کجوره) ځني جوړه سې، یا شیدې وچې سې او کوچي یا مستې وگرځي (یا مثلاً شلومبې او چکیده وگرځي)، او بیا حالف هغه وخورې، نو په دې صورتونو کې هم هغه نه حاثت کېږي؛ ځکه چې په خرما کې نیم پخته والي او پخواني داسې صفت دی چې د هغه په وجه خرما خوړل کېږي او په ډېر شوق سره خوړل کېږي، نو ځکه به دا صفت د قسم و طرف ته داعي (بلونکي) وي، او پر هغه صفت که یې حالف وخورې، نو حاثت کېږي به، کنې نه به حاثت کېږي، همدارنگه شیدې هم له کوچي او مستې گرځېدلو څخه مخکې خوړل کېږي، نو ځکه به په شیدو کې هم دلبنیت (شیدې والي) لحاظ کېږي، او قسم اخیستونکي به د غیر لبن یعنی د کوچي او مستې (همدارنگه د شلومبو او چکیدې) په خوړلو سره نه حاثت کېږي. که څه هم کوچي، مستې او داسې نور له شیدو څخه جوړېږي.

(۳)... ددې په خلاف که یو څوک قسم واخلې چې ددې کوچني هلک یا ددې ځوان سره به خبرې نه کوم، او بیا هغه سپینبرېري (بودا) سې، او په هغه وخت کې حالف خبرې ورسره وکړي، نو حاثت کېږي، که څه هم په بوداتوب کې د کوچنیوالي او ځوانوالي صفت ختم سوی دی او د قاعدې مطابق دهغه حاثت کېدل پکار نه دي، خو بیا هم شریعت هغه ځکه حاثت گرځولی دی چې دیو مسلمان سره خبرې پرېښوول ممنوع او ناروا دي، او په دې هکله شریعت د کوچنیوالي او ځوانوالي له صفت څخه قسم خارج کړی دی او د محلوف علیه ذوات سره یې متعلق کړی دی، او دهغه ذات په بوداتوب کې هم موجود دی، نو ځکه به حالف په بوداتوب کې دهغه سره د کلام کولو په وجه هم حاثت کېږي.

ولوحلف لا یأکل إلخ: (۴)... څلورمه مسئله داده که یو څوک قسم واخلې چې زه به ددې مرغومي یا اوري غوښې نه خورم، بیا هغه غټ سې او مینده ځني جوړ سې او حالف دهغه غوښې وخورې، نو حاثت کېږي؛ ځکه چې په دې کوچني مرغومي یا اوري کې د کوچنیوالي (کم عمری) صفت د قسم و طرف ته داعي نه دی، ځکه کوم سړی چې د کوچني مرغومي یا اوري تازه غوښې نه خوري نو هغه به د زاړه مینده غوښې څنگه وخورې! (ځکه چې د زوړ والي په وجه د مینده غوښې بې خونده گرځېدلي وي)، نو ځکه به دلته یمین د کوچني مرغومي یا اوري سره مقید نه وي، بلکې دهغه ذوات سره به متعلق وي، او حالف چې کله هم دهغه غوښې وخورې، نو حاثت به گرځي.

د اومه (كچه) خرمانه خوړلو قسم اخيستل

قَالَ: وَمَنْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ بُسْمًا فرمايي: او كه يو شوک قسم واخلي چي نيم پخته خرما اېځوره اېه نه خوري فَاَكُلْ رَطْبًا بيا پخه خرما وخوري لَمْ يَحْنَثْ نو نه حاث كيږي لَا أَنَّهُ لَيْسَ بِبُسْمٍ ځكه چي پخه خرما نيمه پخته خورمانه ده ايعني دواړې سره جلا دي وَمَنْ حَلَفَ لَا يَأْكُلْ رَطْبًا أَوْ بُسْمًا أَوْ حَلَفَ لَا يَأْكُلْ رَطْبًا وَلَا بُسْمًا او كه يو شوک قسم واخلي چي هغه به پخه خرما يا نيم پخته خرمانه خوري يا قسم واخلي چي نه به پخه خرما خوري او نه به نيم پخته خرما خوري فَاَكُلْ مُدَّكُمَا او بيا داسي خرما وخوري چي لاندي سر ايو سرايې پوخ وي حَنْثَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو دامام صاحب رَجَّه الله په نېز حاث كيږي وَقَالَ: لَا يَحْنَثُ فِي الرُّطْبِ او صاحبين فرمايي: چي د پخې خرما په خوړلو سره نه حاث كيږي يَغْنَى بِالْبُسْمِ الْمَذْنَبُ يعني كله چي هغه د بَسْر مَذْنَب نه خوړلو قسم اخيستی وي وَلَا فِي الْبُسْمِ بِالرُّطْبِ الْمَذْنَبُ او نه دنيم پخته خرما په خوړلو سره حاث كيږي ايعني اكله چي هغه د رطب مَذْنَب نه خوړلو قسم اخيستی وي لَأَنَّ الرُّطْبَ الْمَذْنَبَ يُسَمَّى رَطْبًا ځكه چي رطب مَذْنَب ته اېه عرف كي اېخه خرما ويل كيږي وَالْبُسْمُ الْمَذْنَبُ يُسَمَّى بُسْمًا او بَسْر مَذْنَب ته نيم پخته خرما ويل كيږي فَصَارَ كَمَا إِذَا كَانَ الْبُسْمُ عَلَى الشَّرَاءِ نو داسي سولكه قسم چي ادې خرما ووا پر رانيولو اخيستل سوي اوي وَلَهُ: أَنَّ الرُّطْبَ الْمَذْنَبَ مَا يَكُونُ فِي ذَنْبِهِ قَلِيلُ بُسْمٍ دامام صاحب دليل دا دی: چي رطب مَذْنَب هغه خرما ده چي اټوله پخه وي خوا په لکۍ کي يې څه غوندي اوموالي وي وَالْبُسْمُ الْمَذْنَبُ عَلَى عَكْسِهِ او بَسْر مَذْنَب ددې برعکس وي ايعني ټوله اومه وي خو په لکۍ او لاندي سر کي يې څه غوندي پخوالي وي أَفَيَكُونُ أَكْلُهُ أَكْلَ الْبُسْمِ وَالرُّطْبِ نو د رطب مَذْنَب او د بَسْر مَذْنَب خوړونکي به داومې او پخې خرما خوړونکي وي وَكُلُّ وَاحِدٍ مَقْصُودٌ فِي الْأَكْلِ او اېه دوی کي اهره خرما په خوړلو کي مقصوده ايعني د بَسْر او رطب دواړو خوړل مقصود دي، يا دا چي دهري يوې د خوړلو مقصد جلا، جلا دی أَبْخَلَفَ الشَّيْءُ لِأَنَّهُ يُصَادَفُ الْجُزْأَةَ په خلاف درانيولو، ځكه

♦ القول الرابع: قول أبي حنيفة رَجَّه الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ٣، ص: ٩٨)، وكذا في البحر الرائق (ج: ٤، ص: ٣٢٠). [القول الرابع ج: ١، ص: ٤١١]

چي رانيول پر توله اڼډهوري واقع کيږي فَيَنْتَبِهُ الْقَلِيلُ فِيهِ الْكَثِيرُ نو په هغه کي به لږ د ډېر تابع کيږي وَلَوْ حَلَفَ لَا يَشْتَرِي رُطْبًا او که قسم واخلي چي پنځه خرما به نه رانيسي فَاشْتَرَى كِهَاسَةً بُسْرًا فِيهَا رُطْبٌ بيا دنيم پخته خرما و داسي ډونډهري رانيسي چي په هغه کي څه پنځې خرما وي اهم وي لَا يَخْضُثُ نو نه حاث کيږي لَأَنَّ الشَّيْءَ إِذَا يُضَادُّ الْجُذْلَةَ ځکه چي رانيول پر توله اڼډهوري واقع کيږي وَالْمَغْلُوبُ تَابِعٌ او مغلوب البراشي اد غالب شي تابع کيږي وَلَوْ كَانَتِ الْيَمِينُ عَلَى الْأَكْلِ او که قسم پر خوړلو وي امثلا داسي يې ويلې وي: په الله قسم! زه به پنځه خرمانه خوړم إِنْ خَضَّثُ نو ابيا دې ډنډهري په خوړلو سره ا هغه حاث کيږي لَأَنَّ الْأَكْلَ يُضَادُّهُ شَيْئًا فَشَيْئًا ځکه چي اکل اخوړل البر. لږ. ا په دانه، دانه ا پر خرما ورو واقع کيږي ايعني مثلاً څوک چي خوړما خوړي نو په کراره، کراره او په دانه، دانه يې خوړي، توله ډنډهري په يوه وار نه خوړي فَكَانَ كُلُّ مِنْهُمَا مَقْصُودًا نوله رطب او بَسْر څخه به هر يوه مقصود وي ايعني کله چي په يوه وار توله ډنډهري نه خوړل کيږي نو نيم پخته او پنځه خرما به جلا، جلا د حالف په لاس کي راسي، نو ځکه به هغه حاث کيږي إِذَا حَلَفَ لَا يَشْتَرِي شَعِيرًا أَوْ لَا يَأْكُلُهُ او دا [قسم] داسي سولکه کله چي هغه قسم واخلي چي اوربشي به نه رانيسي يا اوربشي به نه خوړي فَاشْتَرَى حِنْطَةً فِيهَا حَبَّاتٌ شَعِيرٌ وَأَكَلَهَا بيا هغه غنم رانيسي چي په هغه کي د اوربشويو څو دانې وي او هغه اغنم او خوړي يَخْضُثُ فِي الْأَكْلِ دُونَ الشَّيْءِ نو د خوړلو په صورت کي حاث کيږي، نه درانيولو په صورت کي لِإِسْقَانِنَا دهغه دليل په وجه کوم چي موږ ذکر کړی.

اللغات: ﴿بُسْر﴾ نيم پخته خرما، اومه خرما، ﴿رُطْب﴾ (د راء په ضمه او د طاء په فتحه سره): پنځه خرما، خيسته او تازه خرما، واحد يې رُطْبَةٌ رَاحِي، جمع يې رُطَاب رَاحِي، وچي خرما ته "تَمْر" وايي، رُطْب (د طاء په سکون سره): لوند، خيشت، نازک او لوند بڼاخ، رُطْب او رُطْب: شنه وابڼه، ﴿مُدَّالِب﴾ لکۍ داره شی، هغه اومه خرما چي په لاندي سر کي يې څه پنځوالي راسي، ﴿بُسْر مُدَّالِب﴾ هغه نيم پخته خرما چي په لاندي سر کي يې څه پنځوالي او سور والي راسي، نو هغه ته بَسْر مننب وايي، ﴿رُطْب مُدَّالِب﴾ هغه پنځه خرما چي په لاندي سر کي يې څه اوموالي پاته وي، نو هغه

ته رطب مذنب وایي. ﴿يُضَادُّ﴾ د مفاعلي مضارع ده: واقع کېدل، مخامخ کېدل، ﴿كِبَاسَةٌ﴾ ډنډوری، وایسکی، ﴿حَبَّاتٌ﴾ جمع د حَبَّة ده: دانه.

تشریح: مسئله: داده که یو څوک قسم واخلې چې زه به نیم پخته خرماوي (کجوري) نه خورم، او بیا هغه تازه پنځې خرماوي وڅوري نو نه حاثت کیږي، ځکه چې پنځه خرما له نیم پخته خرما څخه جلا شوی ده، او محلوف علیهانیم پخته خرما (بسر) وو، نه پنځه خرما (رطب).

که یو سړی قسم واخلې چې زه به رطب یا بسر نه خورم، یا داسې قسم واخلې چې زه به رطب او بسر دواړه نه خورم، بیا هغه داسې خرما وڅوري چې فقط لاندې سړيې څه پوخ سوی وی (یعني بسر مذنب وڅوري)، نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز هغه حاثت کیږي، لېکن د صاحبینو رَحْمَتُ اللهِ په نېز په دې هکله تفصیل سته او هغه دا دی چې که هغه د رطب نه خوړلو قسم اخیستی وي، نو د بسر مذنب په خوړلو سره نه حاثت کیږي، او که هغه د بسر نه خوړلو قسم اخیستی وي، نو د رطب مذنب په خوړلو سره نه حاثت کیږي، ځکه چې رطب مذنب ته رطب وایي، او بسر مذنب ته بسر وایي. نو ځکه که یو څوک په دې دواړو صورتونو کې هغه له محلوف علیه شي څخه بغیر جلا او پېل شوی خوړلی دی، او د غیر محلوف علیه شي په خوړلو سره حالف نه حاثت کیږي، نو ځکه به په دې صورتونو کې حالف نه حاثت کیږي.

وله إلخ: د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دلیل دا دی چې د رطب مذنب په لاندې سر کې معمولي غوندي اوموالي وي او د بسر مذنب په لاندې سر کې معمولي غوندي پنځوالي وي، لهذا د رطب مذنب خوړونکي به د بسر خوړونکي وي او د بسر مذنب خوړونکي به د رطب خوړونکي وي؛ ځکه چې په دواړو خرماوو کې د یوې او بلې خرما څخه غوندي حصه سته او په دواړو کې اکل مقصود دی، نو ځکه به په دواړو صورتونو کې د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز حالف حاثت کیږي، ځکه چې له محلوف علیه شي څخه لږ اندازه خوراک کول هم د حاثت کېدلو سبب دی، او دلته لږ خوړل ثابت سو.

د دې په خلاف که یو څوک دا قسم واخلې چې رطب (پنځې خرماوي) به نه رانیسم، بیا هغه د نیم پخته خرماوو یو ډنډوری رانیسي او په هغه کې څه رطب خرماوي هم وي، نو حالف نه حاثت کیږي، ځکه کله چې یو ډنډوری رانیول کیږي نو ټوله او بشپړ ډنډوری رانیول کیږي، او په هغه کې لږ کثیر تابع کیږي او مغلوب کیږي، او بل دا چې د حالف نیت د نیم پخته خرماوو رانیول دي، او د هغه په ډنډوري کې ضمناً څه رطب خرماوي راغلي دي، او د ضمناً ثابتېدونکي شي سره قسم نه متعلق کیږي.

ها! که هغه دا قسم اخیستی وي چي رطب خرماوي به نه خورم. بيا دبسر خرماوو داسي ښه وري و خوري چي په هغه کي رطب خرماوي هم وي. نو حانث کيږي. ځکه چي خوړل په يوه وار نه متحقق کيږي (يعني ټوله ښه وري په يوه وار نه خوړل کيږي) بلکي په لږ، لږ او دانه، دانه سره خوړل کيږي، او په خوړلو کي په آسانه توگه دبسر او رطب سره جلا کېدای سي (او بل دا چي کله خرماوي په دانه، دانه سره خوړل کيږي، نو د حالف په لاس او خوراک کي به رطب خرما جلا راسي). نو ځکه به په دې صورت کي در طب په خوړلو سره حالف حانث کيږي، لکه يو څوک چي قسم واخلې چي اوربشي به نه رانيسم، او هغه داسي غنم رانيسي چي په هغه کي د اوربشو يو څو دانې هم راغلي وي. نو څرنگه چي دا دانې په ضمني توگه پکښي راغلي دي او د هغو رانيول مقصود نه دي، نو ځکه به حالف نه حانث کيږي، لېکن که قسم د خوړلو سره متعلق وي، يعني حالف داسي ويلي وي چي په الله قسم! زه به اوربشي نه خورم او بيا حالف د غنمو سره د اوربشو درې، څلور دانې و خوري. نو حانث کيږي، ځکه چي خوړل پر يوه ځای نه واقع کيږي او د خوړلو په دوران کي د غنم او اوربشو امتياز او توپير کېدای سي او دواړه سره جلا کېدای سي، همداسي حکم به در طب او دبسر هم وي چي دشراء (رانيولو) په صورت کي به حالف نه حانث کيږي، او د خوړلو په صورت کي به حانث کيږي.

د غوښو نه خوړلو تر قسم وروسته د ماهي غوښي خوړل

قَالَ: وَلَوْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ لَحْمًا فَكُلْ لَحْمَ السَّيِّئِ فَرَمَائِي: که يو څوک قسم واخلې چي غوښي به نه خوري او ايا د ماهي غوښي و خوري لَا يَخْتُثُ نو استحساناً نه حانث کيږي وَالْقِيَاسُ: أَنْ يَخْتُثَ او قياس دادی: چي حانث سي لِأَنَّهُ يُسْتَلَمُ لَحْمًا فِي الْقُرْآنِ ځکه چي د ماهي غوښو ته په قرآن کي غوښي ويل سوي دي وَجْهُ الْإِسْتِحْسَانِ: أَنَّ التَّسْبِيَةَ مَجَازِيَّةٌ داستحسان دليل دادی: چي د ماهي غوښو ته غوښي ويل مجاز دي ايمني هغه ته مجازاً غوښي ويل سوي دي لِأَنَّ اللَّحْمَ مُنْشِئُهُ مِنَ الدَّمِ ځکه چي غوښي له ويني څخه پيدا کيږي وَلَا دَمَ فِيهِ او په ماهي کي وينه نسته لِسُكُونِهِ فِي الْمَاءِ ځکه چي هغه په اوبو کي اوسېږي وَإِنْ أَكَلَ لَحْمَ حَنْزِيرٍ أَوْ لَحْمَ إِنْسَانٍ او که دغه حالف د خنزير يا انسان غوښي و خوري يَخْتُثُ نو حانث کيږي لِأَنَّهُ لَحْمٌ حَقِيقٌ ځکه چي دا حقيقي غوښي دي إِلَّا أَنَّهُ حَرَامٌ خُوداً ا جلا خبره ده ا چي دا حرامي دي وَالْيَمِينُ قَدْ يُعْقَدُ لِلنَّهْيِ مِنَ الْحَرَامِ او قسم کله نا کله له حرام شي څخه د ځان ساتلو لپاره اخيستل کيږي وَكَذَا إِذَا أَكَلَ كَبِدًا أَوْ كَرْنَشًا او همدارنگه

اهغه حانث کيږي | کله چي اینه یا لری او دلبندا او خوري لَا تُهْلِكُ لَحْمَ حَقِيقَةٍ ځکه چي دا په حقیقت کي غوښي دي فَإِنَّ نُفُوسَهُ مِنَ الدَّمِ ځکه چي ددې وده او نما په وینو سره ده وَيُسْتَعْبَلُ اسْتِعْبَالُ اللَّحْمِ او د غوښو په څیر استعمالیږي وَقِيلَ: لِي عَرَفْنَا لَا يَحْتَثُ او ویل سوي دي: چي زموږ په عرف کي به نه حانث کيږي لَا تُهْلِكُ لَحْمًا ځکه چي دا ازموږ په عرف کي اغوښي نه شمارل کيږي.

اللغات: ﴿لَحْمٌ﴾ غوښه، جمع: لُحُومٌ، ﴿سَكَبٌ﴾ ماهی، کب، جمع: اَسْبَاكٌ، ﴿مَنْشَأٌ﴾ د اسم ظرف صیغه ده: د پیدا کېدلو ځای، د وده کولو ځای، ﴿کَيْدٌ﴾ اینه، ایینه (ینه)، ځیگر، ﴿کَرْشٌ﴾ او گرش: لری، د څاریو معده، ﴿نُفُوسٌ﴾ د نصر مصدر دی: وده کول، غټېدل (لویېدل).

تشریح: مسئله: داده که یو څوک داسي قسم واخلي چي غوښي به نه خورم، بیا هغه د ماهي غوښي و خوري، نو استحساناً نه حانث کيږي، لېکن قیاساً حانث کيږي: د قیاس دلیل دا دی چي د ماهي پر غوښو هم د لحم (غوښو) اطلاق کيږي، لکه څرنګه چي په قرآن کي هغه ته غوښي ویل سوي دي، په سورة الفاطر کي ذکر سوي دي: "وَمِنْ كُلِّ تَآكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا" (سورة الفاطر: ۱۲)، په دې آیت کي د ماهي غوښي ته لحم طري (تازه غوښي) ویل سوي دي، نو ځکه به حالف د ماهي د غوښي په خوړلو سره هم حانث کيږي.

د استحسان دلیل دا دی چي د ماهي غوښو ته مجازاً غوښي ویل سوي دي، ځکه غوښي له وینو څخه پیدا کيږي، او په ماهي کي هېڅ وینه نه وي، ځکه چي ماهی په اوبو کي اوسېږي، او د ویني والا حیوان په اوبو کي نه اوسېږي، په دې سلسله کي یو دا اصول هم دی چي که یو لفظ پر څو افرادو مشتکل وي، نو په کوم فرد کي چي څه کمی او کوتاهي وي، هغه تر دې لفظ لاندې نه راځي (یعني ناقصي معنی والا فرد په هغه لفظ کي نه شاملیږي)، او څرنګه چي د لَحْم (غوښو) لفظ پر ډیرو افراد او اقسامو مشتمل دی، او د ماهي په غوښه کي د ویني د نشتوالي په وجه دهغې په لحمیت (غوښه والي) کي څه کمی او نقصان سته، نو ځکه به د لَحْم لفظ د ماهي غوښو ته نه شاملیږي، او حالف به د ماهي د غوښو په خوړلو سره نه حانث کيږي. (عنايه)

وإن أكل اللحم: فرمایي که حالف د خنزیر یا انسان غوښي و خوري، نو حانث کيږي، ځکه چي د دوی غوښي هم په حقیقت کي لَحْم دي، او دا جلا خبره ده چي د دوی غوښي خوړل حرام دي، لېکن په دوی کي لحمیت موجود دی، او د دوی حرامېدل د یمین له صحیحوالي او حاشوالي څخه مانع نه

دي، حُكّه چي کله، کله له حرام شي خُخه د حان ساتلو لپاره هم قسم اخيستل کيږي، لکه خرنگه چي ويل کيږي: په الله قسم! زه به هيڅکله شراب نه چيښم.

وکذا إلخ: مسئله داده که دغه حالف (کوم چي د غوښي نه خوړلو قسم اخيستی وي) د يو خاړوي اینه وڅوري، يا لری او دلبند وڅوري، نو هم حانث کيږي؛ حُکّه چي اینه، لری او دلبند هم په حقيقت کي غوښي دي، حُکّه داشيان له وينو خخه جوړيږي او په وينو سره يې وده کيږي او دوی هم د غوښو په څير او د غوښو پر حای استعمالیږي، نو حُکّه به د غوښو په حکم کي وي او د دوی په خوړلو سره به هم حالف حانث کيږي.

وقيل في عرفنا إلخ: فرمايي چي د حُني فقهاؤ رايه داده چي دايڼې او لري په خوړلو سره حانث کېدل د کوفې د خلکو عرف دی، نو د هغو په عرف کي خوبه حالف حانث کيږي، لېکن زموږ په عرف کي به حالف نه حانث کيږي، حُکّه چي موږ په عرف کي اینه او لری لَحْم نه دی، نه دنامه په اعتبار سره او نه د کار په اعتبار سره، همدا وجه ده چي دايڼې، لري او دلبند خرڅونکي ته غوښه خرڅونکي (لحم فروش) نه وايي، صاحب د بنایي ليکلي دي چي زموږ د عرف په اعتبار سره دا قول صحيح معلومیږي، په خلاصه الفتاوی او محیط کي هم دغه حکم ذکر سوی دی. (بنایه ج: ۶، ص: ۸۱)

د وازگي نه خوړلو قسم

قال: وَلَوْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ أَوْ لَا يَشْتَرِي شَحْمًا فرمايي: او که ايو څوک ا قسم واخلې چي وازگه به نه څوري يا به يې نه رانيسي لَمْ يَخْنَثْ إِلَّا فِي شَحْمِ الْبُطْنِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو دامام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز هغه فقط د نس په وازگي سره حانث کيږي وَقَالَ: يَخْنَثُ فِي شَحْمِ الظَّهْرِ أَيْضًا صاحبين رَحْمَهُمَا الله فرمايي: چي د ملا په وازگي سره هم حانث کيږي وَهُوَ اللَّحْمُ السَّيِّئُ لَوْ جُودَ خَاصِيَّةُ الشَّحْمِ فِيهِ وَهُوَ الذُّؤْبُ بِالنَّارِ او هغه [د ملا وازگه] پنده غوښه ده چي په هغې کي د وازگي خاصيت موجود دی او هغه په اور سره ويلي کېدل دي وَلَهُ: أَنَّهُ لَحْمٌ حَقِيقَةٌ دامام صاحب رَحْمَهُ الله دليل دای: چي د ملا وازگه په حقيقت کي غوښه ده أَلَا تَرَى أَنَّهُ يُشْمَأُ مِنَ الدَّمَ وَيُسْتَعْمَلُ اسْتِعْمَالَهُ آيَا ته نه گوري! چي

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَهُ الله، كما ذكر في رد المختار (ج: ۳، ص: ۱۰۰)، وكذا في الهندية: ولو حلف لا يأكل شحماً، فأكل شحم البطن حنث، وإن أكل شحم الظهر وهو الذي خالطه لحم لم يحنث عند أبي حنيفة، وهو الصحيح (ج: ۲، ص: ۸۴). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۴۱۲]

هغه له ويني څخه پيدا کيږي او د غوښو په څير استعمالیږي وَتَحْصُلُ بِهِ قُوَّتُهُ او په هغه سره د غوښي قوت اغذا حاصلیږي وَلِهَذَا يَحْنُثُ بِأَكْلِهِ فِي الْيَمِينِ عَلَى أَكْلِ اللَّحْمِ همدا وجه ده چي د غوښو خوړلو په قسم کي دملا دوازي په خوړلو سره حالف حانث کيږي وَلَا يَحْنُثُ بِبَيْعِهِمْ فِي الْيَمِينِ عَلَى بَيْعِ الشَّحْمِ او دوازي خرڅولو په قسم کي دوازي په خرڅولو سره نه حانث کيږي وَقِيلَ: هَذَا بِالْعَرَبِيَّةِ او ويل سوي دي چي دا اختلاف په عربي ژبه کي دی فَأَمَّا أَشْمُ "پيښه" بِالْفَارِسِيَّةِ لَا يَقَعُ عَلَى شَحْمِ الظَّهْرِ بِحَالٍ لِهَكَذَا د فارسي د "پيښه" لفظ په هيڅ حال کي هم دملا پروازگي نه واقع کيږي وَلَوْ حَلَفَ لَا يَشْتَرِي أَوْ لَا يَأْكُلُ لَحْمًا أَوْ شَحْمًا او که هغه قسم واخلې چي غوښي يا وازگه به نه رانيسي يا به يې نه خوري فَاشْتَرَى أَلِيَّةً أَوْ أَكَلَهَا بيا هغه کم رانيسي لَمْ يَحْنُثْ نونه حانث کيږي لِأَنَّهُ نَوَمٌ ثَالِثٌ ځکه چي لم دريم اجلا قسم دی حَتَّى لَا يُسْتَغْمَلَ اسْتِعْمَالُ اللَّحْمِ وَالشَّحْمِ همدا وجه ده چي لم د غوښي او وازگي په څير نه استعمالیږي.

اللغات: ﴿شَحْمٌ﴾ وازگه، وازده، ﴿سَيِّئٌ﴾ پنډ، چاغ، ﴿ذَوْبٌ﴾ د نصر مصدر دی: ویلي کېدل (ویلېدل)، مایع کېدل (ټینګ شى د اور په واسطه نرى کېدل)، ﴿پيښه﴾ په فارسي ژبه کي "خالص وازگي" ته وايي، ﴿أَلِيَّةٌ﴾ لم، د پسونو او میږو پلنه لکى.

تشریح: مسئله: داده که یو سړی قسم واخلې چي وازگه به نه خورم يا وازگه به نه رانیسم، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز له دې څخه فقط دنس وازگه مرادیږي، یعني فقط دنس دوازي په خوړلو سره هغه حانث کيږي، لېکن له نس څخه بغير دملا او داسي نورو په وازگي سره نه حانث کيږي، او د صاحبینو په نېز دا قسم دملا وازگي ته هم شاملیږي، او دهغه په خوړلو سره هم حالف حانث کيږي. د صاحبینو دلیل: دا دی چي دملا په وازگه کي هم دوازي خاصیت (یعني په اور سره ویلېدل) موجود دي، نو ځکه به هغه هم د شَحْمِ تر لفظ لاندې داخل وي.

د امام صاحب دلیل: دا دی چي دملا وازگه په حقیقت کي غوښه ده، ځکه چي ① هغه له وینو څخه پيدا کيږي، او د غوښي په څير استعمالیږي او د غوښو په څير په خوند خوړل کيږي، ② او بل دا چي که څوک قسم واخلې چي غوښي به نه خورم، نو دهغه دملا دوازي په خوړلو سره حانث کيږي. ③ او که قسم واخلې چي وازگه به خرڅوم، نو دملا دوازي په خرڅولو سره نه حانث

کيږي، نو ثابتۀ سوه چي دملا وازگه غوښۀ ده او دغوښي په حکم کي ده. نو ځکه به حالف دهغه په خوړلو سره حانث کيږي.

قيل هذا إلخ: فرمايي چي دامام صاحب او صاحبينو دا اختلاف په هغه صورت کي دی، کله چي حالف په عربي ژبه سره د شخم لفظ استعمال کړي وي او قسم يې اخيستی وي، او که چيري هغه په فارسي ژبه سپړي د "پيه" لفظ استعمال کړي وي، نو په دې صورت کي بالاتفاق فقط دنس وازگه مراد يږي، او دملا وازگي ته دالفظ نه شامل يږي، ځکه چي په فارسي کي "پيه" خالص وازگي ته وايي، او دملا وازگه خالص وازگه نه ده.

که يو څوک قسم واخلې چي زه به غوښي يا وازگه نه رانيسم، يا به يې نه خورم، بيا هغه د پسه کم رانيسي يا يې وخوري، نو نه حانث کيږي، ځکه چي لم دغوښي او وازگي څخه يلاځ يو دريم شی دی، نه په هغه کي دغوښي څه حصه سته، او نه دوازگي، او نه هغه دغوښي او وازگي پر ځای استعمال يږي، نو ځکه به حالف دهغه په خوړلو سره نه حانث کيږي.

فايده: وازگه پر څلور قسمه ده: ① هغه وازگه کوم چي دهلو کو سره لگېدلې وي، ② هغه وازگه چي دکولمو سره موبستې وي، ③ دملا وازگه، په همدې دريو قسمونو کي دامام صاحب او صاحبينو اختلاف دی، ④ دنس وازگه، په دې کي زموږ دامامانو هيڅ اختلاف نسته.

د غنمو د نه خوړلو قسم

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ مِنْ هَذِهِ الْحَبْطَةِ أَوْ شَوْكٍ چي قسم واخلې چي له دې غنمو څخه به خوراک نه کوم لَمْ يَخْنَثْ حَتَّى يَقْضِيَهَا نو نه حانث کيږي تر دې چي هغه دا غنم په ژوولو سره وخوري يعني هغه وخت حانث کيږي کله چي دا غنم وژوي او ويې خوري أَوْ لَوْ أَكَلَ مِنْ غُفْرَتَا او که له دې غنمو څخه اېخه سوې اېوې وخوري لَمْ يَخْنَثْ عِنْدَ أَنْ حَبِطَتْ نو اهم دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز نه حانث کيږي وَقَالَ: إِنْ أَكَلَ مِنْ غُفْرَتَا او صاحبين رَحِمَهُمُ اللهُ فرمايي: که له دې غنمو څخه اېخه سوې اېوې وخوري حَنْثٌ أَيْضًا نو هم حانث کيږي الکه څرنگه چي دغنمو دژوولو او خوړلو په صورت کي حانث کيږي لِأَنَّهُ مَفْهُومٌ مِنْهُ عَرَفَا ځکه چي په عرف کي له دې ايمين اخځه د ېوې خوړل اهم افهمول کيږي او ايمين پر عرف مبني دی وَلِأَنَّ حَبِطَةً: أَنَّ لَهُ حَقِيقَةً مُسْتَعْمَلَةً د امام صاحب دليل دای: چي دغنمو لپاره حقيقت مستعمله سته يعني دغنم خوړلو حقيقي

معنى هم مستعمله ده. لنه دا چي په حقيقت کي په خپله غنم هم استعمال کيږي فَالِهَافُ تُغْلِي وَتُغْلِي وَتُؤْكَلُ تَغْضًا حُكَا چي غنم ايشول کيږي او ورېتول کيږي انتې کيږي او د ژوولو په توگه خوړل کيږي وَهِيَ قَاضِيَةٌ عَلَى السَّجَازِ الْمُتَعَارَفِ عَلَى مَا هُوَ الْأَصْلُ عِنْدَهُ او دامام صاحب رَجَبَهُ الله د اصول مطابق حقيقت پر عرفي مجاز فيصله کونکي. اوله عرفي مجاز څخه اعلى اوي دَلَوْ قَفْسَهَا حَنْثٌ عِنْدَهُمَا او که حالف غنم په ژوولو سره وخوړي نو هغه اهم د صاحبينو په نېز اد مجاز د عموم په وجه حانث کيږي ايمني که څه هم د صاحبينو په نېز مجاز له غنمو څخه ډوډۍ مراد کيږي. لېکن په مجاز کي عموم سته. او د عموم "په ژوولو سره خوړلو" ته هم شامل دی. د دې مثال داسي دی چي يو څوک قسم واخلي چي د فلانکي سري په کور کي به قدم نه اړدم، نو د مجاز د عموم په وجه له داسي قسم څخه دخول مراد کيږي. نو کله چي هم حالف هغه کور ته قدم داخل کړي، نو حانث کيږي، که څه هم له قدم کنسېرډي، يا پريوشي سپوروي او د هغه قدم کور ته داخل سي. او د متن په دې عبارت "وقال: إن أكل من غير حانث أيضاً" کي همدغه د مجاز د عموم وطرف ته اشاره سوې ده. هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده لِغُيُومِ السَّجَازِ د مجاز د عموم والي په وجه كَمَا إِذَا حَلَفَ لَا يَضَعُ قَدَمَهُ فِي دَارِ فُلَانٍ لکه هغه چي اداسي ا قسم واخلي چي د فلانکي په کور کي به قدم نه اړدي انو که هغه له خپلې څخه بغير قدم پکښي کنسېرډي يا د سپر تيا په حالت کي يې قدم پکښي داخل سي نو بيا هم حانث کيږي إِلَّا إِلَيْهِ الْإِشَارَةُ يَقُولُهُ فِي الْخُبْرِ حَنْثٌ أَيْضًا او همدغه اد مجاز د عموم ا وطرف ته دامام قدوري په دې قول کي اشاره سوې ده چي د ډوډۍ په خوړلو سره هم حانث کيږي.

اللغات: ﴿حَنْطَةٌ﴾ غنم، ﴿يَقْضَاهَا﴾ د سمع له باب څخه د واحد مذکر غائب مضارع صيغه ده: د

غائبو په اطرافو يوشی ميده کول، ژوول، ﴿خُبْزٌ﴾ ډوډۍ (ږوډۍ)، ﴿تُغْلِي﴾ د ضرب مضارع مجهوله ده: ايشوول، جوش ورکول، ﴿تُغْلِي﴾ د نصر مضارع مجهوله ده: ورېتول، کبابول، په اور کي پنخول. **تشریح:** صورت د مسئلې: دادی که يو څوک قسم واخلي چي زه به غنم نه خورم، نو تر هغه وخته پوري نه حانث کيږي، تر څو چي يې غنم ژوولي او خوړلي نه وي، حُکَا چي د يوشي دخوړلو عمل هغه وخت واقع کيږي کله چي وژوول سي، "اکل" (خوراک کول) هم يو عمل دی. د هغه لپاره درې شيان ضروري دي: ① ژوول، ② تېرول، ③ نس ته رسول.

په پورتني صورت کي دامام صاحب او صاحبينو اختلاف دی (کوم چي په کتاب کي ذکر سو)، اختلاف وجه داده چي د کوم لفظ حقيقي او مجازي دواړي معناوي مرادول کېدای سي، نو دامام

صاحب رَجَهُ الله په نېز به هغه لفظ په حقيقي معنى 'کي استعمالېږي، لېکن د صاحبينو په نېز به په مجازي معنى 'کي استعمالېږي، څرنگه چې د "أكل" حقيقي معنى په ژوولو سره د يوشې د خوړلو تقاضا کوي، نو ځکه دامام صاحب رَجَهُ الله په نېز چې تر څو غنم په ژوولو سره نه وخوړل سي، تر هغه وخته پورې حالف نه حاث کېږي، برابره ده غنم که ايشول سوي وي، يا په اور کې کباب سوي (نېنې سوي) وي، ځکه چې داهم په ژوولو سره خوړل کېږي، لهذا (دلته) د "أكل" حقيقي معنى لره زياته ترجيح سته. (پاته عبارت په ترجمه کې تشرېح سو)

د پورتنۍ مسئلې يو څو نور صورتونه

وَلَوْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ مِنْ هَذَا الدَّقِيقِ فرمايي: او که يو څوک اقسام واخلې چې له دغه اوږو څخه به خوراک نه کوي فَالْأَكْلُ مِنْ هَذِهِ بيا د هغه اوږو ډوډۍ وخوړې حَنْثٌ نو حاث کېږي لِأَنَّ عَيْنَهُ غَيْرُ مَا كُوِلَ ځکه چې عين اوږه نه خوړل کېږي فَانْصَرَفَ إِلَى مَا يَتَّخِذُ مِنْهُ نو د هغه شي و طرف ته به قسم راجع کېږي کوم چې له اوږو څخه جوړېږي اچې هغه ډوډۍ او ټکيانې دي، يعنې په دې صورت کې به له قسم څخه هغه شي مرادېږي کوم چې له اوږو څخه جوړېږي، ددې مثال دا دی لکه يو څوک چې قسم واخلې: چې له دغه درختي څخه به خوراک نه کوم، نو په دې صورت کې د درختي مېوه مرادېږي، ځکه چې عين درخت نه خوړل کېږي، بلکې مېوه يې خوړل کېږي وَلَوْ اسْتَقْفَهُ كَمَا هُوَ او که حالف خودي هغه اوږه کپه کړي ايمني خولي ته يې واچوي او ژوندي يې تېر کړي لَا يَحْتُثُ نو نه حاث کېږي هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح دي لِتَعْيُنِ الْمَجَازِ مُرَادًا ځکه چې [په اوږو کې] مجازي معنى مرادول متعين دي ايمني په عرف کې د اوږو خوړلو څخه د اوږو ډوډۍ خوړل مرادول کېږي، د اوږو ژوندي تېرول او اوږه کپه کول نه ځني مرادول کېږي، نو ځکه به دلته له اوږو څخه د هغوی ډوډۍ مراد وي، که حالف ډوډۍ وخوړي نو حاث کېږي به، کنې نه به حاث کېږي وَلَوْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ هُنْزًا او که قسم واخلې چې ډوډۍ به نه خوري فَيَكِينُهُ عَلَى مَا يُعْتَادُ أَهْلُ الْبَصَرِ أَكْلَهُ هُنْزًا نو دده قسم به د هغه ډوډۍ سره متعلق وي کوم چې يې د ښار خلک عادتاً خوري وَذَلِكَ خُبْرُ الْحِطَّةِ وَالشَّعِيرِ او هغه د غنمو او اوږ بشو ډوډۍ ده لِأَنَّهُ هُوَ الْمُعْتَادُ فِي غَالِبِ الْبُلْدَانِ ځکه چې په زياتره ښارونو کې د همدې ادووشيانو ډوډۍ خوړلو عادت دی اخلاصه دا چې د حالف په ښار کې چې د کوم شي ډوډۍ خوړل کېږي، نو د مطلق ډوډۍ له قسم څخه به د هغه شي ډوډۍ مرادېږي او د هغه په خوړلو سره به حاث کېږي، لېکن که هغه د يو بل شي ډوډۍ وخوري کوم چې په عامه توگه نه خوړل کېږي

مثلاً زموږ په سيمو کې د اورېشو ډوډۍ، نو په هغه سره حالف نه حاث کيږي أَوْ لَوْ أَكَلَ مِنْ خُبْزِ الْقَطَائِفِ او که د مغزونو والا ډوډۍ وڅوري اکوم چي له ډول ډول مغزونو او د غنمو له اوږو څخه د ټکۍ (روغاني) په شکل په غوړو کي سره کيږي أَوْ لَا يَخْتِثُ نو نه حاث کيږي لَأَنَّهُ لَا يَسْتَي خُبْزًا مُطْلَقًا ځکه چي دې ته مطلق ډوډۍ نه وايي ابلکي د مغزونو ټکۍ او ډوډۍ ورته وايي إِلَّا إِذَا نَوَّاهُ مگر دا چي د حالف د هغه نيت کړی وي ايمني که حالف د هغه ټکۍ نيت هم کړی وي، نو بيا يې په خوړلو سره حاث کيږي لَأَنَّهُ مُحْتَمَلٌ كَلَامُهُ ځکه د هغه په کلام کي د دې احتمال اهم استه ځکه چي دا هم يو ډول ډوډۍ ده له اوږو او مغزونو څخه جوړيږي، او دا تاسي ته هم معلومه ده چي د کلام د احتمالي معنی نيت کول معتبر دی وَكَذَا لَوْ أَكَلَ خُبْزُ الْأَزْزِ بِالْعِرَاقِ او همدارنگه که په عراق کي د وريجو ډوډۍ وڅوري ايمني که يو سړی داسي قسم اخيستی وي چي زه به ډوډۍ نه خورم او بيا په داسي وطن کي د وريجو ډوډۍ وڅوري چي هلته د وريجو ډوډۍ خوړل رواج نه وي أَوْ لَمْ يَخْتِثُ نو نه حاث کيږي لَأَنَّهُ غَيْرُ مُعْتَادٍ عِنْدَهُمْ ځکه چي د عراقيانو په نېز د دې عادت نسته ايمني د عراق په خلکو د وريجو ډوډۍ خوړل رواج او عادت نه دي، او قسم پر عرف او رواج مبني دي أَوْ حَتَّى لَوْ كَانَ بِطَبْرِ سِتَّانَ أَوْ فِي بَلَدَةٍ طَعَامُهُمْ ذَلِكَ تر دې که حالف په طبرستان کي وي يا په داسې ښار کي چي دهغو خوراک د وريجو ډوډۍ وي او حالف هلته د وريجو ډوډۍ وڅوري أَوْ يَخْتِثُ نو حاث کيږي.

اللغات: ﴿اِسْتَفَّ﴾ د استفعال ماضي ده: کپه کول (خولې ته اچول، ژوندلی تېرول)، میده سوی شی (لکه اوږه، سفوف، پوږي دواء) خولې ته اچول او تېرول، ﴿قَطَائِفُ﴾ دايو ډول ټکۍ (روغاني) ده چي د غنمو له اوږو او ډول، ډول مغزو خصوصاً د جوز او بادامو څخه جوړيږي، او د غوا په غوړو (لاسي غوړو) يا په عامو غوړو کي سره کيږي، دا د عربو په ښارونو کي رواج ده خصوصاً د رمضان په مياشته کي زياته پخيري، او دا جمع د قَطِيفَةٍ نه ده لکه ځيني شار حينو چي ليکلي دي، بلکي دالفظ همدغسي جمع استعماليږي (معجم الوسيط)، ﴿أَزْزُ﴾ او أَرَزْ: وريجي، برنج، خُبْزُ الْأَزْزْ: د وريجو له اوږو څخه پنځه سوی ډوډۍ.

تشریح: عبارت په ترجمه کي تشریح سو.

د کباب سوي يا پوخ سوي شي د نه خوړلو قسم

وَلَوْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ الشَّوَاءَ فَهُوَ عَلَى اللَّحْمِ دُونَ الْهَادِقَانِ وَالْجَزَرِ او که شوک قسم واخلې چې کباب سوي او سور کړی شي به نه خوري نو هغه [فقط] پر غوښو حمل کيږي. نه پر بانجن او زردکي لَآَنَّهُ يُرَادُ بِهِ اللَّحْمُ الشَّوِيُّ عِنْدَ الْإِطْلَاقِ ځکه چې [د شواء] د مطلق ویلو په وخت کې په هغه سره کباب سوي غوښې مراد يږي إِلَّا أَنْ يَنْوِي مَا يُشَوَّى مِنْ بَيْضٍ أَوْ غَيْرِهِ خودا چې حالف [په دې سره] د کباب سوي هڅې او داسې نورو نیت وکړي لِسْكَانِ الْحَقِيقَةِ ځکه چې دا [د شواء] حقيقي معنی ده وَإِنْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ الطَّيْنِخَ او که قسم واخلې چې پوخ سوی شي به نه خوړم فَهُوَ عَلَى مَا يَطْبَخُ مِنَ اللَّحْمِ نو دا قسم [فقط] پر پنځې کرل سوو غوښو حمل کيږي [محمول کيږي] وَهَذَا اسْتِحْسَانٌ اَعْتِبَارًا لِلْعُرْفِ او د عرف په اعتبار کولو سره دا استحسان دی وَهَذَا لِأَنَّ التَّعْيِيمَ مُتَعَدِّدٌ او دا ځکه چې په عمومي اعتبار سره هر مطبوخ [پاخه سوي شي] ته قسم شاملېدل مشکل دي فَيُصَرَّفُ إِلَى خَاصٍّ هُوَ مُتَعَارَفٌ وَهُوَ اللَّحْمُ الْمَطْبُوخُ بِالنَّاءِ نو ځکه به قسم د داسې خاص مطبوخ شي و طرف ته گرځول کيږي کوم چې په عرف کې مشهوره وي او هغه [خاص شي] په اوبو سره پنځې کرل سوي غوښې دي إِلَّا إِذَا نَوَى غَيْرَ ذَلِكَ خودا چې کله حالف له دې څخه بغير ادبل شي انیت کړی وي لِأَنَّ فِيهِ تَشْدِيدًا ځکه چې په دې کې [په خپله] پر حالف سختي سته وَإِنْ أَكَلَ مِنْ مَرَقَةٍ او که هغه د دې [مطبوخه] غوښو [نبورو] او خوري يَخْتِ نَوَاهُمْ [حادث کيږي] لِتَأْفِيهِ مِنْ أَجْزَاءِ اللَّحْمِ ځکه چې په نبورا کې د غوښو اجزاء وي وَلَآَنَّهُ يُسْتَشَى طَبِيخًا او ځکه چې نبورو ته اهم [پنځه] کړی سوې ويل کيږي اي معني نبورو اهم پنځول کيږي او خلک هغه مطبوخ شي شماري، نه غير مطبوخ او وَمَنْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ الرُّفُوسَ او که يو شوک قسم واخلې چې سرونه به نه خوري فَيَمِينُهُ عَلَى مَا يُكْنَسُ فِي التَّائِيْرِ وَيُتَأَمَّرُ فِي الْبَيْضِ نو د هغه قسم پر هغه سرونو حمل کيږي کوم چې په تنور کې [د ویلو] لپاره [اچول] کيږي او په ښار [بازار] کې خرڅيږي [چې] هغه د غوايي، پسه او داسې نورو سرونه دي، او د چرگي، هيلې او داسې نورو سرونه په بازار کې الهيلا سوي نه خرڅيږي ا وَيَقَالُ: يُكْنَسُ او ا کله، کله د يُونَسَ پر ځای ا يُكْنَسُ ويل کيږي [د دې معنی] هم داخلول او اچول دي ا وَفِي الْجَامِعِ الْمَغِيرَةِ وَلَوْ

حَلَفَ لَا يَأْكُلُ رَأْسًا او په جامع صغير کي ذکر سوي دي: او که ايو شوک اقسام واخلې چي سر به نه خوري فَهُوَ عَلَى رُفُوسِ الْهَقْرِ وَالْفَنَمِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَجَه الله په نېز دا قسم د غوايي او پسه او داسي نوروا پر سرونو حمل کيږي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ: عَلَى الْفَنَمِ غَاصَّةٌ او صاحبين رَجَه الله فرمايي: چي خاص فقط د پسه اېزې او داسي نوروا پر سرو به حمل کيږي وَهَذَا اخْتِلَافٌ عَصْرٍ وَزَمَانٍ او دا [صرف] دوخت او زمانې اختلاف دی كَانَ الْعُرْفُ فِي زَمَنِهِمَا فِيهِمَا اخْكَ چي د امام صاحب رَجَه الله په زمانه کي په دواړو کي عرف وو وَفِي زَمَنِهِمَا فِي الْفَنَمِ غَاصَّةٌ او د صاحبينو په زمانه کي خصوصاً په پسه کي عرف وو وَفِي زَمَانِنَا يُفْتَى عَلَى حَسَبِ الْعَادَةِ او زموږ په زمانه کي به د عادت او عرف مطابق فتوی ورکول کيږي كَمَا هُوَ الْمَذْكُورُ فِي الْمُخْتَصَرِ لکه په مختصر القدوري چي هم داسي ذکر سوي دي.

اللفات: ﴿يُكْسَسُ﴾ د ضرب مضارع مجهوله ده: نه باسل، داخلول (دنته کول): پټول، اچول، مطلب يې الويل (اليل) او ورپټول دي، ﴿يُكْسَسُ﴾ داهم د ضرب مضارع مجهوله ده: داخلول، دنته کول (د دې دواړو بابونو نوري معناوي هم راځي، خولته يې همدغه معناوي مرادوي، او مطلب يې الويل دي (کوم ته چي پر اور کړول هم وايي)، ﴿التَّنُورُ﴾ تنور، تندور، دږوې پخولو ځای، صاحب د مصباح يې داسي تفسير کړی دی "التَّنُورُ: الَّذِي يُخْبَزُ فِيهِ، وَافْقَتْ فِيهِ لُغَةُ الْعَرَبِ لُغَةُ الْعَجَمِ وَقَالَ أَبُو حَاتِمٍ لَيْسَ بِعَرَبِيٍّ صَحِيحٍ وَالْجَنُحُ التَّنَائِيذُ"، ﴿الْفَنَمُ﴾ دلفظ پسه، سپرلي، وزگري، مينده، ميږي او بزې (وزې) ټولو ته شاملېږي، صاحب د معجم لغة الفقهاء يې داسي تعريف کړی دی "لَا وَاحِدَ لَهُ مِنْ لَفْظِهِ، اسْمٌ يَشْمَلُ الشَّاءَ وَالْمَاعِزَ"، الشَّاءَ عموماً پسونو ته وايي او مَاعِزَ وزگرو (سپرليانو) ته وايي، او صاحب د معجم الوسيط يې داسي تعريف کړی دی: الْقَطِيعُ مِنَ الْمَغِزِ وَالضَّأْنُ (د وزو او پسونو رمه)، مَغَزُوزُ (بزو) ته وايي او ضَّأْنُ پسونو او مېږو ته وايي، د قَطِيعُ معنى ده رمه.

تشریح: مسئله: داده که يو شوک قسم واخلې چي کباب سوی او سور کړی شی به نه خوړي، نو دا قسم د کباب سوو غوښو سره متعلق کيږي، او د کباب سوو غوښو په خوړلو سره حالف حاث کيږي، لېکن د کباب سوي او سور کړي بانجن، زردکه او رومي په خوړلو سره نه حاث کيږي، ځکه کله چي په عربي کي شواء (کباب سوی او سور کړی شی) ذکر سي، نوله هغه څخه کباب سوې

غوبني مراديږي، ها! که حالف د سره کړي او کباب سوي هگۍ د نه خوړلو نيت کړی وي، نو دانيت هم د هغه په قسم کي شاملیږي او هغه کباب سوي هگۍ په خوړلو سره حاث کيږي، ځکه چي داد حالف د کلام حقيقي منعی ده، او دشواء صفت په دې هگۍ کي موجود دی، لېکن څرنگه چي د شواء لفظ د کباب سوي هگۍ لپاره زيات متعارف نه دی، نو ځکه په قسم کي د هغه د شاملېدلو لپاره نيت ضروري دی، او له نيت څخه بغير دا معنی د قسم سره نه متعلق کيږي.

وان حلف الخ: او که يو څوک قسم واخلې چي پوخ سوی شی به نه خورم، نو د عرف په اعتبار سره به استحساناً له هغه څخه پنځې سوي غوبني مراديږي، ځکه چي په پاڅه سوي شيانو کي عموم دی، او د هر پوخ سوي شي سره د قسم متعلق کول او د هغه و طرف ته د قسم گرځول ناممکن دي، نو ځکه به له هغه څخه يو داسي خاص پوخ کړی سوی شی مراديږي کوم چي متعارف وي (يعني په عرف کي مشهور وي او په عرف کي زيات کارول کيږي)، او د عربو په عرف کي له دې څخه هغه غوبني مراديږي کوم چي په اوبو سره پنځې سوي (يعني د بوړ او بنورو غوبني)، نو ځکه به فقط هغه مراديږي، ها! که حالف په دې سره د بل شي نيت هم کړی وي نو د هغه تصديق به کيږي، ځکه چي د هغه په کلام کي د بل د شي د معنی احتمال سته، او د بل شي په مرادولو سره حالف په خپله پر خپل ځان تشديد او سختي کوي، نو ځکه به د هغه د نيت کولو په صورت کي احتمالي معنی هم مراديږي (او قاضي به د هغه تصديق کوي)، او که حالف د غوبنو بنورو او خوري، نو هم حاث کيږي، ځکه چي په بنورو کي د غوبنو اجزاء موجود دي، او بنورو هم پخول کيږي، او هغې ته هم طبيخ ويل کيږي.

ومن حلف الخ: که يو څوک قسم واخلې چي زه به سرونه (رؤس) نه خورم، نو له دې څخه به د ذبح کړی سوي څارويانو يعني د پسه، سپرلي، غوايي او داسي نور سرونه او د هغو مازغه مرادوي، ځکه چي د همدې شيانو سرونه او پښې په بازار کي الپيل سوي او تيار سوي خرڅيږي (د چرگي، هيلۍ او داسي نورو سرونه نه خرڅول کيږي). په جامع صغير کي ذکر سوي دي که يو څوک قسم واخلې چي سر به نه خورم، نو دامام صاحب رَجَّه الله په نيز له دې څخه د غوايي، سپرلي او پسه سر مراديږي او د صاحبينو په نيز له دې څخه فقط د پسه او سپرلي سر مراديږي (دا خبره په ياد لرئ! چي د غَنَم لفظ اسم جنس دی، دغه ټوله څارويانو ته شاملیږي: پسه، مېړه، سپرلي، بزه). دامام صاحب او صاحبينو دا اختلاف د دوی د خپلي زمانې پر عرف مبني دی. دامام صاحب رَجَّه الله په زمانه کي به له سر څخه د غوايي، پسه او داسي نورو سرونه مرادېدل (لکه اوس چي زموږ په سيمو کي هم دغه عرف دی)، او د صاحبينو په زمانه کي به د سر اطلاق فقط د پسه او داسي نورو پر سرونو کېدی، نو ځکه صاحبينو قسم د رَأْسِ الْغَنَم سره متعلق کړی دی، لڼده دا چي زموږ په زمانه کي به د عرف او عادت مطابق فتوی ورکول کيږي، او په کومه علاقه کي چي له سر (رأس) څخه د کومو څارويانو سرونه مراديږي، هلته به د هغه مطابق فيصله کيږي.

د مېوي نه خوړلو قسم

قَالَ: وَمَنْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ فَاكِهَةً أَمَامَ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللَّهُ أَوْ يَتَنَاوَلُهَا بِهَا فَمِنْ صَغِيرِ كَيْ فَرَمَائِلِي دِي: كه يو څو ځوې قسم واخلي چي مېوه به نه خوري [يعني مطلق قسم واخلي او داسي ووايي: په الله قسم مېوه به نه خوړم] فَأَكُلْ عَنَّا أَوْ رَمَانًا أَوْ رُطَبًا أَوْ تَمَّارًا أَوْ خِيَارًا بِيَاهِغَةَ اَنَكُور، يا اناز، يا تازه خرما، يا چمبر خيال، يا بادرنگ و خوري لَمْ يَحْنَثْ نونه حانث كيږي وَإِنْ أَكَلَ تَفَّاحًا أَوْ بَيْطِخًا أَوْ مُشْبِشًا او كه سبب، يا خټكي او هندوانه، يا كشمش او څكي، كښتي او داسي نور او خوري حَنْثٌ نو حانث كيږي وَهَذَا عِنْدَ ابْنِ حَنِيْفَةَ أَوْ دَا حَكَمٍ أَمَامَ صَاحِبِ رَحِمَهُ اللَّهُ په نېزدی وَقَالَ أَبُو يُوْسُفَ وَمُحَمَّدٌ ۞: حَنْثٌ فِي الْعَنْبِ وَالرُّطَبِ وَالرُّمَّانِ أَيْضًا او صاحبينو رَحِمَهُمَا اللَّهُ فرمايلي دي: چي دانگورو، تازه خرما او دانارو په خوړلو سره هم حانث كيږي وَالْأَصْلُ: أَنَّ الْفَاكِهَةَ اسْمٌ لِمَا يُتَفَكَّهُ بِهِ قَبْلَ الطَّعَامِ وَبَعْدَهُ او ددې مسئلې اصل دا دی: چي مېوه داسي شي ته وایي چي په هغه سره تر ډوډۍ مخکي يا وروسته خوند [مزه] حاصلیږي أَيْ يُتَنَعَّمُ بِهِ زِيَادَةً عَلَى الْمُعْتَادِ يعني [داسي شي ته وایي] چي په هغه سره تر عادت کړې سوي شي زیات عیش او عشرت [مېله او چرچه] کیږي [او خوندي پري اخیستل کیږي] [يعني خلگ چي عموماً کوم شيان خوري په هغه سره دومره خوند نه اخلي لکه په هغه شي سره، داسي شي ته فاکهه وایي] وَالرُّطَبُ وَالْيَابِسُ فِيهِ سَوَاءٌ بَعْدَ أَنْ يَكُونَ التَّفَكُّهُ بِهِ مُعْتَادًا او په دې [معتاده] مېوه کي لنده او وچه مېوه دواړه سره برابر دي په دې شرط چي په هغه سره عادتاً خوند [او مزه] اخیستل کیږي ا ددې جملې مطلب همدا دی [حَتَّى لَا يَحْنَثَ بِبَابِ الْبَيْطِخِ تر دې چي په وچ خټکي [او هندوانه] سره خالف نه حانث کیږي] [حککه چي وچ خټکي او هندوانه فاکهه نه ده، يعني په هغوی سره په عامو ښارونو کي تفکه او تنعم نه حاصلیږي، ها! که په هغوی سره په یو ځای کي تفکه او تنعم حاصلول معتاد وي، نو بیا حانث کیږي] وَهَذَا الْبَعْضُ مَوْجُودٌ فِي التَّفَّاحِ وَأَجَوَاتِهِ او دا معنی د سبب او د سبب سره په مشابهو مېوو [مثلاً انگور، زردالو او داسي نورو] کي

• القول الرابع: قول الصاحبين رَحِمَهُمَا اللَّهُ، كما قال العلامة ابن عابدين: وأما عندهما فهي فاكهة نظراً للأصل، وعليه الفتوى (رد المحتار ج: ۳، ص: ۱۰۳)، وقال في الهندية: قال الفقيه ابو الليث: بقولهما نأخذ للفتوى، لأنه أظهر (الهندية ج: ۲، ص: ۸۸). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۴۱۳]

موجود ده اي معني په دوی کي د تفکۀ سته، او که دامیوې وچي سي، نو هم د تفکۀ معنی پکښي پاتیري | فَيَحْتُ بِهَا نو د داسي مېوو په خوړلو سره به هغه حانث کيږي وَعِدُّهُ مَوْجُودٌ فِي الْقِشَاءِ وَالْخِيَارِ او دا د تفکۀ معنی په چمبر خیال او بادرنگو کي موجود نه ده لَأَنَّهَا مِنَ الْبُقُولِ يَبْعَا أَكْلًا حَكَّهُ چي داشیان د خرڅلاو او خوراک په اعتبار له سبزجاتو اسابه جاتو | خخه دي اي معني دا شیان خلک د سبزجاتو په نامه خرڅوي او خوري | فَلَا يَحْتُ بِهَا نو حکۀ به د دوی په خوړلو سره نه حانث کيږي وَأَمَّا الْعَنْبُ وَالرُّطْبُ وَالرُّمَانُ فَهِيَ يَقُولَانِ إِنَّ غِنَى الثَّقَلِ مَوْجُودٌ فِيهَا لِهَيْكُن دَانَارو. تازه خرماوو او دانگور په باره کي صاحبين رَحْمَتُ اللَّهِ فرمايي چي د تفکۀ معنی په دوی کي هم موجود ده فَإِنَّهَا أَغْنَى الْقَوَاكِي حَكَّهُ چي داله ټولو خخه غوره او خوندوري امېوې دي وَالْتَنَعْمُ بِهَا يَفُوقُ التَّنْعَمَ بِغَيْرِهَا او په دې مېوو سره عيش او خوند | حاصلول لوړ او اعلى | ادي په نورو مېوو سره د عيش تر حاصلولو اي معني په دې مېوو سره تر نورو مېوو زيات خوند او مزه اخيستل کيږي | وَأَبُو حَنِيفَةَ يَقُولُ: إِنَّ هَذِهِ الْأَشْيَاءَ مِمَّا يُتَعَدَّى بِهَا وَيَتَدَاوَى بِهَا او امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي: چي په دې مېوو سره غذا حاصليږي او علاج او درملنه په کيږي اي معني دامیوې فقط د تفکۀ او غذا لپاره نه استعمالیږي، بلکي د تدوي او علاج په توگه هم استعمالیږي | فَأَوْجَبَ قُصُورًا فِي مَعْنَى الثَّقَلِ نو په دې وجه د دوی د تفکۀ په معنی کي نقصان او کمی | ثابته سوه لِلْاِسْتِعْمَالِ فِي حَاجَةِ الْبَقَاءِ حکۀ چي د ژوندي پاتېدلو په ضرورت کي اهم دوی استعمالیږي اي معني حکۀ چي د دوی د تدوي او درمل په توگه هم مستعمل دي | وَلِهَذَا كَانَ الْيَاسُ مِنْهَا مِنَ الثَّوَابِلِ أَوْ مِنَ الْأَقْوَاتِ همدا وجه ده چي له دوی خخه کومي مېوې وچي سي نو هغه د مسالې | دارو | په توگه ياد خوراک او غلې | په توگه استعمالیږي | لهذا په دې مېوو کي په پوره توگه د تفکۀ (خوند اخيستلو) او مېوه والي معنی پاته نه سوه. نو حکۀ به د دوی په خوړلو سره خالف نه حانث کيږي |

اللغات: ﴿فَاكِهَةٌ﴾ مېوه، ﴿قِشَاءٌ﴾ چمبر خیال (د معنی يې اردو شار حينو کرې ده)، ﴿خِيَارٌ﴾

بادرنگ، ﴿بَطْنِيخٌ﴾ د لفظ چي کله مطلق ذکر سي، نو اسم جنس وي او خټکی او هندوانه دواړه حني مراد يږي، صاحب د معجم العربي يې داسي تعريف کړی دی: "بَطْنِيخٌ: ثَبَاتٌ يَنْتَدُّ جَبَالًا عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ، ثَمَرُهُ لَدِيدٌ مُرْتَبٌّ، لَهُ قَشْرَةٌ قَاسِيَةٌ خَضْرَاءُ، وَلَبُّ أَحْمَرٌ أَوْ أَصْفَرٌ أَوْ أَخْضَرٌ" (المعجم العربي للسيير

ص ۱۵۱). ﴿يَتَفَكَّهُ﴾ د تفعل مضارع ده: خوند اخیستل، مزه اخیستل. ﴿يَتَنَعَّمُ﴾ د تفعل مضارع ده: عیش او عشرت کول، مېله کول (چرچې وهل، مزې کول). خوند او مزه اخیستل. ﴿مُعْتَادٌ﴾ د افتعال اسم مفعول دی. او اسم فاعل یې هم پر دغه وزن راځي. دلته ځني مراد مفعولي معنی ده. یعني: عادت کړی سوی شی. د عادت مطابق، د معمول مطابق، او فاعلي معنی یې ده: روږد، هغه کس چي دیو شي سره عادت وي. ﴿تَوَابُلٌ﴾ مساله جات، دارو او درمل، ﴿أَقْوَاتٌ﴾ جمع د قُوْت ده: خوراک، د خوړلو شی. **تشریح:** مسئله په عبارت کي تشریح سوه.

د "کتغ" نه خوړلو قسم

قَالَ: وَلَوْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُهُمُ إِمَامٌ مُحَمَّدٌ بِهِ جَامِعٌ صَغِيرٌ كِي أفرمائي: او که یو څوک قسم واخلي چي کتغ المده بل ا به نه خوري ايمني که یو څوک ووايي: په الله قسم! زه به کتغ او سالن نه خورم ا فُكُلُ شَيْءٍ أَصْطَبًا بِهِ فَهُوَ إِدَامٌ نو هر هغه شی چي په هغه سره ډوډۍ او لړل سي او تېره کړی سي انو هغه إدام دی ايمني إدام په عربي کي هر هغه شي ته وايي چي خلک په هغه سره گوله لري، او گوله په لنډوي چي تېره کړی سي، چي هغه ته زموږ په اصطلاح کتغ، سالن، او لمده بل وایي، نو په دې شيانو سره دغه خالف حاث کيږي ا وَالشَّوَاءُ لَيْسَ بِإِدَامٍ او کباب سوی شی إدام نه دی ا ځکه چي هغه له ډوډۍ څخه بغير هم خوړل کيږي ا وَالْبِلْمُ إِدَامٌ او مالګه إدام دی ا ځکه چي په دې سره هم ډوډۍ لړل کيږي، يعني په مالګه کي هم خلک ډوډۍ لت پت کوي او گوله ور سره لګوي بيا يې خوري، خصوصاً په پخوا زمانه کي ا وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبْنِ يُونُسَ ا و دا قول د شينخينو رَجَّهَهُ الله ا ظاهر روايت ا دى وَقَالَ مُحَمَّدٌ: ⑤ كُلُّ مَا يُؤْكَلُ مَعَ الْخُبْزِ عَالِيهَا فَهُوَ إِدَامٌ ا امام محمد رَجَّهَهُ الله فرمايلي دي: چي هر هغه شی کوم چي په عامه توګه د ډوډۍ سره خوړل کيږي، هغه إدام دی وَهُوَ رَوَايَةٌ عَنْ أَبِي يُونُسَ ا و داله امام ابويوسف رَجَّهَهُ الله څخه هم يو روايت دی ا و همدا د امام شافعي رَجَّهَهُ الله قول هم دی ا لِأَنَّ الْإِدَامَ مِنَ الْمَوَادِّ وَهِيَ الْمَوَاقِفَةُ ځکه چي د إدام لفظ له موادت څخه مشتق دی چي د هغه معنی "موافق کېدل" دي ايمني "يوشي دبل

♦ القول الرابع: قول محمد رَجَّهَهُ الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۱۰۴)، وكذا في الهندية (ج: ۲، ص: ۸۸)، وكذا في البحر الرائق (ج: ۴، ص: ۳۲۵). [القول الرابع، ج: ۱، ص: ۴۱۴]

شي سره يو ځای کېدل "اَوْ كُلُّ مَا يُؤْكَلُ مَعَ الْخُبْرِ مُوَافِقٌ لَهُ كَاللَّحْمِ وَالْبَيْضِ وَنَحْوِهِ" او کوم شی چي د ډوډی سره خوړل کيږي هغه ډوډی سره موافق دی لکه غوښي، هڅی او داسي نور الله چي د صاحبینو په نږ هر هغه شي ته اډام وایي کوم چي د ډوډی سره خوړل کيږي او په ډوډی کي راپورته کيږي، نو په دې اعتبار سره غوښی او هڅی هم اډام دی، ځکه چي د اشیان د ډوډی سره خوړل کيږي أَنَّ الْإِدَامَ مَا يُؤْكَلُ تَبَعًا د شیخینو دلیل دادی: چي اډام په عرف کي داسي شي ته وایي کوم چي اډوډی سره ا د تابع شي په توگه خوړل کيږي ایمني کوم چي د ډوډی تابع کړی سي او خوړل سي وَالْتَّبَعِيَّةُ فِي الْإِخْتِلَاطِ حَقِيقَةٌ او تابع کېدل په گډېدلو الت پت کولو کي حقیقت دی ایمني تابع کېدل په حقیقت کي گډولو او لرلو ته وایي چي ډوډی په یو شي گډه او ولړل سي الْيَكُونُ قَائِمًا بِهِ د دې لپاره چي اډام د هغه سره قائم او موجود اسي ایمني د دې لپاره چي هغه شي (اډام) د ډوډی سره ولگيږي او گوله په لنډه کړی سي وَفِي أَنْ لَا يُؤْكَلَ عَلَى الْإِنْفِرَادِ حُكْمًا او ابل تابع کېدل حکمادي او هغه دادی چي اډوډی ایوازي نه و خوړل سي ابلکي فقط د یو شي سره يو ځای کړی سي وَتَسَامُ الْمُوَافَقَةُ فِي الْإِمْتِزَاجِ أَيْضًا او بشپړ موافقت ا یو ځای کېدل په پوره گډون او لرلو کي دی ا د شیخینو دلیل حاصل دادی چي اډام هغه شي ته وایي کوم چي د بل شي تابع سي او خوړل سي، او حقیقتاً تابع دې ته وایي چي د یو شي سره گډ سي او په ولړل سي، او کوم شي چي یوازي نه خوړل کيږي، هغه هم حکماً تابع دی، او پوره موافقت او متابعت په هغه صورت کي ثابتيږي کله چي متبوع او تابع (ډوډی او اډام) ښه سره يو ځای کړي سي چي هغه ته د ډوډی لرل، لنډه کول یا الت پت کول وایي، نو ځکه به له اډام څخه همدغه شي مراد وي وَالْخَلُّ وَغَيْرُهُ مِنَ النَّائِعَاتِ لَا يُؤْكَلُ وَحْدَهُ او سرکه او نور باريک شیان یوازي نه خوړل کيږي بَلْ يُشْتَرَبُ بلکي چيښل کيږي ایمني سرکه اډام دی، ځکه چي هغه هم یوازي نه خوړل کيږي، بلکي داوبو تابع کيږي، یعنی داوبو سره گډول کيږي او چيښل کيږي وَالْبَلْحُ لَا يُؤْكَلُ بَانْفِرَادٍ عَادَةً او مالگه هم په عامه توگه یوازي نه خوړل کيږي ابلکي د ډوډی تابع کيږي یعنی د ډوډی سره خوړل کيږي، نو ځکه مالگه هم اډام دی وَلَأَنَّهُ يَذُوبُ او ځکه چي مالگه په کتغ او داسي نورو شیانو کي ا وړلي کيږي او د هغه شیانو تابع کيږي أَفَيَكُونُ تَبَعًا نو ځکه به هغه تابع وي او اډام تابع شي ته وایي، نو ځکه به مالگه اډام وي إِبْخَلَافِ اللَّحْمِ وَمَا يُضَاهِيهِ په خلاف د غوښو او د غوښو په څیر نور شیان لَأَنَّهُ يُؤْكَلُ وَحْدَهُ ځکه چي هغه یوازي اهم ا خوړل کيږي إِلَّا أَنْ يُتَوَبَّعَ خو دا چي حالف د قسم په

وخت کي دإدام اکتغ ا دلفظ سره د غوښو او داسي نورو نيت هم وکړي لِتَافِيهِ مِنَ التَّشْدِيدِ ځکه چي په دې کي [پر خپل ځان] سختي کول دي ايعني کله چي حالف ووايي چي ما په إدام سره د غوښو نيت هم کړی دی، نو د دې مطلب همدا دی چي هغه په خپله پر خپل ځان سختي کوي، نو ځکه به د حالف د نيت په وخت کي غوښي او د غوښو په څير نور شيان هم د هغه په قسم کي شامليري، او قاضي به په دې نيت کي د هغه تصديق کوي، ځکه چي هغه په خپله پر خپل ځان تشديد کوي ا وَالْعَنْبُ وَالْبَيْطِخُ لَيْسَا بِإِدَامٍ انگور او خټکی او هندوانه ا إدام نه دی ا ځکه چي د دې شيانو سره ډوډۍ نه خوړل کيږي ا هُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح قول دی.

اللغات: ﴿لَا يَأْكُدُم﴾ دافتعال له باب څخه د نفی صيغه ده، اِئْتَدَمَ يَأْكُدُمُ اِئْتَدَامًا: کتغ خوړل، سالن خوړل، ﴿إِدَام﴾ کتغ، سالن، لمده بل (لند بل)، هغه شی چي ډوډۍ ور سره خوړل کيږي (هغه شی چي گوله په ولړل سي يا پکښي لنده کړی سي چي په خوند او آسانی سره تېره کړی سي)، ﴿شَوَاء﴾ کباب سوی شی، سور کړی شی، (په اور، انگار يا غوړو کي کباب سوی شی)، ﴿بَيْضُ﴾ اسم جنس دی: هګۍ (هګياني)، يوې هګي ته بَيْضَةٌ وايي، ﴿يَذُوبُ﴾ د نصر مضارع ده: وييلي کېدل (ويېدل)، نری کېدل، ﴿يُضَاهِيهِ﴾ د مفاعلي د باب مضارع ده: مشابه کېدل، ورته کېدل، ﴿يُطْفِخُ﴾ (د بآ په کسره سره): اسم جنس دی: خټکي او هندوانې دواړو ته وايي.

تشریح: عبارت په ترجمه کي تشریح سو.

د سهار چای (ناشته) يا د غرمې د ډوډۍ نه خوړلو قسم

وَإِذَا حَلَفَ لَا يَتَعَدَّىٰ أَوْ كَهْ خُوكِ ا په عربي کي ا قسم واخلي چي هغه به غداء نه خوري فَالْفَدَاءُ الْأَكْلُ مِنَ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَى الطُّهْرِ نو "غداء" هغه خوراک ته ويل کيږي کوم چي د لمر راختو څخه وروسته د ما پښين تر وخته پوري وي ايعني د سهار چای (ناشته) او د غرمۍ ډوډۍ دواړو ته "غداء" وايي. نو که دغه حالف د لمر راختو څخه تر زواله پوري يوشی وغوري، نو حاث کيږي ا وَالْعِشَاءُ مِنْ صَلَاةِ الطُّهْرِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ او "عشاء" د هغه وخت خوراک ته ويل کيږي کوم چي د ما پښين د لمانځه څخه وروسته د شپې تر نيمايي پوري خوړل کيږي لِأَنَّ مَا بَعْدَ الزَّوَالِ يُسَمَّى عِشَاءً ځکه چي تر زوال وروسته وخت ته ا په عربي کي ا عِشَاءُ وايي وَلِهَذَا تَسَمَّى الطُّهْرُ اخْدَى صَلَاتِ الْعِشَاءِ فِي الْحَدِيثِ اوله همدې وجهي په حديث کي د ما پښين لمانځه ته د عشاء له دوو لمونځونو څخه يو لمونځ ويل سوی دی ايعني همدا وجه ده چي په حديث کي ذکر سوي دي: چي د ما پښين لمونځ د عشاء له دوو لمونځونو

څخه يو لمونځ دی، دا حديث د بخاري او مسلم په کتاب الصلاة، باب السهو کي ذکر سوی دی، نو که يو څوک قسم
 واخلي چي زه به "عشاء" نه خورم، نو همدغه وخت به ځني مرادوي او السُّحُورُ مِنْ نِصْفِ اللَّيْلِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ
 او پېشلمی ايمني د پېشلمی د خوراک وخت اله نيمی شپې څخه تر لمر راڅخو پوري دی لَأَنَّهُ مَا أُخُوذُ
مِنَ السَّحَرِ حُكْمٌ چي د الفظ له "سَحَر" څخه راخيستل سوی دی اچي هغه په عربي کي د شپې آخري
 برخي ته وايي، يعني تر صبح صادق لږ څه مخکي وخت او يُطْلَقُ عَلَى مَا يَقْرُبُ مِنْهُ او کوم اخوراک اچي د
 سَحَر سره نژدې وي ايمني کوم خوراک چي د شپې د آخري حصې سره نژدې خوړل کيږي ا پر هغه د سَحَر
 اطلاق کيږي مطلب دا چي کوم خوراک چي د شپې د آخري حصې څخه لږ مخکي خوړل کيږي، هغه ته هم
 پېشلمی وايي، نو خلاصه يې دا سوه چي د شپې له نيمايي څخه د پېشلمی وخت شروع کيږي، لهذا که يو څوک
 قسم واخلي چي زه به پېشلمی نه کوم، نو هغه وخت به حاث کيږي کله چي د شپې له نيمايي څخه تر صبح صادق
 پوري خوراک وکړي ا ثُمَّ الْغَدَاءُ وَالْعِشَاءُ مَا يُقْصَدُ بِهِ الشَّبَعُ عَادَةً بيا غداء او عشاء هغه خوراک ته
 وايي چي په هغه سره عادتاً موږ تيا ا دنس د کوالی مقصود وي انو که يو څوک د سهار په وخت کي ياد
 ماخوستن په وخت کي فقط دوې گولې وځوري، نو دې ته غداء او عشاء نه وايي، بلکي په ماږه نس خوراک ته غداء
 او عشاء وايي ا وَلْتَعْتَبِرْ عَادَةَ أَهْلِ كُلِّ بَلَدٍ فِي حَقِّهِمْ او دهر ښار د خلکو په حق کي به دهغو د عادت
 او عرف اعتبار کيږي انو که ديو ښار خلک د سهار په وخت کي وريجي ځوري، نو هلته د وريجو په خوړلو
 سره "غداء" متحقق کيږي، او که يو سړی د سهار په وخت کي دخپل ښار د عرف مخالف شی وځوري، نو هغه نه
 حاث کيږي، ځکه چي "غداء" ثابت نه سوه ا وَيُسْتَرْطَأَنَّ أَنْ يَكُونَ أَكْثَرُ مِنْ نِصْفِ الشَّبَعِ او ا د غداء او عشاء
 لپاره ا شرط دادی چي هغه به تر نيمی موږ تيا زيات وي ايمني د غداء يا عشاء قسم اخيستونکی سړی
 (حالف) هغه وخت حاث کيږي چي تر نيم زيات موږ سي، فقط په يوه يا دوو گولو سره نه حاث کيږي ا وَمَنْ
قَالَ: إِنْ لَبِسْتُ أَوْ أَكَلْتُ أَوْ شَرِبْتُ فَقَدْ دِي حُرًّا او څوک چي ووايي: که ما واغوستل يامي خوراک
 وکړی يامي چښاک وکړی نو زما غلام آزاد دی ايمني د "ثَوْب" "د خوراک شی" او "د چښاک شی" په
 صراحت سره ذکر نه کړي، نو دا قسم به عام وي او هر شي ته به شامل وي ا وَقَالَ: عَتَيْتُ شَيْئًا دُونَ شَيْءٍ انو که
 دروسته هغه ا ووايي: زما مراد هغه شی وو دغه شی نه وو ايمني ووايي: زما په دې سره فلان (مخصوص)
 شي مراد وو، او فلان شی مي مراد نه وو ا لَمْ يَكُنْ فِي الْقَضَاءِ وَغَيْرِهِ نو قضاء او ديانتاً ادواړه ډوله ا به د هغه
 تصديق نه کيږي اخلاصه دا چي مثلاً يو څوک داسي ووايي: که چيري ما واغوستل نو زما غلام آزاد دی يعني
 ثَوْب او جمله ذکر نه کړي، او بيا وروسته ووايي چي ما په دې سره فلانکی جامه مراد وه، نو نه به قاضي د هغه تصديق

كوي، نه به دياتا دهغه تصديق كيږي | لَأَنَّ النِّيَّةَ إِنَّمَا تَصِحُّ فِي الْمَلْفُوظِ حكه چي نيت په هغه شي كي صحيح كيږي كوم چي په لفظ كي ايمني په خوله اذكر سوي وي ايمني داسري هغه وخت نيت كولاى سو. كله چي يې د ثوب او جامې لفظ په صراحت سره ذكر كړي واي | وَالشُّبُّ وَمَا يُضَاهِيهِ غَيْرُ مَذْكُورٍ تَنْصِيفًا حالانكي | دلته | جامې او داسي نور ايمني د خوراك او چنباك شى او داسي نورا په صراحت سره نه دي ذكر سوي | وَالْمُقْتَضَى لَا عُمُومَ لَهُ او د مقتضى لپاره عموم نه وي | ادا ديو سوال جواب دى. سول داى چي دلته كه څه هم د شيان (جامې، د خوراك او چنباك شى) په صراحت سره نه دي ذكر سوي، خو د لېسټ او نورو فعلونو څخه په خپله (اقتضاء) د شيان فهمول كيږي يعني لېسټ او داسي نور (أَكَلْتُ أَوْ شَرِبْتُ) په خپله د دې شيانو تقاضا كوي، لهذا په دې شيانو كي د حالف نيت معتبر كېدل پكار دي، نو فرمايي چي كه څه هم اقتضاء د شيان فهمول كيږي، خو په اقتضاء او تقاضا كي عموم نسته. او د نيت صحيح كېدلو لپاره عموم ضروري دى. نو حكه به د مخصوص شي نيت كول لغوي | فَلَعَلَّتْ نِيَّةَ التَّخْصِصِ فِيهِ نو حكه به په دې كي د مخصوص شي نيت كول لغوي | وَإِنْ قَالَ: إِنْ لَيْسَتْ ثُوبًا أَوْ أَكَلْتُ طَعَامًا أَوْ شَرِبْتُ شَرَابًا او كه هغه ووايي: كه چيري چي ما جامې واغوستې يا مي ږوې وخورله يا مي د چنباك يوشى وچيښى انوز ما غلام آزاد دى. او بيا يې د تخصيص نيت او دعوى وكړه | لَمْ يُدَيِّنْ فِي الْقَضَاءِ عَامَّةً نو فقط قضاء به دهغه تصديق نه كيږي ايمني صرف قاضي به دهغه تصديق نه كوي، لېكن دياتا به دهغه تصديق كيږي | لَأَنَّهُ نَكَرٌ فِي مَحَلِّ الشَّرْطِ حكه | دلته | چي كوم الفاظ دغه سري بيان كړى دى ايمني ثوب، طعام، او شراب | هغه د شرط په محل كي نكره دي | ادا دليل دى، خلاصه يې داده چي دلته تر لېسټ او نورو فعلونو مخكي | إِنْ شَرَطِيَهُ دى. او تر لېسټ وروسته ثوباً (او طعاماً او شراباً) نكره دى، او نكره چي د شرط سره ذكر سي نو د عموم معنى وركوي. لهذا كله چي په دې شيانو او الفاظو كي عموم راغلى، نو حكه به د مخصوص شى نيت كول صحيح وي | فَتَعَمُّ نو حكه به دا الفاظ عام وي | فَعَبِلَتْ نِيَّةَ التَّخْصِصِ فِيهِ او اوس | به په دوى كي د تخصيص نيت عمل او غېزا كوي | إِلَّا أَنَّهُ خِلَافُ الظَّاهِرِ خو اخرنگه چي اددې سري نيت د ظاهر خلاف دى | فَلَا يَدِينُ فِي الْقَضَاءِ نو حكه به قضاء دده تصديق نه كيږي ايمني قاضي به د تخصيص په نيت كي دهغه تصديق نه كوي |

د "دجلي" له درياب څخه د اوبو نه چينلو قسم

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَشْرَبُ مِنْ دَجَلَةٍ أَوْ كَيْسٍ أَوْ خُوكٍ قَسَمَ وَأَخْلَىٰ جِي لَه "دریائی دجله" څخه به اوبه نه چینی قسرب منها پاكه بيا هغه په لوبني سره اوبه ځني وچيني لَمْ يَخْنُثْ حَتَّىٰ يَكْرَمَ مِنْهَا كَرَمًا عِنْدَ أَنْ حَنِيفَةً نو دامام صاحب رَحْمَهُ الله په نيز نه حانث كيږي تردې چي دخولې په ذريعه اوبه ځني وچيني وَكَلًا: إِذَا شَرِبَ مِنْهَا يَلْأَنَّهُ يَخْنُثُ او صاحبين رَحْمَهُمُ الله فرمايي چي كه په لوبني سره اوبه ځني وچيني نو اهم ا حانث كيږي لِأَنَّهُ الْمُتَعَارَفُ الْمَفْهُومُ ځكه چي همدا په عرف كي مشهور او ا مفهوم دي ايعني له دې څخه په عرف كي "دلوبني په ذريعه داوبو چينل" نهول كيږي ا وَلَه: اَنْ كَلِمَةً مِنَ اللَّتَابِيعِ دامام صاحب دليل دادی چي د مِنْ كلمه د تبعيض لپاره ده وَحَقِيقَتُهُ فِي الْكُرْعِ او ددې حقيقي معنی دخولې په ذريعه چينل دي وَهِيَ مُسْتَعْمَلَةٌ او دا حقيقي معنی مستعمله اهم اده وَلِهَذَا يَخْنُثُ بِالْكَرْعِ اجْتِمَاعًا همدا وجه ده چي دخولې په ذريعه په چينلو سره خالف بالاتفاق حانث كيږي فَمَنْعَتِ الصَّيْدَ إِلَى الْمَجَازِ نو د مجاز و طرف ته رجوع كول منع كړی سو ايعني

القول الرابع: قول أبي حنيفة رحمه الله ، كما ذكر في رد المختار (ج: ٣، ص: ١٠٨). وقال المفتي غلام قادر النعماني: وحاصله أن الخلف قد يكون على النهر وقد يكون على مائها، فلو كان على النهر يثبت بالكراع، ولا يثبت بشرب الماء بالإناء، ولو كان على مائها فيثبت بشرب ماء النهر بأي ضرب من كان. وفي أي موضع. [القول الرابع ج: ١، ص: ٤١٦]

کله چي دغه حقيقي معنى مستعمله هم ده، نو ځکه به دمجاز و طرف ته رجوع نه کيږي إِنْ كَانَ مُتَعَارَفًا څه هم دلته امجاز متعارف دی وَإِنْ حَلَفَ لَا يَشْرِبُ مِنْ مَاءٍ وَجَلَّةٍ او که اداسي اقسام واخلې چي "د دریائي دجله" له اوبو څخه به چنباک نه کوي فَشَرِبَ مِنْهَا بِإِثْمٍ او ایيا په لوبښي سره اوبه ځني وچيښي حَنْثٌ نو حانث کيږي لَأَنَّهُ بَعْدَ الْإِغْتِرَافِ بَقِيَ مَسْئُوبًا إِلَيْهِ ځکه چي په لپه کي د اوبو تر اخیستلو وروسته هم اوبه "دریائي دجلې" ته منسوب پاته سوې ایمني په لوبښي کي تر اخیستلو وروسته هم داد "دجلې" اوبه دي وَهُوَ الشَّرْطُ او همدا شرط وو فَصَارَ كَمَا إِذَا شَرِبَ مِنْ مَاءٍ نَهَرَ يَأْخُذُ مِنْ وَجَلَّةٍ نو داسي سولکه حالف چي دیو داسي والې اوریالې اڅخه اوبه چيښلي وي کوم چي له "دجلې" څخه راوتلې وي.

اللغات: إِثْمٌ لوبښی، يَكْرِغُ دفتح مضارع ده: په خوله سره اوبه چيښل، دخولې په ذریعه اوبه چيښل (یعني اوبو ته ټټېدل او په خوله سره اوبه چيښل)، صاحب دمصباح یې داسي تعريف کړی دی: "كَرَغَ: شَرِبَ بِفِيهِ مِنْ مَوْضِعِهِ فَإِنْ شَرِبَ بِكَفِيهِ أَوْ بِشَيْءٍ آخَرَ فَلَيْسَ بِكَرَغٍ"، تَبْعِيضٌ دتفعیل مصدر دی: یو شی بعض بعض گرځول، بعض مرادول (یعني دیو شي یوه حصه مرادول)، مَصْبُورٌ دضرب له باب څخه مصدر میمي دي: گرځېدل، إِغْتِرَافٌ دافتعال مصدر دی: په لپه اوبه را اخیستل، په لاس اوبه را اخیستل (مراد ځني په لپه سره دلوبښي ډکول دي).

تشریح: مسئله: داده که یو څوک قسم واخلې چي له "دریائي دجله" څخه به اوبه نه چيښم، نود امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز له داسي قسم څخه دخولې په ذریعه د اوبو چيښل مراد یږي، او که حالف په لوبښي کي اوبه را واخلې نو نه حانث کيږي، ها! کله چي هغه ددغه دریاب سره خوله ولگوي او اوبه ځني وچيښي، نو حانث کيږي، دصاحبینو رَحْمَتُهُمَا اللَّهُ مسلک دادی چي څرنګه دخولې په ذریعه د اوبو په چيښلو سره حانث کيږي، همداسي دلوبښي په ذریعه د اوبو په را اخیستلو او چيښلو سره هم حانث کيږي. ځکه چي دخلګو په عرف کي له اوبو چيښلو څخه "دلوبښي په ذریعه اوبه چيښل" مرادول کيږي، او قسم (یمین) پر عرف مبني دی، نو ځکه به په دې سره هم حالف حانث کيږي.

وله أن كلمة من إلخ: دامام صاحب دلیل دادی چي دلته حالف "مِنْ دَجَلَةٍ" ویلي دي، او "مِنْ" د تبعیض (بعض والي) لپاره استعمالیږي نو ددې حقیقت همدا دی چي حالف له دجلې څخه دخولې په ذریعه اوبه وچيښي، او دصحراء په خلګو کي ددې عادت هم سته چي دحوض او داسي

نورو سره خوله لگوي او اوبه چيښي (يعني دخولې په ذريعه اوبه چيښي). همدا وجه ده چي دخولې په ذريعه داوبو په چيښلو سره د ټولو په نېز حالف حانث كيږي. نو معلومه سوه چي دخولې په ذريعه چيښل د شرب (چيښلو) حقيقي معنی ده. او دا حقيقي معنی په خلکو کي مستعمله هم ده. نو دا حقيقت مستعمله سو. نو ځکه به پر همدغه حقيقت عمل كيږي او د مجاز و طرف ته به رجوع کول صحيح نه وي. او دلونښي په ذريعه به داوبو په چيښلو سره حالف نه حانث كيږي.

ددې په خلاف که حالف دا قسم واخلي چي زه به د "دريائي دجله" اوبه نه چيښم. او بيا هغه د لونښي په ذريعه ددې درياب اوبه راواخلي او ورپې چيښي. نو د ټولو په نېز حانث كيږي. ځکه چي دغه اوبه په هر حالت کي د "دجلې" و طرف منسوب دي. هغه که په لونښي کي راوخيستل سي. بيا په لپه کي راوخيستل سي. او د حانث کېدلو شرط همداوو چي هغه به د "دجلې" اوبه نه چيښي. لهذا کله چي شرط موجود سو. نو مشروط (حانث کېدل) هم به موجود ډيري او حالف به حانث كيږي. ددې مثال داسي دی لکه دغه حالف چي له هغه والې (نهر) څخه اوبه وچيښي کوم چي له "دجلې" څخه راغلې وي. نو په دې صورت کي هم هغه حانث كيږي. ځکه چي په هغه واله کي هم د "دجلې" اوبه رارواني دي.

د قسم يو ځانگړی صورت

وَمَنْ قَالَ: إِنَّ لَمْ أَشْرَبِ الْمَاءَ الَّذِي فِي هَذَا الْكُوزِ الْيَوْمَ أَوْ كَيْفَ خَوَّكَ وَوَايِي: كه زه نن ورځ هغه اوبه نه وچيښم کوم چي په دې کوزه کي دي فَأَمْرُ أَتَهُ طَالِقٌ نو زما بنځه طلاقه ده وَلَيْسَ فِي الْكُوزِ مَاءٌ او په کوزه کي اوبه نه وي لَمْ يَخْتِثْ نو حالف نه حانث كيږي فَإِنْ كَانَ فِيهِ مَاءٌ فَأَمْرُ يَقْبُلُ اللَّيْلُ الْبَكْرُ كه په هغه کوزه کي اوبه وي او د شپې اتر راتلو مخکي توی کړی سي. اچپه کړی سي لَمْ يَخْتِثْ نو نه حانث كيږي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ او دا احکم اد طرفينو رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز دی وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: يَخْتِثُ فِي ذَلِكَ كُلِّهِ او امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايلي دي: چي په دې ټولو صورتونو کي حانث كيږي يَغْنَى إِذَا مَضَى الْيَوْمَ يعني کله چي ورځ تېره سي وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ إِذَا كَانَ الْيَمِينُ بِالله

♦ القول الرابع: قول الطرفين رَحْمَةُ اللَّهِ، كما ذكر في البحر المختار (ج: ۳، ص: ۱۰۹)، وكذا في الهدية (ج: ۲، ص: ۹۵)، وكذا في البحر الرائق (ج: ۴، ص: ۳۹۲). | القول الرابع: ج: ۱، ص: ۴۱۷ |

تَعَالَى او پر پر همدغه اختلاف دي كله چي قسم په الله سره اخيستل سوى اوي وَأَصْلُهُ: أَنْ مِنْ شَرْطِ الْعَقْدِ الْيَمِينِ وَبَقَائِهِ التَّصَوُّرُ عِنْدَهُمَا او ددې اصل دادی: چي د طرفينو رَجْعُهُمَا الله په نېز د قسم د منعقد کېدلو او د هغه د باقي پاتېدلو شرط دادی چي د قسم پوره کولو تصور به وي ايمني د هغه پوره کول به متصور وي، يا ددې جملې معنی داده: چي د قسم د منعقد کېدلو او د هغه د باقي پاتېدلو لپاره د قسم د کېدلو تصور هم ضروري دی (يعني د قسم د باقي پاتېدلو اسباب به هم موجود وي او د هغه د پوره کېدلو تصور به کېدای سي) دا دويمه معنی ده، خو موږ دا ولي معنی مطابق تشریح کووَا خِلَافًا لِأَيُّ يُوسُفَ په خلاف د امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله لَأَنَّ الْيَمِينَ إِذَا تَعَقَّدَ لِلدَّبَرِ ځکه چي قسم د پوره کولو لپاره منعقد کيږي فَلَا بُدَّ مِنْ تَصَوُّرِ الدَّبَرِ نو د پوره کولو تصور ضروري دی لِيُتَكَيَّنَ إِيجَابُهُ ددې لپاره چي د قسم ثابتول ممکن وي وَلَهُ أَنَّهُ أَمَكَّنَ الْقَوْلَ بِالْعَقْدِ مُوجِبًا لِلدَّبَرِ عَلَى وَجْهِ يَظْهَرُنِي حَقُّ الْخُلْفِ او د امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله دليل دادی: چي د قسم منعقد کېدلو خبره کول ممکنه ده په دې توگه چي هغه پر داسي طريقه د بَرّ ايمني د قسم پوره کولو موجب وي چي د بَرّ په خليفه کي د هغه اثر بنسکاره سي وَهُوَ الْكُفَّارَةُ او د بَرّ خليفه کفار ده قُلْنَا: لَا بُدَّ مِنْ تَصَوُّرِ الْأَصْلِ لِيَتَعَقَّدَ فِي حَقِّ الْخُلْفِ موږ وايو چي د أصل ايمني د بَرّ تصور ضروري دي، ددې لپاره چي د خليفه په حق کي هغه منعقد کړی سي وَلِهَذَا لَا يَتَعَقَّدُ الْغَمُوسُ مُوجِبًا لِلْكُفَّارَةِ او له همدې وجهي يمين غموس د کفارې د موجب او سبب آ په توگه نه منعقد کيږي ايمني همدا وجه ده چي د درواغو قسم کفار نه واجبوي، ځکه چي درواغ کېدلو په وجه په هغه کي د قسم پوره کولو هيڅ تصور نه سي کېدای أَوْ لَوْ كَانَتِ الْيَمِينُ مُطْلَقَةً فِي الْوَجْهِ الْأَوَّلِ لَا يَخْتَصُّ عِنْدَهُمَا وَعِنْدَ أَيُّ يُوسُفَ يَخْتَصُّ فِي الْحَالِ او که چيري قسم مطلق وي نو په اول صورت کي د طرفينو رَجْعُهُمَا الله په نېز حالف نه حانث کيږي او د امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله په نېز في الحاله اسمدستي ا حانث کيږي وَفِي الْوَجْهِ الثَّانِي يَخْتَصُّ فِي قَوْلِهِمْ جَمِيعًا او په دويم صورت کي د ټولو په نېز حانث کيږي فَأَبُو يُوسُفَ فَرَّقَ بَيْنَ الْمُطْلَقِ وَالْمُؤَقَّتِ نو امام ابو يوسف رَحِمَهُ الله په مطلق اخالي عن اليوم صورت او مؤقت امقيد باليوم صورت کي فرق کړی دی وَوَجْهُ الْفَرَقِ: أَنَّ الشَّرْطَ لِلتَّوَسُّعَةِ او وجه د فرق داده چي وخت مقرر کول اَيُّوم ذکر کول اد پراخولو لپاره وي ايمني دلته يَوْم ذکر کول تر

مانښه پوري قسم وسيع كول دي ا فَلَآ يَجِبُ الْفِعْلُ إِلَّا فِي آخِرِ الْوَقْتِ نو ځكه به فعل دوخت په آخري
 اجزه اكي واجبيري فَلَآ يَخْتُلِفُ قَبْلَهُ او تر دې مخكي به حالف نه حاث كيري وَفِي الْمُبْتَلَقِ يَجِبُ الْبُذْ
كَمَا ذَرَعٌ او په مطلق اخالي عن اليوم | صورت كي چي څرنگه حالف له قسم څخه فارغ سي | په
 هغه گړي پر هغه | د قسم پوره كول واجبيري وَقَدْ عَجَزَ حالانكي حالف اله دې څخه | عاجز دی
 اځكه چي محلوف عليه نسته، يعني په كوزه كي اوبه نسته ا فَيَخْتُلِفُ فِي الْحَالِ نو ځكه به في الحاله
 | سمدستي | حاث كيري وَهُمَا فَرَقَا يَتَيْنُهُمَا او طرفينو زَجَّهَما الله اهم | په مطلق او مؤقت صورت
 كي فرق كړی دی وَوَجْهَ الْفَرَقِ: أَنَّ فِي الْمُبْتَلَقِ يَجِبُ الْبُذْ كَمَا ذَرَعٌ او وجه دفرقي په مېچان كړي اده:
 چي په مطلق صورت كي چي څرنگه حالف له قسم څخه فارغ سي | په هغه گړي پر هغه | قسم
 پوره كول واجب دي فَإِذَا فَاتَ الْبُذُفَوَاتِ مَا عَقَدَ عَلَيْهِ الْيَمِينُ الْبَكْنَ اكله چي د محلوف عليه د
 فوتېدلو په وجه د قسم پوره كول فوت سو يَخْتُلِفُ فِي يَمِينِهِ نو اځكه | به حالف حاث كيري كَمَا إِذَا
مَاتَ الْحَالِفُ وَالْبَاءُ بَاقٍ لكه كله چي حالف مړ سي او اوبه | په كوزه كي | پاته وي أَمَّا فِي الْمَوْقَّتِ
فَيَجِبُ الْبُذْ فِي الْجُزْءِ الْأَخِيرِ مِنَ الْوَقْتِ او په مؤقت كي صورت كي دوخت په آخري جزء كي د قسم
 پوره كول واجبيري وَعِنْدَ ذَلِكَ لَمْ تَبْقَ مَخْلِيَّةُ الْبُذْ لِعَدَمِ التَّصَوُّرِ احوال دا چي | آخري جزء په
 وخت كي د قسم پوره كولو محليت نه پاتېري، د تصور د معدوم كېدلو اختمېدلو | په وجه فَلَآ
يَجِبُ الْبُذْ فِيهِ نو په دې وجه به دهغه پوره كول واجب نه وي فَتَبْطُلُ الْيَمِينُ او قسم به باطليري كَمَا
إِذَا عَقَدَهُ ابْتِدَاءً فِي هَذِهِ الْحَالَةِ لكه په هغه صورت كي | چي قسم باطليري | اكله چي هغه په دې
 حالت كي ابتداء قسم منعقد كړی وي | يعني لكه په هغه صورت كي چي هم قسم باطليري كله چي له شروع
 څخه په كوزه كي اوبه نه وي او حالف قسم واخلي |.

اللفات: ﴿الْكُوزُ﴾ كوزه (هغه لاستي لرونکی يابې لاستي لوبښی چي له خاور يا مسو څخه جوړ وي
 او د چينېلو اوبه پكښي ساتل كيږي)، ﴿أُرَيْقَى﴾ د افعال ماضي مجهول ده: بيول (بھول)، ﴿مَفْضُ﴾ د
 ضرب ماضي ده، د دې باب دوې معناوي دي: تېرېدل (وخت تېرېدل)، ﴿الْبُذْ﴾ د سماع او ضرب
 مصدر دی: قسم پوره كېدل، قسم پوره كول، له قسم څخه بري كېدل، ﴿الْإِحْجَابُ﴾ د افعال مصدر دی:

ثابتول. واجبول. ﴿تَوَقَّيْتُ﴾ د تفعليل مصدر دی: وخت مقرر کول (وخت ټاکل). ﴿تَوَسَّعَ﴾ د تفعليل مصدر دی: پراخول (پراخي کول). گنجائش ورکول.

تشریح: صورت د مسئلې: دادی که یو څوک داسي قسم واخلې چې: که مانن په دغه کوزه کې موجوده اوبه نه وچینېدلې، نو زما ښځه پر ما طلاق ده (يعني طلاق د کوزې د اوبو پر نه چینېدلو معلق کړي). حالانکې په هغه (مشار إليه) کوزه کې هېڅ اوبه نه وي، نو حالف نه حاثت کېږي. هغه که حالف ته دا معلومه وي او که نه وي چې په دې کوزه کې اوبه نسته، لېکن که په کوزه کې اوبه وي، خو د شپې تر راتللو مخکې هغه یو بل څوک چپه کړي (توی کړي). نو هم د طرفینو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز حالف نه حاثت کېږي، لېکن دامام ابویوسف رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز په دې ټولو صورتونو کې حالف حاثت کېږي. هغه که په دې کوزه کې اوبه یانه وي، په هر صورت کې دورځي تر تېرېدلو وروسته حالف حاثت کېږي، او که هغه په خپل کلام کې طلاق ذکر کړی نه وي، بلکې د الله قسم یې ذکر کړی وي مثلاً هغه ویلي وي "والله لا أشرب من الماء الذي في هذا الكوز اليوم"، نو دا مسئله هم د طرفینو او دامام ابویوسف رَحْمَةُ اللَّهِ په مینځ کې مختلفه ده.

صاحب هدایې فرمایي چې د دې اختلاف اصل او بنیاد دادی چې د طرفینو رَحْمَتُ اللَّهِ په نېز د قسم د منعقد کېدلو او دهغه د باقې پاتېدلو لپاره د شرط دي چې حالف به د قسم پوره کولو تصور کړی وي، لېکن دامام ابویوسف رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز دا تصور شرط نه دی. د طرفینو دلیل دادی چې قسم فقط د پوره کولو لپاره اخیستل کېږي او منعقد کېږي.

د طرفینو دلیل دادی چې کله هم حالف قسم واخلې، نو ښکاره خبره ده چې هغه منعقد سو، اوس که هغه د پوره کولو (بَرّ) تصور کړی نه وي، بیا به هم د خليفه يعني د کفارې په حق کې دا قسم مُوجِبُ لِلْبَرِّ وي، او د دغه قسم سره به د کفارې وجوب متعلق وي (که څه هم حالف د دې قسم د پوره کولو تصور کړی نه وي)، ځکه چې د قسم پوره کولو د تصور هېڅ ضرورت نسته، لېکن صاحب هدایې د طرفینو رَحْمَتُ اللَّهِ له طرفه امام ابویوسف رَحْمَةُ اللَّهِ ته دا جواب ورکړی دی چې د قسم پوره کول اصل دي، او د قسم نه پوره کولو په صورت کې د کفارې وجوب د دې اصل خليفه دی، او ښکاره خبره ده چې کله دا اصل تصور سوی نه وي، نو د هغه د خليفه تصور هم کېدلای نه سي، نو ځکه موږ د اصل يعني د قسم د پوره کولو تصور ضروري گرځولی دی، او څرنگه چې په یمین غموس کې د قسم پوره کولو نوم او نښان هم نسته، نو له همدې وجهي هغه (یمین غموس) د کفارې لپاره مُوجِبُ (واجبونکي) نه گرځي، او د مُوجِبُ لِلْكَفَارَةِ په توګه نه منعقد کېږي.

ولو كانت اليمين مطلقاً: ددې حاصل دادی چي که قسم مطلق وي او په هغه کي د "اليوم" (نن ورځي) قيد نه وي يعني حالف داسي ويلي وي "إن لم أشرب الماء الذي في هذا الكؤز"، او په کوزه کي اوبه نه وي، نو د طرفينو رَجْمُهُمَا الله په نېز حالف نه حاث کيږي، او دامام ابو يوسف رَجْمَهُ الله په نېز فوراً حاث کيږي، د "الوجه الأول" څخه مراد همدغه صورت دی، او په دويم صورت کي يعني کله چي په کوزه کي اوبه وي او د شپې له راتگ څخه مخکي چپه سوي وي، نو د ټولو په نېز حالف حاث کيږي.

امام ابو يوسف رَجْمَهُ الله په دې دواړو کي يعني په مطلق او مقيد صورتونو کي داسي فرق کړی دی چي په اول صورت کي يعني په مقيد باليوم والا صورت کي چي کوم وخت متعين سوی دی، هغه د وسعت او گنجائش لپاره دی، او تريوې ورځي پوري حالف ته د قسم پوره کولو اختيار سته، او دورځي په آخري جزء کي پر هغه قسم پوره کول اجب دي، او که تر دغه وخته پوري حالف قسم پوره نه کړي او ورځ تېره سي، نو هغه حاث کيږي، او په دويم صورت کي يعني په مطلق عن اليوم والا صورت کي له قسم اخيستلو څخه تر فراغت وروسته سمدستي د هغه پوره کول اجب دي، حالانکي په کوزه کي داوبو د نشتوالي په وجه حالف له قسم پوره کولو څخه عاجز دی، او څرنگه چي په دې مطلق صورت کي توقيت نسته (چي دورځي تر آخري جزء پوري حالف ته اختيار ثابت سي)، نو ځکه به حالف فوراً (سمدستي) حاث کيږي.

وهيا فرقاً: فرمايي چي طرفينو هم په مطلق او مقيد کي فرق کړی دی، او وجه د فرق يې دا بيان کړې ده چي په مطلق قسم کي له قسم اخيستلو څخه وروسته سمدستي پر حالف قسم پوره کول واجب دي، لېکن څرنگه چي دلته (په مطلق عن اليوم قسم کي) په کوزه کي داوبو د نشتوالي په وجه د قسم پوره کول فوت سو، نو ځکه به حالف حاث کيږي، لکه کله چي حالف مړ سي او په کوزه کي اوبه وي، نو هغه به هم حاث شمارل کيږي، په همدې وجه په دغه صورت کي د "يَخْتِثُ فِي قَوْلِهِمْ جَمِيعاً" حکم سوی دی.

ددې په خلاف که چيري قسم مؤقت او مقيد باليوم وي، نو په دې صورت کي حالف ته دوخت تر آخري جزء پوري د قسم پوره کولو اختيار سته، او دوخت په آخري جزء کي د همدې قسم پوره کول واجب دي، لېکن پر بشاني او ستونزه داده چي دوخت په آخري جزء کي د قسم پوره کولو تصور معدوم کيږي، او د قسم پوره کولو محلّيت (محل والي) باقي نه پاتېږي، او کله چي محلّيت باقي نه پاتېږي، نو د قسم پوره کول به

هم واجب نه وي، او قسم به باطلېږي، نو په همدې وجه موږ په دغه صورت کي د "لَمْ يَخْتِثْ" حکم کړی دی، لکه کله چي په کوزه کي داوبو د نشتوالي په صورت کي ابتداءً د کوزې پر اوبو قسم اخيستل سوی او منعقد سوی وي، نو هغه قسم هم باطلېږي، ځکه څرنگه چي د قسم د بقاء لپاره د محل بقاء او وجود ضروري دی، همدغسې په ابتداء او شروع کي هم د قسم د منعقد کېدلو لپاره د محل بقاء شرط او ضروري ده.

آسمان ته د ختلو او د ناممكن كار كولو قسم

قَالَ: وَمَنْ حَلَفَ لِيُصْعِدَنَّ السَّمَاءَ فَرَمَائِي: او كه يو شوک قسم واخلې چې خامخا به هغه آسمان ته خيبري ايعني داسې ووايي: په الله! قسم آسمان ته به خپرېم! أَوْ لِيَقْلِبَنَّ هَذَا الْحَجَرَ ذَهَبًا يا اقسم واخلې چې خامخا به دا پېره په سروزرو بدلوي ايعني ووايي: په الله قسم! دا پېره به سره زر گرځوم! إِنِّي لَيُبَيِّنُهُ نو د هغه قسم منعقد كيږي ايعني هغه حالف او قسم كونكى گرځي! وَحَنَثَ عَقِيْبَهَا او تر قسم وروسته حانث كيږي وَقَالَ زُفَرٌ: لَا تَتَعَقَّدُ او امام زفر رَحِمَهُ الله فرمايي: چې [دلته] قسم نه منعقد كيږي لَأَنَّهُ مُسْتَحِيلٌ عَادَةً ځكه چې داسې كېدل په عامه توگه محال انامكن [دي] فَأَشْبَهَ الْمُسْتَحِيلَ حَقِيقَةً نو دا به د حقيقتاً محال شي سره مشابه وي فَلَا يَتَعَقَّدُ نو ځكه به قسم نه منعقد كيږي وَلَنَا: أَنَّ الْبَرَّ مُتَصَوِّرٌ حَقِيقَةً زموږ دليل دا دی: چې [دلته] قسم پوره كېدل حقيقتاً متصور دي ايعني دلته په حقيقت كي د قسم پوره كېدلو تصور كېداى سي! لِأَنَّ الصُّعُودَ إِلَى السَّمَاءِ مُنْكَرٌ حَقِيقَةً ځكه په حقيقت كي آسمان ته ختل ممكن دي أَلَا تَرَى أَنَّ الْمَلَائِكَةَ يَصْعَدُونَ السَّمَاءَ آيا ته نه گورې! چې فرشتې اروزانه آسمان ته خيبري وَكَذَا تُحَوَّلُ الْحَجَرُ ذَهَبًا بِتَحْوِيلِ اللَّهِ تَعَالَى او همدارنگه د الله تعالى په گرځولو سره پېره سره زر گرځېدلاى سي وَإِذَا كَانَ مُتَصَوِّرًا او كله چې دا متصور دي ايعني تصور يې كېداى سي، او امكان لري! يَتَعَقَّدُ الْيَسِينُ مُوجِبًا لِحَلْفِهِ نو قسم به د خپل خليفه [كفارې] پاره موجب او اجبونكى ا منعقد كيږي ثُمَّ يَحْنَثُ بِحُكْمِ الْعَجْزِ الثَّابِتِ عَادَةً بيا [تر] قسم وروسته [به] د عادتاً ثابتېدونكي عاجزۍ په حكم سره حالف حانث كيږي كَمَا إِذَا مَاتَ الْخَالِفُ لكه كله چې حالف مړ سي فَإِنَّهُ يَحْنَثُ مَعَ احْتِمَالِ إِعَادَةِ الْحَيَاةِ نو [په دې صورت كي] حالف د دويم وار د ژوندي كېدلو د احتمال سره حانث كيږي ايعني كه څه هم په دې صورت كي دا احتمال سته چې حالف به بيرته د الله په قدرت سره را ژوندى سي، خو بيا هم هغه د دې احتمال باوجود حانث كيږي! بِخِلَافِ مَسْأَلَةِ الْكُوزِ په خلاف د كوزه د مسئلې لِأَنَّ شَرْبَ الْمَاءِ الَّذِي فِي الْكُوزِ وَقْتُ الْخَلْفِ وَلَا مَاءَ فِيهِ لَا يُتَصَوَّرُ ځكه چې د قسم اخيستلو په وخت كي په كوزه كي موجوده اوبه چيښل

(حال نا چي په کوزه کي هېڅ اوبه هم نه وي) متصور کېدای نه سي قَلَمٌ يَنْعَقِدُ نو په دې وجه اهله ته |
قسم منعقد نه سو.

اللغات: ﴿لَيَضَعَنَّ﴾ د فتح له باب څخه دمضارع صيغه (په اول او آخري کي يې د تاکيد لپاره لام او نون ثقيله راغلی دی): ختل (لوړ ځای ته پورته کېدل)، ﴿لَيَقْلَبَنَّ﴾ د تفعیل له باب څخه دمضارع صيغه ده: اړول، بدلول، ﴿مُسْتَحِيلٌ﴾ محال، ناممکن، ناشوني، ﴿تَحْوُلٌ﴾ د تفعیل له باب څخه د واحد مؤنث غائب مضارع مجهولي صيغه ده: گرځول، بدلول، ﴿عَادَةٌ﴾ د افعال مصدر دی: یو کار دویم ځل کول، راگرځول، راگرځېدل، ﴿گُوزٌ﴾ کوزه.

تشریح: مسئله: داده که یو څوک قسم واخلي چي زه به آسمان ته خامخا خپریم، یا دا قسم واخلي چي دغه ډبره به خامخا سره زر (سونا) گرځوم (او سره زر به ځني جوړوم)، نو زموږ په نېز دا قسم منعقد کېږي (يعني دا قسم صحيح کېږي، او په دې سره انسان قسم اخيستونکی گرځي)، خو تر قسم وروسته سمدستي حالف حاث کېږي، لېکن دامام زفر رَجَبُ الله په نېز قسم نه منعقد کېږي، ځکه چي آسمان ته ختل او ډبره سره زر گرځول په عامه توگه (عاداتاً) ناممکن دي (يعني که څه هم په ځانگړي حالاتو کي ممکن دي، لېکن عاده يعني په عامو حالاتو کي داسي کېدل محال (ناممکن) او ناشوني دي)، نو دا د حقيقتاً محال سره مشابه سو، او کوم شی چي حقيقتاً محال وي، په هغه شي سره يمين نه منعقد کېږي (او په هغه شي سره قسم اخيستل نه صحيح کېږي)، لهذا کوم شی چي عاداتاً محال وي، په هغه سره به هم يمين نه منعقد کېږي.

زموږ دليل: دا دی چي حقيقتاً د دې قسم پوره کېدل هم ممکن دي، ځکه حقيقتاً آسمان ته ختل ممکن دي، فرشتې روزانه خيبري راخيږي او ستر پېغمبر ﷺ هم آسمانو ته ختلی دی، همدارنگه که الله وغواړي، نو ډبره سره زر گرځېدلای سي، همدارنگه د کيميا يا ديوبل شي په ذريعه يا ديوبزرگ او ولي په کرامت سره ډبره سره زر گرځېدلای سي، نو کله چي د اشیان ممکن دي، نو يمين به منعقد او صحيح وي، او دخپل خليفه يعني کفارې لپاره به موجب (واجبونکی) وي، لېکن څرنگه چي عاداتاً او عموماً داسي کېدل محال او ناممکن دي، نو ځکه به تر قسم اخيستلو وروسته سمدستي حالف حاث کېږي، لکه څرنگه چي په هغه وخت کي حالف حاث کېږي، کله چي تر قسم اخيستلو وروسته مړ سي، نو که څه هم په دې وخت کي د الله په قدرت او منشاء سره د هغه د ژوند کېدلو احتمال سته، خو څرنگه چي دا احتمال شاز وناوړی او تقريباً ناممکن غونډي دی، نو په دې وجه تر مرگ وروسته حالف حاث کېږي، همداسي به دلته هم هغه حاث کېږي.

د دې په خلاف د کوزې او اوبو مسئله ده، ځکه کله چي د قسم اخيستلو په وخت کي په کوزه کي اوبه نه وي، نو ښکاره خبره ده چي هلته د قسم پوره کېدلو يوه ذره امکان هم نسته، نو ځکه په هغه صورت کي بالکل قسم نه منعقد کېږي او نه صحيح کېږي، او چيري چي د قسم پوره کېدلو څه احتمال او امکان وي، هلته به

قسم منعقد کېږي. فقط والله أعلم وعليه أتم

بَابُ الْيَمِينِ فِي الْكَلَامِ

(دا) باب په خبرو کي د قسم اخيستلو (په بيان کي) دی

تشریح: کله چي صاحب د کتاب رَحْمَةُ اللَّهِ د سکنی، دخول، خروج او د اکل او شرب په هکله د قسم د احکامو او مسئلو څخه فارغ سو، نو اوس د کلام او خبرو په هکله د قسم احکام او مسائل بيانوي: او د کلام باب يې ځکه په آخر کي بيان کړی دی چي دا خبره څرگنده سي چي دغه باب مخکني ټولو بابونو لره جامع دی. ځکه مخکي چي د قسم په هکله څومره بابونه ذکر سول، په هغوی ټولو کي د کلام ضرورت سته. (عنايه)

د يو چا سره د کلام نه کولو قسم

قَالَ: وَمَنْ حَلَفَ لَا يُكَلِّمُ فَلَانًا فَرَمَائِي: او که يو څوک قسم واخلي چي هغه به د فلانکي سره خبري نه کوي فَكَلِمَتُهُ وَهُوَ بِحَيْثُ يَسْتَعْمِلُ إِلَّا أَنَّهُ نَأْتِمُ بيا حالف د فلانکي سره خبري وکړي او هغه په دې ډول وي ايمني پر دومره فاصله وي ا چي اد حالف خبري اوږدای سي خو دا چي هغه بیده وي حَيْثُ نو حالف حانث کيږي لِأَنَّهُ قَدْ كَلِمَتُهُ وَوَصَلَ إِلَى سَعْيِهِ ځکه چي هغه د فلانکي سره خبري وکړي او د هغه خبري د فلانکي تر غوږو پوري ورسېدې ايمني د فلانکي سره د حالف خبري او کلام ثابت سوا لَكِنَّهُ لَمْ يَفْهَمْ لِنُؤْمِهِ لېکن د خوب په وجه فلانکي اد حالف کلام انه وفهموي ايمني د خوب په وجه هغه د حالف په خبر وپوه نه سوا فَصَارَ كَمَا إِذَا نَادَاهُ وَهُوَ بِحَيْثُ يَسْتَعْمِلُ لَكِنَّهُ لَمْ يَفْهَمْ لِنُؤْمِهِ نو اد فلانکي سره د حالف خبري کول اداسي سولکه حالف چي هغه ته اد ليري څخه آواز وکړي او هغه اد فلانکي پر دومره فاصله وي چي اد حالف آواز وري، لېکن د غفلت په وجه هغه نه وفهموي وَفِي بَعْضِ رَوَايَاتِ الْمُبْسُوطِ شَرْطُ أَنْ يُوقِظَهُ او د مبسوط په ځيني رواياتو کي دا شرط لگول سوی دی چي حالف به ا په خپل کلام سره ا هغه راويښوي او په هغه به خپل کلام اوري اَوْعَلَيْهِ مَشَايِخُنَا او پر همدې احکام ازموږ مشايخ دي لِأَنَّهُ إِذَا لَمْ يَتَنَبَّهُ ځکه کله چي فلانکي راويښ نه سي کَانَ كَمَا إِذَا نَادَاهُ مِنْ بَعِيدٍ وَهُوَ بِحَيْثُ لَا يَسْتَعْمِلُ صَوْتَهُ نو اد هغه سره خبري کول ا به داسي وي لکه

حالف چي دليري څخه هغه ته آواز وکړي او هغه پر دومره فاصله وي چي د حالف آواز نه اوري وکړي
 حَلَفَ لَا يَكْفِيهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ او که هغه قسم واخلي چي د فلانکي سره به خبري نه کوي مگر د هغه په
 اجازه سره فَإِذْنُ لَهُ وَلَمْ يَعْلَمْ بِالْإِذْنِ بيا فلانکي هغه ته اجازه ورکړې اخوا حالف په اجازه خبر نه
 سي اچي ما ته فلانکي د خبرو اجازه راکړې ده اَوْ حَقُّ لَكُمْ اَوْ هَمْدُ غَسِي نَاخِبَر پاته وي ا تر دې چي
 د فلانکي سره خبري وکړي حَنْثٌ نو حانث کيږي اد طرفينو رَجَعْتُمَا الله په نېزا لَئِنْ الْإِذْنَ مُشْتَقٌّ
 مِنَ الْإِذْنِ الَّذِي هُوَ الْإِعْلَامُ ځکه چي اِذْنٌ اجازه ا مشتق دی له اذان څخه کوم چي د خبر ورکولو
 په معنی سره دی اَوْ مِنَ الْوُقُوعِ عَلَى الْإِذْنِ يا په غوږ کي د آواز لوېدلو څخه اِذْنٌ مشتق دی اَوْ كُلُّ ذَلِكَ لَا
 يَتَحَقَّقُ إِلَّا بِالسَّمَاعِ او دا دواړه شيان له سماع اورېدلو څخه بغير ثابتېدای نه سي و قَالَ أَبُو
 يُوسُفَ ❶ لَا يَحْنُثُ او امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله فرمايي: چي حالف نه حانث کيږي لَئِنْ الْإِذْنَ هُوَ
 الْإِطْلَاقُ ځکه چي اِذْنٌ د جائز ا مباح ا مگر ځولو په معنی سره دی وَأَنَّهُ يَتِمُّ بِالْإِذْنِ كَالرِّضَا او دا معنی
 په اجازه ورکولو سره پوره کيږي قُلْنَا: الرِّضَا مِنْ أَعْمَالِ الْقَلْبِ موږ جواب ورکوو: چي رضا د زړه
 له اعمالو څخه ا يو عمل دی وَلَا كَذَلِكَ الْإِذْنُ او اجازه داسي نه ده عَلَى مَا مَرَّ لَكَ مَخَكِي چي دا
 خبره ا تېره سو.

اللغات: ﴿نَادَى﴾ د مفاعلي ماضي ده: رابلل، آواز کول، ﴿تَغَافُلَ﴾ د تفاعل مصدر دی: غفلت کول، بې
 پروايي کول، بې غوري کول، ﴿كَمْ يَنْكَبِهِ﴾ د افتعال له باب څخه د جحد صيغه ده: وربښېدل، بيداره کېدل،
 ﴿إِذْنٌ﴾ د ضرب مصدر دی: اجازه (اجازت)، رخصت، ﴿إِعْلَامٌ﴾ د افعال مصدر دی: خبر ورکول، اطلاع ورکول.
تشریح: په دې عبارت کي دوي مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که يو څوک قسم واخلي چي د فلانکي سره به خبري نه کوم، او بيا هغه د فلانکي سره په
 داسي حالت کي خبري وکړي چي فلانکي بیده وي خو دومره نژدې چي که وربښ سي نو د متکلم
 (حالف) خبري به واورې، نو په دې صورت کي دغه متکلم حالف حانث کيږي، ځکه چي د فلانکي
 سره د هغه کلام ثابت سو، او د فلانکي تر غوږو پوري د هغه خبره ورسېده، او دا جلا خبره ده چي
 فلانکي بیده دی او هغه د حالف په خبره پوه نه سو، ځکه چي شرط خبري کول دي، او دا شرط موجود

سو، نو ځکه به حالف حانث کيږي. د دې مثال داسي دی لکه حالف چي دغه فلانکي ته آواز وکړي، او هغه دومره نژدې وي چي د حالف آواز اوري، لېکن د غفلت او بې پروايۍ په وجه هغه د حالف په آواز او خبره پوه نه سي. نو په هغه صورت کي هم حالف حانث کيږي، همداسي به په دغه مسئله کي هم حالف حانث کيږي.

وفي بعض إلخ: فرمايي چي د مبسوط په يوه روايت کي دا شرط لگول سوی دی چي که حالف دا فلانکي سرې له خواب څخه را وېښ کړي او خپله خبره په واورې، نو په دغه صورت کي حانث کيږي، کنې نه حانث کيږي، ځکه بیده سرې خبري نه اوري، او څوک چي د هغه سره خبري کوي، هغه ته متکلم نه وايي. لهذا تر څو چي حالف هغه راوېښ نه کړي، تر هغه وخته پوري به نه حانث کيږي. او د دې مثال داسي دی لکه حالف چي د ليري ځای څخه فلانکي ته آواز وکړي، او هغه ته بالکل د حالف هيڅ آواز نه رسيږي، نو په هغه صورت کي حالف نه حانث کيږي، همداسي به دلته هم له وېښولو (ایقاظ) څخه بغير حالف نه حانث کيږي.

(۲)... که يو څوک قسم واخلې چي زه به د خالد له اجازې څخه بغير د هغه سره خبري نه کوم، بيا خالد هغه ته اجازه ورکړي، لېکن حالف د هغه په اجازه خبره نه سي (او د اجازې خبر د حالف غورځ ته نه ورسيږي)، او په دې صورت کي هغه د خالد سره خبري وکړي، نو حانث کيږي، ځکه چي اذن له اذان څخه مشتق دی، او د اذان معنی ده: اعلام يعني خبر ورکول، بيا د هغه معنی ده: غورځ ته آواز رسېدل، او دا دواړي معناوي له سماع (اورېدلو) څخه بغير نه ثابتيږي، او حال دا دی چي حالف د خالد په اجازه خبر نه دی او د هغه غورځ ته د اجازې خبر رسېدلی نه دي، نو ځکه به خامخا هغه حانث کيږي، دا حکم د طرفينو رَجَهَاتُ الله په نېز دی.

امام ابو يوسف رَجَهَاتُ الله فرمايي چي اذن د اِباحْت يعني د مباح او روا کولو په معنی سره دی، او په اجازه ورکولو سره اِباحْت ثابتيږي، لکه يو څوک چي قسم واخلې چي د فلانکي له رضاء څخه بغير به د هغه سره خبري او کلام نه کوم، بيا فلانکي (محلوف عليه) په زړه کي د هغه (خالف) سره پر کلام کولوراضي سي، او حالف په هغه خبر نه سي، نو هم حالف نه حانث کيږي، ځکه چي محلوف عليه د هغه سره پر کلام او خبرو کولوراضي سو.

صاحب د هدايې د طرفينو له طرفه امام ابو يوسف ته په جواب کي فرمايي چي د اذن مسئله درضاء پر مسئلې باندي قياسول صحيح نه دي، ځکه چي درضاء تعلق د زړه (قَلْب) سره دی، او د زړه په خبره خبرېدل مشکل او ستونزمن دي. خو د اذن تعلق د اورېدلو (سماع) سره دی، او په سماع خبرېدل او خبره اورېدل آسانه دي، لېکن څرنگه چي دلته سماع معدوم ده يعني حالف بالکل د اجازې خبره اورېدلی نه ده، نو ځکه به هغه نه حانث کيږي.

تر معلوم وخته پوري د كلام نه كولو قسم

قَالَ: وَإِنْ حَلَفَ لَا يَكْفُرُ شَهْرًا او كه ايو شوک ا قسم واخلې چې هغه به د فلانکي سره اټوله امياشته خبرې نه کوي فَهُوَ مِنْ حِلِّ حَلَفٍ نو دا مياشته به د قسم اخيستلو له وخت څخه شروع کيږي لَا تَنْتَ لَوْلَمْ يَذْكُرِ الشَّهْرَ لَتَأْبَدَ النَّبِيُّنَ ځکه که هغه مياشته ذکر کړي نه وای نو قسم به مؤبد اهمېشنې ا گرځيدلي وای فَذِكْرُ الشَّهْرِ لِإِخْرَاجِ مَا وَرَاءَهُ نو د مياشتي ذکر کول به د هغه مودت د ايستلو لپاره وي کوم چې له يوې مياشتي څخه پرته اعلاوه اوي ايعني حالف د مياشتي په ذکر کولو سره هغه زمانه د قسم له حکم څخه خارج کړه کوم چې تر مياشتي وروسته راځي فَيَقْبَلُ الَّذِي يَلِي بَيْتَهُ داځلا نو د قسم په حکم کي اهغه زمانه داخله پاته سوه کوم چې د حالف د قسم سره متصل وي ايعني يوه مياشته. او تر يوې مياشتي وروسته هغه ته رخصت دی أَعْمَلًا بِدَلَالَةِ حَالِهِ د حالف پر دلالت الحال باندي په عمل کولو سره ايعني د حالف چې کوم موجوده حالت دی. په هغه باندي. په دليل نيولو سره هغه زمانه د قسم په حکم کي داخله پاته سوه. له موجوده حالت څخه هغه خېنم او نفرت مراد دی کوم چې د قسم اخيستلو په وخت کي د حالف په زړه کي راپورته سوی دی بِخِلَافِ مَا إِذَا قَالَ: وَاللَّهِ لَأُضْمِنَ شَهْرًا په خلاف دهغه صورت کله چې حالف ووايي: په الله قسم! زه به اټوله امياشته روژې نيسم لَا تَنْتَ لَوْلَمْ يَذْكُرِ الشَّهْرَ لَتَأْبَدَ النَّبِيُّنَ ځکه که هغه ادروژې په قسم کي امياشته ذکر نه کړي نو اهم ا قسم مؤبد نه گرځي فَكَانَ ذِكْرُهُ لَتَقْدِيرِ الصُّومِ بِهِ لهذا د شهر ذکر کول به. په مياشتي سره دروژې د اندازه کولو لپاره وي وَأَنَّهُ مُنْكَرٌ حالانکي هغه غير متعين ده فَالْتَّعَيْنُ إِلَيْهِ نو ځکه به حالف لره د متعينولو حق وي وَإِنْ حَلَفَ لَا يَتَكَلَّمُ او كه ايو شوک ا قسم واخلې چې هغه به خبرې نه کوي فَقَرَأَ الْقُرْآنَ فِي صَلَاتِهِ بيا په لمانځه کي قرآن ولوستي اتلاوت کړي لَا يَخْشَفُ نو نه حاث کيږي وَإِنْ كَرِهَ آتَى غَيْرَ صَلَاتِهِ او كه د لمانځه څخه بغير ا په بل حالت کي ا قرآن ولوستي حَتَّى نو حاث کيږي وَعَلَى هَذَا التَّسْبِيحِ وَالتَّهْلِيلِ وَالتَّكْبِيرِ او پر همدغه حکم دي سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِإِلَهِ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَبِإِلَهِ الْأَكْبَرِ ويل. او الله اکبر ويل وَفِي الْقِيَّاسِ يَخْشَفُ فِيهَا او قياساً په دواړو صورتونو کي حالف حاث کيږي وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ او همدا دامام شافعي رَجَحَهُ الله قول دی لَا تَنْتَ

كَلَامٌ حَقِيقَةٌ حُكَّه چي دا په حقيقت کي کلام دی وَلَنَّا أَنَّهُ فِي الصَّلَاةِ لَيْسَ بِكَلَامٍ غَرْفًا وَلَا شَرْعًا او زموږ دليل دادی: چي په لمانځه کي قرآن لوستل نه د عرف په اعتبار سره کلام دی. او نه د شريعت په اعتبار سره **قَالَ الطَّبْرَاښي** ①: **إِنْ صَلَّاتُنَا هَذِهِ لَا يَصْلَحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ** نبي کریم ﷺ فرمايلي دي: زموږ دا لمونځ د خلکو د خبرو صلاحيت نه لري ايغني زموږ په دې لمانځه کي د خلکو د خبرو هيڅ گنجائش او اجازه نسته **وَقِيلَ: فِي غَرْفِنَا لَا يَخْتُ فِي غَيْرِ الصَّلَاةِ أَيْضًا** او ويل سوي دي: چي زموږ عرف کي به له لمانځه څخه بغير هم حالف اد قرآن په لوستولو سره نه حانت کيږي **لَا يُسْتَلَى مُتَكَلِّمًا بَلْ قَارِئًا وَمُسَبِّحًا** حُكَّه چي د قرآن لوستونکي ته متکلم اخبري کونکی انه ويل کيږي. بلکي هغه ته قارئ لوستونکی او تلاوت کونکی ايا تسيخ ويونکی ويل کيږي.

اللغات: ﴿تَتَأَبَّدُ﴾ د تفعل مضارع ده: همېشه کېدل. ابدی گرځېدل. ﴿تَهْلِيلُ﴾ د تفعیل مصدر دی: کلمه شریفه ويل (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ).

تشریح: په دې عبارت کي هم دوي مسئلې بيان سوي دي:

(۱)... که يو سړی قسم واخلې چي تريوې مياشتې پوري به د فلانکي سره خبري نه کوم. نو ديوې مياشتې شمار به د قسم اخيستلو له وخت څخه کيږي. او که ديوې مياشتې تر پوره کېدلو مخکي هغه خبري وکړي. نو حانت کيږي. حُکَّه چي دلته حالف د "شَهْرًا" (مياشتې) په ذکر کولو سره د خپل قسم لپاره وخت متعين کړی. او که هغه "شَهْرًا" ويلي نه وای. نو د هغه قسم به مؤبد وای. لېکن د شَهْرًا په ذکر کولو سره به ديوې مياشتې څخه بغير نور وخت او زمانه له قسم څخه جلا او عليه ده وي. او کومه وخت او زمانه چي د قسم سره متصل وي. هغه به د حالف په دلالت الحال يعني د هغه د خنښ او غضب په وجه په قسم کي داخلېږي. ددې په خلاف که يو څوک قسم واخلې چي په الله قسم يوه مياشت روژې به نيسم. نو په دې صورت کي د شَهْرًا (مياشتې) په ذکر کولو سره هيڅ يوه مياشته نه متعين کيږي (چي خاص په هغه مياشته کي به حالف روژې نيسي). حُکَّه که حالف شَهْرًا نه ووايي. نو هم قسم مؤبد نه گرځي، حُکَّه چي په ابدی او دائمي توگه روژه نيول ممکن نه دي. حُکَّه چي په مينځ کي داسي ورځي (داختر و نو او تشریق ورځي) هم راځي چي په هغوی کي روژه يول ممنوع دي. لهندا روژې په قسم کي به د شَهْرًا ذکر کول د اندازې لپاره وي (يعني په داسي قسم

① تخریج: أخرجه أبو داؤد في باب تشييت العاطس في الصلاة، ص: ۱۴۲، حديث رقم: ۹۳۰.

کي به په يوې مياشتې سره دروژې اندازه کېدل مرادېږي). او څرنگه چي شهزادګر دی. نو ځکه به حالف ته اختيار وي چي هره مياشته وغواړي هغه دروژو نيولو لپاره متعينولای (او ټاکلی) سي (۲)... او که يو څوک مطلق قسم واخلې چي زه به خبري نه کوم. بيا هغه په لمانځه کي د قرآن شريف ثلاث وکړي. نو نه حانث کېږي. او که هغه د لمانځه څخه دباندې د قرآن شريف تلاوت وکړي. نو حانث کېږي. همدا حکم د "سُبْحَانَ اللَّهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، اللَّهُ أَكْبَرُ" هم دی. يعني په لمانځه کي به دې سره حالف نه حانث کېږي. او په غير لمانځه کي به حانث کېږي. د قياس تقاضا ده چي په لمانځه او غير لمانځه دواړو کي حانث سي. همدا د امام شافعي رَجَه الله مسلک دی. دهغه دليل دادی چي قرآن شريف لوستل او سُبْحَانَ اللَّهِ او داسي نور ويل هم په حقيقت کي کلام (خبري) دي. او حالف د کلام نه کولو (خبرو نه کولو) قسم اخيستی وو. نو ځکه به هغه په دې سره هم حانث کېږي.

ولنا إلخ: زموږ دليل دادی چي په لمانځه کي قرآن شريف لوستل او داسي نوري کلمې ويل نه د عرف په اعتبار سره کلام دی. او نه د شريعت په اعتبار سره کلام دی. عرفاً خو ځکه کلام نه دی چي په عرف کي قرآن لوستونکي يا تسبيح ويونکي ته متکلم (خبري کونکی) نه ويل کېږي. بلکي هغه ته قارئ او مُسَبِّح ويل کېږي. او شرعاً ځکه کلام نه دی چي نبي ﷺ فرمايلي دي "زموږ په دې لمانځه کي د خلکو کلام لره هيڅ گنجائش نسته". له دې څخه معلومه سوه چي په لمانځه کي د قرآن لوستل. کلمات او تسبيحات ويل کلام نه دی. نو ځکه به حالف په لمانځه کي ددې په ويلو سره نه حانث کېږي. لېکن په غير لمانځه کي به حانث کېږي.

وقيل في عرفنا إلخ: فرمايي چي د ځيني فقهائو رايه داده چي زموږ په عرف کي به حالف د لمانځه څخه دباندې هم د قرآن په لوستلو او د کلماتو او تسبيحاتو په ويلو سره نه حانث کېږي. ځکه چي د قرآن شريف لوستونکي او د کلماتو او تسبيحاتو ويونکي ته قارئ او مُسَبِّح ويل کېږي. هغه ته متکلم (او خبري کونکی) نه ويل کېږي. همدا د فقيه ابو الليث. علامه صدر الشهيد. عتابي او داسي نورو فقهائو قول دی. او زموږ زمانه کي فتوى هم پر دغه قول ده. (بنايه ج: ۶، ص: ۱۱۴)

په قسم کي د "ورځي" د لفظ مراد او وضاحت

وَلَوْ قَالَ: يَوْمَ أَكَلِمَ فَلَانًا فَمَرَأَتَهُ طَالِقًا او که ايو څوک اووايي: په کوم ورځ چي زه د فلانکي سره خبري وکړم نو زما بڼځه ا پر ما طلاقه ده فَهُوَ عَلَى اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ نو دا اقسام ا پر شپه او ورځ ادواړوا محمول کېږي لِأَنَّ اسْمَ الْيَوْمِ إِذَا قُرِنَ بِفِعْلِ لَا يَنْتَدِي بِمُطْلَقِ الْوَقْتِ ځکه د يَوْم لفظ چي کله د

غير ممتد فعل انه او بدو نكي كارا سره متصل سي نو په هغه سره مطلق وخت مراد يېري قَالَ اللَّهُ
تَعَالَى: وَمَنْ يُؤْمِرْهُمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ [الأنفال: ۱۶] الله تعالى فرمايلي دي: او کوم سړی چې په دې ورځ
کافرانو ته شا کړي وَالْكَلَامُ لَا يَنْتَدُّ او کلام [خبري] نه او بدو يېري ايمني کلام غير ممتد فعل دی
وَإِنْ عَنَى النَّهَارَ خَاصَّةً او که حالف فقط دورخي نيت کړی وي اچي په دې سره زما صرف ورځ مراد
ده مِنْ فِي الْقَضَاءِ نو قضاء به دهغه تصديق کيږي اد طرفينو رَجَّهْتُمَا الله په نېزا لَأَنَّهُ مُسْتَغْمَلٌ فِيهِ
أَيْضًا ځکه چې دا لفظ په دې معنی کي هم استعمال سوی دی وَعَنْ أَنْ يُوسُفَ ^۱ أَنَّهُ لَا يُدْرِي فِي
الْقَضَاءِ او له امام ابو يوسف رَجَّهْتُمَا الله څخه روايت دی: چې قضاء به دهغه تصديق نه کيږي لَأَنَّهُ
خِلَافَ التَّبَعَارَفِ ځکه چې دا معنی له عرفي معنی څخه خلاف ده وَلَوْ قَالَ: لَيْلَةٌ أَكْبَمَ فَلَانًا او که
ووايي: په کومه شپه چې زه د فلانکي سره خبري وکړم انوزما بنځه پر ما طلاقه ده فَهُوَ عَلَى اللَّيْلِ
خَاصَّةً نو دا قسم فقط پر شپې محمول کيږي لَأَنَّهُ حَقِيقَةٌ فِي سَوَادِ اللَّيْلِ ځکه چې د لیل لفظ د شپې
د تيارې اتاريکې اډاره حقيقت دی كَالْتَّهَارِ لِلْبَيَاضِ خَاصَّةً لکه تهار چې فقط دورخي درنا اډاره
احقيقت دی وَمَا جَاءَ اسْتِعْمَالُهُ فِي مُطْلَقِ الْوَقْتِ او د لیل استعمال راغلی نه دی په مطلق وخت
کي ايمني لیل د یوم په څير د مطلق وخت په معنی سره نه استعمال يږي وَلَوْ قَالَ: إِنْ كُنْتُ فَلَانًا
إِلَّا أَنْ يَقْدَرَ فَلَانٌ او که حالف اقسام اخیستونکی اووايي: که چيري ما د فلان سره خبري وکړي
خو دا چې فلان راسي انوزما بنځه پر ما طلاقه ده أَوْ قَالَ: حَتَّى يَقْدَرَ فَلَانٌ يا ووايي: تر دې چې
فلان راسي انوزما بنځه پر ما طلاقه ده أَوْ قَالَ: إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ فَلَانٌ أَوْ حَتَّى يَأْذَنَ فَلَانٌ فَاْمَرَأَتُهُ طَالِقٌ يا
ووايي: خو دا چې فلان اجازه راکړي يا اووايي ا تر دې چې فلان اجازه راکړي نو زما بنځه پر ما
طلاق ده فَكَلِمَةُ قَبْلَ الْقُدُومِ وَالْإِذْنِ بيا حالف اد فلان ا تر راتللو او اجازه ورکولو مخکي دهغه سره
خبري وکړي حَيْثُ نو حانث کيږي ايمني بنځه پر طلاق يږي وَلَوْ كَلِمَةُ بَعْدَ الْقُدُومِ وَالْإِذْنِ او که اد
فلان ا تر راتللو او اجازه ورکولو وروسته خبري ورسره وکړي لَمْ يَحْثُ نو نه حانث کيږي لَأَنَّهُ غَايَةٌ

• الول الرابع: قول الطرفين رَجَّهْتُمَا الله ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۱۱۴). [القول الرابع ج: ۱، ص: ۲۱۹]

حُكَّه چي ادلته ا قدوم او اذان غايت دى وَالْيَمِينُ بِأَيِّئَةٍ قَبْلَ الْغَايَةِ وَمُنْتَهِيَةٍ بَعْدَهَا او تر غايت مخكي قسم پاته دى او تر غايت وروسته ختمېدونكى او پوره كېدونكى ادى فَلَا يَخْنَثُ بِالْكَلَامِ بَعْدَ اسْتِهَاءِ الْيَمِينِ نو حُكَّه به تر قسم ختمېدلو وروسته هغه په خبرو كولو سره نه حانت كيږي [حُكَّه چي د قسم قصه ختمه سوه] وَإِنْ مَاتَ فَلَانَ سَقَطَتِ الْيَمِينُ او كه فلان مړ سي نو قسم ساقطېږي ا طرفينو رَجَعَهَا الله په نېزا خِلَافًا لِأَنَّهُ يُوسُفُ * په خلاف د امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله ايغني په دې صورت كي د امام ابو يوسف اختلاف دى لِأَنَّ الْمَنْعُوعَ عَنْهُ كَلَامٌ يَنْتَهِي بِالْإِذْنِ وَالْقُدُومِ حُكَّه چي د حالف لپاره هغه كلام ممنوع وو كوم چي ا د فلان په اجازه وراتگ سره پوره كېدى او ختمېدى وَلَمْ يَنْتَقِ بَعْدَ النُّوْتِ مُتَّصِرُ الْوُجُودِ لېكن ا د فلان ا تر مرگ وروسته د دې اذن او قدوم ا د كېدلو تصور پاته نه سو فَسَقَطَتِ الْيَمِينُ نو حُكَّه قسم ساقط سو وَعِنْدَهُ التَّصَوُّرُ لَيْسَ بِشَرْطٍ او د امام ابو يوسف رَجَعَهُ الله په نېزا د قسم پوره كېدلو تصور شرط نه دى فَعِنْدَهُ سُقُوطُ الْغَايَةِ تَتَابَعُ الْيَمِينُ نو حُكَّه ا دهغه په نېزا د غايت ساقطېدلو په صورت كي قسم مؤيد اهمېشنى ا گرځي..

اللفات: ﴿قَرْنَ﴾ د ضرب له باب څخه د ماضي مجهولي صيغه ده: يوځاى كول، متصل كول (ور سره لگول)، متصل كېدل، ﴿لَا يَنْتَدُ﴾ د افتعال له باب څخه د نفي صيغه ده: كښېدل، اوږدېدل، غوږېدل، ﴿يُؤْمَرُ﴾ د تفعيل له باب څخه د مضارع صيغه ده، په آخر كي يې د جمع غائب ضمير دى كوم چي كفارو ته راجع دى: گرځول، اړول، وَلَّى دُبْرَةً: شايې واپول (شايې وگرځول)، ﴿قُدُّومٌ﴾ د سمع مصدر دى: راتلل (راتگ)، ﴿غَايَةً﴾ انتهاء.

تشرېح: مسئله: داده كه يو څوك قسم واخلي او داسي ووايي چي: "كه زه په كمه ورځ د فلانكي سره خبري وكړم، نو زما نېځه پر ما طلاقه ده"، نو دا قسم فقط د ورځي سره نه متعلق كيږي، بلكي د ورځي او شپې دواړو سره متعلق كيږي، او كله چي هم حالف دهغه فلانكي سړي سره د ورځي ياد شپې خبري وكړي، نو حانت كيږي: د دې دليل دادى چي د "يَوْم" (ورځي) لفظ چي كله د غير

* القول الرابع: قول الطرفين رَجَعَهَا الله، كما ذكر في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۱۱۵)، وكذا في الهندسة (ج: ۳، ص: ۱۱۵).

ممتد فعل سره متصل سي (يعني کله چي د يَوْم لفظ دداسي فعل سره متصل سي چي هغه فعل ډېر وخت نه نيسي او نه اوږدېږي). نو په دې وخت کي له يَوْم څخه مطلق وخت مرادېږي. لکه څرنگه چي په دې آيت "وَمَنْ يُؤْلِهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبْرَةٌ" کي له يَوْمَئِذٍ څخه مطلق وخت مراد دی. فقط ورځ ځني مراد نه ده (او مطلب يې دادی چي د جهاد د جريان په هر وخت وخت کي کافرانو ته شاړول او تېنېدل جرم دی). معلومه سوه چي په دې آيت کي له يَوْم څخه مطلق وخت مراد دی. او څرنگه چي زموږ په دې مسئله کي هم يَوْم د غير ممتد فعل يعني د کلام سره متصل دی (ځکه چي کلام بذت خود نه اوږدېږي او امتداد نه قبلوي). نو ځکه به دلته هم له يَوْم څخه مطلق وخت مراد وي. او حالف چي دورځي او شپې په هر وخت کي د فلان کي سوه خبري وکړي. نو حاث به ګرځي.

وإن عني إلخ: فرمايي: که حالف ووايي چي له يَوْم څخه زما ورځ مراد وه. نو قضاء به دهغه تصديق کيږي او قاضي به دهغه خبره تسليموي. ځکه چي د يَوْم لفظ دورځي لپاره هم استعمالېږي. که څه هم هغه دلته د غير ممتد فعل سره متصل سوی دی. خود حالف کلام دهغه احتمال لري. لېکن دامام ابو يوسف رحمه الله څخه يوروايت دا هم دی چي قضاء به په دې مسئله کي د حالف تصديق نه کيږي. ځکه کله چي يَوْم د غير ممتد فعل سره متصل سي نو له هغه څخه فقط ورځ مرادول د عرف او رواج خلاف دي. نو ځکه به دهغه اعتبار نه کيږي.

ولو قال ليلة إلخ: او که حالف د يَوْم اَکْمُر پر ځای لَيْلَة اَکْمُر... إلخ ويلي وي. نو په دې صورت کي قسم فقط د شپې سره متعلق کيږي. او فقط په شپه کي په کلام سره حالف حاث کيږي. ځکه چي د لَيْلَة په لفظ سره په حقيقت کي د شپې تياره (تاريکه) مرادېږي. لکه څرنگه چي په نهار سره په حقيقت کي دورځي رڼا مرادېږي. او د لَيْل لفظ د مطلق وخت په معنی سره نه استعمالېږي. نو ځکه به له دې څخه صرف او صرف شپه مراد وي.

ولو قال إن کلمت فلاناً إلخ: ددې حاصل دادی چي که حالف داسي ووايي: "که چيري ما د فلان (زيد) سره خبري وکړي. مګر تر دې چي فلان (خالد) راسي. نو زما بنسټه پر ما طلاقه ده. يا ووايي: مګر دا چي فلان (خالد) راسي. نو زما بنسټه پر ما طلاقه ده". يا مثلاً هغه ووايي: "که چيري ما د فلان (زيد) سره خبري وکړي مګر تر دې چي فلان راسي. يا مګر دا چي فلان راسي. نو پر ما بنسټه طلاقه ده". نو اوس که حالف د فلان (خالد) تر راتللو او اجازه ورکولو مخکي دهغه (زيد) سره خبري وکړي. نو

حانث کيږي، يعني بنځه پر طلاقيږي، او که حالف د فلان (خالد) تر راتللو او اجازه ورکولو وروسته دهغه (زید) سره خبري وکړي، نو نه حانث کيږي (مطلب دا چي دخالد تر راتلو يا اجازه ورکولو مخکي د حالف لپاره د زید سره خبري کول ممنوع دي، نه وروسته)، ځکه چي دلته د فلان اجازه ورکول او د فلان راتلل غایت دی، او تر غایت مخکي قسم پاته دی، نو ځکه به د فلان تر راتلو او اجازه ورکولو مخکي د کلام کولو په صورت کي حالف حانث کيږي، او تر راتلو او اجازه ورکولو وروسته به په کلام کولو سره هغه نه حانث کيږي، ځکه کله چي هم غایت موجود سو نو قسم پوره سو او ختم سو (ځکه چي د غایت په موجودېدلو سره سمدستي قسم پوره کيږي، او قصه يې ختميږي)، نو ځکه به د فلان (خالد) له راتلو او اجازه ورکولو څخه وروسته حالف په کلام کولو سره نه حانث کيږي.

وإن مات فلان إلخ: فرمايي حالف چي د چا پر اجازه او راتگ قسم موقوف کړی وي، که هغه مړ سي (يعني که خالد مړ سي)، نو له حالف څخه قسم ساقطيږي، ځکه چي له حالف څخه هغه کلام ممنوع وو کوم چي د فلان (خالد) په اجازه او راتگ سره پوره کېدی او انتهاء ته رسېدی (يعني قسم د خالد په اجازه ورکولو يا دهغه په راتلو سره پوره کېدی او له منځه تللی او د کلام ممانعت ختمېدی)، لېکن کله چي فلان (خالد) مړ سو، نو دهغه د مړگ په وجه د اجازه ورکولو او دهغه دراتللو تصور محال او ناممکن سو، حالانکي د طرفينو په نېز د قسم پوره کېدلو تصور د قسم د صحت او بقاء لپاره شرط دی، لهدا کله چي دا تصور ختم سو، نو ښکاره خبره ده چي د دې حضراتو په نېز قسم هم ختميږي، او څرنگه چي د امام ابو يوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز د ”بَرّ تصور“ (د قسم پوره کېدلو) تصور شرط نه دی، نو ځکه دهغه په نېز د تصور په ختمېدلو سره دا قسم له معلق يمين څخه وځي او په مؤيد يمين بدلېږي، يعني دهغه په نېز د همېشه لپاره دا قسم پاتېږي، او کله چي هم حالف د فلان (زید) سره خبر وکړي، نو حانث کيږي، او پر ښځي طلاق واقع کيږي.

د محلول عليه د حالت بدلېدلو حکم

قال: وَمَنْ حَلَفَ لَا يُكَلِّمُ عَبْدًا فَلَانَ فرمايي: او که يو سړی قسم واخلي چي هغه به د فلانکي د غلام سره خبري نه کوي وَلَمْ يَتَوَعَّدْ بِعَيْنِهِ اودا سړی د يو متعين غلام نيت نه وکړي أَوْ امْرَأَةً فَلَانَ أَوْ صَدِيقًا فَلَانَ يا اداسي قسم واخلي چي ا د فلانکي د ښځي سره يا د فلانکي د دوست سره به خبري نه کوي فَهَاءَ فَلَانَ عَبْدَهُ أَوْ بَائِتَ مِنْهُ امْرَأَتَهُ أَوْ عَادَى صَدِيقَهُ بيا فلانکی خپل غلام خرڅ کړي، يا بنځه له هغه څخه بائنه سي، يا هغه د خپل دوست د ښمن سي ايعني د دواړو په مينځ کي خوابدي.

نفرت او دښمني پيدا سي | فَكَلَّمَهُمْ او ايا حالف | دهغو سره خبري وكړي لَمْ يَخْنُثْ نو نه حاث كيرې | لَا كُنْ عَقْدَ يَمِينِهِ عَلَى فِعْلٍ وَاقِعٍ فِي مَحَلِّ مُضَافٍ إِلَى فُلَانٍ ځكه چي حالف خپل قسم پر داسي فعل منعقد كړى دى چي هغه په يو داسي محل كي واقع كيرې كوم چي د فلانكي و طرف ته مضاف دى | إِمَّا إِضَافَةٌ مِلْكٍ أَوْ إِضَافَةٌ نِسْبَةٍ چي هغه يا د ملكيت اضافت دى يا د نسبت ا تعلق | اضافت دى اي معني دا محل يا د ملكيت په اضافت سره فلانكي ته مضاف دى لكه غلام، يا د تعلق په اضافت سره هغه ته مضاف دى لكه ښځه او ملگري | وَلَمْ يُوَجَدْ حالانكي ادلته له دواړو اضافتونو څخه | يو اضافت | هم | موجود نه سو فَلَا يَخْنُثْ نو ځكه به حالف نه حاث كيرې | قَالَ: هَذَا فِي إِضَافَةِ الْمِلْكِ بِالِاتِّفَاقِ صاحب د هدايي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي: چي دا حكم د ملكيت د اضافت په صورت كي متفق عليه دى | وَفِي إِضَافَةِ النِّسْبَةِ عِنْدَ مُحَبِّدٍ * يَخْنُثُ كَالْمَرْأَةِ وَالصِّدِّيقِ او د نسبت اي معني د تعلق | د اضافت په صورت كي د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نېز حالف حاث كيرې لكه څرنګه چي د ښځي او ملگري | سره د كلام كولو په صورت كي حالف حاث كيرې | قَالَ فِي الزِّيَادَاتِ: لِأَنَّ هَذِهِ الْإِضَافَةَ لِلتَّعْرِيفِ اددي په دليل كي | امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په زيادات كي فرمايلي دي: ځكه چي د نسبت د پېژندګلوي اور پېژندنې | پاره دى | لِأَنَّ الْمَرْأَةَ وَالصِّدِّيقَ مُتَصَوِّرَانِ بِالْهَجَرَانِ ځكه چي له ښځي او ملگري | دواړو | څخه د كلام پرېښوول متصور دي فَلَا يُشْتَرِطُ دَوَامُهَا نو ځكه د دې نسبت همېشه باقي پاتېدل شرط نه دي فَيَتَعَلَّقُ الْحُكْمُ بِعَيْنِهِ نو ځكه به حكم | د هريوه | ذات سره متعلق وي | كَمَا فِي الْإِشَارَةِ لكه په اشاره كي | چي هم ذات سره حكم متعلق كيرې | وَوَجْهٌ مَا ذَكَرْهُنَا وَهُوَ رَوَايَةُ الْجَامِعِ الصَّغِيرِ: أَنَّهُ يُحْتَمَلُ أَنْ يَكُونَ غَرَضُهُ هَجَرَانَهُ لِأَجْلِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ او دلته | په متن كي | چي كومه مسئله ذكر سوي ده چي هغه د جامع صغير روايت دى، دهغه دليل دا دى: چي كېدای سي د حالف مقصد به د مضاف | ليه | افلانكي | په وجه | ادوى دواړو سره | د كلام پرېښوول وي | اي معني كېدای سي هغه به د فلانكي د ښځي او ملگري سره په دې وجه د كلام نه كولو قسم اخيستی وي چي فلانكي ته دوى اضافت

* القول الرابع: قول الشيخين رَحِمَهُمَا اللهُ، كما ذكر في رد المحتار (ج: ۳، ص: ۱۱۷)، وكذا في مجمع الزهد (ج: ۱، ص: ۵۷۶).

[القول الرابع ج: ۱، ص: ۲۲۱]

او نسبت کيږي ا وَلِهَذَا لَمْ يُعَيِّنْهُ همدا وجه ده چي هغه محلف عليه متعين کړی نه دی فَلَا يَخْتُلُ
بَعْدَ زَوَالِ الْإِضَافَةِ بِالشَّكِّ لهندا اضافت تر ختمېدلو وروسته به د شک په وجه حالف نه حانث کيږي
وَإِنْ كَانَتْ يَمِينُهُ عَلَى عَهْدٍ بَعِيْنِهِ او که د حالف قسم پريو متعين غلام واقع اوي بِأَن قَال: عَهْدُ فُلَانٍ
هَذَا أَوْ امْرَأَةً فُلَانٍ بَعِيْنَهَا أَوْ صَدِيقٍ فُلَانٍ بَعِيْنِهِ په دې توگه چي هغه ويلي وي: چي (په الله قسم! زه به
خبري نه کوم) د فلانکي د دغه غلام سره، يا د فلانکي د هغه متعيني ښځي سره، يا د فلانکي د هغه متعيني
ملگري سره لَمْ يَخْتُلُ فِي الْعَهْدِ وَحَيْثُ فِي الْمَرْأَةِ وَالصَّدِيقِ نو په غلام کي نه حانث کيږي او په ښځه او
ملگري کي حانث کيږي وَهَذَا كَقَوْلِ ابْنِ حَبِيبَةَ وَأَبْنِ يُوْسُفَ او دا د شيعينو رَحْمَتُهَا الله قول دی وَقَالَ
مُحَمَّدٌ: يَخْتُلُ فِي الْعَهْدِ أَيْضًا او امام محمد رَحْمَةُ الله فرمايي: چي په غلام کي هم حانث کيږي
وَهُوَ قَوْلُ زُفَرٍ او همدا د امام زفر رَحْمَةُ الله قول اهم دی وَإِنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ دَارَ فُلَانٍ هَذَا او که دا قسم
واخلي چي د فلانکي دغه کور ته به نه داخلېږي فَبَاعَهَا او ايا فلانکي هغه کور خرڅ کړي ثُمَّ
دَخَلَهَا بيا حالف هغه ته داخل سي فَهُوَ عَلَى هَذَا الْاِخْتِلَافِ نو دا مسئله اهم پر دغه اختلاف ده.

اللفات: ﴿بَأَكْث﴾ د ضرب ماضي ده: بآئنه کېدل، جلا کېدل، پر ښځي طلاق بآئن واقع کېدل،
﴿عَادَى﴾ د مفاعلي ماضي ده: دښمن کېدل (دښمني کول)، ددښمن سره جنگ کول، **﴿إِضَافَةٌ﴾** د
افعال مصدر دی: مضاف کول، نسبت کول، منسوب کول، په دې عبارت کي له ملک څخه مراد د غلام
ملکيت او مملوک کېدل دي، او له نسبت څخه مراد تعلق دی کوم چي د فلانکي او دښځي او ملگري
په مينځ کي دی، **﴿هَجَرَان﴾** د نصر مصدر دی: تعلق پرېښوول (تعلق ختمول)، **﴿دَوَام﴾** د نصر
مصدر دی: همېشتوب، همېشه پاتېدل (باقي کېدل، پاتېدل).

تشریح: مسئله: داده که يو څوک قسم واخلي چي زه به د فلانکي سړي د غلام سره يا د هغه دښځي
سره يا د هغه د ملگري سره خبري او کلام نه کوم، او حالف (قسم اخيستونکی) د غلام او نورو تعيين
نه وکړي، بلکي مطلق قسم واخلي، بيا فلانکي سړی خپل غلام خرڅ کړي، يا هغه خپلي ښځي ته
طلاق ورکړي او ښځه بآئنه وگرځي، يا د هغه او دخپل ملگري په مينځ کي دوستي او ملگرتيا ختمه
سي او په مينځ کي يې نفرت او دښمني پيدا سي، بيا حالف په دوی کي له يوه سره خبري وکړي، نو

په دې صورت کي حالف نه حانث کيږي، ځکه چې دلته حالف خپل قسم پر داسي فعل منعقد کړی دی کوم چې د فلان و طرف ته په مضاف سوي (منسوب سوي) محل کي واقع دی. په بله وينا دا چې دلته حالف د داسي کسانو سره پر کلام نه کولو خپل قسم معلق کړی دی چې هغه کسان د فلان سره تعلق لري (يعني د دې کسانو او د فلان په مينځ کي تعلق سته)، ځکه چې د فلان او غلام په مينځ کي د ملکيت په اعتبار سته تعلق سته (يعني فلان د غلام مالک دی، او غلام يې مملوک دی)، او د بنځي او فلان يا د ملگري او فلان په مينځ کي د نسبت په اعتبار سره تعلق سته (يعني د دواړو نسبت يوه او بل ته کيږي چې دا د فلانکي بنځه ده او دا د فلانکي ملگري دی)، لېکن کله چې فلانکي سړی غلام خرڅ کړی، يا يې بنځي ته طلاق ورکړی، يا دهغه او خپل ملگري په مينځ کي د بنځي پيدا سوه، او فلانکي د دوی سره خپل تعلق ختم کړی، او تر دې وروسته حالف په دوی کي د يوه سره خبري وکړي، نو بنسټه خبره ده چې هغه به نه حانث کيږي، ځکه پر کوم تعلق او پر کوم نسبت چې حالف قسم معلق کړی وو، هغه تعلق او نسبت ختم سو (د مسئلې غورچاڼ دا سو چې که حالف د يو سړي سره د کلام نه کولو قسم واخلې، نو که د حالف مراد دهغه سړي ذات وي، نو دا قسم به د هميشه لپاره پاتېږي، او که د حالف مراد د فلانکي و طرف ته دهغه اضافت او نسبت وي، مثلاً ووايي چې د فلانکي سړي د ملگري سره به خبري نه کوم، نو په دې صورت کي چې هر وخت اضافت او نسبت ختم سي، نو قسم هم ختمېږي، او بيا حالف په کلام کولو سره نه حانث کيږي).

قال رحمه الله هذا الخ: فرمايي چې د ملک د اضافت (مضاف کولو) په صورت کي يعني د غلام په صورت کي د حالف نه حانث کېدل خو متفق عليه دي، لېکن د نسبت (تعلق) د اضافت په صورت کي د امامانو اختلاف دی، هغه دا چې د نسبت (تعلق) والا په اضافت کي يعني د بنځي او ملگري په صورت کي د شيخينو په نېز حالف نه حانث کيږي، لېکن د امام محمد رحمه الله په نېز حانث کيږي که څه هم نکاح او ملگرتيا ختمه سي؛ په زيادات کي امام محمد رحمه الله د دې خبري دليل د ابيان کړی دی چې د نسبت والا اضافت د پېژندگلوی (تعارف) لپاره وي، او اصل مقصود يې دا وي چې حالف دهغه بنځي او سړي سره خبري کول نه غواړي کوم چې د فلانکي بنځه ده او د فلانکي ملگري دی (يعني په دې سره د حالف مقصد فقط تعارف دی)، او د دوی سره (يعني د بنځي او ملگري سره) د حالف نفرت او عداوت هغه وخت هم باقي پاتېږي کله چې د فلانکي سره د دوی تعلق ختم سي (يعني تر تعلق او نسبت ختمېدلو وروسته هم د حالف زړه دا نه غواړي چې د دوی سره خبري وکړي)، نو په دې وجه د حانث کېدلو لپاره د تعلق او نسبت پاتېدل شرط نه دی، بلکي د دې دواړو کسانو ذات سره به قسم متعلق وي، لهدا کله چې هم حالف د دوی سره خبري وکړي، نو حانث به گرځي، د دې مثال دادی لکه يو سړی چې د يو چاد ملگري و طرف ته اشاره وکړي او داسي ووايي چې په الله قسم زه به د خالد د دغه ملگري سره

خبري نه كوم، او بيا دې ملگري او خالد په مينځ کي دښمني او نفرت پيدا سي او دوستي يې ختمه سي. که په دې صورت کي حالف دهغه (يعني دخالد ملگري) سره خبري وکړي، نو هم حاث کيږي. ځکه چي د حالف مقصد د مشار اليه ذات سره خبري نه کول وو، همدا سي زموږ په دې مسئله کي هم د حالف مقصد د فلانکي د ښځي او ملگري سره خبري نه کول دي، او د فلانکي سره دې ښځي د نکاح نسبت يا د دې ملگري د ملگرتيا نسبت يو ضمني او عارضي شى دى، نو ځکه به د دغه ضمني او عارضي نسبت او تعلق سره قسم نه متعلق کيږي، بلکي د دوى د ذات سره به قسم متعلق کيږي.

ووجه ما ذکر ههنا إلخ: صاحب د هدايې فرمايې چي دلته (په متن کي) چي کوم روايت ذکر سو (چي حالف نه حاث کيږي) هغه د جامع صغير روايت دى، او په دې روايت کي چي د نه حاث کېدلو کوم حکم ذکر سوي دى، دهغه دليل دا دى چي کېدای سي حالف په دې وجه د دوى سره د کلام نه کولو قسم اخيستی وي چي د فلانکي سره د دوى تعلق سته، ځکه چي حالف د فلانکي و طرف ته د دوى اضافت کړى دى او "امْرَأَةُ فُلَانٍ بِاَصَدِيقِ فُلَانٍ" يې ويلي دي او د فلانکي د ښځي يا د ملگري تعيين يې نه دي کړى (يعني داسي يې نه دي ويلي چي زه به د فلانکي د دغه ښځي او د دغه غلام سره خبري نه كوم، بلکي مطلق يې ويلي دي چي زه به د فلانکي د ښځي او د غلام سره خبري نه كوم، نو دا پر دې دلالت کوي چي حالف له فلانکي څخه نفرت کوي)، او دا هم کېدای سي چي حالف به له ښځي او ملگري څخه نفرت کوي لکه څرنگه چي په زيادات کي ذکر سوي دي، نو په دې حواله سره د حالف مقصد مشکوک سو، او څرنگه چي د فلانکي سړي سره د ښځي او ملگري نسبت ختم سوي دى، نو د دغه شک په وجه به حالف نه حاث کيږي. (دا د جامع صغير د روايت دليل سو).

وان كانت إلخ: فرمايې که حالف د يو متعين (او معلوم) غلام سره د کلام نه کولو قسم اخيستی وي يعني هغه ويلي وي "وَاللّٰهِ لَا أَكَلِمُ عَبْدَ فُلَانٍ هَذَا"، يا هغه د فلانکي د يوې متعيني ښځي يا متعين ملگري سره د کلام نه کولو قسم اخيستی وي، نو که په دې صورت فلانکى سړى خپل غلام خرڅ کړي (يعني غلام د فلانکي له ملکيت څخه ووځي)، او بيا حالف دهغه سره خبري وکړي، نو نه حاث کيږي، او که د فلانکي سره د ښځي او ملگري نسبت او تعلق ختم سي، او بيا حالف خبري ورسره وکړي، نو حاث کيږي (يعني د غلام په صورت حالف په کلام کولو سره نه حاث کيږي، او د ښځي او ملگري په صورت کي حاث کيږي)، لېکن امام محمد رَحْمَةُ اللهِ فرمايې چي د غلام په صورت کي هم حاث کيږي. همدا د امام زفر رَحْمَةُ اللهِ قول دى.

او که يو ښوک قسم واخلي چي د فلانکي سړي کور ته به نه داخلېږم، تر دې وروسته فلانکى سړى هغه کور خرڅ کړي، او بيا حالف په هغه کور کي داخل سي، نو دا مسئله هم د شيخينو او امام محمد رَحْمَةُ اللهِ په نېز مختلف فيه ده "أَيُّ لَا يَحْنُثُ عِنْدَهَا وَيَحْنُثُ عِنْدَ مُحَمَّدٍ".

د پورتني مسئلي دلائل او نور وضاحت

وَجْهٌ قَوْلِ مُحَمَّدٍ وَدُرٌّ: أَنَّ الإضافة للتشريف دامام محمد او امام زفر رَجَمَهَا الله د قول دليل دادی: چي اضافت د پېژندگلوی اتعارف لپاره وي. وَالْإِشَارَةُ أَهْلُهَا او [په دې باره کي] اشاره له اضافت څخه زیاته بلیغه او مؤثره ده. لِيَكُونَهَا قَاطِعَةً لِلشَّرَكَةِ ځکه چي اشاره [په پوره توګه] د شرکت ختمونکې ده. بِخِلَافِ الإِصَافَةِ په خلاف د اضافت فَاعْتَبِرَتْ الإِشَارَةُ وَلُغِيَّتِ الإِصَافَةُ نو ځکه د اشارې اعتبار وسو او اضافت لغو سو. وَصَارَ كَالصَّدِيقِ وَالْمَرْأَةِ او غلام د ملګري او ښځي په څیر سو. وَلَهَا: أَنَّ الدَّاعِيَ إِلَى الْيَمِينِ مَعْفَى فِي الْمُضَافِ إِلَيْهِ د شیخینو رَجَمَهَا الله دليل دادی: چي د قسم طرف ته ور بلونکې داسي معنی او خبره ده کوم چي په مضاف الیه [فلانکي] کي سته. لِأَنَّ هَذِهِ الْأَعْيَانَ لَا تَهْجُرُ وَلَا تُعَادَى لِذَوَاتِهَا ځکه دا ذاتونه د خپل ذات په وجه نه پرېښوول کيږي او نه د دوی سره د خپل ذات په وجه دښمني [عدوات] کيږي. وَكَذَا الْعَبْدُ او همدارنګه د غلام [سره هم] د خپل ذات په وجه دښمني نه کيږي. لِسُقُوطِ مَنَزِلَتِهِ ځکه چي د غلام درجه او مرتبه [دېره لوېدلې دی] او د دې قابل نه دی چي انسان دښمني ور سره وکړي. بَلْ لِيَعْفَى فِي مُلَاكِهَا بلکي د دوی سره هجران او دښمني د یو داسي سبب په وجه سره وي کوم چي د دوی په مالکانو کي وي. فَتَقْفِئُ الْيَمِينُ بِخِلَافِ قِيَامِ الْمَلِكِ نو ځکه به قسم د ملکیت د قیام ابقاء [په حالت سره] مقید کيږي. بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَتْ الإِصَافَةُ نِسْبَةً كَالصَّدِيقِ وَالْمَرْأَةِ په خلاف د هغه صورت کله چي اضافت د یو نسبت [اتعلق] پر بنیاد وي لکه ملګري او ښځه. لِأَنَّهُ يُعَادَى لِذَاتِهِ ځکه [په دوی کي] د هر یوه سره د هغه ذات په وجه دښمني کيږي. فَكَانَتْ الإِصَافَةُ لِلتَّعْرِيفِ نو [په دوی کي] به د اضافت [نسبت] د پېژندگلوی لپاره [وَالدَّاعِيَ لِيَعْفَى فِي الْمُضَافِ إِلَيْهِ غَيْرُ ظَاهِرٍ] او په مضاف الیه کي د قسم و طرف ته ور بلونکي معنی [او سبب] اڅرګند نه دی. لِعَدَمِ التَّعْيِينِ ځکه خالف [هغه] متعین کړی نه دي. بِخِلَافِ مَا تَقَدَّمَ په خلاف د هغه صورت کي کوم چي مخکي ذکر سو [یعني د ملکیت اضافت].

اللغات: «أَبْلَغُ» د ضرب له باب څخه اسم تفضیل دی: زیات رسونکی. «قَاطِعَةٌ» د فتح مؤنث اسم فاعل دی: غوڅونکی (قطع کونکی)، ختمونکی. «مُلَاكٌ» جمع د مَالِک ده، لکه طُلَّاب چي جمع د طَالِب ده: مالک، څښتن، خاوند. «لَا تُعَادَى» د مفاعله له باب څخه د نفی مجهول صیغه ده: دښمني کول، دښمن کېدل، عداوت کول.

تشریح: په مختلف فيه مسئلو کي دامام محمد رَحْمَةُ الله او دامام زفر رَحْمَةُ الله دليل دادی چي اضافت د پېژندگلوی (تعارف) لپاره وي، او ددې کار (تعارف) لپاره اشاره تر اضافت زياته مناسبه او اغېزمنه ده، ځکه چي په اشاره سره شرکت بالکل ختمیږي، لېکن په اضافت کي بيا هم د شرکت احتمال پاتېږي، او څرنگه چي په دې مسئله کي خالف "عَبْدُ فُلَانٍ هَذَا" ويلي دي او اشاره يې کړې ده، نو ځکه به د اشارې اعتبار کيږي، او خالف چي کله هم ددې غلام سره خبري وکړي، نو حاث کيږي به، که څه هم دا غلام د فلانکي له ملکيت څخه وتلی وي، لکه څرنگه چي د بنځي او ملگري په مسئله کي د شېخينو رَحْمَتُ الله په نېز تر تعلق او نسبت ختمېدلو وروسته هم خالف حاث کيږي.

ولهما إلخ: د شېخينو رَحْمَتُ الله د دليل حاصل دادی چي په غلام او کور کي د نفرت او عداوت وجه د هغو ذات نه وي، بلکي د هغو مالک (فلانکي) وي، (يعني خالف د فلانکي سره د نفرت په وجه د هغه د غلام سره هم خبري نه کوي، يا د هغه کور ته هم نه داخلېږي)، لهذا تر څو چي داشيان (کور او غلام) د فلانکي په ملکيت کي وي، نو خالف به د غلام سره په کلام کولوا کور ته په داخلېدلو سره حاث کيږي، لېکن کله چي د فلانکي ملکيت ختم سي، نو په کلام کولوا داخلېدلو سره به خالف نه حاث کيږي، او په بنځه او ملگري کي د عداوت وجه او بنياد په خپله بنځه او ملگري وي، او خالف دوی ته په "هَذِهِ اَوْ هَذَا" سره اشاره هم کړې ده، نو ځکه به د دوی ذات مقصود وي، او تر تعلق او نسبت ختمېدلو وروسته هم که خالف د دوی سره خبري وکړي، نو حاث به گرځي (دا د شېخينو د دليل غورچاڼ او خلاصه وه، تاسي عبارت ښه په توجه سره مطالعه کړئ!).

بخلاف ما إذا كانت الإضافة نسبة: ددې په خلاف د ملگري او بنځي معامله ده، نو د فلانکي سره چي د دوی کوم تعلق او نسبت دی، هغه پر نکاح او ملگري تيا مېني دی، نو ځکه به په دوی کي چي د فلان و طرف ته کوم نسبت وي هغه به د تعارف لپاره وي، او خالف په تعيين نه کولو سره دې خبري ته اشاره هم کړې ده (چي په دې سره به د خالف مراد فقط تعارف وي)، لهذا د دوی د قسم او يمين مُحَرَّک او داعي به خپله د دوی په ذات کي موجود وي (يعني په بنځه او ملگري کي به د عداوت وجه او بنياد په خپله بنځه او ملگري وي)، او له فلان څخه به د دوی تر تعلق او نسبت ختمېدلو وروسته هم خالف په کلام کولو سره حاث کيږي، ددې په خلاف په اول صورت کي يعني د ملکيت د اضافت په صورت کي (چي کوم غلام او کور دي، په هغه کي) د قسم داعي په مضاف إليه يعني په فلان کي دی، نو تر څو چي هغه (غلام او کور) د فلانکي په ملکيت کي وي، تر هغه وخته پوري به خالف په کلام کولو او داخلېدلو سره حاث کيږي، لېکن کله چي د هغه ملکيت ختم سي، نو بيا به خالف په دې سره نه حاث کيږي.

د پورتني مسئلي يوبل صورت

قَالَ: وَإِنْ حَلَفَ لَا يُكَلِّمُ صَاحِبَ هَذَا الطَّيْلَسَانِ فرمايي: که ايو شوک | قسم واخلي چي هغه به ددې خادر ا پتو والا سره خبري نه کوي ايمني مثلاً ووايي: په الله قسم! زه به ددې کمر پتولو والا سره خبري نه کوم | فَبَاعَهُ ثُمَّ كَلَّمَهُ او ايا | هغه سرې خپل خادر خرڅ کړي بيا حالف د هغه سره خبري وکړي حَنْثَ نو حالف حانث کيږي لِأَنَّ هَذِهِ الْإِضَافَةَ لَا تَحْتَمِلُ إِلَّا التَّعْرِيفَ ځکه چي دا نسبت فقط د تعارف احتمال لري لِأَنَّ الْإِنْسَانَ لَا يُعَادَى لِبَعْنَى فِي الطَّيْلَسَانِ ځکه چي د انسان سره د يو داسي معنی په وجه دښمني نه کيږي کوم چي په خادر کي وي فَصَارَ كَمَا إِذَا أَشَارَ إِلَيْهِ نو داسي سو لکه حالف چي د خادر والا ته اشاره کړې وي | حاصل دا چي دلته د پتو والا څخه مراد د هغه ذات دی، ځکه چي د پتو په وجه د يو چا سره دښمني نه کيږي، نو ځکه دا نسبت فقط د تعارف او پېژندگلوۍ لپاره سو، او کله چي پتو والا خپل پتو خرڅ کړي او حالف خبري ورسره وکړي، نو د هغه ذات سره يې خبري وکړي، نو ځکه به حانث کيږي | وَمَنْ حَلَفَ لَا يُكَلِّمُ هَذَا الشَّابَّ او که يو شوک قسم واخلي چي ددې ځوان سره به خبري نه کوي فَكَلَّمَهُ وَقَدْ صَارَ شَيْعًا او ايا | حالف د هغه سره د هغه د بوداتوب | سپين بريرتوب | په حالت کي خبري وکړي حَنْثَ نو حانث کيږي لِأَنَّ الْحُكْمَ تَعَلَّقَ بِالنِّشَارِ إِلَيْهِ ځکه چي حکم د مشار إليه سره متعلق سو إِذِ الصِّفَةُ فِي الْحَاضِرِ لَفَوْ ځکه چي په حاضر کي صفت لغو دی وَهَذِهِ الصِّفَةُ لَيْسَتْ بِدَاعِيَةٍ إِلَى الْيَمِينِ او دا صفت د قسم و طرف ته بلونکی هم نه دی. عَلَى مَا مَرَّ مِنْ قَبْلُ لکه مخکي چي دا | بحث | تېر سو. | حاصل دا چي که شوک قسم واخلي چي زه به ددې ځوان سره خبري نه کوم، بيا هغه سپين بريری سي، او حالف خبري ورسره وکړي، نو نه حانث کيږي، ① ځکه چي دلته د ځوان والي صفت مراد نه دی، بلکي د چا و طرف ته چي اشاره سوې ده، د هغه ذات مراد دی، ② او بل دا چي دلته ځوانوالی دښمني بنياد دی، نو ځکه به د ځوان ذات مقصود وي، او په سپين بريرتوب کي هم د هغه ذات موجود دی، نو ځکه به حالف د هغه سره د خبر و کولو په وجه حانث کيږي |.

اللغات: ﴿طَيْلَسَان﴾ يو ډول حاشيه داره او گلداره خادر (پتو) دی، ﴿شَابَّ﴾ ځوان، زلمی، جمع: شَبَاب. **تشریح:** په دې عبارت کي دوې مسئلې بيان سوي دي. چي د هغه څه تشریح موږ په ترجمه کي ذکر کړه. او نوري تشریح ته ضرورت نسته، ځکه چي دواړي مسئلې نهايت آسانه دي او پر مخکني دليل مبني دي.

فَصْلٌ

دافصل دکلام او خبرو په قسم کي دمودت ذکر
کولو په بیان کي دی

تشریح: مخکي تر دې چي کومي مسئلې بیان سوې، دهغوی تعلق د اعیانو سره وو. او په دې فصل کي د "حلف بالكلام" په هکله هغه مسئلې بیانېږي کوم چي د مودت او زمان سره تعلق لري. او په همدغه سبب دا مسئلې په جلا (عليحده) فصل کي ذکر کېږي.

د "حِينَ" یا "زَمَان" قسم

قَالَ: وَمَنْ حَلَفَ لَا يُكَلِّمُ حِينًا أَوْ زَمَانًا أَوْ الْحَيْنَ أَوْ الزَّمَانَ فرمایي: او که څوک قسم واخلي چي هغه به ادفلانکي سره ا تر یوه حین یا یوې زمانې پوري، یا تر حین او زمانې پوري خبري نه کوي فَهُوَ عَلَى سِتَّةِ أَشْهُرٍ نو دا قسم به پر شپږو میاشتو [محمول] وي لَأَنَّ الْحَيْنَ قَدْ يُرَادُ بِهِ الزَّمَانُ الْقَلِيلُ ځکه چي د حین په لفظ سره کله لږ زمانه مرادېږي وَقَدْ يُرَادُ بِهِ أَرْبَعُونَ سَنَةً او کله په دې سره څلوېښت کاله [مدت] مرادېږي قَالَ اللَّهُ تَعَالَى هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ [الإنسان: ١] الله تعالی فرمایلي دي: هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ... الخ [په دې آیت کي د حیني مفسرینو په نېزله "حین" څخه مراد څلوېښت کاله دي] وَقَدْ يُرَادُ بِهِ سِتَّةُ أَشْهُرٍ او کله په دې سره شپږ میاشتې مرادي ږي قَالَ اللَّهُ تَعَالَى تَزَوَّجْتُ أَلْكَهَا كُلَّ حِينٍ [إبراهيم: ٢٥] الله تعالی فرمایلي دي: تَزَوَّجْتُ أَلْكَهَا كُلَّ حِينٍ... الخ وَهَذَا هُوَ الْوَسْطُ او همداد مینځوی درجې وخت دی فَيَنْصَرِفُ إِلَيْهِ نو ځکه به حین د هغه و طرف ته راجع کېږي وَهَذَا لِأَنَّ الْإِسْمَ لَا يُقْصَدُ بِالْمُنْعِ او دا ځکه چي لږ وخت په منع کېدلو سره مقصود نه وي ایعني د لږ ګڼې لپاره د قسم اخیستلو او د کلا څخه د منع کېدلو اراده نه کېږي لِوُجُودِ الْإِمْتِنَاعِ فِيهِ عَادَةً ځکه چي د لږ ګڼې لپاره اد کلام څخه منع کېدل خو عادتاً موجود او جاري دي ایعني په عامه توګه خلګ په خپل مینځ کي د لږ ګڼې لپاره د یو او بل سره خبري نه کوي، همدارنګه د لږ

گري لپاره خويو انسان هم په خپلو خبرو کي دريږي | وَالْمُؤَبَّدُ لَا يَقْصُدُ غَالِبًا او په دې سره غالباً د
 ډېر وخت اخلوږ بنستو کالوا اراده اهم | نه کيږي لَأَنَّهُ بِسَنَرِلَةِ الْأَبَدِ ځکه چي دا هم د ابد اهمېښني
 وخت | په درجه کي دي وَلَوْ سَكَتَ عَنْهُ او که حالف د حِينَ د لفظ څخه چپ پاته سي ايمني که
 حالف په خپل قسم کي د حِينَ لفظ ذکر کړي نه وای | يَتَأَبَّدُ نو اهم | قسم مؤبد گرځي معلومه
 سوه چي په دې سره د حالف اراده د همېشه لپاره قسم اخيستل او امتناع عن الكلام نه دی. لهذا
 مؤبد (خلوېښت کاله) هم متعين کېدلای نه سي | فَتَعَيَّنُ مَا ذَكَرْنَا نو ځکه هغه امدت متعين سو
 کوم چي موږ ذکر کړی ايمني شپږ مياشتي | وَكَذَا الزَّمَانُ يُسْتَعْمَلُ اسْتِعْمَالَ الْحِينِ همدارنگه
 زمانه هم د حِينَ په څير استعماليږي يُقَالُ مَا رَأَيْتُكَ مُنْذُ حِينٍ وَمُنْذُ زَمَانٍ بَعْضِي الکه څرنگه
 چي | مَا رَأَيْتُكَ مُنْذُ حِينٍ او مُنْذُ زَمَانٍ ادواړه | په يوه معنى سره ويل کيږي وَهَذَا إِذَا لَمْ تَكُنْ لَهُ نِيَّةً
 او دا ايمني پر شپږو مياشتو د حِينَ لفظ حمل کول | په هغه صورت کي دي کله چي | په حِينَ سره |
 د حالف هيڅ نيت نه وي أَمَّا إِذَا نَوَى شَيْئًا فَهُوَ عَلَى مَا نَوَى لېکن که هغه | په دې سره | د يو معلوم
 مودت نيت کړی وي نو قسم به د هغه دنيت مطابق وي لَأَنَّهُ نَوَى حَقِيقَةً كَلَامِهِ ځکه چي حالف د
 خپل کلام د حقيقي معنى نيت وکړی وَكَذَلِكَ الدَّهْرُ عِنْدَهُمَا او د صاحبينو رَجَتْهُمَا الله په نېز دهر
 هم داسي دی | يعني د حِينَ په څير شپږ مياشتي به ځني مراد يږي | وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ ❶: الدَّهْرُ لَا أَدْرِي
مَا هُوَ؟ او امام صاحب رَجَتْهُ الله فرمايلي دي: چي ما ته معلومه نه ده چي د دهر مودت څومره دی؟
وَهَذَا الْإِخْتِلَافُ فِي الْمُنْكَرِ او دا اختلاف په دهر نکره کي دی وَهُوَ الصَّحِيحُ همدا صحيح ده أَمَّا
الْمَعْرُوفُ بِالْأَلْفِ وَاللَّامِ يَرَادُ بِهِ الْأَبَدُ عُرْفًا او کوم چي معرف باللام الدهر اى. نو په هغه سره په
 عرف کي ابد او همېشثوب | مراد يږي لَهُمَا: أَنَّ دَهْرًا يُسْتَعْمَلُ اسْتِعْمَالَ الْحِينِ وَالزَّمَانِ د صاحبينو
 دليل دا دی: چي دهر انکره | د حِينَ او زمان په څير استعماليږي يُقَالُ مَا رَأَيْتُكَ مُنْذُ حِينٍ وَمُنْذُ

❖ القول الرابع: قول الصاحبين رَجَتْهُمَا الله، كما قال العلامة ابن نجيم رَجَتْهُ الله: وأما الدهر المنكر، فقال أبو حنيفة رَجَتْهُ الله: لا
 أدري ما هو، وقال: هو كالحين، وهذا هو الصحيح. (البحر الرائق ج: ٤، ص: ٣٣٩)، وكذا في الدر المختار (ج: ٣،
 ص: ١١٨). [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٢٤]

وَهَرِبَعْنَى الْكَلَامِ خَرْنَكُهُ چي اَمَّا رَأَيْتَكَ مُنْذُ حَيْنٍ اَوْ مُنْذُ دَهْرٍ ادواره! په يوه معنى سره ويل كيږي
وَأَبُو حَنِيفَةَ تَوَقَّفَ فِي تَقْدِيرِهِ اَوِ اِمَامٌ صَاحِبُ رَجْعَةِ اللَّهِ ددې په اندازه بيانولو كي توقف كړى دى لِأَنَّ
اللُّغَاتِ لَا تُدْرِكُ قِيَاسًا حُكْمَهُ چي په قياس سره لغات معلومېداى نه سي وَالْعُرْفُ لَمْ يُعْرِفْ اسْتِغْرَارَهُ
او اد دَهْر (نكره) په باره كي ا د عرف استمرار پېژندل سوى نه دى ايعني په عرف كي ددې لفظ
لپاره يو معلوم مودت پېژندل سوى نه دى ا لِاخْتِلَافِ فِي الاسْتِعْمَالِ حُكْمَهُ چي اد دې لفظا په
استعمال كي اختلاف دى.

اللغات: ﴿حَيْنٌ﴾ مودت. وخت. ﴿مُؤَبَّدٌ﴾ همېشنى. همېشه والا. أبدي. ﴿دَهْرٌ﴾ زمانه. وخت. ﴿لَا
أُذِرُّنِي﴾ د ضرب له باب څخه د نفى صيغه ده: زه په خبر نه يم. ما ته معلومه نه ده (نه يې پېژنم). ﴿لَا
تُذِرُكَ﴾ د افعال له باب څخه د نفى مجهول صيغه ده: فهم او ادراك كول. ځان ته معلومول.
﴿اسْتِغْرَارٌ﴾ د استعمال مصدر دى: پر يوه حالت باقي پاتېدل، همېشه پاتېدل (تلوالى).

تشریح: مسئله: داده كه يو څوك داسي قسم واخلي: "وَاللَّهِ لَا أَكَلُهُ حَيْنًا يَا زَمَانًا. يَا وَايِي" لَا
أَكَلُهُ الْحَيْنُ يَا الزَّمَانُ " (په الله قسم! زه به د فلان كي سره يو حين يا يوه زمانه خبري نه كوم). نو حَيْن
او زَمَان كه نكره وي يا الحَيْن او الزَمَان معرفة وي. ددې څلورو سره لفظونو اطلاق پر شپږو مياشتو
كيږي، نو په دې څلورو سره صورتونو كي به د حالف قسم پر شپږو مياشتو محمول وي، او د هغه د
قسم حد به شپږ مياشتي وي.

حُكْمَهُ چي د حَيْن په لفظ سره كله له مودت مراد كيږي. لكه د قرآن په دې آيت "فَسُبْحَانَ اللَّهِ حَيْنَ
تُسَبِّحُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ" كي چي له حَيْن څخه معمولي مودت يعني د لمانځه وخت مراد دى (او كله
په دې سره يو گډى او يوه ثانيه مراد كيږي). او كله په حَيْن سره زيات (اوږد) مودت مراد كيږي. لكه په
"هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حَيْنٌ مِّنَ الدَّهْرِ" كي چي كوم حَيْن دى. له هغه څخه د ځينو مفسرينو په قول د
څلورېشتو كالو مودت مراد دى. او كله په دې لفظ (حَيْن) سره مينځوى (درميانه) مودت يعني شپږ
مياشتي مراد كيږي. لكه په "تَوَقَّفْ أَكَلًا كُلَّ حَيْنٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا" كي چي كوم حَيْن دى. له هغه څخه د
شپږو مياشتو مودت مراد دى. او څرنكه چي دا يعني د شپږو مياشتو والا مودت د قليل او كثير په
مينځ كي (مينځوى) مودت دى. نو حُكْمَهُ به د حالف قسم پر همدغه مودت حمل كيږي.

په دې هکله دويم دليل دا دی چي په داسي قسم اخيستلو کي د حالف مقصد د مينځوۍ درجي مودت وي. ځکه چي په معمولي مودت کي خو عام خلک هم د يوه اوبل سره خبري نه کوي، بلکي کله نا کله د دوو خوږو ملگرو د کلام او ملاقات په مينځ کي خو ورځي وقفه او فاصله راسي، نو ځکه لږ او قليل مودت مرادېدای نه سي، او په داسي قسم سره د حالف مقصد کثير مودت هم نه وي. ځکه چي د خلکو پښتو کالو وقفه د مؤبد (همېشني) قسم په درجه کي ده، او که خالف د حین لفظ ذکر کړي نه وای، نو هم دهغه قسم مؤبد گرځېدای او د همېشه لپاره کلام حرامېدی، لهدا د حین يا زمان لفظ ذکر کول د دې خبري دليل دی چي د حالف مقصد د همېشه لپاره قسم اخيستل او کلام حرامول نه دي، نو په دې وجه دلته ابد او اکثر مودت هم مرادېدلای نه سي، نو ځکه به مينځوۍ مودت (شپږ مياشتي) مرادېږي، او دا قسم به تر شپږو مياشتو پوره مؤثر او اغېزمن وي.

وَكَذَا الزَّمانُ الْخ: فرمايي: کوم حکم چي د حِينًا يا الْحِين دی، هغه حکم د زَمَانًا يا الزَّمان هم دی، ځکه چي زَمَان هم د حین په څير استعمالېږي، لکه څرنگه چي مَا رَأَيْتُكَ مُنْذُ حِينٍ او مَا رَأَيْتُكَ مُنْذُ زَمَانٍ دواړه په يوه معنی سره استعمالېږي، او په دواړو کي هيڅ فرق نسته.

وهذا الْخ: فرمايي چي له حین او زمان څخه شپږ مياشتي په هغه صورت کي مرادېږي کله چي حالف هيڅ نيت کړی نه وي، لېکن که حالف په حین او زمان سره د يو معلوم مودت نيت کړی وي، نو هغه نيت (او ټاکلی مودت) به مرادېږي، او تر هغه وخته پوري به قسم مؤثر وي، ځکه چي د حالف کلام د دې معنی احتمال هم لري، او هغه د حالف د کلام حقيقي معنی ده، نو ځکه هغه مرادول او د هغې نيت کول هم صحيح او جائز دي.

وَكَذَلِكَ الدَّهْرُ الْخ: فرمايي: کوم حکم چي د حین او زمان دی، هغه حکم د صاحبينو په نېز د دهر هم دی، يعنې که حالف لَا أَكَلِمُ فَلَانًا الدَّهْرَ يا دَهْرًا ووايي، نو د صاحبينو په نېز له دې څخه شپږ مياشتي مرادېږي، لېکن د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز له دې څخه هيڅ مودت نه مرادېږي، د دې حضراتو دغه اختلاف په دَهْرًا نکره کي دی، لېکن که الدَّهْرُ معرفه وي، نو په دې کي د دوی هيڅ اختلاف نسته او له معرفه (الدَّهْر) څخه بالاتفاق په عَرَف کي ابدیت او همېشوب مرادېږي.

په مختلف فيہ مسئله کي د صاحبينو رَحْمَتُ اللهِ دليل دا دی چي د حین او زمان په څير دَهْرًا هم په يوه معنی سره استعمالېږي، لهدا کم حکم چي د حِينًا او زَمَانًا وي، هغه حکم به د دَهْرًا هم وي.

وَأَبُو حَنِيفَةَ (١٨): امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ فرمايي چي لغات په قياس سره نه سي معلومول کېدای. او نکره دَهْرًا د معرفه الدَّهْر په خير ديوي معنی لپاره نه استعمالیږي، او په عرف کي د نکره دَهْرًا لپاره هيڅ مطلب او هيڅ مودت مشهور نه دی، نو ځکه غوره داده چي د دَهْرًا د مودت په متعينولو کي توقف وسي، او په دې هکله بايد سکوت اختيار سي او په قياس، گومان او خيال سره بايد د دَهْرًا لپاره هيڅ معنی او مودت متعين نه کړی سي.

فايده: امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په خوارلسو (١٤) مسئلو کي توقف کړی دی چي له هغو څخه يوه د "دَهْر" مسئله ده. (رد المحتار ج: ٣، ص: ١١٨)

د "يو خو ورځو" يا "دېرو ورځو" قسم

وَلَوْ حَلَفَ لَا يُكَلِّمُهُ أَيَّامًا او که [يو څوک] قسم واخلي چي هغه به اد فلانکي سره اخو ورځي خبري نه کوي فَهُوَ عَلَى ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ نو دا قسم به پر درېو ورځو امحمول اوي لِأَنَّهُ اسْمُ جَمْعٍ ذَكَرَ مُنْكَرًا ځکه أَيَّام اسم جمع دی چي هغه ادلته انکره ذکر سوی دی فَيَتَنَاوَلُ أَقْلَ الْجَمْعِ وَهُوَ الثَّلَاثُ نو د جمع کم عدد ته به شامل وي، او د جمع کم عدد دې دی وَلَوْ حَلَفَ لَا يُكَلِّمُهُ الْأَيَّامَ او که هغه اداسي قسم واخلي چي لَا يُكَلِّمُهُ الْأَيَّامَ فَهُوَ عَلَى عَشْرَةِ أَيَّامٍ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز دا قسم پر لسو ورځو امحمول ادي وَقَالَ ٢: عَلَى أَيَّامِ الْأُسْبُوعِ او صاحبين رَحْمَتُهُمَا الله فرمايي: چي د اوونۍ [هفتې] پر ورځو امحمول ادي وَلَوْ حَلَفَ لَا يُكَلِّمُهُ الشُّهُورَ او که هغه اداسي قسم واخلي چي لَا يُكَلِّمُهُ الشُّهُورَ فَهُوَ عَلَى عَشْرَةِ أَشْهُرٍ عِنْدَهُ نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ په نېز دا قسم پر لسو مياشتو امحمول او مشتمل ادي وَعِنْدَهُمَا عَلَى اثْنَيْ عَشَرَ شَهْرًا او د صاحبينو په نېز پر دوولسو مياشتو امحمول ادي لِأَنَّ اللَّامَ لِلْبُعْدِ ځکه چي لام د متعين مطلب او مقدار لپاره وي وَهُوَ مَا ذَكَرْنَا او متعين مطلب ا هغه دی کوم چي موږ ذکر کړی ايعني د هفتې ورځي او دوولس

● القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللَّهِ، كما قال العلامة داما افندي رَحْمَةُ اللَّهِ: وإن عَرَفَ أَيَّ قَالَ: لَا أَكَلِمُهُ الْأَيَّامَ أَوْ الشُّهُورَ أَوْ السَّنِينَ فَعَلَى عَشْرَةِ كَأَيَّامٍ كَثِيرَةً؛ لَأَنَّهُ جَمْعٌ مَعْرُوفٌ فَيَنْصَرَفُ إِلَى أَقْصَى مَا يَذْكُرُ مِنَ الْجَمْعِ وَهُوَ الْعَشْرَةُ عِنْدَ الْإِمَامِ وَهُوَ الصَّحِيحُ (جمع الأمر ج: ١، ص: ٥٧٧)، وكذا في رد المختار (ج: ٣، ص: ١١٩). [القول الرابع ج: ١، ص: ٢٢٥]

مياشتي، حُکَ چي خلک له أيام او الشهور شخه همدغه مطلب اخلي | لَأَنَّهُ يُدَوِّرُ عَلَيْهَا حُكَّ چي د کال مدار پر همدغه مقدار دی ایني کالي پر همدې دوولسو مياشتو گرځي راگرځي. همدارنگه هفته (اونۍ) پر اوو ورځو گرځي راگرځي | وَلَهُ: أَنَّهُ جَنَعَ مُعَرَّفٌ دامام صاحب رَحْمَهُ الله دليل دادی: چي دا جمع معرف باللام ده فَيَنْصَرِفُ إِلَى أَقْصَى مَا يُدْكَرُ بِلَفْظِ الْجَنَعِ نو د جمع د لفظ په ذکر کولو سره چي کوم آخري عدد مراد يري د لفظ الشهور | به دهغه و طرف ته راجع کيږي وَذَلِكَ عَشْرَةٌ او هغه عدد لس دی وَكَذَا الْجَوَابُ عِنْدَ أَهْلِ الْجَنَعِ وَالسِّنِينَ او په جَمْع اجمعه گانوا | او سِنِينَ اکلونوا | کي دامام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز هم دغه حکم دی وَعِنْدَهُمَا يَنْصَرِفُ إِلَى الْعُمُرِ او د صاحبينو رَحْمَهُمَا الله په نېز د دوی قسم ټوله عمر ته راجع کيږي | ايڼي د صاحبينو په نېز په جَمْع او سِنِينَ کي قسم د ټوله عمر لپاره ثابتيږي | لَأَنَّهُ لَا مَقْهُودٌ دُونَهُ حُکَ چي اداسي لفظونو لپاره | تر دې کم مقدار | متعين نه دی وَمَنْ قَالَ لِعَبْدِهِ: إِنَّ خَدْمَتِي أَيَّامًا كَثِيرَةً او څوک چي خپل غلام ته وويي: که چيري ته زما ډيري ورځي خدمت وکړي فَأَنْتَ حُرٌّ نو ته آزادي يې فَالْأَيَّامُ الْكَثِيرَةُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ **عَشْرَةُ أَيَّامٍ** * نو ډيري ورځي دامام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز لس ورځي دي لَأَنَّهُ أَكْثَرُ مَا يَتَنَاوَلُهُ اسْمُ الْأَيَّامِ حُکَ چي دا هغه اکثر مقدار دی چي هغه ته د أيام لفظ شامل يږي وَقَالَا: سَبْعَةُ أَيَّامٍ او صاحبين رَحْمَهُمَا الله فرمايي: چي اهغه | اووه ورځي دي لَأَنَّ مَا زَادَ عَلَيْهَا تَكَرَّرًا حُکَ چي له اوو ورځو شخه په زياتو ورځو کي تکرار دی وَقِيلَ: لَوْ كَانَ الْيَمِينُ بِالْفَارِسِيَّةِ او ويل سوي دي: که چيري قسم په فارسي ژبه سره وي يَنْصَرِفُ إِلَى سَبْعَةِ أَيَّامٍ نو هغه | دامام صاحب رَحْمَهُ الله په نېز هم اد اوو ورځو و طرف ته گرځول کيږي لَأَنَّهُ يُدْكَرُ فِيهَا بِلَفْظِ الْفَرْدِ دُونَ الْجَنَعِ حُکَ چي په فارسي ژبه کي د "روز" لفظ مفرد ذکر کيږي، نه جمع.

اللغات: **﴿أُسْبُوح﴾** اونۍ، هفته، اووه ورځي، **﴿مَقْهُودٌ﴾** متعين، معروف، معلوم (له مخکي شخه په ذهنو کي موجود)، **﴿أَقْصَى﴾** انتهائي (آخري)، ډېر لري.

• القول الرابع: قول أبي حنيفة رَحْمَهُ الله، كما ذكر في البحر الرائق (ج: ١، ص: ٣٤٠)، وكذا في الدر المختار (ج: ٣، ص: ١١٩). [القول الرابع ج: ١، ص: ٤٢٦]

تشریح: په دې عبارت کي د یوم، شهر او داسي نورو په هکله د قسم شوو مسئلې ذکر سوي دي: تاسي ورته گورئ!

(۱)... که یو څوک اَيَّامًا نکره ذکر کړي او داسي قسم واخلي: **وَاللّٰهِ اِلَّا اَکْبَرُ فَلَانَا اَيَّامًا**، نو په دې سره بالاتفاق درې ورځي مرادېږي، او تر دریو ورځو پوري به دا قسم مؤثر وي؛ دلیل دادی چي اَيَّامًا اسم جمع دی او نکره دی، لهندا به د جمع اقل فرد ته شامل وي، او د جمع اقل فرد ”درې“ (ثلاث) دی، نو ځکه به له اَيَّامًا نکره څخه درې ورځي قسم مرادېږي.

(۲)... که دا قسم واخلي: **”وَاللّٰهِ اِلَّا اَکْبَرُ فَلَانَا الْاَيَّامَ“**، يعني الْاَيَّام په الف لام سره معرفه ذکر کړي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز له دې څخه لس (۱۰) ورځي مرادېږي، لېکن د صاحبینو رَحْمَتُهُ الله په نېز له دې څخه اووه (۷) ورځي مرادېږي، يعني دا قسم به تر اوو ورځو پوري مؤثر وي. (۳)... او که ووايي **”وَاللّٰهِ اِلَّا اَکْبَرُ الشُّهُورُ“**، يعني الشُّهُور په الف لام سره معرفه ذکر کړي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ الله په نېز له دې څخه لس (۱۰) میاشتي مرادېږي، او د صاحبینو په نېز دوولس (۱۲) میاشتي ځني مرادېږي.

د صاحبینو دلیل: په دواړو مسئلو کي د صاحبینو دلیل دادی چي په الْاَيَّام او الشُّهُور کي چي کوم د معرفې الف لام ذکر سوی دی، دا الف لام د متعین مقدار و طرف ته د اشارې کولو لپاره او د متعین مقدار د مرادولو لپاره راځي، او په الْاَيَّام کي اووه (۷) ورځي متعین دي او په الشُّهُور کي دوولس (۱۲) میاشتي متعین دي، ځکه چي ورځي ټوله اووه دي (يعني شنبه، یکشنبه... ټولي اووه ورځي دي)، او میاشتي ټوله دوولس دي، نو ځکه به له الْاَيَّام څخه اووه ورځي او له الشُّهُور څخه دوولس میاشتي مرادېږي.

دامام صاحب دلیل: دادی چي الْاَيَّام او الشُّهُور دواړي د جمع صيغې دي او دواړې په الف لام سره معرفه ده (يعني دواړي معرف باللام جمع دي)، لهندا له دې څخه به هغه مقدار مریږي کوم چي د جمع انتهائي او آخري مقدار وي، او په عرف کي د دې انتهائي مقدار لس (۱۰) دی (يعني په عرف کي د دې جمع د انتهائي مقدار لپاره د لس (۱۰) عدد متعین دی، او تر لس عدده پوري خلک د جمع صيغه استعمالوي)، لکه څرنګه چي خلک وايي: **”ثَلَاثَةُ اَيَّامٍ... خَمْسَةُ اَيَّامٍ... عَشْرَةُ اَيَّامٍ“**، يعني له دریو څخه تر لسو پوري خلک اَيَّام جمع ذکر کوي، او تر لسو وروسته اَيَّام جمع نه ذکر کوي، بلکي

هغه مفرد ذکر وي او وايي: "أَحَدَ عَشَرَ يَوْمًا... خَمْسَةَ عَشَرَ يَوْمًا... إلخ". له دې څخه معلومه سوه چي د اَيام آخري مقدار په عرف کي لس (۱۰) دی. نو ځکه به په دواړو صورتونو کي (دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز) همدغه مقدار مراد يږي.

وَكَذَا الْجَوَابُ إلخ: فرمايي که يو څوک په خپل قسم کي جُمْعَة د جمع په صيغه سره الْجُمْع ذکر کړي يا سَنَة د جمع په صيغه سره السَّيْنين ذکر کړي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز له دې څخه لس جُمْعي او لس کاله مراد يږي، ځکه چي د خلکو په عرف او خبرو اترو کي له جمع څخه د لسو (عَشْرَة) مقدار مراد يږي، او د صاحبينو په نېز له دې څخه ټوله ژوند مراد يږي، او دا قسم به د ټوله عمر لپاره وي. ځکه چي د داسي جمع لپاره له دې څخه کم بل معهود او متعين مقدار نسته (لهذا که حالف په ټوله عمر کي د فلان سره خبري وکړي، نو د صاحبينو په نېز حانث کيږي، لېکن دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز تر لسو جمعويالو وروسته نه حانث کيږي).

(۴)... که يو څوک خپل غلام ته ووايي: إِنْ خَدَمْتَنِي أَيَّامًا كَثِيرَةً فَأَنْتَ حُرٌّ، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز له اَيامًا كَثِيرَةً څخه لاس ورځي مراد يږي، ځکه چي لس هغه اکثر مقدار دی کوم ته چي د اَيام لفظ شامل يږي، او د صاحبينو په نېز له دې څخه اووه (۷) ورځي مراد يږي، ځکه چي اوونۍ (هفته) ټوله اووه ورځي ده، او له يوې اونۍ (هفتې) څخه وروسته بله اونۍ (هفته) شروع کيږي، يعني تريوې اونۍ وروسته بيز ته هغه اونۍ تکرار يږي (مثلاً د جمعې له ورځي څخه اووه ورځي وروسته بله د جمعې ورځ راگرځي، همدارنگه له شنبې څخه وروسته بله شنبه راگرځي)، لنډه دا چي ټوله ورځي اووه دي، نو ځکه به اووه ورځي مراد يږي، او داوو ورځو په خدمت سره به غلام آزاد يږي.

ها! که هغه په فارسي ژبه سره قسم واخلي او داسي ووايي "اگر مرا روز بسیار خدمت کنی تو آزاد شدی"، نو په دې صورت کي دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز هم له دې څخه اووه ورځي مراد يږي؛ ځکه چي په فارسي ژبه کي د "روز" لفظ مفرد استعمال يږي، د عربي په څير جمع نه استعمال يږي، نو ځکه به په فارسي ژبه کي له دې لفظ "بسیار روز" څخه د اونۍ اووه ورځي مراد يږي، او داوو (۷) ورځو په خدمت سره به غلام آزاد يږي. فقط والله أعلم وعلیه اتم.

بَابُ الْيَمِينِ فِي الْعِتْقِ وَالطَّلَاقِ

(دا) باب د آزادۍ او طلاق په هکله د قسم اخيستلو
(په بيان کې) دی

تشریح: له بيع او شراء څخه ددې باب دمخکي کولو وجه داده چي دبيع او شراء په نسبت په عتق او طلاق کي يمين کثير الوقوع دی. او کوم شی چي کثير الوقوع وي. هغه ته اهمیت ورکول کيږي او مخکي بيانول کيږي. نو په دې وجه صاحب د هدايې دا باب مخکي بيان کړی دی. (غنايه)

عتق يا طلاق د هلك پر ولادت معلق كول

وَمَنْ قَالَ لِمَرْأَتِهِ: إِذَا وَلَدْتَ وَلَدًا فَأَنْتِ طَالِقٌ أَوْ خَوْكٌ چي خپلي ښځي ته ووايي: که چيري ته هلك وزېږوي. نو ته اېر ما طلاقه يې فَوَلَدْتُ وَلَدًا مَيْتًا بيا هغې پر هلك وزېږوي طَلَّقْتُ نوهغه طلاقيري وَكَذَلِكَ إِذَا قَالَ لِمَتِّهِمْ: إِذَا وَلَدْتَ وَلَدًا فَأَنْتِ حُرٌّ أَوْ همدارنگه که هغه خپلي مينځي ته ووايي: که چيري ته هلك وزېږوي. نو ته آزاده يې ايا مينځه پر هلك وزېږوي. نو مينځه هم آزاديږي اِلَّا أَنَّ التَّوَجُّدَ مَوْلُودٌ ځکه چي دغه موجود بچي احقيقتاً پيدا سوي دی ايمني دغه پر هلك هم په حقيقت کي مولود شمارل کيږي. داسي نه ده چي هغه گرسره مولود نه دی اِفَيَكُونُ وَلَدًا حَقِيقَةً نو ځکه به هغه حقيقتاً وَلَدٌ وي وَيُسْتَبَي بِهِنَّ الْعُرْفُ او په عرف کي اهم اهغه ته وَلَدٌ ويل کيږي وَيُعْتَبَرُ وَلَدًا فِي الشَّرْعِ او په شريعت کي هم د وَلَدٌ اعتبار ورکول کيږي حَتَّى تَنْقُضَ بِهِ الْعِدَّةَ تر دې چي په هغه سره عدت پوره کيږي وَالِدٌ مُبْعَدٌ لِنَفْسٍ او تر هغه وروسته راتلونکي وينه دنفاس وينه ده وَأُمُّهُ أُمُّ وَلَدٍ لَهْ او د هغه مور د مالک أم ولده فَتَحَقَّقَ الشَّرْطُ نو ا د طلاق او عتق ا شرط ثابت او موجود اسو وَهُوَ وَلَادَةُ الْوَلَدِ او هغه د هلك ولادت او زېږول ادي انو ځکه به ښځه طلاقيري. او مينځه به آزاديږي ا وَلَوْ قَالَ: إِذَا وَلَدْتَ وَلَدًا فَهُوَ حُرٌّ او که اهغه خپلي مينځي ته ا ووايي: کله چي ته هلك وزېږوي. نو هغه آزادي فَوَلَدْتُ وَلَدًا مَيْتًا او هغې پر هلك وزېږوي ثُمَّ

آخَرًا حَيًّا ترهغه وروسته يې ژوندی هلك وزېږوي عَتَقَ النِّعْمَ وَخَدَّاهُ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ * نو دامام صاحب رَحْمَهُ الله په نهزيوازي ژوندی هلك آزادېږي وَكَالَا: لَا يُعْتَقُ وَاحِدٌ مِنْهُمَا او صاحبين رَحْمَهُمَا الله فرمايي: چي له دوی څخه يو هلك اهم انه آزادېږي انه ژوندی هلك. او نه مړ هلك لَا يَكُنُ الشَّرْطُ قَدْ تَحَقَّقَ بِوَلَادَةِ النِّسْتِ عَلَى مَا بَيَّنَّا ځكه چي دمړ هلك په پيدا كېدلو سره شرط پوره سو. لكه اوس اچي موږ بيان كړه فَيَنْخَلُّ الْيَمِينُ إِلَّا إِلَى جَزَاءٍ نو قسم به له جزاء څخه بغير واقع سي لَا أَنَّ النِّسْتِ لَيْسَ بِمَخْلٍ لِلْحُرِّيَّةِ ځكه چي مړ بچي د حریت او آزادېدلو محل نه دی وَهِيَ الْجَزَاءُ او همدغه حریت جزاء ده وَلَا بَيِّنَ حَنِيفَةَ: أَنَّ مُطْلَقَ اسْمِ الْوَلَدِ مُقَيَّدٌ بِوَصْفِ الْحَيَاةِ او دامام صاحب رَحْمَهُ الله دليل دا دی: چي مطلق د ولد نوم د ژوند په وصف سره مقيد دی ايمني له مطلق وكد څخه دلته ژوندی وكد مراد دی لِأَنَّهُ قَصْدُ اثْبَاتِ الْحُرِّيَّةِ جَزَاءً ځكه چي حالف د جزاء په توگه ذهغه د حریت ثابتولو اراده كړې ده وَهِيَ قُوَّةٌ حُكْمِيَّةٌ تَظْهَرُ فِي دَفْعِ تَسْلُطِ الْغَيْرِ او حریت داسي حكمي او شرعي ا قوت دی چي د غير ا مالک او تسلط په دفع كولو كي ښكاره كيږي ايمني آزادي يو داسي شرعي قوت كوم چي د بل چا (مالك) تسلط دفع كوي وَلَا تَثْبُتُ فِي النِّسْتِ البكن ا په مړه بچي كي دا قوت ثابتېدای نه سي فَيَتَقَيَّدُ بِوَصْفِ الْحَيَاةِ نو ځكه به دا اسم الولد او ژوند په وصف سره متصف كيږي ايمني نو ځكه به له وكد څخه ژوندی وكد مراد وي أَفْصَارُ كَمَا إِذَا قَالَ: إِذَا وَلَدْتُ وَلَدًا حَيًّا نو ا د حالف كلام ا به داسي وي لكه هغه چي ادا ډول اويلي وي: كله چي ته ژوندی هلك وزېږوي انو ته آزاده يې ا بِخِلَافِ جَزَاءِ الطَّلَاقِ وَحُرِّيَّةِ الْأُمِّ په خلاف د طلاق او دام ولد د حریت د جزاء لِأَنَّهُ لَا يَصْلُحُ مُقَيَّدًا ځكه چي دا جزاء مقيد جوړېدلو صلاحيت نه لري ايمني د مقيد جوړېدلو تقاضا نه كوي ا.

اللغات: ﴿تَنْقِصُونَ﴾ د انفعال مضارع ده: ختمېدل، پوره كېدل. ﴿عَتَقَ﴾ د ضرب ماضي ده:

آزادېدل. ﴿حُرِّيَّةٌ﴾ آزادي. ﴿إِثْبَاتٌ﴾ د افعال مصدر دی: ثابتول.

تشریح: په دې عبارت كي دوي مسئلې بيان سوي دي:

(۱)... که یو سړی خپلي ښځې ته ووايي: "که چیرې تاهلک وزېږوي (یعني که چیرې ستا څخه نرېچې پیدا سو، نو ته پر ماطلاقه یې"، یا خپلي مینځې ته ووايي: "که چیرې تاهلک وزېږوي، نو ته آزاده یې" بیا ښځې یا مینځې مړ هلک وزېږي (یعني هلک مړ پیدا سو)، نو ښځه طلاقېږي، او مینځه آزادېږي ځکه چې شرط دهلک زېږول (ولادت) وو، او هغه موجود سو، او پاته سوه دهلک د ژوند یا مرګ مسئله نو دا په هلک کې یو وصف دی، او وصف مشروط نه وو (یعني دې سړي د وژند او مرګ شرط لګولی نه وو، فقط دهلک شرط یې لګولی وو)، نو ځکه به د مړه هلک په پیدا کېدلو سره هم شرط ثابتېږي، ځکه چې دا مړ هلک په حقیقت کې هم وکړ او بچي دی، او په عرف کې هم هغه ته وکړ وایي، او شریعت هم هغه وکړ شمارلی دی، همدا وجه ده چې دهغه په ولادت سره د مور عدت پوره کېږي، او دهغه تر ولادت وروسته راتلونکي وینې ته د نفاس وینه وایي، او مینځه د مړه بچي په زېږولو سره د خپل مالک أم ولد ګرځي، لهذا کله چې په دې ټولو حوالو سره د دې هلک ولدیت (بچي کېدل) تام او بشپړ دی، نو ښکاره خبره ده چې اوس به هغه شی هم ثابتېږي کوم چې د دې شرط (مړه بچي) جزاء ده، چې هغه طلاق او آزادي ده.

(۲)... که مالک خپلي مینځې ته ووايي: "که چیرې ته هلک وزېږوي، نو هغه هلک آزاد دی"، بیا دا مینځه له یو حمل څخه دوه هلکان وزېږوي، او په هغو کې یو مړ وي، او بل ژوندی وي، نو دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز ژوندی هلک آزادېږي، صاحبین رَحْمَتُ اللهِ فرمایي چې یو هلک هم نه آزادېږي، ځکه چې شرط د مړه بچي په پیدا کېدلو سره ثابت سو، او څرنګه چې مړ بچي د حریت (آزادي) اهل نه دی، نو ځکه پر هغه آزادي واقع کېدای نه سي، او د دویم بچي سره شرط متعلق نه سو، او قسم له جزاء څخه بغیر واقع سو، نو ځکه به قسم باطلېږي.

وَأَبْنُ حَنِيفَةَ إِنْ خ: دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ دلیل دادی چې په دې مسئله کې د وکړ لفظ مطلق دی، لېکن دلالة الحال ته او د حالف قول ته په کتلو سره په هغه کې د ژوند وصف (حیات) مقصود دی، ځکه چې حالف په هغه بچي کې د حریت او آزادي اثبات جزاء ګرځولې ده، او جزاء (آزادي) یو شرعي قوت دی چې هغه په یو محل کې ثابتېږي او له هغه محل څخه د غیر تسلط لیري کوي، او ښکاره خبره دا چې دا قوت په ژوندي هلک کې شاملېږي، په مړه هلک کې نه ثابتېږي، نو ځکه د حالف په کلام او مقصد کې په غور کولو سره په هغه بچي کې د ژوند وصف مقصود او ملحوظ دي، لهذا کوم بچي چې ژوندی وي، هغه به آزادېږي، او دا به داسي وي لکه مالک چې إِذَا وَلَدَتْ حَيًّا وَيَلِي وَي، او ښکاره خبره ده چې کله مالک د حَيًّا (ژوندي بچي) قید لګولی وي، نو ژوندی بچي به آزادېږي، همداسې به دلته هم ژوندی بچي آزادېږي.

ددې په خلاف په اوله مسئله کي چي کومه جزاء ده. هغه د بنځي طلاق دی. یا د مینځي حریت دی. او دا دواړه شيان د شرط په موجودېدلو سره يعني د بچي (هلوک) په ولادت سره موجودیږي. هغه که بچي ژوندی وي یا مړ وي. ځکه چي په هغه مسئله کي د بچي د ژوند یا مرگ سره د جزاء هيڅ تعلق نسته.

که یو څوک ووايي چي زما اول یا آخري غلام آزاد دی؟ (حکم او اختلاف)

وَإِذَا قَالَ: أَوْلَ عِبْدَ أَشْتَرِيهِ فَهُوَ حُرٌّ او که ایو څوک اووايي: کوم غلام چي اول زه رانیسم. نو هغه آزاد دی فَاشْتَرَى عَبْدًا بیا هغه یو غلام رانیسي عَتَقَ نو هغه آزادیږي لَأَنَّ الْأَوَّلَ اسْمٌ لِفَرْدٍ سَابِقٍ ځکه چي "اول" مخکي فرد ته وایي فَإِنْ اشْتَرَى عَبْدَيْنِ مَعًا او که چیري هغه دوه غلامان یو ځای رانیسي ثُمَّ آخَرَ بیا بل غلام رانیسي لَمْ يُعْتَقْ وَاحِدٌ مِنْهُمَا نو له دوی څخه یو غلام اهم انه آزادیږي لَا نَعْدَامِ التَّفَرُّدِ فِي الْأَوَّلَيْنِ وَالسَّبَقِ فِي الثَّلَاثِ ځکه چي په اولو دوو غلامانو کي یوازي والي افردي والی انسته او په دریم غلام کي مخکي والي نسته فَانْعَدَمَتِ الْأَوَّلِيَّةُ نو ځکه اول والي معدوم سو ایعني په هغه کي اول والي ثابت نه سو. نو ځکه به یو غلام هم نه آزادیږي وَإِنْ قَالَ: أَوْلَ عِبْدَ أَشْتَرِيهِ وَحَدًا فَهُوَ حُرٌّ او که ووايي: کوم غلام چي زه اول یوازي رانیسم. نو هغه آزاد دی عَتَقَ الثَّلَاثُ نو په دې صورت کي ادریم غلام آزادیږي لَأَنَّهُ يُرَادُ بِهِ التَّفَرُّدُ فِي حَالَةِ الشَّرَاءِ ځکه چي په دې جملې سره د شراء په حالت کي تفرد مرادیږي لَأَنَّ وَحْدَهُ لِلْحَالِ لُغَةً ځکه چي په لغت کي وَحْدَهُ د حال لپاره ده ایعني په دې لفظ "وحده" سره د رانیولو په حال کي یوازي والي مرادیږي وَالثَّلَاثُ سَابِقٌ فِي هَذَا الْوَصْفِ او دریم غلام په دې صفت افردي کي مخکي دی وَإِنْ قَالَ: آخِرُ عِبْدَ أَشْتَرِيهِ فَهُوَ حُرٌّ او که هغه ووايي: کوم غلام چي زه آخري رانیسم. نو هغه آزاد دی فَاشْتَرَى عَبْدًا مَّاكَ بیا داسې یو غلام رانیسي او بیا داسې امر سي لَمْ يُعْتَقْ نو هغه غلام نه آزادیږي لَأَنَّ الْآخِرَ اسْمٌ لِفَرْدٍ لَا جِقَ ځکه چي آخروروستني آخريني افردي ته وایي وَلَا سَابِقٌ لَهُ او دلته اتر هغه مخکني غلام نسته ایعني تردې غلام مخکي بل هيڅ غلام نسته چي دا غلام وروسته او آخرو وهرځي أَفَلَا يَكُونُ أَحَقُّ نو ځکه به وروستنی آخريني انه وي وَلَوْ اشْتَرَى عَبْدًا ثُمَّ عَبْدًا ثُمَّ مَّاكَ او که داسې یو غلام رانیسي بیا ابل ا

غلام رانيسي بيا مړ سي عَتَقَ الْاَخَرُ نو دا بل ادويم غلام آزاديږي لِأَنَّهُ فَرَّدَ لِحَقِّ حُكْمِهِ چي دا غلام وروستنی آخرينی افردي فَاتَّصَفَ بِالْاِخْرِيَّةِ نو حُكْمُهُ به دا غلام د آخر والي په وصف سره متصف وي وَيُعْتَقُ يَوْمَ اشْتَرَاهُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ ۞ حَتَّى يُعْتَبَرَ مِنْ جَمِيعِ النَّبَالِ او دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز به دا غلام په هغه ورځ آزاديږي په کومه ورځ چي مالک هغه رانيولی وي، تر دې چي اد مالک له ټوله مال څخه به د هغه د آزادۍ او عتق اعتبار کيږي ايمني د مړه سوي مالک له ټوله مال څخه به آزاديږي ا وَقَالَ: يُعْتَقُ يَوْمَ مَاكَ حَتَّى يُعْتَبَرَ مِنَ الثُّلُثِ او صاحبين رَحْمَتُهُمَا الله فرمايي: چي په کومه ورځ مالک مړ سي په هغه ورځ به آزاديږي. تر دې چي اد مالک د مال له دريمي حصې څخه به د هغه د آزادۍ اعتبار کيږي لِأَنَّ الْاِخْرِيَّةَ لَا تَنْتَبِهُ إِلَّا بَعْدَ مَرْتَبَاءٍ غَيْرِهِ بَعْدَهُ حُكْمُهُ چي د هغه په حق کي آخر والي هغه وخت ثابتيږي کله چي تر هغه وروسته بل غلام رانيول سوی نه وي وَذَلِكَ يَتَحَقَّقُ بِالنُّوْتِ او دا "نه رانيول" د مالک په مرگ سره ثابتيږي فَكَانَ الشَّرْطُ مُتَحَقِّقًا عِنْدَ النُّوْتِ نو د آزادۍ شرط به هم د مالک د مرگ په وخت کي ثابتيږي فَيَقْتَصِرُ عَلَيْهِ او آزادي به اد هغه ا پر منحصر کيږي وَلِأَنَّ حَنِيفَةَ: أَنَّ النُّوْتُ مُعَرَّفٌ دامام صاحب دليل دادی: چي اد مالک ا په مرگ سره دا معلومه سوه چي همدا ادويم رانيول سوی غلام آخري غلام دی فَأَمَّا الْإِصَافَةُ بِالْاِخْرِيَّةِ فَبَيْنَ وَقْتُ الشِّرَاءِ او کوم چي په آخر والي سره د دې غلام متصف کېدل دي، نو هغه درانيولو له وخت څخه دي ايمني دا غلام درانيولو له وخت څخه د آخر کېدلو او آخريت په صفت سره متصف سوا فَيُثَبِّتُ مُسْتَنَدًا نو حُكْمُهُ به آزادي درانيولو د وخت و طرف ته منسوب کېدونکي ثابتيږي ايمني نو حُكْمُهُ به درانيولو د ورځي و طرف ته د دې غلام د آزادېدلو نسبت کيږي ا وَعَلَى هَذَا الْخِلَافِ تَغْلِيْقُ الطَّلَاقِ الثَّلَاثِ بِهِ او پر همدغه په آخر والي آخريت اسره د درنو طلاقونو معلق کول اهم ادي وَفَائِدَتُهُ تَقْهَرُ جَزَائِنَ الْإِثْبَاتِ وَعَدَمَهُ چي د هغه فايده د ميراث په جاري کېدلو يانه جاري کېدلو ښکاره کيږي.

اللفات: ﴿فَرَّدَ﴾ يوازي، يو کس. ﴿سَابِقَ﴾ مخکني، مخکي والا. ﴿لِحَقِّ﴾ وروستنی (وروسته راتلونکی). آخريني (چي تر هغه مخکي بل شی وي). ﴿إِثْبَاتَ﴾ ميراث.

تشرېح: په دې عبارت کي د عتق او آزادۍ په هکله څو مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که يو سړی ووايي: "کوم غلام چي زه اول رانيسم. هغه آزاد دی". بيا هغه يو غلام رانيسي. نو ښکاره خبره ده چي هغه به آزادېږي، ځکه چي د "اول" لفظ د "مخکي کېدونکي" په معنی سره دی. ځکه کوم شی چي اول وي هغه تر ټولو مخکي وي (او شرط د اول غلام آزادول دي). نو ځکه به د شرط په موجودېدلو سره دا غلام آزادېږي. لېکن که داسې پريوه ځای دوه غلامان رانيسي او بيا يو غلام رانيسي. نو اوس يو غلام هم نه آزادېږي، ځکه چي په اول غلام کي "مخکي والي" او "تفرد" دواړه شيان نسته، او په درېم غلام کي که څه هم "تفرد" نسته. يعني که څه هم هغه يوازې او تنها رانيول سوی دی. لېکن په هغه کي اوليت او مخکي والي نسته، حالانکي په "أَوَّلُ عَبْدٍ اشْتَرَيْتَهُ..." کي په شرط (آزادي) کي دننه اوليت او مخکي والي شرط وو. او هغه شرط موجود نه سو. نو ځکه کي د آزادۍ او حریت شرط موجود نه سو، او کله چي د آزادۍ شرط موجود نه سو، نو آزادي او حریت به څرنگه ثابت سي!.

ها! که هغه مالک "أَوَّلُ عَبْدٍ وَحْدَهُ اشْتَرَيْتَهُ..." ويلي وي. نو تر دوو غلامانو وروسته چي هغه کوم درېم غلام يوازې او تنها رانيسي، هغه آزادېږي، ځکه چي وَحْدَهُ په لغت کي د حال لپاره راځي. او په دې سره تفرد في الشراء مرادېږي، او څرنگه چي د درېم غلام په شراء (رانيولو) کي منفرد او يوازې دی، نو ځکه په هغه کي د آزادۍ او حریت شرط موجود سو. په دې وجه به هغه آزادېږي.

(۲)... که يو څوک ووايي: "کوم غلام چي زه آخري رانيسم. هغه آزاد دی"، بيا داسې (مالک) يو غلام رانيسي او تر دې وروسته مالک مړ سي. نو دا رانيول سوی غلام نه آزادېږي، ځکه چي آخري و هغه شي ته وايي کوم چي لاحق وي يعني چي تر هغه مخکي کم از کم يوبل شی هم وي. او دلته فقط يو غلام موجود دی. او تر هغه مخکي بل هيڅ غلام نسته. نو ځکه به دا غلام لاحق او آخري نه وي او نه به آزادېږي.

ها! که مالک د يوه غلام تر رانيولو وروسته بل غلام رانيسي او بيا مالک مړ سي. نو د درېم (آخري) غلام لاحق دی او آزادېږي، ځکه چي تر هغه مخکي يو غلام موجود دی؛ پاته سوه د مسئلې چي دا غلام به له کومي ورځي څخه آزاد شمارل کېږي؟ نو په دې هکله د احنافو اختلاف دی. دامام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېز دا غلام له هغه ورځي څخه آزاد شمارل کېږي په کومه ورځ چي دغه سړي (مالک) هغه رانيولی دی که څه هم د دې عتق (آزادۍ) ثمر د مالک تر مړگ وروسته پر غلام ښکاره کېږي. او دا عتق به د مالک له ټوله مال څخه معتبر وي (يعني د مالک له ټوله مال څخه به دا غلام

آزادېږي)، او د صاحبينو رَجْنَهْا الله په نېز چي په کومه ورځ مالک مړ سي. له هغه ورځي څخه غلام زاد شمارل کيږي. او په همدې وجهي به ددې غلام عتق د مالک له ثلث المال (د مال له دريمي حصې) څخه معتبر وي. او که د مالک د مال دريمه حصه د هغه لپاره ناکافي وي (يعني د مالک د مال دريمه حصه د غلام د قيمت په اندازه نه وي)، نو ما بقي قيمت به د غلام پر ذمه دين (قرض) وي چي هغه به غلام گټي او د مالک وارثانو ته به يې ورکوي.

د صاحبينو دليل: په دويمه مسئله کي د صاحبينو رَجْنَهْا الله دليل دادی چي دلته دعتق شرط "آخر عَبدٍ..." (آخري غلام) دی. او ددې غلام آخري والي هغه وخت ثابتيږي کله چي مالک ترده وروسته بل غلام نه رانيسي. او د مالک بل غلام نه رانيول د مالک په مرگ سره ثابتيږي. ځکه چي تر مرگ مخکي د مالک د رانيولو احتمال سته (چي کېدای سي مالک به بل غلام هم رانيسي). نو ځکه به د "آخر عَبدٍ" والا شرط د مالک د مرگ په وخت کي ثابتيږي او عتق به د مالک پر مرگ موقوف وي. يعني تر مرگ لږ مخکي (د زنکندن په حالت کي) به دا غلام آزادېږي. او په دې حالت کي د مالک دهر مال سره د وارثانو حق متعلق کيږي. نو ځکه به د مال له دريمي حصې څخه د هغه آزادي معتبره وي (يعني د مالک د مال له دريمي حصې څخه به دا غلام آزادېږي).

د امام صاحب دليل: دادی چي ددې غلام تر رانيولو وروسته د مالک په مرگ سره دا خبره ښکاره سوه چي همدا آخري غلام دی او د رانيولو له وخت څخه دا غلام د آخرت (آخر والي) په صفت سره متصف دی. لېکن تر مرگ مخکي د هغه آخر والي قطعي او يقيني نه وو. نو ځکه موږ د هغه د آزادي اثر د مالک تر مرگه پوري مؤخر کړی. لېک کله چي واقعاً مالک تر هغه وروسته بل غلام نه رانيوی او مړ سو. نو ځکه به دا غلام په يقيني توگه د رانيولو (شراء) له وخت څخه آخري غلام وي. او له هغه وخت څخه به آزاد شمارل کيږي. او څرنگه چي د رانيولو په وخت کي مالک صحيح سالم وو. نو ځکه به له ټوله مال څخه د غلام آزادي معتبره وي (او د مالک له ټوله مال څخه به دا غلام آزادېږي).

وعلى هذا الخلاف إلخ: ددې حاصل دادی چي که يو سړی داسي ويلي وي: "زه چي آخري د کومي ښځي سره نکاح وکړم. هغې ته ثلاثاً طلاق دی". بيا هغه د يوې ښځي سره نکاح وکړي. تر دې وروسته د بلې ښځي سره نکاح وکړي او بيا مړ سي. نو د صاحبينو رَجْنَهْا الله په نېز دا دويمه ښځه د خاوند د مرگ په وخت کي طلاقېږي او د ميراث مستحقه به وي. لېکن د امام صاحب رَجْنَهْا الله په نېز د نکاح له وخت څخه طلاقېږي. نو په دې وجه به د ميراث مستحقه هم نه وي.

د معلق عتق (آزادی) یو خو مثالونه

وَمَنْ قَالَ: كُلُّ عَمْدٍ بَشَرٌ يُولَدُ فَلَانَةٌ فَهُوَ حُرٌّ او څوک چي ووايي: هر هغه غلام کوم چي ماته د
 فلانی بنځي ادبچي ازېرولو زيری راکړې اچي هغې بچي وزېروى انو هغه آزاد دی فَبَشْرَةٍ ثَلَاثَةٍ
مُتَّفِقِينَ بيا درې غلامانو هغه ته جلا. جلا زيری ورکړی عَتَقَ الْأَوَّلُ نو اول غلام آزاديږي بِأَنَّ
الْبَشَارَةَ اسْمٌ لِّخَبَرٍ يُغَيِّرُ بَشَرَةَ الْوَجْهِ ځکه چي بشارت ازيری اداسي خبر نوم دی کوم چي د مخ
 رنگ بدل کړي وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ سَائِرًا بِالْعُرْفِ الېکن | په عرف کي ددې ”خوشالونکي کېدل“ شرط
 دي ايمني دا خبر به په عرف کي خوشحاله کونکی شمارل کيږي. ځکه چي همدا د زيری تعريف
 دی | وَهَذَا إِنَّمَا يَتَحَقَّقُ مِنَ الْأَوَّلِ او دا دمخ رنگ بدلېدل فقط په اول خبر ورکونکي اول غلام اسره
 ثابتيږي وَإِنْ يَشْرُوهُ مَعًا او که درې سره غلامان پريوه ځای هغه ته زيری ورکړي عَتَقُوا نو ټوله
 آزاديږي لِأَنَّهَا تَحَقَّقَتْ مِنَ الْكُلِّ ځکه چي بشارت ازيری اله ټولو څخه ثابت سو وَلَوْ قَالَ: إِنْ
اشْتَرَيْتُ فَلَانًا فَهُوَ حُرٌّ او که چيري ايو سړی داسي اووايي: که چيري زه فلانکی اغلام اړانيسم. نو
 هغه آزاد دی فَاشْتَرَا يَتَوَى بِهِ كَفَّارَةً يَمِينِهِ بيا داسړی هغه غلام رانيسي او ادهغه په رانيولو سره د
 خپل كفارة يمين اداء کولو نيت وکړي لَمْ يُجْزَءْ نو دا دهغه اد كفارې | لپاره کافي نه دی ايمني
 په داسي کولو سره دهغه كفاره نه اداء کيږي | لِأَنَّ الشَّرْطَ قِرَاءُ النَّيَّةِ بِعِلَّةِ الْعِتْقِ وَهِيَ الْيَمِينُ ځکه
 چي اد كفارې د اداء کېدلو لپاره اد عتق د علت يعني د يمين سره د نيت متصل کېدل شرط دي
فَأَمَّا الشِّرَاءُ فَشَرْطُهُ او کوم چي شراء اړانيول دي. نو هغه د عتق شرط دی وَإِنْ اشْتَرَى أَبَاهُ يَتَوَى عَنْ
كَفَّارَةِ يَمِينِهِ او که داسړی خپل پلار رانيسي او ا په هغه سره د خپل كفارة يمين اداء کولو ا
 نيت وکړي أَجْزَاءُ عِنْدَكَ نوزموږ په نېز دهغه لپاره دا کافي دی ايمني په دې سره دهغه كفارة يمين
 اداء کيږي | خِلَافَ الزُّوْفِ وَالشَّافِعِيِّ په خلاف د امام زفر او امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ اد دوی په نېز په دې
 صورت کي كفاره نه اداء کيږي | لَهُمَا: أَنَّ الشَّرْطَ الْعِتْقُ ددوی دليل دادی: چي شراء اړانيول
 د عتق شرط دی فَأَمَّا الْعِلَّةُ فَهِيَ الْقَرَابَةُ او کوم چي علت دی. نو هغه قرابت دی وَهَذَا لِأَنَّ الشِّرَاءَ

إِشْتَاكَ الْمِلْكِ أَوْ دَا حُكَّهُ چي شراء د ملكيت ثابتول دي وَالْإِعْتَاقُ إِذَا لَمْ يَكُنْ او إعتاق آزادول ا د ملكيت زائلول او ختمول ادي وَيَبْتِنُهُمَا مُنَاقَاةٌ او په ثابتولو او زائلولو كي منافات دی وَلَنَا: أَنَّ شِرَاءَ الْقَرِيبِ إِعْتَاقٌ او زموږ دليل دا دی: چي دخپل قريب رانيول إعتاق دی لِقَوْلِهِ ﷺ: ١ لَنْ يَجُزِيَ وَلَدٌ وَالِدَهُ إِلَّا أَنْ يَجِدَهُ مَبْلُوكًا فَيَشْتَرِيهِ فَيُعْتِقَهُ حُكَّهُ چي نبي ﷺ فرمايلي دي: هيڅ بچی خپل پلار ته اتر دې غوره ابدله ورکولای نه سي خودا چي هغه خپل پلار ديو چا غلام ومومي. بيا هغه رانيسي او آزاديې کړي جَعَلَ نَفْسَ الشِّرَاءِ إِعْتَاقًا ا په دې حديث كي انبي ﷺ نفس شراء اخودي رانيول إعتاق گرځولی دی لِأَنَّهُ لَا يُشْتَرِطُ غَيْرُهُ حُكَّهُ چي ا په دې حديث كي اله شراء څخه بغير ابل ا شرط لگېدلی نه دي فَصَارَ تَطْيِيرُ قَوْلِهِ: سَقَاةٌ فَأَزْوَاهُ نو دا اشرء د إعتاق علت گرځېدل ا دې قول سره مشابه سو: سَقَاةٌ فَأَزْوَاهُ ايمني فلانكي سړي وبل سړي ته اوبه ورکړې او هغه يې اوبه کړې ا وَلَوْ اشْتَرَى أُمُّو وَلَدَهُ او که هغه خپل ام ولد ا دکفاري په نيت سره رانيسي لَمْ يَجُزْهُ نو دا د هغه لپاره کافي نه دي وَمَعْنَى هَذِهِ السَّأَلَةِ: أَنْ يَقُولَ لِمَنْ قَدْ اسْتَوْلَدَهَا بِالْكَافِرِ: إِنَّ اشْتَرَيْتَكَ فَأَنْتَ حُرٌّ عَنْ كَفَّارَةِ يَمِينِي او د دې مسئلې مطلب دا دی: چي داسې يو داسي مينځي ته چي هغه يې دنکاح په ذريعه ام ولد جوړه کړې وي، ووايي: که چيري زه تارانيسم نو ته زما له كفاره يمين څخه آزاده يې ثُمَّ اشْتَرَاهَا بيا دا سړي هغه مينځه رانيسي فَإِنَّهَا تُفْتَقُ نو هغه آزاديږي لِوُجُودِ الشَّرْطِ حُكَّهُ چي شرط موجود سو وَلَا يُجْزِيهِ عَنِ الْكَفَّارَةِ الْهَكَنَ اله كفاري څخه نه کافي کيږي بَلْ هُوَ حُرٌّ بِهَا مُسْتَحَقَّةٌ بِالْاِسْتِيلَادِ حُكَّهُ چي دهغې آزادي په استيلا د ام ولد جوړېدلو سره مستحقه سوې ده ا مطلب دا چي دا مينځه د ام ولد کېدلو په وجه د آزادي مستحقه سوې ده فَلَا تُصَافُ إِلَى الْيَمِينِ مِنْ كُلِّ وَجْهٍ نو حُكَّهُ به د ا كفاره ا يمين و طرف ته ا دهغې آزادي من كل وجه ا په هر اعتبار سره ا نه منسوب کيږي بِخِلَافِ مَا إِذَا قَالَ لِقَوْلِهِ: إِنَّ اشْتَرَيْتَكَ فَأَنْتَ حُرٌّ عَنْ كَفَّارَةِ يَمِينِي په خلاف دهغه صورت كله چي هغه خالص مينځي ته ووايي: که چيري زه تارانيسم، نو ته زما له كفاره يمين څخه آزاده يې حَيْثُ يُجْزِيهِ عَنْهَا

اَشْتَرَاهَا نو دا مينځه له كفاري څخه كافي كيږي او كفاره په اداء كيږي ا كله چي دا سړي هغه رانيسي لَكِنْ حُرِّيَّتَهَا غَيْرُ مُسْتَحَقَّةٍ بِجِهَةِ اُخْرَى ځكه چي دهغې آزادي په يوبله وجه سره مستحقه سوې نه ده. فَلَمْ يَخْتَلِ الْإِضَافَةُ إِلَى الْيَمِينِ نو ځكه به دا كفاره ايمين و طرف ته د حریت په نسبت كولو كي خلل نه راځي وَقَدْ قَارَتْهُ النَّيَّةُ حال دا دی چي د شراء اړانيولو اسره د كفاري نيت اهم متصل سوی دی.

اللغات: ﴿بَشَّرَنِي﴾ د تفعیل ماضی ده: زیری ور کول، خوشخبري ور کول، ﴿مُتَفَرِّقِينَ﴾ د تفعیل جمع اسم فاعل دی: جلا جلا (عليه عليه)، ﴿يَشْرُوهُ﴾ د څرمني لوړه حصه (دانساني پوست سر پر نه برخه، د پوست ښکاره حصه)، مراد ځني دمخ او څيري رنگ دی، ﴿سَارَّ﴾ د نصر اسم فاعل دی: خوشحاله کونکی، خوشالونکی، ﴿إِزَالَةً﴾ د افعال مصدر دی: ليري کول، ختمول، ﴿لَنْ يَجْزِيَ﴾ د ضرب له باب څخه د مضارع صيغه ده، په شروع کي يې لَنْ ناصبه راغلی دی کوم چي د نفی او استقبال فايده ورکوي: بدله ور کول، جزاء ور کول، ﴿سَقَاهُ﴾ د ضرب له باب څخه د ماضي صيغه ده، سَقَى يَسْقِي سَقِيًّا: اوبه په چينبل، اوبه ور کول، ﴿أَزَوَاهُ﴾ د افعال ماضي ده: اېول، سېر اېول، ﴿اسْتَوْلَدَ﴾ د استفعال ماضي ده: اُم ولد جوول، ﴿قَتَلَهُ﴾ خالص ميتځه (په هر اعتبار سره مملوکه مينځه، چي هغه نه اُم ولد وي، او نه مدبره او مكاتبه وي).

تشریح: په دې عبارت کي د عتق او آزادی په هکله خلور مسئلې ذکر سوي دي، چي هغه به انشاء الله د مصنف د ترتيب مطابق ستاسي مخته بيان سي:

(۱)... که يو سړی ووايي: "زما هر غلام چي ما ته زما د فلانکۍ ښځي د بچي پيدا کېدلو زېری را کړې، هغه آزاد دی"، تر دې وروسته درې غلامان په متفرقه توگه هغه ته زېری ورکړي (چي ستاد فلانکۍ ښځي بچي پيدا سو)، يعني يو غلام زېری ورکړي، بيا دويم غلام زېری ورکړي، بيا دريم غلام زېری ورکړي، نو کوم غلام چي اول زېری ورکړی وي هغه آزادېږي، ځکه چي بشارت (زېری) هغه خبر ته وايي چي په هغه سره دمخ رنگ بدل سي او سامع (اورېدونکی) په هغه سره په جوش کي راسي او خوشحاله سي، له همدې وجهي دا شرط لگول سوی دی چي زېری به داسي خبر وي چي هغه په عرف کي خوشحاله کونکی خبر شمارل كيږي، او څرنگه چي دانسان خوشالېدل او دهغه دمخ رنگ بدلېدل د اول خبر ور کونکي په خبر سره ثابتېږي، نو ځکه به اول خبر ور کونکی غلام آزادېږي. ها! که دوی ټوله پريوه ځای او په يوه آواز سره د زېری ورکړي، نو ټوله آزادېږي، ځکه چي په دې صورت کي د ټولو له طرفه بشارت (زېری) متحقق او صادر سو.

(٢)... دريمه مسئله داده که يو سړی داسي ووايي: "که چيري زه فلانکی غلام رانيسم. نو هغه آزاد دی." تر دې وروسته داسې هغه غلام رانيسي، او درانيولو په وخت کي په دې غلام سره دخپلي کفاره يمين نيت هم وکړي (يعني پر هغه د قسم کفاره لازمه وي. او درانيولو په وخت کي هغه په دې غلام سره د کفارې اداء کولو نيت هم وکړي). نو غلام خوازاډيري. لېکن کفاره يمين نه اداء کيږي، ځکه چي د کفارې د جواز او اداء کېدلو لپاره شرط دادی چي په کفاره کي به (د غلام) د ورکولو او اداء کولو نيت د عتق د علت سره متصل وي. او په دې مسئله کي د عتق علت يمين (قسم) دی، او دانيت دلته دهغه علت (د عتق د علت) سره متصل نه دی، بلکي دانيت خود شراء (رانيولو) سره متصل دی. ځکه چي دغه سړي درانيولو په وخت کي د کفارې اداء کولو نيت کړی دی، نو ځکه به غلام خوازاډيري، لېکن کفاره يمين به نه په اداء کيږي.

(٣)... دريمه مسئله داده که يو سړی دخپل کفاره يمين د اداء کولو په نيت خپل پلار رانيسي. نو زموږ په نېز دا شراء (رانيول) د کفارې لپاره کافي کيږي او په دې سره کفاره اداء کيږي، لېکن دامام شافعي او امام زفر په نېز په دې شراء سره کفاره نه اداء کيږي؛ ددوی دليل دادی چي شراء خوقطد د عتق لپاره شرط دی، لېکن د عتق علت قرابت دی، او څرنگه چي د شراء په وخت کي قرابت معدوم دی. نو ځکه به د شراء په وخت کي د کفارې اداء کولو نيت مفيد او مؤثر نه وي. او شراء ځکه د عتق لپاره شرط او علت دی چي شراء د ملکيت د اثبات لپاره وي (چي پريوشي د مشتري ملکيت ثابت سي). لېکن په اعتاق او عتق سره ملکيت زائليږي، او په اثبات او ازاله کي شکاره تضادسته. نو په دې وجه شراء د عتق علت گرځول د ظلم او نا انصافي خبره ده.

ولنا إلخ: زموږ دليل دادی چي دامام شافعي او امام زفر دليل په هغه صورت کي صحيح دی، کله چي مشتری يعني رانيول سوی غلام د مشتری قریب نه وي، او دلته مسئله داده چي مشتری د مشتری نژدې او خاص قریب دی يعني دهغه پلار دی، او دنژدې قریب رانيول د اعتاق او عتق علت دی لکه څرنگه چي په حديث کي ذکر سوي دي: "مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ مَحْرَمٍ عَتَقَ عَلَيْهِ". او دويم حديث دا دی: "لَنْ يُجْزِيَ وَالِدًا وَالِدَةً... إلخ" (يعني هيڅ زوی خپل پلار ته تر دې غوره بدله ورکولای نه سي چي هغه مملوک پلار رانيسي او آزاد يې کړي)، په دې حديث سره موږ په دې توگه دليل نيسو چي په دې حديث کي نبی ﷺ نفس شراء ته اعتاق وييلي دي (يعني خودي شراء يې اعتاق گرځولی دی)، اوله دې څخه بغير يې بل شرط هم لگولی نه دی، نو معلومه سوه چي د قریب شراء د عتق علت دی، او په دې مسئله کي شراء د عتق علت کېدل داسي دي لکه د غرو په کلام کي چي سقاء (اوبه ورکول) د سهرابه کېدلو (اوبه کېدلو) علت دی، لکه څرنگه چي ويل کيږي: "سَقَاءٌ فَأَرَوَاهُ" يعني فلانکي وبل

چا ته اوبه ورکړې او هغه يې سېرا به (اوبه) کړې. مطلب دادی چي په نفس سقاء سره هغه سېرا به سو. همداسي په دې مسئله کي په نفس شراء سره هغه (پلار) آزاديږي. او څرنگه چي د آزادونکي (زوی) نيت دشراء په وخت کي داو وچي کفاره يمين اداء سي، نو په دې وجه کفاره هم اداء کيږي.

(٤)... خلورمه مسئله داده که يو سړی د بل چاد مينځي سره نکاح وکړي او هغه خپل ام ولد جوړه کړي. او دام ولد جوړولو (استيلاد) په وخت کي داسړی هغې ته داسي ووايي "چي هر کله زه تا رانيسم. نو ته زما د قسم په کفاره (کفاره يمين) کي آزاده يې". بيا هغه څو وخت وروسته دام ولد رانيسي. نو د شرط العتق يعني دشراء په موجود بدللو سره دام ولد آزاديږي. لېکن کفاره يمين نه په اداء کيږي. ځکه چي دغه ام ولد خود استيلاد په وجه د حریت (آزادی) مستحقه سوې ده. نه د يمين (قسم) په وجه. او په دې سره هغه وخت کفاره يمين اداء کيږي کله چي دام ولد من کُل وجه په يمين سره د حریت مستحقه سوې وي (يعني د کفارې د اداء کېدلو لپاره په يمين سره دهغې د حریت مستحقه کېدل شرط دي). صاحب هدايې په دې جمله "فَلَا تُضَا إِلَى الْيَمِينِ مِنْ كَلِّ وَجْه" سره همدا خبره بيان کړې ده.

ددې په خلاف که يو څوک خالص مينځي ته (چي هغه ام ولد نه وي) ووايي "هر کله چي زه تا رانيسم. نو ته زما د قسم په کفاره کي آزاده يې". او بيا حالف هغه رانيسي. نو هغه په کفاره يمين کي آزاديږي (يعني په دې صورت کي په هغې سره کفاره يمين اداء کيږي). ځکه چي دلته هغه من کُل وجه په يمين سره د حریت مستحقه سوې ده. اوله يمين څخه بغير په بله وجه سره د حریت مستحقه سوې نه ده. نو ځکه به حریت من کله وجه د يمين و طرف ته مضاف وي، او څرنگه چي د هغې سره دشراء په وخت کي د کفاره يمين نيت هم متصل دی. نو ځکه به دامينځه په کفاره کي اداء کيږي.

د عتق او طلاق د تعليق يو څو مسئلې

وَمَنْ قَالَ: إِنَّ تَسْرِيَّتُ جَارِيَةٍ فَهِيَ حُرٌّ أَوْ څوک چي اداسي اووايي: که چيري زه د يوې مينځي سره جماع وکړم. نو هغه آزاده ده فَتَسْرِي جَارِيَةٌ كَانَتْ فِي مِلْكِهِ بيا هغه د يو داسي مينځي سره جماع وکړي کوم چي د هغه په ملکيت کي وي عَتَقَتْ نو هغه مينځه آزاديږي لِأَنَّ الْيَمِينَ الْقُعْدَتُ فِي حَقِّهَا ځکه چي قسم د دې مينځي په حق کي منعقد سو لِبُصَادَفَتِهَا الْبَلْكَ ځکه چي هغه ادمالک ا په ملکيت کي واقع ده وَهَذَا لِأَنَّ الْجَارِيَةَ مُبَكَّرَةٌ فِي هَذَا الشَّرْطِ او دا احکم ا ځکه دی چي په دې شرط ايمني د دې سړي په کلام کي جاريه نکره ا ذکر سوي ا ده فَتَتَنَاوَلُ كُلَّ جَارِيَةٍ عَلَى الْإِنْفَرَادِ نو ځکه

به په جلا جلا توگه ادهغه اهري مينځي ته شامليري او دامملوکه هم دهغه مينځه ده. نو ځکه به هغه ته شامليري وَإِنْ اشْتَرَى جَارِيَةً فَتَشْرَاهَا او که داسې په دې صورت کې ايوه مينځه رانيسي او دهغه سره جماع وکړي لَمْ تُعْتَقْ نو هغه نه آزاديږي خِلَافًا لِرُفْرُ په خلاف دامام زفر رحمه الله ادهغه په نېز آزاديږي فَإِنَّهُ يَقُولُ: الشَّرَاءُ لَا يَصْحُقُ إِلَّا بِالْبَيْتِ هغه فرمايي: چي تسري اجماع فقط په ملکيت کې صحيح ده فَكَانَ ذِكْرُهُ ذِكْرَ الْبَيْتِ نو د تسري ذکر کول به د ملکيت ذکر کول وي فَصَارَ كَمَا إِذَا قَالَ لِأَجْنَبِيَّةٍ: إِنَّ طَلَقْتِكِ فَعَبْدِي حُرٌّ نو داسي سولکه هغه چي يوې پردې بنځي ته اداسي اووايي: که چيري زه تاته طلاق درکړم. نو زما غلام آزادي يَصِيرُ التَّزْوُجُ مَذْكُورًا په دې قول کې انکاح کول اهم امذکور گرځي ايعني په دې جمله کې د طلاق سره نکاح هم مقدره ذکره کيږي. ځکه چي له نکاح څخه بغير طلاق ورکول کېدای نه شي وَلَنَا: أَنَّ الْبَيْتَ يَصِيرُ مَذْكُورًا ضَرْوَةً صَحَّةِ الشَّرَاءِ زموږ دليل دادي: چي ملکيت به د تسري د صحيح کېدلو د ضرورت په خاطر مذکور گرځي وَهُوَ شَرْطٌ او همداسي شرط دی فَيَتَقَدَّرُ بِقَدَرِهِ لهذا د ضرورت په اندازه به ملکيت مقدر کيږي او ثابتيږي وَلَا يَطْهَرُنِي حَقٌّ صَحَّةِ الْجَزَاءِ او د جزاء آزادي اد صحيح کېدلو په حق کې به ملکيت نه ښکاره کيږي وَهُوَ الْخَرِيَّةُ او جزاء آزادي ده وَفِي مَسْأَلَةِ الطَّلَاقِ إِنَّمَا يَطْهَرُنِي حَقُّ الشَّرْطِ دُونَ الْجَزَاءِ او د طلاق په مسئله کې ملکيت فقط د شرط په حق کې ښکاره کيږي. نه د جزاء په حق کې حَتَّى لَوْ قَالَ لَهَا: إِنَّ طَلَقْتِكِ فَأَنْتِ طَالِقٌ ثَلَاثًا همدا وجه ده که هغه پردې بنځي ته اداسي اووايي: که چيري زه تاته طلاق درکړم. نو ته په دريو طلاقو سره ا پر ما اطلاقه يې فَتَزَوَّجَهَا وَطَلَّقَهَا وَاحِدَةً او ايا ادهغه ددې پردې بنځي سره نکاح وکړي او ايا ايو طلاق ورکړي لَا تَطْلُقُ ثَلَاثًا نو دا بنځه په دريو طلاقو سره نه طلاقيږي ايعني درې طلاقه نه پړ واقع کيږي فَهَذِهِ وَرَأْنُ مَسْأَلَتِنَا نو دا مسئله زموږ د مسئلې سره مشابه ده او زموږ د مسئلې لپاره مثال ده وَمَنْ قَالَ: كُلُّ مَمْلُوكٍ لِي حُرٌّ او که ايو څوک اووايي: زما هر مملوک آزادي تُعْتَقُ أُمَّهَاتُ أَوْلَادِهِ وَمَدَبْرُوهُ وَعَبِيدُهُ نو دهغه اتولي اُم ولد مينځي او دهغه ټوله مدبر غلامان او خالص غلامان آزاديږي لَوْ جُودَ

الإِضَافَةُ الْبُطْلَقَةُ فِي هَؤُلَاءِ حُكْمٌ چي په دوى اټولو اكي مطلق اضاقت موجود دى إِذَا الْبَيْتُ ثَابِتٌ
فِيهِمْ رَقَبَةٌ وَيَدًا حُكْمٌ چي په دوى کي درقبې اذات او قبضې دواړو په اعتبار سره اد مالک
 ملکیت ثابت دى وَلَا يُعْتَقُ مَكَاتِبُهُ او دهغه مکاتب غلامان نه آزادېږي إِلَّا أَنْ يُتَوَبَّعَهُمْ خو دا چي
 مالک دهغو نیت اھم او کړي لَأَنَّ الْبَيْتَ غَيْرُ ثَابِتٍ يَدًا حُكْمٌ چي ا په مکاتب کي ا د قبضې په
 اعتبار سره [د مالک] ملکیت ثابت نه دى وَلِهَذَا لَا يَبْدَأُ الْكَسَابَةُ اوله همدې کبله هغه د مکاتب د
 گټو مالک نه دى وَلَا يَحِلُّ لَهُ وَطْءُ الْمَكَاتِبَةِ ا همدارنگه [د مالک لپاره د مکاتبه مينځي سره وطي
 کول روا نه دي بِخِلَافِ أَمْرِ الْوَلَدِ وَالْمُدَبَّرَةِ په خلاف د اُم ولد او مدبره مينځي فَاخْتَلَّتْ الإِضَافَةُ نو اد
 مالک سره د مکاتب ا په نسبت کي خلل راغلى فَلَا بُدَّ مِنَ النِّيَّةِ نو په دې وجه به نیت ضروري وي
وَمَنْ قَالَ لِنِسْوَةٍ لَهُ: هَذِهِ طَالِقٌ أَوْ هَذِهِ أَوْ هَذِهِ او که يو شوک خپلو بنځو ته ووايي: دا طلاقه ده يا دا او
 دا اطلاقه ده اَطْلَقْتَ الْأَعْيُنَ نو آخري يوه طلاقېږي وَلَهُ الْخِيَارُ فِي الْأَوَّلَيْنِ او په اولو دوو بنځو کي به
 هغه ته اختيار وي لَأَنَّ كَلِمَةَ أَوْ لِسْبَاتٍ أَحَدُ الْبَدَائِلِ حُكْمٌ چي د "او" کلمه په دوو ذکر سوو
 شيانو کي د يوه شي د ثابتولو لپاره اوضع سوې اده وَقَدْ أَدْخَلَهَا بَيْنَ الْأَوَّلَيْنِ ثُمَّ عَطَفَ الثَّالِثَةَ عَلَى
الْبُطْلَقَةِ او حالف دا کلمه اؤ ا د اولو دوو بنځو په مينځ کي داخله کړې ده بيا يې ا په دوى کي ا پر
 طلاق سوي بنځي دريمه بنځه عطف کړې ده لَأَنَّ الْعَطْفَ لِلْبُشَارِكَةِ فِي الْحُكْمِ حُكْمٌ چي عطف په
 حکم کي د شرکت او گډون لپاره وي فَيُخْتَصُّ بِحِلِّهِ نو هغه به د خپل محل سره خاص وي
فَصَارَ كَمَا إِذَا قَالَ: إِحْدَاكُمَا طَالِقٌ وَهَذِهِ نو داسي سولکه هغه چي اداسي اويلي وي: په تاسي دواړو
 بنځو کي يوه طلاقه ده او دا طلاقه ده وَكَذَا إِذَا قَالَ لِعَبِيدِهِ: هَذَا حُرٌّ أَوْ هَذَا وَهَذَا او همدارنگه که ايو
 شوک ا خپلو غلامانو ته ووايي: دا آزاد يا دا آزاد دى او دا آزاد دى عَتَقَ الْأَخِيرُ نو آخري غلام آزادېږي
وَلَهُ الْخِيَارُ فِي الْأَوَّلَيْنِ او په اولو دوو غلامانو کي به هغه ته اختيار وي لِسَبَائِيَّتَا دهغه دليل په وجه
 کوم چي موږ اوس ا بيان کړى.

اللغات: ﴿تَسْرَيْتُ﴾ د تفعل له باب شخه د واحد متکلم ماضي صيغه ده: وطې او جماع ټي کول. ﴿جَارِيَةً﴾ مينځه، ﴿مُصَادَفَةً﴾ د مفاعلي مصدر دی: واقع کېدل، یوشی دېل شي سره مخامخ کېدل. ﴿عَلَى الْإِفْرَادِ﴾ په انفرادي توګه، جلا جلا، یو یو، ﴿وَرَّانَ﴾ مماثل، مشابه، ﴿أَلْسَابَ﴾ ګټي (مراد ځني ګټل سوی مال دی).

تشریح: په دې عبارت کې درې مسئلې بیان سوي دي:

(۱)... اوله مسئله داده که یو سړی داسې ووايي: "که چیرې زه د یوې مینځې سره خلوت وکړم یعنې جماع وکړم، نو هغه آزاده ده"، او د دې سړي په ملکیت کې یوه مینځه وي او دهغې سره دئ جماع وکړي، نو هغه آزادېږي؛ ځکه چې حالف جَارِيَةً نکره ذکر کړي دي، نو دابه هرې مینځې ته شامل وي، او څرنګه چې دهغه دغه مملوکه مینځه هم جَارِيَةً ده، نو ځکه به دهغې په حق کې هم یمین منعقد او قائم وي، او د شرط موجودېدلو یعنې د جماع په وجه به هغه آزادېږي، او که داسې تر دې خبرې او قسم وروسته یوه مینځه رانیسي، او بیا دهغې سره جماع وکړي، نو په مخکني قسم سره دارانیول سوي مینځه نه آزادېږي، امام زفر رَجَعَهُ الله فرمایي چې دا مینځه هم آزادېږي؛ امام زفر دلیل دا دی چې جماع کول په ملکیت کې صحیح دي، لهندا د دې سړي دا قول "تَسْرَيْتُ..." داسې دی لکه هغه چې ووايي "إِنْ وَطِئْتُ مَرْءًا لِي فَهِيَ حُرَّةٌ"، او په خپل قول کې د "مَرْءًا" په ذکر کولو سره مینځه په قسم کې داخلېږي، لهندا (د رانیول سوي) مینځه به هم په قسم کې داخلېږي او تر شرط موجودېدلو یعنې تر جماع وروسته به آزادېږي، امام زفر رَجَعَهُ الله د خپل قول او دلیل په تائید کې یو مثال ذکر کړی دی، فرمایي که یو څوک أجنبیه (پردې) بنځي ته داسې ووايي: "که چیرې زه تا ته طلاق درکړم، نو زما غلام آزاد دی"، نو دهغه په دې قول کې به اقتضاء نکاح هم مذکوره وي، ځکه چې د طلاق نوبت تر نکاح وروسته راځي، نو ګواکې هغه سړي أجنبیه بنځي ته داسې وویل: "إِنْ نَكَحْتُكَ وَكَلَّفْتُكَ فَعَبْدِي حُرٌّ"، همداسې به زموږ په دې مسئله کې هم د حالف دا قول "إِنْ تَسْرَيْتُ... إلخ" داسې وي لکه هغه چې "إِنْ وَطِئْتُ يَا إِنْ تَسْرَيْتُ مَرْءًا لِي" ویلي وي.

ولنا إلخ: زموږ دلیل دا دی چې د "إِنْ تَسْرَيْتُ... إلخ" دوېلو په صورت کې هم موږ ملکیت اقتضاء ثابت منو، لېکن دا ثبوت به د شرط د ضرورت په اندازه وي (یعنې د تسري اجماع ا د صحیح کېدلو د ضرورت په اندازه به وي) او دارانیول سوي مینځې سره به رطې کول حلال وي لېکن هغه به نه آزادېږي، ځکه چې د عتق (آزادی) په حق کې ملکیت اقتضاء نه ثابتېږي، ځکه چې آزادېدل جزا.

ده. او ملکیت د شرط یعنی د تسري په حق کي د ضرورت په وجه ثابت دی. او ضرورتاً ثابتېدونکي شی د ضرورت له محل څخه تجاوز نه کوي. لکه څرنګه چي همدا د فقهي مشهوره قاعده ده چي
 “الثَّابِتُ بِالضَّرْوَرَةِ لَا يَتَعَدَّى عَمَّا عَدَاةُ”.

پاته سو هغه مثال کوم چي امام زفر په خپل تائيد کي ذکر کړی. نو د هغه جواب دادی چي د طلاق والا په مسئله کي هم د نکاح ملکیت فقط د شرط یعنی د طلاق په حق کي ښکاره کيږي او د جزاء په حق کي نه ښکاره کيږي. همدا وجه ده که یو سړی یوې اجنبي ښځي ته ووايي: “إِنْ طَلَقْتُكِ فَأَنْتِ طَالِقٌ ثَلَاثًا” (که چيري زه تاته طلاق درکړم. نو ثلاثاً طلاقه يې). بیا داسې د هغې سره نکاح وکړي. او یو طلاق ورکړي. نو پر هغې ثلاثاً طلاق (درې طلاقه) نه واقع کيږي. ځکه چي دلته د نکاح ملکیت د شرط د صحيح کېدلو د ضرورت په وجه ثابت سوی دی. نو ځکه دا ملکیت د جزاء و طرف ته يعني د ثلاثاً طلاق و طرف ته متعدي کيږي (يعني د ضرورت له محل څخه د ثلاثاً طلاق و طرف ته تجاوز نه کوي). همداسي به په پورتنۍ مسئله کي هم ملکیت فقط د وطي په حق کي ثابت وي. او د عتق و طرف ته به نه متعدي کيږي. په دې حواله سره د طلاق والا مسئله کي زموږ د (پورتنۍ د قسم) د مسئلې سره مشابه ده او د هغې لپاره مثال ده.

(۲)... که یو څوک قسم واخلې چي “په الله قسم زما هر مملوک آزاد دی” (يعني کوم غلام چي هم زما په ملکیت کي دی هغه آزاد دی). نو په دې قول سره د دې سړي ټوله ام ولد مينځي. او دده ټوله مدبر او خالص غلامان آزاديږي. ځکه ده چي کوم اضافت ځان ته کړی دی يعني “لِي” (زما هر مملوک) هغه مطلق او کامل دی (يعني ده خپل ځان ته مطلق او کامل اضافت کړی دی). او په دغه مينځو او غلامانو کي مالک لره د رقبې او قبضې دواړو په اعتبار سره ملکیت حاصل دی. نو ځکه به دا ټوله آزاديږي. لېکن دده مکاتب غلامان نه آزاديږي. ها! که داسې د هغو د عتق او آزادۍ نیت وکړي. نو هغه هم آزاديږي: د نیت څخه بغير د مکاتب غلام دنه آزادېدلو وجه داده چي د قبضې په اعتبار سره پر مکاتب د دې سړي (مالک) ملکیت حاصل نه دی. ځکه چي مکاتب په خپله د خپل گټل سوي مال مالک وي. او مولی (مالک) په هغه کي تصرف نه سي کولای او نه مالک د مکاتبه مينځي سره وطي کولای سي. نو په دې حواله سره په مکاتب کي د مالک ملکیت ناقص پاته وي او کله چي ملکیت ناقص دی نو په “لِي” کي چي کوم نسبت او اضافت دی هغه به هم ناقص وي. حالانکي په يمين (قسم) سره هغه وخت عتق ثابتيږي کله چي اضافت او ملکیت دواړه کامل وي. نو په دې

وجه مورد مکاتب دعتق لپاره دهغه دعتق نیت کول لازم وگرځوی. ددې په خلاف په ام ولد او مدبر کي د مالک ملکیت کامل پاته وي او ددوی له طرفه اضافت او نسبت هم کامل وي. او د مدبره مینځي سره د مالک لپاره وطي کول هم حلال دي. نو ځکه به دا ټوله کسان له نیت څخه بغیر آزادېږي.

(۳)... که یو سړی خپلو بنځو ته ووايي: دا طلاق ده، یا دا طلاق ده او دا طلاق ده، مثلاً خالد درې

بنځي لري: ① سلمی، ② فاطمه، ④ زینب، او خالد ورته ووايي: سلمی طلاق ده، یا فاطمه

طلاق ده او زینب طلاق ده، نو په دې صورت کي په اولو دوو بنځو کي (یعني په سلمی او فاطمه

کي) پر یوې طلاق واقع کیږي. او خاوند ته به دا اختیار وي چي په دې دواړو کي یوه د طلاق لپاره

متعینه کړي (یعني که هغه پر سلمی طلاق واقع کوي او که پر فاطمې طلاق واقع کوي. هغه ته ددې

اختیار سته)، ځکه چي هغه د سلمی او فاطمې په مینځ کي د "أو" کلمه داخله کړې ده، او د "أو"

کلمه په دوو شیانو کي دیوه د اثبات لپاره راځي، لهدا په سلمی او فاطمه کي چي کومه یوه خالد

اختیار کړي پر هغې به طلاق واقع کیږي، او دریمه بنځه یعنی زینب فوراً طلاقېږي، ځکه چي خالد

دا زینب په اولو دوو (سلمی او فاطمه کي) پر مطلقه بنځي عطف کړې ده (یعني په اولو دوو کي چي

خالد کومه یوه د طلاق لپاره اختیار کړي، دا دریمه بنځه [زینب] پر هغې عطف سوې [معطوف] ده).

او د معطوف او معطوف علیه حکم یو وي، لهدا عطف به دخپل محل (زینب) سره خاص وي او هغه

به فوراً طلاقېږي، ددې مثال دا دی لکه حالف چي داسي ویلي وي "إِخْدَا کَمَا طَالِقٌ وَهَذَا" یعنی په

تاسي دواړو بنځو کي یوه طلاق ده او دا طلاق ده، نو ښکاره خبره ده چي په دې صورت کي دواړي

بنځي طلاقېږي، همداسي به زموږ په دغه مسئله کي هم دوی بنځي طلاقېږي (او یوه به پاتېږي).

همدارنگه که یو څوک په خپلو غلامانو کي درې غلامانو ته ووايي: "هَذَا حُرٌّ أَوْ هَذَا وَهَذَا"، نو په

دې صورت کي هم هغه ته دا اختیار سته چي په اولو دوو غلامانو کي یو غلام د آزادۍ (عتق) لپاره

متعین کړي او دریم غلام فوراً آزادېږي، په لِمَا بَيَّنَّا سره صاحب د هدایې د "أو" حکم او حیثیت ته،

اشاره کړې ده چي هغه اوس ذکر سو.

بَابُ الْيَمِينِ فِي الْبَيْعِ وَالشِّرَاءِ وَغَيْرِ ذَلِكَ

(دا) باب درانيولو، خرڅولو، نکاح کولو او دداسي نورو په هکله
د قسم اخیستلو (په بیان کي) دی.

د بیع، شراء، نکاح او دداسي نورو معاملاتو د نه کولو قسم

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَبِيعُ أَوْ لَا يَشْتَرِي أَوْ لَا يُزَاجِرُ أَوْ خُوكٍ چي قسم واخلي چي خرڅول به نه کوي يا رانيول
به نه کوي يا په اجرت اکريه به اشي نه ورکوي فَوَكُلَّ مَنْ فَعَلَ ذَلِكَ بَيَا هغه يو داسي سپړی وکیل
جوړ کړي چي دا کارونه او عقدونه هغه وکړي لَمْ يَخْنُثْ نو حالف نه حانث کيږي لِأَنَّ الْعَقْدَ وَجَدَ
مِنَ الْعَاقِدِ ځکه چي عقد د عقد کونکي اوکیل له طرفه موجود سو حَتَّى كَانَتْ الْحُقُوقُ عَلَيْهِ تردې
چي د عقد حقوق پر عاقد اوکیل دي ايعني همدا وجه ده چي د عقد حقوق د وکیل سره متعلق
دي وَلِهَذَا لَوْ كَانَ الْعَاقِدُ هُوَ الْحَالِفُ يَخْنُثُ فِي يَمِينِهِ او همدا وجه ده که حالف په خپله عاقد وي نو په
خپل قسم کي به حانث وگرځي فَلَمْ يُوْجَدْ مَا هُوَ الشَّرْطُ نو کوم شی چي شرط وو هغه موجود نه سو
وَهُوَ الْعَقْدُ مِنَ الْأَمْرِ او هغه د حکم کونکي له طرفه عقد دی ايعني هغه له حالف څخه د عقد
صادرېدل دي، او عقد هغه کړی نه دی وَإِنَّمَا الثَّابِتُ لَهُ حُكْمُ الْعَقْدِ ابلکي ادهغه لپاره خو افقط ادهغه
عقد حکم ثابت سوی دی اِنُو ځکه به نه حانث کيږي اِلَّا أَنْ يَتَوَلَّى ذَلِكَ خُودَا چي حالف د هغه نيت
کړی وي لِأَنَّ فِيهِ تَشْدِيدًا ځکه چي په دې کي ا په خپله پر هغه سختي ده اځکه چي هغه د يو
زائد شي نيت وکړی اَوْ يَكُونُ الْحَالِفُ ذَا سُلْطَانٍ لَا يَتَوَلَّى الْعَقْدَ بِنَفْسِهِ يا ادا چي حالف دلوی قدرت
او شان اخوند وي چي هغه په خپله عقد نه کوي ا نو هغه د وکیل په عقد کولو سره حانث کيږي ا
لِأَنَّهُ يَنْتَعِمُ نَفْسَهُ عَنِ اعْتَادِهِ ځکه چي ا په دې صورت کي اده خپل ځان له داسي کار څخه منع کړی
دی چي د هغه په نه کولو دئ عادت دی وَمَنْ حَلَفَ لَا يَتَزَوَّجُ أَوْ لَا يَطْلُقُ أَوْ لَا يُعْتَقُ او څوک چي قسم
واخلي چي نکاح به نه کوي، يا طلاق به نه ورکوي، يا اڅوک به نه آزادوي فَوَكُلَّ بِذَلِكَ بَيَا هغه ابل

څوک ا پردې کار وکیل جوړ کړي حِنْثٌ نو حانث کيږي لَأَنَّ الْوَكِيلَ فِي هَذَا سَفِيرٌ وَمُعَبَّرٌ ځکه چې وکیل په دې سلسله کې فقط استازی او ادخبروانقل کونکی دی وَلِهَذَا لَا يُضَيِّقُهُ إِلَى نَفْسِهِ او له همدې کبله هغه دخپل حان و طرف ته د عقد نسبت نه کوي بَلْ إِلَى الْأَمْرِ بلکې دامر و طرف ته اد هغه نسبت کوي وَحَقُوقُ الْعَقْدِ تَرْجِعُ إِلَى الْأَمْرِ لَا إِلَيْهِ او په دې عقدونو کې اد عقد حقوق دامر و طرف ته راجع کيږي، نه دوکیل و طرف ته وَلَوْ قَالَ: عَنَيْتُ أَنْ لَا أَتَكَلَّمَ بِهِ او که هغه ووايي: چې په دې قسم سره ا زما مراد ا و نیت ا دا وو چې زه به په خپله په دې کار کې خبرې نه کوم لَمْ يُدْكَئْ فِي الْقَضَاءِ خَاصَّةً نو فقط قضاء به دهغه تصدیق نه کيږي وَسُنْشِيرُ إِلَى الْمُغْنَى فِي الْفَرْقِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى او انشاء الله موږ به ژر د دې فرق ته اشاره وکړو.

اللغات: ﴿لَا يُؤَاجِرُ﴾ د مفاعلي له باب څخه د نفي صيغه ده: په اجرت وړ کول (په مزدورۍ وړ کول).

په کرایه وړ کول، ﴿وَكَّلَ﴾ د تفعیل ماضي ده: وکیل جوړول، خپل کار بل چا ته سپارل، ﴿سُلْطَانَ﴾ غلبه، قدرت، واک او طاقت، ﴿لَا يَتَوَلَّى﴾ د تفعیل له باب څخه د نفي صيغه ده: ذمه واري اخیستل،

﴿مُعَبَّرٌ﴾ د تفعیل اسم فاعل دی: ترجمان، خبره بیانونکی (د بل چا د خبرې نقل کونکی).

تشریح: په دې عبارت کې دوې مسئلې بیان سوي دي:

(۱) ... که یو سړی قسم واخلي چې "په الله قسم! زه به هیڅ شی نه خرڅوم، یا نه به یې رانیسم، یا په اجرت او کرایه به شی نه وړ کوم"، بیا دغه سړي په دې کارونو (بیع، شراء او اجاره) کې د یو کار لپاره بل څوک خپل وکیل جوړ کړي، او وکیل هغه کار وکړي، نو حالف (مؤکل) نه حانث کيږي، ځکه چې د بیع یا شراء یا اجارې عقد دوکیل یعنی د عاقد له طرفه صادر سوی دی، او د دې عقودو (بیع، شراء او اجارې) حقوق د عاقد و طرف ته راجع کيږي، نو ځکه به دامر او مؤکل (وکیل جوړونکي) سره د دې کار او عقد هیڅ واسطه نه وي او هغه به نه حانث کيږي، ها! که هغه بذات خود په دې عقدونو کې یو عقد وکړي، نو حانث کيږي، ځکه چې هغه بیا په خپله عاقد گرځي او د عقد حقوق د هغه و طرف ته راجع کيږي، لېکن څرنگه چې دلته هغه په خپله عاقد نه دی، بلکې د هغه لپاره فقط د عقد حکم (یعني په بیع او شراء سره حاصلېدونکی ثمن یا مبیع) ثابت دی، او د حنث (حانث کېدلو) شرط عقد دی، نه د عقد حکم، لهدا د حنث شرط موجود نه سو، نو ځکه به حالف (مؤکل) نه حانث کيږي؛ لېکن که حالف د قسم په وخت کې دانیت وکړي چې "زه به نه په خپله دا عقدونه کوم، او نه به یې په بل

چا کوم“، نو په دې صورت کي دهغه دانيت معتبر کيږي (يعني که بل څوک او کيل ادهغه له طرفه دا عقدونه وکړي، نو هم هغه حاث کيږي). ځکه چي په دې نيت سره دهغه قسم نور سختيږي، او په خپله دهغه پر ذات سختي او پابندي لازميږي، نو ځکه به دداسي نيت کولو په صورت کي حالف دوکيل په عقد کولو سره هم حاث کيږي.

أَوْ يَكُونُ الْحَالِفُ: ددې حاصل دادي که حالف (مؤکل) دلوی قدرت او لوی عزت خاوند وي، او داسي کارونه هغه په خپله نه کوي، او بيا هغه يو بل څوک خپل وکيل جوړ کړي او عقد په وکړي، نو هم حاث کيږي: ځکه چي دلته هغه خپل د قسم په وجه (له عقد څخه) نه دي منع سوي، بلکي هغه خود خپل عادت مطابق منع سوي دی ځکه چي داسي کارونه هغه په خپله نه کوي بلکي په خپلو خادمانو او نوکرانو يې کوي، لهدا دهغه لپاره بل څوک خپل وکيل جوړول او بل چاته د عقد امر کول داسي دي لکه د قسم مخالفت کول، نو ځکه به په دې صورت کي هم هغه حاث کيږي.

(۲)... که يو قسم واخلي چي ”زه به نکاح کوم، يا طلاق به نه ورکوم، يا څوک به نه آزادوم“، بيا هغه په دې کارونو کي د يو کار لپاره بل څوک وکيل جوړ کړي، او وکيل هغه کار وکړي، نو حالف (مؤکل) حاث کيږي: ځکه چي په نکاح، طلاق او اعتاق کي وکيل فقط داستازي او ترجمان (خبره نقل کونکي) حيثيت لري، او حقيقي عاقد مؤکل او آمر وي، همدا وجه ده چي وکيل په دې عقدونو کي دخپل ځان و طرف ته د عقد نسبت نه کوي، بلکي د مؤکل و طرف ته دهغه نسبت کوي، او د عقد حقوق هم د مؤکل و طرف ته راجع کيږي، نو ځکه به په دې صورتونو کي دوکيل په عقد کولو سره حالف يعني مؤکل او آمر حاث کيږي، او که حالف او مؤکل داسي ووايي چي په دې عقدونو کي په قسم اخيستلو سره زمانيت داوو چي زه به خپله په دې سلسله کي خبري نه کوم، او اوس ما خبري نه دي کړي، بلکي زما وکيل خبري کړي دي او زما لپاره يې دا کار او عقد کړی دی، نو ځکه زه حاث نه یم. نو په دې صورت کي به دياتن د هغه تصديق کيږي، ځکه چي دهغه کلام د دې نيت احتمال هم لري، لېکن قضاء به دهغه تصديق نه کيږي، ځکه چي دهغه دغه نيت د ظاهر خلاف دی. په بيع، شراء او نکاح کي چي کوم فرق دی هغه به په راتلونکي عبارت کي ضمناً او اشارتاً ذکر سي.

د يو کار نه کولو قسم اخيستل او بيا بل چاته دهغه کار کولو حکم کول

وَلَوْ حَلَفَ لَا يَضْرِبُ عَبْدَهُ أَوْ لَا يَذْبُحُ شَاةً أَوْ كَهَيْسِلِ قَوْمِهِ خَلَعَ بِيَدِهِ أَوْ كَهَيْسِلِ قَوْمِهِ خَلَعَ بِيَدِهِ أَوْ كَهَيْسِلِ قَوْمِهِ خَلَعَ بِيَدِهِ
 خپل پسه به نه نښ کوي فَأَمَرَ غُلَامَهُ خَلَعَ بِيَدِهِ بيا داسي بل چاته حکم وکړي او هغه ادا کار او کړي
 يَخْتِثُ فِي يَمِينِهِ نو داسي حالف ا په خپل قسم کي حاث کيږي لِأَنَّ النَّبَالَكَ لَهُ وَلَا يَتِيءُ عَبْدَهُ

وَذَبَحَ شَاتِمَ حُكْمَ چي دخپل غلام دوهلو او دخپل پسه دذبح کولو ولايت مالک احواف الره حاصل دی فَيَبْدُكَ تَوَلَّيْتَهُ غَيْرَهُ نو حکه به هغه بل چاته اهم اددې کار ايمني دضرب او ذبح اور سپارلو ملکيت لري ثُمَّ مَنَعْتَهُ رَاجِعَةً إِلَى الْأَمْرِ بيا ددې کار منفعت دآمر احواف او طرف ته راجع دی فَيَجْعَلُ هُوَ مُبَاشِرًا نو حکه به همدا آمر مباشر ا په خپله کار کونکی اهر خول کيږي ايمني گواکي حالف په خپله پسه ذبح کړی، او په خپله يې غلام ووهی إِذَا أَحَقَّقَ لَهُ تَرْجِعُهُ إِلَى السَّامُرِ حکه ددې کار داسي حقوق نسته چي هغه دمأمور و طرف ته راجع سي وَلَوْ قَالَ: عَنَيْتُ أَنْ لَا أَتَوَلَّى ذَلِكَ بِنَفْسِي او که حالف وويي: زمانيت داوو چي زه به په خپله دا کار نه کوم وَيَنْبَغِي الْقَضَاءُ نو قضاء به دهغه تصديق کيږي بِخِلَافِ مَا تَقَدَّمَ مِنَ الطَّلَاقِ وَغَيْرِهِ په خلاف دطلاق او داعتاق دمسللي کوم چي مخکي تېره سوه وَوَجْهُ الْفَرْقِ: أَنَّ الطَّلَاقَ لَيْسَ إِلَّا تَكْلِمًا بِكَلَامٍ يُفْضَى إِلَى وَقْعِ الطَّلَاقِ عَلَيْهَا او وجه د فرق داده: چي طلاق فقط داسي کلام او الفاظ اويل دي کوم چي پر بنسختي دطلاق واقع کېدلو سبب جوړيږي وَالْأَمْرُ بِذَلِكَ مِثْلُ التَّكْلِيمِ بِهِ او ابل چاته ا دطلاق حکم ورکول داسي دي لکه په طلاق سره تکلم کول او دطلاق الفاظ ويل وَاللَّفْظُ يَنْتَظِرُهَا او د قسم لفظ دې دواړو ته شامليږي فَإِذَا نَوَى التَّكْلِيمَ بِهِ لهذا کله چي حالف په دې سره د تکلم او يلو انيت وکړي فَقَدْ نَوَى الْخُصُوصَ فِي الْعَامِ نو هغه ا گواکي ا په عام کي د خصوص نيت وکړي ايمني گواکي هغه عام لفظ خاص وگرځوی، او دا دظاهر خلاف دي فَيُذَيِّنُ دِيَانَةً لِقَضَاءٍ نو حکه به دياتا فقط ا دهغه تصديق کيږي. نه قضاء أَمَّا الذَّبْحُ وَالضَّرْبُ فَفِعْلٌ حِسِّيٌّ او کوم چي ذبح کول او وهل دی نو هغه حسني کارونه دي اچي په حس سره دهغوی ادراک کيږي او محسوسيږي. او د تکلم په خير نه دي أَوْ يُعْرِضُ بِأَثَرِهِ او ا په خپل اثر سره دوی پېژندل کيږي وَالنِّسْبَةُ إِلَى الْأَمْرِ بِالنَّسْبِ مَجَازٌ او اد حالف ا د سبب کېدلو په وجه ددوی نسبت دآمر احواف او طرف ته مجاز اوي فَإِذَا نَوَى الْفِعْلَ بِنَفْسِهِ فَقَدْ نَوَى الْحَقِيقَةَ لهذا کله چي حالف په خپله اددې کارونو د کولو انيت وکړي نو ا گواکي ا هغه د حقيقت نيت وکړي فَيَصْدَقُ دِيَانَةً وَقَضَاءً نو حکه به دياتا او قضاء ادواړه ډوله ا دهغه

تصديق كيږي وَمَنْ حَلَفَ لَا يَضْرِبَ وَلَدَهُ او کوم سړی چي قسم واخلي چي خپل زوی به نه وهي
فَأَمَرَ اُنْسَانًا فَضَرَبَهُ بیا داسې بل انسان ته اد خپل زوی دو هلو احکم وکړي او هغه دده زوی ووهي
لَمْ يَخْشَ فِي بَيْنِهِمْ نو حالف اپلاراپه خپل قسم کي نه حاث کيږي لَاَنْ مَنَفَعَةَ ضَرْبِ الْوَلَدِ عَائِدَةٌ اِلَيْهِ
حُكْمٌ چي دنجي دو هلو فايده اپه خپله اد هغه وطرف ته راجع ده وَهُوَ الشَّادِبُ وَالشَّقْفُ او هغه
 فايده ادب او انسانيت زده کول دي فَلَمْ يُنْسَبْ فَعْلُهُ اِلَى الْاَمْرِ نو حکه به دآمر وطرف ته د مأمورد
 فعل نسبت نه کيږي بِخِلَافِ الْاَمْرِ بِضَرْبِ الْعَبْدِ په خلاف د غلام دو هلو د حکم لَاَنْ مَنَفَعَتُهُ
الْاِئْتِمَارُ بِأَمْرِهِ حکه چي دهغه فايده دآمر حکم پر خای کول دي او دآمر فرمان برداره کېدل دي
فَيُضَافُ الْفِعْلُ اِلَيْهِ نو حکه به اد غلام په صورت کي دآمر وطرف ته اد مأمور اد فعل نسبت کيږي.

اللغات: ﴿شَاة﴾ عام اسم دی: پسه، وزگري، بزه، ټولو ته وايي، ﴿عَثِيْتُ﴾ د ضرب له باب څخه د
 واحد متکلم صيغه ده: مرادول، مراد اخیستل، ﴿تَسْيِيْبٌ﴾ د تفعیل مصدر دی: سبب جوړېدل،
 ﴿تَأْدِبٌ﴾ ادب زده کول، ﴿تَثَقُّفٌ﴾ مهذب جوړېدل، ښه خوی او چلند والا جوړېدل (انسان جوړېدل،
 انسانیت زده کول)، ﴿اِئْتِمَارٌ﴾ او اِئْتِمَار: دافتعال مصدر دی: اطاعت کول، حکم پر خای کول
 (حکم منل)، فرمان برداري کول.

تشریح: په دې عبارت کي دوې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که یو سړی قسم واخلي چي "په الله قسم! زه به خپل غلام نه وهم. یا خپل پسه به نه ذبح
 کوم (حلالوم)"، بیا داسې (حالف) یو بل چا ته حکم وکړي چي دا کار وکړه!، او هغه دا کار
 وکړي، نو حالف په خپل قسم کي حاث کيږي: حکه چي حالف د خپل غلام او د خپل پسه مالک
 دی او هغه ته د دې ولایت حاصل دی چي خپل غلام ووهي یا پسه ذبح کړي. نو حکه به هغه ته دا حق
 وي چي بل څوک د دې کار مالک او نائب جوړ کړي. همدا د فقهي قاعده ده چي "مَنْ مَلَكَ شَيْئًا
 يَمْلِكُ تَبْلِيغَهُ" (يعني څوک چي د یو شي مالک وي، هغه ته د دې اختیار هم سته چي بل څوک د
 هغه شي مالک جوړ کړي)، او څرنگه چي د غلام وهلو او د پسه ذبح کولو نفع او فايده په خپله د
 حالف يعني دآمر وطرف ته راجع کيږي (چي غلام به دهغه فرمانبرداره سي او د پسه غوښي به هغه ته
 حاصلې سي)، نو حکه به حالف په داسي عقدونو کي عاقد او مباشر (په خپله کار کونکی) ګرځول

کيږي (يعني گواکي حالف په خپله غلام ووهی او پسه يې ذبح کړی). لهذا کله چې حالف په خپله مباشر دی، نو ښکاره خبره ده چې خامخا به هغه حاث کيږي.

إذ لا حقوق له إلخ: ددې حاصل دادی چې په دغه عقودو کې دآمر (حالف) و طرف ته عقد راجع کيږي، او په دې عقودو کې تر عقد وروسته هيڅ داسې حق نه پاتېږي چې هغه د مأمور و طرف ته راجع سي، لهذا په هر حال کې به دلته آمر مباشر او په خپله د عقد کونکی وي او حاث به گرځي.

ولو قال عنيت إلخ: فرمايي که حالف ووايي چې زمانيت فقط دا وو چې زه به خپله غلام نه وهم او پسه به نه ذبح کوم که څه هم په بل چايې کوم، نو په دې صورت کې به دياتا هم د هغه تصديق کيږي او قضاء هم، او که دا معامله د طلاق او نکاح وي او حالف داسې خبره وکړي چې زمانيت په خپله نه کول وو، نو هلته به فقط دياتا د هغه تصديق کيږي، نه قضاء، لکه په تېر عبارت کې چې دا مسئله بيان سوه.

وجه الفرق إلخ: له دې ځای څخه د ضرب (وهلو) او طلاق ورکولو او داسې نورو فرق بيانوي، فرمايي چې طلاق د يو شو الفاظو ويلو ته وايي چې دهغوی په ويلو سره پر ښځې طلاق واقع کيږي، او بل چا ته د طلاق حکم کول په خپله د طلاق ورکولو په څير دي، او حالف چې په کوم لفظ سره قسم واخلي هغه لفظ "په خپله ويلو" ته او "په بل چا ويلو" دواړو ته شاملېږي، اوس که چيري حالف بذات خود په هغه سره د تکلم (ويلو) نيت وکړي، نو هغه په عام سره د خاص نيت وکړی، او بېله دليله په عام سره د خاص نيت کول د ظاهر خلاف دی، نو ځکه به د طلاق والا په مسئله کې قضاء د حالف تصديق نه کيږي، لېکن دهغه په کلام کې دهغه دنيت احتمال هم په پوره توگه سته، نو ځکه به دياتا د هغه تصديق کيږي. ددې په خلاف د ضرب او ذبح مسئله ده نو دا دواړه حسي فعلونه او عقدونه دي (او محسوس شيان دي) او په خپل اثر سره پېژندل کيږي، لېکن څرنگه چې آمر (حالف) د دوی د وقوع سبب دی، نو ځکه مجازاً دهغه و طرف ته ددې فعلونو نسبت کيږي، لېکن که حالف په خپله ددې کارونو نه کولو نيت وکړي (چې په لَا أَضْرِبُ عَبْدِي وَلَا أَذْبَحُ شَاتِي سره زما نيت په خپله نه وهل او نه ذبح کول دي)، نو هغه به دخپل کلام د حقيقي معنی نيت کونکی وي، لهذا قضاء به هم دهغه تصديق کيږي او دياتا هم.

(۲)... که يو سړی قسم واخلي چې زه به خپل اولاد (زامن) نه وهم، بيا دې بل چا ته حکم وکړي چې زما اولاد ووهه!، او هغه دده اولاد ووهي نو په دې صورت کې آمر (حالف) په خپل قسم کې نه حاث کيږي، ځکه چې د ضرب او وهلو نفع دده د زامنو و طرف ته راجع کيږي، نه د حالف و طرف ته، يعنې په دې وهلو سره به دهغه زوی ادب او انسانيت زده کړي او برابر به سي، نو ښکاره خبره ده چې په

دې کي د زوی فايده ده. نو ځکه به په دې مسئله کي د مأمور (وهونکي) فعل د آمر (حالف) و طرف ته نه منسوب کيږي او آمر به مباشر نه گرځول کيږي. او ښکاره خبره ده چي کله آمر مباشر نه وي نو هغه به حاث هم نه گرځي. ددې په خلاف د غلام په صورت کي د وهلو نفع (يعني د غلام فرمان پر داره جوړېدل) د آمر و طرف ته راجع دي. نو ځکه به هلته د مأمور فعل د آمر و طرف ته منسوب کيږي او نتيجتا به آمر په خپله مباشر وي او حاث به گرځي.

د "إِنْ بَعَثْتُ لَكَ" او د "إِنْ بَعَثْتُ ثَوْبًا لَكَ" حکم

وَمَنْ قَالَ لِبُعْثِهِ: إِنْ بَعَثْتُ لَكَ هَذَا الثَّوْبَ فَأَمْرًا تَطْلُقُ أَوْ كَوْمِ خَوْكِ چي بل چاته ووايي: که چيري زه ستا لپاره دا جامه اکېړه | اخرڅه کړم نو زما ښځه | پر ما | طلاقه ده فَلَيْسَ بِالْمَحْلُوفِ عَلَيْهِ ثَوْبًا ثِيَابِ الْحَالِفِ بيا محلوف عليه د حالف په جامو اکېړو | کي هغه جامه پته کړه فَهَاءُ وَلَمْ يَعْلَمْ او حالف هغه خرڅه کړه | په داسي حال کي چي | هغه په دې تبليس | پتولو | خبر نه وو لَمْ يَعْلَمْ نو هغه نه حاث کيږي لَاَنَّ حَرْفَ اللَّامِ دَخَلَ عَلَى الْبَيْعِ ځکه چي د "لام" حرف پر بيع داخل سوی دی فَيَقْتَضِي اخْتِصَاصَهُ بِهِ نو دا د محلوف عليه سره د بيع د خاصېدلو تقاضا کوي وَذَلِكَ بِأَنْ يَفْعَلَهُ بِأَمْرِهِ او هغه په دې توگه چي حالف د محلوف عليه په حکم سره دا کار وکړي إِذَا الْبَيْعُ تَجَرَّى فِيهِ النِّيَابَةُ ځکه چي په بيع کي نيابت جاري کيږي وَلَمْ تُوجَدْ او دلته انيابت موجود نه سو بِخِلَافِ مَا إِذَا قَالَ: إِنْ بَعَثْتُ ثَوْبًا لَكَ په خلاف د هغه صورت کله چي هغه داسي | ووايي: که ما ستا جامه اکېړه | اخرڅه کړه | نو زما ښځه | پر ما طلاقه ده | حَيْثُ يَحْتَضِرُ إِذَا بَاعَ ثَوْبًا مَمْلُوكًا لَهُ نو که حالف | په دې صورت کي | د محلوف عليه مملوک جامه اکېړه | اخرڅه کړي. نو حاث کيږي سَوَاءٌ كَانَ بِأَمْرِهِ أَوْ بِغَيْرِ أَمْرٍ عَلِمَ بِذَلِكَ أَوْ لَمْ يَعْلَمْ برابره ده که | دا خرڅول | د محلوف عليه په حکم سره وي | يا د هغه له حکم څخه بغير وي | او | برابره ده | حالف په دې تبليس | خبر وي | او که په خبر نه وي لَاَنَّ حَرْفَ اللَّامِ دَخَلَ عَلَى الْعَيْنِ ځکه چي | په دې صورت کي | د "لام" حرف پر ذات اکېړه | باندې داخل سوی دی لَاَنَّ أَقْرَبَ إِلَيْهِ ځکه چي د عين اکېړه | "لام" نژدې دی فَيَقْتَضِي اخْتِصَاصَهُ بِهِ نو دا د محلوف عليه سره د عين اکېړې | د خاصېدلو تقاضا کوي وَذَلِكَ بِأَنْ يَكُونَ مَمْلُوكًا لَهُ او هغه په دې

توگه چي دا جامه اکپره ادمحلوب عليه په ملکيت کي وي وَتَطْلِيَهُ الصَّيَاغَةُ وَالْخِيَاطَةُ وَكُلُّ مَا تَجْرِي فِيهِ النِّيَابَةُ او ددې مثال دزرگري او خياطي کار دی او هر هغه کار دی چي په هغه کي نيابت جاري کيږي بِخِلَافِ الْأَكْلِ وَالشُّرْبِ وَفَرْبِ الْغُلَامِ په خلاف دخوراک، چنباک او دغلام دوهلو لَأَنَّهُ لَا يَحْتَمِلُ النِّيَابَةَ ځکه چي ا په دې کارونو کي ايو کار هم نيابت احتمال نه لري ايمني په دې کارونو کي د نيابت هيڅ احتمال نسته اَفَلَا يَفْتَرِقُ الْحُكْمُ فِيهِ فِي الْوَجْهَيْنِ نو ځکه به په دې ا کارونو کي په دواړو صورتونو کي حکم نه سره جلا کيږي ابلکي ددواړو صورتونو حکم به يو وي ا

اللغات: ﴿تَوْب﴾ کالي، جامه (کپره، ټوکر)، ﴿لَبَسَ﴾ د تفعليل ماضي ده: يوشی مبهم ساتل، پټ ساتل، ناڅرگندول، ﴿النِّيَابَةُ﴾ نائب کېدل، قائم مقام کېدل، ﴿صَيَاغَةُ﴾ زرگري، دزرو کسب او پېشه، له سرو او سپينو زرو څخه زېورات او دښکلا شيان جوړول (لکه والي، غاړگي او داسي نور). ﴿خِيَاطَةُ﴾ خياطي (درزي توب)، ټوکر او کپره گڼدل، کالي او جامې جوړول.

تشریح: **صورت د مسئلې:** دادی که خالد وزيد ته ووايي: "په الله قسم! که چيري دا کپره (ټوکر) ستا لپاره (يعني ستا په حکم سره) خرڅ کړم، نو زما ښځه پر ما طلاق ده"، بيا محلوب عليه يعني زيد هغه کپره دخالد په کپرو کي پټه کړي، او خالد په دې خبر نه سي چي زما په کپرو کي دزید کپره هم سته، او بيا خالد خپله کپره خرڅه کړي (چي په هغه کي دزید کپره هم خرڅه سي)، نو په دې صورت کي خالد (حالف) په خپل قسم کي نه حاث کيږي، يعني دهغه ښځه نه طلاقيږي؛ ځکه چي دلته د "لام" پر بيع داخل دی يعني د بيع سره متعلق دی، او دا دخول او تعلق ددې خبري تقاضا کوي چي (حالف هغه وخت حاث کيږي کله چي) د بيع د محلوب عليه (زيد) سره خاص وي او دهغه په حکم سره وي ځکه چي په بيع کي هم نيابت جاري کيږي، لېکن دلته د محلوب عليه له طرفه هغه ته حکم سوی نه دی، بلکي محلوب عليه دا کار په پټه کړی دی، نو ځکه به حالف او بائع (خالد) نه حاث کيږي.

ها! که حالف لام پر عين (او ذات) باندي داخل کړي، يعني پر "تَوْب" يې داخل کړي او د "تَوْب" سره يې متعلق کړي او داسي ووايي: "إِنْ بَعْتُ تَوْبًا لَكَ..." (که چيري زه ستا کپره خرڅه کړم، نو زما ښځه پر ما طلاق ده)، نو په دې صورت کي حالف د محلوب عليه د کپرې په خرڅونو سره نه حاث کيږي، هغه که محلوب عليه و حالف ته ددې کپرې د خرڅولو اجازه ورکړې وي او که نه وي، همدارنگه حالف په دې خبر وي چي دا د محلوب عليه کپره ده او که په خبر نه وي، په هر

صورت کي هغه حاث کيږي، ځکه چي دلته د "لام" حرف پر عين يعني پر ټوب داخل دی او د ټوب سره متعلق دی، او په بڼه ټوباً لک کي ټوب تر بڼه لام ته ډېر نژدې دی (ځکه چي ټوباً او لک سره متصل دی، او بڼه په شروع کي دی او د لک څخه ليري دی). مطلب دا چي دلته "لام" د ټوب سره متعلق دی، نو دا دې خبري تقاضا کوي چي (حالف هغه وخت حاث کيږي کله چي) هغه د محلوف عليه کپړه خرڅه کړي هغه که محلوف عليه له طرفه حالف ته حکم وسي او که نه وسي (په دواړو صورتونو کي هغه حاث کيږي)، او دلته هغه د محلوف عليه کپړه خرڅه کړې ده، نو ځکه به حاث کيږي.

ونظيرة إلخ: د دې عبارت حاصل دادی چي په کومو کارو کي چي نيابت جاري کيږي او هلته د مؤکل پر ځای وکیل کار کوي يعني دوکیل کار د مؤکل کار شمارل کيږي، لکه د زرگري کسب، خياطي (کپړې جوړول) او داسي نور، په داسي کارونو کي هم پورتنی حکم دی، مثلاً که خياط قسم واخلي او ووايي: **إِنْ خَطْتُ لَكَ هَذَا الثَّوبَ، فَأَمَرْتُكَ بِإِلَائِي** (په الله قسم! که ما ستا لپاره (يعني ستا په حکم سره) دا کپړه وگنډله او جوړه کړه، نو پر ما بڼه طلاق ده)، يا داسي ورته ووايي: **إِنْ خَطْتُ ثُوبًا لَكَ... إلخ** "په الله قسم! که ما ستا کپړه وگنډله، نو پر ما بڼه طلاق ده)، نو په دې دواړو جملو او صورتونو کي هم هغه فرق دی کوم چي د بيع په مسئله کي اوس ذکر سو، يعني د دواړو حکم سره جلا دی (يعني که په اوله جمله او صورت کي خياط په ناخبرۍ سره د محلوف عليه کپړې جوړي کړي، نو نه حاث کيږي، او که په دويم صورت کي خياط دهغه کپړې جوړي کړي، نو په هر حالت کي حاث کيږي). لېکن په کومو کارو کي چي نيابت نه جاري کيږي، لکه خوراک، چمناک، خپل اولاد وهل، په داسي کارونو کي حکم نه سره جلا کيږي، مثلاً که حالف ووايي: **"إِنْ أَكَلْتُ لَكَ طَعَامًا... إلخ"** يا ووايي: **"إِنْ كَلْتُ طَعَامًا لَكَ... إلخ"**، نو د دې دواړو صورتونو په حکم کي هيڅ فرق نه راځي، بلکي د دواړو حکم به يو وي، او په هر صورت کي به حالف حاث کيږي، همدغه خبره صاحب د هدايې په "لا يفتقر الحكم فيه في الوجهين" سره بيان کړې ده.

د طلاق او عتاق يو څو مسئلې

وَمَنْ قَالَ: هَذَا الْعَبْدُ حُرٌّ بِعُتْقِهِ او که يو څوک ووايي: دا غلام آزاد دی که چيري زه هغه خرڅ کړم **فَبَاعَهُ عَلَى أَنَّهُ بِالْغِيَارِ** بيا هغه پر دې شرط غلام خرڅ کړی چي هغه ته به اختيار وي ايمني له رانيونکي (مشتري) څخه اختيار واخلي چي که زما بيع ناخوښه سوه، نو بيرته يې فسخ کوم، او

دې ته "خيار شرط" وايي اَعْتَقَ نو غلام آزادېږي لَوْجُودُ الشَّرْطِ وَهُوَ الْبَيْعُ ځكه چې شرط موجود سو او هغه بيع ده وَالْبَيْعُ فِيهِ قَائِمٌ او په غلام کي اوس هم د غلام ملکيت موجود او باقي ادى فَيَنْزِلُ الْجَزَاءُ نو ځکه به جزاء آزادي واقع کيږي وَكَذَلِكَ لَوْ كُنَّا الشُّرْتَى: إِنْ اشْتَرَيْتَهُ فَهُوَ حُرٌّ همدارنگه که رانيونکي وويي: که چيري زه دا غلام رانيسم، نو هغه آزادي فَاشْتَرَا عَلَى أَنَّهُ بِالْخِيَارِ بيا هغه په دې شرط سره غلام رانيسي چې هغه ته به اختيار وي عَتَقَ أَيْضًا نو هم دا غلام آزاديږي لَأَنَّ الشَّرْطَ قَدْ تَحَقَّقَ وَهُوَ الشَّرَاءُ ځکه چې شرط ثابت سو او هغه رانيول دي وَالْبَيْعُ قَائِمٌ فِيهِ او په هغه کي ادشتري ملکيت موجود او ثابت ادى وَهَذَا عَلَى أَصْلِهَا ظَاهِرٌ او دا ادملکيت وجود او ثبوت اخود صاحبينو پر اصول بنسټاره دي اچي دشتري ملکيت په دې غلام کي ثابتيږي وَكَذَا عَلَى أَصْلِهِ او همدارنگه دامام صاحب رَحْمَةُ اللَّهِ پر اصول هم ادشتري ملکيت ا موجود او ثابت ادى لَأَنَّ هَذَا الْعِتْقَ بِتَغْلِيْقِهِ ځکه چې دا عتق دشتري په معلق کولو سره اَمَعْلَق گرځېدلى ادى وَالْبُعْلُقُ كَالْمَنْجَزِ او معلق عتق دمنجز په څير دى وَلَوْ نَجَزَ الْعِتْقَ يَثْبُتُ الْبَيْعُ سَابِقًا عَلَيْهِ او که چيري دشتري عتق دمنجز گرځولي وای، نو تر عتق مخکي به ادهغه ادملکيت ثابتېدلای فَكَذَلِكَ هَذَا نو همداسي به دلته اهم کيږي وَمَنْ قَالَ: إِنْ لَمْ أَبْرَأْ هَذَا الْعَبْدَ أَوْ هَذِهِ الْأَمَةَ او که يو څوک وويي: که چيري زه دا غلام يا مينځه نه رانيسم فَأَمْرَأَتُهُ طَالِقٌ نو زما بنځه ا پر ما ا طلاقه ده فَأَعْتَقَ أَوْ دَهَرَ بيا هغه دا امينځه يا غلام آزاد کړى يا يې مدبر جوړ کړى طَلَّقَتْ أَمْرَأَتَهُ نو د هغه بنځه طلاقيږي لَأَنَّ الشَّرْطَ قَدْ تَحَقَّقَ ځکه چې شرط ثابت سو وَهُوَ عَدَمُ الْبَيْعِ او هغه نه خرڅول دي لِفَوَاتِ مَحَلِّتَةِ الْبَيْعِ ځکه چې دبيع محل والى ادا اعتاق په وجه افوت سو وَإِذَا قَالَتِ الْمَرْأَةُ لِرَوْجِهَا: تَزَوَّجْتِ عَلَيَّ او که بنځه خپل خاوند ته وويي: آيا تا پر ما ابل اواده کړى دى ايعني ورته وويي: ته قسم واخله! آيا تا زما څخه بغير د بلي بنځي سره نکاح کړې ده اَقَالَ: كُلُّ امْرَأَةٍ لِي طَالِقٌ او خاوند ا په جواب کي اورته وويي: زما هري بنځي ته درې طلاقه دي طَلَّقْتُ هَذِهِ الَّتِي حَلَقْتُ فِي الْقَهْءِ نو قضاء دغه بنځه هم طلاقيږي چې هغې په خاوند قسم اخيستی دى او

پوښتنه يې ځني كړې ده: وَعَنْ أَبِي يُوسُفَ * : أَنَّهَا لَا تَطْلُقُ اوله امام ابو يوسف رَجِهَهُ اللهُ شخه روايت دى: چي دا ښځه نه طلاقيري لَأَنَّهُ أَخْرَجَهُ جَوَابًا ځكه چي خاوند خپل كلام ادهنې د پوښتني ا په جواب كې را ايستلى اصادر كړى ادى فَيَنْطَبِقُ عَلَيْهِ نو ځكه به سوال پر هغه منطبق كيږي وَلَأَنَّ عَرَضَهُ إِرْضَاؤُهَا او ځكه چي د خاوند مقصد دهنې راضي كول دي وَهُوَ بِطَلَاكِ غَيْرِهَا او دا ادې ښځي راضي كېدل ا دبلي ښځي په طلاق سره ثابتيري ايمني دا ښځه هغه وخت راضي كيږي. كله چي د خاوند پر بلي ښځي طلاق واقع كړى سي، نه پر دغه سائله ښځي فَيَتَقَيَّدُ بِهِ نو ځكه به طلاق دبلي په بلي ښځي سره مقيد كيږي وَجَهَ الظَّاهِرُ عُمُومُ الْكَلَامِ د ظاهر روايت دليل ا د خاوند ا د كلام عام كېدل دي وَقَدْ رَأَى عَلَى حَرْفِ الْجَوَابِ او هغه د جواب پر حروفو اضافه هم كړې ده فَيُجْعَلُ مُبْتَدَأًا نو ځكه به هغه له نوي سره كلام كونكى شمارل كيږي ا مطلب دا چي دهنه كلام به مستقله جمله شمارل كيږي. نه جواب وَقَدْ يَكُونُ عَرَضُهُ إِيجَازًا شَاهِدِينَ اعْتَرَضَتْ عَلَيْهِ فِيمَا أَحَلَّهُ الشَّرْعُ او كله نا كله په داسي كلام سره د خاوند مقصد ا د ښځي اېرول او دمكي وركول اوي، په هغه وخت ا كله ا چي ښځه پر خاوند د شريعت د حلال سوي كار په باره كي اعتراض وكړي وَمَعَ التَّرَدُّدِ لَا يَصْلَحُ مُقَيَّدًا او د تردد سره دا كلام د مقيد جوړېدلو صلاحيت نه لري وَأَنَّ نَوَى غَيْرَهَا او كه خاوند ا په خپل كلام كي ا له دغه سائله ا ښځي شخه بغير ا بلي ښځي ته د طلاق وركولو انيت وكړي يُصَدَّقُ دِيَانَةً لَا قَضَاءَ نو دياتا به دهنه تصديق كيږي، نه قضاء لَأَنَّهُ تَخْصِيصُ الْقَامَرِ ځكه چي دا عام ا كلام ا خاص مگر ځول دي.

اللغات: ﴿مُنْجَزٌ﴾ د تفعيل اسم مفعول دى: فوراً واقع كېد، غير معلق، غير مشروط. ﴿دَبَّرَ﴾ د تفعيل مصدر دى: مډېر جوړول، د غلام آزادي پر خپل مرگ معلق كول، ﴿إِرْضَاءٌ﴾ د افعال مصدر دى: راضي كول، خوشالول، ﴿إِيجَازٌ﴾ دا هم د افعال مصدر دى: په وحشت كي اچول (ترهول)، اېرول، ﴿تَرَدُّدٌ﴾ د تفعيل مصدر دى: شكمن كېدل (مشكوك او غير يقيني كيفيت) ﴿تَخْصِيصٌ﴾ د تفعيل مصدر دى: خاص كول (خاصول)، عام شى خاص مگر ځول.

* القول الرابع: قول أبي يوسف رَجِهَهُ اللهُ، قال العلامة ابن الممام: وذكرنا عن أبي يوسف رَجِهَهُ اللهُ في شروح الجامع الصغير أنها لا تطلق، واحتاره شمس الالمة وكثير من المشايخ، لأن الكلام عرج جواباً فينطبق على السؤال (فتح القدير ج: ٤، ص: ٢٢٩)، وكذا في رد المحتار (ج: ٣، ص: ١٣٥)، [القول الرابع ج: ١١، ص: ٢٢٩]

تشرېح: په دې عبارت کي ټوله غلور مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که یو سړی قسم واخلې او ووايي: "په الله قسم! که چیرې زه دغه غلام خرڅ کړم، نو آزاد دی". بیا دا سړی په څیار شرط سره هغه غلام خرڅ کړي، نو غلام آزاديږي ځکه چې دعتق (آزادی) شرط موجود سو. یعنې حالف دا غلام خرڅ کړی، خو څرنګه چې حالف (بائع) دخپل ځان لپاره دخیار شرط لګولی وو، نو د دې شرط په وجه دا غلام دبائع له ملکیت څخه نه وځي، او جزاء (عتق) د هغه په ملکیت کي ثابتیږي (یعنې د هغه په ملکیت کي دا غلام آزاديږي، ځکه چې دخیار شرط په وجه د هغه ملکیت اوس هم پاته دی).

(۲)... او که یو څوک داسې قسم واخلې چې "په الله قسم! که چیرې زه فلانکې غلام رانیسم، نو هغه آزاد دی"، تر دې وروسته دا سړی په څیار شرط سره هغه غلام رانیسي، نو غلام آزاديږي، ځکه چې دعتق شرط یعنې شراء (رانیول) موجود سو، او دشراء په وجه په دې غلام کي دحالف (مشتري) ملکیت ثابت سو، پاته سو د څیار شرط مسئله، نو د صاحبینو رَجْتُهُمَا الله د اصول مطابق دغه څیار د مشتري لپاره د ملکیت له ثبوت څخه مانع نه دی، او دامام صاحب رَجْتُهُ الله په نیز هم دغه څیار د ملکیت له ثبوت څخه مانع نه دی (یعنې د څیار شرط باوجود په غلام کي د مشتري ملکیت ثابتیږي)، ځکه چې دلته عتق پر شرط معلق دی، او معلق بالشرط د مُنْجَز او فی الحالته واقع کولو په څیر دی، او که چیرې په څیار شرط سره یو څوک غلام رانیسي او پر هغه عتق معلق کړي، او بیا هغه تر وخت مخکې څیار شرط ختم کړي نو دا معلق عتق مُنْجَز ګرځي (یعنې فی الحالته واقع کیږي) او هلته به د مشتري ملکیت له عتق څخه مخکې شمارل کیږي، همداسې به دلته هم دغه معلق عتق مُنْجَز وي، او د مشتري (حالف) ملکیت به له عتق څخه مخکې شمارل کیږي، او رانیول سړی غلام به آزاديږي.

(۳)... که یو سړی داسې قسم واخلې چې "په الله قسم! که چیرې ما دغه مینځه یا غلام خرڅ نه کړی، نو زما بڼځه طلاقه ده"، بیا حالف دا مینځه یا غلام آزاد کړی، یا یې مدبر جوړ کړی، نو د هغه بڼځه طلاقېږي، ځکه چې داعتاق یا تدبیر په وجه په غلام او مینځه کي دبیع محلّیت فوت سو (یعنې دوی اوس دبیع او خرڅولو محل او قابل پاته نه سول)، او "ددوی نه خرڅول" د طلاق شرط وو، لهذا کله چې دا شرط موجود سو، نو ځکه به دحالف بڼځه طلاقېږي.

(۴)... که زینب له خپل خاوند څخه داسې پوښتنه وکړه، چې "آیا زما څخه بغیر تا دبلي بڼځي سره نکاح کړې ده"، او خاوند په جوش کي راغلی، په جواب کي یې ورته وویل: "کُلُّ امْرَأَةٍ لِي طَالِقٌ ثَلَاثًا" (یعنې زما هره بڼځه پر ما ثلاثاً طلاقه ده)، نو قضاء به پر دې بڼځي (زینب) هم درې طلاقه واقع کیږي (یعنې قاضي به د دې خبري فیصله کوي چې کومي بڼځي له خاوند څخه پوښته کړې ده او د هغې په وجه خاوند طلاق او قسم اخیستی دی، هغه بڼځه به هم ثلاثاً طلاقېږي)، دا ظاهر روایت دی، له امام ابو یوسف رَجْتُهُ الله څخه یو روایت دا دی چې دا پوښتونکې بڼځه (زینب) به نه طلاقېږي، ځکه چې د خاوند کلام "کُلُّ امْرَأَةٍ لِي... إلخ" د هغې د سوال په جواب کي صادر سړی دی، لهذا دا جواب به فقط د هغې پر سوال منطبق کیږي (او له دې څخه به

تجاوز نه کيږي). گواکي خاوند داسي وويل: "کُلَّ امْرَأَةٍ غَيْرَ طَالِقٍ کُلًّا" (يعني ستا څخه بغير زما هره ښځه ثلاثاً طلاقه ده). او ښکاره خبره ده چي په دې صورت کي زينب نه طلاقيږي، په دې هکله دويم دليل دا دی چي د حالف مقصد د دې ښځي (زينب) راضي کول دي. او دا په هغه صورت کي کېدای سي کله چي پر زينب طلاق واقع نه سي، نو ځکه به طلاق په نورو ښځو سره مقيد کيږي، (يعني نو ځکه به د خاوند جواب له زينب څخه بغير د حالف د نورو ښځو په طلاق سره مقيد کيږي، او د هغه پر نورو ښځو به طلاق واقع کيږي).

وجه الظاهر الخ: د ظاهر روايت دليل دا دی چي خاوند دلته د کُلَّ لفظ استعمال کړې ده او د کُلَّ لفظ عام دی. او په جواب کي خاوند اضافه هم کړي دی، ځکه که دا جواب د سوال مطابق وای نو فقط دومره به وای "إِنْ تَزَوَّجَتْ فَهِيَ طَالِقٌ"، لېکن هغه اضافه وکړه او جواب يې جامع وگرځوی چي "کُلَّ امْرَأَةٍ..."، او څرنگه چي د کُلَّ لفظ عام دی چي هغه د حالف هري ښځي ته شامل دی او په هغه کي سائله ښځه (زينب) هم داخله دي. نو ځکه به هغه هم طلاقيږي.

وقد يكون غرضه الخ: په دې سره امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ ته جواب ورکوي، هغه ويلي وو چي د خاوند مقصد د دې سائله ښځي (زينب) راضي کول دی؟ د جواب حاصل دا دی چي په شريعت کي د خاوند لپاره له يوې څخه زياتي (خلور) ښځي روا دي، او دغه ښځي (زينب) د شريعت پر حلال او روا شي باندي د اعتراض کولو کوښښ کړی دی، نو کېدای سي چي خاوند ډېر صوفي مسلکه (او ساده بزرگ) وي چي هغه به د ښځي (زينب) دا خبره د شريعت خلاف محسوسه کړې وي. نو هغه به د ايرحاش (بېرولو) لپاره هڅې ته په طلاق سره دمکي ورکړې وي، يا کېدای سي چي هغه د غصې په وجه دا ښځه هم په طلاق کي داخله کړې وي (او دا هم کېدای سي چي د هغه به دا ښځه خوښه نه وي، نو د بلي ښځي سره د نکاح کولو په نيت به يې هغه هم په طلاق کي داخله کړې وي)، لنډه دا چي کله د خاوند په دغه کلام کي د ايرضاء او ايرحاش دواړو احتمال سته. نو دا کلام به د سائله ښځي (زينب) څخه بغير د نورو ښځو په طلاق سره نه مقيد کيږي. بلکي په يوه وار به پر ټولو طلاق واقع کيږي.

او که خاوند داسي ووايي چي ما له سائله ښځي (زينب) څخه بغير نورو ښځو ته د طلاق په نيت سره دا کلام او جمله ويلي وه، نو دياتاً به د هغه تصديق کيږي، ځکه چي د خاوند په کلام کي د دې نيت احتمال سته. لېکن قضاء به د هغه تصديق نه کيږي، ځکه چي دا کلام "کُلَّ امْرَأَةٍ..." عام دی. د خولند ټولو ښځو ته شامليږي، لېکن کله چي خاوند له يوې ښځي څخه بغير په دې کلام سره د نورو ښځو نيت وکړی، نو هغه دا عام کلام خاص وگرځوی، او عام خاص گرځول د ظاهر خلاف دي، او کوم امر او مسئله چي د ظاهر خلاف وي، په هغه کي قضاء تصديق نه کيږي. فقط والله أعلم وعلیه وأتم

بَابُ الْيَمِينِ فِي الْحَجِّ وَالصَّلَاةِ وَالصَّوْمِ

(دا) باب حج، لمانځه او روژې په هکله د قسم
اخيستلو (په بيان کې) دی

تشرېح: په حج، لمانځه او روژه کې د قسم مسئله ډېره کمه پېښېږي، په دې وجه دا باب تر نورو بابونو وروسته بيان سوی دی. لېکن څرنگه چې حج، لمونځ او روژه عبادات دي، نو په دې وجه بيا دا باب د "لبس" او "لباس" پر باب مخکې بيان سوی دی. (غنايه او بيايه: ج: ٦، ص: ١٥٩)

د پياده حج کولو قسم او نذر

وَمَنْ قَالَ وَهُوَ فِي الْكَعْبَةِ أَوْ فِي غَيْرِهَا: عَلَى النَّفْسِ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ تَعَالَى أَوْ إِلَى الْكَعْبَةِ أَوْ كَوْمِ سَرَىٰ جِي وَوَايِي (په داسې حال کې چې هغه په کعبه شريفه کې وي يا بل ځای وي): پر ما بېت الله ته يا کعبې شريفې ته په پښو | پياده | تلل واجب دي فَعَلَيْهِ حُجَّةٌ أَوْ عُتْرَةٌ مَّا شَاءَ نو پر هغه په پياده تګ سره حج يا عمره کول واجب دي وَإِنْ شَاءَ رَكِبَ وَأَهْرَقَ دَمًا او که وغواړي نو | پر سپارلي | دې سپورسي او وينه دي ويوي | يعني دم دي ورکړي | (اوبن دي ذبح کړي) | وَالْقِيَاسُ لَا يُلْزِمُهُ شَيْءٌ او قياس دا دی چې پر هغه هيڅ شی هم نه لازميږي لَأَنَّهُ التَّزَمَ مَا لَيْسَ بِقُرْبَةٍ وَاجِبَةٍ وَلَا مَقْصُودَةٍ فِي الْأَصْلِ ځکه چې هغه يو داسې شی پر ځان لازم کړی دی کوم چې يو واجب عبادت نه دی او نه مقصود بالذات عبادت دی وَمَذْهَبًا مَّا ثَوَّرَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ^① او زموږ مذهب له حضرت علي رضي الله عنه څخه نقل سوی دی وَلَأَنَّ النَّاسَ تَعَارَفُوا لِإِجَابِ الْحَجِّ وَالْعُتْرَةِ بِهَذَا اللَّفْظِ او ځکه چې په دې لفظ سره حج او عمره واجبول دخلکو په عرف کې متعارف دي فَصَارَ كَمَا إِذَا قَالَ: عَلَى زِيَارَةِ الْبَيْتِ مَّا شَاءَ نو داسې سو لکه هغه چې ووايي: پر ما په پياده تګ سره د بېت الله زیارت کول واجب دي فَيُلْزِمُهُ مَّا شَاءَ نو | په دې صورت کې | به پر هغه په پياده تګ سره | د بېت الله زیارت کول | لازم وي وَإِنْ شَاءَ رَكِبَ وَأَهْرَقَ

① تخریج: رواه البيهقي في السنن الكبرى، باب الهدى فيما ركب، حديث رقم: ٢٠٦٢١، ١٩٩١.

دَمًا او كه هغه وغواړي نو سپور دي سي او وينه دي ويويي وَقَدْ ذَكَّرْنَا فِي الْمَنَاسِكِ او په كتاب المناسك كي موږ دا مسئله اذكر كړې ده وَلَوْ قَالَ: عَلَى الْمَرْءِ أَوْ الدَّهَابُ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ تَعَالَى او كه ايو شو ك او وايي: پر ما بيت الله و طرف ته وتل يا تلل واجب دي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ نو پر هغه هيڅ شي هم واجب نه دي لِأَنَّ الْإِذَا أَمَرَ الْحَجَّ أَوْ الْعُمْرَةَ بِهَذَا اللَّفْظِ غَيْرُ مُتَعَارَفٍ ځكه چي په دغه لفظ سره حج يا عمره پر ځان لازمول متعارف نه دي. ايمني په عرف كي مشهور او معهود نه دي.

اللغات: ﴿مَشَى﴾ د ضرب مصدر دی: پياده تلل. په پښتو تلل. ﴿أَهْرَقَ﴾ د افعال ماضي ده: بېول (بهول). ﴿ذَمَّرَ﴾ وينه (مراد ځني قرباني ده). ﴿قَرَّبَهُ﴾ دنېكي كار (داسي كار چي په هغه سره د الله نژدېك حاصل سي). عبادت. ﴿مَأْتُورٌ﴾ نقل سوی (منقول). ﴿الْإِذَا﴾ د افعال مصدر دی: پر ځان يوشي لازمول (پر ځان منل). د يوشي ذمه واري پر ځان واجبول. (په غاړه اخيستل).

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی داسي قسم واخلې چې ”په الله قسم! پر ما بیت الله یا کعبې شریفې ته په پښو تلل واجب دي“، نو پر دې سړي حج یا عمره کول واجب دي. هغه که دې سړي په کعبه شریفه کي دا خبره کړې وي یا یې بهر بل ځای کړې وي، په هر صورت کي پرده استحساناً پياده تلل او حج یا عمره کول واجب دي. او که هغه په سپر تیا حج ته ولاړ سي، نو دم به ورکوي (چي هغه دا وښ ذبح کول دي). او د قیاس تقاضا داده چي پر هغه حج، عمره او هیڅ شی هم واجب نه سي، ځکه چي هغه د پياده تللو نذر منلی دی. او پياده تلل (مَشَى) خونه ثریت او عبادت دی او نه بذات خود مقصود دی، بلکي داییت الله او کعبې ته در سېدلو ذریعه او وسیله ده، نو ځکه پر حالف قیاساً هیڅ شی هم واجبهېدل پکار نه دي.

زموږ دليل دای چي له حضرت علي عليه السلام څخه په دې سلسله کي اثر نقل سوی دی. اثر دای ”عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام، فِيمَنْ نَذَرَ أَنْ يَمْشِيَ إِلَى الْبَيْتِ. قَالَ يَمْشِيَ فَإِذَا أَعْلَى رَكِبَ وَيَهْدِي جُزُورًا“ (مصنف عبد الرزاق ج: ٨، ص: ٣٩١، رقم: ١٦١٢٩). دا اثر په بیهقي کي هم ذکر سوی دی چي دهغه تخریج موږ په عبارت کي ذکر کړه. ددې ترجمه داده چي ”له حضرت علي عليه السلام څخه دهغه کس په باره کي (کوم چي بیت الله ته د پياده تګ کولو نذر منلی وي) داسي نقل سوي دي چي هغه به بیت الله ته پياده ځي، او که سترې سي (د پياده تللو قدرت نه لري). نو په سپر تیا دي ولاړ سي او د هدی څاروی دي ذبح کړي (يعني دم دي ورکړي)“. په همدې معنی سره په

ابوداؤد شريف کي هم يو حديث ذکر سوي دي. (ابوداؤد، باب من رأى عليه كفارة إذا كان في معصية ص: ٢٧٩، حديث رقم: ٣٢٩٧)

عقلي دليل دادی چي دخلگو په عرف کي په داسي خبره او جمله سره پیاده حج او عمره کول واجیږي، او په شریعت کي عرف ته اعتبار ورکول سوي دی، او ډیري مسئلې پر عرف مبني دي، نو له دې دواړو دلیلونو څخه دا خبره ښکاره سوه چي په دې مسئله کي پر حالف پیاده حج یا عمره کول واجب دي، کنې دم به ورکوي.

ولو قال علی الخروج إلخ: فرمایي که یو څوک داسي ووايي ”په الله قسم پر ما دیت الله لپاره وتل یا تر بیت الله پوري تلل واجب دي“ نو په دې خبره سره حج یا عمره نه واجیږي، ځکه چي په داسي جمله سره په عرف کي حج یا عمره کول مشهور او متعارف نه دي.

حرم نه د پیاده تللو نذر

وَلَوْ قَالَ: عَلَى النَّشْيِ إِلَى الْحَرَمِ أَوْ إِلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ أَوْ كِهْ [يو څوک] ووايي: پر ما حرم او صفا و مروه ته پیاده تلل واجب دي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ نُوْ پْر هغه هيڅ شی واجب نه دي وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ اودا [حکم] امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ پَه نَزْدِي وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ: فِي قَوْلِهِ عَلَى النَّشْيِ إِلَى الْحَرَمِ حَجَّةٌ أَوْ عُمْرَةٌ اَوْ صَاحِبِينَ رَحْمَتُهُ اللهُ فرمایي: چي دهغه په دې قول ”عَلَى النَّشْيِ إِلَى الْحَرَمِ“ کي [پْر هغه] حج یا عمره کول واجب دي وَلَوْ قَالَ إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَهُوَ عَلَى هَذَا الْاِخْتِلَافِ * اَوْ كِهْ هغه ”إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ“ ووايي، نو دا اهم پْر دغه اختلاف دي لَهْمَا: أَنَّ الْحَرَمَ شَامِلٌ عَلَى الْبَيْتِ د صَاحِبِينَ رَحْمَتُهُ اللهُ دليل دادی: چي حرم بیت ته الله شامل دی بِإِلْتِصَالٍ ځکه چي [دوی دواړه] سره متصل دي [یعني کعبه په حرم کي دننه ده، نو دواړه سره متصل او یو ځای دي] وَكَذَا الْمَسْجِدُ الْحَرَامُ اَوْ همدارنگه مسجد حرام هم بیت الله ته شامل دی فَصَارَ ذِكْرُهُ كَذِكْرِ كَرِهْ نود حرم ذکر کول د بیت الله د ذکر کولو سره مشابه سو بِخِلَافِ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ په خلاف د صفا و مروه لِأَنَّهُمَا مُنْفَصِلَانِ عَنْهُ ځکه چي دا دواړه له بیت الله څخه جلا دي وَلَكِنْ: أَنَّ الْبَيْتَ وَالْحَرَمَ بِهَذِهِ الْعِبَارَةِ غَيْرُ مُتَعَارِفٍ د

* القول للمراجع: قول أبي حنيفة رَحْمَةُ اللهِ، كما ذكر في الخاتمة (ج: ٢، ص: ٢٩٢)، وكذا في الدر المختار (ج: ٣، ص: ١٣٧).

[القول للمراجع ج: ١، ص: ٢٣٠]

امام صاحب رَجَّةُ الله دليل دادی؛ چي په دې جملې سره احرام پر ځان لازمول ا په خلگو کي امتعارف نه دي وَلَا يَكُنْ اِجَابَةً بِاعْتِبَارِ حَقِيقَةِ اللَّفْظِ او دلفظ د حقيقي معنى په اعتبار کولو سره احرام واجبول ممکن اهم انه دي قَامْتُمْ أَصْلًا نو دا بالکل ممتنع سو انو ځکه به نه حج پر واجب وي او نه عمره.

اللفات: «بَيْت» کور. مراد ځني بيت الله (کعبه شريفه) ده، «إِتِّصَال» دافتعال مصدر دی: متصل کېدل، جوختېدل، سره يو ځای کېدل. «مُنْفَصِلَان» د مُنْفَصِلٌ تشبيه ده: جلا، پېل، عليحده. «إِلْتِزَام» دافتعال مصدر دی: پر ځان يوشی لازمول (پر ځان منل).

تشریح: مسئله: داده که يو سړی ووايي: "په الله قسم! پر ما حرم يا صفا ومروه ته پياده تلل واجب دي"، نو دامام صاحب رَجَّةُ الله په نېز پر دې سړي نه حج واجبيږي او نه عمره، صاحبين رَجَّةُ الله فرمايي چي د صفا ومروه دويلو په صورت کي خو پر هغه هيڅ شی نه واجبيږي، لېکن د عَلَى الْمَشْيِ إِلَى الْحَرَمِ دويلو په صورت کي پر هغه پياده حج يا عمره کول واجبيږي، همدارنگه د إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ دويلو په صورت کي هم دامام صاحب رَجَّةُ الله په نېز پر هغه هيڅ شی نه واجبيږي، لېکن پر د صاحبينو په نېز پر هغه پياده حج يا عمره واجب دي.

د صاحبينو دليل: دادی چي الْحَرَمِ بيت الله ته شامل دی، همدارنگه الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ هم بيت الله ته شامل دی، نو ځکه به د الْحَرَمِ او الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ذکر کول د بيت الله ذکر کولو سره مشابه وي، او د عَلَى الْمَشْيِ إِلَى الْبَيْتِ دويلو په صورت کي پر حالف حج يا عمره واجبيږي، نو ځکه به د عَلَى الْمَشْيِ إِلَى الْحَرَمِ او الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ دويلو په صورت کي هم پر هغه حج يا عمره واجبيږي، ددې په خلاف د عَلَى الْمَشْيِ إِلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ دويلو په صورت کي پر حالف حج يا عمره نه واجبيږي، ځکه چي صفا ومروه د بيت الله څخه خارج او بهر دي.

د امام صاحب دليل: چي په دې داسي جمله او الفاظو سره د احرام د ترلو التزام کول (يعني په داسي خبره او جمله سره پر ځان حج يا عمره لازمول) په عرف کي متعين او مشهور نه دي، او د مثلاً د حقيقي معنى (يعني د پياده تلولو) په اعتبار سره هم په دې الفاظو سره د احرام التزام کېدای نه سي، ځکه چي دا الفاظ د احرام د التزام لپاره موضوع نه دي، لهذا کله چي د وضع او حقيقت او عرف ټولو په اعتبار سره د داسي جملې په ذريعه د احرام التزام کېدای نه سي، نو ځکه موږ دا جمله د حج يا عمرې د واجبولو له معنى څخه بالکل خارج او مسترد کړه.

به معین کال کي د حج کولو نذر

وَمَنْ قَالَ: عِنْدِي حُرٌّ أَوْ أَمَةٌ أَوْ كَوْمٌ كَسَّ فِي وَوَايِي: كه چيري زه سر کال حج نه وکړم. نو زما غلام آزاد دی فَقَالَ: حَبَّيْتُ بِيَاهِنَهُ وَوَيْلٌ: چي ماحج وکړی وَشَهِدَ شَاهِدَانِ أَنَّهُ فَعَلَ الْعَامَ بِالنَّكُوفَةِ او دوو خلکو دا گواهي ورکړه چي حالف اخوا سر کال په کوفه کي قرباني وکړه لَمْ يَغْتِقْ عَهْدُهُ نو د هغه غلام نه آزادېږي وَهَذَا عِنْدَ أَنْ حَبَّيْتُ وَأَنْ يُؤَسَفَ او دا حکم ا د شيخينو رَجَّهَ اللَّهُ په نېزدی وَقَالَ مُحَمَّدٌ: يَغْتِقُ او امام محمد رَجَّهَ اللَّهُ فرمايي: چي ا دهغه غلام آزادېږي لَأَنَّ هَذِهِ شَهَادَةٌ قَامَتْ عَلَى أَمْرٍ مَعْلُومٍ وَهُوَ التَّضْحِيَةُ ځکه چي دا شهادت ا گواهي ا پر معلوم کار يعني پر قرباني کولو باندي واقع سوې ده ا چي دغه سړي په کوفه کي قرباني کړې ده وَمِنْ ضَرُورَتِهِ انْتِفَاءُ الْحَجِّ او د هغه دلوازاماتو څخه د حج منتفي کېدل دي ايمني د هغه اثر دای چي حج نفي سي فَيَتَحَقَّقُ الشَّرْطُ نو شرط به ثابتېږي وَلَهُنَا: أَنَّهُمَا قَامَتْ عَلَى النَّفْيِ د شيخينو رَجَّهَ اللَّهُ دليل دای: چي دا شهادت پر نفي واقع سوې دی لَأَنَّ الْمَقْصُودَ مِنْهَا نَفْيُ الْحَجِّ لِإِثْبَاتِ التَّضْحِيَةِ ځکه چي له دې شهادت څخه مقصود د حج نفي کول دي، نه د قرباني ثابتول لَأَنَّهُ لَا مُطَالِبَ لَهَا ځکه چي د قرباني هيڅ مطالبه کونکي نسته ايمني د قرباني ثابتولو دعوی هيچانه ده کړې ا فَصَارَ كَمَا إِذَا شَهِدُوا أَنَّهُ لَمْ يَحُجَّ نو داسي سولکه څو خلک چي دا گواهي ورکړي چي هغه ا سر کال ا حج نه دي کړي غَايَةُ الْأَمْرِ أَنَّ هَذَا النَّفْيَ مِمَّا يُحِيطُ عِلْمُ الشَّاهِدِ بِهِ آخر ا د سوال ا کېدای سي چي دانفي داسي دي چي پر هغه د گواه علم احاطه کولا سي وَلِكُنْهُ لَا يُبَيِّنُ زُبَيْنٌ نَفْيَ وَنَفْيَ تَبَسُّيًّا لېکن د آساني او د حرج دفع کولو لپاره به د يوې نفي او بلي نفي په مينځ کي فرق نه کول کيږي.

اللغات: ﴿الْعَامَ﴾ (په الف لام سره): دغه کال، سر کال، ﴿غَايَةُ الْأَمْرِ﴾ آخري نتيجه، ﴿لَا يُمَيِّزُ﴾ د تفصيل مضارع مجهوله ده: فرق کول، توپير کول، ﴿تَبَسُّيًّا﴾ د تفصيل مصدر دی: آساني کول (آساني پيدا کول).

● القول المرجع: قول الشيخين رَجَّهَ اللَّهُ، كما ذكر في رد المحار (ج: ٣، ص: ١٣٧)، وكذا في فتح القدير (ج: ٤،

تشریح: مسئله + داده که یو شری مثلاً وویل "په الله قسم! که زه سړ کال حج نه وکړم. نوزما غلام

آزادی". بیا هغه دا دعوی وکړه چي ما سړ کال حج وکړی، او دوو خلکو دا گواهي ورکړه چي دې سړي خو سړ کال په کوفه کي قرباني وکړه (يعني په کوفه کي يې د قرباني خاړوی ذبح کړی). نو د شيخینو رَجْمُهُنَا الله په نهز د هغه غلام نه آزاديږي، او دامام محمد رَحْمَةُ الله په نهز آزاديږي.

دامام محمد دليل: دا دی چي ددې کسانو گواهي پريو معلوم شي يعني پر توضيحه (قرباني کولو) باندي واقع سوې ده، له دې څخه دا معلوميږي چي هغه سړ کال حج نه دي کړی، ځکه که هغه حج کړي وای نو په مکه او منی کي به يې قرباني کولای، نه په کوفه کي، معلومه سوه چي هغه په سړ کال حج کړی نه دي، او څرنگه چي حج نه کول د غلام د عتق لپاره شرط وو، او دا شرط موجود سو، نو ځکه به د هغه غلام آزاديږي.

د شيخینو دليل: دا دی چي دغه شهادت (گواهي) د حج پر نفی وړ کول سوې ده او په دې سره د قرباني ثابتول مقصود نه دي، ځکه چي دلته د قرباني هيڅ مطلب نسته، نو دا د حج پر نفی کولو شهادت دی، او د نفی کولو شهادت (شهادت علی النفی) مقبول او معتبر نه دی، مثلاً که یو څو خلک دا گواهي ورکړي چي دغه سړي (حالف) حج نه دي کړی، نو دا شهادت هم نه قبلېږي، همداسي به په دې مسئله کي شهادت نه قبلېږي، بلکي دحالف قول او دعوی به منل کيږي او غلام به نه آزاديږي. ځکه چي د غلام آزادي او عتق د حج پر نه کولو معلق او مشروط وو، او هغه حج نه دي کړی. نو ځکه به غلام نه آزاديږي.

غاية الأمر الخ: په دې سره دیو مقرر سوال جواب ورکوي، سوال دا دی چي شهادت علی النفی هغه وخت نه قبلېږي، کله چي شاهد (گواه) په نفی خبر نه وي، او که شاهد په نفی خبر وي او په هغه علم لري، نو بیا شهادت قبلېږي، او څرنگه چي په دې مسئله کي شاهد په نفی خبر دی (چي هغه حج نه دي کړی)، او که خبر نه وي، نو هغه په دې هکله نور معلومات تر لاسه کولای سي، نو ځکه د هغه شهادت قبول پکار دي. حالانکي تاسي دلته هم د هغه شهادت رد کړی دی، آخر دې څه وجه ده؟

د جواب حاصل دا دی چي په دې خبره کي فرق او تمیز کول چي آیا شاهد ته د نفی پوره علم او خبر سته، او که هغه ته د نفی پوره علم او خبر نسته مشکل دي (يعني د خلکو لپاره دا خبره معلومول مشکل او ستونزمن دي چي آیا هغه رښتیا په نفی خبر دی او که نه دی، او هغه رښتیا معلومات لري، کنه؟ ځکه چي په نفی د هغه خبر بدل یا نه خبر بدل مخفي شی دی)، نو ځکه د آسانی او حرج دفع کولو په خاطر مطلقاً دا حکم سوی دی چي شهادت علی النفی بالکل مقبول نه دی، لهدا په دې باره کي دي سوال او اعتراض نه کيږي.

د روژي يا لمانځه د نه اداء کولو تر قسم وروسته بيرته هغه شروع کول

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَصُومَ او کوم څوک چي قسم واخلي چي روژه به نه نيسي فَتَوَى الصَّوْمَ بِيَا هغه دروژي نيت وکړي وَصَامَ سَاعَةً او څه گړی روژه ونيسي ثُمَّ أَقْطَرَ مِنْ يَوْمِهِ بيا په هغه ورځ کي افطار وکړي حَنْثٌ نو حانث کيږي لَوْجُودُ الشَّرْطِ ځکه چي اد حنث شرط موجود سو إِذَا الصَّوْمُ هُوَ الْإِمْسَاكُ عَنِ الْبُطْطَاتِ عَلَى قَصْدِ التَّقَرُّبِ ځکه چي ”روژه“ د عبادت په نيت له روژه ماتونکو شيانو څخه منع کېدلو ته وايي اکه څه هم هغه لږ گړی وي اَوْ لَوْ حَلَفَ لَا يَصُومَ يَوْمًا اَوْ صَوْمًا او که هغه اداسي اقسام واخلي چي يوه ورځ به روژه نيسي يا يوه روژه به نه نيسي فَصَامَ سَاعَةً بيا لږ گړی روژه ونيسي ثُمَّ أَقْطَرَ بيا روژه ماته کړي لَا يَحْتَنُثُ نو نه حانث کيږي لِأَنَّهُ يُرَادُ بِهِ الصَّوْمُ الشَّامُّ الْبُعْتَبَرُ شَرْعًا ځکه چي په دې [جمله] سره پوره روژه مراد يږي کوم چي شرعاً معتبره وي وَذَلِكَ بِإِنْهَائِهِ إِلَى آخِرِ الْيَوْمِ او هغه دورځي تر آخره پوري روژه رسول [پوره کول ادي وَالْيَوْمُ صَرِيحٌ فِي تَقْدِيرِ الْبُدَّةِ بِهِ او دروژي د مودت د اندازه کولو لپاره د يَوْمٍ لفظ صريح دی وَلَوْ حَلَفَ لَا يَصُومُ او که [يو څوک] اقسام واخلي چي لمونځ به نه کوي فَصَامَ وَكَمْ أَوْ ذَكَرَكَ او [بيا] هغه ودرېږي او قرائت وکړي او رکوع وکړي ثُمَّ يَحْتَنُثُ نو نه حانث کيږي وَإِنْ سَجَدَ مَعَ ذَلِكَ او که ددې آرکانو [سره سجده] ايم او کړي ثُمَّ قَطَعَ بيا لمونځ قطع کړي ايعني تر سجده وروسته لمونځ پرېږدي حَنْثٌ نو حانث کيږي وَالْقِيَاسُ: أَنْ يَحْتَنُثَ بِالْإِفْتِتَاحِ او قياس دادی چي هغه [محض] په شروع کولو سره حانث سي اِعْتِبَارًا بِالشُّرْعِ فِي الصَّوْمِ دروژي په شروع کولو باندي په قياس کولو سره وَجْهُ الْإِسْتِحْسَانِ: أَنَّ الصَّلَاةَ عِبَارَةٌ عَنِ الْأَرْكَانِ الْمُخْتَلِفَةِ داستحسان دليل دادی: چي لمونځ له بېلابېلو آرکانو څخه عبارت دی ايعني لمونځ د مختلفه آرکانو مجموعې ته وايي اَفْتَالَهُ يَأْتِ بِجَمِيعِهَا لَا يُسْشِي صَلَاةً نو تر څو چي ټوله آرکان اداء نه کړي اتر هغه وخته پوري هغه ته لمونځ نه ويل کيږي بِخِلَافِ الصَّوْمِ لِأَنَّهُ رُكْنٌ وَاحِدٌ وَهُوَ الْإِمْسَاكُ په خلاف دروژي، ځکه چي هغه فقط ايورکن دی او هغه اِمْسَاكُ دی وَيَتَكَرَّرُ فِي الْجُزْءِ الثَّانِي او دا اِمْسَاكُ په دويم جزء کي تکرار يږي ا مطلب دا چي تريوه گړي وروسته په دويم

گهري کي هغه روژه مکرره کيږي | وَلَوْ حَلَفَ لَا يُصَلِّيَ صَلَاةً او که هغه اداسي او اخلي چي يولمونځ به نه کوي لَا يَخْنُثُ مَا لَمْ يُصَلِّ رَكَعَتَيْنِ نو تر څو چي دوه رکعت نه وکړي، نه حاث کيږي لأنه يُرَادُ بِهِ الصَّلَاةُ الْمُعْتَبَرَةُ شَرْعًا ځکه چي په دې اجملي اسره داسي لمونځ مراد يږي کوم چي په شريعت کي معتبر وي وَأَقْلَهُ رَكَعَتَانِ او دهغه کمه اندازه دوه رکعت دي لِللَّهِ عَنِ الْبُتْنَاءِ ځکه چي ا په شريعت کي له يور کعتيز لمانځه څخه منع سوې ده.

اللغات: ﴿سَاعَةً﴾ يو گړی (لږ گړی)، يوه شېبه، ﴿اِمْسَاك﴾ د افعال مصدر دی: منع کېدل، پرېز کول، ﴿تَقَرُّب﴾ د تفعل مصدر دی: د الله نژدېکت تر لاسه کول، نېکي گټل، ﴿تَأَمَّر﴾ پوره، بشپړ، مکمل، ﴿اِلْهَاء﴾ تر آخره پوري رسول، پوره کول، ﴿يَتَنَكَّرُ﴾ د تفعل مضارع ده: مکرر کېدل، راگر کېدل، ﴿يُتَخَذُ﴾ يور کعتيز لمونځ (يور کعت والا لمونځ).

تشریح: په دې عبارت کي ټوله څلور مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که يو څوک قسم واخلي چي ”په الله قسم! روژه به نه نيسم“، بيا هغه دروژې نيت وکړي، او دلږ گهري لپاره روژه ونيسي او بيا يې ماته کړي، نو حاث کيږي (يعني که محض په روژه شروع وکړي نو حاث کيږي)؛ ځکه چي د حث (حاث کېدلو) شرط يعني روژه نيول موجود سو، او د عبادت او روژې په نيت دلږ گهري لپاره هم له مفطرات ثلاثه (خوراک، چنباک او جماع) څخه منع کېدلو ته روژه وايي، او حالف د مطلق روژې دنه نيولو قسم کړی دی، نو ځکه به هغه حاث کيږي.

(۲)... که يو څوک داسي قسم واخلي چي ”په الله قسم! زه به يوه ورځ روژه نه نيسم، يا داسي ووايي: زه به يوه روژه نه نيسم“، بيا هغه د څه وخت لپاره روژه ونيسي او بيرته يې ماته کړي، يعني پوره ورځ روژه نه ونيسي، نو هغه نه حاث کيږي؛ ځکه چي د حث شرط يوه ورځ روژه نيول دي، او دې مطلب دادی چي هغه يوه پوره روژه ونيسي کوم چي شرعاً معتبره وي، او شرعاً هغه روژه معتبره ده کوم چي له صبح صادق څخه تر لمر لوېدلو پوري ونيول سي، حالانکي دلته حالف فقط د معمولي وخت لپاره روژه نيولې ده، نو د حث شرط موجود نه سو، نو ځکه به هغه نه حاث کيږي.

(۳)... که يو سړی قسم واخلي چي ”لمونځ به نه کوم“، بيا هغه د لمانځه په نيت سره ودرېږي، قرائت او رکوع وکړي، لېکن سجده نه وکړي، نو استحساناً نه حاث کيږي، او که سجده وکړي، نو

حادث کيږي، لښک د قیاس تقاضا داده چي محض د لمانځه په شروع کولو سره هغه حادث کيږي لکه څرنګه چي د مطلق روژې دنه نیولو په قسم کي محض په روژه شروع کولو سره هغه حادث کيږي، لښک موږ استحضار ځکه هغه فقط د لمانځه په شروع کولو سره حادث نه ګرځوو، ځکه چي لمونځ د څلورو اړکانو مجموعې ته وايي: قیام، قرائت، رکوع او سجده، (مطلب دا چي ولاړه هغه وخت لمونځ شمارل کيږي کله چي تر قرائت او رکوع کولو وروسته سجده هم وسي)، لهذا تر څو چي هغه سجده نه وکړي، تر هغه وخته پوري به لمونځ کونکی نه شمارل کيږي او نه به حادث کيږي، ددې په خلاف د روژې معامله ده، نوروژه فقط امساک ته وايي (يعني له خوراک، چنباک او جماع څخه ځان نیول)، او دا امساک تر لمر لوېدلو پوري مکرر کيږي (يعني دورځي چي څومره اجزاء او ساعتونه دي په هغه کي تر هر ساعت او گړي وروسته په دویم ساعت او گړي کي امساک مکرر کيږي، مطلب دا چي د وخت په هر دویم جزء کي امساک مکرر کيږي)، لهذا کله چي په يوه جزء او گړي کي هم امساک موجود سي، نو سمدستي به حالف حادث کيږي.

(۴)... که یو سړی قسم واخلي چي "لَا أَصِلُ صَلَاةً" (زه به "یو لمونځ" نه کوم)، نو له "صَلَاةً" نکره څخه دوه رکعت له مونځ کول مراد یږي (يعني له "یوه لمونځ" څخه به پوره دوه رکعت له مونځ کول مراد یږي)، لهذا تر څو چي هغه پوره دوه رکعت له مونځ نه وکړي، تر هغه وخته پوري نه حادث کيږي، ځکه چي په حدیث کي له "صَلَاةً بَتِيرَاءً" يعني له یو رکعتیز لمانځه څخه منع سوې ده، له دې څخه معلومه سچه چي د صَلَاةً مصداق او مفهوم دوه رکعت دي، نو ځکه به حالف د دوو رکعتو په کولو سره حادث کيږي، دیوه رکعت یا یو نیم رکعت او داسي نورو په کولو سره به نه حادث کيږي. وَاللّٰهُ اَعْلَمُ

بَابُ الْيَمِينِ فِي لَبْسِ الثِّيَابِ وَالْحُلِيِّ وَغَيْرِ ذَلِكَ

(دا) باب د جامو (کالو)، زپورتو او داسي نورو په هکله د قسم

اخيستلو (په بيان کي) دی

تشرېح: الثِّيَاب جمع د ثَوْب ده، ثَوْب جامه او کالي ته وايي، او حُلِيّ د حُلِيّ جمع ده، د حُلِيّ معنی ده: زېو، گانه، پسرول، ددې جمع حُلِيّ هم راځي، او حُلِيَّة هم خلاف القياس زېور ته وايي، چي د هغه جمع حُلِيّ او حُلِيّ راځي، صاحب د بنيانې ليکلي دي چي حُلِيّ هغه زېورتو ته وايي کوم چي له سرو او سپينو زرو څخه بغير وي (يعني له سوني او سپينو زرو څخه بغير نور زېورات کوم چي يې بڼه استعمالوي).

د نذر يو ځانگړی صورت

وَمَنْ قَالَ لَامْرَأَتِهِ: إِنَّ لَيْسَتْ مِنْ غَزَلِكِ او کوم سړی چي خپلي بڼې ته ووايي: که زه ستاد وودل سي تار [مالوچو] جامه واغوندم فَهُوَ هَذِي نو هغه هدی دي [يعني دمکې د فقيرانو لپاره صدقه دي] فَاشْتَرَى قُطْنًا بيا ده [خاوند] مالوچ راښول فَغَزَلَتْهُ وَنَسَجَتْهُ او دده بڼې له هغه مالوچو څخه تارونه وودل [جوړ کړل] او له هغو څخه يې جامه تياره کړه فَلَبِسَتْهُ او خاوند هغه جامه واغوستل فَهُوَ هَذِي عِنْدَ أَبِي حَنِيْفَةَ نو د امام صاحب رَحْمَةُ اللهِ په نېزدا جامه هدی ده وَقَالَ: لَيْسَ عَلَيْهِ أَنْ يُهْدِيَ حَتَّى تَغُولَ مِنْ قُطْنٍ مَلَكُهُ يَوْمَ حَلَفَ او صاحبين رَحْمَتُ اللهِ فرمايي: چي پر خاوند [دغه جامه] هدی کول واجب نه دي تر دې چي بڼه له هغو مالوچو څخه تارونه وودي [او جامه ځني تياره کړي] چي خاوند د قسم اخيستلو په ورځ د هغوی مالک وي وَمَعْنَى الْهَدْيِ: التَّصَدُّقُ بِهِ بِنَكَّةٍ او د هدی معنی ده: په مکه مکرمه کي هغه صدقه کول لَأَنَّهُ اسْمٌ لِبِأَيُّهَا حُكَّه چي هدی هغه شی ته

● القول الرابع: قول صاحبين رَحْمَتُ اللهِ، كما ذكر في فتح القدير (ج: ٤، ص: ٤٥٧)، وكذا في رد المحتار (ج: ٤،

وايي کوم چي مکې ته د هديه په توگه واستول سي لَهُنَّ: أَنَّ الثَّوْبَ إِذَا يَصِغُّ فِي الْبِلْدِكِ أَوْ مُضَافًا إِلَى سَبَبِ الْبِلْدِكِ د صاحبينو رَجَّتُهُنَّ الله دليل دادی: چي نذر خويا په اخپل ملکيت کي صحيح کيږي يا د ملکيت د سبب و طرف ته د هغه په نسبت کولو سره صحيح کيږي وَلَمْ يُوجَدْ دلته له دواړو څخه ايو اهم ا موجود نه دی لَأَنَّ الثُّبْنَ وَغَزَلَ الثَّرَاةَ لَيْسَا مِنْ أَشْيَاءٍ مِلْكَكُمْ ځکه چي جامې اغوستل او د ښځي تارونه او جامه جوړول د خاوند ملکيت سبب نه دی ايمني په دې سره خاوند د مالو چو او جامې مالک نه جوړيږي، بلکي خاوند په رانيولو سره د هغه مالک جوړيږي وَلَهُ: أَنَّ غَزَلَ الثَّرَاةَ عَادَةً يَكُونُ مِنْ قُطْنِ الرَّوْجِ دامام صاحب رَجَّتَهُ الله دليل دادی: چي ښځه عادتاً ا عموماً د خاوند له مالو چو څخه تارونه او جامه جوړوي وَالْمُعْتَادُ هُوَ الثَّرَادُ او کوم شی چي عادت ا رواج ا وي ا په قسم کي ا هغه مراديږي وَذَلِكَ سَبَبٌ لِبِلْدِكُمْ او دا د خاوند د ملکيت سبب دی وَلِهَذَا يَحْتَسِبُ إِذَا غَزَلَتْ مِنْ قُطْنٍ مَمْلُوكٌ لَهُ وَقَتَ الثَّوْبِ او همدا وجه ده که چيري ښځي د نذر په وخت کي د خاوند له مملوکه مالو چو څخه تارونه او جامه جوړ کړي، نو خاوند حاث کيږي لَأَنَّ الْقُطْنَ لَمْ يَصِرْ مَذْكُورًا ځکه چي قُطْن ا دلته ا ذکر سوی نه دی.

اللغات: ﴿غَزَلَ﴾ غَزَلَ د مَغْزُول په معنی سره دی: يعني هغه تار کوم چي له مالو چو (پمې) څخه وودل سي، له مالو چو څخه جوړ سوی تار (مخکي به د څرخې په ذريعه له مالو چو څخه تارونه جوړېدل، او بيا به له هغو تارو څخه کالي او جامه جوړېدل، له غَزَلَ څخه همدغه مراد دي)، ﴿قُطْن﴾ مالوچ (صفا سوې پنبه چي پنبه دانه ځني کښل سوې وي)، ﴿مُعْتَاد﴾ د افتعال اسم مفعول دی: د عادت مطابق.

تشریح: مسئله: داده که يو سړی خپلي ښځي ته وويل ”په الله قسم! که ما ستا په لاس د ”وودل سوې تارونو“ جامه واغوستل، نو هغه جامه - مکې د فقيرانو لپاره صدقه ده“ (يا مثلاً ورته ووايي: که ما ستا د لاس جوړ سوې کالي واغوستل، نو هغه زما له طرفه فقيرانو ته صدقه او خيرات دي)، ترمې وروسته خاوند مالوچ (پنبه) رانيول، او ښځي له دې مالو چو څخه تارونه وودل (يعني تارونه يې ځني جوړ کړل)، او له هغه تارو څخه يې ټوکر او جامه جوړه کړه (يا مثلاً خاوند تيار ټوکر رانيوی، او ښځي له هغه څخه کالي او جامه جوړه کړه)، او خاوند هغه جامه واغوستل، نو دامام صاحب رَجَّتَهُ الله په نېز پر خاوند دا جامه صدقه کول او خيراوتول واجب دي.

صاحبين رَجَمَهُمَا الله فرمايي چي پر خاوند دا جامه صدقه كول واجب نه دي. ها! كه د قسم اخيستلو په ورځ هغه مالوچ (يا هغه ټوكر) د خاوند په ملكيت كي وو، او ښځي له هغو څخه ټوكر او جامه تياره كړه، او خاوند هغه واغوستل، نو په دې صورت كي پر خاوند دا جامه صدقه كول واجب دي، لېكن تر قسم وروسته درانيول سوي مالوچو څخه د تياري سوي جامې اغوستل واجب التصديق نه دي (يعني د صاحبينو په نېز تر قسم وروسته درانيول سوي مالوچو يا ټوكر څخه د تيار سوي كالو په اغوستلو سره پر خاوند دانه واجبيږي چي هغه صدقه او خيرات كړي).

د صاحبينو دليل: دا دی چي د خاوند دا کلام په حقيقت كي نذر دی، او نذر په خپل مملوك شي كي صحيح كيږي، يا په هغه شي كي صحيح كيږي كوم چي د ملكيت د سبب و طرف ته منسوب وي، ځكه چي په حديث كي ذكر سوي دي "لَا تَذَرُ فَيْئًا لَا يَلِيكَهُ ابْنُ أَدَمَ" يعني په هغه شي كي نذر نه صحيح كيږي چي انسان د هغه مالک نه وي. (د ملكيت له سبب څخه مراد رانيول دي، يا په هبه، وصيت يا ميراث سره يوشی حاصلول دي، ځكه چي رانيول يا حاصلول د انسان د ملكيت سبب جوړيږي، يعني په رانيولو يا حاصلولو سره انسان د يوشی مالک جوړيږي)، او په دې مسئله كي خالف نه د مالوچو مالک دی (ځكه چي هغه مالوچ وروسته رانيولي دي)، او نه خالف د ملكيت د سبب و طرف ته هدی او صدقه مضاف كړي دي، ځكه چي اغوستل او د ښځي وودل او جوړول د ملكيت سبب نه دي، نو ځكه به تر قسم وروسته په رانيول سوي مالوچو كي قسم صحيح نه وي او پر ناوند به د داسي مالوچو جامه هديه كول او صدقه كول به واجب نه وي.

امام صاحب دليل: دا دی چي ښځه عموماً او عادتاً دخپل خاوند له مالوچو څخه تارونه او ټوكر ياروي، لهذا د خاوند دا وينا "إِنْ لَيْسَتْ مِنْ غَزَلِكِ" به داسي وي لكه خاوند چي ويلي وي "إِنْ بَسْتُ مِنْ غَزَلِكِ مِنْ قُطْنٍ أَمْلِكُهُ..." (كه ما هغه جامه واغوستل كوم چي تازما د مملوكه مالوچو له وودل سوي تارونو" څخه جوړه كړې وي، نو هغه دمكې د فقيرانو لپاره صدقه ده)، لهذا د خاوند دا سم به د عرف او عادت په وجه درانيول سوي مالوچو جامې ته هم شامل وي او داسي به گڼل كيږي كه خاوند چي دخپل مملوكه مالوچو په هكله دا قسم اخيستی وی، نو ځكه به هغه حاث كيږي، لمدا وجه ده كه چيري د نذر او قسم په وخت كي خاوند د مالوچو مالک وي (او خاوند فقط داسي نسيم واخلي چي "إِنْ لَيْسَتْ مِنْ غَزَلِكِ..."، او په خپل کلام كي "مِنْ قُطْنٍ أَمْلِكُهُ" ذكر نه كړي)، نو هم خاوند د هغه جامو په اغوستلو سره حاث كيږي، ځكه چي د عرف او عادت په اعتبار سره ښځه دخپل خاوند له مالوچو څخه تارونه، ټوكر او جامه تياروي، او د قسم اخيستلو په وخت كي كه څه هم مالوچ د خاوند په ملكيت كي نه وي، په عرف كي په دې سره د قسم په صحيح كېدلو كي هيڅ فرق نه راځي.

د زبور نه اغوستلو تر قسم وروسته د سپينو زرو گوتمی په گوته کول

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَلْهُسَ حَلِيًّا اَوْ كَوْمَ كَسٍ چي قسم واخلې چي زبور به نه اغوندي ادا لفظ حَلِيًّا ويل هم صحيح دي، په دې صورت كي به يې د جمع معنى كيږي. يعنې زبور ات اَلْكَسَ حَاتَمَ فُطْمَةٍ بيا دا [حالف] كس د سپينو زرو گوتمی. واغوندي لَمْ يَخْنُثْ نونه حاث كيږي لِأَنَّهُ لَيْسَ بِحَلِيٍّ عَرَفًا وَلَا شَرْعًا حُكَمَ چي دانه په عرف كي زبور دی او نه په شريعت كي حَتَّى أُبَيِّنَ اسْتِعْمَالَهُ لِلرَّجَالِ همدا وجه ده چي دخلكو لپاره هغه د سپينو زرو گوتمی استعمال روادې اَلشَّخْثُ بِهِ لِقَصْدِ الْخْتِمِ او هغه د مهر لگولو په غرض سره اغوستل كيږي لكه په پنخوا زمانه كي چي داسي كېدل، لنه دا چي د سپينو زرو گوتمی دخلكو لپاره رواده، لهذا هغه په زبور اتو كي نه داخلېږي، نو حكه به دهغه په اغوستلو سره حالف نه حاث كيږي اِنْ كَانَ مِنْ ذَهَبٍ او كه گوتمی له سرو زرو څخه وي حَنْثٌ نو حالف حاث كيږي لِأَنَّهُ حَلَفَ حُكَمَ چي هغه زبور دی ايعني دسونې گوتمی له زبور اتو څخه شمارل كيږي اَوْلَٰهَذَا اَلَا يَحِلُّ اسْتِعْمَالُهُ لِلرَّجَالِ او له همدې كبله دخلكو لپاره دهغه استعمالول جائز نه دي وَلَوْ لَيْسَ عَقْدٌ لَوْلَوْ غَيْرُ مُرْصَعٍ او كه حالف د ملغلرو نا پېودل سوى هار واغوندي ايعني د ملغلرو داسي ساده هار په غاړه كړي چي په هغه كي ملغلري په ترتيب سره پېوول سوي نه وي او نور ښكلي غميان ور سره استعمال سوي نه وي اَلَمْ يَخْنُثْ عِنْدَ ابْنِ حَنِيفَةَ نو ا په دې صورت كي ا دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز حالف نه حاث كيږي وَكَأَلَا يَخْنُثُ او صاحبين رَحِمَهُمُ اللهُ فرمايي: چي حاث كيږي لِأَنَّهُ حَلَفَ حَقِيقَةً حُكَمَ چي دا اهم ا په حقيقت كي زبور دی حَتَّى سَمِعَ فِي الْقُرْآنِ همدا وجه ده چي په قرآن شريف كي هغه ته زبور ويل سوي دي وَلَهُ: أَنَّهُ لَا يُتَحَلَّى بِهِ عَرَفًا إِلَّا مُرْصَعًا دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ دليل دای: چي په عرف كي فقط د ملغلر پېوول سوى ا مرثب ا هار اغوستل كيږي ساده او ناښكلي هار نه اغوستل كيږي ا وَمَنْ بَيَّ الْأَيْتَانَ عَلَى الْعُرْبِ او د قسمونو دار و مدار پر عرف دی ا نو حكه به دهغه په اغوستلو سره حالف نه حاث كيږي ا وَبَيَّ: لِهَذَا اِخْتِلَافُ عَصَمَةٍ وَرَمَانٍ او ويل سوي دي: چي دا دوخت او زمانې اختلاف دی ايعني دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په زمانه كي رواج دا وو چي د ملغلرو ساده او نا پېوول سوى هار به

اغوستل کېدی، نو ځکه هغه فرمایلي دي چي د زېږونه دی، او د صاحبینو په زمانه کي بیا زېږود او ښکلا په توګه د داسي ساده هار اغوستل رواج او عادت سو، نو ځکه هغو فرمایلي چي د زېږو دي، او اوس فتوی هم د هغو پر قول ده وَيُفْتَى بِقَوْلِهَا او ا په دې زمانه کي به ا د صاحبینو پر قول فتوی ورکول کيږي لَأَنَّ التَّحَلِّيَ بِهِ عَلَى الْإِنْفِرَادِ مُعْتَادٌ ځکه چي ا په دې زمانه ا یوازي ملغلري اهم د زېږو او ښکلا په توګه اغوستل عادت دي.

اللغات: ﴿حُلِّي﴾ زېږو، پښول (غارګی او داسي نور د ښکلا شيان کوم چي يې ښځه استعمالوي). جمع: **حُلِّي** او **حِلِّي**، **﴿تَخْتُم﴾** د تفعل مصدر دی: ګوتمی په ګوته کول، ګوتمی اغوستل، **﴿الْخُتْم﴾** د ضرب له باب څخه اسم مصدر دی: مهر لګول، ټاپه لګول، ښه لګول، **﴿عَقْد﴾** (د عین په کسره سره): هار، غارګی (غار هګی)، اېمل، په تار پېول سوي ګلان او داسي نور شيان، **﴿لَوْلُو﴾** ملغلره، مرغلره، **﴿مُرَّصَع﴾** د تفعیل اسم مفعول دی: نابښکلی، ساده، غیر مرتب (بې ترتیبه)، **رَضَعَ يُرَضِعُ تَرْصِيعًا** په ترتیب سره پېول (پېیل)، اندازه کول، وودل، (په اندازه او ترتیب سره جوړول)، **﴿لَا يَتَحَلَّى﴾** د تفعل له باب څخه د نفي صيغه ده: زېږو اغوستل، ښائسته کول (ښکلی کول).

تشریح:

ولوليس عقد لؤلؤ إلخ: د دې حاصل دادی که یو څوک قسم واخلي چي زېږوات به نه استعمالوم، او بیا د ملغلرو ساده ملنګی هار واغوندي چي په هغه کي په ترتیب او بازاری شکل سره ملغلري نصب سوي نه وي او نور ښکلي غميان ور سره استعمال سوي نه وي، نو دامام صاحب رَحِمَهُ اللهُ په نېز داسې نه حاث کيږي، او صاحبین فرمایي چي حاث کيږي.

د صاحبینو دلیل دادی چي په قرآن کي یوازي ملغلرو ته هم زېږو ویل سوي دي، آیت دادی: يُحَلَّلُونَ فِيهَا أَثَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلَوْلُؤًا (سورة الحج: ۱۳۳)، (او په دې جنت کي به په مؤمنانو ته د سرو زرو کړی (حلقی) او ملغلري د زېږو په توګه ور اغوستل کيږي)، په دې آیت کي لَوْلُو ته هم حُلِّي يعني زېږو ویل سوي دي، معلومه سوه چي یوازي ملغلري هم زېږو دي، نو ځکه به یوازي د ملغلرو په اغوستلو سره هم حالف حاث کيږي.

دامام صاحب دلیل او پاته عبارت په ترجمه کي تشریح سو، نوري تشریح ته ضرورت نه لري.

دنه کنبښتلو يا نه بيد بدللو قسم

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَتَأَمَّرَ عَلَى فَرَشِهِ أَوْ كَوْمِ سِرِّهِ چي قسم واخلي چي هغه به پر بستره نه بديري فَتَأَمَّرَ عَلَيْهِ
وَقَوْفَهُ بيا هغه پر داسي بستره بيده سي چي پر هغې د پاسه نري شادر اهوراوي حَيْثُ نَوَ
 حانث کيږي لَأَنَّهُ تَبِعَهُ الْفِرَاشَ ځکه چي شادر دبسترې تابع دی فَيَعْدُ نَائِبًا عَلَيْهِ نو هغه به پر
 بستري باندي بيد بدلونکی شمارل کيږي وَإِنْ جُعِلَ قَوْفُهُ فَرِاشًا آخَرَ او که پر دغه بستري د پاسه بله
 بستره واچول سي فَتَأَمَّرَ عَلَيْهِ او [بيا] حالف پر هغې بيده سي لَا يَخْشُ نو نه حانث کيږي لَأَنَّ مِثْلَ
الشَّوْءِ لَا يَكُونُ تَبَعًا لَهُ ځکه چي د يوشې سره مشابه شی د هغه تابع نه گرځي فَيَنْقُطُ النَّسْبَةُ عَنْ
الْأَوَّلِ نو له اولي بستري څخه به ادسر پرني بستري انست ختم سي وَلَوْ حَلَفَ لَا يَجْلِسُ عَلَى الْأَرْضِ
 او که قسم واخلي چي پر ځمکه به نه کښيږي فَجَلَسَ عَلَى بَسَاطٍ أَوْ حَصِيرٍ بيا هغه پر فرش يا چتايي
 استرنجي ا باندي کښيږي لَمْ يَخْشُ نو نه حانث کيږي لَأَنَّهُ لَا يُسَلِّي جَالِسًا عَلَى الْأَرْضِ ځکه چي
 هغه ته پر ځمکه کښتوونکی نه ويل کيږي بِخِلَافِ مَا إِذَا حَالَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْأَرْضِ لِبَاسُهُ په
 خلاف د هغه صورت کله چي د حالف او ځمکي په مینځ کي افقط ا د هغه کالي حائل وي لَأَنَّهُ
تَبِعَهُ ځکه چي کالي د هغه تابع دي فَلَا يُغْتَبَرُ حَائِلًا نو ځکه به هغه ا دده او ځمکي په مینځ کي ا
 حائل نه گنل کيږي وَإِنْ حَلَفَ لَا يَجْلِسُ عَلَى سِرِيرٍ او که قسم واخلي چي پر کت به نه کښيږي فَجَلَسَ عَلَى
سِرِيرٍ قَوْفَهُ بَسَاطٍ أَوْ حَصِيرٍ بيا هغه پر داسي کت کښيږي چي پر هغه د پاسته فرش يا چتايي اهوره اوي حَيْثُ
 نو حانث کيږي لَأَنَّهُ يُعْدُ جَالِسًا عَلَيْهِ ځکه چي ا هغه په دې حال کي هم ا پر کت باندي کښتوونکی
 شمارل کيږي وَالْجُلُوسُ عَلَى السِّرِيرِ بِالنَّوَءِ كَذَلِكَ او په عادت او عرف ا کي پر کت باندي کښتول
 همدا سي وي ا چي پر کت د پاسه يو شی هوارول کيږي او پر هغه ناسته کيږي ا بِخِلَافِ مَا إِذَا جُعِلَ قَوْفُهُ
سِرِيرًا آخَرَ په خلاف د هغه صورت کله چي پر دغه کت د پاسه بل کت کښتول سي لَأَنَّهُ مِثْلُ الْأَوَّلِ
 ځکه چي دا دويم کت ا د اول کت په څير دی او د هغه سره مشابه دی، او يو مشابه شی د بل مشابه شي نه
 تابع کيږي ا لَفَقَطَ النَّسْبَةُ عَنْهُ نو ځکه له اول کت څخه ا دويم سر پرني کت انست ختم سو.

اللفات: «فرش» بستر، بستره، دېدېدلو ځای، «قراړ» نری څادر، «پساط» فرش، تاپ، «حصير» چټايي، سترنجي، (حصير هغه چټايي ته کوم چي له پستو خاشو څخه جوړه سوې وي، دلته ځني مراد مطلق چټايي او دناستي شی دی)، «سريړ» کټ، چپر کټ، چارپايي.

تشریح: په دې عبارت کي درې مسئلې ذکر سوي دي:

(۱)... که يو څوک قسم واخلې چي زه به پر بستري او نالي نه بيدېږم، بيا هغه پر داسي بستري او نالي بیده سي چي پر هغه نری څادر (توکر) هوار وي، نو حالف حاث کيږي، ځکه چي څادر بستري او نالي تابع دی او دهغه سره متصل دی، لهدا پر هغه بيدېدل داسي دي لکه پر بستري او نالي بيدېدل، نو ځکه به حالف حاث کيږي، او که پر محلوف عليه يعني پر بستري د پاسه بله بستره هواره سوې وي، او حالف پر بيده سي، نو نه حاث کيږي، ځکه کوم شی چي د بل شی سره مشابه وي، هغه د دې مشابه شي تابع نه وي، او دلته هم يوه بستره د بلې بستري سره مشابه ده، نو دويمه بستره د لاندې بستري تابع نه سوه، لهدا پر دې (دويمي) سريړني بستري بيدېدل داسي نه شمارل کيږي لکه پر محلوف عليه بستري بيدېدل، نو ځکه به حالف نه حاث کيږي.

(۲)... که يو څوک قسم واخلې چي “زه به پر ځمکه نه کښېنم”، بيا هغه پر فرش او چټايي (تاپ او سترنجي) باندي کښيني، نو نه حاث کيږي؛ ځکه چي پر فرش يا چټايي باندي کښېستونکي انسان ته پر ځمکه کښېستونکی نه ويل کيږي، لېکن که د ځمکي او حالف په مينځ کي فقط د حالف کالي او جامه وي، نو بيا حاث کيږي، ځکه چي جامه او کالي د انسان تابع وي، لهدا هغه حاث شمارل کېدای نه سي (ځکه چي حاث هغه شی شمارل کيږي کوم چي تابع نه وي، بلکې جلا او عليحده وي لکه تاپ، فرش، چټايي او سترنجي)، نو ځکه به په دې صورت کي حالف حاث کيږي.

(۳)... او که يو سړی قسم واخلې چي “زه به پر کټ (چارپاري) نه کښېنم”، بيا هغه سړی پر داسي کټ کښيني چي فرش يا چټايي (سترنجي) پر هواره وي، نو هغه حاث کيږي، ځکه چي د فرش يا چټايي د کټ تابع ده، نو ځکه به حالف پر کټ کښېستونکی شمارل کيږي، او بل دا چي عموماً پر کټ يوشی هوارول کيږي، نو په دې حواله سره به هم حالف حاث کيږي.

ددې په خلاف که پر کټ د پاسه بل کټ کښېنول سي، او بيا حالف پر دويم کټ باندي کښيني، نو نه حاث کيږي، ځکه چي يو کټ د بل کټ سره مشابه دی او تابع يې نه دی، لهدا دويم کټ په ايښولو سره ديمين نسبت له اول کټ څخه ختم او قطع سو، او کله چي ديمين نسبت ختم سو، نو ښکاره خبره ده چي پر دويم کټ باندي په کښېستلو سره به حالف نه حاث کيږي.

بَابُ الْيَمِينِ فِي الْقَتْلِ وَالضَّرْبِ وَغَيْرِهِ

(دا) باب دوولو، وهلو او داسي نورو په هكله د قسم اخيستلو
(په بيان كي) دي

د نه وهلو يا غسل نه ور كولو تر قسم وروسته د مړيني په حالت كي وهل يا غسل ور كول

وَمَنْ قَالَ: إِنَّ مَرِيئَكَ قَعْدِي حُرًّا، او څوك چي ابل چاته اووايي: كه چيري ماته ووهلې، نو زما غلام آزاد دى فَهُوَ عَلَى الْحَيَاةِ نو دا قسم به د ژوند سره متعلق وي لَأَنَّ الضَّرْبَ اسْمُ لِفْعَلٍ مُؤْمَلٍ يَتَّصِلُ بِالْبَدَنِ ځكه چي ضرب تكليف وركونكي ادردونكي افعَل ته وايي كوم چي پر بدن ولگيږي وَالْإِيلَامُ لَا يَتَحَقَّقُ فِي النَّبْتِ او په مري كي ايلام نه ثابتيږي وَمَنْ يُعَذِّبُ نَبْتَ الْقَبْرِ تَوَضَّعَ فِيهِ الْحَيَاةُ فِي قَوْلِ الْعَامَّةِ او چاته چي په قبر كي عذاب وركول كيږي، د زياتره فقهاؤ په نېز په هغه كي ادوباره ژوند ايښول كيږي وَكَذَلِكَ الْكِسْوَةُ او د جامې دوراغوستلو هم دغه حكم دى ايغني كسوة به هم د ژوند سره متعلق وي لَأَنَّهُ يُزَادُ بِهِ التَّثْلِيكُ عِنْدَ الْإِطْلَاقِ ځكه چي په مطلق كسوة سره "مالك جوړول" مراد كيږي وَمِنْهُ الْكِسْوَةُ فِي الْكُفَّارَةِ او له همدې معني 'څخه په كفاره كي جامه وراغوستل هم دي ايغني مسكين د جامې مالك جوړول وَهُوَ مِنَ النَّبْتِ لَا يَتَحَقَّقُ او تمليك په مري كي نه ثابتيږي ايغني مري د يوشي مالك نه سي جوړېداى إِلَّا أَنْ يُنَوَّى بِهِ السَّتْرُ خودا چي حالف په دې اكسوة سره دسترا عورت پتولو انيت وكړي وَقِيلَ: بِالْفَارِسِيَّةِ يُنْصَرَفُ إِلَى اللَّبْسِ او ويل سوي دي: چي په فارسي كي به دا اكسوة دلبس دمعني 'و طرف ته گرځول كيږي وَكَذَا الْكَلَامُ وَاللُّغُولُ او همدا حكم د خبرو كولو او داخلېدلو هم دى ايغني كه يو څوك قسم واخلي چي د فلانكي سره به خبري نه كوم، يا پر فلانكي به نه داخلېږم، نو هغه به هم د ژوند سره متعلق وي لَأَنَّ الْبَقْصُودَ مِنَ الْكَلَامِ الْإِنْفَهَامُ ځكه چي له كلام څخه مقصد پوهول دي وَالْمَوْثُ يُنَافِيهِ او مرگ ددې مخالف دى

اَحْكُهُ چي مړې خبرې فهمولای نه سي | وَالْمُرَادُ مِنَ الدُّخُولِ عَلَيْهِ زِيَارَتُهُ او پريو چا باندي د داخلېدلو څخه مراد دهغه زيات او دیدار کول دي وَبَعْدَ الْمَوْتِ يُزَارُ قَبْرُهُ لَاهُو او تر مړي وروسته د يو چا د قبر زیارت کيږي، دهغه زیارت نه کيږي وَلَوْ قَالَ: إِنَّ غَسْلَتُكَ فَعَبْدِي حُرٌّ او که حالف بل چاته او وایي: که چيري ما تا ته غسل درکړی، نو زما غلام آزاد دی | فَغَسَلَهُ بَعْدَ مَا مَاتَ بیا حالف هغه ته دهغه تر مړي وروسته غسل ورکړی يَخْتِثُ نو حاث کيږي [يعني د حالف غلام آزاديږي] لَأَنَّ الْغُسْلَ هُوَ الْإِسَالَةُ حکه چي د غسل معنی ده: اوبه بيول | پر بدن اوبه بهول | وَمَغْنَاهُ: التَّطَهُّرُ او د اوبو بيولو معنی ده: پاکول اصفا کول | وَيَتَحَقَّقُ ذَلِكَ فِي الْهَيْئَةِ او مړي ته | په غسل ورکولو سره | هم دا معنی ثابتيږي [يعني دهغه بدن پاکيږي، نو حکه به مړي ته په غسل ورکولو سره حالف حاث کيږي، او دهغه غلام به آزاديږي].

اللغات: ﴿إِسَالَةً﴾ د افعال مصدر دی: دردول، خوړول، تکلیف ورکول، مُؤْلِمٌ له همدې باب څخه د اسم فاعل صیغه ده، ﴿يَتَصَلَّ﴾ د افتعال مضارع ده: متصل کېدل، ورسره لگېدل، یوځای کېدل، ﴿كَسْوَةً﴾ جامه ورکول (کالي ورکول)، جامه په اغوستل، ﴿إِسَالَةً﴾ د افعال مصدر دی: بیول (بهول)، ﴿تَطَهَّرَ﴾ د تفعیل مصدر دی: پاکول.

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که یو سړی مثلاً خپل گران زوی ته ووايي: "په الله قسم! که چيري ما (بل وار) ته ووهلې، نو زما غلام آزاد دی"، نو په دې سره په ژوند کي د محلولف عليه (زوی) وهل مراديږي، حکه چي ضرب (وهل) داسي فعل دی چي په هغه سره بدن ته درد او تکلیف رسيږي (او په هغه سره بدن خوږيږي)، او د مړي پر بدن ضرب هيڅ اثر نه کوي، نو حکه به د ضرب قسم د ژوند سره متعلق وي (نو که زوی مړ سي، او بیا داسې هغه ووهي، نو غلام نه آزاديږي)، او پاته سوه دا خبره چي په قبر کي مړي ته عذاب ورکول کيږي او هغه ته سخت درد او تکلیف رسيږي، نو په دې هکله د زیاتره فقهاؤ رایه دی چي په قبر کي مړي ته د الله له طرفه روح ورکول کيږي (او د عذاب پر وخت هغه په قبر کي ژوندی کيږي)، لهدا پر دې باندي دنیاوي حکم او دنیاوي مسئله قیاسول صحیح نه دي.

وَكَذَلِكَ الْكَسْوَةُ إلخ: فرمایي کوم حکم چي دوهلوی، هغه حکم دور اغوستلو هم دی، نو که یو مړی بل چاته ووايي: "إِنَّ كَسْوَتَكَ فَعَبْدِي حُرٌّ" (که ما په تا جامې واغوستلې، نو زما غلام آزاد

دی). نو دا قسم هم د ژوند سره متعلق کيږي. او فقط د محلوف عليه په ژوند کي به د جامې په ور اغوستلو سره د حالف غلام آزاديزي: ځکه کله چي کسوة مطلق ذکر سي، نو له هغه څخه مالک جوړول (تمليک) مراديزي. او مري د يوشي مالک جوړول ممکن نه دي. نو ځکه به دا قسم د محلوف عليه د ژوند سره متعلق وي. ها! که حالف ووايي: چي زمانيت ستر او پټول وو (چي که ماستا عورت پټ کړي، نو زما غلام آزادي). نو بيا مري ته هم دا قسم شامليزي. او فقيه ابوالليث رحمه الله فرمايلي دي چي په فارسي ژبه کي له کسوة (ور اغوستلو) څخه تمليک او مالک جوړول نه مراديزي. بلکي فقط خپله معنى 'ځني مراديزي. يعني جامې ور اغوستل (نو که په فارسي ژبه څوک داسي قسم واخلې او بيا محلوف عليه مري او حالف جامې ور واغوندي نو هغه حاث کيږي او غلام آزاديزي. ځکه چي جامې ور اغوستل ثابت سو).

وكذا الكلام والدخول إلخ: فرمايي که يو څوک مثلاً ووايي "که ما د خالد سره خبري وکړي. يا زه پر خالد داخل سوم. نو زما غلام آزادي". نو په دې صورت کي هم قسم د محلوف عليه د ژوند سره متعلق کيږي: ځکه چي په کلام کولو سره د انسان مقصد دا وي چي مخاطب په خبرو پوه سي. او په دخول سره د انسان مقصد زيارت او ملاقات کول وي. او ښکاره خبره داده چي د اشيان فقط په ژوند کي ثابتېدي سي. او تر مرگ وروسته د دې امکان نسته. ځکه چي مري نه په خبرو پوهيږي. او نه انسان د هغه سره ملاقات کولای سي. بلکي فقط د هغه قبر زيارت او ديدار کيږي.

ولو قال إن غسلتک إلخ: دا مسئله ښکاره ده.

د نه وهلو تر قسم وروسته تر ورېښتانو کښول، خپه کول او په غاښول

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَضْرِبَ امْرَأَتَهُ أَوْ كَيْفَ شَاءَ بِجَنْبِهَا أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ مِنْ شَعْرَهَا بِيَادِ هُنَّ وَرَبِّهَا كَشْ كَرِي أَيْعْنِي تَرَوْرَبِّهَا نَوِي كَشْ كَرِي! أَوْ حَنْقَهَا يَاهُ خَيْبَ كَرِي أَيْعْنِي تَرِ ستوني يې ونيسي! أَوْ عَضَّهَا يَابِي وَجِيحِي أَيْعْنِي پِه غاښ يې کړي! حَنْقَ نَوَا پِه دې ټولو صورتونو کي خاوند! حاث کيږي لِأَنَّهُ اسْمٌ لِفِعْلِ مُؤَلَّمٌ ځکه چي "وهل" تکليف ورکونکي فعل ته وايي وَقَدْ تَحَقَّقَ الْإِلْيَامُ او ادلته! تکليف ورکول ثابت سو ايعني دوهلو مطلب دی: تکليف ورکول (دردول)، خوړول، او د ورېښتانو په کښولو. خپه کولو او په غاښ لگولو سره هم ښځي ته تکليف او درد رسيږي. نو ځکه به خاوند په دې افعالو سره هم حاث کيږي! وَقِيلَ: لَا يَحْنُثُ فِي حَالِ

الْمَلَأَمَّةُ او ويل سوي دي: چي د بازی او لوبي په حالت کي نه حانث کيږي ايمني که حالف (خاوند) د بازی او لوبي په حالت کي دا افعال وکړي. نونه حانث کيږي **لَا تَهْ يُسْنِي مُنَازَحَةً لَا فَرْبَا** **حُكَّه** چي په دغه حالت کي دې افعالو ته مسخري او ساعت تېری او يي انو حُکَّه به نه حانث کيږي

اللغات: **﴿مَدَّ﴾** دنصر ماضي ده: کشول. **﴿خَنَقَ﴾** داهم دنصر ماضي ده: خپه کول (غاره کښکارل). ترستوني نیول. **﴿عَضَّ﴾** دسمع ماضي ده: په غاښول (غاښونه لگول). چيچل. **﴿مَلَأَمَّة﴾** دمفاعلي مصدر دی: يو دبل سره بازی کول (لوبي کول). **﴿مُنَازَحَةً﴾** دمفاعلي مصدر دی: يو دبل سره مسخري کول (ټوکی کول، گپه کول).

تشریح: مسئله په ترجمه کي تشریح سو.

د يو چا پر قتل کولو د طلاق معلق کولو يو صورت

وَمَنْ قَالَ: إِنْ لَمْ أَقْتُلْ فَلَانًا فَأَمْرًا تَهُ طَارِقُ او کوم شوک چي اداسي او وايي: که چيري ما فلانکی قتل نه کړی نو زما ښځه طلاق ده **وَفَلَانٌ مَيِّتٌ وَهُوَ عَالِمٌ بِهِ** او فلانکی مړ وي او حالف په هغه خبر وي اچي مړ دی **حَتَّى** نو حانث کيږي **لَا تَهْ عَقْدَ بَيْنَهُ عَلَى حَيَاةٍ يُخَدِّثُهَا اللَّهُ فِيهِ** حُکَّه چي هغه خپل قسم دداسي ژوند پر بنياد واخيستی چي الله به يې په هغه مړي کي پيدا کړي ايمني ددې قسم بنياد پر دې خبره دی چي الله به په هغه کي روح او ژوند پيدا کړي **وَهُوَ مُتَصَوِّرٌ** او ددې تصور کېدای سي ايمني دا ممکن دي **فَيَنْعَقِدُ** نو حُکَّه به اد حالف ا قسم منعقد کيږي ايمني د هغه قسم به صحيح وي او په دې سره به هغه قسم کونکی گرځي **ثُمَّ يَخْنُثُ لِلْعَجْزِ الْعَادِي** بيا به د عادتاً ا عموماً عاجزه کېدلو په وجه هغه حانث کيږي **وَإِنْ لَمْ يَعْلَمْ بِهِ** او که هغه په فلانکي خبر نه وي اچي مړ دی **لَا يَخْنُثُ** نونه حانث کيږي **لَا تَهْ عَقْدَ بَيْنَهُ عَلَى حَيَاةٍ كَانَتْ فِيهِ** حُکَّه چي هغه خپل قسم دداسي ژوند پر بنياد واخيستی. کوم چي په مړي ا فلانکي ا کي وو **وَلَا تُتَصَوَّرُ** لېکن د هغه تصور نه سي کېدای اخکه چي هغه مړ دی **فَيَصِيرُ قِيَاسُ مَسْأَلَةِ الْكُوزِ عَلَى الْاِخْتِلَافِ** نو دا مسئله په اختلاف کي د کوزې د مسئلې قياس گرځي ايمني دا مسئله به د کوزې پر مسئله قياس کيږي. لکه څرنګه چي په هغه مسئله کي اختلاف وو. هغسي اختلاف به دلته هم وي **وَلَيْسَ فِي تِلْكَ الْمَسْأَلَةِ تَفْصِيلُ الْعِلْمِ** لېکن د کوزې په مسئله کي د خبرتيا او ناخبري ا تفصيل او بحث نه وو لکه څرنګه چي دلته سته پچي حالف په يوه

صورت کي د مخلوف عليه (زید) په مرگ خبر دی او په بل صورت کي په خبر نه دی | وَهُوَ الصَّحِيحُ
او صحیح خبره اهداده.

اللفات: ﴿عَقْدٌ﴾ د ضرب ماضي ده: ترل، مضبوطول (قسم پخول)، مراد ځني د قسم اخیستل او منعقد کول دي. ﴿يَصِيرُ﴾ د ضرب مضارع ده:

تشریح: صورت د مسئلې: دا دی که خالد په دې خبر وي چي زید مړ سوی دی، بیا قسم واخلې چي که ما هغه مړ نه کړی، نو زما بڼځه پر ما طلاق ده، نو څرنگه چي داممکن دي چي دمعجزې په توگه الله هغه (زید) ژوندی کړي، نو ځکه به قسم منعقد کیږي، لېکن عادتاً او په عامو حالاتو کي داسي کېدل ناممکن دي، نو ځکه به خالد په قسم کي حاث کیږي، يعني دهغه پر بڼځي به طلاق واقع کیږي.

وإن لم يعلم به: او که خالد په دې خبر نه وي چي زید مړ سوی دی، بیا قسم واخلې چي که ما زید مړ نه کړی، نو زما بڼځه پر ما طلاق ده: څرنگه چي دلته خالد د زید په مرگ خبر نه دی، نو دهغه قسم پر دې بنیاد منعقد سو چي زید به ژوندی وي، حال دا چي په زید کي بالکل ژوند نسته، نو ځکه به هغه نه حاث کیږي، يعني دهغه پر بڼځي به طلاق نه واقع کیږي.

فیصیر قیاس (الخ): مخکي یوه مسئله تېره سوه چي که څوک داسي قسم واخلې: "که چیري زه په دغه کوزه کي موجوده اوبه نه وچینم، نو زما بڼځه پر ما طلاق ده"، حال دا چي په کوزه کي هیڅ اوبه نه وي، نو د طرفینو رَحْمَةُ اللهِ په نېز هغه نه حاث کیږي، او بڼځه یې نه یې طلاق کیږي، لېکن دامام ابو یوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز حاث کیږي (د کوزې له مسئلې څخه همدغه مسئله مراد ده)، صاحب د هدایې رَحْمَةُ اللهِ فرمایي چي د کوزې والا په مسئله کي چي د طرفینو او دامام ابویوسف رَحْمَةُ اللهِ په مینځ کي کوم اختلاف وو، هغه دلته هم جاري کیږي، يعني څرنگه چي د طرفینو رَحْمَةُ اللهِ په نېز د قسم د منعقد کېدلو او پاتېدو لپاره د بَرِّ متصور کېدل شرط دي (يعني دهغو په نېز دا شرط دي چي د قسم د پوره کېدلو تصور به کېدای سي او هغه به ممکن او متصور الوجود وي)، او هغه دلته نسته، نو ځکه به دهغو په نېز په دې مسئله کي حالف نه حاث کیږي، او دامام ابویوسف رَحْمَةُ اللهِ په نېز به حاث کیږي، ځکه چي دهغه په نېز د قسم متصور الوجود کېدل شرط نه دي.

ها! په دې مسئله او د کوزې په مسئله کي فقط دومره فرق سته چي هلته د دې تفصیل بیان سوی نه وو چي حالف به په محلف عليه (د کوزې په اوبو) خبر وي او که نه!، او دلته د دې تفصیل او فرق بیان سو.

بَابُ الْيَمِينِ فِي تَقَاضِي الدَّرَاهِمِ

(دا) باب دراهمو د تقاضا کولو (او اداء کولو) په هکله د
قسم اخیستلو (په بیان کي) دی

په مختصر وخت کي د قرض اداء کولو قسم

قَالَ: وَمَنْ حَلَفَ لِيُقْضِيَ دَيْنُهُ إِلَى قَرِيبٍ فَرَمَائِي: او که څوک قسم واخلي چي هغه به ژر ا په لنډ وخت کي ا د فلانکي قرض خامخا اداء کوي فَهُوَ عَلَى مَا دُونَ الشَّهْرِ نو دا به له يوې مياشتي څخه پر کم وخت ا محمول ا وي ا يعني تريوې مياشتي کم وخت به له دې څخه مراد يري ا وَإِنْ قَالَ: إِلَى بَعِيدٍ او که هغه ووايي: تر ليري وخته ا يعني په ډېر وخت کي به زه دهغه قرض اداء کوم ا فَهُوَ أَكْثَرُ مِنَ الشَّهْرِ نو دا به له يوې مياشتي څخه پر زيات وخت ا محمول ا وي لِأَنَّ مَا دُونَهُ يُعَدُّ قَرِيبًا ځکه چي تريوې مياشت کم وخت قرب انژدې او لنډ وخت ا شمارل کيږي وَالشَّهْرُ وَمَا زَادَ عَلَيْهِ يُعَدُّ بَعِيدًا او يوه مياشته يا تر دې زيات وخت بعيد اليري او ډېر وخت ا شمارل کيږي وَلِهَذَا يُقَالُ عِنْدَ بُعْدِ الْعَهْدِ: مَا لَقِيتُكَ مِنْذُ شَهْرٍ او همدا وجه ده چي د زمانې تر ليري کېدلو ا يعني تر څه وخت تېرېدلو ا وروسته ويل کيږي: چي "له يوې مياشتي څخه ماستاسره ملاقات کړې نه دي" ا يعني يوه مياشت کيږي چي ما او تاسره ليدلي نه دي ا

اللفات: ﴿لِيُقْضِيَ﴾ د ضرب مضارع ده. په شروع او آخر کي يې د تاکيد لپاره لام او نون ثقيله ذکر سوي دي: خامخا اداء کول. ضرور اداء کول. ﴿قَرِيبٌ﴾ نژدې وخت. لږ وخت. ﴿بُعْدٌ﴾ ليري والي. ﴿عَهْدٌ﴾ زمانه.

تشریح: په دې عبارت کي دارا نيسي چي د قَرِيب او بَعِيد زمانې اطلاق پر څومره وخت کيږي؟ نو فرمايي چي قَرِيب تريوې مياشتي کم وخت ته وايي. او بَعِيد يوه مياشت يا تر دې زيات وخت وايي. نو که يو څوک قسم واخلي چي زه به په نژدې او لنډ وخت (قرب) کي قرض اداء کوم. نو هغه به په يوه مياشت کي دننه قرض اداء کوي. کنې حاثث کيږي. او که ووايي: چي زه به وروسته او په

ليري وخت (بعيد) کي قرض اداء کوم، نو که په دې صورت کي حالف تريزوي مياشت وروسته قرض اداء کړي، نو هم نه حاث کيږي.

وَمَنْ حَلَفَ لِيُفْضِلَ فُلَانًا دَيْنَهُ الْيَوْمَ او که يو څوک قسم واخلې چي د فلانکي قرض به خامخا نن اداء کوي فَقَضَاهُ بيا هغه ا د فلانکي ا قرض اداء کړي او هغه ته خپل درهم ورکړي ا ثُمَّ وَحَدَ فُلَانٌ بَعْضَهَا زُيُفًا اَوْ بُنْهَرَجَةً اَوْ مُسْتَحَقَّةً بيا فلانکي په هغه ا درهمو ا کي ځيني کوته يا ناچله درهم پيدا کړي يا ځيني درهم ا د بل چا ا مستحق پيدا کړي ا يعني هغه د بل چا حق وي، او حالف ده ته ورکړې وي ا لَمْ يَحْثُثِ الْحَالِفُ نو ا په دې صورت کي ا قسم اخيستونکي نه حاث کيږي ا لَئِنْ الزَّيْفَةَ عَيْبٌ ځکه چي کوته کېدل خو يو عيب دی وَالْعَيْبُ لَا يُعْدِمُ الْجِنْسَ او عيب جنس نه ختموي ا يعني د درهمو جنس خو اوس هم پاته دی ا وَلِهَذَا لَوْ تَجَوَّزَ بِهِ او همدا وجه ده که چيري دا فلانکي ا قرض غوښتونکي ا په هغو اکتفاء وکړي ا او دهغو کوته والي او داسي نور برداشت کړي او په راضي سي ا صَارَ مُسْتَوْفِيًا نو فلانکي د خپل حق حاصلونکي گرځي ا يعني قرض اداء کيږي ا فَوُجِدَ شَرْطُ الْبَرِّ نود قسم پوره کولو شرط موجود سو ا نو ځکه به حالف نه حاث کيږي ا وَقَبُضَ الْمُسْتَحَقَّةَ صَحِيحٌ او پر مستحقه درهمو قبضه کول صحيح دي وَلَا يَزْتَفِعُ بِرَدِّهِ الْبَرُّ الْمُتَحَقِّقُ او د مستحق کس و طرف ته د دې درهمو په واپس کولو سره پوره کړي سوی قسم نه ختميږي

اللغات: ﴿زُيُوفٌ﴾ کوته پیسې، کوته سکه، ﴿بُنْهَرَجَةٌ﴾ داهم کوته او ناچله سکې ته ويل کېده، خودا به تر زُيُوف هم رډي او بده وه، او بُنْهَرَجَةٌ يا نَهْرَجَةٌ به ورته ويل کېده، ﴿مُسْتَحَقَّةٌ﴾ هغه درهم او پیسې چي د بل چا و خيږي، ﴿تَجَوَّزَ﴾ د تفعل ماضي ده: چشم پوشي کول (ځان پر اچول)، اکتفاء کول، برداشتول (زغمول)، جائز گرځول، ﴿مُسْتَوْفِيًا﴾ د استفعال اسم فاعل دی: خپل حق پوره اخيستونکي، حاصلونکي، اِسْتَوْفَى يَسْتَوْفِي اِسْتِيفَاءً: پوره اخيستل، وصول کول، حاصلول، ﴿الْبَرُّ﴾ د ضرب او سمع مصدر دی: قسم پوره کول، قسم پوره کېدل، له قسم څخه بري کېدل.

تشریح: د دې عبارت مسئله پر دې اصول مبني ده چي که يو څوک د يوشي قسم واخلې او بيا د هغه جنس شی اداء کړي، لېکن په هغه شي کي څه خامي او عيب وي، نو نه حاث کيږي، لېکن که د هغه

جنس شی نه وی. یا مثلاً د نامه په اعتبار سره یو شی، ی او په حقیقت کې بل شی وي. مثلاً د نامه په اعتبار سره درهم وي. کښې په حق تمت کې درم نه وي. نو د هغه په اداء کولو سره حالف (قسم اړیستونکى) حاثت کېږي.

صورت د مسئلې: دادى که یو شوک قسم واخلي چې زه به خامخان د فلانکې قرض اداء کوم. او بیا هغه د فلانکې قرض اداء هم کړي او دارهم ورکړي. خو په دې دراهمو کې ځینې (یا ټوله) کوټه دراهم وي. یا ناچله او ردې دراهم وي. یا د بل چا مستحق دراهم وي. نو هغه په قسم کې نه حاثت کېږي؛ ځکه چې زُیوف او بَنَهْرَجَة خو هم دراهم دي (جنس یې هغه جنس دی). او دا جلا خبره ده چې هغه کوټه دي. او که فلانکى (قرض غوښتونکى) په دې دراهمو اکتفاء وکړي او په قرض کې یې قبول کړي. نو قرض اداء کېږي او قسم پوره کېږي. نو ځکه به هغه نه حاثت کېږي.

وقبض المستحقة إلخ: او کوم درهم چې د بل چا ثابت سي. هغه خو دراهم دي او حالف اداء کړي دي. او دا جلا خبره ده چې فلانکى به دا مستحق دراهم بیرته خپل مستحق کس ته واپس ورکوي. لېکن په دې سره چې کله د حالف قسم پوره سو (او د حالف غاړې خلاصې سوې). نو بیا د دې په واپس کولو سره د هغه قسم نه ختمیږي. بلکې دده قسم هغسې پوره او بشپړ پاتېږي.

وَإِنْ وَجَدَهَا رَصَاصًا أَوْ سَوَاقًا أَوْ كَهِ فُلَانِكِي أَوْ قَرْضِ غَوْبَتُونِكِي أَهْغَ دَرَاهِمَ دَسِرْ يَوْيَا جَعْلِي

دراهم و موندې ا پیدا کړي ا حثت نو حالف حاثت کېږي ا كُنْهُمَا لَيْسَا مِنْ جِنْسِ الدَّرَاهِمِ

ځکه چې دا دواړه د درهمو له جنس څخه نه دي حَتَّى لَا يَجُوزَ التَّجَوُّزُ بِهِمَا فِي الصَّرْفِ وَالسَّلَمِ

همدا وجه ده چې په بيع سلم او بيع صرف کې پر داسې درهمو اکتفاء کول جائز نه ده وَإِنْ

بَاعَهُ بِهَا عَمْدًا وَكَبْضَهُ أَوْ كَهَ حَالْفٍ دَقَرْضٍ پَهْ عَوْضٍ كِنِي پَر فُلَانِكِي ايعني پر قرض

غوښتونکي ا غلام خرڅ کړي او فلانکي پر هغه قبضه وکړي ايعني غلام ځني واخلي ا بَرَوِي

يَمِينِهِم نو حالف خپل په قسم کې بري کېږي او قسم يې پوره کېږي ا اِنَّ قَضَاءَ الذِّنِّ

مَرِيْقَهُ الْبُقَاصَةُ ځکه چې د قرض اداء کولو يوه طريقه مقاصه هم ده ايعني د يوه شی په يوه

عوض کې بل شی ورکول. چې هغه ته ادل بدل هم وايي ا وَقَدْ تَحَقَّقْتُ بِجُرْدِ الْبَيْعِ او محض

اد غلام ا په خرڅولو سره مقاصه ثابت سوه فَكَأَنَّهُ شَرَطَ الْقَبْضَ لِيَتَقَرَّرَ بِهِمْ نَوْهُوا كِي امام

محمد جِهْ اِنَّه د قبضې شرط ا ځکه ا کولی دی چې په قضه سره بيع ثابته او پنځه اسي

وَإِنْ وَهَبَهَا لَهُ يَعْنِي الدَّيْنُ أَوْ كَيْ قَرْضُ غُوبْتُونِكِي خَيْلٍ قَرْضُ حَالِفٍ تَهَبُهُ كَرَى لَمْ يَبْدَرْ نُو
 حَالِفٍ نَهَبَرِي كَيْبَرِي أَوْ دَخِيلٍ قِسْمٍ پُورِه كُونَكِي نَهَبَرُخِي أَلَعَدِمَ سَفَضَةً حَكَه چي
 مَقَاصِه نَه رَاغَلِه إِنْ الْقَضَاءُ فَعَلَهُ حَكَه چي اداء كُول خُود مَقْرُوضِ أَحَالِفٍ اكار دِي وَالْهَبَةُ
 اسْقَاطُ مَنْ صَاحِبِ الدَّيْنِ أَوْ هَبَهُ دَقْرَضُ غُوبْتُونِكِي لَه طَرَفِه اسْقَاطُ دِي ايعني دلتَه قَرْض
 غُوبْتُونِكِي دَهَبِي پَه ذَرِيعَه قَرْض سَاقَطُ كَرَى.

اللغات: ﴿رَمَاصُ﴾ سَرَب (مراد خني له سربو څخه جوړ سوي درهم دي)، د سربو سکه (د سربو دراهم).
 ﴿سَتْوَقَه﴾ جملي سکه (جملي درهم)، هغه درهم چي دننه ټوله سربو وي او شاوخوا د سپينو زرو رنگ
 ورکول سوي وي. ﴿مَقَاصَه﴾ د مفاعلي مصدر دی: ادل بدل کول (يو شى د بل شي په بدله کي خرڅول).
 بدلونه. اليشونه. سامان د سامان په عوض کي خرڅول.

تشریح: د عبارت حاصل دای که حالف قرض غوبتونکي (فلانکي) ته د سربو دراهم ورکړي يا بالکل
 جملي دراهم ورکړي چي هغه ته سَتْوَقَه وايي، نو په دې صورت کي حالف حانث کيږي. حکه چي درهم
 ټوله د سپينو زرو څخه جوړ وي، او دلتَه حَالِف د سربو څخه جوړ سوي دراهم ورکړي دي، نو دا خو دراهم نه
 دي (بلکي جنس يې بدل دی)، همدارنگه سَتْوَقَه هم دراهم نه دی، هغه هم له سربو څخه جوړ دي، فقط د
 سپينو زرو رنگ ورکول سوي دي، نو ځواکي حالف هغه ته بالکل دراهم ورکړي نه دي، نو حکه به حانث کيږي.

وَإِنْ بَاعَهُ بِهَا إِنْ: د دې حاصل دای که څوک قسم واخلي چي زه به نن خامخا د فلانکي (قرض غوبتونکي)
 قرض اداء کوم، بيا هغه پر فلانکي خپل غلام خرڅ کړي، او فلانکي پر غلام قبضه وکړي، نو د هغه قسم پوره
 کيږي اوله خپل قسم څخه بري کيږي، او په دې صورت کي فقط د غلام په خرڅولو سره مقاصه ثابتيږي،
 حکه کله چي حالف غلام پر قرض غوبتونکي خرڅ کړی، نو د غلام قيمت د قرض غوبتونکي پر ذمه
 واجب سو، نو د غلام قيمت د قرض په بدله کي راغلی، نو ځواکي حالف قرض اداء کړی، حکه چي د قرض
 اداء کولو يوه طريقه مقاصه هم ده (يعني د قرض په بدله کي بل شى ورکول)، نو حکه به د حالف قسم پوره
 کيږي، او هغه به خپل قسم کي نه حانث کيږي.

او د قبضي د شرط کېدلو وجه داده چي کله قرض غوبتونکي پر غلام قبضه هم وکړي، نو په دې سره
 بيع او مقاصه نوره مضبوطيږي، لنډه دا چي د قبضي شرط فقط د بيع او مقاصي د مضبوطېدلو لپاره لگول سوي
 دي (کنې قبضه ضروري نه ده).

وان وهبها الخ: او كه قرض غوبستونكى خپل قرض ومديون يعنى حالف ته هبه كړي. نو دا اداء كول نه شمارل كيږي. او په دې سره د حالف قسم نه پوره كيږي، يعنى له خپل قسم څخه نه بري كيږي بلكي حاث كيږي؛ ځكه په دې صورت كي مقاصه نه راغله، ځكه چي حالف وهغه (قرض غوبستونكي) ته هيڅ شى ور كړى نه دى. بلكي هغه په هبه كولو سره خپل قرض ساقط كړى دى. نو ځكه به حالف حاث كيږي.

د قرض او داسي نورو په هكله د قسم اخيستلو يو څو صورتونه

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَقْبِضُ دَيْنَهُ وَرَهْمًا دُونَ دَرَاهِمٍ او كه يو څوك قسم واخلي چي هغه به خپل قرض په يوه يوه درهم سره نه قبضه كوي بلكي ټوله قرض به پر يوه ځاى قبضه كوي فَقَبِضَ بَعْضَهُ بيا هغه پر بعضي قرض قبضه وكړي لَمْ يَخْنَثْ حَتَّى يَقْبِضَ جَمِيعَهُ مُتَّفِقًا نو نه حاث كيږي تر دې چي پر ټوله قرض په جلا، جلا توگه قبضه وكړي لَأَنَّ الشَّرْطَ قَبْضُ الْكُلِّ لِكُنْهٖ بِوَصْفِ التَّفَرُّقِ ځكه چي پر ټوله قرض قبضه كول شرط دي لېكن د تفريق په صفت سره ايعني په متفرقه توگه أَلَا يَرَى أَنَّهُ أَضَافَ الْقَبْضَ إِلَى دَيْنٍ مُّعَرَّفٍ مُّضَافٍ إِلَيْهِ آيا هغه نه گوري چي حالف د داسي قرض و طرف ته قبضه منسوب كړې ده كوم چي معروف معلوم دى او د هغه و طرف مضاف دى فَيَنْصَرِفُ إِلَى كُلِّهِ لهذا دا حكم به د ټوله قرض و طرف ته منسوب كيږي فَلَا يَخْنَثُ إِلَّا بِهِ او په متفرقه توگه د ټوله قرض له قبضه كولو څخه بغير به حالف نه حاث كيږي فَإِنْ قَبِضَ دَيْنَهُ فِي وَرَدَيْنِ او كه هغه په دوه واره وزن كولو سره پر خپل قرض قبضه وكړي وَلَمْ يَتَشَاغَلْ بَيْنَهُمَا إِلَّا بِعَمَلِ الْوُزْنِ او د دوه واره وزن كولو په مينځ كي مشغول نه سي مگر د وزن په عمل سره لَمْ يَخْنَثْ نو نه حاث كيږي وَلَيْسَ ذَلِكَ بِتَفَرُّيقٍ ځكه چي ادا په متفرقه توگه اخيستل اقبضه كول ا نه دي لِأَنَّهُ قَدْ يَتَعَدَّرُ قَبْضُ الْكُلِّ دَفْعَةً وَاحِدَةً عَادَةً ځكه چي ځيني وخت په يوه وار پر ټوله قرض قبضه كول عادتاً مشكل وي فَيَصِيرُ هَذَا الْقَدْرُ مُسْتَشْنَى عَنْهُ نو د تفريق دا مقدار به له هغه څخه مستثنى كېږي وَمَنْ قَالَ: إِنْ كَانَ لِي إِلَّا مِائَةٌ وَرَهْمٍ فَأَمْرَاتُهُ طَالِقٌ او څوك چي ووايي: كه له سلو دراهمو څخه بغير زما سره نور څه وي ايعني كه زما سره تر سلو زيات دراهم وي ا نو زما بنځه طلاق ده فَلَا يَمْلِكُ إِلَّا غَسَبِينَ وَرَهْمًا لېكن ا هغه فقط د پنځوسو درهمو مالک وي ايعني د هغه په ملكيت كي فقط پنځوس درهمه وي لَمْ يَخْنَثْ نو نه حاث

کيږي ايمني د هغه پر بنځي طلاق نه واقع کيږي | لَأَنَّ النِّقْصُودَ مِنْهُ غَرَفًا نَفَى مَا أَرَادَ عَلَى الْبَائَةِ حُكْمَ چې په عرف کي له دې څخه مقصود تر سلو د زياتو درهمو نفي کول وي وَلِأَنَّ اسْتِثْنَاءَ الْبَائَةِ اسْتِثْنَاءُهَا بِجَمِيعِ أَجْزَائِهَا او حُكْمَ چې د سلو استثناء کول د سلو د ټولو اجزاو استثناء کول دي وَكَذَلِكَ لَوْ قَالَ غَيْرَ مِائَةِ أَوْ سِوَى مِائَةٍ او همدارنگه که حالف غَيْرَ مِائَةٍ يا سِوَى مِائَةٍ ووايي [نو نه حاث کيږي، او پر بنځي يې طلاق نه واقع کيږي] | لَأَنَّ كُلَّ ذَلِكَ إِلاَّ اسْتِثْنَاءَ حُكْمَ چې دا ټوله د استثناء حروف دي.

الغات: ﴿مُتَّفَقًا﴾ جلا جلا، په متفرقه توگه، په جلا جلا توگه، ﴿يَتَعَدَّى﴾ د تفعل مضارع ده؛ مشکل کېدل (سختېدل)، ناممکن کېدل.

تشرېح: په دې عبارت کي دوي مسئلې بيان سوي دي:

(۱)... که يو سړی قسم واخلې چې زه به خپل قرض په لږ لږ او په يوه يوه درهم سره نه قبضه کوم، بلکې ټوله به پر يوه ځای قبضه کوم، بيا هغه د قرض پر څه حصې مثلاً له زرو درهمو څخه پر دوو سوو درهمو قبضه وکړي، نو فقط د دوو سوو درهمو په قبضه کولو سره دا حالف نه حاث کيږي، تر دې چې پر ټوله قرض په دې توگه په لږ لږ سره قبضه نه وکړي؛ ځکه چې شرط دا دی چې هغه به پر ټوله قرض په لږ لږ او جلا جلا توگه سره قبضه کوي، او دلته هغه فقط د قرض پر معمولي او څه حصې قبضه کړې ده، نو ځکه به حالف نه حاث کيږي، او بيا چې کله حالف قبضه د معلوم قرض يعني د خپل قرض و طرف مضاف او منسوب کړی، نو ښکاره خبره ده چې فقط پر ټوله قرض باندې په قبضه کولو سره د هغه قسم پوره کيږي، نو ځکه به هغه د قرض د معمولي حصې په قبضه کولو سره نه حاث کيږي.

او که چيري قرض يو وزني (مازون) شی وي، او حالف په دوو وارو سره هغه وزن وکړي او قبضه پر وکړي، او په دواړو وارو کي فقط د وزن په کار مشغول وي، له وزن څخه بغير په يو بل کار مشغول نه سي، نو هم نه حاث کيږي، ځکه چې کله نا کله په يوه وار پر قرض قبضه کول مشکل وي، او پر هغه په متفرقه توگه او په څو واره وزن کولو سره قبضه کېدای سي، نو ځکه به دا تفريق له شرط څخه مستثنی، او په دې متفرقه توگه قبضه کولو سره به حالف نه حاث کيږي.

(۲)... که يو سړي وويل "که چيري له سلو درهمو څخه بغير زما سره نور درهم وي، نو زما بنځه پر ما طلاقه ده"، بيا چې کله د هغه تلاشي او پلټنه وسو، نو د هغه سره فقط پنځو درهمه موجود و، نو په دې صورت کي هغه نه حاث کيږي، يعني د هغه پر بنځي طلاق نه واقع کيږي، ځکه چې په عرف کي له داسي کلام او جملې څخه مقصود دا وي چې د هغه سره تر سلو زيات درهم نه وي، او دلته د هغه ټوله شتمني او سرمايه پنځوس درهمه ده، او کله چې هغه د سلو استثناء کړې ده، نو په هغه کي د پنځوسو استثناء هم داخله ده (يعني د سلو پداستنا سره به د پنځوسو استثناء هم کيږي)، ځکه چې پنځوس د سلو جزء دی، او ښکاره خبره ده چې کله

د حالف په حق کي کُل معدوم او نيستی دی. نو جزء به هم معدوم وي. لهذا د پنځوسو دراهمو د مالک کېدلو په وجه به هغه نه حاث کيږي.

و كذلك الخ: فرمايي د اِن کَانَ لِی إِلَّا مائَةٌ دَرَهْمٍ د ويلو چي کوم حکم دی هم. هغه حکم د اِن کَانَ لِی غَيْرَ مائَةٍ او يوسو مائَةٍ د ويلو هم دی. ځکه چي د اِلا په خير غيږ او يوسو هم د استثناء حروف دي.

د يو کار نه کولو يا کولو په هکله د مطلق قسم اخيستلو بيان

مَسَائِلُ مُتَّفَقَةٌ بِلَا بَلِيٍّ مَسْئَلِي وَإِذَا حَلَفَ لَا يَفْعَلُ كَذَا أَتَرَكَهُ أَهْدَا أَوْ كَلَهُ چي ايو شوک ا قسم واخلي چي دا کار به نه کوي نو هغي دي د همېشه لپاره هغه کار پرېږدي لَأَنَّهُ نَقَى الْعَامَ مُطْلَقًا ځکه چي هغه مطلقاً د عام نفي وکړي فَعَمَّ إِلَّا مُتَّسَاءَ ضَرْوَةً غُيُومِ النَّفْيِ لهذا د نفي د عاموالي په وجه به اِستناع هم عامه وي وَإِنْ حَلَفَ لَيَفْعَلَ كَذَا أَوْ كَهَ قَسَمٍ وَاحِدٍ چي دا کار به خامخا کوي فَفَعَلَهُ مَرَّةً وَاحِدَةً بيا حالف هغه کار يو وار وکړي بَرَّرَ يَمِينَهُ نو هغه په قسم کي بري کيږي او د قسم پوره کونکی گرځي اِنَّ الْمَلْتَمَزَ فَعَلٌ وَاحِدٌ غَيْرُ عَيْنٍ ځکه هغه چي کوم کار پر ځان لازم کړی هغه په غير متعينه توگه يو وار د کار کول دي إِذَا الْبَقَاءُ مَقَامُ الْإِثْبَاتِ ځکه چي دا ځای د اثبات ځای دی فَيَبْزِي أَيُّ فِعْلٍ فَعَلَهُ لِهَذَا کوم کار چي هغه ايو وار او کړي نو بري کيږي به وَإِنَّمَا يَخْتُلُ بِوُقُوعِ الْيَأْسِ عَنْهُ أَوْ افْقَطَ أَهْوَ وَخْتٌ بِهِ حَاثٌ كَيْرِي كَلَهُ چي له هغه کار څخه اوده انا اميدي واقع سي وَذَلِكَ بِمَوْتِهِ أَوْ بِفَوْتِ مَحَلِّ الْفِعْلِ أَوْ دانا اميدي خويادده په مرگ سره واقع کيږي او ياد کار د محل په فوتېدلو سره واقع کيږي وَإِذَا اسْتَحْلَفَ الْوَالِي رَجُلًا لِيُفْعَلَ بِكُلِّ دَاعِي دَحَلِّ الْهَلَكَةِ أَوْ كَلَهُ چي حاکم له يو سري څخه قسم واخلي چي هغه به د هر هغه شرپسند ابدکاره اطلاع حاکم ته ورکوي کوم چي دې ښار ته داخل سي فَهَذَا عَلَى حَالٍ وَلَا يَتِمُّ خَاصَّةً نَوَا قَسَمٍ بِهِ افْقَطَ ادهغه د ولايت او حکومت اد وخت سره متعلق وي اِنَّ الْبَقُودَ مِنْهُ دَفْعُ شَرِّهِ أَوْ شَرِّ غَيْرِهِ بِزَجْرِهِ ځکه چي له دې اقسام څخه اد حاکم مقصود دادی چي په خپل زجر اغندلو اسره د شرپسند کس ياد نورو شرپسندانو ابدکارانو اشر ختم کړي فَلَا يُفِيدُ فَائِدَتَهُ بَعْدَ زَوَالِ سُلْطَانَتِهِ أَوْ اښکاره خبره ده چي اد حاکم تر حکومت ختمېدلو سره د زجر اغندل ا هېڅ فايده نه کوي وَالزَّوَالُ بِالْمَوْتِ وَكَذَا بِالْعَزْلِ فِي غَايِرِ

الرَّوَايَةُ او ادهغه | حكومت ادهغه | په مرگ سره ختمیږي او همدارنگه په ظاهر روایت کي دهغه په معزوله کېدلو سره اهم ختمیږي |.

اللغات: ﴿بَرْ﴾ د ضرب او سماع ماضي ده: قسم پوره کول، له قسم څخه بري کېدل. ﴿مَلْتَمَر﴾ دافتعال اسم مفعول دی: پر خپل ځان لازم کړی سوی شی او کار. ﴿يَأْس﴾ ناامیدي. ﴿دَاعِر﴾ بدکاره، فسادي (پساتي). شر پسند. ﴿زَجَر﴾ د نصر مصدر دی: غندل، رټل (ترټل)، ځورول، دمکي ورکول. ﴿عَزَل﴾ د ضرب مصدر دی: معزوله کول. له منصب څخه لیري کول (گوبنه کول). برطرفه کول.

تشریح: په دې عبارت کي درې مسئلې بیان سوي دي:

(۱) که یو سړی قسم واخلي چي "په الله قسم هېڅکله به چای نه چينيم". نو اوس پر هغه لازم دي چي د همېشه لپاره چای پرېږدي، ځکه چي هغه مطلقاً د چای چينېلو نفی کړي دي. او مطلق نفی د عموم تقاضا کوي، نو ځکه به هغه د همېشه لپاره د چای له خوند څخه محرومي، او که هغه چای وچيني. نو د قسم کفاره به اداء کوي.

(۲) ... که یو سړی قسم واخلي چي "په الله قسم! زه به خامخا پر دغه مسئله (جای نماز) لمونځ کوم". نو که چيري هغه یو وار پر هغه مسئلې باندي لمونځ وکړي، نو له قسم څخه بري کیږي، ځکه چي هغه په غیر متعینه توگه لمونځ کول پر ځان لازم کړي دي. او څرنگه چي په داسي قسم کي اثبات مطلوب دی یعني "کول" (لمونځ کول)، نو ځکه فقط یو وار د لمانځه په اثبات (کولو) سره هم حالف له خپل قسم څخه بری کیږي، او تر هغه وخته پوري دا حالف نه حاثت کیږي. تر څو چي هغه د لمونځ کولو څخه مایوس او ناامیده نه سي، او دغه ناامیدي خویا د هغه په مرگ سره ثابتیږي. یا د دغه مسئلې په نینستېدلو (او غائبېدلو) سره ثابتیږي، لېکن تر څو چي دا دواړه شیان قائم او باقي وي. تر هغه وخته پوري دا حالف نه حاثت کیږي.

(۳) ... که دوخت حاکم (واکمن) له یو سړي څخه قسم واخلي چي "ته قسم واخله! که چيري زموږ ملک ته شر پسند یا دهشتگر داخل سي، نو موږ ته به خامخا د هغه اطلاع راکوې"، او دغه سړی په قسم سره د اطلاع ورکولو وغده وکړي. نو دا قسم تر هغه وخته پوري باقي او مؤثر پاتېږي، تر څو چي د هغه حاکم حکومت باقي وي؛ ځکه چي دلته د قسم اخیستلو فایده او مقصد دا دی چي حاکم هغه شر پسند او دهشتگر ورته یي او هغه ته زجر او شکنجه ورکړي چي د هغه شر ليري سي. او هغه له خپل غلط حرکت او کاروايي څخه منع سي. او چي هغه ته په کتلو سره د ملک نور دهشتگردان هم عبرت واخلي او له ناوړه حرکتونو او حملو څخه منع سي. او ښکاره خبره ده چي دا مقصد او فایده هغه وخت حاصلیږي کله چي د دغه مذکور حاکم حکومت باقي وي، نو ځکه به دا قسم د هغه د حکومت تر بقاء پوري مؤثر او باقي وي. او څرنگه چي د حکومت تر زوال او نړېدلو وروسته د زجر او توبیخ هېڅ فایده نسته، نو ځکه به د حکومت او سلطنت تر زول وروسته قسم باقي نه پاتېږي. او د حکومت زوال خویا د دې حاکم په مرگ سره ثابتیږي. یا هغه وخت ثابتیږي کله چي دا حاکم له خپل منصب څخه ليري او معزول سي، او د هغه پر ځای بل حاکم راسي.

د يوشى د هديه كولو په هكله د قسم اخيستلو بيان

وَمَنْ حَلَفَ أَنْ يَهْبَ عِنْدَ الْفُلَانِ أَوْ خُوكٍ چي قسم واخلي چي هغه به فلانكي ته خپل غلام هديه كوي ا په تحفه كي وركوي ا فَوَهْبُهُ وَلَمْ يَقْبَلْ بيا هغه وفلانكي ته غلام هديه كړي لېكن افلانكي دا غلام قبول نه كړي بَرَفِي يَمِينِهِ نو حالف په خپل قسم كي بري كيږي اڅكه چي هغه خو خپل قسم پوره كړى او غلام يې هبه كړى. نور قبولول او نه قبولول د موهوب له كار دى ا خِلَافًا لِلزُّفَرِ په خلاف د امام زفر رَجْعَهُ الله ايعني په دې مسئله كي د امام زفر رَجْعَهُ الله اختلاف دى ا فَإِنَّهُ يَعْتَبِرُهُ بِالْبَيْعِ هغه هديه ا هبه ا پرييع قياسيوي لَأَنَّهُ تَبْلِيكَ مِثْلُهُ ځكه چي د بيع په خير هبه هم تمليك ده امام زفر رَجْعَهُ الله فرمايي چي څرنگه په بيع كي دبائع او مشتري دواړو په قبول سره بائع له بيع څخه بري كيږي، همداسي به په هبه كي د موهوب له په قبول سره واهب بري كيږي. لهذا كله چي موهوب له هبه قبوله نه كړي، نو حالف به حاث كيږي ا وَلَنَا: أَنَّهُ عَقْدُ تَبَرُّعٍ او زموږ دليل دادى: چي هبه د يو احسان عقد دى فَيَتِمُّ بِالْإِتِّبَاعِ نو ځكه به د احسان كونكي له طرفه هبه پوره كيږي ايعني كله چي محض احسان كونكى يوشى هبه كړي، نو په دې سره به هبه پوره كيږي ا وَلِهَذَا يُقَالُ: وَهَبَ وَلَمْ يَقْبَلْ له همدې كبله ويل كيږي چي يوه سړي خپل شى هبه كړى لېكن ا هغه بل قبول نه كړى وَلَأَنَّ التَّقْصُودَ إِظْهَارَ السَّاحَةِ او ځكه چي هبه د سخاوت څرگندول دي وَذَلِكَ يَتِمُّ بِهِ او دا د سخاوت څرگندول ا محض په هبه كولو سره پوره كيږي ا زموږ دليل حاصل دا دى چي دلته د هبه كولو مقصد احسان كول دي، او حالف خو احسان وكړى نو ځكه د هغه له طرفه هبه پوره سوه. دويم دليل دادى چي دلته د هبه مقصد د سخاوت ښكاره كول دي، او حالف خو سخاوت ښكاره كړى. لهذا قسم پوره سو، نو ځكه به حالف نه حاث كيږي ا أَمَّا الْبَيْعُ فَمُعَاوَضَةٌ او كوم چي بيع ده، نو هغه خو د معاوضې عقد دى فَاتَّقَضَى الْفِعْلَ مِنَ الْجَانِبَيْنِ نو ځكه هغه له دواړو طرفونو څخه د فعل تقاضا كوي ا اما البيع: په دې جمله سره امام زفر ته جواب وركوي چي بيع معاوضه ده يعني مشتري بائع ته عوض (ثمن) وركوي او بائع هغه ته عوض (بيع) وركوي، نو په دې وجه په بيع كي له دواړو طرفونو څخه د قبول كولو ضرورت سته، لېكن هبه معاوضه نه ده، نو ځكه به په هبه كي د موهوب له قبول كولو ته هيڅ ضرورت نه وي ا وَمَنْ حَلَفَ لَا يَشْمُ رِيحَانًا او څوك چي قسم واخلي چي هغه به ريحان نه بوږوي فَشَمَّ وَرَدًا أَوْ يَأْسِينَا بيا مډلاب يا چمبلى بوى وكړي لَا يَعْثُثُ نو نه حاث كيږي لَأَنَّهُ اسْمٌ لَنَا لَا سَاقَ لَهُ ځكه چي ريحان هغه گياه او نبات ا

ته وايي کوم چي تنه نه لري وَلَهُمَا سَاقٌ حَالٌ دَا چي گلاب او چمبېلى تنه لري وَلَوْ حَلَفَ لَا يَشْتَرِي بِنَفْسِهَا او که ايو څوک اقسام واخلې چي گل بنفشه به نه رانيسي وَلَا يَشْتَرِي لَهُ او ا په هغه وخت کي ا دده هيڅ نيت نه وي فَهُوَ عَلَىٰ ذَهَبِهِمُ اعْتِبَارُ الْغُرْفُ نو د عرف په اعتبار کولو سره به دا قسم د بنفشې د روغنو سره متعلق وي وَلِهَذَا يُسْتَلَىٰ بِأَعْيُنِهِمُ الْبِنْفَسَجِ همدا وجه ده چي د بنفشې د روغنو خرڅونکي ته "بَائِعُ الْبِنْفَسَجِ" اد بنفشې خرڅونکى ا وايي وَالشَّرا عَيْنَتْنِي عَلَيْهِ اورانيول پرييځ مبني کيږي وَقِيلَ: فِي غُرْفَتَيْنَا يَقَعُ عَلَى الْوَرَقِ او ويل سوي دي چي زموږ په عرف کي به دا قسم د بنفشې پر پاڼو واقع کيږي اِنْ حَلَفَ عَلَى الْوَرْدِ او که ايو څوک اد گلاب په هکله قسم واخلې فَالْيَمِينُ عَلَى الْوَرَقِ نو اد هغه ا قسم به د گلاب د پاڼو سره متعلق وي لِأَنَّهُ حَقِيقَةٌ فِيهِ حُكْمٌ چي د "وَرْد" لفظ د پاڼو لپاره حقيقت دی وَالْغُرْفُ مَقَرٌّ لَهُ او عرف هم د دغه معنى لپاره ثابتونکى دى وَفِي الْبِنْفَسَجِ قَاضٍ عَلَيْهِ او امداعرف اد بنفشې په باره کي فيصله مند او حاکم ادى.

اللغات: ﴿يَهَبُ﴾ دفتح مضارع ده: هبه کول، هديه کول، په تحفه کي ورکول، ډالۍ کول. ﴿اظهار﴾ دافعال مصدر دى: ښکاره کول، څرگندول، ﴿تَبَرُّع﴾ دتفعّل مصدر دى: إحسان کول، صدقه کول (خيرات کول)، بېله عوضه يوشى ورکول، ﴿تَمْلِيكُ﴾ مالک جوړول، ﴿سَمَاعَةٌ﴾ سخاوت، فياضى، ﴿لَا يَشْتَرُ﴾ دنصر له باب څخه دنفى صيغه ده: بويول، بوى کول، ﴿رِيحَانُ﴾ دا لفظ چي کله په عربي کي مطلق ذکر سي نو معنى يې داده: هره شنه او خوشبويه گياه (نبات)، دلته يې همدغه معنى مراده، ﴿وَرْدٌ﴾ گلاب، گل گلاب (مشهوره گل دى)، ﴿يَأْسِينُ﴾ چمبېلى، چمبيل، داهم يو مشهوره گل دى چي ژر او سپين گلان کوي او ښه بوى لري، ﴿سَاقٌ﴾ تنه، ډډ، ﴿دُهْنٌ﴾ تېل، روغن، ﴿مُقَرَّرٌ﴾ دتفعيل اسم فاعل دى: ثابتونکى.

تشرېح: په دې عبارت کي څلور مسئلې بيان سوي دي، اوله مسئله د ترجمې په ضمن کي تشرېح سوه.

ومن حلف لا يشترى ريحانا: (٢)... دويمه مسئله داده که يو څوک قسم واخلې چي زه به ريحان نه بويوم (يعني زه به هره هغه گياه نه بويوم کوم چي خوشبويه وي)، بيا هغه گلاب يا چمبېلى بوى کړي، نو نه حاث کيږي، ځکه چي ريحان (په عربي کي) هغه گياه او هغه گلانو ته وايي کوم چي تنه

نه لري (بلکي محض د تار په څير تنه لري چي هغه ته په عرف کي تنه نه ويل سيري. اود ګلاب بوتې او د چمبېلي بوتې تنه لري. نو ځکه به د دې په بويولو سره حالف نه حاث کيږي.

ولو حلف لايشترى الخ: (٣)... دريمه مسئله داده که يو څوک قسم واخلې چي ګل بنفشه به نه رانيسم. او د قسم اخيستلو په وخت کي دهغه هيڅ نيت نه وي يعني دهغه په نيت کي د ګل بنفشه روغن يا دهغه پاڼي نه وي. نو د عرف او رواج په اعتبار کولو سره به دهغه دا قسم د ګل بنفشې دروغنو سره متعلق وي. همدا وجه ده چي په عرف کي د ګل بنفشې دروغنو خرڅونکي ته د ګل بنفشه خرڅونکي (بائع البنفسج) وايي. او شراء پر بيع مبني ده. لهدا کوم عرف چي په بيع کي وي. هغه عرف به شراء کي هم وايي (يعني څرنگه چي په عرف کي د بيع په صورت کي له ګل بنفشه څخه د هغه روغن مراد يږي. همداسي به د شراء په صورت کي هم د عرف اعتبار کيږي او د ګل بنفشه د رانيولو قسم به دهغه دروغنو سره متعلق کيږي. ځکه چي شراء پر بيع مبني ده). او يو قول دادی چي زموږ په عرف (يعني د مصنف رحمه الله د زمانې په عرف) کي به دا قسم د ګل بنفشې د پاڼو سره متعلق وي. خو زموږ په عرف کي (يعني د ژباړن په عرف کي) له ګل بنفشې څخه دهغه ګلاب مراد يږي. نو ځکه به دا قسم دهغه سره متعلق وي.

وان حلف على الورد الخ: (٤)... خلورمه مسئله داده که يو څوک قسم واخلې چي زه به ګلاب نه رانيسم. نو دا قسم به د ګلاب د پاڼو سره متعلق وي؛ ځکه چي د "وَرْد" لفظ د وَرَق (پاڼو) لپاره حقيقت دی. او د عربو په عرف کي هم "وَرْد" د ګلاب پاڼو ته وايي. نو ځکه به همدغه معنی ځني مراد يږي. لېکن له بنفشې څخه په عرف کي دهغه روغن مراد يږي. نو په دې وجه هلته عرف پر حقيقت (يعني د بنفشې پر ګل) باندي حاکم او غالب دی. خو زموږ په اوسنۍ زمانې کي به له هغه څخه ګل بنفشه مراد يږي. والله أعلم وعلیه اتم

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ، وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ

رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَأَهْلِ بَيْتِهِ

وَعَشَرَتِهِ أَجْمَعِينَ، بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. آمين

